

A DEBRECENI EGYETEM
MAGYAR NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK
KIADVÁNYAI

85. szám

Szerkeszti: JAKAB LÁSZLÓ

85. szám

VÖRÖS ÉVA

**A MAGYAR GYÓGYNÖVÉNYEK
NEVEINEK
TÖRTÉNETI-ETIMOLÓGIAI SZÓTÁRA**

Debrecen, 2008

Ez a kötet készült az OTKA (nyilvántartási szám: T 047384) támogatásával a
Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékén.

Lektorálta: Jakab László

© *Vörös Éva*, 2007.

ISBN 978-963-473-084-2
ISSN 1588-6433

Felelős kiadó: Dr. Hoffmann István

Készült a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának sokszorosító
üzemében

BEVEZETÉS

A füvekkel, gyógynövényekkel való gyógyítás egyidős az emberiség történetével. Az emberiség igen sokáig nem is ismert más orvosságot, mint növényi eredetű gyógyszereket. Ma, a korszerű gyógymódok mellett, mikor a gyógynövények hatóanyagainak jó részét vegyiparunk állítja elő, a növények szerepe a gyógyászatban természetesen lecsökkent, jelentőségüket azonban mégsem szabad lebecsülnünk. E munka a Magyarországon hivatalos, közhasználatban lévő, valamint a régi, népies gyógynövények elnevezéseit dolgozza fel.

A magyar etimológiai szótárakban megtalálhatjuk néhány növényneveink etimológiáját, azonban ez a feldolgozott névmennyiség elenyésző a herbáriumban, füveskönyvekben, korai szakácskönyvekben stb.-ben előforduló nevek mennyiségéhez képest. Mindmáig híjával vagyunk egy összefoglaló, szintézis jellegű munkának, egy az egész magyar növénynévállományt átfogó történeti-etimológiai szótárnak. A hatalmas anyag feldolgozása meghaladja egy ember erejét, ezért kisebb egységeként igyekszem a munkát elvégezni.

A magyar növénynevek szótárának a gondolata a 80-as évek végén, a 90-es évek elején vetődött fel. A gyűjtést egyetemi hallgatónaként kezdtem Jakab László irányításával, ennek első állomásaként jelent meg az Egzotikus gyümölcsök magyar neveinek történeti-etimológiai szótára (Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1996). 1997-ben Priszter Szaniszlóval közösen feldolgoztuk és megjelentettük Márton József Természethistóriai Képeskönyvének növényneveit (A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai. 69. szám. Debrecen). Ezt követően egy Adattár elkészítését terveztük Priszter Szaniszlóval, a legjelentősebb 18. és 19. századi művek növényneveit kívántuk feldolgozni 1775-től (Csapó József, Új füves és virágos magyar kert... Pósonban) 1813-ig (Diószegi Sámuel, Orvosi fűvész könyv mint a' magyar fűvész könyv' praktika része. Debreczenbenn). Az Adattár anyagán évekig dolgoztunk, a növényneveket Priszter Szaniszló azonosította, nagy része el is készült, de megjelenésére nem került sor.

Most egy újabb, jól körülhatárolható rész (a gyógynövények) feldolgozásának a végéhez értem. Arra törekedtem, hogy a feldolgozott gyógynövénynevek eredetét, létrejöttének okát lehetőség szerint megmagyarázzam, hogy bemutassam szótörténetüket, és hogy dokumentáljam a magyar növénytani nomenklatúra (nevezéktan) alakulását, fejlődését.

Szótárainkban sokszor tévesen azonosított növénynevekkel találkozhatunk, az adatok ellenőrzését, pontosítását, valamint az újonnan feldolgozott

növények régi és nyelvjárási elnevezéseit botanikus szakember, Priszter Szaniszló azonosította.

A kézirat könyvvé formálásában sokat köszönhetek Jakab Lászlónak, aki tanácsaival, részletekbe menő kritikai megjegyzéseivel mind a gyűjtött anyag feldolgozása során, mind pedig a szótár szerkesztési elveinek és módszereinek kialakításában segítette munkámat. Külön köszönettel tartozom Priszter Szaniszlónak, aki a 90-es évek óta óriási türelemmel támogatta munkámat, azonosította és ellenőrizte a történeti anyagban előforduló növényeket. Köszönet illeti Papp Gábort, a Magyar Természettudományi Múzeum Növénytárának könyvtárosát, aki lehetővé tette számomra a nehezen hozzáférhető történeti anyag átnézését.

AZ ANYAG KÖRÜLHATÁROLÁSA, A FORRÁSOK ÉS AZ ANYAGGYÚJTÁS

1. A gyógynövény fogalma. — Gyógynövénynek nevezük azt a növényt, legyen az fa, cserje, fű, gomba vagy moszat, melynek valamely szervét, gyökerét, levelét, virágját, termését vagy más részét a benne levő hatóanyagáért a gyógyászatban alkalmazzák. A gyógynövényeket ritkán használják friss, természetes állapotban, hanem rendszerint megszáritva. A gyógynövények hatóanyagtartalmú megszáritott részét *drognak* nevezük. A növényi eredetű drog tehát nem más, mint a növénynek hatóanyagtartalmú része megszáritva. A drogot hazai, vadon termő vagy itthon termesztett, vagy pedig külföldön termő gyógynövényekből nyerik (MagyGyógyn. 13).

A népies gyógyászat igen sok növényt tart számon, melyeket ma is többkevesebb sikerrel használ, de amelyek ma már a közhasználatban nem játszanak szerepet. Ezért a régi népies gyógyszerül használt növények százait mellőzik ma, részint kétes és bizonytalan hatóanyagaik miatt, részint mert a korszerű gyógyászat mellett teljesen feleslegessé váltak.

A gyógynövényi alkalmazásmódok, javallatok között érthetően nagyon sok teljesen megalapozatlan, ellenőrizetlen, babonás jellegű és sok a veszedelmes is; a korai receptek, javallatok, középkori gyógymódok, teljességgel alkalmatlanok arra, hogy segítségükkel ma bárki bármilyen bajt meggyógyíthasson. A növényi hatóanyagokról a korai szerzőknek, pl. Meliusnak nincs még tudomása, a növények „természetéről” alkotott elképzelése a köré a minden tudományos alapot nélkülöző ókori humorális elmélet köré épül, mely szerint a négy alapelemnek (tűz, föld, víz, levegő) és a négy alaptulajdonságnak (száraz, hideg, nedves, meleg) megvannak a megfelelői a négy testnedv (vér, fekete epe, nyálka, sárga epe) között. A betegséget az egyensúly megbomlása okozza, és ezt az egyensúlyt kell szárazító, hidegítő, melegítő vagy nedvesítő hatású gyógynövényekkel helyreállítani (Szabó, Melius 44–45).

Feldolgoztam az ún. „hivatalosan elismert” gyógynövényeket, valamint számos ún. „nem hivatalosan elismert” gyógynövényt, amelyeket elsősorban a népi gyógyászat használ. A „hivatalosan elismert” gyógynövények kiválasztásához: a Magyar Gyógyszerkönyv (Pharmacopaea Hungarica) VII. kiadását (Bp., 1986.), az 1961 óta érvényes hazai drogszabványokat, az engedélyezett gyógynövénydrogok jegyzékét (6/1990. KeM. rendelet) használtam. A „hivatalosan elismert” minősítés kritériuma a gyógyszerkönyvekben való szereplés — ez országról országra és időről időre változó. A hivatalos gyógyszerkönyvek

gyógynövényei mellett a régi herbáriumok, füveskönyvek jelentősebb gyógynövényeit is feldolgoztam: pl. Melius Herbáriumának, a XVI. századi magyar orvosi könyvnek, valamint a XVII–XIX. századi orvosbotanikusok (pl. Csapó, Benkő) műveinek nem hivatalos gyógynövényeit.

A gyógynövényekkel foglalkozó szakirodalom bőséges, a gyógynövények listáját (jellemezésüket és felhasználásukat) elsősorban a következő művek alapján állítottam össze: Jávorka Sándor, Magyar Flóra (Flora Hungarica). Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek meghatározó kézikönyve. Bp., 1924–1925.; Rápóti Jenő–Romváry Vilmos, Gyógyító növények. Bp., 1980.; Ingrid és Peter Schönfelder, Gyógynövényhatározó. Holló és Társa Könyvkiadó. é. n.; Zdenka Podhajska, Európa vadvirágai. Madách Könyv és Lapkiadó, Pozsony–Bratislava, 1991.; D. Aichele–M. Golte-Bechtle, Mi virít itt? Virágkalauz. Ciceró Könyvstúdió Kft. Bp., 1991.; Lesley Bremness, Fűszer- és gyógynövények. Panemex Kft. és Grafo Kft., Bp., 1995.; Grau–Jung–Münker, Bogyósok, vadon termő zöldségnövények, gyógynövények. Természetkalauz. Magyar Könyvklub, Bp., 1996.; Bolliger–Erben–Grau–Heubl, Cserjék. Magyar Könyvklub, Bp., 1998.; Gyógynövényesek kézikönyve. Gyógynövény Szövetség és Terméktanács, Bp., 2004.; Nico Vermeulen, Gyógynövények enciklopédiája. Több száz különböző faj pompás fotói és részletes leírása. Ventus Libro Kiadó, Bp., 2005.

Egzotikus gyógynövényeket kis számban dolgoztam fel, mivel nagy részük (pl. *gránátalma*, *füge*, *citrom*) megtalálható az 1996-ban megjelent Egzotikus gyümölcsök magyar neveinek történeti-etimológiai szótára c. munkámban.

2. A növénynevek azonosítása. — A munkát elsősorban nemzetségnevek és fajnevek vizsgálatára korlátoztam. A történeti növénynévanyag azonosítását Priszter Szaniszló végezte, ill. ellenőrizte. Ha az azonosítás bizonytalan, akkor ezt a szótárban jeleztem, illetve feltüntettem azt, hogy ki azonosította a növényt. A növénynevek vizsgálatához a botanikusok teremtették meg az alapot azzal, hogy meghatározták a növényeket, a növénynevek szövevényes rengetegében az ő azonosításaik nélkül lehetetlen lenne eligazodni. A nyelvtörténeti anyaggal különösen sok gond volt: ahogy haladunk a mától a múlt felé, úgy szaporodnak azonosítási gondjaink (ez természetesen valamennyi növény- és állatnévre vonatkozik). Erről a problémáról más szótárírók is írtak: „Bizonyos tekintetben külön probléma a növény- és állatnevek jelentéseinek a kérdése. ... Nem tudtam pl. mindig eldönteni, hogy a régi középkori latin nevek milyen mai növényekre (és állatokra) vonatkoznak” (Kniezsa, SzlJsz. 8). Az RMG1. szerzői így vélekedtek a kérdéstről: „A szó jelentésének a pontos rögzítése különösen nehéz a növénynevek és a kevésbé ismert állatnevek területén, mivel itt az elnevezés a valóságban is sokféle. E neveket gyakran összececerélik” (RMG1. 14).

Egyes forrásanyagok növényneveinek azonosítása megjelent nyomtatásban,

ezeket az azonosításokat — Priszter Szaniszlóval — általában fenntartás nélkül elfogadtuk. Melius növényneveinek tisztázásával többen (Fialowski L., Gombocz E., Szabó A.) foglalkoztak; Szabó Attila munkájának Összehasonlító növényjegyzékében találunk részleges hivatkozásokat és azonosításokat a XVI. sz.-i OrvK. növényneveire (és más korai művekre, szójegyzékekre stb.) vonatkozóan. Gombocz Endre azonosította Clusius, Carolus–Beythe István, *Stirpium nomenclator Pannonicus* (1583) című művének növényneveit (Gombocz, BotTört. 126–133). Szintén Gombocz azonosított még részeket különböző korai művekből pl. Lippai Posoni kertjéből (Gombocz, BotTört. 141–142) stb., ezeket az azonosításokat szintén elfogadtuk.

3. A szótár tartalma. — A szótár gyógynövények magyar elnevezéseit tartalmazza.

Növénynevekkel számtalan forrásban (tudományos, szépirodalmi, ismeretterjesztő munkákban, újságcikkekben, tankönyvekben stb.) találkozhatunk. Négy típusba tartozó forrásműveket dolgoztam fel: 1. növénytani és orvosi munkákat; 2. gasztronómiai munkákat; 3. útleírásokat; 4. nyelvészeti anyagokat. A négy típus közül legnagyobb mennyiségben növénytani forrásokkal foglalkoztam. Ez a négy forrástípus lehetővé teszi a növénynevek igen széles körű — nyelvészeti és művelődéstörténeti — vizsgálatát. Ezeket a teljesség igényével egy ember aligha tudná belátható időn belül feldolgozni. Szükségszerűen válogatnom kellett tehát a sok forrás között. Azokat a műveket dolgoztam fel, amelyek a növénynevek szótörténetének és szóföldrajzának megállapításához elengedhetetlenül szükségesek. De a feldolgozott források növénynevei közül is sok kimaradt: pl. kimaradtak a teljesen azonosíthatatlan növénynevek; a téves nevek zöme; a kerti, természetett növények, ill. ezeket részletesen nem elemzem (pl. *borsó, alma, cukorrépa, körte, szilva* stb.).

Elsősorban növénytani és orvosi forrásokat dolgoztam fel. Az orvosi könyvek, pontosabban herbáriumok, füves könyvek a saját korukban valóban orvosi célokat szolgáltak, de ma már legkevésbé sem sorolnánk őket a szoros értelemben vett orvosi könyvek közé. Szabó Attila Mélius Herbáriumához írt bevezető tanulmányában így fogalmaz: „választ kell keresnünk arra a gyakran vitatott kérdésre, hogy melyik tudományterülethez tartoznak a füveskönyvek: a botanikához-e vagy az orvostudományhoz? A kérdés ebben a formájában nyilvánvalóan hibás: a füveskönyvek a növényismeret leghatásosabb előmozdítói, a növénymorfológia és a növényrendszertan megjelenésének előkészítői és előfeltételei voltak, tudományos-társadalmi alapokat teremtettek a botanika kialakulásához. Arról azonban, amit ma általános botanika néven foglalkozunk össze ezekben a könyvekben ... alig esett szó” (Szabó, Melius 20). A herbáriumok a népnek készült egyszerű, orvosi tanácsadók voltak, céljuk a gyógyászatban használatos növények összeállítása és leírása volt. A szorosabb értelemben vett növénytani munkák között, amelyeket forrásnak tekintettem, szerepelnek

növényhatározók, növényosztárak, természettudományi szójegyzékek, kertészeti könyvek, dísnövény enciklopédiák, természethistóriák és természethistóriai képeskönyvek, amelyek gyerekeknek készültek, valamint kertészeti és természettudományos folyóiratok. Feldolgoztam a jelentősebb növénytani szakirodalmat a kezdetektől egészen napjaink fontos és összefoglaló növénytani munkáiig.

Érdeemes megnéznünk a herbáriumok modern változatait, a gyógynövényekről írt mai tudományos és népszerűsítő műveket (pl. Augustin Béla–Jávorka Sándor–Giovanni Rudolf–Rom Pál, Magyar gyógynövények. Bp., 1948.; Rápóti Jenő–Romváry Vilmos, Gyógyító növények. Bp., 1980. stb.), ugyanis olyan részleteket tudhatunk meg a növények gyógynövényként való felhasználásáról, amelyek forrásainkban esetleg nem szerepeltek, viszont az elnevezések motiválásában szerepük lehet. A növénynevek egyik legfontosabb motivációja az lehet, hogy minek a gyógyításra használják: pl. *májfű*, *lépfű*, *tüdőfű* stb. Nem elég tisztában lennünk egy növény neveivel, ismernünk kell magát a növényt, mivel az elnevezéseket általában a növény külseje, termőhelye is motiválta. A növénytani kézikönyvek legkülönbözőbb adatai segíthetnek egy növény név magyarázatában, sok érdekességet közölhetnek a növények felépítéséről, leveléről, virágjáról, terméséről, régi és mai felhasználásáról, a hozzájuk kapcsolódó hiedelmekről. Pl. Soó Rezső munkái (Soó Rezső, A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve I–VII. Akadémiai Kiadó, Bp., 1964–1985.; Soó Rezső, A magyar növényvilág kézikönyve. Bp., 1951. stb.). Az idegen nyelvi analógiák és a növénynevek lehetséges motivációi szempontjából igen értékes Marzell német növénynévszótára (Wörterbuch der Deutschen Pflanzennamen... Barb. von Heinrich Marzell unter Mitwirkung von Wilhelm Wissmann. I–V. Fünfter band. Register: Alphabetisches Verzeichnis. Leipzig, 1943–1958). Marzell flóraműve leírást ad a növényekről, részletezi a növények előfordulási helyét. A mű botanikai értékén túl azért rendkívül tanulságos számunkra, mert magyarázza a növény latin és görög neveinek eredetét, ezenkívül felsorolja a növény összes német elnevezését, a népies neveket minden változatukkal, pontos helymegjelöléssel, sőt magyarázza a motivációt és közli a növénytel kapcsolatos hiedelmet.

A gasztronómiai források között egyrészt régi magyar szakácskönyveket, másrészt néhány újabb szakácskönyvet vizsgáltam. Egyre nagyobb az érdeklődés a különféle nemzetek ételei iránt, és az ételekkel együtt, ezek alapanyagaként természetesen különféle fűszernövények is a szakácskönyvekbe kerültek, pl. *kapri*, *oregánó*. A szakácskönyvekben sok olyan fűszernövényt találunk, amelyeket gyógynövényként is használnak: pl. *bazsalikom*, *metélőhagyma*, *majoránna* stb.

Az útleírások mint források feldolgozott száma nagyon kevés. Gondos válogatás után bizonyos útleírásokat, naplókat, leveleket néztem át, csak olyan

felfedezők munkáit vizsgáltam forrásként, akiknek műveiben felbukkanhatnak gyógynövények. Ilyenek pl. Kitaibel útinaplói, amelyek több száz magyar (valamint német, szlovák, ruszin stb.) népi növénynevet is tartalmaznak. Kitaibel útinaplói Gombocz posztumusz munkájában jelentek meg: *Diaria itinerum Pauli Kitaibelii*. I–II. Bp., 1945–46.

A nyelvészeti források között elsősorban nyelvtörténeti anyagot dolgoztam fel: lexikonokat, szótárakat (értelmező, történeti, etimológiai, kétnyelvű szótárakat, tájszótárakat), nyelvtudományi folyóiratokat stb. A teljesség igénye nélkül dolgoztam fel összefoglaló növénytani munkákat, amelyek népi növényneveket is tartalmaznak: pl. Péntek–Szabó erdélyi gyűjtéseit, két etnobotanikai útmutatójukat: Szabó Attila–Péntek János, *Ezerjófű*. Etnobotanikai útmutató. Bukarest, 1976.; Péntek János–Szabó Attila, *Ember és növényvilág*. Bukarest, 1985; Hoffmann, Karl–Wagner János, *Magyarország virágos növényei* (Atheneum. Bp., 1903.) című művét, ebben a Mágocsy-Dietz Sándor gyűjtötte nevekről van szó, amint ez az előszóból kiderül; Jávorka Sándor, *Magyar Flóráját* (*Flora Hungarica*) (Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek meghatározó kézikönyve. Bp., 1924–1925.), ebben Gombocz Endre és Mágocsy-Dietz Sándor gyűjtéséről van szó, amint ez a munka előszavából kitűnik stb.

Az adatok összegyűjtését és a növénynevek vizsgálatát számos körülmény nehezíti. Nagy zavart okoz, hogy egy növénynek több, gyakran 10–20 neve is lehet, és ugyanakkor egy név több, akár 5–6 növényhez is kapcsolódhat. Érvényes ez mind a magyar, mind a forrásokban a magyar mellett található latin, görög, német nevekre, és általában minden nyelv növényneveire.

Nem tekinthetjük ezt a feldolgozást véglegesnek, lezártnak, az eddig nem vizsgált források tanulmányozásával újabb adatok kerülhetnek elő. A növénynevekkel foglalkozó vagy a növénynevek vizsgálatához felhasználható irodalom igen bőséges, a kérdés irodalma szinte kimeríthetetlen. Azért sem tekinthetjük a témát befejezettnek, mert a fűszernövények, dísznövények, gombák stb. a témakör bővítésére késztetnek.

A MAGYAR NÖVÉNYNÉVADÁS VÁZLATOS TÖRTÉNETE

A tudományos növényismeret történetileg a népi növényismeretből sarjadt ki. A következő áttekintés időbeli sorrendben a magyar növénynévszókincs múltját kísérli meg vázlatosan bemutatni.

A magyarság első évszázadaiból származó növénynevekről igen hézagosak az ismereteink. A könyvnyomtatás előtti időkben az oklevelek, kódexek, szójegyzékek és kéziratos szótártöredékek azok a források, amelyekből az akkori növénytani ismeretekről tudomást szerezhetünk. Összefüggő botanikai vagy rokon tárgyú (orvosi, gyógyszerészeti) szöveget ezekben sajnos nem találunk. A magyar növénynevek nyomtatásban való rögzítése és terjesztése a 16. században kezdődött. Ekkor a növénynevek már nem elszigetelten (mint pl. a szójegyzékekben), hanem szöveggörnyezetben fordulnak elő. A 16. század végén készült az erdélyi Lencsés György *Ars medica* (1577 k.) című munkája, 1578-ban pedig Kolozsvárott Melius Juhász Péter *Herbariuma*.

1. A XVI. sz.-i magyar füveskönyvek; receptek, javallatok a XVI. sz.-i füveskönyvekben. — A növények gyógyító ereje ősidők óta ismert az egész világon, és alkalmazásuk egymástól függetlenül alakult ki a különböző kultúrákban. A népi ismereteknek, a népi tudásnak és a népi hitvilág egészének a mindennapi lét gyakorlati kérdéseire kellett választ adnia. S mivel az ember mindennapi létét éppen a testi bajok, a betegségek keserítik meg leginkább, nem véletlen, hogy a XVI. században a gyógyítás számít a népi tudás és a tudomány első területének. A növények alkalmazására vonatkozó ismereteket az ún. füves- vagy füvészkönyvekben gyűjtötték össze. Az első ilyen jellegű, magyar nyelvű munka Melius Juhász Péter *Herbárium*a, 1578-ban jelent meg, a másik kéziratos mű, amely közel ugyanabból az időből származik (1577 k.): a XVI. századi magyar orvosi könyv. Bevezetéssel ellátva közléteszi Varjas Béla. Kolozsvár, 1943. [Első kéz: 1577 k., második kéz: 18. sz. e.]. Ennek összeállítója Lencsés György, gyulafehérvári főudvarmester volt. A két mű jelentősége, hogy összefüggő magyar nyelven növényleírásokat, gyógyjavallatokat tartalmaznak. Melius *Herbárium*ában részletesen jellemzi a növényeket, majd különféle gyógyító eljárásokat ismertet. A XVI. századi magyar orvosi könyv tartalmában eltér a *Herbárium*tól, az *OrvK.* részletes növényismertetéseket nem tartalmaz (így a növénynevek botanikai azonosítása sokkal nehezebb), az orvoslás tudományának szakszerű, tudományos összefoglalása volt, szerzője gyakran hivatkozik híres külföldi orvosokra, de a népi gyógyítás módszereit is említi, sok testrészt-, betegség-, tünet- és gyógyszer-, illetve gyógy módnevet ad.

Külön figyelmet érdemelnek a XVI. sz.-i munkákban előforduló egzotikus gyógynövények: egy részük a Bibliából volt ismert az egykorú olvasó előtt (pl. a *füge*, az *olajfa*, a *gránátalma* stb.), a másik részét drogként a korabeli patikaszerek között tartották számon. Az olasz egyetemeken tanult orvosok maguk is hoztak haza mediterránban gyűjtött gyógynövényeket, számos drog pedig vándorpatikáriusok útján jutott el a Kárpát-medencébe: pl. a *csókalábú útifű* 'Plantago coronopus', a *fénylő gamandor* 'Teucrium lucidum', a *krétai szurokfű* 'Origanum dictamnus', a *magas szarkaláb* 'Delphinium staphisagria'. Előfordulhattak a patikákban olyan mediterrán növények, illetve (száritott) növényi részek, mint az *aloé* 'Aloë', a *kapricserje* 'Capparis spinosa subsp. spinosa', a *szenna* 'Senna', a *guajakfa* 'Guajacum officinale' stb.

A XVI. századi népi táplálkozásban is megjelent a gyógynövények egy része: pl. a *bábakalács* 'Carlina acaulis', a *nyúlsaláta* 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria', a *réti bakszakáll* 'Tragopogon pratensis' tápláléknövényként való felhasználásáról tudósítanak korai herbáriumaink.

A XVI. sz.-i embereknek gyakran már helyes fogalmuk volt a gyógynövények hatásáról, mert néhányat közülük a mai kor embere is többé-kevésbé ugyanarra a célra használ. Az ismertebbek közül több ezer év óta használt gyógyszerek, fűszerek: a *maszlag*, a *beléndek*, a *kálmos*, a *ricinus*, a *sáfrány* stb. Azok a növények, amelyek az egykori könyvekben még nem szerepelnek, de ma már ismert gyógynövények, részben csak később kerültek Európába, részben pedig akkor még nem különítették el őket más fajoktól. Mindazonáltal a legtöbb növény felhasználási javallata és alkalmazási módja az évszázadok folyamán gyakran lényegesen változott.

A két legjelentősebb XVI. századi füveskönyvben (Melius 1578, XVI. sz.-i OrvK.) a legtöbb javallat belgyógyászati jellegű: daganatok, tüdővész, emésztési zavarok, hasfájás, hurutos betegségek, mellfájás, bélbetegségek, csömörlés, csuklás stb. gyógyítására szolgálnak. Pl. aszú kórságról 'tüdővész': „Ha az leuelét porrá téfzed, borban ifzod gyakorta, à gyomorból nyalat ki v̄z, Tűdőt Mellyet, v̄rt tifztit, afzfu kórságot gyogyit” (Melius 45a.); „Ha borban meg áztatod az Hunyort, és az Fekete hunyor poraban egy arany nyomonit ifzol, Kórfágofnac, Gutta v̄tőknc, Has fayállfoknac, hideg lelőknc, bolondozóknc, el álmelkodóknc igen iò meg innya” (Melius 187); „Gyermékchenek hafa dagadafarol” (OrvK. 293/11): „Fekete gyopart, Szeekfwet, Szepezlét, fonnjaz megh v̄zben, es egy napon kecchêris azzal parolyad” (OrvK. 293/17).

A középkori köztisztasági állapotok következményeként a bőrbetegségek (kelések, égés, orbánc, rüh, szemölcs) kezelésére vonatkozó receptek is gyakoriak. Pl. „Ha az Ördög harapta fűuet zöld korában meg tóród, és à keléfre, pokol varra kötöd, hertelen meg gyogyitya” (Melius 155).

A fertőző betegségek közül gyakori a „hideglelés”, „hagymáz”, de vannak különféle javallatok himlő, lépfene, sárgaság, „torokgyík”, pestis gyógyítására

is. Pl. „Hýmleřél” (OrvK. 470): „Repa magoth tery porra, rezely aranyat kęzyben kewefeth, ad megh ynnya, es takard azonnal be meleg Scarlath poztoiban” (OrvK. 471); torokgyıkról: „Feyer wrmęth Saletrommal, Mezzel teorę eozwe, kęfd az Torok gykra” (OrvK. 129).

Az orrnak, fılnek, toroknak, gęgének a betegsęei is elsősorban gennyes fertözések, ritkábban elókerülnek hallásjavításra szolgáló javallatok is, és a XVI. századi füveskönyvekben makacsul kísért az a hiedelem, hogy a fejen lévő nyílások betegsęeit az alvás közben oda bejutott állatok, kígyók, békák, gyıkok, bogarak okozzák (Szabó, Melius 55). A „Fwlben valo Fergekręl” így ír a XVI. századi Orvosi könyv: „Fejer wręmnek ky fachyart leweth, awagy Barazk fa lewelenek az leweth tęlch melegęn bele lky hozza az fęrgeketh” (OrvK. 92).

Az idegbetegsęek közül fejfájás, szédülés, görcsös állapotok, álmatlanság, lidérces betegség, reszketęség tünik fel. Pl. a gutaütęsról: „Az Guta wtefben mykor az Embęr vgę fekwzyk mynth egę holt fem keze fem laba nem mozogh, fem lelekzetęth nem vezęn” (OrvK. 41); a görcsról: „3arwas Bogarath vęfjelyęn nala, az Melę embęrth az Gęrch fogh” (OrvK. 51).

Magas a nõgyógyászati esetekkel, születtęsszabályozással és általában a nemi felvilágosítással kapcsolatos receptek száma, megjelennek a nemi vágy szabályozását, serkentését, csökkentését célzó javallatok, a szeméremtest betegsęei, tökösség 'heresęrv', nõi és férfimagtalanság gyógyítására, francu 'vérbaj' kezelésére vonatkozó gyógymódok. Közülük sok a mai olvasó számára gyakran megmosolyogtató, a nõgyógyászati jellegő gyógymódok pedig sok esetben hátborzongatóan primitívek és életveszélyesek (Szabó, Melius 55). Találunk javallatot menstruációs zavarokra, emlőbetegsęekre, méhben meghalt magzat eltávolítására, születtęsszabályozásra. Pl. „Ha à Varadiczot borba Szereczen dio virággal meg főzed. gyakran ifzod, az Afzfonyállat mehę melegiti, vęręt ki tıfztıttya. A meg holt gyermeket, vagy à gyermek tarto burokot ki hozza. Ezen hafzna à vizęnec” (Melius 161a).

A XVI. század közegęsszęgęyi körképének elmaradhatatlan részletei: fekélyek, kelések, sebte tört nyilak, vasak, tövissek eltávolítása, elmęrgesedett sebek kezelése, megmęrgezett emberek védelme, kígyóharapás, méh-, darázs-, pókcsípés kezelése, fájó fogak, sebes szájak, csepegő vagy nem csepegő vizelet, nehéz vizelés, köszvény, farzsába, csonttörések. Pl. „Az Iften faya fűti Kigyót, męrges állatot el vęz, A vize penig Póknak, Scorpióknac Kigyónac harapaffat meg gyogyıttya” (Melius 160a).

A XVI. században — a köztisztaság hiánya miatt — komoly gondot jelenttek a paraziták: bolha, tető, rüh és bélfęrgek irtása. Pl. „Ha meg tőrdő à maguát és olayba meg főzed, à Tetűt, kofzt az emberbe barombais el rontya” (Melius 156a).

A sok súlyos nyavalya mellett felbukkannak a férfi- és nõi hiúságot legyez-

gető egykori „kozmetika” receptjei és javallatai is. Ebben a csoportban leggyakoribbak a hajnevelő, hajfestő szerek, de szerepel az arcbőr finomítása, arc-színesítés, szemöldökirtás és a szőrnevelés módja is.

A XVI. században ezeket az orvosi feladatokat nagyrészt tudós asszonyok, javasasszonyok, bábák látták el, akik a betegek gyógyításához és a varázsláshoz használatos gyökereket és orvosi növényeket gyűjtögettek. A gyógyító munkában részt vettek még különféle kuruzslók is; ezek egy része vándorló (gyakran külföldi) kuruzsló volt, pl. sérvmetszők, borbélyok, vándorsebészek stb.

Ugyanennek a kornak a terméke Clusius és Beythe közös munkája, a *Stirpium Nomenclator Pannonicus*, amely 1583-ban Németújváron jelent meg. A neves németalföldi botanikus, Carolus Clusius — 1574 és 1586 között gr. Batthyány Boldizsár vendégeként — tartózkodott Nyugat-Magyarországon. Itt találkozott össze Beythe István protestáns prédikátorral és természettudóssal, aki elkísérte őt növénygyűjtő útjain, és közölte vele a növények magyar neveit (Kádár–Priszter 17).

A XVI. század végén jelent meg két, kisebb orvosbotanikai munka: Frankovith Gergely, *Hasznos és fölötte szikseges könyv* (Monyorókerék, 1588) és Beythe András, *Fiveskönyv* (Németújvár, 1595) című műve. Frankovith és Beythe István egymással tudományos érintkezésben állhattak, Frankovith egyike lehetett azoknak a XVI. századbeli orvosbotanikusoknak, akik ismerték és gyűjtötték a növényeket, de elsősorban nem magukért a növényekért, hanem azért, hogy gyógyászati gyakorlatukban felhasználják. Beythe András munkájának egy része Melius Herbariumának szó szerinti átvétele, a többi pedig Matthiolutól vett fordítás (BotTört. 63).

Szemben a korábbi, kezdetleges szójegyzékekkel, kiemelkedő jelentőségű Szikszai Fabricius Balázs latin–magyar jegyzéke, amely 1590-ben jelent meg Debrecenben, Szikszai Nomenclatúrája csaknem 500 növénynevet közöl.

2. Növénynévadás a XVII. sz. elejétől. — A XVII. század botanikai munkáiban eligazodni — a növényrendszer kiforrotlansága, a rendszertani kategóriák határozatlansága és a nomenklatura bizonytalansága miatt — a legnagyobb nehézségekkel jár. A megoldásra egészen a XVIII. század közepéig kell várnunk, ekkor jelenik meg Linné korszakalkotó munkája, a *Species plantarum* (1753).

A 17. század leghíresebb magyar kertje Lippay György esztergomi érsek pozsonyi kertje volt. A pozsonyi kert növényeit az érsek öccse három kötetes nagy munkában mutatta be: Lippay János, *Posoni Kert. I–III*. Nagyszombat, [később] Bécs, 1664–1667. Ez a munka nemcsak a magyar kertészeti irodalom alapvetése, hanem egyben az akkori hazai virágkultúra és a korabeli magyar növénynevek forrásműve is. Lippay azonban a vadon termő növényekre aránylag ritkán hivatkozik (BotTört. 138–41).

A 17–18. századból szintén kiváló magyar füveskönyvek származnak, amelyek szerzői az „utolsó orvosbotanikusok” (BotTört. 195). Voltak közöttük gyakorló orvosok, tanárok, lelkészek és más foglalkozásúak is. Az orvosbotanikusok olyan személyek voltak, akiknek szeme előtt a növény orvosi felhasználása, gyógyító ereje lebegett és nem a florisztika vagy a növényföldrajzi flórakutatás. Közülük a legjelentősebbek: Páriz-Pápai Ferenc (a Pax corporis szerzője), Justi Joannis Torkos (az első magyar gyógyszerészkönyv szerzője), Csapó József (debreceni városi főorvos), Benkő József (erdélyi református lelkész), valamint a XVIII. század második felének rejtélyes alakja, Veszelszki Antal.

A 18. század vége felé — elég hosszú szünet után — a magyar növénynév-szókincs gyarapodását is rögzítő több fontos könyv, ill. összeállítás jelenik meg. A népi növényismeret is egyre fejlettebbé válik, de a botanika fő célja még mindig a növény orvosi felhasználásának, gyógyító erejének ismertetése, és nem a flórakutatás. Bizonyítja ezt a XVIII. század vége felé megjelenő néhány növénytani (orvosbotanikai) kiadvány. Számos — főleg népi — növénynevet ölel fel Csapó József debreceni főorvos elsősorban gyógyászati célt szolgáló füveskönyve, az Új füves és virágos magyar kert (1775).

Az erdélyi református lelkész, Benkő József eredményei a korában nem váltak ismertté, munkája hazánkban elsőként mutatta be Linné rendszerét és nomenklatúráját a pozsonyi Magyar Könyvház 1783. évi kötetében. A Linné-féle rendszerben négy nyelven (latin, magyar, német, francia) ad 1000 fajról (kb. 2500 magyar névvel) névjegyzéket (BotTört. 200–5), érdeme a népnyelvi növénynevek felkutatása, és ezekkel a magyar növénytani szaknyelv gazdagítása. 1791-ben jelent meg Lumnitzer István pozsonyi flóraműve, a Flora Posoniensis (1791). A Lumnitzer-féle pozsonyi flóra jelentős számú (közel 700) magyar népi növénynevet is tartalmaz. A hazai flórakutatás szempontjából jelentős még Veszelszki Antalnak az 1798-ban megjelent „A’ növény plánták’ országából való erdei, és mezei gyűjtemény, vagy-is fa- és fűszeres könyv” című műve, bár rendszere, nomenklatúrája már a maga korában is elavult volt.

A XVIII. század vége felé a fiatalon elhunyt, tehetséges debreceni orvos és természettudós, Földi János tervezte elsőként a magyar flóra megírását Linné rendszere alapján, Természeti históriájának azonban csak az első része, az állatok országa (Földi János, Természeti história. A Linné systémája szerint. I. Az állatok országa. Pozsonban, 1801) készült el. Bár Földi Természeti históriájának növénytani része nem készült el, 1793-ban, Bécsben megjelent a szerzőtől egy kis füzetecske Rövid kritika és rajzolat A’ magyar fűvésztudományról címmel. A bevezetésben így ír: „A’ minémü zűrzavar vólt hajdan a’ Deák Fűvésztudományban, a’ Linné Rendbeszedése, és Elnevezési előtt: szinte olyan zűrzavar, fogyatkozás, és tévedezés vagyon ma a’ Magyar Fűvésztudomány-

ban... Minden eddig nevezhető Lexiconainkat (Szótárjainkat) Fűvész, Orvosi, és Gazdaság író Könyveinket... gyom, gaz, Dudva és Burján lepte el... Mit kell tehát tselekedni? Kritikát kell írni, melly minden Tudománynak tökéletességre vitele. Kritikát, melly Törvényeket és Régulákat adjon a' Növényeknek elnevezésekben, melly ki mutassa a' rossz Neveknek hibáit, és azokat meg jobbítsa..." (Földi 3–5). Földi János munkája az első olyan növénytani munka, amely kb. 840 növénynevet vizsgálva a magyar növénynevek részletes kritikáját tartalmazza.

Ugyanerre az időszakra esnek a kor legnagyobb magyar botanikusának, Kitaibel Pálnak (1757–1817) a magyar flórát feltáró utazásai. Kitabeil útinaplói több száz népi növénynevet is tartalmaznak.

A 19. század kezdetétől jelennek meg Bécsben Márton József szótárai, részben ezek, de még inkább Bertuch-fordításai (1805–13) az általa alkotott új magyar növényneveknek jelentős mennyiségét tartalmazzák. Ekkor lát napvilágot Debrecenben a magyar nyelvújításnak a botanika terén legnagyobb hatású műve. A két szerző (Diószegi Sámuel prédikátor és Fazekas Mihály főhadnagy) egyike sem volt képzett botanikus, könyvük mint növényhatározó, már megjelenésekor sem volt korszerű; ugyanakkor munkájuk a magyar terminológia és nomenklatúra alapvetése. Jelzi ezt az, hogy közel két évszázad elmúltával az általuk alkotott sok száz magyar szakkifejezés és növénynév jelentős hányadával még ma is találkozunk. Kitűnő nyelvérzékkel alkotott új szavaikat a 19. század egész folyamán használták. Külön ki kell még emelni az Orvosi fűvész könyvet (1813), melynek függelékeként a magyar növényneveknek első szinonimaszótára olvasható.

A szász nemzetiségű botanikus, Baumgarten az első, aki latin nyelvű munkájában (*Enumeratio stirpium Magno Transsilvaniae Principatus. Vindobonae, 1816*) hat nyelven teszi közzé a gazdag flórájú Erdély 2500-nál is több növényfajának neveit.

Szádler József, a pesti egyetem professzora elsőként adott ki hazánkban száritott növénygyűjteményt, *exsiccatumot*. 1823 és 1830 között megjelent kiadványainak „Magyarázat”-aiban közli 350 faj magyar és német népi neveit is (MNy. 79: 116–121). Nem sokkal ezután lát napvilágot (1833–36) Kassai József Származtató 's gyökerésző magyar-diák szó-könyve, benne a szerző értékes népi gyűjtésével.

A reformkori nyelvújítás, a szaktudományok, különösen a természettudományok és az orvostudomány magyar nyelven való művelésének célja a botanikát sem kerülte el. Az 1840-es évektől egymás után megjelenő növénytani munkákban merész újításokat találunk, legtöbbjük azonban igen rövid életű volt, nem vert gyökeret nyelvünkben. Számos új magyar növénynév található Barra István Növénytáiban (1841), továbbá Tóthfalusi Miklós 3 kötetes kertészeti művében (*A magyar gazda mint kertész. [1.] Gyümölcsbarát. [2.] Konyhaker-*

tész. [3.] Virágkedvelő. 1847). A reformkori nyelvújítás — nem mindig sikeres növényneveivel találkozhatunk Bugát Pál és Kováts Mihály (1845) könyveiben. 1843-ban az erőszakos szócsinálmányairól híres orvosprofesszor Bugát Pál, Természettudományi szóhalmaza lát napvilágot, amely sok más tudományág új szava mellett növényneveket is tartalmaz. A botanikai nyelvújítás csúcsa alighanem Kováts Mihály Növénybölcesség a'vagy, háromnyelvű fejtő növénynév műszótára. A szerző ezt írja az előszóban: „Ezen munkában van 5921 Magyar növénynév. ... Én magam csináltam 4860 új magyar növénynevet” (Kováts, Műszótár V–VI.).

A 19. század második felének elején nem sok újítással találkozunk, legfeljebb Gönczi tankönyvei (Vezérkönyv a növénytan tanítására és tanulására. Pest, 1852. – 1859².) említhetők, valamint a tervezett (de csak töredékesen ismert) Brassai–Kováts-féle Új Magyar Fűvészkönyv (1858). Jelentősen fellendült a magyar szótárirodalom: kiadták A magyar nyelv szótárát 6 kötetben (Czuczor Gergely–Fogarasi János 1862–74), megjelent a 3 kötetes Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégebb nyelvemlékektől a nyelvújításig (Szarvas Gábor–Simonyi Zsigmond 1890–1893) és a Magyar tájszótár is (Szinyeyi József 1893–1901). Mindezek jelentős számban tartalmaztak növényneveket is. Ugyancsak ekkor jelentek meg az első magyar növényhatározók: Hazslinszky Frigyes (1864, 1872), Simonkai Lajos (1882) és Cserey Adolf (1887) határozói. A szerzők még mindig a hiányzó magyar növényneveket igyekeznek pótolni, az addig csak latin nyelvű genusok és az új fajok számára próbálnak „hivatalos” magyar neveket alkotni (vö. Nyr. 117: 563).

Külön ki kell emelni a századforduló egyik legnagyobb magyar botanikusának, Borbás Vincének munkásságát, aki ugyan nem adott közre külön nomenklatúrai összeállítást, de ő írta a Pallas Nagy Lexikonának (1893–1897) összes botanikai címszavát. Sok cikkben foglalkozik a népi növénynevekkel, akárcsak kortársa, Fialowski Lajos is.

A XX. század kutatói közül Fialowski Lajos, id. Csapody István, Wagner János, Mágocsy-Dietz Sándor, Gombocz Endre, Rapaics Raymund nevét említhetjük még. A század első felében Wagner János munkássága kiemelkedő: Hoffmann német növényatlaszának teljes átdolgozása során csaknem 6000 magyar növénynevet sorolt fel könyvében (1903). Ugyancsak a század kezdetén, közel egyszerre jelentek meg Graumann (1909) és Cserey (1911) növényyszótárai.

A XX. században a szervezett növénynévgyűjtést a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytára számára Jávorka Sándor (Dr. Jávorka Sándor, Magyar Flóra (Flora Hungarica). Bp., 1924–1925.) indította meg munkatársával Csapody Verával; Jávorka Sándor flóraművében a régi és a népi növénynévanyag az addig legteljesebb gyűjteménye rejtőzik.

A 20. század második felében látott napvilágot A magyar növényvilág kézi-

könyve (Soó Rezső–Jávorka Sándor 1951), a kétkötetes kézikönyv magyar növényneveit bizottság bírálta felül és korszerűsítette, ezek a nevek kerültek azután a későbbi növényhatározókba. Csapody Vera több évtizeden át gyűjtötte a hazai fajok népi neveit, amelyeket egy kisebb terjedelmű szótárban jelentetett meg (Csapody Vera–Priszter Szaniszló, Magyar növénynevek szótára. Bp., 1966.).

A sok évtized óta bizonytalan növénynévi helyesírás alapelveit az MTA Helyesírási Bizottságának kiadványaként 1985-ben megjelent összeállítás rögzítette. Ennek alapján készült a magyar és a tudományos növénynevek szótára, amely a hazai és külföldi edényes növények (tehát a harasztok, a nyitva- és a zárvatermők), valamint a mohok magyar és latin neveit tartalmazza, fontosabb társneveikkel együtt (Priszter Szaniszló, Növényneveink. A magyar és tudományos növénynevek szótára. Bp., 1998.).

A NÖVÉNYNEVEK SZERKEZETI ELEMZÉSE

Növénynevek szerkezeti elemzéséről átfogó módszer nem készült, különféle részelemzések jelentek meg, de a különböző művek különböző szemléletet tükröznek; vö. Nagy Rózsa, Adatok a Baranya megyei Nagyváty... Kolozsvár, 1943.; Halászné Zelnik Katalin, Moldvai csángó növénynevek (CsopNyelvDolg. 36) Bp., 1987. stb. A népi elnevezések kitűnő vizsgálatát végezte el Péntek János (Péntek János–Szabó Attila, Ember és növényvilág. Bukarest, 1985. 173–195). Figyelembe vettem a növénynevek elemzésére vonatkozó rendszereket, és alkalmaztam Hoffmann István „többszintű” helynévtipológiáját (vö. Hoffmann István, Helynevek nyelvi elemzése. Debrecen, 1993.) igazolva azt, hogy a helynevek és a növénynevek elemzése sok tekintetben hasonlóságot mutat.

1. Funkcionális-szemantikai elemzés. — A feldolgozott növényneveket vizsgálva azokat a tényezőket veszem számba, amelyek alapján a növénynevek létrejöttek, azt tekintem át, hogy a névadásnak mi volt az indítéka, tehát milyen szemlélet szülte őket. A felsorolt típusok egyetemes jellegűek, Heinrich Marzell hasonló rendszert alkalmaz a német növényekre vonatkozóan; vö. Wörterbuch der Deutschen Pflanzennamen... Bearb. von Heinrich Marzell unter Mitwirkung von Wilhelm Wissmann. I–V. Fünfter band. Register: Alphabetisches Verzeichnis. Leipzig, 1943–1958.

A növénynevek funkcionális névrészekből állnak, funkcionális névrésznek tekinthető a növénynév hangsorának minden olyan egysége, amely a névkeletkezés szituációjában a megjelölt denotátummal kapcsolatos bármiféle szemantikai jegyet kifejez. A névrészek névelemekből (lexémák és toldalékmorfémák) állnak, ennek bemutatása a növénynévelemzés lexikális-morfológiai szintjén történhet.

A növénynevek névrészeinek funkciói az alábbi rendszerben elemezhetők:

A névrész

1. megjelöli a növény fajtáját (*fa, fű, fenyő, bokor*, illetve nemzetségnevek: *alma, szulák*)
2. kifejezi a növény valamely sajátosságát
 - 2.1. a növény tulajdonságát
 - 2.1.1. mérete
 - a név az egész növény méretére vonatkozik (*apró-bojtorján, természetes medvetalp, nagy nyárfa*)

- a név a levél, a virág, a mag, a gyümölcs méretére utal (*kicsinyadályvirág*)
 - 2.1.2. alakja
 - a név az egész növény alakjára utal (*harangláb*)
 - a név a növény valamely részének formájára, alakjára utal: pl. a levelére (*szilvalevelűfű, búzalevelűfű*), a gyökerére (*hézaggyökér, gumós boglárka*), a virágjára (*bojtvirág, harangvirág*), magjára (*egymagvú galagonya*)
 - 2.1.3. színe
 - a név a növény egészének színére utal (*fehér nyárfa, fekete nyárfa*)
 - a név a növény virágának, virágzatának színére utal (*kékvirágú-ökörfark, kékibolya*)
 - a név a növény magtermésének színére utal (*fekete mák*)
 - a név a növény gyümölcsének színére utal (*fehér gyümölcsű eperfa, veresszőlő*)
 - a név a növény gumójának, gyökerének, hagymájának színére utal (*sárgahagyma, vöröshagyma*)
 - 2.1.4. illata
 - a név a növény jó, ill. rossz illatára, szagára utal (*illatos ábelfű, büdös pipitér, nehézszagú pipitér*)
 - a név a növény jellegzetes szagára utal (*hagymaszagúfű*)
 - 2.1.5. íze (*édesgyökér, keserűfű*)
 - 2.1.6. a növény által kiváltott hang
 - a név a növénytől hallatott, kiváltott hangra utal (*csengőfű, csattogó számóca*)
 - a név a növény leveleinek mozgására vonatkozik (*rezgő nyárfa, reszketeges nyárfa*)
- 3. kifejezi a növény előfordulási helyét
 - 3.1. a helyre utal, ahol a növény rendszerint él (*ház helyén termett torna, mezei sülyfű*)
 - 3.2. az országra utal, ahol a növény él, vagy ahonnan hazánkba érkezik (*olasz kapor, németgyömbér*)
- 4. kifejezi a növény valamely speciális idejét
 - 4.1. a virágzási idő (*tavaszi szironták, nyári hérics, fehérhúsvét*)
 - 4.2. a termő idő (*egyéves vadárvacskák*)
 - 4.3. egyéb
 - a név jelölheti a növénynek valamely speciális, időhöz kötött tu-

lajdonságát, pl. télen is zöld (*télizöld*)

5. kifejezi a növény életmódját
 - 5.1. a növény vadon terem vagy termesztett (*vadarticsóka, vadrózsa, kerti ádáz, kerti angyélika*)
 - 5.2. a növény speciális életmódja, pl. a növény a nap után fordul (*napraforgóvirág*)
 - 5.3. egyéb
6. kifejezi a növény hatását (*tetűrontófű, bolondítófű, prüsszentőfű*)
7. kifejezi a növény felhasználását
 - 7.1. a növény haszna (*festőfű, tálmosófű*)
 - a növény állatok eledele (*lúdfiak étke, méhek füve, tyúkhúr*)
 - egyéb
8. megnevezi a növény felhasználóját
 - 8.1. a növény használata jellegzetesen valamilyen embercsoporthoz vagy mesterséghez kötődik (*vargák füve, kunok paréja*)
 - 8.2. a növény használója azért vált névadóvá, mert a hagyomány szerint (mintegy felfedezőként) elsőül vette hasznát (*csabaíre, Gencius király füve*)
9. kifejezi a növényvel kapcsolatos hiedelmet
 - 9.1. a növényt bizonyos szentekről nevezték el (*Boldogasszony palástja, Boldogasszony tenyere, Szent Barbara füve*)
 - 9.2. a növényt képzelt lényről nevezték el (*ördögsekér*)
 - 9.3. egyéb
10. kifejezi a növény gyógyászati hatását (*köszvényfű, fekélyfű, sülyfű, sebű, torokfű*)
11. kifejezi valamely másik növényhez való hasonlóságát (bizonyos növényeket hasonlóság alapján egy másik növényről neveztek el: *articsóka* 'Anthriscus cerefolium; zamatos turbolya')
12. egyéb: ide sorolhatjuk a mesterséges névadás tulajdonnévi típusát, amikor a növényt személyről nevezik el (*Kitaibel-mályva*).
13. bizonytalan (a névadás oka nem világos: *nézsitű*).

A magyar növénynévállomány döntően egy- és kétrészes nevekből áll.

I. Az egyrészes neveknek két típusát különböztetem meg:

a. Egyrészes a *tejaltató, paponya, árvalányhaj, egérfül, kisasszonypapucs, krisztustenyere, kutyatej, télizöld, csabaíre, Boldogasszony tenyere, Boldogasszony palástja, lúdfiak étke, fehérhúsvét, hídőr, macskatalp, kakastaréj, salamonpecsét* stb., mert egyetlen funkció fejeződik ki benne, pl. a denotátum alakja (*paponya*), a termés alakja (*halálfejecske*), a virág alakja (*oroszlánszáj*), felhasználása (*tejaltató*), virágzási ideje (*őszibánat*). Ezek a nevek denotátumokról csupán egyetlen információt közölnek, a növénynévvé válás jelentés-,

valamint szerkezeti változás útján következett be. Ezen növénynevek sajátossága, hogy semmiféle elem nem fejezi ki azt, hogy növénynevről van szó, ez a típusú névalkotás a nyelv közszóí rétegét érinti, és a nevek közül sokat a köznyelv is használ nem növénynévi jelentéssel (pl. *elefántormány*). Ezek az egyrészes nevek általában kéttagúak, az elő- és utótag közötti viszony elemezhető (részletesen a Szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek részben ismertetem). Közülük néhányat a hivatalos magyar növénynévadás nemzetségnévként, ill. fajnévként használ: pl. *oroszlánszáj* 'Antirrhinum', *oroszlánfog* 'Leontodon'.

b. Az egyrészes nevek másik csoportját az egyelemű növénynevek alkotják (*rózsa*, *boglárka*, *hérics*, *disznó*). Ezen nevek egy része morfológiai szerkesztéssel alakult (*boglárka*), más része pedig névátvétel (*rózsa*). Egy részük hivatalos növénynévvé vált (*zsurló*), más részük kihalt (*sikkantyú*) vagy megmaradt nyelvjárási szinten (*sikár*).

II. A kétrészes nevekhez sorolom a *köszvényfű*, *bolondítófű*, *vadrózsa*, *nyári hérics* stb. elnevezéseket, mert két funkcionális-szemantikai jegyet kifejező névrész különíthető el benne: *köszvényfű* 'köszvény gyógyítására való (1) fű (2)'; *bolondítófű* 'fű (1), amely bolonddá tesz (2)'; *vadrózsa* 'rózsa (1), amely vadon terem (2)'; *nyári hérics* 'hérics (1), amely nyáron virágzik (2)'. Ezekben a nevekben mindig kifejezésre jut, hogy növénynevről van szó, az elemek (általában az utótag) valamelyikének növénynév vagy növényféle jelentése van. A kétrészes növénynevekben a név fajtájának megjelölésére bármilyen, általánosabb vagy speciális jelentésű növénynévi közszót felhasználhatunk (helynevek esetében ezeket földrajzi köznévek nevezik). Utótagként állhat: 1. növénytani köznévek (a földrajzi köznévi analógiájára) tekinthető gyűjtőnévi jellegű elem: *fa*, *fű*, *bokor*, *lián*, *virág*, *kóró*, *fenyő*, *kaktusz* stb. (Priszter a *hínár*, *kaktusz*, *moha*, *orchidea*, *páfrány*, *pálma*, *bambusz*, *fenyő*, *kosbor*, *perje* növényneveket konkrét növényrendszertani jelentéssel nem rendelkező gyűjtőnevek közé sorolja, vö. Priszter 15); 2. összefoglaló jelentésű nemzetségnév: *bürok*, *szulák*; 3. összefoglaló jelentésű nemzetségnév (pl. *bab*, *gyöngyvirág*), amely a névben téves, vagyis a növény másik génuszhoz tartozik (ebben a használatban a jelzőt egybeírjuk az utótaggal): a *farkasbab* 'Aconitum vulparia, farkasölő sisakvirág', amely nem babféle, de az egész növény a lóbabhoz hasonlít, ezért a *bab* utótagot kapta; *erdeigyöngyvirág* 'Polygonatum'.

A kétrészes nevek névszerkezeti típusai tehát a következőképpen alakulnak: az alaprész funkciója a növény fajtájának (ez lehet a gyűjtőnévi jellegű *fa*, *fű*, *bokor*, *virág* stb. vagy nemzetségnév, pl. *cseresznye*, *szulák*) kifejezése, a bővítményrészé pedig a növény valamely sajátosságának megnevezése. Pl. *búza-virág*: az alaprész (v. utótag) a *virág*, a bővítményrész (v. előtag) a *búza*, azt fejezi ki, hogy 'a növény a búza között él'. A kétrészes nevek keletkezettek szintagmatikus úton vagy jelentésbeli névalkotással vagy lehetnek névátvéte-

lek. A kétrészes növénynevek egy része hivatalos növénynév lett, más része népi név vagy olyan név, amely napjainkban már nem használatos.

A növénynevek nagyobb része kétrészes, a kétrészes nevek létrejöttét a hivatalos növénynévadás is elősegíti. A faj tudományos megnevezésének formája, a manapság használatban lévő ún. kettős nevezéktan (kettős nómenklatúra, binominális nómenklatúra) a XVIII. század híres svéd botanikusa, Linné (1707–1778) hatására terjedt el. Korszakalkotó munkájában, a *Species plantarum*ban (1753) Linné már nem vette át a korabeli botanikusok és orvosgyógyászerek által általánosan használt, több (vagy sok) szóból álló leíró frázisokat, hanem két latin szóval jelölt minden növényfajt. Az első ezek közül a nemzetség (genus) neve (pl. *Cornus*), a második pedig a faji jelző (pl. *mas*). E kettő együtt alkotja egy-egy faj általánosan elismert nevét, esetünkben a *Cornus mas*, a *húsos somot*. Ugyanannak a nemzetségnek más fajai másféle jelzőket kapnak: *Cornus sanguinea*, *veresgyűrűsom*.

2. Lexikális-morfológiai elemzés. — A következőkben a lexikális elemek azon típusait kívánom számba venni, amelyek a növénynevek, illetve a névrészek felépítésében megjelennek: a névrészekbe foglalt szavak és a névalkotásban szerepet játszó morfémákat vizsgálom.

1. köznévi

1.1. egyszerű köznévi (*rózsa*, *boglárka*, *hérics*, *kanálka*)

1.2. összetett köznévi

1.2.1. egyrészes növénynevek: *tejalató*, *paponya*, *árvalányhaj*, *egérfül*, *kisasszonypapucs*, *krisztustenyere*, *kutyatej*

1.2.2. kétrészes növénynevek: *köszvényfű*, *bolondítófű*, *vadrózsa*, *szaporafű*

a) népnév

- eredet, nemesítés helye (*francia mustár*)
- etnikai preferencia (pl. valamely csoportok kedvelik) (*kunok paréja*, *tótok és barátok salátája*)

b) foglalkozást, címet, társadalmi szerepet jelölő szó (*paptők*, *papsajt*, *vitézvirág*)

c) rokonsági viszony, nem (*leánykökörccsin*, *leányeper*, *anyafű*)

d) állatnévi

- háziállat (*bárányvirág*, *ebszőlő*, *kutyakapor*, *macskagyökér*)
- háziszárnyas (*kotlóvirág*, *pipefű*, *tyúkvirág*)
- vadon élő állat (*békavirág*, *kígyófű*, *farkasalma*, *farkascseresznye*)
- madár (*kakukkvirág*, *kakukksaláta*)

- rovar (*dongóvirág, méhfű*)
- állatok testrésze (*bikatöküfű, egérfarkfű, ökör-farkfű*)
- e) anyagnév (*vasfű, bársonyparéz*)
- f) eszköz, tárgy (*harangvirág, tölcsérvirág, szappanfű, szeg-fű*)
- g) öltözet, dísz (*sisakvirág, kisasszonypapucs*)
- h) élelmiszer (*kásafű, pászkamorzsa, kenyérmorzsa, téstala-pu, túrófű*)
- i) emberi testrész, belső szerv (*májvirág, pinavirág*)
- j) természeti elem (*tűzfű*)
- g) égitest (*csillagvirág*)
- h) egyéb

2. tulajdonnév

2.1. személynév

- 2.1.1. családnév (*Kitaibel-mályva, pongráccseresznye*). Ez a típus a vizsgált anyagban nem fordul elő.
- 2.1.2. keresztnév (*Áron szakálla*)
 - becenév (*Katika-répa*)
- 2.1.3. többemlékű személynév (*jóhenrikfüve, bocérkata, kékilonka*)
- 2.1.4. szentnév (*szentgyörgyvirág*)
- 2.1.5. bibliai, kultikus név (*Krisztus-pálma*)
- 2.1.6. egyéb személynév
- 2.1.7. köznevesült személynév (*salamonpecsét, mózspecsenye, ábrahámfa*)
- 2.1.8. földrajzi név (*Bermuda-fű*)

3. melléknévi jellegű szó

- 3.1. képzett melléknév (*bécsikömény, illatos ábelfű, lyukasgyökerűfű, tavaszifű, tejesfű*)
- 3.2. képzetlen melléknév (*földfüst*)
- 3.3. folyamatos melléknévi igenév (*nőszőfű, párlófű, rántófű*)
- 3.4. befejezett melléknévi igenév (*türtszírom, foganótt, visszafordult-szóló*)

4. származékszavak

- 4.1. egyrészes képzett növénynév (*boglárka, zsurló, keltike, geréz-des*)
- 4.2. kétrészes képzett növénynév (*tetvesfű, üresgyökér*)

5. szószerkezetek

- 5.1. határozós szószerkezet (*naprajáró*)
- 5.2. igenévi szószerkezet (*légyfogó, kecskerágó*)
- 5.3. szervesetlen szókapcsolat (*nefelejcs*)

KELETKEZÉSTÖRTÉNETI VIZSGÁLAT

A növénynevek keletkezéstörténeti vizsgálatában Papp István rendszerét alkalmaztam (Papp István, A szóalkotás problémái: MNy. 9: 3–31), amely a szóalkotásnak két szintjét, a külső és a belső szóalkotást különbözteti meg, valamint figyelembe vettem Hoffmann István helynévtipológiai osztályait is (Hoffmann 57–58).

Növénynevek az alábbi rendszerben elemezhetők:

A. BELSŐ NÉVALKOTÁS

A belső szóalkotás történhet a meglévő nyelvi elemek jelentésének átértékelésével (jelentésbeli szóalkotás) vagy alaki eszközökkel (szóösszetétel, szóképzés stb.).

1. szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek

1.1. egyrészes nevek (*agármony, cigánypicsa, cickafark, csabaíre*)

1.1.1. tárgyás (*tökösséggyógyító, tejaltató*)

1.1.2. határozós (*fülbecseppentő*)

1.1.3. jelzős (*vénuszhaj, cickafark*)

1.1.4. jelentéstömörítő (*kankós*)

1.1.5. mellérendelő (*élekhajok*)

1.1.6. szervetlen (*engemnefelejcs*)

1.2. kétrészes nevek (*sípfű, sebforrasztófű, kanálfű, szőrösfű*)

2. morfológiai szerkesztéssel alkotott nevek

2.1. névszóképzővel (*boglárka, bojtorjánka, sarkantyúka, sikkantyú, bárányka*)

2.2. névutóval (*naputánforgófű, naputánnézőfű*)

3. jelentésbeli névalkotással keletkezett nevek

3.1. jelentésbővüléssel vagy -szűküléssel (*oroszlánszáj*)

3.2. névátvitellel

3.2.1. metaforikus névátvitel (*hídőr, macskatalp, harangláb*)

3.2.2. metonimikus névátvitel (*disznócska, üresgyökér*)

3.2.3. szinekdoché (*akácfa*)

4. szerkezeti változással alakult nevek

4.1. tapadással (*angyalédes, napraforgó*)

4.2. redukcióval (*Szent Barbara füve*)

4.3. kiegészüléssel (*macskatalpfű, mogyoróaljafű*)

4.4. bővüléssel (*barátfejűfű, cserfalevelűfű*)

4.5. népetimológiával (*kacsanyak, kálomistagyökér, atlaszér*)

B. KÜLSŐ NÉVALKOTÁS

A külső szóalkotás idegen elemek felhasználásával történik.

5. névátvétel

5.1. jövevényszavak (*menta, kökörccsin, atracél*)

5.2. idegen szavak (*nigella, benedikta*)

5.3. tükörfordítások (*salamonpecsét, pásztortarsoly*)

1. Szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek

A szintagmák és a szóösszetételek között nehéz pontos határt vonni, Péntek János az összetett növénynevekről azt írja: „a szűkebb értelemben vett összetételek és a lazább szerkezetek részletesebb vizsgálatát együtt végezzük” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 177). Sokszor a szóösszetétel és a jelzős szószerkezet csupán helyesírás kérdése (pl. *ezüstfenyő*, de *ezüst hárs*), mivel a növénynevek írásmódja tükrözi a jelölt növény rendszertani besorolását, az egybeírásos forma a jelentésváltozást fejezi ki: pl. a *kékliliom* nem a *Lilium*, hanem az *Iris* nemzetséghez tartozik. (A növénynevek helyesírására vonatkozó tudnivalókat A magyar növénynevek helyesírása c. fejezetben foglaltam össze.) E tekintetben elfogadhatjuk Hoffmann István nézetét, miszerint „a szintagmák és a szóösszetételek tagjainak szemantikai kapcsolattípusait azonos grammatikai eszközök fejezik ki, a szintagmatikus szerkesztettséget mutató nevek névrészeinek alaki-funkcionális viszonyának megítélését nem befolyásolja az, hogy összetételnek vagy szintagmának fogjuk-e föl őket” (Hoffmann 59–60). Péntek János összetett növénynevekre vonatkozó rendszere (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 177) Károly Sándor (Károly, A szóösszetételek 271–328) műve alapján transzformációk segítségével állapítja meg a viszonyt az összetétel tagjai között, így a lazább szerkezetek minősítését is lehetővé teszi. Péntek János 35 összetételtípust állít fel:

1. Akácfa-típus (*rutafa, tujafa, fűzfa, juharfa, bükkfa, porcsfű, muharfű*).

Ezekben a növénynevekben az utótag (*fa, fű*) mindig általánosabb fogalmi kört jelöl, az utótag általános jelentésű, megkönnyíti az előtag értelmezését.

2. Birsalma-típus (*birskörte*).

3. Sárgadinnye, illetve fehér liliom-típus. Ez a leggyakoribb növénynévtípus, a hivatalos jelzős fajnév, amely megfelel a latin nomenklatúra jelzős fajneveinek. A tömörebb (egybeírt) névtípusban az utótag nem nemzetségnév vagy nem annak a nemzetségnek a neve, amelyhez az illető faj tartozik (*sár-*

gadinnye), a lazább (különírt) névtípus utótagja nemzetségnév, a melléknévi jelző pedig fajjelölő (*fehér liliom, fehér zászpa, fehér hunyor*).

4. Kecskerágó-típus. Az alapmondat: *A kecske rágja a bokrot* 'olyan bokor, amelyet a kecske rág', ebből alakulhatott ki a *kecskerágó-bokor*, amelyből tapadással lett a *kecskerágó*.

5. Csüngő fukszia-típus (*álló rózsza, zörgővirág, ropogós fűzfa, rezgő nyárfa, bagzófű, vérehullófű*). Az alapmondat: *A fukszia csüng* 'olyan fukszia, amely csüng', itt az igenévi előtag állítmány.

További összetéletípusok: 6. Légyfogó-típus; 7. Főzőtök-típus; 8. Oltott eper-típus; 9. Délignyíló-típus; 10. Napraforgó-típus; 11. Aranyalversengő-típus; 12. Gyógykaktusz-típus; 13. Csipkebogyó-típus; 14. Disznótök-típus; 15. Bonyavirág-típus; 16. Hadiburján-típus; 17. Vérfa-típus; 18. Sóvirág-típus; 19. Gyászvirág-típus; 20. Odúsfá-típus; 21. Barackfa-típus; 22. Útifű-típus; 23. Karós paszuly-típus; 24. Téli retek-típus; 25. Kanadai nyárfa-típus; 26. Kákabutyóka-típus; 27. Szálkás búza-típus; 28. Galagonyakert-típus; 29. Kígyógorka-típus; 30. Pokolvarfű-típus; 31. Tyúkvirág-típus; 32. Járomiharfa-típus; 33. Sírvirág-típus; 34. Bűröksíp-típus; 35. Síposkörte-típus.

Ennek a szemléletnek az előnye, hogy rekonstruálni lehet azt a kommunikációs helyzetet, amelyben egy-egy összetétel létrejön, azaz a 35 típusban világosan kimutathatók a növénynévadás indítékai, de a 35 típusba sok népi növénynév nem sorolható be (pl. *agármony, elefántormánya* stb.).

A történeti növénynévanyag egy- és kétrészes nevekből áll.

1.1. Az egyrészes nevek (*agármony, cigánypicsa, cickafark, csabaíre*) valójában közszói összetételek, szó szerkezetek, sajátosságuk, hogy semmiféle elem nem fejezi ki azt, hogy növénynévről van szó. Az egyrészes nevek elő- és utótagjának viszonya lehet:

1.1.1. tárgyas

— jelöletlen: *tökösséggyógyító* 'tökösséget gyógyító', *tejaltató* 'tejet altató', *hasindító* 'hasat indító'

1.1.2. határozós

— jelölt: *fülbecseppentő, naprajáró*

1.1.3. jelzős

— minőségjelzős összetett növénynevek: *vereshólyag, földikenyér*

— birtokos jelzős összetett növénynevek

▪ jelöletlen (*vénuszhaj, cickafark, szarkaláb, sárkánynyelv, kiasz-szonypapucs*)

▪ jelölt (*papmonya, elefántormánya*)

1.1.4. jelentéstömörítő: *bolhahalál* 'a bolhák halálát okozó növény', *kankós* 'kankó gyógyítására szolgáló növény'

- 1.1.5. mellérendelő (*élekhelok*)
 1.1.6. szervetlen (*engemnefelejcs, temondád*)

1.2. A kétrészes nevekben két funkcionális-szemantikai jegyet kifejező névrész különíthető el, ezeknek a szerkezeteknek mindkét tagja információt nyújt a növénynév denotátumáról, tehát funkcionális jegyet kifejező névrésznek tekinthető. Ezekben a nevekben az utótag (különbéle növénytani közszó és nemzetségnév) kifejezi, hogy növényről van szó: pl. *vízililiom* 'vízben élő (1) lilium (2)'; *tetűfű* 'tetű irtására való (1) a növény (2)'; *farkasölőfű* 'farkas elpusztítására való (1) növény (2)'; *tavaszi hérics* 'hérics (1), amely tavasszal virágzik (2)'; *kígyónyelvű* 'a kígyó nyelvéhez hasonló levelű (1) növény (2)'; *útifű* 'növény (1), amely az út mellett nő (2)'.

A kétrészes nevekben jelentkező jelzős viszonyt a névrészek mint szerkezeti egységek közti kapcsolatot értelmezhetjük.

Az Akadémiai nyelvtan a minőségjelzőt így definiálja: „a jelzett szó jelentését azáltal teszi teljesebbé, pontosabbá, hogy kifejezi a jelzett dolog külső vagy belső tulajdonságait (színét, ízét, alakját, nagyságát, anyagát stb.), különféle tulajdonságszerű körülményeit (állapotát, helyzetét, valamivel ellátott, valamivel el nem látott vagy valamitől megfosztott voltát, valakihez vagy valamihez való tartozását, a sorban elfoglalt helyét stb.)” (MMNyR. II. 265). Ez a meghatározás, csoportosítás növénynevek elemzéséhez nem elegendő (helynevek elemzéséhez sem, vö. Hoffmann 60–61), további szemantikai, funkcionális szempontokra van szükség.

Problémát okoz a minősítő jelző típusainak elkülönítése. Az Akadémiai nyelvtan a minősítő jelző két típusát különíti el: a megkülönböztető jelzőt („a jelző a jelzett szó értelemkörét valamilyen tartalmas jegy hozzáadásával szűkíti”) és a kiemelő jelzőt (a „jelző a jelzett szónak nem megkülönböztetésére, hanem kiemelésére szolgál”) (MMNyR. II. 266–267); említhetjük még a kijelölő jelzőt, amely annyira leszűkíti a jelzett szó jelentéskörét, hogy csupán egy egyedre korlátozza.

A sajátos jelentésszerkezettel bíró növénynevek ugyanúgy nem sorolhatók be a minőségjelzői kategória felosztásai alá, ahogyan a helynevek sem (vö. Hoffmann 61). A növénynevek névrészeinek funkcionális viszonyait a korábban ismertetett funkcionális-szemantikai elemzés kategóriái összetettebben, szemléletesebben képesek bemutatni (részletesen l. a funkcionális-szemantikai elemzés részben). A hagyományos minőségjelzői kategóriákba nem fér bele a *sebforrasztófű*, *seprűfű*, *tyúkvirág*, *imádságbokor* stb. típus (definiálásukra és jellemzésükre Péntek János külön csoportokat alkotott), de a korábbiakban ismertetett rendszerekben jól elemezhetők ezek a növénynevek (szögletes zárójelben a névadási típus, ahová besorolható): *sebforrasztófű* 'a füvel sebeket gyógyítanak' [10.], *varfű* 'a füvel varat gyógyítanak' [10.], *tyúkvirág* 'a vi-

rágnak rontó hatása van a tyúkra' [9.], *tálmosófű* 'a növényt tálak mosására használják' [7.] stb.

A jelzős szerkezetből létrejött növénynevek sajátos típusát alkotják a körülírt növénynevek, ezt a módszert elsősorban a XV–XVI. században alkalmazták. A magyar növénynévrendszer kiforrotlanságát és hiányait körülírt növénynevekkel pótolták: *hamis fekete magú nigellafű*, *mérges vad harapást gyógyító fű* stb.

2. morfológiai szerkesztéssel alkotott nevek

2.1. névszóképzővel

A névszóképzővel történő növénynévalkotás megtalálható egyrészes és kétrészes növénynevekben is.

Melléknévképzők:

-i: *tavaszi fű*, *földitök*, *égivirág*;

-s: *gerezdes*, *tövises lapu*, *kankós*, *likas fű*, *kontyos fű*, *erősfű*;

Az -i/-s képzős melléknévi jelző főnevesülhetett: *tengeri* (< *tengeri kukorica*), *angyalédes* (< *angyalédesgyökér*), *besztercei* (< *besztercei szilva*), *daróci* (< *daróci szilva*) stb.; vö. Péntek—Szabó, Ember és növényvilág 176. (Részletesen l. a tapadással keletkezett növénynevek c. részben.)

-ú/-ű: *borjúfejű fű*, *ebfejű fű*, *búzalevelű fű*, *barátfejű fű*, *cserfalevelű fű*, *lyukaszgyökerű fű*.

Kicsinyítő-becéző képzők:

-cska, -cske: *disznócska*, *kutyócska*, *angyalicska*, *borsocska*, *árvácska*;

-ka, -ke: *kutyóka*, *bársonyka*, *boglárka*, *bojtorjánka*, *sarkantyúka*, *szopóka-virág*, *angyalka*, *fúvóka*;

-i: *katibolha*.

Melléknévi igenevek képzői:

-ó/-ő (folyamatos melléknévi igenév képzője): *borongófű*, *csábító fű*, *rántófű*, *párlófű*, *nősző fű*. Az -ó/-ő képzős növénynevek esetében ráértéses tapadásról is beszélhetünk, az -ó/-ő melléknévi igenévképzős növénynevekben az összetett növénynév jelző előtagja főnevesült: pl. *bolondító* (< *bolondító beléndek*), *tátogó* (< *tátogóvirág*), *napraforgó* (< *napraforgóvirág*) stb. (Részletesen l. a tapadással keletkezett növénynevek c. részben.)

-t/-tt (befejezett melléknévi igenév képzője): *türtszírom*, *foganótt*.

Más képzőkkel alkotott nevek:

-vány/-vény: *gyujtovány*, *ragadvány*, *jövötény*;

-sdi: *sósdí*;

-ár: *folydár*;

-r: *csucsor* stb.

2.2. névutóval

Névutóval keletkezett növényneveink száma nagyon kevés: pl. *napután-forgófü*, *naputánnézőfü*.

3. jelentésbeli névalkotással keletkezett nevek

Papp István tanulmányában (A szóalkotás problémái: MNyj. 9: 3–31) a közszavak keletkezését vizsgálva a jelentésbeli szóalkotást a külső és az alaki eszközökkel történő belső szóalkotási módok mellé állította. A jelentésbeli szóalkotás a szókincs gyarapodásának gyakori módja, olyan típusok tartoznak ide, amelyek során az új jelentés kialakulása az alaki szerkezet változása nélkül történik. A jelentésbeli névalkotás a növénynevek körében is igen gyakori, nyelvi gazdaságosságra törekvés nyilvánul meg benne; a jelentésbeli növénynévalkotás körében az alábbi típusokat említhetjük:

3.1. jelentésbővülés vagy -szűkülés

A jelentésbővülés, illetőleg szűkülés lényegében egymással rokon fogalmak, közel áll a hasonlóságon alapuló névátvitelhez, de nem azonos vele, ez utóbbinál teljesen idegen fogalmak kerülhetnek egymás mellé (Hadrovics, Történeti jelentéstan 150). Tehát olyan névalkotási folyamat, amelynek során egy növénynévnek a meglévő mellé újabb jelentése is kialakul, és ezek azonos fogalmi osztályba tartozó denotátumokra vonatkoznak (Hoffmann 99). Maga a *növény* szó is a *növény* 'növényben levő, fiatal' melléknévből szófajváltással és jelentésszűküléssel 'a talaj, a víz, a levegő szerves anyagai táplálkozó élőlény' jelentést kapott. Egyes növénynevek nemzetségnévvé váltak, jelentésük bővült: az *oroszlánszaj* 'Antirrhinum majus' a teljes Antirrhinum nemzetség, a *galamboc(fü)* 'Verbena officinalis; vasfű' növénynév a 'Verbena; verbéna' nemzetség elnevezése lett.

3.2. névátvitel

Károly Sándor (Károly, Jelentéstan 164) a névátvitel típusának három jelenségét különíti el, a metaforát, a metonímiát és a szinekdochét, vagyis a jelentésviszony minősége lehet metaforikus, azaz hasonlóságon alapuló, metonimikus, azaz érintkezésen alapuló (a jelentések között helyi, időbeli, ok-okozati kapcsolat van, vagy rész-egész viszony), esetleg szinekdoché (nem-faj viszony). Ezen az alapon a növénynevekben is fellelhető típusokat említve, a következőképpen végezhető el a magyar növénynevek osztályozása:

3.2.1. metaforikus névátvitel

A metaforikus jelentésfejlődés a hasonlóságra épül, két képzet hasonlósága alapján az egyik nevet átruházzuk a másikra. A metaforát a stilisztikai szakiro-

dalom olyan névátvitelnek tekinti, amely „két fogalom közt fennálló tartalmi (külső vagy belső, néha funkcióbeli) hasonlóságon vagy hangulati egyezésen alapul” (Fábián–Szathmári–Terestyéni 90).

Növénynevek esetében metaforának tekintjük azt, amikor a névadó személyek ismerik a megnevezendő denotátum sokféleségét (méretét, színét, alakját stb.), és ezek közül az egyiket, a legfontosabbat választják ki a megnevezéshez: *oroszlánszáj* 'a virág az oroszlán szájához hasonlít'.

A főnevek metaforikus kapcsolatait vizsgálva, a következő típusok állapíthatók meg:

1. személy → növény (*hídőr* → *hídőr*)
2. emberi testrész → növény (*árvalányhaj* → *árvalányhaj*)
3. állati testrész → növény (*kakastaréj* → *kakastaréj*, *macskatalp* → *macskatalp*)
4. tárgy → növény (*harangláb* → *harangláb*)

A melléknevek metaforikus kapcsolataira példát elsősorban a metaforikus szemléleten alapuló, de szintagmatikus szerkesztéssel alakult kétrészes nevek között találunk, mint pl.

1. fizikai tulajdonság → növényi tulajdonság: *erősszagú zeller*, *nehézszagú zeller*, *erősfű*;

2. szellemi, lelki tulajdonság → növényi tulajdonság: *mérgesparaj*.

A metafora a jelentésváltozásnak igen elterjedt típusa, tartalmi hasonlóságon alapuló névátvitelről van szó: a növényeket néha állatokhoz, személyekhez, tárgyakhoz hasonlítja, illetőleg azokkal azonosítja. A hasonlóság alapja az állatnak, személynek valamely jellemző tulajdonsága, vagy az, hogy a növényt ki vagy mi használja, illetve annak milyen hatása van.

A tartalmi típusok közül feltűnőek az antropomorfikus elemek, az emberre vonatkozó terminusokat növénynévként használta föl a nyelv. Az antropomorf metaforáknak számtalan tartalmi típusa mutatható ki: emberi szerv, testrész: *árvalányhaj*, *paptök*, *császárszakáll*; vallási asszociációkat tükröző emberi testrész: *krisztustenyere*, *istenszakáll*; emberi cselekvés: *tátingó*; emberre jellemző állapot: *árvácska*; öltözet, dísz: *kisasszonypapucs*; életkor, foglalkozás, társadalmi helyzet: *vasúr* stb. A metaforák másik nagy csoportját a zoomorf terminusok alkotják. Nagy számban szerepelnek növénynévként állatnevek: *koldustetű*; állatok testrészének neve: *galambbegy*, *kakastaréj*, *libaláb*, *oroszlánszáj*; állatnak tulajdonított termék, tárgy (az előtag és az utótag szemantikailag összeférhetetlen, hangulati hatása ezért erősebb): *madárkenyér*, *madármorzsa*, *kutyatej*; tárgyak: *seprű*, *sarkantyú*, *pásztortáska*; mitológiai személynek tulajdonított tárgyak: *ördögbocskor*, *ördögborda*; élelem neve: *kenyérmorzsa*, *papsajt*; anyagnév: *aranyka*; időjárási jelenség: *aranyeső* stb.

Növénynevek hasonlóságán alapuló névátvitel, névcseré. — A species pro specie metafora esetében nagy szerepe van a tévesztésnek, a nevek

összecserélésének, mivel a növényismeret bizonytalan, nem mindenki ismeri (vagy nem egyformán ismeri) a fajokat, génuszokat, ezért gyakori a tévesztés, a nevek összecserélése: pl. a *borostyán* 'Hedera helix' növénynevet *közönséges babér* 'Laurus nobilis', *kis meténg* 'Vinca minor', *kerek repkény* 'Glechoma hederacea', *orvosi salamonpecsét* 'Polygonatum odoratum' stb. jelentésben is használták.

Az ismeretek bizonytalanságának a következő okai lehetnek:

— Vannak növények, amelyek valamely más növényhez való hasonlóság alapján kapták nevüket (itt fel sem merül, hogy a névadás tévesztés eredménye lenne): *vadgyöngyvirág* 'Polygonatum odoratum', a növény nagyon hasonló a gyöngyvirághoz 'Convallaria majalis'.

— Bizonyos esetekben a névadás bizonytalan ismeretet, névtévesztést tükröz (ezek a nevek általában történetileg minimális számú adattal szemléltethetők, sokszor nyomon követhető, ahogy a téves növénynevet egyik forrásból a másikba jut).

Az analitikus species pro specie metafora esetében az előtag vagy az utótag másik növénynek a neve:

— Az előtagot más növény neveként ismerik, az utótag lehet általános jelentésű növénynevet (*fű, gomba, virág* stb.): pl. a *petrezselyemvirág* a tavaszi hérics 'Adonis vernalis' neve, a *petrezselyem* előtag azonban 'Petroselinum' jelentésű elsősorban.

— Az utótag használata metaforikus (Károly, Jelentéstan 244). Ez a gyakoribb típus, ezek azok a terminusok, amelyek jelzős fajnevek ugyan, de az utótag más génuszak neve, ezért ebben a metaforikus használatban a jelzős növénynevet egybeírandó. Az ilyen nevek többségében az előtag melléknévi jelző: pl. nem *boglár* a *fehértoglár* 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág', nem *gyöngyvirág* az *erdeigyöngyvirág* 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'.

Egyelemű nevek esetében is beszélhetünk hasonlóságon alapuló névátvitelről: sok olyan egyelemű növénynevet ismerünk, amely több növényt jelöl. A tipikus vonások ugyanis nem kizárólag bizonyos fajokra jellemzőek, ezért ezeknek az elnevezéseknek az átvihetősége, fölcserélhetősége, jelentésváltozása meglehetősen gyakori. A *kutyatej* nemcsak az Euphorbia neve, hanem az azonos tulajdonság miatt (ez a tulajdonság a tejnedv) a *pitypang* 'Taraxacum officinale' és a *tavaszi hérics* 'Adonis vernalis' neve is. A *bogáncs* több nemzetség egy-egy fajtát jelöli, mindegyik növénynek tüskés termése van: a *mácsosnyát* 'Dipsacus', az útszéli *bogáncsot* 'Carduus', a *bábakalácsot* 'Carlina', a *szertövis* 'Xanthium' és a *szamárbogáncsot* 'Onopordum' stb.

3.2.2. metonimikus névátvitel

A jelentésváltozás azon típusa, ahol a két képzet között érintkezési asszociáció áll fenn, és ennek alapján egyik nevét átvisszük a másikra.

Metonimikus összefüggésként jelentkezik a növény része és egésze közötti kapcsolat:

— növény része (*gyökér*) → növény (*üresgyökér* 'Corydalis cava; odvas keltike')

— termés (*bariska, disznócska*) → növény (*bariska, disznócska* 'csattanó maszlag; Datura stramonium').

A szűküléses metonímiához sorolják a tapadással keletkezett növényneveket, amelyekben a jelzői előtag főnevesült: *kecskerágó, napraforgó*. Ezeket a szerkezeti változással alakult nevek című részben tárgyalom.

3.2.3. szinekdoché

A tautologikus szűküléses szinekdoché típushoz tartozik pl. az *akácfa*, ahol az utótag mintegy értelmezi, besorolja az előtagot. Ez a növények elnevezésében több okból is szükséges lehet: az újonnan megismert növényeknek a már meglevő ismeretrendszerbe való besorolását teszi lehetővé, a kevésbé ismert növényt az általánosabb jelentésű utótag mintegy „értelmezi”, általánosan ismert növények esetében az utótag a rövid (rendszerint egytagú) név használatának esetleges kommunikációs zavarait, félreérthetőségét küszöböli ki, pl. *cserfa, fűzfa, szilfa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 188).

Az analitikus szűküléses szinekdoché esetében a jelzős növénynevek dominálnak. Elsősorban fajnevekről van szó, az ilyen nevekben a jelzők szűkítik az alaptag fogalmi körét, a megkülönböztetés általában nem a leglényegesebb, sokkal inkább a legfeltűnőbb tulajdonság megnevezésével történik (Károly, Jelentéstan 238). A legfontosabbak az antropomorfizáló, perszonifikáló jelzők és a színnevek. Pl. a megszemélyesítő előtag utalhat emberre jellemző cselekvésre: *vérehullófű*; emberre jellemző állapotra: *árvacsalán*; emberre jellemző lelki tulajdonságra: *mérgesparaj*; emberre jellemző külső vonásra, testi tulajdonságra: *kövérfű* stb. A növénynevekben előforduló színnevek elsősorban a virág (*sárga boglárka, fehér liliom*), de nagyon gyakran a levelek, a termés (mag, gumó) színére utalnak. Részletesen a funkcionális-szemantikai elemzés részben vizsgáltam ezeket a típusokat.

4. szerkezeti változással alakult nevek

E névtípus egységét az adja, hogy a növénynév alakját érintő változás megy végbe, miközben a denotatív jelentés változatlan marad.

4.1. tapadás

A növénynévből egy funkcionális-szemantikai egység, azaz az egyik névrész eltűnik, a kétrészes növénynév egyrészessé válik. A név funkcionális névrésszel való csökkenését tapadásnak nevezzük.

Tapadás megy végbe akkor is, amikor a szószerkezet egyik tagjához hozzá-
tapad a másiknak az értelme, a tapadással átalakuló név előtagja gyakran *-i*
vagy *-ó* képzőt tartalmaz:

i.) Az *-ó/-ő* melléknévi igenévképzős növénynevekben az eredetileg össze-
tett növénynév jelző előtagja állandósult vagy alkalmilag használt növénynév-
vé vált, a melléknévi igenév, amikor önállóvá vált, főnevesült: pl. *bolondító* (<
bolondító beléndek), *tátogó* (< *tátogóvirág*), *napraforgó* (< *napraforgóvirág*)
kecskerágó (< *kecskerágóbokor*) stb. (Péntek—Szabó, Ember és növényvilág
176).

ii.) Az *-i/-s* képzős melléknévi jelző az összetett nevekben rendszerint azt a
helyet jelöli, ahonnan a növény ered, vagy ahol leginkább elterjedt. Ezek a jel-
zői tagok is főnevesülhettek, az így alakult növénynevek általában fajtanevek:
tengeri (< *tengeri kukorica*), *angyalédes* (< *angyalédesgyökér*), *besztercei* (<
besztercei szilva) stb. Ebbe a csoportba tartoznak a földrajzinév-adásban
jelentős szerepet játszó, növénytársulást jelölő terminusok: *akácós*, *bodzás*,
cserfás, *égeres*, *fenyves*, *gyertyános* stb. A ráértett alaptag ebben az esetben
nyilván a *hely*, *domb*, *erdő* stb.

4.2. redukció

A redukció egy- és kétrészes neveket is érinthet, egy vagy több névelem kie-
sík a növénynévből. A névelemváltozás főleg lexéma, de morféma (képző, rag)
kiesését is jelentheti. Névelem a szó elejéről, végéről és belsejéből is kieshet:
macskanádrafű > *macskanádra*, *gólyahúgytartófű* > *gólyahúgy*, *gamandorfű* >
gamandor.

4.3. kiegészülés

Kiegészülés során egy meglévő növénynevet osztályjelölő növénytani köz-
névvel toldanak meg. Kiegészüléssel olyan kétrészes nevek jönnek létre,
amelyben a névrészek funkciója a megnevezés és a növény fajtájának (gyűjtő-
névvel vagy nemzetségnévvel) a megjelölése: *mogyoróalja* > *mogyoróaljafű*,
méhfű > *méhek füve*. A nevek rövidülési folyamataival (tapadás, redukció)
ellentétes irányú szerkezeti változások (kiegészülés, bővülés) is zajlanak a nö-
vénynévrendszerben, így a négy típus alakulásmódjának szemléltetéséhez pon-
tos történeti adatolásra van szükségünk.

4.4. bővülés

A növénynévnek lexikális elemmel vagy kötött morfémaival (képzővel) va-
ló megtoldását bővülésnek nevezzük. Növénynevek bővíthetnek különféle
lexikális elemekkel, pl.: *barátfő* > *barátfejűfű*, *cserlevelűfű* > *cserfalevelűfű*;
valamint képzővel is: *galambfű* > *galambosfű* > *galambocfű*, *gímnyelv* >
gímnyelvűfű.

4.5. népetimológia

A népetimológiával létrejött növénynevekben névszerkezeti változás történik, a növénynév alakszerkezete megváltozik. A népetimológiás változás oka a növénynév közszói értelmezhetőségének a hiánya, a nyelvérzék a számára homályos jelentéstartalmat nélkülöző szavakat „értelmesítette”.

A közszói jelentésvonatkozás eleve hiányzik az idegen eredetű növénynevekben, ezért ezek között gyakori a népetimológiás átalakulás. Ezeket az idegen növényneveket a nép átvette, de értelmetlennek találta, ezért elferdítve, valamely másik szóval hozta kapcsolatba, „értelmesítette”: *jutka* (< *Yucca*), *kapotnyak* (< *kapotnyak*), *sárkerék* (< *sárkerep*).

5. Névátvétel

Az átvett nevek csoportja rendszertanilag az előző négy kategóriával, mint a belső növénynévalkotás formáival áll szemben.

A civilizáció kialakulása és terjedése folytán a népek állandóan érintkeznek egymással, ennek megfelelően valamennyi nyelv több-kevesebb külső hatásnak van kitéve.

5.1. jövevényszavak

„Az idegen nyelvből már régebben átkerült, a mi nyelvünkben is már viszonylag hosszú életre visszatekintő szavakat ... a magyar nyelvérzék már-már szokványos magyar szavaknak tekinti, idegen voltukat nem érzékeli. Ezekre a jövevényszó elnevezést szokás használni” (MNYtört. 265). A jövevényszavak, tehát olyan idegen lexikális elemek, amelyek meghonosodtak az átvevő nyelv szókincsében. A jövevényszavak és az idegen szavak között igen nehéz határt vonni: „Általában jövevényszavaknak azokat az idegen nyelvből jött szavakat nevezzük, melyek már annyira meghonosodtak, hogy senki sem érzi őket idegeneknek”, „Ha ellenben még érezzük rajtuk az idegenszerűséget, idegen szavaknak minősítjük őket” (Bárczi: Szók.² 45).

A jövevényszavak csoportjába sorolható pl. a szláv eredetű *bab*, *barack*, *belénd*, *berkenye*, *bodza*, *cékla*, *csipke*, *cser*, *cseresznye*, *ösztör*, *galagonya*, *juhar*, *kapor*, *kapotnyak*, *konkoly*, *lapu*, *len*, *lencse*, *répa*, *repce*; a latin eredetű *cédrus*, *cikória*, *ciprus*, *citrom*, *gyömbér*, *liliom*, *mályva*, *majoránna*, *menta*, *petrezselyem*, *rozmarin*; a török eredetű *alma*, *bors*, *borsó*, *búza*, *csalán*, *dió*, *gyopár*, *kender*, *kökény*, *kökörcsin*, *som*, *szőlő*; az olasz eredetű *füge*, *mandula*, *narancs*, *porcsin*, *saláta*; a szlovák eredetű *atracél*, *jegenye*, *káposzta*, *lednek*; a bajor-osztrák eredetű *gesztenye*; a német eredetű *kapornya*; a bolgár eredetű *pemet*; vándorszó a *kömény*, *mustár*, *polaj*, *rebarbara*, *raponc*, *ruta*, *sáfrány* és az ismeretlen, illetőleg bizonytalan eredetű *bürök*, *üröm*, *peszerce*.

5.2. idegen szavak

„Az újabban nyelvünkbe került, a laikus nyelvérzék számára is még idegeknek, nem teljesen meghonosultaknak tűnő szavakat ... — melyek között természetesen nagyon sok a modern nemzetközi kultúrszó — idegen szavakként szokás emlegetni” (MNYtört. 265).

Az idegen szavak csoportjába a ma is idegen, elsősorban latin növénynevek tartoznak: pl. *nigella*, *benedikta*, *laurus*, *diptamus* ~ *diktamus*. Ezek az idegen növénynevek a XV–XVI. században gyakran körülírással fordulnak elő: *hamis fekete magú nigellafű*, *földi laurusfű* stb.

5.3. tükörfordítások

„Tükörszavaknak nevezzük az olyan szókölcsonzéseket, amikor az átvevő nyelv nem az idegen nyelvi hangalakban veszi át a szót, hanem az átadó nyelvi tartalmát saját nyelvi elemeivel tükrözteti vissza, mintegy szóról szóra lefordítja” (MNYtört. 305) — írja Benkő Loránd. A tükörszavak megteremtésében az átadó és az átvevő nyelv speciális szóalkotó szerepe egyaránt érvényesül. Átvételüket a szükségyszerűség szülte, az idegenből megismert új fogalmak megnevezésére nyelvünkben új szót kellett teremteni, tudatos névadásra volt szükség.

A tükörfordítások vizsgálatát csak a botanikai forrásokra, herbáriumokra támaszkodva lehet elvégezni. Sok herbáriumban, növénynévszótárban a magyar név mellett a latin és német, néha francia neveket is feltüntették a szerzők: pl. Melius, Grossinger, Benkő József vagy Márton József, aki a Bertuch-féle Természethistóriai Képeskönyvet fordította magyarra. Hasznos forrás volt a tükörfordítások vizsgálatában Heinrich Marzell, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* (I–V. Fünfter band. Register: Alphabetisches Verzeichnis. Leipzig, 1943–1958) c. szótára, amely a régi német növényneveket gyűjtötte össze a XX. sz. elejéig. A mai, frissebb tükörfordítások elemzésekor elsősorban újabb, többnyelvű szótárakra támaszkodhatunk: pl. Elsevier’s Dictionary of Botany. I.–II. ... in English, French, German, Latin and Russian compiled by P. Macura. Amsterdam–Oxford–New York, 1979.; Gareth Williams and Károly Hunyadi, *Dictionary of Weeds of Eastern Europe*. Bp., 1987.

A szótörténeti anyag alapján megállapíthatjuk, a latin mintára történő tükörfordítás elsősorban a régiségben volt jellemző, ezzel párhuzamosan, ill. az ezt követő időszakban a német nyelv jut jelentős szerephez, napjainkban pedig angol mintára is keletkeznek tükörfordítások.

A tükörfordítások lehetnek teljesek vagy részlegesek, a teljes tükörfordítás eredményeként az átadó nyelvi modell elemeit az átvevő nyelv saját nyelvi elemeivel adja vissza morfémahelyettesítéssel anélkül, hogy bármilyen idegen morféma kerülne az átvevő nyelvbe (*abszem*, *kicsinytövis*). A morfémahelyettesítés lehet részleges, ha az átadó és átvevő nyelvi modell a tagok közötti

mondattani viszony alaki jelölésében kis mértékben eltér (*pásztortarsoly*, *salamonpecsét*, *lúdláb*), vagy ha a növénynevet a magyar nyelvben valamiféle magyarázó elemmel látják el (*csillagfű*, *véresfű*). A részfordítás az átadó nyelvi modellnek részben morfemikus átvétele, részben pedig helyettesítése révén jön létre. Az átvétel és a helyettesítés kombinálódásának eredményeképpen a részfordítás létrejöhet az összetétel előtagjának átvételével és utótagjának fordításával (*alantgyökér*), vagy fordítva, az összetétel előtagjának szó szerinti fordításával és utótagjának átvételével (*mezei nárdus*).

A tükörfordítások a következő rendszerben elemezhetők: 1. teljesek; 2. részlegesek.

1. Teljes tükörfordítások

1.1. Az indukáló és az indukált teljesen megfelel egymásnak: *kicsinytövis* (< lat. *Parua spina*), *tövisalma* (< ném. *Stechapfel*), *Krisztus tenyere* (< lat. *Palma Christi*), *galambbogyó* (< ang. *pigeonberry*), *csillagfű* (< ném. *Sternkraut*).

1.2. Az indukáló és indukált a tagok között némiképp eltér:

— mondattani viszony alaki jelölésében tér el: latinból: *pásztortarsoly* (< *Bursa pastoris* 'pásztor tarsolya'), *lúdláb* (< *Pes Anserinus* 'lúd lába'), *salamonpecsét* (< lat. *Sigillum Salomonis* 'Salamon pecsétje');

— a magyarázó elem tér el: *ujjfű* (< lat. *digitális*, a *fű* magyarázó elem a magyar nyelvben került a növénynévbe), *varfű* (< lat. *scabiosa*, a *fű* magyarázó elem a magyar nyelvben került a növénynévbe).

2. Részfordítások

A nevet alkotó szóelemek közül egyiket nem fordítják le: *alantgyökér* (< ném. *Alantwurz*), *parasztápium* (< lat. *Apium rusticum*), *mezei nárdus* (< lat. *Nardus agrestis*), *páternoszterborsó* (< ném. *Paternoster-Erbse*).

A NÖVÉNYNEVEK SZÓKÉSZLETÉNEK EREDET SZERINTI CSOPORTJAI

A magyar gyógynövénynevek vizsgálatának művelődéstörténeti, botanika-történeti és nyelvtörténeti jelentősége van.

Ha a feldolgozott növénynevek eredetét vizsgáljuk, három fő réteget különíthetünk el: az alapnyelvi eredetű növényneveket, a magyar nyelv külön életében keletkezett, valamint az idegen nyelvekből átvett növényneveket. Az itt említett típusok jelentős részét a Keletkezéstörténeti vizsgálat című fejezetben ismertetem részletesen, ezért itt csak utalni kívánok a növénynévszókincs eredetbeli rétegeire.

A növénynevek eredet szerinti rétegződésének feltárására szoros kapcsolatban áll a növénynevek alakrendszerének leírásával, hiszen így különíthető el az ún. belső névalkotás (a magyar fejlemények, pl. szóképzés, összetétel) és az ún. külső névalkotás (pl. idegen szavak).

A népi elnevezéseket vizsgálva Péntek János (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 173–195) négy szerkezeti típust különít el a növénynevek alaki felépítése szempontjából: I. Egyszerű növénynevek; II. Képzett növénynevek; III. Összetett növénynevek; IV. Szószerkezetek. A tényleges elemzés során azonban már csak három csoportot ismertet a szerző: I. Egyszerű növénynevek, II. Képzett növénynevek, III. Összetett növénynevek; az összetett növényneveket és a szószerkezeteket együtt vizsgálja: „a továbbiakban a szűkebb értelemben vett összetételek és a lazább szerkezetek vizsgálatát együtt végezzük” (i. m. 173–195), bár százalékos megoszlásukat mégis kimutatja a vizsgált anyagon (összetételek: 50,3%, szószerkezetek: 23,3%) (i. m. 173–195). Eredetüket tekintve arra a megállapításra jut, hogy az egyszerű nevek kis része ősi eredetű, nagyobb része kölcsönelem, találunk jövevényszavakat és nemzetközi szavakat is.

1. Az alapnyelvi eredetű növénynevek (ősi szókészlet) az uráli, a finnugor vagy az ugor korból származnak: pl. uráli eredetű a *nyár*, a *nyír*, a finnugor korból származik a *fenyő*, a *hárs*, *szil*, az ugor korból pedig az *eper*, a *köles* stb.

2. A magyar nyelv külön életében keletkezett növénynevek (belső keletkezésű szavak). — A magyar nyelv külön életében keletkezett növénynevek valamilyen szóalkotási mód vagy jelentésváltozás eredményei, ez a legnépesebb csoport.

- A. Belső szóteremtéssel létrejött alakulatok (hangutánzó, hangfestő szavak stb.).** — Szóteremtéssel keletkezett pl. a *pipancs*, amely hangutánzó eredetű, s beletartozik egyfelől a *pattint*, *pattog*, más-felől a *pacskol*, *paskol* szavak rokonságába, valamint a *tátika*, amely a *tát* igéből származik, hangutánzó-hangulatfestő eredetű. Egyéb példák: *pitypang*, *pukkantó*, *bozsor* stb.
- B. Szóalkotással keletkezett alakulatok.** — Azok a szavak tartoznak ide, amelyek a nyelv önálló életében jöttek létre a szóalkotás különböző módjaival jöttek létre a nyelvben már meglévő vagy oda bekerült elemekből.
- i. Szóképzéssel létrejött növénynevek.** — *-ka*: *bársonyka*, *boglárka*, *bojtorjánka*, *sarkantyúka*, *angyalka*; *-cska*: *kutyócska*, *borsocska*, *árvácska*; *-vány/-vény*: *gyujtovány*; *-di*: *sósdí*; *-s*: *gerezdes*; *-i*: *tengeri*; *-r*: *csucsor* stb. Részletesen a morfológiai szerkesztéssel alkotott nevek részben tárgyalom.
- ii. Szóösszetétellel létrejött növénynevek.** — A szóösszetétel a növénynévalkotásnak az a gyakori módja, amelynek segítségével két szót egyetlen új szóvá illesztünk össze: *agármony*, *cickafark*, *csabaíre*, *vé-nuszhaj*, *sípfű*, *kanálfű*, *sebforrasztófű* stb. Részletesen a szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek részben tárgyalom.
- iii. A szóalkotás ritkább módjaival létrejött nevek.** — Elvonással (tapadással), szóhasadással, szóvegyüléssel, népetimológiával stb. is jöttek létre növénynevek. Elvonással (tapadással) alakult nevek: *bolondító* (< *bolondító beléndek*), *tátogó* (< *tátogóvirág*), *napraforgó* (< *napraforgóvirág*), *kecskerágó* (< *kecskerágóbokor*); szóhasadással: *viola* ~ *ibolya*; szóvegyüléssel: *citrancs*; népetimológiával: *kopotnyak* (< *kapotnyak*), *sárkerék* (< *sárkerep*), tiltó igealak főnevesülésével (*nefelejcs*); tulajdonnév köznevesülésével (*salamonpecsét*, *ábelfű*); metaforizációval stb. Részletesen a szerkezeti változással alakult nevek és a jelentésbeli névalkotással keletkezett nevek részben tárgyalom.
- C. Szószervezéssel válással létrejött növénynevek.** — A szószervezet „legalább két, nem viszonyozói értékű szónak nyelvtanilag megformált, bizonyos általános viszonyt is kifejező, a szónál rendszeren alkalmibb egysége” (MMNyR. II. 66). A növénytan nomenklatúra alapelve, hogy a növényneveket két szóval jelölik. A utótag a nemzetségnév és ehhez hozzáillesztik az előtagot, az előtag jelöli a nem belüli egyed, a fajt. Pl. *kékvirágú-ökörfark*, *kisebbik földi sülyfű*, *erdei nagyobb lépű*, *fagyöke*, *hamis fekete magú nigellafű*, *mérges vad harapást gyógyító fű*, *köszvény gyógyító fű* stb. Ezt a típust részletesen a szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek részben tárgyalom.

3. Az idegen nyelvekből átvett növénynevek rétegén belül beszélhetünk jövevényszavakról, idegen szavakról és tükörfordításokról. Ezt a típust részletesen a névátvétel című részben tárgyalom.

- a) **A jövevényszavak.** — A jövevényszavak csoportjába sorolható pl. a szláv eredetű *bab*, *belénd*, *kapotnyak*; a latin eredetű *cedrus*, *citrom*, *gyömbér*; a török eredetű *csalán*, *gyopár*, *kökörccsin*; az olasz eredetű *porcsin*, *saláta* stb.
- b) **Az idegen szavak.** — Az idegen szavak csoportjába a ma is idegen, elsősorban latin növénynevek tartoznak: pl. *nigella*, *benedikta*.
- c) **A tükörfordítások.** — A tükörfordítások keletkezésének módja az, hogy az átvevő nyelv az átadó nyelvi tartalmat saját nyelvi elemeivel tükrözteti, mintegy szóról szóra lefordítja: *szarvasnyelv* (< ném. *Hirschzunge*), *salamonpecsét* (< lat. *Sigillum Salomonis*), *lúdláb* (< lat. *Pes Anserinus*), *ebszem* (< ném. *Hundsaugen*).

Összegezve a vizsgálat eredményeit (és táblázatban összefoglalva), kiderül, hogy a vizsgált növénynevek között a legtöbb a belső keletkezésű növénynév, ezt követik a jövevényszavak, az idegen szavak és a tükörfordítások, a legkisebb pedig az ősi örökségű növénynevek száma. Ez nem véletlen, hiszen az új földrajzi-növényzeti, sőt gazdasági körülmények között természetes, hogy az ősi eredetű növénynevek száma kevésnek bizonyult, az újonnan megismert növényfajták megnevezésére új szavakra volt szükség.

Legtöbb növénynevünk a magyar nyelv külön életében keletkezett. Szarvas Gábor úgy vélte, hogy a növényvilág magyar nevei „az egész nomenclatura alig egynehány számot tevő kivétellel idegen népek ajándéka” (Nyr. 22: 151). Tévedett, az általa tett megállapítás elsősorban egyszavas nemzetségneveink egy részére igaz, fajneveink többsége belső fejlemény.

Megállapíthatjuk, hogy az ősi, alapnyelvi eredetű növénynevek (*nyár*, *hárs*), valamint a jövevényszavak (*kapotnyak*, *kömény*, *csalán*) ma is tovább élnek mint hivatalos növénynevek. A belső keletkezésű növénynevek egy része hivatalos elnevezésként vagy tájszóként él, más része pedig kihalt. Érdekes megfigyelni, hogy az azonos szemlélet szülte belső keletkezésű növényneveknek egy részét elfogadták hivatalos megnevezésként (*hollóláb*, *kakastaréj*, *oroszlánfog*, *tyúkhúr*, *tyúktaréj* stb.), más része viszont tájszóként él tovább (*borjúorrúfű*, *disznóorja* stb.), vagy teljesen kihalt (*ebfejűfű*, *tyúkharaptafű* stb.). A korai (XV–XVI. századi) idegen növényneveknek jó része kihalt (*nigella*, *benedikta*). A tükörfordítások egy részét befogadta a nyelv, hivatalos szintre emelte (*salamonpecsét*, *pásztortáska*), más része nyelvjárási szintre került vagy kihalt (*kicsinytövös*, *ebszem*). Megfigyelhetjük továbbá azt is, hogy a régi körülírással növénynevekkel (*hamis fekete magú nigellafű*, *mérges vad harapást gyógyító fű*) szemben a mai növénynevekre a tömörség, rövidekesség jellemző (*örvény-*

gyökér, varfű, orbáncfű, hölgymál). A növénynevek nagy többségében a névadás indítéka nem homályosult el a köztudatban, a nevek főleg a növény alakjára, termőhelyére, hatására utalnak (*nehézszagú pipitér, csengőfű, nyári hérics*). Ezek a növénynevek általában szóképszerűek, a jelentésváltozás típusai közül a leggyakoribbak a metaforikus megnevezések, ezen belül azok, amelyek valamely testrész és növény, illetve tárgy és növény között teremtenek kapcsolatot.

1. Alapnyelvi eredetű növénynevek (ősi szókészlet)	Uráli		<i>nyár, nyír</i>
	Finnugor		<i>hárs, szil</i>
	Ugor		<i>eper</i>
2. A magyar nyelv külön életében keletkezett növénynevek (belső keletkezésű szavak)	A) Belső szóteremtéssel létrejött alakulatok (hangutánzó, hangfestő szavak stb.)		<i>pipacs, tátika</i>
	B) Szóalkotással keletkezett alakulatok	i) Szóképzéssel létrejött növénynevek	<i>boglárka, gerezdes</i>
		ii) Szóösszetétellel létrejött növénynevek	<i>papmonya, bolondítófű</i>
		iii) A szóalkotás ritkább módjai	<i>kopotnyak</i>
	C) Szószerkezetté válással létrejött növénynevek		<i>kisebbik földi sülyfű, erdei nagyobb lépfű</i>
3. Az idegen nyelvekből átvett növénynevek (külső keletkezésű szavak)	a) A jövevényszavak		<i>bodza, kapotnyak, gyömbér, citrom</i>
	b) Az idegen szavak		<i>nigella, benedikta</i>
	c) A tükörfordítások		<i>medveköröm, szarvasnyelv, salamonpecsét</i>

A SZÓTÁR SZERKEZETE

1. A szótár tagolódása. — A szótár természetes közlési egysége az egy-egy szóra vonatkozó tudnivalókat összefoglaló szócikk, amelynek rendező elve az ábécérend. A szócikkek szerkezetét a történeti-etimológiai szótárak szerkesztési elveinek megfelelően alakítottam ki. Technikailag a TESz. és az EWUng. felépítését követtem: a magyar szótörténet (szóalakok, alakváltozatok, a jelentés), majd az etimológiai megjegyzések, a szócikket pedig rövid bibliográfia zárja.

2. A címszók. — A szótár a hazai és a jelentősebb külföldi gyógynövények magyar neveit és társneveit (régi növényneveket és tudományos magyar elnevezéseket) tartalmazza: nemzetségneveket és fajneveket. A magyar nemzetségnevek (nemi nevek, genusnevek) mindig egyszavasak és mindig egyes számú főnevek (pl. *aggófiú, tölgy*); a magyar fajnevek kisebb része egyszerű vagy összetett főnév, legnagyobb része azonban faji jelzővel ellátott nemzetségnév (vö. Priszter 14–24).

A címszavak megválasztása — mint nyelvtörténeti szótárakban általában — nem könnyű feladat. A problémát az okozza, hogy a magyar növényneveknek, vagyis a szótár címszavainak nagy része kételemű növénynév, faji jelzővel ellátott nemzetségnév. Egy növénynévi történeti-etimológiai szótárnak ezt figyelembe véve kellett új szerkesztési elveket alkotnia.

A magyar növénynevek kialakulása és írásmódja szoros kapcsolatban áll a Linné által 1753-ban bevezetett és azóta általánosan elfogadott kétszavas nevezéktannal (binominális nomenklatúra). A tudományos (latin) növénynevek közül a fajnevek kétszavasak: a nagy kezdőbetűs nemzetségnévből (nemi név, genusnév) és a kis kezdőbetűs faji névből állnak. Nemzetségnév pl. a *Ranunculus* (*boglárka*), fajnév pedig a *Ranunculus bulbosus* (*gumós boglárka*).

A magyar növényneveknek a latinhoz hasonló kétszavas, „hivatalos” formájuk sokáig nem volt, a mai magyar tudományos elnevezések a latin kétszavas nevezéktant követik (vö. Priszter 6–7). A XVIII. században Benkő József elsőként rendszerezte a magyar növényneveket a Linné-féle binominális nomenklatúra (1783: NclB.) szerint. Munkája megjelenése után a botanikusok és a szótárírók egyaránt az általa meghonosított Linné-féle rendszer szerint közölték, illetőleg értelmezték a növényneveket, tudatosan — Linné rendszeréhez igazodva — kételemű növényneveket alkottak. Tudományos igényű növénynévhasználatról csak Benkő óta beszélhetünk. Azonban régi jelzős és összetett növénynevek (hasonlóan az állatnevek!) már jóval korábban is — a Linné-féle

binominális nómenklatúra előtt — nagy számban előfordulnak, feldolgozásuk a legtöbb történeti és etimológiai szótárban kérdéses pontként jelenik meg.

A korábbi, kételemű növénynevek használatát még nem a pontos, tudományos elkülönítés és megnevezés szándéka, hanem a hétköznapi gyakorlat szükségessége, tudniillik a nálunk honos, illetve előforduló növényekkel való foglalkozás (gyűjtögetés, élelem, embergyógyászat, állatgyógyászat) eredményezte, egységes használatukról azonban nem beszélhetünk. Egységesítésük, normatívvá tételük természettudós, botanikus szakíróink munkájának eredménye.

A kételemű állat, ill. növénynevekről Zolnai Gyula OklSz.-nak előszavában így ír (idézi az RMGl. is): „mit lehet a régi jelzős, illetőleg jelzői kifejezések vagy összetételes elnevezések közül külön, önálló fogalomnak, általános értékű szónak tekinteni? ... Bizonyos, hogy a külön címszók, az önálló fogalmak megállapítása dolgában következetlenségeket is találni szótáramban” (OklSz. XV–XVI.). Hasonlóan gondolkodnak az RMGl. szerzői is: „Ezért nem tartanók helyesnek, ha a *gatyás galamb*, *őszi galamb* kifejezések a **galamb** címszónál, a *vadgalamb* meg a **vad** címszónál kerülnének elő; még akkor sem, ha mondjuk az *őszi galamb* csinált szó. Legyenek együtt a galambfajták, a dinnyefajták elnevezései, a csillagnevek stb., akár összetételnek veszem egyiket vagy másikat, akár nem” (RMGl. 24).

Alapelvnek a következőt tekintetem (figyelembe véve az RMGl.-t, a TESz.-t, az EWUng.-ot, valamint értelmező szótárainkat): egy szócikkbe került a címszó (pl. *jegenye*) és összes jelzős elnevezése (akár a *jegenye* 'Populus' nemzetséghez tartozik, akár nem). A címszó írásmódja az akadémiai helyesírási szabályzat előírásainak, illetőleg a növénynevek helyesírási szabályzatának felel meg (Priszter 14).

3. Az önálló, utaló szócikkek és az alcímszók. — Az önálló szócikkek lehetőleg minden tájékoztatást megadnak a címszóról, az utaló szócikkek csak azt jelzik, hogy a szóban forgó elem melyik önálló szócikkben van feldolgozva. Az önálló szócikket a kövér betűvel szedett **címszó** vezeti be, az önálló szócikk a lehetőséghez képest a címszóra vonatkozó valamennyi tudnivalót magában foglalja. **Önálló címszóként** kezelem:

a. Az egyelemű növényneveket (*rózsa*, *boglárka*, *hérics*, *lednek*, *disznócska*).

b. Azokat a növényneveket (*agármony*, *cigánypicsa*, *cickafark*, *csabáire*, *papmonya*, *elefántormánya*), amelyek valójában közszóí összetételek, szó szerkezetek, sajátosságuk, hogy semmiféle elem nem fejezi ki azt, hogy növénynévről van szó.

c. Azokat a növényneveket, amelyekben az utótag lehet gyűjtőnévi jellegű *fa*, *fű*, *bokor*, *virág* stb. vagy nemzetségnév, pl. *cseresznye*, *szulák*.

d. Külön szócikkben dolgoztam fel az önálló főnévi előtagú növényne-

veket (pl. a *farkasbab* 'Aconitum vulparia, farkasölő sisakvirág'), amely nem babféle, de az egész növény a lóbabhoz hasonlít, ezért a *bab* utótagot kapta. Ezekben az összefoglaló jelentésű nemzetségnév általában téves, vagyis a növény másik génuszhoz tartozik. Egyéb példák: *kutyakapor* (nem kapor), *kutya-petrezselyem* (nem petrezselyem), *ebzeller*, *farkasbab*, *disznóbab*.

e. Mivel szótáram történeti-etimológiai szótár, feldolgoztam számtalan R. és N. növénynevet is, amelyek nem sorolhatók be az említett mai tudományos névadásba és tudományos rendszerbe. Ezek a két- vagy többemű szerkezetek is önálló szócikkekbe kerültek: pl. *Mária gyertyája*, *Boldogasszony dinnyeje*, *mérges vad harapást gyógyító fű*.

Alcímszóként, — amely egyenértékű a címszóval, kezelem a címszó jelzős szerkezeteit és az összetételeket. A címszó (pl. **eper**) dokumentálása után a címszó adataitól gondolatjellel elválasztva következnek a címszó jelzős szerkezetei (pl. **csattogó eper**) jelentésükkel együtt, ezután újabb gondolatjellel bevezetve a címszó összetelei (pl. **eperfű**), ennek alakváltozatait követik a hozzátartozó jelzős nevek (**földi eperfű**). A jelzős szerkezetek és összetételek közlésében az ábécé-rend a fő rendező elv. A jelzős előtagú növényneveket tehát az utótagnál tárgyalom függetlenül attól, hogy helyesírás tekintetében egybeírjuk vagy külön. (Vö. A magyar növénynevek helyesírása c. fejezettel.)

Alcímszóként kezelem az elvonással létrejött növényneveket, valamint az etimológiailag összetartozó szavakat, amelyeket az előtagok hasonlósága miatt vagy kialakulásuk miatt, célszerű egy szócikken belül tárgyalni: pl. a *cickafark* címszón belül foglalkozom a *cicfark*, *cickóró* nevekkel. Ezeket kettős vonallal (||) tagolom annyi részre, ahány szót adatolok.

Az **utaló szócikk** vezérszava a kövér betűkkel szedett utalószó, ez érdemi tájékoztatást a címszóról nem nyújt, hanem l. (= lásd) jelzés után csak azt közli, hogy a részletes felvilágosítást melyik önálló szócikkben kell keresni (ez utóbbi szintén kövérrel szedve). Az idegen eredetű vagy a köznyelvben idegen írásmódú szavakat kiejtésük szerint írom a szótárban, de utalásként az idegen nyelvi alakváltozat is szerepel. Bizonyos esetekben az utalószó valamely részét zárójelbe tettem, ez azt jelzi, hogy az *agármonyfű* összetétel az *agármony* címszó alatt fordul elő: *fű* l. *agármony*(-).

Használok belső utalásokat is a szótárban. A szótár adatainak összefüggéseire utalásokkal hívom fel a figyelmet az önálló szócikkek második, etimológiai bekezdésében: pl. A névadás magyarázatára l. *farkasölőfű*; a *-bab* utótagra l. *babfű*. Utalásra a Vö. formát is használom, ezekkel főleg etimológiai összefüggésekre, ritkábban az alaki és jelentésbeli párhuzamokra hívom fel a figyelmet. Amennyiben jelzős szerkezetre vagy összetételre hivatkozom, a név után jelölöm azt a szócikket, ahol a szerkezetet tárgyalom pl. *fekete nyár* (→ *nyár*).

A főnévi előtagú növényneveket (pl. *kutyakapor*, *kutya-petrezselyem*, *ebzeller*, *farkasbab*, *disznóbab*) önálló címszóként kezelem, és az utótagnál — **Ö**:

... jelzés után) megtalálhatók azok a címszavak, melyeknél az említett név más növénynév utótagjaként szerepel. Pl. a *bab* címszó végén ott találjuk az utalást:

— **Ö:** disznó~, farkas~.

Az önálló szócikkek legalább kettő, de gyakrabban három fő részre oszlanak, ennek megfelelően nyomtatásban kettő, illetve három bekezdésre tagolódnak: szótörténeti rész, etimológiai rész, bibliográfiai rész. A harmadik olykor hiányzik, mivel vannak olyan címszavaink is, amelyeknek eredetével a szövejtő irodalomban eddig nem foglalkoztak.

4. A szócikk szótörténeti része. — Az önálló szócikkekben a címszó után következnek a szótörténeti adatok: az alakváltozatok, a jelentések, a jelzős szerkezetek és az összetételek. Az adatokat betűhíven közlöm, időrendben. A címszóra vonatkozó abszolút első adat évszámát kövér szedéssel emelem ki. Nem tüntetem fel az évszámot a nyelvjárási adatok előtt. Az ilyen alakváltozatokat gondolatjel és népnyelvi (— N.) megjelölés választja el az évszámmal idézett adatoktól. A magyar népi neveknek csak a legfontosabbjai kerülhetnek ebbe az összeállításba, és a helynevekben előforduló növényneveket sem vizsgáltam.

Az alakváltozatok. — A címszó alakváltozatait dokumentáló adatokat toldalékával együtt dölten (*boglárka*) kiemelem. A szövegkörnyezet nélkül idézett adatok után szerepel még néha a gr. jelzés, ez azt jelenti, hogy az idézett alaknak valamilyen nyelvtani viszonyítást kifejező végződése van (rag vagy jel). Az adat után tett ! írásjellel []-ben a nyomtatási hibát jelzem.

A jelentések. — Az alakváltozatok felsorolása után **J:** jelzéssel bevezetve következik a címszó jelentésének vagy jelentéseinek megadása a latin tudományos névvel és a hivatalos magyar névvel (Priszter, Növényneveink. Bp., 1998. című munkája alapján): pl. **J:** 'Achillea ptarmica; kenyérbél-cickafark'. A jelentések megállapításához elsősorban az eredeti szövegben az adat, ill. adatok mellett szereplő latin növényneveket használtuk, illetve az adatok szövegkörnyezetéből indultunk ki, ahol ez lehetséges volt.

Ha a forrás nem teszi lehetővé a jelentés teljesen egyértelmű meghatározását, akkor erre a bizonytalanságra a jelentés elé tett kérdőjellel hívom fel a figyelmet. Amennyiben szükséges (ha többféleképpen azonosították a növényt), és ez befolyásolja a szótörténetet, ill. az etimológiai részt, akkor azt is megadom, hogy ki végezte az azonosítást.

Számos magyar nemzetségnévnek van tágabb és szűkebb értelme. Ha a magyar név tágabb értelemben egy nemzetséget jelent (sok esetben a R. növénynév pontosabban nem is azonosítható), akkor a latin nevek sorát a nemzetségnév megadásával kezdem, ezt követi a fajnév. Pl. a nemzetségnév: 'Aconitum; sisakvirág', a fajnév: 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág' vagy 'Aconitum sp.; sisakvirág' (pontosan nem azonosítható faj). Ilyenkor a név (pl. *sisakvirág*) tágabb értelemben egy növénynemzetséget 'Aconitum' je-

löl, szűkebb értelemben pedig ugyanannak a nemzetségnek egy közismert, rendszerint igen elterjedt faját 'Aconitum napellus subsp. napellus'.

A jelentéseket időrendben adom meg (amennyiben ez lehetséges), ha a nemzetségnév és a fajnév elkülöníthető, akkor ezt évszámmal is jelzem és | vonallal választom el: pl. **ábelfű J:** 1843: 'Abelmoschus moschatus; illatos ábelfű'. | 1998: 'Abelmoschus; ábelfű'.

Ha valamely növénynévnek többféle, pontosan nem meghatározható jelentése lehetséges, a latin neveket közös jelentésjelbe ('...') foglalom, és függőleges vékony vonallal választom el egymástól: pl. 'Abies alba; közönséges jegegyefenyő | Picea abies; közönséges lucfenyő'.

A többjelentésű címszó jelentéseit időrendben közlöm, a jelentéseket arab számokkal (**1.**; **2.** stb.) tagolom, a kövér arab számot az adatok elé teszem, amennyiben az adatok egyértelműen szétválaszthatók. A többjelentésű címszó dokumentálása megegyezik az egyjelentésű címszóéval. A ■ jel a jelentések elkülönítésére szolgál. Pl. **csuklyafű 1. 1775:** *Tsuklya-fü* (Csapó 264); 1783: *Tsuklya-fü* (NclB. 380). **J:** 'Aconitum anthora; méregölő sisakvirág'. ■ **2. 1903:** *Csuklyafű* (Hoffmann–Wagner 109); 1911: *csuklyafű* (Cserey, Növény-szótár 4). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'.

5. A szócikk etimológiai része. — Minden önálló szócikk második bekezdése az etimológiával foglalkozik. Ez tartalmazza a nyelvi eredetre (a szó, ill. szócsalád eredetére) vonatkozó információt, utalhat csupán a szó idegen nyelvekbeli megfelelőinek elterjedésére (vándorszó, nemzetközi szó), vagy tájékozathat csak a keletkezés módjáról (származékszó; összetett szó; hangutánzó eredetű stb.).

A névmagyarázatokban igen gyakran visszatérnek ugyanazok a névadási és eredetbeli típusok (pl. a névadás alapja, tükörfordítás; idegen mintát követő névadás). A tudományos megnevezés pontosságra, következetességre törekvése és a szinonimák véges száma következtében nem kerülhettem el, hogy a nevek eredetének, a névhasználat okának minősítésekor bizonyos kifejezések ne ismétlődjenek gyakran. Magyarázat helyett gyakran csupán utalok egy-egy szócikkre, növénynévre, ahol a név megértéséhez szükséges tudnivalók megtalálhatók.

A szócikken belül említett idegen nyelvi példák jelentését csak akkor tüntetem fel, ha ez a magyar növénynév jelentésétől eltér. Ha szükséges zárójelben megadom az idegen nyelvi név fordítását.

Az idegen nyelvi adatokat és megfelelőket nem állandó forrásból idézem, mivel bizonyos növénynevek, amelyek valamikor tükörfordítással kerültek a magyar nyelvbe, ma már kihaltak mind a magyarból, mind az idegen nyelvből. Ennek megfelelően felhasználtam régebbi, többnyelvű botanikai szótárakat. A szócikk bibliográfiai vagy etimológiai részében a legtöbb esetben közlöm azt az irodalmat is, ahonnan az idegen nyelvi megfelelők származnak.

6. A felhasznált irodalom. — Az önálló szócikkek harmadik bekezdése az etimológiai és szótörténeti irodalom adatait tartalmazza. Helykímélés végett a forrásokat rövidítettem (L. a források jegyzékét hátul!); amennyiben a szótár címszava azonos a forrás (SzófSz., TESz. és EWUng.) címszavával, akkor a szócikk végén található hivatkozásban nem ismétlem meg a címszót. A régi magyar szójegyzékek, szótárak és glosszák kb. 1600-ig (kivéve Calepinust) adatait az RMG1.-ből dolgoztam fel, a forrásokra vonatkozó részletes szakirodalmat l. még RMG1. 36–47 és TESz.

7. A latin név szerinti mutató. — A szótár végén található Latin név szerinti mutatóban a szótárban feldolgozott növények összes elnevezése megtalálható a növény rövid jellemzésével és orvosi felhasználásával együtt. A szótárban a Latin név szerinti mutatóban kövér dőlt betűtípussal kiemelt hivatalos magyar és a latin névvel adom meg a növények jelentését (**J**: jelzéssel bevezetve).

A MAGYAR NÖVÉNYNEVEK HELYESÍRÁSA

Sok nehézséget okoz a szótárban az összetett növénynevek egybe- és különírása; a növénynevek több alkalommal tapasztalható látszólagos következetlen írásmódjának (mint pl. *ezüstfenyő* — *ezüst hárs*, *törökparadicsom* — *török búza*) általában botanikai névhasználati okai vannak. A növénynevek helyesírása a növénynévi összetételék és a lazább szó szerkezetek elkülönítésére is hatással van, pontos határt vonni a legtöbb esetben nagyon nehéz. Vö. a szintagma-tikus szerkesztéssel alkotott növénynevek c. résszel.

A sok évtized óta bizonytalan és következetlen növénynévi helyesírást 1983-ban az MTA szabályzata egységesítette, és rögzítette az MTA Helyesírási Bizottságának kiadványaként 1985-ben megjelent összeállításban. Ennek alapján készült a mintegy 16000 címszót tartalmazó magyar–latin szógyűjtemény (Priszter Szaniszló, *Növényneveink. Magyar–latin szógyűjtemény. Bp., 1986.*), majd az 50000 cím- és utalószót tartalmazó magyar és a tudományos növénynevek szótára (Priszter Szaniszló, *Növényneveink. A magyar és tudományos növénynevek szótára. Bp., 1998.*).

A növénynevek helyesírására vonatkozó részletes szabályzatot (az MTA Helyesírási Bizottságának kiadványaként 1985-ben megjelent összeállítás példaanyagában átdolgozott szövegét) Priszter Szaniszló közli *Növényneveink* című művében (Priszter 14–24).

A növénynevek helyesírásának alapszabályai a következők (a szabályok fajnevek, valamint nemzetségnevek helyesírására vonatkoznak, mivel szótárunkban címszóként elsősorban ezek szerepelhetnek):

1. A növénynevek helyesírásának egyik legfontosabb alapszabálya, hogy a név írásmódja tükrözi a jelölt növény rendszertani besorolását, ezért a szótárban címszóként szereplő növénynevek egybe-, illetőleg különírása bizonyos esetekben következetlenné tűnhet (vö. Priszter 18). Egybeírjuk a melléknévi vagy melléknévi igenévi jelzőt az utótaggal, ha az utótag nem annak a nemzetségnek a neve, amelyhez a faj tartozik; ez az egybeírási forma a jelentésváltozást és a rendszertani önállóságot kívánja kifejezésre juttatni. A *kékliliom* (*Iris germanica*) nem a *Lilium*, hanem az *Iris* nemzetséghez tartozik, tehát egybe kell írunk, hasonlóan a *sárgaliliom* (*Iris pseudoacorus*) növénynevet, amely szintén nem a *Lilium*, hanem az *Iris* nemzetséghez tartozik. A *fehér liliom* (*Lilium candidum*) ugyanakkor a *Lilium* nemzetséghez tartozik, ezért külön kell írunk.

2. A tudományos (latin) nómenklatúra mintájára különírjuk az összetett fajnevekben a melléknévi vagy melléknévi igenévi faji jelzőt a név alaptagjaként szereplő nemzetségnévtől: pl. *pongyola pitypang*, *festő rezedá*, *ezüst hárs*.

3. Akkor is egybeírjuk a melléknévi vagy melléknévi igenévi jelzőt az utótaggal, ha ez nem egy növénynemzetségnek a jelölője, hanem gyűjtőnévi jellegű vagy bizonytalan értelmű szó, pl. *-bambusz*, *-fa*, *-fenyő*, *-fű*, *-hínár*, *-kaktusz*, *-moha*, *-orchidea*, *-páfrány*, *-pálma*, *-perje* stb. Az összes fenyőfaj — gyűjtőnévi volta miatt — a faji jelzővel egybeírta szerepel: *feketefenyő* (*Pinus nigra*), *erdeifenyő* (*Pinus sylvestris*), *ezüstfenyő* (*Picea pungens* f. *glauca*).

4. A *dísz*-, *futó*- és *vad*- melléknévi jelzőt mindig egybeírjuk az utótaggal. Pl. *futóbab*, *vadkörte*.

5. Egybeírjuk az utótaggal a főnévi faji jelzőt (pl. *libapimpó*, *torzsikaboglárka*, *barátságfű*), valamint a főnévi értelmű faji jelzőt (pl. *muskotályzsálya*, *cigánymeggy*).

6. Egybeírjuk az összetett nemzetségneveket (pl. *báránypirosító*, *oroszlánszáj*, *ebnyelvűfű*, *nagyezerjófű*, *sebforrasztófű*) és a faji jelző nélküli összetett fajneveket (pl. *martilapu*, *gólyahír*).

7. Egybeírjuk a tömbösödött összetételeket: pl. *nefelejcs*, *nenyúljhozám*.

8. A személynévi előtagú (keresztnev, családnév vagy mitológiai stb. név) növényneveket, amelyek a hozzá kapcsolódó utótaggal köznevesültek, egybe és kis kezdőbetűvel írjuk (vö. AkH. 201.). Pl. *salamonpecsét*, *vénuszfodorka*, *csabaíre*, *borbálafű*, *krisztustövis*. Az AkH. szerint: „A köznevesülés lassú folyamat. Ennek során az írásformák egy ideig ingadoznak a nagy kezdőbetűs, idegenesen írt tulajdonnévi és a kis kezdőbetűs, magyarosan írt közzói formák között. Az írásmódváltásra csak akkor kerülhet sor, ha a társadalmi tudatban a köznévvé válás már elég széles körben végbe ment” (AkH. 201.) (kiemelés tőlem). A történeti adatok azt mutatják, hogy a személynévi előtagú növénynevek nagyobb része nem köznevesült. Nem tekinthetők köznevesültnek a könyvnevek (*Katika-répa*, *Áron szakállá*) sem, ezek a növénynevek ugyanis sohasem váltak széles körben ismertté.

9. Azokat az összetett nemzetségneveket és fajneveket, amelyeknek előtagja földrajzi név vagy személynév, nagy kezdőbetűvel írjuk, és kötőjellel kapcsoljuk össze. Ezek a növénynevek nem köznevesültek, pl. *Atlasz-ciprus*, *Waldstein-pimpó*, *Júlia-borbolya*, *Szent László-tárnics*, *Szent István-szegfű*. Ebben a típusban az AkH. 168. szerint írjuk a növényneveket: „Egy- vagy többbelemű személynévi és köznevi gyakran lépnek egymással valamilyen jelöletlen összetételnek tekinthető kapcsolatba (pl. *Kossuth-szobor* = Kossuth szobra, *Kossuth-nóta* = Kossuthról szóló nóta)”. Ennek megfelelően *Szent László-fű* és *Szent László füve* 'Szent László-ról elnevezett fű' stb.

Az *Isten*, *Krisztus*, *Boldogasszony* stb. mitológiai tulajdonnevek növénynevekben történő előfordulásakor úgy jártam el, hogy ha a növénynév köz-

nevesült kiskezdőbetűvel írtuk (pl. *krisztustövis*), ha nem köznevesült, nagy kezdőbetűvel írtam (pl. *Krisztus-pálma*).

10. Problémát okoznak az olyan népi növénynevek, amelyekben személynevek vagy köznevek jelölt birtokos viszonyban állnak. A magyar növénynevek helyesírási szabályzatának 13. pontja szerint „A népi növénynevek között vannak olyanok is, melyekben személynevek vagy köznevek jelölt birtokos viszonyban állnak. Az ilyen alakulatok tagjait különírjuk egymástól”. Pl. *mennország kulcsa, számár gyönyörűsége*. Ez a szabálypont átgondolásra szorul, mivel ellentétben áll az AkH. 128. b) pontjával, mely szerint „A jelölt birtokos jelzős kapcsolatokból keletkezett összetételeket egybeírjuk. Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege”, pl. *barátfüle* ’tésztaféle’, *istennyila* ’villám’, *vásárfia* ’ajándék’. Az AkH. 128. b) pontja szerint egybeírtuk az *ördögbordája, istennyila, számárgyönyörűsége, mennországkulcsa, toroköröme* stb. növényneveket, mivel ezek tagjainak együttes jelentése más (’növénynév’), mint az előtag és az utótag jelentésének összege.

Különírtuk a nehézkes, hosszú körülírással szerkesztetteket, ezekben a növénynevekben sokszor raggal ellátott elemek szerepelnek; egybeírásuk zavaró lenne pl. *mérgező vad harapást gyógyító fű, mindent gyógyító fű, szakadást gyógyító fű, kígyómarást gyógyító fű, rüh ellen való fű, sennyedék ellen való fű, szemnek gyönyörűsége, méhfűnek árnyéka* stb.

A növénynevek helyesírási szabályzata még nagyon sok pontosítást kíván, elsősorban a népi növénynevek írását illetően a szabályzat kiegészítése még a jövő feladata.

Három növénynév (*gyepűrózsa, gyújtóványfű, ziliz*) írásában az AkH.-t követtük, és nem a növénynevek helyesírási szabályzatát, amely a *gyepűrózsa, gyújtóványfű* és *ziliz* írásmódot javasolja.

**A MAGYAR GYÓGYNÖVÉNYEK NEVEINEK
SZÓTÁRA**

A, Á

ábelfű 1843: *Ábelfű, Ábel füve* (Bugát, Szóhalm. 1); 1911: *Ábelfű* (Cserey, Növény-szótár 1); 1998: *ábelfű* (Priszter 27). **J:** 1843, 1911: 'Abelmoschus moschatus; illatos ábelfű'. | 1998: 'Abelmoschus; ábelfű'. — **illatos ~ 1998:** *illatos ábelfű* (Priszter 287). **J:** 'Abelmoschus moschatus; illatos ábelfű'.

Az *ábelfű* és az *Ábel füve* jelölt birtokos szerkezet személynévi eleme a latin szakny.-i *Abelmoschus* (< lat. *abelmosch* 'Abelmoschus moschatus') előtagjának értelmesítésével keletkezett. A személynév (*Ábel*) és a köznév (*fű*) összeforrt, köznevesült: *ábelfű*. Az *illatos* jelző a növény jellegzetes pézsmailatú illóolajára, valamint a magok hasonló szagára utal; vö. lat. *moschátus* 'pézsmá' < újjör. *móschos* 'pézsmá').

Genaust *abelmóschus* a., *moschatellinus* a.

ábrahámfa 1798: *Ábrahám' fája* (Veszelszki 29); 1966: *ábrahámfa* (Csapody–Priszter, MNövSz. 28). **J:** 'Vitex agnus-castus; barátcserje'. || **ábrahámgyökér 1966:** *ábrahámgyökér* (Csapody–Priszter, MNövSz. 107); — N. *Ábrahám gyökere* 'a foltos kontyvirág gyökere' (ÚMTsz.). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'.

Az *ábrahámfa* elnevezés a ném. *Abrahamstrauch* 'Ábrahám bokor' személynévi előtagjának átvételével jött létre, ehhez a *fa* magyarázó utótagot illesztették. A növényt szent életű személyekhez (barátok, Ábrahám) kötötték, mivel azt tartották, hogy aki a mag porát fogyasztja, szüzességét megtarthatja, a növény egyéb elnevezései is utalnak erre a hiedelemre: **szűzbárány, szűzfa, barátbors, barátcserje**. Az *ábrahámgyökér* 'foltos konty-

virág' egyedi adat, a növény egyéb neveiben előforduló *Áron* személynévet helyettesítették az *Ábrahám* tulajdonnévvel; vö. **árongyökér** (→ **Áron szakállá**).

Marzell *Vitex agnus-castus* a.

abroszkája I. isten-

abruta 1775: *Abruta* (Csapó 242); 1783: *Abruta* (NclB. 414); 1807: *Abruta* (Magy. Fűvészk. 465). **J:** 'Artemisia abrotanum; ürömcserje'.

Az *abruta* talán egy k. lat. **abruta* átvétele, amely a lat. szakny.-i *abrotanum* (< gör. *habrótonon* 'ürömcserje') és a lat. szakny.-i *ruta* hatása alatt keletkezett. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. sp. *abrotano*; ol. *abrotano*.

EtSz.; Genaust *abrotanum* a.

abrutüröm 1807: *Abrut Üröm* (Magy. Fűvészk. 465); 1841: *abrut üröm* (Barra 207); 1998: *abrutüröm* (Priszter 306). **J:** 'Artemisia abrotanum; ürömcserje'.

Az *abrutüröm* összetett szó, az előtagra I. **abruta**, az utótagra I. **üröm**. Diószegi–Fazekas *abrutüröm* elnevezése a növény hivatalos neve lett, Orvosi fűvészkönyvük is az *Abrut Üröm* (Magy. Fűvészk. 2. 373) nevet javasolja az ürömcserjének a R. **istenfa, seprüruta** és **abruta** helyett.

abszintüröm 1966: *abszint-üröm* (Csapody–Priszter, MNövSz. 19); 1998: *abszintüröm* (Priszter 306). **J:** 'Artemisia absinthium; abszintüröm'.

Az *abszintüröm* összetett szó, a magyar nyelvbe valószínűleg németből került. Az *abszint* nemzetközi szó; vö. ang. *absinth(e)*; ném. *Absinth*; fr. *absinthe* 'fehér üröm, abszint'. A növény lat. szakny.-i *absinthium* (<

gör. *apsinthion*, *ápsinthos*) neve azért ment át az ital megnevezésére, mert ezt a pálinkafajtát ürömmel ízesítették. Az utótagra l. **üröm**.

TESz. *abszint* a.; EWUng. *abszint* a.; Genaust *absinthium* a.

acetosa 1583: *acetosa* (Clusius–Beythe 6: BotTört. 132). **J:** 'Rumex acetosa; mezei sóska'.

A lat. szakny.-i *acetosa* (< lat. *acētōsus* 'savanyú') átvétele, a névadás alapja a levelek savanykás, fanyar íze.

Genaust *acetosa* a.

acsalapu XVI. sz.: *Acha Lapu* (SzegSz. *keserűlapu* a.); — N. *acsa-lapi* (MTsz.); *Acsalapu* (Kovácsna 176); *acsalapu* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 263). **J:** 'Petasites hybridus; közönséges acsalapu'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges acsalapu* (Priszter 451). **J:** 'ua.'. | **vörös ~ 1998:** *vörös acsalapu* (Priszter 451). **J:** 'ua.'.

Az *acsalapu* összetett szó, az *acsa* eredete kétes, talán 'szitakötő' jelentésű, a szár pikkelylevelei emlékeztethetnek a rovarra. A *lapu* utótag szláv eredetű. A *vörös* jelző magyarázata, hogy a virág színe bíborvörös.

EtSz. *acsa* a; TESz. *acsa* a.; EWUng.

ádáz 1807 e.: *Adáz* (Julow 257); 1807: *Adáz* (Magy. Fűvészk. 198); 1998: *ádáz* (Priszter 292). **J:** 1807 e.: 'Aethusa; ádáz'. | 1998: 'Aethusa cynapium; ádáz'. — **hajas ~ 1841:** *hajas ádáznak* gr. (Barra 163). **J:** 'Aethusa cynapium; ádáz'. | **kerti ~ 1903:** *kerti ádáz* (Hoffmann–Wagner 57). **J:** 'ua.'. | **mérges ~ 1807:** *mérges Adáz* (Magy. Fűvészk. 198). **J:** 'ua.'.

Az *ádáz* melléknév (1604: 'dühödt', 1753: 'kegyetlen', 1754: 'vad') feltehetőleg elvonnással keletkezett a R. és N. *ádázik* vagy *ádázkodik* igéből (1533: ? 'dühöng', 1792: 'dühít'), a szót régebben főleg a kutyák veszettségével kapcsolatosan használták. Az *ádáz* növénynévként való alkalmazása mester-séges, Diószegi–Fazekas a R. **ádázóbürök** (→ **bürök**) (első megjelenése: 1780) névből vonta el, és megalkotta az *ádáz* nemzetségnevet, ill. a jelzős fajnevet: *mérges ádáz*. A névadás alapja nyilvánvalóan az, hogy a növény nagyon mérgező, megbolondítja az embert. A *hajas* jelzős változat Barra alkotása, arra utal,

hogy a növény kissé szőrös. Az *ádáz* nemzet-ségnév 'Aethusa' hivatalos növénynév, Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *mérges Ádáz* (Magy. Fűvészk. 2. 367) nevet javasolja a növénynek a R. *ádázóbürök* helyett.

EtSz.; TESz.; EWUng.

ádázóbürök l. bürök

áfonya 1. 1708: „Havasi tserefznye, *Afonya*” (PP. *Myrtillus* a.), *Afonya* (PP.); 1763: *Afonya* (TESz.); 1783: *Áfonya* (NclB. 362); 1798: *Afonya* (Veszelszki 456); 1998: *áfonya* (Priszter 532); — N. *Afinya* 'Vaccinium myrtillus; áfonya' (MagyGyógyn. 208); *áfonya*, *áfinya*, *áfinnya*, *áfinyála* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 300); *áfinya*, *háfina* 'Vaccinium sp.; áfonya' (ÚMTsz.). **J:** 1708, 1763: 'Vaccinium sp.; áfonya'. | 1783, 1798, 1998: 'Vaccinium myrtillus; áfonya'. — **fekete ~ 1807:** *fekete Áfonya* (Magy. Fűvészk. 249); 1998: *fekete áfonya* (Priszter 532). **J:** 'Vaccinium myrtillus; áfonya'. | **2. — vörös ~ 1783:** *Veres Áfonya* (NclB. 362); 1798: *veres Áfonya* (Veszelszki 455); 1998: *vörös áfonya* (Priszter 532). **J:** 'Vaccinium vitis-idaea; vörös áfonya'.

Az *áfonya* román eredetű, az erdélyi nyelvjárásokból került a magyar köznyelvbe; vö. rom. *afină*, *afină* 'áfonyabogyó', *afin* 'fekete áfonyacserje'. A *fekete* és *vörös* jelzők fajokat különítenek el. A *fekete* jelző a *Vaccinium myrtillus* (1.) bogyóinak színére vonatkozik, Veszelszki ezt írta a termésről: „a' fekete színű vagy-is inkább kékes bogyóit Auguftus elein fzedtem” (319). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *blueberry* 'kék bogyó'; ném. *Blaubeere* 'kék bogyó', *Schwarzbeere* 'fekete bogyó'. Diószegi–(Fazekas) *fekete Áfonya* (Magy. Fűvészk. 2. 374) elnevezése a növény 'Vaccinium myrtillus' hivatalos neve lett, Orvosi fűvészkönyvük is ezt javasolja a R. **vadkukojsza** (→ **kokojsza**) és **ivolya** (→ **ibolya**) helyett. A *vörös* jelző a *Vaccinium vitis-idaea* (2.) termésének színére utal: „bogyója a' fekete áfonyajénál nagyobb, piros színű” (Barra 252); Diószegi–(Fazekas) a *veres Áfonya* (Magy. Fűvészk. 2. 380) (a növény mai hivatalos elnevezése) nevet ajánlja a R. **havasimeggy** (→ **meggy**) helyett.

EtSz.; SzófSz.; TESz.; EWUng. — **Ö:**

medve-, szőlő-.

agaca, agáci, agácka, agács, agacsi, agacska, agagyín, agárci l. **akácia**

agárfű 1604: *agarfü* (MA.); 1708: *agár fü* 'Orchis, Satyrium' (MA. 2); 1775: *Agár-fű* (Csapó 297); 1783: *Agár-fű* (NclB. 421); 1798: *Agár-fű* (Veszelszki 329). **J:** 'Orchis morio; agárkosbor'. — **emberevő ~ 1911:** *emberevő agárfű* (Cserey, Növényiszótár 93). **J:** 'Orchis sp.; kosbor'.

Az *agárfű* névadás alapja, hogy a növény ikergumói állati heréhez, agárheréhez hasonlóak. Az *agár* előtagot valószínűleg a növény **agármony** elnevezéséből vonták el, és *fű* magyarázó utótaggal látták el. Az *emberevő* jelző az *embererő* elferdítésével keletkezett, magyarázatát l. **embererő**.

Nyr. 124: 118–123.

agárkosbor 1807: *Agár Kosbor* (Magy. Fűvészk. 494); 1998: *agárkosbor* (Priszter 440). **J:** 'Orchis morio; agárkosbor'.

Az *agárkosbor* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, a növény két régi elnevezését kapsolták össze. Az *agár* előtagot a növény R. **agárfű** és **agármony** elnevezéséből vonták el, a **kosbor** utótag szintén a növény R. neve. Diószegi–Fazekas az *Agár Kosbor* (Magy. Fűvészk. 2. 363) nevet (ma is a növény hivatalos elnevezése) javasolja a R. **agármony**, **embererő**, **nőszőfű**, **vitézfű** helyett.

Nyr. 124: 118–123.

agármony 1. XVI. sz. második fele: *agar mony* (TermTudKözl. 1872: 400), *aghár moni* (NépNyelv. 1935: 182); 1590: Orchis: Vitez fű, uağ, *agár mony* (SzikszF.: RMGL. 257); 1604: *agarrmony* (MA.); 1643: *agár mony* (Com, Jan. 26), 1708: *agár mony* 'Orchis, Satyrium' (PP.). **J:** 'Orchis morio; agárkosbor'. — **~fü 1775:** *Agár-mony-fű* (Csapó 297); 1783: *Agár mony-fű* (NclB. 421). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1941:** *agármony* (Varró 77); 1990: *agármonynak* gr. (Egészség Isten patikájából 9). **J:** 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'. — **~fü 1911:** *Agármonyfű* (Cserey, Növényiszótár 7); 1948: *agármonyfű* (Halmi 6). **J:** 'ua.'.

Az *agármony* 'agárkosbor' (1.) összetett szó, uráli eredetű 'tojás, here' jelentésű *mony* utótagja 'here' jelentésben már korán fölbuk-

kan a magyar írásbeliségben: 1405 k.: „testic[u]lus: *mon*” (SchlSjz.: TESz.). Az *agármony* elnevezés átvitt értelmű; a név a növény gumóira utal, amelyek az agár ivarszervére, heréjére hasonlítanak. Az agárkosbor két gömbölyű vagy hosszúkás gumója közül az egyik a virágzó növényt táplálja, azután elpusztul, a másik pedig előkészül arra, hogy a következő évben hasonló szerepet töltsön be. Ezek alakja a heréhez hasonlít. Kassai (1833) így jellemzi a gumókat: „gyökere hasonló a' kettős tojományhoz, iker petéhez” (Kassai 1: 125), Veszelszki ezt írja a gumók hasznáról: „a' virágok ajakasok, veresellők, és kékek, a' gyökere kettős tökforma, egyik fris, a' máfik pedig meg-hervadt forma. A' kettős gyökérnek kettős a' hafzna: mert a' frísel élünk, hogy a' férjfiúság megerősödjön; a' hervadttal pedig ..., hogy a' bujaságot el-óltuk magunkban” (Veszelszki 330). A tudományos névben szereplő lat. *orchis* (< gör. *órchis*) is 'here' jelentésű. Vö. **agárfű**, valamint a növény egyéb, a *mony* szót tartalmazó elnevezéseivel: **ebmonyfű**, **kosmonynősző**, **rókamony**. Az *agármony* 'közönséges párlófű' (2.) nevet népetimológia hozta létre, a latin szakny.-i *Agrimonia* értelmesítésével keletkezett.

TESz. *mony* a.; EWUng. *mony* a.; UEWb. 285; Genaust *Orchidántha* a.; Nyr. 124: 118–122.

agavé 1911: *agavé* (Cserey, Növényiszótár 7); 1998: *agáve, agavé* (Priszter 293). **J:** 'Agave americana; közönséges agavé'. — **amerikai ~ 1805–13:** „Más és az Aloestől éppen különböző nemű plánta az *Amerikai Agave...*” (Márton, Növ. LI, 5: 2); 1998: *amerikai agáve* (Priszter 293). **J:** 'Agave americana; közönséges agavé'. | **közönséges ~ 1998:** *közönséges agáve* (Priszter 293). **J:** 'ua.'.

Az *agavé* latin eredetű (lat. *agave* < gör. *Agaué* 'a mitológiában Kadmosz lánya, a nemes, a dicsőséges' < gör. *agauós*; a lat. név a növény tekintélyes, fenséges, óriási méretére, kinézetére utal), latin közvetítéssel más idegen nyelvekbe is bekerült; vö. ang. *agave*; ném. *Agave*; fr. *Agave*. Az *amerikai* jelző a növény előfordulási helyére vonatkozik (vö.

ném. *Amerikanische Aloe* 'amerikai aloé').

Genaust *Agáve* a.

aggófű 1583: *aggo fiu* (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); 1775: *Aggo-fü* (Csapó 229); 1783: *Aggó-fü* (NclB. 416). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófű'. — **közönséges ~ 1948:** *Közönséges aggófű* (MagyGyógyn. 321); 1998: *közönséges aggófű* (Priszter 502). **J:** 'ua.'

Az *aggófű* elnevezést a lat. szakny.-i *senecio* (< lat. *senecio* 'agg(astyán)' < *senex* 'agg(astyán); öreg') hatására alkották. Az *aggó(fű)* növénynév a finnugor eredetű *agg* (1372 u./1448 k.: 'öreg, nagyon öreg') ó folyamatos melléknévi igenévképzős alakja; a névadás magyarázata, hogy a növény virágaiból fehér bóbítájú kaszattermések fejlődnek, a fehér gömböcskék miatt a növény elaggottnak, öregnek tűnik. A névadásra a ném. *Baldgreifz* (Melius 82), *Baldgreis* 'kopasz agg(astyán)' is hatással lehetett.

Genaust *Senécio* a.; UEWb. 448.

agócka l. **akácia**

agyar l. **eb-**, **nyak-**

ajak l. **gyöngy-**

ájbis 1911: *ájbis* (Cserey, Növényosztár 11); 1948: *Aibis* (MagyGyógyn. 169), *ájbis* (Halmai 7). **J:** 'Althaea officinalis; orvosi ziliz'.

Az *ájbis* idegen szó, a ném. *Eibisch* 'Althaea officinalis; orvosi ziliz' átvétele.

Marzell *Althaea officinalis* a.; MagyGyógyn. 171.

akác, akácfa l. **akácia**

akácia 1. 1577 k.: *Acacia* (OrvK. 68/19), *Acaciat* gr. (OrvK. 291/13, 325/36), *Acatiat* gr. (OrvK. 370/34); 1998: *akácia* (Priszter 288). **J:** 1577 k.: 'Acacia sp., elsősorban A. senegal; gumiakácia nedve'. | 1998: 'Acacia; akácia'. — **senegáli ~ 1998:** *senegáli akácia* (Priszter 288). **J:** 'Acacia senegal; gumiakácia'. ■ **2.** — **katekhu ~ 1841:** *katek akász* (Barra 105); 1998: *katechu akácia* (Priszter 288). **J:** 'Acacia catechu; katechu akácia'. ■ **3. akácfa 1783:** *Ákátz-fa* (NclB. 404), *Akátz-fa* (NomVeg. 424); 1787: *akatz-fa* (Zavira 5); 1798: *Ákátz-fa* (Veszelszki 17); 1854: *Ágiczafa* (TESz.); — N. *agaci-fa, agács-fa, ágács-fa, agagyín-fa* (MTsz.); *agaricafa*

(ÚMTsz.); *á'g'ámfa* (Nyatl.). **J:** 'Robinia pseudacacia; fehér akác'. || **akác 1788:** *ákkátzot* gr. (TESz.); 1801/1910: *Akászt* gr. (TESz.); 1804: *agátzi* (TESz.); 1818: *ákáz* (TESz.); — N. *ágácsa, agacsi, ágác* (MTsz.); *agaca, agácka, ágácka, ágácská, agárci, ágócká, ákácka, ákárc, ákica* (ÚMTsz.); *ákác, ogáci, ogáco* (Nyatl.). **J:** 'ua.'. — **fehér ~ 1807:** *fejér Akász* (Magy. Fűvészk. 416); 1998: *fehér akác* (Priszter 482). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1841:** *közönséges akász* (Barra 101). **J:** 'ua.'

Az *akácia* (1.) a lat. szakny.-i *Acacia* (< gör. *akakia* 'egyiptomi akác' < gör. *ákantha* 'ua.') átvétele, az OrvK.-ben szereplő adatok bizonyos *Acacia*-fajok nedvére vonatkozhatnak, amelyeket gyógyításra használtak, ezeket a növényi kivonatokat vándorpatikusok szállíthatták hazánkba. Az *akác ~ akácfa* 'Robinia pseudacacia' latin eredetű, a magyarba közvetlenül a latinból (vö. hazai lat. *acacia* 'egyiptomi akác és a nedve') kerülhetett. A *senegáli akácia* (1.) tudományos név, a lat. szakny.-i *Acacia senegal* előtagjának átvételével, utótagjának fordításával jött létre, a *senegáli* jelző a növény előfordulási helyére utal (Észak-Afrikában honos). A *katekhu akácia* (2.) a lat. szakny.-i *Acacia catechu* mintájára alakult tudományos név, az *Acacia* nemzetségnév, *katekhu* (lat. *catechu* < hind. *catechu* 'az *Acacia catechu* nedve') előtagja megkülönböztető szerepű. Az adatok azt mutatják, hogy a latin szó elsősorban a *Robinia pseudacacia* nevéként terjedt el, a névátvitel alapja a Robiniának az egyiptomi akácra emlékeztető tüskéje, szárnyas levele és fehér virágja. A latin *Acacia* a *Robinia pseudacacia* nevéként számos nyelvben elterjedt; vö. ang. *acacia*; ném. *Akazie*; fr. *acacia*; or. *белая акация* 'fehér akác'. Farkas szerint az alakváltozatok némelyike bajor-osztrák eredetű (vö. bajor-osztr. *akázi, agātŕa* '(fehér) akác'); a számos alakváltozat a magyarban népi átvételre mutat, amellet a bajor-osztráknak megfelelő, s kiindulópontnak tekinthető *akáca ~ agáca*, de főleg az *agáci ~ akáci* változat a nyelvátvitel alapján nyugati nyelvjárásaink sajátja. Diószegi–Fazekas *fehér akác* elnevezése a *Robinia pseudacacia* hivatalos neve lett, Orvosi fű-

vészkönyvük is a *fejér Akász* (Magy. Fűvészk. 2. 376) nevet javasolja a növénynek a R. **koronafa** helyett.

Marzell *Acacia* a.; Farkas, Görög 44–5; TESz. *akác* a.; EWUng. *akác* a.; Genaust *Acácia* a., *cátechu* a. — **Ö**: **gumi-**.

ákácka l. **akácia**

akadály l. **eke-**

akánt, akanta l. **akantusz**

akantusz 1560 k.: *Acanthus*, siüe Acanha: Medwe Talp (GyöngySzt.: RMGL. 675); 1664: *Acanthus*, avagy *Acantha* (Lippay I: 107); 1807: *Akánt* (Magy. Fűvészk. 365); 1998: *akantusz* (Priszter 288). **J**: 1560 k., 1664: 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm'. | 1807, 1998: 'Acanthus; medveköröm'. — **díszes akánt** 1807: *díszes Akánt* (Magy. Fűvészk. 365); 1841: *díszes Ákánt* (Barra 323). **J**: 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm'.

Az *akantusz* latin eredetű (vö. lat. szakny.-i *acanthus* (mollis) 'medveköröm, akantusz'); a növénynev latin közvetítéssel más idegen nyelvekbe is bekerült, vö. ol. *acanto*; fr. *acanthé*; sp. *acanto*; ang. *acanthus*; ném. *Akanthus*. A lat. *acanthus* forrása a gör. *ákantios* 'Acanthus mollis; medveköröm; akantuszlevél-díszítés oszlopfőn'. Az *akánt* elvonnással keletkezett az *akantusz*ból, a *díszes* jelző a növény szépségére vonatkozik. Díszegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *díszes akánt* (Magy. Fűvészk. 2. 380) nevet javasolja a R. **medvetalp** helyett.

Marzell *Acanthus mollis* a.; Farkas, Görög 46.; Genaust *Acánthus* a.

ákárc, ákász, ákica l. **akácia**

akta l. **takta**

alamuszivirág N. *alamuszivirág* (Csapody–Priszter, MNövSz. 116). **J**: 'Pulsatilla grandis; leánykőkörcsin'.

Népi név, a névadás alapja a kora tavaszi szélben hajlongó, bókoló, harang alakú, lila virág.

alantgyökér 1841: *alant gyökér* (Barra 203). **J**: 'Inula helenium; örvénygyökér'.

A ném. *Alantwurz* 'alantgyökér' részfordítása, az *alant* előtag átvételével és az utótag fordításával jött létre.

Marzell *Inula helenium* a.

Alcibius-fű 1798: *Alcibius füve* (Veszelszki 196); 1813: *Álcibiusfű* (Magy. Fűvészk. 2. 363). **J**: 'Echium vulgare; közönséges kígyószisz'.

Az *Alcibius-fű* Veszelszki alkotása, a növény R. lat. *alcibiicum* nevéhez a *fű* magyarító utótagot fűzte. A névadás alapja az a monda, hogy a közönséges kígyószisz elsőként Alcibius használta, mérges harapások, elsősorban kígyóharapás gyógyítására. Veszelszki így magyarázza: „A' fű magvai a' kígyó' fejéhez igen hasonlítanak, és ez az Echis Viperát tejz a' Görögök' nyelvén, mivel ez a' fű mérges harapájt külső belsőképpen gyógyít, a' honnét a' nevét vette, a' mint az öreg Nikander Alcibion, Alcibiadonnak nevezi: hogy midőn Alcibius' térdét a' kígyó megmarta vólna, vévén ő e' fűvet, meg-rágá, a' nyálát le-nyelvén, a' rágott leveleit pedig a' febre kötvén, meg-gyógyúla” (Veszelszki 196).

Marzell *Echium vulgare* a.

áldottfű 1578: *Aldot fű* (Melius 45); 1775: *Áldott-fű* (Csapó 213); 1798: *Áldott-fű* (Veszelszki 131); 1807: *áldottfű* (Magy. Fűvészk. 490); 1948: *Áldottfű* (MagyGyógyn. 328). **J**: 'Cnicus benedictus; áldott bárcs'. || **áldott-tövis** 1578: *áldot tóuis* (Melius 45); 1783: *Áldott tövis* (NclB. 420). **J**: 'ua.'. || **kicsinytövis** 1578: *Kiczin tóuis* (Melius 45). **J**: 'ua.'.

Az *áldottfű* Melius alkotása, a lat. *Carduus benedictus* (Melius 45) részleges fordításával keletkezett. Az *áldott* jelző a lat. *benedictus* fordítása, a lat. *carduus* 'bogács' elemet Melius *fű* magyarító utótaggal helyettesítette. Az *áldott* a növény gyógyító hatására utal, a növény több elnevezésében megtalálható: **áldott csükküllő** (→ **csükküllő**), **áldott haloványka** (→ **haloványka**), **áldott bárcs** (→ **bárcs**). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Gefeegnete Diftel* 'áldott tövis, bogács' (Veszelszki 131); ang. *holy thistle*, *blessed thistle* 'áldott tövis'. Az *áldott-tövis* és a *kicsinytövis* szintén Melius alkotása. Az *áldott-tövis* a lat. név tükörfordításával keletkezett: „Deakul Carduus benedictus, *áldot tóuis* neue” (Melius 45); vö. lat. *carduus* 'tövis, bogács', lat. *benedictus* 'áldott'. A *kicsinytövis* a lat. *Parua*

spina (Melius 45) tükörfordításával jött létre; vö. lat. *parvus* 'kis, kicsiny', *spina* 'tövis'.

Melius 45; Marzell *Cnicus benedictus* a.; Genaust *Cárduus* a.; *benedictus* a.

áldott-tövis l. **áldottfű**

alisma 1578: *Alifma* (Melius 138). **J:** 'Ar-nica montana; hegyi árnik'.

Az *alisma* a lat. szakny.-i *Alisma* (Melius 137a) (< lat. *alisma* < gör. *álisma* 'valamiféle vízinövény') átvétele, egyedi adat, talán téves.

Szabó, Melius 425; Genaust *Alisma* a.

alja l. **mogyoró-**, **nyír-**

alkekengi 1813: *Alkekengi* (Magy. Fűvészk. 2. 363). **J:** 'Physalis alkekengi; zsidó-cseresznye'.

Az *alkekengi* a lat. szakny.-i *Physalis alkekengi* (forrása az arab *al-kākanġ* 'zsidócseresznye') utótagjának átvétele.

Genaust *alkekengi* a.

alkermes l. **alkörmös**

alkörmös 1. 1690: „ha ezekben *alkermes* vagy kaláris sirupot el-olvasztasz, úgy iszod” (MNy. 37: 64); 1798: *Álkermes* (Veszelszki 159); 1807: *Alkermes* (Magy. Fűvészk. 279); 1998: *alkörmös* (Priszter 455); — N. *árkelmes* (EtSz. *alkermes* a.); *álkörmös* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 268); *álkörmös* (ÚMTsz.). **J:** 'Phytolacca americana; amerikai alkörmös'. — **amerikai ~ 1998:** *amerikai alkörmös* (Priszter 455). **J:** 'ua.'. l. **tízporzós ~ 1998:** *tízporzós alkörmös* (Priszter 455). **J:** 'ua.'. l. **körmös 1798:** *Kermes* (Veszelszki 159). **J:** 'Phytolacca americana; amerikai alkörmös'. ■ **2. 1948:** *álkermes* (Halmai 6). **J:** 'Alkanna tinctoria; báránypirosító'.

Az *alkörmös* vándorszó; vö. arab *al-qirmiz* 'a bíbortetű; a belőle készített festék'; sp. *alquermes* 'bíbortetű felhasználásával készített orvosság'; fr. *alkermès* 'ua.'. A szó végső soron valószínűleg az óind *krmiból* 'főregből készített vörös festék' (< óind *kṛmih* 'főreg') származik. Növénynévvé azért válhatott, mert bizonyos növényekből (pl. *Phytolacca americana*) ugyanolyan vörös festékanyag állítható elő, mint a bíbortetűből, amelyből ősi idők óta gyártanak kármín színű festéket. Az *alkermes* a ném. *Alkermes* átvétele; a *kermes* (1798) szintén németből került a magyarba, vö. ném. *Kermes* (Veszelszki 159). Az *alkörmös* (2.) az

amerikai alkörmösről 'Phytolacca americana' kapta nevét hasonlóság alapján: mindkettőt piros festőanyagként használták.

TESz.; EWUng.

alkörmösszőlő 1783: *Álkermes Szőlő* (NclB. 369). **J:** 'Phytolacca americana; amerikai alkörmös'.

Az *alkörmösszőlő* összetett szó, az előtagra l. **alkörmös**, a **szőlő** utótag csuvasos típusú ótör. jövevényszó, a fűrtben érő, szőlőszerű termésre utal.

áll l. **deréceszigor-**, **polajszigor-**, **szigor-**

állató l. **vér-fű**

allelujafű 1583: *Alleluia fű* (Clusius-Beythe 6: BotTört. 131); 1775: *Alleluja-fű* (Csapó 267); 1783: *Alléluja fű* (NclB. 369); 1813: *Allélujafű* (Magy. Fűvészk. 2. 363); — N. *alleluja fű* (ÚMTsz.). **J:** 'Oxalis acetosella; erdei madársóska'. l. **alleluja 1948:** *alleluja* (Halmai 7). **J:** 'Aloë sp.; aloé'.

Az *allelujafű* a növény R. lat. *Alleluya* (Növ.: RMGl. 617. *sóska* a.), *Aleluya* (CasGl. b): RMGl. 617. *sóska* a.) 'halleluja' nevének átvétele, *fű* magyarázó utótagot illesztettek hozzá; vö. lat., e. lat. *alleluja*, *halleluja* isz. 'dicsérjétek az urat'. A névadás magyarázata nyilván az, hogy a növényvel sokféle betegséget gyógyítottak. Az *alleluja* 'aloé' az *allelujafűtől* függetlenül alakult ki, a növénynek szintén óriási varázserőt tulajdonítottak, minden sebet meggyógyít. Vö. R. ném. *Heilallerwundenkraut*, *Heil alle Wunden* 'minden sebet gyógyító; aloé'.

Marzell *Aloe* a.; TESz. *alleluja* a.; EWUng. *alleluja* a.

alma 1. 1335: „pomi, que wlgo ponica *alma* dicitur” (TESz.). **J:** 'Malus sp.; alma'. ■ **2. — tövis- 1903:** *tövisalma* (Hoffmann-Wagner 39); — N. *tövisalma* (MagyGyógyn. 264). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'.

Az *alma* ótörök eredetű; vö. kipcs. *alma*; csag. *alma*; oszm. *elma*; kurg. *alma*; csuv. *ulma*. A *tövisalma* a ném. *Stechapfel* tükörfordítása, a névadás alapja a tuskés, almaformájú, mérgező termés. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *thorn apple* 'tüske alma'.

Marzell *Datura stramonium* a. — **Ö:** far-

kas~, farkas-gégevirág, kakas~.

aloé 1. 1416 u./1466: *aloèfnèc* gr. (MünchK. 212: TESz.); 1577 k.: *aloeft* gr. (OrvK. 37/41); 1578: *Aloes* (Melius 57); 1595: *Aloe* (Beythe 65); 1807: *Áloes* (Magy. Fűvészk. 234); 1998: *aloé, áloé* (Priszter 296); — N. *állóes, áloes, áloész, aluja* 'hasajtó, népi orvosság' (ÚMTsz. *áloé* a.). **J:** 1416 u./1466, 1577 k., 1578, 1595: 'Aloè sp.; aloé'. | 1807, 1998: 'Aloè; aloé'. — **szúrós ~ 1998:** *szúrós aloé* (Priszter 296). **J:** 'Aloè ferox; szúrós aloé'. | **tövises ~ 1998:** *tövises aloé* (Priszter 296). **J:** 'ua.'. | **2. 1783:** *Alóé* (NclB. 358). **J:** 'Aloè vera; orvosi aloé'. — **nyugat-indiai ~ 1998:** *nyugat-indiai aloé* (Priszter 296). **J:** 'ua.'. | **orvosi ~ 1998:** *orvosi aloé* (Priszter 296). **J:** 'ua.'. | **valódi ~ 1998:** *valódi aloé* (Priszter 296). **J:** 'ua.'. — **~fa 1798:** *Aloè-fa* (Veszelszki 39). **J:** 'ua.'.

Az *aloé* latin eredetű; a lat. szakny.-i *aloe* (gen. *aloes*) átvétele. Az *s*-végű alak alapja a lat. *lignum aloes* 'aloéfa' lehetett. A latinon keresztül idegen nyelvekben is elterjedt, vö. ang. *aloe*; ném. *Aloe*; fr. *aloès*. Többféle fajtát használnak gyógyászati célra, a *szúrós, valódi* jelzők megkülönböztető szerepűek, a *nyugat-indiai* a növény előfordulási helyére vonatkozik, az *orvosi* a növény gyógyászati hasznát jelzi.

Farkas, Görög 51; Szabó, Melius 394; TESz. *áloé* a.; EWUng *áloé* a.

álmofű 1. 1841: *álmofű* (Barra 335). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'. | **2. 1841:** *álmofű* (Barra 344). **J:** 'Atropa belladonna; maszlagos nadragulya'. | **3. 1948:** *álmofű* (Halmai 52). **J:** 'Mandragora officinarum; tavaszi mandragóra'.

Az *álmofű* (1., 2.) Barra István alkotása, mérgező növényeknek adta ezt a nevet. A finnugor eredetű *álmofű* előtag magyarázata a növény bódító hatása, a középkorban boszorkánykenőcsöt és bájított készítmények elsősorban a beléndekből és a nadragulyából. Az *álmofű* 'tavaszi mandragóra' (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, ez is bódító hatású. A névadás magyarázatára l. még *álmohozófű*.

Rápóti–Romváry 86; UEWb. 335.

álmohozófű 1. 1775: *Alom-hozó-fű* (Csa-

pó 200); 1783: *Álmohozó-fű* (NclB. 340); 1807: *Álmohozó fű* (Magy. Fűvészk. 175). **J:** 'Mandragora officinarum; tavaszi mandragóra'. | **2. 1903:** *Álmohozó fű* (Hoffmann-Wagner 40); 1948: *Álmohozófű* (Magy. Gyógyn. 253). **J:** 'Atropa belladonna; maszlagos nadragulya'.

Az *álmohozófű* 'tavaszi mandragóra' (1.) elnevezés magyarázata, hogy „nem tanácsos ez füvel vagy gyökerével élni, mivel halálos álmat okoz” (Csapó 200). A névadásra egyéb mérgező, bogyós termésű burgonyafélék hasonló elnevezései is hatással lehetnek: pl. **alutó- és bolondítóebszőlő** (→ **ebszőlő**), **elalutó szépszőlő** (→ **szőlő**) 'Atropa bella-donna' stb. Az *álmohozófű* 'maszlagos nadragulya' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, szintén bódító hatású növény. A névadás magyarázatára l. még *álmofű*.

Szabó, Melius 406–7.

alraun 1998: *alraun* (Priszter 424). **J:** 'Mandragora officinarum; tavaszi mandragóra'.

Az *alraun* idegen szó, a ném. *Alraun* (Veszelszki 305) átvétele.

álszékfű, álszékfű l. székfű

altató l. tej- (→ **tejzsugorítófű**)

alutóebszőlő l. ebszőlő

amaránt 1807: *Amaránt* (Magy. Fűvészk. 513). **J:** 'Amaranthus; amaránt'. — **bókoló ~ 1998:** *bókoló amaránt* (Priszter 297). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'. | **csákós ~ 1807:** *tsákós Amaránt* (Magy. Fűvészk. 514). **J:** 'ua.'. | **csüngő ~ 1998:** *csüngő amaránt* (Priszter 297). **J:** 'ua.'.

Az *amaránt* Diószegi–Fazekas alkotása, nemzetségnév; a lat. szakny.-i *Amaranthus* (< gör. *amárantos*) -us végződésének elvonásával keletkezett. A *bókoló, csüngő, csákós* jelzők a lehajló növényre, ill. a csüngő, hosszú virágzatra utalnak, amelyet Diószegi–Fazekas így jellemez: „bugája ... letsüggő ... lzára bókoló” (Magy. Fűvészk. 514). Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *csákós amaránt* (Magy. Fűvészk. 2. 389) nevet javasolja a R. **bársonyparéj, szerelemfű és bársonyvirágfű** helyett.

Genaust *Amarántus* a.

ambretta 1998: *ambretta* (Priszter 287).

J: 'Abelmoschus moschatus; illatos ábelfű'.

Nemzetközi szó; vö.: ang. *ambretta*; fr. *ambrette*; ném. *Ambrette(körner)*; ol. *ambretta*. A magyarba valószínűleg az ang. *ambretta* került be.

Marzell *Abelmoschus moschatus* a.; Bremness 228.

angolnafű 1948: *angolnafű* (Halmai 73).

J: 'Satureja hortensis; borsika'.

Az *angolnafű* összetett növénynév; az előtag halmnév, a *fű* utótag magyarzó szerepű. A névadás alapja a növény hosszú szára, amely az angolna hosszú, kígyószzerű testéhez hasonlítható.

angyalbocskor 1948: *Angyalbocskor* (MagyGyógyn. 97). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'. — **~fű 1911:** *angyal bocskorfű* (Cserey, Növény-szótár 4); 1948: *angyalbocskorfű* (Halmai 5). **J:** 'ua.'

Az *angyalbocskor* metaforikus elnevezés, amely a növény virágját emberi papucshoz, bocskorhoz hasonlítja. Az *angyalbocskor* elnevezés kialakulására hatással lehetnek a nővény társnevei, amelyek a virágot szintén emberi lábbelihez hasonlítják: **kisasszonypapucs**, **sarkantyúvirág**, valamint idegen nyelvi megfelelők is, vö. ném. *Muttergottesschühlen* 'Szűz Mária cipellője'; fr. *Pantoufes de Marie*.

Marzell *Aconitum napellus* a.

angyalédesgyökér 1775: *Angyal édesgyökér* (Csapó 10); 1948: *angyal édesgyökér* (Halmai 66). **J:** 'Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány'. || **angyalédes 1948:** *Angyalédes* (MagyGyógyn. 36). **J:** 'ua.'

Az *angyalédes* tükörfordítás, a ném. *Engelsüßs* (Veszelszki 355) szó szerinti fordítása; a *gyökér* magyarzó utótag a növény föld alatti édes részére utal.

angyalfű 1. 1595: *Angyal fiju* (Beythe 117a); 1783: *Angyal-fű* (NclB. 348); 1807: *Angyalfű* (Magy. Fűvészk. 202). **J:** 'Angelica sylvestris; erdei angyalgyökér'. — **erdei ~ 1948:** *erdei* v. *patikai angyalfű* (Halmai 8). **J:** 'ua.'. | **kisebb ~ 1595:** *kijffeb* [*Angyal fiju*] (Beythe 117a). **J:** 'ua.'. | **patikai ~ 1903:** *Patikai angyalfű* (Hoffmann–Wagner 56). **J:**

'ua.'. || **2. 1775:** *Angyal-fű* (Csapó 9); 1998: *angyalfű* (Priszter 300). **J:** 1775, 1998: 'Angelica archangelica; orvosi angyalgyökér'. | 1998: 'Angelica; angyalgyökér'. — **nagyobb ~ 1595:** *nagob* [*Angyal fiju*] (Beythe 117a). **J:** 'ua.'

Az *angyalfű* a lat. szakny.-i *Angelica* (< k. lat. *angelica* [*herba* 'fű, növény'] < lat. *angelicus* 'angyali' < gör. *aggelikós* 'ua.' < *ággelos* 'angyal') fordításával keletkezett, ehhez *fű* magyarzó utótagot fűttek; a névadás magyarázatára l. **angyélika**. A *kisebb ~ nagyobb* jelzők a két fajt különítik el méretük alapján: az erdei angyalgyökér kisebb, az orvosi angyalgyökér nagyobb méretű, elérheti a 2 m-es magasságot is.

Genauast *Angélica* a.

angyalgyökér 1. 1798: *Angyal-gyökér* (Veszelszki 56); 1903: *angyalgyökér* (Hoffmann–Wagner 56). **J:** 'Angelica sylvestris; erdei angyalgyökér'. — **erdei ~ 1998:** *erdei angyalgyökér* (Priszter 300). **J:** 'ua.'. | **vízparti ~ 1998:** *vízparti angyalgyökér* (Priszter 300). **J:** 'ua.'. || **2. 1948:** *angyalgyökér* (MagyGyógyn. 200); 1998: *angyalgyökér* (Priszter 300); — N. *angyalicska gyökér, angyalikom-gyökér* (ÚMTsz.). **J:** 'Angelica archangelica; orvosi angyalgyökér'. — **orvosi ~ 1948:** *orvosi angyalgyökér* (Halmai 9); 1998: *orvosi angyalgyökér* (Priszter 300). **J:** 'ua.'

Az *angyalgyökér* a ném. *Engelwurz* szó szerinti fordítása, a névadás magyarázatára l. **angyélika**. A N. *angyalicska* képzőcserével keletkezhetett, az *angyalikom* valószínűleg a **bazsalikom** hatására jött létre. Az *erdei, vízparti* jelzők a növény előfordulási helyére utalnak.

Marzell *Angelica sylvestris* a.

angyalicskagyökér, angyalikomgyökér l. angyalgyökér

angyalitalfű l. angyalitalgyökér

angyalitalgyökér 1841: *angyalital gyökér* (Barra 209). **J:** 'Arnica montana; hegyi árnika'. || **angyalitalfű 1948:** *Angyalitalfű* (MagyGyógyn. 318). **J:** 'ua.'

Az *angyalitalgyökér* valószínűleg Barra alkotása, a névadás magyarázata az, hogy a növény gyökerét többféle betegség gyógyítására használták; idegen nyelvi megfelelőre vö.

ném. *Engelwurz* 'angyalgyökér', *Engelkraut* 'angyalfű'.

Marzell *Arnica montana* a.

angyalka 1. — **erdei ~ 1841:** *erdei angyalkának* gr. (Barra 164). **J:** 'Angelica sylvestris; erdei angyalgyökér'. ■ **2.** — **orvosi fő~ 1841:** *orvosi főangyalkának* gr. (Barra 164). **J:** 'Angelica archangelica; orvosi angyalgyökér'.

Az *angyalka* az *angyal* -ka kicsinyítő képzős alakja, részben a lat. szakny.-i *Angelica*, részben a növény egyéb *angyal* előtagú neveinek (**angyalfű**, **angyalgyökér**, **angyéliká**) hatására jött létre. A név keletkezésének indítéka, hogy a gyökeret nagyon sok betegség gyógyítására használták, a *fő* előtag magyarázata, hogy Barra többféle *angyalfű* közül kívánta kiemelni a leghasznosabbat.

angyalrúgtafú 1911: *angyalrugta fű* (Cserey, Növényiszótár 180); 1948: *angyalrúgtafű* (Halmai 50). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

Az *angyalrúgtafű* talán magyar alkotás, a névadás magyarázata az lehet, hogy a növény valamely része rúgások nyomaira emlékeztet, pl. a vaskos gyöktörzsön lévő szaporítóruigyek.

angyéliká 1. 1520 k.: Sisimbriu^m: me^{ta}: d^glica (Növ.: RMGL. 84). **J:** ? 'Mentha sp.; menta | ? Sisymbrium officinale; szapora zombor'. ■ **2. 1577 k.:** *Angelicath* gr. (OrvK. 609/31); 1590: *Angelica: Angelica* (SzikszF.: RMGL. 84); 1807 e.: *Angyéliká* (Julow 257); 1807: *angyéliká* (Priszter 300). **J:** 1577 k., 1590: 'Angelica sp.; angyalgyökér'. | 1807 e., 1807: 'Angelica; angyalgyökér'. | 1998: 'Angelica archangelica; orvosi angyalgyökér'. — **kerti ~ 1783:** *Kerti Angyéliká* (NclB. 348); 1807: *kerti Angyéliká* (Magy. Fűvészk. 202). **J:** 'Angelica archangelica; orvosi angyalgyökér'. | **orvosi ~ 1948:** *Orvosi angyéliká* (MagyGyógyn. 200). **J:** 'ua.'. — **~fű 1577 k.:** *Angelica fweth* gr. (OrvK. 569/31). **J:** 'ua.'. ■ **3. 1783:** *Angyéliká* (NclB. 348); 1807: *Angyéliká* (Magy. Fűvészk. 202). **J:** 'Angelica sylvestris; erdei angyalgyökér'. — **erdei ~ 1807:** *erdei Angyéliká* (Magy. Fűvészk. 202); 1903: *Erdei angyéliká* (Hoffmann–Wagner

56). **J:** 'ua.'. | **vízparti ~ 1948:** *Vízparti angyéliká* (MagyGyógyn. 336). **J:** 'ua.'. — **~gyökér 1798:** *Angyéliká*-, vagy *Angyal-gyökér* (Veszelszki 56). **J:** 'ua.'.

Az *angyéliká* lat. eredetű; a lat. *angelicus* 'angyali' melléknév nőnemű *angelica* [*herba* 'fű, növény'] alakja a középkorban növénynévként főnevesült. A szó latin közvetítéssel számos európai nyelvbe bekerült; vö. ang. *angelica*; fr. *angélique*; ol. *angélica*; szlk. *angelika*. Az *anglika* keletkezhetett a két nyíltszótagos tendencia alapján vagy íráshibával. A névadás alapja a növény szinte minden betegséget gyógyító ereje (vö. **mindent gyógyító fű**), valamint az a monda, hogy Mihály arkangyal ajánlotta a szerzeteseknek az angyéliká gyökerének rágását, hogy megvédje őket a pestistől. Bár nem védte meg a középkori embert a fekete haláltól, de vizelethajtó, görcsoldó, fertőtlenítő és gombaölő hatásai révén hasznos gyógynövény. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve az *Angyéliká* (Magy. Fűvészk. 2. 363) (a növény hivatalos elnevezése ma) nevet javasolja a R. **angyalfű** helyett. Az *erdei*, *vízparti* jelzők a növény előfordulási helyére utalnak. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Wald-Engelwurz* 'erdei angyalgyökér', *Wasserangelika* 'vízi angyéliká', *wilde Engelwurz* 'vad angyalgyökér'. A névadás magyarázatára l. még **angyalgyökér**, **angyalka**.

Marzell *Angelica silvestris* a.; TESz.; EWUng.; Gyógynövények enciklopédiája 44.; Genaust *Angélica* a.

ánizs 1. 1470 k.: Anisum: *Anis* (CasGl. a); RMGL. 84); 1577 k.: *Anifumoth* gr. (OrvK. 14/12), *Anifommal* gr. (OrvK. 33/23); 1583: *anis* Anisum (Clusius–Beythe 2a: BotTört. 131); 1775: *Anis* (Csapó 144); 1783: *Anis* (NclB. 351); 1998: *ánizs* (Priszter 456); — N. *ányizs* (MTsz.); *álnizs*, *ámnis*, *ánis*, *ányizs*, *ónejz* (ÚMTsz.). **J:** 'Pimpinella anisum; közönséges ánizs'. — **illatos ~ 1948:** *Illatos ánizs* (MagyGyógyn. 193); 1998: *illatos ánizs* (Priszter 456). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1998:** *közönséges ánizs* (Priszter 456). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **magyar~ 1948:** *magyar ánizs* (MagyGyógyn. 198). **J:** 'Foeniculum vulgare; édeskömény'.

Az *ánizs* vándorszó; idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *anise*; ném. *Anis*; fr. *anis*; hv. *aniš*; ol. *àniso*. A k. lat. *anisum* (< lat. *anīsum*, *anēsum* 'ánizs' < gör. *ánison* 'kömény' < gör. *ánēthon*, *ánēson* 'kömény', gör. *ámmi* 'mag') végső forrása ismeretlen. Az *ánizs* az európai nyelvekbe a k. lat. *anisum* közvetítésével terjedt el; ebből származik az *um*, *om* végű magyar alak. Az *ánizs* esetében az átadó nyelv bizonytalan, a N. *ónejz* a baj.-osztr. *aneiss* szóból jött létre. Az *ánizs* 'édeskömény' (2.) a közönséges ánizs nevének átvétele hasonlóság alapján, mindkettőt fűszerként használják, ízük hasonló.

TESz.; EWUng.; Genaust *Anisum* a. — **Ö:** fűszer~, kapor~.

ánizskapor 1807: *Anis Kapor* (Magy. Fűvészk. 209). **J:** 'Foeniculum vulgare; édeskömény'.

Az *ánizskapor* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása; a növényt tévesen a *kapor* 'Anethum' nemzetségbe sorolták, az *ánizs* előtag megkülönböztető szerepű, ezt nyilván a közönséges ánizshoz 'Pimpinella anisum' való hasonlósága alapján kapta a növény. Diószegi és (Fazekas) az *Anis Kaport* (Magy. Fűvészk. 2. 363) javasolja az Orvosi fűvészkönyvben a R. *édeskömény* (→ *kömény*), *bécsikömény* (→ *kömény*) és *olaszkapor* (→ *kapor*) helyett. Vö. *kaporánizs*.

ánizspimpinella 1807: *Ánizs Pimpinella* (Magy. Fűvészk. 210). **J:** 'Pimpinella anisum; közönséges ánizs'.

Az *ánizspimpinella* Diószegi–Fazekas alkotása. A *pimpinella* nemzetségnév, a lat. *Pimpinella* átvétele. Az *ánizs* előtag megkülönböztető szerepű, a fajt jelöli ki. Diószegi és Fazekas az *Ánizs Pimpinellát* (Magy. Fűvészk. 2. 363) (a nevet nem fogadta el a botanikai szaknyelv) javasolja az Orvosi fűvészkönyvben a R. *ánizs* helyett.

anya 1. Boldog~ mentája (→ **Boldogasszony mentája**)

anyafű 1. 1590: *Dracunculus maior: Anya fű* (SzikszF.: RMGL. 257); 1775: *Anyafű* (Csapó 137); 1807: *Anyafű* (Magy. Fűvészk. 520). **J:** 'Dracunculus vulgaris; közönséges sárkánykontyvirág'. ■ **2. 1775:** *Anyafű* (Csapó 170); 1783: *Anyafű* (NclB. 418); 1998: *a-*

nyafű (Priszter 518). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág'. ■ **fűnek anyja 1578:** *Fűnek Anyja* (Melius 161); 1783: *Fűnek anyja* (NclB. 418). **J:** 'ua.'. ■ **3. 1798:** *Anyafű* (Veszelszki 155). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'. ■ **4. 1903:** *Anyafű* (Hoffmann–Wagner 163); 1948: *Anyafű* (MagyGyógyn. 314). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'. ■ **fűvek anyja 1903:** *fűvek anyja* (Hoffmann–Wagner 163); 1948: *fűvek anyja* (MagyGyógyn. 314). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'. ■ **5. 1948:** *anyafű* (Halmai 10). **J:** 'Artemisia absinthium; abszintüröm'.

Az *anyafű* elnevezésű növényeket mind női betegségek kezelésére használták, az orvosi székfűvet már az ókorban is alkalmazták. Az *anyafű* (1., 2., 3.) a lat. *Matricaria* (< lat. *mātrīx* 'anyaméh' < *māter* 'anya') fordításával jött létre, a *fű* utótag magyarázó szerepű. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Mutterkraut* (Melius 161) 'őszi margitvirág', *Mutterkraut*, *Matronenkraut* 'orvosi székfű'. A *fűnek anyja* 'őszi margitvirág' (2.) Melius alkotása, valószínűleg a lat. *Matricaria* felhasználásával hozta létre, talán a növény hasznosságát kívánta kiemelni a jelentéktelen fűvek közül. Hasonló módon keletkezett a XX. század elején a *fűvek anyja* 'fekete üröm' (4.) elnevezés is, a lat. *mater herbarum* fordítása, a növény fontosságát, gyógyító erejét így fejezték ki. Az *anyafű* 'fekete üröm' (4.) a ném. *Mutterkraut* tükörfordítása. A nevet elsősorban a fekete ürömről használták, de hasonlóság alapján a többi ürömfaj, pl. az abszintüröm (5.) is megkapta.

Marzell *Artemisia vulgaris* a.; Genaust *Matricária* a. — **Ö:** méh~ (→ **anyaméhfü**), **anyaméhfü**.

anyagykér 1841: *anyagykér* (Barra 209); 1948: *anyagykér* (MagyGyógyn. 318). **J:** 'Arnica montana; hegyi árnik'.

Az *anyagykér* a ném. *Mutterkraut* részfordítása, az előtagot lefordították, a *gyökér* utótag magyarázó szerepű, a növény azon részére utal, amelyet elsősorban női betegségek gyógyításra használtak. A névadás magyarázatára l. még *anyafű*.

Marzell *Arnica montana* a.

anyaméhfü 1. 1775: *Anyaméh-fű* (Csapó

170); 1783: *Anya méh-fű* (NclB. 418). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág'. **2.** N. *Anyaméh-fű* (MagyGyógyn. 234). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'. **|| méh-anyafű 1798:** *Méh-anyafű* (Veszelszki 155). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'.

Az *anyaméh-fű* 'őszi margitvirág' (1.) Csapó, a *méhanyafű* 'orvosi székfű' (2.) Veszelszki alkotása, mindkettő a lat. *Matricaria* (< lat. *mātrix* 'anyaméh' < *māter* 'anya') fordításával keletkezett; a névadás alapja, hogy „Szülés után történő belső fájdalmakat megtisztítja ez fű”, „A' méhet megtisztítja” (Csapó 170). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Gebärmutterkraut*. A N. *anyaméh-fű* (2.) talán hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a citromfűvet szintén használták női betegségek kezelésére, ill. a ném. *Mutterkraut* 'orvosi citromfű' is hatással lehetett a névadásra. Vö. *anyafű*, *mátrafű*.

Marzell *Chrysanthemum parthenium* a.; Genaust *Matricaria* a.

anyarozs 1790: *anya ro's* (TESz.); 1948: *Anyarozs* (MagyGyógyn. 28). **J:** 'Claviceps purpurea; anyarozs'. **|| rozsanya 1762:** „Tszoda dolgot beszélnek... a' ro'snak megveszett gombás-szeméről, mellyet némellyek *ro's-anyjának*-is hívnak (TESz.); 1798: *ro's Anyya* (Veszelszki 403), *ro's-annyát* gr. (Veszelszki 404). **J:** 'ua'.

Az *anyarozs* a ném. *Mutterkorn* tükörfordítása, az összetett német szó előtagjának jelentése valószínűleg 'anyaméh' (vö. ném. *Gebärmutter* 'anyaméh', *Mutterkuchen* 'méhlepény'), utótagjának pedig 'gabona, elsősorban rozs' jelentése van. A névadás magyarázata, hogy a rozson élősködő gombából nyert gyógyhatású anyag segíti a méhizomzat összehúzódását. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. holl. *moederkoren*; dán *moderkorn*. A *rozsanya* a ném. R. *Kornmutter* tükörszava.

TESz.; EWUng.

anya l. **fűnek** ~ (→ **anyafű**), **fűek** ~ (→ **anyafű**)

ápium 1. 1533: *Apium*: Merck ader eph: *Apium* (Murm.: RMGL. 86); 1583: *apiom* (Clusius–Beythe 4: BotTört. 127); 1595: *Apiom* (Beythe 80a). **J:** 'Apium graveolens var. graveolens; erősszagú zeller'. **2.** — **vízi-**

1590: *Ranunculus*: Sömör fű, hunior fű, vagy beka fű, *vízi apium* (SzikszF.: RMGL. 86). **J:** 'Ranunculus sp.; boglárka'.

Az *ápium* a lat. *apium* átvétele, a *vízápium* hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, talán a levelek hasonlósága alapján. Hasonló szemléletű névadásra l. még **parasztápium**.

Genaust *Apium* a.

áprilisvirág 1903: *Áprilisi* vagy *berekvirág* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrózsa'.

Az *áprilisi* jelző a növény korai virágzási idejére vonatkozik; a R. ném. *Aprilblumen*, *Aprilblume* tükörfordításával keletkezett.

Marzell *Anemone nemorosa* a.

apróbojtorján l. **bojtorján**

arábikum l. **gumi-**

arabmézga 1841: *arabi mézgat* gr. (Barra 104); 1948: *arabmézga* (MagyGyógyn. 349). **J:** 1841: 'az Acacia senegal (gumiakácia) sebzett törzséből szivárgó nedv'. | 1948: 'Acacia senegal; gumiakácia'. — **-fa 1948:** *Arab mézga* (Halmai 5); 1998: *arabmézgafa* (Priszter 288). **J:** 'Acacia senegal; gumiakácia'.

Az *arabmézga* a lat. *Gummi arabicum* mintájára alakult, a lat. *gummi* 'nyúlós anyag, gumi' előtag értelmezésével (*mézga*) és a lat. *arabicum* utótag fordításával (*arab*) jött létre. A *mézga* szláv eredetű; vö. blg. *мѣзга* 'a fakéreg alatti növénynedv, mézga'; szb.-hv. *mézga* 'mézga, macskaméz; nyirok; növényi nedv'. A *mézga* első megjelenése: 1560 k.: „Alburnus... adeps arboris: az fanak *meghszeyę*” (GyöngySzt.: TESz.), jelentése: 'nyúlékony, sárgás gumiszerű váladék'. Hasonló szemléletű névadásra l. **arábiai facsipa** (→ **facsipa**). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *arabischer Gummibaum* 'arab gumifa'. Vö. **gumiarábikum**.

Márton, Növ. LXXXIV, 7: 50; TESz. *mézga* a.; EWUng. *mézga* a.

aranyevő pinyó l. **pinyó**

aranyfű 1578: *Arany fű* (Melius 178a); 1775: *Arany-fű* (Csapó 91). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskefű'.

Az *aranyfű* a ném. *Goldkraut* tükörfordítása, az elnevezés szemléleti háttere, hogy a növény virágai sárgák, valamint az, hogy a

növényből sárga színű tejnedv folyik, ha bárhol megtörik: „ha a levelek vagy lszárai megfzakasztattnak, sárga nedvesség folyki belölök” (Csapó 91). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. *Goldwurz* 'arany gyökér'; holl. *goudkruid* 'arany fű'; hv. *zlatni korin* 'arany gyökér'; fi. *keltajuuri* 'sárga gyökér', *kelta ruoho* 'sárga fű'. Vö. **arannyal versengő fű**.

Marzell *Chelidonium maius* a.

arannyal versengő fű 1775: *Arannya[l] verfengő-fű* (Csapó 91); 1783: *Arannya[l] verfengő-fű* (NclB. 377). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'. || **arannyal versengő 1783:** *Arannyal verfengő* (NclB. 382); — N. *aranyversengő* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278); *arany versengő* (ÚMTsz.). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'. || **harangversengő** N. *harangversengő* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'ua.'. || **aranyverselő** N. *aranyverselő* (MNy. 4: 30); *aranyverselő* (ÚMTsz.). **J:** 'Ranunculus acris; réti salátaboglárka'.

Az *arannyal versengő fű* 'vérehulló fecskéfű' Csapó alkotása, a névadás magyarázata, hogy a növény virágai sárgák, és a növényből sárga színű nedv folyik, ha bárhol letörik. A nyugati salátaboglárka *arannyal versengő* elnevezését Benkő alkotta, valószínűleg a vérehulló fecskéfű nevét vette át hasonlóság alapján, mivel az adatokból kimutatható, hogy az *arannyal versengő fű* nevet Benkő is használja 'vérehulló fecskéfű' jelentésben. Benkő névadásának alapja, hogy a növény virágja sárga színű: „arány színű virága vagyon” (NclB. 382). A *harangversengő*, *aranyverselő* népi nevek, népetimológiával keletkeztek. A névadás magyarázatára l. még **aranyfű**.

aranyos l. **száz-fű** (→ **százforintosfű**)

aranyvirágűfű l. **aranyvirág**

aranyvessző 1798: *aranyos vefzfző* (Veszelszki 170); 1948: *Aranyvessző* (Magy-Gyógyn. 293); 1998: *aranyvessző* (Priszter 507). **J:** 'Solidago virgaurea; aranyvessző'. — **erdei ~ 1998:** *erdei aranyvessző* (Priszter 507). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1998:** *közönséges aranyvessző* (Priszter 507). **J:** 'ua.'. | **mezei ~ 1583:** *mezei aranyos vesso* Virga aurea (Clusius–Beythe 8: BotTört. 132);

1775: *Mezei aranyos vefzfző* (Csapó 13); 1783: *Mezei aranyos vefzfző* (NclB. 416). **J:** 'ua.'.

Az *aranyvessző* a lat. szakny.-i *virga aurea* (< lat. *virga* 'vessző'; lat. *aurea* < *aureus* 'arany') fordítása. A növénynev a korai adatokban *aranyosvessző* alakban fordul elő, az *aranyos* előtag -s eleme melléknév-képző. A névadás magyarázata a tömött fűtőkben álló aransárga virágzat.

Genaust *virgátus* a.

aranyvirág 1. — réti ~ 1578: *Réti aranyvirág* (70a). **J:** 'Caltha palustris; mocsári gólyahír'. || **aranyvirágűfű 1578:** *Aranyvirágűfű* (71). **J:** 'ua.'. || **2. 1807:** *Aranyvirág* (Magy. Fűvészk. 481); 1998: *aranyvirág* (Priszter 336). **J:** 'Chrysanthemum; aranyvirág'. || **3.** N. *aranyvirág* (ÚMTsz.). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág'. — **őszi ~ 1998:** *őszi aranyvirág* (Priszter 518). **J:** 'ua.'. || **4. — balzsamos ~ 1998:** *balzsamos aranyvirág* (Priszter 518). **J:** 'Tanacetum balsamita; Boldogasszony tenyere'.

Az *aranyvirág* a lat. szakny.-i *Chrysanthemum* (< lat. *chrysanthemum* < gör. *chrysanthemon* < gör. *chrysós* 'arany', gör. *ánthemon* 'virág, fű') tükörfordítása; vö. **aranyvirágűfű**, amely szintén Melius alkotása. Melius névalkotására a ném. *Gold wiflenblum* (Melius 70a) is hatással lehetett. Nemzetség-névvé (2.) Diószegi–Fazekas tette, az *aranyvirág* a *Chrysanthemum* nemzetség hivatalos neve. Az *őszi* jelző a virágzás idejére utal. Az őszi margitvirág (3.) és a Boldogasszony tenyere (4.) hasonlóság alapján kapta nevét, a virágzatokban a szélső nyelves virágok fehérrek, a középső, csöves virágok aransárgák.

Genaust *Chrysanthemum* a. — **Ö: ökörszem~.**

aranyvirágűfű 1. 1578: *arany virágu fű* (70a). **J:** 'Caltha palustris; mocsári gólyahír'. || **2. 1578:** *arany virágu, farga virágu fű* (Melius 137). **J:** 'Leucanthemum vulgare; réti margitvirág'.

Az *aranyvirágűfű* 'mocsári gólyahír' (1.), 'réti margitvirág' (2.) Melius alkotása, a név a virágot jellemzi: „mint egy arany ackora à virága” (Melius 137). Az *aranyvirágűfű* a lat. szakny.-i *Chrysanthemum* (< lat. *chrysanthe-*

mum < gör. *chrysanthemon* < *chrysós* 'arany', *ánthemon* 'virág, fű') fordítása, Melius így magyarázza: „*Chryfanthemos, az az arany virágu fű*” (137). Vö. **aranyvirág, sárgavirág.**

Genaust *Chrysanthemum* a.

árnika 1948: *Árnika* (MagyGyógyn. 318); 1998: *árnika* (Priszter 306). **J:** 'Arnica montana; hegyi árnika'. — **hegyi ~ 1903:** *Hegyi árnika* (Hoffmann–Wagner 176); 1998: *hegyi árnika* (Priszter 306). **J:** 'ua.'

Az *árnika* a lat. szakny.-i *Arnica* (ismeretlen eredetű) átvétele. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Arnika*; or. *apnika*.

Genaust *Arnica* a.

árnó 1807: *Árnó* (Magy. Fűvészk. 153). **J:** 'Cynoglossum; ebnylvűfű'. — **orvosi ~ 1807:** *orvosi Árnó* (Magy. Fűvészk. 153). **J:** 'Cynoglossum officinale; közönséges ebnylvűfű'.

Az *árnó* Diószegi–Fazekas alkotása, nemzetségnév, a névadás alapja az árként kiemelkedő anyaszár: „Mag. 4, mindenik lelapúlva van a' merönn álló anyaszár' tövéhez ragadva, eggy egyy lapos durva korfzovábann” (Magy. Fűvészk. 153). Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyvében az *orvosi Árnó* (Magy. Fűvészk. 2. 368) nevet javasolja az ebnylvűfűnek a R. *kerti atracél* (→ *atracél*) és *ebnyelv* helyett, az *orvosi árnó* azonban nem vált a botanikai szaknyelv részévé.

Magy. Fűvészk. 153.

árnyék l. **méhek ~a** (→ **méhfű**), **méhfűnek ~a** (→ **méhfű**), **nyúl-**

árnyékfű 1813: *Árnyékfű* (Magy. Fűvészk. 2. 364); 1948: *árnyékfű* (MagyGyógyn. 318). **J:** 'Arnica montana; hegyi árnika'.

Az *árnyékfű* elnevezés a növény előfordulási helyére vonatkozik, a hegyi árnika az árnyékos helyeket kedveli.

árnyékszékettetőfű 1911: *árnyékszékettetőfű* (Cserey, Növényosztár 285); 1948: *árnyékszék tetőfű* (Halmai 77). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'.

Az *árnyékszékettetőfű* valószínűleg népetimológias alakulat az *árnyékszeretőfű* névből.

árnyékszeretőfű 1578: *Arnyéc szerető fű* (Melius 181a); 1775: *Árnyék szerető-fű* (Csapó 286); 1903: *Árnyékszerető fű* (Hoffmann–Wagner 92). **J:** 'Stellaria media; közönséges

tyúkhúr'.

Az *árnyékszeretőfű* elnevezést Melius hozta létre, névadásának alapja, hogy a növény az árnyékos, erdős részeket kedveli. Melius névalkotására a tyúkhúr R. lat. *Alsine* (< gör. *alsos* 'liget, berek, erdő') elnevezése is hatással lehetett, a latin név is a növény előfordulási helyére utal. Vö. **árnyékszékettetőfű.**

Genaust *Alsine* a.

Áron-gyökér, Áron-vessző l. **Áron szakálla**

Áron szakálla 1775: *Áron szakálla* (Csapó 40); 1783: *Áron szakálla* (NclB. 422); 1798: *Áron' szakállja* (Veszelszki 73); 1948: *Áronszakálla* (MagyGyógyn. 47); — N. *áron szakálla* (ÚMTsz.). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'. || **Áron-gyökér 1783:** *Áron gyökér* (NclB. 422); 1798: *Áron-gyökér* (Veszelszki 73). **J:** 'ua.'. || **Áron-vessző 1903:** *Áron-vessző* (Hoffmann–Wagner 185). **J:** 'ua.'.

Az *Áron szakálla* a ném. *Aaronsbart* tükörfordítása, a német szó előtagja a lat. szakny.-i *Arum* (maculatum) értelmesítésével jött létre. A névadás alapja, hogy az érdekes külsejű növény két, jellegzetes alakú, nagy levele között vastag egyenes tökcocsány nő föl, ezen helyezkedik el a meglehetősen nagyméretű torzsavirágzat, ennek alsó részét teljesen körülöleli egy zöldesfehér színű, nagy buroklevél, amely szakállhoz hasonlít. Az *Áron-gyökér* a ném. *Aronwurz*, az *Áron-vessző* a ném. *Aronstab* tükörfordítása. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. holl. *aronsbard*; rom. *barba lui Aron*; le. *Aronowa broda*.

Marzell *Arum maculatum* a.

árorr 1807: *árorr* (Magy. Fűvészk. 389); 1948: *Árorr* (MagyGyógyn. 152). **J:** 'Erodium; gémorrr'.

Az *árorr* Diószegi–Fazekas alkotása, nemzetségnév, a névadást az *Erodium* és a *Geranium* nemzetség tárgyalásakor így magyarázzák: „Anyasz.[ára] kinő nyársformára” (Magy. Fűvészk. 389), „Anyaszára kinő árformára” (Magy. Fűvészk. 391), tehát az *árorr* a termés hosszú, árszerű, orrhoz hasonló alakjára utal (ugyannezen az elven alapul a **gémorr** név). Az *Erodium* W. és a *Geranium* L. nemzetséget a XIX. sz.-i botanikusok nem egyértelműen különítették el.

Magy. Fűvészk. 389, 391; Nyr. 124: 477–

478. — **Ö: bürök-**.

articsóka 1. 1903: *Articsóka* (Hoffmann–Wagner 61); 1948: *Articsóka* (MagyGyógyn. 184). **J:** 'Anthriscus cerefolium; zamatos turbolya'. **2.** — **vad~ 1903:** *vad articsóka* (Hoffmann–Wagner 166). **J:** 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'.

Az *articsóka* vándorszó; vö. ang. *artichoke*; ném. *Artischocke*; sp. *alcachofa, alcachofa*; fr. *artichaut*; ol. *articiocco*. Az *articsóka* (1.) 'zamatos turbolya' a kerti articsóka 'Cynara scolymus' (első megjelenése: 1585: „scolymos: *Artitsiok*” (Cal. 955: TESz.) nevének átvétele hasonlóság alapján. A *vadarticsóka* (2.) a ném. *Wilde Artischocke* részfordításával keletkezett, a névadás alapja, hogy virágzata az articsókáéhoz hasonlóan ehető.

Marzell *Carlina acaulis* a.; TESz.; EWUng.

árvacsalán 1. 1583: *arua chalan* Vrtica minor siue crispa (Clusius–Beythe 8: BotTört. 133); 1584: *arua chalan* Vrtica minor fiue criſpa (Clusius–Beythe 31); 1783: *Árva Tsalyán* (NcIB. 423); 1798: *Árva-Tsalyán* (Veszelszki 449); — N. *árvacsillyán* (MNY. 29: 249). **J:** 'Urtica urens; apró csalán'. **2. 1590:** Vrtica mortua: *Arua czallyan* (SzikszF.: RMGI. 138); 1783: *Árva Tsalán* (NcIB. 386). **J:** 'Lamium album; fehér árvacsalán'. — **fehér ~ 1948:** *Fehér árvacsalán* (MagyGyógyn. 230); 1998: *fehér árvacsalán* (Priszter 410). **J:** 'ua.'. **3. bújdosó~ 1813:** *bujdosó árva Ts[alán]* (Magy. Fűvészk. 2. 392). **J:** 'Ballota nigra; fekete peszterce'. **4.** — **fekete~ 1813:** *fekete árva Ts[alán]* (Magy. Fűvészk. 2. 392). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'.

Az *árvacsalán* 'apró csalán' (1.) *árva* előtagja a lat. *orphana vrtica* (Clusius–Beythe 31) *orphana* elemének fordítása, a lat. *vrtica* megfelelője a m. **csalán** növénynév. Az *árva* (1416 u./1466: 'magányos') előtag valószínűleg a kétlaki csalántól 'Urtica dioica' különbözteti meg az apró csalánt (1.). A kétlaki csalán porzós és termős virágai külön egyeden fejlődnek ki, az apró csalán (1.) porzós és termős virágai egy növényen fejlődnek ki. A későbbiekben az *árvacsalán* (2., 3., 4.) nevet olyan növények kapták, amelyek hasonlóan

a csalánhoz (*Urtica* sp.), de csalánszöreiből nincsenek, ezért a bőrön nem okoznak égető, viszkető érzést. A *fehér* jelző a virág színére utal, a lat. *Lamium album* utótagjának fordítása.

TESz. *árva* a.; EWUng. *árva* a.

árvácska 1824: *Árvácska* (Szabó, Csalhatatlan kert 277–8); — N. *árvácska* (MNY. 4: 30). **J:** 'Viola tricolor subsp. tricolor; vadárvácska'. — **háromszínű ~ 1948:** *Háromszínű árvácska* (MagyGyógyn. 181); 1998: *háromszínű árvácska* (Priszter 538). **J:** 'Viola tricolor subsp. tricolor; vadárvácska'. | **vad~ 1948:** *Vadárvácska* (MagyGyógyn. 181); 1998: *vadárvácska* (Priszter 538). **J:** 'ua.'. | **egyéves vad~ 1998:** *egyéves vadárvácska* (Priszter 538). **J:** 'ua.'. | **háromszínű vad~ 1998:** *háromszínű vadárvácska* (Priszter 538). **J:** 'ua.'.

Az *árvácska* a főnévként használt *árva* szóból alakult *-cska* kicsinyítő képzővel. Növénynévként való alkalmazása valószínűleg idegen nyelvi minták alapján jött létre; vö. szb.-hv. *sirötica*; cseh *sirotka*; szlk. *sirötka*; ném. *Stiefmütterchen* 'mostohaanyácska', *Feldstiefmütterchen*, *Stiefkind* 'mostohagyermek'. A névadás alapja a vadon tenyésző növény kicsinyisége lehet.

TESz.; EWUng.

árvalányhaj 1. 1577 k.: „*Arwa leány hajának* mely fvet hñnak” (OrvK. 162/14); 1585: *Arua leány hay* (Cal. 23); 1590: *Capillus veneris: Arua leany haia* (SzikszF.: RMGI. 290); 1745: *Capillorum Veneris Arva leány haj* (Torkos 46); 1798: *Árva-leány' haja* (Veszelszki 26); 1813: *Árvalányhaja* (Magy. Fűvészk. 2. 364); 1948: *árva leány haja* (Halmai 6). **J:** 1577 k.: 'bizonyos fajta gyógynövény (TESz. *árvalányhaj* a.) | ? *Adiantum capillus-veneris*; vénuszhaj'. | 1585: 'bizonyos fajta páfrány'. | 1798: 'Adiantum capillus-veneris; vénuszhaj'. — **igaz ~ 1745:** *Igaz Arva leány haja* (Torkos 6). **J:** 'Adiantum capillus-veneris; vénuszhaj'. **2. 1775:** *Árvalány-haja* (Csapó 12); 1903: *árvaleány haja* (Hoffmann–Wagner 213); 1911: *árvaleány-haja* (Cserey, Növényosztár 22). **J:** 'Asplenium trichomanes; aranyos fodorka'. **3. 1791:** *Árva Leany-haja* (Lumnitzer 463). **J:**

'Asplenium adiantum-nigrum; fekete fodorka'. — **fekete** ~ **1813**: *Fekete Árvalányhaja* (Magy. Fűvészk. 2. 364). **J**: 'ua.'. | **feketéllő** ~ **1783**: *Feketéllő Arva leány haja* (NclB. 430). **J**: 'ua.'.

Az *árvalányhaj* magyar fejlemény, tudatos alkotásnak látszik. Az *árva leány haja* szerkezet, amelyből az *árvalányhaj* alakult, a 'délvidéki páfrányfaj' jelentésű lat. *capillus Veneris* 'Vénusz haja' mintájára jött létre. A lat. kifejezés *Venus* szavát valószínűleg *Venus* vulgivagá-nak 'olcsó szerelmet áruoló leány'-nak értették, és azért fordították *árva leány*-nyal. Hosszú ideig több délvidéki páfrányfésleg nevéként élt. A pázsitfüvek közé tartozó, lenszínű, selymes, lengő szálkájú, hazánkban is honos *Stipa* növénynem megnevezésére Benkő József foglalta le: 1783: *Fejér árva leány haj* (NclB. 326) 'Stipa pennata; pusztai árvalányhaj'. A 'páfrány' jelentésű *árvalányhaj* és **vénuszhaj** nevet Veszelszki így magyarázza: „Azért nevezik így: mert ha lúgban élnek vele ízép váltag hajat nevel” (Veszelszki 26). A névadás alapja azonban valószínűleg az, hogy a vénuszhaj finom levélkéinek végálló levélcimpái hajszálvékonyak. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *maidenhair fern* 'leányhaj páfrány', ném. *Frauenhaar* 'asszonyhaj'. Régen a patikákban 5 „hajnövelő páfrányféle” volt, és a lat. *capillus veneris* nevet mind az 5 növényre (*Adiantum capillus-veneris*, *Asplenium rutamuraria*, *Asplenium trichomanes*, *Asplenium ceterach*) használták. Az *árvalányhaj* 'aranyos fodorka' (2.) és 'fekete fodorka' (3.) elnevezések hasonlóság alapján jöttek létre, ezek is páfrányfélék, akár csak a vénuszhaj (1.), felhasználásuk is hasonló volt, még a patikákban is együttesen árulták őket mint hajnövelő szereket. A *fekete* és *feketéllő* jelzők megkülönböztető szerepűek, magyarázatát l. **fekete fodorka** (→ **fodorka**).

BotTört. 112–3; SzófSz. *árva* a.; Marzell *Adiantum capillus veneris* a.; TESz.; EWUng. **aszfodéla** l. **aszfodélusz**

aszfodélusz 1. 1783: *Ásfodéla* (NclB. 357); 1807: *Ásfodéla* (Magy. Fűvészk. 231); 1813: *Ásfodéla* (Magy. Fűvészk. 2. 364). **J**: 'Asphodelus ramosus; ágas aszfodélusz'. —

ágas ~ **1998**: *ágas aszfodélusz* (Priszter 308). **J**: 'ua.'. | **2. 1998**: *aszfodélusz, aszfodélosz* (Priszter 308). **J**: 'Asphodelus albus; fehér aszfodélusz'. — **fehér** ~ **1998**: *fehér aszfodélusz* (Priszter 308). **J**: 'ua.'.

Az *aszfodélusz* a lat. *Asphodelus* (< gör. *asphódelos*) átvétele, az *ásfodéla* a lat. *Asphodelus* és a német *Asphodill* változata. A *fehér* jelző a virág színére vonatkozik.

Genaust *Asphódelus* a.

ászpa l. **zászpa**

asszony l. **Boldog-** **csipkége**, **boldog-lapu**, **Boldog-** **mentája**, **Boldog-** **oldala**, **Boldog-** **rózsája**, **Boldog-** **tövis**, **királyné** ~ **dinnyeje** (→ **királydinnye**), **királyné** ~ **káposztája**, **Szent Barbara** ~ **füve** (→ **Szent Barbara füve**), **szép-szőlő**, **vén-citrus**, **Vénusz** ~ **fürdője**, **Vénusz** ~ **füve** (→ **Vénusz asszony haja**), **Vénusz** ~ **haja**

asszonyembertestefű 1578: *Afzfonyember tefie fű* (Melius 184a). **J**: 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'.

A név Melius alkotása, nincs folytatása a magyar nyelvben. A névadás magyarázata, hogy a növényt női bajok gyógyítására használták: „kőnyebiti à fűlél”, „minden be reket vért, havi kőfágot, kővet ki indit, ki hoz”, „Afzfonyember le fűállot Matrayát fel vífzi ha rea kötöd” (Melius 184a).

asszonylen 1841: *aszszonylen* (Barra 353). **J**: 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

Az *asszonylen* Barra alkotása, valószínűleg a ném. *Marienflochs* 'Mária lenje' hatására hozta létre, a névadás magyarázata, hogy a növény levelei hasonlóak a len leveléhez, valamint a növény gyakorta fordul elő lenvetésekben. A névadás magyarázatára l. még **lenlevelűfű**, **Mária lenje**.

átkozott-tövis l. **istenátkoztafa**

átkozta l. **isten-fa**, **isten-tövis** (→ **istenátkoztafa**)

atlaszér 1. 1903: *atlaszér* (Hoffmann-Wagner 31); — N. *atlacér, atlasér* (ÚMTsz.). **J**: 'Cynoglossum officinale; közönséges ebnyelvűfű'. | **2.** N. *atlacér, atracé* (ÚMTsz.). **J**: 'Anchusa officinalis; orvosi atracél'. || **atlaszfű 1903**: *atlaszfű* (Hoffmann-Wagner 31). **J**: 'Cynoglossum officinale; közönséges ebnyelvűfű'.

Az *atlaszér* és *atlaszfű* népetimológiás alakulat az *atracél* növénynevből.

atlaszfű l. atlaszér

atracél 1. 1525 k.: Tanacetum: *Atracel* (Ortus: RMGl. 95). **J:** 'Tanacetum vulgare; gilisztaűző varádics'. ■ **2. 1578:** *Atratzel* (Melius 150); 1583: *atracel* (Clusius–Beythe 4: BotTört. 129); 1775: *Atratzél* (Csapó 77); — N. *atracél* (MNY. 29: 249); *atracél* (ÚMTsz.). **J:** 'Cynoglossum officinale; közönséges ebnyelvűfű'. — **kerti~ 1813:** *kerti Atratzél* (Magy. Fűvészk. 2. 364). **J:** 'ua.'. | **mezei~ 1798:** *Mezei Arratzel* [! *atracél*] (Veszelszki 187). **J:** 'ua.'. ■ **3. ~fű 1590:** *Borago*: *Atraczel fű* (SzikszF.: RMGl. 256). **J:** 'Borago officinalis; kerti borágó'. — **kerti~ 1775:** *Kertiattratzél* (Csapó 27); 1807: *kerti Atratzél* (Magy. Fűvészk. 155). **J:** 'ua.'. ■ **4. 1775:** *Atratzél* (Csapó 204); 1807: *Atratzél* (Magy. Fűvészk. 152); 1998: *atracél* (Priszter 299). **J:** 1775, 1998: 'Anchusa officinalis; orvosi atracél'. | 1807, 1998: 'Anchusa; atracél'. — **mezei ~ 1775:** *mezei atratzél* (Csapó 204); 1807: *mezei Atratzél* (Magy. Fűvészk. 153). **J:** 'ua.'. | **orvosi ~ 1903:** *Orvosi atraczel* (Hoffmann–Wagner 32); 1998: *orvosi atracél* (Priszter 299). **J:** 'ua.'. ■ **5. — tövises~ 1807:** *tövisses* vagy vad *Atratzél* (Magy. Fűvészk. 157). **J:** 'Echium vulgare; közönséges kígyószisz'. | **töviskés~ 1783:** *Töviskés Atratzél* (NclB. 334). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1783:** *Vad-Atratzél* (NclB. 334). **J:** 'ua.'. ■ **6. — festő~ 1807:** *festő Atratzél* (Magy. Fűvészk. 153). **J:** 'Alkanna tinctoria; báránypirosító'. ■ **7. N. atracél** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'Ajuga reptans; indás ínfű'. — **~lapu** N. *atracéllapu* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'ua.'. ■ **8. N. zaklacér** (ÚMTsz.). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'.

Az *atracél* ma az *Anchusa* (+ *Cynoglossum*) nemzetség hivatalos elnevezése. Az *atracél* szlovák eredetű; vö. szlk. *jatrocel*, *jitrocel* 'útifű, útílapu'; cseh *jitrocel*, *jitrocel* 'ua'. A szlovák szó a magyarba R. *jatrocel* alakban kerülhetett át, a szókezdő *j* a magyarban maradt el. Diószegi–Fazekas az *Atratzél* (Magy.

Fűvészk. 152) nevet ajánlja az *Anchusa* nemzetségnek, amelynek az *atracél* a hivatalos neve lett. A gilisztaűző varádics (1.), közönséges ebnyelvűfű (2.), kerti borágó (3.), orvosi atracél (4.) és fekete nadálytő (8.) jelentések kifejlődését felhasználásbeli hasonlóság, ill. a levélzet és virágzat közti azonosság magyarázza. A 'gilisztaűző varádics' (1.) jelentés egyetlen adattal szemléltethető, a növény leveleit régen konzerválószerként (húst csomagoltak bele) használták, akárcsak az orvosi atracél (4.) leveleit. A közönséges ebnyelvűfű (2.), a kerti borágó (3.) és az orvosi atracél (4.) érdes levelű növények, az érdeslevelűek (*Boraginaceae*) családjába tartoznak, virágzatuk kékes-lilás-pirosas, levelükből készítenek salátát, köptetőt főztek belőlük, és köhögés kezelésére használták mindhárom növényt. A báránypirosítót (6.) Diószegi–Fazekas az *atracél* 'Anchusa' nemzetséghez sorolja tévesen (ma az *Alkanna* nemzetséghez tartozik), a *festő* jelző megkülönböztető szerepű, a növény gyökerében található vörös festékanyagra vonatkozik. A népi *atracél* 'indás ínfű' (7.) névadás alapja nyilván az orvosi atracélhoz (4.) való hasonlóság: mindkét növény virágai kékeslila színűek, és a népi gyógyászatban mindkettőt alkalmazzák köhögés ellen. Hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett a közönséges kígyószisz *atracél* (5.) neve, a növény hasonlít az orvosi atracélhoz; már Melius leírja, hogy „Hasonlo az Atratzélhöz, kéc à virága, tóuiffes fzőrös à leuele, fžára” (Melius 151).

EtSz.; Kniezsa, SzJsz. 67; TESz.; EWUng.

atracéllapu l. atracél

avarfű 1903: *Avarfű* (Hoffmann–Wagner 79). **J:** 'Calluna vulgaris; csarab'.

A névadás alapja az, hogy a növény örökzöld, így télen az avar alól is kilátszanak a bokrok.

Marzell *Calluna vulgaris* a.

avarhanga 1903: *Avarhanga* (Hoffmann–Wagner 79). **J:** 'Calluna vulgaris; csarab'.

Az *avarhanga* összetett szó, az előtag magyarázatára l. **avarfű**, az utótagra l. **hanga**.

B

bab — **1. vad-** **1578:** *Vad babnac* (Melius 11a). **J:** 'Sedum telephinum subsp. maximum; bablevelű varjúháj'. ■ **2. görög-** **1775:** *Görög bab* (Csapó 108); 1783: *Görög bab* (NclB. 407). **J:** 'Trigonella foenum-graecum; görögszéna'. ■ **3. farkasölő-** **1807:** *farkasölő-bab* (Magy. Fűvészk. 317). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'.

A megkülönböztető jelző és a szláv eredetű *bab* (vö. blg. *boō*; szln. *bòb*) kapcsolatából létrejött növénynevek mind hasonlóság alapján keletkeztek. A varjúháj, a görögszéna és a sisakvirág valamely része (pl. levele, virágja) hasonló a közönséges, kerti babhoz. A névadási szemlélet magyarázata, hogy ezeket a kevésbé ismert növényeket a közönséges babhoz hasonlították; vö. a *bab* első megjelenése: 1211: 'Vicia faba; lóbab'; 1585: 'Phaseolus vulgaris subsp. vulgaris; közönséges bab' (TESz.). A *vadbab* (1.) a növény R. lat. *Fabaria* (Csapó 19) (< lat. *faba* 'bab') elnevezése alapján keletkezett, a névadás alapja, hogy a növény levele a lóbab 'Vicia faba' levelére hasonlít; vö. a növény *bab* elemet tartalmazó neveivel: **bablevelűfű**, **bablevelű szaka** (→ **szaka**), **varjúbab**, **bablevelű varjúháj** (→ **varjúháj**). A *görögbab* (2.) jelzője a lat. szakny.-i *foenum-graecum* (< lat. *Graecus* 'görög') utótagjának fordításával jött létre; a névadás alapja, hogy a növényvel Görögországban az állatokat etették. A *görögbab* (2.) névadás magyarázata, hogy a növény termése, virágja a babhoz hasonló: „mint à Babnac olyan maguai vannak” (Melius 96a), „fehér a virága, a Bab-virághoz hasonló” (Csapó 108). A *farkasölőbab* (3.) Diószegi–Fazekas Magy. Fűvészk.-ében tűnik fel, a névadás ma-

gyarázatára l. **farkasölőfű**; a *bab* utótagra l. **babfű**.

Magy. Fűvészk. 317.; Szabó, Melius 370; TESz.; EWUNg.; Genaust *fába* a., *fōenum-grāēcum* a. — **Ö:** **csoda-** (→ **csodamag**), **disznó-**, **farkas-**, **varjú-**.

bábabéles l. **bábakalács**

bábafo **1.** N. *Bábafo* (MagyGyógyn. 28); *bábafo* (ÚMTsz.). **J:** 'Claviceps purpurea; anyarozs'. ■ **2. bábafo** (ÚMTsz.). **J:** 'Tribulus terrestris; földi királydinnye'.

A *bábafo* 'vénaasszony foga, boszorkány foga' népi név, a szláv eredetű *bába* előtag 'vénaasszony' jelentésben (?) 1111-től, ill. 1527-től adatható, 'boszorkány' jelentése 1568-ban tűnt fel. A névadás szemléleti háttere, hogy a rozson élőködő fekete, 1–2 cm hosszú gomba, az anyarozs (1.) rossz, fekete foghoz hasonlítható, a földi királydinnye (2.) termése szúrós, valószínűleg ez emlékeztet szúrós, rossz fogakra.

TESz. *bába* a.; EWUng. *bába* a.

bábafon l. **bábafonal**

bábafonal N. *bábafonal* (MagyGyógyn. 182). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'. || **bábafan** N. *bábafan* (MNy. 29: 249); *bábafan* (ÚMTsz.). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A *bábafonal* 'boszorkány, vénaasszony fonala' népi név, a tüskés növényt a szél görgeti a mezőkön, a *bábafonal* elnevezés ezt a görgető mozzanatot a fonal feltekeréséhez, ill. a fonó eszköz orsójának körkörös mozgásához hasonlítja. Az elszáradt növénynek ezt a mozgását a mezei iringó más nevei is kifejezik: **boszorkánykerék**, **ördögkeringő**, **ördögkolya**, **ördögsekér**. A *bábafan* ~ *bábafon* népi

név, a *fan* utótag finnugor eredetű, az ÚMTsz. szerint a *fan* utótag 'női szeméremtest szőrzete' jelentésű, a mezei zsurló örvösen elágazó rövid oldalágai magyarázhatják is ezt. A növény egyéb népi nevei (**bábarokka**, **bábaguzsaly**, **békarokka**) azonban inkább a fonás tevékenységéhez kötik a növényt, a névadás szemléleti háttere, hogy a növény tavasszal látványos, barna spóratermő hajtást fejleszt, amelynek tetején orsóhoz hasonló spóratartó füzér jelenik meg. Ennek alapján a *bábfon* utótagja valószínűleg inkább az uráli eredetű *fon* igéből magyarázható. A *bába* előtag magyarázatára l. **bábfog**.

MNy. 29: 249; TESz. *fan* a., *fon* a.; EWUng. *fan* a., *fon* a.; UEWb. 402.

bábaguzsaly N. *Bábaguzsaly* (MagyGyógyn. 37); *bábaguzsaly*, *bábaguzsalyt* gr., *bábáguzsaly*, *bábá-guzsaly* (ÚMTsz.). **J**: 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A *bábaguzsaly* 'boszorkány, vénasszony fonó eszköze, rokkája' népi név, a *guzsaly* utótag szláv eredetű, a névadás magyarázatára l. **bábafonal**. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. szlk. *praslička* 'zsurló' (< *praslica* 'guzsaly'); ném. *Taubenrocken*, *Spindeln* 'orsóz, orsószzerű szárbá szökik'.

Marzell *Equisetum arvense* a.; TESz. *guzsaly* a.; EWUng. *guzsaly* a.

bábaíre 1813: *Bábaíre* (Magy. Fűvészk. 2. 364). **J**: 'Pimpinella saxifraga; hasznos földitömjén'. — ~fü **1775**: *Bába-íre-fü* (Csapó 18); 1783: *Bába-íre-fü* (NclB. 351). **J**: 'ua.'.

A *bábaíre* a *csabaíre* név népetimológiai változata, a *bába* előtag magyarázatára l. **bábfog**; a név kialakulására nyilván hatással voltak az egyéb *bába* előtagú növénynevek, pl. **bábfog**, **bábafonal**, **bábaguzsaly**, **bábakalács** stb.

bábakalács 1. 1577 k.: Fejér Tévűlles lapu kých pýlilke fwnek es *Baba kalacchjanak* is hýnak (OrvK. 609/21); 1578: *Bába kalács* (Melius 43a); 1775: *Babakalács* (Csapó 17); 1783: *Bába kalács* (NclB. 413). **J**: 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'. — ~fü **1577 k.**: *baba kalacchja fwnek* gr. (OrvK. 297/5–6). **J**: 'ua.'. | **szártalan** ~ **1948**: *Szártalan bábakalács* (MagyGyógyn. 337); 1998: *szártalan bábakalács* (Priszter 327). **J**: 'ua.'. ■ **2. N. bá-**

bakalács (MagyGyógyn. 175). **J**: 'Malva neglecta; papsajtmályva'. || **bábabéles** N. *bábabéles* (MagyGyógyn. 175); *bábabéles*, *bábq-béles* (ÚMTsz.). **J**: 'ua.'.

A *bábakalács* (1.) legkorábbi adata jelölt birtokos szerkezet (1577 k.), Melius (1578) már jelöletlen birtokos szerkezetben említi a növénynevet: *bábakalács*. A név valószínűleg magyar alkotás, a *bába* előtag magyarázatára l. **bábfog**, a szláv eredetű *kalács* utótag magyarázata, hogy a növény virágzata ehető. Hasonló típusú nevek a növény német elnevezései között is megtalálhatóak: *Jägerbrot* 'vadászkenyér', *Distelbrötchen* 'bogáncsenyérke'. A *szártalan* jelző lat. mintára keletkezett; vö. lat. *acāulis* 'szár nélküli'. A papsajtmályva (2.) *bábakalács*, *bábabéles* elnevezései népi nevek, mind a növény ehető, kerek termésre utalnak; vö. még **bélekenyér**. A *béles* 'lepényféle, kalácsféle' utótag a *bél-* szóból alakult *-s* melléknévképzővel, és főnevesült. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Milchbrötchen* 'tejkenyérke', *Steinbrötchen* 'kökekenyérke', *Semmeln* 'zsemle'. A *bábakalács* és a *bábabéles* 'öregasszony kalácsa, lepénye' növénynevek 'tésztaféle' jelentésű utótagjai a növényekben átvitt értelműek, jelentéktelen, apró, de ehető termésekre utalnak.

Marzell *Carlina acaulis* a., *Malva silvestris* a.; Szabó, Melius 386; TESz. *béles* a., *kalács* a.; EWUng. *béles* a., *kalács* a.; Genaust *acāulis* a.

bábakalácskörfény 1807: *Bábakalács Körfény* (Magy. Fűvészk. 461). **J**: 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'.

A *bábakalácskörfény* összetett szó, Diószegi-Fazekas alkotása, a *körfény* nemzetség-név, a *bábakalács* előtag a növény R. nevének átvétele. Diószegi-Fazekas eredetileg a *kiüllőfény* nevet javasolta a *Carlina* nemzetség-névnek: 1807 e.: *Kiüllőfény* (Julow 265), a Magy. Fűvészk.-ben már a *körfény* nemzetségnevet ajánlják. A névadás alapja, hogy belső fészekpikkelyei ezüstfehérek és a napfényben sugarasan kiterülnek, Diószegi-Fazekas így magyarázza: „Fészke' belső pikkelyi kinyúltak, hofzfűdadok fíznesek, fényesek” (Magy. Fűvészk. 461). A *körfény* nemzetség-név, amelyet Diószegi-Fazekas alkotott, nem

maradt fenn, az Orvosi fűvészkönyv a *Bábalálás Körfény* (Magy. Fűvészk. 2. 391) nevet javasolja a növénynek a R. **disznótövis**, **bábalálás** helyett.

bábarokka N. *bábarokka* (ÚMTsz.). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A *bábarokka* 'öregasszony, boszorkány rokkája' népi név, a *rokka* 'fonáshoz használt eszköz' utótag vándorszó (vö. ang. *rock*; ófn. *rocko*, kfn. *rocke*, ném. *Rocken*; sp. *rueca*), a névadás magyarázatára l. **bábfonál**, **békarokka**.

TESz. *rokka* a.; EWUng *rokka* a.

bábavirág N. *bábavirág* (ÚMTsz.). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'.

A *bábavirág* népi név, a *bába* előtag jelentése 'szülésznő' (első megjelenése: 1395 k.), a névadás szemléleti háttere, hogy a nővénnel főleg női betegségeket, pl. szülés utáni fájdalokat kezeltek, ezért elsősorban a bábák 'szülésznő' használták. Vö. **anyafű**, **méhaanyafű** (→ **anyaméhű**).

TESz. *bába* a.; EWUng *bába* a.

babér 1552: *Babyr* (MNy. 72: 127); 1998: *babér* (Priszter 411). **J:** 'Laurus nobilis; közönséges babérfa'. | **közönséges** ~ 1998: *közönséges babér* (Priszter 411). **J:** 'ua.'. | **nemes** ~ 1998: *nemes babér* (Priszter 411). **J:** 'ua.'. — **-fa** 1998: *babérfa* (Priszter 411). **J:** 'ua.'. | **közönséges -fa** 1998: *közönséges babérfa* (Priszter 411). **J:** 'ua.'. | **nemes -fa** 1998: *nemes babérfa* (Priszter 411). **J:** 'ua.'. || **babka** 17. sz.: „Végy a kalmártul két pinz ára *bobkát*, azt főzd meg vízben, és áztasd meg abban” (Nyr. 44: 23). **J:** 'ua.'. — **babkalevél** 1886: „*babkalevél*: babérlevél” (Nyr. 15: 517). **J:** 'Laurus nobilis; a közönséges babérfa levele'.

A *babér* vándorszó, ismeretlen eredetű, de valószínűleg összefügg a ném. *Lorbeere*, kfn. *lörber*; fr. *laurier*; ol. *lauro*; cseh *vavřín*; le. *wawrzyn*, *laur* (< lat. *laurus* 'babér') szavakkal. Hazánkba először a növény különböző részei jutottak el, magját gyógyszerként, levelét pedig fűszerként használták. A *babkalevél* 'a babér levele' összetett szó, előtagja szlovák eredetű; vö. szlk. N. *bobok* (gen. *bobka*, a többes szám alanyesetben *bobky*) 'babér, borostyán'.

TESz. *babér* a.; *babkalevél* a.; EWUng. *babér* a.

babérrózsa 1998: *babérrózsa* (Priszter 435). **J:** 'Nerium oleander; leánder'.

A *babérrózsa* összetett szó, a leánder hivatalos magyar elnevezése, a név ang., ill. ném. minták hatására is létrejöhetett; vö. ang. *rose laurel*, *rose bay* 'rózsababér'; ném. *Rosenlorbeer* 'rózsababér'. A **babér** előtag magyarázata, hogy a leánder levelei örökzöldek, kemények, ezért a közönséges babér leveleihez hasonlóak, a **rózsa** utótag a leánder sárga, piros, fehér stb. rózsára emlékeztető virágjára utal. Vö. **laurusfalevelű-rózsa** (→ **rózsa**).

babfű 1798: *Bab-*, Méreg *fű* (Veszelszki 23). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'.

A *babfű* a növény R. lat. *Faba alba* (Melius 155a) (< lat. *faba* 'bab') elnevezése alapján jött létre. A névadás szemléleti háttere többféle lehet: a növény gyökérzetén lévő csomók babhoz hasonlítanak; a virágoknak babhoz hasonló formájuk van; az egész növény felépítése a lóbabhoz (*Vicia faba*) hasonló. Vö. **farkasbab**, **farkasölőbab** (→ **bab**).

Marzell *Aconitum napellus subsp. napellus* a.; Genaust *fába* a.

babgyilkolófű 1841: *babgyilkolófű* (Barra 354). **J:** 'Orobancha alba; fehér vajvirág'.

A névadás magyarázatára l. **borsófojtófű**.

babka, **babkalevél** l. **babér**

bablevelűfű 1578: *Bab leuelű fű* (Melius 35); 1775: *Bablevelű-fű* (Csapó 19); 1783: *Bab levelű fű* (NclB. 368); 1798: *Bablevelű-fű* (Veszelszki 178). **J:** 'Sedum telephinum subsp. maximum; bablevelű varjúháj'.

A *bablevelű* jelző a növénynek nem a mai értelemben vett közönséges babhoz 'Phaseolus vulgaris subsp. vulgaris', hanem a lóbabhoz 'Vicia faba' való hasonlóságára vonatkozik, ennek levelére valóban hasonlít a varjúháj levele. A *bablevelűfű* lat. minta hatására jött létre; vö. a növény R. lat. *Fabaria* (Csapó 19) (< lat. *faba* 'bab') elnevezése. Hasonló szemléleten alapul a növény **vadbab** (→ **bab**) elnevezése is. A R. *bablevelűfű* jelzője a növény hivatalos magyar nevében is megtalálható: **bablevelű varjúháj** (→ **varjúháj**).

Genaust *fába* a.

baddza l. **bodza**

bagóeper l. **bagolyeper**

bagolyeper N. *bagolyeper* (MagyGyógyn. 125); *bagóeper*, *bagóepër*, *bagóëpër*, *bagolyeper* (ÚMTsz.). **J:** 'Fragaria vesca; erdei szamóca'.

A *bagolyeper* népi név, összetett szó, **eper** utótagja ugor eredetű. A különféle *madár* és madárféle előtagú neveket a népnyelv gyakran használja a vadon termő, erdőben gyűjthető növényekre, bogyókra. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Vögelbeer* 'madárbogó'. A névadás magyarázata l. még **madárpogácsa**, **madárkenyér** (→ **kenyérmorzsa**), **madármorzsa** (→ **kenyérmorzsa**).

UEWb. 836; Nyr. 126: 299.

bagolyszegfű N. *bogojszekfű* (Kótyuk 76). **J:** 'Verbascum densiflorum; dúsvirágú ökörfarkkóró'.

A *bagolyszegfű* népi név, a névadás szemléleti háttere, hogy a virágzat szegfűhöz hasonlít, a madárféle előtagot (*bagoly*) a népnyelv gyakran használja, azt jelzi, hogy a növény, virág vadon termő, esetleg a kerti változatnál csúnyább vagy kisebb. Az utótag magyarázata l. **szegfű**.

Nyr. 126: 299.

bagrena N. *bagrena* 'fehér akácfa' (MagyGyógyn. 147); *bagrëna* 'fehér akácfa', *bagrena*, *bagrëna*, *bagrina*, *bagrinca* 'fehér akác virága' (ÚMTsz.). **J:** 'Robinia pseud-acacia; fehér akác'. — **~fa** *bagrenafa* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'

A *bagrena* népi név, idegen szó, a szb.-hv. *bagrena* 'fehér akácfa, fehér akácfa virága' átvétele.

bagrina, **bagrinca** l. **bagrena**

bájfű **1.** **1395** k.: granobacca: *bay phÿw* (BesztSzj.: RMGl. 99); 1590: Laurus Alexandrina: *Bay fű* (SzikszF.: RMGl. 257). **J:** 1395 k.: ? 'Laurus nobilis; közönséges babérfa'. | 1590: 'Laurus nobilis; közönséges babérfa'. — **~fa** **1500** k.: Laurus: *bayfwfaya* (CasGl. b); RMGl. 212); 1578: *Bayfű fa* (Melius 7a). **J:** 'Laurus nobilis; közönséges babérfa'. **2.** **1578:** *Bayfűmec* gr. (Melius 51); 1783: *Baj-fű* (NclB. 344); 1798: *Baj-fű* (Veszelszki 47). **J:** 'Chenopodium botrys; miri-

gyes libatop'. **3.** **1775:** *Baj-fű* (Csapó 20); 1783: *Báj-fű* (NclB. 428). **J:** 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'. **4.** **1841:** *bájfű* (Barra 322). **J:** 'Verbena officinalis; vasfű'.

A *báj* előtag ótörök eredetű; vö. ujj. *bay* 'kötélék, szalag, bilincs'; tat. *bau* 'kötél'; csuv. *pu* 'csomagolás, köté'. A kötés a varázslás általános módja volt, az oszmán-törökből a tör. *bay* és származékai kimutathatók varázslásra vonatkozó jelentésben; vö. oszm. *bağ* 'mágikus, kötés', *baği* 'varázslás, varázserő', *bağla-*, *bağ et-* 'elvarázsol'. A török szó 'mágikus kötés, varázslat' jelentésben került át a magyarba; vö. tör. *bayi* birtokos személyragos alakja *bâyâ* > *bââ* > *bâja* > m. *báj*. A *bájfű* (1.) első megjelenése a BesztSzj.-ben előforduló „*bay phÿw*”, *báj* előtagjának a TESz. és az EWUng. is bizonytalan 'varázslat; Zauberei' jelentést tulajdonít. A BesztSzj.-ben előforduló *bay phÿw* 'növény' jelentésű, az RMGl. megjegyzi, hogy ez a növény az „MA.-féle *laurus Alexandrina*, amelynek magvát Páriz-Papai *baccae lauri*-nak mondja” (RMGl. 99). Szabó Attila Melius Herbariumának növénynevei között ezt a növényt közönséges babérfának azonosítja; vö. „Az *Laurea baccânac* à maguánac vond le az heiat és törd meg Mézzel” (Melius 7a). Melius leírásából az is kiderül, hogy a XVI. században a babérfának csupán különböző részeit, elsősorban a babérmagot (*baccae lauri*), a növényből készült olajat és a levelet használták gyógyításra, maga a növény valószínűleg jóval később vált ismertté. A R. *bájfű* ma már csak a népnyelvben használatos, vö. *bájfűmag* 'babérmag' (ÚMTsz.). A *bájfű* 'babér' név *báj* előtagja a növény varázslatos gyógyító erejére utal, a 'varázslat' jelentésű előtagot az is magyarázhatja, hogy a babért a legenda szerint Apollónak, a görög gyógyászat istenének köszönhetjük. Apolló beleszeretett egy csodálatos nimfába, Daphnéba, de a nimfa nem viszonozta érzelmeit. Amikor Daphné könyörgött az isteneknek, hogy szabadítsák meg szerelmes üldözőjétől, azok babérfává változtatták. A reménytelenül szerelmes Apolló a fát szentnek nyilvánította, és a kitűnő költőknek és katonáknak babérkoszo-

rút adományozott. A *bájjfü* 'mirigyos libatop' (2.) eredetét Melius említi: „*Bayfüneec* is hyiac Németül” (Melius 51), Melius a ném. *Beyfuss* (Melius 50a) elferdítésével hozta létre a mirigyos libatop *bájjfü* elnevezését. A lónyelvű csodabogyó (3.) hasonlóság alapján kapta a *bájjfü* nevet, a növény a babérhoz hasonlóan örökzöld; ugyanezen a szemléleten alapul a csodabogyó *laurus*, *alexandriai laurus* (→ *laurus*) elnevezése is. A vasfű *bájjfü* (4.) elnevezése szintén hasonlóságon alapul, a növény varázslatos erejét Barra így magyarázza: „A' babonások, ennek gyökerét, mint amuletumot, és bájszert nyakokban hordozzák” (Barra 322).

TESz. *báj* a.; EWUng. *bájos* a.; Castleman 71.

bajnóca 1807: *Bajnótza* (Magy. Fűvészk. 300). **J:** 'Spiraea; bajnóca'. — **legyező-1807:** *legyező Bajnótza* (Magy. Fűvészk. 301); 1998: *legyezőbajnóca* (Priszter 377). **J:** 'Filipendula ulmaria; réti legyezőfü'.

A *bajnóca* nemzetségnév (a nemzetség R. lat. neve *Spiraea*, ma *Filipendula*), Diószegi–Fazekas alkotása, névadásukhoz talán felhasználták a növény R. lat. *regina prati* 'a rét királynője' nevét. A *bajnóca* nemzetségnevet a szerb-horvát eredetű *bajnok* szóból alkották a kicsinyítő képzővel (vö. *cica*). A névadás szemléleti háttere a növény nagy mérete és szépséges, struccotollakra emlékeztető virágzata, amely a réti legyezőfüvet kiemeli a rét egyszerű növényei közül. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Wiesenkönigin* 'réti királynő'; ang. R. *queen of the meadow* 'a rét királynője', *pride-of-the-meadow* 'a rét büszkesége'. A *legyező* előtag a növény R. *legyező* nevének átvétele. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *Legyező Bajnótza* (Magy. Fűvészk. 2. 378) nevet javasolja a R. **borvirág**, **legyező(fü)**, **szilfalevelű** (→ **szilfalevelűfü**) helyett.

Marzell *Filipendula ulmaria* a.; TESz. *bajnok* a.; EWUng. *bajnok* a.

bajtergyán l. **bojtorján**

bakakalács 1798: *Baka-kalács* (Veszelszki 135). **J:** 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'.

A *bakakalács* előtagja 'gyalogos katona'

jelentésű, népetimológiával keletkezett a **bá-bakalács** szóból. A *bakakalács* név arra utal, hogy a növény ehető virágzata egyszerű ember kalácsa, ill. ennivalója.

bakbüzü gerely l. **gerely**

bakfű 1. 1470 k.: *Betonica*: *Bakfw* (CasGl. a): RMGl. 255); 1577 k.: *Bakfw* (OrvK. 29/8); 1595: *Bak fiju* (Beythe 95a); 1775: *Bak-fü* (Csapó 22); 1783: *Bak-fü* (NclB. 387); 1798: *Bak-fü* (Veszelszki 94); 1807: *Bakfű* (Magy. Fűvészk. 348); 1998: *bakfű* (Priszter 512). **J:** 'Betonica officinalis; orvosi bakfű'. — **orvosi ~ 1998:** *orvosi bakfű* (Priszter 512). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1578:** *Bakfüneec* gr. (Melius 80a); 1775: *Bak-fü* (Csapó 23); 1783: *Bak-fü* (NclB. 408). **J:** 'Tragopogon pratensis; réti bakszakáll'.

A *bakfű* (1.) a lat. *hirci herba* (Clusius–Beythe 9) (< *hircus* 'bakkecske', *herba* 'fü') fordításával keletkezett, a névadás alapja nem világos. Rác szerint a *Betonica* „*bakfű* nevét alighanem a növény szaga motiválta” (Nyr. 130: 303). A réti bakszakáll (2.) *bakfű* neve szintén a lat. *herba hirci* (Melius 80a) tükörfordításával keletkezett, a névadás magyarázatára l. **bakszakáll**.

Nyr. 130: 303.

bakszaka l. **bakszakáll**

bakszakáll 1. 1578: *Bak fjakál* (Melius 80a); XVI. sz. v.: *Barba hirci*. Coma: *bakzakal* (De Herbis: RMGl. 627); 1775: *Bakszakáll* (Csapó 23); 1783: *Bak-fjakáll* (NclB. 408); — N. *bakszakál* (MNY. 4: 30); *bakszaka* (ÚMTsz.). **J:** 'Tragopogon pratensis; réti bakszakáll'. — **réti ~ 1998:** *réti bakszakáll* (Priszter 525). **J:** 'ua.'. | **sárga ~ 1783:** *Sárga Bak fjakáll* (NclB. 408). **J:** 'ua.'. ■ **2.** N. *bakszakáll* (ÚMTsz.). **J:** 'Lycopodium clavatum; kapcsos korpafü'. ■ **3.** N. *bakszakáll* (ÚMTsz.). **J:** 'Viola tricolor; vadárvacska'.

A *bakszakáll* (1.) a lat. *Barbula hirci* (Melius 80a) és a lat. *Tragopogon* (< gör. *trágos* 'kecskebak', gör. *pógön* 'szakáll') tükörfordításával keletkezett. A névadás alapja, hogy a réti bakszakáll termése szörbóbitával díszített, a névadást Melius így indokolja: „Tragopogon, id eft, herba hirci, à Baknak à fjakála mint à Ketske baknac vgyan fzőrős, feyér és farga à virága” (Melius 80a). A néva-

dás magyarázatára l. még **bakfű**. A *sárga* jelző a virág színére utal. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *goat's beard*; ném. *Bocksbart*; rom. *barba caprei*; bolg. *kozjabrada*; cseh *kozi brada*; le. *kozibród*; fr. *barbe de bouc*; ol. *barba di becco*; szb.-hv. *kozja brada, kozobrad*. A kaposos korpafű (2.) és a vadárvácska (3.) *bakszakáll* neve népi név, hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett: a kaposos korpafű spóratermő füzére kis-sé szőrös, ezt hasonlítja a népnyelv az állat szakállához, a vadárvácska *bakszakáll* neve talán a virágot formáján alapul.

Genaust *tragophyllus* a; Nyr. 124: 123.

bakszarvűfű 1577 k.: *Bakzarwo fweth* gr. (OrvK 324/3); 1610 k.: *Foenumgraecum*: gőreogh szena: *Bakszaru fű* (Herb. d): RMG1. 258); 1775: *Bakfzaru-fű* (Csapó 108); 1783: *Bak fzarvű-fű* (NclB. 407). **J**: 'Trigonella foenum-graecum; görögcszéná'. || **bakszarv 1578**: *Back fzaru* (Melius 96a). **J**: 'ua.'

A *bakszarvűfű* a lat. *Buceras foenum graecum* előtagjának fordításával jött létre; vö. lat. *bucerus, bucerus* 'ökörszarvú', a *fű* utótag magyarázó szerepű. A névadás magyarázata, hogy a növény „mag-tartó hűvelyei hozzúkasok mint a 'bak-fzarvai'” (Veszelszki 225); vö. **kecskeszarvűfű**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Bockshorn, Bockshornkraut*.

Nyr. 130: 304.

baktop 1807 e.: *Baktopp* (Julow 257); 1807: *Baktopp* (Magy. Fűvészk. 210). **J**: 'Aegopodium; baktop (a nemzetségnév csak a Magy. Fűvészk.-ben fordul elő)'. — **bigecsi** ~ **1807**: *bigetsi Baktopp* (Magy. Fűvészk. 210); 1813: *bigetsi Baktopp* (Magy. Fűvészk. 2. 379); 1841: *bigecsi baktop* (Barra 161); 1911: *baktop* (Cserey, Növényiszótár 6). **J**: 'Aegopodium podagraria; podagrafű'.

A *baktop* 'Aegopodium' nemzetségnevet Diószegi–Fazekas véglegesíti a Magy. Fűvészk.-ben, de már előtte az országban véleményezésre szétküldött elnevezések között is megtalálható, a *baktop* nem került be a botanikai szaknyelvbe. A *baktop* a Magy. Fűvészk. szerzőinek alkotása, a lat. szakny.-i *Aegopodium* (< gör. *aigós* 'kecske', gör. *pódion* < *poús* 'láb') figyelembevételével alkothatták: a *bak* 'kecskebak' + *topp* 'lábbal

toppan' összetétele. A *bigecsi* jelzőt talán a *bigé* 'cserje' (Magy. Fűvészk. 62) szóból hozta létre Diószegi és Fazekas utalva a növény bokros növekedésére.

TESz. *bak* a.; *bigé* a.; *topog* a.; EWUng. *bak* a.; *bigé* a.; *topog* a.; Genaust *Aegopodium* a.; Nyr. 130: 305.

báldián l. **báldrián**

báldrián 1745: *Baldián* gyökér (Torkos 10); 1798: *Báldián* (Veszelszki 436); 1948: *Baldrián* (MagyGyógyn. 289); 1998: *baldrián* (Priszter 532). **J**: 1745: 'Valeriana officinalis subsp. officinalis; macskagyökér gyökere'. | 1798, 1948, 1998: 'Valeriana officinalis subsp. officinalis; macskagyökér'. — **~fű 1775**: *Baldian-fű, Báldian-fű, Báldrián-fű* (Csapó 166); 1783: *Báldián-fű* (NclB. 323); 1798: *Baldrián-fű* (Veszelszki 436). **J**: 'ua.'

A *báldrián* idegen szó, a ném. *Baldrian* (Veszelszki 436) átvétele. A *baldián, báldian* alakváltozatok a mássalhangzó-torlódás feloldásával jöttek létre.

balha l. **bolha**

ballagókóró l. **ballangókóró**

ballangókóró 1792: *Barlang-kóró* (TESz.); 1798: „a *Ballagó* vagy *Ballangókóróról*”, *Ballagó-kórót* gr. (TESz.); 1864: *barangkórót* gr. (TESz.); — N. *ballangókóró* (MTsz.); *ballankóró* (ÚMTsz.). **J**: 'Eryngium campestre; mezei iringó'. — **tüskés** ~ N. *tüskés balangó* (MagyGyógyn. 182). **J**: 'ua.'. || **ballangó** N. *ballang, barlangó* (MTsz.); *bonzalgó* (MagyGyógyn. 182). **J**: 'ua.'

A *ballangó* népi név, a *ballag* melléknévi igenevének főnevesült változata, a névadás magyarázata, hogy az elszáradt növényt görgeti a szél összszel, tehát a növény ballag. Hasonló névadási szemléleten alapulnak a növény egyéb elnevezései is: **boszorkánykerék, ördögsekér**. A főnevesülés történhetett önállóan, vagy az előtag jelentéstapadás útján kiválhatott a *ballangókóró* összetételből. A *ballangókóróból* rövidüléssel, egyszerejtéssel magyarázható a *ballangókóró, ballankóró*. Az *rl*-es és részben az *ng*-s alakváltozatok a *barlang* népetimológiai hatását tükrözik.

TESz. *ballangó* a.; EWUng. *ballag* a.

ballanó l. **ballangókóró**

balsamfű l. **balzsamfű**

bálványfa 1998: *bálványfa* (Priszter 293). **J:** 'Ailanthus altissima; mirigyes bálványfa'. — **mirigyes ~ 1998:** *mirigyes bálványfa* (Priszter 293). **J:** 'ua.'

A *bálványfa* a lat. szakny.-i *Ailanthus* 'istenfa' mintájára jött létre, a névadás alapja a növény óriási mérete. A névalkotásra idegen nyelvi példák is hatással lehettek; vö. ném. *Götterbaum* 'bálványfa, istenfa'. A *mirigyes* jelző arra utal, hogy a „levélkék tojásdad-lándzsásak, hosszan kihegyezettek, alapjuknál 2–4 mirigyes fog található” (Schönfelder 146).

Marzell *Ailanthus glandulosa* a.; Genaust *Ailanthus* a.

balzsamfa l. balzsamfenyőfa

balzsamfenyőfa 1807: *balzsam Fenyőfa* (Magy. Fűvészk. 521). **J:** 'Abies balsamea; balzsam-jegenyefenyő'. || **balzsamfa — kanadai balzsamfa 1948:** *kanadai balzsamfa* (Halmi 5). **J:** 'ua.'. || **balzsamfenyő 1998:** *balzsamfenyő* (Priszter 287). **J:** 'ua.'. || **balzsam-jegenyefenyő 1998:** *balzsam-jegenyefenyő* (Priszter 287). **J:** 'ua.'

A *balzsamfenyő* összetett szó, feltehetőleg a ném. *Balsamtanne* 'balzsamfenyő' mintájára jött létre. A *balzsam-jegenyefenyő* és társneveinek (*balzsamfa*, *balzsamfenyő*) *balzsam*-előtagja a fa természetes balzsamtartalmára utal; a *jegenyefenyő* utótag nemzetségnév 'Abies', összetett szó; magyarozatát l. **jegenyefenyő**. A *kanadai* jelző a fa előfordulási helyére utal, a R. latin szakny.-i *Abies canadensis* elnevezés utótagjának fordításával keletkezett, a fából kivont balzsam R. gyógy-szerészeti elnevezése is erre utal: *Balsamum canadense*.

Halmi 5; Marzell *Abies balsamea* a.

balzsamfű 1. 1775: *Balfam-fű* (Csapó 123); 1783: *Balfam-fű* (NclB. 389); 1813: *Bal'samfű* (Magy. Fűvészk. 2. 364). **J:** 'Thymus vulgaris; kerti kakukkfű'. || **2. 1841:** *balzsamfű* (Barra 314); 1948: *Balzsamfű* (MagyGyógyn. 243). **J:** 'Thymus serpyllum; vadkakukkfű'.

A *balzsamfű* előtagja (*balzsam*) vándorszó; vö. ang. *balsam*; ném. *Balsam*; sp. *bálsamo*; lat. *balsamum*. A *balzsam* Európában a gör. *βάλσαμον* 'balzsamcserje, bal-

zsam' közvetítésével terjedt el; vö. lat. *balsamum* 'ua.'. A *balzsamfű* növénynevét magyarázata, hogy a kakukkfűből gyógyító hatású köptető, fertőtlenítő és görcsoldó forrázatokat, balzsamokat készítettek, ezeket a patikákban balzsam v. balzsamolaj néven árulták; vö. *Balfamum olajth* gr. (OrvK. 74/1). A növénynevében szereplő *bal(z)sam* változat a 18. sz. közepétől adathozható, valószínűleg a ném. *Balsam* átvétele.

balzsam-jegenyefenyő l. balzsamfenyőfa

balzsamnyár 1998: *balzsamnyár* (Priszter 463). **J:** 'Populus balsamifera; balzsamnyár(fa)'. — **~fa 1998:** *balzsamnyárfa* (Priszter 463). **J:** 'ua.'

A szaknyelvi *balzsamnyár* összetett szó; az elő- és utótag magyarozatát l. **balzsamos nyár** (→ **nyár**). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Balsampappel* 'balzsamnyár', *Balsambaum* 'balzsamfa'.

Marzell *Populus balsamifera* a.

bandikó l. kakas~ (→ kakasmandikó)

banka N. banka (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'. — **büdös ~ N. büdözsbanka** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'ua.'

A *banka* és a *büdös banka* népi nevek, valószínűleg a búbosbanka (madár) nevének átvételei; vö. N. *büdözs banka* 'búbos banka' (ÚMTsz.). A névadás magyarázata az lehet, hogy a madár akkor énekel, amikor tavasszal a hérics virágzik. A *banka* szóhasadás eredménye, a *bang* 'bamba, buta' jelentésű szó azért vált a madár nevévé, mivel a madarat butának tartják.

TESz. *banka* a.; EWUng. *banka* a.

banyómuszkáté N. banyómuszkáté (Szabó–Péntek, Ezerjófű 21). **J:** 'Geranium macrorrhizum; illatos gólyaorr'.

A *banyómuszkáté* népi név, a *banyó* 'banya' (ÚMTsz.) és a *muszkáté* 'muskátli' (ÚMTsz. *muszkáté* a.) összetétele, az utótag a német eredetű **muskátli** alakváltozata, a gólyaorr hasonló a muskátlihoz. A névadás szemléleti háttere, hogy az illatos gólyaorr is illatos „vénesszonyvirág”, amelyet az idős asszonyok a ház közelébe ültettek, és szívesen szagolgatták a virágot, magyarozatára l. még **Boldogasszony oldala**.

baraboly — **borsos~ 1903:** *borsos baraboly* (Hoffmann–Wagner 185); 1948: *borsos baraboly* (MagyGyógyn. 47). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'.

A *baraboly* vándorsző; vö. rom. *barabói* 'baraboly, burgonya', N. *barabúla* 'burgonya'; blg. N. *barabóü*; ukr. N. *барабóля* 'ua.'. A magyarba a *baraboly* a románból vagy az ukránból kerülhetett. A *baraboly* első megjelenése: 1588: *baraboly* (TESz.), jelentése 'az ernyősök rendjébe tartozó gumós növény'. A *borsosbaraboly* hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a foltos kontyvirág is gumós növény, a *borsos* jelző talán a növény illatára utal.

TESz.; EWUng. — **Ö: turbolya~.**

baracklevelűfű 1578: *Barackfűk levelű fű* (Melius 174a). **J:** 'Persicaria hydropiper; borsos keserűfű'.

A *baracklevelűfű* a lat. *Persicaria* (< *Prunus persica* 'barack') fordításával jött létre, a *levelű* és a *fű* magyarzó elemek a növénynevben, mivel a névadás alapja, hogy a növény levele a barackleveléhez hasonló.

Genaust *Perséa* a.

barangkóró l. **ballangókóró**

bárány l. **szűz~**

báránycsecsfű 1783: *Bárány-tsets-fű* (NclB. 368). **J:** 'Sedum acre; borsos varjúháj'. — **báránycsec 1813:** *Bárány tsets* (Magy. Fűvészk. 2. 364). **J:** 'ua.'.

A *báránycsecsfű* Benkő alkotása, a névadás alapja, hogy az apró, hosszúkás, pozsgás levélkék állati csecshez hasonlíthatók. Hasonló névadási szemléleten alapul a növény **egércsecsfű** elnevezése, szintén Benkő alkotása.

bárányfark l. **bárányfarkok**

bárányfarkok 1. 1998: *bárányfarkok* (Priszter 297); — N. *bárányfark* (MNy. 4: 30); *bárányfark* (ÚMTsz.). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'. ■ **2.** N. *báránfark, báránfarkok* (ÚMTsz.). **J:** 'Verbascum densiflorum; dúsvirágú ökörfarkkóró'.

A bókoló amaránt hivatalos magyar *bárányfarkok* (1.) elnevezése valószínűleg idegen nyelvi minták alapján jött létre; vö. ném. *Lämmerschwanz* 'bárányfarkok'. A névadás alapja a növény csüngő, hosszú virágzata, amely állati farkra emlékeztet. A *bárányfarkok*

'dúsvirágú ökörfarkkóró' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, szintén a növény hosszú virágzata hasonlít állati farkhoz.

Marzell *Amarantus caudatus* a.

bárányfejűfű N. *bárányfejű fű* (ÚMTsz.). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

A *bárányfejűfű* népi név, a névadás szemléleti háttere, hogy a szörkórónás termések szőrös állati fejhez hasonlóak, pihéinek elfújása után pedig kopasz, fehér fejhez hasonló csonk marad vissza.

bárányfű N. *bárányfű* (ÚMTsz.). **J:** 'Verbascum thapsus; molyhos ökörfark'.

A *bárányfű* népi név, a névadás magyarázata, hogy a növény tölevelei gyapjasak, virágos hajtása mirigyszőrös, molyhos, ami a bárány bundájára emlékeztet.

bárányiröm l. **bárányüröm**

bárányka N. *bárányka* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics, elsősorban a tavaszi levelek'.

A *bárányka* erdélyi népi elnevezés, a növény tavasszal (a kisbáránnyal egy időben) megjelenő leveleire vonatkozik, amelyek aztán elszáradnak, ezt követően, ősszel tűnnek fel a virágok. A növény fejlődésére vonatkozóan l. még **csicsiskoma**.

báránylábvirág l. **bárányvirág**

báránynyelv 1. 1560 k.: Arnaglossos que a latinis plantago dicitur. i. agni lingua est herba nota. Vtty fű alias *Baraanj nyelu* (GyöngySzt.: RMGL. 528); 1610 k.: Arnoglossa: *Barany nielu* (Herb. d): RMGL. 528); 1847: *báránynyelv* (Peregriny 354); 1948: *báránynyelv* (Halmai 15). **J:** 'Borago officinalis; kerti borágó'. — **-fű 1775:** *Bárány-nyelv-fű* (Csapó 27); 1783: *Bárány nyelv-fű* (NclB. 334); 1798: *Bárány nyelv-fű* (Veszelszki 106); 1807: *Báránynyelv fű* (Magy. Fűvészk. 155); 1845: *Báránynyelvfű* (Kováts, Műszótár 441). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1578:** *Barány nyelw* (Melius 149); 1783: *Báránynyelv* (NclB. 330). **J:** 1578: 'Plantago major, de a név utalhat a Plantago mediára is'. l 1783: 'Plantago major; nagy útifű'. ■ **3. N. Báránynyelv** (MagyGyógyn. 279). **J:** 'Plantago lanceolata; lándzsás útifű'.

A *báránynyelv* (1.) tükörsző, a latin *arno-*

glossus (< gör. *arēn*, gen. *arnós* 'bárány'; gör. *glóssa* 'nyelv') fordítása, a *fű* magyarzó utótag. A *báránynyelv* 'nagy útifű' (2.) a lat. *lingua ovis*, ill. a lat. *lingua arietina* (< lat. *lingua ovis* 'nyelv', *ovis* 'juh, birka', lat. *aries* 'kos') fordításával jött létre; Melius névalkotását így magyarázza: „*Lingua ouis, Lingua arietina, az az, Barány nyelv*” (Melius 149). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Schaffzung* (Melius 149) 'birkanyelv'. A *báránynyelv* 'lándzsás útifű' (3.) népi név, hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növény levelei vékonyak, hosszúak, állatnyelvhez hasonlítanak.

Szabó, Melius 429; Genaust *Arnóseris* a., *Glossopétalon* a.

báránypirosító 1903: *Báránypirosító* (Hoffmann–Wagner 32); 1948: *Báránypirosító* (MagyGyógyn. 220); 1998: *báránypirosító* (Priszter 294). **J:** 'Alkana tinctoria; báránypirosító'.

A *báránypirosító* elnevezés a növény mai hivatalos magyar elnevezése; magyar alkotásnak tűnik, amely a növény egyéb neveinek keveredésével jött létre: a *bárány* előtag valószínűleg a növény másik elnevezésében előforduló *ökör* állatnév megfelelőjeként (vö. *ökörnyelv*) került a névbe, az utótagot a növény R. *pirosítógyökér* nevéből vonták el. A névadás magyarázatára l. még *ökörnyelv*.

bárányszűzfa l. szűzbárány

bárányüröm 1. 1578: *barány Iröm* (Melius 158a); 1590: *Absynthium Ponticu*^m; *Barány üröm* (SzikszF.: RMGI. 734); 1783: *Bárány üröm, Bárány Irem* (NclB. 415); 1798: *Bárány*, vagy *pujztai üröm* (Veszelszki 16); 1841: *bárány üröm* (Barra 209); 1998: *bárány-üröm* (Priszter 306). **J:** 1578: 'Artemisia pontica; bárányüröm'. Nem kizárt azonban, hogy a leírásokban szereplő bárányürömöt Melius az *Artemisia absinthium*-ra vonatkoztatta. l 1590: 'Artemisia pontica; bárányüröm'. **2. 1775:** *Bárány üröm* (Csapó 299); 1948: *Bárányüröm* (MagyGyógyn. 312). **J:** 'Artemisia absinthium; abszintüröm'.

A *bárányüröm* valószínűleg magyar alkotás, összetett szó. A *bárány* előtag magyarázata talán a sok, apró, darabos, gömbös virág, amelyek báránybundára emlékeztetnek, az

utótagra l. **üröm**. A különböző *Artemisia*-fajok, így a *bárányüröm* 'abszintüröm' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel kapták az azonos elnevezést. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Goatbart* 'kecskeszakáll'.

Marzell *Artemisa vulgaris* a.; Szabó, Melius 433.

bárányvirág 1. 1903: *bárányvirág* (Nyr. 128: 181). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavasz kankalin'. **||** **báránylábvirág 1908:** *báránylábvirág* (Nyr. 128: 181); 1948: *báránylábvirág* (MagyGyógyn. 209); — N. *báránylábvirág* (MNY. 4: 30); *báránylábvirág* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. **2. 1903:** *Bárányvirág* (Hoffmann–Wagner 143). **J:** 'Corydalis solida; ujjas keltike'.

A *bárányvirág* tükörszó, a ném. *Lämmerblume* fordítása. Az elnevezés alapja, hogy „Mikor virágzik (Szentgyörgy-nap tájkán), akkor hajtják legelőre az állatokat” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 273). A *báránylábvirág* metaforikus elnevezés, a névadási szemlélet háttere, hogy a növény csüngő, sárga virágja hosszú száron található. A *bárányvirág* 'ujjas keltike' (2.) népi név, a névadás szemléleti háttere, hogy a fehér színű virágok báránybundához hasonlóak.

Nyr. 128: 181.

barátbors 1841: *barátbors* (Barra 322). **J:** 'Vitex agnus-castus; barátcserje'. **||** **barátcserje 1998:** *barátcserje* (Priszter 538). **J:** 'Vitex agnus-castus; barátcserje'. — **illatos ~ 1998:** *illatos barátcserje* (Priszter 538). **J:** 'ua.'.

A *barátbors* a ném. *Mönchspfeffer* tükörfordítása, a *barát* előtag magyarázata az a hiedelem, hogy „a' régiek azt hitték, hogy a' ki ezen mának porát estve reggel késhegyenként szedi, szüzességét megtarthatja, azért is ezt a' Németek és Magyarok máj napig is *barátborsnak* hívják” (Barra 322). A **bors** utótagot az indokolja, hogy a növény levelei magas C-vitamin tartalmúak, termése égető, csípős, régen borspótlónak használták: „magva ... bors ízű és csipősségű” (Barra 322).

barátcserje l. barátbors

barátfejűfű l. barátfő

barátfő 1578: *Barát főnec* gr. (Melius 75a). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'. **||**

barátfejűfű 1775: *Barát-fejű-fű* (Csapó 208); 1783: *Barát fejű fű* (NclB. 410); 1798: *Barát-fejű-fű* (Veszelszki 127). **J:** 'ua.'. || **barátfű 1783:** *Barát-fű* (NclB. 410). **J:** 'ua.'.

A *barátfő* Melius alkotása, valószínűleg a ném. *Mönchskopf* tükörfordítása, ill. a ném. *Pfaffenrörlin* (Melius 75a) [Pfaffenöhrlin] (< ném. *Pfaffe* 'pap, barát, szerzetes', *Öhr* 'fül, szem') is hatással lehetett névalkotására. A névadás szemléleti háttere, hogy a szörkórónás termések fejhez hasonlítanak, és a növény pihéinek elfújása után kopasz, fehér fejhez hasonló csonk marad vissza. Melius névadását így magyarázza: „*Barát főnec* hyiác,... Mert ki kellekor vgyan fzőrös à feie à virága vtán mint egy kofzorus Czerifakónac” (Melius 75a).

barátfű l. barátfő

barátmonyúfű 1578: *Barát monyu fű* (Melius 89). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'.

A *barátmonyúfű* 'barátheréjűfű' Melius alkotása, egyedi adat; a szláv eredetű *barát* előtag 'szerzetes' jelentésű, a *mony* 'here' magyarázatára l. **agármony**. A névadás alapja, hogy a tölcésrszerű, fehéres buroklevél alján egy dudor v. csomó található, ami heréhez hasonlítható. Melius így magyarázza: „mert vgyan monya vgyon à tóuénc mint egy pilifles Papnac” (Melius 89). Melius a *barát*, *pap* + *mony* 'here' szerkezetű nevet a zsidó-cseresznye megnevezésére is használja, vö. **paponya**.

barátok l. tótok és ~ salátája

báracs 1. 1628/1793: *Barts* (EtSz. *baracs* a.); 1807: *Bárts* (Magy. Fűvészk. 458); 1998: *báracs* (Priszter 340). **J:** 1628/1793: 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp | *Cnicus benedictus*; áldott báracs'. | 1807: 'Cnicus; báracs'. | 1998: 'Cnicus benedictus; áldott báracs'. — **áldott ~ 1911:** *áldott báracs* (Cserey, Növényiszótár 64); 1948: *Áldottbáracs* (MagyGyógyn. 328); 1998: *áldott báracs* (Priszter 340). **J:** 'Cnicus benedictus; áldott báracs'. — **~kóró 1862:** *bár-csakóró* (TESz.). **J:** 'ua.'. || **2. — olaszországi- 1805–13:** „Az Olaszországi *Barts* kitelelő növény...” (Márton, Növ. CV, 11: 6). **J:** 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm'.

A *báracs* szláv eredetű; vö. szb.-hv. N. *bršč* 'medvetalp'; szln. *bršč*; cseh *bršl* 'ua.'; szlk. *bršt*; le. *barszcz* 'medvetalp; céklaleves'; or. *βορυ* 'káposztaleves céklával; N. medvetalp'. A magyarba talán egy ki nem mutatott, de feltehető szlk. K **baršč* 'medvetalpfű' került át. A *báracs* megvan a német nyelvben is: 1654-től adatolva: *Bartsch*; sőt R. *Barschklo*, ahol Marzell szerint az előtag *bär*, amely a szláv *Bar(t)sch* értelmesítésével keletkezett. Az *áldott báracs* (1.) jelzője a növény régi elnevezéseiből került az újonnan alkotott *báracs* nemzetségnév elé, vö. **áldottfű**. A *báracs* nevet viselő növények mindegyikének (közönséges medvetalp, áldott báracs, nyugati medveköröm) nagy, karéjos levelei vannak, az áldott báracs és a nyugati medveköröm szőrös növények, a levelek fogazottak, szúrósak. A nyugati medveköröm (2.) *báracs* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növény nagy levelű és feltűnően szőrös, szúrós, mint az áldott báracs (1.). Az *olaszországi* jelző megkülönböztető szerepű, a növény előfordulási helyére utal; idegen nyelvi megfelelőkre vö. *italienische Bärenklau* 'olasz medveköröm'.

EtSz.; Kniezsa, SzJsz. 81; Marzell *Cnicus benedictus* a., *Heracleum sphondylium* [1, 11] a.; Nyr. 44: 29; Szabó, Melius 387; TESz.; EWUng. — **Ö:** **pápafű~**.

barcsa, bárcskóró l. báracs

bariska N. *Bariska* (MagyGyógyn. 264); *bariska, baracsika* (ÚMTsz.). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'.

A *bariska* népi név, a szláv eredetű *bárány* becéző rövidítéssel létrejött *bari* alakjából keletkezett *-s* és *-ka* képzőkkel. A névadás alapja a tüskés toktermés, amelyet a népnyelv *bariskának* nevez; vö. N. *bariska, báriská* 'Datura stramonium termése' (ÚMTsz.). Metonimikus összefüggésként jelentkezik a növény része és egésze közötti kapcsolat: a növény részének, a termésnek a nevéte vitte át a népnyelv a növényre.

TESz. *bárány* a.; *bari* a.; ÚMTsz. — **Ö:** **szűz~** (→ **szűzbárány**).

bárkavirág N. *bárkavirág* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'.

A *bárkavirág* népi elnevezés; a névadás alapja a virág, amely bárkához hasonlítható. Hasonló típusú névadásra vö. R. ang. *Noah's ark*; R. ném. *Arche Noah's* 'Noé bárkája' 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katikasakvirág'.

Marzell *Aconitum napellus* a.

barkóca 1257: „Usque ad arborem *Burcolcha*” (OkISz.); 1500 k.: De zezulo: *Barkocza* (StrassbGl.: RMGl. 103); 1577: sorbus: *barkocza* (KolGl.: RMGl. 103); 1783: *Barkótza* (NclB. 374); — N. *barkóca* 'vadberkenyefajta, Sorbus torminalis' (ÚMTsz.). **J:** 1257, 1500 k., 1577: 'Sorbus sp.; berkenye'. | 1783: 'Sorbus domestica; fojtós berkenye'. — **-fa 1325:** *Borkouchafa* (OkISz.); 1350: *Barkolchafa* (OkISz.); 1379: *Barkochafa* (OkISz.); 1527: *Bacolcza ffara* (TESz.); 1590: Sorbus torminalis: *Barkocza fa* (SzikszF.: RMGl. 214); 1813: *Barkótzafa* (Magy. Fűvészk. 2. 364); — N. *barkócafa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 291); *barkócafa* 'vadberkenyefajta, Sorbus torminalis' (ÚMTsz.). **J:** 1325, 1350, 1379, 1527, 1590: 'Sorbus sp.; berkenye'. | 1813: 'Sorbus domestica; fojtós berkenye'. | 'Sorbus sp.; berkenye'.

A *barkóca* szláv, valószínűleg délszláv eredetű; vö. szln. *brėkovec*, *brėnkovec* 'barkóca', ezek alapszava azonos a 'berkenye' jelentésű **brėkynja* alapszavával, ebből való a **berkenye**. A magyarba egy feltehető déli szl. **brėkovica* vagy **brėkavica* 'barkóca' kerülhetett át a magyar–délszláv határon, a korai adatok ugyanis elsősorban a Dráva–Száva közéről származnak. Lehet, hogy a **brėkovica*, **brėkavica* olyan szláv népcsoport nyelvében élt, amely később beleolvadt a magyarságba.

TESz.; EWUng.

barkolca l. **barkóca**

barlangkóró, **barlangó** l. **ballangókóró**

barnagyók l. **barnagyókér**

barnagyókér 1903: *Barnagyókér* (Hoffmann–Wagner 127). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'. || **barnagyók 1841:** *barnagyók* (Barra 354). **J:** 'ua.'

A *barnagyókér* a ném. *Braunwurz* tükörfordítása, a névadás magyarázata a barna, cso-

mós gyökérzet; vö. **varjúmogyoró**, **göcsgyök**. A *gyök* elvonás az ugor eredetű *gyökér* szóból.

TESz. *gyökér* a.; UEWb.; EWUng. *gyökér* a.

bársonyburján N. *bārsom būrjan* (MNy. 29: 249). **J:** 'Galium verum; tejtoltó galaj'.

A *bársonyburján* népi név, összetett szó, az utótagra l. **burján**. A *bársony* előtagot az adatok alapján elsősorban a bókoló amarántra használja a növényteni szaknyelv és a népnyelv is, a névadás alapja a bíborszínű, bársonyos virág, vö. **bársonyszép**, **bársonyvirág** (→ **bársonyvirágfű**) stb. A tejtoltó galaj virága sárga, a levelek nem bársonyosak, viszont a növény gyöktörzse vörös festőanyagot ad, ez az ótörök eredetű *bársony* előtag magyarázata.

bársonyka 1807: *Bársonyka* (Magy. Fűvészk. 514). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'.

A *bársonyka* az ótör. eredetű *bársony* -ka kicsinyítő képzős alakja, valószínűleg Diószegi–Fazekas alkotása; vö. **bársonyvirágfű**.

bársonyparéj 1813: *bársony Paréj* (Magy. Fűvészk. 2. 383). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'.

A *bársonyparéj* összetett szó; a *bársony* előtagot a növény R. **bársonyvirágfű** nevéből vették át, a **paréj** (→ **paraj**) utótag jelentése 'főzeléknövény, gyomnövény'.

TESz. *paraj* a.; EWUng. *paraj* a.

bársonyszép 1578: *Bárson fžép* (Melius 92). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'.

A *bársonyszép* Melius alkotása; valószínűleg a *bársonyvirágfű* elnevezés előtagját vette át, és a *szép* utótagot illesztette hozzá, kiemelve azt, hogy a növény bíborszínű virágai mutatósak, szépek. A névadás magyarázatára l. még **bársonyvirágfű**.

Szabó, Melius 409.

bársonyvirágfű 1577 k.: *Barson vřragh fwet* gr. (OrvK. 344/22). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'. || **bársonyvirág 1578:** *Bárson virágnac* gr. (Melius 92); XVI. sz. v.: Flos amoris. Amaranthus: *barson virag*. *Bársony Virág* (De Herbis: RMGl. 775); 1783: *Bársony virág* (NclB. 423); 1813: *Bársony virág* (Magy. Fűvészk. 2. 365); — N.

bárszony-virág 'Galium verum; tejló galaj' (MNY. 29: 249). **J:** 'ua.'

A *bársonyvirág* összetett szó, a ném. *Samatblumen* tükörfordítása. A *bársony* előtag ótör. eredetű (első megjelenése: 1395 k.: 'bíborszínű bársony'), a névadás magyarázata a bíborszínű, bársonyos virágokból álló bugavirágzat, Melius így magyarázza a névadást: „Bárfon fzinű à virága, Bárfon virágnac is hiyác eřt” (Melius 92). A névadásra l. még **bársonyka**, **bársonyszép**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *velvet-flower* 'bársonyvirág'. A N. *bársonyvirág* 'tejló galaj' magyarázatára l. még **bársonyburján**.

Szabó, Melius 409; TESz. *bársony* a.; EWUng *bársony* a.

barza l. **bodza**

basalrózsa, **basarózsa** l. **bazsa**

basilica, **basilicum** l. **bazsalikomfű**

basilikumbojtor l. **bojtorján**

bazza l. **bodza**

bazsa 1470 k.: Peonia: *bazar* (CasGl. a); RMGl. 105); 1525 k.: Peonia: *Bosyr* vel Zenth Georgh Rosaĵa (Ortus: RMGl. 105); 1595: *basalnak* gr. (Beythe 92a). **J:** 'Paeonia officinalis subsp. officinalis; kerti bazsarózsá'. ■ **1.** — **~rózsa** 1577 k.: *Bafa rofat* gr. (OrvK. 38/17); 1583: *basi rosa* Peonia (Clusius–Beythe 6: BotTört. 131); 1590: Malua Romana: *Basa rosa* (SzikszF.: RMGl. 105); 1595: *Bafij Rofa* (Beythe 92a); XVI. sz. v.: Peonia: *busir rosa* (De Herbis: RMGl. 105); 1610 k.: Pionia: *Baza rosa* (Herb. d); RMGl. 105); 1775: *Bafa-rofa*, *Bafirofa* (Csapó 30); 1783: *Bafa-ró'sa* (NclB. 379); 1807: *Bazsa-rózsá* (Magy. Fűvészk. 316); — N. *basarúzsá* (MTsz.); *bazsarózsá*, *bozsarózsá*, *baszarúzsá*, *busarózsá*, *buzsarózsá* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. — **kerti ~rózsa** 1998: *kerti bazsarózsá* (Priszter 445). **J:** 'ua.'. | **piros ~rózsa** 1948: *Piros bazsarózsá* (MagyGyógyn. 92); 1998: *piros bazsarózsá* (Priszter 445). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **hím~rózsa** 1578: *Him bafarofánac* gr. (Melius 108a). **J:** 'Dictamnus albus; nagyzezerjófű'. || **basalrózsa** 1775: *Basal-rosa* (Csapó 30); 1783: *Bafal-ró'sá* (NclB. 379); 1948: *Bazsár rózsá* (MagyGyógyn. 92). **J:** 'ua.'. || **rózsabazsal** 1807: *rózsá Bazsál* (Magy. Fűvészk. 316). **J:** 'ua.'.

A *bazsa* déli szláv eredetű (vö. e. szl. *božurь* 'sáfrány; blg. *božurp* 'bazsarózsá'; szb.-hv. *bòžūr*, N. *bažur* 'ua.') 'bazsarózsá' jelentésben került át a magyar nyelvbe, és a későbbiekben kiegészült a *rózsá* magyarázó utótaggal. A nagyzezerjófű (2.) *himbazsarózsá* neve latin mintára keletkezett, a növény R. lat. neve *paeonia mascula*, Melius a lat. *paeonia* nevet a megfelelő magyar növénynévvel helyettesítette (vö. 1.), az utótagot pedig lefordította, vö. lat. *masculus* 'hím'. Melius így magyarázza a nevet: „Eřt à Paticariuřoc Pœnia mařcula, az az, *Him bafarofánac* hiyác” (Melius 108a). A nagyzezerjófű (2.) *bazsarózsá* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezhetett, mindkét növényt, a nagyzezerjófűvet (2.) és kerti bazsarózsát (1.) is használták epilepszia gyógyítására. A *rózsabazsal* Diószegi–Fazekas alkotása, a *Bazsál* 'Paeonia' nemzetségnév (Magy. Fűvészk. 316). Diószegi–Fazekas a *rózsabazsál* nevet javasolja a R. *bazsarózsá* helyett, új növényneveket azonban nem fogadta be a szaknyelv, a R. *bazsarózsá* elnevezés ma is a növény hivatalos neve. A különféle alakváltozatok népetimológiával (*busarózsá*), esetleg torzítással (rosszul megértett ritka szó torzulása) alakulhattak ki.

TESz. *bazsarózsá* a.; EWUng. *bazsarózsá* a.

bazsajékum l. **bazsalikomfű**

bazsal l. **rózsá**~ (→ **bazsa**)

bazsalikomfű 1. 1540 k.: Baselicon: *basyll[i]k[um] fw* (Herb. c); RMGl. 105); 1578: *Bafilicum fű* (Melius 109a); 1742: *basilika-fű* (EtSz.). **J:** 'Ocimum basilicum; kerti bazsalikom'. || **bazsalikom** 1577 k.: *Bafalicom* (OrvK. 80/27), *Bafalicomot* gr. (OrvK. 171/30); 1578: *Brafiliom*, *Bafilicum* (Melius 109a); 1583: *bosolicom* Ocimum (Clusius–Beythe 6: BotTört. 131); 1590: Basilicon Ocimum: *Basalicum*; Ocimum odoratum: *Basalicum* (SzikszF.: RMGl. 105); 1595: *Bafalicum* (Beythe 44); 1783: *Ba'salicom*, *Brafiliom* (NclB. 390); 1798: *Bafalikom* (Veszelszki 328); 1841: *bazsalyikom* (Barra 315); 1998: *bazsalikom* (Priszter 437); — N. *bazsalik* (MTsz.); *bazsajka*, *bazsalika*, *bazsajékum*, *bazsajikum*, *bazsalicska*, *bázsálicská*,

bazsalik, *bazsaikom*, *bazsajikom*, *bazsajikom*, *bazsalyikom*, *bazsilikumot* gr. (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. — **kerti bazsalikom 1813:** *kerti Ba'salyikom* (Magy. Fűvészk. 2. 365); 1998: *kerti bazsalikom* (Priszter 437). **J:** 'ua.'. | **szelíd bazsalikom 1783:** *Szelid Ba'salyikom* (NclB. 390); 1798: *fzelid Ba'salikom* (Veszelszki 328). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1578:** „harmadic” *Bafilicum fű* (Melius 109a). **J:** 'Acinos arvensis; csomborpereszslény'. ■ **3.** — **erdeibazsalikom 1775:** *Erdei bafalyikom* (Csapó 30); 1783: *Erdei Bafalikom* (NclB. 368). **J:** ? 'Saponaria officinalis; szappanfű'. | **vadbazsalikom 1775:** *Vad Bafalyikom* (Csapó 30); 1783: *Vad Bafalikom* (NclB. 368). **J:** ? 'Saponaria officinalis; szappanfű'. ■ **4.** — **vadbazsalikom** N. *vadbòrsalik* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'Ajuga reptans; indás ínfű'.

A *bazsalikom* latin eredetű, a k. lat. *basilicum* végső forrása a gör. *basilikón*. Ez a gör. *basileús* 'király' szónak eredetileg 'királyi, királyhoz méltó' jelentésű melléknévi származéka, amely később főnevesült; vö. lat. *basilicum [remedium]* 'királyi orvosság' < gör. *basilikón [phármakon]* < gör. *basileús* 'király'. A szó a latin közvetítésével bekerült a legtöbb európai nyelvbe, vö. ang. *basil*; ném. *Basilie*, *Basilikum*, *Basilienkraut*; fr. *basilic*; ol. *basilico*; or. *baszliúk*; hv. *bosiljak*, *basilje*. A korai adatok *fű* magyarzó utótaggal adathatók. A szóbeljeji k. lat. *s ~ m. zs* megfelelésre vö. *múzsza*, *muzsika*, *uzsora* stb.; a szóvégi k. lat. *-um ~ m. -om* megfelelésre vö. *paradicsom*, *templom*. A *bazsalik*, a *bazsalikafű* változatok valószínűleg más latinból átvett növénynevek végződéséhez igazodtak: pl. *angyélika*, *hortenzia*. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *kerti Ba'salyikom* (Magy. Fűvészk. 2. 365) nevet javasolja a R. **bisziók** (→ **bisziókfű**) helyett. A *bazsalikomfű* 'csomborpereszslény' (2.) Melius alkotása. Melius elnevezése hasonlóságon alapul, a kerti bazsalikomhoz hasonlítja a csomborpereszslényt, mivel a két növény hasonló, mindkettő illatos. A csomborpereszslénynek a német és az angol nyelvben is hasonló elnevezései voltak; vö. R. ném. *Wilde Basilien* 'vad bazsalikom', *Bergbasilien* 'hegyi bazsalikom'; R. ang. *wild basil* 'vad bazsalikom'. Az *erdei- és vadbazsalikom* 'szappanfű' (3.) a ném. *wilde Bafilien* (Veszelszki 328) fordításával keletkezett, a névadás alapja hasonlóság, a növény hasonlít a bazsalikomhoz: „Leveleivel hasonlít a kertihez [a kerti bazsalikomhoz], de nagyobbak, a virági fejérek” (Veszelszki 328). A *vadbazsalikom* 'indás ínfű' (4.) elnevezés szintén hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett: a növény felépítése (levele, virágzata) a kerti bazsalikomhoz hasonló. Hasonló névadási szemléletre l. az 'indás ínfű' **vadbisziók** (→ **bisziókfű**) nevét, amely szintén a kerti bazsalikom nevének átvétele.

Böttört. 52; Marzell *Calamintha acinos* a.; Szabó, Melius 416; TESz. *bazsalikom* a.; EWUng. *bazsalikom* a.; Genaust *basilicum* a. **bazsalrózsa**, **bazsarózsa**, **bazsárrózsa** l. **bazsa**

begy l. **galamb-**, **tyúk-**

béka l. **boglárka-virág**

békaboglár l. **békaboglárka**

békaboglárka 1. 1783: *Béka Boglárka* (NclB. 383). **J:** 'Ranunculus aquatilis; nagy víziboglárka'. ■ **2. 1998:** *békaboglárka* (Priszter 477). **J:** 'Ranunculus flammula; békaboglárka'. || **békaboglár 1813:** *Béka boglár* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'Ranunculus aquatilis; nagy víziboglárka'.

A *békaboglárka* összetett szó, Benkő alkotása. Benkő a *béka* előtagot a növény R. **békafű** nevéből vette át, a növény sekély, mocsaras területeken fordul elő, az utótagra l. **boglárka**. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve említi *békaboglár* nevet, amelyet a *békaboglárkából* vontak el.

Nyr. 129: 187.

békabogyó 1911: *békabogyó* (Cserey, Növényosztár 5); 1948: *békabogyó* (Halmai 6); 1998: *békabogyó* (Priszter 291). **J:** 'Actaea; békabogyó'. — **fekete ~ 1903:** *Fekete békabogyó* (Hoffmann–Wagner 110); 1911: *fekete békabogyó* (Cserey, Növényosztár 5); 1998: *fekete békabogyó* (Priszter 291). **J:** 'Actaea spicata; fekete békabogyó'.

A *békabogyó* összetett szó, feltehetőleg a *békabogyótakta* (1807) elnevezésből, amely Diószegi–Fazekas alkotása, vonták el a ké-

sőbbi szerzők, mivel a *takta* utótag értelmetlennek tűnt számukra. A *fekete* jelző a bogyók színére vonatkozik, a lat. szakny.-i *Actaea nigra* utótagjának fordítása. A névadás magyarázatára l. **békabogyótakta**.

Marzell *Actaea spicata* a.; TESz. *béka-* a.; EWUng. *béka-* a.; Nyr. 129: 187.

békabogyótakta 1807: *békabogyó Takta* (Magy. Fűvészk. 312); 1841: *békabogyó takta* (Barra 8). **J:** 'Actaea spicata; fekete békabogyó'.

A *békabogyótakta* Diószegi–Fazekas alkotása, a **békabogyó** előtag talán a ném. *Krötenbeere* tükörfordítása. A *béka* előtagú összetett szavak olyan növényeket jelölnek, amelyek álló- vagy folyóvizekben, azaz a békák tartózkodási helyén előfordulnak. Az utótag (*bogyó*) magyarázó szerepű, a fekete tojásdad bogyókra utal. A *takta* 'Actaea' nemzetség-név, magyarázatára l. *takta*. Diószegi–Fazekas *takta* nemzetségneve nem maradt fenn, a *békabogyó* viszont az 'Actaea' nemzetség hivatalos neve lett.

békafű 1. 1583: *béka fiu* (Nyr. 129: 188); 1590: *Ranunculus*: Sómór fű, hunior fű, vagy *béka fű*, vízi apium (SzikszF.: RMGl. 86); 1775: *Béka-fű* (Csapó 34); 1798: *Béka-fű* (Veszelszki 374); — N. *békafű* (ÚMTsz.). **J:** 1583, 1590: 'Ranunculus sp.; boglárka'. l 1775, 1798: 'Ranunculus flammula; béka-boglárka'. — **kis** ~ **1578:** *Kis Bekaiu fű* (Melius 175). **J:** 'Ranunculus sp.: elsősorban a Ranunculus repens; kúszó boglárka'. ■ **2. 1903:** *Békafű* (Hoffmann–Wagner 76); 1911: *békafű* (Cserey, Növényosztár 9); 1948: *békafű* (Halmai 6). **J:** 'Alisma plantago-aquatica; vízi hídör'.

A *békafű* Melius alkotása, a lat. szakny.-i *Ranunculus* 'békácska' (< lat. *rāna* 'béka' kicsinyítő képzős alakja) fordításával alkotta, a kicsinyítő képzőt a *kis* melléknévvvel helyettesítette; névadását magyarázza is: „Ranunculus, az az, *Kis Bekaiu fű*” (Melius 175). A névadás alapja, hogy a növény vízben él, mint a békák. A 'vízi hídör' (2.) jelentésű *békafű* a ném. *Froschkraut* tükörfordítása. A névadás alapja, hogy a boglárka-fajok és a vízi hídör is iszapos, mocsaras helyen, sekély vízben fordul elő, ami a békák tartózkodási helye. A

névadásra l. még **békakanál**.

Marzell *Alisma plantago* a.; Nyr. 129: 187.

békakanál 1831: *béka-kalán* (Kreszn. 1: 39); 1843: *Békakalán* (Bugát, Szóhalm. 30); 1903: *béka-kalór v. kanál* (Hoffmann–Wagner 76); 1911: *béka-kalór v. kanál* (Cserey, Növényosztár 9); 1948: *békakanál* (Halmai 6). **J:** 'Alisma plantago-aquatica; vízi hídör'.

A *békakanál* a ném. *Froschlöffel* tükörfordítása, a név magyarázata, hogy a növény mocsaras helyeken terem, amit a békák kedvelnek, valamint levelei tojás formájúak, hosszú nyelűek, kanálhoz hasonlók. Az utótag *kanál* ~ *kalán* váltakozása a szó köznyelvből is kimutatható ingadozását követi, vö. 1395 k.: *kalan* (BesztSzj.); a köznyelv is rendkívül későn állapodott meg a *kanál* változat mellett. Vö. **békafű**.

TESz. *kanál* a.; EWUng. *kanál* a.

békaláb 1. N. *békaláb* (MagyGyógyn. 37); *békaláb* (ÚMTsz.). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'. ■ **2. békaláb** (ÚMTsz.). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

A *békaláb* népi név, a *béka*- előtag magyarázata, hogy a mezei zsurló (1.) és a közönséges gyujtoványfű (2.) is vizenyős helyen tenyésző növények. A *békaláb* (1.) összetételben az utótag a növény hosszú, zöld, barázdált, meddő szárára utal, amely hosszú békalábhöz hasonlít, a *békaláb* (2.) négy-öt helyen behasadt száraz levele hasonlítható a béka lábfejéhez.

ÚMTsz. *békaláb* a.; Nyr. 129: 191.

békalen XVI. sz. m. f.: *béka len* (NéNy. 1935: 182); 1604: *bekalen* (MA.); 1783: *Béka Len* (NclB. 391); 1798: *Beka-len* (Veszelszki 278); 1903: *Béka-len* (Hoffmann–Wagner 128). **J:** XVI. sz. m. f.: ? 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'. l 1604, 1783, 1798, 1903: 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

A *békalen* a ném. *Krötenflachs* (NclB. 391) tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény vadon, nedvesebb területeken fordul elő, levele a házi len 'Linum usitatissimum' leveleihez hasonló; vö. **lenlevelűfű**.

Nyr. 129: 191.

békalencse 1. 1577 k.: *Beka lenchjeth* gr.

(OrvK. 99*/ 4, 6); 1578: *Béka lencze* (Melius 145a); 1948: *Békalencse* (MagyGyógyn. 117). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. — **nagy~ 1578:** *nagy Béka lencze* (Melius 145a). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **kis~ 1578:** *kis Béka lencze* (Melius 145a). **J:** 'Thlaspi arvense; mezei tarsóka'.

A TESz. és az EWUng. *béka-* címszó alatt tárgyalja a *békalencse* növénynevet, jelentése: „poshadt állóvíz színét ellepő apró levelű vízi növény; Wasserlinse”, szakny. 'Lemna' (TESz. *béka-* a.), ugyanezt a jelentést átveszi az EWUng. is, a szó első megjelenését az OrvK.-ből adatolják. A TESz. és az EWUng. által idézett adatok azonban nem a vízi békalencsére 'Lemna sp.; békalencse', hanem a közönséges pásztortáskára (1.) vonatkoznak. Az OrvK.-nek — a TESz.-ben és az EWUng.-ban — idézett adata szövegkörnyezettel együtt a következő: „Szenth gyeorgy Napjának vagy elétte vagy myngyaraft h vthanna, zéggýed az Beka lenchýeth, ebbél chýnalý kozoruth, ha kýnek orra vere ýar, téd az feýeben vgý hogý az orrath erýe ala, Chýnalý gýwrwth is azon Beka lenchýebél, téd azth az Newetlęn výaban, myndęn ketfegh nekwl megh aal” (OrvK. 99*/ 4, 6). A víztől csöpögő, apró békalencséből lehetetlen koszorút fonní, és vérzés elállítására sem használható. A pásztortáskából viszont lehet koszorút fonní, a növényt a népi gyógyászat vérzés elállítására használja, vö. a növény **vérállatófű** elnevezése. Csapó (1775) egyértelműen jelzi a névkeveredést, így ír a pásztortáskáról: „a' Régiék helytelenül *Béka lentsének* nevezték, de a' *Béka-lentse* vízben terem” (Csapó 215). A vízben élő békalencsét 'Lemna sp.' *vízilen-cse* néven említik először, első előfordulása: 1395 k.: cefatica: *vízi lenche* (BesztSzj.: RMG1. 455); 1590: Equapium, epane: *Vízi lencze* (SzikszF.: RMG1. 455), a XVI. sz. végén feltűnik a növény *békalencse* elnevezése is: 1590: Lens palustris: *Beka lencze* (SzikszF.: RMG1. 455); Lenticula palustris: *Beka lencze* (SzikszF.: RMG1. 455). Az adatok azt mutatják, hogy a *békalencse* először 'pásztortáska' (1.) jelentésben tűnt fel: 1577 k., ezt követi a 'mezei tarsóka' (2.) jelentés 1578-ból, és a 'vízi békalencse' jelentés

1590-ból. A megjelenési időpontok egyértelműen jelzik, hogy a *békalencse* három különböző jelentése közel azonos időből, a XVI. sz. végéről adatható. A *kis békalencse* 'Thlaspi arvense' (2.) neve nyilván a 'pásztortáska' jelentésű *békalencse* nevének átvétele hasonlóság alapján, a növénynek szintén apró kerek lencseszerű termése van, és a földön terül el: „A malíc *kis Béka lencze* à kinec el terül à földön à leuele, virága mint egy Czillag: Mint egy Lencze lapis Dinnye mag olyan à magua” (Melius 145a). A *béka* előtag a szárazföldön élő növények (1., 2.) esetében keletkezhetett a lencseszerű termések élénkzöld, békához hasonló színe alapján.

Szabó, Melius 428; TESz. *béka-* a.; EWUng. *béka-* a.; Nyr. 129: 191.

békarokka 1. 1595: *Beka rokka* (Beythe 104); 1775: *Béka rokka* (Csapó 270); 1798: *Béka rokka* (Veszelszki 205); — N. *békarokka*, *biékarokka* *biékarokka* (ÚMTsz.). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'. ■ **2. 1610 k.:** Aaron: *Beka rok[ka]* (Herb. d): RMG1. 597). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'.

A *béka* előtag magyarázata, hogy a növény nedves helyeken fordul elő, a *rokka* utótagra l. **bábarokka**. A növény egyéb népi nevei (**bábarokka**, **bábaguzsaly**, **báfafonal**) is a fonás műveletéhez kapcsolják a mezei zsurlót, a névadás szemléleti háttere, hogy a növény tavasszal barna spóratermő hajtást fejleszt, amelynek tetején orsóhoz hasonló spóratartó füzér jelenik meg. A *békarokka* 'foltos kontyvirág' hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növénynek a mezei zsurlóéra (1.) emlékeztető buzogány alakú fellevelekkel borított virágzata van.

Marzell *Equisetum arvense* a.; Nyr. 128: 58; Nyr. 129: 194.

békasaláta N. *békasaláta* (ÚMTsz.). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

A *békasaláta* népi név, a névadás magyarázata, hogy a növény friss leveleit tavasszal salátaként fogyasztották; vö. **disznókék**, **vadsaláta** (→ **saláta**).

Nyr. 129: 194.

békatarsoly 1590: Bursa pastoris: *Beka tarsoly*, vel, Isteⁿ taskaia (SzikszF.: RMG1.

683); 1775: *Béka-tarfoly* (Csapó 214); 1783: *Béka Tarfoly* (NclB. 393). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'.

A *békatarsoly* valószínűleg magyar alkotás, talán Szikszai Fabricius Balázs hozta létre. Az előtag talán a növény másik, *béka* előtagú **békalencse** (első megjelenése: 1577 k.) elnevezése alapján jöhetett létre, az utótag a lat. *bursa pastoris* 'pásztor táskája', ill. a növény egyéb *tarsoly*, *erszény*, *táska* elemeket tartalmazó elnevezéseinek hatására alakult ki; vö. **erszényesfű**, **istentáskája**, **paptarsoly**, **pásztortarsoly** stb. Rácز szerint „a német *Froschtäschchen* 'Ranunculus repens' (M. 139) mintájára” jött létre (Nyr. 129: 196), természetesen ez sem zárható ki, de a kúszó boglárka 'Ranunculus repens' és a közönséges pásztortáska 'Capsella bursa-pastoris' egymástól nagyon különböző növények, a kúszó boglárka nevei között nem jelenik meg a *békatarsoly* (vö. a latin név szerinti mutatóval), valószínűtlen, hogy éppen a közönséges pásztortáskának adta volna Szikszai a kúszó boglárka németből fordított nevét.

Nyr. 129: 196.

békavarfű 1783: *Béka var-fű* (NclB. 390); 1798: *Béka-var-fű* (Veszelszki 358); 1813: *Béka varfű* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'Prunella vulgaris; közönséges gyíkfű'.

A *békavarfű* ótör. eredetű *béka* előtagjának jelentése 'dagadás', vö. 1577 k.: „dagadas lezën, kyth Bekanak hÿnak” (OrvK. 122). A *varfű* utótag *var* elemének 'sebekkel járó betegség, rüh' (1405 k.) jelentése van. A *békavarfű* növénynevén *béka* és *var* eleme is azokra a betegségekre (dagadások, sebek) utal, amelyeknek gyógyítására a növényt használták: pl. „nyelwnec dagadalfat meg gyógyittyta” (Melius 88a); vö. **varfű**.

TESz. *béka* a., *var* a.; EWÜng. *béka* a., *var* a.; Nyr. 129: 196.

békavirág 1. 1742: *béka virág* (Nyr. 129: 198); 1775: *Béka virág* (Csapó 34); 1798: *Béka virág* (Veszelszki 458). **J:** 1742: 'kerti virágfajta, pl. Ranunculus sp., boglárka'. I 1775, 1798: 'Ranunculus flammula; békaboglárka'. **2. 1775:** *Béka virág* (Csapó 81). **J:** 'Hieracium pilosella; ezüstös hölgymál'. **3. 1762:** *béka virág* (PP. 761); 1775: *Béka-virág*

(Csapó 207); 1783: *Béka virág* (NclB. 410); 1798: *Béka virág* (Veszelszki 248). **J:** 'Hieracium murorum; erdei hölgymál'. **4. 1783:** *Béka virág* (NclB. 415). **J:** 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'. **5. 1813:** *Béka virág* 'Ranunculus acris; réti boglárka' (Magy. Fűvészk. 2. 365); — N. *békavirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278); *békavirág* (ÚMTsz.). **J:** 'Ranunculus repens; kúszó boglárka'. — **réti** ~ **1783:** *Réti Béka-virág* (NclB. 383); 1798: *Réti Béka-virág* (Veszelszki 459). **J:** 'ua.'. I **vízi** ~ **1798:** *Vízi Béka-virág-is* (Veszelszki 374). **J:** 'Ranunculus aquatilis; nagy vízboglárka'. **6. N. békavirág** (Szabó–Péntek, Ezerjófű 74); *békavirág*, *bikavirág*, *bikavirágat* (ÚMTsz.). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'. **7. N. békavirág** (ÚMTsz.). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'.

A *békavirág* (1., 5.) a ném. *Froschblume*, *Krötenblume* tükörfordítása, elsősorban különböző Ranunculus-fajok megnevezésére használták a német növénynevet is; a boglárkafélék kedvelik a nedves helyeket, némelyik vízben él, erre utal a *vízi* jelző is. Az ezüstös hölgymál *békavirág* (2.) nevét Csapó felveszi ugyan, de megjegyzi, hogy helytelen név. Az erdei hölgymál (3.) és a pitypang (6.) *békavirág* elnevezése hasonlóságon alapul, sárga virágúak, salátaként fogyasztják őket a Ranunculus-fajokhoz hasonlóan (pl. a réti boglárka és a nyugati salátaboglárka salátanövények); idegen nyelvi megfelelőre vö. *Waldspinat* 'erdei spenót', *Bruchkohl* 'mocsárkáposzta', *Bruchlattich* 'mocsári saláta'. A parlagi macskatalp (4.) *békavirág* elnevezése Benkő alkotása, talán téves név, vagy a növény kúszó indái emlékeztetnek a kúszó boglárkára 'Ranunculus repens' (5.). A martilapu (7.) *békavirág* neve népi elnevezés, a növény nedves, vizenyős helyeken tenyészik.

Marzell *Hieracium murorum* a., *Ranunculus acer* a. Nyr. 129: 198. — **Ö: boglárka~.**

belekenyer l. **bélekenyér**

bélekenyér 1. N. *belekenyér* (MNy. 4: 31); *bélekenyér* (MagyGyógyn. 175); *belekenyér* (ÚMTsz.). **J:** 'Malva neglecta; papsajtmályva'. **2.** N. *berekenyér* (MTsz.); *belekenye*, *benekenyér* (EtSz.); *belekenyer*, *bele-*

kenyér, belekényer, belekényér, belekényér, benekenyér, belekenyér (ÚMTsz.). **J:** 'Sorbus sp.; berkenye'.

A *bélekenyér* népi szó, a papsajtmályva (1.) kerek, apró, ehető termését és a berkenye (2.) almaformájú, apró gyümölcsét, a jelentéktelen terméseket az értékes kenyérbélhez hasonlítja. A *bélekenyér* összetett szó, a *bél* 'belső' birtokos személyragos alakja és a *kenyér* (ösmagyar kori jövevényszó) összetétele. Hasonló névadási szemléleten alapul a növény *bábabéles* (→ *bábakalács*) neve; vö. még a mályvafélék (*Malva* sp.) *kenyér, kalács, pogácsa* stb. elemet tartalmazó neveivel: *istenkecipője, madárpogácsa*. A *berkenye* (2.) *bélekenyér* elnevezése népetimológiával keletkezett.

TESz. *bél* a., *kenyér* a.; EWUng. *bél* a., *kenyér* a.

belén I. belénd

belénd 1. 1395 k.: Iuscianum: *belend* (BesztSzj.: RMGl. 108); 1525 k.: Jusquiamus: *Belendh* (Ortus: RMGl. 108); 1578: *Beléndnec* gr. (Melius 64); XVI. sz. vége: Hyoscyamus: *Beleynd* (De Herbis: RMGl. 108); 1694: *bilindnek* gr. (TESz.); 1791: *belende* (TESz.); 1792: *belindnek* gr. (Nedeliczi 45); 1948: *Belind, Bellény* (MagyGyógyn. 259); — N. *Böling* (Tsz.); *bélénd, belim, böling* (CzF.); *bellény, belind, bilind* (MTsz.); *bilin* (Nyr. 24: 480); *belénd* (Szabó-Péntek, Ezerjófű 88–9); *Belén, bellény, Belind, bilin, bilind* (Jávorka 973); *bilind* (MagyGyógyn. 259); *bilin* (Halmai 40); *bilind* (Rápóti–Romváry 85). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'. — **erdei ~ 1578:** *Erdei belénd* (Melius 64). **J:** 'ua.'. — **~fü 1470** k.: Iusganium grece, latine calicularis: [*belentfw*] (CasGl. a): RMGl. 255); 1500 k.: Ivsqviams: *belend fj[w]* (Herb. a): RMGl. 255); De iusquiamo: *Belendfyw* (StrassbGl.: RMGl. 255); 1520 k.: Iusquianus: *Belend fy* (Növ.: RMGl. 255); 1577 k.: *Belend fwrél* gr. (OrvK. 617/29); 1578: *Belén fű* (Melius 64); 1585: *belénd fű* (Cal. 146); 1595: *Belen fiju* (Beythe 108a); 1609 u.: *bellend fűveth* gr. (TESz.); 1610 k.: Ivsqviams: Hyoscyamus vulgaris: *Belend fju* (Herb. d): RMGl. 258); 1647: *bőlénd fű* (TESz.); 1792: *Belind fünek* gr. (Ne-

deliczi 45); 1798: *Belénd-fű* (Veszelszki 252); 1948: *bilinfű* (MagyGyógyn. 259). **J:** 'ua.'. — **bolondító ~fü 1911:** *Bolondító beléndfű* (Cserey, Növényhatározó 154). **J:** 'ua.'. | **fekete ~fü 1798:** *Fekete belénd-fű* (Veszelszki 459); 1816: *Fekete beléndfű* (Baumgarten I: 166). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **~fü 1500** k.: Coriandrvm: *belend fj[w]*; balha [*fjw*] (Herb. a): RMGl. 255); — N. *Beléndfű* (MagyGyógyn. 185). **J:** 'Coriandrum sativum; kerti koriander'.

A *belénd* szláv eredetű, vö. blg. *блян* 'beléndek; ábránd', szb.-hv. N. *blen, blem* 'beléndek'; szln. *blèn* 'beléndek'; cseh *blín, R. blén* 'beléndek'; szlk. *blen* 'beléndek'; or. *беленá* 'beléndek'. A magyarba egy közelebbről meg nem határozható szláv nyelv R. *blěň* 'beléndek' szava került át. A nagy számú alakváltozat a legrégebbnek látszó *belén*-ből keletkezett, a *belénd* *d*-je inetimologikus járulék, bár a *belénd*-nél esetleg a R. *beléndes* 'parázna' vagy a *bolond* hatásával is számolni lehet; vö. a növény *bolondítófü* elnevezésével. A *beléndre* és a *beléndfűre* vonatkozó adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a *belén* ~ *belént* ~ *belénd* alakváltozatok közül csak a *belénd* mutatható ki önállóan, a *belén* ~ *belént* csupán a *beléndfű* összetételben jelent meg: *beléndfű* > *belénfű* (a középső mássalhangzó kiesésével jött létre); *beléndfű* > *beléntfű* (zöngéesség szerinti részleges hasonlással keletkezett). Földi munkája alapján a *belénd* alakváltozat kialakulására a R. *belénd* 'bölény' állatnév is hatással lehetett. Földi a *belénd* növénynév helyett a *beléndfüvet* javasolja: „A Növényeknek Nemi Nevei az Állatoknak 's Köveknek neveikkel ne egyezzenek, másként ezek zavarodást okoznak. Meg vagyon ez a' hiba a' Magyarokban is, mint: *Belénd*, állat is-Alces, fű is-Hyoscyamus... Az ilyen Nevek a' melly Országában a' természetnek régiebbek, maradjanak abban. Vagy olyankor mindenkor utánnok tétessék e' szótska: *fű...*” (Földi 13). Földi Kritikája alapján felvethetjük, hogy a *belénd* növénynév kialakulására a *bölény* állatnév régi alakváltozatai is hatással lehettek, pl. *beléndnek* gr., *Belind* (TESz. *bölény* a.); vö. a növény *bölény* elnevezése. A *belénd* elnevezés a XX.

században már csak nyelvjárási szinten él, a köznyelvben a **beléndeket** használják. A *beléndfű* megkülönböztető jelzői: a *bolondító* és a *fekete*, a *bolondító* jelző a növény mérgező hatására utal, a *fekete* jelző a latin tudományos név *Hyoscyamus niger* utótagjának fordításával jött létre. A kerti koriander (2.) *beléndfű* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a kerti koriander is büzös illatú, vö. **csimázillatúfű**.

MNy. 22: 23; Kniezsa, SzlJsz. 86; Szabó, Melius 398; TESz. *beléndek* a., *bölény* a.; EWUng. *belénd* a., *bölény* a.; MNyj. 38: 465–474; Nyr. 127: 331.

beléndek 1. 1798: *Beléndek* (Veszelszki 252); 1800: *beléndek, belindek* (Márton: TESz.); 1807 e.: *Beléndek* (Julow 256); 1835: *Beléndek* (Kováts, Magyar patika 26); 1903: *belindek* (Hoffmann–Wagner 39); 1966: *beléndek, bilindek* (Csapody–Priszter, MNövSz. 29); 1998: *beléndek* (Priszter 398); — N. *bilindök, bilindek, böléndék* (MTsz.); *beléndék* (CzF.); *bilindök, bölindök, böléndök* (SzegSz.); *bilin* (Nyr. 24: 480); *béléndék, belindek, bilindek, bilindék, bilindék, bilindök, böléndekkel* gr., *bölöndök* (ÚMTsz.). **J:** 1798, 1800, 1835, 1903, 1966, 1998: 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'. | 1807 e.: 'Hyoscyamus; beléndek'. — **bolondító ~ 1841:** *bolondító beléndek* (Barra 335); 1998: *bolondító beléndek* (Priszter 398). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'. | **csalmás ~ 1903:** *csalmás beléndek* (Hoffmann–Wagner 39); 1948: *csalmás beléndek* (MagyGyógyn. 259). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **erdei ~ 1841:** *erdei bilindek* (Barra 344). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'. ■ **3.** N. *bilindek, bilindék* (ÚMTsz.). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'. — **fehér ~ 1948:** *fehér beléndek* (MagyGyógyn. 264). **J:** 'ua.'. | **tölcséres ~ 1903:** *tölcséres bilindek* (Hoffmann–Wagner 39). **J:** 'ua.'.

A *beléndek* első megjelenése a TESz., EWUng. szerint Márton szótára (1800), azonban a név már korábban is előfordul (1798). A *beléndek* a szláv eredetű **belénd** szóból származik, Kniezsa a *beléndek* változat felépítését homályosnak tartja, a TESz. és az EWUng. szerint a viszonylag kései *beléndek*

talán a *reték, lednek* növénynev mintájára kaphatta szóvégi toldalékját; a TESz. szerint az a feltevés, amely szerint az *-ek* kicsinyítő képző volna, nem meggyőző. A *beléndek* megkülönböztető jelzői: *bolondító, csalmás*. A *bolondító beléndek* elnevezés előtagja a növény mérgező hatására utal. A *csalmás beléndek* elnevezés későn, csak a XX. században tűnt fel a magyar nyelvben, a *csalmás* jelzőt az oszmán-török eredetű *csalma* 'turbán, süveg' szóból *-s* képzővel alkották. A jelző magyarázata a növény korsó alakú, tölcséres pártája és fedővel nyíló toktermése lehet; vö. **csalmatok**. A maszlagos nadragulya (2.) és a csattanó maszlag (3.) *beléndek* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a hasonlóság alapja, hogy ezek a növények erősen mérgezőek, halált okoznak. A *fehér* és a *tölcséres* (3.) jelzők a virágra utalnak.

Kniezsa, SzlJsz. 86; Szabó, Melius 398; TESz. *beléndek* a., *csalma* a.; EWUng. *belénd* a., *csalma* a.; MNyj. 38: 465–474; Nyr. 127: 331.

beléndfű 1. belénd

béles l. **bába-** (→ **bábakalács**)

belindek l. **beléndek**

belladonna 1841: *belladonnának* gr. (Barra 345). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'.

A tudományos lat. név utótagjának (*belladonna*) átvétele (< lat. *bella donna* 'szép asszony' < ol. *belladonna* 'szép asszony' < ol. *bello* 'szép', *donna* 'asszony'), a névadás azal függ össze, hogy a növénynek pupillatágító hatása van, amelyet az atropin nevű alkaloid idéz elő; vö. **szépnőnyenadragulya**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Schöne Frau*.

Marzell *Atropa belladonna* a.; Genaust *belladonna* a.

bellény l. **belénd**

benderó l. **kakas-** (→ **kakasmandikó**)

benedekfű 1. 1948: *Benedekfű* (MagyGyógyn. 328); 1998: *benedekfű* (Priszter 340). **J:** 'Cnicus benedictus; áldott bárcs'. || **benedikta 1577** k.: *Benedicta* laxatiuat (OrvK. 42/12), *Benedicta* luxatiuat (OrvK. 44/4). **J:** 'ua.'. — **benediktagyökér 1578:** *Benedicta gyökér* (Melius 131a); 1783: *Benédiktá gyökér* (NclB. 376). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1841:**

benedekfű (Barra 119). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'. || **Szent Benedek füve 1775:** *Szent Benedek füve* (Csapó 257); 1783: *Szent Benedek füve* (NclB. 376); 1798: *Szent Benedek' füve* (Veszelszki 138); 1813: *Sz. Benedek füve* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'ua.'. **3. N. bedenekfüj, benedekfüj** (ÚMTsz.). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'.

A *benedikta* a R. lat. *benedicta* (< lat. *benedictus* 'áldott' < lat. *benedicere* 'áld') átvétele; a névadás alapja, hogy a növény jótékony hatású, áldott gyógyító erejű. A *benediktagyökér* Melius alkotása, a ném. *Benedic:wurtz* [Benedictwurz] (Melius 131a) fordításával hozta létre, a növénynek elsősorban a gyökerét használják gyógyításra. Az áldott bárcs (1.) *benedekfű* neve a lat. szakny.-i elnevezések utótagjának fordításával jött létre: a növény R. lat. neve *Centaurea benedicta*, a mai szakny.-i lat. neve *Cnicus benedictus*, a drog neve *Herba Cardui benedicti*. A névadás alapja az a monda, hogy egy Benedek-rendi apát gyakran használta gyógyszerként a növényt. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Benediktenkraut* 'benedekfű'; holl. *Benediktenwortel*. Az erdei gyömbérgyökér (2.) *benedekfű* és *Szent Benedek füve* elnevezése a lat. *Herba benedicta* és a ném. *Benediktenkraut* mintájára jött létre, a névadás magyarázata, hogy a növény gyökeret márciusban szedik, ezt kötötte össze a népi képzelet márc. 21-ével, Szent Benedek napjával. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *St. Bennet's herb*; fr. *herbe de Saint-Benoît*; sp. *hierba de San Benito*. A *benedekfű* 'martilapu' (3.) jelentése népi adat, a névadás alapja valószínűleg a növény gyógyító ereje, amely az erdei gyömbérgyökér és az áldott bárcs gyógyító erejéhez hasonlítható.

Marzell *Geum urbanum* a., *Cnicus benedictus* a.; Genaust *benedictus* a.

benedikta l. **benedekfű**

benekenyer l. **bélekenyer**

benge 1807: *Benge* (Magy. Fűvészk. 178). **J:** 'Rhamnus; benge'.

A *benge* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, a N. *böngé, bänge* 'néhány szemből álló, kis szőlőfürt' (ÚMTsz.) átvétele, a nemzetségnek néhány szemből álló fürtszerű ter-

mése van.

ÚMTsz. *böngé* a. — **Ö:** *kutya-, ló-, varjútövis-*.

bengőburján l. **bergőburján**

beregfa l. **berekfa**

berekfa 1948: *beregfa* (Halmai 7); — N. *berékfa* (MTsz.); *berekfa, beregfa, berékfa, berökfa* (ÚMTsz.). **J:** 'Alnus glutinosa; mézgás éger(fa)'. — **fekete ~ 1903:** *Fekete beregfa* (Hoffmann–Wagner 191); 1911: *fekete beregfa* (Cserey, Növényosztár 11). **J:** 'ua.'.

A népszerű *berékfa* magyarázata, hogy a fa lápos, nedves területek szélén alkot erdőt; vö. a *berek* 1795-től adatolható 'láp' jelentésben, a N. *bereg, berök* (ÚMTsz.) jelentése 'vizenyős vagy vízzel borított, ingoványos, sással benőtt terület, lapály'. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *Moos-Erle* 'mocsári éger'. A *fekete* jelzőt a kéreg színéről kapta; vö. ang. *black alder* 'fekete éger'. Vö. **berekvirág**.

Marzell *Alnus glutinosa* a.; TESz. *berek* a.; EWUng. *berek* a.

bereginye, berekenyer, berekinnye l. **berkenye**

berekvirág 1813: *Bereki virág* (Magy. Fűvészk. 2. 365); 1903: *berekvirág* (Hoffmann–Wagner 115); — N. *berégvirág* 'erdei virágfajta' (ÚMTsz.). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrózsa'. — **fehér ~ 1783:** *Fejér Berek-virág* (NclB. 381); 1791: *Fejér Berek virág* (Lumnitzer 224); 1798: *Fejér berek-virág* (Veszelszki 459). **J:** 'ua.'.

A *berek* előtag a növény előfordulási helyére utal: nyirkos lombdökbekben, ritkás ligetekben, folyók árterében fordul elő; vö. a *berek* jelentései: 1395 k: 'liget', 1795: 'láp'. A *fehér* jelző a virág színét jelzi. Vö. **berekfa, berki szellőrózsa** (→ **szellőrózsa**).

bergőburján N. *bergő burján* (Nyr. 28: 42); *bengő-burján* (MagyGyógyn. 59); *bergő burján* (ÚMTsz.). **J:** 'Orchis sp.; kosborfélék'.

A *bergőburján* népi név, a növény Erdélyben használatos elnevezése. A *bergőburján* előtagja a N. *bereg, berreg, berrég, berrög* ige, amely a székelyeknél 'párosodik (juh)' (MTsz.) jelentésű, utótagja a **burján** szláv eredetű, 'dudva, gaz' a jelentése. A név-

adás szemléleti háttere, hogy a kosborok iker-gumóját kiásták, megszártították és porrá törték, a pornak nemi izgató hatást tulajdonítottak.

Nyr. 124: 122.

berkenye 1. 1055: „deinde ultra fyezg adbrokinarea” (TA.: TESz.); 1395 k.: sorbellum: *berkenye* (BesztSzj.: RMGL. 110); 1405 k.: sorbellum: *berekine* (SchlSjz.: RMGL. 110); 1500 k.: Sorba: *Berekenye* (CasGl. b): RMGL. 110); 1525 k.: Sorbes: *Berkenye* (Ortus: RMGL. 110); 1577: sorbum: *berekenye* (K₂: RMGL. 110); 1590: Sorbum, Sorbellum: *Berkenye* (SzikszF.: RMGL. 110); 1595: Sorbum: Sporbyrn: *Berkenye* (Ver.: RMGL. 110); — N. *berekenye*, *bereginye*, *berekénye*, *bekinnye*, *berekinye*, *bereknye* (ÚMTsz.). **J:** ‘Sorbus sp.; berkenye’. — **~fa 1252:** *Berekenefa* (OkISz.); 1395 k.: sorbellus: *berkenye fa* (BesztSzj.: RMGL. 211); 1405 k.: sorbell^{us}: *berekene fa* (SchlSjz.: RMGL. 211); 1590: Sorbus: *Berkenie fa* (SzikszF.: RMGL. 214); 1595: Sorbus: Ein-speür-baum: *Berkenye-fa* (Ver.: RMGL. 214); XVI. sz. v.: Sorba: *Berkenye fa* (De Medicinali: RMGL. 214); — N. *bereginyefa*, *berekenye-fa*, *berginyefa* (ÚMTsz.). **J:** ‘ua.’. ■ **2.** — **vad ~ 1798:** *Vad-Berkenye* (Veszelszki 416). **J:** ‘Sorbus aucuparia; madárberkenye’. | **vörös ~ 1584:** *Vörös berkinye* (Clusius–Beythe 29); 1783: *Veres Berkenye* (NclB. 374); 1798: *Veres-Berkenye* (Veszelszki 416); 1998: *veres berkenye*, *vörös berkenye* (Priszter 508). **J:** ‘ua.’. ■ **3.** — **fojtós ~ 1807:** *fojtós Berkenye* (Magy. Fűvészk. 298); 1998: *fojtós berkenye* (Priszter 508). **J:** ‘Sorbus domestica; fojtós berkenye’. | **házi ~ 1998:** *házi berkenye* (Priszter 508). **J:** ‘ua.’. | **kerti ~ 1998:** *kerti berkenye* (Priszter 508). **J:** ‘ua.’. | **kőrislevelű ~ 1783:** *Kőris levelű Berkenye* (NclB. 374). **J:** ‘ua.’. — **~fa 1578:** *Berkenye fa* (Melius 26); 1783: *Berkenye-fa* (NclB. 374); 1798: *Berkenye-fa* (Veszelszki 416). **J:** ‘ua.’.

A *berkenye* szláv eredetű; vö. blg. N. *brékínja* ‘madárberkenye’, *brékína* ‘barkóca’; szb.-hv. *brëkinja* ‘ua.’; szln. *brekinja* ‘ua.’; szlk. *brekyňa* ‘ua.’; ukr. N. *брыкíня* ‘galagonya’. Ezek alapszava minden szláv nyelvben megvan, és azonos a *barkóca* szláv

eredetijének alapszavával. A magyarba egy déli szláv vagy szlovák **brëkynja* ‘berkenye’ kerülhetett át. A *berkenye* a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával, valamint *i > ë > e* változással jött létre. A *berkenye* nevet Sorbus-fajok ‘berkenye’ kapták, amelyeket megkülönböztető jelzőkkel láttak el. A madárberkenye (2.) *vörös* jelzője arra utal, hogy a növény tavasz végén nagy bogernyőkben nyíló, fehér virágaiból narancsvörös almácskák fejlődnek. A fojtós berkenye (3.) *fojtós* jelzőjére l. **fojtóska**. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a madárberkenyének (2.) a *veres Berkenye* (Magy. Fűvészk. 2. 393) nevet javasolja a R. *kutyacseresznye* helyett, a fojtós berkenyének a *fojtós Berkenye* (Magy. Fűvészk. 2. 377) nevet, ami a fa hivatalos elnevezése lett.

TESz.; EWUng. — **Ö: madár~.**

berkenyi l. berkenye

Bermuda-fű 1998: *Bermuda-fű* (Priszter 351). **J:** ‘Cynodon dactylon; közönséges csilagpázsit’.

A *Bermuda-fű* tükörfordítás, vö. ang. *Bermuda grass*; ném. *Bermudagrass*. A névadás alapja, hogy Észak-Amerika déli részein a növényt hasznosítják, fonásra használják.

Marzell *Cynodon dactylon* a.

berökfa l. berekfa

bervéng 1. 1470 k.: Pervinca: *berwing* (CasGl. a): RMGL. 110); 1578: *Börueit* gr. (Melius 183a); 1590: peruinca: *Beruingh* (SzikszF.: RMGL. 110); 1595: *börvengh* (Beythe 97); 16. sz.: *Berveng* (TESz.); 1647: *pervingh* (TESz.); 1772: „*Bervéng* vagy százsz fűvet” (TESz.); 1775: *Börvény* (Csapó 45); 1783: *Börvény*, *Bervéng* (NclB. 343); 1793: *börvely* (TESz.); 1813: *Börvény*, *Bervén* (Magy. Fűvészk. 2. 366); 1841: *bervéng* (Barra 269); — N. *börvéng* (ÚMTsz.). **J:** ‘Vinca minor; kis meténg’. — **~fű 1578:** *Böruei fű* (Melius 183a); 1775: *Börvei-fű*, *Bervén-fű* (Csapó 45); 1798: *Börvény-fű* (Veszelszki 165). **J:** ‘ua.’. ■ **2.** N. *börving* (ÚMTsz.). **J:** ‘Hedera helix; erdei borostyán’.

A *bervéng* feltehetőleg német eredetű, vö. ném. R. *bervinc*, *beerwinck* ‘kis meténg’. Ezek a lat. *pervincaból* származnak (< a lat. *vincapervinca* második fele önállósult). A lat.

pervinca számos nyelvben megtalálható: fr. *pervenche*; ol. *pervinca*; szb.-hv. N. *prvinka*, *privinka*; cseh *barvínec*; szlk. *barvienok*; le. *barwínek*. A magyarba a ném. R. *bervinc* kerülhetett át, ebből *bërving* fejlődött. Az alakváltozatok részben hangtani úton, részben pedig népetimológiával keletkeztek; vö. a *börvény* nevet Csapó pl. így indokolja: „A’ levele sötét zöld, kemény ’s vaftag mint a’ bőr, innét *börvény* a’ neve” (Csapó 45). A kis meténg (1.) és az erdei borostyán (2.) örökzöld növények, levelük kemény, bőrszerű, a *bőr* népetimológias hatása itt mindenképpen érvényesülhetett. Vö. **bervéngmeténg**.

bervéngmeténg 1807: *Börvén Meténg* (Magy. Fűvészk. 183). **J:** ’Vincia minor; kis meténg’.

A *börvéngmeténg* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, a *meténg* utótag nemzetség-név ’Vincia’, a *börvény* (→ **bervéng**) előtag megkülönböztető szerepű, a növény R. nevének átvétele. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *Börvény Meténg* (Magy. Fűvészk. 2. 369) nevet javasolja a kis meténgnek a R. *folyófü*, *fulák* (→ *szulák*), *földiborostyán* (→ *borostyán*), *szászfű*, *télizöld* helyett.

betonia l. **betonika**

betonika 1578: *Betonianac* gr. (Melius 37); 1775: *Betonica* (Csapó 22); 1783: *Betonika* (NclB. 387); 1798: *Betonika* (Veszelszki 94); 1807 e.: *Betonica* (Julow 263); 1807: *Bétónika* ’Betonica’, *Betónika* ’Betonica officinalis’ (Magy. Fűvészk. 348); 1998: *betonika* (Priszter 512). **J:** 1578, 1775, 1783, 1798, 1807, 1998: ’Betonica officinalis; orvosi bakfű’. l 1807 e, 1807, 1998: *Betonica*; bakfű’. — **orvosi ~ 1807:** *orvosi Bétónika* (Magy. Fűvészk. 348); 1841: *orvosi betónikának* gr. (Barra 312). **J:** ’Betonica officinalis; orvosi bakfű’.

A *betonika* a lat. szakny.-i *Betonica* átvétele. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve az *orvosi Betónika* (Magy. Fűvészk. 2. 364) nevet javasolja az orvosi bakfünek a R. *bakfű* helyett.

bibilevél N. *bibilevél* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** ’Ajuga reptans; indás infű levele’.

A *bibilevél* *bibi* előtagja hangfestő ere-

detű gyermeknyelvi szó, jelentése ’kis seb’, a névadás magyarázata, hogy a növény leveleit külsőleg sebek gyógyítására használják.

TESz. *bibi* a.; EWUng. *bibi* a.

bicske l. **csipke**

bigecsi baktop l. **baktop**

bikafű 1798: *Bika fünek* gr. (Veszelszki 332). **J:** ’Orobancha alba; fehér vajvirág’.

A *bikafű* a lat. *herba tauri* fordítása, a névadás magyarázata: „Herba tauri, Herba vaccæ, *Bika fünek*, tehén-fünek-is hívják: mert a’ pásztorok’ tapafztalása be-bizonyította azt, hogy mihelytt a’ tehenek e’ fűből esznek, azonnal a’ bikák utánn szaglódznak” (Veszelszki 332). Vö. **tehénfű**.

bikásfű N. *bikásfű* (MagyGyógyn. 264). **J:** ’Datura stramonium; csattanó maszlag’.

A *bikásfű* népi elnevezés, az ótör. eredetű *bika* -s képzős alakja, a név valószínűleg a növény büdös illatát jelzi; vö. ném. R. *Bockstaud’n* ’bakkokor’.

Marzell *Datura stramonium* a.

bikatök 1775: *Bikatök* (Csapó 212); 1783: *Bikatök* (NclB. 376); 1798: *Bika-tök* (Veszelszki 341); 1813: *Bikatök* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** ’Potentilla reptans; indás pimpó’. ll ~**űfű** N. *bikatökűfű* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** ’Colchicum autumnale; őszi kikerics, elsősorban a tavaszi levelek’.

A *bikatök* összetett szó, az ótörök eredetű *bika* és a szláv eredetű *tök* ’herezacskó a herével együtt’ összetétele. A *bikatök* és a *bika-tökűfű* nevekben a *tök* szó ugyanolyan jelentésű (gumó vagy valamilyen dudor a növényen), mint a *mony* ’here’ más növényekben, pl. **agármony**. A *bikatök* névadás alapja a kicsi, gömb alakú termés lehet. A *bikatökűfű* erdélyi népi név, a *tök* az őszi kikerics gumójára, hagymájára utal, amelyből a tavaszi levelek kihajtanak.

TESz. *bika* a., *tök* a.; EWUng. *bika* a., *tök* a.

bikatökűfű l. **bikatök**

bikavirág 1784–1788: *bikavirág* (Teleki Domokos-herbárium: Nyr. 125: 68–73); — N. *Bikavirág* (MagyGyógyn. 315). **J:** ’Tussilago farfara; martilapu’.

A *bikavirág* népi név, a névadás alapja,

hogy a levelek számár, bika, számár, ló kör-mére, patájára emlékeztetnek, a névadás alapjára l. még **szamárköröm, lókörm.** Vö. még a **békkavirág** népi *bikavirág* elnevezésével.

Nyr. 129: 118.

bilin, bilind l. **belénd**

bilindek l. **beléndek**

bilinty l. **fog-**

bimbófű 1813: *Bimbófű* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

A *bimbó* előtag valószínűleg a növény bóbítás kaszattermésekből álló, gömbszerű termésére utal; vö. 1604: *bimbó* 'bogyó' (MA. *Baccifer* a.).

TESz. *bimbó* a.; EWUng. *bimbó* a.

bingó l. **bolond-**, **nagyfű-**, **varjú-**

bipenella l. **pimpinella**

bireg l. **bürök**

biszjók, biszió l. **bisziókfű**

bisziókfű 1. 1708: „Barfálikom, *Bifziók-fű*” (PP. *Ōcimum* a.). **J:** 'Ocimum basilicum; kerti bazsalikom'. || **bisziók 1783:** *Bifziók* (NclB. 390); 1787: *Büziók* (MNY. 4: 425); 1798: *Bifziók* (Veszelszki 328), *Buziók* (MNY. 4: 425); 1813: *Bisziók* (Magy. Fűvészk. 2. 365); 1841: *biszijók* (Barra 315); 1876: *bosziók, busziók* (NyK. 12: 97); — N. *buszujok, buszujok* (MNY. 29: 250); *biszió* (Nyr. 34: 262); *buszujóka* (NyF. 29. sz. 29); *biszjók, buszujog* (MNY. 6: 201); *Bissziók, buszujok, buszujóval gr., buszujok* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. || **2. — vadbisziók 1903:** *vadbiszziók* (Hoffmann–Wagner 119). **J:** 'Ajuga reptans; indás ínfű'.

A *bisziók* román eredetű; vö. rom. *busuióc* 'bazsalikom', N. *boșióc, busióc, bisióc, bășióc*. A román szó valamelyik délszláv nyelvből való, végső forrása a gör. *basileús* 'király'. A magyar változatok külön-külön átvételek, de kisebb változások a magyar nyelvben is végbementek: pl. *bisziók* > *bissziók, buszujók* > *buszujog, busziók* > *buziók*; a többesjelnek felfogott *k* elhagyásával alakult a *biszió* és a *buszujó*; a *buszujóka* -ka eleme becéző-kicsinyítő képző; a *büziók* -ü- eleme esetleg a növény erős illatára utaló *bűz* szó népetimológiai hatásával magyarázható. Az indás ínfű (2.) *vadbisziók* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a

névadás magyarázata, hogy a növény levele, virágzata a kerti bazsalikomhoz hasonló. Hasonló típusú névadásra l. az indás ínfű 'Ajuga reptans' **vadbazsalikom** (→ **bazsalikom**) elnevezését.

TESz. *buszujog* a.; EWUng. *buszujog* a.; Genaust *basilicum* a.

biszjók l. **bisziókfű**

bocca l. **bodza**

bocérkata N. *Bocérkata* (MagyGyógy. 182); *bócér kata* (ÚMTsz.). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

A *bocér* ném. eredetű, jelentése 'kócos', a *bocérkata* 'kócos kata' népi név, a névadás alapja a növényen található sok, apró, szúrós gömbalakú virágfej, valamint az, hogy az egész növény tüskés.

TESz. *bocér* a.; EWUng. *bocér* a.

bocfa l. **bodza**

bocskor l. **angyal-**, **ördög-**

bocsorvirág l. **bozsor**

bodorka 1. — kövi ~ 1903: *Kövi bodorka* (Hoffmann–Wagner 213); 1948: *kövi bodorka* (Halmai 10). **J:** 'Asplenium ruta-muraria; kövi fodorka'. || **2. — csipkés ~ 1903:** *Csipkés bodorka* (Hoffmann–Wagner 213); 1911: *csipkés bodorka* (Cserey, Növényiszótár 22); 1948: *csipkés bodorka* (Halmai 10). **J:** 'Asplenium trichomanes; aranyos fodorka'. || **3. — fekete ~ 1911:** *fekete bodorka* (Cserey, Növényiszótár 22). **J:** 'Asplenium adiantum-nigrum; fekete fodorka'. || **4. — kövi ~ 1911:** *kövi bodorka* (Cserey, Növényiszótár 22). **J:** 'Asplenium ceterach; pikkelypáfrány'.

A *kövi bodorka* (1.) Wagner alkotása; a *bodorka* az 'Asplenium' nemzetség elnevezése, a névadás alapja a növény kissé fodros levele. A *bodorka* nevet Wagner valószínűleg a R. *fodorka* nyomán alkotta, a *bodorka* talán ősmagyar szóhasadás eredménye, a *fodornak* szókezdő *f ~ b* (< fgr. **p*) megfelelés alapján létrejött változata. A *csipkés* (2.) jelzőre l. **csipkés fodorka** (→ **fodorka**), a *fekete* (3.) jelzőre l. **fekete fodorka** (→ **fodorka**). A *kövi bodorka* (4.) elnevezés hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a nevet a kövi fodorkához való hasonlóság alapján kapta, mindkét növény kőfalakon fordul elő; a névadás magyarázatára l. még **kőfal**.

TESz. *bodor a.*; EWUng. *bodor a.*

bodza 1. 1517: *bozzanak* gr. (DomK. 160); 1550 e.: *borsa* (MNy. 57: 357); 1578: *Bódza* (Melius 24a); 1838: *Borzag, Borzang* (Tsz.); 1839: *botcza* (TESz.); — N. *barza, bojza, borzeg, borzing* (MTsz.); *bazza, bocca, bójza, bojzik, bojzing, borzáng, borzég, burzá* (ÚMTsz.); *baddza* (Nyatl.); *bojza* 'fekete bodza' (MNy. 4: 31); *Bojza, bozza, borzék, borzing* 'fekete bodza' (MagyGyógyn. 286). **J:** 1517, 1550 e., 1838, 1839: 'Sambucus sp.; bodza'. | 1578: 'Sambucus nigra; fekete bodza'. — **fái ~ 1500 k.:** De sambuco: *fay Bozya* (StrassbGl. a); RMGl. 118); 1578: *Fay Bódza* (Melius 25); XVI. sz. v.: Sambucus: *faj boža*. Borzafa vagy B[od]zafa (De Herbis: RMGl. 119). **J:** 'ua.'. | **fekete ~ 1948:** *Fekete bodza* (MagyGyógyn. 286). **J:** 'ua.'. | **festő ~ 1998:** *festő bodza* (Priszter 491). **J:** 'ua.'. — **~bokor 1337:** „Vnum Rubum Sambucy uulgo *Bozyabukur* nominatum” (OkISz.). **J:** 'Sambucus sp.; bodza'. | **~fa 1470 k.:** *bozafa* (CasGl. TESz.); 1538: *booczafa* (TESz.); 1583: *bozza fa* Sambucus (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); XVI. sz. v.: Sambucus: *faj boža*. *Borzafa* vagy B[od]zafa (De Herbis: RMGl. 119); 1783: *Bodza-fa, Borza-fa, Bozza fa* (NclB. 352); — N. *fabédza* (MNy. 29: 251); *barzafa, bocfa, bodzfa, bocfä, bócfa, bócfä, bójzafa, borzafa, boszfä, bozafa, bozdafa, bozafa* (ÚMTsz.); *bocfa* 'fekete bodza' (MagyGyógyn. 286). **J:** 1470 k., 1538: 'Sambucus sp.; bodza'. | 1583, XVI. sz. v., 1783: 'Sambucus nigra; fekete bodza'. || **bodzfa 1257:** „Ad aliam metam sub arbore *buzfa*” (OkISz. *bodza-fa* a.); 1759: *Bocz-fárul* gr. (Szattmáry Király Gy., Méhes kert.: TESz. 115); 1798: *Bodz-fa* (Nyr. 62: 24); — N. *bócfa* (ÚMTsz.); *boszfä* (Nyatl. *bodza* a.). **J:** 'Sambucus sp.; bodza'. ■ **2. 1405 k.** *ebulum*: *bozia* (SchlSzj.: RMGl. 118). **J:** 'Sambucus ebulus; gyalogbodza'. — **földi ~ 1395 k.:** *edulum*: *feldy bozja* (BesztSzj.: RMGl. 118); 1430 k.: *ebulus*: *feldi bozia* (SchlGl.: RMGl. 118); 1470 k.: *Ebullus*: *feldybossya* (CasGl. a); RMGl. 118); 1500 k.: De ebulo: *feldi Boza* (StrassbGl. a); RMGl. 118); 1578: *Földi Bódza* (Melius 24a); 1998: *földi bodza* (Priszter 491). **J:** 'ua.'. ■ **3. — fekete~ 1583:**

fekete bozza (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); 1783: *Fekete bodza* (NclB. 392). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'.

A *bodza* szláv eredetű; vö. blg. *ōže*, N. *бъже, бѣже*; mac. *boze*; szln. N. *bāzje, bežje*. Ezek a 'bodza' jelentésű ősszláv **бъжъ* származékai. A magyarba egy közvetlenül meg nem határozható szláv nyelv *-bje* gyűjtőnévképzős **бъже* szava kerülhetett át. A magyar alakváltozatok közül a *buzja* az eredeti, ebből a *bozja*, majd *bozza* és elhasonulással *bodza, borza* fejlődött. A palócsági *g* végű alakok esetleg egy szláv **бъжъгъ* átvételei lehetnek, vagy a szóvégi *g* lehet járulékhang is. A *fa* magyarázó utótag a gyalogbodzától (2.) különbözteti meg a bodzát (1.). A *bodzfa* előtagja szláv eredetű; vö. blg. *ōž*; szb.-hv. N. *baz, bez, bōž*; szln. N. *bēž*; cseh *bez*; or. N. *bož*. A magyarba valamelyik szláv nyelv R. *бъжъ* szava kerülhetett át. A fekete bodza (1.) *fekete, festő* jelzői a termés színére utalnak, ill. arra, hogy a termést festésre használják. A gyalogbodza (2.) *földi* jelzője a lágyszárú, alacsonyan növekvő növényt jelzi, hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, levele, virágzata a bodzáéhoz (1.) hasonló. A göcsös görvélyfű (4.) *bodza* elnevezése hasonlóság alapján jött létre, a kis fekete termések hasonlóak a bodza terméséhez, vö. **bodzacsereznye**.

TESz. *bodza a., bodzfa a.*; EWUng. *bodza a., bodzfa a.* — **Ö:** *gyalog-, gypü-*.

bodzacsereznye 1903: *bodzacsereznye* (Hoffmann–Wagner 127). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'.

A *bodzacsereznye* összetett szó, a *bodza* előtag és a *cseresznye* utótag szláv eredetű, a névadás alapja, hogy a növénynek kicsi, kerek, fekete termései vannak, amelyek az apró szemű cseresznye, ill. a bodza terméséhez hasonlítanak. Vö. **feketebodza** (→ **bodza**), **feketecseresznye** (→ **cseresznye**).

TESz. *bodza a., cseresznye a.*; EWUng. *bodza a., cseresznye a.*

bodzatákajak 1807: *bodza Tákajak* (Magy. Fűvészk. 363). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'.

A *bodza* előtag jelentése 'göcsös, csomós'; vö. N. *bozda* 'visszércsomó' (TESz.), a névadás szemléleti háttere, hogy a növény

gyökerén csomók található; az utótagra l. **tákajak**. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvész-könyve a *bodza Tákajak* (Magy. Fűvészk. 2. 391) nevet javasolja a R. **feketebodza** (→ **bodza**), **feketecseresznye** (→ **cseresznye**), **torokgyíkfű**, **varjúmogyoró** helyett.

TESz. *bodza* a.; EWUng *bodza* a.

bogác, bogács l. **bogáncs**

bogáncs 1. **1690**: *bogáncs* gr. (TESz.); — N. *bógács, bógáncs, bógécs, bugáncs* 'különféle szúrós tüskés növények neve' (ÚMTSz.). **J**: 'szúrós levelű, virágú és termésű növény neve'. ■ **2**. — **keserű~ 1909**: *keserűbogács* (Graumann 17). **J**: 'Cnicus benedictus; áldott bárcs'. ■ **3. 1948**: *Bozogámos, bozogáncs, bogács* (MagyGyógyn. 324); — N. *bogáncs* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 204); *bogācs, bógācs, bógācs, bógāncs, bógāncs, bógāncs* 'bojtorján' (ÚMTSz.). **J**: 'Arctium lappa; nagy bojtorján'.

A *bogáncs* korai adatai a **bogáncskóró** összetételből mutathatók ki, a *bogáncs* származékszó; a *bog* 'kis csomó' főnévből -cs kicsinyítő képzővel jött létre. A második szótagban magánhangzó-nyúlás történt, az *n* későbbi járulékhang. A névadás alapja a növény tüskés, szúrós termése, amely ruhához, szőrhöz tapad: „Az egész fészek könnyen kapaszkodik a ruhába vagy állatok szőrébe” (Hoffmann–Wagner 166). Az áldott bárcs (2.) jelentésű *keserűbogáncs* a ném. *Bitterdistel* tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény keserűanyagot (cnicin) tartalmaz. A nagy bojtorján (3.) *bogáncs* elnevezése népi név, magyarázata, hogy a levelek és a termés szúrós. A *bogáncs* ma a *Carduus* nemzetség hivatalos megnevezése, az ide tartozó növények gyógynövényként nem jelentősek. Régen ehhez a nemzetséghez sorolták az áldott bárcsot (2.) (*Cnicus benedictus*; R. *Carduus benedictus*) és a máriatövist (*Silybum marianum*, R. *Carduus marianum*), ezen növények egyes elnevezéseinek utótagja ma is őrzi a *bogáncs* nemzetséghez való tartozásukat, pl. **mária-bogáncs** (→ **máriatövis**), **tarkabogáncs**.

Marzell *Cnicus benedictus* a.; TESz.; EWUng. — **Ö**: **máriabogáncs** (→ **máriatövis**), **szamárbogáncs**, **tarkabogáncs**.

bogáncskóró 1. **1500** k.: De virga pastoris: *Bogach koro* (StrassbGl.: RMGl. 420); 1520 k.: Uirga pastoris: *Bogach koro* (Növ.: RMGl. 420); 1578: *Bogáts koro* (Melius 42a); 1775: *Bogáts koró* (tövíffes) (Csapó 35). **J**: 1500 k., 1520 k.: *Dipsacus sativus*; *takácmácsonya*'. l 1578, 1775: 'Dipsacus fullonum; *takácmácsonya* + erdei *mácsonya*'. — **tövises~ 1775**: *Tövíffes bogáts koró* (Csapó 35). **J**: 'Dipsacus fullonum; *takácmácsonya* + erdei *mácsonya*'. ■ **2**. — **fehér ~ 1775**: *Fejér bogáts koró* (Csapó 36); 1783: *Fejér Bogáts-koró* (NclB. 412–3); 1813: *fejér, szöszös Bogátsk[oró]* (Magy. Fűvészk. 2. 365); — N. *bogádzsgöré, bogáncskoré* 'bogáncs' (ÚMTSz.). **J**: 'Onopordum acanthium; *szamárbogáncs*'. l **szöszös ~ 1775**: *Szözfös bogáts koró* (Csapó 36); 1783: *Szözfös Bogáts-koró* (NclB. 412); 1798: *Szözfös bogáts-korónak* gr. (Veszelszki 19); 1813: *szöszös Bogátsk[oró]* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J**: 'ua.'. ■ **3**. N. *Bodácskóró* (MagyGyógyn. 330). **J**: 'Cichorium intybus; mezei katáng'.

A *bogáncskóró* összetett szó, az előtagra l. **bogáncs**. A korai adatok között a *bogáncs* csak *bogáncskóró* összetételben jelenik meg, a *bogáncskóró* nevet tüskés, szúrós, kórószerű növények kapták: első megjelenése 'takácmácsonya' jelentésű, amelynek levele lándzsa alakú, termése 3–8 cm-es tojás alakú, szúrós termés, tüskés növény, a népi gyógyászatban betöltött szerepe nem jelentős. A *szamárbogáncs* (2.) tüskés, szúrós növény, a *fehér, szöszös* jelzők a növény szúrós, finom, fehér szőrrel borított leveleire utalnak. A mezei katáng (3.) népi név, kóróformájáról hasonlóságon alapuló névátvitellel kaphatta a *bogáncs* nevet.

Marzell *Cnicus benedictus* a.; TESz. *bogáncs* a.; EWUng. *bogáncs* a. — **Ö**: **takács~**.

bogáncslapu N. *bogáncslapu* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 204). **J**: 'Arctium lappa; nagy bojtorján'.

A *bogáncslapu* összetett szó; az előtag magyarázatára l. **bogáncs**, az utótagra l. **lapu**. A névadás magyarázata, hogy a növény termése bogáncsszerű, szúrós, ruhához tapad, levelei nagyok, a lapuhoz hasonlítanak.

bogáncssáfrány 1903: *Bogács sáfrány* (Hoffmann–Wagner 162); 1948: *Bogáncssáfrány* (MagyGyógyn. 327). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'.

A *bogáncssáfrány* összetett szó, az előtagra l. **bogáncs**, az utótagra l. **sáfrány**. A névadás alapja, hogy a növény felépítése hasonló a bogáncséhoz, a levelek tüskésen fogasak, a száruk végén egy-egy jókora fészkek fejlődik, a fészket fészkepikkelyek körítik, virága sárga, narancssárga színű, termése fehéres.

bogáncsvakaró 1775: *Bogántsvakaró* (Csapó 35). **J:** 'Dipsacus fullonum; takácsmácsonya + erdei mácsonya'.

A *bogáncsvakaró* összetett szó, az előtagra l. **bogáncs**, az utótag az ismeretlen eredetű *vakar* 'kaporva tisztogat' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származéka. A *bogáncs* előtag magyarázata, hogy a növénynek tüskés, szúrós bogáncsszerű termése van, a *vakaró* utótagot a **takácsvakaró** összetételből vontatták el, magyarázatát l. ott.

boglár 1. 1708: *boglár* (PP.); 1998: *boglár* (Priszter 476). **J:** 1708: 'Ranunculus sp.; boglárka'. | 1998: 'Ranunculus; boglárka'. | **2.** N. *boglár* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Achillea ptarmica; kenyérbél-cickafark'. — **fehér~** N. *fehér boglár, fehér boglár, fejr boglár* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'ua.'. | **3.** **1903:** *Boglár* (Hoffmann–Wagner 174); — N. *boglár* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 208). **J:** 'Bellis perennis; vadszázsorszép'. — **őszi~** N. *ősziboglár* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 208). **J:** 'ua.'.

A *boglár* 'Ranunculus sp.' hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett a középnyelvi eredetű *boglár* 'ékköves, gyöngyös gombalakú ékítmény' szóból. A névadás alapja, hogy a növény virága arany-sárga. A névadásra feltehetőleg hatással volt a növény ném. *Goldknöpfchen* 'aranygomb' elnevezése. A *boglár, fehérboglár* 'kenyérbél-cickafark' (2.) nyelvjárási szó, a növény virágfészkei hasonlóak a boglárkafélék virágjának formájához. A vadszázsorszép (3.) *boglár* elnevezése szintén hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a virágok formája hasonló. Vö. **boglárka, boglárvirág**.

Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198; TESz. *boglár* a.; EWUng. *boglár* a.; Nyr. 127: 177–182. — **Ö:** **békaboglár** (→ **békaboglárka**).

boglárka 1. 1643: *boglárka* (Radv., Csal. 2: 282); 1793: *Boglárka* (Földi 25); 1807 e.: *boglárka* (Julow 259). **J:** 1643, 1793: 'Ranunculus sp.; boglárka'. | 1807 e.: 'Ranunculus; boglárka'. | **2.** N. *boglárka* (MagyGyógyn. 294); *boglárka* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 208). **J:** 'Bellis perennis; vadszázsorszép'. | **3.** — **kúszó ~ 1998:** *kúszó boglárka* (Priszter 477). **J:** 'Ranunculus repens; kúszó boglárka'. | **sárga ~ 1775:** *sárga boglárkának* gr. (Csapó 35). **J:** 'ua.'. | **4.** — **ázsiai ~ 1998:** *ázsiai boglárka* (Priszter 476). **J:** 'Ranunculus asiaticus; ázsiai boglárka'. | **5.** — **gumós ~ 1998:** *gumós boglárka* (Priszter 476). **J:** 'Ranunculus bulbosus; gumós boglárka'. | **6.** — **réti ~ 1998:** *réti boglárka* (Priszter 476). **J:** 'Ranunculus acris; réti boglárka'. | **7.** — **sisakvirág-levelű ~ 1998:** *sisakvirág-levelű boglárka* (Priszter 476). **J:** 'Ranunculus aconitifolius; sisakvirág-levelű boglárka'. | **8.** — **nagy vízi~ 1998:** *nagy víziboglárka* (Priszter 476). **J:** 'Ranunculus aquatilis; nagy víziboglárka'.

A **boglár** változatból *-ka* kicsinyítő képzővel alakult a *boglárka*. A vadszázsorszép (2.) *boglárka* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a virágok formája hasonló. A 3–8. jelentések különböző boglár-fajokat különítenek el megkülönböztető jelzőkkel: az *ázsiai* jelző (4.) a lat. szakny.-i *asiaticus*, a *gumós* jelző (5.) a lat. szakny.-i *bulbosus*, a *kúszó* jelző (3.) a lat. szakny.-i *repens* fordítása, arra utal, hogy a növény szára föld feletti, kúszó indákkal gyökerezik le, ezek a nevek tudományos elnevezések. A *réti* (6.) és a *vízi* (8.) jelző a növény előfordulási helyére vonatkozik, a *sisakvirág-levelű* jelző (7.) a *sisakvirág* 'Aconitum' leveléhez való hasonlóság alapján keletkezett. Vö. **boglár, boglárvirág**.

Éder, Benkő 63; TESz. *boglár* a.; EWUng. *boglár* a.; Nyr. 127: 177–182. — **Ö:** **béka-, saláta-, torzsika-**.

boglárkabékavirág 1793: *Boglárka Bé-*

kavirág (Földi 26). **J:** 'Ranunculus repens; kúszó boglárka'.

A *boglárkabékavirág* összetett szó; az előtag magyarázatára l. **boglárka**, az utótagra l. **békavirág**.

boglárkaszironták 1807: *Boglárka Szironták* (Magy. Fűvészk. 326). **J:** 'Ranunculus repens; kúszó boglárka'.

A *boglárkaszironták* összetett szó; az előtagra l. **boglárka**, az utótagra l. **szironták**. Diószegi–Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *boglárkaszironták* nevet javasolja a R. **kakasláb**, **hollólab** helyett.

boglárvirág 1. 1775: *Boglár virág* (Csapó 34). **J:** 'Ranunculus flammula; békaboglárka'. — **égető ~ 1798:** *Égető Bolgár-virág* [! *Boglárvirág*] (Veszelszki 374); 1813: *égető Boglárvirág* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'ua.'. ■

2. 1783: *Boglár-virág* (NclB. 383). **J:** 'Ranunculus repens; kúszó boglárka'. — **sárga ~ 1775:** *sárga Boglár virág* (Csapó 35). **J:** 'ua.'. ■ **3. 1798:** *Boglár virágoknak* gr. (Veszelszki 374). **J:** 'Ranunculus sp.; boglárka'.

■ **4. — fehér~ 1903:** *fehér boglárvirág* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrózsa'.

A *boglárvirág* összetett szó, az előtagra l. **boglár**, a *virág* utótag magyarázó szerepű. Az *égető* jelző (1.) a lat. szakny.-i *flammula* fordítása (l. még **lángosfű**), a *sárga* jelző (2.) a virág színére vonatkozik. A berki szellőrózsa (4.) *fehér boglárvirág* neve a *Ranunculus*-fajok nevének átvétele a virágok hasonlósága alapján. Vö. **boglárka**.

Nyr. 127: 177–182.

bogyó l. béka~, béka-takta, csésze~, csoda~, enyves~, farkas~, fenyves~, galamb~, gönye(~), kék~, kutya~, medve~, ördög~, pikkely~ (→ bogyópikk), tinta~, varjú~, vas~

bogyópikk 1807: *Bogyópikk* (Magy. Fűvészk. 546); 1903: *Bogyópikk* (Hoffmann–Wagner 206). **J:** 1807: 'Ephedra; csikófark'. l 1903: 'Ephedra distachya; közönséges csikófark'. — **európai ~ 1841:** *európai bogyópikknek* gr. (Barra 423). **J:** 'ua.'. ll **pikkelybogyó 1903:** *pikkelybogyó* (Hoffmann–Wagner 206); 1911: *pikkelybogyó* (Cserey, Növényosztár 94); 1998: *pikkelybogyó* (Priszter 367). **J:** 'ua.'.

A *bogyópikk* és a *pikkelybogyó* névadás alapja a növény termése, a vesszős cserje magját éréskor veres burok veszi körül, és az egész bogyószerűvé válik, éretten piros, húsos tobozbogyót alkot, a növénynek hengeres vesszős szára van, az átellenesen álló levelek szintén pikkelyszerűek, a *pikkelybogyó* név a növény hivatalos elnevezése. A *bogyópikk* Diószegi–Fazekas alkotása, az 'Ephedra; csikófark' nemzetség neve. A *bogyópikk* elnevezés *bogyó* előtagja a termés formájára utal, a *pikk* utótagot a bizonytalan eredetű *pikkely* [1807: 'a növény vagy termés „hal pikkely” módjára egymást hátaló pikkelyekből vagy levelekből áll” (Magy. Fűvészk. 17)] szóból vonták el. Diószegi–Fazekas így magyarázza a *pikk* utótagot: barkája „kevés pikkelyű; pikkelyi 1-virágúak, kerekdedek” (Magy. Fűvészk. 546).

TESz. *bogyó* a., *pikkely* a.; EWUng. *bogyó* a., *pikkely* a.

boj l. hím~

bojtika l. bojtocska

bojtocska N. *bojtocska* (MagyGyógyn. 294); *bojtocska* (ÚMTsz.). **J:** 'Bellis perennis; vadszázsorszép'. ll **bojtika 1948:** *bojtika* (MagyGyógyn. 294). **J:** 'ua.'.

A *bojtocska*, *bojtika* nevek a virág formájára utalnak, idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Bürstli* 'kefécse', ang. *sweeps*.

Marzell *Bellis perennis* a.

bojtorján 1. N. *bojtorján* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'. — **apró~ 1405** k.: *agrimoniū^m*: *ap^mbayto^{ian}* (SchlSzej.: RMGl. 120); 1500 k.: *Aurimonia: Aproböytorjan* (CasGl. b): RMGl. 120); *Agrimonia: Approboy[...]* (Herb. a): RMGl. 120); 1520 k.: *Agrimonia: apro boythoryan* (Növ.: RMGl. 120); 1525 k.: *Agrimonia: Apro Bojtorjan* (Ortus: RMGl. 120); 1560 k.: *Agrimonia: Apro boytoryan* (GyöngySzt.: RMGl. 120); 1578: *Az Eupatoriomot, az az, Agrimoniát, az apro Boytoriánt...* (Melius 74a–75), *apro Boytoriánnal* gr. (Melius 137a); 1583: *apro buytoryan* (Clusius–Beythe 2a: BotTört. 126); 1590 k.: *Agrimonia, vel Eupatorium: Apro boytorian, Eupatorium, Tragus dicit vulgo vocari agrimoniam: Apro boitorian* (SzikszF.:

RMGl. 120); 1807: *apró Bojtorján* (Magy. Fűvészk. 283); 1983: *Apróbojtorján* (Rápóti–Romváry 79); — N. *apróbojtorján* (Kovácsna 151), *apróböjtörjáng* (SzamSz. I. 45); *apró bujtorgyáⁿ*, *apróbüjtorjaón* (MTsz.); *apró-bojtorján*, *apró-bujtorgyán* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. | **kis~ 1395** k.: agⁿmoⁿia: *kis bojtorian* (BesztSzj.: RMGl. 119). **J:** 'ua.'. || **apróbasilikumbojtor 1706:** *Apró basilicum bojtor*: Basilicum minus. Agrimonia (Nyr. 29: 363). **J:** 'ua.'. | **2. 1590:** Lappa minor seu Xanthiu^m: *Bojtorian* (SzikszF.: RMGl. 120). **J:** 'Arctium minus; kis bojtorján'. — **kis ~ 1998:** *kis bojtorján* (Priszter 304). **J:** 'ua.'. | **3. 1590:** Tribulus: *Bojtorian*, vagy, szamar tóuis (SzikszF.: RMGl. 716). **J:** 'Tribulus terrestris; földi királydinnye'. | **4. 1775:** *Bojtorján* (Csapó 151); 1807 e.: *Bojtorján* (Julow 265); 1807: *Bojtorján* (Magy. Fűvészk. 455); — N. *bojtergyán*, *bojtoráng*, *bojtorváng*, *bujtergyán* (MTsz.); *bujtorgyán* (OrmSz.); *bajtarján*, *bajtergyán*, *bajtorgyán*, *bojttergyán*, *bótorján*, *bujtorgya*, *bútorvány* (ÚMTsz.). **J:** 1775: 'Arctium lappa; nagy bojtorján'. | 1807 e., 1807: 'Arctium; bojtorján'. — **közönséges ~ 1948:** *Közönséges (nagy) bojtorján* (MagyGyógyn. 324); 1998: *közönséges bojtorján* (Priszter 304). **J:** 'ua.'. | **nagy ~ 1783:** *Nagy Bojtorján* (NclB. 412); 1998: *nagy bojtorján* (Priszter 304). **J:** 'ua.'.

A *bojtorján* ótör. eredetű; vö. csag. *baldiryan*; oszm. *baldiran*. A magyarba az ótör. *baltiryan* kerülhetett, az *lt* hangkapcsolatból *χt*, majd *jt* fejlődött. Az *apróbojtorján* (1.) belső keletkezésű, szóösszetétel útján jött létre; az ótör. eredetű *bojtorján* megkülönböztető jelzője: *apró*, amely bojtorjánfajoktól (*Arctium* sp.; *bojtorján*) különíti el a közönséges párlófűvet. A névadás alapja, hogy a közönséges párlófű termése a bojtorjánéhoz hasonló: „melyet horgas tüskéjű, emberen, állaton megtapadó terméséről *apróbojtorján*-nak is hívnak” (Szabó–Péntek, Ezerjófű 93); „mint az kendőnek olyan leuelei vannak, mikor meg erik az magua, ruhához ragad” (Beythe 102). A R. *apróbojtorján* elnevezést a népnyelv és a köznyelv máig őrzi. A *kisbojtorján* egyedi adat, belső keletkezésű, szóösszetétel útján jött létre. A *kis* jelzőnek meg-

különböztető szerepe van (hasonlóan az *apró* jelzőhöz). Az *apróbasilikumbojtor* Pápai Páriz Ferenc alkotása, a névnek nincs folytatása a magyar nyelvben. Pápai Páriz Ferenc a lat. *Basilicum minus* (Nyr. 29: 363) részfordításával hozta létre az *apróbasilikumbojtor*t, a név a lat. *minus* 'kicsi' fordítása, és a *basilikum* elem átvétele, a növény kiemelkedő gyógyító hatására utalhatott: vö. lat. *basilicum* 'königliches, királyi, királyhoz méltó'; a *bojtor* elvonással keletkezett a *bojtorján*ból. A *kis* bojtorján (2.), a földi királydinnye (3.), a nagy bojtorján (4.) *bojtorján* elnevezése hasonlóság alapján keletkezett, mindegyik növénynek szűrős, ruhába kapaszkodó termése van. Vö. az *Agrimonia eupatoria* 'közönséges párlófű' egyéb neveivel, amelyek ugyancsak a horgas tüskéjű termésről kapták nevüket: **bojtorjánka**, **katibolha**, **koldustetű**, **szórféreg**.

TESz.; EWUng.; NÉ. 21: 341–346. — **Ö:** **keserűlapu-**.

bojtorjánka 1816: *Bojtorjánka* (Baumgarten II. 8). **J:** 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'.

A *bojtorjánka* nevet Baumgarten alkotta, a név a **bojtorján** főnév *-ka* kicsinyítő képzős alakja. A *bojtorjánka* névben a kicsinyítő képző hasonló szerepet tölt be, mint a korai elnevezésekben az *apró* (1405 k.: *apróbojtorján*) és a *kis* jelző (1395 k.: *kisbojtorján*); vö. **bojtorján** (1.). A kicsinyítő képző a bojtorjánfajoktól (*Arctium*; *bojtorján*) különíti el a közönséges párlófűvet. A névadás alapja a bojtorjánhoz hasonló termés: „Érett termései horgas sertéikkel ruhára, állatok szőrére kapaszkodnak” (Rápóti–Romváry 79).

bojtorjánpárlófű 1911: *Bojtorján párlófű* (Cserey, Növényiszótár 579). **J:** 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'.

A *bojtorjánpárlófű* összetett szó; a nevet Cserey Adolf alkotta, a név nem maradt fenn. Az előtag magyarázatára l. **bojtorján** (1.), az utótag magyarázatára l. **párlófű**.

bojtosfű 1813: *Bojtos fű* (Magy. Fűvészk. 2. 366); 1903: *bojtos fű* (Hoffmann–Wagner 213); 1911: *bojtosfű* (Cserey, Növényiszótár 22); 1948: *bojtos fű* (Halmi 10). **J:** 'Asplenium trichomanes; aranyos fodorka'. — **egy~ 1775:** *Egy bojtos-fű* (Csapó 12). **J:**

'ua.'

A *bojtosfű*, *egybojtosfű* 'páfrányfajta' az ismeretlen eredetű *bojt* -s melléknévképzős származéka, a névadás magyarázata, a növény csipkés, rojtos levélzete; vö. a *bojt* 1585-től adatolható 'rojt' jelentésben.

TESz. *bojt* a.; EWUng. *bojt* a.

bojtvirág N. *bojtvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 202). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'.

A *bojtvirág* népi elnevezés, az ismeretlen eredetű *bojt* és a *virág* összetétele, a névadás magyarázata a piros, bojtos, csüngő virágzat.

bojza, bójza, bojzik, bojzing l. **bodza**

bokál 1807: *Bokál* (Magy. Fűvészk. 133).

J: 'Alchemilla; palástfű'. — **karéjos ~ 1807:** *karélyos Bokál* (Magy. Fűvészk. 134); 1841: *karélyos Bokál* (Barra 128). **J:** 'Alchemilla acutiloba; hegyeskaréjú palástfű'. | **taréjos ~ 1813:** *taréjos Bokál* (Magy. Fűvészk. 2. 382). **J:** 'ua.'

A *bokál* az Alchemilla nemzetség megnevezése, Diószegi–Fazekas alkotása; a *bokál* szót a **kelyhbokál** nemzetségnévből vonták el. Az ol. eredetű *bokály* jelentése 'pohár'; a névadás magyarázata, hogy a növény levelei pohárszerűen felfogják a nedvességet. Hajnalhasadtával gyöngyszerű harmatcseppek jelennek meg a levelek peremén, a cseppek vagy a pohárba kerülnek vagy kicsordulnak. A növény ezen tulajdonságának már a középkori alkímisták is varázserőt tulajdonítottak. A *karéjos*, *taréjos* jelzők a levelek formáját jelzik. Diószegi Orvosi fűvészkönyve a *karélyos Bokál* (Magy. Fűvészk. 2. 382) és a *taréjos Bokál* (Magy. Fűvészk. 2. 382) nevet javasolja a R. **oroszlántalp**, **palástfű**, **Boldogasszony palástja**, **Boldogasszony tenyere** helyett.

Gyógynövények enciklopédiája 33; TESz. *bokály* a.; EWUng. *bokály* a. — **Ö:** **kelyh-**.

bokor l. **borbolya(-)**, **csipke-**, **imádság-**, **kaporna(-)**, **kazuár-**, **köris(-)**, **szederin-**, **szenna(-)**, **tintabogyó-**

bokor alatt kucorgó 1903: *Bokor alatt kucorgó* (Hoffmann–Wagner 116); 1948: *Bokor alatt kucorgó* (MagyGyógyn. 101). **J:** 'Hepatica nobilis; nemes májvirág'.

A *bokor alatt kucorgó*, *bokor alatt kucorgó* elnevezések alapja, hogy a növény er-

dőben, bokrok alatt, árnyékos helyeken fordul elő. A név talán német hatásra jött létre, vö. R. ném. *Staudenguckerl* (< ném. *Staude* 'bokor', *guckerl* 'szem, kukucska').

Marzell *Anemone hepatica* a.

bokor alatt kucorgó l. **bokor alatt kucorgó**

bokrétafa 1807: *Bokrétafa* (Magy. Fűvészk. 243); 1948: *Bokrétafa* (MagyGyógyn. 161); 1998: *bokrétafa* (Priszter 292). **J:** 1807: 'Aesculus; vadgesztenye(fa)'. | 1948: 'Aesculus hippocastanum; közönséges vadgesztenye(fa)'. — **fehér ~ 1903:** *Fehér bokrétafa* (Hoffmann–Wagner 76); 1948: *Fehér bokrétafa* (MagyGyógyn. 161). **J:** 'Aesculus hippocastanum; közönséges vadgesztenye(fa)'.

A *bokrétafa* Diószegi–Fazekas alkotása, a név az Aesculus nemzetség elnevezése; a *bokréta* előtag származékszó, az ismeretlen eredetű *bokor* alapszóból alakult *-éta* több elemű kicsinyítő képzővel, 1585-től adatolható 'virágfűzér' jelentésben. A növénynevében a *bokréta* a gesztenyefa tömött, füzéres, felálló bugavirágzatára vonatkozik, a *fehér* jelző a virág színére utal.

TESz. *bokréta* a.; EWUng. *bokréta* a. —

Ö: **gesztenye-**.

Boldoganya mentája l. **Boldogasszony mentája**

Boldogasszony csipkéje 1775: *Bóldogasszony tsipkéje* (Csapó 37); 1783: *Bóldogasszony tsipkéje* (NclB. 375); 1798: *B[oldog] A[sszony] tsipkéje* (Veszelszki 385); 1813: *B[óldog] A[sszony] tsipkéje* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'Rubus idaeus subsp. idaeus; málna'.

A *Boldogasszony csipkéje* jelölt birtokos szerkezet, a **csipke** utótag valószínűleg szláv eredetű, 'tövis' jelentésű, a málna tüskés szára utal. A *boldogasszony* előtagra l. **Boldogasszony tenyere**.

TESz. *csipke* a.; EWUng. *csipke* a.

boldogasszonyfű N. *boldogasszonyfű* (ÚMTSz.). **J:** 'Tanacetum balsamita; Boldogasszony tenyere'.

A *boldogasszonyfű* népi név, nyilván a növény egyéb *boldogasszony* előtagú neveinek hatására jött létre, vö. **Boldogasszony mentája**, **Boldogasszony oldala**, **Boldogasszony tenyere**, **boldogasszonylapu**.

boldogasszonylapu 1841: *boldog asszony lapu* (Barra 209). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág'.

A *boldogasszonylapu* Barra alkotása, valószínűleg a Boldogasszony tenyere 'Tanacetum balsamita' elnevezései (**boldogasszonyfű, Boldogasszony mentája, Boldogasszony oldala, Boldogasszony tenyere**) alapján hozta létre a nevet, a *lapu* utótag a növény hasznos leveleire utalhat, ezek azonban nem igazán nagy méretűek. A *boldogasszony* előtagra l. **Boldogasszony tenyere**.

Boldogasszony mentája 1533: Anetum: Dille: *Bodog azzon mentaia* (Murm.: RMGl. 486); 1577 k.: „*Bodogh azsonj Mentajanak fachyard ky az leweth*” (OrvK. 315/23); 1578: *Bodog afzfony Méntája* (Melius 104a); 1583: *Bodog Azzony mentaya* *Mentha graeca* *Costus hortensis* vulgo (Clusius–Beythe 6: BotTört. 128); 1775: *Böldog-Afzfony Mentája* (Csapó 186); 1783: *Böldog Afzfony Mentája* (NclB. 414); 1798: *Böldog Affzony méntája* (Veszelszki 308); 1998: *Boldog-asszony mentája* (Priszter 518). **J:** 1533: ? 'Tanacetum balsamita; Boldogasszony tenyere'. l 1577 k., 1578, 1583, 1775, 1783, 1798: 'Tanacetum balsamita; Boldogasszony tenyere'. ll **Boldoganya mentája XVI.** sz. e.: *Herba sancte Marie: Bodog anya metaya* (CasGl. c): RMGl. 485). **J:** 'Tanacetum balsamita; Boldogasszony tenyere'.

A *Boldogasszony mentája* és a *Boldoganya mentája* jelölt birtokos szerkezetek, a lat. *Herba sancte Marie* (CasGl. c): RMGl. 485) és a *Beata virginis mentha* (Clusius–Beythe 1584. 21) fordításával keletkeztek, a növény menta illatú. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *Frauenminze* 'asszonymenta', *Marien-kraut* 'Máriafü'. A *boldogasszony* előtagra l. **Boldogasszony tenyere**.

Boldogasszony oldala N. *Boldogasszony oldala* (Szabó–Péntek, Ezerjófű 21). **J:** 'Tanacetum balsamita; Boldogasszony tenyere'.

A *Boldogasszony oldala* népi név, jelölt birtokos szerkezet, ahol a *boldogasszony* előtag a vényasszonyokra utal, akik a „A virágos szárát vízbe is teszik vagy kézben tartva szagolgtatják. Ezt is, mint a többi vénasszony-

virágot, az illatáért szeretik. Ha a kapuban ültek, vagy a templomba mentek, ebből törtek egy szárat és szagolgtatták” (Szabó–Péntek, Ezerjófű 21). A bizonytalan eredetű *oldal* jelentése a növénynevében 'valakinek a közele, valaki mellett levő hely' lehet, mivel ezeket az illatos növényeket az asszonyok közvetlenül a ház mellett termesztették vagy tartották felakasztva. A *boldogasszony* előtagra l. még **Boldogasszony tenyere**.

TESz. *oldal* a.; EWUng *oldal* a.

Boldogasszony palástja 1775: *Böldog-Afzfony palástja* (Csapó 208); 1783: *Böldog-Afzfony palástja* (NclB. 332); 1798: *Böldog-Afzfony palástja* (Veszelszki 33); 1813: *B[öldog] A[szszony] palástja* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'Alchemilla acutiloba; hegyeskaréjú palástfü'.

A *Boldogasszony palástja* jelölt birtokos szerkezet, a ném. *Unserfrauen Mantel* (Csapó 208); *Frauenmantel, unserer lieben Frauenmantel* (NclB. 332) tükörfordítása. A névadás alapja a levelek palástszerű formája. A *boldogasszony* előtagra l. **Boldogasszony tenyere**.

Marzell *Alchemilla vulgaris* a.

Boldogasszony rózsája 1783: *Böldog-Afzfony rósája* (NclB. 371); — N. *böldog-asszonrózsa* (ÚMTsz.). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'.

A *Boldogasszony rózsája* jelölt birtokos szerkezet, a latin eredetű *rózsa* a kövirózsa húsos, csillagszerűen álló leveleire vonatkozik. A *boldogasszony* előtagra l. **Boldogasszony tenyere**.

Boldogasszony tenyere 1. 1577 k.: „*Bodogh azsonj tenerenek, kyth Tejes lapunak is hynak* (OrvK. 592/5); 1998: *Boldogasszony tenyere* (Priszter 518). **J:** 1577 k.: ? 'Tanacetum balsamita; Boldogasszony tenyere'. l 1998: 'Tanacetum balsamita; Boldogasszony tenyere'. ■ **2. 1813:** *B[öldog] A[szszony] palástja, tenyere* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'Alchemilla acutiloba; hegyeskaréjú palástfü'.

A *Boldogasszony tenyere* (1.) jelölt birtokos szerkezet, nevét a kéz ujjaira emlékeztető levelekről kapta. A *Boldogasszony* előtag magyarázata, hogy a növény menta illatú, ugyanis Máriaéről, Boldogasszonyról általában az illatos, hasznos növényeket nevezték el,

vö. lat. *Herba sancte Mariae*; ném. *Marienwurz*, *Mariawürzkraut*. A hegyeskarjú palástfű (2.) *Boldogasszony tenyere* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a levelek karéjosak.

Boldogasszony tövise 1578: *Bo:*[ldog] *afj:* [szony] *tôuiffe* (Melius 46a). **J:** 'Silybum marianum; máriatövis'.

A *Boldogasszony tövise* Melius alkotása, jelölt birtokos szerkezet, a lat. *Carduus* [ancti] *Marię* (Melius 46a) tükörfordítása. A *tövis* utótag 'tüskés növény' jelentésű, a finnugor eredetű *tövik* ige tövéből keletkezett -s deverbális nomenképzővel. A *boldogasszony* előtagra l. **Boldogasszony tenyere**. Vö. **máriatövis**.

TESz. *tövik* a.; *tövis* a.; EWUng. *tövik* a., *tövis* a.; UEWb. 520 a.

bolha l. kati-

bolhafű 1. 1500 k.: Coriandrvm: belend fű[w]; *balha* [fjw] (Herb. a): RMGl. 255); — N. *bolhafű* (MagyGyógyn. 185). **J:** 'Coriandrum sativum; kerti koriander'. ■ **2. 1578:** *Balha fű* (Melius 174a); 1775: *Balha-fű* (Csapó 26); 1783: *Balha-fű* (NclB. 363); 1798: *Balha-fű* (Veszelszki 343); 1813: *Balhafű* (Magy. Fűvészk. 2. 364); — N. *bolhafű* (ÜMTsz.). **J:** 'Persicaria hydropiper; borsos keserűfű'. ■ **3. 1783:** *Balha-fű* (NclB. 415). **J:** 'Inula conyzae; erdei peremisz'. || **bolhahalál 1578:** *Balha halál* (Melius 138a); 1595: *balha halal* (Beythe 88a); 1775: *Balhalalál* (Csapó 248); 1783: *Balha halál* (NclB. 415). **J:** 'ua.'

A *bolhafű* 'kerti koriander' (1.) szláv eredetű *bolha* előtagjának magyarázata, hogy a növény bűdös illatú, és a bűdös növényeket bolhairásra használták, ill. a névadásra hatással lehetett a lat. szakny.-i *coriandrum* és a német elnevezések, bár ezekben *poloska* állatnév szerepel; a lat. *coriandrum* név a növény bűzös, poloskaszagára utal (< gör. *koríandron*, *koríannon*, *koríanon* 'koriander' < gör. *kóris* 'poloska' < gör. *káron* 'kömény', *kár* 'tetű'); ném. *Wanzenkill* 'poloskakapor', *Wanzenkraut* 'poloskafű'. Hasonló névadási szemléleten alapul a növény **csimázillatúfű** elnevezése. A borsos keserűfű (2.) *bolhafű* neve a ném. *Flöhekraut* (Melius 174a) tükörfordí-

tása, a növény a rovarokat és az egyéb kártevőket elűzi: „a' harmatos leveleivel balhákat űznek, és ha a' lovak e' fű' nedvével megkenetnek, a' férgek (legyek) meg nem lepik. A' húft ha meg-főzzák, és e' fű' leveleivel bétakarják, a' legyek bé-nem pökig. Vizben főtt magva vizével jó a' házat, és az ágyat öntözni: mert a' balhákat és egyéb férgeket elűz” (Veszelszki 344). A erdei peremisz (3.) *bolhafű* neve szintén német mintára jött létre, vö. ném. *Flöhekraut*, ill. *Flöhepflanze*. A *bolhahalál* Melius alkotása, összetett szó az utótag az uráli eredetű *hal* 'megszűnik mozogni, megdermed' -l képzős változata, Melius találó neve azt fejezi ki, hogy a növény 'a bolha halálát okozza'. A névadás alapja, hogy a növényt bolha kiűzésére használták: „Balhat, pokot, rut fergét, kigyot, el űz: vala hol el himtik” (Beythe 89). A névadás magyarázatára l. még **bolhaölőfű**.

Marzell *Coriandrum sativum* a.; Genaust *Coriandrum* a.

bolhaölőfű 1. 1578: *Balha ólő fű* (Melius 113a). **J:** 'Mentha pulegium; csombormenta'.

■ **2. 1578:** *Balha ólő fű* (Melius 138a). **J:** 'Inula conyzae; erdei peremisz'. || **bolhaűzőfű 1578:** *Balha vző fűnec* gr. (Melius 138a). **J:** 'ua.'

A csombormenta (1.) *bolhaölőfű* elnevezésének alapja, hogy a növény „fűtje balhákat űz” (Veszelszki 363). Melius így magyarázza a név keletkezését: „Pulegium, az az, *Balha ólő fű*, mert ha à Pulegium virágos fűjét meg gyutod az Balhákat meg őli à fűfti: Az mely ágyra, Paplanra rakyác balha ott nem lakic” (Melius 113a). Melius az ismeretlen eredetű lat. szakny.-i *pulegium* szót a lat. *pūlex* 'bolha' szóból származtatja. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Flohekraut* 'bolhafű'. Az erdei peremisz (2.) *bolhaűzőfű* és *bolhaölőfű* elnevezése Melius alkotása, a névadás magyarázata, hogy a növényt férgek, bolha, csimáz kiűzésére használták. Melius azonban másféle magyarázatot is fűz névadásához: „fzéesb à leuele mint az luollyánac, de fekete fűzobáfu, vgyan mint ha Balha volna rayta, à leuelét à Balha igen efi mint az Kapofztát à kertben: Azért hiyác Czimáz fűnec, *Balha vző fűnec*” (Melius 138a). A néva-

dás magyarázata I. még **bolhafű**.

Genaust *pulégium* a.; *Pulicária* a.

bolhaseprű N. *bálhasöprű* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'.

A *bolhaseprű* népi név, a szláv eredetű *bolha* és az ótörök eredetű *seprű* összetétele. A névadás alapja, hogy a növényt „Seprűnek, bolhaseprűnek használják, túszejt sepernek vele” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205).

Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205.

bolhaúzófü l. **bolhaölőfü**

bolonbingó 1903: *bolonbingó* (Hoffmann–Wagner 40); 1948: *bolond bingó* (MagyGyógyn. 253). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'.

A *bolonbingó* 'bolondbogyó' szláv eredetű *bolond* előtagja arra utal, hogy a növény mérgezést okoz, a *bingó* 'gubó alakú termés' a *bogyó* alakváltozata, a fekete termésre vonatkozik. Vö. **bolondfü**, **bolondítófü**.

TESz. *bigyó* a., *bogyó* a.; EWUng. *bigyó* a., *bogyó* a.; ÚMTsz. *bimbó* a.

bolondfü 1. 1578: *Bolond fű* (Melius 52); 1783: *Bolond-fű* (NclB. 340); 1798: *Bolond fű* (Veszelszki 305); 1807: *Bolondfű* (Magy. Fűvészk. 175). **J:** 'Mandragora officinarum; tavaszi mandragóra'. 2. 1791: *Bolond-fű* (Lumnitzer 90); 1948: *bolondfű* (MagyGyógyn. 253). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'.

A *bolondfű* a lat. *morion* (< gör. *mōrion* 'mandragórafajta, amelynek fogyasztása bolonddá tesz' < gör. *mōros* 'bolond') fordításával keletkezett, Melius ezt írja: „ennec Morion neue, az az, *Bolond fű* neue”, „végre vgyan bolonda tenne” (Melius 52). A névadás magyarázata, hogy a növény súlyos mérgezést okoz. A *bolondfű* 'maszlagos nadragulya' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, ugyancsak mérgezést okoz, fogyasztása bolonddá teszi az embert.

Genaust *mório* a.; Nyr. 127: 331.

bolondító 1. 1805–13: „A' *bolondító* felette mérges plánta...” (Márton, Növ. LXXI, 6: 42); — N. *bolondító* (Szabó–Péntek, Ezerjófű 88–9); *bolondító* (ÚMTsz.). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'. 2.

bolondító (ÚMTsz.). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'. 3. *bolondító* (ÚMTsz.). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyész csucor'. 4. *bolondító* (ÚMTsz.). **J:** 'Solanum nigrum; fekete csucor'.

A *bolondító* a *bolondítófü* névből elvonnással keletkezett, a névadás magyarázata I. **bolondítófü**. A *bolondító* elnevezés Márton Természethistóriai képekonyvében tűnt fel. A névadás magyarázata, hogy mind a négy növény mérgező, halált okoz, és megbolondítja az embert.

bolondítófü 1. 1578: *bolondito fűnec* gr. (Melius 85a). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'. 2. 1585: *Bolondito fű* (Cal. 146); 1775: *Bolondító-fű* (Csapó 33); 1783: *Bolondító-fű* (NclB. 339); 1798: *Bolondító-fű* (Veszelszki 252); 1807: *bolondítófü* (Magy. Fűvészk. 174); 1852: *Bolondítófü* (Gönczi 61). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'.

A *bolondítófü* a lat. *Morion* (< gör. *mōrion* 'mandragórafajta, amelynek fogyasztása bolonddá tesz' < gör. *mōros* 'bolond') fordításával keletkezett, Melius így magyarázza: „efzt Morianac, az az, *bolondito fűnec* mongyác” (Melius 85a). A *bolondító* beléndek (2.) *bolondítófü* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növény hatására utal: „emberre nézve... minden része ... halálos, mérges” (Barra 336), „felette mérges plánta...” (Márton, Növ. LXXI, 6: 42), „mérges, bódító, kábító” (Magy. Fűvészk. 2. 169). A XVI. századi Orvosi könyv ezt írja a *bolondító* beléndekről: „Az ky ezth megh eřzý vagý megh ýřřza, zýnthe olyanna chýnalýa mýnemw az (OrvK. 617/32–33) rezęgh embęr, Elmeýeth el vezý, es hařonlowa teřý az el aýulthoz, S eme megh veoręřřędik, výzketh az teřte es rezketh” (OrvK. 618/1–2), „A' ki tudatlanságból a' *Belęnd-magtól* meg-bolondúlt, annak ketske-teřet, mézes vízet, tők-magot, és diót, jól öřzve-törve, adjanak néki be italban, megint elzére řon” (Veszelszki 252).

Genaust *mório* a.

bolyhosvirág N. *bolyhosvirág* (MagyGyógyn. 216). **J:** 'Menyanthes trifoliata; vidrafű'.

A *bolyhosvirág* népi név, az ismeretlen eredetű *bolyhos* 'rojtos, szálakkal borított' előtag magyarázata a növény gyönyörű fehér és rózsaszín rojtos virágja.

TESz. *bolyhos* a.; EWUng. *bolyhos* a.

bonzalgó l. **ballangókóró**

borágó 1. 1533: Est^{et} sativa buglossus, quam Boraginem triuales uocant: Burritsch: *Borag* (Murm.: RMGl. 123); 1578: *Borágo* (Melius 152), *Boragonac* gr. (Melius 152a); 1595: *Borrigo* (Beythe 119); 1664: *Borrigo*, *Borago* (Lippay 86); 1775: *Borágo* (Csapó 27); 1783: *Borrágó* (NclB. 334); 1791: *Borrák* (Lumnitzer 76); 1792: *Borrágó* dinnye [zagú fűvet (Nedeliczi 51); 1798: *Borágo* (Veszelszki 106); 1807: *Borrágó* (Magy. Fűvészk. 155); 1847: *borágo* (Pereginy 354). **J:** 'Borago officinalis; kerti borágó'. — **kerti** ~ **1807:** *kerti Borágó* (Magy. Fűvészk. 155); 1843: *kerti Borágó* (Bugát, Szóhalm. 42); 1998: *kerti borágó* (Priszter 50). **J:** 'ua.'. | **orvosi** ~ **1872:** *Orvosi Borágó* (Hazslinszky, MagyarhonEdényes. 226). **J:** 'ua.'. — **~fű 1745:** *Borágo-fű* (Torkos 6); 1792: *borrágó fűnek* (Nedeliczi 51); 1833: *Borrágófű* (PallasLex. 537). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **mezei** ~ **1578:** *mezei Boragonac* gr. (Melius 151). **J:** 'Echium vulgare; közönséges kígyószisz'.

A *borágó* a középlatin *borrāgo*, *borago* alak átvétele, amely talán az arab *abū 'araq* 'izzasztószer' szóból származik. A *borrágó*, *borágó* alakváltozatok feltehetőleg latin hatásra alakultak ki. A *borágó* megkülönböztető jelzői: *orvosi* és *kerti*. Diószegi műve, az Orvosi fűvészkönyv a *kerti Borágó* (Magy. Fűvészk. 2. 162) nevet javasolja a R. *kerti atracél* (→ *atracél*) helyett. A kígyószisz (2.) *borágó* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, Melius leírja, hogy azért adta a kígyószisznek a *borágó* nevet, mert hasonlít a kerti borágohoz, a *mezei* jelző célja, hogy megkülönböztesse a kertitől: „Hafonlo az At-ratzelhöz [kerti borágó], kéc à virága, tóuiffes l'zörös à leuele, l'zára” (Melius 151).

EtSz. I: 476; Nyr. 12: 349; MNyj. 39: 127–133; Genaust *Borágo* a.

borbélycsombor 1578: *Barbely Czombornac* gr. (Melius 110a). **J:** 'Mentha

pulegium; csombormenta'. || **borbélyfőmosó-csombor 1578:** *Barbely fő mofo Czomborra* (Melius 113). **J:** 'ua.'.

A *borbélycsombor* és a *borbélyfőmosó-csombor* nevek Melius alkotásai, összetett szavak. A *borbély* és a *borbélyfőmosó* nevek *borbély* 'haj és szakáll ápolásával foglalkozó szakember' előtagja német, valószínűleg bajor-osztrák eredetű, a *fő* 'fej' jelentésű, a névadás szemléleti háttere, hogy a borbélyok ebből a növényből készült főzetben mosták a fejet, Melius így magyarázza: a „Barbelyoc, ebben mollac à feyet” (Melius 107). Az utótagra l. **csombor**.

TESz. *borbély* a.; EWUng. *borbély* a.

borbélyfőmosócsombor l. **borbélycsombor**

borbélypolaj 1578: *Barbely polay* (Melius 108a). **J:** 'Mentha pulegium; csombormenta'.

A *borbélypolaj* nevet Melius alkotta, a névnek nincs folytatása. A *borbély* előtag magyarázata l. **borbélycsombor**, az utótagra l. **polaj**.

Szabó, Melius 415.

borbolya 1. 1793: *borboja* (EtSz.); 1948: *Borbolya* (MagyGyógyn. 103); 1998: *borbolya* (Priszter 314); — N. *burbolya*, *burbor* (ÚMTsz.). **J:** 'Berberis vulgaris; sóska-borbolya'. — **közönséges** ~ **1998:** *közönséges borbolya* (Priszter 314). **J:** 'ua.'. — **~bokor 1998:** *borbolyabokor* (Priszter 314). **J:** 'ua.'. ■ **2.** N. *borbolya* (Jávorka 266); *Borbolya* (MagyGyógyn. 300). **J:** 'Achillea millefolium subsp. millefolium; közönséges cickafark'.

A *borbolya* bizonytalan eredetű, a R. *barbara*, *borbala* (l. még **ürömborbolya**) alakok alapján egy k. lat. **barbara* 'sóska' átvételét tehetjük fel, ez azonban nem mutatható ki, csupán egy k. lat. *barbaris*. A *borbolya* a korai adatokban csak az **ürömborbolya** (első megjelenése: 1583) összetételben tűnik fel, a *borbolya* önálló megjelenése: 1793. A *borbolya* növénynevét népetimológiai alakulat is lehet, a *Barbara*, *Borbála* személynévek hatással lehettek létrejöttére. A közönséges cickafark (2.) *borbolya* neve népi elnevezés; az elnevezést hasonlóság alapján kapta, több kcsi részből álló, illatos virágzata van.

Jávorka 266; TESz.; EWUng. — **Ö:** sós-

ka~, üröm~.

borda l. ördög~

bordalap **1. 1807:** *Bordalap* (Magy. Fűvészk. 557). **J:** 'Asplenium; fodorka'. — **szarvasnyelvű ~ 1807:** *Szarvasnyelvű Bordalap* (Magy. Fűvészk. 557); 1843: *szarvasnyelvű Bordalap* (Bugát, Szóhalm. 43). **J:** 'Asplenium scolopendrium; szarvasnyelvpáfrány'. — **~fű 1948:** *Bordalapfű* (Magy-Gyógyn. 35). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **csipkés ~ 1807:** *tsipkés Bordalap* (Magy. Fűvészk. 388); 1903: *csipkés bordalap* (Hoffmann-Wagner 213); 1948: *csipkés bordalap* (Halmai 10). **J:** 'Asplenium trichomanes; aranyos fodorka'. | **zilálthajú ~ 1903:** *zilálthajú bordalap* (Hoffmann-Wagner 213); 1911: *zilálthajú bordalap* (Cserey, Növényiszótár 22). **J:** 'ua.'. ■ **3.** — **feketéllő ~ 1807:** *feketéllő Bordalap* (Magy. Fűvészk. 558). **J:** 'Asplenium adiantum-nigrum; fekete fodorka'. ■ **4. 1903:** *Bordalap* (Hoffmann-Wagner 211); 1911: *bordalap* (Cserey, Növényiszótár 22). **J:** 'Asplenium ceterach; pikkelypáfrány'. — **kacsaringós ~ 1807:** *kacsaringós Bordalap* (Magy. Fűvészk. 557); 1813: *kacsaringós Bordalap* (Magy. Fűvészk. 2. 378). **J:** 'ua.'. ■ **5.** — **kóruta~ 1807:** *Kóruta Bordalap* (Magy. Fűvészk. 558); 1813: *Kóruta Bordalap* (Magy. Fűvészk. 2. 386). **J:** 'Asplenium rutamuraria; kövi fodorka'.

A *bordalap* Diószegi-Fazekas alkotása; az *Asplenium* nemzetség elnevezése. A *bordalap* összetett szó, a szláv eredetű *borda* 'bordára emlékeztető kiemelkedés' és a *lap* 'valaminek a lapos fele' összetétele, a nemzetség a *bordalap* nevet a levelek hátoldalán látható, bordaszerűen elhelyezkedő spóratokokról kapta; a szarvasnyelvpáfrány (1.) *szarvasnyelvű* jelzője megkülönböztető szerepű, magyarázatát l. *szarvasnyelvűfű*. Diószegi Orvosi fűvészkönyve a *Szarvasnyelvű Bordalap* (Magy. Fűvészk. 2. 388) nevet javasolja a R. *szarvasnyelvűfű* és *címnyelvűfű* (→ *gímnyelv*) helyett. A különféle jelzők (2–5.) az *Asplenium* nemzetséghez tartozó páfrányfajokat különítene el. A *csipkés* (2.) jelzőre l. *csipkés fodorka* (→ *fodorka*); a növény *zilálthajú* jelzője Cserey alkotása, a laza, csipkés levélzetre utal. A *feketéllő* (3.) jelzőre

l. *fekete fodorka* (→ *fodorka*). A *kacsaringós* (4.) jelző Diószegi-Fazekas alkotása, a jelzőt azzal magyarázzák, hogy „lombjai fáznyasonn kikanyargattak” (Magy. Fűvészk. 557). A *kórutabordalap* (5.) Diószegi-Fazekas alkotása; az előtag a növény R. *kóruta* nevének átvétele.

bordon **1807:** *Bordon* (Magy. Fűvészk. 460). **J:** 'Onopordum; számarbogáncs'. — **fehérhátú ~ 1807:** *Fejérhátú Bordon* (Magy. Fűvészk. 460). **J:** 'Onopordum acanthium; számarbogáncs'.

A *bordon* a számarbogáncs 'Onopordum' nemzetségnevét neve, Diószegi-Fazekas alkotása, a lat. *Onopordum* nemzetségnevét végéből vonták el a *bordon* nevet. A *fehérhátú* jelző arra utal, hogy a levelek fehéresek, „molyhosok” (Magy. Fűvészk. 460). Diószegi Orvosi fűvészkönyve a *Fejérhátú Bordon* (Magy. Fűvészk. 2. 365) nevet javasolja a R. *fehér bogáncskóró* (→ *bogáncskóró*), *fehérhátulapu* (→ *lapu*) és a *töviseslapu* (→ *lapu*) helyett.

borfestő **1798:** *Bor-fejtő* (Veszelszki 159); 1813: *Borfestő* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'Phytolacca americana; amerikai alkörmös'.

A *borfestő* összetett szó, a *bor* előtag ótörök eredetű, a *festő* utótag jelentése 'megszínesít'; a névadás magyarázata, hogy a bíborvörös bogyókkal a silány minőségű borokat festették: „néhány gazdák a' boraikat festették véle, a' honnét a' *bor-fejtő* nevet viseli” (Veszelszki 159). Vö. *festőszőlő* (→ *szőlő*).

borjúfark **1578:** *Boriu fark* (Melius 146a). **J:** 'Verbascum sp.; ökörfarkkóró'. — **~fű 1903:** *Borjúfark-fű* (Hoffmann-Wagner 38). **J:** 'Verbascum thapsus; molyhos ökörfarkkóró'.

A *borjúfark* összetett szó, a *borjú* előtag csuvasos jellegű ótörök jövevényszó, az elnevezés magyarázata, hogy a hosszú, sárga színű virágzatot borjú farkához hasonlónak találták. Vö. *ökörfark*.

borjúfejűfű **1578:** *Boriu feyő fű* (Melius 165a). **J:** 'Misopates orontium; vetési orozlanszáj + ? Antirrhinum majus; kerti orozlanszáj'.

A *borjúfejűfű* Melius alkotása, valószínűleg a felsorolt R. latin nevek hatására alkotta;

vö. *Cynocephalæa* (Melius 165a) (< gör. *κύνος*, genitív *κύνος* 'kutya'; gör. *κεφαλή* 'fej'), *Bucranion* (Melius 165a) (< gör. *βοῦς* 'ökör'). Melius így magyarázza a névadást: „mint egy Ebneec, vagy Boriunac à feye olyan fők vannac à leuele közöt” (Melius 165a), a növény magháza borjúfejhez hasonló. Vö. a növény egyéb metaforikus elnevezéseivel: **borjúorrúfű**, ahol a növény magházát nem fejhez, hanem orrhoz hasonlítják, valamint l. még **ebfejűfű**.

Genaust *Cephalandra* a., *bucéphalus* a.

borjúfűl 1595: *Boriu fiyl* (Beythe 79a); 1783: *Borju fül* (NclB. 410); 1798: *Borjú-fül* (Veszelszki 248); 1813: *Borjúfűl* (Magy. Fűvészk. 2. 366). **J:** 'Hieracium murorum; erdei hölgyalm'. — **~fű 1798:** *Borjú-fül-fűnek* gr. (Veszelszki 248). **J:** 'ua.'

A *borjúfűl* Beythe alkotásának tűnik, Beythe műve pedig Melius Herbáriumának vette át nagy részét. Melius a növényt **egérfűl** néven említi, lehetséges, hogy Beythe ezt vette át *borjú* előtaggal, vagy névadására hatással lehetett a számtalan *borjú* előtagú növény-név, amely Melius Herbáriumában előfordul, pl. **borjúlábűfű**, **borjúfejűfű**, **borjúorrúfű**. A névadás szemléleti háttere, hogy az apró, szürkés, szőrös levelek állatfűlhez hasonlóak. Az erdei hölgyalmnak a magyarban nincs *borjú* állatnévvel alkotott elnevezése, a német nyelvben *ökör* előtagú elnevezése van, pl. *Ochsenzung* 'ökörnyelv'; vö. a latin név szerinti mutatóval.

Marzell *Hieracium murorum* a.; Kádár-Priszter 21.

borjúlábűfű 1. 1578: *Boriu labu fű* (Melius 89); 1775: *Borju láb-fű* (Csapó 40); 1783: *Borjú láb-fű* (NclB. 422); 1807: *Borjúlábűfű* (Magy. Fűvészk. 520); 1948: *borjúlábűfű* (MagyGyógyn. 47). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'. || **borjúláb 1798:** *Borjúláb* (Veszelszki 73); 1813: *Borjúláb* (Magy. Fűvészk. 2. 366). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'. ■ **2. 1595:** *borui labu fiyu* (Beythe 51a). **J:** 'Dracunculus vulgaris; közönséges sárkánykontyvirág'.

A foltos kontyvirág (1.) *borjúlábűfű* neve Melius alkotása, a lat. *Pes vituli* (Melius 89) (< lat. *pes* 'láb', lat. *vitulus* 'borjú') fordításá-

val alkotta. A növény nevét a borjúlábra emlékeztető levelekről kapta. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Kalbsfuß*; ang. *calf's-foot* 'borjúláb'. A közönséges sárkánykontyvirág (2.) *borjúlábűfű* neve a levelek hasonlósága alapján keletkezett.

Marzell *Arum maculatum* a.

borjúorrúfű 1578: *Boryu orru fű* (Melius 165); 1595: *Boryu orru fiyu* Antirrhinum, Bucranion, Cynocephaloea (Beythe 120a); 1775: *Borjú orrú-fű* (Csapó 39); 1783: *Borju orru fű* (NclB. 391); 1807: *borjú orrú fű* (Magy. Fűvészk. 362). **J:** 1578, 1595, 1775: 'Misopates orontium; vetési oroszlánszáj + ? Antirrhinum majus; kertí oroszlánszáj'. | 1783, 1807: 'Antirrhinum majus; kertí oroszlánszáj'. || **borjúorr 1792:** *bornyú orra* (Nedelicz 183), 1813: *Borjúorr* (Magy. Fűvészk. 2. 366). **J:** 1792: 'Misopates orontium; vetési oroszlánszáj + ? Antirrhinum majus; kertí oroszlánszáj'. | 1813: 'Antirrhinum majus; kertí oroszlánszáj'. || **borjúorrú 1798:** *Borjúorrú* (Veszelszki 61). **J:** 'Misopates orontium; vetési oroszlánszáj + ? Antirrhinum majus; kertí oroszlánszáj'.

A *borjúorrúfű* Melius alkotása, a ném. R. *Kalbsnaße* (Melius 165) tükörfordítása. Melius leírása magyarázza a névadási motivációt: „A magua à leuele közöt mint egy Boriunac az orra, *Boryuorru fűnek* hiyác” (Melius 165a). Melius valószínűleg a vad változatot (vetési oroszlánszáj) nevezte el, ezt a nevet a későbbiekben a kertí változatra (kertí oroszlánszáj) is alkalmazták. A *borjúorr* és a *borjúorrú* elvonással keletkezett a *borjúorrúfű* elnevezésből. Vö. **orrosfejűfű**. Nyr. 127: 478.

borjúpázsit 1783: *Borju páfit* (*páfit*) (NclB. 322); 1807 e.: *Borjúpázsit* (Julow 255); 1807: *Borjú-pázsit* (Magy. Fűvészk. 96); 1998: *borjúpázsit* (Priszter 301). **J:** 1807 e., 1998: 'Anthoxanthum; borjúpázsit'. | 1783, 1807, 1998: 'Anthoxanthum odoratum; illatos borjúpázsit'. — **illatos ~ 1998:** *illatos borjúpázsit* (Priszter 301). **J:** 'Anthoxanthum odoratum; illatos borjúpázsit'. | **szagos ~ 1903:** *Szagos borjúpázsit* (Hoffmann-Wagner 16); 1998: *szagos borjúpázsit* (Priszter 301). **J:** 'ua.'

A *borjúpázsit* feltehetőleg Benkő alkotása; a névadás alapja az lehet, hogy a borjakkal legeltették ezt a füvet. Diószegi–(Fazekas) Orvosi füvészkönyve a *szagos Kéthímpá'sit* (Magy. Füvészk. 2. 366) nevet javasolja a *borjúpázsit* helyett; a *kéthímpázsit* azonban nem maradt fenn, helyette a *borjúpázsit* a növény hivatalos magyar elnevezése lett. Az *illatos*, *szagos* jelző a növény finom illatát jelzi, a lat. szakny.-i *odoratum* (< *odor* 'illat') fordítása, magyarázata, hogy a növény „Erős cumarin-szagával a szénának kellemes, úgynevezett szénaillatot kölcsönöz” (Hoffmann–Wagner 92).

Genauست odoratissimus a.

boróka 1791: „A' Gyalog-fenyő... gyümölsét a' Nógrád-varmegeiek Borókának nevezik” (MNy. 32: 316); 1798: *Boróka* (Veszelszki 265); 1808: *Borók* (Sándor I., Sokféle 12: 20); 1816: *Borok* (Gyarmathi, Voc.); 1998: *boróka* (Priszter 405). **J:** 1791: 'Juniperus communis; a közönséges boróka bogyója'. | 1798: 'Juniperus communis; közönséges boróka'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges boróka* (Priszter 405). **J:** 'ua.'

A *boróka* szlovák eredetű; vö. szlk. N. *borovka*, *borôvka*, ir. *borievka*; cseh *borůvka* 'fekete áfonya'; le. *borówka* 'áfonya'; or. *borópovka* 'áfonya'. A szlovák szó a szlk. *bor*, *bôr* 'fenyőfa' származéka.

TESz. *boróka* a.; EWUng. *boróka* a. — **Ö: gyalogfenyő~.**

boronafa 1903: *Boronafa* (Hoffmann–Wagner 99). **J:** 'Prunus spinosa; kökény'. || **boronatüske** N. *boronatüske* (Jávorka 592). **J:** 'Prunus spinosa; kökény'.

A névadás magyarázata, hogy az egész növény tüskés, ezért a déli szláv vagy szlovák eredetű *borona* 'a felszántott föld porhanyósítására használatos mezőgazdasági eszköz' tüskéihez hasonlítható. A *tüske* utótagra l. **borostyántüske**. Vö. **ekeakadály**, **ekegúzs**.

TESz. *borona* a.; EWUng. *borona* a.

boronatüske l. **boronafa**

borongófü 1775: *Burongó-fü* (Csapó 291); 1783: *Búrongó-fü* (NclB. 420); 1798: *Burongó-fü* (Veszelszki 119); 1813: *Burongó-fü* (Magy. Füvészk. 2. 367). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'. || **borongó-**

virág N. *Borongóvirág* (MagyGyógyn. 322). **J:** 'ua.'

A *borongófü* növénynev *borongó* előtagja ótörök eredetű szócsalád származéka, a *borong* 'sötétlik' -ó folyamatos melléknévi igenevéképzés származéka; vö. még *ború* 'sötét felhő'. A névadás magyarázata, hogy a virágok borongós, esős időben nem nyílnak ki.

TESz. *borít* a.; EWUng. *borít* a.

borongóvirág l. **borongófü**

borostyán 1. 1282: „in Pethna potoka, vbi commetatur terre *Burstian*” (TESz.); 1500 k.: De lauro: *Borostyan* (StrassbGl.: RMGl. 124); 1595: *Boroftyan* (Beythe 55); 1998: *borostyán* (Priszter 390); — N. *barisnya*, *bruscsin*, *burusnyán* (MTsz.); *barastyány*, *barastyiány*, *boroscsány*, *boroscsiány*, *borosnyán* (ÚMTsz.). **J:** 1282, 1500 k.: 'Hedera helix; erdei borostyán | *Laurus nobilis*; közönséges babérfa'. | 1595, 1998: 'Hedera helix; erdei borostyán'. — **erdei ~ 1998:** *erdei borostyán* (Priszter 390). **J:** 'Hedera helix; erdei borostyán'. | **fái ~ 1510** k.: *radix hedere faj borosti [...]* (SágiGl.: RMGl. 124); 1525 k.: *Edera arborea: Faj borosthyan* (Ortus: RMGl. 124); 1775: *Fai-borostyán* (Csapó 44); 1783: *Fai Boroftyan* (NclB. 343); 1798: *Fái Boroftyan* (Veszelszki 243). **J:** 'ua.'. | **fára-futó ~ 1775:** *Fárafutó-borostyán* (Csapó 44); 1783: *Fára fütó Boroftyan* (NclB. 343). **J:** 'ua.'. | **folyó ~ 1583:** *folyo boros tyan* (Clusius–Beythe 5: BotTört. 130); XVI. sz. v.: *Hedera: Folyo borostyan* (De Medicinali: RMGl. 124). **J:** 'ua.'. | **földi ~ 1510** k.: *terrestis: földj boros [...]* (SágiGl.: RMGl. 124); 1525 k.: *Edera terrestris: Fewldyborosthyan* (Ortus: RMGl. 124); 1540 k.: *Edera Terrestris: fewldy borochan* (Herb. c): RMGl. 124). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1998:** *közönséges borostyán* (Priszter 390). **J:** 'ua.'. — **~fa 1395** k.: *eginus: borostiaⁿ fa* (BesztSzj.: RMGl.); 1540 k.: *Edera Arborea: fa borochan* (Herb. c): RMGl. 124). **J:** 'ua.'. | **földi folyó ~fü 1583:** *fody folyo borostian fu* (Clusius–Beythe 5: BotTört. 130). **J:** 'ua.'. **2. — kis földi~ 1578:** „Eftz hiyac Laureolanac, az az, Vékony leuelű *kis földi Boroftyanac*” (Melius 185a). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'. — **földi-fü**

1578: *Földi borostyán fű* (Melius 185a). **J:** 'ua.'. | **laurus~fű 1578:** *Laurus borostyánfű* (Melius 185a). **J:** 'ua.'. | **3. — földi~ 1813:** *földi Borostyán* (Magy. Fűvészk. 2. 366). **J:** 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'. — **~fű 1798:** *Borostyán-, Nyak-tsap-fű* (Veszelszki 97). **J:** 'ua.'. | **földi~fű 1578:** *földi Borostyán fű* (Melius 184); 1775: *Földiborostyán-fű* (Csapó 20). **J:** 'ua.'. | **4. — földi~ 1775:** *Földi-borostyán* (Csapó 45); 1783: *Földi-borostyán* (NclB. 343). **J:** 'Vinca minor; kis meténg'. | **földi mászó~ 1841:** *földi-mászó borostyán* (Barra 269). **J:** 'ua.'. | **5. 1841:** *borostyán* (Barra 311).). **J:** 'Glechoma hederacea; kerek repkény'. — **apró földi~ 1948:** *Apró földi folyóborostyán* (Magy-Gyógyn. 228). **J:** 'ua.'. | **földi~ 1775:** *Földi-borostyán* (Csapó 43); 1783: *Földi Borostyán* (NclB. 386). **J:** 'ua.'. | **földön futó~ 1775:** *Földön futó borostyán* (Csapó 43); 1783: *Földön futó Borostyán* (NclB. 386). **J:** 'ua.'. | **6. — erdei~** N. *erdeji borostyán* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 227). **J:** 'Daphne mezereum; farkashárs'. | **mezei~** N. *mezeji borostyán* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 227). **J:** 'ua.'. | **piros~** *piros borostyán* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 227). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1801:** *Vad borostyán* vel boroóblán. *Daphne Mezereum*. (PPE. 32. *Borostyán* a.). **J:** 'ua.'.

A *borostyán* szláv, valószínűleg szerb-horvát eredetű növénynevünk; vö. szb.-hv. N. *břšćan, břšćan, břštan* 'borostyán, repkény'; szln. *brščel*; szlovák *bečtan*; le. R. *brzeszczan* 'ua.'. A magyar alakváltozatok részben a magyarban alakultak ki, részben pedig többszörös átvétel eredményei. A *borostyán* forrása a szb.-hv. R. *bršćan*, a *boroscsán* forrása a szb.-hv. R. *bršćanъ* lehetett. Az adatok azt mutatják, hogy a *borostyán* növénynevek számtalan jelentése van, ezeket a jelentéseket a jelzők különítik el; a legtöbb hasonlóság alapján létrejött elnevezés a növény örökzöld tulajdonsága és bőrszerű levele alapján alakult ki. A *borostyán* eredeti jelentése a erdei borostyán (1.) lehetett, a közönséges babérfa (1.) jelentés hasonlóság alapján alakult ki, mivel mindkét növény levele sötétzöld, bőrnemű, örökzöld. Az *erdei, fái, fárafutó, folyó,*

földi, közönséges, földi folyó (1.) magyarázata, hogy a növény vadon, erdőben nő, „a” fákra, kő-falakra, és egyéb fozmlzéd támaszokra tekervényesen fel-fút” (Veszelszki 244). Az orvosi salamonpecsét (2.) *kis földi-borostyán, földiborostyánfű és laurusborostyánfű* elnevezései Melius alkotásai; Melius az orvosi salamonpecsétet az erdei borostyánhoz, ill. a közönséges babérhoz hasonlítja, megkülönböztető jelzői: *kis* és *földi*. A *laurusborostyánfű* előtagja a lat. *laurus* 'babér' átvétele; vö még *laurusfű*. A lónyelvű csodabogyó (3.) levélszerű ágacskaí bőrneműek, örökzöldek, a kis meténg (4.) szintén örökzöld, földön kúszó növény, mindkettő hasonlóság alapján kapta *borostyán* nevét. A kerek repkény (5.) *földi, apró földi* és *földön futó* jelzőinek magyarázata, hogy a növény „a” föld-ízint hamar el-terjed mint a’ perje” (Veszelszki 243); a kerek repkény *borostyán* neve a lat. szakny.-i *Glechoma hederacea* utótagjának fordítása, vö. lat. *hederaceus* 'borostyánszerű, borostyánzöld'. A *borostyán* 'farkashárs' (6.) jelentésben egyetlen adattal jelenik meg a történeti forrásokban (1801), elsősorban a növény népi neve. A név nyilván a farkashárs *boroszlán* elnevezése mellett jött létre (lehet két külön átvétel is a szerb-horvátból), sőt a növény 'babér' jelentésű latin neve is hathatott rá; vö. lat. szakny.-i *Daphne* (< lat. *daphnē* 'babér'). Hasonló szemléletű névadásra a farkashárs német nevei között is találunk példát, pl. R. ném. *Lorbeerkraut* 'babérfű'; R. ang. *dwarf bay* 'törpebabér'. Vö. **boroszlán.**

Marzell *Polygonatum odoratum* a.; TESz.; EWUNg.; Genaust *lauréola* a., *Hédera* a. — **Ö: farkas-, kutya-, repkény~.**

borostyánlevelűfű 1775: *Borostyán levelű-fű* (Csapó 242); 1783: *Borostyán levelű fű* (NclB. 393). **J:** 'Lepidium latifolium; széleslevelű zsázsa'.

A széleslevelű zsázsa *borostyánlevelűfű* elnevezése hasonlóság alapján keletkezett, Csapó alkotása, a növény levelei az erdei borostyánéhoz hasonlóak.

borostyánrózsa 1841: *borostyánrózsa* (Barra 268). **J:** 'Nerium oleander; leánder'.

A *borostyánrózsa* összetett szó, az előtag-

ra l. **borostyán**, az utótagra l. **rózsa**. A névadás magyarázata, hogy a leánder levelei „mindég zöldek, bőrformák” (Magy. Fűvészk. 183), örökzöldek, mint az erdei borostyán levelei, a leánder rózsaszerű virágjára utal a **rózsa** utótag.

borostyántüske N. *borostyántüske* (MagyGyógyn. 41); *borostyántüske* (ÚMTsz.). **J:** 'Juniperus communis; közönséges boróka'.

A *borostyántüske* népi név, a **borostyán** előtag arra vonatkozik, hogy a közönséges boróka is örökzöld, az utótag arra utal, hogy fenyszerű tüskéi vannak a növénynek. A *tüske* utótag 'tüskés növény' jelentésű, a finnugor eredetű *tövik* ige tövéből létrejött *tövis* R. *tüs* változatából alakult ki *-ke* kicsinyítő képzővel. A *boldogasszony* előtagra l. **Boldogasszony tenyere**.

TESz. *tövik* a.; *tövis* a., *tüske* a.; EWUng. *tövik* a., *tövis* a., *tüske* a.; UEWb. 520.

boroszlán 1. — **vad~ 1783:** *Vad Borofzlán* (NclB. 362). **J:** 'Daphne mezereum; farkashárs'. || **boroszlán 1801:** *Vad borostyán* vel *borofzlán*. *Daphne Mezereum*. (PPE. 32 *Borofzlán* a.); 1807 e.: *Boroszlán* (Julow 258); 1807: *Boroszlán* (Magy. Fűvészk. 252). **J:** 1801: 'Daphne mezereum; farkashárs'. | 1807 e.: 'Daphne; boroszlán'. || **2. 1784:** *boroszlán* (SzD. 14). **J:** 'Laurus nobilis; közönséges babérfa'.

A *boroszlán* szerb-horvát eredetű növénynevünk; vö. szb-hv. N. *brstan*, *brstran*, *bersljan* 'borostyán, repkény'. Megtalálható több más szláv nyelvben is: blg. *bršljan*; szln. *bršljan*; cseh R. *brzjestan*; le. R. *brzestan*, *brzostan*. A magyarba feltehetőleg a szb.-hv. *brstan* került. A *boroszlán* 1783-ban tűnik fel Benkő József művében: *boroszlán* 'Syringa vulgaris; orgona' [1783: *Borofzlán* (NclB. 320)] és *vadboroszlán* 'Daphne mezereum; farkashárs' (2.) jelentésben. A név megterheltsége nagy, már megjelenésekor több növényre használták, nyilván hasonlóságon alapuló névátvitellel (hasonló a virágzat, a termés). A *boroszlán* nevet 1807-ben Diószegi és Fazekas a 'Daphne' nemzetség megnevezésére foglalta le, ez ma is érvényes. Vö. **borostyán**.

Kniezsa, SzlJsz. 104; Éder, Benkő 64; TESz.; EWUng. — **Ö:** farkas~.

borovicska l. **borovnyica**

borovnyica N. *borovnyica* (MagyGyógyn. 208); *borovnyica*, *borovnyicá* (ÚMTsz.). **J:** 'Vaccinium myrtillus; áfonya'. || **borovicska 1841:** *borovicska* (Barra 417). **J:** 'Juniperus communis; közönséges boróka'.

A *borovnyica* a szlovák *borovnyica* 'fekete áfonya' átvétele. A *borovicska* szintén szlovák eredetű; vö. szlk. *borovička* 'borókapálka'; cseh *borovička*; le. *borowiczka*. A szlovák szó a szlk. *borievka*, N. *borovka*, *borovka* 'borókabogyó', *borovica* 'erdei fenyő', N. *borovnica* 'fekete áfonya' családjába tartozik. A *borovicska* növénynev magyarázata, hogy a közönséges boróka bogyójából főzik a pálinkát.

TESz. *borovicska* a.; EWUng. *borovicska* a.

bors 1. 1395 k.: piper: *bors* (BesztSzj.: TESz.); 1595: *Bors* (Beythe 50); 1783: *Bors* (NclB. 322); 1998: *bors* (Priszter 458); — N. *bos*, *bros* (ÚMTsz.). **J:** 'Piper nigrum; fekete bors'. — **fekete ~ 1948:** *fekete bors* (MagyGyógyn. 351); 1998: *fekete bors* (Priszter 458). **J:** 'ua.'. | **közönséges fekete ~ 1783:** *közönséges fekete Bors* (NclB. 322). **J:** 'ua.'. — **~cserje 1998:** *borscserje* (Priszter 458). **J:** 'ua.'. | **~fa 1595:** *bors fanak* gr. (Beythe 50). **J:** 'ua.'. || **2.** — **vízi~ 1578:** *Vizi bors* (Melius 174a); 1775: *Vizi-bors* (Csapó 26); 1783: *Vizi bors* (NclB. 363). **J:** 'Persicaria hydropiper; borsos keserűfű'. || **3. 1584:** *bors* (TESz. *bors* a.); — N. *bors*, *boss* (ÚMTsz.). **J:** 'Capsicum annum; természetett paprika'. — **kerti~ 1775:** *Kerti-bors* (Csapó 283); 1783: *Kerti bors* (NclB. 341). **J:** 'ua.'. | **magyar~ 1841:** *magyar bors* (Barra 348). **J:** 'ua.'. | **spanyol~ 1841:** *spanyol bors* (Barra 348). **J:** 'ua.'. | **török~ 1775:** *Török-bors* (Csapó 283); 1783: *Török-bors* (NclB. 341). **J:** 'ua.'. || **4.** — **ker-ti~ 1813:** *kerti Bors* (Magy. Fűvészk. 2. 366). **J:** 'Coriandrum sativum; kerti koriander'.

A *bors* ótörök eredetű; vö. Kāšy. *murč*; CC. *burč*; kirg. *murč*. A borsos keserűfű (2.) *vízibors* neve a lat. *hydropiper* (< gör. *hydro* 'víz', gör. *péperi* 'bors') tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény csipős,

a borshoz hasonló, és nedves helyeken fordul elő. Melius így magyarázza: „Hydropiper Gő-rögül, az az, Vizi bors Bors fzagú” (Melius 174a). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *water-pepper*; ném. *Wasserpfeffer* 'vízi bors'. A termesztett paprika (3.) *bors* nevét első-sorban *spanyol, török* megkülönböztető jel-zőkkel használták. A *törökbors* és *spanyol-bors* tükörfordítás, a R. ném. *Türkiſcke Pfeffer* (Veszelszki 126), *Spaniſcher Pfeffer* (Csapó 284) fordításai. A paprikát a 17–18. század-ban borsként használták, Csapó így ír a pap-rikáról: „Ezt kertekben termelztük, és a' piros hofzlſzú gyümöltseit a' parafzt emberek porrá törük, és eledelüket avval borfozzák” (Csapó 284). A termesztett **paprika** amerikai eredetű növény, a növény neve a 'bors' jelentésű szó-ból alakult több nyelvben, vö. ang. *red pepper* 'vörös bors'; ném. *spanischer Pfeffer* 'span-yol bors'; or. *nepeu* 'bors'. A kerti koriander (4.) szintén fűszernövény, *bors* neve hason-lóságon alapuló névátvitellel keletkezett. Vö. **borserejűfü**.

TESz.; EWUng.; Genaust *Hydrangéa* a.
— **Ö: barát-, farkas-, fűszer-**.

borsa l. bodza

borscserje l. bors

borscsombor 1911: *bors csombor* (Cserey, Növényiszótár 272). **J:** 'Satureja hortensis; borsika'.

A *borscsombor* összetett szó; az előtag **bors** 'Piper' arra utal, hogy a növény a bors-hoz hasonlóan fűszerként használható, az utó-tagra l. **csombor**. Vö. **borsika**.

borserejűfü 1578: *Bors erejű fü* (Melius 174); 1775: *Bors-erejű-fü* (Csapó 241); 1783: *Bors erejű fü* (NclB. 393). **J:** 'Lepidium latifolium; széleslevelű zsásza'. || **borsosfü 1775:** *Borfos-fü* (Csapó 241); 1783: *Borfos fü* (NclB. 393). **J:** 'ua.'

A *borserejűfü* Melius alkotása, a *bors-erejűfü* és a *borsosfü* a növény R. lat. nevének mintájára jött létre; vö. R. lat. *Piperitis* (< lat. *piper* 'bors' < gör. *péperi* 'bors'). Veszelszki így magyarázza a nevet: „A' levelei nagyok, retzések fetét-zóldek, tsipőfsek, a' honnét a' Deák neve piperitis” (Veszelszki 272). Vö. **bors**.

Genaust *Piper* a.

borsfa l. bors

borsfenyő 1783: *Bors-fenyő* (NclB. 427); 1798: *Bors-fenyő* (Veszelszki 265); 1813: *bors F[enyő]* (Magy. Fűvészk. 2. 369). **J:** 'Juniperus communis; közönséges boróka'.

A *borsfenyő* az ótörök eredetű **bors** és a **fenyő** összetétele, a névadás alapja a növény ke-rek borsszerű termése: „mint egy egy bors ízem à gyümölcze” (Melius 9a). A *fenyő* ma-gyarázó utótag arra vonatkozik, hogy a nö-vény tuskés, fenyőhöz hasonlít.

Marzell *Juniperus communis* a.

borsfü 1. 1578: *Borsfü* (Melius 120); 1583: *bors fiu* (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); 1590: *Satureia: Bors fü* (SzikszF.: RMGl. 257); 1595: *Bors fiu* (Beythe 73); 1745: *Bors-fü* (Torkos 8); 1798: *Bors-fü* (Veszelszki 398); — N. *borsfüvel, borsfü, borsfü, borsfünek, borsfüj* (ÚMTsz.). **J:** 'Satureja hortensis; borsika'. — **kerti ~ 1578:** „Egyic kerti” *Borsfü* (Melius 120). **J:** 'ua.'

■ **2. — hím~ 1578:** *him Borsfünek* gr. (Melius 125). **J:** 'Rosmarinus officinalis; rozmaring'. ■ **3. 1911:** *borsfü* (Cserey, Növényiszótár 272); 1998: *borsfü* (Priszter 339); — N. *börsfü, brosfü* (ÚMTsz.). **J:** 'Clinopodium vulgare; borsfü'.

A *borsfü* 'borsika' (1.) Melius alkotása, az ótörök eredetű **bors** 'Piper nigrum' -*fü* magya-rázó utótaggal ellátott alakja. Fűszernövény, mint a bors 'Piper nigrum', a *kerti* jelző a lat. *hortensis* fordítása. A rozmaring (2.) *borsfü* nevét szintén Melius hozta létre, hasonlóság alapján: „*him Borsfünek* hiyác mert igen ha-fonlo à *Borsfühöz* (Melius 125). A *borsfü* (2., 3.) elnevezések magyarázata az, hogy a roz-maring (2.) és a borsfü (3.) a borshoz 'Piper nigrum' hasonlóan fűszerként használatos. Vö. **borsika**.

Szabó, Melius 418.

borsika 1911: *borsika* (Cserey, Növény-izótár 272); 1948: *borsika* (MagyGyógyn. 237); 1998: *borsika* (Priszter 493); — N. *bors-ika* (ÚMTsz.). **J:** 'Satureja hortensis; bors-ika'.

A *borsika* a **bors** 'Piper' kicsinyítő képzős alakja, a névadás magyarázata, hogy a növény fűszerként használható, ill. illatos, mint a va-lódi bors: „jó illatú, tsipős ízű, étkekben alkal-

matos, étel-kivánásra indít” (Veszelszki 398). A növényt régi időktől fogva használják fűszerként, amire a német elnevezések is utalnak: *Wurstkraut* ’kolbászfű’, *Bohnenkraut* ’babfű’, az utóbbi nevet az magyarítja, hogy amennyiben babételekhez fűszerként használják, úgy a bab nem okoz felfúvódást. Vö. a növény egyéb, a bors ’Piper’ növényhez hasonló elnevezéseivel: **borscsombor**, **borsfű**, **borsos szátorja** (→ **szátorja**).

MagyGyógyn. 238; Marzell *Satureja hortensis* a.

borsmenta 1948: *borsmenta* (MagyGyógyn. 246); 1998: *borsmenta* (Priszter 427); — N. *borsmint*a (MNy. 4: 31); *borsmint*a (ÚMTsz.). **J:** ’Mentha x piperita; borsmenta’.

A *borsmenta* összetett szó, a lat. szakny.-i *Mentha piperita* mintájára jött létre. A *borsmenta* előtagja a lat. szakny.-i *piperita* (< lat. *piper* ’bors’ < gör. *péperi* ’bors’) fordítása, utótagja pedig a lat. szakny.-i *Mentha* > m. *menta* átvétele. A *borsmenta* növénynev kialakulására idegen nyelvi megfelelők is hatással lehetnek; vö. ang. *peppermint*, ném. *Pfefferminze* ’borsmenta’. Vö. **borsos menta** (→ **menta**).

Genaust *Píper* a.

borsmustár 1998: *borsmustár* (Priszter 370). **J:** ’*Eruca vesicaria* subsp. *sativa*; vetési borsmustár’. — **vetési ~ 1948:** *vetési borsmustár* (Halmai 28); 1998: *vetési borsmustár* (Priszter 370). **J:** ’ua.’.

A *borsmustár* összetett szó; az előtagra l. **bors**, az utótagra l. **mustár**. A névadás alapja, hogy vetési borsmustár magja a borshoz ’Piper’ hasonlóan csípős: „a’ virágja-fejér, a’ magva tsipős” (Veszelszki 207).

borsó 1. — **sárga~ 1813:** *sárga B[orsó]* (Magy. Fűvészk. 2. 366). **J:** ’*Spartium junceum*; jeneszter’. **2.** — **vad~** N. *vadborsó* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** ’*Adonis aestivalis*; nyári hérics’.

A *borsó* ótörök eredetű; ujj. *burčaq* ’borsó’; oszm. *burçak* ’ua.’; tat. *borčak*, *burčak* ’ua.’; csuv. *pārza* ’ua.’. A *borsó* ’veteményborsó’ első megjelenése: 1395 k.: pílla: *borfo* (BesztSzj.: TESz.). A magyarba a török **burčaq* kerülhetett, ebből **burcsou* ~ *bur-*

sou, majd *bursó* > *borsó*. A jeneszter (1.) *sárgaborsó* elnevezésének szemléleti háttere, hogy a növény hüvelytermése a borsóhoz hasonlít, virágzata sárga színű. A nyári hérics (2.) *vadborsó* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, valószínűleg a bimbók emlékeztetnek borsószemre.

TESz. *borsó* a.; EWUng. *borsó* a. — **Ö:** **miatyánk~, páternoszter~, seprű~.**

borsocska 1. — **nagy ~fü 1775:** *Nagy Borfotska-fü* (Csapó 42). **J:** ’*Thlaspi arvense*; mezei tarsóka’. **|| nagy ~ 1813:** *nagy Borsotska* (Magy. Fűvészk. 2. 366). **J:** ’ua.’. **2.** — **nagy ~fü 1798:** *Nagy borotska-fü* [! *borsotska*] (Veszelszki 424). **J:** ’*Lepidium campestre*; mezei zsásza’.

A *borsocska* az ótörök eredetű **bors** -*cška* kicsinyítő képzős változata. A mezei tarsóka (1.) *borsocska* elnevezésének magyarázata, hogy a növény hófehér virágaiból apró, kerek borsocskára emlékeztető termések fejlődnek. A mezei zsásza (2.) *borsocska* neve azon alapul, hogy fűszerként használták, erős ízű, vö. ang. *pepperwort*.

borsocskafü l. borsocska

borsófojtófü 1841: *borsófojtófü* (Barra 354). **J:** ’*Orobanch* *alba*; fehér vajvirág’.

A *borsófojtófü* a lat. *Orobanch* név (< gör. *órobos* ’csicseriborsó’, *ágchein* ’fojt’) mintájára jött létre. A névadás alapja a növény „gonoszsága”, élősdi mivolta: „Puha földben lizeret tanyáznai; a’ hol a’ fozmfzéd növevényeket el-nyomja” (Veszelszki 332), „népszerű nevét onnan vehette, mivel többnyire a’ kender- len- és a’ hüvelyes vetemények közt lakik” (Barra 354). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. R. ném. *Ervenwürger* ’borsófojtó’, N. *Würger* ’fojtó’, *Böse Blume* ’gonosz virág’, *Höllbrand* ’pokoltűz’ (mert a rét, ahol ez az élősdi növény elszaporodott, úgy fest, mintha kiégett volna); ang. *hell-root* ’pokolgyökér’; fr. *herbe de feu* ’tűzfű’. Vö. **babgyilkolófü**.

Marzell *Orobanch* *alba* a.; Mollay, Növénynevek 85–88; Genaust *Orobanch* a.

borsóka — **kerti sárga ~fa 1783:** *Kerti sárga Borsóka fa* (NclB. 401). **J:** ’*Spartium junceum*; jeneszter’.

A *borsóka* az ótörök eredetű **borsó** -*ka*

kicsinyítő képzős változata, a névadás magyarázatára l. **sárgaborsó** (→ **borsó**).

borsosbaraboly l. **baraboly**

borsosfű l. **borserejűfű**

borsóvirág 1903: *borsóvirág* (Hoffmann–Wagner 143). **J:** 'Corydalis solida; ujjas keltike'.

A *borsóvirág* összetett szó, előtagja az ótörök eredetű **borsó**, a névadás szemléleti háttere, hogy a növény termése a borsóéhoz hasonló hüvelytermés.

borszeder N. *Borszeder* (MagyGyógyn. 73). **J:** 'Morus nigra; fekete eperfa'.

A *borszeder* összetett szó, előtagja az ótörök eredetű *bor*, utótagja az ismeretlen eredetű *szeder*. A névadás alapja, hogy a termékből bort készítettek, ill. a fekete színű termést bor színezésére használták.

borvirág 1798: *Bor-virág* (Veszelszki 220); 1813: *Borvirág* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'Filipendula ulmaria; réti legyezőfű'.

A *borvirág* összetett szó, előtagja az ótörök eredetű *bor*. A névadás alapja valószínűleg a fehér színű, fürtszerű (szőlőtermésre emlékeztető) virágzat.

borz l. **menyét-a**

borza, borzag, borzang, borzáng l. **bodza**

borzas porcika l. **porcika**

borzeg, borzég, borzék, borzing, borzing l.

bodza

borzsalik l. **bazsalikomfű**

borzsalék l. **bozsor**

boszfa l. **bodza**

boszorkányfű 1. 1841: *boszorkányfű* (Barra 312). **J:** 'Stachys recta; hasznos tisztesfű'. ■ **2. N.** *boszorkányfű* (MagyGyógyn. 259); *boszorkányfű* (Jávorka 973). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'.

A *boszorkányfű* összetett szó, a *boszorkány* előtag ótörök eredetű. A tisztesfű (1.) *boszorkányfű* elnevezésének magyarázata, hogy a növényt rontás elűzésére használták. Hasonló szemléletű névadásra l. még **rontást gyógyító fű**. A bolondító beléndek (2.) *boszorkányfű* neve a növény gyógyhatására utal, a növényből boszorkánykenőcsöt is készítettek.

boszorkánygyökér 1948: *boszorkánygyökér* (Halmai 52). **J:** 'Mandragora officinarum; tavaszi mandragóra'.

A *boszorkánygyökér* a ném. *Hexenkraut* részfordításával keletkezett, az előtagot lefordították, a ném. *kraut* 'fű' utótagot *gyökér* magyarázó elemmel helyettesítették, amely a tavaszi mandragóra varázserejű részére utal. A névadás magyarázatára l. még **embergyökér**.

boszorkánykerék 1948: *boszorkánykerék* (MagyGyógyn. 182). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

A *boszorkánykerék* összetett szó, a *boszorkány* előtag ótörök eredetű, a *kerék* utótag szóhasadás eredménye, a *kerék* szó elkülönült változata. A névadás szemléleti háttere, hogy a mezei iringó elszáradt, gömb alakú száraz kóróját összel görgeti a szél a mezőkön, réteken. A névadás magyarázatára l. még **ördög-szekér**.

TESz. *boszorkány* a., *kerék* a.; EWUng. *boszorkány* a., *kerék* a.

boszorkányléptefű 1841: *boszorkányléptefű* (Barra 211); — N. *boszorkányléptefű* 'a néphit szerint rontás ellen használható gyógynövény' (ÚMTsz.). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófű'.

A *boszorkányléptefű* összetett szó, a *boszorkány* előtag ótörök eredetű, a *lép* 'a járás egy mozdulatát végzi' talán ősi örökség az ugor korból; a növénynevé jelentése 'boszorkány megtaposta fű'. A névadás magyarázata, hogy a növény levelei szeldeltek, emberi lábujjakhoz hasonlítanak, és a néphit szerint a közönséges aggófű rontás ellen használható. Hasonló szemléletű névadásra l. még a növény **rontófű** és **boszorkánytalp** elnevezését.

boszorkányliszt N. *boszorkányliszt* (MagyGyógyn. 38). **J:** 'Lycopodium clavatum; kapsos korpafű'.

A *boszorkányliszt* a ném. *Hexenmehl* tükrőfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény pora tűzbe hintve nagy lánggal fellobban, és füst nélkül, tűzveszélyt nem okozva ég el; tűzijátékoknál is alkalmazták.

boszorkánytalp N. *boszorkánytalp* (MagyGyógyn. 321). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófű'.

A *boszorkánytalp* népi név, összetett szó, a névadás alapjára l. **boszorkányléptefű**.

boszorkánytüske 1. N. *boszorkánytüske*

(ÚMTsz.). **J:** 'Rosa canina; gyepürózsa'. ■ **2.** N. *boszorkánytüsök* (ÚMTsz.). **J:** 'Ruscus aculeatus; szúrós csodabogyó'.

A *boszorkánytüske* 'gyepürózsa' és a *boszorkánytüsök* 'csodabogyó' népi nevek, a gyepürózsa tüskés növény, a szúrós csodabogyónak pedig a levelei hegyesek, szúrósak. A *tüske* és alaktani változata, a *tüsök* 'tüskés növény' jelentésű, a finnugor eredetű *tövik* ige tövéből létrejött *tövis* R. *tüs* változatából alakult ki *-ke* kicsinyítő képzővel.

TESz. *tövik* a.; *tövis* a., *tüske* a.; EWUng. *tövik* a., *tövis* a., *tüske* a.; UEWb. 520.

boszorkánytüsök l. **boszorkánytüske**

boszorkányvirág 1948: N. *boszorkányvirág* (MagyGyógyn. 59). **J:** 'Orchis sp.; kosbor'.

A *boszorkányvirág* népi név, összetett szó, a *boszorkány* előtag ótörök eredetű, a névadás alapja, hogy a növény gyökerét varázslatos erejűnek tartották, nemi izgató hatást tulajdonítottak neki, úgy gondolták, hogy a növény hereformájú gyökérgumói fokozzák az ondótermelést, és erőt adnak a férfiaknak.

MagyGyógyn. 59.

botca l. **bodza**

bozogáncs l. **bogáncs**

bozza l. **bodza**

bozsor N. *Bozsor* (MagyGyógyn. 59); *bozsor* (ÚMTsz.). **J:** 'Orchis sp.; kosbor'. — **~virág** N. *bocsor virág* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. || **borzsalék** N. *borzsalék* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'.

A *bozsor* népi szó, a hangutánzó-hangfeszítő eredetű *bizsereg* (~ *bozsog*) családjába tartozik. A növénynevet a *bozsog* 'bizseg, rajzik, hemzseg, nyüzög', *bozsorog* 'pezseg, nyugtalankodik' (MTsz. *bozsog* a., ÚMTsz. *bozsorog* a.) szóból képezték, a névadás alapja, hogy a növény gumóit szerelmi vágy pezsdítésére használják.

TESz. *bizsereg* a.; EWUng. *bizsereg* a.; ÚMTsz.

bödök l. **bürök**

böfögtető N. *böfögtető* (MagyGyógyn. 182). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

A *böfögtető* népi név, a hangutánzó eredetű *böfög* származéka, a gyomorban keletkező gáznak a szájon át való távozását kísérő hangjelenséget utánozza. A név arra utal, hogy a

növényt a szamar fogyasztja, és a szamarat böfögteti.

TESz. *böfög* a.; EWUng. *böfög* a.

bölénd, böléndek, bölöndök l. **belénd**

bölény N. *bölénd, bölény* (MTsz.); *bölén, bölény* (ÚMTsz.); *bölin* (MNy. 4: 43); *böll^é* (NyF. 34. sz. 72); *bölöny* (Hoffmann–Wagner 39); *bölöny* (Halmai 40). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'. — **~lapu** N. *bölénlapi* (Szabó–Péntek, Ezerjófű 88–9). **J:** 'ua.'. | **~virág** N. *bölényvirág* (Szabó–Péntek, Ezerjófű 169). **J:** 'ua.'.

A *bölény, bölénylapu, bölényvirág* 'bolondító beléndek' népetimológias növénynevek, a *bölény* előtag a *belén* ~ *belénd* értelmesítésével keletkezett. A TESz. szerint a *bölény* állatnév ótör. eredetű, első megjelenése azonos a növénynév első megjelenésével: 1395 k.: *belyn* 'bölény' (BesztSzj.: TESz.), a R. *belénd* 'bölény' alakváltozat szóvégi *-d*-je járulékhang. A bolondító beléndek népi elnevezései között szerepel a **bölömbika** (előtagja a *bölény* alakváltozata) is. Vö. **belénd, beléndek, bölényfű, bölénymag**.

TESz. *bölény* a.; EWUng. *bölény* a.; MNyj. 38: 465–474; Nyr. 127: 331; ÚMTsz.

bölényfű 1. N. *bölényfű* (Szabó–Péntek, Ezerjófű 88–9). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'. ■ **2.** N. *bölin* [...] *fűj, bölénfűj* (ÚMTsz.). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'.

A *bölényfű* 'bolondító beléndek' népetimológias növénynév, magyarzatára l. **bölény**. A *bölényfű* 'kövirózsa' jelentése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a levelek húsosak.

bölénymag 1. N. *bölénmag* (Jávorka 973); 1948: *bölénmag* (MagyGyógyn. 259); *bölénmag* (MNy. 4: 31); *bölénymag* (Csapody–Priszter, MNövSz. 29); *bilinmaggal* gr., *bölénmaggot* gr., *bölénmaggal* gr., *bölénymag, bölénymag* (ÚMTsz.). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'. ■ **2. 1903:** *bölénymag* (Hoffmann–Wagner 40); 1948: *bölénymag* (MagyGyógyn. 253). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'.

A *bölénymag* 'bolondító beléndek' népetimológias növénynév, magyarzatára l. **bölény**. A *bölénymag* 'maszlagos nadragulya' jelenté-

se hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett.

bölenylapi, bölenylapu, bölenyvirág l. **bö-lény**

böлиндök, böling l. **belénd**

bölömbika 1948: *bölömbika* (Magy-Gyógyn. 259); — N. *bölömbika* (Jávorka 973). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'.

A *bölömbika* népetimológiás elnevezés, kialakulására hatással lehetett a növény népnyelvi **böleny** elnevezése; vö. a *bölömbika* állatnév összetett szó, előtagja a *böleny* alakváltozata.

TESz. *bölömbika* a.; EWUng. *bölömbika* a.

börög l. **bürök**

börzsöny 1. — **kerti ~ 1775:** *Kerti berfeny* (Csapó 237); 1783: *Kerti Berfeny* (NclB. 425); 1798: *Kerti-börzsöny* (Veszelszki 140). **J:** 'Ricinus communis; ricinus'. **2. 1807:** *Berzsen* (Magy. Fűvészk. 279). **J:** 'Phytolacca americana; amerikai alkörmös'.

A *börzsöny* (első megjelenése: 1552: „*Berson libras duas*” (TESz.)), jelentése: 'egy fajta festék' valószínűleg összefügg az ol. *verzino* 'berzsenyfa; festékanyag', amely arab eredetű (vö. arab *wars* 'a szezámhoz hasonló sárga növény') lehet. Az ol. *verzino* nyilván összefügg az újlatin adatokkal: sp. *brasil*; prov. *brezil*; fr. *brésil* 'börzsöny'; újlat. *bresillum* 'ua.'. Ha mindezek az arabból származnak, akkor a magyarság valószínűleg a honfoglalás tájkán vagy a honfoglalás előtt megismerte a szót; mivel kereskedelmi cikk volt, izmaelita kereskedők közvetítésére gondolhatunk. A *ricinus* (1.) *börzsöny* neve a növény pirosas színe és élénkpiros termése alapján alakulhatott ki, az amerikai alkörmös (2.) szintén hasonlóság alapján kapta nevét, a növény termésének sötétvörös nedvét festésre használják.

TESz.; EWUng.

börzsönyvérfürt 1807: *berzsen Vérfürt* (Magy. Fűvészk. 279). **J:** 'Phytolacca americana; amerikai alkörmös'.

A *börzsönyvérfürt* Diószegi–Fazekas alkotása, az előtagra l. **börzsöny**, az utótag nemzetiségnév, a bíborvörös fürtszerű termésről

kapta nevét, a névadás magyarázatára l. még **vérfürt**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *Ber'sen Vérfürt* (Magy. Fűvészk. 2. 363) nevet javasolja a R. **alkörmös, börzsöny, festőszőlő** (→ **szőlő**), **borfestő** helyett.

bösvény 1. 1775: *Bösvény* (Csapó 49); 1783: *Bösvény* (NclB. 347); 1948: *bösvény* (MagyGyógyn. 187); — N. *bösövény* 'a sima bürök mogyorónyi gyökere, amelyből salátát készítenek' (ÚMTsz.). **J:** 'Conium maculatum; foltos bürök'. — **-fű 1798:** *Bösvény-fű* (Veszelszki 162). **J:** 'ua.'. **2. N. bösövény** (ÚMTsz.). **J:** 'Anthriscus cerefolium; zamatos turbolya'.

A *bösvény* talán a **börvény** (→ **bervéng**) népetimológiás változata, létrejöttére a **börzsöny** is hatással lehetett.

bötkő l. **száz-jűfű** (→ **százbütykűfű**)

brindus N. *brindus, brindúšā* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics; az őszi virág'. — **-virág** N. *brindusavirág* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'ua.'.

A *brindus* erdélyi népi elnevezés, a rom. *brindúšā* 'ua.' átvétele.

Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 221.

brindusavirág l. **brindus**

brosfű l. **borsfű**

brusztujlapu 1. N. *Brustujlapi, burdujlapi* (MagyGyógyn. 317). **J:** 'Petasites hybridus; közönséges acsalapu'. **2. N. borozdojlapi, bruzdújlapi, burusztaj lapi, burusztujlapi, buruzdujlapi, purusztajlapi (ÚMTsz.). **J:** 'Arctium lappa; nagy bojtorján'.**

A *brusztujlapu* összetett szó, az előtag a rom. *brustur* 'ua.' átvétele, **lapu** utótagja szláv eredetű.

buckó l. **gyöngy-**

bucsfenyő l. **lucfenyő**

bucskóró l. **duktóró**

buglyosvirág 1841: *buglyosvirág* (Barra 216). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

A *buglyosvirág* Barra alkotása a *bugolya* 'bóbita' szóból. Ez származékszó a *bog* 'csomó' alapszóból (a *-la* > *-lya* képzőbokor), utal a növény bóbitás kaszattermésekből álló, szürkésfehér gömböcskéire. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *blowball*.

TESz. *bugolya* a.; EWUng. *bugolya* a.

bujtorgya, bujtorgyán l. bojtorján

buk l. csóka~

burbora l. borbolya

burecs 1775: *Burets* (Csapó 27); 1798: *Burets* (Veszelszki 106); 1847: *burecs* (Peregri-ny 354); 1903: *burecs* (Hoffmann–Wagner 31). **J:** 'Borago officinalis; kerti borágó'.

A *burecs* a német *Buret/ch* (Csapó 27) át- vétele.

MNyj. 39: 127–133.

burgonyahagyma N. *burgonyahagyma* (Csapody–Priszter, MNövSz. 132). **J:** 'Allium ascalonicum; mogyoróhagyma'.

A *burgonyahagyma* népi név, a *burgonya* és a *hagyma* növénynevek összetétele, a név- adás magyarázata, a növényen található több, kisebb, a burgonyagumókhoz hasonló hagy- ma.

burján 1. — **fehér ~ 1903:** *fehér búrján* (Hoffmann–Wagner 197); 1948: *fehérburján* (MagyGyógyn. 291). **J:** 'Bryonia alba; бүдös gönye'. **2.** — **tejes ~** N. *tejesbúrján* (Pén-tek–Szabó, Ember és növényvilág 218). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'. **3.** N. *burján* (MNy. 4: 31). **J:** 'Chenopodium sp.; libatop'.

A *burján* 'dudva, gaz' szláv eredetű, vö. blg. *бурен*, N. *бурян* 'burján, gaz, gyógynö- vény'; szlk. *burina* 'burján, gaz'; or. *бурьян* 'burján, gaz'. A *burján* 'gaz' jelentése a nép- nyelvben ma is használatos: „A növények százai észrevétlenül maradnak; igénytelenségük miatt nem jutnak külön névhez, általá- nosan *burján*-oknak nevezik őket. ... Az ő sze- műkben a *burján* a növényország szemetje” (MNy. 4: 29). A névadás alapja, nyilván az, hogy a бүдög gönye (1.), a vérehulló fecskéfű (2.) és a libatop-félék (3.) vadon növvő, jelen- téktelen gazok. A *tejes* jelző a növényben ta- lálható nedvre utal.

Nyr. 113: 349. — **Ö:** **bárony~**, **bergő~**, **ci- gány~** (→ **cigányfű**), **köszvény~**, **seprű~** (→ **seprűfű**), **tövisdisznó~** (→ **disznó**).

burzá l. bodza

búsfenyő l. lucfenyő

busirózsa l. bazsa

búskóró l. dutkóró

buszujó, buszujog, buszujok, buszujóka l. bisziókfű

bútorvány l. bojtorján

búza l. tarack~

búzakék l. búzavirág

búza között termő konkoly l. konkoly

búzalevelűfű 1783: *Búza-levelű-fű* (NclB. 328); 1798: *Búza-levelű-fű* (Veszelszki 240); 1807: *Búzalevelű fű* (Magy. Fűvészk. 115). **J:** 'Elymus repens; közönséges tarackbúza'. **ll** **búzalevelű 1813:** *Búzalevelű* (Magy. Fű- vészk. 2. 367). **J:** 'ua.'

A *búzalevelűfű* elnevezés magyarázata, hogy a növény felépítése (levele, kalásza) ha- sonló a búzáéhoz, régen a búzafélékhez (lat. Triticum) sorolták, a Linné-féle rendszerben a növény lat. neve: Triticum repens. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Weizengras* 'búza'fű'.

Marzell *Agriopyrum repens* a.

búzavirág 1. 1577: Cyanus: Kek szinyű virag, auagy, buza virag (KolGL₂: RMGl. 775); XVI. sz. v.: Flos frumentii: [b]uza virag (De Herbis: RMGl. 775); 1775: *Buza-virág* (Csapó 47); 1783: *Búza virág* (NclB. 420); 1798: *Búza-virág* (Veszelszki 185); 1807: *Bú- zavirág* (Magy. Fűvészk. 489); 1998: *búzavi- rág* (Priszter 330). **J:** 'Centaurea cyanus; kék búzavirág'. — **kék ~ 1783:** *Kék Búza virág* (NomVeg. 427); 1998: *kék búzavirág* (Prisz- ter 330). **J:** 'ua.'. **ll** **vetési ~ 1998:** *vetési bú- zavirág* (Priszter 330). **J:** 'ua.'. **ll** **búzakék** N. *búzakék* (Szabó–Péntek, Ezerjófű 69). **J:** 'ua.'. **2.** — **erdei ~ 1578:** *erdei Buza virág* (Melius 146a). **J:** 'Centaurea montana; hegyi imola'. **3.** — **illatos ~ 1998:** *illatos búzavi- rág* (Priszter 298). **J:** 'Amberboa moschata; pézsmabúzavirág'. **4.** N. *búzavirág* (Szabó– Péntek, Ezerjófű 71). **J:** 'Papaver rhoeas; me- zei pipacs'. — **piros~** N. *piros búzavirág* (Szabó–Péntek, Ezerjófű 71). **J:** 'ua.'

A kék búzavirág (1.) *búzavirág* neve ösz- szetett szó; előtagja a virág közönséges tenyé- sző helyére, a gabonátáblára utal. Hasonló szemléletű névadásra l. **gabonavirág**. A növé- nyeket igen gyakran nevezik el előfordulási helyükről, ilyen a növény mai szakny.-i elne- vezésének (*vetési búzavirág*) *vetési* jelzője is. Idegen nyelvi megfelelőkre l. ang. *corn- flower*; ném. *Kornblume*; holl. *korenbloem*; dán *kornblomst*; svéd *kornblomma*. A kék

jelző a virág színére vonatkozik, a lat. *Centaurea cyanus* (< gör. *kýanos* 'kék') utótagjának fordítása, a virág „szirmaiból igen szép kék festéket készíthetni” (Barra 212). A virág *búzakék* neve, és egyéb elnevezései is utalnak a jellegzetes kék színre, vö. **kék színű virág** (→ **kékvirág**), **kékkonkoly** (→ **konkoly**); ez a jellemző kék szín a legtöbb idegen nyelvi megnevezésben is megtalálható: ang. *bluebottle*, *bluecaps*; ném. *blaue Kornblume*; cseh *sinokvět*; szlovén *plavica*, *plavcek*. A hegyi imola (2.) ugyancsak előfordulási helyéről kapta *erdei* jelzőjét: „hegyen, Erdőn teremnek ezec” (Mélius 146a). A *erdei búzavirág* 'hegyi imola' (2.) pontos fordítása a Lonicernél megtalálható német névnek: *Wald Kornblum*. A pézsmabúzavirág (3.) és a mezei pipacs (4.) *búzavirág* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a pézsmabúzavirág (3.) virágja hasonlít a kék búzavirágéhoz, a mezei pipacs (4.) pedig búzatáblákban fordul elő, a virág színe azonban eltérő, ezért kapta a *piros* megkülönböztető jelzőt.

Marzell *Centaurea cyanus* a.; Mollay, *Növénynevek* 49–52, 119–120; TESz. *búzavirág* a.; EWUng. *búzavirág* a.; Genaust *Cyananthus* a. — **Ö: pézsma-**.

búzavirágcsükküllő 1807: *Búzavirág Tsükküllő* (Magy. Fűvészk. 489); 1841: *búzavirág csükküllő* (Barra 212). **J:** 'Centaurea cyanus; kék búzavirág'.

A *búzavirágcsükküllő* Diószegi–(Fazekas) alkotása: az utótag (**csükküllő**) nemzetségnév, a **búzavirág** előtag fajnév. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *Búzavirág Tsükküllő* (Magy. Fűvészk. 2. 384) nevet javasolja a régi **sukollat** helyett.

Magy. Fűvészk. 489.

buzérfű 1708: „Feltő fü, Pirosító, *Buzér fü*” (PP. *Rübia* a.); 1775: *Buzér-fü* (Csapó 47); 1783: *Buzér-fü* (NclB. 330); 1798: *Buzér-fü* (Veszelszki 384); 1841: *buzérfü* (Barra 189). **J:** 'Rubia tinctorum; buzér'. || **buzér 1799:** *Bo'sér* (TESz.); 1998: *buzér* (Priszter 485). **J:** 'ua.'. — **festő ~ 1998:** *festő buzér* (Priszter 485). **J:** 'ua.'. | **pirosító ~ 1807:** *pirosító Buzér* (Magy. Fűvészk. 129). **J:** 'ua.'. || **puzsér 1783:** *Pusér* (NclB. 330); 1798: *Pusér* (Veszelszki 384); 1813: *Puzsér* (Magy. Fűvészk.

2. 384). **J:** 'ua.'. — **puzsérfü 1798:** *Pu'sér-fü* (Veszelszki 384). **J:** 'ua.'.

A *buzér* ismeretlen eredetű, a *bozsér* (1799) Gyarmathy alkotása. A *festő*, *pirosító* jelzők a növény azon tulajdonságára utalnak, hogy a növényt posztó és kelmék festésére használták. A *buzér* összes elnevezése (l. a latin név szerinti mutatót) a növény jellegzetes festő tulajdonságára utal: **farbálófű**, **festőgyökér**, **pirítófű**, **erdeimester**, **veresfű**, ennek alapján elképzelhető, hogy a *buzér* szó eredetére is hasonló jelentésű, festéssel kapcsolatos szót kell feltételezni.

TESz. *buzér* a.; EWUng. *buzér* a.

bücske l. **csipke**

büdös banka l. **banka**

büdösfa 1. 1583: *bidös fa* (Clusius–Beythe 4a: BotTört. 132); 1783: *Büdös-fa* (NclB. 342); 1798: *Büdös-fa* (Veszelszki 41). **J:** 'Frangula alnus; közönséges kutyabenge'.

■ **2. 1948:** *büdösfa* (MagyGyógy. 120). **J:** 'Sorbus aucuparia; madárberkenye'.

A *büdösfa* a ném. *Stinkbaum*, *Stinken Holz*, *Faulbaum* tükörfordítása, a névadás alapja, hogy a növény friss kérge kellemetlen, átható, dögsgagú és mérgező. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ol. *legno puzzolente*. A madárberkenye (2.) *büdösfa* neve hasonlóság alapján keletkezett, az illata szintén kellemetlen.

Marzell *Frangula alnus* a.

büdöske 1775: *Büdöske* (Csapó 254); 1783: *Büdöske* (NclB. 419). **J:** 'Anthemis cotula; büdös pipitér'.

A *büdöske* származékszó; a *büdös* melléknévből (a vitatott eredetű *büz* származéka) *-ke* kicsinyítő képzővel keletkezett. A névadás magyarázata, hogy a növény megdörzsölve undorító, büdös szagot áraszt.

Csapó 254; CzF.; TESz. *büdöske* a., *büdös* a., *büz* a.; EWUng. *büdöske* a., *büdös* a., *büz* a.

bükkfenyő N. *bükkfenyő* (Péntek–Szabó, *Ember és növényvilág* 197). **J:** 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'.

A *bükkfenyő* népi név, összetett szó, a *bükk* előtag jövevényszó, forrása ismeretlen, az utótagra l. **fenyő**. A névadás alapja az, hogy a *fenyő* a *bükkfákkal* keveredve fordul elő: „a

Pányiki-szorosban, bükkal vegyesen” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 197).

TESz. *bükk* a.; EWUng. *bükk* a.

bükkör l. **bürök**

bürök **1.** **1405** k.: „cicota: *berwk*” (SchlSzj.: RMGL. 133); 1470 k.: Cicuta: *bereg* (CasGl. a): RMGL. 133); 1500 k.: De cicuta: *Bwrek* (StrassbGl.: RMGL.133); 1525 k.: *Bjwrewk* (MNy 11: 38); 1577 k.: *Bêrêkrêl* (OrvK. 616/1); 1578: *börköt* gr. (Melius 115a); 1583: *bevrök* Cicuta (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 129); 1584: *Beurök* (Clusius–Beythe 12); 1595: *Bürök* Cicuta (Beythe 110); 1775: *Bödök*, *Börög* (Csapó 49); 1783: *Bürög*, *Börög*, *Bötök* (NclB. 347); 1793: *Bürök* (Földi 19); 1798: *Börög* (Veszelszki 162), *Bürköt* gr. (Veszelszki 163); 1807 e.: *Bürök* (Julow 257); 1948: *Bürök*, *Bödök* (MagyGyógyn. 187); 1998: *bürök* (Priszter 342); — N. *bireg*, *bükkör* (MTsz.); *Béreggel* gr., *bérök*, *büröng*, *böröng* (ÚMTsz.); *bürök* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 22). **J:** 1405 k.: 'Conium maculatum; foltos bürök'. l 1807 e.: 'Conium; bürök'. — **apró** ~ **1577** k.: *Apro bwrkêth* gr. (OrvK. 414/15). **J:** ? 'Conium maculatum; foltos bürök'. l **büdös** ~ **1577** k.: *Bwdês Bêrêk* (OrvK. 616/2); 1813: *büdös Bürök* (Magy. Fűvészk. 2. 387); 1841: *büdös bürök* (Barra 167); 1998: *büdös bürök* (Priszter 342). **J:** 'ua.'. l **foltos** ~ **1948:** *foltosbürök* (MagyGyógyn. 187); 1998: *foltos bürök* (Priszter 342); — N. *foltosbürök* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. l **közönséges** ~ **1775:** *Közönséges Bürök* (Csapó 49); 1798: *közönséges Bürök* (Veszelszki 162). **J:** 'ua.'. l **mocskos** ~ **1903:** *mocskos-, nagy- v. patikai bürök* (Hoffmann–Wagner 62); — N. *mocskos bürök* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. l **nagy** ~ **1783:** *Nagy Bürök* (NclB. 347); 1841: *nagy bürök* (Barra 167). **J:** 'ua.'. l **patikai** ~ **1948:** *patikai bürök* (MagyGyógyn. 187). **J:** 'ua.'. l **2.** — **ádázó** ~ **1780:** *adázó bürök* (Nyr. 61: 18); 1783: *Adázó Bürög* (NclB. 349); 1791: *Adázó Bürök* (Lumnitzer 116); 1798: *Adázó Börög* (Veszelszki 458); 1807: *adázó Bürök* (Magy. Fűvészk. 198). **J:** 'Aethusa cynapium; ádáz'. l **kicsiny** ~ **1903:** *kicsiny bürök* (Hoffmann–Wagner 57). **J:** 'ua.'.

A TESz. és az EWUng. szerint a *bürök* is-

meretlen eredetű. Török jövevényszóként (vö. oszm. *bürük* 'kúszó növényvel befuttatott fa; szőlőlevél') magyarázza az EtSz., de a TESz. szerint ez nem meggyőző. A *bürök* eredeti jelentése (első megjelenése: 1405 k.) foltos bürök (1.), ádáz (2.) jelentése később (első megjelenése: 1780) alakult ki. Az *apró bürök* elnevezés kétes azonosítású, a jelző nyilván megkülönböztető szerepű, a későbbiekben az *apró* jelzőt inkább az ádáz (2.) kapta, ennek korrelatív párja a *nagy* jelzős foltos bürök (1.), a megkülönböztetés a méretekre utal. A foltos bürök (1.) megkülönböztető jelzői a *büdös*, *foltos*, *patikai*. A *büdös* jelző arra vonatkozik, hogy „Kellemetlen, egérszagú növény” (Schönfelder 84), a *foltos* jelző a lat. *maculatum* (< lat. *maculatus* 'foltos') fordítása, arra utal, hogy a növény szárának alsóbb részén hosszúkás, vörös-barnás foltok láthatók. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *spotted hemlock* 'foltos bürök'; ném. *gefleckter Schierling* 'foltos bürök'. A *patikai* jelző a növény R. felhasználását jelzi, vö. R. ném. *Apotheker-Schierling* 'ua.'. Az ádáz (2.) *ádázóbürök* neve összetett szó, előtagja a növény mérgező voltára utal, magyarázatára l. **ádáz**; a *bürök* utótag hasonlóság alapján került a névbe: a növény ugyanolyan mérgező, mint a foltos bürök (1.). A névalkotásra talán a ném. *Wutschierling* (< ném. *Wut* 'méreg, düh') is hatással lehetett.

Marzell *Aethusa cynapium* a.; TESz. *ádáz* a., *bürök* a.; EWUng. *ádáz* a., *bürök* a.; Genaust *maculatus* a. — **Ö:** **csemege-**.

bürökárorr **1807:** *bürök Árorr* (Magy. Fűvészk. 389); 1841: *bürök Arorr* (Barra 81). **J:** 'Erodium cicutarium; bürökgémorr'.

A *bürökárorr* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, a *bürök* előtag a lat. szakny.-i *cutarium* (< lat. *cicuta* 'bürök') fordítása, a növény levele hasonló a bürökéhez, az utótagra l. **árorr**. Vö. **bürök**, **büröklevelű gémorr** (→ **gémorr**), **bürökgémorr**.

Genaust *Erodium* a.

bürökgémorr **1948:** *Bürök gémorr* (MagyGyógyn. 152); 1998: *bürökgémorr* (Priszter 370). **J:** 'Erodium cicutarium; bürökgémorr'.

A *bürökgémorr* összetett szó, talán a ném.

Schierlings-Reiherschnabel mintájára jött létre. A *bűrök* előtagra l. **bűrökárorr**; vö. **bűrök**, **bűröklevelű géorrh** (→ **gémorrh**). Az utótagra l.

gémorrh.

bűröklevelű géorrh l. **gémorrh**

bütykú, bütyök l. **százbütykűű**

C

cámolyfű 1578: *Czamoly fű* (Melius 65); 1775: *Czamoly-fű* (Csapó 57). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'. || **cámoly 1807 e.:** *Czámoly* (Julow 259); 1807: *Tzámoly* (Magy. Fűvészk. 318); — N. *cámoj* (ÚMTsz.). **J:** 1807 e., 1807: 'Aquilegia; harangláb | Aquilegia vulgaris; réti harangláb'. — **közönséges ~ 1903:** *Közönséges czámoly* (Hoffmann–Wagner 111). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'.

A *cámolyfű* valószínűleg Melius alkotása; a név eredete ismeretlen, Diószegi–Fazekas a *cámolyfű*ből a *cámoly* alakot vonta el, és fűvészkönyvükben a harangláb nemzetség neve.

Melius 63. — **Ö: harangcámoly.**

campaniakoszorú 1578: *Campaniai kofzoro* (Melius 95). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'.

A *campaniakoszorú* Melius alkotása, a növény R. lat. *Sertula* [Serratula] *campana* (Melius 95) nevének fordításával hozta létre, a név nem maradt fenn; vö. lat. *Campania* 'sík tartomány Közép-Itáliában, a lat. *serrātula* (< lat. *serrātus* 'fűrészformájú' < lat. *serra* 'fűrész') a fűrész formájú virágra utal, Melius azonban a lat. *serta* 'koszorú' szóból eredezteti.

Genaust *serra* a.

centaurea 1577 k.: „kys föld Epeyet kyt Centaureanak hñnak deakul” (OrvK. 583/2); 1578: *Centaureánac* gr. (Melius 67a); 1813: *Tzentauria* (Magy. Fűvészk. 2. 393); 1948: *Cintoria* (MagyGyógyn. 212); — N. *Cintorja* (Nyr. 39: 333, 37: 376); *cintoriá, cintória* 'ezerjófű', *centória, cintoria, cintorja* 'ezerjófű'; *cintórium, cintóriónnak* gr. 'ezerjófű' (ÚMTsz.). **J:** 'Centaurium erythraea; kis ezer-

jófű'. — **kis ~ 1583:** *kis centaurea* (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 128); 1783: *Kis Centuria* (NclB. 345). **J:** 'ua.'.

A *kis centaurea* a lat. *Centaurium minus* (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 128) utótagjának fordításával (< lat. *minus* 'kis') és a k. lat. *centaurea* átvételével jött létre; vö. lat. *centaurēum, centaurium, centauria*, k. lat. *centaurēa* [herba] 'kentaurfű' < lat. *Centaurēus* 'kentaur-' < gör. *kentaúreion, kentaúrion, kentauriē* < gör. *Kentaúreios* 'kentaur-' < gör. *Kéntauros* 'kentaur' szóból ered, mert a monda szerint kentaur fedezte fel a növény gyógyhatását. A népetimológia a lat. *centaurea* szót *centum aurei*-ként '100 arany' értelmezte, tehát száz aranyat érő növény a gyógyító hatása miatt, vö. **százforintosfű.**

Genaust *Centauréa* a.

centinodia 1583: *centinodia* Polygonum (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 131). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'.

A *centinodia* a lat. *centinodia, centum nodia* átvétele; vö. lat. *centum* 'száz', lat. *nōdus* 'csomó'. Vö. **százbütykűfű.**

Genaust *centifólia* a., *nodiflórus* a.

cicafarok, cicfark, cicfarkkóró l. cickafark

cickafark 1. 1826: „jó ha *cziczka-fark* helyett vagdalt ruta-levelekkel vegyítet” (TESz.); 1830: *cziczka farka* (Nyr. 51: 14); 1998: *cickafark* (Priszter 290); — N. *cicka-farka* 'Achillea nobilis' (MTsz.); *cickefark, cikkefarkfű, cickafark* (SzegSz.); *cicáfárok-véráog; cicáfárok* (SzlavSz.); *cickafarok, cikkefark, cikkefarok, cicafarok, cickafarka, cickahá-fárok* (ÚMTsz.). **J:** 'Achillea millefolium; közönséges cickafark'. — **közönséges ~ 1948:** *Közönséges cickafark* (MagyGyógyn.

300); 1998: *közönséges cickafark* (Priszter 290). **J:** 'ua.'. | ~fű N. *cickekarkfű, cicafarkúfüj* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. | **2.** — *mezei ~ 1998: mezei cickafark* (Priszter 290). **J:** 'Achillea collina; mezei cickafark'. | **3.** — *magyar ~ 1998: magyar cickafark* (Priszter 290). **J:** 'Achillea pannonica; magyar cickafark'. | **cicfarkkóró 1775: Czitzfarkkóró** (Csapó 82); 1783: *Czitzfarkkóró* (NclB. 419); — N. *cicfarkkóró, cicfarkóró, cicfarku korró* (ÚMTsz.). **J:** 'Achillea millefolium subsp. millefolium; közönséges cickafark'. — **ezerlevelű cickarkkóró 1703: ezerlevelű Cziczfarkkóró** (Földi 32). **J:** 'ua.'. — **cicfarkkórófű 1798: Tzitz-fark-kóró-fű** (Veszelszki 313). **J:** 'ua.'. | **cicfark 1807: tzitzfark** (Magy. Fűvészk. 486); 1841: *cziczfark* (Barra 206); 1862: *cziczfark* „Növényfaj a cziczkórók neméből, hosszukás, hengerded, sok, egymásra halmozott szirmu virággal” (CzF. I: 1125); — N. *cicfarok, cicfark, cicfark, cicfarok* (ÚMTsz.). **J:** 1807, 1841: 'Achillea millefolium subsp. millefolium; közönséges cickafark'. | 1862: 'Achillea; cickafark'. — **cicfarkfű** N. *cicfarkfű* 'közönséges cickafark' (ÚMTsz.); *cicfarku-fű* 'magyar cickafark' (ÚMTsz.). **J:** 'Achillea millefolium subsp. millefolium; közönséges cickafark'. | 'Achillea pannonica; magyar cickafark'. | **cickóró 1807: Tzitzkóró** (Magy. Fűvészk. 484); 1948: *cickóró* (MagyGyógyn. 300); — N. *cickara, cickórót, cic-kóró* (ÚMTsz.). **J:** 1807: 'Achillea; cickafark'. | 1948: 'Achillea millefolium subsp. millefolium; közönséges cickafark'. — **egérfarkú cickóró 1807: egérfarkú Tzitzkóró** (Magy. Fűvészk. 486); 1841: *egérfarku cziczkóró* (Barra 206). **J:** 'Achillea millefolium subsp. millefolium; közönséges cickafark'.

A növénynevét először *cicfarkkóró* (1775) formában tünt fel; ebből a magyarzó *kóró* utótag elhagyásával keletkezett a *cicfark* és *cickafark*. A *cickafark* összetett szó, az alakváltozatok között előfordul jelöletlen birtokos jelzős (*cickafark*) és jelölt birtokos jelzős (*cicka farka*) szerkezet is. A név előtagja a *cica*, ill. ennek játszi képzős módosulata. Az elnevezés alapja a növény puha, szőrös leveleinek a macska farkához való hasonlósága. Ugyan-

ezen a szemléleten alapul a növény *egérfark* elnevezése. A *cickafark, cicfark* állatnév + *fark, farok* összetételű növénynév; ez a típus igen gyakori a növénynévadásban; vö. **bárányfarok** 'bókoló amaránt', **ökörfark** 'dúsvirágú ökörfarkkóró', **rókafark** 'parlagi macskatalp' stb. Az *ezerlevelű* jelző a növény jellegzetesen szeldelt leveleire utal, a latin név mintájára keletkezett (vö. lat. *millefolium*). A *cickórót* Diószegi és Fazekas hozta létre, a *fark* elemet hagyták ki a növénynévből, és az *Achillea* nemzetség megnevezésére a *Tzitzkóró* (1807) nevet javasolják, a növény hivatalos neve ma: *cickafark*. Diószegi és Fazekas a *cickóró* nemzetség név elé a növény R. elnevezéséből (*egérfark*) megkülönböztető jelzőt (*egérfarkú*) illesztett. A *magyar cickafark* megkülönböztető jelzője a lat. szakny.-i név utótagjának (*pannonica*) fordításával jött létre. A *mezei cickafark* jelzője a növény előfordulási helyére vonatkozik, szintén megkülönböztető szerepű. Vö. **cicufark-ezerlevelűfű** (→ **ezerlevelűfű**).

Földi 20; Magy. Fűvészk. 484; Magy. Fűvészk. 2. 394; Marzell *Achillea millefolium* a.; Mollay, Növénynevek 57–60; TESz.; EWUng. — **Ö: kenyérbél--**.

cickekarkfű, cickekafarok l. **cickafarok**

cickóró l. **cickafark, kenyérbél--** (→ **kenyérbél-cickafark**)

cicufark-ezerlevelűfű l. **ezerlevelűfű**

cifrus l. **vénasszonyocitrus**

cigányburján l. **cigányfű**

cigányfű 1841: cigányfű (Barra 305); 1903: *Czigány-fű* (Hoffmann–Wagner 6). **J:** 'Lycopus europaeus; vízi peszérce'. | **cigányburján 1841: cigányburján** (Barra 305). **J:** 'ua.'.

A *cigányfű* talán népnyelvi elnevezés, a névadás magyarázata: „a' babonás cigány aszszonyok pedig a' tehenek téjapadását szokták általa eszközteni, ezen okból a' köznép *czigányfűnek* nevezi” (Barra 306). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *gipsy wort*.

Marzell *Lycopus europaeus* a.

cigánypetrezselyem 1578: Cigán petrefeliem (Melius 58); 1775: *Tzigány petrefelyem* (Csapó 141); 1783: *Tzigány petre'selyem* (NclB. 349); 1998: *cigánypetrezselyem*

(Priszter 343). **J:** 'Coriandrum sativum; kerti koriander'.

A *cigánypetrezselyem* Melius alkotása, összetett szó, a déli szláv eredetű *cigány* előtag magyarázata, hogy a növényt egyszerűbb emberek használták fűszerként, az értékes petrezselymet helyettesítették vele. Hasonló szemléletű névadásra l. még a növény **sobra-borifű** 'szegény emberek borsá' elnevezése. A latin eredetű **petrezselyem** utótag hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a két növény (petrezselyem és koriander) felhasználása hasonló: fűszernövények, a felépítésük is azonos: „mint a' petrefelyem olly magasra nő” (Csapó 141).

TESz. *cigány* a., *petrezselyem* a.; EWUng. *cigány* a., *petrezselyem* a.

cigánypicsa 1. N. *cigánypicsa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 240). **J:** 'Pulsatilla pratensis subsp. nigricans; fekete kökörcsin'. ■ **2.** N. *cigánypicsa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'. ■ **3.** N. *cigánypicsa* (ÚMTsz.). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'.

A fekete kökörcsin (1.), a tavaszi hérics (2.) és a fekete nadálytő (3.) *cigánypicsa* elnevezése népi név. A *cigánypicsa* összetett szó, a déli szláv eredetű *cigány* 'cigány ember' és a szláv eredetű *picsa* 'női szeméremtest' összetétele. A fekete kökörcsin (1.) nyilván a növény feketés, lilás színű virágja alapján kapta a nevet, a tavaszi hérics (2.) *cigánypicsa* neve valószínűleg hasonlóság alapján keletkezett, bár virága élénksárga, az egész növény felépítése (pl. levelei) nagyon hasonlóak a fekete kökörcsinéhez. A fekete nadálytő (3.) virágja szintén sötétlila színű. Vö. **cigányvirág, cigányvalag**.

TESz. *cigány* a., *picsa* a.; EWUng. *cigány* a., *picsa* a.

cigányvirág 1. N. *cigányvirág* (ÚMTsz.). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'. ■ **2.** N. *cigányvirág* (ÚMTsz.). **J:** 'Pulmonaria officinalis; pettyegetett tüdőfű'. ■ **3.** N. *cigányvirág* (ÚMTsz.). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'.

A *cigányvirág* népi név, összetett szó, a déli szláv eredetű *cigány* 'cigány ember' és a

virág magyarázó utótag összetétele. A fekete nadálytő (1.) és a pettyegetett tüdőfű (2.) *cigányvirág* elnevezésének alapja a sötétlila, feketés színű virág, az orvosi körömvirág (3.) *cigányvirág* nevét valószínűleg az magyarázata, hogy sokszor cigány emberek gyűjtik a növényt. Vö. **cigánypicsa**.

TESz. *cigány* a.; EWUng. *cigány* a.

cigányvalag N. *cigányvalag* (ÚMTsz.). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'.

A *cigányvalag* népi név, összetett szó, a déli szláv eredetű *cigány* 'cigány ember' és az ismeretlen eredetű *valag* 'női szeméremtest; fenék' összetétele. A névadás magyarázata a fekete nadálytő feketés színű virágja. Vö. **cigánypicsa**.

TESz. *cigány* a., *valag* a.; EWUng. *cigány* a.; *valag* a.

cigóré, cigóri, cigória l. **cikória**

cikkszár 1. 1807: *Tzikszár* (Magy. Fűvészk. 253). **J:** 'Polygonum; keserűfű'. — **borsos ~ 1807:** *borsos Tzikszár* (Magy. Fűvészk. 253); 1841: *borsos cikkszár* (Barra 378). **J:** 'Persicaria hydropiper; borsos keserűfű'. ■ **2.** — **tekert ~ 1807:** *tekert Tzikszár* (Magy. Fűvészk. 254); 1841: *tekert cikkszár* (Barra 378). **J:** 'Persicaria bistorta; kigyógyókerü keserűfű'.

A *cikkszár* 'Polygonum' nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása. A *cikkszár* összetett szó, előtagja *cikk* 'gerezd' jelentésű (1795-től adatolható), a *szár* 'a növénynek vékonyan felnyúló része, amely a levelet, virágot, termést tartja' utótag ugor eredetű. A névadás alapja, hogy a nemzetséghez tartozó növények szára vagy gyökere csomós, darabos, ízekre tagolt. A borsos keserűfű (1.) *borsos* jelzőjére l. **vízibors** (→ **bors**); Diószegi–Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *borsos cikkszár* nevet javasolja a R. **vízibors** (→ **bors**), **keserűfű, légyfű, vízhunyor** (→ **hunyor**), **bolhafű, ebgyömbér** helyett. A kigyógyókerü keserűfű (2.) *tekert* jelzőjét a növény R. **tekertgyökér** (→ **tekertgyökérűfű**) nevéből vette át Diószegi–Fazekas, Orvosi fűvészkönyvük a *tekert cikkszár* nevet javasolja a R. **kigyótrankfű, kigyógyóker, tekertgyökér** (→ **tekertgyökérűfű**) helyett.

TESz. *cikk* a., *szár* a.; EWUng. *cikk* a.,

szár a.; Nyr. 127: 47. — **Ö:** porcsin~.

ciklámen 1877: „Pihenés után elmentünk *cyclámákat* szedni” (TESz.); 1893: *cyclamen* (TESz.); 1998: *ciklámen* (Priszter 351); — N. *ciklamēnt* gr., *sziklament* gr. (ÚMTsz.). **J:** 'Cyclamen purpurascens; erdei ciklámen'. — **erdei ~ 1998:** *erdei ciklámen* (Priszter 351). **J:** 'ua.'

A *ciklámen* nemzetközi szó; vö. ang. *cyclamen*; ném. *Zyklamen*; fr. *cyclamen*; ol. *ciclamino*; or. *κυκλαμεν*. Ezek forrása a latin *cyclaminos*, *cyclaminum*, a magyarba a lat. szakny.-i *cyclamen* került. A latin szó a gör. *κυκλάμινος*, *κυκλάμινον* 'ua.' átvétele, amely a gör. *κύκλος* 'kör' kicsinyítő képzős származéka. A növény „Arnyekos helyőkön es fakalat teröm”, gyógynövényként használták: „Ha ket fele halitod es faio fog irant kiuól az orczadra tezdöd, minden merget es faldalmat ki Izijvia” (Beythe 51a).

TESz.; EWUng.; Nyr. 128: 184.

ciklász 1807: *Tziklász* (Magy. Fűvészk. 307); 1998: *ciklász* (Priszter 384). **J:** 'Geum; gyömbérgyökér'. — **szegfűszagú ~ 1807:** *szegfűszagú Tziklász* (Magy. Fűvészk. 307). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'.

A *ciklász* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, a nevet a *cikkelyes kalász* (Magy. Fűvészk. 307) jelzős szerkezetből alkották összevonással: *cikkelyes kalász*. Névadásukat így magyarázzák: a növény magva „sok, bötökös v. tzikkelyes kaláfz” (Magy. Fűvészk. 307). Diószegi–Fazekas *ciklász* nemzetségeve a **gyömbérgyökér** (→ **gyömbéresgyökér**) név mellett ma is a Geum nemzetség hivatalos neve. A *szegfűszagú* jelzőt Diószegi–Fazekas a növény R. *szekfűszagúfű* nevéből vonta el.

cikória 1. 1544: „Vöttem soskat, pareyt, *cykoria*t” (OkISz.); 1807: *Tzikória* (Magy. Fűvészk. 455). **J:** 'Cichorium endivia; salátakatáng'. — **kerti~ 1798:** *Tzikória kerti* (Veszelszki 161). **J:** 'ua.'. **2. 1577 k.:** *Cicoreath* gr. (OrvK. 70); 1583: *Cicoria* Cichorium sil. hedipnois (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 129); 1610 k.: *Cichoriana(k)* gr. (MNy. 11: 132); 1664: Cichorium Katankóró, *Cicoria* (Lippay II: 90); 1763: *Czikória* (TESz.); 1794: *tzikorja* (TESz.); — N. *cigória*

(NyF. 10. sz. 16); *cigóri* (NyF. 48. sz. 61); *cigóré*, *cigori* (ÚMTsz.). **J:** 'Cichorium intybus; mezei katáng'. — **mezei~ 1783:** *Mezei Czikória* (NclB. 411). **J:** 'ua.'. **1. vad~ 1578:** *Vad cichoria* (Melius 77a); 1775: *Vad-cikoria* (Csapó 132); 1783: *Vad Czikória* (NclB. 411). **J:** 'ua.'. **3. 1775:** *Tzikoria* (Csapó 207). **J:** 'Hieracium murorum; erdei hölgyalm'. **4. N. cikoria, cikória, cikórija** (ÚMTsz.). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'. — **törpe sárga~ 1841:** *törpe — sárga czikória* (Barra 216). **J:** 'ua.'. — **~virág N. cikória virág** (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'

A *cikória* latin eredetű; vö. k. lat. *cicoria*, *cichorea*, lat. *cichorium*, *cichoreum*, h. lat. *cicorea* (< gör. *κίχόριον*, *κίχόρε*, *κίχора*, többes szám: *κίχόρεια*, *κίχόρια*). A latin szavak a legtöbb európai nyelvbe bekerültek, vö. ang. *chicory*; ném. *Zichorie*; fr. *chicorée*; ol. *cicoria*. A *cikória* eredeti jelentése 'salátakatáng' (1.). A mezei katáng (2.), az erdei hölgyalm (3.) és a pitypang (4.) *cikória* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett a felhasználás alapján, mindegyik növény friss leveleit salátaként fogyasztották.

Marzell *Hieracium murorum* a.; Genaust *Cichorium* a.; TESz.; EWUng.

cilján l. csalán

címer l. kakas-

címnyelvűfű l. gímnyelv

cinadó l. cinadónia

cinadónia 1533: Chelidonia: Schelwurtzel: *Cynedonia* (Murm.: RMGl. 135); 1578: *Chelidonia* (Melius 178a); 1583: *cynadonya* (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 128); 1590: Chelidonia: *Czinadonia* (SzikszF.: RMGl. 135); 1775: *Czinadonia* (Csapó 91); 1783: *Czinedónia* (NclB. 377); — N. *cinadó* (MTsz.); *Cinadó* (MagyGyógyn. 104); *cinaduna* (Nyr. 73: 396); *cinadona*, *cinadóna*, *cinadória*, *cinaduna*, *cinagna*, *cinadória*, *cinnadónia*, *cinodonia* (ÚMTsz.). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskefű'. — **~fű 1540 k.:** Celidonia: *cenodonja fw* (Herb. c): RMGl. 256). **J:** 'ua.'

A *cinadónia* latin eredetű, vö. k. lat. *cenedonia* (< lat. *chelidonium* 'fecske-' melléknév < gör. *chelidónion* 'fecske-' melléknév < gör. *chelidōn* 'fecske'); vö. lat. [*herba*]

chelidonia 'fecskéfű'. A magyar alakváltozatok közül a *cinadó* szórövidítés eredménye, a *cinadona* hangkieséssel, a *cinadória* hangcserével keletkezett, a *cinaduna* talán népetimológiával jött létre.

TESz.; EWUng.; Genaust *Chelidonium* a.

cinadóniagódirc 1807: *Tzinadónia Gódirtz* (Magy. Fűvészk. 312); 1948: *cinadogódirc* (MagyGyógyn. 104). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'.

A *cinadóniagódirc* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, a *cinadónia* előtag a régi és a nyelvjárásokban megőrzött *cinadónia* név átvétele, a *gódirc* utótag nemzetségnév.

cinadona, *cinadória*, *cinaduna*, *cinagna* l. *cinadónia*

cindrót 1. 1903: *czindrót* (Hoffmann–Wagner 206); 1911: *cindrót* (Cserey, Növényosztár 94). **J:** 'Ephedra distachya; közönséges csikófark'. **2. N. cindrót** (MagyGyógyn. 37). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'. **|| cingrát N. cingrát** (MagyGyógyn. 37). **J:** 'ua.'

A *cindrót cin-* eleme a ném. *Zinnkraut* 'cinfű', *Zinngras* 'cinfű' előtagjának átvétele, a *drót* utótag szintén német eredetű, feltehető egy ném. R. N. **Zinnrot* növénynév is. A *cingrát* a ném. *Zinngras* 'cinfű' átvétele. A közönséges csikófark (1.) *cindrót* nevének szemléleti háttere, hogy a növény vesszőszerű szára dróthoz hasonló. A mezei zsurló (2.) szára szintén dróthoz hasonló, és a növényt edények tisztítására használták, idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Scheuerkraut* 'súrolófü', *Putzkraut* 'tisztítófü'. Vö. *ónfü*, *cinmosófű* (→ *mosófű*).

Marzell *Equisetum arvense* a.; Nyr. 128: 56.

cinedória l. *cinadónia*

cingrát l. *cindrót*

cinka 1807: *Tzinka* (Magy. Fűvészk. 184); 1841: *czinka* (Barra 272); 1903: *czinka* (Hoffmann–Wagner 51). **J:** 1807: 'Vincetoxicum; méreggyilok'. | 1841, 1903: 'Vincetoxicum hirundinaria; közönséges méreggyilok'. — **méregölő ~ 1807:** *méregölő Tzinka* (Magy. Fűvészk. 184). **J:** 'Vincetoxicum hirundinaria; közönséges méreggyilok'.

A *cinka* nemzetségnév, a *Cynanchum* (ma-

Vincetoxicum) nemzetség neve, a név Diószegi–Fazekas alkotása. A növény R. lat. szakny.-i *Cynanchum* (< gör. *kýōn*, gen. *kynós* 'kutya'; *ágchein* 'fojtani') elnevezésének előtagját vették (*cin-*) át, és ezt kicsinyítő képzővel (*-ka*) láttak el. A *méregölő* jelző magyarázatára l. **méregölőfü**. Diószegi Orvosi fűvészkönyve a *Méregölő Tzinka* (Magy. Fűvészk. 2. 369) nevet javasolja a R. **fecskéfű**, **méregölőfü**, **Szent Lórincc füve** helyett, új nevüket azonban nem fogadta be a szaknyelv.

Genaust *Cynanchum* a.

cinmosófű l. **mosófű**

cinadónia l. **cinadónia**

cintori, **cintória**, **cintorion**, **cintorium**, **cintorja** l. **centaurea**

cipke l. **csipke**

cipója l. **istenke-**

cipor l. **ciprus**

ciprus 1. — mezei~ 1775: *Mezei tzipros* (Csapó 125); 1783: *Mezei Czipros* (NclB. 384). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfü'. | **mezei vad~ 1798:** *Mezei vad-tzipros* (Veszelszki 261). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1578:** *Vad Cypros* (Melius 171); 1775: *Vadcyprus* (Csapó 125). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfü'. **2. 1903:** *czipor* (Hoffmann–Wagner 79). **J:** 'Calluna vulgaris; csarab'. — **nyíri~ 1578:** *nyíri Cyprufnac* gr. (Melius 20). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1578:** *Vad Cypros* (Melius 20); 1783: *Vad Cypros* (NclB. 362). **J:** 'ua.'. **3. — homoki~ 1903:** *Homoki* v. mezei *cziprus* (Hoffmann–Wagner 163). **J:** 'Artemisia campestris; mezei üröm'. | **mezei~ 1578:** *mezei Cyprofnac* gr., *Mezei Cypros* (Melius 170a). **J:** 'ua.'

A *ciprus* latin eredetű, vö. lat. *cyprus* 'henna(gyökér), tövistelen fagyalfajta' (< gör. *kýpros*). A magyar *ciprus* a lat. *cupressus*, *cypressus*, *cyparissus* 'ciprus (Cupressus sp.), elsősorban örökzöld ciprus (Cupressus sempervirens)' jelentését vette fel, ez a latin szó a magyarba is bekerült, első megjelenése: 1395 k.: cyprefflus: *cipreffus fa* (BesztSzj.: TESz.); 1508: „almafanak: gómóllévelel *Cipros* nardofval” (TESz.). A kalincaínfü (1.), a csarab (2.) és a mezei üröm (3.) *ciprus* neve megkülönböztető jelzőkkel először 1578-ban tűnik fel, a neveket Melius alkotta. A kalinca-

írfű (1.) *vadciprus* neve tükörfordítás, a ném. *Feldcypreffen* (Melius 171) fordításával keletkezett. A csarab (2.) *nyírciprus* és *vadciprus* elnevezéseit szintén Melius alkotta hasonlóság alapján, megkülönböztető jelzőket illesztett a *ciprus* elé, a hasonlóságot így magyarázza: „mint az Fönnyű fánac à leuele olyan, de nem tóuiffles, alacson faczka” (Melius 20). A *nyíri* jelző a növény előfordulási helyére utal, a növény elsősorban savanyú, nedves talajon él meg, hazánkban csak a nyugati határszéleken; vö. a *nyír* 'mocsár, vizenyős rét' első megjelenése 1578. A *ciprus* 'mezei üröm' (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növény bokorszerű, ciprushoz hasonló felépítésű.

Marzell *Calluna vulgaris* a.; Szabó, Melius 437; TESz. *nyír*³ a.; EWUng. *nyír*³ a. — **Ó: fenyő-**.

citromcserje — **háromlevelű** ~ **1998:** *Háromlevelű citromcserje* (Bremness 93). **J:** 'Aloysia triphylla; háromlevelű citromverbéna'.

A *citromcserje* a ném. *Zitronenstrauch* tükörfordítása; a névadás magyarázatára l. **citromfű**. A *háromlevelű* jelző a lat. *triphylla* (< gör. *triphyllos* 'háromlevelű' < gör. *tri-* 'három', *phýllon* 'levél') fordítása, a névadás alapja, hogy a levelek hármazs örvökben állnak.

Genaust *Tripetália* a.

citromfű **1. 1775:** *Czitrom-fű* (Csapó 183); 1783: *Czitrom-fű* (NclB. 389); 1798: *Tzitrom-fű* (Veszelszki 63); 1998: *citromfű* (Priszter 427); — N. *citromfű* (ÚMTsz.). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'. — **orvosi** ~ **1948:** *Orvosi citromfű* (MagyGyógyn. 234); 1998: *orvosi citromfű* (Priszter 427). **J:** 'ua.'. **2.** — **vad-** **1775:** *Vad tzitrom-fű* (Csapó 184); 1783: *Vad Czitrom-fű* (NclB. 390). **J:** 'Melittis melissophyllum; déli méhfű'. **3. 1911:** *citromfű* (Cserey, Növényiszótár 11). **J:** 'Aloysia triphylla; háromlevelű citromverbéna'.

A *citromfű* (1.) összetett szó, az előtag a lat. *citrum* 'citromfa, tujafa, életfa', k. lat. *citrum* 'citromfa, ennek gyümölcse' átvétele, a *fű* utótag magyarázó szerepű. Az orvosi cit-

romfű (1.) *citromfű* neve a növény R. lat. *citraria*, *citrago* (< *citrus* 'citromfa') elnevezése alapján jött létre. A névadás alapja a növény „nyers füve ... citrom szagu, mely szag száraz állapotban erősebb” (Barra 315). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *lemon*; ném. *Citronenkraut*, *Citronenmelisse*, *Citronella*; holl. *citroenkruid*. A déli méhfű (2.) *citromfű* neve hasonlóság alapján keletkezett, a növény citromillatú, és hasonló az orvosi citromfűhöz. A háromlevelű citromverbéna (3.) *citromfű* neve a ném. *Zitronenkraut* tükörfordítása; a névadás alapja, hogy a levelek megdörzsölve citromillatúak.

Marzell *Aloysia citriodora* a., *Melissa officinalis* a.; Genaust *citrátus* a.

citromverbéna **1998:** *citromverbéna* (Priszter 297). **J:** 'Aloysia triphylla; háromlevelű citromverbéna'. — **háromlevelű** ~ **1998:** *háromlevelű citromverbéna* (Priszter 297). **J:** 'ua.'.

A *citromverbéna* összetett szó; a latin eredetű *citrom* előtagot azért kapta, mert a levelek citromillatúak, ha megdörzsölik őket; vö. a növény egyéb citrom előtagú neveivel: **citromfű**, **citromcserje**. A *verbéna* utótag latin eredetű, a lat. szakny.-i *Verbena* (< lat. *verbēna*, többes szám *verbēnae* 'kultikus célra szedett szent fű, babér-, mirtusz-, olajfa- stb. levél, ág' < indogermán **uerb-* 'csavar, teker' töből) átvétele, a növény a verbénafélék családjába tartozik. A *háromlevelű* magyarázatára l. **citromcserje**.

TESz. *verbéna* a.; EWUng. *verbéna* a.; Genaust *Verbéna* a.

coriandrum l. **koriander**

cucik N. *Cucik* (MagyGyógyn. 111). **J:** 'Papaver rhoeas; mezei pipacs'.

A *cucik* népi név, a név talán a német, ill. bajor-osztrák eredetű *cucli* 'cumi' hatására jött létre, a névadás alapja a kerek pipacsgubó lehet, amely *cucli*hoz hasonlít.

cukorjuhar **1966:** *cukorjuhar* (Csapody-Priszter, MNövSz. 40); 1998: *cukorjuhar* (Priszter 289). **J:** 'Acer saccharum; cukorjuhar(fa)'. — **-fa** **1998:** *cukorjuharfa* (Priszter 289). **J:** 'ua.'.

A *cukorjuhar* összetett szó; a német eredetű *cukor* előtag a fa törzséből megcsapolással

nyerhető cukortartalomra utal, az utótagra l. **juhar**. Az összetétel idegen nyelvi minták alapján jött létre; vö. ang. *sugar maple*; ném. *Zuckerahorn*.

Marzell *Acer saccharum* a.

cukorkóró N. *Cukorkóró* (MagyGyógyn.

148). **J:** 'Glycyrrhiza glabra; igazi édesgyökér'.

A *cukorkóró* népi név, minden bizonnyal a növény egyéb, *édes* előtagú neveinek hatására jött létre; vö. **édeslevelűfű, édesfa, édesgyökér**. A névadás alapja a növény édes gyökere.

CS

csabaíre 1. 1500 k.: „Isop salluia obruta *czyabaíre*” (TESz.); 1525 k.: „Pimpinella: *Chabaýr*” (TESz.); 1540 k.: Pipinella: *chobaýer fw* (Herb c): RMGl. 256); 1584: *Chaba íre* „emplastrum chabæ” (Clusius–Beythe 24); 1610 k.: Pipinella: Pimpinella: *Chýaba íre* (Herb d): RMGl. 356); 1775: *Csába íre* (Csapó 51); 1783: *Csába-íre* (NclB. 331); 1798: *Csaba-íre* (Veszelszki 349); 1807: *Tsábaír* (Magy. Fűvészk. 515). **J:** 1500 k., 1525 k., 1540 k., 1610 k., 1807: 'Pimpinella és Sanguisorba sp. (régén a két nemzetséget gyakran keverték), elsősorban Sanguisorba minor (csabaíre) és Sanguisorba officinalis (vérfű)'. | 1584: 'Sanguisorba officinalis; vérfű'. | 1775, 1798: 'Sanguisorba minor; csabaíre'. | 1807: 'Poterium; ma ilyen nemzetség nincs'. — **vérfejű ~ 1807: vérfejű** *Tsábaír* (Magy. Fűvészk. 515). **J:** 'Sanguisorba minor; csabaíre'. ■ **2. 1783:** *Csába-íre* (NclB. 351). **J:** 'Pimpinella saxifraga; hasznos földitömjén'. — **vad ~ 1813: vad Tsabaíre** (Magy. Fűvészk. 2. 392). **J:** 'ua.'

A *csabaíre* (1.) korai adatai a Pimpinella 'földitömjén' és a Sanguisorba 'vérfű' nemzetségekre vonatkoznak, a fajokat nem lehet pontosan elkülöníteni, de elsősorban valószínűleg a vérfű 'Sanguisorba officinalis' és a csabaíre 'Sanguisorba minor' adatai. 1584-től elkülöníthetők a vérfű 'Sanguisorba officinalis', ill. 1775-től a csabaíre 'Sanguisorba officinalis' megjelenési adatai. Ma a vérfű és a csabaíre növények egy nemzetséghez tartoznak, a növények megjelenése nagyon hasonló, könnyen kaphattak azonos nevet, így kelet-

kezett *csabaíre* nevük. A *csabaíre* jelölt birtokos szerkezet, a TESz. szerint magyar fejlemény, 1525 k. a növénynev megjelenik jelöletlen birtokos szerkezetben is *Chabaýr*, ill. Diószegi–Fazekas fűvészkönyvében a jelöletlen birtokos szerkezetet teszi meg nemzetiségnek: *Tsábaír*. Az adatok között azonban feltűnik a lat. „*emplastrum chabæ*” (Clusius–Beythe 24), ezért latin hatással is számolhatunk. A *csabaíre csaba* előtagja valószínűleg azonos a mondai Csaba személynévvvel. Az *ír* utótag jelentése 'kenőcs'. A mondai névadásról a legtöbb szótárszerző megemlékezik: „A' Magyar nevét honnét vette, tudják azt az Istóriákban jártos 's költös Hazánkfiái, hogy az Át'illa régi Magyar király' halála után, a' fiaai a' birodalmon meg-nem eggyezhetvén, Ó Buda, és Sz. Endre között majd 15. ezeren febbe estek, és akkor ezen fűvel magok magokat ki-gyógyították; a' honnét ez életben meg-maradt leg-kifebbik fíjától, a' *Chaba-íre* nevét a' Csabától vette” (Veszelszki 349–350); „melly nevezetét, az Attila fiának, Csabának nevéből vette, ki meg-nyillozott katonáinak sebeit evvel gyógyította” (Barra 121). A *vérfejű* jelző magyarázata a gömb alakú pirosuló virágzat. A *csabaíre* 'hasznos földitömjén' (2.) hasonlóság alapján keletkezett, hasonló gyógyító erőt tulajdonítottak a növénynek. A *csabaíre* ma a Sanguisorba minor hivatalos neve.

TESz.; EWUng.

csabaíre-vérfű 1998: *csabaíre-vérfű* (Prisztler 491). **J:** 'Sanguisorba minor; csabaíre'.

A *csabaüre-veérfü* többszörös összetétel, a növény régi neveiből alkotott hivatalos magyar növénynev. Az előtag magyarázatára l. **csabaüre**, az utótagra l. **veérfü**.

csabaüröm 1602: „Pimpinella:... *Chaba-üröm*” (TESz.); 1775: *Csába üröm* (Csapó 51); 1813: *Csaba Üröm* (Magy. Fűvészk. 2. 394); — N. *csabaüröm* 'gyógynövényfajta' (ÚMTsz.). **J:** 'Sanguisorba minor; csabaüre'.

A *csabaüröm* összetett szó, az előtag a **csabaüre** összetételből elvonással jött létre, az *ír* ~ *üre* utótagot az **üröm** növénynévvel (első megjelenése 1395 k.) helyettesítették, de az utótag kialakulására hatással lehetett a szó 'keserűség, szenvedés' jelentése is (első megjelenése: 1416 u./1450 k.). Vö. **csabaüre**.

TESz. *csabaüre* a., *üröm* a.; EWUng. *csabaüre* a., *üröm* a.

csábítófü 1706: *Csábító fü*: Hyoscyamus (Nyr. 29: 364); 1903: *csábítófü* (Hoffmann–Wagner 39); 1925: *csábítófü* (Jávorka 973); 1948: *csábító fü* (Halmai 40); *csábítófü* (MagyGyógyn. 259), 1966: *csábítófü* (Csapody–Priszter, MNövSz. 29); 1983: *csábítófü* (Rápoti–Romváry 85). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'.

A *csábító* a hangfestő eredetű *csáb-* tö -*ít* és -*ó* melléknévi igenenév képzés származéka, a *csábít* 1611-től adatható 'kábulatba ejt, e-szét megzavarja' jelentéssel. A *csábítófü* összetétel magyarázata, hogy a növény mérgező, kábító hatású, nagyobb mennyiségben halált okoz. Vö. **álomfü**.

TESz. *csábul* a.; EWUng. *csábul* a.

csajánt l. **csalán**

csajkavirág N. *csajkavirág* (MagyGyógyn. 148). **J:** 'Glycyrrhiza glabra; igazi édesgyökér'.

A *csajkavirág* népi név, a *csajka* előtag szlovák eredetű, jelentése 'csésze'. A névadás alapja a növény virágjának formája.

TESz. *csajka* a.; EWUng. *csajka* a.

csalán l. **csalán**

csalán 1. 1395 k.: *vtica: chalan* (Beszt-Szj.: RMGl. 138); 1405 k.: *vtica: chalan* (SchlSzj.: RMGl. 138); 1583: *chalan* *Vrtica maior vulgaris* (Clusius–Beythe 8: BotTört. 133); XVI. sz. v.: *Vrtica: Chynal', Tsolyán: Tsilány* (De Herbis: RMGl. 138); 1775:

Chyallán (Csapó 53); — N. *csaláng, csáná, csanál, csánál, csanár, csénál, csian, csijány, csilánk, csilánt, csinál, csinár, csohan, csójány, csójján, csollánt, csona, csonál, csujány, szillán* (MTsz.); *cilján, csalám, csalánt, csaná, csanal, csani, csélán, csélánt, csélány, csóján, csójánt, csójant, csójany, csolán, csolláng, csonár, csuhány, csujáng, silány, silján, sillyán* (ÚMTsz.); *csajánt, csihánt, csillyány, csinált, csöhány* (Nyatl.); *Csanál, csian, csillyán, csollán, csona, csohan, csován* (MagyGyógyn. 77). **J:** 'Urtica sp.; csalán | Urtica dioica; nagy csalán'. — **égető ~ 1775:** *Égető Csallán* (Csapó 53); 1798: *Égető-Tsallán* (Veszelszki 448). **J:** 'Urtica dioica; nagy csalán'. | **kétlaki ~ 1841:** *kétlaki csalán* (Barra 393). **J:** 'ua.'. | **közönséges nagy ~ 1841:** *közönséges nagy csalán* (Barra 393). **J:** 'ua.'. | **nagy ~ 1775:** *Nagy-Csallán* (Csapó 53); 1783: *Nagy Tsalyán* (NclB. 423); 1798: *Nagy Tsallán* (Veszelszki 448); 1998: *nagy csalán* (Priszter 531). **J:** 'ua.'. | **nagyobb égető ~ 1783:** *Nagyobb égető Tsalyán* (NclB. 423). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **holt ~ 1525** k. *Paritaria: Holth chalan* (Ortus: RMGl. 138); 1578: *Hólt czalán* (Melius 100); 1583: *hot chalan* *Vrtica labeo, Lamium* (Clusius–Beythe 8: BotTört. 130); XVI. sz. v.: *Vrtica mortua: Hot cylan* (De Herbis: RMGl. 138). **J:** 'Lamium sp.; árvacsalán'. | **szelid ~ 1783:** *Szelid Tsalán* (NclB. 386). **J:** 'Lamium album; fehér árvacsalán'. ■ **3.** — **bújdosó ~ 1590:** *Ballote: Budoso czallyan* (SzikszF.: RMGl. 138); 1775: *Bujdosó tsallán* (Csapó 221); 1783: *Bújdosó Tsalán* (NclB. 388); 1807: *bujdosó Tsalán* (Magy. Fűvészk. 350). **J:** 1775: 'Ballota nigra; fekete peszterce'. | 1998: 'Ballota; peszterce | Ballota nigra; fekete peszterce'. ■ **4.** — **apró ~ 1525** k. *Urtica minor: arwa chalan* (Ortus: RMGl. 138); 1775: *Apró-csallán* (Csapó 53); 1783: *Apró Tsalyán* (NclB. 423); 1998: *apró csalán* (Priszter 531). **J:** 'Urtica urens; apró csalán'. | **csípős ~ 1998:** *csípős csalán* (Priszter 531). **J:** 'ua.'. | **égető ~ 1578:** *Égető czalán* (Melius 99); 1595: *Eghető chyalan* (Beythe 113). **J:** 'ua.'. | **kis ~ 1841:** *kis csalán* (Barra 394); 1998: *kis csalán* (Priszter 531). **J:** 'ua.'. | **kisebb égető ~ 1783:** *Kiffebb égető Tsalyán*

(NclB. 423). **J:** 'ua.'. ■ **5.** — **erdei~ 1775:** *Erdei-csallán* (Csapó 55); 1783: *Erdei Csallán* (NclB. 390). **J:** 'Melittis melissophyllum; déli méhfű'. | **jószagú ~ 1775:** *Jószagu-csallán* (Csapó 55); 1783: *Jószagu Csallán* (NclB. 390). **J:** 'ua.'. ■ **6.** — **fekete~ 1775:** *Fekete-csallán* (Csapó 56); 1798: *Fekete Tsalán* (Veszelszki 402); 1783: *Fekete Tsalán* (NclB. 392). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'.

A *csalán* ótör. eredetű (vö. csag. *čalayan* 'csalán'; alt. *čalkan, čalkančak* 'ua.'). a magyarba a tör. *čalayan* vagy *čaliyan* kerülhetett. A különféle alakváltozatok szabályos hangváltozással keletkeztek. A *csalán* növénynevén általában *Urtica*-fajok (1., 4.) megjelölésére szolgál. A nagy csalán (1.) *nagy* jelzője megkülönböztető szerepű, idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *great nettle* 'nagy csalán'; ném. *grosse Brennessel* 'nagy égető csalán'. Az *égető* jelző arra utal, hogy ha a növény a testhez ér, égető, viszkető fájdalmat okoz, a lat. *Urtica* (< lat. *ūrere* 'égni') fordításával keletkezett. A *kétlaki* jelző a lat. *dioica* fordítása, a növény kétlaki. A *holtcsalán* (2.) a lat. *Urtica mortua* fordítása, a lat. *Urtica* előtagnak a magyar *csalán* növénynevén felel meg, a lat. *mortua* (< *mortuus* 'halott') utótagot lefordították. A névadás magyarázata, hogy a növény érintésre nem okoz viszkető fájdalmat. A fekete peszterce (3.) *bújdosó-csalán* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett. A *bújdosó* jelző magyarázata valószínűleg az, hogy a növénynek nincsenek tüskéi, nem okoz égető érzést. Az apró csalán (4.) *apró ~ kis ~ kisebb* jelzői megkülönböztető szerepűek, a lat. *Urtica minor* fordításával jöttek létre, idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *dwarf nettle* 'törpecsalán', *small nettle* 'kis csalán', ném. *kleine Brennessel* 'kis égető csalán'. Az *égető, csípős* jelzők arra utalnak, hogy a csalánszőrök — amennyiben a bőrhöz érnek —, viszketést okoznak. A déli méhfű (5.) és a göcsös görvélyfű (6.) *csalán* elnevezése hasonlóság alapján keletkezett. A déli méhfű felépítése hasonló a csalánéhoz, idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Waldneffel* (Veszelszki 450). Az *erdei* jelző a növény előfordulási helyére, a *jószagú* jelző a

finom illatára vonatkozik. A göcsös görvélyfű (6.) levelei szintén a csalánéhoz hasonlóak: „Olyan a levele mint a Csalláné” (Csapó 56), a *fekete* jelző a kis termések színére utal.

TESz.; EWUng. — **Ö:** *árva-, disznó-*.

csalánt l. **csalán**

csalmás beléndek l. **belénd**

csalmatok 1807 e.: *Tsalmatok* (Julow 267); 1807: *Hyoscyamus Tsalmatok* (Magy. Fűvészk. 174); 1808: *Tsalmatok* (Magy. Fűvészk. 2. 169); 1863: *csalmatot* gr. (TESz.); 1966: *csalmatok* (Csapody–Priszter, MNövSz. 29). **J:** 'Hyoscyamus; beléndek'. — **bolondító ~ 1807:** *bolondító Tsalmatok* (Magy. Fűvészk. 174); 1805–13: *bolondító Tsalmatok* (Márton, Növ. LXXI, 6: 42). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'.

A *csalmatok* nyelvújítási szó, a *Hyoscyamus* növénynevezés neve. A nyelvújítási *csalmatok* a *csalma* 'turbán, süveg' és a *tok* 'burok, tartó' összetétele. A név Diószegi és Fazekas alkotása, az elnevezés alapja a növény korszó alakú, tölcséres pártája és fedővel nyíló toktermése lehetett. A tárgyragos *csalmatot* úgy keletkezett, hogy az elhomályosult felépítésű *csalmatok* szóvégi *-k*-ját többesjelnek fogták fel, és elhagyták. A TESz. és az EWUng. első adata 1807-ből van, a *csalmatok* név azonban már ennél valamivel korábban megjelent a Fűvészkönyv előkészítő munkálataihoz tartozó Toldalékban. A *csalmatok* megkülönböztető jelzője: *bolondító*. A *bolondító* jelző a növény mérges voltára utal: „emberre nézve... minden része ... halálos, mérges” (Barra 336). Vö. a növény egyéb *bolondító* jelzős neveivel, pl. **bolondítófü, bolondító**.

TESz. *csalmatok* a.; EWUng. *csalmatok* a.

csaná, csanál, csanár, csani l. **csalán**

csap l. **nyak~** (→ **csapfű**)

csapfű 1578: *Czap fű* (Melius 184); 1595: *Tfap fiju* (Beythe 124a); 1775: *Tsap-fű* (Csapó 20); 1783: *Tsap-fű* (NclB. 428). **J:** 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'. || **nyak-csap 1813:** *Nyaksap* (Magy. Fűvészk. 2. 382). **J:** 'ua.'. — **nyak~ 1775:** *Nyaksap-fű* (Csapó 20); 1783: *Nyak Tsap-fű* (NclB. 428); 1798: *Nyak-tsap-fű* (Veszelszki 97). **J:** 'ua.'.

A *csapfű* a lat. *Uvularia* (< k. lat. *ūvula*

'nyakcsap') fordítása, a névadás magyarázata, hogy „Nyaktsap és mondolák dagadását elofzlatja, midőn Leveleit vízben főzik, és azt a vizet a Beteg gyakran ízájában forgatja” (Csapó 20). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Zäpfleinkraut* (Veszelszki 335).

Genauast *úvifer* a.

csarab 1892: „*Csarap*, (Calluna vulgaris). Somogym. Téli sirkoszorokra használják” (Ethn. 3: 56: TESz.); 1998: *csarab* (Priszter 322); — N. *csarab* (EtSz. 1: 865 *csarap* a.); *csarak* (Nyr. 73: 396); *csarab*, *csarap*, *csarak* (ÚMTsz.). **J:** 'Calluna vulgaris; csarab'. — ~fü N. *csarapfü* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'

A *csarab* ismeretlen eredetű; a növényteni szaknyelvbe a nyugat-dunántúli nyelvjárásokból kerülhetett, a növény ezeken a területeken őshonos.

TESz.; EWUng.

csarak l. **csarab**

csarbóka l. **csorbóka**

császárgyökér 1903: *Császárgyökér* (Hoffmann–Wagner 58); 1948: *Császárgyökér* (MagyGyógyn. 204). **J:** 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'.

A *császárgyökér* tükörszó; vö. R. ném. *Kaiserwurz* 'Astrantia maior, nagy völgycsillag'. A *császárgyökér* Wagner alkotása, másikon nagyon hasonló felépítésű növény, a nagy völgycsillag német nevének fordításával alkotta a közönséges medvetalp *császárgyökér* nevét. Vö. **mestergyökér**.

Marzell *Astrantia maior* a.

császárszakáll 1. 1783: *Császár-fzakáll* (NclB. 420); 1798: *Tsászár-fzakáll* (Veszelszki 254); — N. *császárszakál*, *császárszakáll*, *sászárszékáll* (ÚMTsz.). **J:** 'Viola tricolor subsp. tricolor; vadárvacska'. ■ **2.** N. *császárszakáll* (MagyGyógyn. 91); *császárszakáll* (ÚMTsz.). **J:** 'Saponaria officinalis; szappanfű'.

A *császárszakáll* az erdélyi Benkő József alkotása, a rom. *Barba imperataluj* (NomVeg. 427) tükörfordítása, a névadás alapja a virágok formája. A szappanfű (2.) *császárszakáll* neve hasonlóság alapján keletkezett, a növény fehér virágja szakállhoz hasonlít. Vö. **császárvirág**.

TESz.; EWUng.

császárvirág 1664: Flos Trinitatis *Cázfár virág* (Lippay I: 76); 1775: *Tsászár Virág* (Csapó 296); 1783: *Császár-virág* (NclB. 420). **J:** 'Viola tricolor subsp. tricolor; vadárvacska'.

A *császárvirág* nevet Lippay alkotta, a lat. *Flos Trinitatis* (Lippay I: 76) fordításával. Lippay a lat. *Trinitatis* 'szent(háromság): az Atya, a Fiú és a Szentlélek egysége' szót a m. *császár* szóval helyettesítette. Vö. **császár-szakáll**.

csattanó maszlag l. **maszlag**

csattantó 1783: *Tsattantó* (NclB. 339); 1798: *Tsattantó* (Veszelszki 419). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'. — ~fü **1909:** *csattantófü* (Graumann 144). **J:** 'ua.'

A *csattan* hangutánzó eredetű szó, hangalakja a növény virágjával, esetleg termése nyílásával előidézett hangra utal; a -t- és -ó képzőelemek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Kleschenstaud'n*. Marzell azzal magyarázza a névadást, hogy a trombita alakú virágok tetejét ha összefogják, majd hirtelen mozdulattal csapnak velük, akkor pukkantó hang hallatszik. A névadásra hatással lehetett a tojásdad, felálló, szúrós tüskékkel borított toktermések, amelyek éréskor pukkantó hanggal 4 kopácsra repednek. Vö. **pukkantó**.

Marzell *Datura stramonium* a.; TESz. *csattan* a.; EWUng. *csattan* a.

csattogó N. *csattogó* (ÚMTsz. *csattogó* a.), *csattangóra*, *csattanguo* (ÚMTsz. *csattangó* a.). **J:** 'Fragaria vesca; erdei szamóca'.

A névadás magyarázata l. **csattogó szamóca** (→ **szamóca**).

csattogógaz N. *csattogógaz* (Nyatl.). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

A *csattogógaz* összetett szó, a *csattogó* előtag a virág szárának leszakításakor hallható csattanós hangra utal, a *csattogó* jelző magyarázata l. még **csattogó szamóca** (→ **szamóca**). A *gaz* 'gyomnövény' utótag ismeretlen eredetű. Hasonló szemléletű névadásra l. a növény szintén hangutánzó eredetű **pitypang** nevét.

csecs l. **bárány-fű**, **egér-fű**, **tehen-**

csék l. **szálka-**

cselán, **cselány** l. **csalán**

csemege l. **sólyom-**

csemegebürok 1948: *csemege bürok* (Halmi 8). **J:** 'Anthriscus cerefolium; zamatos turbolya'.

A *csemegebürok* összetett szó; a *csemege* előtag jelzi, hogy a növény ehető fűszer, magyarázatára l. még **csemegemandula**. Az utótag a **bürok** növénynév átvétele, a növények felépítésének hasonlósága alapján.

csemegemandula 1903: *csemegemandula* (Hoffmann–Wagner 98). **J:** 'Prunus dulcis var. sativa; édes mandula'.

A *csemegemandula* összetett szó, a *csemege* a hangutánzó eredetű *csemcseg* ~ *csamcsog*, *csámcsog* igéből és *-e* folyamatos melléknévi igenévképzőből áll, főnevesít. A növénynévben az előtag arra utal, hogy ez a mandula édes (szemben a keserű mandulával) és finom, az utótagra l. **mandula**.

EWUng. *csemege* a.

csemegesulyom l. **sólyomcsemege**

csemete l. **kórislevelű**~ (→ **kórisfalevelűfű**)

csengőfű 1525 k.: Ypericon vel scopa regia: *Chengew fjw* (Ortus: RMGl. 256); 1578: *Czengő fű* (Melius 134); 1590: Hypericum: *Czengő fű* (SzikszF.: RMGl. 257), Perforata: *Czengő fű* (SzikszF.: RMGl. 257); XVI. sz. v.: Perfoliata: *czengo fw* (De Herbis: RMGl. 258); 1783: *Csengő-fű* (NclB. 408). **J:** 'Hypericum perforatum; közönséges orbáncfű'. — **kis** ~ **1578:** *kis Czengő fű* (Melius 135a); 1775: *Kis-csengő-fű* (Csapó 58); 1783: *Kis Csengő-fű* (NclB. 408). **J:** 'ua.'. || **csengővirág 1583:** *chengő verág* Hypericum (Clusius–Beythe 5: BotTört. 130); 1595: *Chyengő viragh* (Beythe 94a); 1775: *Csengő virág* (Csapó 58). **J:** 'Hypericum perforatum; közönséges orbáncfű'.

A *csengőfű* talán magyar alkotás, a hangutánzó eredetű *cseng* -ő melléknévi igenévképzős alakja. A névadás magyarázata, hogy a növény virágzata sárga bogernyő, a virágok kis sárga csengőkhöz hasonlítanak, valamint ha az érett, hártás toktermést a szél fújja, csengő hangot ad.

TESz. *cseng* a.; EWUng. *cseng* a.; Nyr. 127: 329–330.

cseppentő l. **fülbe**~

cserbóka l. **csorbóka**

cseregalagonya l. **galagonya**

cseresznye 1. — **~fa 1256:** „Sub arbore *Cheresnafa*” (TESz.). **J:** 'Prunus sp.; cseresznyefa'. || **2.** — **fekete~ 1903:** *fekete cseresznye* (Hoffmann–Wagner 40). **J:** 'Atropa belladonna; maszlagos nadragulya'. | **mérges~ 1807:** *mérges tseresznye* (Magy. Fűvészk. 175). **J:** 'ua.'. | **mérges fekete~ 1775:** *Mérges fekete tseresznye* (Csapó 188). **J:** 'ua.'. || **3.** — **havasi~ 1708:** „*Havasi tseresznye*, Afonya” (PP. *Myrtillus* a.). **J:** 'Vaccinium sp.; áfonya'. || **4.** — **büdös~ 1783:** *Büdös tseresznye* (NclB. 342). **J:** 'Frangula alnus; közönséges kutyabenge'. | **vad~ 1948:** *vadcseresznye* (MagyGyógy. 164). **J:** 'ua.'. || **5.** — **gerézdes ~ 1783:** *Gerézdes Tseresznye* (NclB. 373). **J:** 'Prunus padus; zelnicemeggy'. | **vad ~ 1807:** *vad* – v. *gerézdes* - *Tseresznye* (Magy. Fűvészk. 296). **J:** 'ua.'. — **vad ~fa 1783:** *Vad Tseresznye-fa* (NclB. 373). **J:** 'ua.'. || **6.** — **fekete~ 1813:** *fekete Tseresznye* (Magy. Fűvészk. 2. 392). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'.

A *cseresznye* szláv eredetű; vö. blg. *чрешня, черешня, черешина*, ir. blg. *čeréša*; szln. *črešnja*; szlk. *čerešnja*; or. *чрешня*. A magyarba egy szláv R. *črěšnja* kerülhetett, a *cseresznyefa* első megjelenése: 1256. A maszlagos nadragulya (2.), az áfonya (3.), a közönséges kutyabenge (4.), a zelnicemeggy (5.) és a göcsös görvélyfű (6.) megkülönböztető jelzőkkel ellátott *cseresznye* elnevezése azon alapul, hogy mindegyik növénynek bogyószerrű, cseresznyeszemekhez hasonló termése van. A maszlagos nadragulya (2.) *fekete cseresznye*, *mérges cseresznye* elnevezéseinek magyarázata a növény sötétvörös, feketés, cseresznyéhez hasonlító bogyótermése, amely veszedelmes, igen mérgező. A jelzős elnevezések kialakulhattak a magyar nyelvben is, de a névadásra hatással lehetettek a ném. *cseresznye* utótagú elnevezések: *Giftkirsche* 'mérgecseresznye', *Wolfskirsche* 'farkascseresznye', *Teufelskirsche* 'ördögcseresznye' stb. Az áfonya (3.) *havasicseresznye* nevének alapja, hogy a növény magas hegységekben fordul elő, és a termés cseresznyéhez hasonló bogyó; vö. **havasimeggy** (→ **meggy**). A kutyabenge (4.) *büdös* jelzőjére l. **büdösfa**, a növény termése cseresznyéhez hasonló. A zelni-

cemeggy (5.) termése kicsi, apró cseresznyére emlékeztet. A *gerezdes* jelző a laza, kicsi csomókban, fürtökben fejlődő termésre utal; vö. a *gerezd* első megjelenése: 1395 k.: „rachenus: zelew *gerezd*” (BesztSzj.: TESz. *gerezd* a.), jelentése: ’szőlőfürt’. A göcsös görvélyfű (6.) *feketecseresznye* elnevezésének alapja, hogy a gömbölyű, fekete termések szintén cseresznyéhez hasonlóak.

Marzell *Atropa belladonna* a.; TESz. *gerezd* a.; EWUng. *gerezd* a. — **Ö:** *bodza-*, *eb-*, *farkas-*, *hólyag-*, *kutya-*, *zsidó-*.

cser 1. 1193: „Prima meta incipit a *cher*” (TESz.). **J:** ’*Quercus cerris* csertölgy’. **2.** — *-fa* N. *csërfa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 201). **J:** ’*Alnus glutinosa*; mézgás éger(fa)’.

A *cser* déli szláv eredetű; vö. blg. *čep*; mac. *čep*; szb.-e. szl. *cerb*; szln. *cër* ’cserfa’. A szláv szavak forrása a lat. *cerrus* ’ua.’; ez él tovább a rom. *cer* ’ua.’ szóban. A *csërfa* ’mézgás éger(fa)’ (2.) erdélyi szó. A névadás a fafajták téves ismeretén alapul, ill. azon, hogy ezek a fafajták a bőrkikészítés fontos nyersanyagai. Vö. *cserszömörce* (→ *szemerke*), *csertzófa*.

TESz.; EWUng.

cserfalevelűfű l. **cserlevelűfű**

cserge N. *cserge* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 229). **J:** ’*Dryopteris filix-mas*; erdei pajzsika’.

A *cserge* erdélyi népnyelvi szó; különféle páfrányfajokat, pl. az erdei pajzsikát nevezték így, a növénynev első sorban a *farkascserge* összetételben jelenik meg, magyarázatot l. ott.

Szabó–Péntek, Ezerjófű 175; Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 229, 272, 276, 316. — **Ö:** *farkas-*.

cserje l. *barát-* (→ *barátbors*), *citrom-*, *hánytató-* (→ *hánytatófa*), *kaporna(-)*, *kapri(-)*, *kazuár-* (→ *kazuárbokor*), *sztrichninfá-* (→ *sztrichninfá*), *üröm(-)*

cserlevelűfű 1578: *Czer leuelő fű* (Melius 36a). **J:** ’*Teucrium chamaedrys*; sarlós gamador’. — **kis ~ 1775:** *Kis cser-levelű-fű* (Csapó 60); 1798: *Kis-tser-levelű-fű* (Veszelszki 152). **J:** ’ua.’. || **cserfalevelűfű 1590:** *Chamaedrys: Czerfa leuelő fű*, alii *fűst fű* (SzikszF.: RMGL. 257). **J:** ’ua.’. || **kis cser-**

levelű 1813: *kis Tserlevelű* (Magy. Fűvészk. 2. 393). **J:** ’ua.’.

A *cserlevelűfű* és a *kis cserlevelűfű* a lat. *Querculus minor* (Melius 37) (< lat. *quercus* ’cser’, *minor* ’kis, kisebb’) fordításával keletkezett, a névadás alapja, hogy a növény levelei a cserfához hasonlítanak: „Ez fűnek levelei olyak mint a’ Cserfa levelei” (Csapó 60).

csermoglya, csermulya l. **csormolya**

cserszömörce l. **szemerke**

csertzófa 1998: *csertzófa* (Prisztler 345). **J:** ’*Cotinus coggygia*; sárga cserszömörce’.

A *csertzófa* előtagjára l. **cser**, a *-z* és *-ő* képzők. A névadás alapja, hogy a növény kérge a bőrkikészítés anyaga, kérgéből cserlét készítenek. Vö. **cserszömörce** (→ **szemerke**).

csészebogyó 1807 e.: *Tsészebogyó* (Julow 266). **J:** ’*Ephedra*; csikófark’.

A *csészebogyó* a szláv eredetű *csésze* és a *bogyó* összetétele. A *csészebogyó* Diószegi–Fazekas első kísérlete a csikófark ’*Ephedra*’ nemzetség megnevezésére, Fűvészkönyvükben a **bogyópikk** nevet véglegesítették. A névadás alapja a növény termése, a vesszős cserje magját éréskor a veres burok csészeszerűen veszi körül, bogyószerűvé válik, és éretten piros, húsos tobozbogyót alkot.

csete 1. 1862: *csete* (CzF.); — N. *csete* (MagyGyógyn. 285); *csete, csütü* ’bodza’, *csete* ’bodzavirág’, *csete, csete, csüte* ’bodzabogyó’ (ÚMTsz.). **J:** ’*Sambucus ebulus*; gyalogbodza’. **2.** N. *csete* (MagyGyógyn. 286). **J:** ’*Sambucus nigra*; fekete bodza’.

A *csete* ismeretlen eredetű, az adatok azt mutatják, hogy lehet a bodza, ill. valamely részének, virágjának vagy bogyójának népi megnevezése. Hasonló szemléletű névadásra vö. **csipke** ’növény, termés, virág’.

TESz.

csetenyefa N. *csetenyefa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 197, 269). **J:** ’*Abies alba*; közönséges jegenyefenyő | *Picea abies*; közönséges lucfenyő’.

A *csetenyefa* népi elnevezés, román eredetű; vö. rom. *cetină* ’fenyőág, fenyővessző’, *cetinîş* ’fiatal fenyőerdő’. Az is lehetséges, hogy a rom. *cetinîş* ’fiatal fenyőerdő’ szót vettük át **csetenyés* alakban, és ebből a téve-

sen magyar képzőnek vélt -s elvonásával jött létre a *csetenye*.

TESz. *csetenye* a.

csián l. **csalán**

csibedöglesztő N. *csibedöglesztő* (Népr-Ért. 33: 244). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'. || **csirkedöglesztő** N. *csirkedöglesztő* (Gyógysz. 377). **J:** 'Ranunculus acris; réti boglárka'.

A *csibedöglesztő* és *csirkedöglesztő* népi elnevezések, motivációja egy téves hiedelem: azt tartják a növényről, hogy nem szabad csirkék és baromfi közelébe vinni, mert megdöglenek tőle.

Nyr. 126: 48–71.

csibehúr 1807: *Tsibehúr* (Magy. Fűvészk. 279); 1948: *csibehúr* (MagyGyógyn. 87). **J:** 1807: 'Spergula; csibehúr'. | 1948: 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'.

A *csibehúr* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, a Spergula nemzetség neveként használják. A *csibe* 'tyúkfélék pelyhes kicsinye' hangutánzó eredetű állathívogató szó, az előtag arra vonatkozik, hogy a háziszárnyasok szívesen fogyasztják a növényt. A *húr* 'bél' jelentésű utótag a növény gyakran messze kúszó, kanyargós szárára utal, mely a csibe beléhez hasonlítható. A névadás magyarázatára l. még **tyúkhúr**.

TESz. *csibe* a.; EWUng. *csibe* a.; Nyr. 124: 239–247; Nyr. 126: 48–71.

csibevirág N. *csibevirág* (Kovács 18). **J:** 'Bellis perennis; vadszászorszép'.

A *csibevirág* népi elnevezés, a névadás magyarázata, hogy „Akkor virágzik, amikor a csibék kelnek” (Kovács 18). A növény német elnevezése hasonló a *csibevirághoz*, háziszárnyas nevével képzett: *Gänseblume* 'libavirág', *Gänseblümchen* 'libavirágocska'.

Nyr. 126: 48–71.

csicsiskoma N. *Csicsiskoma* (MagyGyógyn. 50). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'.

A *csicsiskoma* népi elnevezés, a *csicsis* 'kisgyermek elaltatására használt isz.' előtag gyermeknyelvi eredetű ikerszó, a *koma* 'pajtás, cimborá' utótag szláv eredetű. A név arra vonatkozik, hogy a magtokok a talajban őszszel képződnek (télen „alszanak”), belőlük

csak a következő tavasszal bújnak elő levelek, és a tokokat viselő rövid száruk, a toktermések májusban érnek be. Az ókori természetudósok, abban a hiszemben, hogy a növény a virágnál hamarabb érlel termést, ezt a jelenséget filius ante patrem (előbb a fia, aztán az apja) kifejezéssel jellemezték. Vö. **prücsökoma**.

Marzell *Colchicum autumnale* a.

csicskenye, csicskenyefa, csiggenye l. **csipke csihant** l. **csalán**

csíkharaszt 1903: *csíkharaszt* (Hoffmann–Wagner 211). **J:** 'Asplenium ceterach; pikkelypáfrány'.

A **haraszt** utótag arra utal, hogy a növény a harasztfélék családjába tartozik. Az ismeretlen eredetű *csík* előtag feltehetőleg a vékony, keskeny levelekre vonatkozik.

TESz. *csík* a.; EWUng. *csík*² a.

csikófark 1. 1925: *Csikófark* (Jávorka 35); 1998: *csikófark* (Priszter 367). **J:** 'Ephedra distachya; közönséges csikófark'. — **európai ~ 1841: európai Csikófark** (Barra 426). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1998: közönséges csikófark** (Priszter 367). **J:** 'ua.'. | **törpe ~ 1911: törpe csikófark** (Cserey, Növényosztár 94). **J:** 'ua.'. | 2. N. *csikófark* (MagyGyógyn. 37). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A mezei zsurló (1.) *csikófark* elnevezése összetett szó, valószínűleg a ném. *Roßschwanz* tükörfordítása, a névadás alapja, hogy a növény vesszős cserje, a jellegtelen, pikkelyszerű levelekkel a kis bokrok csikófarkhoz, lófarkhoz hasonlítanak. A növénynek erre a jellegzetes felépítésére a R. lat. *equisetum quartum* (< lat. *equisetum* < lat. *equus* 'ló', *saeta, seta* 'állati szőr, sörte') név, valamint a R. ang. *shrubby horse tail* elnevezés is utal. A mezei zsurló (2.) *csikófark* neve népi név, amely a növény hosszú, egyenes szárain ülő apró levélkéit, bojtszerű formáját írja le; a névadás magyarázatára l. még **lófarkfü**. A közönséges csikófark (1.) és a mezei zsurló (2.) vesszős, zöld hajtásai hasonlóak, a mezei zsurló népi neve könnyen keletkezhetett hasonlóságon alapuló névátvitellel.

Marzell *Ephedra distachya* a.; Nyr. 128: 57.

csikorgófü 1783: *Csikorgó-fü* (NclB.

321); 1798: *Tsikorgó-fű* (Veszelszki 241); 1998: *csikorgófű* (Priszter 386). **J:** 'Gratiola officinalis; orvosi csikorgófű'. — **orvosi ~ 1998:** *orvosi csikorgófű* (Priszter 386). **J:** 'ua.'. || **csikorka 1807:** *Tsikorka* (Magy. Fűvészk. 357); 1948: *Csikorka* (MagyGyógyn. 272). **J:** 'Gratiola officinalis; orvosi csikorgófű'. — **orvosi csikorka 1948:** *orvosi csikorka* (MagyGyógyn. 272). **J:** 'ua.'. | **réti csikorka 1807:** *réti Tsikorka* (Magy. Fűvészk. 357). **J:** 'ua.'.

A *csikorgó* a hangutánzó eredetű *csikar* 'itt: hasat csikar' szóból -ó melléknév-képzővel alakult, a *csikorka* -ka kicsinyítő képzővel jött létre. A *csikorgófű* a R. lat. *purisago* (< lat. *pürgāre* 'tisztít' < lat. *pūrus* 'tisztá') és a R. ném. *Purgierkraut* hatására alakulhatott ki, a névadás magyarázata a növény hashajtó hatása: „nyálat, fárt, epét, alólról ki-hajt” (Veszelszki 241). Diószegi Orvosi fűvészkönyve a *réti Tsikorka* (Magy. Fűvészk. 2. 393) nevet javasolja a R. **istenkegyelme, istenharagja, ínnyújtófű és csikorgófű** helyett. A növény hivatalos elnevezése a *csikorka* (Diószegi–Fazekas alkotása) és a R. *csikorgófű* lett.

Marzell *Gratiola officinalis* a.; TESz. *csikorog* a.; UEWb.; EWUng. *csikorog* a.

csikorka l. **csikorgófű**

csillánt l. **csalán**

csillagfű 1775: *Csillag-fű* (Csapó 65); 1783: *Tsillag-fű* (NclB. 364); 1798: *Tsillag-fű* (Veszelszki 245–6). **J:** 'Paris quadrifolia; négylevelű farkasszőlő'.

A *csillagfű* a ném. *Sternkraut* (Veszelszki 245–6) tükröfordításával keletkezett, a névadás magyarázata, hogy a növény kúszó gyökeréből tavasszal egyetlen szár emelkedik ki, általában négy levéllel a csúcán, amelyek máltai keresztet formálnak: „tetején négy szép zöld levelek, ... tsillag-formán állanak” (Veszelszki 245–6).

csillaghúr 1807 e.: *Csillaghúr* (Julow 402); 1807: *Tsillaghúr* (Magy. Fűvészk. 272); 1862: *csillaghúr* (CzF. 1: 997); 1864: *csillaghúr* (Gönczi 243); 1948: *csillaghúr* (MagyGyógyn. 87). **J:** 1807 e., 1807: 'Stellaria; tyúkhúr'. | 1862, 1864, 1948: 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'. — **kö-**

zönséges ~ 1903: *Közönséges csillaghúr* (Hoffmann–Wagner 92). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'. | **közép- 1807** u.: *közép tsillaghúr* (Diószegi 272). **J:** 'ua.'.

A *csillaghúr* Diószegi–Fazekas alkotása, összetett szó. Diószegi–Fazekas a *csillaghúr* előtagját a tudományos szakny.-i *Stellaria* (< lat. *stēlla* 'csillag', lat. *stēllāris* 'csillag alakú') fordításával hozta létre, az utótag a 'bél, belsőség' jelentésű *húr* a növény vékony, baromfibelhez hasonló szárára utal; vö. **tyúkhúr**. A *csillag* előtag a növény virágjára vonatkozik, amely csillag alakú, szirmai sugarasan szétállnak; a névadásra l. még **csillaglevelűfű**. A *közép* előtag a lat. szakny.-i *Stellaria media* utótagjának fordítása. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *star wort*; ném. *Sternmiere*.

Genaust *médius* a. — **Ö: liba-.**

csillaglevelűfű 1590: *Stellaria: Czillag leuelő fű* (Szikszf.: RMGl. 257). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'. || **csillagosfű XVI.** sz. v.: *Herba stellaris: chillagos ffew* (De Herbis: RMGl. 258). **J:** 'ua.'.

A *csillaglevelűfű* és a *csillagosfű* a lat. *Stellaria* (< lat. *stēlla* 'csillag', lat. *stēllāris* 'csillag alakú') mintájára jöttek létre, a névadás alapja a növény csillag formájú levele, valamint a csillagszerű virágzat. Vö. **csillaghúr**.

Genaust *Stellaria* a.

csillagmáj l. **májfű**

csillagosfű l. **csillaglevelűfű**

csillagpázsit 1948: *csillagpázsit* (MagyGyógyn. 45); 1998: *csillagpázsit* (Priszter 351). **J:** 'Cynodon dactylon; közönséges csillagpázsit'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges csillagpázsit* (Priszter 351). **J:** 'ua.'.

A *csillag* előtag magyarázata, hogy a 3-as vagy 5-ös osztású kalászok csillagra vagy ujjakra emlékeztetnek; vö. a lat. szakny.-i *Cynodon dactylon* (< gör. *dáktylon* < gör. *dáktylos* 'ujj'). A *pázsit* 'fű' utótag arra utal, hogy a növény fűféle, magyarázatára l. még **disznópázsit**.

Marzell *Cynodon dactylon* a.; Genaust *dactylifer* a.

csillagszék 1706: *csillag szék* (PPNomH.). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'.

A *csillag* előtag a növény virágjára utal, a

lat. *Stellaria* (< lat. *stēlla* 'csillag') fordítása, magyarázata l. még **csillaglevelűfü**, a *szék* utótagra l. **székfü**.

csillagszívfü 1783: *Tsillag-fzív-fü* (NclB. 329). **J:** 'Galium odoratum; szagos müge'.

A *csillagszívfü* Benkő alkotása, valószínűleg német minták alapján hozta létre a nevet, vö. ném. *Herzfreund* 'szívbarát', *Sternleberkraut* 'csillagmájfü'. A névadás magyarázata, hogy a levelek csillagszerűen helyezkednek el a növényen, és a szagos mügét gyógynövényként a szív megerősítésére használták.

Marzell *Asperula odorata* a.

csillagvirág — sárga ~ 1664: *sárga csillag virág* (Lippay I: 78). **J:** 'Ranunculus sp.; boglárka'.

A *csillagvirág* egyedí adat, Lippay alkotása, a névadás alapja nyilván a virág sárga színe és csillag formája.

csillár 1807: *Tzillár* (Magy. Fűvészk. 255). **J:** 'Paris; farkasszőlő'. — **négylevelű ~ 1807:** *négylevelű Tzillár* (Magy. Fűvészk. 255). **J:** 'Paris quadrifolia; négylevelű farkasszőlő'. — **~fü 1775:** *Czillár-fü* (Csapó 65); 1783: *Tzillár-fü* (NclB. 364). **J:** 'ua.'

A *csillár* nyelvújítási származékszó: a *csillo*g ige tövéből képezték *-ár* képzővel. A *csill-* tö jelentése 'csillag formájú', a név a növény csúcsán látható négy levélre utal, Diószegi-Fazekas így magyarázza: „Tsész. 4-levelű: Bokr. 4-fzirmú” (Magy. Fűvészk. 255). Diószegi Orvosi fűvészkönyvében a *Négylevelű Tzillár* (Magy. Fűvészk. 2. 393) nevet javasolja a R. *négylevelűfü*, **csillagfü**, **farkasszőlő**, **Páris-fü** helyett, a *négylevelű csillár* növénynevet azonban nem fogadta be sem a szaknyelv, sem a köznyelv.

TESz. *csillag* a., *csillár* a.; EWUng. *csillag* a., *csillár* a.; UEWb. 46.

csillyán, csillyany l. csalán

csimázfű 1578: *Czimáz fűnec* gr. (Melius 138a). **J:** 'Inula conyzae; erdei peremizs'.

A *csimázfű* a lat. *cimicaria* (lat. *cimex*, gen. *cimicis* 'poloska') fordításával keletkezett: „Eftz à Báboe Cimicaria, az az, *Czimáz fűnec* hiyác” (Melius 138a), a növényt csimázok 'poloska' (a *csimáz* első megjelenése 1525 k.) kiűzésére használták. Vö. **csimázilla-**

tűfü.

TESz. *csimasz* a.; EWUng. *csimasz* a.; Genaust *Cimicifuga* a.

csimázillatűfü 1525 k.: *Coriandrum chymazillathofjw* (Ortus: RMGL. 256). **J:** 'Coriandrum sativum; kerti koriander'.

A *csimázillatűfü* a lat. szakny.-i *coriandrum* fordítása (< gör. *koriondron*, *korionnon*, *korionon* 'koriander' < gör. *kóris* 'poloska' < gör. *káron* 'kömény', *kár* 'tetű'). A névadás alapja a növény büzös illata: „czimáz büzü à leuele” (Melius 58), „Ha az maguát etzetben meg áztatod, és az hűt meg főzod, és az Coriandrumos etzetben meg áztatod, meg nem fergefedic” (Melius 59). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Wanzenkill* 'poloskakapor', *Wanzenkraut* 'poloskafü', *Stinkdill* 'büdösfü'. Hasonló szemléleten alapul a növény **bolhafü** elnevezése. Vö. **csimázfü**.

Marzell *Coriandrum sativum* a.

csinált, csinár l. csalán

csinge l. farkas-

csipa l. fa-

csipce l. csipke

csipke 1305: *Chypka* (OkISz.); 1578: *Czipke* (Melius 23a); 1831: *csiggenye* (TESz.); 1836: *Tsipkenye* (TESz.); 1863: *Csüpké* (TESz.); — N. *bicske*, *bücske*, *csicskenye*, *csütke*, *csitkenye*, *csütke* (MTsz.); *Sípká* (Nyr. 43: 142); *cipke*, *csipce* (ÚMTsz). **J:** 'Rosa canina; gyepürózsa'.

A *csipke* valószínűleg szláv eredetű; vö. blg. *uuńka*; mac. *uuńka* 'csipkebokor, csipkebogyó'; szlk. *šipka*; f.-szorb *šipka*; a.-szorb *šypka* 'csipkebogyó'. Ezek a szláv *šipъ* 'tövis, tüske; nyíl' származékai; vö. lat. szakny.-i *Rubus* (< **reub-* szaggat, cibál, cibál). A *csipke* először **csipkebokor** összetételben jelent meg (1246/1408-tól adatható), a *csipke* szó forrása a bolgár vagy a szlovák lehetett. A *csitkenye*, *csicskenye* a N. *gelegenye* 'galagonya' (→ **galagonya**), **berkenye**, **gesztenye** növénynevek hatására jött létre. Vö. **csipkefa**.

TESz. *csipke*¹ a.; EWUng. *csipke*¹ a. — **Ö:** **eb-**, **galagonya-**.

csipkéje l. Boldogasszony ~

csipkebokor 1. 1246/1408: „ab vna dvmo, que wlgariter *chipkebokor* appellatur” (TESz.); 1783: *Tsipke-bokor* (NclB. 375);

1863: *Csipnyebokor* (TESz.); — N. *csitnyebokor* (MTsz.). **J:** 'Rosa canina; gyepürózsa'.

■ **2. XVI. sz. v.:** Rubus. Mora Baccae. Mora Rubi: *cipche bokor*. Szederj-in-bokor (De Herbis: RMGl. 120). **J:** 'Rubus sp.; szeder'.

Az előtagra l. **csipke**, a *csipkebokor* eredetileg a gyepürózsa (1.) neve, hasonlóság alapján azonban egyéb tüskés növények, a Rubus-fajok 'tüskés szeder- és málnafajok' (2.) is átvették a nevet.

csipkefa 1. 1584: *clypke fa* (Clusius–Beythe 27); 1775: *Tsipkefa* (Csapó 37); 1783: *Tsipke-fa* (NclB. 375). **J:** 1584: 'Rubus sp.; szeder, málna'. | 1775: 'Rubus idaeus subsp. idaeus; málna'. ■ **2. 1813:** *Tsipkefa* (Magy. Fűvészk. 2. 393); — N. *Csicskenyefa* (Magy-Gyógyn. 135). **J:** 'Rosa canina; gyepürózsa'.

Az összetétel előtagjára l. **csipke**. A *csipkefa* összetétel eredetileg tüskés növények, a Rubus-fajok 'tüskés szeder- és málnafajok' (1.) megnevezésére szolgált. A *csipke csipkebokor* összetételben (1246/1408-tól adatolható) 'gyepürózsa' jelentésű, a *csipkefa* összetétel (2.) 'gyepürózsa' jelentése azonban később jelenik meg, inkább népi megnevezés, a növény nem fa, hanem bokor.

csipkepitty 1807: *Tsipkepitty* (Magy. Fűvészk. 343). **J:** 'Nepeta; macskamenta'.

A *csipkepitty* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása. A *csipkepitty* összetett szó, a **csipke** 'cakkos', a **pitty** 'lebiggyesztett ajak' összetétele. A névadást az magyarázza, hogy a virágzat csészéje lehajol és csipkés, Diószegi–Fazekas így magyarázza: „Bokr[étája] ásíto a' torkolatnál lzegett lzelü: alsó ajakának két lzelü metfzései hátra hajólnak; a' közép-ső tsipkés” (Magy. Fűvészk. 343).

TESz. *csipke* a., *pittyed* a.; EWUng. *csipke* a., *pittyed* a. — **Ö:** **macska-**.

csipkerózsa 1783: *Tsipke Ró'sa* (NclB. 375); 1807: *Tsipke Rózsa* (Magy. Fűvészk. 303); 1998: „*csipkerózsa*” (Priszter 483). **J:** 'Rosa canina; gyepürózsa'.

A *csipkerózsa* összetett szó, az előtagra l. **csipke**, az utótagra l. **rózsa**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *Tsipke Ró'sa* (Magy. Fűvészk. 2. 387) nevet javasolja a R. **seggváró** és **csipkefa** helyett.

csipnyebokor l. **csipkebokor**

csirke l. **vakuló-**

csirkedöglesztő l. **csibedöglesztő**

csirkevakító N. *csirkevakító* (MTsz.; Já-vorka 848); *Csirkevakító* (MagyGyógyn. 222). **J:** 'Pulmonaria officinalis; pettyegedett tüdőfű'.

A *csirkevakító* népi név, a névadás alapja, hogy a növény megvakíthatja a csirkéket. Vö. **tyúkvakító**.

Nyr. 126: 48–71.

csitke, csitkenye l. **csipke**

csitnyebokor l. **csipkebokor**

csoda l. **-fű**

csodabab l. **csodamag**

csodabogyó 1. 1911: *csoda* v. *csuda bogyó* (Cserey, Növényiszótár 262); 1948: *Csodabogyó* (MagyGyógyn. 335). **J:** 1911: 'Ruscus sp.; csodabogyó'. | 1948: 'Ruscus aculeatus; szúrós csodabogyó'. — **szúrós ~ 1998:** *szúrós csodabogyó* (Priszter 487). **J:** 'ua.'. ■ **2. — lónyelvű ~ 1998:** *lónyelvű csodabogyó* (Priszter 487). **J:** 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'.

A *csodabogyó* 'Ruscus' nemzetségnév, a névadás alapja az ide tartozó növények fényes, piros termése. A *szúrós* jelző (1.) a lat. *aculeátus* (< lat. *aculeātus* 'tüskés') fordítása, a növény ágaira és leveleire utal. A *lónyelvű* jelző (2.) a lat. *hypoglossum* (< lat. *hypoglōssa* < gör. *hypóglōsson* < gör. *hypó* 'alatt', gör. *glōssa* 'nyelv') fordítása, a valódi levelek alatt kicsi nyelvhez hasonló levélkék találhatók.

Genau *aculeátus* a., *hypoglōssum* a.

csodafa 1. 1525 k.: Catapucia: *Chodafa* et Saarfýw (Ortus: RMGl. 256); 1577 k.: *Chýoda farol* gr. (632/9); 1578: *Czoda fa* (Melius 82a); 1595: *Chyuda fa* (Beythe 127); 1664: *Csuda fát* gr. (Lippay II: 223); 1775: *Tsuda-fa* (Csapó 237); 1998: „*csodafa*” (Priszter 481). **J:** 'Ricinus communis; ricinus'. ■ **2. 1783:** *Tsuda-fa* (NclB. 339); 1798: *Tsuda-fa* (Veszelszki 419). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'.

A ricinus (1.) *csodafa* neve a ném. *Wunderbaum* (Melius 82a) tükörfordításával keletkezett. A névadás magyarázata, hogy a karéjos levelű, apró, piros virágú, szépséges, faszzerű növényt sokféle betegség gyógyí-

tására használták. A csattanó maszlag (2.) *csodafa* neve hasonlóság alapján keletkezett, a névadás alapja az, hogy a növény furcsa, tüskés termése hasonló a ricinus terméséhez, illetve az, hogy mindkét növény mérgező. Csapó megjegyzi a ricinus ismertetése közben: „Némellyek a’ Mafzlagot (Stramoneum) *tsuda-fának* nevezik” (Csapó 180). Vö. **csodafü.**

csodafamaszlag 1805–13: „*Tsudafa Mafzlag*” (Márton, Növ. XLIV, 4: 24). **J:** ‘*Datura stramonium*; csattanó maszlag’.

A *csodafamaszlag* Márton alkotása, az előtagra l. *csodafa*, az utótagra l. *maszlag*.

csodafü 1. 1590: palma Christi: *Czyuda fü* (SzikszF.: RMGL. 257); 1775: *Tsuda-fü* (Csapó 237); 1783: *Tsuda-fü* (NclB. 425). **J:** ‘*Ricinus communis*; ricinus’. ■ **2. 1775:** *Tsuda-fü* (Csapó 180). **J:** ‘*Datura stramonium*; csattanó maszlag’. ■ **csoda 1807 e.:** *Tsúda* (Julow 256). **J:** ‘*Datura*; maszlag’.

A névadás magyarázatára l. **csodafa**. A *csodafa* utótagját *fü* magyarázó utótaggal helyettesítették, a *csoda* elvonással keletkezett a *csodafa* ~ *csodafü* növénynevekből, a *csoda* Diószegi–Fazekas első kísérlete volt a maszlag nemzetség megnevezésére, a név nem maradt fenn.

csodahere 1903: *Csodahere* (Hoffmann–Wagner 92); 1911: *csodahere* (Cserey, Növényszótár 15). **J:** ‘*Anthyllis vulneraria* subsp. *vulneraria*; réti nyúlhere’.

A *csodahere* a ném. *Wundklee* tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növényt sokféle betegség gyógyítására használták: köhögés csillapítására, sebekre hámosodás gyorsítására, méregtelenítő hatású. A *here* utótag magyarázatára l. még **lóhere**.

Marzell *Anthyllis vulneraria* a.

csodamag N. *csodamag* (MagyGyógyn. 259); *csodamag* (Jávorka 973). **J:** ‘*Hyoscyamus niger*; bolondító beléndek’. ■ **csodabab** N. *csodabab* (Csapody–Priszter, MNövSz. 29). **J:** ‘ua.’.

A *csodamag* és a *csodabab* népi elnevezések, a bab alakú, mérgező termésre utalnak, a növény **csodafa** és **csodafü** neveiből keletkeztek elvonással.

Rápóti–Romváry 86.

csohán, csohany, csóján, csójánt, csójant, csójany l. **csalán**

csókabuk 1813: *Tsókabukk* (Magy. Fűvészk. 2. 393). **J:** ‘*Galega officinalis*; orvosi kecskeruta’.

A *csókabuk* talán népi elnevezés lehet, mivel Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *Ketskere Gálga* (Magy. Fűvészk. 2. 393) (→ **gálga**) nevet javasolja a régi *csókabuk* név helyett. A *csókabuk* összetett szó, a hangutánzó eredetű *csóka* madárnév és a *buk* összetétele. A *buk* utótag valószínűleg névszó, a *bukik* igéből alakulhatott ki, de idekapcsolható a *bukfenc* is, amely magyar fejlemény lehet; vö. N. *kecskebuka* ‘bukfencezik’ (ÚMTsz.). A növénynévi utótagban valószínűleg a ‘bukfenc, bukfencezik’ fogalmának másféle R. és N. értelmezése található meg.

TESz. *bukfenc* a.; EWUng. *bukfenc* a.; Nyr. 126: 301.

csókahagyma N. *csókahagyma* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** ‘*Colchicum autumnale*; őszi kikerics, elsősorban a tavaszi levelek és a hagyma’.

A *csókahagyma* erdélyi, népi elnevezés, a névadás magyarázata talán az, hogy a növény levelei kora tavasszal hajtanak ki a hagymából, amikor a madarak is ébrednek.

Nyr. 126: 302.

csókaláb 1. XVI. sz.: *czioka lab* (NéNy. 1935: 178); 1948: *csókaláb* (MagyGyógyn. 209). **J:** XVI. sz.: ‘*Primula* sp.; kankalin’. | 1948: ‘*Primula veris* subsp. *veris*; tavaszi kankalin’. ■ **2. 1783:** *Csóka-láb* (NclB. 399); 1813: *Tsókaláb* (Magy. Fűvészk. 2. 393). **J:** ‘*Geranium sanguineum*; piros gólyaorr’.

A kankalin (1.) *csókaláb* neve metaforikus elnevezés, a névadás alapja feltehetőleg a hosszú száron álló virág. Hasonló szemléleten alapul a növény **báránylábvirág** (→ **báránylvirág**) elnevezése is. A piros gólyaorr (2.) *csókaláb* elnevezésének alapja lehet a virágok szára, ill. a hosszúkás, vékony termés, amely madárlábhoz is hasonlítható. A *csókaláb* elnevezés valószínűleg más madárféle + *láb* összetételű növénynevek hatására jött létre, vö. **varjúláb**.

Magy. Fűvészk. 2. 393; Nyr. 128: 180, 126: 302.

csókaorrúfű 1578: *Czoka orru fű* (Melius 162a). **J:** 'Erodium cicutarium; bürökgémorr | Geranium sp.; gólyaorr'.

A *csókaorrúfű* Melius alkotása, a névadásra nyilván hatással volt a növény hasonló madárféle + *orrú* + *fű* szerkezetű neve: **esztragorrúfű** (→ **esztragorr**). A névadás alapja a növény termése, amelynek „hegyes à hegye mint à Czokánac az orra” (Melius 162).

Szabó, Melius 434. Nyr. 126: 302.

csókavirág N. *csókavirág* (SzegSz.; ÚMTsz.). **J:** 'Adonis aestivalis; nyári hérics'.

A *csókavirág* népnyelvi elnevezés; a név a növény egyéb madár előtagú nevei nyomán jöhetett létre; vö. **kakasvirág**, **kakukkvirág**.

Nyr. 126: 303.

csokor l. **ördög-**

csolán, **csollán**, **csolláng** l. **csalán**

csombor 1. 1395 k.: „staturna: *chombor*”, „bolembica: idem *chombor*” (BesztSzj.: RMGl. 150); 1405 k.: staturnea: *chombor* (SchlSzj.: RMGl. 150); 1435 k.: statúna: *combar* (SoprSzj.: RMGl. 150); 1590: Satureia: *Czombor* (SziksZF.: RMGl. 150); 1783: *Tsombor* (NclB. 385); 1798: *Tsombor* (Veszelszki 398); 1861: *csömbör* (TESz.); 1948: *Csombord*, *csombor* (MagyGyógyn. 237); 1998: *csombor(d)* (Priszter 493); — N. *combor* (MTsz.); *csombord* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 286); *csombord*, *csömbörd*, *csömbörd* (ÚMTsz.). **J:** 1395 k.: 'Satureja sp.; pereszlény | Satureja hortensis; borsika'. | 1783: 'Satureja hortensis; borsika'. — **kerti ~ 1998:** *kerti csombor(d)* (Priszter 493). **J:** 'Satureja hortensis; borsika'. ■ **2. 1578:** *Czombor* (Melius 107); 1583: *Chombor* (Clusius–Beythe 7: BotTört. 130); 1775: *Csombor* (Csapó 69), *Chyombor* (Csapó 69); 1783: *Csombor* (NclB. 386); 1798: *Tsombor* (Veszelszki 363). **J:** 'Mentha pulegium; csombormenta'. — **vad- ~ 1841:** *vadcsombor* (Barra 311). **J:** 'ua.'. ■ **3.** — **vad- ~ 1775:** *Vad-tsombornak* gr. (Csapó 267). **J:** 'Clinopodium vulgare; borsfű'. ■ **4.** — **erdei ~ 1775:** *Erdei tsombor* (Csapó 167); 1783: *Erdei Tsombor* (NclB. 389). **J:** 'Nepeta cataria; illatos macskamenta'. ■ **5.** — **vad 1783:** *Vad Tsombor* (NclB. 389); 1813: *vad Ts[ombor]* (Magy. Fűvészk. 2. 393); 1798:

Vad Tsombor (Veszelszki 409). **J:** 'Thymus serpyllum; vadkakukkfű'.

A *csombor* szláv, közelebről talán déli szláv eredetű; vö.: blg. *čjópuca* sz., N. *čjópuka* sz.; mac. N. *чумѡпука* sz.; szb.-e. szl. *čubrb*, szb.-hv. *čubar*; szln. N. *čóber*; cseh R. *čubr*, R., N. *čibr*; or. *чабѣп*: 'borsfű, csombord'; megfelelő szó más szláv nyelvekben is. Etimológiája vitatott; az alakváltozatok nem vezethetők vissza egységes alapalakra. A magyarba egy (déli) szláv R. *čobrb* 'borsfű' kerülhetett át. A köznévi *csombord* stb. *d*-je inetimológikus járulékhang. A *csömbör* alakváltozat hangrendi átcsapás eredménye. A növény eredeti jelentése borsika (1.), a csombormenta (2.), az illatos macskamenta (4.), vadkakukkfű (5.) *csombor* neve hasonlóság alapján jött létre, illatos fűszernövények. A borsika (1.) *kerti* jelzője megkülönböztető szerepű, arra utal, hogy a növényt termesztik; a lat. *hortensis* fordítása. A borsfű (3.) *vadcsombor* neve Csapó alkotása: „*Vad-tsombornak*-is lehetne nevezni az én ítéletem fzerént” (Csapó 267), a *vad* jelző megkülönböztető szerepű.

EtSz. *csombor* a.; Kniezsa, SzlJsz. 139; TESz. *csombor* a.; EWUng. *csombor* a. — **Ö:** **borbély-**, **bors-**.

csombord l. **csombor**

csombormenta 1807: *Tsombor Ménta* (Magy. Fűvészk. 346); 1998: *csombormenta* (Priszter 427). **J:** 'Mentha pulegium; csombormenta'.

A *csombormenta* összetett szó, fajnév, Diószegi–Fazekas alkotása; az előtagra l. **csombor**, az utótagra l. **menta**. Diószegi–Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *csombormenta* nevet javasolja a R. **köszvényfű**, **köszvénymenta**, **polaj**, **csombor** helyett.

Magy. Fűvészk. 346.

csomborpereszlény 1998: *csomborpereszlény* (Priszter 290). **J:** 'Acinos arvensis; csomborpereszlény'.

A *csomborpereszlény* összetett szó; előtagja a **csombor**, utótagja a **pereszlény** nemzetségnév 'Acinos'. Tudatos névadással alkotott növénynév.

csomborsátorja 1807: *Tsombor Sátorja* (Magy. Fűvészk. 343). **J:** 'Satureja hortensis;

borsika’.

A *csomborszátorja* összetett szó; az előtag a növény régi nevének átvétele (**csombor**), az utótag a Magyar fűvészkönyv szerzői (Diószegi–Fazekas) által alkotott nemzetségnév, magyarázata l. **szátorja**.

Magy. Fűvészk. 343.

csomorika 1578: *Czomorika* (Melius 175a); 1775: *Csomorika* (Csapó 70); 1783: *Csomorika* (NclB. 382); 1798: *Tsomorika* (Veszelszki 373). **J:** ‘Ranunculus sceleratus; torzsikaboglárka’.

A *csomorika* valószínűleg Melius alkotása, ‘torzsikaboglárka’ jelentésben használja. A *csomorika* a finnugor eredetű *csom-* tőből származik, a szóvégi *-ó* és *-ika* kicsinyítő képzők, hasonló képzésmódra l. még **borsika**, **torzsika**. A *csomó* legkorábbi jelentései ‘görcs <növényben>; kinövés, bütyök’. A *csomorika* név a növény azon alaki sajátására utal, hogy a gyökere göcsörtös, csomós. A növény R. lat. neve *Scrophularia minor* (Melius 179), a lat. *Scrophularia* (< *scrōfulae* ‘torokdagadás, torokduzzanat’) elnevezés szemléleti háttére, hogy gyökércsomókat a dagadt mirigyekhez hasonlították, és ezért torokdagadás ellen használták a torzsikaboglárkát. Nyilván a latin *Scrophularia* mintájára alkotta Melius a *csomorika* nevet.

Genaust *Scrophulária* a.; UEWb. 38.

csona, csonár l. csalán

csontfa 1841: *csontfa* (Barra 263). **J:** ‘Ligustrum vulgare; közönséges fagyal’.

A *csontfa* névadás magyarázata, hogy a növény fája nagyon kemény; vö. ném. *Härtern, Hartröhrl*.

Marzell *Ligustrum vulgare* a.

csontvirág N. *csontvirág* (Jávorka 266; MagyGyógyn. 300; ÚMTsz.). **J:** ‘Achillea millefolium subsp. millefolium; közönséges cickafark’.

A *csontvirág* népi elnevezés; a névadás alapja valószínűleg a csontszínű, fehéres virágzat, valamint az, hogy a virágot bizonyos területeken fába, csontba faragták: ‘Achillea millefolium [cickafark], mely a pásztorfargásokon is kedvelt virágdísz’ (ÚMTsz.).

Jávorka 266.

csorbánka l. csorbóka

csorbóka 1. 1577 k.: ‘Nyers *chjorbakat* tēry megh jol erēllen, es vgj lewefēn kend be azzal’ (OrvK. 268/1); 1578: *Czorbaka, Czorbakánac* gr. (Melius 76a); 1590: *Lagopus, lactuca leporina: Czorbaka* (SzikszF.: RMGl. 151); 1783: *Csorbaka* (NclB. 409); 1791: *Tsorbókáktól* gr. (TESz.); 1793: *Tsorbáka* (Földi 58); 1807: *dudva Tsorbóka* (Magy. Fűvészk. 444); — N. *cserbóka* (MTsz.); *csorbókának* gr., *csērbóká, csorbánka, csorbuka, csurbókát* gr. (ÚMTsz.). **J:** 1577 k., 1590, 1793: ‘*Sonchus* sp.; csorbóka’. | 1578, 1783: ‘*Sonchus oleraceus*; szelíd csorbóka’. | 1807: ‘*Sonchus*; csorbóka’. — **szelíd ~ 1998:** *szelíd csorbóka* (Priszter 507). **J:** ‘*Sonchus oleraceus*; szelíd csorbóka’. ■ **2. — szúrós ~ 1998:** *szúrós csorbóka* (Priszter 507). **J:** ‘*Sonchus asper*; szúrós csorbóka’.

A *csorbóka* szláv, közelebből szerb-horvát eredetű; vö. szb.-hv. N. *štrbka, štrpka*; a cseh *šterbák*, N. *ščrbák, ščerbák*; szlk. *štrbák*; le. *szczerbak*; or. *щербак* más képzővel alakult. Mindez a szláv **ščerba* ‘kicsorbult rész, csorbóság’ származéka. A névadás magyarázata, hogy a növény levelein mély bevágások láthatók. A magyarba egy szláv R. **ščerbьka* ‘katáng’ kerülhetett **csirbuka* > *csorboka* alakban. A szelíd csorbóka (1.) és a szúrós csorbóka (2.) a csorbóka ‘*Sonchus*’ nemzetséghez tartozik.

TESz. *csorbóka* a.; EWUng. *csorbóka* a. — **Ö:** *dudva-, nyúlkék-*.

csorbuka l. csorbóka

csormolya 1. 1903: *Csermulya* (Hoffmann–Wagner 119); 1911: *csermoglya, csermulya* (Nyr. 29: 17); — N. *csermulya* (ÚMTsz.). **J:** ‘*Ajuga chamaepitys*; kalincainfű’. ■ **2.** N. *csormolya* (ÚMTsz.). **J:** ‘*Agrostemma githago*; vetési konkoly’.

A *csormolya* eredete bizonytalan, szláv jövevényszó lehet, a szláv *čьrmьlja* vagy *čьrmulja* (< szláv *čьrmь* ‘vörös festéket szolgáltató pajzstetű’) növénynév átvétele. A *csormolya* első megjelenése: 1708: ‘*Tsormolya: Melandryum, Melampyron, Myagros* (PP.)’, eredeti jelentése ‘különféle gyomnövények: *Melampyron* sp. (csormolya); *Melandrium* (habszegfű); *Myagrum* (légyfogó)’. A növény elnevezésének indítéka virág-

jának élénkvrös színe lehetett (eredeti jelentése: Melampyron). A magánhangzóknak az alakváltozatokban jelentkező gazdagságát az okozza, hogy a korábbi háromszótagú alakok egy részének vegyeshangrendűsége részben különböző irányban kiegyenlített, részben pedig megmaradt. A magyarban gyomnövény jelentsben terjedt el, az eredeti virágszíntől függetlenül: a kalincaifű virágja pl. sárga.

TESz.; EWUng. Nyr. 128: 58–9.

csovány l. **csalán**

csömbör l. **csombor**

csucsor **1. 1807:** *Tsutsór* (Magy. Fűvészk. 176); 1843: *Csucsor* (Bugát, Szóhalm. 71); 1868–73: *Csucsor* (Ball. 1: 198); 1925: *csucsor* (RévaiLex. 16: 8). **J:** 'Solanum; csucsor'. — **cserjés ~ 1998:** *cserjés csucsor* (Priszter 348). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyés csucsor'. | **édeskeserű ~ 1925:** *édeskeserű csucsor* (RévaiLex. 16: 8); 1948: *Édeskeserű csucsor* (MagyGyógyn. 263). **J:** 'ua.'. | **keserédes ~ 1790 k.:** *Keserédes csucsor* (Nyr. 85: 211); 1805–13: *Keserédes Tsutsór* (Márton, Növ. LXXII, 6: 43); 1807: *keserédes Tsutsór* (Magy. Fűvészk. 176). **J:** 'ua.'. | **kesernyés ~ 1980:** *kesernyés csucsor* (Erdő-mező növ. 82); 1998: *kesernyés csucsor* (Priszter 348). **J:** 'ua.'. | **keserű ~ 1998:** *keserű csucsor* (Priszter 348). **J:** 'ua.'. | **piros ~ 1998:** *piros csucsor* (Priszter 348). **J:** 'ua.'. | **2. — fekete ~ 1807:** *fekete Tsutsór* (Magy. Fűvészk. 177); 1998: *fekete csucsor* (Priszter 506). **J:** 'Solanum nigrum; fekete csucsor'.

A kesernyés csucsor (1.) és a fekete csucsor (2.) a burgonyafélék (Solanaceae) családjába, a *csucsor* 'Solanum' nemzetséghez tartozik. A szaknyelvi *csucsor* 'Solanum' szóképzéssel keletkezett, a *csúcs* 'dudor' főnévből -r kicsinyítő képzővel (vö. *odor, sömör*), nyelvújítási alkotás, 1790 k. tünt fel jelzős szerkezetben (*keserédes csucsor*), jelentése 'kesernyés csucsor' (1.). A *csucsor* nevet valószínűleg a **csucsorka** növénynevből vonták el, amelynek első megjelenése 1787. A kesernyés csucsor (1.) *csucsor* nevének szemléleti háttere, hogy a növénynek dudoros részei vannak: bogyótermés és csomós gyökérzet. A nyelvújítás korában az újonnan alkotott *csucsor* 'Solanum' nemzetségnév elé különféle

megkülönböztető jelzőket illesztettek, ezekből alakultak ki napjaink tudományos elnevezései is: *keserű csucsor, kesernyés csucsor*. A *kesernyés, keserű, keserédes, édeskeserű* jelzők magyarázatára l. **keserűédesszőlő** (→ **szőlő**). A *cserjés csucsor* elnevezés esetében a névadás alapja a növény életmódja: „felkapaszkodó szárú cserje” (RévaiLex. XVI: 8); egyedi elnevezés, csupán legújabb növényyszótárunkban található meg. A *piros csucsor* a termés vörös színére utal. A fekete csucsor (2.) *fekete* jelzője is a termés színére vonatkozik.

TESz.; EWUng. *csucsorka* a. — **Ö: ebszőlő-**.

csöngce l. **farkascsinge**

csucsorka **1. 1787:** „De hát a 'tsutsor-kámról mit mond? nem szépen nőnek é” (TESz.). **J:** 'Solanum tuberosum, burgonya'. | **2. — keserűédes ~ 1893:** *keserűédes Csucsorka* (PallasLex. 4: 789). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyés csucsor'.

A *csucsorka* nyelvújítási alkotás, a **csucsor** főnév -ka kicsinyítő képzős származéka. A burgonya *csucsorka* elnevezését dudoros gumója és bogyótermése alapján kaphatta. A kesernyés csucsor *csucsorka* neve hasonlóság alapján keletkezett, bogyótermése van, és a gyökerén dudorok találhatók. A *keserűédes* jelző magyarázatára l. **keserűédesszőlő** (→ **szőlő**).

TESz. *csucsor* a.; EWUng.

csuhány, csujáng, csujány l. **csalán**

csuklyafű **1. 1775:** *Tsuklya-fű* (Csapó 264); 1783: *Tsuklya-fű* (NclB. 380); 1798: *Tsukla-fű* (Veszelszki 62). **J:** 'Aconitum anthora; méregölő sisakvirág'. | **2. 1903:** *Csuklyafű* (Hoffmann–Wagner 109); 1911: *csuklyafű* (Cserey, Növényiszótár 4). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katikasakvirág'. || **kuklásfű 1775:** *Kuklás-fű* (Csapó 264); 1783: *Kuklás-fű* (NclB. 380); 1798: *Kuklás* vagy *Tsukla-fű* (Veszelszki 62); 1807: *kuklás* v. *tsuklyás fű* (Magy. Fűvészk. 317). **J:** 'Aconitum anthora; méregölő sisakvirág'.

A *csuklyafű* elnevezés német mintára keletkezett; vö. ném. R. *Kappenblume*. A *csuklyafű* elnevezés magyarázata az, hogy a növény virágai fejedőhöz hasonló formájúak; vö. a fejedőhöz hasonló virágforma számta-

lan német elnevezésben kimutatható, vö. R. ném. *Sturmhut* 'rohamsisak', *Mönchkappe* 'szerzetescsuklya', *Narrenkappe* 'bohócsipka', *Eisenhut* 'vaskalap'. A névadás magyarázatára l. még **sisakvirág**. A *csuklya* lat. eredetű (< lat. *cuculla* 'fejlepel, kapucni'), a *csuklya* a m.-ban keletkezett alak (< R. m. *kukla*, *kuklya*), a *cs-*s szókezdet a *csuha* szó hatására keletkezett elhasonulással. A *kukla* a *csuklya* alakváltozata, az *-s* melléknévképző.

EtSz. *csuklya* a.; TESz. *csuklya* a.; EWUng. *csuklya* a.

csurbóka l. **csorbóka**

csükküllő **1. 1807:** *Tsükküllő* (Magy. Fűvészk. 488). **J:** 'Centaurea; búzavirág'. — **égivéti** ~ **1948:** *égivéti csükküllő* (Halmi 19). **J:** 'Centaurea cyanus; kék búzavirág'. | **vetési** ~ **1903:** *vetési csükküllő* (Wagner 169). **J:** 'ua.'. **2.** — **áldott** ~ **1807:** *áldott Tsükküllő* (Magy. Fűvészk. 490); 1841: *áldott csükküllőnek* gr. (Barra 212). **J:** 'Cnicus benedictus; áldott bárcs'.

A *csükküllő* nemzetségnév Diószegi–Fazekas alkotása, az EtSz. szerint „*cső + küllő* ?” összetétele. Az EtSz. feltételezése valószínűleg helyes. Diószegi–Fazekas Fűvészkönyvének Bévételében Megjegyezni valók alatt a következőt írja: „Az elegyes vagy sugáros virágúkat vagy úgy tellyesednek, hogy a' félfer virágok l'zaporodnak meg, 's a' belső tsöveseket kifzoritják...; vagy úgy, hogy a' belső *tsöves* virágok nagyobbra nőnek, 's a' félfer sugárokat vagy *küllőket* kifzoritják” [kiemelés tőlem] (Magy. Fűvészk. 20). Ez utóbbi jelen-

ség érvényes a *Centaurea* (ma búzavirág) nemzetségre: „sugárvirági töltéserek, egyenetlen metfzésük, a' belsőknél többnyire hofz'zabbak” (Magy. Fűvészk. 488). Diószegi–Fazekas leírása alapján a *csükküllő* összetett szó, a déli szláv eredetű *cső* és az ótörök *küllő* összetétele, a név tehát a virág felépítése alapján keletkezett, a csöves virágok nagyobbra nőnek, mint a sugárvirágok, a küllők. Diószegi–Fazekas *csükküllő* nemzetségnevét azonban nem fogadta be sem a szaknyelv, sem a köznyelv. A kék búzavirág (1.) *égivéti* és *vetési* jelzői a virág előfordulási helyére, a gabonaföldre utalnak (vö. **búzavirág**). A Magy. Fűvészk. tévesen a *Centaurea* nemzetséghez sorolja az áldott bárcsot 'Cnicus benedictus' (2.), nyilván a növény R. latin *Centaurea benedicta* neve alapján. Az *áldott* jelzőt a növény **áldottfű** nevéből vették át.

Magy. Fűvészk. 20; EtSz. — **Ö:** **búzavirág-**, **pézsma-**.

csüngőbelénd N. *Csüngőbelénd* (Magy. Gyógyn. 258). **J:** 'Scopolia carniolica; farkasbogyó'.

A **belénd** utótag hasonlóság alapján keletkezett, a névadás magyarázata, hogy a növény gyökerében halucinogén anyagok találhatóak, amelyek a beléndekben 'Hyoscyamus niger' is megtalálhatóak. Ezeket az anyagokat a középkorban a boszorkányok is használták. A *csüngő* jelző a harangalakú sárgászöld lógó virágokra utal.

csüpké l. **csipke**

csütke l. **csipke**

D

dancia 1. 1708: *Dantzia* (PP. *Gentiāna* a.); 1813: *Dántzia* (Magy. Fűvészk. 2. 367). **J:** 'Gentiana; tárnics'. — **~gyökér 1775:** *Dantzia gyökér* (Csapó 260). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'. ■ **2. 1767:** *Dantzia* (PPB.); 1948: *Dancia* (MagyGyógyn. 214). **J:** 'Gentiana lutea; sárga tárnics'. — **~gyökér 1767:** *Dantzia gyökér* (PPB. 1767.); — N. *danckai-gyökér* (Tsz.). **J:** 'ua.'

A *dancia* feltehetőleg népi változat a *gyenciánának* ejtett lat. szakny.-i *gentianából*. Vö. **gencián, encián**.

Mollay, Növénynyelvek 25–30.; TESz. *encián* a.; EWUng. *encián* a.

Dani-sarkantyú N. *danisarkantyú* (NyÍrK. 34: 40); *Dani sarkantyú* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 222). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'.

A *Dani-sarkantyú* népi név, az utótag magyarázatára l. **sarkantyúvirág**. A *Dani* személynévi előtag talán a növény R. lat. *Delphinium* elnevezésének népetimológias változata lehet.

darázsvirág N. *darázsvirág* (MagyGyógyn. 222; Jávorka 848). **J:** 'Pulmonaria officinalis; pettyegetett tüdőfű'.

A *darázsvirág* népi elnevezés, összetett szó. A névadás magyarázatára l. **dongóvirág**.

Marzell *Pulmonaria officinalis* a.

dárda l. **király~**

dárdácskája l. **király~** (→ **királydárda**)

daruláb N. *daruláb* (MagyGyógyn. 45). **J:** 'Cynodon dactylon; közönséges csillagpázsit'.

A *daruláb* népi név, összetett szó, a név valószínűleg más madárféle + *láb* összetételű

növénynyelvek hatására jött létre. A metaforikus elnevezés alapja a hosszú száron álló kálász. A névadásra hatással lehetett még a gyógynövényként nem használatos közönséges nyúlparéj 'Chondrilla juncea' *daruláb* neve is; vö. első megjelenése: 1798: *daruláb* 'Chondrilla juncea' (Kítaibel 164); N. *darulábból* gr. (ÚMTsz.), itt a névadás alapja a növény gyökerén levő, madárlábhoz hasonló gyenge csírahajtás, amelyből tavasszal salátát készítenek.

Nyr. 126: 304.

daruorr 1807: *Daruorr* (Magy. Fűvészk. 390). **J:** 'Pelargonium odoratissimum; citromillatú muskátli'. — **illatozó ~ 1780:** *illatozó daru-órr* (Phytologicon 99). **J:** 'ua.'. | **jószagú ~ 1813:** *jószagú Daruorr* (Magy. Fűvészk. 2. 367). **J:** 'ua.'

Az *illatozó daruorr* (1780) a ném. *sehr wohlriechender storchen schnabel* (Phytologicon 99) fordítása, a későbbi adatok létrejöhetnek elvonással a **daruorrúfű** névből is. A *jószagú* és *illatozó* jelzők a növény kellemes illatára utalnak, vö. lat. szakny.-i *odoratissimum* (< lat. *odor* 'illat').

Genaust *odoratissimus* a.; Nyr. 126: 304–305.

daruorrúfű 1577 k.: Az hatodýk fele *daru orru fwnek gýeokerebeol* (OrvK. 326/34); 1590: *daru orru fű* (SzikszF.: RMG1. 257); 1775: *Darú orru-fű* (Csapó 107). **J:** 1577 k.: ? 'Geranium sp.'. | 1590: 'Geranium sp.; gólyaorr'. | 1775: 'Geranium columbinum; galamblábgólyaorr'. || **daruorrúvirág 1664:** *Darú orru virág* (Lippay I: 76). **J:** 'Geranium sp.; gólyaorr'.

A *daruorrúfű* és *daruorrúvirág* valószínűleg magyar alkotások, de kialakulásukra nyilván hatással volt a növény tudományos neve, a lat. *Geranium* (< gör. *géranos* 'daru') célozva a növény madárcsőr szerű termésére. A névadást a *Geranium*-fajok egyéb madárféle + *csőr* típusú elnevezései is befolyásolhatták: **golyaorr**, **gémorr**, **esztragorr**, **kócsagorr**, **csókaorrúfű**.

Genaust *Geranium* a.

daruorrúvirág l. **daruorrúfű**

démutka 1775: *Demutka* (Csapó 123); 1783: *Demutka* (NclB. 389); 1798: *Demutka* (Veszelszki 424); 1807: *Démutka* (Magy. Fűvészk. 353); 1841: *demutka* (Barra 314). **J:** 1775, 1783, 1798: 'Thymus vulgaris; kerti kakukkfű'. | 1807: 'Thymus sp.; kakukkfű'. | 1841: 'Thymus serpyllum; vadkakukkfű'. — **kerti ~ 1807:** *kerti Démutka* (Magy. Fűvészk. 353). **J:** 'ua.'

A *démutka* ném. eredetű, esetleg szlovák közvetítéssel; vö. ném. N. *demut* 'kakukkfű; csombord, borsfű'; cseh N. *démüt* 'kakukkfű'; szlk. N. *demutka*, *dymutka* 'ua.'. A m. *démutka* származhat közvetlenül a németből, a *-ka* pedig képző; vö. **boglárika**. Diószegi–Fazekas a növény R. és N. *démutka* nevét a *Thymus* nemzetség megnevezésére foglalta le, a nemzetség hivatalos neve ma **kakukkfű**.

TESz. *démutka* a.; EWUng. *démutka* a. — **Ö:** **kakukk-**.

deréce 1775: *Derétze* (Csapó 71); 1783: *Derétze* (NclB. 321); 1798: *Derétze* (Veszelszki 49). **J:** 'Veronica beccabunga; ártéri veronika'.

A *deréce* talán a déli szláv (vö. blg. *mpúyu* [többes sz.] 'korpa'; mac. *mpuqu* [többes sz.] 'ua.') eredetű *derce* (első megjelenése 1763: 'különféle termények hüvelyé') szóból származik, a névadás magyarázata, hogy a növénynek a termése kerekded, fölfúvódott. A magyarba egy déli szláv R. **trice* 'korpa' kerülhetett át, amely **terice*, illetőleg szó eleji zöngésüléssel **derice* formát vett fel.

TESz. *derce* a.; EWUng. *derce* a.

deréceszigoráll 1807: *Derétze Szigorall* (Magy. Fűvészk. 65). **J:** 'Veronica beccabunga; ártéri veronika'.

A *deréceszigoráll* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, az előtagra l. **deréce**, az utótag nemzetségnév, magyarázatára l. **szigoráll**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *Derétze Szigoráll* (Magy. Fűvészk. 2. 367) nevet javasolja a **vízi pólé** (→ **polaj**), **vízisaláta** (→ **saláta**), **télisaláta** (→ **saláta**) és a **deréce** helyett.

deréceveronika 1948: *Deréce veronika* (MagyGyógyn. 337); 1998: *deréceveronika* (Priszter 534). **J:** 'Veronica beccabunga; ártéri veronika'.

A *deréceveronika* a növény összetett szó, az előtagra l. **deréce**, az utótag nemzetségnév, magyarázatára l. **veronika**.

diadalmasfű 1578: *Diadalmas fű* (Melius 184); 1775: *Diadalmas-fű* (Csapó 20); 1783: *Diadalmas-fű* (NclB. 428). **J:** 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'.

A *diadalmasfű* a lat. *victorialia* (Melius 184) (< lat. *victoria* 'győzelem') fordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény örökzöld, hasonlít a babérhoz, amely a győzelem jelképe.

dicsőfű l. **dicsőségesfű**

dicsőségesfű 1578: *Dűcőfűges fű* (Melius 38a); 1775: *Dűcőfűges-fű* (Csapó 294); 1783: *Dűcőfűges-fű* (NclB. 321); 1798: *Dűcőfűges fű* (Veszelszki 440). **J:** 'Veronica officinalis; orvosi veronika'. || **dicsőfű 1948:** *Dűcőfű* (MagyGyógyn. 273). **J:** 'ua.'

A *dicsőségesfű* a ném. *Ehrenpreis* (Melius 38a) [*Ehrenpreis*] fordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény egykor nagy becsben tartott gyógynövény volt, használták mint görcsoldót és idegnyugtatószert, valamint a légutak hurutus betegségeinél is alkalmazták. A *dűcőfű* elvonással keletkezett a *dűcőfű* növénynevből.

diktamus 1. 1577 k.: *Dictamufi* gr. (265/39), *Dictamufnak* gr. (572/22), *Diptamufnak* gr. (573/2), *Diptamufih* gr. (141/4); 1664: *Dictamos* (Lippay I: 76); 1775: *Diktamos*, *Ditamos* (Csapó 86); 1798: *Diktamos* (Veszelszki 190); 1813: *Diktamos* (Magy. Fűvészk. 2. 367). **J:** 'Dictamnus albus; nagy-ezerjófű'. — **erdei ~ 1578:** *Erdei Diptamufnac* gr. (Melius 108a). **J:** 'ua.'. | **fehér ~ 1577 k.:** *Feyer Dictamufih* gr. (OrvK.

609/23). **J:** 'ua.'. | **hamis** ~ **1578:** *hamis Diptamufnac* gr. (Melius 108a). **J:** 'ua.'. | **2.** — **krétai** ~ **1578:** „Eggyic *Cretai*” [*Diptamus*] (Melius 108). **J:** 'Origanum dictamnus; krétai szurokfű'.

A *diktamus* idegen szó, a lat. szakny.-i *Dictamnus* (< lat. *dictamnus*, *dictamnium* < gör. *diktamnos*, *diktamnon*) átvétele. A *diptamus* a lat. *diktamus diptamnus* alakváltozatának átvétele. A *hamis diptamus* (1.) Melius alkotása, a *Pseudodiptamus* (Melius 108) részfordításával alkotta, a *hamis* jelző megkülönböztető szerepű, a *fehér* jelző a virág színére utal. Idegen nyelvi megfelelőire vö. ném. *Diptam*, *weisser Diptam*. A krétai szurokfű (2.) *diptamus* neve ismételt latin átvétel, a lat. szakny.-i *Origanum dictamnus* utótagjának és a R. lat. *diptamnus*nak a hatására jött létre. A *krétai* jelző magyarázata, hogy a növény Kréta szigetén őshonos: „Ez czac Creta fzigetben terem” (Melius 108).

Genaust *Dictámnus* a.

dinnye 1. király~, királyné asszony dinnyéje (→ királydinnye)

dinnyefű **1775:** *Dinnye-fű* (Csapó 125); **1783:** *Dinnye-fű* (NclB. 384); **1903:** *dinnyefű* (Hoffmann–Wagner 119). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'.

A *dinnyefű* valószínűleg a növény R. lat. *cucurbitalis* (< lat. *cucurbita* 'tök') nevének fordítása. A *dinnye* lat. neve *Cucurbita* citrullus, a tökfélék (Cucurbitaceae) családjába tartozik, a kalincaínfű R. lat. *cucurbitalis* nevét fordíthatták a *dinnye* növénynévvel; a növény indás töve pedig a dinnye terjeszkedésére emlékeztet.

Genaust *Cucúrbita* a.

dinnyeízűfű **1500** k.: De boragine: *dynñawzwyw* (Herb. a): RMGl. 255); XVI. sz. v.: Borago: [*Di]nnie izew fű* (De Herbis: RMGl. 258). **J:** 'Borago officinalis; kerti borágó'. || **dinnyeszagúfű** **1. 1540** k.: Borago: buglossa minor: *dýne sago fw* (Herb. c): RMGl. 256); **1706:** *Dinnye szagú fű*: Borago (Nyr. 29: 364); **1833:** *dinnyeszagú fű* (PallasLex. 537); **1903:** *dinnyeszagú fű* (Hoffmann–Wagner 31). **J:** 'ua.'. | **2. 1595:** *dinnye zagu fíjv* (Beythe 99); **1813:** *Dinnyeszagúfű* (Magy. Fűvészk. 2. 367). **J:**

'Pimpinella saxifraga; hasznos földitömjén'. | **3. 1775:** *Dinnyeszagu-fű* (Csapó 51). **J:** 'Sanguisorba minor; csabaíre'.

A kerti borágó (1.) *dinnyeízűfű* és *dinnyeszagúfű* elnevezéseinek magyarázata a növény dinnyéhez hasonló illata, illetve íze. Beythe András Fiveskönyvében így ír: „szagos mint az dinnye, kek viraga vagyon...” (Beythe 119), egy 1610 k. feljegyzésben pedig ezt találjuk: „kek uiraga: szagos minth az dinnie” (Herb. d): RMGl. 159). Majdnem 200 évvel később Csapó József már tévesnek ítéli a *dinnyeszagúfű* elnevezést, mivel: „Levelei gömbölyűek, kemények és szöröfjek, mellyeket valaki tenyerei között dörsöli, valóságos Ugorkát illatoznak, és így *Dinnye-fzagu fűnek* nem jól nevezik” (Csapó 27). A hasznos földitömjén (2.) és csabaíre (3.) *dinnyeszagúfű* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növények illatosak.

dinnyeszagúfű 1. **dinnyeízűfű**

dió **1.** — **jezsuita**~ **1903:** *jezsuita dió* (Hoffmann–Wagner 23); **1948:** *jezsuita dió* (Halmai 87). **J:** 'Trapa natans; csemege-sulyom'. | **vízi**~ **1775:** *Vízi dió* (Csapó 268); **1783:** *Vízi-dió* (NclB. 331); **1798:** *Vízi-dió* (Veszelszki 427). **J:** 'ua.'. | **2.** — **magyar**~ **1578:** *Magyar dióc* (Melius 14). **J:** ? 'Aesculus hippocastanum termése; közönséges vadgesztenye(fa) termése'.

A *dió* csuvasos jellegű ötörök jövevényszó (vö. Kāšy. *yayaq*; kirg. *žanak*, *žanak*), első megjelenése 1264: 'Juglans sp.'. A sulyom (1.) és a gesztenyefa termése (2.) hasonlóság alapján kapta *dió* nevét, ehető, kerek termésük van. A *jezsuitadió* a csemege-sulyom (1.) dió-szerű termésére utal, nyilván a szegényebb népréteg (jezsuiták) fogyasztotta a közönséges dióhoz (*Juglans regia*) hasonló, értéktelen, apró termést. A *vízidió* a ném. *Waffernufs* 'ua.' tükörfordítása, a névadás magyarázatára l. még *vízigesztenye* (→ *gesztenye*). A vadgesztenye termésének (2.) *magyardió* neve Melius alkotása, a termés a dióhoz hasonló, de az adat kétes azonosítású. Natter-Nád Miksa feltételezi — abból kiindulva, hogy a szöveg szerint a növény termései „az gyomorban fárt és hurutot csinálnac” (Melius 14) — , hogy a nálunk a XVI. század folya-

mán már ismert, magas szaponintartalmú, mérgező termésű közönséges vadgesztenye-(fa) termése lehet.

Szabó, Melius 371; TESz. *dió* a.; EWUng. *dió* a.

diptamus l. **diktamus**

dísz l. **kecske-**

díszfű N. *díszfű* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 206). **J:** 'Asparagus officinalis; közönséges spárga'.

A *díszfű* népi elnevezés, a névadás alapja, hogy a zöldségnövényt, a spárgát kerti díszfűként is ültetik szépséges, túszerű levélzetéért.

disznó 1852: *disznó* (Peregriny, Természettört. 382); — N. *disznó* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 227). **J:** 'Datura stramonium termése; csattanó maszlag termése'. — **szúrós** ~ N. *szúrós disznó* (Magy-Gyógyn. 264). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'. | **tövíses** ~ N. *tövíses disznó* (Magy-Gyógyn. 264). **J:** 'ua.'. | **tövískés** ~ **1903:** *tövískés disznó* (Hoffmann–Wagner 39). **J:** 'ua.'. || **tövís-** ~ N. *tövísdisznó* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 227). — **tövís-burján** N. *tövísdisznó-burján* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 227). **J:** 'ua.'. || **disznócska** N. *disznócska* (Magy-Gyógyn. 264). **J:** 'ua.'.

A *disznó* 'a csattanó maszlag tüskés termése' a R. ném. *Sau* 'disznó', *Saunuß* 'disznódió' tükörfordítása. Az ótör. eredetű *disznó-cska* kicsinyítő képzős származéka a *disznócska*. A *szúrós*, *tövíses*, *tövískés* jelzős elnevezések népi nevek, a növény tüskés toktermésére vonatkoznak. A *disznó* előtagú termszavak általában mérgezőek (vö. **disznó-bab**), a csattanó maszlag termése is erősen mérgező. A N. *tövísdisznó* 'sündisznó' növénynevét kiemeli, hogy a termés szúrós. A *tövísdisznóburján* utótagjára l. **burján**.

Marzell *Datura stramonium* a.

disznóbab 1578: *Difzno bab* (Melius 64); 1775: *Difznó-bab* (Csapó 33); 1783: *Difznó-bab* (NclB. 339); 1798: *Difznó-bab* (Veszelszki 252); 1807: *disznó Bab* (Magy. Fűvészk. 174); 1903: *disznóbab* (Hoffmann–Wagner 39). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'.

A *disznóbab* Melius alkotása a lat.

Hyoscyamus tükörfordítása; vö. lat. *hyoscyamus*, *hyoscyamos* < gör. *hyoskíamos* 'disznóbab' < gör. *hýs* 'disznó' (gen. *hyós*), *kíamos* 'bab'. A bolondító beléndek termése babhoz hasonló, babja mérgező, még a disznónak is árt. Kováts Mihály műszótárában így magyarázza a *disznóbab* elnevezést: „Mert e'nek a' gyümölcse bab képű; mivel, mikor a' csürhék e'nek a' babját megeszik, a'tól mindjárt rángatodást kapnak” (Kováts, Műszótár 138). Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a **bolondító csalmatok** (→ **csalmatok**) nevet javasolja a R. *disznóbab* helyett.

Genaust *Hyophórbe* a.

disznócsalán 1783: *Difznó (ételére való) Tsalyán* (NclB. 423); 1798: *Difznó-Tsalyán* (Veszelszki 448). **J:** 'Urtica dioica; nagy csalán'.

A *disznócsalán* összetett szó, az előtag a csuvasos jellegű ótörök *disznó*, az utótagra l. **csalán**. A nevet valószínűleg Benkő hozta létre, az elnevezés alapja, hogy a növényt a disznók etetésére használták. Benkő körülírással *disznó ételére való csalán* elnevezéséből a későbbiekben a magyarázó *ételére való* részt elhagyták.

disznócska l. **disznó**

disznógyógyítófű 1578: *difzno gyogyito fűnec* gr. (Melius 157). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'.

A *disznógyógyítófű* Melius alkotása, Melius a kígyótárnics egyéb neveinek (vö. **kereszt-fű**) ismertetése után megjegyzi, hogy a növényt „*difzno gyogyito fűnec* is hiyác” (Melius 157). A *disznógyógyítófű* valószínűleg nem tükörfordítás, a gyógynövényekre jellemző, hogy arról nevezik el őket, aminek a gyógyítására használják. Melius ezt írja a kígyótárnicsról: „A tehen, és lüh, és difzno páfztoroc igen adgyac enni à difzno és luh baromnac à dög ellen”... Igen id à febes lo-uakat fanta túros Louakat vele mojni à vizéuel” (Melius 157a). A *disznógyógyítófű* név a későbbi herbáriumokban már nem jelenik meg, de a szerzők, pl. Csapó ismerik a növény disznógyógyító hatását: „A' kereft-fű [kígyótárnics] gyökerét halznos meg-etetni a' Difznókkal, midön köztök a' Dög uralkodik, mert meg-öriztetnek az által a' Dögtöl' (Csa-

pó 261).

Mollay, Növénynevek 42.

disznókáposzta 1. 1783: *Difznó káposzta* (NclB. 409). **J:** 'Sonchus asper; szúrós csorbóka'. ■ **2. 1813:** *disznó*, nyúl *Káposzta* (Magy. Fűvészk. 2. 375). **J:** 'Sonchus oleraceus; szelíd csorbóka'.

A *disznókáposzta* a szúrós csorbóka (1.) és a szelíd csorbóka (2.) a *Sonchus* nemzetséghez tartozó, hasonló felépítésű növények. A *disznó* előtag arra utal, hogy ezek az állatok szívesen fogyasztják, ill. azt is jelezheti, hogy ezek vadon termő káposztafélék (szemben a termesztett káposztával), friss, fiatal leveleiből salátát készítettek. A *disznókáposzta* összetett szó, az előtag a csuvasos jellegű ótörök *disznó*, az utótag létrejöhett a lat. szakny.-i *oleraceus* (< lat. *olerāceus*, *holerāceus* 'fűnemű' < lat. *helus* 'zöldség, káposzta') fordításaként. A szelíd csorbóka (2.) idegen nyelvi megfelelőire vö. ang. *sow thistle* 'disznóbogáncs'; ném. *Saudistel*; hv. *svinjak*. Vö. **disznókék**.

Marzell *Sonchus asper* a., *Sonchus oleraceus* a.

disznókék 1. 1520 k.: Endiuiia: *dizno keek* (Növ.: RMGl. 388). **J:** 'Cichorium endivia; salátakatáng'. ■ **2. 1578:** *Difznokéc* (Melius 76); 1783: *Difznó kék* (NclB. 409). **J:** 'Sonchus asper; szúrós csorbóka'. — **kemény erdei ~ 1578:** *kemény Erdei difznokéc* (Melius 76a). **J:** 'ua.'. ■ **3. 1813:** *Disznó kék* (Magy. Fűvészk. 2. 367). **J:** 'Sonchus oleraceus; szelíd csorbóka'. — **sima ~ 1578:** *Sima Difznokék* gr. (Melius 76a). **J:** 'ua.'. ■ **4. 1775:** *Difznokék* (Csapó 208); 1783: *Difznó kék* (NclB. 410). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

A salátakatáng (1.), a szúrós csorbóka (2.), a szelíd csorbóka (3.) és a pitypang (4.) olyan növények, amelyeknek fiatal, friss leveleiből salátát készítettek, Csapó a pitypangról (4.) így ír: „Mikor gyenge ez fű, fízint úgy lehet kélzíteni és enni mint a' Salátát” (Csapó 208). A *disznókék* összetett szó, az előtag a csuvasos jellegű ótörök *disznó*, az utótagra l. **kék** 'saláta'. A *disznó* előtag megkülönböztető szerepű, azt jelzi, hogy a disznók szívesen fogyasztják.

disznókenyér 1588: *dizno kenyér* (Nyr. 128: 184); 1664: „Cyclamen, kit az Németek *difznó kenyérnek* neveznek” (Lippay I: 64); 1775: *Difznó kenyér* (Csapó 73); 1783: *Difznó-kenyér* (NclB. 335); 1798: *Difznó-kenyér* (Veszelszki 185). **J:** 'Cyclamen purpurascens; erdei ciklámen'.

A *disznókenyér* a ném. *Schweinbrot*, *Saubrot* fordítása. A névadás magyarázata, hogy a megfőzött gumókkal etették a sertéseket, és a vaddisznók is szívesen túrják ki, és fogyasztják a növény gumóit. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *hog's bread*; *swine-bread*; sv. *svinbröd*.

Nyr. 128: 184.

disznókömény 1578: *Difzno kemény* (Melius 49a); 1590: peucedanon: *Diszno kőmény* (SzikszF.: RMGl. 428); 1595: *Dizno kőmény* (Beythe 81a); 1775: *Disznókömény* (Csapó 72); 1783: *Difznó Kőmény* (NclB. 347). **J:** 'Peucedanum officinale; orvosi kocsord'.

A *disznókömény* a növény R. lat. *Fœniculū [Foeniculum] porcinum*, *Fœnū [Foenum] porcinum* (Melius 49a) (< lat. *foeniculum* < lat. *fœniculum* 'kömény' < lat. *fœnum* 'széna' kicsinyítő képzős alakja; *porcinum* < lat. *porcinus* < lat. *porcus* 'disznó') neveinek fordításával jött létre. A növény termése a köményhez hasonlít, a disznók szívesen fogyasztják, valamint a „A' gyökere fekete vaftag, de belől fejtér, 's annak a' fejtéből körös-körül fűrű haj-fzálók, vagy-is Difznó-serték állanak” (Veszelszki 345). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Sew Fenchel* (Melius 49a).

Genaust *porcinus* a., *foeniculáceus* a.

disznókörte N. *Disznókörte* (Magy-Gyógyn. 121); *disznókörti*, *disznuakörti* (ÚMTsz.). **J:** 'Crataegus laevigata; cseregalagonya'.

A *disznókörte* az ótörök eredetű *disznó* állatnév és a *körte* gyümölcsnév összetétele, a cseregalagonya ehetté termésére utal. A *disznó* előtag gyakori megkülönböztető elem, a *disznókörte* növénynevben jelzi, hogy a gyümölcs vadon terem és kicsi.

disznóorja 1578: *Difzno oria* (Melius 33a); 1775: *Difznó orja* (Csapó 225); 1783: *Difznó orja* (NclB. 370); 1798: *Difznó-orja*

(Veszelszki 357); 1813: *D[isznó] orja* (Magy. Fűvészk. 2. 367). **J:** 'Portulaca oleracea; kövér porcsin'.

A *disznóorja* Melius alkotása, Melius valószínűleg a lat. *Portulaca* szót (tévesen) feltehetőleg a lat. *porcus* 'disznó' szóból eredeztette. A *disznóorja* összetett szó, az ótörök eredetű *disznó* és az *orja* 'állati gerinc' összetétele. Az *orja* utótag szóhasadás eredménye (az *orr* testrésznév előzményének, az *ur* ~ *or* 'domb, magaslat' elemeknek más testrész jelölésére való alkalmazásával jött létre). A név arra utalhat, hogy a kövér porcsint a disznók szívesen túrják és fogyasztják, valamint a kerekded, pozsgás levelű növény hasonlítható állati gerinchez. Vö. **disznóporcsin**.

Szabó, Melius 381; TESz. *orja* a.; EWUng. *orja* a.; Genaust *pórtula* a.; Nyr. 127: 48.

disznóparéj 1911: *disznóparéj* (Cserey, Növényiszótár 12). **J:** 'Amaranthus; amaránt'.

A *disznóparéj* összetett szó, Cserey nemzetségnévként használja. Az előtag az ótör. eredetű *disznó* állatnév, az utótag, a **paréj** (→ **paraj**) 'ehető főzeléknövény, gyomnövény' jelentésű. A *disznóparéj* összetétel arra utal, hogy az amaránt nemzetséghez tartozó növények szinte gyomnövényként terjednek, közülük némelyiket főzeléknövényként fogyasztották.

disznópázsit 1595: *Dizno páfit* (Beythe 96); 1775: *Difznó-páfit* (Csapó 226); 1783: *Difznó pá'sit* (NclB. 363); 1798: *Difznó-pázsit* (Veszelszki 354). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'.

A *disznópázsit* előtagja arra utal, hogy a disznók ették a növényt, a szláv eredetű *pázsit* utótag 'fű' jelentésű.

TESz. *pázsit* a.; EWUng. *pázsit* a.; Genaust *porcínus* a., *pórtula* a.

disznóporc l. **disznóporcsin**

disznóporcsin 1. 1578: *Difzno porczin* (Melius 183). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'. ■ **2. 1775:** *Difzno-portsin* (Csapó 225). **J:** 'Portulaca oleracea; kövér porcsin'. ■ **disznóporc 1798:** *Difznó-portz* (Veszelszki 357). **J:** 'ua.'

A *disznóporcsin* Melius alkotása, a lat. *Portulaca* szót a lat. *porcus* 'disznó' szóból

eredeztette, valójában a lat. *portula* 'kis ajtó' szóból származik. Az előtag magyarázata, hogy elsősorban a disznók fogyasztották, az utótagra l. **porcsin**.

Genaust *porcínus* a., *pórtula* a.

disznórépa 1577 k.: *Djzno Repanak* gr. (OrvK. 629); 1584: *dizno répa* (Clusius–Beythe 13); 1595: *Dizno repa* (Beythe 51); 1775: *Disznórépa* (Csapó 73); 1783: *Difznó-répa* (NclB. 335). **J:** 'Cyclamen purpurascens; erdei ciklámen'.

A *disznórépa* a lat. *rapum porcinum* (< lat. *porcínus* 'disznó-' melléknév; lat. *rāpa*, *rāpum* 'répa') tükörfordítása, a név magyarázata, hogy a disznók szívesen eszik a gumókat, amelyek répához hasonlóak. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Erdrübe* 'földirépa', *Waldrübe* 'erdeirépa' (Veszelszki 185).

Marzell *Cyclamen europaeum* a.; Nyr. 128: 184; Genaust *porcínus* a., *rāpa* a.

disznótövis 1578: *Difzno tóuis* (Melius 43a); 1775: *Difznó tövis* (Csapó 17); 1783: *Difznó tövis* (NclB. 413); 1791: *Disznó Tövis* (Lumnitzer 361); 1798: *Difznó-tövis* (Veszelszki 135). **J:** 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'.

A *disznótövis* Melius alkotása, a ném. *Eberdistel* (ném. *Eber* 'vadkan'), *Saudistel* tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a szártalan bábakalácsot a disznók teknőjébe tették azért, hogy megvédje az állatokat a marhavésztől, különféle disznóbetegségekben (pl. disznó köhögése) is használták, ezenkívül a disznók szívesen fogyasztják a növényt.

Marzell *Carlina acaulis* a.; Szabó, Melius 386.

disznótüsfa 1798: *Difznó-tüs-fa* (Veszelszki 335). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútövis'.

A *disznótüsfa* egyedi adat, valószínűleg a növény **szarvastövis** elnevezésének hatására jött létre, mert a növény ágvegei tövisesek. A *tüs* utótag a *tövis*nek régi *tüs* változata. A *tövis* utótagra l. még **varjútövis**.

TESz *tüske* a.; EWUng *tüske* a.

dobronika 1783: *Dobronika* (NclB. 390); 1798: *Dobronika* (Veszelszki 64). **J:** 'Melittis melissophyllum; déli méhfű'.

A *dobronika* idegen szó, az erdélyi Benkő

József a rom. „*Dobronike*” (NclB. 422) ’ua.’ növénynevet vette át.

dohány l. pakulár~

dohányvirág N. *dohányvirág* (Magy-Gyógyn. 145). **J:** ’*Melilotus officinalis*; orvosi somkóró’.

A *dohányvirág* népi név, a névadás magyarázata, hogy a növény megszártított virágját dohányhoz szokták adni. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Tabaksklee*.

Marzell *Melilotus officinalis* a.

dongófü l. dongóvirág

dongóvirág N. *dongóvirág* (Magy-Gyógyn. 222); *dungó-virág* (MTsz.); *Dongóvirág* (Jávorka 848). **J:** ’*Pulmonaria officinalis*; pettyegedett tüdőfü’. || **dongófü 1. 1841:** *dongófü* (Barra 302). **J:** ’ua.’. || **2. — borzas ~ 1841:** *borzas dongófü* (Barra 302). **J:** ’*Symphytum officinale*; fekete nadálytő’.

A *dongóvirág* népi elnevezés, a *dongó* ’rovar’ előtag *dong* töve hangutánzó eredetű, hangalakja a rovar tompa, zúgó hangját jeleníti meg. Gazdag méz tartalma miatt a méhek, darazsak, dongók gyakran keresik fel a pettyegedett tüdőfüvet. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Honigblume* ’mézvirág’. A pettyegedett tüdőfü (1.) és a fekete nadálytő (2.) *dongófü* elnevezése Barra alkotása, mindkét növény lila virágait kedvelik a méhek, darazsak. A *borzas* jelző (2.) magyarázata, hogy a növénynek érdesen szőrös szára és levele van. Vö. **darázsvirág, méhvirág, szopókavirág.**

Marzell *Pulmonaria officinalis* a.; TESz. *dong* a.; EWUng. *dong* a.

dődike N. *Dődike* (Magy-Gyógyn. 326); *dődike* (ÚMTsz.), *dídike* (ÚMTsz. *dédike* a). **J:** ’*Centaurea cyanus*; kék búzavirág’.

A *dődike* népi elnevezés, ismeretlen eredetű. Talán a *dédike* ’dédszülő, dédnagymama’ népetimológiai változata.

Marzell *Centaurea jacea* a.

dögfü 1903: *dögfü* (Hoffmann–Wagner 39); — N. *dögfü* (Magy-Gyógyn. 264). **J:** ’*Datura stramonium*; csattanó maszlag’.

A *dögfü* elnevezés alapja, hogy az egész növény bűdös. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *stink-weed*; ném. R. *Bockstaud*’n ’bakszagú növény, bokor’; R. lat. *solanum foetidum pomo spinoso* (< lat. *foetidus* ’büz-

lő’).

Marzell *Datura stramonium* a.

döglesztő l. csibe~, csirke~ (→ **csibedöglesztő**), **kutya-fű, liba~, tyúk~**

drágajó N. *drágajó* (Magy-Gyógyn. 273). **J:** ’*Veronica officinalis*; orvosi veronika’.

A *drágajó* népi elnevezés, a déli szláv vagy szlovák eredetű *drága* ’értékes’ és a *jó* ’hasznos dolog’ összetétele, valószínűleg a ném. *Ehrenpreis* hatására jött létre. A névadás alapja, hogy az orvosi veronika a népi gyógyászatban nagyon fontos és hasznos gyógyszer volt. Vö. **dicsőségesfü.**

drágolub 1583: *Pilosella minor* albo flore. *dragollub*. *Pilosella minor* purpureo flore. holgy mal (Clusius–Beythe 6a.: BotTört. 126); 1783: *Drágulob* (NclB. 415); 1798: *Drágulob* (Veszelszki 238); 1903: *drágulob* (Hoffmann–Wagner 165). **J:** ’*Antennaria dioica*; parlagi macskatalp’.

A *drágolub* idegen szó, ismeretlen eredetű.

dragontárkony 1583: *Dragon tarkony* Tarco (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 127). **J:** ’*Artemisia dracunculus*; tárkonyüröm’.

A *dragontárkony* összetett szó, az előtag a ném. *Dragon* (< lat. *dracunculus* ’kicsi sárkány’ < lat. *dracō* < gör. *drákōn* ’sárkány, kígyó’) átvétele, az utótagra l. **tárkony**. A névadás szemléleti háttere, hogy a növény gyökerei kígyószerűek, ill. kígyóharapás ellen használták a növényt. Vö. **kígyótrankfü.**

Genauast *dráco* a., *dracónis* a.

drót l. cin~

dudvacsorbóka 1807: *dudva Tsorbóka* (Magy. Fűvészk. 444). **J:** ’*Sonchus oleraceus*; szelíd csorbóka’.

A *dudvacsorbóka* Diószegi–Fazekas alkotása, a R. **csorbóka** nevet Diószegi–Fazekas tette nemzetségnévvé, a *dudva* előtag jelentése valószínűleg ’burjánzó’ (vö. 1723: ’burjánzik’), utalva arra, hogy a növény gyorsan szaporodik. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *dudvacsorbóka* nevet javasolja a R. **kakics, nyúlkék, disznókáposzta, nyúlkáposzta, nyúlsaláta** helyett.

dutkanó 1578: *Dutkanóac* gr. (Melius 95); 1783: *Dutkanó* (NclB. 406); 1948: *dudkóró* (Magy-Gyógyn. 145); — N. *dudkóró*

(MTsz.). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'. || **búskóró** N. *Bucskóró, búskóró* (MagyGyógyn. 145). **J:** 'ua.'

A *dutkanó* Melius alkotása, a növénynév előtagja az ismeretlen eredetű *dudva* 'gyom,

gaz' származéka, a *kóró* utótag magyarázata: „mert igen magas mint egy ember” (Melius 95). A *búskóró* előtagja népetimológiával keletkezett.

TESz. *dudva* a.; EWUng *dudva* a.

E, É

ebagyar 1843: *Ebagyar* (Bugát, Szóhalm. 93). **J:** 'Cynodon; csillagpázsit'.

Az *ebagyar* növénynevet a reformkori nyelvújítás idején Bugát Pál alkotta valószínűleg a lat. szakny.-i *Cynodon* (< gör. *kynódōn*, *kynódous* < gör. *kýōn*, gen. *kynós* 'kutya'; *odoús*, gen. *odóntos* 'fog') fordításával. A névadás magyarázata, hogy fogyszerű rügyek találhatók a növény gyökérzetén. Barra *ebagyar* elnevezését sem a köznyelv, sem a szaknyelv nem fogadta be.

Marzell *Cynodon dactylon* a.; Genaust *Cýnodon* a.; Nyr. 117: 562; Nyr. 125: 420.

ebcseresznye 1903: *ebcseresznye* (Hoffmann–Wagner 197); 1948: *ebcseresznye* (MagyGyógy. 291). **J:** 'Bryonia alba; bűdös gönye'.

Az *ebcseresznye* a ném. *Hundskirsche* tükörfordítása. Az elnevezés motivációja, hogy a bűdös gönye apró bogyói feketék, a cseresznyéhez hasonlóak, az *eb* 'kutya' előtag azt jelzi, hogy a termés nem ehető, mérgező. Az ükörke 'Lonicera xylostium' növény (nem gyógynövény) nevéként már 1833-ban felbukkan az *eb-tseresznye* (Kassai 2: 15), a névadás alapja itt is a jellegzetes apró, cseresznyeszerű termés. Vö. **kutyacseresznye**.

Marzell *Bryonia* a.; Nyr. 125: 420.

ebcsipke 1578: *Eb cypke* (Melius 11a); 1583: *eb chypke* (Clusius–Beythe 7: Bot-Tört. 132); 1775: *Eb-csipke* (Csapó 76); 1783: *Eb-tsipke* (NclB. 375). **J:** 'Rosa canina; gyepűrózsa'.

Az *ebcsipke* összetett szó, a latin *Rosa canina* részfordítása, a lat. *canina* (< *canis*

'kutya, eb') utótagot lefordították, a *csipke* eredeti jelentése 'Rosa canina, gyepűrózsa'. Az ugor eredetű *eb* 'kutya' előtag magyarázatára l. még **kutyarózsa**, az utótagra l. még **csipke**.

UEWb.; Nyr. 125: 420.

ébenfa 1841: *ijbenfa* (Barra 423). **J:** 'Taxus baccata; tiszafa'.

A valódi ébenfa 'Diospyros ebenum; forró égövi fafajta' első megjelenése: 1551: „Szüntelen neuekedem mint az *Ebēus fa*” (TESz.). Az *ében* vándorszó; vö. ang. R. *heben, ebony* (tree); ném. *Ebenbaum, Ebenholz*; fr. *ébène*; ol. *èbano* 'ébenfa'; or. *эбеновый* 'ében-'; lat., h. lat. (*h*)*ebanus, (h)ebanum* 'ébenfa' (< gör. *ébenos* 'ébenfa'). A tiszafa *ébenfa* elnevezése Barra alkotása, a ném. *Eibenbaum, Ibenbaum* (Veszelszki 422) részfordításával jött létre, Barra a német előtagot átvette, a *baum* magyarázó utótagot lefordította. Az *ében* 'ébenfekete, fekete' előtag a tiszafa mérgező hatására utal, vö. **halálfa**.

TESz. *ében* a., EWUng *ében* a.; Genaust *ebenacanthus* a.

éberfa l. égerfa

ebfa 1. 1264: „spina, que *Ebfa* dicitur” (TESz. *ebes* a.); 1397/1416: „arbor wlgo *ebefa*” (TESz. *ebes* a.). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútövis'. ■ **2. 1578:** *Ebfa* „bűdős fzederies virága vagon” (Melius 20a). **J:** 'Daphne mezereum; farkashárs'. — **bűdös ~ 1578:** *bűdős Ebfánac* gr., „bűdős fzederies virága vagon” (Melius 20a). **J:** 'ua.'

Az *ebfa* az ugor eredetű *eb* 'kutya' és a *fa* összetétele. A varjútövis (1.) elnevezésének *eb* előtagja a növény jelentéktelenségét és bü-

dös szagát jelzi: „roszsz, бүдös, semmirevaló törőfa” (Kassai 2: 15); vö. **ebtövis**. A farkashárs (2.) *eb* előtagja minden bizonnyal a növény egészének mérgező voltát magyarázza. Az *ebfa* és a *bүdös ebfa* Melius alkotásai, a *bүdös* jelzöt azzal magyarázza, hogy „bүdös Jzederies virága vagyon” (Melius 20a). Szabó Attila szerint Melius Herbáriumának ebben a szakaszában az előforduló növénynevek azonosítása bizonytalan, nem állapítható meg világosan, hogy Melius milyen általa ismert növényvel vélte azonosnak a jelzett fajokat. A bizonytalanság okára l. még **tetűfa**. Az *eb* előtag a farkashárs német elnevezéseiben is megtalálható: *Hundsbeere* ’ebbogyó’, gyakori megnevezés mérgező bogoyótermésre. Vö. a farkashárs népi **kutyaborostyán** neve.

Marzell *Daphne mezereum* a.; Szabó, Melius 375; Nyr. 125: 420.

ebfáj XVIII. sz.: *ebfáj* (Nyr. 85: 210). **J:** ’Vincetoxicum hirundinaria; közönséges méreggyilok’. — **méregölő ~ 1841:** *méregölő ebfáj* (Barra 272). **J:** ’ua.’.

Az *ebfáj* az *eb* ’kutya’ és a bizonytalan eredetű (talán finnugor kori örökség) *fáj* utótagnak ’fájdalomgyötör, kínoz’ az összetétele. A név valószínűleg a lat. *cynanchum* (< gör. *kýōn*, gen. *kynós* ’kutya’; gör. *ágchein* ’fojtogat, nehezen nyel’) hatására jött létre. A magyar *ebfáj* növénynevében a ’fojtogat, nehezen nyel’ jelentésű gör. *ágchein* szót az általánosabb jelentésű *fáj* ’fájdalom gyötör’ szóval fejezték ki. A névadás magyarázata, hogy a növényt torokgyík (a betegség tünete a nehéz nyelés, fulladás) kezelésére használták. A *méregölő* jelzőre l. **méregölőfű**. Vö. **ebfojtófű**.

TESz *fáj* a.; EWUng. *fáj*.; UEWb. 389; Genaust *Cynanchum* a.; Nyr. 125: 421.

ebfakéjú lőbenge l. **lőbenge**

ebfejűfű 1578: *Eb feyő fű* (Melius 165a); 1595: *Eb feiő fiju* Antirrhinum, Bucranion, Cynocephaloea (Beythe 120a); 1775: *Ebfejűfű* (Csapó 39); 1783: *Eb fejű fű* (NclB. 391); 1807: *ebfejűfű* (Magy. Fűvészk. 362). **J:** 1578, 1595: ’Misopates orontium; vetési oroszlánszáj + ? Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj’. | 1775: ’Misopates orontium; vetési oroszlánszáj + Antirrhinum majus; ker-

ti oroszlánszáj’. | 1783, 1807: ’Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj’.

Az *ebfejűfű* az oroszlánszáj elnevezése, a korai adatokban vadon növény ’vetési oroszlánszáj’ jelentésű, a későbbi adatokban már a kerti fajtát jelöli. Az *ebfejűfű* Melius alkotása a R. latin *Cynocephalaea* (Melius 165a) (< gör. *kýōn*, genitív *kynós* ’kutya’; gör. *kephalē* ’fej’) mintájára, Melius a latinból fordított *ebfej* növénynevet -ű melléknévképzővel és *fű* magyarázó utótaggal látta el. A növény maghaza *ebfej*hez hasonló, Melius így magyarázza a névadást: „*Eb feyő fű*, mert mint egy Eb-nec, vagy Boriunac à feye olyan fők vannak à leuele között” (Melius 165a). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Hundskopf* (Melius 165a). Vö. a növény egyéb metaforikus elnevezésével: **borjúorrúfű**.

Marzell *Antirrhinum orontium* a.; Szabó, Melius 435; Genaust *Cephalandra* a., *Cynodon* a.; Nyr. 125: 421.

ebfoga 1706: *eb foga* ’Denticula canis’ (PPNomH.). **J:** ? ’Erythronium dens-canis; európai kakasmandikó’.

Az *ebfoga* Pápai Páriz Ferenc alkotása, a latin tudományos *Denticula canis* (< lat. *dens* ’fog’; lat. *canis* ’kutya’) tükörfordítása; vö. még a növény R. lat. nevei *dens canis*, *dens caninus*. A növény mai, hivatalos lat. szaknyelvi elnevezése szintén tartalmazza a R. lat. *eb* + *fog* jelentésű elemet; vö. *Erythronium dens-canis*. A névadás alapja a növény felül fogszerű, hegyes hagymája. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Hundszahn* ’kutyafog’; ang. *dog’s tooth*.

Marzell *Erythronium dens-canis* a.; Nyr. 125: 421.

ebfojtófű 1833: *eb-fojtó-fű* (Dankovszky 276); 1903: *ebfojtó fű* (Hoffmann-Wagner 51). **J:** ’Vincetoxicum hirundinaria; közönséges méreggyilok’.

A ném. *Hundswürger* tükörfordítása, valószínűleg Dankovszky alkotta a nevet. A német szó a lat. *cynanchum* (< gör. *kýōn*, gen. *kynós* ’kutya’; gör. *ágchein* ’fojtogat, nehezen nyel’) szóból ered, magyarázata, hogy régen a növényt torokgyík, fulladásos betegség ellenszereként használták. Vö. **ebfáj**.

Genaust *Cynanchum* a.; Nyr. 125: 421.

ebgyógyítópázsit 1780: *eb-gyógyító pázsit* (Phytologicon 86); 1783: *Eb-gyógyító pázsit* (NclB. 328); 1798: *Eb-gyógyító Pázsit* (Veszelszki 240). **J:** 'Elymus repens; közönséges tarackbúza'. || **ebgyógyítófü 1807:** *Ebgyógyító fü* (Magy. Fűvészk. 115); 1948: *Ebgyógyítófü* (MagyGyógyn. 44). **J:** 'ua.'. || **ebgyógyító 1813:** *Ebgyógyító* (Magy. Fűvészk. 2. 368). **J:** 'ua.'. — **ebgyógyítógyökér 1903:** *ebgyógyító pázsit v. gyökér* (Hoffmann–Wagner 11). **J:** 'ua.'.

Az *ebgyógyítópázsit* elnevezés magyarázata, hogy a növényt a kutya gyógyírként eszi, ha a gyomra beteg, és a növény kitisztítja az állat gyomrát. A név valószínűleg latin hatásra jött létre, a lat. *Gramen caninum* (NclB. 328) (< lat. *gramen* 'fű, gyep, pázsit'; lat. *caninus* 'kutya-' melléknév) fordítása. A *gyógyító* magyarázó elem egyéb hasonló szerkezetű növénynevek hatására kerülhetett a névbe; vö. **disznógyógyítófü, vargyógyítófü** (→ **varfü**) stb. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. *Hundsgras* 'kutyafű'; ang. *dog's grass* 'ua.'. Az *ebgyógyító* elvonással keletkezett az *ebgyógyítófü* névből.

Marzell *Agriopyrum repens* a.; Genaust *caninus* a.; Nyr. 125: 422.

ebgyógyítófü, ebgyógyítógyökér l. ebgyógyítópázsit

ebgyömbér 1578: *Eb gyömbér* (Melius 174a); 1775: *Ebgyömbér* (Csapó 26); 1783: *Eb gyömbér* (NclB. 363); 1798: *Eb-gyömbér* (Veszelszki 343). **J:** 'Persicaria hydropiper; borsos keserűfü'.

Az *ebgyömbér* Melius alkotása, a R. lat. *Zinziber caninum* (Melius 174a) (< lat. *zinziber* 'gyömbér', lat. *caninus* 'kutya-' melléknév) tükörfordítása, az utótag magyarázatára l. még **gyömbér**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Hunds-Pfeffer* (Veszelszki 343) 'kutyabors'. A névadás szemléleti háttere, hogy a borsos keserűfüvet régen fűszerként használták, csípős, borsízű növény, íze a gyömbérre emlékeztet; az *eb-* előtag jelzi, hogy hitvány, silány minőségű fűszer.

Nyr. 125: 422.

ebkapor 1577 k.: *Eb kaproth* gr. (OrvK. 403/ 6); 1578: Harmad feje *Eb kapor* (Melius 72); 1583: *eb kapor* Cotula (Clusius–Beythe

4; BotTört. 126); 1595: *Eb kapor* (Beythe 95); 1775: *Eb kapor* (Csapó 254); 1783: *Eb Kapor* (NclB. 419); 1798: *Eb-kapor* (Veszelszki 177). **J:** 'Anthemis cotula; büdös pipitér'.

Az *ebkapor*, ill. társneve a **kutyakapor** a R. ném. *Hundsdill* tükörfordításával keletkezett. A büdös pipitér levelei a fűszerkapor 'Anethum graveolens' leveleihez hasonlóak, az *eb-*, ill. *kutya-* előtag a növény büdös illatára utal: „Szára kopasz, de mirigyes foltoktól tarka; ezek dörszölésre undorító szagot kölcsönöznek a növénynek” (Hoffmann–Wagner 171).

Marzell *Anthemis cotula* a.; MNy. 29: 51; Nyr. 125: 423.

ebkutyatej 1798: *Eb-kutya-tej* (Veszelszki 459). **J:** 'Euphorbia sp.; kutyatej'.

Az *ebkutyatej* Veszelszki alkotása, a növény **ebtej** és **kutyatej** elnevezéseiből hozta létre a szinonim előtagokat (*eb ~ kutya*) tartalmazó növénynevet.

ebmonyfű 1601–16: *eb mony fiű* 'Orchides, testiculi' (Nyr. 29: 362). **J:** 'Orchis morio; agárkosbor'.

Az *ebmony* hasonló névadási szemléleten alapul, mint az *agármony* növénynevé. Az *ebmonyfű* összetételben az összefoglaló jelentésű *eb* 'kutya' az *agármony* szerkezetben előforduló *agár* 'kutyafajta' megfelelője. Az *ebmonyfű* a R. lat. *Cynosorchis* (Csapó 298) (< gör. *kyōn* 'kutya, eb', gör. *órchis* 'here') tükörfordítása, a név a kutyaheréhez hasonlítható ikergyökérgumókra vonatkozik. A *mony* 'here' jelentésű, magyarázatára l. még **agármony**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Hundshoden* 'kutyahere', *Hundshödlein* 'kutyaherécske'; szln. *pásja jájca* 'kutyahere'. Vö. **rókamony**.

Nyr. 51: 18; Genaust *Cynodon* a.

ebnyelv 1525 k.: Cinoglossa: *eb nyelw* (Ortus: RMGl. 528); 1533: Cynoglossa: *Hundstzung: Eb nyelue* (Murm.: RMGl. 528); 1577: chiroglossa [a. m. cynoglossa]: *eb nyelw* (KolGl.2: RMGl. 528); 1578: *Eb nyelw* (Melius 150), 1583: *eb nyelw* (Clusius–Beythe 4; BotTört. 129); 1775: *Eb-nyelv* (Csapó 77); 1783: *Eb-nyelv* (NclB. 333). **J:** 'Cynoglossum officinale; közönséges ebnyelvűfü'. — **~űfü 1578:** *Eb nyeluu fűnec* gr.

(Melius 150); XVI. sz. v.: Cyglassa. Lingua Canis. Lingua canina: *ebnyelwe fűw* (De Herbis: RMGL. 258); 1775: *Eb-nyelvü-fű* (Csapó 77); 1998: *ebnyelvűfü* (Priszter 351); — N. *ebnyelvűfü* (SzegSz. 1: 307); *ebnyelvü fű* (Nyárádi 85). **J:** 'ua.'. — **közönséges ~űfü 1998:** *közönséges ebnyelvűfü* (Priszter 351). **J:** 'ua.'. | **orvosi ~űfü 1998:** *orvosi ebnyelvűfü* (Priszter 351). **J:** 'ua.'.

Az *ebnyelv* a lat. *lingua canina* 'kutyanyelv', és a lat. *Cynoglossum* (lat. *cynoglossus* < gör. *kynoglossos*, *kynoglosson* < gör. *kýōn* 'kutya'; gör. *glōssa* 'nyelv') tükörfordításával keletkezett. A névadás alapja a növény keskeny, nyelv formájú levele. A névadásra a ném. *Hundszunge* 'kutyanyelv' is hatással lehetett, 1533-ban már említik a növény német nevét: „Cynoglossa: *Hundszung*” (l. fent). Melius a latinból fordított *ebnyelv* növénynevet -ű melléknévképzővel és *fű* magyarázó utótaggal látta el.

Genaust *Cýnodon* a.; Nyr. 125: 424.

ebnyelvűfü l. ebnyelv

ebrontófü 1. 1578: *Eb ronto fű* (Melius 155a); 1783: *Eb rontó-fű* (NclB. 379). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'. ■ **2. 1903:** *ebrontófü* (Hoffmann–Wagner 109); 1911: *ebrontófü* (Cserey, Növényosztóár 4). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katikasakvirág'.

Az *ebrontófü* sisakvirág-fajokat 'Aconitum sp.' nevez meg, Melius a lat. *Cynoctonon* (Melius 155a) (< gör. *kýōn*, *kynós* 'kutya'; lat. *tondēre* 'nyes, gyötör') mintájára hozta létre. A névadás alapja az, hogy a növényvel farkast, kutyát mérgeztek. A növénynek ezt a tulajdonságát már Melius említi: „à gyökerét húffal őfzue czinálod, Farkalt, Ebet ől, ... hertelen embert, minden állatot meg ől” (Melius 156). Idegen nyelvi megfelelőre vö. R. ném. *Hundstod* 'kutyahalál'.

Szabó, Melius 431; Genaust *Cýnodon* a., *tónsus* a.; Nyr. 125: 424.

ebrózsza l. kutyarózsza

ebsefa N. *ebsefa* (MagyGyógyn. 164). **J:** 'Frangula alnus; közönséges kutyabenge'.

Az *ebsefa* népi elnevezés, a névadás alapja a fa használhatatlansága. Az *ebsefa* az *eb* 'kutya' és a *se* nyomatékösítő elemből tömbösö-

dött összetétel, jelentése 'a kutyának se jó'. Vö. **kutyafa**.

ebszem 1578: *Eb fzem* (Melius 138a); 1595: *Eb fzóm* (Beythe 88a); 1775: *Ebfzem* (Csapó 248); 1783: *Eb-fzem* (NclB. 415). **J:** 'Inula conyzae; erdei peremizs'.

Az *ebszem* Melius alkotása, a ném. *Hundsauge* (Melius 138a) tükörfordítása. A névadás alapja talán az, hogy a virágfejecskék állatszemmhez hasonlóak.

Marzell *Inula conyza* a.; Nyr. 125: 424.

ebszóló 1. 1405 k.: *solatu^m: eb zele* (SchlSzej.: RMGL. 664); 1500 k.: *De strigio siue solatro: Ebzewle* (StrassbGl.: RMGL. 664); 1520 k.: *Solatrvm: Eb zewlew* (Herb. b): RMGL. 664), *Solatr^m: Eb zewlew* (Növ.: RMGL. 664); 1525 k.: *Solatr^m: eb zewlew* (Ortus: RMGL. 664); 1533: *Solatr^m: Nachtschadt: Eb sölő* (Murm.: RMGL. 664); 1577: *solatr^m: eb szőleő* (KolGl.₂: RMGL. 664); 1578: *Eb fzőlő* (Melius 85); 1590: *Solanum hortense: Ebszölő* *vag, szep szőlő* (SzikszF.: RMGL. 664); 1595: *Eb fzőlő* (Beythe 110); XVI.: *Solanum hortense, Nachtschatt: eb Zoeloe* (SzegSz. I: 307). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyész csucor'. — **erdei ~ 1813:** *erdei*, vízi, veres, *eb Sz[ölő]* (Magy. Fűvészk. 2. 389). **J:** 'ua.'. | **felfutó ~ 1775:** *Fel-futó ebfzőlő* (Csapó 79). **J:** 'ua.'. | **piros ~ 1903:** *Piros ebszölő* (Hoffmann–Wagner 40). **J:** 'ua.'. | **vad ~ 1903:** *vad-*, vízi-vagy veres *ebszölő* (Hoffmann–Wagner 40). **J:** 'ua.'. | **veres ~ 1783:** *Veres Eb-fzőlő* (NclB. 340); 1798: *Veres eb-fzőlő* (Veszelszki 45). **J:** 'ua.'. | **vízi ~ 1775:** *Vízi eb-fzőlő* (Csapó 79); 1783: *Vízi Eb-fzőlő* (NclB. 340). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1578:** *Eb fzőlőt* gr. (Melius 11a); 1775: *Eb-szölő* (Csapó 78); — N. *ebszölő* (Nyr. 43: 311; Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 290). **J:** 'Solanum nigrum; fekete csucor'. — **fekete ~ 1998:** *fekete ebszölő* (Priszter 506). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1578:** *kerti Eb fzőlőnec* gr. (Melius 86). **J:** 'ua.'. | **ker-tekben termő ~ 1578:** *ker-tekben termő Eb fzőlő* (Melius 86). **J:** 'ua.'. ■ **3. — alutó- és bolondító~ 1578:** *aluto és bolondito Eb fzőlőuel* gr. (Melius 86a). **J:** 'Atropa belladonna; maszlagos nadragulya'. ■ **4. — halálos bolondító~ 1578:** *Halálos bolondito Eb*

fzölő (Melius 85a). **J:** 'Datura metel; métel-maszlag'. | **naptámadatról hozott ~ 1578:** *Nap támadatrol hozot Eb fzölő* (Melius 86). **J:** 'ua.'

Az *ebszölő* a ném. *Hundesbeere* 'ebbo-gyó' mintájára jött létre. Az összetétel *eb-*előtagja azt jelzi, hogy a kesernyés csucor (1.), a fekete csucor (2.), a maszlagos nadragulya (3.) és a mételmaszlag (4.) gyümölcse, bogyója ehetetlen, a *szőlő* utótag a fürtös, szőlőszerű termésre utal. Ezeknek a növényeknek közös tulajdonsága, hogy az egész növény, és bogyójuk is mérgező, halált okoz, a XVI. sz.-i OrvK. így ír a csucorról (1.): „Ez Bolondýto es halalhozó *Eb zólót* ha ký megh ýzza, zýnthe olyan az ýzý mýnth az Teýnek, Ez gýakor chýoklafth hoz” (OrvK. 612/34). Az adatok mutatják, hogy Melius 1578-ban mind a négy növényt *ebszölő* néven említi, és a növénynevet összefoglaló 'különféle mérgező, bogyós termésű növény' jelentéssel használja. Az *ebszölő* a németből fordított igen régi növényneveink közé tartozik. Növényneveinknek ez a csoportja olyan gyógynövényeket foglal magában mint az **ebtej** (< ném. *Hundmilch*), **ebkapor** (< ném. *Hundsdill*), amelyek fontos szerepet töltöttek be a középkori patikákban, a növény és neve a német patikusokkal terjedt el az országban. Az *ebszölő* 'kesernyés csucor' (1.) név elé a későbbiekben a *kesernyés*, *keserű* vagy az *édeskeserű* jelzőt illesztették, ezek a növény ízére utalnak. A növény vadon, erdőben, nyirkos területeken él, erre utalnak az *erdei*, *vad* és *vízi* jelzők. A *felfutó ebszölő*, *cserjés ebszölő* elnevezés esetében a névadás alapja a növény életmódja: „felkapaszkodó szárú cserje” (RévaiLex. XVI. 8). A *piros*, *veres* jelzők a termés vörös színét jelzik. A fekete csucor (2.) *fekete* jelzője a termés színére utal, a *kertekben termő* pedig azt mutatja, hogy a növény a kertekben is előfordult. Az *alutó- és bolondítóebszölő* 'maszlagos nadragulya' (3.) elnevezések hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkeztek: mindegyik növény mérgező és bogyós termése van. A mételmaszlag (4.) ősrégi ázsiai kultúrnövény, mely valószínűleg Egyiptomon keresztül jutott el a mediterrán területekre, és onnan esetleg „Paticariu-

foc” útján hozzánk is: „Elyt hiyac à Paticariuoc Cuculus de leuante, az az *Nap támadatrol hozot Eb fzölő*” (Melius 85a–86).

Marzell *Solanum dulcamara* a.; Szabó, Melius 370, 406–7; MNy. 29: 51–2; Nyr. 125: 425.

ebszölőcsucor 1948: *Ebszölő csucor* (MagyGyógyn. 263). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyés csucor'.

Az *ebszölőcsucor* összetett szó; az *ebszölő* előtag a növény R. neve, magyarázata l. **ebszölő**, a *csucor* utótag a Solanum nemzetség neve, magyarázata l. **csucor**.

ebtej 1. 1395 k.: Agrimonium: *eb tej* (BesztSzj.: RMGl. 687); 1525 k.: *Esula: ebtheý* (Ortus: RMGl. 687); 1577 k.: *Eb Teyrél* gr. (OrvK. 631/12); 1583: *eb tey* (Clusius–Beythe 4: BotTört. 129). **J:** 'Euphorbia sp.; kutyatej'. — **~fü 1577** k.: „*Eb Teý fwek*” (OrvK. 631/13). **J:** 'ua.'. — **nagy ~ 1775:** *nagy eb-téj* (Csapó 81). **J:** 'Euphorbia lathyris; hasindító kutyatej'. | **nagyobb ~ 1583:** *nagyob eb teij* (Clusius–Beythe 5a: BotTört. 129); 1783: *Nagyobb Eb-tej* (NclB. 371). **J:** 'ua.'. | **2. 1775:** *Eb-téj* (Csapó 80); 1783: *Eb-téj* (NclB. 371). **J:** 'Euphorbia cyparissias; farkas-kutyatej'.

A korai adatokban az *ebtej* elnevezés a kutyatejfélek (Euphorbiaceae) családjába tartozó tejnedvet tartalmazó növényekre vonatkozik. A XVI. századi OrvK. is összefoglalóan jellemzi azokat a növényeket [„*AZ Eb Teý fwek* is igen artalmafo” (OrvK. 631/13)], melyeknek közös jellemzőjük, hogy tejszerű ragacsos anyagot tartalmaznak: „a' belőlök ki-fzivárgó téjéről mindeneknél esméretesek” (Veszelszki 211). Az *ebtej* összetett szó, utótagja a növény szárában lévő tejszerű nedvre utal, pejoratív értékű *eb* előtagja pedig a nedv csípős, élvezhetetlen ízére, a növény értéktelenségére vonatkozik. Az *ebtej* elnevezés valószínűleg a ném. *Hundsmilch* tükörfordítása. A XVI. század végétől a megkülönböztető jelzők segítségével fajokat is el lehet különíteni. A hasindító kutyatej (1) *nagy ~ nagyobb* jelzője a lat. *Cataputia maior* utótagjának fordítása. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. rom. *laptete-cânelui*; le. *psi mlecz*, *psie mleko*; szb.-hv. *pasje mliče*. Vö. **kutyatej**.

Marzell *Euphorbia* a.; TESz. *kutyatej* a.; EWUng *kutyatej* a.; Nyr. 125: 425–6.

ebtövis 1584: *eb tövisk*, „*Canina spina*” (Clusius–Beythe 27); 1783: *Eb-tövisk* (NclB. 342); 1798: *Eb-tövis* (Veszelszki 335). **J:** ‘*Rhamnus cathartica*; varjútövis’.

Az *ebtövis* a lat. „*Canina spina*” (Clusius–Beythe 27) (< lat. *canis* ‘kutya’, lat. *spina* ‘tövis’) tükörfordítása, az *eb* előtag a varjútövis jelentéktelenségét jelzi, ágai tüskések: „ágai tövissen végződnek” (Magy. Fűvészk. 178). A *tövis* utótag ‘tüskés növény’ jelentésű, a finnugor eredetű *tövik* ige tövéből keletkezett -s deverbális nomenképzővel és denominális -k képzővel, magyarázatára l. még *varjútövis*. Vö. *ebfa*.

UEWb. 520; Nyr. 125: 426.

ebvész 1830: *ebvész* (Nyr. 125: 426). **J:** ‘*Strychnos nux-vomica*; sztrichnifá’. || ~**mag 1948:** *ebvésmag* (MagyGyógyn. 351); 1998: *ebvésmag* (Priszter 514). **J:** ‘ua.’.

Az *ebvész* összetett szó, az ugor kori *eb* és a bizonytalan, talán finnugor kori *vész* ‘pusztulás’ összetétele. Az *ebvésmag* *mag* utótagja a növény termésére utal; magyarázata, hogy a növény magva alkalmas kutyák, macskák elpusztítására: „mellyel p. o. a’ kutyákat és matskákat meg lehet ölni” (Márton, Növ. XVI, 2: 36).

UEWb. 520, 836; Nyr. 125: 426.

ebvésmag l. ebvész

ebvirág 1833: *eb-virág* (Dankovszky 176); 1903: *Ebvirág* (Hoffmann–Wagner 73); — N. *ebvirág* (MagyGyógyn. 50). **J:** ‘*Colchicum autumnale*; őszi kikerics’.

Az *ebvirág* a ném. *Hundsblume* tükörfordítása, az *eb* előtag a növény haszontalanságát, ill. mérgező tulajdonságát fejezi ki. Vö. az őszi kikerics *kutyadöglesztőfű* elnevezésével, ami szintén azon a névadási szemléleten alapul, hogy a növény még a kutyának is mérgező.

Marzell *Colchicum autumnale* a.; Nyr. 125: 426–7.

ebzeller 1903: *ebzeller* (Hoffmann–Wagner 57). **J:** ‘*Aethusa cynapium*; ádzáz’.

Az *ebzeller* valószínűleg ném. mintára jött létre; vö. ném. *Hunds-Eppich*. A névalkotásra hatással lehetett a lat. szakny.-i *cynapium* (<

gör. *kyōn* ‘kutya’, *apium* ‘petrezselyem’) is. Vö. *kutyapetrezselyem*.

Marzell *Aethusa cynapium* a.; Nyr. 125: 426.

ecetfű N. Ecetfű (MagyGyógyn. 223). **J:** ‘*Verbena officinalis*; vassfű’.

Az *ecetfű* népi elnevezés, a növénynév szláv eredetű *ecet* előtagjának magyarázata, hogy a vassfűvel és gyökerével ecetes uborkát ízesítenek.

echium 1798: *Echium* (Veszelszki 196). **J:** ‘*Echium vulgare*; közönséges kígyószisz’.

A lat. szakny.-i *Echium* (< lat. *echidna* ‘kígyó’ < gör. *échildna* ‘kígyó’ < gör. *échis* ‘kígyó’ < óind. *áhih* ‘kígyó’) átvétele.

Eder, Benkő 63.

édes l. angyal~ (→ **angyalédesgyökér**)

édesfa N. édesfa (MagyGyógyn. 148). **J:** ‘*Glycyrrhiza glabra*; igazi édesgyökér’.

Az *édesfa* népi név, a névadás alapja a növény édes ízű gyökere. Vö. **édesgyökér**.

MagyGyógyn. 148.

édesgyökér 1. 1577 k.: *Edēs gyēker* (OrvK. 42/9); 1583: *edős gyoker* *Glycyrrhiza* (Clusius–Beythe 5: BotTört. 130); 1590: *Glyceriza: Edes gyöker* (SzikszF.: RMGl. 280); 1595: *edős gyökernek* gr. (Beythe 60a); 1783: *Édes-gyökér* (NclB. 404); 1998: *édesgyökér* (Priszter 386). **J:** ‘*Glycyrrhiza glabra*; igazi édesgyökér’. — **igazi ~ 1948:** *Igazi édesgyökér* (MagyGyógyn. 148); 1998: *igazi édesgyökér* (Priszter 386). **J:** ‘ua.’. | **édesgyökerűfű 1775:** *Édes gyökerü-fü, Édes gyökerüfa* (Csapó 259). **J:** ‘ua.’. | **édesgyökerűfa 1783:** *Édes gyökerü fa* (NclB. 404); 1798: *Édes gyökerü-fa* (Veszelszki 237). **J:** ‘ua.’. | **2. XVI. sz. v.:** *Polypadium: edes gyöker* (De Medicinali: RMGl. 280); 1708: *édēs-gyökér* (PPBl.: NySz. I. 1181); — N. *édesgyökér, idēsgyökér* (ÜMTSz.). **J:** ‘*Polypodium vulgare*; közönséges édesgyökerű-páfrány’. — **erdei ~ 1775:** *Erdei édes gyökér* (Csapó 10); 1783: *Erdei édes gyökér* (NclB. 430). **J:** ‘ua.’. | **erdei vad ~ 1813:** *erdei, vad édes Gy[ökér]* (Magy. Fűvészk. 2. 371). **J:** ‘ua.’. | **vad ~ 1775:** *Vad édes Gyökér* (Csapó 10); 1783: *Vad édes gyökér* (NclB. 430). **J:** ‘ua.’. || **édes páfránygyökér 1775:** *Édes paprágy gyökér* (Csapó 11); 1783: *Édes Paprágy gyökér*

(NclB. 430). **J:** 'ua.'

Az igazi édesgyökér (1.) *édesgyökér* neve a lat. *glycyrrhiza*, *glycyrriza* (< gör. *glykírrhiza* < gör. *glykísz* 'édes', gör. *rhíza* 'gyökér') tükörfordítása. A gyökér és a gyökertörzs édes nedvével ételt, italt ízesítenek, a gyökérfőzet besűrítésével készül a medvecukor. Az *igazi* jelző más édes ízű gyökerektől különíti el a növényt. Az *édesgyökér* növénynevén *-ű* melléknévképzővel és *fű ~ fa* magyarázó utótaggal is megjelenik. A közönséges édesgyökérű-páfrány (2.) *édesgyökér* neve feltehetőleg a ném. *Süßfarn* (Veszelszki 355) 'édes páfrány' és az igazi édesgyökér (1.) *édesgyökér* nevének hatására alakult ki. A névadás alapja, hogy a páfrány gyökere „a cukornál többszázszorosan édesebb” (Magy-Gyógyn. 36). Az *erdei* jelző a növény előfordulási helyére vonatkozik; a *vad* jelző arra utal, hogy a növény vadon terem. Az *édes páfránygyökér* jelzős előtagja ném. *Süßfarn* (Veszelszki 355) tükörfordítása, a *gyökér* magyarázó utótag, mivel a növény föld alatti része édes. Vö. **édesgyökérű-páfrány** (→ **páfrány**).

Marzell *Polypodium vulgare* a.; Genaust *Glycéria* a.

édesgyökérű-páfrány l. **páfrány**

édeskeserű csucor l. **csucor**

édeskőmény l. **kőmény**

édeslevelűfű **1577:** gliciriza: *edes leuelw fű* (KolGl.₂: RMGl. 256). **J:** 'Glycyrrhiza glabra; igazi édesgyökér'.

Valószínűleg a lat. *radix dulcis* 'édesgyökér' és a lat. *glycyrrhiza*, *glycyrriza* 'édesgyökér' hatására keletkezett, egyedi adat; a növénynek a gyökere édes, nem a levele. Vö. **édesgyökér**.

eforbium l. **euforbium**

efrasia l. **eufrasia**

egércsecsfű **1783:** *Egér-tsets-fű* (NclB. 368). **J:** 'Sedum acre; borsos varjúháj'. — **egércsecs** **1813:** *Egértsets* (Magy. Fűvészk. 2. 368). **J:** 'ua.'

Az *egércsecsfű* Benkő alkotása, a névadás alapja, hogy az apró, hosszúkás pozsgás levélkék csecshez hasonlíthatók. Az *egércsecs* elvonással keletkezett az *egércsecsfű* névből. Vö. **báránycsecsfű**.

égerfa **1. 1234:** „Arbor que Hungarice

dicitur *egurfa*” (OKlSz.: TESz.); 1395 k.: erulus: *eger fa* (BesztSzj.: RMGl. 168); 1405 k.: erul^{us}: *eger fa* (SchlSzj.: RMGl. 211); 1560 k.: Alnus: ni: arbor: *Eger faa* (Gyöngy-Szt.: RMGl. 213); 1577 k.: *Egër fanak* gr. (OrvK. 620); 1578: *Eger fa* (Melius 11a); 1583: *egör fa* Alnus (Clusius–Beythe 2a.: BotTört. 126); 1595: *Egór fa* (Beythe 10a); 1783: *Egerfa* (NclB. 423); 1841: *egerfa*, *égerfa*, *jégerfa* (Barra 403); — N. *Jágerfa* (Herman, Pászt. 668); *ébërfa*, *egörfa*, *égörfa*, *jégerfa*, *jégörfa* (Nyatl. *égerfa* a.); *egerfa*, *égerfa*, *égerfa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 201). **J:** 'Alnus sp.; éger(fa)'. — **enyves ~ 1998:** *enyves égerfa* (Priszter 296). **J:** 'ua.'. | **mézgás ~ 1807:** *mezgés Égerfa* (Magy. Fűvészk. 511); 1998: *mézgás égerfa* (Priszter 296). **J:** 'ua.'. | **ragadós ~ 1998:** *ragadós égerfa* (Priszter 296). **J:** 'ua.'. || **éger** — **enyves éger 1998:** *enyves éger* (Priszter 296). **J:** 'Alnus glutinosa; mézgás éger(fa)'. | **mézgás éger 1841:** *mezgés Éger* (Barra 413); 1998: *mézgás éger* (Priszter 296). **J:** 'ua.'. | **ragadós éger 1998:** *ragadós éger* (Priszter 296). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **fekete~ 1798:** *Fekete Égerfa* (Veszelszki 41). **J:** 'Frangula alnus; közönséges kutyabenge'.

Az *éger* kezdetben az *égerfa* (1.) összetételből adatható, az *éger* ismeretlen eredetű; a tő eredetileg *eger ~ egres* váltakozást mutatott, a szókezdő magánhangzó rövid volt. Az *éger* és a *j* kezdetű változatok (*jágerfa*, *jégerfa*, *jégörfa*) feltehetőleg népetimológiával keletkeztek. A friss rügyek ragacsosak, erre utal a lat. szaknyelvi elnevezés is: Alnus *glutinosa* (< lat. *glutinösus* 'ragadós'), a fa innen kapta az *enyves*, *mézgás*, *ragadós* jelzőket. Idegen nyelvi megfelelőre vö. R. ném. *Kleb-erle* 'ragasztóéger', *klebrige Erle* 'ragacsos éger'. Az *égerfa* 'közönséges kutyabenge' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a levelek nagyon hasonlóak a mézgás éger(fa) leveléhez.

Marzell *Alnus glutinosa* a.; TESz. *éger* a.; EWUng. *éger* a.; Genaust *glutinösus* a.

egérfark **1395** k.: Millefolium: *eger fark* (BesztSzj.: RMGl. 219); 1405 k.: *milifolium*^m *eger farc* (SchlSzj.: RMGl. 219); 1520 k.: Millefolium: *Egherfark* (Herb. b): RMGl.

219); Millefolium^m: *Egerfark* (Növ.: RMGl. 219); 1525 k.: Millefolium: *egeerfark* (Ortus: RMGl. 219); 1583: *egher fark* (Clusius–Beythe: BotTört. 126); 1590: *Eger fark* (SzikszF.: RMGl. 220); 1595: *Eger fark* (Beythe 114); XVI. sz. v.: Millefolium: [*Eg*]er fark (De Herbis: RMGl. 220); 1807: *egérfark* (Magy. Fűvészk. 486); — N. *eger-fark* (MTsz.); *egérfarak*, *egérfark*, *egérfark*, *egérfarok* (ÚMTsz.). **J**: 'Achillea millefolium subsp. millefolium; közönséges cickafark'. — **-fű** 1577 k.: „Eoregbyk *Egerfark fweth* tēry eozwe borral, annak az leweth aggyad jnnya melegēn” (OrvK 189/1); 1690: „Főzz Vized, Tálmojő fűvel, Tormentilla gyűkérrrel, *Egér-fark fűvel*..., s-azt igya” (PaxCorp. 171); 1745: *Egér-fark-fű* (Torkos 7); — N. *egérfarkófűj*, *egérfarku-fi*, *egérfarku-fű*, *egerfarkú fűvet* gr., *egérfarku fű*, *egérfarku fűnek* gr., *egér farku fűvet* gr., *egérfarkúfű*, *egérfarkúfűvet* gr., *egérfarkú fűvet* gr., *egérfarkufűj*, *egérfarkúfűj*, *egérfarkó fű* (ÚMTsz.). **J**: 'ua.'. | **~kóró** XVI. sz. vége: *Egér fark-kóró* (De Herbis: RMGl. 220); 1798: *Egér-fark-kóró* (Veszelszki 460); — N. *egerfarggóró*, *egerfargóró*, *egérfarkkóró*, *egerfarkkóró*, *egérfarkkóró*, *egérfarkkóró*, *egérfarkkóró*, *egérfarkkóró* (ÚMTsz.). **J**: 'ua.'. | **~virág** N. *egérfarkvirág*; *egérfarkú virág* (ÚMTsz.). **J**: 'ua.'.

Az *egérfark* összetett növénynév, a finnugor eredetű *egér* és a *far* főnévből *-k* névszóképzővel létrejött *fark* összetétele. Az elnevezés alapja a növény puha, szőrös leveleinek az egér farkához való hasonlósága. Ugyanezen a szemléleten alapul a növény mai hivatalos elnevezése: **cickafark**. Marzell szerint az *egér* előtag talán a növény jelentéktelen voltára is utal, illetve, hogy száraz árokpartokon, útszéleken, mezőkön fordul elő (ahol egerek, bogarak is megtalálhatóak). Az *egérfarkfű* és *egérfarkkóró* összetételben az utótagok (*fű*, *kóró*) magyarázó szerepűek. Vö. **egérfű**.

Marzell *Achillea millefolium* a.; UEWb. 500.

egérfarkú cickóró l. **cickafark**

egérfű 1. N. *Egérfű* (MagyGyógyn. 126). **J**: 'Potentilla anserina; libapimpó'. | 2. N. *egérfű*, *egérfű* (ÚMTsz.). **J**: 'Achillea mille-

folium subsp. millefolium; közönséges cickafark'. || **egérorrúfű** N. *egérorrú fű* (ÚMTsz.). **J**: 'ua.'.

A libapimpó (1.) és a közönséges cickafark (2.) *egérfű* elnevezése népi név. A libapimpó (1.) *egérfű* neve azon alapul, hogy a levelek kicsi állatfűhöz hasonlóak, fonákjuk ezüstös. A közönséges cickafark (2.) *egérfű* és *egérorrúfű* elnevezéseinek alapja, hogy a növény puha, szőrös levelei az egér farkához, ill. orrához hasonlítanak. Vö. **cickafark**, **egérfark**.

Marzell *Achillea millefolium* a.

egérfül 1. 1578: „fzörös leuelű *Eger fűl*” (Melius 79–80); 1595: *Eger fűl* (Beythe 97a). **J**: 'Hieracium pilosella; ezüstös hölgyalm'. — **kis ~** 1813: *kis Egérfül* (Magy. Fűvészk. 2. 368). **J**: 'ua.'. — **~fű** 1775: *Egérfül-fű* (Csapó 81). **J**: 'ua.'. — **kisebb ~fű** 1783: *Kifjebb Egér fül-fű* (NclB. 410); 1798: „*kisfebb* és nagyobb *Egér-fül-fű*” (Veszelszki 348). **J**: 'ua.'. | 2. 1578: *Eger fűl* („magas à fžára”) Melius 79a). **J**: 'Hieracium murorum; erdei hölgyalm'. | 3. 1578: *Egér fűl* (Melius 181a); 1775: *Egérfül* (Csapó 286); 1807: *Egérfül* (Magy. Fűvészk. 213); 1948: *egérfül* (MagyGyógyn. 87). **J**: 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'. | 4. — **kis ~** 1807: *kis egérfül* (Magy. Fűvészk. 468). **J**: 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'. — **kis ~fű** 1783: *Kis Egér fül-fű* (NclB. 415); 1798: *Kis egérfül-fű* (Veszelszki 238). **J**: 'ua.'. || **egérfülecse** 1948: *Egérfülecse* (MagyGyógyn. 295). **J**: 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'.

Az ezüstös hölgyalm (1.) és az erdei hölgyalm (2.) *egérfül* neve Melius alkotása, a lat. *Myosotis* fordítása (< lat. *myosōtis*, *myosōta* 'egérfülecse'), a névadásra a növény egyéb R. lat. nevei is hatással lehettek; vö. lat. *Auricula* (Melius 79a) (< lat. *auris* 'fül' kicsinyítő képzős alakja), *pilosella* (< lat. *pilōsus* 'szőrös' kicsinyítő képzős alakja). A névadás magyarázata, hogy „A' levelei akkorák és olyan fžöröflék, mint az egér füle, hamu fžintűek” (Csapó 81). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *mouse-ear-hawkweed*; ném. *Mausöhrlein* (NclB. 410), *Mausohr*. A közönséges tyúkhúr (3.) *egérfül* neve szintén Melius alkotása, a lat. *Auricula muris* (Melius 181a)

(< lat. *auricula* 'fülecske', *muris* 'egér') fordításával hozta létre, a névadás magyarázata, hogy a növény kis levelei egérfülhöz hasonlóak. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Mäusedarm* 'egérbél'. A parlagi macskatalp (4.) *egérfül* ~ *egérfülecske* elnevezése a ném. *Mausohrlein* (NclB. 415) fordításával keletkezett. A név keletkezésének indítéka, hogy az apró, szürkés, szőrös levelek egérfülhöz hasonlóak.

Marzell *Antennaria dioica* a. Genaust *auricula* a., *pilosella* a.,

egérfülecske l. **egérfül**

egérfülhölgyalm **1807:** *Egérfül Holgyomál* (Magy. Fűvészk. 449). **J:** 'Hieracium pilosella; ezüstös hölgyalm'.

Az *egérfülhölgyalm* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, az előtagra l. **egérfül**, az utótagra l. **hölgyalm**. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve az *egérfülhölgyalm* nevet javasolja a R. **szőrösfű** és **kis egérfül** (→ **egérfül**) helyett.

egérorrúfű l. **egérfű**

egérszagúfű **1841:** *egérszagufű* (Barra 301). **J:** 'Cynoglossum officinale; közönséges ebnyelvűfű'.

Az *egérszagúfű* névadás alapja, hogy a növény büdös: „Illatja kedvetlen, egérszagu”, „Bűzítől minden bogarak elszélednek” (Barra 301). Hasonló szemléleten alapul pl. az **egértövis** növénynevén is.

egértövis **1578:** *Egér tövis* (Melius 56a); 1595: *Eger tövis* (Beythe 124); 1775: *Egértövis* (Csapó 83); 1783: *Egér-tövis* (NclB. 428); 1998: *egértövis* (Priszter 487). **J:** 'Ruscus aculeatus; szúrós csodabogyó'. || **egérüzőfű** **1578:** *Egér vzü tövisk*, vagy *fű* (Melius 56a). **J:** 'ua.'. || **egérüzőtövis** **1578:** *Egér vzü tövisk* (Melius 56a). **J:** 'ua.'.

Az *egértövis*, *egérüzőfű* és *egérüzőtövis* Melius alkotása, az *egértövis* növénynevén a lat. *Myacantha* (< gör. *mýs* 'egér', gör. *ákantha* 'tüske') tükörfordítása, az *egérüzőfű* és *egérüzőtövis* is a latin név hatására jött létre, de ezekben Melius az *üz* igéből képzett folyamatos melléknévi igenévvel pontosítja, magyarázza a növény hatását. A növény egérüző hatásáról szinte minden szerző megemlékezik: „ha fel függeljed az házban, az

Pupteneuert, Egereket ki v̇zi” (Melius 57a), „a' házban felakasztják, hogy az egerek el-távozzanak” (Veszelszki 388). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Meufzdorn* (Melius 56a), *Mäusdorn* (Veszelszki 388).

Szabó, Melius 394; Genaust *Mýagrum* a., *Acánthus* a.

egérüzőfű, egérüzőtövis l. **egértövis**

égikincs N. *égikincs* (MagyGyógyn. 209).

J: 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'.

Az *égikincs* népi név, talán a ném. *Himmelschlüssel* 'égi kulcs' elnevezés hatására jött létre, a névadás magyarázatára l. **Szent Péter kulcsa**.

égivirág N. *égi virág* (MagyGyógyn. 326; MNy. 4: 31). **J:** 'Centaurea cyanus; kék búzavirág'.

Az *égivirág* népi név, a finnugor eredetű *ég* 'égbolt' -i melléknévképzős származéka, az elnevezés a virág kék színére utal. Vö. **kékvirág**.

TESz. *ég* a.; EWUng. *ég* a.; UEWb. 435.

egőnye l. **jegenye**

égörfa l. **égerfa**

egres — **veres**~ **1903:** *veres egres* (Hoffmann–Wagner 65); 1911: *veres egres* (Cse-rey, Növényosztár 32). **J:** 'Berberis vulgaris; sós-kaborbolya'.

Az *egres* vándorszó; vö. k. lat. *agrestum*, *agresta* 'éretlen szőlőbogyó, éretlen szőlő leve'; ol. *agresto*, *agresta* 'olyan szőlőfajta, melynek bogyói nem érnek meg teljesen'; kfn. *agrāz* 'egy fajta savanyú lé', baj.-osztr. *agres*, *agrasl*, *ogrosl* 'köszméte, egres'. Vég-ső forrása a lat. *agrestis* 'mezei, vadon termő, vad'. Az *egres* a magyarba olaszból, esetleg a bajor-osztrákból kerülhetett át, első megjelene-sése: 1395 k.: *Agrestum: egrez* (TESz.). A *ve-resegres* 'sós-kaborbolya' hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, bogyói savanykásak, az *egres*hez hasonlóak, piros színűek.

TESz. *egres.*; EWUng. *egres* a.

egybojtosfű l. **bojtosfű**

éjjelilámpa N. *éjjelilámpa* (Csapody–Priszter, MNövSz. 52). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

Az *éjjelilámpa* népi név, a névadás magyarázatára l. **lámpavirág**.

ekeakadály 1. 1578: *Éke akadaly* (Melius 48); 1595: *Eke akadaly* (Beythe 64a); 1775: *Ekeakadály* (Csapó 120); 1948: *Ekeakadály* (MagyGyógyn. 142). **J:** 'Ononis spinosa; tövises iglice'. ■ **2. 1903:** *ekeakadály* (Hoffmann–Wagner 99). **J:** 'Prunus spinosa; kökény'.

Az *ekeakadály* 'tövises iglice' (1.) Melius alkotása, a lat. „*Remora aratri*” (Melius 48) (< *remorāmen* 'akadály', *arātrum* 'eke') fordításával hozta létre. Az ótörök *eke* 'szántásra használatos mezőgazdasági eszköz' előtag magyarázata, hogy a tüskés növény a szántást akadályozza. A kökény (2.) *ekeakadály* neve hasonlóság alapján keletkezett, a növény szintén tüskés. Vö. **boronafa, ekegúzs.**

TESz. *eke* a.; EWUng. *eke* a.

ekegúzs 1903: *ekegúzs* (Hoffmann–Wagner 99). **J:** 'Prunus spinosa; kökény'.

Az *ekegúzs* összetett szó, az *eke* 'mezőgazdasági eszköz' és a *gúzs* 'béklyó' összetétele, a növénynevé arra utal, hogy az erősen tüskés kökényen fennakad az eke szántás közben. Vö. **ekeakadály, boronafa.**

TESz. *eke* a., *gúzs* a.; EWUng. *eke* a., *gúzs* a.

ekenyűg 1. eketartófü

ékesség 1. pogány-

eketartófü 1578: *Éke tartó fű* (Melius 48); 1775: *Eketartó-fű* (Csapó 120); 1783: *Eke-tartó-fű* (NclB. 401). **J:** 'Ononis spinosa; tövises iglice'. ■ **ekenyűg 1783:** *Eke-nyűg* (NclB. 401), 1948: *ekenyűg* (MagyGyógyn. 142). **J:** 'Ononis spinosa; tövises iglice'.

Az *eketartófü* Melius alkotása, a lat. „*Remora aratri*” (< *remorāmen* 'akadály', *arātrum* 'eke') (Melius 48) fordításával hozta létre; vö. Melius **ekeakadály** növénynevével. Az *ekenyűg* Benkő alkotása, a *nyűg* 'lószőrből vagy kötélből font béklyó' utótag Melius *akadály* és *tartó* elemeinek (az *ekeakadály* és *eketartófü* növénynevében) szinonimája.

Mollay, Növénynevek 28.

elalutó szépszőlő 1. szőlő

elalutófü 1. 1578: *el aluto fű* (Melius 51a). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'. ■ **2. 1578:** *el aluto fű* (Melius 51a); 1783: *El-alutó-fű* (NclB. 340); 1798: *El-alutó-fű* (Veszelszki 305). **J:** 'Mandragora

officinarium; tavaszi mandragóra'.

Az *elalutófü* 'Atropa bella-donna' (1.) növénynevé 'elaltatófü' jelentésű, az *alutó* az *alu-* (*szik*) ige *-t* igeképzős és *-ó* igenévképzős származéka. A névadásra talán a ném. *Schlaffkraut* (Melius 85) is hatással lehetett. A névadás magyarázata, hogy a növény mérgező, halált okoz. Az *elalutófü* 'Mandragora officinarum' (2.) elnevezés alapja, hogy a növény szintén mérgező, magyarázatára l. még **álomhozófü.**

elecke 1807: *Eletzke* (Magy. Fűvészk. 160); 1841: *eleccke* (Barra 294); 1948: *elecske* (MagyGyógyn. 216); — N. *elecske* (ÚMTsz.). **J:** 'Menyanthes; vidrafű | Menyanthes trifoliata; vidrafű'. — **vízi ~ 1841:** *vizi elecckének* gr. (Barra 294); — N. *vizielecke* (MagyGyógyn. 216). **J:** 'ua.'

Az *elecke* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, a névadás oka ismeretlen, de talán származhat a név az *eleven* megszilárdult ragos alakulat *ele-* 'élő, fúrge' tövéből, ehhez pedig Diószegi–Fazekas kicsinyítő képzőt illesztett. Az *elecke* hasonlót fejezhet ki, mint a *vidra* előtag a **vidraelecke** vagy **vidrafű** elnevezésben: a növény erősen, gyorsan szaporodik a vízben. A *vízi* jelző arra utal, hogy a növény vízben él, vö. ném. *Wafferlee* (Veszelszki 454) 'vízihere'.

TESz. *eleven* a.; EWUng. *eleven* a. — **Ö: vidra-**

elefántormánya N. *elefántormánya* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 202). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'.

Az *elefántormánya* népnyelvi elnevezés, összetett szó, a latin eredetű *elefánt* és az *ormány* nyelvújítási származékszó (*orr* + *-mány* főnévképző) összetétele, jelölt birtokos szerkezet. A névadás alapja a bókoló amaránt hosszú, ormányhoz hasonló, piros virágzata.

TESz. *elefánt* a., *ormány* a.; EWUng. *elefánt* a., *ormány* a.

élekhalkok 1. 1775: *Élek halok* (Csapó 214); 1783: *Élek-halok* (NclB. 393). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. ■ **2.** N. *élek-halok* (MagyGyógyn. 263); *élek-halok* (Jávorka 978). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyész csucor'. ■ **3.** N. *élek-halok* (MagyGyógyn. 126). **J:** 'Potentilla

anserina; libapimpó’.

Az *élekkhalok* ‘*Capsella bursa-pastoris*’ (1.) a magyar nyelvben keletkezett, mellérendelő szókapcsolat, a növény értékes gyógyító erejére utal: „minden belső betegleget gyógyít” (Melius 145a). A kesernyész csucsor (2.) *élekkhalok* népi neve a növény gyógyító és egyúttal mérgező hatására utal: „Ha vizet vezd az kerti *Eb fzdőlőnek* az viraganak, leu-lenek es gyómólchyenek pinkőfd hauabá, es keuefet izol henne, belső kilfő dagadaft gyogit, de keuefet igyal benne, mert bolonda tezőn” (Beythe 110). A libapimpó (3.) neve hasonlóság alapján keletkezett, valószínűleg a növény gyógyító hatására utal.

elfordulószó l. **szóló**

elfordult gyökerű fű l. **elfordultfű**

elfordult mérges fű l. **mérgesfű**

elfordultfű 1578: *el fordult fű* (Melius 155a). **J:** ‘*Aconitum vulparia*; farkasölő sisakvirág’. | **gyökere elfordult fű 1578:** *gyökere el fordult fű* (Melius 155a); 1775: *Gyökere elfordult-fű* (Csapó 88). **J:** ‘ua.’. | **elfordult gyökerű fű 1903:** *elfordult gyökerű fű* (Hoffmann–Wagner 110); 1948: *elfordult gyökerű fű* (Halmai 5). **J:** ‘ua.’.

Az *elfordultfű* Melius alkotása, a jelző a lat. *vua versa* fordítása: „*Vua verfa, vi3f3a fordult fzdőlő, el fordult fű*” (Melius 155a), a *fű* utótag magyarázó szerepű. A névadás szemléleti háttere lehet a növény gyökerezete, illetve az, hogy a növény hosszú szára miatt ide-oda hajladozik. A *gyökere elfordult fű* szintén Melius alkotása; a *gyökér* magyarázó elem a növény mérgező részére utal. Az *elfordult gyökerű fű* elnevezés a XX. sz. elején keletkezett, nyilván Melius növényneveiből hozták létre. Vö. **elfordulószó** (→ **szóló**).

elharapott gyökerű fű l. **kivágott gyökerű fű**

elmeindító házi menta l. **menta**

élő l. **mindenkor~**

élőhalófű N. *élő-halófű* (MagyGyógyn. 315). **J:** ‘*Tussilago farfara*; martilapu’.

Az *élőhalófű* népi név, többszörös összetétel, azt fejezi ki, hogy a növénynek erős gyógyító ereje van. Vö. *élekkhalok*.

ember l. **asszony~testefű**

embererő 1775: *Embererő* (Csapó 297); 1783: *Ember-erő* (NclB. 421). **J:** ‘*Orchis*

morio; *agárkosbor*’. — **~fű 1798:** *Ember-erő-fű* (Veszelszki 329). **J:** ‘ua.’.

Az *embererő* összetett szó, az *ember* ‘férfi’ és az *erő* ‘szexuális hatalom’ összetétele. Az *embererő* névadás magyarázata az, hogy régen úgy gondolták, az agárkosbor hereformájú gyökérgumói fokozzák az ondótermelést, s így elősegítik az erőteljes, egészséges nemi életet, erőt adnak a férfiaknak. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Knabenkraut* ‘fiúfű’ (Veszelszki 329).

MagyGyógyn. 61.

emberevő agárfű l. **agárfű**

embergyökér 1998: *embergyökér* (Bremness 187). **J:** ‘*Mandragora officinarum*; tavasz mandragóra’.

Az *embergyökér* az ang. *manroot* tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény gyökere emberi alakhoz hasonló, Veszelszki **bolondfű** néven említi a növényt, és így jellemzi: „mivel a’ két ágú gyökere igen hasonlít az ember testének a’ küldökön alólvaló részéhez” (Veszelszki 306). A mandragóra sokszor emberi alakhoz hasonló gyökérének a középkorban varázserőt tulajdonítottak, az újkor elejéig természetfeletti erővel rendelkező csodaszerként tartották számon a növényt szerte Európában, úgy hitték, hogy a gyökér birtokosa minden bajt, rossz szellemet távol tarthat magától.

emberképűfű N. *emberképűfű* (MagyGyógyn. 222); *emberképű fű* (Jávorka 848). **J:** ‘*Pulmonaria officinalis*; pettyegedett tüdőfű’.

Az *emberképűfű* népi név, az *ember* ‘a legmagasabb rendű élőlény’ és a *kép* ‘hasonlóság, hasonmás’ -*ű* melléknévképzős származékának összetétele. A névadás alapja talán az, hogy a növény bizonyos részei emberi testrészekre emlékeztetnek: pl. a tüdőfű virágai tavasszal vörös színűről kékre változnak, ezért a virág színei a tüdő színéhez hasonlóak.

embernek orra tekerő 1578: *Embernek orra tekerő* (Melius 172). **J:** ‘*Armoracia rusticana*; közönséges torma’.

Az *embernek orra tekerő* körülírással növénynév, Melius alkotása, a lat. *Nasturtium* (< lat. *nāsturtium*, *nāsturcium* < lat. *nāsus* ‘orr’, *torquēre* ‘csavar’) nyomán jött létre. A név

arra utal, hogy a növény erős illata az orrot csavarja.

Genaust *Nastúrtium* a.

encia l. **encián**

encián 1. 1520 k: Genciana: *Encia* (Herb. b): RMGl. 188); 1767: *Enzian* (PPB.); 1775: *Entziana* (Csapó 260). **J:** 1520 k., 1775: 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'. | 1767: 'Gentiana sp.; tárnics'. — ~**fű 1604:** *Encian fű* (MA. *Gentiána* a.); 1610 k: Gentiana: *Encian fű* (Herb d): RMGl. 258); 1708: *entzián fu* (PP.). **J:** 1604, 1610 k.: 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'. | 1708: 'Gentiana sp.; tárnics'.

■ **2. N. encián** (MagyGyógyn. 212). **J:** 'Centaurium erythraea; kis ezerjófű'.

Az *encián* idegen szó, a ném. *Enzian* átvétele, forrása a lat. *gentiana*. Az *encia* alakváltozat esetleg íráshiba, vagy az *enciánból* keletkezett a határozóragnak felfogott szóvégi *n* elhagyásával. A kis ezerjófű (2.) *encián* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre: a tárnics (1.) és az ezerjófű is keserű, és azonos családba (a tárnicsfélék családja) tartoznak. Vö. **gencián, dancia**.

Mollay, Növénynevek 25–30.; TESz. *encián* a.; EWUng. *encián* a.

endívia 1. 1578: *Endiuiua* à kit vetnec (Melius 77a); 1775: *Endívia* (Csapó 84); 1807: *Endívia* (Magy. Fűvészk. 455); 1998: *endívia* (Priszter 337). **J:** 'Cichorium endívia; salátakatáng'. ■ **2. 1578:** *Endiuiánac* gr. (Melius 77a). **J:** 'Cichorium intybus; mezei katáng'. — **mezei- 1813:** *mezei Endívia* (Magy. Fűvészk. 2. 368). **J:** 'ua.'

Az *endívia* a lat. *Endívia* (Melius 77a) (< gör. *entýbia*, a gör. *entýbion* többes száma < *éntybon* 'endívia') átvétele. A mezei katáng (2.) *endívia* neve hasonlóságon alapul, a növények felhasználása, felépítése hasonló.

endíviakatáng 1807: *Endívia* Katáng (Magy. Fűvészk. 455). **J:** 'Cichorium endívia; salátakatáng'.

Az *endíviakatáng* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, a **katáng** nemzetségnév, az előtagra l. **endívia**. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve az *endíviakatáng* nevet javasolja a R. **télisaláta** (→ **saláta**), **endívia** és **cikória** helyett.

endíviasaláta 1783: *Endívia-Saláta*

(NclB. 411). **J:** 'Cichorium endívia; salátakatáng'.

Az *endíviasaláta* Benkő alkotása, összetett szó, a **saláta** magyarzó utótag, a növényt salátaként fogyasztották, az előtagra l. **endívia**.

engemnefelejcs N. *engem nefelejcs* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Achillea ptarmica; kenyérbél-cickafark'.

Az *engemnefelejcs* nyelvjárási szó; a kenyérbél-cickafarkat a nefelejcsfélékhez (*Myosotis*) való hasonlósága alapján nevezték el, mindkét növény virágzata sok apró virágocskából áll. A *nefelejcs* 'Myosotis sp.' (első megjelenése: 1790 k.) német mintára alkotott tükörszó; vö. ném. *Vergiβmeinnicht* 'ne felejcs el engem'.

enula 1948: *Enula* (MagyGyógyn. 297). **J:** 'Inula helenium; örvénygyökér'.

Az *enula* a növény R. lat. *enula* (< lat. *helenium* 'örvénygyökér') nevének átvétele.

Marzell *Inula helenium* a.; Genaust *Helénium* a.

enyvesbogyó 1998: *enyvesbogyó* (Priszter 538); — N. *Enyvesbogyó* (MagyGyógyn. 78). **J:** 'Viscum album subsp. album; fagyöngy'.

Az *enyvesbogyó* összetett szó, az előtag az *enyv* 'ragasztószer' -s melléknévképzős származéka, a *-bogyó* utótag a fagyöngy apró, kerek termésére utal. Az élősködő fagyöngyöt ragadós bogyóiról nevezték el: „bogyói fejérek, enyves bélük” (Magy. Fűvészk. 540).

MagyGyógyn. 78.

epe l. **föld-, föld-tárnics**

epefű 1948: *epefű* (MagyGyógyn. 272). **J:** 'Gratiola officinalis; orvosi csikorgófü'.

Az *epefű* a ném. *Gallenkraut* tükörfordítása, a névadás magyarzatára l. **földepe**.

Marzell *Gratiola officinalis* a.

eper 1. 1395 k.: fragum: *eper* (BesztSzj.: RMGl. 192); 1405 k.: fragu^m: *eper* (SchlSzj.: RMGl. 192); 1500 k.: *Fragula: Eperj* (CasGl. b): RMGl. 192); 1583: *epöry* Frage (Clusius–Beythe 4: BotTört. 129); 1595: *Epergy* (Beythe 103a); 1783: *Eperj* (NclB. 376); 1798: *Eper* (Veszelszki 226); — N. *epere, epérgye, epérnye, epörnye* (MTsz.). **J:** 1395 k.: 'Fragaria sp.; szamóca'. | 1583: 'Fragaria vesca; erdei szamóca'. — **csattogó** ~ N. *csattogó eper, csattogóepér, csattogó-é-epér,*

csattogó epör, csattogó-epörgye, csátogós epër, csattogatottepörgye, csattantó eper (ÚMTsz.). **J:** 'Fragaria vesca; erdei szamóca'. | **csúcsos** ~ N. *csúcsos eper* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 235). **J:** 'ua.'. | **erdei** ~ N. *erdei eper, erdejé epër* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 235). **J:** 'ua.'. | **földi** ~ **1813:** *földi Eperj* (Magy. Fűvészk. 2. 368); 1998: *földi eper* (Priszter 378). **J:** 'ua.'. | **kerék** ~ N. *kerék eper, kerék epër* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 235). **J:** 'ua.'. | **pumi** ~ N. *pumi epër* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 235). **J:** 'ua.'. — **~fű 1520 k.:** *fragaria: eper fy* (Növ.: RMGL. 255); 1595: *epergy fivnek gr.* (Beythe 103a); 1775: *Eperj-fű* (Csapó 84). **J:** 'ua.'. — **földi ~fű 1775:** *Földi eperj-fű* (Csapó 84). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **~fa 1416:** *Iuxta arborem Eperfa nuncupatam* (Oklsz.); 1578: *Epery fa* (Melius 1a); 1595: *Epery fa* (Beythe 27); 1998: *eperfa* (Priszter 430). **J:** 1416, 1578: 'Morus sp.; eperfa'. Melius szövege alapján nem dönthető el, hogy a fekete eperfáról 'Morus nigra' vagy a fehér eperfáról 'Morus alba' ír-e a szerző, ezért a fajig menő azonosítás nem indokolt. | 1998: 'Morus alba; fehér eperfa'. — **fái ~ 1841:** *fái eper* (Barra 397). **J:** 'Morus alba; fehér eperfa'. | **fehér ~fa 1998:** *fehér eperfa* (Priszter 430). **J:** 'ua.'. | **fehér gyümölcsű ~fa 1783:** *Fejér gyümölsű Eperj-(Szederj-) fa* (NclB. 423); 1798: *Fejér gyümölsű Eper*, (Szeder-) *fa* (Veszelszki 315). **J:** 'ua.'. | **fekete ~fa 1783:** *Fekete Eperj-fa* (NclB. 423); 1998: *fekete eperfa* (Priszter 430). **J:** 'Morus nigra; fekete eperfa'. | **savanyú ~fa 1948:** *Savanyú eperfa* (MagyGyógyn. 73); 1998: *savanyú eperfa* (Priszter 430). **J:** 'ua.'. ■ **3. 1490 k.:** *Egress^{us} ... in agru^m repperit mandaroras. natragula vel epey epery* (NagyvGl.: RMGL. 511). **J:** ? 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'.

Az *eper* ősi örökség az uráli korból, vö. vog. P. *äpèrèx*, AL. *äprä, äprèx*, T. *äprijèx*, *äpèrjèx* 'földieper'. Az ugor alapalak *äppèrèkè* lehetett, a harmadik szótag magánhangzója kiesett, *j*-vé vált az *e* utáni hang, majd mássalhangzós toldalékok előtt kiesett. A szóvégi *rj* nyelvjárásokban *e* hanggal bővült, valamint *gy, ny* lett a *j*-ből. Az erdei sza-

móca (1.) *földi* jelzőjének magyarázata, hogy a növény a földhöz közel terem, idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Erdbeer*; fi. *maamansikka*. A *fű* utótag magyarázó szerepű, idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Erdbeer-Kraut* (Veszelszki 226). A *csattogó* jelzőre l. **csattogó szamóca** (→ **szamóca**). A *pumi eper* erdélyi nyelvjárási szó, a jelző a rom. *pomițe* átvétele. Az eperfa (fekete eperfa és fehér eperfa) (2.) jelentések a földi eper 'erdei szamóca' (1.) jelentésből fejlődtek ki, nyilván a termések hasonlósága alapján. A *fekete* jelző 'fekete eperfa' a termés színére, a *savanyú* jelző a termés ízére vonatkozik: „Gyümölsze fekete, savanyú” (Magy. Fűvészk. 512). A maszlagos nadragulya (3.) jelentésű *eper* kétes. Az 1490 k.-i adatban feltűnik az *eper* elnevezés, az RMGL. szerzői ezt a megjegyzést fűzi hozzá: „Az első szó talán csak íráshibás változata a másodíknak. A magyar növénynev nem felel meg a latinak” (RMGL. 193). A szerzőknek teljesen igazuk van, az *eper* elnevezés hasonlóságon alapuló névátvitellel kerülhetett a *natragula* mellé, mivel a nadragulya bogóját csillag alakban körülveszik a csészelevelek pontosan úgy, mint az eper 'Fragaria vesca' termését, bár a termések színe eltérő: a maszlagos nadragulyáé fekete, az eperé piros.

Marzell *Fragaria vesca* a.; Gombocz, Bot-tört. 48; TESz.; EWUng.; UEWb. 836. — **Ö:** **bagoly-, leány-, selyem-fa, szeder-fa.**

eperillatúfű 1533: *Fragaria: Ertberkraut: Eperillato fy* (Murm.: RMGL. 256); 1590: *Fragaria: eper illato fű* (Szikszf.: RMGL. 257); 1604: „Szimolcza: *Epery illatufű, Fragaria*” (MA.: TESz.). **J:** 'Fragaria sp.; szamóca'.

Az *eperillatúfű* körülírásos növénynev, magyarázatára l. **eper**. Az epret illatával jellemzi a név, a növénynev *illatú* és *fű* eleme magyarázó szerepűek.

epergye, epernye, epörnye l. **eper**
ér l. **atlasz-**

erdeimester 1. 1775: *Erdei mefter* (Csapó 172); 1783: *Erdei-mefter* (NclB. 329). **J:** 'Galium odoratum; szagos müge'. ■ **2. erdei vadmester 1798:** *Erdei Vad-Mefter* (Veszelszki 457). **J:** 'Rubia tinctorum; buzér'.

Az *erdeimester* 'szagos müge' (1.) a ném. *Waldmeister* (Csapó 172) tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény erdőkben él. Az *erdei vadmester* valószínűleg hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a névadás magyarázata, hogy a vadon előforduló növényt posztó és kelmék festésére használták.

Marzell *Rubia tinctorum* a.

érdeske 1948: *érdeske* (MagyGyógyn. 284). **J:** 'Galium odoratum; szagos müge'.

A név a lat. *Asperula* (< lat. *asper* 'érdes') fordításával keletkezett, *-ke* kicsinyítő képzőt illesztettek hozzá. A névadás alapja, hogy az egész növény felülete érdes.

erejű l. bors-fű

eresztő l. fülbe-fű

erika 1578: *Ericanac* gr. (Melius 20); 1998: *erika* (Priszter 322). **J:** 'Calluna vulgaris; csarab'.

A lat. *Erica* (Melius 20) átvétele; vö. a növény mai lat. társneve: *Erica vulgaris*.

ernikefű 1911: *ernikefű* (Cserey, Növényosztár 19). **J:** 'Arnica montana; hegyi árnik'.

Az *ernikefű* a lat. *Arnica* elferdítésével keletkezett; vö. R. ném. *Ernika*.

Marzell *Arnica montana* a.

erő l. ember-

erősfű 1. 1998: *erősfű* (Priszter 359); — N. *erősfű* (MagyGyógyn. 336). **J:** 'Dictamnus albus; nagyzerjófű'. ■ **2.** N. *erősfű* (MagyGyógyn. 212). **J:** 'Centaurium erythraea; kis ezerjófű'.

Az *erősfű* az ótör. eredetű *erō* 'valamely hatás előidézésre alkalmas képesség' -s melléknévképzős származéka, a *fű* magyarázó utótag. Az *erősfű* elnevezés a 'nagyzerjófű' (1.) és a 'kis ezerjófű' (2.) sokféle hasznára, gyógyító erejére utal, a nagyzerjófű (1.) vizelethajtó, emésztésjavító, sebkezelő szer, a kis ezerjófű (2.) izzasztószer, váltóláz és hasmenés ellen is használták. Az *erősfű* eredetileg népi név, de 'nagyzerjófű' jelentsben a növény hivatalos neve lett.

erősítőfű l. szívgyógyító

erszény l. pap-e (→ paptarsoly)

erszényesfű 1540 k.: *Bvrsa Pastoris*; *erzynos fw* (Herb. c); RMGl. 256). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztorás-

ka'.

Az *erszényesfű* egyedi adat, a lat. *Bvrsa Pastoris* (Herb. c); RMGl. 256) részfordítása, az előtagot lefordították, és az *erszény* szót -s melléknévképzővel látták el. A névadás alapja, hogy a növény termése erszényre emlékeztet, jellegzetes, lapos, háromszög alakú. Vö. **paptarsoly, pásztorarsoly.**

Eszkulápiusz füve 1775: *Æskulapius füve* (Csapó 261); 1783: *Eskulápius füve* (NclB. 344); 1798: *Aeskulapius' füve* (Veszelszki 76); 1807: *Eskuláp' füve* (Magy. Fűvészk. 184). **J:** 'Vincetoxicum hircundinaria; közönséges méreggyilok'.

Az *Eszkulápiusz füve* jelölt birtokos szerkezet, az előtag a növény R. lat. *Asclepias* (< gör. *asklēpiás* < gör. *Asklēpiós* 'az orvostudomány istene') nevének átvétele. A névadás magyarázata, hogy a növény gyöktörzsét mérgezések, elsősorban kígyómarás ellenszeréül használták.

Genaust *Asclēpias* a.

eszterparaj l. ösztörparaj

esztragorr 1. 1578: *Efztrag orra*, *Efztragorra* (Melius 162); XVI. sz. v.: *Rostrum ciconiae*; *Estrág orra* (De Herbis: RMGl. 544). **J:** 'Erodium cicutarium; bürökgémorr'. I 'Melius ebben a szakaszban több fajt tárgyal egyszerre, a név vonatkozhat *Geranium* fajokra is (*Geranium* sp.)'. II **esztragorrúfű 1578:** *Efztrag orru fű* (Melius 162). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **havasi illatozó ~ 1783:** *Havafi illatozó Efztrag-orr* (NclB. 398). **J:** 'Geranium macrorrhizum; illatos gólyaorr'. ■ **3. 1807:** *Isztragor* (Magy. Fűvészk. 390). **J:** 'Pelargonium; muskátli'. — **szagos ~ 1807:** *szagos Isztragór* (Magy. Fűvészk. 390). **J:** 'Pelargonium odoratissimum; citromillatú muskátli'.

Az *esztragorra*, *esztragorrúfű* Melius alkotásai, a lat. *rostrum ciconiae* (< *rōstrum* 'csőr, orr, száj', *cicōnia* 'gólya') fordításával jöttek létre. Az *esztragorra* jelölt birtokos szerkezet, az *eszterág* előtag 'gólya' jelentésű, déli szláv eredetű, az *orr* utótag 'csőr' jelentésű. Melius a latinból fordított *esztragorr* növénynevet -ű melléknévképzővel és *fű* magyarázó utótaggal látta el. A névadás szemléleti háttere a hosszú, vékony gólyacsőrhöz hasonló termés. Idegen nyelvi megfelelőre vö.

ném. *Storchen schnabel* 'gólyacsőr, gólyaorr' (Melius 162). Az illatos gólyaorr (2.) és a muskátli (3.) azonos neve a termések hasonlóság alapján keletkezett. Diószegi–Fazekas az *esztragorr* nevet a *Pelargonium* nemzetség (3.) neveként jelöli ki, a név nem maradt fenn. Vö. **csókaorrúfű, gólyaorr.**

Szabó, Melius 434; TESz. *eszterág* a.; EWUng *eszterág* a.

étetés ellen való fű 1590: *Asclepias* vel *hirundinaria*: *Etetes ellen valo fű*, auagi, Feczke fű (SzikszF.: RMGL. 256). **J:** 'Vincetoxicum *hirundinaria*; közönséges méreggyi-
lok'.

Az *étetés ellen való fű* körülírási név, magyarázata, hogy a növény *étetés* 'mérgezés' (vö. *etet, étet*: 1470: 'megmérgez') ellen való fű, a névadás alapja, hogy a növényt mérgezés ellenszereként használták. Vö. **méreglőfű.**

TESz. *eszik* a.; EWUng. *eszik* a.

étke l. **lúdfiak** ~

euforbium 1577 k.: „*Euforbiomot* rofa olayál elegých eoꝝwe” (OrvK. 9/15); 1798: *Euforbiom* (Veszelszki 459); 1813: *Éforbium* (Magy. Fűvészk. 2. 368). **J:** 'Euphorbia sp.; kutyatej'.

A növény szakny.-i latin neve *Euphorbia* (< lat. *euphorbia* (*herba*) < gör. *euphórbion* 'tüskés afrikai növény gumyszerű tejnedvel'), a magyarba a lat. *Euphorbia* gyakrabban használt tárgyesete (*Euphorbium*) került.

Genaust *Euphórbia* a.

eufrasia 1577 k.: *Eufrafianak* gr. (OrvK. 57/24); 1583: *effrasia* *Euphrasia* (Clusius–Beythe 4: BotTört. 129); 1595: *Euphragia*, *Euphrasia* (Beythe 104); 1775: *Effrasia* (Csapó 255); 1783: *Effráfia* (NclB. 390); 1807: *Éfrázsia* (Magy. Fűvészk. 358). **J:** 'Euphrasia officinalis; orvosi szemvidító(fű)'.

A lat. *Euphrásia* (< gör. *euphrasia* 'öröm' < gör. *euphraínein* 'örül, örvendezik') átvétele, tehát a növény a szemre gyakorolt gyógyító hatásával jó érzést kelt.

Genaust *Euphrásia* a.

euphrasia l. **eufrasia**

ezerjő l. **kőrís**~

ezerjófű 1. 1395 k.: pabur^{us}: *ezerjő fű* (BesztSzj.: RMGL. 210); 1405 k.: *paliur^{us}*:

ezer io fű (SchlSzj.: RMGL. 210). **J:** ? 'Cardus sp.; számartövis' (TESz.). | ? 'Paliurus; tövisfa'. ■ **2. 1470** k.: *Diptamus eserjofw* (CasGl. a): RMGL. 255); 1520 k.: *Diptamus* vt *Dictamum: ezew io fyw* (Növ.: RMGL. 255); 1525 k.: *Diptamum: eserjofyw* (Ortus: RMGL. 256); 1470 k.: *Diptamus: eserjofw* (CasGl. a): RMGL. 255); 1590: *Dictamnus*, *alysma* vel *calceolus Mariae: Ezerio fő* (SzikszF.: RMGL. 257); 1783: *Ezerjő-fű* (NclB. 366). **J:** 'Dictamnus albus; nagy-ezerjófű'. — **nagy~ 1775:** *nagy ezer jó-fű* (Csapó 86); 1798: *Nagy-ezer jó fű* (Veszelszki 190); 1813: *nagy Ezerjőfű* (Magy. Fűvészk. 2. 368); 1998: *nagyezerjőfű* (Priszter 359). **J:** 'ua.'. | **kőríslevelű**~ **1998:** *kőríslevelű-ezerjőfű* (Priszter 359). **J:** 'ua.'. || **ezerjő 1807** e.: *Ezerjő* (Julow 258). **J:** 'Dictamnus; ezerjófű'. ■ **3. 1578:** *Ezer io fű* (Melius 108). **J:** 'Origanum dictamnus; krétai szurokfű'. ■ **4. 1583:** *ezőrio fű* (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 128). **J:** 'Centaurium erythraea; kis ezerjófű'. — **kis ~ 1775:** *Kis ezerjő-fű* (Csapó 85); 1783: *Kis ezer jó fű* (NclB. 345); 1798: *Kis ezer-jő-fű* (Veszelszki 143); 1948: *Kis ezerjő-fű* (MagyGyógyn. 212). **J:** 'ua.'. | **kisebbik ~ 1595:** *Kisfebbik ező io fiju* (Beythe 61a). **J:** 'ua.'.

Az *ezerjőfű* (1.) korai adatainak azonosítása kétséges, a lat. *paliur^{us}* (SchlSzj.: RMGL. 210) alapján esetleg feltehető a lat. *paliurus* 'krisztustövis' (Genaust *Paliurus* a.), amely tüskés növény. Ebben az esetben az *ezer* előtag jelezheti a növény rengeteg, aptó tüskéjét, vö. **százfű (százfűfű)**, ahol a névadás alapja szintén a sok, apró. tüskés virágfej. A nagy-ezerjőfű (2.), krétai szurokfű (3.) és kis ezerjőfű (4.) jelentésű *ezerjőfű* hasonlóságon alapuló névátvétellel jöttek létre, egykor mindegyik varázserejű gyógynövény volt. Az *ezerjőfű* összetett szó, az *ezerjő* előtagban az *ezer* fokozó szerepű. A név szemléleti háttere: „Igazán hívatatik *ezer jó fünek*, mert ember ennek halznait, ha ezeret számlál-is, elegendőképpen elő nem számlálhatja” (Nedeliczki 68). A névadásra a lat. *centaurēum* téves értelmezése hathatott: *centum aurei* '100 arany' szókapcsolatból származtatták (Genaust) tévesen, tehát száz

aranyat érő növény, gyógyító hatása miatt. Helyesen a lat. *centaurēum* a gör. *Kéntaurus* 'kentaúr' szóból ered. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *common centaury*; ném. *Tausendgüldenkraut*; or. *золототысячник* 'nagyezerjófű'. Az *ezerjő* 'nagyezerjófű' (2.) elvonással keletkezett az *ezerjőfű*ből. Vö. **százforintosfű**.

Szabó, Melius 415; TESz.; EWUng.; Genaust *Paliúrus* a.

ezerlevelű cicfarkkóró l. **cickafark**

ezerlevelűfű XVI. sz. vége: *Ezer-levelűfű* (De Herbis: RMGI. 258); 1775: *Ezer levelű-fű* (Csapó 82); 1783: *Ezer levelű-fű* (NclB. 419); 1807: *ezerlevelű fű* (Magy. Fűvészk. 486); — N. *ezerlevelű fű*, *ezérlevelűfű*, *ezerlevelű fű* (ÚMTsz.). **J:** 'Achillea millefolium subsp. millefolium; közönséges cickafark'. — **cicufark**~ **1841:** *czicufark ezer levelűfű* (Barra 206). **J:** 'ua.'. || **patikai ezerlevelű 1948:** *patikai ezerlevelű* (MagyGyógyn. 300). **J:** 'ua.'.

A növény „szőrös halványzöld szára mint-

egy másfél lábnyi magas, kétszeresen tollazott levelekkel” (Peregriny 359), az *ezerlevelűfű* elnevezés ezekre a jellegzetesen szeldelt levelekre utal. Az *ezerlevelűfű* lat. mintára jött létre; vö. lat. *millefolium* (< *mille* 'ezer', *folium* 'levél'). Idegen nyelvi megfelelőkre vö.: ném. *Tausendblatt*; ang. *thousand-leaf*; fr. *millefeuille*. Az *ezerlevelű* elvonással keletkezett az *ezerlevelűfű* névből; a *cicufark-ezerlevelűfű* egyedi névalkotás, Barra István hozta létre, az előtagra l. **cickafark**. Vö. **egér-fark**.

Ulrich 2; Marzell *Achillea millefolium* a.; Genaust *milleflórus* a.

ezüstöshátúfű 1775: *Ezüftös hátú-fű* (Csapó 164); 1783: *Ezüftös-hátú-fű* (NclB. 376); 1798: *Ezüstös-hátú-fű* (Veszelszki 60). **J:** 'Potentilla anserina; libapimpó'.

Az *ezüstöshátúfű* magyarázata, hogy a növény levelei szárnyaltak, ezüstös fonákúak. A névadásra hatással lehetett a ném. *Silberkraut* 'ezüstfű' (Csapó 164). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *silverweed*. Vö. **fehérhátúfű**.

F

fa l. ábrahám~, akác~ (→ akácia), aloé(-), arabmézga(~), babér(-), bagrena(-), bájfű(-), bálvány~, balzsamfenyő~, balzsamnyár(-), barkóca(-), berek~, berkenye(-), bodza(-), bokréta~, borona~, borostyán(-), bors(-), borsóka(-), büdös~, cukorjuhar(fa), cseresznye(-), cser(-), cserző~, csetenye~, csipke~, csoda~, csoda~maszlag, csont~, disznótüs~, ében~, eb~, ebse~, édes~, édesgyökerű~ (→ édesgyökér), éger~, eper(-), fagyal~, ~gyöngy, farkasalma(fa), farkashárs(fa), fenyő(-), fűz(-), galagonya(-), gálna(-), gesztenyebokréta~, gesztenye(-), gyalogfenyő(-), gyalogolajfa, halál~, hanga(-), hánytatófa (→ hánytatócserje), hárs(-), hárszódok~, istenátkozta~, isten~, jegenyefenyő(-), jegenyenyár(-), juhar(-), kaporna(-), kecskerágó~, kokojsza(-), korona~, kökény(-), kőrís(-), kőrís-levelűfű, kutyacseresznye(-), kutyá~, laur~ (→ laurus), leánysóskafa, lógesztenye(-), luc(-), lucfenyő(-), lürbör~, május~, málna(-), mandula(-), mannakőrís(-), mimóza(-), nyár(-), nyír(-), nyúlsóska~, olaj~, olvasó~, pápel~, paróka~, pimpó(-), rekettye(-), repkény(-), seb~, selyemeper~, sóska(-), szarvastüs~ (→ szarvastövis), szedereper~, szeder(-), szemerke(-), szenna(-), szil-levelűfű, szódok(-), szömörce~ (→ szemerke), sztrichnin~, szurok~, szüzbárány(-), szűz~, ternyő~, ternyőtísa~, tetű~, tiszá~, topolya(-), tövis~, tüske~, ürü~, vakondok~ (→ vakondokfű), vashogyó(-), zelnice~

facsaró l. fülbe~

facsipa — arabiai ~ 1805–13: „A’ Mimosza fa az, a’ melly termi a’ hires Arabiai *fatsipát*” (Márton, Növ. LXXXIV, 7: 50). **J:** ’az Acacia senegal (gumiakácia) sebzett törzséből szívógó nedv’.

Az arabiai *facsipa* a lat. *Gummi arabicum* utótagjának fordításával (*arab*) és előtagjának értelmezésével (*facsipa*) alakult ki, Márton alkotása. A *csipa* ótör. eredetű (< tör. *čapaγ); első megjelenése: 1211: ? „Isti sunt serui Zombot *Chypa Vocu Voci*” szn. (OkI Sz.: TESz.), eredeti jelentése: ’a szem sárgás váladéka’; a *csipa* ’gyanta’ jelentése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, Márton (1803: TESz.) használja először. Vö. arabmézga, gumiarábikum.

Márton, Növ. LXXXIV, 7: 50; TESz. *csipa* a.; EWUng. *csipa* a.

fagyalfa 1. 1395 k.: abies: *fagal fa* (BesztSzj.: RMGl. 210); 1405 k.: *vacciniu*^m: *fagal fa* (SchlSzj.: RMGl. 210); 1578: *Fagyol fa* (Melius 25); 1583: *fagyol fa* (Clusius–Beythe 5a; BotTört. 130); 1783: *Fagyol-fa* (NclB. 320); 1798: *Fagyol-fa* (Veszelszki 274). **J:** 1395 k.: ’Ligustrum vulgare; közönséges fagyal’. | ? ’fenyőféle’. | 1405 k.: ? ’áfonyaféle’. | 1578: ’Ligustrum vulgare; közönséges fagyal’. || **fagyal 1578:** *Fagyol* (Melius 25a); 1807: *Fagyal* (Magy. Fűvészk. 62); 1998: *fagyal* (Priszter 415). **J:** 1578: ’Ligustrum vulgare; közönséges fagyal’. | 1807: ’Ligustrum; fagyal’. — **közönséges ~ 1841:** *közönséges fagyalnak* gr. (Barra 263); 1998: *közönséges fagyal* (Priszter 415). **J:** ’ua.’. | **vesszős ~ 1807:** *vesszős Fagyal* (Magy. Fűvészk. 62); 1998: *vesszős fagyal* (Priszter 415). **J:** ’ua.’. ■ **2.** — **parlagifagyal 1903:** *parlagi fagyal* (Hoffmann–Wagner 79). **J:** ’Calluna vulgaris; csarab’.

A *fagyal* az uráli eredetű *fagy*- alapszóból származik; vö. zürj. V. *bad* ’fűzfa’; votj. Sz. *bad-pu* ’fűzfa’; fi. *paju* ’fűzfa’. A finnugor

(uráli) alapalak **pajz* lehetett. A *fagyal* -l (~*r*) eleme képző; a finnugor megfelelők tanúsága szerint eredetileg fűzfaféle jelentése volt, a magyar nyelvbeli közönséges fagyal (1.) jelentése egyes fűzfafajtákhoz való hasonlóság alapján jöhetett létre. A TESz. szerint a Beszt-Szj. *abies* 'fenyőféle', valamint a SchlSzj. *vacciniu*^m 'áfonyaféle' „értelmezése tévedésen alapul” (TESz. *fagyal* a.). Figyelmet érdemel, hogy a magyar nyelvben megjelenő jelentések: 'közönséges fagyal' (1.), ? 'fenyőféle', ? 'áfonyaféle', 'csarab' (2.) sajátossága, hogy örökzöld növények, tehát a 'fenyőféle', 'áfonyaféle' jelentések kialakulhattak hasonlóságon alapuló névátvitellel is.

TESz. *fagyal* a.; EWUng. *fagyal* a.; UEWb. 349, 376.

fagyökerű paptöke l. paptök

fagyökerűfű 1578: *Fa gyökerű fűnec* gr. (Melius 164a); 1783: *Fa gyökerű-fű* (NclB. 391); 1903: *fagyökerű fű* (Hoffmann–Wagner 128). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

A *fagyökerűfű* valószínűleg Melius alkotása, a *fa* 'fakeménységű', a *gyökér* 'a növénynek a földben szétágazó része' -ű melléknévképzős származékának és a *fű* magyarázó utótagnak az összetétele. Az elnevezés alapja, hogy a növénynek vastkos gyöktörzse van szaporítóruigyekkel.

fagyöngy 1525 k.: Uiscus: *Fay Gewngh* (Ortus: RMGl. 281); 1590: Viscus: *Fa gyöngy* (SzikszF.: RMGl.: 281); 1807: *Fagyöngy* (Magy. Fűvészk. 539). 1998: *fagyöngy* (Priszter 538). **J:** 'Viscum album subsp. album; fagyöngy'. — **élődi ~ 1807:** *élődi Fagyöngy* (Magy. Fűvészk. 540). **J:** 'ua.'. | **fehér ~ 1783:** *Fejér Fa-gyöngy* (NclB. 426); 1998: *fehér fagyöngy* (Priszter 538). **J:** 'ua.'. || **gyöngy XVI.** sz. v.: Viscum quercinum: *gyöngh* (De Medicinali: RMGl. 281); 1610 k.: Uiscus: *Gyöngh*, aki[ból] Madarfog[o] [le]peth czinal[nak] (Herb. d): RMGl. 281). **J:** 'ua.'. || **fái gyöngy 1578:** *Fay gyöngy, fáy gyöngyet* gr. (Melius 30); 1584: *fajj gyöngy* (Clusius–Beythe 31). **J:** 'ua.'.

A *fagyöngy* az uráli eredetű *fa* 'a növény törzse' és az ótörök eredetű *gyöngy* 'kis gömböcske' összetétele. A névadás magya-

rázata, hogy a fákon élősködő növény termése gyöngy alakú. A *gyöngy* elvonással keletkezett a *fagyöngy* szóból. Az *élődi* jelző magyarázata, hogy a növény lombhullató, illetve tűlevelű fákon élősködik: „Leginkább a gyümölcstákon élődik” (Magy. Fűvészk. 540).

MNy. 43: 253; TESz. *fagyöngy* a.; EWUng. *fagyöngy* a.; UEWb. 410.

fáj l. eb-, fül-ó

fal l. kő-

falfű 1775: *Fal-fű* (Csapó 89); 1783: *Fal-fű* (NclB. 428). **J:** 'Parietaria officinalis; közönséges falgyom'. — **orvosi ~ 1813:** *orvosi Falfű* (Magy. Fűvészk. 2. 374). **J:** 'ua.'. || **falgyom 1998:** *falgyom* (Priszter 447). **J:** 'ua.'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges falgyom* (Priszter 447). **J:** 'ua.'.

A *falfű* a lat. szakny.-i *Parietaria* (< lat. *pariēs*, gen. *parietis* 'fal') fordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény falakon nő: „*Fal-li-Fűnek*-is igazán neveztek: mert állandó tanyáját az ó és új kő-falak mellett inkább, mint másutt válfaltotta” (Veszelszki 339). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *pellitory of the wall*; ném. *Wandkraut, Maurkraut*.

falgyom l. falfű

fali l. kő-ruta (→ *kőruta*)

fárafolyófű l. felfutó

farbálófű 1520 k.: *Rubea tinctoru*^m: *farbalo fy* (Növ.: RMGl. 256). **J:** 'Rubia tinctorum; buzér'.

A *farbálófű* egyedi adat, az előtag ném. eredetű, vö. ir. ném. *Farbe* 'szín, festék'. A névadás magyarázata, hogy a növényt posztó és kelmék festésére használták.

TESz. *farba* a.; EWUng. *farba* a.

fark l. bárány- (→ *bárányfark*), **borjú-**, **cicka-**, **csikó-**, **egér-**, **istenlova-a**, **juh-**, **kakas-fű**, **lő-fű**, **macska-**, **oroszlán-**, **ökör-**, **rák-fű**, **róka-**, **Szent György lova -a**

farkasalma 1. 1470 k.: *Aristológia longa farkasalma* (CasGl. a): RMGl. 80); 1500 k.: *De aristologia: farkasalma* (StrassbGl.: RMGl. 80); 1578: *Farkas alma* (Melius 143); 1583: *farkasalma* *Aristolochia clematitis*, *sive lōga vulgaris* (Clusius–Beythe 3: BotTört. 127); 1783: *Farkas-alma* (NclB. 422); 1998: *farkasalma* (Priszter 305); — *N. farkasalma* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205);

farkasalma, farkasalmát gr., *farkásálmá, farkasálmá, farkasóma, farkasóma*, *farkasóma* (ÚMTsz.). **J:** 'Aristolochia clematitis; közönséges farkasalma'. — **hím** ~ **1595:** *hijm Farkas alma* (Beythe 59a); 1783: *Hím Farkas-alma* (NclB. 422). **J:** 'ua.'. | **közönséges** ~ **1903:** *Közönséges farkasalma* (Hoffmann–Wagner 183); 1998: *közönséges farkasalma* (Priszter 305). **J:** 'ua.'. | **nőstény** ~ **1595:** *nőften Farkas alma* (Beythe 59a). **J:** 'ua.'. — ~**fa** N. *farkasálmafa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J:** 'ua.'. | **2.** — **kerekalmájú** ~ **1578:** *keréc almayu Farkas almánac* gr. (Melius 180). **J:** 'Corydalis solida; ujjas keltike'. | **3.** — **kerekalmájú** ~ **1783:** *Kerek almájú Farkas-alma* (NclB. 400). **J:** 'Corydalis cava; odvas keltike'. | **4.** **1841:** *farkasalma* (Barra 387). **J:** 'Aristolochia rotunda; kerekded farkasalma'. — **gömbölyű gyökerű** ~ **1783:** *Gömbölyű gyökerű Farkas-alma* (NclB. 421–2). **J:** 'ua.'. | **kerek** ~ **1783:** *Kerek Farkas-alma* (NclB. 421). **J:** 'ua.'. | **kerkalmájú** ~ **1783:** *Kerek almájú Farkas-alma* (NclB. 422). **J:** 'ua.'. | **kerekalmájú nőstény** ~ **1578:** *keréc almaiu, Nőftin farkas alma* (Melius 143–143a). **J:** 'ua.'. | **kerekded** ~ **1998:** *kerekded farkasalma* (Priszter 305). **J:** 'ua.'. | **nőstény** ~ **1783:** *Nőftény Farkas-alma* (NclB. 421); 1807: *nőstény Farkasalma* (Magy. Fűvészk. 500). **J:** 'ua.'.

A *farkasalma* (1.) név valószínűleg lat. mintára jött létre, vö. „*Lupinum malum*, seu pomum” (Clusius–Beythe 8). A *farkas* előtag a növény mérgező voltát fejezi ki. Az *alma* utótag egyfelől az almaszerű termésre utal, másfelől pedig az almaszerű gyökérgumóra. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Wolfsapfel*; szb-hv. *vučja stopa*; szlk. *vlkovec obyčajný*. A *hím* és *nőstény* megkülönböztetés két különböző, de hasonló felhasználású növényt különített el. A XVI. században még igen kezdetleges volt az, amit ma morfológiai leírásnak nevezünk, az ehhez szükséges terminológia is hiányzott, a *hím* és *nőstény* jelzőt valamilyen külső tulajdonságra alkalmazták, pl. különféle gumós növények megkülönböztetésére használták. Marzell felhívja a figyelmet, hogy a közönséges farkasalma (1.) régi nevei gyakran keverednek a *Cyclamen*

europaeum (R. lat. neve *malum terrae*) és a *Corydalis cava* (R. lat. nevei *aristolochia rotunda*, *aristolochia longa*) elnevezéseivel, ennek oka a gumók hasonló formája és felhasználása volt. A *kerekalmájú* 'ujjas keltike' (2.) jelző a növény gumójára utal, amelyet gyógyszerként használnak. A *farkasalma* 'odvas keltike' (3.) és a *kerekded farkasalma* (4.) szintén a közönséges farkasalma (1.) nevének átvétele a gyökérgumók hasonlósága alapján, a *kerek* (4.) jelző a lat. *rotunda* fordításával jött létre, részben az almaszerű termésre, részben a kerek gyökérgumóra vonatkozik.

Marzell *Aristolochia clematitis* a.; Mollay, Növénynevek 54–55; Weeds 162.

farkasalmagévirág 1841: *farkasalma Gégevirág* (Barra 387). **J:** 'Aristolochia clematitis; közönséges farkasalma'.

A *farkasalmagévirág* Barra alkotása; a *gégevirág* utótag nemzetségnév, az előtag a növény R. *farkasalma* nevének átvétele.

farkasbab 1. 1578: *Farkas bab* (Melius 155a); 1775: *Farkas bab* (Csapó 88); 1783: *Farkas bab* (NclB. 379). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'. | **2. 1783:** *Farkas-bab* (NclB. 377); 1798: *Farkas bab* (Veszelszki 455); 1903: *farkasbab* (Hoffmann–Wagner 110). **J:** 'Actaea spicata; fekete békabogyó'. | **3. 1903:** *farkasbab* (Hoffmann–Wagner 109). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'.

A *farkasbab* Melius alkotása: „Más neue *Luparia: Faba alba, Farkas fű, Farkas bab*” (Melius 155a). Melius a lat. *Luparia* (< *lupus* 'farkas') és *fabā* 'bab' összekapcsolásával hozta létre a növénynevet. A *bab* utótag magyarázata többféle lehet: a növény gyökérszövetén lévő csomók babhoz hasonlítanak, a virágoknak is babhoz hasonló formájuk van, valamint az egész növény a lóbabhoz 'Vicia faba' hasonlít. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Wolfsbohne*; ol. *fava di lupo*. A *farkasbab* 'fekete békabogyó' elnevezés hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett; a növény mérgező, mint a farkasölő sisakvirág (1.). A *bab* utótagra l. a növény *bab* elemet tartalmazó neveit: **farkasölőbab** (→ **bab**), **babfű**.

TESz. *farkas-* a.; Genaust *Lupinus* a.; Nyr.

125: 187–202.

farkasbogyó 1. 1903: *farkasbogyó* (Hoffmann–Wagner 40); 1948: *farkasbogyó* (MagyGyógyn. 253). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'. ■ **2. 1998:** *farkasbogyó* (Priszter 497). **J:** 'Scopolia carniolica; farkasbogyó'. — **krajnai ~ 1998:** *krajnai farkasbogyó* (Priszter 497). **J:** 'ua.'

A *farkasbogyó* 'maszlagos nadragulya' (1.) a ném. *Wolfsbeere* tükörfordítása, a növény bogyószerű, mérges termését juttatja kifejezésre az elnevezés. A *farkasbogyó* (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növénynek zöld mérgező bogyói vannak. A *krajnai* 'farkasbogyó' (2.) jelző Scopoli Antal (1723–1788) előbb selmecbányai, majd páviai tanár, a Flora carniolica szerzőjének műve alapján keletkezett. Idegen nyelvi megfelelkre vö. ném. *krainer Tollkraut*.

Marzell *Atropa belladonna* a.

farkasborostyán N. *farkasborostyán* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 227); *farkasborostyán* (ÚMTsz.). **J:** 'Daphne mezereum; farkashárs'.

A *farkasborostyán* összetett szó; a *farkas* előtag a növény mérgező voltára utal, magyarázatára l. még *farkashárs*, utótagja a **borostyán** 'Hedera helix' nevének átvétele. A *farkasborostyán* valószínűleg népetimológiával jött létre a *farkasboroszlán* szóból. Vö. **ku tyaborostyán**.

Marzell *Daphne mezereum* a.; Nyr. 125: 187–202.

farkasboroszlán 1805–13: „A' *farkas Borofzlán* (vagy Farkashárs) sok környékeken terem Magyarországon is az árnyékos erdőkben” (Márton, Növ. LXXVI, 7: 7); 1807: *farkas Boroszlán* (Magy. Fűvészk. 252); — N. *farkasboroszlán* (ÚMTsz.). **J:** 'Daphne mezereum; farkashárs'.

A *farkasboroszlán* összetett szó, Márton alkotása. A növény mérgező voltára utal a *farkas* előtag; vö. a növény egyéb *farkas* előtagú neveivel: *farkashárs*, *farkasbors*, *farkasborostyán*. Az utótag magyarázatára l. **boroszlán**.

farkasbors 1780: *farkas bors* (Phytologicon 89); 1783: *Farkas bors* (NclB. 362). **J:** 'Daphne mezereum; farkashárs'.

A *farkasbors* valószínűleg Benkő alkotása, a ném. *Bergpfeffer* 'hegyibors' (NclB. 362) részfordítása: az utótagot lefordította, az előtag létrejöhetett a növény egyéb *farkas* előtagú elnevezései alapján; vö. **farkasborostyán**, **farkasboroszlán**, **farkashárs**. A névadás alapja, hogy a bogyók égető, maró érzést okoznak a szájban; vö. a növény R. lat. neve *piper montanum*; R. ném. *Wilder Pfeffer* 'vadbors', *Falscher Pfeffer* 'hamisbors'; ang. *wild pepper* 'vadbors'.

Marzell *Daphne mezereum* a.

farkascseresznye 1. 1775: *Farkas tseresznye* (Csapó 188); 1783: *Farkas-cserefznye* (NclB. 340); 1807: *Farkas-tseresznye* (Magy. Fűvészk. 175); — N. *farkascseresznye* (ÚMTsz. 2: 280); *farkascseresznye* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 207). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'. — **fekete ~ 1903:** *fekete-* vagy *kendőző farkas-cseresznye* (Hoffmann–Wagner 40). **J:** 'ua.'. | **kendőző ~ 1903:** *fekete-* vagy *kendőző farkas-cseresznye* (Hoffmann–Wagner 40). **J:** 'ua.'. ■ **2. N. farkascseresznye, farkas csérésznye** (UMTsz.). **J:** 'Solanum nigrum; fekete csucsor'.

A *farkascseresznye* (1.) a ném. *Wolfskirsche* tükörfordítása, a névadás alapja a növény sötétvörös, feketés, cseresznyéhez hasonlító, mérges bogyótermése. A fekete csucsor (2.) *farkascseresznye* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a névadás alapja a növény feketés, cseresznyéhez hasonlító bogyótermése, mely veszedelmes, igen mérgező; innen a pejoratív értelmű *farkas* előtag az összetételben.

Marzell *Atropa belladonna* a.

farkascserge 1. N. farkascsergő (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 229). **J:** 'Dryopteris filix-mas; erdei pajzsika'. ■ **2. N. farkascsergő** (ÚMTsz. 2: 280); *farkascserge farkascserge, farkascsergő, farkascsergő* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 272). **J:** 'Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány'.

A *farkascserge* erdélyi népnyelvi szó, 'páfrányféle' jelentésű: 'erdei pajzsika' (1.) és 'közönséges édesgyökerű-páfrány' (2.). A **cserge** utótag önállóan is feltűnik 'páf-

rányféle' jelentéssel. A saspáfrány 'Pteridium aquilinum' erdélyi népi nevei: *fàrkascserè, fàrkascserge, fàrkascserge, farkascsergő* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 276). A saspáfrálynak feltűnik a *farkaslepedő* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 276) neve is, Péntek–Szabó a rom. *țolu lupului* 'Polypodium vulgare' (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 175) kifejezéssel hozzák kapcsolatba a növénynevet. A *farkaslepedő* növénynevén alapján feltételezhető, hogy a *farkascserge* összetételben a *cserge* utótag 'pokróc, takaró' jelentésű.

Szabó–Péntek, Ezerjófű 175; Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 229, 272, 276, 316.; TESz. *cserge* a.; EWÜng. *cserge* a.

farkascsergő l. **farkascserge**

farkascsinge N. *farkascsonge* (OrmSz.; ÚMTsz.). **J:** 'Aristolochia clematitis; közönséges farkasalma'.

A *farkascsinge* összetett szó; utótagja nyelvjárási szó: *csinge* 'labda' (ÚMTsz. *csinge* a.), amely nyilván az almaszerű termésre utal.

farkasfű **1. 1578:** *Farkas fű, Farkasfű* (Melius 155a); 1783: *Farkas-fű* (NclB. 379). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'. **2. 1583:** *farkas fű* (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 129). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'. **3. 1903:** *farkasfű* (Hoffmann–Wagner 109); 1948: *farkasfű* (MagyGyógyn. 97). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'.

A *farkasfű* elnevezés (1., 3.) a növény lat. és gör. neveinek (*Aconitum vulparia, Aconitum lycoctonum*) hatására jött létre; vö. lat. *luparia* < lat. *lupus* 'farkas'; *lycoctonum* < gör. *lykos* 'farkas'. A névadásra a ném. *Wolffswurtz* 'farkasgyökér' (Melius 155a) is hatással lehetett. A növénynevekben a *farkas* elem elsősorban a növény mérgező voltát vagy egyszerűen csak hasznavehetetlenségét fejezi ki. A jelentés kapcsolatban lehetett a növény fogazott, fűrészes leveleivel, valamint szálkás termésével egyaránt. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *wolf's-bane* 'farkasbaj, farkasveszedelem'; ném. *Wolfskraut* 'farkasfű'; fr. *tue-loup*. A *farkasfű* 'mezei szarkaláb' (2.) a ném. *Wolfskraut* tükörfordítása, a név a

növény fekete, mérgező magjaira utal.

Marzell *Delphinium staphisagria* a.; TESz. *farkas-* a.; Genaust *Lupinus* a.; *lycoctonum* a.

farkasgégevírág **1807:** *farkas gégevírág* (Magy. Fűvészk. 371); 1841: *farkas gégevírág* (Barra 387). **J:** 'Aristolochia clematitis; közönséges farkasalma'.

A *farkasgégevírág* összetett szó, Diószegei–(Fazeka alkotása; az utótag magyarázatára l. **gégevírág**). A *farkas* előtagot valószínűleg a növény R. *farkasalma* nevéből vették át.

farkasgyökér **1762:** *farkas gyökér* (PP. 806); 1775: *Farkas gyökér* (Csapó 88); — N. *farkasgyökeret* gr. 'Aconitum' (ÚMTsz.). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'.

A *farkasgyökér* a ném. *Wolffswurtz* (Melius 155a) tükörfordítása. A névadás magyarázatára l. **farkasfű**.

Melius 155a; TESz. *farkas-* a.

farkashárs **1. 1470** k.: Laureola: *farkashas* (CasGl. a); RMGl. 305); 1520 k.: *Agnus castus: farkas haas* (Növ.: RMGl. 305); 1525 k.: Laureola: *Cholafa Farkashas* (Ortus: RMGl. 305); 1577 k.: *Farkas Haafrol* gr. (OrvK. 613); 1783: *Farkas hárs* (NclB. 362); 1998: *farkashárs* (Priszter 355); — N. *farkashárs* (ÚMTsz.). **J:** 'Daphne mezereum; farkashárs'. — **~fa** N. *farkashásfa* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. **2.** — **~fa** N. *farkashásfa* (NéprÉrt. 35: 79). **J:** 'Aristolochia clematitis; közönséges farkasalma'.

A *farkas* előtag a növény mérgező voltát jelzi, a **hárs** utótag talán a növény erős háncsrostjaira utal. A XVI. sz.-i OrvK. azzal magyarázza a névadást, hogy a farkas elpusztul, ha megetetik a növényvel: „Az kých Deakul Aconitumnak mondanak Vagyon fok fele, de myndényk mergés. Ez kých Magyarul *Farkas haafnak* hýnak azért Newezýk annak, merth az Farkafth megh ély ha megh aggyak hufban énný” (OrvK. 613). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Menschen mörder* (Melius 20a). A **hárs** korai adataiban az *r* nem fordul elő, inetimologikus elem; vö. *farsang* ~ *fasang, fásáng, fassang; birsalma* ~ *bisalma, bisóma*. A *farkashárs* 'közönséges farkasalma' (2.) név hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, szintén mérgező. Vö. **farkasboroszlán**,

farkasbors, farkasborostyán.

TESz. *farkas-* a.; Nyr. 125: 187–202.

farkashézaggyökér 1. 1578: *Farkas hézacs gyökér* (Melius 143); 1783: *Farkas hézaggyökér* (NclB. 422); 1948: *Farkas hézaggyökér* (MagyGyógyn. 81). **J:** 'Aristolochia clematitis; közönséges farkasalma'. ■ **2. 1775:** *Farkashézaggyökér* (Csapó 86); 1798: *Farkas-Héza[g]-gyökér* (Veszelszki 68). **J:** 'Corydalis cava; odvas keltike'.

A *farkashézaggyökér* többszörösen összetett szó, Melius alkotása, a *farkas* előtagra l. **farkashárs**, az utótagra l. **hézaggyökér**.

farkasköröm 1833: *farkas-köröm* (Kassai 2: 151); 1948: *farkasköröm* (MagyGyógyn. 144). **J:** 'Trigonella foenum-graecum; görög-széna'. ■ **2. 1864:** *farkasköröm* (CzF. 2: 609); 1902: *farkasköröm* (Nyr. 31: 138). **J:** 1864: 'Lycopodium; korpafű'. l 1902: 'Lycopodium clavatum; kapesos korpafű'.

A *farkasköröm* a *farkas* állatnév és az ismeretlen eredetű *köröm* 'szaruképződmény az ujjak végén' összetétele. A névadás alapja a növény termése, amely karomhoz hasonló alakú. A *farkasköröm* 'kapesos korpafű' (2.) magyarázata, hogy a szőrös hajtások, ill. a gyökér szőrös farkasmancsához hasonló; vö. **farkastalp**.

farkas-kutyatej 1998: *farkas-kutyatej* (Priszter 372). **J:** 'Euphorbia cyparissias; farkas-kutyatej'.

A *farkas-kutyatej* többszörösen összetett szó, a növény hivatalos elnevezése, a *farkas* előtag magyarázata, hogy a növény nedve mérgező, az utótagra l. **kutyatej**.

farkasláb 1841: *farkasláb* (Barra 305). **J:** 'Lycopus europaeus; vízi peszérce'. — **~fü 1903:** *farkasláb-fű* (Hoffmann–Wagner 6). **J:** 'ua.'

A lat. szakny.-i *Lycopus* fordítása (< gör. *lykópous* 'farkasláb, farkaslábú, farkastalpú'). A névadás magyarázatára l. **farkastalp**.

Genaust *Lycopus* a.

farkasmaszlag 1783: *Farkas Maszlag* (NclB. 341); 1805–13: „A' *Farkasmaszlag*, vagy Vasbogyó egy napkeleti Indiai fának magva” (Márton, Növ. XVI, 2: 36); 1998: *farkasmaszlag* (Priszter 514). **J:** 'Strychnos nux-vomica; sztrichninfa'.

A *farkasmaszlag* összetett szó, a *farkas* előtag a növény mérgező voltát jelzi, az utótagra l. **maszlag**.

farkasméreg 1. 1793: *Farkas méreg* (Földi 15). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'. — **~fü 1. 1775:** *Farkas méreg-fű* (Csapó 88). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **~fü 1903:** *farkasméregfű* (Hoffmann–Wagner 109); 1948: *farkasméregfű* (Halmai 5). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'.

A *farkasméreg* a lat. *lycōctonum* (< gör. *lykótktonon* 'farkasméreg') tükörfordítása. Idegen nyelvi megfelelőre vö. R. ném. *Wolfsgift* 'farkasméreg'. A *farkasméreg* elnevezéshez hasonló társnevek: a **farkasölőfű** és a **farkasfű** a növény mérgező voltára utal, valamint arra, hogy ezekkel a növényekkel mérgezték a farkasokat: „à gyökérét hússal őfzue czinálod, Farkaft, Ebet ől, ... hertelen embert, minden állatot meg ől” (Melius 156).

Genaust *lycōctonum* a.

farkasnevetőfű 1578: *Farkas nevető fű* (Melius 175a); 1775: *Farkas nevető-fű* (Csapó 70); 1783: *Farkas nevető-fű* (NclB. 382). **J:** 'Ranunculus sceleratus; torzsikaboglárka'. ll **farkasnevető 1813:** *F[arkas] nevető* (Magy. Fűvészk. 2. 369). **J:** 'ua.'

A *farkasnevetőfű* Melius alkotása, lat. mintára jött létre: „*Sardonius rifus*, az az, *Farkas nevető fű*” (Melius 175a). A névadás magyarázata az, hogy a néphit szerint a golyvát eloszlatja a növény, de ez nem igaz. Veszelszki így magyarázza a *farkasnevetőfű* elnevezést: „Azt mondják, hogy a' golyvát elveztené [az ember], ha reá kötik; de az ilyen gyanús ki-menetelű próbáknak jobb békét hagyni, hogy Farkas módra meg-ne nevettefse az embert” (Veszelszki 374). Vö. **méhek nevetése**.

Veszelszki 374.

farkasnyelv N. *Farkasnyelv* (MagyGyógyn. 281). **J:** 'Plantago major; nagy útifű'.

A *farkasnyelv* népi név, a *farkas* állatnév és a *nyelv* 'a hangok képzésében és az ízlelésben szerepet játszó szerv' összetétele. A *farkasnyelv* szemléleti háttere, hogy a levelek állatnyelvhez hasonlítanak.

farkasnyom 1908: *farkasnyom* (Zelenyák

91); — N. *Farkasnyom* (MagyGyógyn. 38). **J:** 'Lycopodium clavatum; kapcsos korpafű'.

A *farkasnyom* a lat. *Lycopodium* (< gör. *lýkos* 'farkas', gör. *pódion* 'kis láb', gör. *lykópous* 'farkaslábú') hatására jöhetett létre. A névadás magyarázatára l. **farkastalp**.

farkasölőbab l. bab

farkasölőfű 1. 1578: *Farkas ólő fűnec* gr. (Melius 156); *Farkas ólú fű* (Melius 155a); 1783: *Farkas ölö fű* (NclB. 379); 1807: *farkasölő-fű* (Magy. Fűvészk. 317). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'. ■ **2. 1903:** *farkasölőfű* (Hoffmann–Wagner 109); 1911: *farkasölőfű* (Cserey, Növényiszótár 5). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'.

A *farkasölőfű* Melius alkotása a növény régi lat. nevének (*Aconitum lycoctonum*) fordításával keletkezett; vö. R. lat. *lycoctonum* (< gör. *lykótktonos* 'farkasölő' < *lýkos* 'farkas', *kteínein* 'ölni'). A névadás magyarázatára l. **farkasölőgyökér**. Vö. a növény egyéb *farkasölő* jelzős neveivel: **farkasölőbab** (→ **bab**), **farkasölőrépa** (→ **répa**).

Genauit *lycoctonum* a.

farkasölőgyökér 1807: *farkasölő-gyökér* (Magy. Fűvészk. 317). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'.

A *farkasölőgyökér* Diószegi–Fazekas alkotása, a *farkasölő* előtagra l. **farkasölőfű**. A *gyökér* utótag lat. mintára (*Aconitum napellus*) jött létre (lat. *napellus* < *nāpus* 'répa, gyökér'), a növény földalatti, mérgező részére vonatkozik: „Ez a mérges füvek közt leg-mérgesebb, embert, barmot, ha meg-elzi, egyeránt el-öl!” (Veszelszki 319). Vö. **farkasölőbab** (→ **bab**), **farkasölőrépa** (→ **répa**).

Magy. Fűvészk. 317.

farkasölőrépa l. répa

farkasrépa 1. 1708: *Farkas répa*. Karika répa. (PP. 12, PPB. 12, PPE. 13.); 1775: *Farkas répa* (Csapó 88); 1783: *Farkas répa* (NclB. 379); 1903: *farkasrépa* (Hoffmann–Wagner 109). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'. ■ **2. 1813:** *farkas R[épa]* (Magy. Fűvészk. 2. 385); 1843: *Farkasrépa* (Bugát, Szóhalm. 123–124). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'.

A *farkasrépa* elnevezése valószínűleg a

ném. R. *Wolfswurcz* 'farkasgyökér' hatására jött létre, de nyilván hatással voltak rá a növény egyéb *farkas* előtagú nevei: **farkasölőfű**. A *répa* utótag létrejöhetett a lat. *Aconitum napellus* (< lat. *napellus* < *nāpus* 'répa, gyökér') hatására is, a növény föld alatti, mérgező, kicsi, fekete, répaszerű gyökereire utal.

Nyr. 125: 187–202.

farkasszőlő 1. 1775: *Farkas szőlő* (Csapó 65); 1783: *Farkas szőlő* (NclB. 364); 1998: *farkasszőlő* (Priszter 447). **J:** 'Paris quadrifolia; négylevelű farkasszőlő'. — **négylevelű ~ 1998:** *négylevelű farkasszőlő* (Priszter 447). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1783:** *Farkas-szőlő* (NclB. 377); 1791: *Farkas Szőlő* (Lumnitzer 216). **J:** 'Actaea spicata; fekete békabogyó'. ■ **3. 1903:** *farkasszőlő* (Hoffmann–Wagner 110); 1911: *farkasszőlő* (Cserey, Növényiszótár 5). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'.

A *farkasszőlő* 'négylevelű farkasszőlő' (1.) a ném. *Wolfsbeer* részfordítása, a *szőlő* utótag arra utal, hogy „egy kis fűzőlő fűzem nagyságú gyümölcs vagy bogó vagon” (Csapó 65) a növényen. A *farkas* előtag azt jelzi, hogy a növény erősen mérgező. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *fox grape* 'rókaszőlő'; ném. *Fuchsbeere* 'rókaszőlő'. A *négylevelű* jelzőre l. **négylevelűfű**. A *farkasszőlő* 'fekete békabogyó' (2.) tükörfordítás; Rácz szerint a fr. *raisin de loup* 'farkasszőlő' tükörszava; de nyilván a magyar nyelv egyéb mérgező *farkasszőlő* (1.) elnevezésű növényneve is hatással lehetett kialakulására. A *farkas* előtag a növény mérgező voltára utal; a *szőlő* utótag a növény fekete, tojásdad bogyóira vonatkozik. Idegen nyelvi megfelelőre vö. R. ném. *Wolfsbeeren* 'farkasbogyó'. A *farkasszőlő* 'farkasölő sisakvirág' (3.) névadási szemlélet magyarázatára l. **farkasfű**; a *szőlő* utótag magyarázó szerepű: „Igen hasonlò à leuele à Vad fűzőlő leuelékhöz” (Melius 155a). Idegen nyelvi megfelelőre vö. R. ném. *Wolfsbeer* 'farkasbogyó' (Melius 155a).

Marzell *Aconitum napellus* a.; TESz. *farkas-* a.; Nyr. 125: 187–202.

farkastalp 1. 1588: *farkastalp* (Nyr. 125: 198). **J:** 'Heracleum sphondylium; közösleges medvétalp'. ■ **2.** — ~**fű 1903:** *far-*

kastalp-fű (Hoffmann–Wagner 6). **J:** 'Lycopus europaeus; vízi peszérce'. ■ **3. 1908:** *farkastalp* (Zelenyák 91); — N. *farkastalp* (MagyGyógyn. 38). **J:** 'Lycopodium clavatum; kapcsos korpafű'. ■ **4. 1948:** *farkastalp* (Halmi 6). **J:** 'Alchemilla acutiloba; hegyeskaréjú palástfű'. ■ **5.** — ~**fű** N. *farkastalpfű* (MagyGyógyn. 315); *farkastalpfű* (FöldrKözl. 22: 74). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'.

A *farkastalp* valószínűleg a R. ném. *Wolfsklau* 'farkasköröm' hatására jött létre, ugyanazon a névadási szemléleten alapul, mint a közönséges medvetalp (1.) **medvetalp** és **medvekörm** elnevezése. A névadás alapja a növény húsos, lapos, állati talphoz hasonló levele. A *farkastalp* 'vízi peszérce' (2.) lat. mintára jött létre, a lat. szakny.-i *Lycopus* (< gör. *lykópous* 'farkasláb, farkaslábú, farkastalpú') tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a szőrös, mélyen bevágott levelek farkasmancshoz hasonlítanak. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *gemeiner Wolfstrapp* 'farkasnyom, farkaslépés', *Volfsfuss* 'farkasláb'. A *farkastalp* 'kapcsos korpafű' (3.) a lat. *Lycopodium* (< gör. *lykos* 'farkas', gör. *pódion* 'kis láb', gör. *lykópous* 'farkaslábú') tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a fehér, hajszálvékony szőrben végződő hajtások, valamint a gyökér szőrös farkasmancshoz hasonló. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Bärlapp, Kolbenbärlapp, Wolfsklauen, Keulbenbärlapp*. A *farkastalp* 'hegyeskaréjú palástfű' (4.) és 'martilapu' (5.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növények levelei állati talphoz hasonlóak.

Marzell *Heracleum sphondylium* a.; Genaust *Lycopus* a., *lycotonum* a.; Nyr. 125: 187–202.

farkastej 1775: *Farkas-téj* (Csapó 80); 1783: *Farkas-téj* (NclB. 371); 1813: *F[arkas] téj* (Magy. Fűvészk. 2. 369). **J:** 'Euphorbia cyparissias; farkas-kutyatej'.

A *farkastej* a ném. *Wolfsmilch* tükörfordítása, a névadás magyarázatára l. **ebtej**.

Genaust *Euphorbia* a.

farkastop 1868: *farkas-topp* (Ball. 1: 352). **J:** 'Lycopodium clavatum; kapcsos korpafű'.

A *farkastop* valószínűleg Ballagi alkotása,

a *libatop* mintájára hozta létre. A *top* utótag magyarázatára l. **libatop**, mely genusnév, nyelvújítási tükörszó latin mintára. A *farkas* előtag magyarázatára l. **farkastalp**.

farkasvirág 1948: *farkasvirág* (MagyGyógyn. 263); — N. *farkasvirág* (Jávorka 978). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyész csucor'.

A *farkasvirág* népies elnevezés, a magyar nyelvben keletkezett összetétel. A *farkas* előtag a növény mérgező hatására utal.

farkkóró l. ökörfark

farok l. bárány-

fattyúsáfrány 1903: *fattyú sáfrány* (Hoffmann–Wagner 162); 1948: *fattyúsáfrány* (MagyGyógyn. 327). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'.

A *fattyúsáfrány* a ném. *Bastard-Saffran* tükörfordítása; a *fattyú* előtag arra utal, hogy a növény nem igazi sáfrány, az utótag a jóféle sáfrányhoz 'Crocus sativus' való hasonlóságot jelzi. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *bastard saffron* 'fattyúsáfrány'.

Marzell *Carthamus tinctorius* a.

fecske l. vérehulló- (→ vérehullófű)

fecskefű 1. 1577 k.: „Fechke fweth de az gyökereth, kyth merègh gýžeo fwnek is hýnak, teord megh, teod az fakadekra” (OrvK. 175/26); 1578: *Fetske fű* (Melius 178a); 1583: *fechke fíu* (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 128); 1798: *Fetske fű* (Veszelszki 157); 1998: *fecskefű* (Priszter 335); — N. *fecskefüvet* gr. (ÚMTsz.). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskefű'. — **nagy ~ 1595:** *nagy fetske fiju* (Beythe 55a); 1775: *Nagy fetske-fü* (Csapó 91). **J:** 'ua.'. | **nagyobbik ~ 1595:** *nagyobbik fetske fivnek* gr. (Beythe 55a). **J:** 'ua.'. | **vérehulló ~ 1998:** *vérehulló fecskefű* (Priszter 335). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **kis ~ 1578:** *Kis fetske fű* (Melius 179); 1595: *Kis Fetske fiju* (Beythe 56); 1775: *Kis fetske-fü* (Csapó 92). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'. | **kisebb ~ 1578:** *Kiffeb fetske fű* (Melius 179a); 1798: *Kiffeb fetske-fü* (Veszelszki 158). **J:** 'ua.'. ■ **3. 1583:** *fechke fíu* Asclepias (Clusius–Beythe 3: BotTört. 129); 1590: Asclepias vel hirundinaria: Etetes ellen valo fű, auagi, *Feczke fű* (SzikszF.: RMG1. 256); 1775:

Fetske-fű (Csapó 261); 1903: *fecskefű* (Hoffmann–Wagner 51). **J:** 'Vincetoxicum hirundinaria; közönséges méreggyilok'. || **fecskegyökér 1745:** *Fetske gyökér* (Torkos 10); 1775: *Fetske gyökér* (Csapó 261); 1903: *fecskegyökér* (Hoffmann–Wagner 51). **J:** 'ua.'

A *fecskefű* elnevezés a lat. *Chelidonium* (< gör. *chelidón* 'fecske'), ill. a R. lat. *hirundina* elnevezésének fordításával jött létre; vö. 1560 k.: *Celidonia: hirundinina herba* (Gyöngy-Szt.: RMG1. 256); 1584: „*hirundinum herba*” (Clusius–Beythe 11). A névalkotásra mindenképpen hatással lehetett a ném. *Schwalbenkraut* 'fecskefű' (Melius 178a) is. A név magyarázata Melius szerint az, hogy „Azért hiyác Fetske fűnec, hogy à Fetské à fioc fze-mét ezzel gyógyittyác” (Melius 178a). Nadányi másképp vélekedik „akkor virágzik zöldellik mikor a' fecske meg-jő, mikor elmégyenpenig akkor fzkott hervadni” (Nadányi 398). A középkorban a vérehulló fecskefű nedvét vízzel vegyítve sikeresen használták szemfertőzések és más szembetegségek gyógyítására (Melius 178a); a Melius-szövegben idézett *Chelidonia*-vizes kezelés következménye végzetes szembetegség, teljes vakság lehet — jegyzi meg Szabó Attila (Szabó, Melius 439–40). Kováts Mihály Műszótárában másképp fejt meg a *fecskefű* nevet: „a fecskefű hegyes és kinyílt fejr gyapjas tömlöcskéi csaknem hasonlóak a repülő fecskéhez” (200). A *fecskefű* elnevezés magyarázatára az is elfogadható, hogy a növény virágzásának ideje egybeesik a fecskék megérkezésével, vagy az, hogy a hosszan elkeskenyedő levél a fecske farkához hasonlítható. A *vérehulló* jelző magyarázata, hogy bárhol megsértve a növényt, narancssárga színű tejedvet ereszt. A növény neve más nyelvekben is a *fecske* állatnévvel képzett; vö. ang. *great celandine*, *calandine*; fr. *chelidoine grande*; ném. *Schöllkraut*, *Schwalbenwurz*; ol. *calidonia*, *cinerognolle*. A *kis és kisebb fecskefű* 'nyugati salátaboglárka' (2.) nevet Melius hozta létre, a lat. *Chelidoniū minus* (Melius 179) tükörfordítása. A *fecskegyökér* 'közönséges méreggyilok' (3.) a német *Schwalben-wurtzel* (Torkos 10), *Schwalben-*

wurtz tükörfordítása. A névadás szemléleti háttere az, hogy a növény hüvelyes termésében gyapjas, széles magvacskák vannak, amelyek, ha megérnek, a füstű fecskéhez hasonlítanak. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *swallows wort*; ném. *Schwalbenkraut*, *weisse Schwalbenwurz*; or. *ластовен*, *аптечный*.

fecskegyökér l. fecskefű

fecskesódi 1783: *Fetske-Sósd* (NclB. 369). **J:** 'Oxalis acetosella; erdei madársóska'.

A *fecskesódi* Benkő alkotása, a madárféle előtag arra utal, hogy a növény apró sóskaféle, az utótagra l. **sósd**. A névadás magyarázatára l. a növény egyéb *madár* előtagú neveit: **madársóska**, **madársódi**. Vö. **fecskesóska**.

fecskesóska 1813: *fetske*, madár *Sóska* (Magy. Fűvészk. 2. 387). **J:** 'Oxalis acetosella; erdei madársóska'.

A *fecskesóska* magyarázatára l. **fecskesódi**, az utótagra l. **sóska**.

fehérgyökér 1578: *Feyér gyökér* (Melius 185); 1813: *Fejér*, gyenge *Gy[ökér]* (Magy. Fűvészk. 2. 371). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'. — **fehérgyökérűfű 1775:** *Fehér gyökerű-fű* (Csapó 236); 1783: *Fejér gyökerű fű* (NclB. 357). **J:** 'ua.'

A *fehérgyökér* Melius alkotása, a ném. *Weißwurz* (Melius 185) tükörfordítása. A *fehérgyökér* és *fehérgyökérűfű* elnevezések a növény gyökerének színére utalnak: „A' gyökere fejr, gyenge, hojjzúkas” (Veszelszki 354), „A' gyökere hojjzú fejr” (Csapó 237).

fehérhátúfű 1775: *Fehérhátú-fű* (Csapó 164); 1783: *Fejér-hátú-fű* (NclB. 376). **J:** 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A névadás magyarázatára l. **ezüstshátúfű**.

fehérhúsvét 1903: *fehér húsvét* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrözsa'.

A *fehérhúsvét* valószínűleg német mintára alakult ki; vö. ném. *Osterblume* 'húsvéti virág'. A névadás alapja a növény korai virágzása.

fehértövis 1. 1578: *feier tóuisknec* (Melius 47). **J:** 'Silybum marianum; máriatövis'.

2. 1595: *Feier tóuisk* (Beythe 13); 1775: *Fejér-tövisk* (Csapó 165). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'. | **mezei fehér-**

1798: *Mezei fejtör-tövisk* (Veszelszki 143). **J:** 'ua.'. ■ **3.** — **fehértövű** **1775:** *Fehér hátú-tövisk* (Csapó 90); 1783: *Fejtör hátú Tövisk* (NclB. 412). **J:** 'Onopordum acanthium; számarbogatás'. ■ **4.** N. *fehértövű* (Magy-Gyógyn. 163). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútövű'.

A *fehértövű* 'máriatövű' (1.) *Melium* alkotása, a lat. *Spina alba* (Melius 46a) tükröfordítása. A névadás magyarázata, hogy a növény levele fehér foltos. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *holy thistle*, *blessed thistle*; ném. *Milchdistel*, *Silberdistel*. A *fehértövű* 'mezei iringó' (2.) magyarázata, hogy a növény tüskés, valamint fehéres, szürkés színű. A *tövű* utótag 'tüskés növény' jelentésű, a finnugor eredetű *tövű* ige tövéből keletkezett -s deverbális nomenképzővel és denominális -k képzővel. A számarbogatás (3.) *fehértövű* elnevezésének szemléleti háttere, hogy a növény szúrósan fogazott, leveleit finom, fehér, nemezes szőr borítja, Csapó így magyarázza: „szőfzős fehér levelei vagynak” (Csapó 90). A *fehértövű* 'varjútövű' (4.) népi név, a *tövű* utótagra l. *varjútövű*.

UEWb. 520.

fejecske l. **halál-**

fejű l. **bárány-fű**, **barát-fű** (→ **barátfű**), **borjú-fű**, **eb-fű**, **orros-fű**, **száz-fű** (→ **százfű**)

fekélyfű 1577 k.: *Fekély fweth* kých Eordëgh harapta fwnek is hýnak (OrvK. 548/3); 1578: *fekély fű* (Melius 155); 1775: *Fekélyfű* (Csapó 210). **J:** 'Succisa pratensis; ördögharaptafű'. ■ **2.** 1578: *Fekélyfűnec* gr. (Melius 154); XVI. sz. v.: *Fekély fű* (De Herbis: RMGl. 258); 1775: *Fekély-fű* (Csapó 292). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'.

A *fekélyfű* 'ördögharaptafű' (1.) és 'mezei varfű' (2.) a lat. *scabiosa* (< lat. *scabiōsus* 'durva, nyers' < *scabiēs* 'rüh, kosz, ótvar, var') fordítása. A két növény felépítése hasonló, Melius ezt írja: „Ez Ördög harapta fű virága, ízára, hasonlò à Scabiofához à varfűhöz” (Melius 155); *fekély*ek, *kelések* gyógyítására használták mindkét növényt. Vö. **varfű**.

feketegyökér N. *feketegyökér* (Magy-Gyógyn. 218). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'.

A *feketegyökér* a ném. *Schwarzwur* tü-

körfordítása. A névadás alapja a fekete karógyökér, amely kalciumban, káliumban, foszforban gazdag: „gyökere nagy, ágas, kívül fekete” (Barra 302).

felfutó — **sárga** ~ **1775:** *Sárga fel-futó* (Csapó 279); 1783: *Sárga fel-futó* (NclB. 361). **J:** 'Tropaeolum majus; nagy sarkantyúka'. || **fárafolyófű** **1798:** *fára folyó-fű* (Veszelszki 323). **J:** 'ua.'. || **királysín felfutó** **1807:** *Királysín-felfutó* (Magy. Fűvészk. 247). **J:** 'ua.'.

A *felfutó* és *fárafolyófű* a *fut* 'növény kúszik' és a *folyik* 'növény kúszik' -ó melléknévi igenévképzős származéka, magyarázata, hogy a növényt „Házi kertekben az ablakokra fel-futatják” (Csapó 280). A *királysín* arra utal, hogy a virágok nagyok, sárgák, narancssárgák, pirosak; vö. **királysínvirág**.

fenőgrék **1783:** *Fenőgrék* (NclB. 407); 1813: *Fenőgrék* (Magy. Fűvészk. 2. 369); 1998: *fenőgrék* (Priszter 526). **J:** 'Trigonella foenum-graecum; görög széna'.

A *fenőgrék* a ném. *Fenugrek* (NclB. 407) (< lat. *foenum-graecum* 'görög széna') átvétele, a *fenő* elemre népetimológia is hatással lehetett. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *fennugreek*; fr. *fenugrec*.

fantófü **1783:** *Fentő-fű* (NclB. 429); 1798: *Fentő-fű* (Veszelszki 205). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A *fantó* bizonytalan eredetű, valószínűleg a *fen* (eredeti jelentése 'dörzsöl, horzsol') ige mozzanatos -t képzős származékának a főnevesült igeneve a *fantó*. A *fantófü* elnevezés magyarázata az, hogy a növényt edények dörzsolésére, súrolására használták. Vö. **tálmósó-fű**.

Éder, Benkő 66; TESz. *fantó*¹ a.; EWUNg. *fantó*¹ a.

fenyő **1.** 1075/†1124/†1217: „caput est riuuli, nomine *feniosaunicza*” (TESz.); 1405 k.: abies: *fene* (SchlSszj.: RMGl. 233); 1578: *Főnyű* (Melius 18a); 1595: *fenyőnek* gr. (Beythe 6a). **J:** 1075/†1124/†1217: 'Pinus; fenyő'. | 1578: 'Abies; jegenyefenyő | Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. — **ezüst-** N. *ezüstfenyő* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 197). **J:** Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. | **ezüstlevelű-** N. *ezüstlevelű-fenyő*

(Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 197). **J:** 'ua.'. | **fehércsikú~ 1948:** *fehér csiku fenyő* (Halmai 5). **J:** 'ua.'. | **fésűs~ 1948:** *fésűs fenyő* (Halmai 5). **J:** 'ua.'. | **gyantás~ 1948:** *gyantás fenyő* (Halmai 5). **J:** 'ua.'. | **közönséges~ 1841:** *közönséges fenyő* (Barra 420). **J:** 'ua.'. | **szőke~ 1578:** *fzōke Fōnnyūból* gr. (Melius 18a). **J:** 'Abies; jegenyefenyő'. | 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. | **szurkos~ 1807:** *szurkos Fenyő* (Magy. Fűvészk. 521). **J:** 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. | **veres~ 1805–13:** „A' *veresfenyő* főképpen Tirolisban, Magyarorlfzágban, Korlfzikában és felső Olalzorlfzágban terem a' leg magasabb bértzeken...” (Márton, Növ. LX, 5: 34). **J:** 'ua.'. — **-fa 1231:** „ubi iuxta arbores *feneufa* est meta” (MNY. 22: 67); 1250/1392: „In arbore qui wlgo dicitur *fenywf*” (Oklsz. *fenyő-fa* a.); 1416 u./1450 k.: *fēno fa[tl]* gr., *fēnēfa* (TESz.); 1430 k.: abies: *fenyēfa* (SchlGl.: RMGl. 211); 1552: *fōnyūfa* (TESz.); 1578: „A Szōmōrkēnec vagy *Fōnnyūfānac* dioi, és az fa heya hurut ellen jó”, *Fōnnyū fa* (Melius 18); 1595: Abies: Ein Thannbau^m: *Fenyū-fā* (Ver.: RMGl. 214); *Fenyőfa* (Beythe 6a); Pinus: Fiechten baum: *Fenyeu-fa* (Ver.: RMGl. 214). **J:** 1231: 'Pinus; fenyő'. | 1578: 'Picea abies; közönséges lucfenyő'. | **szurkos-fa 1783:** *Szurkos Fenyő-fa* (NclB. 425). **J:** 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. | **2. 1525 k.:** Juniperus: *Fenyew* (Ortus: RMGl. 233); 1578: *Fōnnyūnec* gr. (Melius 9a). **J:** 'Juniperus communis; közönséges boróka'. — **apró~ 1395 k.:** junip^{et}us: *apro fenyē* (BesztSjz.: RMGl. 233); 1583: *apro fenyő* (Clusius–Beythe 5: BotTört. 130); 1783: *Apró-fenyő* (NclB. 427). **J:** 'ua.'. | **tövískés~ 1583:** *teuiskes fenyő* (Clusius–Beythe 5: BotTört. 130); 1783: *Tövískes-fenyő* (NclB. 427). **J:** 'ua.'. | **3. — földi~ 1775:** *Földi fenyő* (Csapó 125); 1783: *Földi-fenyő* (NclB. 384). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'. — **-fű 1903:** *fenyőfű* (Hoffmann–Wagner 119). **J:** 'ua.'. — **földi -fű 1577 k.:** „*Feoldy fenjw fweth* teorj eo3we Mezzel” (OrvK. 173/20); 1578: *Földi fōnnyū fű* (Melius 171). **J:** 1577 k.: 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'. | 1578: 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'. A leírás

Gombocz teljes egészében az Ajuga chamaepytisszel azonosítja, valószínű azonban, hogy más növényekre, többek között az indás ínfűre 'Ajuga reptans' vonatkozó részek is belekeveredtek a szócikkbe. | **4. — fürtös~ 1903:** *fürtös fenyő* (Hoffmann–Wagner 186). **J:** 'Picea abies; közönséges lucfenyő'. | **havasi~ N. havasi fenyő** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 269). **J:** 'ua.'. | **keresztes~ 1584:** *Köröztös fenyő* (Clusius–Beythe 23); 1783: *Kereftzes fenyő* (NclB. 425); — N. *keresztesfenyő, kérésztēsfenyű, köröszttös fenyű* (ÚMTSz.). **J:** 'ua.'. | **kontyos~ 1948:** *kontosfenyő* (Halmai 64). **J:** 'ua.'. | **paraszt~ N. parasztfenyő** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 269). **J:** 'ua.'. | **5. — földönfolyó~ 1783:** *Földön folyó fenyő* (NclB. 430); 1813: *földönfolyó F[enyő]* (Magy. Fűvészk. 2. 369). **J:** 'Lycopodium clavatum; kacsos korpaffű'.

A *fenyő* származékszó; *feny-* alapszava ősi örökség a finnugor korból; vö. ? zürj. Ud. *pomel* 'fenyő'; V. *ponel* 'fiatal fenyőfa'; ? votj. *пумель* 'fiatal hajtás, fiatal fa'. A finnugor alapalak **pšn3* lehetett. A magyar szó *ny* hangja feltehetőleg az eredeti **n* folytatója lehet. A szóvégi *-ő* (~ *-ű*, *-é*) képzőelem lehet, talán kicsinyítő funkciójú. A szó eredeti jelentése 'fiatal fenyőfa' lehetett. Az *ezüstlevelű* jelző Erdélyben használatos, a névadás alapja a fenyőtüskék ezüstös színe. A névadásban hasonlóságon alapuló névátvitel (az *ezüstfenyő* egy másik fenyőfaj elnevezése: *Picea pungens* f. *glauca*) is szerepet játszhatott, ill. az, hogy a fenyőféléket a népi növényismeret nem különíti el igazán. A *fehér csikú* jelző arra vonatkozik, hogy a fenyő lapos tüleveleinek fonákján két világos csík van. A *fésűs* jelző a tüskékre vonatkozik: „Levelei rövidek, ... hegyük kicsipett, két sorban, fésűsen állók” (Hoffmann–Wagner 186); a *gyantás* jelző a fa gyantatartalmára vonatkozik. A *keresztes* jelző a vízszintesen keresztszerűen elálló ágakra utal, tükörfordítás; vö. ném. *Kreuztanne* 'keresztesfenyő'. A *szőke* jelző megkülönböztető szerepű, azt jelzi, hogy a fa kérge szürkésfehér, valamint lapos tülevelei fonákján két világos csík van. Idegen nyelvi megfelelőkre l. *Weißtanne*, *Weißfichte*, *Weiß*

Thannenbaum. A *szurkos* jelző a fa sötét kérgére, erősen gyantás tobozára, ill. gyantatartalmára vonatkozik: „Fenyő zurkoth kywel az haýokat kenýk” (OrvK. 325/35). A fa sötét kérgére és gyantatartalmára utaló *szurkosfenyő*, *szurokfenyő* elsősorban a közönséges luc *'Picea abies'* elnevezései, ennek korrelatív párja a *fehértfenyő* *'Abies alba'*; közönséges jegenyefenyő' elnevezés, mivel ennek a kérge szürkésfehér. A két fajt a köznyelvben gyakran összekeverik. A *veres* jelző *'Abies alba'* téves, fenyőfélék összekeveréséből keletkezett. A *fenyő* 'közönséges boróka' (2.) hasonlóság alapján jött létre, az *apró* és *tövískés* jelzők nyilván a lat. „*spinosus*, & *minor*” (Clusius–Beythe 18) fordításával keletkeztek, az *apró* jelzőre l. még *gyalogfenyő*. A *földifenyőfű* 'kalincaifű' (3.) Melius alkotása, a név a gör. *chamaepitys* (< gör. *chamai* 'a földön', *pitys* 'fenyő') fordítása: „Chamaepitys Görögül, az az, *Földi fönnyű fű*, mert à leuele olyan ízagu mint à Fönnyűnec” (Melius 171). A névadás alapja, hogy a növény felépítése a kicsi fenyőéhez hasonló. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Erdpin* 'földifenyő' (Veszelszki 261), *Erdkiefer*, ang. *ground pine*. A *fürtös*, *kontyos* jelző 'közönséges lucfenyő' (4.) a fa kúp alakú koronájára utal, a *puha*, *síma* jelzők a növény fájára, ill. kérgére vonatkoznak. A *havasifenyő* (a *havasi* jelző a fa előfordulási helyét jelzi) és a *parasztfenyő* (a *paraszt* jelző a fenyőfa közismertségére vonatkozik) elnevezések Erdélyben fordulnak elő. A *keresztes* jelző a keresztszerűen álló ágakat jelzi. A *kapcsos korpafű* (5.) örökzöld, ezért hasonlóság alapján kapta a *fenyő* elnevezést. A *földönfolyó* jelzőre l. *földönfolyómoh* (→ *moh*).

EtSz.; Marzell *Abies alba* a., *Ajuga chamaepitys* a., *Picea abies* a.; MSzFE.; Szabó: Melius 374, 437; TESz.; EWUng; UEWb. 416. Genaust *Chamaealoë* a. — **Ö:** **balzsam-fa**, **balzsam-jegenye**~ (→ **balzsamfenyőfa**), **bors**~, **bükk**~, **bús**~ (→ **lucfenyő**), **gyalog**~, **gyalog-boróka**, **jegenye**~, **luc**~, **szemerke**~, **szurok**~ (→ **szurokfa**), **tisza**~.

fenyőciprus — **mezőn termő magas** ~ **1578:** keferűb am az mezőn termő magas *fönnyű Cyprofnál* (Melius 8–8a). **J:** 'Junipe-

rus communis; közönséges boróka'.

A *fenyőciprus* összetett szó, az előtagra l. **fenyő**, az utótagra l. **ciprus**. A névadás magyarázata, hogy a növény fenyőfára emlékeztet. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. R. *Feldcypresse*.

Marzell *Juniperus communis* a.

fenyvesbogyó N. *fenyvesbogyó* (MagyGyógyn. 208). **J:** 'Vaccinium myrtillus; áfonya'.

A *fenyvesbogyó* összetett szó, a *fenyő* -s melléknévképzős származékának és a *bogyó* elemnek az összetétele. A névadás magyarázata, hogy a növény savanyú talajokon, így pl. fenyves erdőkben fordul elő elsősorban, termése fekete bogyó.

féreg l. **szőr**~

féregmag **1903:** *féregmag* (Hoffmann–Wagner 163); 1948: *féregmag* (MagyGyógyn. 314). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'.

A *féregmag* valószínűleg a ném. *Wurmkraut* 'féregfü' részfordításával keletkezett, a *mag* magyarázó szerepű, a növény magját és levelét használták féregűzésre.

festő l. **bor**~

festőfű **1. 1775:** *festő fünek* gr. (Csapó 229). **J:** 'Genista tinctoria; festőrekettye'. — **sárga** ~ **1578:** *Sárga festő fű* (Melius 98); 1775: *Sárga festő-fű* (Csapó 228); 1783: *Sárga festő fű* (NclB. 401). **J:** 'Genista tinctoria; festőrekettye'. || **festővirág** **1775:** *Festő virág* (Csapó 228); 1783: *Festő virág* (NclB. 401). **J:** 'ua.'. — **sárga festővirág** **1578:** *Sárga festő virág* (Melius 98). **J:** 'ua.'. || **2. 1578:** *Festő fű* (Melius 54); 1775: *Festő-fű* (Csapó 245). **J:** 'Saponaria officinalis; szappanfű'. || **summa**~ **1578:** *Summa festő fű* (Melius 54a). **J:** 'Saponaria officinalis; szappanfű'. || **3. 1708:** „*Festő fü*, Pirosító, Buzér fü” (PP. *Rúbia* a.); 1775: *Festő-fű* (Csapó 47); 1998: *festőfű* (Priszter 485). **J:** 'Rubia tinctorum; buzér'. — **veres** ~ **1775:** *Veres-festő-fű* (Csapó 47). **J:** 'ua.'. | **veresre** ~ **1813:** *veresre Festő fű* (Magy. Fűvészk. 2. 369). **J:** 'Rubia tinctorum; buzér'. || **4.** — **sárgára** ~ **1813:** *sárgára Festő fű* (Magy. Fűvészk. 2. 369). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'.

A festőrekettye *sárga festőfű* neve Melius

alkotása, a lat. *Tinctorius flos* (Melius 98) fordítása, a névadásra hatással lehetett a ném. *Ferbblumen* (Melius 98) is. A névadás magyarázata, hogy a növényt festésre használják, a *sárga* jelző a virág színére utal: „lárfa virága, à leuele mint à Szanotnac, Sárgát feltenece vele” (Melius 98). A név megfelelői megvannak más európai nyelvekben is; vö.: R. ném. *Färberginster*, *gelbe Färberblumme* (Veszelszki 233); ang. *dyer's weed*. A *festőfü* 'szappanfü' (2.) nevet hasonlóságon alapuló névátvitellel hozta létre Melius. A *summa-festőfü* (vö. lat. *summa* 'főhely, első hely') jelentése valószínűleg 'az első helyen lévő festőfü', szintén Melius alkotása, egyedi adat. A *festőfü* 'buzér' (3.) névadás magyarázata, hogy a növény gyökeréből kivont vörös festéket posztó festésére használták, vö. **festőgyökér**. A *sárgára festőfü* 'sáfrányszeklice' (4.) elnevezés magyarázata, hogy a növény virágai vízben oldódó narancsvörös festékanyagot (carthamin) tartalmaznak, ezért a hatóanyagért mint konyhai festőnövényt és drogot is számon tartották.

festőgyökér — **veres** ~ **XVI.** sz. v.: *Rubia tinctorum*. *Lappa minor*: *Pyriitho ffw*. *Veress festő gyökér*. Pirossító gyökér (De Herbis: RMGL. 258); 1783: *Veres fejtő gyökér* (NclB. 330). **J:** 'Rubia tinctorum; buzér'.

A *veres festő* jelzők a lat. szakny.-i *Rubia tinctorum* (< lat. *Rubia* 'piros', lat. *tingere* 'festeni') fordításával jöttek létre, a *gyökér* magyarázata, hogy a növény vörösös-barna gyökeréből piros festéket nyernek. Vö. **festőfü**.

festőrekettye 1998: *festőrekettye* (Priszter 383). **J:** 'Genista tinctoria; festőrekettye'.

A *festőrekettye* összetett szó, a növény tudományos neve, az előtagra l. **festőfü**, az utótagra l. **rekettye**.

fiak l. lúd~ étke

fiasfü 1783: *Fias-fü* (NclB. 384); 1791: *Fias-fü* (Lumnitzer 235). **J:** 'Ajuga reptans; indás infü'.

A *fiasfü* Benkő alkotása; a *fiú* 'utód, új növényhajtás' -s melléknévképzős származékának és a *fü* magyarázó elemnek az összetétele. A névadás magyarázata, hogy a növény indás, indákkal szaporodik, az indák kötök

össze az új növénykéket, a fiatal: „Tőlevelei közül nő ki egyenes, ..., és a közeli növényeket összekötő, olykor félméteres leveles indája” (Európa vadvirágai 111).

ficfa l. füz

fodorka 1. 1578: *Fodorka* (Melius 37); 1775: *Fodorka* (Csapó 60). **J:** 'Teucrium chamaedrys; sarlós gamandor'. **2. 1783:** *Fodorka* (NclB. 344); 1813: *Fodorka* (Magy. Fűvészk. 2. 369). **J:** 'Chenopodium botrys; mirigyes libatop'. **3. 1793:** *Fodorka* (Veszelszki 47). **J:** 'ua.'. **3. 1793:** *Fodorka* (Földi 27); 1807: *Fodorka* (Magy. Fűvészk. 559). **J:** 1793, 1807: 'Adiantum; vénuszfodorka'. | 'Adiantum capillus-veneris; vénuszhaj'. — **fü 1843:** *Fodorkafü* (Bugát, Szóhalm. 133–134). **J:** 'ua.'. **4. — kövi ~ 1998:** *kövi fodorka* (Priszter 308). **J:** 'Asplenium ruta-muraria; kövi fodorka'. **5. — fekete ~ 1998:** *fekete fodorka* (Priszter 308). **J:** 'Asplenium adiantum-nigrum; fekete fodorka'. **6. — aranyos ~ 1998:** *aranyos fodorka* (Priszter 308). **J:** 'Asplenium trichomanes; aranyos fodorka'. | **csipkés ~ 1998:** *csipkés fodorka* (Priszter 308). **J:** 'ua.'.

A *fodorka* 'sarlós gamandor' (1.) Melius alkotása, a *fodor -ka* kicsinyítő képzős alakja; vö. **boglárka** stb. A névadás alapja, hogy a sarlós gamandor levelei csipkéssek. A *fodorka* 'mirigyes libatop' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre. A *fodorka* 'vénuszfodorka; páfrányféle' (3.) Földi alkotása, a névadás alapja az, hogy a finom levélkék felső széle rendszertelenül bemetszett és kissé fodros. A *kövi fodorka* (4.) elnevezés szakny.-i név, a *kövi* megkülönböztető jelző a lat. *Asplenium ruta-muraria* (< lat. *muraria* < lat. *mūrus* 'fal') utótagjának fordítása; vö. **köruta**. A *fekete* 'fekete fodorka' (5.) jelző a lat. szakny.-i *Asplenium adiantum-nigrum* utótagjának fordítása, a névadás alapja, hogy a növény levelei barnásfeketék. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Schwarzes Frauenhaar* 'fekete lányhaj'. Az *aranyos* 'aranyos fodorka' (6.) jelzőre l. **aranyos páfrány** (→ **páfrány**). A *csipkés* (6.) jelző arra utal, hogy a szárnyszerűen összetett apró levélkék csipkéhez hasonlítanak: a növény „levélkéi kerekdedek, tsipkéssek” (Magy. Fűvészk. 577).

Marzell *Asplenium adiantum-nigrum* a.; Genaust *rúta-murária* a. — **Ö:** vénusz-.

fodorkás l. **fodorka**

foenum-graecum 1577 k.: „*Fenum-grecom* lýztýth” (OrvK 324/11), *Fenum-grecomoth* (590/7). **J:** 'Trigonella foenum-graecum; görögszéna'.

A *foenum-graecum* a lat. *foenum-graecum* 'görög széna' átvétele, a névadás magyarázata l. **görögszéna**. Vö. **fenőgrék**.

fog l. **bába-**, **eb-**a, **oroszlán-**

foganótt 1807 e.: *Foganótt* (Julow 263); 1807: *Foganótt* (Magy. Fűvészk. 348). **J:** 'Galeopsis ladanum; piros kenderkefű'. — **veres** ~ 1807: *Foganótt* (Magy. Fűvészk. 348). **J:** 'ua.'. | ~**fű** 1948: *Foganóttfű* (Magy. Gyógyn. 229). **J:** 'ua.'.

A *foganótt* Diószegi–Fazekas alkotása, a *fog* 'rágásra használt szerv' birtokos személyragos alakjának és a *nő* ige -*tt* 'kifejlődött' befejezett melléknévi igenévképzős származékának az összetétele. A névadás magyarázata, hogy a virágokon, az alsó ajkakon sárga folt és két fogszerű kinövés látható: „felső ajaka böltos, tsipkés végű; az alsónn az inyénel két kitsursorodás v. fog” (Magy. Fűvészk. 348). A *piros* jelző a virágok színére utal.

fogbilinty N. *fogbilinty* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 88–9). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'.

A *fogbilinty* népi név, a *fog* 'rágásra használt szerv' és a *belénd* összetétele. A *bilinty* utótagot népetimológia (*bilincs*) hozta létre, a név a növény fogfájást csillapító hatására utal: „*A kinek a foga fáj, füstölje meg bilinmaggal*” (ÚMTsz.). Az Orvosi fűvész könyv (1813) ezt írja: a beléndek „melj útonn útfélenn terem... mérges, bódító, kábító... nehéz és főszédítő szagával hírt ád, és az embert magától elúzi. A' hasogató tüzes daganatokat fonnyasztott levelével borogatni szokták; magvaival pedig a fájós fogat füstölni” (Magy. Fűvészk. 2. 169).

fogolyfű 1775: *Fogoly-fű* (Csapó 89); 1783: *Fogoly-fű* (NclB. 428). **J:** 'Parietaria officinalis; közönséges falgyom'.

A *fogolyfű* a *fogoly* madárnév és *fű* magyarázó utótag összetétele, a *fogoly* madárnév az uráli eredetű *fog-* -*ly* denominalis névszó-

képzős származéka. A névadás alapja, hogy a növényt a madarak fogyasztják: „A' *fogolyfű*' neve-is reá illik: mert azoknak kedves eledele” (Veszelszki 339).

TESz. *fogoly* a.; EWUng. *fogoly* a.; UEWb. 383.

fogpiskálófű 1998: *fogpiskálófű* (Priszter 298). **J:** 'Ammi visnaga; fogpiskálófű'.

A *fogpiskálófű* a ném. *Zahnstocherkraut* tükörfordítása. A névadás alapja, hogy Törökországban, Spanyolországban a növény szárított ernyővirágzatát fogpiskálónak használják.

Marzell *Ammi visnaga* a.

fojtó l. **borsó-fű**, **eb-fű**

fojtóska 1998: *fojtóska* (Priszter 508). **J:** 'Sorbus domestica; fojtós berkenye'.

A *fojtóska* a *fojtós* (1618: 'fanyar') kicsinyítő képzős alakja, a névadás alapja a termés íze.

fokhagyma 1. 1395 k.: *Alium: fog hagma* (BesztSzj.: RMGl. 244); 1405 k.: *aleum: fog hagma* (SchlSzj.: RMGl. 244); 1430 k.: *Alium: foghagyma* (SchlGl.: RMGl. 244); 1520 k.: *Alleum: foghagyma* (Herb b); RMGl.: 244); 1583: *fok hágyama* (Clusius–Beythe 2a.: BotTört. 126); 1664: *Allium Foghagyma* (Lippay II: 132); 1783: *Foghagyma, Fokhagyma* (NclB. 354); 1998: *fokhagyma* (Priszter 295). **J:** 'Allium sativum; fokhagyma'. — **török** ~ N. *törökfokhagyma* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 200). **J:** 'ua.'.

■ 2. — **vad mezei-** 1578: *Vad mezei foghagyma* (Melius 173a). **J:** 'Alliaria petiolata; hagymaszagú kányazsombor'. | **vad-** 1578: *vad Foghagyma* (Melius 173a). **J:** 'ua.'. — **-fű** 1998: *fokhagymafű* (Bremness 228). **J:** 'ua.'.

■ 3. — **vad-** 1590: *Asphodelus: Vad saphrany, auag vad fog hágya* (SzikszF.: RMGl. 604); 1664: „*vad-foghagymának* neveznek, avagy *Haftula Regia*, Király dárdácskának” (Lippay I: 75). **J:** 'Asphodelus ramosus; ágas aszfodélusz'.

■ 4. — **török-** 1798: *Török Fok-hagyma* (Veszelszki 401); 1807: *török Fokhagyma* (Magy. Fűvészk. 226). **J:** 'Allium scorodoprasum; kígyóhagyma'. | **vad-** 1590: „*Scorodaprassum: Vad foghagyma*” (SzikszF.: RMGl. 244); 1998: *vadfokhagyma* (Priszter 295). **J:** 'ua.'.

■ 5. — **vad-**

1783: *Vad Fokhagyma* (NclB. 355). **J:** 'Allium ursinum; medvehagyma'.

A *fokhagyma* összetett szó; az előtag az 'ízecske, rész, gerezd' jelentésű *fok* főnévvel azonos, az utótagra l. **hagyma**. A *vad mezeifokhagyma*, *vadfokhagyma* 'hagymaszagú kányaszombor' (2.) Melius alkotása. Melius lat. mintára hozta létre a neveket; vö. lat. *Alliaria* (< lat. *allium* 'fokhagyma'), és *vad, mezei* megkülönböztető jelzőket illesztett a *fokhagyma* elé. A névadás alapja, hogy a növény megdörzsölésekor fokhagymaillat érezhető. A *fokhagyma* 'ágas aszfodélusz' (3.) névadás alapja, hogy a gyökér a fokhagymához hasonló: „A' gyökér fok-felé terjedez a' földben a' makk-forma tsomós botkókkal, a' mellyek kívül barnák belől világos zöldek, ízekre ímelygősek és tsípősek” (Veszelszki 79). A kígyóhagyma (4.) szintén a fokhagymához hasonló felépítésű és illatú, a *vad* jelző mutatja, hogy a növény erdőben, réteken fordul elő. A *török* előtagra l. **törökhagyma** (→ **hagyma**). A *vadfokhagyma* a ném. *Waldknoblauch* (NclB. 355) 'erdei fokhagyma' mintájára keletkezett. A *fokhagyma* 'medvehagyma' (5.) névadás magyarázata, hogy a növénynek jellegzetes, átható, fokhagymaszerű illata van. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Wilder Knoblauch*; ang. *wild garlic*. Vö. **fokhagymaszagúfű**.

Szabó Attila, Melius 437; TESz. *fokhagyma* a.; EWUng. *fokhagyma* a.

fokhagymakányafű 1903: *Foghagymakányafű* (Hoffmann–Wagner 138). **J:** 'Alliaria petiolata; hagymaszagú kányaszombor'.

A *fokhagymakányafű* többszörösen összetett szó; a **fokhagyma** előtag magyarázatára l. **fokhagymaszagúfű**, az utótagra l. **kányafű**.

fokhagymaszagúfű 1595: *Fok hagyma zagu fiju* *Alliaria* (Beythe 87); 1775: *Fokhagyma-szagú-fű* (Csapó 93). **J:** 'Alliaria petiolata; hagymaszagú kányaszombor'. — **mezei ~ 1775:** *Mezei fokhagyma-szagú-fű* (Csapó 93). **J:** 'ua.'

A *fokhagymaszagúfű* magyar alkotás; a névadásra hatással lehetett a lat. *Alliaria* (< lat. *allium* 'fokhagyma'). A névadás alapja, hogy a zsenge növényi részek megdörzsölve

fokhagymaillatúak, Melius így jellemzi: „ollian à fžaga à leuelénece, viragánac mint a Foghagymanac” (Melius 173a). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Knoblauchkraut* 'fokhagymafű'.

folyó l. **földön~fenyő** (→ **fenyő**), **földön~moh** (→ **moh**), **vére~fű** (→ **véřejárfű**)

folyófű 1. 1500 k.: De volubili: *folyo fyw* (StrassbGl.: RMGl. 255); 1590: *Conuoluulus: Folyo fű* (SzikszF.: RMGl. 257). **J:** 'Convolvulus sp.; szulák'. ■ **2. 1578:** *Folyo fű* (Melius 183a); 1590: *Vinca: Folio fű* uag szederyin (SzikszF.: RMGl. 636); 1775: *Folyó-fű* (Csapó 45). **J:** 'Vinca minor; kis meténg'. ■ **3. 1595:** *folyo fiju* (Beythe 55). **J:** 'Hedera helix; erdei borostyán'. ■ **4. 1775:** *Folyó-fű* (Csapó 43); 1783: *Folyó-fű* (NclB. 386). **J:** 'Glechoma hederacea; kerek repkény'. ■ **5. 1783:** *Folyó-fű* (NclB. 336); 1807: *Fojófű* (Magy. Fűvészk. 162); 1998: *folyófű* (Priszter 342). **J:** 'Convolvulus arvensis; apró szulák'. ■ **folyóka 1903:** *folyóka* (Hoffmann–Wagner 37). **J:** 'ua.'

A *folyófű* az ugor eredetű *foly-* 'felkúszik' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származékának és a *fű* magyarázó utótagnak az összetétele, a *folyóka -ka* eleme kicsinyítő képző. A *folyófű* 'kis meténg' (2.) Melius alkotása, a lat. *Clematis* (Melius 183a) fordításával hozta létre; vö. lat. *clēmatīs*, gen. *clēmatidis* 'futónövény'. A *folyófű* növénynév magyarázata, hogy a szulák (1.), az erdei borostyán (3.), a kerek repkény (4.) és az apró szulák (5.) mindenre felkúszik; vö. az apró szulák „sövény kertekre és egyéb fzőmlzéd növényekre támaszkodván fel-folynak, 's kapafzkodnak” (Veszelszki 454), „igen ártalmas kivált az által, a' *folyófű* a' többi növényeknek, hogy szárokra kanyargózik, és azoknak nevedkedését akadályoztatja” (Barra 297). Vö. **fárafolyófű** (→ **felfutó**), **vérefolyófű** (→ **véřejárfű**).

TESz. *folyó* a.; EWUng *folyó* a.; UEWb. 881; Genaut *Clematáquila* a., Genaut *volúbilis* a.

folyóka l. **folyófű**

folyondár 1793: „*Folyondár*. Nép közt” (Földi 52); 1800: *Folyandár* (Márton). **J:** 'Convolvulus arvensis; apró szulák'.

A *folyondár* a *folyik* igének **folyond* származékából jött létre *-ár* deverbális névszóképzővel. A névadás magyarázatára l. **foljófű**.

TESz. *folyondár* a.; EWUng. *folyondár* a.

fon l. **bába-** (→ **bábafonal**)

fonal l. **bába-**

forduló l. **napra-** (→ **naputánforgófü**), **négylevelű -fü** (→ **négylevelűfü**)

fordulófű 1525 k.: Valeriana: *fordwlo f̄iw* (Ortus: RMGl. 256); 1577 k.: *Fordulo fw* (OrvK. 609/12); XVI. sz. v.: Valeriana. Herba Benedicta: *Fordulo ffw* (De Herbis: RMGl. 258), Phu: *fordulo f̄w* (De Medicinali: RMGl. 258); 1775: *Forduló-fű* (Csapó 166). **J:** 'Valeriana officinalis subsp. officinalis; macskagyökér'.

A *forduló* az ősi hangutánzó-hangfestő finnugor, esetleg uráli *for-* tő származéka, a névadás magyarázata, valószínűleg a növény csavarodó gyökere. Vö. **négylevelű -fü** (→ **négylevelűfü**).

UEWb. 414.

forgó l. **napután-fű**, **napra-** (→ **naputánforgófü**)

forint l. **száz-**, **száz-osfű**

formájú l. **kereszt-fű** (→ **keresztesfű**)

forrástorma l. **torma**

forrasztófű 1. N. *Forrasztófű* (MagyGyógyn. 151). **J:** 'Geranium robertianum; nehézszagú gólyaorr'. ■ 2. N. *fõrasztófű* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Helleborus purpurascens; pirosló hunyor'. ■ 3. N. *forrasztófű* (MagyGyógyn. 293). **J:** 'Solidago virgaurea; aranyvessző'. ■ 4. 1813: *Forrasztófű* (Magy. Fűvészk. 2. 370). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'.

A *forrasztófű* a *forr-* -sz-t műveltető képzős '<sebet> begyógyít, hegeszt' és -ó melléknévi igenévképzős származékának és a *fű* magyarázó utótagnak az összetétele. A *forrasztófű* elnevezés a növények gyógyító hatására utal, belsőleg összehúzószerként, külsőleg pedig vérzés csillapítására használatos. Beythe így ír a Geranium-fajokról: „Sebõt õzue forraztanij es ver allatnij igõn haznos” (Beythe 88). A *forrasztófű* 'fekete nadálytő' (4.) magyarázatára l. **összeforrasztófű**.

MagyGyógyn. 293. — **Ö:** **seb-**, **össze-**.

fő l. **barát-**, **száz-fű** (→ **százfű**)

főangyalka l. **angyalka**

földepe 1. 1578: *föld Épeiéneec* gr. (Melius 67a); XVI. sz. v.: Centaurium. Chironia: *feöld epeie* (De Herbis: RMGl. 192); 1775: *Földipe* (Csapó 85); 1798: *föld' epéje* (Veszelszki 143). **J:** 'Centaurium erythraea; kis ezerjófű'. — **kis** ~ 1577 k.: „*kÿs fêld Epeÿet kÿt* Centaureanak hÿnak deakul” (OrvK. 583/2); 1578: *Kis földi epe* (Melius 67a); 1783: *Kis földi epe* (NclB. 345). **J:** 'ua.'. — **-fü** 1775: *Föld-epéje-fü* (Csapó 85); 1783: *Föld-epe-fü* (NclB. 345). **J:** 'ua.'. || **epéfű** 1948: *epéfű* (MagyGyógyn. 212). **J:** 'ua.'. ■ 2. 1841: *földepe* (Barra 352). **J:** 'Gratiola officinalis; orvosi csikorgófü'. ■ 3. 1864: *földepe* (CzF.). **J:** 'Gentiana lutea; sárga tárnics'. ■ 4. 1948: *Föld epéje* (MagyGyógyn. 113). **J:** 'Fumaria officinalis; orvosi füsike'.

A *földepe* 'kis ezerjófű' (1.) a ném. *Erdgall* (Veszelszki 143) tükörfordítása. A névadás alapja a növény keserű íze, a virágos szár keserűanyagokat tartalmaz. A *földepe* 'orvosi csikorgófü' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a névadás magyarázata, hogy az „egélz fű keserű” (Veszelszki 241). A *földepe* eredetileg és elsősorban a kis ezerjófű (1.) neve, de mivel a sárga tárnics (3.) és a kis ezerjófű is keserű (azonos családba is tartoznak), könnyen átvitték az egyiknek a nevét a másikra. Az orvosi füsike (4.) *földepe* nevének alapja szintén a növény keserű íze. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. svéd *Gallgräs*; fi. *maasappi*. Vö. **keserűfű**, **keserűgyökér**.

Marzell *Gratiola officinalis* a. Mollay, Növénynevek 47.

földepetárnics 1807: *Földepe Tarnits* (Magy. Fűvészk. 192). **J:** 'Centaurium erythraea; kis ezerjófű'.

A *földepetárnics* összetett szó, Diószegi-Fazekas alkotása. Az előtagra l. **földepe**, az utótagra l. **tárnics**. Mivel a tárnics 'Gentiana' és az ezerjófű 'Centaurium' is keserű, azonos családba is tartoznak, könnyen átvitték az egyiknek a nevét a másikra.

földfűst 1500 k.: De fumoterre: *feld fÿst* (StrassbGl.: RMGl. 261); 1540 k.: Fvmvs-terre: *fÿldÿ fÿst* (Herb. c): RMGl. 261); 1578: *Földi fÿft* (Melius 180); 1948: *földi fűst* (MagyGyógyn. 113). **J:** 'Fumaria officinalis;

orvosi füstike'. — **~fű 1783:** *Föld-fűft-fű* (NclB. 400). **J:** 'ua.'. || **földfüsti 1. 1577 k.:** „Földfwfűjnek vjzeben fokzor mofd megh” (OrvK. 95/15); 1578: *Föld fűfti* (Melius 180); 1595: *föld fűfti* (Beythe 116a); 1775: *Föld fűsti* (Csapó 96). **J:** 'ua.'. || **földfüstike 1807:** *föld Füstike* (Magy. Fűvészk. 448); 1841: *föld Füstike* (Barra 26). **J:** 'ua.'. || **füstike 1806:** „Füstike: Fumaria” (TESz.); 1807: *Füstike* (Magy. Fűvészk. 448); — N. *füstike* (Magy-Gyógyn. 113). **J:** 1806: 'Fumaria officinalis; orvosi füstike'. | 1807: 'Fumaria; füstike'. — **orvosi füstike 1948:** *Orvosi füstike* (Magy-Gyógyn. 113); 1998: *orvosi füstike* (Priszer 379). **J:** 'ua.'. || **2. 1578:** *Föld fűstinec* gr. (Melius 180). **J:** 'Corydalis solida; ujjas keltike'. — **hüvelykes földfüsti 1578:** *Hüvelykes föld fűfti* (Melius 180). **J:** 'ua.'. || **3.** — **hüvelykes földfüsti 1783:** *Hüvelykes Föld-fűfti* (NclB. 400). **J:** 'Corydalis cava; odvas keltike'.

A *földfüst* a lat. *fumus terrae* (Melius 180) tükörfordítása. A névadás szemléleti háttere, hogy a növény nedve könnyeztet, mint a füst. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Erdrrauch* 'földfüst' (Melius 180). A *füstike* nyelvújítási származékszó, a lat. *fumaria* (< lat. *fumus* 'füst') mintájára hozták létre *-ike ~ -ika* képzőbokkal; Diószegi-Fazekas nemzetség-névvé tette. A növény hasonló típusú elnevezései más nyelvekben is megtalálhatók: ang. *fumatory, fumory*; fr. *fiel de terre, fumeter*; ol. *fumaria, fumoterra*. A *földfüsti* 'ujjas keltike' (2.) Melius alkotása, a lat. *Fumus terrae* (Melius 180) fordításával hozta létre. A *hüvelykes* jelzőt Melius így magyarázza: „hüvelykes vannac à szarán mint à vad Borfónac” (Melius 180). Az *odvas keltike* 'odvas keltike' (3.) hasonlóság alapján kapta nevét.

Marzell *Fumaria officinalis* a.

földfüstike l. **földfüst**

földikenyer 1775: *Földi kenyér* (Csapó 73); 1783: *Földi-kenyer* (NclB. 335). **J:** 'Cyclamen purpurascens; erdei ciklámen'.

A *földikenyer* a ném. *Erdbrod* (Veszelszki 185) tükörfordítása. A névadás alapja, hogy a földben található gumókat fogyasztották.

Marzell *Cyclamen europaeum* a.

fulák l. **szulák**

fúvóka N. *fuvóka* (MagyGyógyn. 264). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'.

A *fúvóka* az uráli eredetű *fúj* eredetibb *v* hiátustöltős *fív* alakjának *-ó* melléknév és *-ka* kicsinyítő képzős származéka, népi név. A névadás alapja, hogy a gyerekek fúvókának használták a növényt: „Belefújtak a tölcsérébe, lóttek vele a gyerekek” (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 227).

MagyGyógyn. 264; UEWb. 411.; TESz. *fúj* a.; EWUng. *fúj* a.

fű l. **ábel-**, **agár-**, **agármony(-)**, **aggó-**, **Alcibi-**, **aldott-**, **alleluja-**, **álmom-**, **álmomhozó-**, **angolna-**, **angyalbocskor(-)**, **angyal-**, **angyalital-** (→ **angyalitalgyökér**), **angyalrúgta-**, **angyalka(-)**, **anya-**, **anyaméh-**, **arany-**, **arannyalversengő -**, **aranyvirágú-**, **árnyék-**, **árnyékszékettő-**, **árnyékszerető-**, **asszonyemberteste-**, **atlasz-** (→ **atlaszér**), **atracél(-)**, **avar-**, **bábaíre(-)**, **bábakalács(-)**, **bab-**, **babgyilkoló-**, **bablevelű-**, **báj-**, **bak-**, **bakszarvú-**, **báldrián(-)**, **balzsam-**, **baracklevelű-**, **báránycsecs-**, **bárányfejű-**, **bárány-**, **báránynyelv(-)**, **barátfejű-** (→ **barátfő**), **barát-** (→ **barátfő**), **barátmonyú-**, **bársonyvirág-**, **bazsalikom-**, **béka-**, **békavar-**, **belénd(-)**, **benedek-**, **Bermuda-**, **bervéng(-)**, **bika-**, **bikás-**, **bikatök(ü-)**, **bimbó-**, **bisziók-**, **bojtorjánpárló-**, **bojtos-**, **boldogasszony-**, **bolha-**, **bolhaölő-**, **bolond-**, **bolondító-**, **borágó(-)**, **bordalap(-)**, **borjúfark(-)**, **borjúfejű-**, **borjúláb-**, **borjúorrú-**, **borostyán(-)**, **borostyánlevelű-**, **borse-rejű-**, **bors-**, **borsocska(-)**, **borsófojtó-**, **boszorkány-**, **boszorkánylépte-**, **bövény-**, **bösvény(-)**, **búzalevelű-**, **buzér-**, **cámoly-**, **cickafark(-)**, **cigány-**, **cinadónia(-)**, **citrom-**, **csabaíre-vér-**, **csábító-**, **csap-**, **csarab(-)**, **csattanótó(-)**, **csengő-**, **cserlevelű-**, **csikorgó-**, **csillag-**, **csillaglevelű-**, **csillagszív-**, **csillár(-)**, **csimáz-**, **csimázillatú-**, **csoda-**, **csókaorrú-**, **csuklya-**, **daruorrú-**, **diadalmas-**, **dicsőséges-**, **dinnye-**, **dinnyeízű-**, **dinnyeszagú-** (→ **dinnyeízű-**), **dísz-**, **disznógyógyító-**, **dongó-** (→ **dongóvirág**), **dög-**, **ebfejű-**, **ebfojtó-**, **ebgyógyító-** (→ **ebgyógyító-pázsit**), **ebmony-**, **ebnyelv(ü-)**, **ebrontó-**, **ecet-**, **édesgyökérű-** (→ **édesgyökér**), **édeslevelű-**, **egércsecs-**, **egérfark(-)**, **egér-**, **egérfül(-)**, **egérszagú-**, **egérüző-** (→ **egértövis**), **eketartó-**, **elalutó-**, **elfordult-**, **élőhaló-**, **embererő(-)**, **emberképű-**, **encián(-)**, **epe-**, **eper(-)**, **eperillatú-**, **er-**

nike~, erős~, erszényes~, esztragorr(ú~), étetés ellen való ~, ezerjő~, ezerlevelű~, ezüstöshátú~, fagyökerű~, fal~, fárafolyó~ (→ felfutó), farbóló~, farkas~, farkasláb(-), farkasméreg(-), farkasnevető~, farkasölő~, farkastalp(-), fecske~, fehérgyökerű~ (→ fehérgyökér), fehérhátú~, fekély~, fentő~, fenyő(-), festő~, fias~, fodorka(-), foganótt(-), fogoly~, fogpiszkáló~, fokhagyma(-), fokhagymakánya~, fokhagymaszagú~, folyó~, forduló~, forrasztó~, földepe(-), fülbeeresztő~, fülbemászfű, fülemüle-, fül-fájó(-), fül-, fürtös~, füst~, galagonya~, galamb~, galamboc~ (→ galamb~), gálna(-), gammandor(-), gelyva~, gémorrr(ú~), gerent~, giliszta~, gímnyelv(ú~), gólya~, gólyahúgytartó~, gólyaoorr(ú~), golyvarontó~, görvély~, gyapjas~, gyapjú~, gyermeklánc~, gyík~, gyíklevelű~, gypár(-), gyujtovány~, gyűrű~, gyűszű~, habzó~, hagymás~, hagymaszagú~, hagymáz~, hajás~, háló~, hályog~, hanga(-), harag~, harangláb(-), harmat~, háromlevelű~, hasindító(-), haslágýtó~, házon termő zöld ~ (→ télizöld), héja~, hetvenhétlyukú~, hideglelés ellen való ~, hollóláb(-), húgyos~, hunyor(-), ín~, ínnyújtó~, istáp(-), istenkegyelme(-), istennyila(-), iszap(-), izsóphoz hasonlatos ~, kakasfark~, kakasláb(-), kakastaréj(-), kakukk~, kakukk~-vajvirág, kalap~, kaláris~, kalinca(-), kalincaín~, kanál~, kannamosó~, kánya~, kapor(-), kapotnyak(-), kása~, kavkáz~, kecske~, kecskeszakállú~, kecskeszarvú~, kegyelem-, kele~, kelés~, kéményszisztító~, kender(-), kenő~, keresztés~, kereszt~, keselyű~, keserű~, keserűgyökerű~ (→ keserűgyökér), keserűmagú~, kígyó~, kígyógyökér(-), kígyólevelű~, kígyómarást gyógyító ~ (→ mérges vad harapást gyógyító fű), kígyónyelv(-), kígyótrank~, kikeleti-, kína~, király~, kivágott gyökerű ~, kontyos~, kopottnyak(-), korpa~, kosbor(-), kosz~, köcsög~, kökőrcsin(-), köldök~, kőrifalevelű~, kőrontó~, köszvény~, kövér~, kristóf~, kút~, kutyadöglesztő~, kutyanyelvű~, lábmosó~, lakat~, lánc~ (→ gyermeklánc~), lángos~, lator koldus lába sebesítő ~, laurus(-), legyező(-), légy~, lenlevelű~, lenvirágú~, lép~, lépkisebbítő~, lestyán(-), létra~, levestikon(-), libaláb(ú~), likas~, lófark~, lókörom(-), lonc(-), lónyelvű~, lucián~, lúdláb(-), lúdnyelvű~, lúg~, lyukasgyökerű~, lyukaslevelű~, macska~, macskaméz(-), macs-

kanádra(-), macskatalp(-), madárkeserű~, máj~-, május~, mák(-), málna(-), mályva(-), mária~, mátra~, medve~, medvetalp(-), méhekszerető~, méh~, melissza(-), mell~, mennydörgő~, méreg~, méreggyőző~, méregnyomó~, méregölő~, meresztő~, mérges~, mérges vad harapást gyógyító ~, meténg(-), metter~, méz~, mindent gyógyító ~, minden zárt feltörő ~, mirha~, mirigy~, misegertya(-), mogyoróalja(-), moly~, mosó~, mustár(-), nadály(-), nádra~ (→ mátra~), nadragulya(-), nagy~, nagy-bingó, nagy-szilva, nagyszagú~, Nándor~, naputánforgó~, nárdus(-), nátha~, nézsit~, nősző~, nyelvés~, nyúlárnyék(-), nyúl-, nyúlhere~, nyú-, nyúölő-, ón~, óra~, orbánc~, oroszlánfög(-), oroszlántalp(-), orrosfejű~, ökörfark(-), ökörnyelv(-), ökörszem(ú~), ölyv~, ördögbordája~ (→ ördög-borda), ördög~, ördögharapta~, örvény~, össze-forrasztó~, összeplántáló~, ötlevelű~, ötujjú~, palacka~, palást~, pamut~, pápa~, pápa-bárcs, paponya(-), Páris~, parlagi~, párló~, pásztor-tarsoly(-), pecsétes~, pemete~, pénzlevelű~, péra(-), pere-virág (→ péra), pereszleny(-), perje(-), peszerce(-), pézsma(-), pilliske~, pipe~, pipi~, pirító~, pirosító~ (→ pirosítógyökér), pityer~, poca~, podagra~, polaj(-), porcing~, porcinkula~ (→ porcing~), porcogó~, porcs~, porcsin(-), porcsinkeserű~, pörgő~, prüszentő~, pukkantó(-), pulyka~, putnok~, ragadó~, rákfark~, rántó~, repcsény(-), rontást gyógyító ~, rontó~, rüh~, sár ellen való ~, sár~, sarkantyú~, sárkány~, sarkas~, sarló~, sas~, saskeselyű~, sebesítő~, sebforrasztó~, seb~, sennyedék~, seprű~, sikkantyú~, sikló(-), simító~, síp~, sír~, siskak~, skarlát~, skorbut~, sobrabori~, soktérdű~ (→ soktérdű-gyökeres-), somkóró(-), sömör-, spárga~, süly~, szaka(-), szakadást gyógyító ~, szamárkörmű~ (→ szamárköröm), szapora~, szappan~, száraz~, szárcsa~, szár~, szarkaláb(-), szarvasgyökér~, szarvasnyelvű~, szász~, százbütykű~, százforintos~, száz-, szeg-szagú~, szék~, széleslevelű~, szél~, szélhordta-, szem~ (→ szemnek gyönyörűsége), Szent Antal ~ (→ Szent Antal tüze fű), Szent Antal tüze ~, Szent Iván ~ (→ Szent Iván virága), szépítő-, szerelem~, szilfalevelű~, szilvalevelű~, sziszegő-, szíverősítő~ (→ szívgyógyító), szív~, szívkes~, szőlő~, szőrös~, szöske~ (→ szőröske), szösös~, szű~, szurok~, tajtékozó~, tálmosó-, ta-

rack(-), tarló~ (→ tarlóvirág), tarsoly~, tavaszhozó~, tavaszi~, tea~, tehén~, tejes~, tejsugorító~, tekertgyökerű~, temondád~, térdkötő~, terjék~, tetemtoldó~, tetű~, tisztos~, torma(-), torok~, torokgyík~, toroktisztító~, tökösség ellen való ~ (→ tökösséggyógyító), tömjén~, túró~, tüdő~, tűz~, tyúkharpata~, tyúkláb(-), tyúkszem(-), uborka~, uborkaszagú~, ujjas~, úti~, üveg~, vakondok~, var~, varjúláb(-), vas~, vérálató~, vérehulló~, vérejáró~, veresellő~, veres~, vér~, vérhozó~, veronika(-), vérontó~, vidra~, vitéz~, vizeletindító~, víz~, víziméreg(-), zöld~, zsásza(-), zsurló~

fücska l. fűz

füdzórózsa l. rózsza

fügelevelűfű 1775: *Füge levelü-fü* (Csapó 92); 1783: *Füge levelü fü* (NclB. 382). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárfka'.

A *fügelevelűfű* Csapó alkotása; a lat. *ficaria* (< lat. *ficus* 'füge') (Csapó 92) alapján hozta létre. Csapó a növény leveleit a füge leveléhez hasonlítja. Valójában azonban a névadás alapja, hogy a növény gyökércsomói hasonlítanak az aranyeres csomókhöz, golyvához, szemölcsöz (= lat. *ficus*) stb., ezért a növényt ezek gyógyítására használták. A lat. szakny.-i *ficaria* < lat. *ficus* jelentése kettős: 1. 'füge'; 2. 'vmi golyvaféle'. Csapó nyilván nem ismerte az utóbbi, 'golyvaféle' jelentést, ezért hasonlította a leveleket a füge leveleihez. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. *Feigwarzenkraut* 'golyvafű', *Feigwurz* 'fügegyökér'.

Genauist *Ficária* a.

fül l. borjú~, egér~, egér-hölgymál, nyúl-e

fülbecseppentő N. *fülbecseppentő, fülcsoptetü* (ÚMTsz.). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'.

A *fülbecseppentő* jelölt határozós kapcsolatból keletkezett összetétel: a finnugor eredetű *fül* 'hallószerv' -be határozóragos alakjának és a *cseppentő* (a *csepeg* 'cseppenként folyik' származéka) összetétele. Az elnevezés szemléleti háttere, hogy a növény kiperéselt levélével a fülguyulladást kezelik. A névadás magyarázatára l. még **fülfű**.

UEWb. 370.

fülbeeresztőfű 1. 1583: *filbe erezto fiu*

Sedum maius vulgare (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132). **J:** 'Sedum telephinum subsp. maximum; bablevelű varjúháj'. **2. 1595:** *Filben erezto fiju* (Beythe 112); 1610 k: *Semper Viva: Semper uiuum. Sydum maius: Filben ereztheo fw* (Herb d): RMGI. 258); 1775: *Fülben erezto-fü* (Csapó 97); — N. *fübe eresztő, fülbeeresztő fű, fülbeeresztő* (ÚMTsz.). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'. **fülbeeresztőrózsza** N. *fülbeeresztő rózsza* (ÚMTsz.). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'.

A *fülbeeresztőfű* jelölt határozós kapcsolatból keletkezett összetétel: a finnugor eredetű *fül* 'hallószerv' -be határozóragos alakjának és az *ereszt* 'csurgat, folytat' -ő folyamatos melléknévi igenévképzős származékának az összetétele. Az elnevezés szemléleti háttere, hogy a növényt kiperéselt levét a fülbe csepegtetik, és fülguyulladást kezelnek vele. A *fülbeeresztőrózsza* *rózsza* elemének magyarázatára l. **fülfű**.

UEWb. 370.

fülbefacsaró 1775: *Fülben fatsaró* (Csapó 97); 1783: *Fülbe-fatsaró* (NclB. 371); 1798: *Fülben fatsaró* (Veszelszki 404); — N. *fülbecsavarító, fülbecsavaró, fülbecsavaró, fülbefacsaró* (ÚMTsz.). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'.

A *fülbefacsaró* jelölt határozós kapcsolatból keletkezett összetétel: a finnugor eredetű *fül* 'hallószerv' -be határozóragos alakjának és a *facsar* 'nedvességet, levét kisajtol' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származékának az összetétele. Az elnevezést az indokolja, hogy a növény kifacsart levét a fülbe csepegtetik, és fülguyulladást kezelnek vele. Vö. **fülfű**.

UEWb. 370.

fülbemászófű 1775: *Fülben máfzo-fü* (Csapó 97); 1798: *Fülben máfzó-fü* (Veszelszki 404). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'. **fülbemászó** N. *fülbemászó, fülbemászó* (ÚMTsz.). **J:** 'ua'.

A *fülbemászó* jelölt határozós kapcsolatból keletkezett összetétel: a finnugor eredetű *fül* 'hallószerv' -be határozóragos alakjának és a *mászik* 'kúszik, lassan halad' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származé-

kának az összetétele. A *fülbemászófü* elnevezés magyarázata, hogy a kövirózsa húsos levelének nedvét kifacsarják, és a levét a fájós fülbe csepegtetik. Vö. *fülfű*.

UEWb. 370.

fülemülefű 1775: *Fülemüle-fü* (Csapó 291); 1948: *fülemülefű* (MagyGyógyn. 322); — N. *fülemüle, fülőke, fülőjke, fülőjke* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 211); *fülemülefű* (ÜMTsz.). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'. || **fülemülevirág 1783:** *Fülemile virág* (NclB. 420). **J:** 'ua.'

A *fülemülefű* a latin eredetű *fülemüle* és a *fű* összetétele, a név arra utalhat, hogy a növény akkor virágzik, amikor a fülemüle madár szól.

fülemülesárgavirág 1519: *fülemile sarga virág* (SzT. 4: 463). **J:** 'Calendula sp.; körömvirág'.

A *fülemülesárgavirág* többszörösen összetett szó, az előtagra l. **fülemülefű**, az utótagra l. **sárgavirág**.

fülfájó N. *fülfáju* (ÜMTsz.). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'. — **~fü** N. *fülfájó fü, fülfájófü, fülfájófű, fülfájófű, fülfájófű, fülfájófű* (ÜMTsz.). **J:** 'ua.'

A *fülfájó* a finnugor eredetű *fül* 'hallószerv' és a *fáj* 'fájónak érez' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származékának az összetétele. Az elnevezés magyarázata, hogy a növényt gyulladt fül gyógyítására használják. Vö. *fülfű*.

fülfű 1. 1578: *Fül fü* (Melius 32); 1590: Semper viua: Teli zöld, *fül fü* (SzikszF.: RMGl. 257); 1775: *Fül-fü* (Csapó 97); 1998: *fülfű* (Priszter 501); — N. *fülfű, fülfű, fülfüvet gr., fülfűt gr., fülfűről gr., fülfű, fülfűj, fülfűj, fülfűl* (ÜMTsz.). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'. — **házi ~ 1948:** *Házi fülfű* (MagyGyógyn. 336). **J:** 'ua.'. | **rózsás ~ 1813:** *rózsás Fülfű* (Magy. Fűvészk. 2. 385). **J:** 'ua.'. | **2. — kicsiny ~ 1783:** *Kitsin Fülfű* (NclB. 369). **J:** 'Sedum album; fehér varjúháj'.

A *fülfű* a finnugor eredetű *fül* 'hallószerv' és a *fű* összetétele, az elnevezés magyarázata, hogy a növény kipréselt levével a fülgyulladás kezelik, a népi gyógyászatban ma is használják. A *rózsás* jelző a növénynek a ró-

zsához hasonló formájára utal, a *házi* jelző arra vonatkozik, hogy a kövirózsa sokszor a házak tetején fordul elő. Vö. **fülbecseppentő, fülbeeresztőfü, fülbefacsaró, fülbemászófü, fülfájó**.

Szabó, Melius 381.

fűnek anyja l. **anyafű**

fürdője l. **Vénusz asszony ~**

fürösztő l. **rüh ellen való ~ fű** (→ **rühfű**), **var ellen való ~ fű** (→ **varfű**)

fürt l. **börzsönyvér~, tündér~, vér~**

fürtösfű 1578: *Fürtös fü* (Melius 50a); 1783: *Fürtös-fü* (NclB. 344). **J:** 'Chenopodium botrys; mirigyes libatop'.

A *fürtösfű* valószínűleg a gör. *Botrys* 'szőlő' (Melius 50a) és a ném. *Traubenkraut* (Melius 50a) hatására alakult ki, a név magyarázata a fürtszerű virágzat. Vö. **szőlőfű**.

füstfű 1590: Chamaedrys: Czerfa leuelő fű, alii *füst fü* (SzikszF.: RMGl. 257). **J:** 'Teucrium chamaedrys; sarlós gamandor'.

A *füstfű* valószínűleg a lat. *fumaria* (< lat. *fumus* 'füst') tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény aromás illatú félcserje. Vö. **földfűst**.

füsti l. **földfűst**

füstike l. **földfűst, likasír~**

fűszeránizs 1998: *fűszeránizs* (Priszter 456). **J:** 'Pimpinella anisum; közönséges ánizs'.

A *fűszeránizs* összetett szó; a *fűszer* előtagra l. **fűszerkapor**, az utótagra l. **ánizs**. A név arra utal, hogy a növényt fűszerként használják.

fűszerbors 1998: *fűszerbors* (Priszter 458). **J:** 'Piper nigrum; fekete bors'.

A *fűszerbors* összetett szó; a *fűszer* előtagra l. **fűszerkapor**, az utótagra l. **bors**. Az elnevezés magyarázata az, hogy a termést fűszerként használják.

fűszerkapor 1998: *fűszerkapor* (Priszter 300). **J:** 'Anethum graveolens (convar. hortorum); fűszerkapor'.

A *fűszerkapor* összetett szó, a növény mai hivatalos magyar elnevezése. A *fűszer* (< *fű* 'növény, növényféle' + *szer* 'valamihez szükséges kellék') előtag azt jelzi, hogy a növényt fűszerként használják, az utótagra l. **kapor**.

TESz. *fűszer* a.; EWUng. *fűszer* a.

fűszerkőmény 1998: *fűszerkőmény* (Priszter 328). **J:** 'Carum carvi; fűszerkőmény'.

A *fűszerkőmény* összetett szó; a *fűszer* előtagra l. **fűszerkapor**, az utótagra l. **kőmény**. A névadás magyarázata, hogy a növényt fűszerként használják.

fűszersáfrány 1998: *fűszersáfrány* (Priszter 348). **J:** 'Crocus sativus; jóféle sáfrány'.

A *fűszersáfrány* összetett szó, a ném. *Gewürzsafran* tükörfordítása. A *fűszer* előtagra l. még **fűszerkapor**, az utótagra l. **sáfrány**. A *fűszer* előtag magyarázata, hogy a növényt régóta használják ételek ízesítésére. A monda szerint Zeusz a sáfrány illatától ittasult meg, amikor Ida hegyén Hérával (a házasság és születés istennőjével) nászt tartott. Gaea, a föld istennője a nász színhelyén — szerelmük tiszteletére és dicsőítésére — sáfrányt növesztett körülöttük.

MagyGyógyn. 55.

fűve l. **Eszkulápiusz ~, Gencius király ~, görögpap~, jézus~, jóhenrik~, méhek ~** (→ **méh-fű**), **ölyv madár ~** (→ **ölyvfű**), **Szent Barbara ~, Szent Benedek ~** (→ **benedekfű**), **Szent Gellért ~, Szent György ~, Szent Ilona asszony ~, Szent Jakab ~, Szent János ~, Szent László király ~, Szent Lőrinc ~, Szent Magdolna ~, Szent Róbert ~, Szent Simeon ~, szeretők ~, vargák ~, Vénusz asszony ~** (→ **Vénusz asszony haja**)

fűz — **~fa 1500** k.: De salice: *fyzfa* (StrassbGl.: RMGl. 211); 1520 k.: Salix: *fyzfa* (Herb. b): RMGl. 212); 1533: Salix: Eyn weydenbom: *Fizfa* (Murm.: RMGl. 212);

1578: *Fűz fa* (Melius 10a); 1595: *Fijfz fa* (Beythe 17), *fijz fanak* gr. (Beythe 16a); 1998: *fűzfa* (Priszter 489); — N. *fűc-fa* (MTsz.); *fűcfa* (Nyatl.). **J:** 'Salix sp.; fűz'. — **ezüstös ~ 1948:** *ezüstfűz* (MagyGyógyn. 63); 1998: *ezüstös fűz* (Priszter 489); — N. *fűc* (ÚMTsz.). **J:** 'Salix alba; ezüstös fűz'. l. **fehér ~ 1948:** *Fehér fűz* (MagyGyógyn. 63); 1998: *fehér fűz* (Priszter 489). **J:** 'ua.'. l. **ezüstös ~fa 1998:** *ezüstös fűzfa* (Priszter 489). **J:** 'ua.'. l. **fehér ~fa 1783:** *Fejér Fűz-fa* (NclB. 426); 1798: *Fejér fűz-fa* (Veszelszki 391); 1998: *fehér fűzfa* (Priszter 489). **J:** 'ua.'.

A *fűz* valószínűleg ősi örökség a finnugor korból, a megfelelések vitatottak. 1. A legvalószínűbb, hogy azonos a *fűz* igével, az alapnyelvi igenévszó 'fon' és 'fűzfa' jelentésű lehetett, jelentésfejlődése: 'fonadék' → 'fonásra, kötözésre szolgáló vessző' → 'fűzfavessző' → 'fűzfa'. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *white willow* 'fehér fűz'; ném. *Silberweide* 'ezüst fűz', *Weissweide* 'fehér fűz'. 2. A finnugor alapalak **pecz* lehetett. Vö. zürj. I. *pača* 'a fűzfa ágai, fűzfa'; votj. Sz. *pučī* 'rügy, bimbó, fakadó barkavirágzat', *pučj* 'kecskefűz, bimbó'. 3. Összefügghet a lp. N. *bēssudák* 'sodrott fűzfavessző vagy nyírfaág-ból készült kötél' szóval; a lapp szóban szóbelseji korábbi **s* vagy **č* tehető fel, a magyar szóval csak az eredeti **s* esetében tarthat össze.

TESz. *fűz*² a; EWUng. *fűz*² a.; UEWb. 367. — **Ö:** **sár~.**

fűzérés akta, fűzérés takta l. **takta**

G

gabonavirág 1948: *gabonavirág* (Magy-Gyógyn. 326). **J:** 'Centaurea cyanus; kék búzavirág'.

A *gabonavirág* összetett szó; *virág* előtagja a növény közönséges tenyésző helyére, a gabonatóblára utal. A *gabonavirág* a **búzavirág** szinonímája, azzal azonos szerkezetű név. Idegen nyelvi megfelelőkre l. ang. *cornflower*; ném. *Kornblume*; holl. *korenbloem*; dán *kornblomst*; svéd *kornblomma*.

Marzell *Centaurea cyanus* a.; TESz. *búzavirág* a.; Genaust *Cyanánthus* a.; EWUng. *búzavirág* a.

galagonya 1. 1327/1410: „Sub arbore *Galagynya*” (OkISz.); 1369: *Galganya* (OkISz.); XVI. sz. e. f.: *Gelegonya* (TESz.); 1541: *ghelegheñenek* gr. (TESz.); 1566: *galogonya*, *galagannyáról* gr. (TESz.); 1578: *Galagonya* (Melius 23); 1595: *Geleginye* (Beythe 13); 1798: *Gelegenye* (Veszelszki 25); 1807 e.: *Galagonya* (Julow 259); — N. *galegenye*, *gelegénye*, *gereginye* (MTsz.); *gelagunya* (TESz.); *geleginya* (OrmSz.); *gelegenye*, *geregenye*, *giligán* (MagyGyógyn. 121); *galaginnya*, *gálágunya*, *gēlegonyát* gr., *gelegunya*, *geregénye* (ÚMTsz.). **J:** 1327/1410: 'Crataegus sp.; galagonya'. | 1807 e.: 'Crataegus; galagonya'. — **~fa 1379:** *Galagonyafa* (TESz.); 1499: *Gelyegenyeffa* (TESz.). **J:** 'Crataegus sp.; galagonya'. | **2.** — **csere~ 1807:** *tsere Galagonya* (Magy. Fűvészk. 297); 1998: *cseregalagonya* (Priszter 346). **J:** 'Crataegus laevigata; cseregalagonya'. | **kétbibés ~ 1998:** *kétbibés galagonya* (Priszter 346). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1841:** *közönséges galagonyának* gr. (Barra 121). **J:** 'ua.'. — **~fa 1584:**

gal.ginya fa (!) (Clusius–Beythe 23); 1783: *Galagonya-fa* (NclB. 373). **J:** 'ua.'. | **3.** — **egybibés ~ 1998:** *egybibés galagonya* (Priszter 346). **J:** 'Crataegus monogyna; egybibés galagonya'. | **egymagvú ~ 1998:** *egymagvú galagonya* (Priszter 346). **J:** 'ua.'. — **~fa 1583:** *galaginya fa* (Clusius–Beythe 6: BotTört. 129). **J:** 'ua.'.

A *galagonya* valószínűleg déli szláv eredetű, vö. blg. *glogúna*, N. *glogúnya* 'galagonyacserje és a gyümölcse'; mac. *gloguna* 'ua.'; szb.-hv. *glòginja* 'a galagonya gyümölcse és a cserje'; szln. *gloginja* 'a galagonya gyümölcse'. A magyarba a déli szláv R. *glogynja* 'galagonya gyümölcse' került át **gloginya* alakban. A szó eleji mássalhangzótorlódást feloldották, a *galagonya* és *gelegenye* két irányú hangrendi kiegyenítődéssel jött létre, a magas hangrendű alakváltozatok az elhasonulásos *gēlegonya*-félékből is kialakulhattak. A *csere*, *kétbibés* (2.) és az *egymagvú*, *egybibés* (3.) jelzők két galagonyafajt különítenek el. A *csere*, *kétbibés* (2.) jelzőket az indokolja, hogy a termésben két mag található, a *cseregalagonya* Diószegi–Fazekas alkotása, a *csere* jelentése 'pár', az előtag a bibék számára utal, Diószegi–Fazekas így magyarázza: „anyafz[ára] 2–4” (Magy. Fűvészk. 297). Az *egymagvú*, *egybibés* jelző magyarázata, hogy a termésben egyetlen mag található. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *single-seed hawthorn*; ném. *Einkern-Weissdorn*.

TESz.; EWUng. **galagonyacsipke** N. *geligán-csipke* (MagyGyógyn. 121). **J:** 'Crataegus laevigata; cseregalagonya'.

A *galagonyacsipke* összetett szó; az előtagra l. **galagonya**, a **csipke** utótag eredeti jelentése gyepűrózsa 'Rosa canina', a *galagonyacsipke* növénynevében 'szúrós, tüskés növény' jelentése van.

galagonyafű 1578: *Galagonnya fű* (Melius 11a) **J:** ? 'Rosa canina; gyepűrózsa'.

A *galagonyafű* egyedi adat, Melius alkotása, az előtagra l. **galagonya**. A szöveggörnyezet alapján az *ebcsipke* és a *galagonyafű* azonos növények: „Eb cypke az az, *Galagonnya fű*” (Melius 11a). A gyepűrózsa 'Rosa canina' és a galagonya 'Crataegus sp.' adatai mutatják, hogy a két növény szúrós, tüskés felépítése miatt — hasonlóságon alapuló névátvitellel — kaphatott azonos neveket; vö. a gyepűrózsa és a galagonya egyéb azonos **csipke** és **tüskéfa** elnevezéseivel, amelyek szintén a növények szúrósságára utalnak.

Szabó Attila, Melius 370.

galagonyagyökér l. galanga

galaj 1. 1807 e.: *Galaj* (Julow 255); 1807: *Galaj* (Magy. Fűvészk. 126). **J:** 'Galium; galaj'. — **ragadós ~ 1807:** *ragadó Galaj* (Magy. Fűvészk. 127); 1948: *Ragadós galaj* (MagyGyógy. 337); 1998: *ragadós galaj* (Priszter 381). **J:** 'Galium aparine; ragadós galaj'. ■ **2. — tejoltó ~ 1807:** *Téjoltó Galaj* (Magy. Fűvészk. 126); 1998: *tejoltó galaj* (Priszter 381). **J:** 'Galium verum; tejoltó galaj'. ■ **3. — illatos ~ 1998:** *illatos galaj* (Priszter 381). **J:** 'Galium odoratum; szagos müge'.

A *galaj* Diószegi–Fazekas alkotása, a Galium nemzetség megnevezése. Valószínűleg a Fűvészkönyvben az utána található *Valaj* 'Valantia' (Magy. Fűvészk. 127) nemzetségnévvel állítható párhuzamba, mindkét növénynevet a latin név előtagjából képezték: *Galium* + *aj* > galaj, *Valantia* + *aj* > valaj. A ragadós galaj (1.), tejoltó galaj (2.) és a müge (3.) mind Galium-fajok, a növények felépítése hasonló. A *ragadós* jelző magyarázatára l. **ragadófü**. A *tejoltó* jelző magyarázatára l. **tejsugorítófü**.

galambbegy 1525 k.: Dragantum vel dragagantum: *Galamb Bewgh* (Ortus: RMG1. 106); 1578: *Galamb bégy nec* gr. (Melius 179a); 1775: *Galambbegy* (Csapó 92); 1783:

Galambbegy (NclB. 382); — N. *galambbegy* (ÚMTsz.; SzlavSz.; SzegSz.). **J:** 1525 k.: 'salátanövény, talán Ranunculus sp.; boglárka'. l 1578: 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'.

A *galambbegy* összetett szó, a *galamb* előtag szláv eredetű, az ismeretlen eredetű *begy* 'a madár nyelöcsövének kiöblösödő része' az első megjelenési adatban növénynév része (1525 k., l. fent), az ilyen alkalmazásnak feltétele, hogy a *begy* 'madárbegy' jelentésben már korábban is közkeletű volt. Azoknak a növényeknek adták a *galambbegy* nevet, amelyeket saláta gyanánt fogyasztottak. A névadási motíváció talán az, hogy a madarak, elsősorban a tyúkok és galambok szívesen csipegetik a növény levelét.

Szabó, Melius 440; TESz. *begy* a.; EWUng. *begy* a.; Nyr. 126: 59.

galambbogyó 1998: *galambbogyó* (Priszter 455). **J:** 'Phytolacca americana; amerikai alkörmös'.

A *galambbogyó* az ang. *pigeon-berry* tükröfordítása, a névadás magyarázata, hogy a madarak eszik a piros bogyókat.

galambfű 1. 1578: *Galamb fű* (Melius 144a); 1775: *Galamb-fű* (Csapó 246); 1783: *Galamb-fű* (NclB. 322). **J:** 'Verbena officinalis; vassfü'. ■ **2. 1775:** *Galamb-fű* (Csapó 107). **J:** 'Geranium columbinum; galambblábgólyaorr'. ll **galambosfű 1578:** *Galambosfű* (Melius 144a). **J:** 'Verbena officinalis; vassfü'. ll **galambocfű 1590:** *Verbenaca: Galambucz fű* (SzikszF.: RMG1. 263); 1604: *Galambotzfű* (MA.: TESz.); 1775: *Galambotz-fű* (Csapó 246); 1783: *Galambotz-fű* (NclB. 322); 1798: *Galambotz-fű* (Veszelszki 439). **J:** 'ua.'. ll **galamboc 1807:** *Galambotz* (Magy. Fűvészk. 338). **J:** 'Verbena; verbéna'.

A *galambfű* (1.) ~ *galambosfű* Melius alkotása, lat. mintára jött létre, vö. lat. *Columbaria*, *Columbaris* (Melius 144a) (< lat. *columba* 'galamb', *columbārius columbīnus* melléknév 'galamb-'). A *galamboc* és *galamboc* származékszavak, a *galamboc* -s melléknévképzővel, a *galamboc* -c kicsinyítő képzővel keletkezett a *galamb* főnévből. A névadás alapja, hogy a galambok kedvelik a növényt, így ha pl. galambdúcba te-

szik, akkor az ismerős galambok visszatalálnak. A *galamboc* növénynevet nemzetség-névvé Diószegi–Fazekas tette, a *galambocfű* névből elvonással alkották. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *pigeon's grass*; ném. *Taubenkraut*; le. *gotëbie ziele*; or. N. *голуби́нец*. A *galambfű* (2.) magyarázata, hogy a termések hosszú galamblábhhoz hasonlóak, a növénynév Csapó alkotása, talán a növény **galambláb** nevéből elvonással hozta létre a *galambfű* nevet.

Marzell *Verbena officinalis* a.; TESz. *galambóc* a.; EWUng. *galambóc* a.; Genaust *columbária* a., *columbiánus* a., *columbinus* a.; Nyr. 126: 60, 62. — **Ö: szaporagalamboc.**

galambgerely 1807: *galamb Gerely* (Magy. Fűvészk. 393). **J:** 'Geranium columbinum; galamblábgólyaorr'.

A *galambgerely* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, a **gerely** 'Geranium' nemzetségnev, az előtag magyarázatára l. *galambfű*. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *galambgerely* nevet javasolja a R. **vérállatófű, gólyaköröm, galambláb** helyett.

Nyr. 126: 61.

galambláb 1. 1578: *Galamb láb* (Melius 162). **J:** 'Erodium cicutarium; bürökgémorr. Melius ebben a szakaszban több fajt tárgyalt egyszerre, a név vonatkozhat Geranium-fajokra is: gólyaorr'. **2. 1775:** *Galambláb* (Csapó 107); 1783: *Galamb-láb* (NclB. 398). **J:** 'Geranium columbinum; galamblábgólyaorr'.

A *galambláb* (1.) Melius alkotása, a lat. *Pes Columbinus* tükörfordításával hozta létre: „Mas neue, *Pes Columbinus*, *Galamb láb*” (Melius 162). A *galambláb* (2.) Csapó alkotása, a ném. *Taubenfuß* tükörfordítása. A névadás alapja mindkét esetben a növény hosszú szára, ill. a kapcsolódó szárnyas levelek, amelyek madárlábra emlékeztetnek, de a termések hosszú, lábhoz hasonló formája is hatással lehetett a névadásra. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *long-stalked cranesbill*; cseh *kakost holubič*; le. *bodziszek gotëbi*; or. *геран голуби́ная*.

Szabó, Melius 434; Weeds *Geranium columbinum* a.; Nyr. 126: 62.

galamblábgólyaorr 1998: *galamblábgó-*

lyaorr (Priszter 384). **J:** 'Geranium columbinum; galamblábgólyaorr'.

A *galamblábgólyaorr* összetett szó, tudományos név, az előtagra l. **galambláb**, az utótagra l. **gólyaorr**.

galamboc(fű), galambosfű l. galambfű

galambsaláta 1911: *galambsaláta* (Cse-rey, Növényiszótár 120); — N. *galambsaláta* (Nyr. 12: 477; Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278; ÚMTsz.). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'.

A *galambsaláta* összetett szó, a szláv eredetű *galamb* és a *saláta* 'salátanövény' összetétele, elsősorban népi elnevezés. A névadás magyarázata, hogy a növényből tavasszal kitűnő zöldsalátát készítenek, fiatal, zsenge, csípős ízű levele salátaként fogyasztható.

Nyr. 126: 62.

galambvirág 1798: *Galamb-virág* (Veszelszki 67); 1903: *galambvirág* (Hoffmann–Wagner 111); — N. *galambvirág* (ÚMTsz.). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'.

A *galambvirág* a réti harangláb R. lat. *columbina* (< lat. *columba* 'galamb', *columbārius*, *columbinus* melléknév 'galamb-') nevének fordításával és a *virág* magyarázó utótag összetételével jött létre. A név magyarázata, hogy a növény szárán nem egy, hanem 4–6 apróbb virág nyílik, ezek emlékeztetnek az ágakon ülő madarakra. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Vogelkraut* 'madárfű'; ang. *dove's foot* 'galambláb'.

Marzell *Aquilegia vulgaris* a.; Genaust *columbária* a., *columbiánus* a., *columbinus* a.; Nyr. 126: 63.

galanga 1577 k.: *galangath* gr. (OrvK. 197/27); 1600 k.: *galgantot* gr. (Magyar–Kossa, OrvEml. 2: 256); 1998: *galangál* (Priszter 297). **J:** 'Alpinia galanga; sziámi gyömbér'. — **~havasika 1805–13:** „A' *Galanga Havasika* néhány elftendőig tartó plánta a' melly Déli Indiában és Kínában vadon nő...” (Márton, Növ. XCI, 9: 8). **J:** 'ua.'. l. **~gyökér 1783:** *Galána gyökér* (NclB. 319); — N. *galagonyagyökér*, *Gálántgyökér* (EtSz. 2: 835 *galagonyagyökér* a.; 2: 866 *galang* a.). **J:** 'ua.'. — **jávai ~gyökér 1948:** *jávai galanga gyökér* (Halmai 7). **J:** 'ua.'.

A *galanga* latin eredetű; vö. k. lat. *galan-*

ga, galgana, galganum; az alakváltozatok közül a *galgant* németből származik. Nemzetközi szó; vö. ang. *galingale*; ném. *Galgant*; sp. *Galanga*; fr. *galanga*; ol. *galanga*. A *galagonyagyökér* és a *gálántgyökér* népetimológiával keletkezett. A *galanga-havasika* Márton alkotása, a *havasika* utótag az uráli eredetű *hó* szóból keletkezett *-s* melléknévképzővel és *-ika* kicsinyítő képzővel; a névadás magyarázata, hogy a növény Indiában és Kínában, a magas hegyekben fordul elő. A *jávai* jelző szintén a növény előfordulási helyét jelzi. Vö. *galagonya*.

EtSz. *galang* a., *galanga* a., TESz.; EWUng.; UEWb. 204.

gálántgyökér l. *galanga*

gálga 1807 e.: *Gálga* (Julow 264). **J**: 'Galega; kecskeruta'. — **kecskere** ~ 1807: *ketskere Gálga* (Magy. Fűvészk. 420); 1841: *kecskere Galga* (Barra 109). **J**: 'Galega officinalis; orvosi kecskeruta'.

A *gálga* a lat. szakny.-i *Galega* szó belseji *e*-jének kiejtésével keletkezett, nemzetségnév. A *kecskere gálga* Diószegi–Fazekas tudatos alkotása, az előtag a növény egyéb *kecske* (**kecskehere**, **kecskeruta**) előtagú neveiből származik, talán a *kecskehere* szó belseji *-he*-szótagjának kiejtésével keletkezett, a névadás magyarázatára l. még **kecskehere**. Vö. **gály**.

galganya l. *galagonya*

gálna 1. — ~**bokor** 1425: „Penes locum *Kalnabokor* sub arbore *Ilicea*” (OkISz.). **J**: 1425: ? 'Sorbus aucuparia; madárberkenye'. l. ~**fa** 1998: *gálnafa* (Priszter 508). **J**: 'Sorbus aucuparia; madárberkenye'. l. 2. — ~**fa** 1500 k.: De genestra: rekethýefa, De genestra: Rekethýeffa al^{ia}s ý zalagh *galnaffa* (StrassbGl.: RMGl. 212). **J**: 'Genista tinctoria; festőrekettye'. l. ~**fabokor** 1595: Genista: Ginsteren: *Ganya fa bokor* (Ver.: RMGl. 120). **J**: 'ua.'. l. 3. — ~**fa** 1520 k.: Agnyscastvs: *galýna fa* (Herb b): RMGl. 212). **J**: 'Euonymus sp.; kecskerágó'. l. 4. 1590: Ribes: *Galna* (SzikszF.: RMGl. 263). **J**: 'Ribes sp.; ribizli'. l. 5. — ~**fű** 1590: *Galna fű* (SzikszF.: RMGl. 257); 1604: *Gálnafű* (MA.: MNy. 31: 248); 1745: *Gálna fű* (Torkos 8); 1775: *Galna-fű* (Csapó 289); 1783: *Gálna-fű* (NclB. 334); 1798: *Gálna-fű*

(Veszelszki 364). **J**: 'Pulmonaria officinalis; pettyegetett tüdőfű'. l. **gálna** 1793: *Gálna* (Földi 52); 1807 e.: *Gálna* (Julow 256); 1807: *Gálna* (Magy. Fűvészk. 154); 1867: *gálna* „Növénynem az öthímeselek seregéből és egyanyások rendéből, mely tüdőbajok ellen gyógyszerül használtatik” (CzF. 2: 1021). **J**: 'Pulmonaria; tüdőfű'. — **orvosi** ~ 1841: *orvosi*, vagy pettyegetett *gálnának* gr. (Barra 302). **J**: 'Pulmonaria officinalis; pettyegetett tüdőfű'. l. **pettyegetett** ~ 1807: *Pettyegetett Gálna* (Magy. Fűvészk. 154); 1841: *pettyegetett gálnának* gr. (Barra 302), *pettyegetett Gálna* (uo. 304). **J**: 'ua.'. l. 6. — ~**fű** 1775: *Gálna-fű* (Csapó 102); 1783: *Gálna-fű* (NclB. 383); 1813: *Gálnafű* (Magy. Fűvészk. 2. 370). **J**: 'Helleborus foetidus; büdös hunyor'. l. 7. N. *gánya* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 208). **J**: ? 'Berberis vulgaris; sóskaborbolya'. l. 8. N. *gálna* (ÚMTSz.). **J**: 'Solanum dulcamara; kesernyész csucsor'.

A *gálna* elsőként *gálnabokor* (1425), majd *gálnafa* (1500 k.) és 1590-ben *gálnafű* összetételben tűnt fel. A magyarázó utótag (*bokor*, *fa*, *fű*) nélküli *gálna* csak 1590-ből adatolható, és a nyelvújítás korában 1793-tól válik általánosan használt növénynévvé. A *gálna* szláv eredetű; vö. blg. *kalina* 'kányabangita, Punica granatum, Sorbus aucuparia, Paeonia officinalis'; szb.-hv. *kàlina* 'fagyal; N. kányabangita'; szln. *kalina* 'kányabangita; fagyal'; szlk. *kalina* 'kányabangita'; or. *калина* 'kányabangita'. Az összláv **kalina* etimológiája nincs teljesen tisztázva; talán az összláv **kalъ* 'sár' származéka, és arra utal, hogy ezek a növények a lápos, nyirkos talajt kedvelik. A magyar alakváltozatok többszörös átvétel eredményei. Az újabb *kalina* közvetlen forrása a szlovák, a régebbi *kálna* ~ *gálna* stb.-féléké azonban nem állapítható meg közelebből. A fejlődés a *málna*, *pálca* stb. típusú szavakhoz hasonlóan ment végbe; a második nyílt szótag rövid magánhangzója kiesett: *gálna* (< or. *калина*; szb.-hv. *kàlina*), *málna* (< or. *malína*; szb.-hv. *màlina*; szlovén *malina*; cseh *malína*). A hangfejlődést a *kánya* madárnév népetimológiás hatása is befolyásolhatta. A *gálna* 'madárberkenye' (1), 'festőrekettye' (2.), 'kecskerágó' (3.), 'ribizli' (4.) jelentései

nagyobb bokor vagy kisebb faszzerű növényekre vonatkoznak. A *gálna* növénynevét számtalan jelentése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, valószínűleg a jellegzetes piros szín jelenik meg mindegyik növényen, elsősorban a termések színe pirosas, némelyiké barnáspiros. 1590-től feltűnnek a kisebb, fűfélékre vonatkozó adatok: a *gálnafű* 'pettyegetett tüdőfű' (5.) és a 'büdös hunyor' (6.). Ezek a jelentések is hasonlóságon alapuló névátvitellel jöttek létre, mindegyik növény valamely részét piros szín jellemzi, a 'pettyegetett tüdőfű' (5.) virágja először pirosas-lilás, majd kék színbe vált át, a 'büdös hunyor' (6.) zöld színű, de a csüngő, harang alakú virágok széle piros. A 'büdös hunyor' (6.) R. lat. nevei között szerepel a *pulmonaria Vegetii* (< lat. *Pulmonaria* < lat. *pulmō*, gen. *pulmōnis* 'tüdő'; lat. *vegetus* 'vidám, élénk' < lat. *vegeto* 'élénkít, serkent'), ennek alapján is alkalmazhatták a *gálnafű* nevet a növényre, amely elsősorban a pettyegetett tüdőfű (5.) megnevezése, lat. neve szintén *Pulmonaria*. A *gálnafű* legelterjedtebb jelentése a 'pettyegetett tüdőfű'. A *pettyegetett gálna* Diószegi és Fazekas névalkotó munkájának eredménye; a Magyar fűvészkönyv szerzői nemzetségnévként 'Pulmonaria' a szláv eredetű *gálna* elnevezést javasolják, a *gálna* nemzetségnév elé a növény levelén látható, jellegzetes foltokra utaló *pettyegetett* megkülönböztető jelzőt illesztették. A *pettyegetett* ('pettyes, foltos') jelző hangutánzó-hangfestő eredetű, Gönczi Pál növénytanában a *pettyegetett* mint a növénytani szakszó szerepel: „*pettyegetett*, punctatum, mikor valamely szerv mintegy be van szurkálva, mint a Csillagcsín, Galatella levele; vagy átszurkáltnak látszik, mint a Csengő Linka, *Hypericum perforatum* levele, vagy mikor színesen van pontozva, mint a *Pettyegetett Gálna*, *Pulmonaria officinalis* levele” (Gönczi, PestmegyeVir. 322). Ugyanezen a szemléleten alapul a *pettyegetett gyűszűvirág* (→ *gyűszűvirág*), pártája piros, belül piros pettyes; a jelzőre l. még *pettyegetett tüdőfű* (→ *tüdőfű*). A *pettyegetett gálna* nem maradt fenn, a növénytani irodalom csak a jelzőt őrizte meg; a *Pulmonaria officinalis* mai hivatalos elnevezése *pettyegetett tüdőfű*. A *gálna*-

ra vonatkozó népi adatok megjelennek *fű, fa* magyarázó utótag nélkül is: 'sós-kaborbolya' (7.) és 'kesernyés csucsor' (8.) jelentéssel, mindkét növény neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett: jellegzetes piros termésük van.

Marzell *Helleborus foetidus* a.; EtSz.; Kniezsa, SzJsz. 178; NyK. 66: 60; TESz. *gálna* a.; EWUng. *gálna* a.

gálya 1911: *gálya* (Cserey, Növényosztár 120). **J:** 'Galega officinalis; orvosi kecskeruta'.

A *gálya* a *kecskegálya* összetételből elvonással jött létre, az utótag a *gálga* 'Galega' nemzetségnév népetimológias változata.

Ö: kecske~.

gamandor 1807: *Gamandor* (Magy. Fűvész. 342). **J:** 'Teucrium chamaedrys; sarlós gamandor'. | **nemes ~ 1841:** *nemes kamandor* (Barra 308). **J:** 'ua.'. | **sarlós ~ 1998:** *sarlós gamandor* (Priszter 520). **J:** 'ua.'. — **~fü 1775:** *Gamandor-fü* (Csapó 60); 1798: *Kamandor-fü* (Veszelszki 152). **J:** 'ua.'.

A *gamandor* idegen szó, a ném. *Gamander* átvétele. A *sarlós* jelzőre l. *sarlós-fü*.

Csapó 60. — **Ö: gamandor~ (→ tarorja).**

gamó 1903: *gamó* (Hoffmann–Wagner 111). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'. — **~virág 1783:** *Galamo-virág* (!) (NclB. 380); 1813: *Gamóvirág* (Magy. Fűvész. 2. 370). **J:** 'ua.'.

A *gamó* talán hangfestő eredetű, jelentése 'kampó, ág-bog', a névadás magyarázata, hogy a növény hosszú szárain bókóló virágok vannak kampó alakban görbült sarkantyúval.

TESz. *gamó* a.; EWUng. *gamó* a.

gánya l. gálna

gaz l. csattogó~

gége l. farkas~virág, farkasalma~virág

gegenye l. jegenye

gégevírág 1807 e.: *Gégevírág!* (Julow 265); 1813: *Gégevírág* (Magy. Fűvész. 2. 363). **J:** 'Aristolochia; farkasalma'. — **kerek ~ 1807:** *kerek Gégevírág* (Magy. Fűvész. 500); 1841: *kerek gégevírág* (Barra 387). **J:** 'Aristolochia rotunda; kerekded farkasalma'.

A *gégevírág* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása. A *gégevírág* összetett szó, a

hangutánzó eredetű *gége* 'légcső, cső' és a *virág* összetétele, a név nyilván a növény ideoda hajló szárára utal. Diószegi—(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *Gégevirág* (Magy. Fűvész. 2. 363) nevet javasolja a *R. farkasalma* helyett. A *gégevirág* nevet nem fogadta be sem a köznyelv, sem a szaknyelv, a növény hivatalos neve ma a *farkasalma*, amelyet Diószegi—Fazekas elutasított. A *kerek* jelző megkülönböztető szerepű, az almaszerű termésre és a kerek gyökérgumóra utal, a lat. *rotunda* fordításával jött létre.

TESz. *gége* a.; EWUng. *gége* a. — **Ö:** farkas~, farkasalma~.

gelegenye, gelegunya l. galagonya

geligáncstipke l. galagonyacsipke

gelyvafű N. *gelyvafű* (MagyGyógyn. 321). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófű'.

A *gelyvafű* népi név, előtagja a szerb-horvát eredetű *gelyva* arra utal, hogy a „dagadált ... [a növény] ki-nyomott levélvel tífztítani és gyógyítani lehet” (Csapó 230).

TESz. *golyva* a.; EWUng. *golyva* a.

gémorr 1894; *gémorr* (PallasLex. 7: 890); 1998: *gémorr* (Priszter 370). **J:** 'Erodium cicutarium; bürökgémorr'. — **büröklevelű** ~ 1903: *Büröklevelű gémorr* (Hoffmann—Wagner 141). **J:** 'ua.'. | ~**űfű** 1911: *Gémorru fű* (Cserey, Növényszótár 122). **J:** 'Erodium; gémorr'.

A *gémorr* növénynév csak a XIX. század végén jelent meg, kései felbukkanása valószínűsíti, hogy németből való tükörfordítás; vö. ném. *Reiherschnabel*. Végző soron a lat. *Erodium* (gör. *erōdiós* 'szürkegém, kócsag') ~ lat. *herōdius*, *herōdio* 'szürkegém, kócsag' szóra vezethető vissza, a név a termés madár-csőr alakjára céloz. Az elnevezés szemléleti alapja — csakúgy, mint a *daruorr*, *golyaorr*, *csókaorrúfű* esetében — a jellegzetes, 3–5 cm hosszú, a gém orrához hasonlatos, hasadó termés, melyből csavarszerűen megtekeredett függelékben végződő részterméskék válnak ki. A *büröklevelű* jelző a lat. *cicutarium* (< lat. *cicūta* 'bürök') hatására jött létre, vö. **bürökgémorr**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *common stork's-bill*. A *gémorrűfű* Cserey alkotása, a *gémorr -ű* melléknévképzős

származéka *-fű* magyarázó utótaggal. Vö. **ár-orr**.

Genaust *Eródium* a.; Weeds *Erodium cicutarium* a.; Nyr. 124: 480, 126: 311. — **Ö:** bürök~.

gencián 1. 1577 k.: *gencianat* gr. (OrvK. 343/27), „*Genciananak ky fachjarth leweth*” (OrvK. 591/34); 1775: *Gentiana* (Csapó 260). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'. | 2. 1578: *Gentiana* (Melius 142); 1783: *Gentiana* (NclB. 345). **J:** 'Gentiana lutea; sárga tárnics'. — ~**gyökér** 1577 k.: *Genciana gyeokereth* gr. (OrvK. 591/2); — N. *gencián gyökér* (ÚMTsz.). **J:** 'Gentiana sp.; tárnics'.

A kígyótárnics (1.) és a sárga tárnics (2.) a tárnicsfélék családjába tartozó, azonos felépítésű növények. A *gencián* a lat. szakny.-i *Gentiana* (< gör. *gentiánē* < gör. *Génthios* 'a király') átvétele. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *gentian*; sp. *genciana*; fr. *gentiane*; ol. *genziana*. Melius adta a sárga tárnicsnak a *genciána* nevet, valószínűleg nem ismert a növényre magyar népi elnevezést, így a lat. *gentiana* nevet vette át, amely a növényből származó gyógyszer-tári nyersanyagot, a drogot jelentette. Melius így magyarázta a nevet: „Magyarúl is *Gentiana* neue” (Melius 142). Vö. **encián**, **dancia**, **Gencius király füve**.

Mollay, Növénynevek 25–30.; TESz. *encián* a.; EWUng. *encián* a.; Marzell *Gentiána* a.

Gencius király füve 1. 1578: *Gentius Király füve* (Melius 142); 1783: *Gentius Király füve* (NclB. 345); 1948: *Gencius király füve* (MagyGyógyn. 214). **J:** 'Gentiana lutea; sárga tárnics'. | 2. XVII. sz.: „Cruciata: Madelgeer: Keresztes fű, Likas ir, *Gentius király fűve*, Szent László király fűve” (NéNy. 1935. 172). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'.

A *Gencius király füve* elnevezés alapja a lat. szakny.-i *Gentiana* (< gör. *gentiánē* < gör. *Génthios* 'a király'). A *Gencius király füve* Melius alkotása, a lat. szakny.-i *Gentiana* értelmezésével hozta létre, Melius így magyarázta: „Gentiana Görögül és Deákul neue, az az, *Gentius Király füve*, mert Gentius Király lelte leg előfzer hafznát” (Melius 142). A növény „A nevet Dioskurides szerint Gentiustól

vagy Gentis-től, Illiria királyától (élt Kr. e. a II. században) kapta, aki a pestis gyógyítására ajánlotta” (MagyGyógyn. 214). Melius a lat. szakny.-i *Gentiana* nevet lefordítja, sőt értelmezi a latinul nem tudó és iskolázatlan, a mondát nem ismerő olvasó számára. A magyar nép azonban nem fogadta be a Gencius királyról szóló mondát, a magyar nyelvben a Szent László királyról szóló legenda terjedt el, vö. a növény **Szent László király füve** elnevezésével. Mindkét uralkodó a pestis ellen egy *Gentius*-fajt ajánlott. A kígyótárnics (2.) *Gencius király füve* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, hasonló felépítésű növények, azonos családba (tárnicsfélék) tartoznak. Vö. **gencián**.

Mollay, Növénynevek 29–30, 39.

genyőte 1998: *genyőte* (Priszter 308); — N. Hőle, *genyőte*, *Asphodelus albus* (Nyr. 30: 529); *genyőte*, *genyéte*, *genyőte* (Tsz.); *kényéte* (Bot.Közl. 35: 278–83). **J:** 'Asphodelus sp.; aszfodélusz | Asphodelus albus; fehér aszfodélusz'.

A *genyőte* ismeretlen eredetű, Rapaics szerint a növény a gumója nyálkatartalmáról — amit a cipészek, nyergesek, könyvkötők ragasztószerként használtak — kapta a *genyőte* vagyis *gennyeske* nevet (Természet 1937. 67). Mollay Erzsébet szerint a növénynevének a bizonytalan eredetű *gennyett* melléknévből való származtatása valószínűtlen, mivel a növény szépséges. Kassai a *genyőtét* a *ken* szóból magyarázza (Kassai 2: 273–274). Ez jelentésstanilag esetleg elképzelhető, hisz a ragasztóanyag általában valami kencefice. A *kényéte* alak esetleg a német anyanyelvű Kittaibél „svábos” átírásának köszönhető.

Mollay, Növénynevek 69; TESz. *genny* a.; EWUng. *genny* a.

gereginye l. **galagonya**

gerely 1806: *gerely* (TESz. 232); 1807 e.: *Gerely* (Julow 264); 1807: *Gerely* (Magy. Fűvészk. 391). **J:** 'Geranium; gólyaorr'. — **bakbűzű ~ 1807:** *bakbűzű Gerely* (Magy. Fűvészk. 393). **J:** 'Geranium robertianum; nehézszagú gólyaorr'. | **rózsás ~ 1807:** *rózsás Gerely* (Magy. Fűvészk. 391). **J:** 'Geranium sanguineum; piros gólyaorr'.

A *gerely* 'Geranium' nemzetségnév Dió-

szegi–Fazekas alkotása, a lat. *Geranium* szó eleji *ger-* részét *-ly* elemmel „értelmesítették”; a *gerely* valószínűleg német eredetű; vö. kfn. *gêrel* 'hajítódárda' (< az ófn., kfn. *gêr(e)* kicsinyítő képzős származéka), a termések hosszú alakjára utal a név. A *gerely* növény-név nem lett köznyelvivé, a nemzetség hivatalos neve **gólyaorr**. A *bakbűzű* jelző magyarázata, hogy az egész növénynek kellemetlen szaga van. A *rózsás* jelző magyarázata, hogy a virág „szirmai nagyszép pirosak” (Magy. Fűvészk. 391).

TESz. *gerely* a.; EWUng *gerely* a.; Nyr. 126: 304. — **Ó: galamb-**.

gerentfű 1. 1500 k.: De scabiosa: warfyw v¹ *gereⁿth fyw* (StrassbGl.: RMGl. 255); 1590: Scabiosa maior Matthioli: Var, vag, rüh ellen valo főróztó fű, alii pesma, alii *gerint fű*, vocant (SzikszF.: RMGl. 257). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'. ■ **2. 1500 k.:** Celidonia: *gerent fljw*] (Herb. a): RMGl. 255). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'. ■ **3. 1792:** „A májnak és lépnek keménysége ellen a *gerény* vagy *gerents füvet* szarvas nyelvel együtt főzd-meg borban” (Nedeliczi 86: NySz. I. 1082, 1083). **J:** ? 'Antirrhinum sp.; orozslánszáj'.

A *gerentfű* 'mezei varfű' (1.) mindkét adatának a szövegében a *gerentfű* szinonimája a **varfű**, ill. a **var** vagy **rüh ellen való fűrőszó fű** (→ **varfű**, → **rühfű**) (l. fent). Ennek a két adatnak az alapján feltehetjük, hogy a *gerént* 'var, fakadék' jelentésű, a ném. R. *grint* ~ *grindt* ~ *grind* 'ótvar, var, kosz' átvétele, a szó eleji mássalhangzó-torlódást feloldották; vö. ném. R. *grintwrtze*, *grindtkrut* (Marzell *Knautia arvensis* [7] a.), *Grindkraut* (Melius 154). A vérehulló fecskéfű (2.) és az orozslánszáj (3.) *gerentfű* neve hasonlóság alapján keletkezhetett, a vérehulló fecskéfűvet sebek gyógyítására használták, az orozslánszáj azonosítása kétes.

gerezdes 1. — piros ~ 1783: *Piros Gerezdes* (NclB. 391); 1791: *Piros Gerezdes* (Lumnitzer 265); 1807: *piros gerézdes* (Magy. Fűvészk. 362). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti orozslánszáj'. ■ **2. — tavaszi ~ 1807:** *tavaszi Gerézdes* (Magy. Fűvészk. 403). **J:** 'Corydalis cava; odvas keltike'. || **tavaszi gerezdeske**

1783: *Tavafzi Gerezdeske* (NclB. 400). **J:** 'ua.'

A *gerzdes* a laza fürtökben fejlődő virágokra utal; vö. a szláv eredetű *gerezd* első megjelenése: 1395 k.: „rachenus: zelew *gerezd*” (BesztSzi.: TESz. *gerezd* a.), jelentése: 'szőlőfürt'. A *gerzdeske* a *gerezd* főnévből jött létre -s melléknévképzővel és -ke kicsinyítő képzővel. A kerti oroszlánszáj (1.) és az odvas keltike (2.) *gerzdes* neve Benkő alkotása, mindkét növénynek fürtszerű virágzata van. A *tavaszi* jelző a növény virágzási idejére utal, a *piros* jelző a virág színére.

TESz. *gerezd* a.; EWÜng. *gerezd* a. —

Ö: ~tátika (→ *tátika*).

gerezdeske l. **gerezdes**

gerlice l. **iglice**

gesztenye **1.** **1533:** *Geztöne* (Murm.: TESz.); 1577 k.: *Geztjnye* (OrvK. 237); 1578: *Gefztenye* (Melius 15); 1583: *göztynye* (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 128); 1595: *Geztynye* (Beythe 18); 1600 e.: *gesztönye* (TESz.); 1796: *geszténye* (TESz.); 1805: *gësztyne* (TESz.); 1948: *Geszténye*, *geszkinye* (Magy-Gyógyn. 68); 1998: *gesztenye* (Priszter 328); — N. *gëszkënye*, *geszkënye* (MTsz.); *gesztene*, *gesztynye*, *gesztinnye*, *kesztene* (ÜMTSz.). **J:** 'Castanea sativa; szelíd gesztenye(fa)'. — **édes** ~ **1998:** *édes gesztenye* (Priszter 328). **J:** 'ua.'. | **jőféle** ~ **1903:** *Jőféle gesztenye* (Hoffmann–Wagner 195). **J:** 'ua.'. | **szelíd** ~ **1798:** *fzelid gefztenye* (Veszelszki 139); 1807: *szelid gesztenye* (Magy. Fűvészk. 243). **J:** 'ua.'. | **-fa** **1364:** „Veniret ad duas arbores vnam videlicet *Geztenyefa* et aliam Rakatyafa” (Oklsz.); 1595: *geztynye fanak* gr. (Beythe 18); 1783: *Gefztenye fa* (NclB. 424); 1998: *gesztenyefa* (Priszter 328). **J:** 'ua.'. — **édes -fa** **1998:** *édes gesztenyefa* (Priszter 328). **J:** 'ua.'. | **szelíd** ~ **fa** **1998:** *szelid-geztenyefa* (Priszter 328). **J:** 'ua.'. **2.** — **ágas**~ **1590:** *Thlaspi*, *Thlaspidion*, *Thlaspe*: *Agas gesztyene*, *vağ*, *palacka fu* (SzikszF.: RMGl.: 267). **J:** 'Thlaspi arvense; mezei tarsóka'. **3.** — **vízi**~ **1595:** *vizi geztynye* (Beythe 98a); 1775: *Vizi gefztenye* (Csapó 268); 1783: *Vizi-gefztenye* (NclB. 331). **J:** 'Trapa natans; csemegesulyom'. **4.** **1807** e.: *Geszténye* (Julow 258). **J:** 'Aesculus; vad-

gesztenye(fa)'. — **vad**~ **1783:** *Vad Gefztenye* (NclB. 361); 1791: *Vad Geszténye* (Lumnitzer 156); 1998: *vadgesztenye* (Priszter 292). **J:** 'Aesculus hippocastanum; közönséges vadgesztenye(fa)'. — **fehér vad**~ **1998:** *fehér vadgesztenye* (Priszter 292). **J:** 'ua.'. | **közönséges vad**~ **1998:** *közönséges vadgesztenye* (Priszter 292). **J:** 'ua.'. — **vad-fa** **1813:** *vad Gesztényefa* (Magy. Fűvészk. 2. 370); 1998: *vadgesztenye(fa)* (Priszter 292). **J:** 'ua.'. — **fehér vad-fa** **1998:** *fehér vadgesztenye(fa)* (Priszter 292). **J:** 'ua.'. | **közönséges vad-fa** **1998:** *közönséges vadgesztenye(fa)* (Priszter 292). **J:** 'ua.'.

A *gesztenye* bajor-osztrák eredetű; vö. bajor-osztr. R. *kestene* 'szelídgesztenye'; h. bajor-osztr. *kesten* 'szelíd- és vadgesztenye'. Az európai nyelvekben a gör. *κάστανον* 'gesztenyefa', lat. *castanea* 'ua.' révén terjedt el; vö. fr. *châtaigne*; ol. *castagna*; le. *kasztan* 'ua.'. Az idegen földről származó, nálunk csak a XVI. századtól meghonosított közönséges vadgesztenye(fa) (4.) a nevét a nálunk őshonos szelíd gesztenyéről (1.) kapta, termésének, levelének hasonlósága alapján; rendszertanilag pedig igen távol állnak egymástól. Diószegi–Fazekas ezt írja a vadgesztenyefáról: „Magvát nem jó megenni: a' szelíd gesztenye más nemű fánn terem” (Magy. Fűvészk. 243). A *vad* jelző a hazánkban őshonos *szelid* gesztenyétől különbözteti meg; a *vadgesztenye* Benkő alkotása, a ném. *Wildcastanie* (NclB. 361) fordításával hozta létre, a növény mai hivatalos magyar elnevezése lett. A *fehér* jelző a virágok színére vonatkozik. A *jőféle* jelző valószínűleg német hatásra keletkezett; vö. ném. *Edelkastanie*. Az *édes* jelző ang. mintára jött létre; vö. ang. *sweet chestnut*. Az *ágas gesztenye* 'mezei tarsóka' (2.) névadás alapja hasonlóság, a mezei tarsóka felépítése a gesztenye virágjához hasonló, a növényen apró ágacskák találhatóak, a végükön kerek lencseszerű terméssel, mint a gesztenyén. A csemegesulyom (3.) *vízigesztenye* neve a ném. *Waffercastanie* tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a növény vízben él, a termések diószerűek, ízük pedig a gesztenye ízéhez hasonlít: „A' levelei közül Juniusban holmi apró fehér virágotskák nőnek ki, a'

mellyek helyén három fzarú vízi fekete-diók következnek, ízekre a 'gefztenyékkal igen meg-eggyezők' (Veszelszki 427).

Éder, Benkő 70; Szabó, Melius 372; Mol-
lay, Növénynevek 74; TESz.; EWUng.;
Genaust *hippocástanum* a. — **Ö:** ló~.

gesztenyebokrétafa 1807: *Geszténye Bokrétafa* (Magy. Fűvészk. 243). **J:** 'Aesculus hippocastanum; közönséges vad-
gesztenye(fa)'.

A *gesztenyebokrétafa* összetett szó; a név Diószegi–Fazekas alkotása. A **bokrétafa** utótag az *Aesculus* nemzetség elnevezése, magyaroztatást l. ott; a **gesztenye** előtag a növény R. nevének átvétele. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *Geszténye Bokrétafa* (Magy. Fűvészk. 2. 370) nevet javasolja a R. **vadgesztenyefa** (→ **gesztenye**) és **lógesztenye(fa)** helyett.

gezemice 1500 k.: Bursa pastoris: *gezemicze* (CasGl. b): RMGl. 267); XVI. sz. v.: *Sanguinaria*; *gezemice* (De Herbis: RMGl. 267). **J:** 1500 k.: 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. l XVI. sz. v.: 'egyfajta vérzést elállító fű, mint pl. a Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'.

A *gezemice* valószínűleg ikerszó, alapja talán a *geze-guza* 'gizgaz' (MTsz.) lehet, és arra utal a TESz. szerint, hogy a pásztortáska hasznavehetetlen. Az adatok azonban egyértelműen azt mutatják, hogy az 1500-as években a pásztortáska nagyon hasznos gyógynövény volt. A XVI. sz. végéről származó adatban, melynek a jelentését az RMGl. így határozza meg: 'egyfajta vérzést elállító fű' (267), a *gezemice* valószínűleg szintén 'pásztortáska' jelentésű, mivel a növény vérzéscsillapító hatású, és R. lat. neve *sanguinaria*. Vö. a növény hasonló szemléleten alapuló **vérállatófű** nevével.

TESz.; EWUng.

gilice l. **iglice**

giliceökörgűz 1798: *Gelitze ökör-gú's* (Veszelszki 59). **J:** 'Ononis spinosa; tövises iglice'.

A *giliceökörgűz* összetett szó, a *gilice* előtagra l. **iglice**, az utótagra l. **ökörgűz**.

gilisztafű 1590: *Aquilegia: Gilizta fű*

(SzikszF.: RMGl. 256); 1664: *Aquilegia* Harang virág, *geleſzta-fű* (Lippay I: 74); 1775: *Geleſzta-fű* (Csapó 57); 1798: *Geleſzta-fű* (Veszelszki 67). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'.

A *gilisztafű* a ném. *Wurmkraut* tükörfordítása. A réti haranglábát gyógynövényként bélférges, giliszta kiűzésére is használták.

Marzell *Aquilegia vulgaris* a.

gilisztaűző N. *Gilisztaűző* (MagyGyógyn. 33). **J:** 'Dryopteris filix-mas; erdei pajzsika'.

A *gilisztaűző* népi név, a névadás alapja, hogy a növényt bélférges kiűzésére használták. A *gilisztaűző* elnevezés kialakulására hatással lehetett a R. ném. *Wurmfarren, Wurm-farn* 'féregpáfrány'.

Marzell *Aspidium filix-mas* a.

gilisztaűző lúdláb l. **lúdláb**

gilisztavarádics 1807: *giliszta Varádits* (Magy. Fűvészk. 465). **J:** 'Tanacetum vulgare; gilisztaűző varádics'.

A *gilisztavarádics* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása; az előtagra l. **gilisztavirág**, az utótag nemzetségnév, magyaroztatásra l. **varádics**. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *giliszta Varádits* (Magy. Fűvészk. 2. 370) nevet javasolja a R. **gilisztavirág** helyett.

gilisztavirág 1783: *Geleſzta (ellen való) virág* (NclB. 414); 1798: *Geleſzta (ellen-való) virág* (Veszelszki 422); 1998: *gilisztavirág* (Priszter 518). **J:** 'Tanacetum vulgare; gilisztaűző varádics'.

A *gilisztavirág* korai adatai körülírással nevezik, a növény felhasználását magyarázzák: *giliszta ellen való virág*. A névadás alapja, hogy a növényt bélférges ellen használták: „Borban, vagy téjben főtt leveleinek levét ha a' geleſztásokkal gyakran itatják, azokat kiűzi” (Veszelszki 422). A névalkotásra hatással lehetett a ném. *Wurmkraut* 'féregfű'. Vö. **gilisztavarádics**.

gímharaszt 1948: *Gimharaszt* (MagyGyógyn. 35). **J:** 'Asplenium scolopendrium; szarvasnyelv páfrány'. — **éplevelű ~ 1903:** *Éplevelű gímharaszt* (Hoffmann–Wagner 20); 1911: *éplevelű gímharaszt* (Cserey, Növényosztár 274); 1948: *éplevelű gímharaszt* (Halmai 74). **J:** 'ua.'

A *gímharaszt gím* eleme a R. **gímnyelv**

előtagjának átvétele. A **haraszt** utótag arra vonatkozik, hogy a növény a harasztfélék családjába tartozik. Az **éplevelű** jelző a növény ép szélű, nyelv alakú leveleire utal (a páfrányok levelei általában nem ép szélűek, hanem mélyen hasadtak).

gímnyelv 1525 k.: *Gym nyelw* (Ortus: RMGL. 528); XVI. sz. v.: *gymnielw* (De Herbis: RMGL. 528). **J:** 'Asplenium scolopendrium; szarvasnyelvpáfrány'. — **gímnyelvűfű 1577** k.: *Gem Nyelw fwet* gr. (OrvK. 296/38), *Gem nyelwê fweth* gr. (OrvK. 12/4); 1783: *Gym nyelwü fü* (NclB. 430); 1798: *Gym nyelwü-fü* (Veszelszki 400). **J:** 'ua.'. || **címnyelvűfű 1813**: *Tzímnyelvűfü* (Magy. Fűvészk. 2. 394). **J:** 'ua.'.

A *gímnyelv* tükörfordítás, a R. ném. *Hirfchzung* (Csapó 249), *Hirschzunge* tükörfordítása. A névadás alapja az, hogy a növény levele lándzsás, ép szélű, nyelv alakú; vö. **szarvasnyelvűfű**. A *címnyelvűfű* elnevezés népetimológiával jött létre.

gímpáfrány 1998: *gímpáfrány* (Priszter 308). **J:** 'Asplenium scolopendrium; szarvasnyelvpáfrány'. — **éplevelű ~ 1998**: *éplevelű gímpáfrány* (Priszter 308). **J:** 'ua.'.

A *gímpáfrány* a növény mai tudományos elnevezése; a *gím* a R. **gímnyelv** előtagjának átvétele, a **páfrány** utótag magyarázó szerepű, a növény páfrányféle.

gliceriza, glicericia l. **higviric**

gódavére l. **gódirc**

gódirc 1807 e.: *Gódiritz* (Julow 267); 1807: *Gódiritz* (Magy. Fűvészk. 312). **J:** 'Chelidonium; ma nincs ilyen nemzetségnév'. || **gódavére** N. *Gódavére* (MagyGyógyn. 104). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'.

A *gódirc* Diószegi–Fazekas alkotása, talán a növény ném. *Goldwurz* 'arany gyökér' nevének elferdítésével keletkezett, a *gódavére* népetimológiával jött létre.

Ö: cinadónia~.

gólya l. **galambláb-orr**

gólyabors l. **gólyavirág**

gólyacsőr 1894: *gólyacsőr* (PallasLex. 8: 95). **J:** 'Geranium; gólyaorr'.

A *gólyacsőr* név magyarázata, hogy a bibeszálak a virágban természőrré nőnek ösz-

sze, ez jut kifejezésre a hosszú csőrű madarak nevével képzett növénynevekben; vö. a Geranium-fajok egyéb madár + *orr* 'csőr' összetételű neveit: **gólyaorr**, **gémorr**, **esztragorr**, **kócsagorr**, **csókaorrúfű**, **daruorrúfű**. A *gólyacsőr* kialakulására a növény lat. tudományos neve — amely szintén hosszú csőrű madárról kapta nevét —, is hatással lehetett; vö. lat. *Geranium* (< gör. *géranos* 'daru').

Genaust *Geranium* a.; Nyr. 124: 480, 126: 314.

gólyafű 1. — **jószagú ~ 1775**: *Jószagú gólya-fű* (Csapó 263). **J:** 'Pelargonium odoratissimum; citromillatú muskátli'. || **2. 1879**: *gólyafű* (Nyr. 8: 415). **J:** 'Caltha palustris; mocsári gólyahír'. || **3.** — **jószagú ~ 1948**: *Jószagú gólyafű* (MagyGyógyn. 151). **J:** 'Geranium robertianum; nehézszagú gólyaorr'. || **4.** N. *gólya fű* (ÚMTsz.). **J:** 'Dipsacus laciniatus; héjakútmácsonya'.

A gólyaorrfélék (Geraniaceae) családjába tartozó citromillatú muskátli (1.) és a nehézszagú gólyaorr (3.) *gólyafű* nevével valószínűleg a *gólyaorr ~ gólyaorrúfű* névből vonták el, a névadás magyarázatára l. **gólyaorr**. A mocsári gólyahír (2.) *gólyafű* neve nyilván a növény mocsaras előfordulási helyére utal, a héjakútmácsonya (4.) *gólyafű* neve népi név, magyarázata, hogy a levelek széleinek összenövésében kis medence keletkezik, amelyben az esővíz összegyűlik, ebből a gólyák kiszedegetik az apró élőlényeket.

Nyr. 126: 313.

gólyahagyma N. *gólyahagyma* (ÚMTsz. 2: 653). **J:** 'Allium scorodoprasum; kígyóhagyma'.

A *gólyahagyma* népi név, a névadás alapja, hogy a növényt tavasszal, a gólyák érkezésekor gyűjtik.

gólyahír 1807 e.: *Gólyahír* (Julow 259); 1807: *Gólyahír* (Magy. Fűvészk. 328); 1998: *gólyahír* (Priszter 322). **J:** 1807 e., 1807: 'Caltha; gólyahír'. | 1998: 'Caltha palustris; mocsári gólyahír'. — **mocsári ~ 1807**: *mocsári Gólyahír* (Magy. Fűvészk. 328); 1998: *mocsári gólyahír* (Priszter 322). **J:** 'Caltha palustris; mocsári gólyahír'. || **gólyahíradó** N. *góláhiradú* (Csapody–Priszter, MNövSz. 68). **J:** 'ua.'.

A *gólyahír* Diószegi–Fazekas alkotása, nemzetségnév. A *gólyahír* összetett szó, a bizonytalan eredetű *gólya* madárnév és az ismeretlen eredetű *hír* 'friss értesülés valamiről' összetétele. A névadás magyarázata, hogy a növény tavasszal a legkorábban nyílik a víz partján, a növény virágzása megelőzi a gólya tavaszi érkezését, és rendszerint a gólyamadár megérkezését hirdeti. A *gólyahíradó* ugyanezt a szemléletet tükrözi, népi név, összetett szó.

TESz. *gólyahír* a.; EWUng. *gólya-* a.; Nyr. 126: 314.

gólyahúgytartófü 1706: *gólyahúgytartófü* (MNy. 2: 322). **J:** 'Dipsacus sylvestris; erdei mácsonya'. || **gólyahúgy 1807:** *Gólyahúgy* (Magy. Fűvészk. 122); — N. *gójahúgy*, *gólyahúgnak* gr. 'Dipsacus laciniatus; héjakút-mácsonya', *gójahugy* 'Dipsacus fullonum; takácmácsonya + erdei mácsonya' (ÚMTSz.). **J:** 'ua.'. || **gólyahúgyfü 1798:** *Gólya-húgy-füinek* gr. (Veszelszki 79). **J:** 'Asphodelus albus; fehér aszfodélusz'.

A *gólyahúgytartófü* 'erdei mácsonya' Aachs (Ács) Mihály alkotása (MNy. 2: 322), magyarázata, hogy az ellentétes állású levelek széleinek összenövésében kis medence keletkezik, melyben az esővíz összegyűlik. A *gólyahúgy* elvonással keletkezett a *gólyahúgytartófü* névből. A *gólyahúgyfü* 'fehér aszfodélusz' többszörösen összetett szó, Veszelszki alkotása, a *gólya* előtag magyarázata talán az, hogy a növény magasra nő: „Más-fél réfnyre fel-nő” (Veszelszki 79), a *húgyfü* névadás alapja pedig az, hogy a növény gyökerét vese-kő elhajtásra, vizeletindításra használták: „Borban főtt gyökere' leve vizelletet, hó-fzámot, és követ hajt” (Veszelszki 79).

Nyr. 126: 313.

gólyaköröm 1583: *golya köröm* (Nyr. 126: 314); 1595: *Golya köröm* (Beythe 88); 1775: *Golya köröm* (Csapó 107); 1783: *Gólya-köröm* (NclB. 398); 1813: *G[ólya] köröm* (Magy. Fűvészk. 2. 370). **J:** 1583, 1595: 'Geranium; gólyaorr'. | 1813: 'Geranium columbinum; galamblábgólyaorr'. || **gólyakörömke** N. *gólyakörömke* (Magy-Gyógyn. 147). **J:** 'Robinia pseudacacia; fehér akác'.

A *gólyaköröm* a *gólya* madárnév és az is-

meretlen eredetű *köröm* 'szaruképződmény az ujjak végén' összetétele. A galamblábgólyaorr *gólyaköröm* elnevezése a termések hosszúság, a végén enyhén meghajló formájára utal; vö. a Geranium-fajok társneveivel, amelyek általában madárcsőröz hasonlóítják a termést, pl. **gólyacsőr**. A *gólyakörömke* népi név, az utótag a *köröm -ke* kicsinyítő képzős származéka, a névadás alapja a fehér virágok körömrre emlékeztető formája. Vö. **kányaköröm**.

gólyakút N. *gólyakút* (Jávorka 1057). **J:** 'Dipsacus sylvestris; erdei mácsonya'.

A *gólyakút* összetett szó, a *gólya* madárnév és a *kút* 'gödör, amiben összegyűlik a víz' összetétele, a névadás magyarázata, hogy a levelek által alkotott kis teknőben összegyűlik a víz, amiben gyakran sok rovar, hernyó, apró csiga van, ezt a gólya gyűjtögetés közben gondosan kiszedegeti. Vö. **héjakút**.

Nyr. 126: 313.

gólyaláb N. *gólyaláb* (Gyógysz. 373; ÚMTsz.; NyIrK. 34: 37). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrőzsa'.

A *gólyaláb* népi név, a névadás szemléleti alapja ennél az elnevezésnél a jelölt növények hosszú szára. Idegen nyelvi megfelelőre vö. R. ném. *Storchsblume*, *Storchblume* 'gólyavirág'.

Nyr. 126: 314.

gólyaorr 1. — **nehézságú ~ 1948:** *Nehézságú gólyaorr* (MagyGyógyn. 151); 1998: *nehézságú gólyaorr* (Priszter 384). **J:** 'Geranium robertianum; nehézságú gólyaorr'. ■ **2.** — **piros ~ 1998:** *piros gólyaorr* (Priszter 384). **J:** 'Geranium sanguineum; piros gólyaorr'. ■ **3. 1998:** *gólyaorr* (Priszter 383). **J:** 'Geranium; gólyaorr'. — **illatos ~ 1998:** *illatos gólyaorr* (Priszter 384). **J:** 'Geranium macrorrhizum; illatos gólyaorr'.

A *gólyaorr* a R. **esztragorr** 'gólyaorr' (első megjelenése: 1578) megfelelője, a növény-névben az *orr* utótag 'csőr' (1372 u./1448 k.-től adatolható) jelentésű. A mai tudományos *gólyaorr* 'Geranium' nemzetségnév létrejött az *esztragorr* kihalt *esztrag* előtagjának helyettesítésével, vagy a R. **gólyaorrúfű** névből elvonással, de a névalkotásra az idegen nyelvi megfelelők is hatással lehettek; vö.

ang. *storks-bill*; ném. *Storchsschnabel*. A névadás magyarázatára l. **esztragorr**. A nehézszagú gólyaorr (1.) *nehézsagú* és *szagos* jelzőinek magyarázata, hogy a növénynek erős illata van, német mintára jöttek létre, vö. ném. *Stinkender Storchschnabel*. A piros gólyaorr (2.) *piros* jelzőjének magyarázata, hogy a virág színe élénkpiros; vö. lat. *sanguineus* (< lat. *sanguineus* 'véres, vérvörös' < lat. *sanguis* 'vér').

Marzell *Geranium robertianum* a.; TESz. *orr* a.; Genaust *orr* a.; Genaust *sanguinális* a. — **Ö: galambláb-**.

gólyaorrúfű 1. 1775: *Golya oru-fű* (Csapó 107); 1783: *Gólya-orru-fű* (NclB. 398). **J:** 'Geranium columbinum; galamblábgólyaorr'. **2.** — **szagos ~ 1775:** *Szagos golya orru-fű* (Csapó 263). **J:** 'Pelargonium odoratissimum; citromillatú muskátli'. **3.** — **szagos ~ 1783:** *Szagos Gólya-orru-fű* (NclB. 398); 1948: *szagos gólyaorrúfű* (MagyGyógyn. 151). **J:** 'Geranium robertianum; nehézszagú gólyaorr'.

A *gólyaorrúfű* Csapó alkotása, a német *Storchschnabel* (Csapó 263) fordítása, a *fű* magyarázó utótag. Csapó említi még a növény *Efzterag orra* és *Darú orru-fű* (Csapó 263) neveit, nyilván ezek is hatással lehettek névadására. A névadás alapja a hosszú termés, Csapó így magyarázza: „A' gyümöltsei ollyak mint egy hozlázú Darú vagy Golya orra” (Csapó 263). A névadás magyarázatára l. még **esztragorr**, **daruorrúfű**, **gólyaorr**.

Nyr. 124: 480.

gólyavirág 1. 1813: *Gólya virág* (Magy. Fűvészk. 328); — N. *gójavirág* (ÚMTsz.). **J:** 'Caltha palustris; mocsári gólyahír'. **2. 1903:** *gólyavirág* (Hoffmann–Wagner 73); 1948: *gólyavirág* (MagyGyógyn. 50); — N. *gójavirág* (ÚMTsz.). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'.

A mocsári gólyahír (1.) *gólyavirág* nevének magyarázata, hogy a növény kora tavasszal virágzik; a névadás magyarázatára l. még *gólyahír*. Az őszi kikerics (2.) *gólyavirág* neve a ném. *Storksblume* tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a termés tavasszal jelenik meg, amikor a gólyák; l. még **csicsis-koma**.

Marzell *Colchicum autumnale* a.

golyvarontófű 1578: *Gelyua ronto fű* (Melius 179a); 1775: *Golyva-rontó-fű* (Csapó 92); 1783: *Golyva rontó fű* (NclB. 382). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'. **golyvarontó 1798:** *Golyva-rontó* (Veszelszki 158). **J:** 'ua.'

A *golyvarontófű* Melius alkotása lat. mintára: „*Scrophularia minor*, az az, *Gelyua ronto fű*” (Melius 179a). A *golyva* a lat. *Scrophularia* (< lat. *scrōfulae* 'torokdagadás, torokduzzanat') fordítása, a *rontó* magyarázó elem Melius növénynevében, arra utal, hogy golyvákat gyógyítottak a növényvel. Melius a névadást így indokolja: „A gyökere, leuele, fuccuffa, vize, pora, Marifcas, az az, Strumas, az nagy Gelyuákat, Sűlőket el ronttya ha vele kötözöd, mofođ gyakran... Ezért hiyác *Scrophularia minornac*, az az, Kifflebbic földi Sűlfűnec” (Melius 179a–180). Vö. **sűlfű**.

Melius 179a–180.

gordon — **~kóró 1456 k.:** „colligunt (zednek) ... de tribulis ficus i.e. de herbis spinosis: boýtorýanokrol (*gordonkorokrol* figheket)” (SermDom.: RMGl. 270). **J:** 'gyomnövények fészekvirággzattal, bogáncshoz hasonló terméssel; elsősorban vadsáfrány (*Carthamus tinctorius*)'. **gordon 1590:** *Arractylis vel cartamus: Gordon*: alii, mohar; *Cartamus syluestis* [!], vel *attractilis: Gordon*, mohar (SzikszF.: RMGl. 270); 1783: *Gordon* (NclB. 413); 1798: *Gordon* (Veszelszki 136). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'.

A *gordon* valószínűleg olasz jövevényszó; vö. ol. nyelvjárási *gårdõn*, *gårdûn*, *gårdo*, *cardon*, ol. *cardo*, *cardone* 'bogáncs, vadarticsóka'. Végső forrása a lat. *cardo*, *carduus* 'bogáncs, vadarticsóka'. A szó eleji m. k > g zöngésülésre vö. *gåcsér*, *guzsaly*.

TESz. *gordon*¹ a.; EWUng *gordon*¹ a.

gorika 1533: *Gentiana*: *Gentzion*: *Goryka* (Murm.: RMGl. 270). **J:** 'Gentiana sp.; tárnic'.

A *gorika* a *Gentiana lutea* 'sárga tárnic' le. *goryczka*, *gorzyczka*, *goryza* nevének átvétele. Talán azért került ide, mert a növénynek nem volt megfelelő magyar neve.

Mollay, Növénynevek 31–35; RMGl. 270.

göcsgyök 1841: *göcsgyök* (Barra 354). **J:**

'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'.

A *göcsögök* Barra alkotása, az előtag a *göcs* 'csomós' főnév, a növény gyökerén található csomókra utal, a névadás magyarázata l. *varjúmogyoró*. A *gyök* utótag elvonás a *gyökér* szóból. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *Knodenkraut* (Veszelszki 402). Vö. *barnagyökér*.

gömböstűvirág N. *gömböstűvirág* (Magy-Gyógyn. 294). **J:** 'Bellis perennis; vadszázszorszép'.

A *gömböstűvirág* népi név, a névadás alapja a virág formája, ill. a szirmok túszerű elhelyezkedése.

gönye — **büdös** ~ **1807:** *büdös Gönye* (Magy. Fűvészk. 525); 1998: *büdös gönye* (Priszter 319). **J:** 'Bryonia alba; бүдös gönye'. | **fekete** ~ **1948:** *Fekete gönye* (Magy-Gyógyn. 291). **J:** 'ua.'. — **~bogyó 1807 e.:** *Gönyebogyó* (Julow 266). **J:** 'Bryonia; gönye'.

A *gönye* nemzetségnév 'Bryonia', Diószegi–Fazekas alkotása. A *gönye* bizonytalan eredetű, esetleg abba a hangfestő eredetű szócsaládba tartozik, amelynek a *göngyölít* és családja is tagjai. A TESz. szerint „kérdéses a 'földitök' jelentésű növénynev idetartozása” „a növény esetleg kapaszkodó, kunkorodó száráról kaphatta nevét” (TESz. *gönye* a.). A *gönye* másik régi elnevezése a *földitök* (első megjelenése 1525 k.), Diószegi Orvosi fűvészkönyve a R. *földitök* nevet elutasítja, helyette a *büdös Gönye* (Magy. Fűvészk. 2. 391) elnevezést javasolja. A *gönye* jelentése valószínűleg 'sovány, satnya' utalva arra, hogy a növény és apró fekete bogyótermése a tökhöz hasonlítva nevetségesen kicsi. Diószegi–Fazekas meg is jegyzi „A' Töktől és Ugorkától abbann különböz, hogy gyümöltse gömbölyüded bogyó” (Magy. Fűvészk. 525). A *büdös* jelző a növény szagára, a *fekete* jelző a bogyók színére utal. Vö. *földitök* (→ *tök*).

TESz.; EWUng.

görbeszuka N. *görbeszuka* (Magy-Gyógyn. 179). **J:** 'Viola odorata; ibolya'.

A *görbeszuka* népi név, a *szuka* utótag északi szláv eredetű, 'kutya nösténye; nösze-mély' jelentésű. A névadás alapja talán a virág, amely állatfejhez hasonlítható.

görögpapfűve 1525 k.: Fenumgrecum: *Gewreghpapfÿwe* (Ortus: RMGI. 256). **J:** 'Trigonella foenum-graecum; görögszéna'.

A *görögpapfűve* egyedi elnevezés, a *görög* előtag a lat. foenum-graecum (< lat. *Graecus* 'görög') fordítása, amelyet valószínűleg 'görög ember, görög pap'-ként értelmeztek. A növénynev *fű* eleme magyarázó szerepű.

görögszéna 1578: *Görög széna* (Melius 96a); 1595: *Görög zena* (Beythe 28a); 1610 k.: Fenumgrecum: *góreogh széna*: Bakszaru fű (Herb. d): RMGI. 258); 1775: *Görög széna* (Csapó 108); 1998: *görögszéna* (Priszter 526). **J:** 'Trigonella foenum-graecum; görögszéna'.

A *görögszéna* a lat. foenum-graecum fordításával jött létre, vö. lat. *fenum* 'széna', lat. *Graecus* 'görög'. A névadás alapja, hogy a növény széna illatú, és Görögországban állatok etetésére használják. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *griechisch Heu*.

Genaust *fōenum-grāecum* a.

görvélyfű — **csomós** ~ **1998:** *csomós görvélyfű* (Priszter 497). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'. | **göcsös** ~ **1948:** *Göcsös görvélyfű* (MagyGyógyn. 337); 1998: *göcsös görvélyfű* (Priszter 497). **J:** 'ua.'.

A *görvély* 'duzzanat, daganat; a nyaki nyirokmirigyek megduzzadással járó gümőkóros megbetegedés' előtag a lat. szakny.-i *Scrophularia* (< lat. *scrōfulae* 'torokdagadás, torokduzzanat') fordítása. A névadás alapja a növény gumósan megvastagodott gyökértörzsének alakja, amelynek alapján úgy vélték, hogy a növény a nyaki nyirokcsomók tuberkolózisának (torokgyík) gyógyítására alkalmazható. A *göcsös* jelző a lat. *nodosa* < lat. *nōdōsus* 'csomós' < lat. *nōdus* 'csomó' fordításával jött létre. Vö. **torokgyíkfű**.

TESz. *görvély* a., *bodza* a.; EWUng. *görvély* a., *bodza* a.; Genaust *Scrophulária* a., *nodiflórus* a.

graecum l. foenum--

gumiakácia 1998: *gumiakácia* (Priszter 288). **J:** 'Acacia senegal; gumiakácia'.

A *gumiakácia* összetett szó; *gumi* előtagja a fa sebzett törzséből szivárgó gumiszerű nyálkára utal, az utótag a nemzetségnév, a lat. *acacia* átvétele, az utótagra l. **akácia**.

Farkas, Görög *akácia* a.; TESz. *akác* a.; EWUng. *akácia* a.

gumiarábikum 1577 k.: „elegych eo3we *gummi arabicommal*” gr. (OrvK. 70*/2); 1578: *Gummi Arabicummal* gr. (Melius 181); 1948: *Gummi arabicum* (MagyGyógyn. 349). **J:** 'az *Acacia senegal* (gumiakácia) sebzett törzséből szivárgó nedv'.

A *gumiarábikum* összetett szó; a lat. *Gummi arabicum* átvétele. Vö. **arábiai facsipa** (→ **facsipa**), **arabmézga**.

Márton, Növ. LXXXIV, 7: 50.

gúzs l. **eke-**, **giliceökör-**, **ökör-**

guzsaly l. **hába-**

guzsalyülővirág 1783: *Gu'sály-ülő virág*

(NclB. 360); 1798: *Gúszály-ülő virág* (Veszelszki 168). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'. || **guzsalyvirág** 1903: *guzsalyvirág* (Hoffmann–Wagner 73); 1948: *guzsalyvirág* (MagyGyógyn. 50). **J:** 'ua.'. || **guzsalyülő** 1948: *guzsalyülő* (MagyGyógyn. 50). **J:** 'ua.'.

A *guzsalyülővirág*, *guzsalyvirág*, *guzsalyülő* ném. mintára jöttek létre; vö. ném. *Spinnblumme* 'guzsalyvirág' (Veszelszki 168). A névadás magyarázata, hogy a növény virágzásával (késő ősszel) kezdődnek a hosszú téli esték, amikor az emberek leülnek szőni, fonni.

Marzell *Colchicum autumnale* a.

guzsalyvirág l. **guzsalyülővirág**

GY

gyalogbodza 1783: *Gyalog Bozza* (NclB. 352); 1798: *Gyalog-Bozza* (Veszelszki 194); 1998: *gyalogbodza* (Priszter 491). **J:** 'Sambucus ebulus; gyalogbodza'.

A növénynév *gyalog* előtagú összetett szó, amely jelzős szerkezetből forrt össze. A *gyalog* származékszó, *gyal-* alapszava ősi örökség a finnugor korból, az előtag megkülönböztető szerepű, jelentése 'földhöz közeli', 'a rendesnél, szokásosnál kisebb, alacsonyabb', a bodzafától 'Sambucus nigra' (**bodza**) különbözteti meg ezt a kisebb bodzafajtát. A növény hasonló szemléleten alapuló elnevezése a **földibodza** (→ **bodza**). Vö. **gyalogfenyő**.

TESz. *gyalog-* a.; EWUng. *gyalog-* a.

gyalogfenyő 1450: „inter rubeta *Gyalogfenyew* vocata” (MNy. 61: 486); 1783: *Gyalog-fenyő* (NclB. 427); 1798: *Gyalog-fenyő* (Veszelszki 265). **J:** 'Juniperus communis; közönséges boróka'. || ~**fa 1578:** *Gyalog főnyűfa* (Melius 9a). **J:** 'ua.'

A növénynév *gyalog* előtagú összetett szó, amely jelzős szerkezetből forrt össze. A *gyalog* előtag azt fejezi ki, hogy a közönséges boróka 'a rendes fenyőfajtáknál kisebb, alacsonyabb'. A növénynek ugyanerre a tulajdonságára utal az **aprófenyő** (→ **fenyő**) elnevezés is. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. R. *Feldcypresse* 'földi ciprus'. Vö. **gyalogbodza**.

TESz. *gyalog-* a.; EWUng. *gyalog-* a.

gyalogfenyőboróka 1807: *gyalogfenyő Boróka* (Magy. Fűvészk. 545). **J:** 'Juniperus communis; közönséges boróka'.

A *gyalogfenyőboróka* Diószegi–Fazekas alkotása, a **gyalogfenyő** előtag a növény R. ne-

ve, az utótag nemzetségnév, magyarázatára l. **boróka**. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *gyalogfenyőboróka* nevet javasolja a R. **gyalogfenyő**, **borsfenyő** helyett.

gyalogolajfa 1578: *Gyalog olay fa* (Melius 20a); 1783: *Gyalog Olaj-fa* (NclB. 362). **J:** 'Daphne mezereum; farkashárs'.

A *gyalogolajfa* Melius alkotása, a *gyalog* előtag a lat. *Chamaelea* (Melius 20a) (< lat. *chamaelea* < lat. *chamae-* < gör. *chamái* 'földön') fordítása, az *olajfa* magyarázata talán az, hogy a növény bogyói és keskeny levelei emlékeztetnek az olajfára. A növény idegen nyelvi elnevezései a babérhoz való hasonlóság alapján keletkeztek; vö. a R. lat. *laureola* (< lat. *laurus* 'babér') név alapján jött létre a ném. *Lorbeerkraut*; ang. *dwarf bay*. Vö. **földiolajfa** (→ **olajfa**).

Genaust *Chamaeáloë* a.

gyapjasfű 1783: *Gyapjas-fű* (NclB. 415); 1798: *Gyapjas-fű* (Veszelszki 238); 1903: *gyapjasfű* (Hoffmann–Wagner 165); 1948: *gyapjasfű* (Halmai 8). **J:** 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'.

A *gyapjasfű* előtagja az ótör. eredetű *gyapjú* -s melléknévképzős származéka, a névadás alapja, hogy a növény apró levélkéi molyhosak.

gyapjúfű 1. 1578: *Gyaptyu fű* (Melius 146). **J:** 'Verbascum phlomoides; szöszös ökörfarkkóró'. ■ **2. 1775:** *Gyapju-fű* (Csapó 203); 1783: *Gyapjú-fű* (NclB. 339); 1807: *Gyapjúfű* (Magy. Fűvészk. 172). **J:** 'Verbascum thapsus; molyhos ökörfarkkóró'.

A szöszös ökörfarkkóró (1.) és a molyhos ökörfarkkóró (2.) *gyapjúfű* neve a ném. *Wullkraut* (Melius 146, Csapó 203) tükörfordítása,

mindkét növény molyhos, gyapjas. Csapó így jellemzi a molyhos ökörfarkkórót: „Levelei nagyok puhák, gyapjalfak” (Csapó 203), „Az egész növény csillagszöröktől sárgásan vagy szürkén molyhos” (Hoffmann–Wagner 38).

gyegegye, gyegőnye l. jegenye

gyengegyökér 1690: „Az Himlőről ... Az harmadik állapotban mikor varajodni kezd és Jzárad:... s-mofsák pedig Bab-virág vizzel, vagy Gyenge gyűkér vizzel” (PaxCorp. 291, 295); 1775: *Gyenge gyökér* (Csapó 236). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'.

A *gyengegyökér* összetett szó, *gyenge* előtagja 'fiatal, zsenge' jelentésű, a *gyökér* utótag a növény felhasználható részére utal, amelyen csomók találhatóak; vö. **soktérű-gyökeresfű**. A *gyengegyökér* növénynevén a XIX. század elején eltűnt nyelvünkől; Veszelszki is kiemeli a gyökér gyengeségét: „A' gyökere feje, gyenge, hoflzúkas, bútzkós, egy újnyi temérdek, és erős fzagú” (Veszelszki 354).

TESz. *gyenge* a.; EWUng. *gyenge* a.

gyengevirág N. *gyöngvirág* (MagyGyógyn. 179). **J:** 'Viola odorata; ibolya'.

A *gyengevirág* népi név, *gyenge* előtagja 'zsenge, erőtlén' jelentésű, a név magyarázata, hogy a növény kora tavasszal bontja ki aprócska, lila virágait.

MagyGyógyn. 179.

gyepár l. gypár

gyepűbodza 1911: *gyepű bodza* (Cserey, Növényosztár 266); 1998: *gyepű bodza* (Priszter 491). **J:** 'Sambucus nigra; fekete bodza'.

A *gyepűbodza* összetett szó, az előtag magyarázata valószínűleg az, hogy a bodza eleven sövényt alkotott vadon, árokpartokon, sőt neveltek is belőle sövényt; vö. *gyepű* 1225: 'sövény, akadály'. Az utótag magyarázatára l. **bodza**.

TESz. *gyepű* a.; EWUng. *gyepű* a.

gyepűrózsa 1948: *Gyepűrózsa* (MagyGyógyn. 135); 1998: *gyepűrózsa* (Priszter 483). **J:** 'Rosa canina; gyepűrózsa'.

A *gyepűrózsa* összetett szó, az előtagot az indokolja, hogy a tüskés vadrózsa eleven sövényt alkotott, magyarázatára l. még **gyepűbodza**. Az utótagra l. **rózsa**.

gyermekláncfű 1783: *Gyermek lántz-fű* (NclB. 410); 1998: *gyermekláncfű* (Priszter 518). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'. || **gyermeklánc 1798:** *Gyermek-lántz* (Veszelszki 127). **J:** 'ua.'. || **láncfű** N. *láncfű* (Csapody–Priszter, MNövSz. 154). **J:** 'ua.'.

A *gyermekláncfű* összetett szó, a *gyermek* és a *lánc* 'egymásba kapcsolt karikákból álló eszköz' összetétele. A névadás alapja, hogy a növényből láncot fonnak a gyerekek. A *gyermeklánc* és a *láncfű* elvonással keletkezett a *gyermekláncfű* névből.

TESz.; EWUng.

gyertya l. király-, mise-

gyík l. torok-fű

gyíkfű 1577 k.: „Gyíkwnek es Szakat fejw fwnek leweth fachyard ky” (OrvK. 331/13); 1578: *gyékfűnec* gr. (Melius 88a); 1590: *prunella*: szilua fű, vág, *gek fű* (SzikszF.: RMGl. 257); 1775: *Gyík-fű* (Csapó 281); 1783: *Gyék-fű* (NclB. 390); 1998: *gyíkfű* (Priszter 467). **J:** 1577 k., 1578: 'Prunella sp. (P. vulgaris + P. laciniata); gyíkfű'. | 1775, 1783: 'Prunella vulgaris; közönséges gyíkfű'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges gyíkfű* (Priszter 467). **J:** 'ua.'.

A *gyíkfű* a *torokgyík* (1489: 'Diphtherie') betegségnévből elvonással keletkezett, Melius alkotása. A névadás alapja, hogy a növényt a torok betegségeinek, pl. torokgyík gyógyítására használták. A *gyík* előtag azonos az állatnévvel, a növény más elnevezésében is megjelenik állatnév betegség megnevezésére: **békavarfű**. A növény felhasználásán alapul a **toroköröme** és a **tűzfű** elnevezés is.

TESz. *torokgyík* a.; EWUng. *torokgyík* a.

gyíklevelűfű N. *gyíklevelűfű* (MagyGyógyn. 279). **J:** 'Plantago lanceolata; lánzdzás útifű'.

A *gyíklevelűfű* népi név, a névadás alapja, hogy a levelek állatnyelvhez hasonlítanak.

gyilkoló l. bab-fű

gyilok l. méreg-

gyimbor 1948: *gyimbor* (MagyGyógyn. 78), *gyimbór* (ÚMTSz.). **J:** 'Viscum album subsp. album; fagyöngy'. || **gyimború** N. *gyombolyú, gyimború* (MagyGyógyn. 78); *gyombolló, gyimboló, gyimboru, gyimború, gyimboru* (ÚMTSz.). **J:** 'ua.'.

A *gyimbor* és a *gyombolyú* népi nevek. A *gyimbor* a *dombor* 'kidudorodás' (a *domb* főnév -r képzős alakja) alakváltozata, a *gyomború* 'domború' ennek továbbképzett alakja. A névadás alapja, hogy a fagyöngy kidudorodás a fákon, a növény különféle fafajtákon élősöködik, a termése gyöngy alakú, sok apró gömböcske.

gyoboru l. **gyimbor**

gyógyító l. **disznó-fű**, **eb-fű** (→ **eb-pázsit**), **hideglelést ~ fű** (→ **hideglelés ellen való fű**), **köszvénynt ~ fű** (→ **köszvényfű**), **kígyómarást ~ fű** (→ **mérges vad harapást ~ fű**), **mindent ~ fű**, **rontást ~ fű**, **szakadást ~ fű**, **szem-fű** (→ **szemnek gyönyörúsége**), **szív-**, **tökösség-**, **var-fű** (→ **varfű**), **világ-**

gyom l. **fal-** (→ **falfű**)

gyomboló, **gyombolyú**, **gyomború** l. **gyimbor**

gyopár **1.** **1395** k.: *secat[us]: gyopar* (BesztSzt.: TESz.); 1577: *origanum: giapar* (KolGl.₂: RMGl. 279); 1578: *Gyopár* (Melius 115). **J:** 1395 k.: 'Gnaphalium sp.; gyopár l ? *Origanum vulgare*; közönséges szurokfű'. l 1577, 1578: 'Origanum vulgare; közönséges szurokfű'. — **fekete-** **1470** k.: *Origanum: feketegyopar* (CasGl. a): RMGl. 279); 1500 k.: *De origano: fekethe gyopar* (StrassbGl.: RMGl. 279); *Origanum: fekethe [gio]-par* (Herb. a): RMGl. 279); 1520 k.: *Origanum: fekethe gypaar* (Növ.: RMGl. 279); 1525 k.: *Origanum: Fekethe Gyopar* (Ortus: RMGl. 279); 1577 k.: *Fekete gyoparth gr.* (OrvK. 42/17); 1590: *Origanum, orminium: Fekete gyopar* (SzikszF.: RMGl. 279); 1610 k.: *Origanum: Fekethe giopar* (Herb. d): RMGl. 279); 1807: *fekete Gyopár* (Magy. Fűvészk. 352); — N. *fekete gyopár* (ÚMTSz.). **J:** 'ua.'. — **fekete-fű** **1664:** „*Fekete gyopár füvet*” gr. (Lippay 166). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **sárga-** **1583:** *sarga gyopar* *Sedum minus causticum* (Clusius-Beythe 7a: BotTört. 132); 1783: *Sárga Gyopár* (NclB. 368). **J:** 'Sedum acre; borsos varjúháj'. ■ **3.** N. *gyopár* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'. — **havasi-** N. *havasi gyopár* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'ua.'. l **hegyi-** **1903:** *hegyi gyopár* (Hoffmann-Wagner 165). **J:** 'ua.'. l **kétlaki-** **1807:** *kétlaki Gyopár*

(Magy. Fűvészk. 468). **J:** 'ua.'. l **parlagi-** **1783:** *Parlagi Gyopár* (NclB. 415); 1807: *parlagi Gyopár* (Magy. Fűvészk. 468). **J:** 'ua.'. — **virág** N. *gyopárvirág, gyepárvirág* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'ua.'. ■ **4.** — **fekete-** N. *Feketegyopár* (MagyGyógyn. 218). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'. ■ **5.** N. ? *gyopár* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 208). **J:** 'Bellis perennis; vadszázszorszép'.

A *gyopár* ótör. eredetű (vö. türk *yipar*; ujj. *yipar*; CC. *yipar* 'mosusz, illat', oszm. *ipar* 'mosusz'), eredeti jelentése 'különféle erős szagú fűszernövény'. A közönséges szurokfű (1.) erős szagú fűszernövény, *fekete* jelzőjének megkülönböztető szerepe van, feltehetőleg a növény lilás/kékes virágaira (vö. *sárga gyopár* '*Helichrysum arenarium*' a sárga színű virágról), esetleg a növényben található fekete festőanyagra utal: „Ennek Lugjával a' gyapjat 's fonalat feketés [zinre változtatni lehet]” (Csapó 106), „A' gyapjat feketére feltik vele” (Veszelszki 330). A 17. századtól a *gyopár* közönséges szurokfű (1.) már nem adatolható herbáriumokból, nyilvánvalóan azért, mert a *gyopár* elnevezést már más jelentésben használták: *Gnaphalium* + *Pseudognaphalium* (*erdei gyopár* '*G. sylvaticum*', *henye gyopár* '*G. supinum*' stb.). A borsos varjúháj (2.) *gyopár* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett: a virágok hasonlóak, a növény sárga, csillag alakú virágai nyáron bogernyőkben nyílnak. A *gyopár* 'parlagi macskatalp' (3.) név hasonlóság alapján jött létre, a növény felépítése a *gyopár*ra '*Gnaphalium*-fajok' és a havasigopár_{ra} '*Leontopodium*-fajok' emlékeztet. A névadás alapja, hogy a növény szürkés, szőrös levelei, hosszú száron ülő virágjai emlékeztetnek a *gyopár* és a havasigopár levelére, virágjára. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *Falsches Edelweiß* 'hamisgyopár', *Wilder Edelweiß* 'vadgyopár'. A *kétlaki* és a *parlagi* jelzők magyarázatára l. **macskatalp**. A fekete nadálytő (4.) és a vadszázszorszép (5.) *gyopár* elnevezése népi név, hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a fekete nadálytőnek érdesen szőrös, hosszú szára és levele van, mint a *gyopár*nak '*Gnaphalium*-fajok', a vad-

százszorszép törzsjából kiemelkedő kis levelek és virágok a havasigyopárra 'Leontopodium-fajok' emlékeztetnek.

MNy. 39: 359, 65: 136; SzófSz. *gyopár* a.; Marzell *Antennaria dioica* a.; TESz. *gyopár* a.; EWUng. *gyopár* a.; MNy. 211–215.

gyök l. barna~ (→ barnagyökér), göcs~

gyökér l. ábrahám~ (→ ábrahámfa), alant~, angyal~, angyalédes~, angyalital~, angyélika(-), anya~, Áron~ (→ Áron szakáll), barna~, bécsisás~ (→ sás), benedikta~ (→ benedekfű), boszorkány~, császár~, dancia(-), ebgyógyító~ (→ ebgyógyítópázsit), édes~, ember~, farkas~, farkashézag~, farkasölő~, fecske~ (→ fecskefű), fehér~, fekete~, festő~, galagonya~ (→ galanga), galanga(-), gálánt~ (→ galanga), gencián(-), gyenge~, gyömbér~ (→ gyömbéresgyökér), hézag~, kálmos(-), kaporna(-), kapotnyak(-), karácsony~, kénköves~, kereszt~ (→ keresztfű), keresztés~ (→ keresztésfű), keserű~, kígyó~, kígyófű(-), kő~, kőméz(-), lyukacsos~ (→ lyukacsgyökerűfű), macska~, madár~, menny~, méreg~ (→ méregölőfű), mester~, mogyoró~, nadály(-), ördögboroda(-), örmény~ (→ örvényfű), örvény~ (→ örvényfű), pecsét~ (→ pecsétesfű), pecsétes~ (→ pecsétesfű), piritó~ (→ piritófű), pirostító~, sárkány~, szappan~ (→ szappanfű), szarvas-fű, szegfű~ (→ szegfűszagúfű), Szent János -e, szerencse~, tajték~ (→ tajtékzófű), tekert~ (→ tekertgyökerűfű), ugró~, üres~, vér~, verhas~, vörös~

gyökere elfordult fű l. elfordultfű

gyökerű l. édes-fa (→ édesgyökér), elfordult

gyökerű fű (→ elfordultfű), elharapott ~ fű (→ kivágott gyökerű fű), fa-fű, fa~ paptöke (→ paptök), fehér-fű (→ fehérgyökér), gömbölyű ~ farkasalma (→ farkasalma), keserű-fű (→ keserűgyökér), kígyó-fű (→ kígyógyökér), kígyó-keserűfű (→ keserűfű), kirágott ~ fű (→ kivágott ~ fű), kivágott ~ fű, kőrontó-fű (→ kőrontófű), lyukacsos-fű (→ lyukacs-fű), sok-fű (→ soktérdu-gyökeresfű), szegfűszagú-fű (→ szegfűszagúfű), tekert-fű

gyökönke 1807: *Gyökönke* (Magy. Fűvész. 77). **J:** 'Valeriana; macskagyökér'. — **orvosi** ~ 1841: *orvosi*, vagy *macska gyökönkének* gr. (Barra 192). **J:** 'Valeriana officinalis subsp. officinalis; macskagyökér'. ll **macskagyökönke** 1807: *matska Gyökönke*

(Magy. Fűvész. 77). **J:** 'ua.'.

A *gyökönke* 'Valeriana' nemzetségnév Diószegi-Fazekas alkotása, a névadás alapja, hogy a növény gyökere sűrű, sokszorosán elágazó. Diószegi-Fazekas így magyarázza a névadást: „tövönn egyfelől dűztes, vagy *meggyökönt*” (Magy. Fűvész. 77). A „*meggyökönt*” (Magy. Fűvész. 77) valószínűleg 'meghajlított, sokszorosán elágazott' jelentésű, az ismeretlen eredetű *gyök-* többször származik; vö. a *gyökent* ige 'fejét le-leejtve bóbiskol; derékszögben meghajlítgat' (ÚMTsz. *gyökent* a.) jelentésével. A későbbi herbáriumszerzők is a növény jellegzetesen elágazó gyökerét emelik ki, így pl. Veszelszki ezt írja a növényről: „a' gyökere egy újni valtag, de fok apró oldal ágai vannak” (Veszelszki 436). Diószegi-Fazekas a „*meggyökönt*” 'meghajlított, sokszorosán elágazott' (Magy. Fűvész. 77) igéből elvonta a *gyökön-*tövet, és ehhez illesztette a *-ke* kicsinyítő képzőt. A *macskagyökönke* *macska* előtagját a *macskagyökér* névből vonták el, a névadás magyarázata, hogy „Gyökere szagos, a' matska szeret vele játszani” (Magy. Fűvész. 77).

TESz. *gyökint* a.; EWUng. *gyökint* a.

gyömbér 1. — **német** 1775: *Németgyömbér* (Csapó 40); 1783: *Németgyömbér* (NclB. 422); 1948: *németgyömbér* (MagyGyógyn. 47). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'. ■ **2.** — **sziámi** ~ 1998: *sziámi gyömbér* (Priszter 297). **J:** 'Alpinia galanga; sziámi gyömbér'. ■ **3.** — **vad** 1948: *N. vadgyömbér* (MagyGyógyn. 79); *vadgyömbér* (Jávorka 266). **J:** 'Asarum europaeum; kereklevelű kapotnyak'.

A *gyömbér* 'Zingiber officinale; fűszergyömbér' latin eredetű (vö. k. lat., h. lat. *gingiber* 'gyömbér', lat. *zingiber*, *zingiberi* 'gyömbér'), első megjelenése: 1395 k.: zinziberiuz; *genber*” (BesztSzj.: TESz.). A foltos kontyvirág (1.), a sziámi gyömbér (2.) és a kereklevelű kapotnyak (3.) *gyömbér* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett. A foltos kontyvirág (1.) *németgyömbér* neve a ném. *Deufcher Ingwer* tükörfordítása. A névadás alapja, hogy a növény gyökerét gyomorpanaszok gyógyítására használták, hasonlóan az ázsiai eredetű fűszergyömbér

'Zingiber officinale' gyökeréhez. A sziámi gyömbér (2.) a gyömbérfélékhez tartozik, a sziámi jelző arra vonatkozik, hogy a gyökertörzs gumói összenőnek, a gyökertörzs a fűszergyömbér 'Zingiber officinale' gyökeréhez hasonlóan hasznosítható. A kereklevelű kapotnyak (3.) vadgyömbér elnevezését a növénytan szakirodalom népi névként említi, a névadás alapja a növény erős, fűszeres illata.

TESz. gyömbér a.; EWUng. gyömbér a. — **Ö: eb-**.

gyömbéresgyökér 1783: Gyömbéres-gyökér (NclB. 376); 1798: Gyömbéres gyökér (Veszelszki 138). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'. || **gyömbérgyökér 1841:** gyömbér gyökér (Barra 119); 1998: gyömbérgyökér (Priszter 384). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'. — **erdei gyömbérgyökér 1998:** erdei gyömbérgyökér (Priszter 384). **J:** 'ua.'. | **közönséges gyömbérgyökér 1948:** Közönséges gyömbérgyökér (Magy-Gyógyn. 129); 1998: közönséges gyömbérgyökér (Priszter 384). **J:** 'ua.'

A gyömbéresgyökér magyar alkotás, a növény illatos gyökerére utal az elnevezés. A gyömbéresgyökér latin eredetű, az előtag a gyömbér 'Zingiber officinale; fűszergyömbér'-s melléknévképzős származéka, a gyömbérgyökér elvonással keletkezett a gyömbéresgyökérből. A névalkotás talán a növény R. lat. *caryophyllata* (< lat. *caryophyllon* 'fűszernövény: szegfűszeg') nevének mintájára jött létre. A R. lat. *caryophyllata* 'fűszernövény: szegfűszeg' jelentését más fűszernövénnyel, a gyömbérrel adták vissza, a név magyarázata, hogy a szegfűszeg és a gyömbér is nagyon illatos.

Marzell *Geum urbanum* a.; Genaust *Caryophyllus* a.

gyömbérgyökér l. gyömbéresgyökér

gyöngyvirág l. gyengevirág

gyöngy l. fa~

gyöngyajak 1911: Gyöngyajak (Cserey, Növényiszótár 132). **J:** 'Leonurus; gyöngyajak'. — **szúrós ~ 1903:** Szúrós gyöngyajak (Hoffmann–Wagner 119); 1998: szúrós gyöngyajak (Priszter 412). **J:** 'Leonurus cardiaca; szúrós gyöngyajak'.

A gyöngyajak valószínűleg Diószegi–Fa-

zekas gyöngyhím nemzetségnevének mintájára jött létre, a R. hím utótagot ajakra cserélték, az ajak az uráli eredetű aj 'nyílás' szóból -k kicsinyítő képzővel jött létre. A szúrós jelzőre l. szúrós gyöngyhím (→ gyöngyajak).

UEWb. 11.

gyöngybuckó N. gyöngybuckó (Magy-Gyógyn. 78); gyöngybuckó (ÚMTsz). **J:** 'Viscum album subsp. album; fagyöngy'.

A gyöngybuckó 'gyöngyecsomó' népi név, előtagja a termés formájára utal, a buckó 'csomó, kidudorodás' magyarázata, hogy a fagyöngy a fákon élősködik.

TESz. buckó a.; EWUng. buckó a.

gyöngyhím 1807: Gyöngyhím (Magy. Fűvészk. 351). **J:** 'Leonurus; gyöngyajak'. — **szúrós ~ 1807:** szúrós Gyöngyhím (Magy. Fűvészk. 351). **J:** 'Leonurus cardiaca; szúrós gyöngyajak'.

A gyöngyhím nemzetségnevének, Diószegi–Fazekas alkotása, az ótörök eredetű gyöngy és a hím 'hímzés, gyönggyel kivarrt minta' összetétele, névadásuk alapja, hogy a növény „Porhonjainn üvegenn által fűzép apró gyöngyök látszanak” (Magy. Fűvészk. 351). A szúrós jelző magyarázata, hogy „tséféje fűzörös” (Magy. Fűvészk. 351). Vö. gyöngyajak.

TESz. hím².

gyöngyköles N. gyöngyköles (Magy-Gyógyn. 218). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'.

A gyöngyköles népi név, összetett szó, az ótörök eredetű gyöngy és az ugor eredetű köles összetétele, az elnevezés valószínűleg a lila gyöngyszerű virágokra utal.

UEWb. 861.

gyöngyvirág 1. 1545: Uöttem göng uiragot mind fazekastol” (TESz.); 1578: Gyöngy virágnac gr. (Melius 138); 1590: Liliu conuallium: Gyöngy virag (SzikszF.: RMG1. 775); 1775: Gyöngy virág (Csapó 108); 1807 e.: Gyöngyvirág (Julow 258); 1807: Gyöngyvirág (Magy. Fűvészk. 232); 1998: gyöngyvirág (Priszter 342); — N. gyöngyvirág (MTsz.); gyöngyvirág (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 222). **J:** 1545, 1578, 1590, 1775, 1998: 'Convallaria majalis; májusi gyöngyvirág'. | 1807 e., 1807, 1998:

'Convallaria; gyöngyvirág'. — **fehér** ~ N. *fehér gyöngyvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 222). **J:** 'Convallaria majalis; májusi gyöngyvirág'. I **májusi** ~ **1807:** *májusi Gyöngyvirág* (Magy. Fűvészk. 232); 1998: *májusi gyöngyvirág* (Priszter 342). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **sokbütükű**~ **1807:** *sokbütükű Gyöngyvirág* (Magy. Fűvészk. 282). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'. I **vad**~ **1948:** *vadgyöngyvirág* (MagyGyógyn. 53). **J:** 'ua.'

A *gyöngyvirág* 'májusi gyöngyvirág' (1.) összetett szó, ötör. eredetű *gyöngy* előtagja illatos, fehér gyöngyöz hasonló virágaira utal. A *májusi* jelző a növény virágzási idejére vonatkozik. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *May lily*; német. *Maiglöckchen*, *Maiblume*, *Maililie*. Az orvosi salamonpecsét (2.) *sokbütükűgyöngyvirág* elnevezése Diószegi és Fazekas botanikai névalkotó munkájának eredménye. A Magyar fűvészkönyv szerzői — hasonlóság alapján — nemzetségnévként a *Gyöngyvirág* 'Convallaria' (Magy. Fűvészk. 282) elnevezést javasolják, mivel a növény a gyöngyvirághoz hasonlít. A növény gyöngyvirághoz hasonlított leveléről és virágjáról Veszelszki is megemlékezik: „a' levelei majd igen ollyak mint a' gyöngyvirágé, a' levelek a' l'zárakon egy más utánn állanak és azok' elején két-két töltésr-forma fejeir virágok függnek, a' mellyekből egy borsónyi fekete bogyók lefznek” (Veszelszki 354). Diószegi–Fazekas a *Gyöngyvirág* nemzetségnév elé a növény gyökerén található jellegzetes csomókra utaló *sokbütükű* megkülönböztető jelzőt illesztette, ezt a lat. szakny.-i *Polygonatum* (< lat. *polygonatos* 'sok csomós') mintájára alkották. A *sokbütükűgyöngyvirág* — Diószegi és Fazekas alkotása — nem maradt fenn, de a *salamonpecsét* elnevezés, amelyet Diószegi és Fazekas rossznak ítélt, és elutasított, a növény ma is használatos hivatalos elnevezése lett. Vö. **soktérdű salamonpecsét** (→ **salamonpecsét**), **soktérdű-gyökeresfű**.

TESz. *gyöngyvirág* a.; EWUng. *gyöngyvirág* a.

gyönyörűsége l. **szamár**~, **szemnek** ~ **györgyike** l. **szent**~ (→ **szentgyörgyvirág**) **gyötény**, **gyövfű**, **gyövötény** l. **jövötény**

győző l. **méreg-fű**

gyujtoványfű 1649: *Gyujtoványfű* (MNY. 33: 178); 1783: *Gyujtován-fű* (NclB. 391); 1791: *Gyujtován-fű* (Lumnitzer 265); 1798: *Gyujtovány-fű* (Veszelszki 278); 1998: *gyujtoványfű* (Priszter 416). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'. — **közönséges** ~ **1948:** *Közönséges gyujtoványfű* (MagyGyógyn. 271); 1998: *közönséges gyujtoványfű* (Priszter 416). **J:** 'ua.'. II **gyujtovány 1793:** *Gyulytovány* (Földi 52); 1807: *Gyujtován* (Magy. Fűvészk. 362). **J:** 'ua.'

A *gyujtoványfű* összetett szó, a *gyujto*vány a *gyujt* ige -*vány* képzős származéka, jelentése 'hideglelés, lázas betegség' (1531-től adathozható). A névadás magyarázata, hogy a növényt lázcsillapításra használták.

TESz. *gyujtoványfű* a.; EWUng. *gyujtoványfű* a.

gyujtoványlen 1841: *gyujtovány lenünek* gr. (Barra 353). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

Barra alkotása, az előtagra l. **gyujtoványfű**, az utótagra l. **len**.

gyujtoványpintyő 1807: *Gyujtován Pintyő* (Magy. Fűvészk. 362); 1903: *gyujtoványpintyő* (Hoffmann–Wagner 128). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

A *gyujtoványpintyő* Diószegi–Fazekas alkotása, fajnév, a *gyujtovány* előtag a *gyujtoványfű* növénynevből elvonással jött létre, magyarázatára l. **gyujtovány**. Az utótag nemzetségnév, magyarázatára l. **pintyő**.

gyűjtény, **gyűjtvény** l. **jövötény**

gyümölcsű l. **fehér** ~ **eperfa** (→ **eper**), **fehér** ~ **szederfa** (→ **szeder**), **kaláris forma** ~ **fű** (→ **kalárisfű**)

gyümölcse l. **isten**~

gyűrűfű — **mezei veres** ~ **1798:** *Mezei veres gyűrű-fű* (Veszelszki 170). **J:** 'Solidago virgaurea; aranyvessző'. I **veres** ~ **1775:** *Veres gyűrű-fű* (Csapó 13); 1783: *Veres gyűrű-fű* (NclB. 416). **J:** 'ua.'

A *gyűrűfű* hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre. A *gyűrű*(*bokor*) 'főként juhar vagy somcserje' első megjelenése 1268: *Gyrowbukur* (Oklsz.); a *gyűrű* előtag csuvasos török eredetű, a magyarba **űrük* alakban kerülhetett. A *gyűrűfű* hasonlóságon alapuló

névátvitellel keletkezett, valószínűleg az aranyvessző hosszú szára és a sárgás virágzat emlékeztet a somcserjére.

TESz. *gyűrű*¹ a.; EWUng. *gyűrű*¹ a.

gyűrűvirág 1578: *Gyűrű virág* (Melius 71a); 1775: *Gyűrű virág* (Csapó 291); 1783: *Gyűrű (magú) virág* (NclB. 420). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'.

A *gyűrűvirág* Melius alkotása, a ném. *Ringelblumen* tükörfordítása. A névadás alapja a gyűrűszerű termés.

gyűszűfű 1578: *Gyűszű fű* „à farga és verhenyegős virági” (Melius 51); 1590: *Digitalis: Vii fű, vel gyűző fű* (SzikszF.: RMGl. 257); 1775: *Gyűszű-fű* (Csapó 110). **J:** 1578: 'Digitalis purpurea; piros gyűszűvirág'. | 1590, 1775: 'Digitalis sp.; gyűszűvirág'.

A *gyűszűfű* a lat. *digitális* (vulg. lat. *digitale* 'gyűszű' < lat. *digitālis* 'ujj-' < *digitus* 'ujj') fordításával keletkezett. A névadás alapja, hogy a virágok gyűszűhöz hasonlítanak: „*Gyűszű virág; mert olyan mint a' gyűszű*” (Lippay I: 76). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Fingerhut*. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *gyűszűvirág* nevet javasolja a R. *ujjasfű* helyett.

Genaust *Digitalis* a.

gyűszűvirág 1. 1664: *Digitalis* „*Gyűszű virág; mert olyan mint a' gyűszű*” (Lippay I: 76); 1775: *Gyűszű virág* (Csapó 110); 1807 e.: *Gyűszűvirág* (Julow 263); 1807: *Gyűszűvirág* (Magy. Fűvészk. 363); 1998: *gyűszűvirág* (Priszter 359). **J:** 1664, 1775: 'Digitalis sp.; gyűszűvirág'. | 1807 e., 1807, 1998: 'Digita-

lis; gyűszűvirág'. — **kerti ~ 1841:** *kerti gyűszűvirág* (Barra 354). **J:** 'ua.'. | **piros ~ 1841:** *piros gyűszűvirág* (Barra 354); 1998: *piros gyűszűvirág* (Priszter 359). **J:** 'ua.'. | **pettyegetett ~ 1998:** *pettyegetett gyűszűvirág* (Priszter 359). **J:** 'ua.'. || **gyűszű — piros ~ 1841:** *piros Gyűszű* (Barra 357). **J:** 'Digitalis purpurea; piros gyűszűvirág'. || **2. — gyapjas ~ 1948:** *Gyapjas gyűszűvirág* (MagyGyógyn. 277); 1998: *gyapjas gyűszűvirág* (Priszter 359). **J:** 'Digitalis lanata; gyapjas gyűszűvirág'.

A *gyűszűvirág* Lippay alkotása a lat. *digitális* (vulg. lat. *digitale* 'gyűszű' < lat. *digitālis* 'ujj-' < *digitus* 'ujj') fordításával hozta létre, és *virág* magyarázó utótaggal látta el. Névadására nyilván hatással volt a növény **gyűszűfű** elnevezése. A piros gyűszűvirág (1.) és a gyapjas gyűszűvirág (2.) *Digitalis*-fajok, azonos nemzetséghez tartoznak, tehát a növények felépítése hasonló. A piros gyűszűvirág (1.) *piros* jelzője a virág színére utal, a *pettyegetett* jelző pedig a virág belsejében lévő pettyes pártatorokra. A *pettyegetett* jelző magyarázata l. még **pettyegetett tüdőfű** (→ **tüdőfű**). A *gyűszű* növénynevet Barra a *gyűszűvirág* névből vonta el. A gyapjas gyűszűvirág (2.) *gyapjas* jelzőjének magyarázata, hogy a virágok kocsánya és csészéje fehéren szőrözött. A jelző valószínűleg idegen nyelvi minták alapján jött létre; vö. ang. *woolly* 'gyapjas' *foxglove*; ném. *wolliger Fingerhut*.

Marzell *Digitalis purpurea* a., *Digitalis lanata* a.; Genaust *Digitalis* a.

H

habzófű 1948: *habzófű* (MagyGyógyn. 91); 1998: *habzófű* (Priszter 492). **J:** 'Saponaria officinalis; szappanfű'.

A *habzófű* a R. *tajtéknévképzős* mintájára jött létre. A *habzófű* az uráli eredetű *hab* -z ige-képzős és -ó melléknévképzős alakja. A névadás magyarázatára l. **tajtéknévképzős**.

UEWb. 203.

hágó l. varjú~

hagyma 1. 1395 k.: cepe: *hagma* (BesztSzj.: RMGl. 289); 1405 k.: cepe: *hagma* (SchlSzj.: RMGl. 289); 1583: *hagyma* (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 126); 1998: *hagyma* (Priszter 295). **J:** 'Allium cepa; vöröshagyma'. — **piri~** N. *pirihagyma* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 200). **J:** 'ua.'. | **sárga~** N. *sárgahagyma* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 200). **J:** 'ua.'. | **vörös~** **1525** k.: Cepe: *weres hagyma* (Ortus: RMGl. 289); 1540 k.: *weres hagma* (Herb c): RMGl. 289); 1595: *vörös hagymának* gr.(Beythe 47); 1998: *vöröshagyma* (Priszter 295); — N. *vereshagyma*, *vöröshagyma*, *vöröshagyma* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 200). **J:** 'ua.'. | **2.** — **vad~** **1525** k.: Affodillus: *wadhagyma* (Ortus: RMGl. 289); 1590: *Hastula regia* alias *asphodelus*: *Vad saphrany*, *vad hagyma* (SzikszF.: RMGl. 604). **J:** 'Asphodelus ramosus; ágas aszfodélusz'. | **3.** — **keserű ~ 1903:** *Keserű-*, vagy *pázsít-hagyma* (Hoffmann–Wagner 70). **J:** 'Allium schoenoprasum; metélőhagyma'. | **metélő~** **1590:** *porum sectium*: *Metelő hagyma* (SzikszF.: RMGl. 289); 1664: *Porum lectile* *Metéllő-hagyma* (Lippay II: 146); 1807: *metelő Hagyma* (Magy. Fűvészk. 225); 1998: *metélőhagyma* (Priszter 295). **J:** 'ua.'. |

pázsit~ 1903: *pázsít-hagyma* (Hoffmann–Wagner 70); 1911: *pázsít hagyma* (Cserey, Növényiszótár 10). **J:** 'ua.'. | **4.** — **magvas ~ 1807:** *magvas Hagyma* (Magy. Fűvészk. 226). **J:** 'Allium scorodoprasum; kígyóhagyma'. | **török~ 1813:** *Török H[agyma]* (Magy. Fűvészk. 2. 372). **J:** 'ua.'. |

A *hagyma* származékszó lehet; a *hagym-tő* finnugor kori örökség, a finnugor alapalak **kočm3* vagy *kačm3* lehetett, a szóvégi *a* valószínűleg képző. A vöröshagyma (1.) *vörös* és *sárga* jelzőjét a gumó külső szárak vöröses-barnás hagymaleveleiről kapta. A *pirihagyma* előtagja (*piri-*) szintén a pirosas-barnás hagymalevelekre utal; az igen korai *pir ~ pēr ~ pör ~ por* töből származik, esetleg nomenverbum tő lehetett, eredetileg a sülés folyamatát kísérő pattogás hangját elevenítette meg, végső soron a *piros*, *pirul*, *pirít* is idetartozik. A ágas aszfodélusz (2.) *vadhagyma* névének alapja, hogy a gyökér a hagymához hasonló, l. még **vadfokhagyma** (→ **fokhagyma**). A *metélőhagyma* (3.) lat. mintára jött létre, a növény R. lat. neve *porrum sectile* (< lat. *sectilis* 'metszett'). A *keserű* jelző megkülönböztető szerepű. A *pázsít-hagyma* elnevezés alapja nyilván a növény fűszerű levele; idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Graslauch* (Veszelszki 147) 'fűhagyma'. A kígyóhagyma (4.) *magvas* jelzője a fokhagymaszerű gerezdekre utal: „Gerézdjeiről a' héjja könnyen lekoppad” (Magy. Fűvészk. 226).

Marzell *Allium schoenoprasum* a.; TESz. *hagyma* a., *pirít* a., *piros* a.; EWUng. *hagyma* a., *pirít* a., *piros* a.; UEWb. 164. — **Ö:** **burgonya~**, **csóka~**, **fok~**, **golya~**, **kígyó~**, **medve~**, **mogyoró~**, **pár~**, **póré~**, **posz~**, **salotta~**, **sás~**.

hagymalapu 1903: *hagymalapú* (Hoffmann–Wagner 138); 1948: *hagymalapu* (Halmi 7). **J:** 'Alliaria petiolata; hagymaszagú kányaszombor'.

A *hagymalapu* összetett szó, az előtagra l. **hagyma**, az utótagra l. **lapu**. A névadás magyarázata, hogy a zsenge növényi részek, a nagyobb levelek, a lapuk megdörzsölve fokhagymaillatúak. Vö. **fokhagymaszagúfű**.

hagymásfű 1948: *hagymásfű* (Halmi 7). **J:** 'Alliaria petiolata; hagymaszagú kányaszombor'.

A *hagymás* előtag a **hagyma** -s melléknév-képzős származéka, a név magyarázata, hogy a növénynek hagymára emlékeztető illata van. Vö. **fokhagymaszagúfű**.

hagymaszagúfű N. *hagymaszagu-fű* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 200). **J:** 'Alliaria petiolata; hagymaszagú kányaszombor'.

A *hagymaszagúfű* népi név, a névadás magyarázatára l. **fokhagymaszagúfű**.

hagymásfű 1798: *Hagymás-fű* (Veszelszki 36); 1903: *hagymásfű* (Hoffmann–Wagner 138). **J:** 'Alliaria petiolata; hagymaszagú kányaszombor'.

A hagymaszagú kányaszombor *hagymásfű* neve származhat a *hagymás* 'lázás betegség' betegségnévből, de a *hagyma* népetimológiai hatása is érvényesülhetett létrejöttében: a növénynek hagymaszaga van. A hagymaszagú kányaszomborral elsősorban sebeket kezeltek, de lázcsillapításra is használtak. Vö. **fokhagymaszagúfű**.

haj l. árvalány~, **Vénusz asszony ~a, vénusz~, vénusz-páfrány**

hajásfű 1578: *haias fű* (Melius 82); 1775: *Hájás-fű* (Csapó 229); 1783: *Hajas-fű* (NclB. 416). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges agógfű'.

A *hajásfű* Melius alkotása, az előtag az ugor eredetű *haj* 'a koponya szőrzete' -s melléknévképzős származéka. A névadás szemléleti háttere, hogy a növénynek fehér bőbitájú kaszattermése van, Veszelszki így magyarázza: „a' korója gömbölyű, üres, barnás, a' mellynek ágos-bogas tetején a' sárga gombos virágok ülnek, mellyek őfz-felé fízinte úgy meg-őfzülnek mint a' meg-aggott öreg fe-

jeken a' hajak" (Veszelszki 407). Vö. **szőszös-fű**.

TESz. *haj* a.; EWUng *haj* a.; UEWb. 854.

hajtó l. has-kökényfa (→ **kökény**)

halál l. bolha~ (→ **bolhafű**)

halálfa 1841: *halálfának* gr. (Barra 424).

J: 'Taxus baccata; tiszafa'.

A *halálfa* összetett szó, az előtag az uráli eredetű *hal* -ál képzős származéka. Az elnevezés magyarázata, hogy a *tiszafa* minden növényi része mérgező anyagot tartalmaz, amely a melegvérű állatok szívműködését és légzését bénítja: „a' tiszafát mérges hatása miatt halálfának nevezték" (Barra 424).

Mollay, Növénynevek 80; TESz. *hal* a.; EWUng. *hal* a.; UEWb. 119.

halálfejecske 1998: *halálfejecske* (Priszter 429). **J:** 'Misopates orontium; vetési oroszlánszaj'.

A *halálfejecske* tükörfordítás, a ném. *Todtenköpfel* fordítása. A névadás magyarázata, hogy a termék halálfejre emlékeztet.

Priszter 429.

halálvirág N. *halálvirág* (MagyGyógyn. 322). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'.

A *halálvirág* népi elnevezés, alapja a növény késői virágzási ideje, még novemberben, a halottak napján is virágzik. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Totenblume*; fr. *fleur de mort*.

Marzell *Calendula officinalis* a.

haló l. élő-fű

hálófű N. *hálófű* (MagyGyógyn. 279). **J:** 'Plantago lanceolata; lándzsás útifű'.

A *hálófű* népi név, a *háló* uráli örökség, a névadás alapja, hogy a növény jellegzetesen hosszanti erezetű.

UEWb. 120.

halok l. élek~

haloványka — áldott ~ 1903: *Áldott haloványka* (Hoffmann–Wagner 170). **J:** 'Cnicus benedictus; áldott bárcs'.

A *haloványka* valószínűleg Wagner alkotása; egyedi adat. Az *áldott* jelző a lat. *benedictus* fordítása; vö. **áldottfű**. A *haloványka* az uráli eredetű *hal*- 'megszűnik élni' igéből *vány*-, *-ván* névszóképző-borral és *-ka* kicsinyítő képzővel jött létre, Wagner

alkotta talán utalva arra, hogy a növény fész-
kének belső pikkelyei pókhálósak.

TESz. *halvány* a.; EWUng. *halvány* a.;
UEWb. 119.

halyag 1. — **veres~ 1525** k.: Alkekengi:
wereshalyag vel papmonya (Ortus: RMGL.
299). **J:** 'Physalis alkekengi; zsidócserez-
nye'. ■ **2.** — **vereshólyag** N. *veres hólyag*
(MagyGyógyn. 259; Jávorka 973). **J:**
'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'.

A *vereshalyag* 'zsidócsereznye' (1.) *ha-
lyag* eleme a TESz. és az EWUng. szerint ismeretlen eredetű. Ebben a növénynevében valószínűsíthető, hogy a lampionszerű vagy hólyagszerű természetéről van szó, amely éréskor narancspirosra színeződik, erre utal a *veres* jelző. A *vereshólyag* 'bolondító beléndek' (2.) *hólyag* utótagja szintén ismeretlen eredetű, a termés hólyagszerű burkára utal; a névadás magyarázatára l. még *csodamag*.

TESz. *halyag* a., *hólyag* a.; EWUng. *halyag* a., *hólyag* a.

hályogfű N. *Hályogfű* (MagyGyógyn. 129). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'.

A *hályogfű* népi elnevezés, a *hályog* 'különbéféle szembetegségek neve' előtag a finnugor eredetű *hály* -g kicsinyítő képzős származéka. A névadás magyarázata, hogy az erdei gyömbérgyökérrel különféle szembetegségek gyógyítására használták.

UEWb. 121.

hanga 1. 1460 k.: maledict[us] homo, ... erit eni[m] qu[asi] mirice in deferto: *hanga* (JászGf.: TESz.); 1807 e.: *Hanga* (Julow 258); 1998: *hanga* (Priszter 322); — N. *ganga* (MNYTK. 74. sz. 30). **J:** 1460 k., 1807 e.: 'Calluna sp.; csarab'. | 1998: 'Calluna vulgaris; csarab'. — **~fa 1783:** *Hanga-fa* (NclB. 362); 1798: *Hanga-fa* (Veszelszki 206). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **~fű 1775:** *Hanga-fű* (Csapó 194); 1783: *Hanga-fű* (NclB. 397). **J:** 'Sinapis arvensis; vadrepce'.

A csarab (1.) *hanga* elnevezése ismeretlen eredetű; a *ganga* mássalhangzó-hasonulással keletkezett. Csapó *hangafű* 'vadrepce' (2.) neve német mintára jött létre; vö. ném. *Heydekraut* 'hangafű'. A vadrepce bokros felépítése, vékony levélkéi emlékeztetnek a csa-

rabra.

TESz.; EWUng. — **Ö:** *avar~*, *rep-csény~*.
hangarepcseny 1903: *hangarepcseny*
(Hoffmann–Wagner 139). **J:** 'Sinapis arvensis; vadrepce'.

A *hangarepcseny* összetett szó; az előtagra l. **hanga**, az utótagra l. **repcsény**.

hánytatófa 1966: *hánytatófa* (Csapody–Priszter, MNövSz. 183); **J:** 'Strychnos nuxvomica; sztrichninfá'. || **hánytatócserje 1998:** *hánytatócserje* (Priszter 514). **J:** 'Strychnos nuxvomica; sztrichninfá'. **J:** 'ua.'.

A *hánytatófa* ~ *hánytatócserje* idegen nyelvi minták alapján jött létre; vö. lat. szakny.-i *nuxvomica* (lat. *nux* 'dió', lat. *vomere* 'hányni'), a *cserje*, ill. *fa* magyarázó utótag. A névadás alapja, hogy a bokor vagy kisebb fa nagyságú növényt hánytatásra használták. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Brechnuß*; fr. *Noix vomiques* (Márton, Növ. XVI, 2: 36).

Genaust *nuxvomica* a.

haragfű 1590: *Volubilis*, vel, *conuoluulus: Harag fű*, vag folyo fű (SzikszF.: RMGL. 257). **J:** 'Convolvulus sp.; szulák'.

A *haragfű* a finnugor eredetű *har-* szóból származik, a *-g* névszóképző; a névadás magyarázata valószínűleg az, hogy a növény rácsavarodik más növényekre, és szinte megfojtja azokat. A névadásra esetleg hatással lehetett a lat. *volubilis* (< lat. *volūbilis* 'változékony' < lat. *volvere* 'csavar'). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Besewinde* 'böse Winde'.

Marzell *Convolvulus arvensis* a.; Genaust *volūbilis* a.; UEWb. 220.

haragja l. isten~, ördög-fű (→ **ördögharaptafű**)

harang l. kakas~

harangcámoly 1807: *harang Tzámoly* (Magy. Fűvészk. 318). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'.

A *harangcámoly* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása. Az utótag mezetségnév, magyarázatára l. **cámoly**, az előtagot a növény R. **harangvirág** elnevezéséből vonták el. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *harangcámoly* nevet javasolja a R. **gamóvirág**

(→ *gamó*), *gilisztafű*, *harangvirág*, *keselyűfű*, *sasfű* helyett. Diószegi–Fazekas *Harang Tzá-moly* (Magy. Fűvészk. 2. 370) nevét sem a köznyelv, sem a szaknyelv nem fogadta be.

harangláb 1. 1903: *harangláb* (Hoffmann–Wagner 111); 1998: *harangláb* (Priszter 303). **J:** 1903: 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'. | 1998: 'Aquilegia; harangláb | Aquilegia vulgaris; réti harangláb'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges harangláb* (Priszter 303). **J:** 'ua.'. | **réti ~ 1998:** *réti harangláb* (Priszter 303). **J:** 'ua.'. | **~virág N. haranglábvirág** (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. | **2. — ~fű N. haranglábifű** (MagyGyógyn. 218; ÚMTsz.). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'.

A *harangláb* a török eredetű *harang* 'hangadó eszköz' és a *láb* 'a harangozó eszköz talpa' összetétele. A réti harangláb (1.) *harangláb* elnevezésének alapja, hogy a növény hosszú szárán nagy harangszerű, bókoló virágok találhatóak, kámpó alakban görbült sarkantyúval. A fekete nadálytő (2.) *haranglábifű* neve népi név, hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a névadás magyarázata, hogy a növénynek kis kékeslila, harangszerű virágja van.

TESz. *harang* a., *láb* a.; EWUng. *harang* a., *láb* a.

harangversengő l. arannyal versengő fű

harangvirág 1664: Aquilegia *Harangvirág*, gelezta-fű (Lippay I: 74); 1775: *Harangvirág* (Csapó 57); 1903: *harangvirág* (Hoffmann–Wagner 111); — N. *harangvirág* (Pén-tek–Szabó, Ember és növényvilág 204; ÚMTsz.). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'.

A *harangvirág* a ném. *Glockenblume* tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a virágok kis csengőkre emlékeztetnek.

harapás l. tyúk~

harapást gyógyító fű l. mérges vad ~

harapta l. ördög-fű, tyúk-fű

haraszt 1. 1232: In summitate montis est arbor, qui vocatur *harast* (Oklsz.). **J:** 'Alnus sp.; éger(fa)'. | **2. 1838:** *haraszt* (Tzs.). **J:** 'páfrány'. | **3. — ~fa N. harasztfa** (Csapody–Priszter, MNövSz. *éger* a.; MagyGyógyn. 164). **J:** 'Frangula alnus; közönséges kutyabenge'.

A *haraszt* szláv eredetű; vö. blg. *xpacm* 'bokor, cserje', N. *pac* 'ua.', N. *xpac* 'magas tölgy'; szb.-hv. *hrâst*, N. *râst* 'tölgy'; szln. *hrâst* [hímnemű] 'ua.', *hrâst* [nőnemű] 'rözse'; cseh *chrast* [hím- és nőnemű] 'ua.', *chrâst*, *chřâst* 'répa, zöltségféle levele', N. *chrast* 'egy fajta tölgy: Quercus aegilops'; szlk. *chrast* 'cserjés, bozót', *chriastl* 'kifejletlen, puha káposztafej levelei'; or. *xóποcm* 'száraz gally, rözse; N. vessző; cserjés, bozót'. A magyarba a déli és nyugati szláv **ch(v)rastъ* (összl. **chvorstъ*) került át többszörös átvétellel. Az égerfa (1.), a páfrány (2.) és a közönséges kutyabenge (3.) *haraszt* elnevezésének magyarázata, hogy ezek a növények kedvelik a nedves talajú berkeket, cserjéseket.

TESz. *haraszt* a.; EWUng. *haraszt* a. —

Ö: csík~, gím~, hím~, hölgy~, lép~.

harcsfa l. hárs

harmat l. tenger~

harmatfű 1775: *Harmat-fű* (Csapó 111); 1783: *Harmat-fű* (NclB. 353); 1807 e.: *Harmatfű* (Julow 257); 1807: *Harmatfű* (Magy. Fűvészk. 217); 1998: *harmatfű* (Priszter 362). **J:** 1775, 1783, 1998: 'Drosera rotundifolia; kereklevelű harmatfű'. | 1807 e., 1807: 'Drosera; harmatfű'. — **kereklevelű ~ 1807:** *kereklevelű Harmatfű* (Magy. Fűvészk. 217); 1998: *kereklevelű harmatfű* (Priszter 362). **J:** 'ua.'.

A *harmatfű* valószínűleg a lat. *Drosera* (< gör. *droserós* 'harmatos') fordítása, a névadásra hatással lehetett a ném. *Sonnentau* 'harmat' (Csapó 111) is. A *kereklevelű* jelző a lat. *rotundifolia* fordításával keletkezett, a növény hosszú, nyeles, kanálszerű leveleire utal. A névadás alapja a növény levele: nyeles, kerek lemezű leveleit mirigyszőrök borítják, melyek ragadós váladékcsoöpöket bocsátanak ki. Ezek a csöppek a napfényben csábítóan csillognak, olyanok mintha harmatcseppek lennének, és a rovarokat arra készítetik, hogy a növény leveleire telepedjenek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *sundew*.

Genaust *Drosanthemum* a.

háromlevelűfű — keserű ~ 1775: *Keferü három levelü-fű* (Csapó 295); 1783: *Keferü Három levelü-fű* (NclB. 335); 1813: *keserü*

Háromlevelűfű (Magy. Fűvészk. 2. 373). **J:** 'Menyanthes trifoliata; vidrafű'.

A *háromlevelűfű* a lat. szakny.-i *trifoliata* (< lat. *tri-* 'három', *folium* 'levél') fordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény a víz színén lebeg hármassal leveleivel. Vö. **háromlevelű-keserűfű** (→ **keserűfű**).

Genauit *trifasciatus* a.

hárs — **~fa 1158** e./1158/1323/1403: „Tricesima Belyz que ab oriente terminatur in Dedteluke, Aruk et Owut, et *Hasfa* et Kurtuelfa” (TESz.); 1335: *hassufo* (MNY. 32: 106); 1395 k.: *tilia: has fa* (BesztSzej.: RMGl. 211); 1405 k.: *tilia: has fa* (SchlSzej.: RMGl. 211); 1525 k.: *Tilia: Haasfa* (Ortus: RMGl. 212); 1550 k.: *tilia: hasffa* (KolGl.: RMGl. 213); 1578: *Hárs fa, Harsfa* (Melius 17); 1583: *hárs fa Tilia* (Clusius–Beythe 8: BotTört. 133); 1595: *Has fa* (Beythe 15), *Tilia: Lindenbaum: Haas-fa* (Ver.: RMGl. 214); 1998: *hársfa* (Priszter 523); — N. *hasso-fa* (MTsz.); *harscsfa, harsofa* (ÚMTsz.). **J:** 1158 e.: 'Tilia sp.; hárs(fa)'. — **nagylevelű ~fa 1998:** *nagylevelű hársfa* (Priszter 523). **J:** 'ua.'. | **széleslevelű ~fa 1948:** *széleslevelű hársfa* (MagyGyógyn. 166); 1998: *széleslevelű hársfa* (Priszter 523). **J:** 'ua.'. || **hárs XVI.** sz. v.: *Tilia: Hars* (De Herbis: RMGl. 305); 1801: *hárs* (TESz.); 1998: *hárs* (Priszter 523); — N. *hárs* (MTsz.). **J:** 'Tilia sp.; hárs(fa)'. — **nagylevelű ~ 1948:** *Nagylevelű hárs* (MagyGyógyn. 166); 1998: *nagylevelű hárs* (Priszter 523). **J:** 'ua.'. | **széleslevelű ~ 1998:** *széleslevelű hárs* (Priszter 523). **J:** 'ua.'.

A *hárs* ősi örökség a finnugor, esetleg az uráli korból; vö. osztj. Trj. *kjñt: jükjñt* 'a fa (fenyő, nyírfa) kérge alatti nyálkás réteg'; zürj. V. *katš* 'a fenyőfa kérgének belső rétege', P. *katška* 'fakéreg'; fi. *kosku, koskus* 'vastag fakéreg'; észt *kosk* 'hosszú csíkokban lehántott lucfenyőkéreg'. A finnugor (uráli ?) alapalak **koñćkz* ~**koćkz* lehetett. Az adatok azt mutatják, hogy a növénynev először *hársfa* összetételben tűnt fel. Az előtag eredetibb alakja *has, hás, hás* volt, a nyelvjárásokban ma is *hásfa* (Erdővidék), *hás* (Göcsej, Szilágy m.) (MTsz.), mint a *farsang* ~ *fasang, fásáng, fassang* vagy a *birsalma* ~ *bisalma, bisóma* esetében. Idegen nyelvi megfelelőkre

vö. ang. *large-leaved lime* 'nagylevelű hárs', *broad-leaved lime* 'széleslevelű hárs', *bigleaf lime* 'nagylevelű hárs'; ném. *Grosslinde* 'nagy hárs', *grossblättrige Linde* 'nagylevelű hárs'.

TESz.; EWUng.; UEWb. 179. — **Ö:** farkas~.

hárszódokfa 1807: *Hárs Szódokfa* (Magy. Fűvészk. 314). **J:** 'Tilia platyphyllos; nagylevelű hárs(fa)'. || **hárszódok 1841:** *hárs Szódok* (Barra 68). **J:** 'ua.'.

A *hárszódok* összetett szó, fajnév, Diószegi–Fazekas alkotása. Az előtagra l. **hárs**, az utótag nemzetségnév, magyarázatára l. **szódok**.

has l. vér-gyökér

hasindító 1578: *Has indito* (Melius 83a). **J:** 'Euphorbia lathyris; hasindító kutyatej'. — **~fű 1783:** *Has indító fű* (NclB. 371); 1841: *hasindítófű* (Barra 389). **J:** 'ua.'. | **~mag 1775:** *Has indító mag* (Csapó 238); 1798: *has indító-mag* (Veszelszki 141). **J:** 'ua.'.

A *hasindító* 'a növény, ill. magja a hasat működésbe hozza' Melius alkotása, talán a növény R. lat. *purgatoria* (< lat. *purgo* 'tisztít, takarít') nevének, ill. a ném. *Treibkraut* 'hashajtó fű', *Scheißkraut* (Melius 83a) (< ném. *Scheiße* 'szar, ganéj') hatására hozta létre Melius. A növény erős hashajtószer: „A fárt, nyalat, ki hányattya” (Melius 84). A *hasindító-mag mag* eleme arra utal, hogy elsősorban a növény magját használták hashajtóként; vö. ném. *Treibkern* 'hashajtó mag'.

Marzell *Euphorbia* a., *Euphorbia lathyris* a.

hasindító kutyatej l. kutyatej

hasindítómag l. hasindító

haslágyítófű 1. 1578: *has lagyito fű* (Melius 166a). **J:** 'Alcea rosea; kerti mályvaróza'. || **2. 1783:** *Has lagyító-fű* (NclB. 399). **J:** 'Malva neglecta; papsajtmályva'. || **3. haslágyító 1948:** *haslágyító* (MagyGyógyn. 174). **J:** 'Malva sylvestris; erdei mályva'.

A *haslágyítófű* 'a növény a kemény hasat lágyítja' Melius alkotása, de idegen nyelvi példa is hatással lehetett névalkotására: „Görögül Malache, az az, *has lagyito fű*” (Melius 166a); vö. lat. *malacus* 'lágú, puha'. A névadás alapja a növény orvosi haszna: „Hasfa-

yáft, Velénc, és viztarto hoyagnac fayáffát meg gyógyittya” (Melius 167). A papsajt-mályva (2.) és az erdei mályva (3.) *haszlágyító* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a három növény (1., 2., 3.) a mályvafélék (Malvaceae) családjába tartozik, felhasználásuk is azonos volt.

hassofa l. **hárs**

hátú l. **ezüstös-fű**, **fehér- bordon** (→ **bordon**), **fehér-fű**, **fehér-lapu** (→ **lapu**), **fehér-tóvis** (→ **fehértóvis**)

havasika l. **galanga**-~ (→ **galanga**)

havaskacs **1841:** *havaskacs* (Barra 330). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyés csucsor'.

A *havaskacs* Barra alkotása, összetett szó, egyedi adat. A *havas* előtag 'holdkóros, bolondos' jelentésű, magyarázata, hogy a növény erősen mérgező; vö. *havas* 'bolondos, hóbortos ember' (ÚMTsz.). A *kacs* 'a növény kapaszkodója' utótag hangfestő eredetű, a növény szőlőszerűen kapaszkodik. Vö. a kesernyés csucsor **bolondító** és **felfutó ebszóló** (→ **ebszóló**) elnevezésével.

TESz. *kacs* a.; TESz. *hó*² a.; EWUng. *kacs* a.

ház helyén termett torma l. **torma**

házizöld, **házon termő zöld fű** l. **télizöld**

héjafű **1966:** *héjafű* (Csapody–Priszter, MNövSz. 81). **J:** 'Hieracium sp.; hölgyalm'.

A *héjafű* a lat. *Hieracium* (< gör. *hiérax* 'héja, sólyom') fordításával keletkezett. A névadás magyarázatára l. **ölyvfű**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Habichtskraut*.

Genaust *Hieracium* a.

héjakút **1590:** *Carduus fullonum*, vel. *dipsacus*: *Hea kut*, alii, bogacz koro (SzikszF.: RMGI. 440); 1807: *Héjakút* (Magy. Fűvészk. 122); 1998: *héjakút* (Priszter 360); — N. *helyakupnak* gr. 'gyógynövényfajta' (ÚMTsz. *héjakút* a.). **J:** 'Dipsacus laciniatus; héjakútmácsonya'.

A *héjakút* a *héja* madárnév és a *kút* 'gödör, amiben összegyűlik a víz' összetétele. Az elnevezés motivációja, hogy a növény átellenes két levelének összenövéséből víztartó keletkezik. Az OrmSz. *golyavíz*nek, ill. *héjakútnak* nevezi az esővizet, ami a levelekben megáll: „a babakóró v. burjánkóró levelei által fölfo-gott esővíz” (OrmSz. *golyavíz* a.). A névadás

valószínűleg népi megfigyelésen alapszik, a levelek által felfogott vízből a madarak isznak.

Nyr. 126: 316–7.

héjakútmácsonya **1807:** *héjakút Mátsonya* (Magy. Fűvészk. 122); 1998: *héjakútmácsonya* (Priszter 360). **J:** 'Dipsacus laciniatus; héjakútmácsonya'.

A *héjakútmácsonya* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, az előtagra l. **héjakút**, az utótag nemzetségnév, magyarázatára l. **mácsonya**.

here l. **csoda**~, **kecske**~, **kő**~, **ló**~, **nyúl**-fű, **seb**~, **somkóróló**~

hérics **1. 1784:** *hérics* (TESz.); 1807: *Hérics* (Magy. Fűvészk. 323); 1998: *hérics* (Priszter 292); — N. *hérics* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 1784: 'Adonis sp.; hérics'. | 1807: 'Adonis; hérics'. | 1998: 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'. — **tavaszi** ~ **1807:** *tavaszi Hérics* (Magy. Fűvészk. 323); 1998: *tavaszi hérics* (Priszter 292). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'. ■ **2. — nyári** ~ **1807:** *nyári Hérics* (Magy. Fűvészk. 323); 1998: *nyári hérics* (Priszter 292). **J:** 'Adonis aestivalis; nyári hérics'.

A *hérics* ismeretlen eredetű; lehetséges, hogy összefüggésben van a R. *herencs*, *herincs* 'egy fajta gomba' növénynévvel. A tavaszi hérics (1.) és a nyári hérics (2.) a boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó, azonos felépítésű növények. A *tavaszi* jelző a lat. *vernalis* fordítása, a növény kora tavasszal virágzik, a *nyári* jelző a másik faj (nyári hérics) virágzási idejére vonatkozik.

MNyTK. 10. sz. 22; TESz.; EWUng.

hetvenhétlyukúfű N. *hetvenhétlikúfű* (MagyGyógyn. 177). **J:** 'Hypericum perforatum; közönséges orbáncfű'.

A *hetvenhétlyukúfű* népi név, a növény virágain és levelein apró lyukacsok vannak, a név talán a ném. *Siebenundsiebziglöcherkraut* mintájára jött létre. A névadás magyarázatára l. még **lyukaslevelűfű**.

Marzell *Hypericum perforatum* a.

hézagyökér **1. 1595:** *hezagh gyöcker* (Beythe 59a); 1813: *hézag Gy[ökér]* (Magy. Fűvészk. 2. 371). **J:** 'Aristolochia clematitis; közönséges farkasalma'. ■ **2. 1775:** *Hézag-*

gyökér (Csapó 86). **J:** 'Corydalis cava; odvas keltike'.

A *hézaggyökér* 'közönséges farkasalma' összetett szó, a ném. *Holwurtz* (Melius 180) tükkörfordítása, a név *farkashézaggyökér* összetételben jelenik meg először. A *hézaggyökér* 'odvas keltike' (2.) a közönséges farkasalma nevének átvétele hasonlóság alapján, a növények gyökere hiányos, ill. odvas.

Csapó 86. — **Ö:** farkas-.

hideglelés ellen való fű 1578: *hideglelés ellen való fűnec* gr. (Melius 67a); 1783: *Hideglelés ellen való fű* (NclB. 345). **J:** 'Centaurium erythraea; kis ezerjófű'. || **hideglelést gyógyító fű 1775:** *Hideglelést gyógyító-fű* (Csapó 85); 1783: *Hideglelést gyógyító fű* (NclB. 345). **J:** 'ua.'. — **hideglelést gyógyító 1813:** *Hidegleléstgyógyító* (Magy. Fűvészk. 2. 373). **J:** 'ua.'. || **hideglelésfű 1. N.** *hideglelésfű* (MagyGyógyn. 212). **J:** 'ua.'. || **2. 1841:** *hideglelésfű* (Barra 294). **J:** 'Menyanthes trifoliata; vidrafű'.

A kis ezerjófű (1.) *hideglelés ellen való fű* neve a ném. *Fieberkraut* (Melius 67a) 'lázfű' körülírással fordításával keletkezett, Melius alkotása. A *hideglelés* a *hideg leli* 'láza van' szókapcsolat -és képzős származéka. A névadás magyarázata, hogy *hideglelés* 'hidegrázás', ill. láz csillapítására használták a növényt: „A' régi orvosok még a' lobbos természetű lázokban is használták” (Barra 274). A vidrafű (2.) *hideglelésfű* nevének alapja, hogy a növényt szintén lázcsillapítóként használták: „az idült félbenhagyó lázban ... igen nagy hasznu” (Barra 294); idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Fieberklee* 'lázhere'.

Marzell *Menyanthes trifoliata* a.; TESz. *hideglelés* a.; EWUng. *hideglelés* a.

hideglelésfű 1. hideglelés ellen való fű

hídör 1807 e.: *Hidör* (Julow 258); 1807: *Hidör* (Magy. Fűvészk. 241); 1998: *hídör* (Priszter 294). **J:** 1807 e., 1807: 'Alisma; hídör'. | 1998: 'Alisma plantago-aquatica; vízi hídör'. — **vízi ~ 1807:** *vízi Hidör* (Magy. Fűvészk. 241); 1998: *vízi hídör* (Priszter 294). **J:** 'ua.'.

A *hídör* Diószegi-Fazekas alkotása, az 'Alisma' nemzetség elnevezése. A *hídör* az

alán eredetű *híd* 'folyó feletti áthaladást biztosító létesítmény' és az *ör* 'vigyázó személy' összetétele. A név nyilván azt jelzi, hogy nedves területeken, hidak lábánál, alacsony vízben fordul elő a növény. Diószegi-Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *vízi Hídör* (Magy. Fűvészk. 2. 394) nevet javasolja a R. **víziútifű** (→ **útifű**) helyett.

TESz. *híd* a., *ör* a.; EWUng. *híd* a., *ör* a.

higviric XVII. sz.: Edes Gioker, *Glycyrrhiza*, Süssholz. *Hig viries* (SzegSz. I. 308); 1775: *Higviritz* (Csapó 259); 1783: *Higviricz* (NclB. 404); 1798: *Higviritz* (Veszelszki 237); 1807: *Higviritz* (Magy. Fűvészk. 417). **J:** 1775, 1783, 1798: 'Glycyrrhiza glabra; igazi édesgyökér'. | 1807: 'Glycyrrhiza; édesgyökér'. — **édes ~ 1807:** *édes Higviritz* (Magy. Fűvészk. 417); 1841: *édes higviricz* (Barra 102). **J:** 'ua.'. || **likviricia 1470 k.:** *Liquiricia: Likoricium* (CasGl. a): RMGI. 459); 1577 k.: „*Liquiricianak* ky fachyart leweth igya” (OrvK. 163/11), „*Liquiriciat* magyarul Edés gyökekernek hýiak” (OrvK. 14/12). **J:** 'Glycyrrhiza glabra; igazi édesgyökér'. — **édes likviricia 1813:** *Édes Likritz* (Magy. Fűvészk. 2. 371). **J:** 'ua.'. || **gliceriza 1500 k.:** *Liquericia vulgariter dicitur Ricolicia alio nomine glicoricia* (TemGl.: RMGI. 267); 1578: *Glicerizáual* gr. (Melius 21). **J:** 'ua.'.

A *likoricium* és a *likviricia* a lat. *liquiricium* és *liquiritia* 'édesgyökér' (< a lat. *liquor* 'folyadék' szóból) átvétele. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *glycyrrhiza*, *liquorice*; le. *lukrecja*; ném. *Lakritz*, R. *likrize*; ol. *legorizia*. A *gliceriza* a lat. *glycyrrhiza*, *glycyrriza* (< gör. *glykýrrhiza* < gör. *glykys* 'édes', gör. *rhiza* 'gyökér') átvétele. A *higviric* a *híg* 'folyékony anyag, folyadék' és a német eredetű *virics* 'meglékelt fából kifolyó nedv, növényi nedv' összetétele, a névadás alapja, hogy a növény gyökerének édes nedve van, ételt, italt ízesítenek vele, a gyökérfőzet besűrítésével készül a medvecukor. A *higviric* létrejöttében népetimológia is szerepet játszhatott, a nehezen értelmezhető latin szavak (*likviricia*, *gliceriza*) értelmesítésével hozták létre a *higviric* növénynevet.

Marzell *Glycyrrhiza glabra* a.

hím l. gyöngy~, két-pázsit, villa~
hímboj — repedő ~ 1807: *repedő*
Hímboj (Magy. Fűvészk. 523). **J:** 'Ricinus
 communis; ricinus'.

A *hímboj* Diószegi–Fazekas alkotása, összetett szó, a *hím* 'termő virág' és a *boly* 'valaminek a sokasága, pl. hangyaboly' összetétele. A *hímboj* a hím (termő) virágok sokaságára utal: „Hím. [Hímje] Igen sok” (Magy. Fűvészk. 523), a növény virágai fürtösek, porzós virágai a termő virágok alatt fejlődnek ki.

hímharaszt 1998: *hímharaszt* (Priszter 362). **J:** 'Dryopteris filix-mas; erdei pajzsika'.

A *hímharaszt* tudományos szaknyelvi szó. A *hím* előtagra l. **hímpáfrány** (→ **páfrány**), az utótag magyarzó szerepű, a növény a harasztfélékhez tartozik, az utótagra l. **haraszt**. Vö. **hölgyharaszt**.

hímpáfrány l. páfrány

himpér 1878: „*himpér:* himbeer” (Nyr. 7: 105); 1948: *himpér* (MagyGyógyn. 122); — N. *himper* (MTsz.); *himper, himpör, impör* (ÚMTsz.). **J:** 'Rubus idaeus subsp. idaeus; málna'.

A *himpér* bajor-osztrák eredetű, vö. ném. *Himbeere*, K. *himper*, T. *himpèir, hînepêre, impêre, impr* 'málna'. A m. *himpér* és alakváltozatai főképpen a hazai bajor-osztrák nyelvjárásokból származnak.

TESz.; EWUng.

hír l. golya~

híradó l. golyahíradó (→ **golyahír**)

hisop l. izsóp

hollóláb 1578: *Hollo láb* (Melius 175); 1775: *Hollóláb* (Csapó 35); 1783: *Holló-láb* (NclB. 383); — N. *hollóláb* (KertLap. 17: 244). **J:** 1578: 'Ranunculus sp.: elsősorban a Ranunculus repens; kúszó boglárka'. | 1775, 1783: 'Ranunculus repens; kúszó boglárka'. — ~**űfű 1578:** *Hollo lábűfű* (Melius 175). **J:** 'Ranunculus sp.: elsősorban a Ranunculus repens; kúszó boglárka'.

A *hollóláb* és *hollólábűfű* Melius alkotása, a *hollóláb* a lat. „*Pes Coruinus*” (Melius 175) tükörfordítása, Melius a latinból fordított *hollóláb* növénynevet -*ű* melléknévképzővel és *fű* magyarzó utótaggal látta el. A névadás magyarzata, hogy a növény szeldelt levelei

szárnyasok lábára emlékeztetnek. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Krähenfuss, Rabenfuß*; fr. *ped de corneille* (NclB. 331). Vö. **kakasláb**.

Szabó, Melius 438.

holtcsalán l. csalán

hólyag l. veres~

hólyagcseresznye 1783: *Hólyag-tseresznye* (NclB. 340); 1798: *Hólyag tseresznye* (Veszelszki 242). **J:** 'Physalis alkekengi; zsidócseresznye'.

A *hólyagcseresznye* összetett szó, a *hólyag* 'a termés hólyagszerű burka' és a szláv eredetű *cseresznye* összetétele. A név magyarázata az, hogy a cseresznyeszerű termés hólyagszerű burok borítja: „Szép piros, tseresznye nagyságú, hártával bé-vont bogyói következnek a' fejeir virágok' helyén” (Veszelszki 242). Vö. **halyag**.

homoktövis — kárpáti ~ 1988: *kárpáti homoktövis* (Priszter 395). **J:** 'Hippophaë rhamnoides subsp. carpatica; kárpáti homoktövis'.

A *homoktövis* a ném. *Sanddorn* tükörfordítása. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *sea buckthorn, sallow-thorn*; ném. *Seedorn, Meerdorn*. A név magyarázata, hogy a növény tövises, tüskés, homokos helyeken fordul elő leginkább. A *kárpáti* jelző a lat. *carpatica* fordítása.

Marzell *Hippophaë rhamnoides* a.

hóvirág 1. 1783: *Hó-virág* (NclB. 354). **J:** 'Galanthus nivalis; hóvirág'. | **2.** N. *hóvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrózsa'.

A *hóvirág* 'Galanthus nivalis' (1.) gyógy-növényként jelentéktelen. A *hóvirág* összetett szó, a *hó* 'jégkristályokból álló csapadék' és a *virág* összetétele, a név magyarázata, hogy a növény már a hó alatt virágzik. A berki szellőrózsa (2.) *hóvirág* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett: a növény virágja fehér színű, és a hóvirághoz hasonlóan nagyon korán virágzik. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Schneeglöckchen* 'berki szellőrózsa', szintén a hóvirág nevének átvétele.

Marzell *Anemone nemorosa* a.

hölgyharaszt — erdei ~ 1911: *erdei hölgyharaszt* (Cserey, Növényosztár 24). **J:**

'Dryopteris filix-mas; erdei pajzsika'.

A *hölgyharaszt* összetett szó; a *hölgy* előtagra l. **nöstény páfrány** (→ **páfrány**), az utótag magyarázó szerepű, a növény a harasztfélékhez tartozik, az utótagra l. **haraszt**.

hölgyalm 1. 1583: Pilosella minor albo flore. dragollub. Pilosella minor purpureo flore. *holgy mal* (Clusius–Beythe 6a.: BotTört. 126); 1783: *Hölgymal* (NclB. 415); 1798: *Hölgymal* (Veszelszki 238). **J:** 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'. **2. 1807 e.:** *Holgyomál* (Julow 265); 1807: *Holgyomál* (Magy. Fűvészk. 448). **J:** 1807 e., 1807: 'Hieracium; hölgymál'. — **ezüstös ~ 1998:** *ezüstös hölgymál* (Priszter 395). **J:** 'Hieracium pilosella; ezüstös hölgymál'. **3. — erdei ~ 1998:** *erdei hölgymál* (Priszter 394). **J:** 'Hieracium murorum; erdei hölgymál'. l. **kőfali ~ 1807:** *kőfali Holgyomál* (Magy. Fűvészk. 450). **J:** 'ua.'

A *hölgy* ősi finnugor örökség; a finnugor alapalak **kaδ'βa* vagy **kaδ'β3* lehetett, az előtag jelentése 'nő, nöstény'; a *mál* finnugor kori örökség, a finnugor alapalak **msl3*, **msl3* vagy **mslk3* lehetett, az utótag jelentése itt a 'madár begye, az állat hasi része'. A *hölgyalm* mint növénynév talán arra utal, hogy a növény szőrös, akár a nöstény madár begye. A névadást magyarázhatjuk azzal, hogy idegen nyelvekben is számtalan neve van a növénynek, amely állattal kapcsolatos; vö. ném. *Katzenpfötchen* 'macskatalpacska', *Katzenpratzel* 'macskapracl', *Hasenpfötlin* 'nyuszitalpacska', *Mausöhrlein* 'egérfülecske', *Bärnpratzl* 'medvepracl'. Az ezüstös hölgymál (2.) és az erdei hölgymál (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel kapták *hölgyalm* nevüket, feltűnően szőrösök. Diószegi–Fazekas a *hölgyalm* nevet a Hieracium növénynevezés nevéként rögzíti, névadásuk ma is érvényes. Az ezüstös hölgymál (2.) *ezüstös* jelzője a levelek színére utal, az erdei hölgymál (3.) *kőfali* jelzője a lat. *murorum* (< lat. *mūrus* 'fal') fordítása.

Marzell *Antennaria dioica* a.; TESz. *hölgy* a, *mál* a.; EWUng. *hölgy* a., *mál* a.; UEWb. 116, 289–290. — **Ö:** *egérfül-*.

húgy l. gólya-tartófü

húgyosfü 1578: *Hugyos fü* (Melius 164a);

1783: *Húgyos-fü* (NclB. 391). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfü'.

A *húgyosfü* Melius alkotása, a lat. „*Herba vrnalis*” (Melius 164a) (< lat. *urina* 'vizelet, húgy') tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a növényvel vizeleti problémákat kezelték: „a' nehezen vizelelőknek estve reggel halznos ital, a' honnét *húgyos-fü* a' neve” (Veszelszki 279). Idegen nyelvű megfelelőre vö. ném. *Harnkraut* (NclB. 391) 'húgyfü'. Vö. **vizeletindítófü**.

humor l. kánya- (→ kányahunyor)

hunnyász 1806: *Hunnyász* (Kultsár, Hazai Tud. 224); 1807 e.: *Hunnyász* (Julow 263); 1807: *Hunnyász* (Magy. Fűvészk. 349). **J:** 1806: 'Stachys recta; hasznos tisztessfü'. l. 1807 e., 1807: 'Stachys; tisztessfü'. — **tisztess ~ 1807:** *Tisztess Hunnyász* (Magy. Fűvészk. 349); 1903: *Tisztesshunnyász* (Hoffmann–Wagner 122). **J:** 'Stachys recta; hasznos tisztessfü'.

A *hunnyász* az uráli eredetű *huny* igéből -*ász* gyakortékepzővel keletkezett, Diószegi–Fazekas emelte nemzetiségnévvé a növénynevet; névadásukat így magyarazzák: „két nagyobb himfzálai a' tenyélzés után a' virágból kétfelé kifordúlnak, lekonyúlnak” (Magy. Fűvészk. 349). A *tisztess hunnyász* fajnév Diószegi–Fazekas alkotása, a *tisztess* jelzőt a növény *R. tisztessfü* nevéből vették át.

TESz. *huny* a., *hunnyász* a.; EWUng. *huny* a., *hunnyász* a.; UEWb. 208–9.

hunyor 1. 1395 k.: polipodia: *humior* (BesztSj.: RMGl. 340); 1405 k.: poliandrum: *hunior* (SchlSj.: RMGl. 340); 1435 k.: pelipodia: *himur* (SoprSj.: RMGl. 340); 1500 k.: De polipodio: *hwnyor* (StrassbGl.: RMGl. 340). **J:** 'páfrányfélék, pl. Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány'. **2. 1520:** Elleborus: *hwnyor* (Növ.: RMGl. 340). **J:** 'Helleborus sp.; hunyor'. — **fehér ~ 1525 k.:** Elleborus albus: *Fejyer Hwnyor* (Ortus: RMGl. 340); 1590: Helleborus albus: *Feier hunyor* (SzikszF.: RMGl. 340); 1610 k.: Elleborus Albvs: *Fejyer hunior* (Herb. d): RMGl. 340); 1998: *fehér hunyor* (Priszter 392). **J:** 1525 k.: Veratrum album; fehér zászpa l ? Helleborus niger; fekete hunyor'. l. 1998: 'Helleborus niger; fekete hunyor'. l. **fekete ~ 1525 k.:** Elleborus niger: er yr vel *fe-*

kethe hwnyör (Ortus: RMGl. 340); 1540 k.: *Elleborvs Niger: Fekete hwnor* (Herb. c): RMGl. 340); 1998: *fekete hunyor* (Priszter 392). **J:** 'Helleborus niger; fekete hunyor'. | **hegyi fekete ~ 1578:** *hegyi fekete Hunyor* (Melius 186a). **J:** 'Helleborus niger; fekete hunyor'. | **3. 1577:** muscus: fa moha, *huniar* (KolGl.₂: RMGl. 340). **J:** 'moha'. | **4. — vízi~ 1578:** *Vizi hunyor* (Melius 174a); 1775: *Vizi-hunyor* (Csapó 26); 1783: *Vizi hunyor* (NclB. 363). **J:** 'Persicaria hydropiper; borsos keserűfű'. | **5. — fekete~ 1595:** *Fekete hunyor* (Beythe 125a); XVI. sz.v.: *Veratrum nigrum: fekete hunyör* (De Medicinali: RMGl. 340). **J:** 'Veratrum nigrum; fekete zászpa'. | **hamis fekete~ 1578:** *hamis fekete Hunyorral* gr. (Melius 187). **J:** 'ua.'. | **hegyi fekete~ 1578:** *hegyi fekete Hunyor*, „fzëles leuelü” (Melius 186a). | **juhoktisztító~ 1578:** *Juhoc tífzító Hunyor* (Melius 186a). **J:** 'ua.'. | **6. — fehér~ 1578:** *Feyér hunyor* (Melius 187a); 1590: *Elleborus, veratrum: Hunyor* (SzikszF.: RMGl. 340); 1595: *feier hunyornak* gr. (Beythe 125); XVI. sz. v.: *Veratrum album: feyer hunyor: Földi borostyan és Zazpa* (De Medicinali: RMGl. 340); 1775: *Fehér hunyor* (Csapó 118); 1948: *Fehérhunyor* (MagyGyógyn. 49). **J:** 'Veratrum album; fehér zászpa'. | **7. — ~fü 1590:** *Ranunculus: Sömör fű, hunior fű, vagy beka fű, vizi apium* (SzikszF.: RMGl. 86). **J:** 'Ranunculus sp.; boglárka'. | **8. — sárga~ 1783:** *Sárga Húnyor* (NclB. 382). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'. | **9. 1807 e.:** *Húnyor* (Julow 259); 1807: *Húnyor* (Magy. Fűvészk. 328). **J:** 'Helleborus; hunyor'. — **büdös ~ 1807:** *büdös Húnyor* (Magy. Fűvészk. 328); 1841: *büdös húnyornak* gr. (Barra 7); 1998: *büdös hunyor* (Priszter 392). **J:** 'Helleborus foetidus; бүдös hunyor'. | **télizöld ~ 1998:** *télizöld hunyor* (Priszter 392). **J:** 'ua.'. | **10. — nyugati ~ 1998:** *nyugati hunyor* (Priszter 392). **J:** 'ua.'. | **zöld ~ 1807:** *zöld Húnyor* (Magy. Fűvészk. 328); 1841: *zöld húnyor* (Barra 7); 1998: *zöld hunyor* (Priszter 392). **J:** 'Helleborus viridis; zöld hunyor'. | **11. — magyar ~ 1948:** *magyar hunyor* (Halmai 38). **J:** 'Helleborus purpurascens; pirosló hunyor'. | **piros ~ 1903:** *Piros hunyor* (Hoffmann–Wagner 111); 1948:

piros v. magyar hunyor (Halmai 38). **J:** 'ua.'. | **pirosló ~ 1998:** *pirosló hunyor* (Priszter 392). **J:** 'ua.'. | **12. 1948:** *Hunyor* (MagyGyógyn. 93). **J:** 'Helleborus dumetorum subsp. dumetorum; kisvirágú hunyor'. — **berki ~ 1998:** *berki hunyor* (Priszter 392). **J:** 'ua.'. | **kisvirágú ~ 1903:** *Kisvirágú hunyor* (Hoffmann–Wagner 112); 1948: *Kisvirágú hunyor* (MagyGyógyn. 93); 1998: *kisvirágú hunyor* (Priszter 392). **J:** 'ua.'. | **13. — fehér~ 1948:** *fehérhunyor* (MagyGyógyn. 53). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'.

A *hunyor* magyar fejlemény: beletartozik a *huny* ige családjába, valószínűleg *-r* névszóképzővel létrejött származék. Kialakulására hatással lehetett a *sömör* (magyarozatára l. *sömörfű*, 1590-től (!) adatható növénynévként, a *hunyorral* együtt is előfordul). A *hunyor* nevet különféle növények (vö. páfrányféle, hunyor, zászpa, hérics stb.) kaphatták meg. A növénynév 1395 k. tűnik fel 'páfrányféle, pl. Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány' (1.) jelentéssel, ez a jelentés 1500 k. el is tűnik, 1577-ben pedig egyetlen 'mohára' (3.) vonatkozó adat van; ez a két jelentés 'páfrányféle; moha' abban azonos, hogy virágtalan növényekre vonatkozik. 1520-tól kezdve a *hunyor* 'különféle mérgező növény' jelentésű, a XVI. századi Orvosi könyv részletesen ismerteti ezeket a növényeket (vö. az OrvKM. 240), a könyvben külön fejezetet kapnak a mérgező növények: „Az Fwek keozgwł, az Eledelnek természetýwel ellenkéznek telýelleggel ees výalkodnak mýnd azok, az melyék ha megh Etethnek nem hogý taplalnak es Eltetnek az Tefłéth, Séth az ýol taplalth Tefłéth is, az magok mergés természetýre valtoztattýak, mýnth az Feyér hunýor, Farkas haas, Bêrêk, Laurus fa lewelw rofa, es têbbek effelek” (OrvK. 603/24), ezekre a növényekre az jellemző, hogy „az [ember] Szêmeý annyra be *hunýodnak* hogý Nehezen nýlyk fêl” (OrvK. 618/33) [kiemelés tölem]. 1520-tól kezdve az adatok a következő mérgező növényekre vonatkoznak: hunyor, fekete hunyor (2.), borsos keserűfű (4), fekete zászpa (5.), fehér zászpa (6.), boglárka (7). A tavaszi hérics (8.) *hunyor* neve 1783-ban tűnt

fel, Benkő alkotása, ez a név a virágok hasonlósága alapján jött létre. 1807-től a *hunyor* nemzetségnév lesz, Diószegi–Fazekas a *Helleborus* nemzetséget nevezi így, ettől kezdve a *hunyor* nevet *Helleborus*-fajok kapják megkülönböztető jelzőkkel: *büdös hunyor* (9.), *zöld hunyor* (10.), *pirosló hunyor* (11.), *kisvirágú hunyor* (12.). Az orvosi *salamonpecsét* (13.) *hunyor* neve népi név, hasonlóság alapján jött létre, a virág csüngő, harangszerű formája emlékeztet a *Helleborus*-ra. A *fehér hunyor* (2., 6.) jelzője a R. lat. *Elleborum album* (*Veratrum album*) utótagjának fordítása, idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *white hellebore*; ném. *weisse Hellebore*. A *fekete* jelző a gyökér színére utal, a lat. szakny.-i *niger* (5.) fordítása. A borsos keserűfű (4.) *vízi* jelzője a növény előfordulási helyére vonatkozik. A fekete zászpa (5.) *hamis fekete* jelzője arra utal, hogy ez nem az igazi hunyor, a „*hamis fekete Hunyorról az Iuházoc à Iuhoc dögét oruoffollyác*” (Melius 187), innét kapta a *juhoktisztítóhunyor* nevet. A tavaszi hérics (8.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a *sárga* megkülönböztető jelző a virág színére utal; hasonló szemléletű

nevek idegen nyelvekben is megtalálhatók, vö. ang. *false hellebore* 'hamis hunyor'; ném. *falsche, böhmische Nieswurz* 'hamis hunyor'. A *büdös hunyor* (9.) Diószegi–Fazekas alkotása, a *hunyor* utótag nemzetségnév, a *büdös* jelző a lat. szakny.-i *foetidus* (< lat. *foetidus* 'bűzlő') fordítása. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. R. ném. *Stinkkraut* 'büdös fű'; fr. *erba fétida*. A *télizöld* a növény örökzöld leveleit jelzi. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. R. ném. *Wintergrün* 'örökzöld'. A *zöld hunyor* (10.) *zöld* jelzője a virág színére vonatkozik: „*zöld virágja vagon*” (Lippay I: 77). A *nyugati* jelző tudományos szakny.-i jelző, feltehetőleg az előfordulási helyet jelöli. A *pirosló hunyor* (11.) *piros*, *pirosló* jelzői a virágok színét jelzik, a *kisvirágú hunyor* (12.) *kisvirágú* jelzője a virág méretét jelzi: „*Virága kicsiny*” (Hoffmann–Wagner 112).

Marzell *Helleborus niger* a.; *Adonis vernalis* a.; *Helleborus foetidus* a.; Szabó, Melius 443; TESz.; EWUng.; Genaust *foetidus* a. — **Ö: kánya-**.

húr l. **csibe-**, **csillag-**, **libacsillag-**, **lúd-**, **madár-**, **pipa-** (→ **pipehúr**), **pipe-**, **tyúk-**
húsvét l. **fehér-**

I, Í

ibolya 1. — **sárga- 1578:** *fárga luollyánac* gr. (Melius 72). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'. | **jószagú sárga- 1578:** *ìò fšagu fárga luolya* (Melius 71a). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **mezei szőrös- 1578:** *Mezei fšòròs luollya* (Melius 171). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfü'. | **mézesszagú- 1903:** *mézes- vagy szerecsendiószagú ibolya* (Hoffmann–Wagner 119). **J:** 'ua.'. | **szerecsendiószagú- 1578:** *Szereczen dio fšagu luollya* (Melius 171); 1903: *szerecsendiószagú ibolya* (Hoffmann–Wagner 119). **J:** 'ua.'. | **vad mezei- 1578:** *vad mezei luollyánac* gr. (Melius 171); 1775: *Vadmezei ibolya* (Csapó 125); 1783: *Vad mezei ibolya* (NclB. 384); 1798: *vad mezei Ibolya* (Veszelszki 261). **J:** 1578: 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfü'. A leírást Gombocz teljes egészében az Ajuga chamaepytisszel azonosítja, valószínű azonban, hogy más növényekre, többek között az Ajuga reptansra vonatkozó részek is belekeveredtek a szócikkbe. | 1798: 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfü'. ■ **3. 1590:** Vaccinium: *Iuolya* (SzikszF.: RMGL. 344); 1604: *Ivolyva* (MA. *Vacinium* a.); 1783: *Ivolya* (NclB. 362). **J:** 'Vaccinium myrtillus; áfonya'. ■ **4. 1775:** *Ibolya* (Csapó 296); 1783: *Ivolya, Ibolya* (NclB. 420); 1798: *Ibolya, Ivolya* (Veszelszki 443); 1998: *ibolya* (Priszter 538). **J:** 'Viola odorata; ibolya'. — **illatos ~ 1948:** *Illatos ibolya* (MagyGyógyn. 179); 1998: *illatos ibolya* (Priszter 538). **J:** 'ua.'. | **kék ~ 1813:** *kék Ibolya* (Magy. Fűvészk. 2. 373). **J:** 'ua.'. | **márciusi ~ 1948:** *márciusi ibolya* (MagyGyógyn. 179); 1998: *márciusi ibolya* (Priszter 538). **J:** 'ua.'. ■ **5.** N. *ibója* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 240). **J:** 'Hepatica nobilis; nemes májvi-

rág'. — **erdei- N.** *erdejiibója, erdejibója* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 240). **J:** 'ua.'. | **kék- N.** *kékibója* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 240). **J:** 'ua.'. ■ **6.** — **háromszínű ~ 1998:** *háromszínű ibolya* (Priszter 538). **J:** 'Viola tricolor subsp. tricolor; vadárvácska'.

Az *ibolya* szóhasadás eredménye, a latin eredetű *viola* elkülönült változata. A szókezdő *v* elmaradására vö. R. *vimád* > *imád*. A R. *ivola* ~ *ivolya* változat *v*-je hiátustöltő; *b*-vé válását egykori bilabiális ejtése (β) magyarázza. A fenti adatok alapján kimutatható, hogy az *ibolya* növénynev jelentése a korai adatokban illatos virág, amelynek a színe általában kék. A mai hivatalos *ibolya* 'Viola odorata' (4.) elnevezésű növény csak 1775-ben tűnt fel, az *illatos* jelző a lat. *odorata* fordítása. A növénynev először Meliusnál jelent meg orvosi körömvirág' (1.) és kalincaínfü (2.) jelentésben. Az 'orvosi körömvirág' (1.) sárga virágú növény, 1578-ban az *ibolya* jelzője *sárga*, a névadás magyarázatára l. még *sárgavirág*. A *mezei szőrösivolya* és *vad mezeiivolya* kalincaínfü (2.) körülírással nevek, szintén Melius alkotásai, a növénynek kékeslilás virágja van, névadását Melius így indokolja: „A virága olyan mint a kerti luollyánac. Azért hiyác *vad mezei luollyánac*” (Melius 171). A *szerecsendiószagúivolya* szintén Melius alkotása, a *szerecsendiószagú* jelzőt nyilván a lat. *moschatus* (< gör. *móschos* 'pézsma') alapján alkotta: „luamofchata, az az, *Szereczen dio fšagu luollya*” (Melius 171). A *mézesszagú, szerecsendiószagú* jelzők a növény erős illatára utal, a *szőrös* jelző arra, hogy az „egész növény gyapjas” (Hoffmann–

Wagner 119). Az áfonya (3.) *ibolya* neve feltehetőleg a kék termés hatására jött létre, a nemes májvirágot (4.) a virág kék színe és korai virágzása és felépítése alapján hasonlította a népnyelv az ibolyához. A vadárvacskára (6.) *ibolya* neve szintén hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a virág és a növény felépítése is hasonló az ibolyához, a *háromszínű* jelző magyarázatára l. **háromszínű viola** (→ **viola**).

Marzell *Anemone hepatica* a.; Szabó, Melius 437; Genaust *moschatellinus* a. — **Ö: kakukk~, szegfű~.**

igar l. **juhar**

iglice **1. XV.** sz. v.: *gilice* (Nyr. 126: 311); 1500 k.: Rannus: *irglicze* (CasGl. b): RMGL. 349); 1583: *iglicze* Anonis (Clusius–Beythe 2a: BotTört. 131); 1590: Anonis vel ononis: *Iglitze* (SzikszF.: RMGL. 349); 1775: *Iglitze* (Csapó 120); 1998: *iglice, iglic* (Priszter 438); — N. *iglicá, iglicë, iklicá*. **J:** XV. sz. v., 1500 k., 1583, 1775: 'Ononis spinosa; tövises iglice'. | 1590: 'Onopordum acanthium; szamárbogács | Ononis spinosa; tövises iglice'. | 1998: 'Ononis; iglice | Ononis spinosa; tövises iglice'. — **tövises ~ 1813:** *tövisses Iglitz* (Magy. Fűvészk. 2. 368); 1998: *tövises iglice* (Priszter 438). **J:** 'ua.'. — **-tövis 1577 k.:** *Igljczye Tëwys* (OrvK. 533); 1578: *Iglitze tövisk* (Melius 48); 1775: *Iglitze-tövisk* (Csapó 120); 1998: *iglicetövis, glicetövis* (Priszter 438). **J:** 'ua.'. | **-tüske 1706:** *Girlicze tüske* (TESz.); 1775: *Gelitze tüske* (Csapó 120); 1775: *Iglitze-tövisk* vagy *tüske* (Csapó 120); 1783: *Gelitze-tüske* (NclB. 401); — N. *glicetüske, igrictüske* (MagyGyógyn. 142). **J:** 'ua.'. **2.** — **tövistelen ~ 1578:** *töuifetlen Iglitzénec* gr. (Melius 98a). **J:** 'Genista tinctoria; festőrekettye'.

Az *iglice* szláv eredetű, a szláv szavak az ósszláv **igla* 'tű' folytatójának kicsinyítő képzős származékai. Vö. blg. N. *uznúu* 'egy fajta szúrós növény'; szb.-hv. *iglica* 'kis tű; gólyaorr'; szln. *iglica* 'kis tű; gólyaorr; iglice'. A magyarba egy déli szláv vagy szlk. R. *iglica* 'iglice' kerülhetett, a *gilice ~ gelice* alakváltozatok a madárnév hatására alakultak. A *tüske, tövis* utótagok, ill. a *tövisses* jelző magyarázata, hogy a növény tüskés: „hegős mint

egy niyl az töuiffë, az fzarabul zederies viraga nõ kõver zanto földõn terõm” (Beythe 64a), a lat. *spinosa* (*spina* 'tövis') fordításával keletkezett. A *tövistelen iglice* 'festőrekettye' (2.) Melius alkotása, hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növények felépítése hasonló, a *tövistelen* jelző arra utal, hogy a növénynek nincsenek tüskéi. Vö. **giliceökörgűz.**

Nyr. 126: 311–2.

igric l. **iglice**

ihar l. **juhar**

illatú l. **csimáz-fű, eper-fű** (→ **eper**)

ilonka l. **kék~**

imádságbokor 1966: *imádságbokor* (Csapó–Priszter, MNövSz. 83); 1998: *imádságbokor* (Priszter 288). **J:** 'Abrus precatorius; imádságbokor'.

Az *imádságbokor* szaknyelvi elnevezés, az *imádság* 'ima' és a *bokor* összetétele, feltehetőleg idegen nyelvi minták alapján hozták létre; vö. ném. *Paternosterabrus* 'páternoszter, miatyánk abrus', ahol az *abrus* a lat. szakny.-i *Abrus precatorius* név átvétele. A névadás alapja az, hogy a növény korallpiros magvaiból rózsafüzért készítettek. Vö. a növény egyéb elnevezéseivel, ahol a névadás alapja ugyanez.

Marzell *Abrus precatorius* a.

imola 1. 1783: *Imola* (NclB. 420); *Imola* (NomVeg. 427); 1998: *imola* (Priszter 330); — N. *Imoja* (Tsz.); *imolya* (MagyGyógyn. 326); *imola* (ÚMTsz.). **J:** 1783, 1998: 'Centaurea cyanus; kék búzavirág'. | 1998: 'Centaurea; imola'. **2.** — **hegyi ~ 1998:** *hegyi imola* (Priszter 330). **J:** 'Centaurea montana; hegyi imola'. **3.** — **illatos ~ 1998:** *illatos imola* (Priszter 298). **J:** 'Amberboa moschata; pézsmabúzavirág'. **4.** N. *imola* (MagyGyógyn. 297). **J:** 'Inula helenium; örvénygyökér'.

Az *imola* ismeretlen eredetű. Bizonytalan, hogy ide tartozik-e a következő adat: 1500 k.: „Himulus vulgo komlo vel *inula*” (TemGl.: RMGL. 355). Az *imola* valószínűleg Benkő alkotása, Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály az *imola* nevet náluk egy másik *Centaurea*-fajnak, a réti imolának 'Centaurea jacea' adta: 1807: *Imola Tsüküllő* (Magy. Fűvészk. 490), az *imola* a *Centaurea* nemzetség hivatalos

neve ma. A hegyi imola (2.) és a pézsmabúza-virág (3.) *Centaurea* nemzetséghez tartozó fajok, ez magyarázza *imola* nevüket. A *hegyi* (2) jelző a növény előfordulási helyére utal; idegen nyelvi megfelelőre vö. *Berg-Flockenblume*. Az örvénygyökér (4.) *imola* neve népetimológiás alakulat, a növény lat. neve *Inula* nevének értelmesítésével jött létre.

Marzell *Centaurea montana* a. — **Ö: mósusz-**.

ín l. **kalinca-fű, szeder-**

ínfű 1. 1578: *In fű* (Melius 171); 1775: *Infű* (Csapó 125); 1783: *In-fű* (NclB. 384); 1998: *ínfű* (Priszter 293). **J:** 1578: 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'. A leírást Gombocz teljes egészében az Ajuga chamaepytisszel azonosítja, valószínűleg azonban, hogy más növényekre, többek között az indás ínfűre 'Ajuga reptans' vonatkozó részek is belekeveredtek a szócikkbe. | 1775, 1783: 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'. | 1998: 'Ajuga; ínfű'. **2.** — **indás ~ 1998:** *indás ínfű* (Priszter 294). **J:** 'Ajuga reptans; indás ínfű'. | **mászó ~ 1903:** *mászó ínfű* (Hoffmann-Wagner 119). **J:** 'ua.'

Az *ínfű* valószínűleg Melius alkotása; a névadás alapja, hogy a növényt heves idegfájdalom gyógyítására használták. Melius ezzel magyarázza a névadást: „Farlábált à ki nem iárhat igyenefen meg gyogyírtya” (Melius 171a). Az ősi uráli eredetű *ín* szavunk 1405 k.-tól mutatható ki 'ideg' jelentésben. Melius *ínfű* növénynevében az *ín* előtagnak 'ideg' jelentése van. Az indás ínfű (2.) szintén az Ajuga nemzetséghez tartozik, az *indás ínfű* a növény hivatalos magyar neve, Diószegi-Fazekas hosszúnak tűnő *ostorindás* (→ **kacska-nyak**) jelzőjéből vonták el az *indás* jelzőt. Az *indás* és a *mászó* jelző magyarázata, hogy a növénynek „Gyökerező indái vannak” (Hoffmann-Wagner 119).

TESz. *ín* a., *zsába* a.; EWUng. *ín* a., *zsába* a.; UEWb. 441. — **Ö: kalinca-**.

ínnyújtófű 1783: *In-nyújtó-fű* (NclB. 321); 1798: *Ín-nyújtó-fű* (Veszelszki 241). **J:** 'Gratiola officinalis; orvosi csikorgófű'.

Az *ínnyújtófű* magyar alkotás, az *ín* 'láb-szárín; az izmot a csonthoz erősítő képződmény', a *nyújt* 'kiegyenesít' és a magyarázó

fű utótag összetétele. A névadás magyarázata, hogy a növényt reuma, ízületi fájdalmak, köszvény kezelésére használják. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Gichtkraut* 'köszvényfű'.

Marzell *Gratiola officinalis* a.

intubus 1. — **erdei ~ 1578:** *Erdei Intubus* (Melius 78). **J:** 'Cichorium intybus; mezei katáng'. **2.** — **másik féle ~ 1578:** *mafic fele Intybus* (Melius 77a). **J:** 'Cichorium endivia; salátakatáng'.

Az *intubus* Melius alkotása, a lat. *Intubus*, *Intybus* (< gör. *éntybon* 'endivia') (Melius 77a) átvétele. A nevek katángfélékre vonatkoznak, a két fajt *erdei* és *másik féle* jelzőkkel különíti el, a nevek nem maradtak fenn.

Genaust *intybus* a.

ír l. **bába-e, csaba-e, likas-, likas-füstike, taps-**

iringó 1807: *Iringó* (Magy. Fűvészk. 193); 1998: *iringó* (Priszter 370); — N. *irringó* 'Eryngium campestre; mezei iringó' (ÚMTsz.). **J:** 'Eryngium; iringó'. — **mezei ~ 1807:** *mezei Iringó* (Magy. Fűvészk. 194); 1841: *mezei iringó* (Barra 158); 1998: *mezei iringó* (Priszter 370). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

Az *iringó* nemzetségnév, Diószegi-Fazekas alkotása, a növény R. lat. *eringius*, *irringion*, *yringus* elnevezéseiből, valamint a lat. szakny.-i *Eryngium* (< lat. *eryngos* 'kecskeszakáll') nemzetségnévből alkották. A névadásra valószínűleg az *iringál* 'korcsolyázik' is hatással volt. Az *iringál ir-* alapszava 'fut' jelentésű, a mezei iringónak érdekes sajátossága, hogy a növény tüskés, és az elszáradt, elhalt növényt ősszel a szél görgeti, futtatja a mezőkön.

Marzell *Eryngium campestre* a.; TESz. *iringál* a.; EWUng. *iringál* a.

istáp — **aranyos ~fű 1775:** *Aranyos istáp-fű* (Csapó 13); 1783: *Arannyas Iftáp-fű* (NclB. 416); 1998: *aranyos istápfű* (Priszter 507); — N. *aranyistápfű* (ÚMTsz.). **J:** 'Solidago virgaurea; aranyvessző'. **aranyos ~ 1813:** *Aranyos istáp* (Magy. Fűvészk. 2. 364). **J:** 'ua.'. **arany ~ 1813:** *arany Istáp* (Magy. Fűvészk. 2. 373). **J:** 'ua.'.

Az *aranyos istáp* elnevezés a lat.

szakny.-i *virga-aurea* (< lat. *virga* 'vessző', lat. *aurea* < *aureus* 'arany') fordítása, az *istáp* jelentése 'vessző, bot' (1356: ? 'vessző', 1372 u./1448 k.: 'vessző'). A névadás magyarázata l. **aranyvessző**.

istárj 1. 1578: *Iftáry* (Melius 86). **J:** 'valamiféle mérgező növény, talán *Datura metel*; mételmaszlag'. ■ **2. 1783:** *Iftárj* (NclB. 382); 1793: *Istárj* (Földi 25); 1798: *Iftárj* (Veszelszki 373). **J:** '*Ranunculus sceleratus*; torzsikaboglárka'.

Az *istárj* ismeretlen eredetű, mind a két jelentés erősen mérgező növényre vonatkozik.

istenabroszkája N. *Isten abroszkája* (MagyGyógyn. 126). **J:** '*Potentilla anserina*; libapimpó'.

Az *istenabroszkája* népi név, jelölt birtokos szerkezet, az utótag a szláv eredetű *abrosz* 'terítő' -ka kicsinyítő képzős származéka. Az *istenabroszkája* növénynev jelentése, hogy a növény a természet által felkínált élelem főleg a szárnyasok számára, amelyek szívesen fogyasztják a libapimpót.

istenátkoztafa N. *Istenátkoztafa* (MagyGyógyn. 135). **J:** '*Rosa canina*; gyepürózsa'. ■ **átkozott-tövís 1775:** *Atkozott tövisk* (Csapó 165); 1783: *átkozott tövisk* (NclB. 346). **J:** '*Eryngium campestre*; mezei iringó'. ■ **istenátkoztatövís 1583:** *Isten atkozta touisk* (Clusius–Beythe 4: BotTört. 129); 1783: *Iften atkozta tövisk* (NclB. 346). **J:** 'ua.'

Az *istenátkoztafa*, *átkozott-tövís*, *istenátkoztatövís* növénynevek *átkoz* eleme 'átkot mond' jelentésű, ezek a „megátkozott növények” erősen tüskések, szúrósak. Az *istenátkoztafa* 'gyepürózsa' tüskés növény, a mezei iringó növénynevben az *átkozott*, *istenátkozta* jelzőket az indokolja, hogy az elszáradt, tüskés iringót a szél görgeti ősszel a mezőkön; vö. **ördögsekér**.

istenfa 1. 1525 k.: *Abrotanum: Istenfája* (Ortus: RMGl. 212); 1577 k.: *Isthen fajath* gr. (OrvK. 427/14); 1578: *Iften fáya* (Melius 160a); 1584: *Iften faya* „*Iften faya* hoc est, lignum Dei” *Abrotonum* (Clusius–Beythe 7), 1595: *Iften faia* (Beythe 67), 1798: *Iften-fája* *Abrotanum mas* (Veszelszki 15); 1998: *istenfa* (Priszter 306); — N. *istenfa*, *istánfa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J:**

'*Artemisia abrotanum*; ürömcserje'. ■ **2. N. istenfa** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J:** '*Artemisia campestris*; mezei üröm'. — **mezei ~ 1578:** *Iften fáya*, „*Malic à mezei*” (Melius 160a). **J:** 'ua.'

Az *istenfa* elnevezés alapja a növény gyógyító ereje, ill. az, hogy a növényt felszentelésekkel használták, a lat. *lignum Dei* tükörfordítása. A névadásra a növény lat. *abrotanum* nevének téves eredeztetése (< *ábrotos* 'halhatatlan, isteni') is hatással lehetett; vö. a növény R. lat. *Abrotanum mas* (Veszelszki 15) elnevezésével. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Gottes bäumchen*. Az *istenfa* 'mezei üröm' (2.) elnevezés hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növény szintén ürömféle, nagyon hasonló az ürömcserjéhez (1).

Genaust *abrotanum* a.

istengyümölcse N. *Isten gyümölcse* (MagyGyógyn. 121). **J:** '*Crataegus laevigata*; cseregalagonya'.

Az *istengyümölcse* népi név, a jelölt birtokos szerkezet *gyümölcs* 'termés' utótagja ótörök eredetű. A névadás szemléleti háttere, hogy a galagonya piros termését a természet felkínálja, és a gyümölcs ehető.

istenharagja 1813: *I[sten]* kegyelme, *haragja* (Magy. Fűvészk. 2. 374). **J:** '*Gratiola officinalis*; orvosi csikorgófü'.

Az *istenharagja* valószínűleg népi név, mivel Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a „Régi Nevek” közt említi, talán a növény **istenkegyelme** elnevezésének mintájára jött létre.

istenkalapja N. *Isten kalapja* (Csapody–Priszter, MNövSz. 76). **J:** '*Aquilegia vulgaris*; réti harangláb'.

Az *istenkalapja* népi elnevezés, a jelölt birtokos szerkezet *kalap* 'fejfedő' utótagja a virág formája alapján jött létre.

istenkecipója N. *Istenke cipója* (MagyGyógyn. 175). **J:** '*Malva neglecta*; papsajtmályva'.

Az *istenkecipója* népi elnevezés, jelölt birtokos szerkezet, a *cipó* 'kerek, kisebb kenyér' a növény ehető, kerek termésére utal. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Hergottsbrot* 'Isten kenyere'. Vö. **bábakalács**.

Marzell *Malva silvestris* a.

istenkegyelme — ~fü **1783:** *Iften kegyelme-fü* (NclB. 321); 1798: *Iften' kegyelme-fü* (Veszelszki 241). **J:** 'Gratiola officinalis; orvosi csikorgófü'. || **istenkegyelme 1813:** *I[sten] kegyelme* (Magy. Fűvészk. 2. 374). **J:** 'ua.'

Az *istenkegyelme* a növény R. lat. *gratia dei* nevének tükörfordítása, a névadás alapja, hogy a régiek a növény gyógyhatását nagyra tartották, sokféle betegséget gyógyítottak vele: pl. köszvényt, reumát, erős hashajtószert. Vö. a növény különféle betegségekre utaló neveivel: **ínnyújtófű, köszvényburján, sár ellen való fű.**

Marzell *Gratiola officinalis* a.

istenkesztyű l. **kesztyűvirág**

istenkenyere 1578: *Iften kenyere* (Melius 50a); 1783: *Ifften-kenyere* (NclB. 344). **J:** 'Chenopodium botrys; mirigyes libatop'.

Az *istenkenyere* Melius alkotása, a lat. *Ambrosiam* 'Istenek eledele' (Melius 50a) fordításával hozta létre. A névadás alapja valószínűleg az, hogy a növény fogyasztható és finom.

istenkulcsa 1813: *I[sten] nyilafü, kúltsa* (Magy. Fűvészk. 2. 374). **J:** 'Orobanche alba; fehér vajvirág'.

Az *istenkulcsa* jelölt birtokos szerkezet, az utótag a szláv eredetű *kulcs*, Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyvében a Régi Nevek között tűnik fel, valószínűleg népi név, és a későbbiekben már nem adatolható. A névadás alapja, hogy a növény felépítése kulcshoz hasonlítható, a füzérvirágzat képviseli a kulcs tollát.

istenlofafarka 1500 k.: Sparagus: *Istenlofafarka* (CasGl. b): RMGl. 219); 1590: Asparagus: Nyul arnyek, alii, sparga, alii *Isten loua farka* (SzikszF.: RMGl. 220). **J:** 'Asparagus officinalis; közönséges spárga'.

Az *istenlofafarka* népi név, de lehet a mezei zsurló **lófarkfü** nevének hatására létrejött elnevezés is. Csapó később az *istenlofafarka* nevet megbotránkoztatónak tartotta, helyette létrehozta a **Szent György lova farka** elnevezést. A névadás szemléleti háttere, hogy a növény a szárazon túszerű bokros levélzetet fejleszt, ami lófarkhoz hasonlítható.

istennyila 1. 1578: *Iften nyilánac* gr. (Melius 89). **J:** 'Arum maculatum virágzata; foltos kontyvirág virágzata'. || **2. 1590:** Hippuris minor: *Isten nyila* (SzikszF.: RMGl. 529). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'. || **3. 1590:** Orobanche: *Isteⁿ nila*, mise gertya (SzikszF.: RMGl. 529); 1604: „Orobanche: *Isten nyila*, Misegyertya, *Istennyila*: Orobanche” (MA.). **J:** 'Orobanche sp.; vajvirág'. — ~fü **1783:** *Iften nyila fü* (NclB. 392); 1798: *Iften' nyila-fü* (Veszelszki 332). **J:** 'Orobanche alba; fehér vajvirág'. || **4. N. istennyila** (Csapody–Priszter: MNövSz.; Jávorka 749). **J:** 'Trapa natans; csemegecsulom'.

Az *istennyila* (1.) név Melius alkotása, jelölt birtokos szerkezet, a *nyíl* uráli eredetű. Melius a növénynevet egyértelműen nem az egész növényre, hanem annak virágos, ill. terméshozó részére érti: „Kettő à leuele, *Iften nyilánac* hiyác à ki kőzép aránt terem benne” (Melius 89). Melius a bunkószerű torzsavirágzatot nevezi *isten nyilának*, az ezt körülvevő fehér burkot pedig a későbbiekben **istenszakállának** nevezték. Az *istennyila* 'mezei zsurló' (2.) név motivációja az, hogy mezei zsurló tavaszi, spórafüzéres szára nyílvevőhöz hasonlítható. A fehér vajvirág (3.) *istennyila* elnevezésének alapja, hogy a növény olyan, mint valami égből lőtt, és földbe fúródott nyílvevő, a füzérvirágzat képviseli a nyíl tollát. A csemegecsulom (4.) *istennyila* neve népi név, „A kis Balatonban előforduló sulyom nevű növény ehető termését nevezik így” (Borbás, Balaton 52).

Mollay, Növénynevek 100–101, 107; TESz. *nyíl* a.; EWUng. *nyíl* a.; UEWb. 317.

istenpapucs 1. N. *Isten papucs* (Csapody–Priszter, MNövSz. 141). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. || **2.** N. *Isten papucs* (Csapody–Priszter, MNövSz. 76). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'.

Az *istenpapucs* 'kerti oroszlánszáj' (1.) népi elnevezés, a névadás magyarázata a növény papucsra emlékeztető virágja; hasonló szemléletű névadásra vö. ném. *Muttergotteschüchelchen* 'miasszonyunk papucs'. A réti harangláb (2.) *istenpapucs* szintén népi elnevezés, a virágok papucsra hasonlítanak; vö.

ném. *Unser Lieben Frau Handschuh* 'miasz-szonyunk papucs'.

Marzell *Aquilegia vulgaris* a.

istenszakálla 1. 1525 k.: Capillus veneris: Kewy Ruta vel *Isthenzakala* (Ortus: RMGl. 603). **J:** 'páfrányfaj, talán *Asplenium ruta-muraria*; kövi fodorka'. **2.** — ~fü **1775:** *Ifjen-fzakála-fünek* gr. (Csapó 41). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'. **3. 1813:** *I[sten] szakálla* (Magy. Fűvészk. 2. 374). **J:** 'Pimpinella saxifraga; hasznos földitömjén'. **4. 1813:** *I[sten] szakálla* (Magy. Fűvészk. 2. 374). **J:** 'Viola tricolor subsp. tricolor; vad-árvácska'.

Az *istenszakálla* jelölt birtokos szerkezet, a *szakáll* 'állon növő szörzet' ótörök eredetű. A névadás alapja, hogy a növények valamely része fehér, vagy a laza levelek sokasága emlékeztet szakállra. A kövi fodorka (1.) *istenszakálla* elnevezése talán tudatos magyar szóalkotás, de a névadásra hatással lehetett más páfrányfaj elnevezése is (vö. **Vénusz asszony haja**), mivel a patikákban régen több páfrányfajt együtt hajnövelő szerként árultak. A névadás alapja a szakállra emlékeztető lecsüngő, laza páfránylevelek tömege. A foltos kontyvirág (2.) *istenszakálla* neve valószínűleg magyar alkotás, az **Áron szakálla** elnevezés mintájára jöhetett létre. A névadás oka, hogy a szárat egy szakállhoz hasonlítható zöldesfehér színű nagy buroklevél öleli körül. Az *istenszakálla* 'hasznos földitömjén' (3.) névadás alapja, hogy a fehér virágzat szakállhoz hasonlít. A vadárvácska (4.) *istenszakálla* neve valószínűleg a növény hasonló szemléletű elnevezései alapján keletkezett; vö. **bakszakáll, császárszakáll, papszakáll**.

Marzell *Asplenium trichomanes* a.; TESz. *szakáll* a.; EWUng. *szakáll* a.

istentáskája 1590: Bursa pastoris: Beka tarsoly, vel, *Isteⁿ taskaia* (SzikszF.: RMGl. 683); 1948: *Isten táskája* (MagyGyógyn. 117). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. || **kisjézustáskája** N. *Kis Jézus táskája* (MagyGyógyn. 117). **J:** 'ua.'

Az *istentáskája* valószínűleg magyar alkotás, a névadásra hatással lehetett a növény lat. *bursa pastoris* 'pásztor táskája' elnevezése. A névadás alapja, hogy a termések kis

táskához hasonlóak. Csapó azt írja az *istentáskája* névről: „Némely Magyar Dictionariumokban ez fü *Isten táskájának* nevezetik de vétkeffen” (Csapó 215). A *kisjézustáskája* népi név, a növény egyéb, hasonló szemléletű nevei alapján alakult ki; vö. **békatarsoly, paptarsoly, pásztortarsoly**.

istentenyere l. **krisztustenyere**

iszalag 1807 e.: *Iszalag* (Julow 256); 1807: *Iszalag* (Magy. Fűvészk. 176); 1816: *Iszalag* (Baumgarten I: 169); 1805–13: *Ifzalag* (Márton, Növ. LXXII, 6: 43); 1841: *iszalag* (Barra 330). **J:** 1807 e.: 'Solanum; csucsor'. | 1807: 'Solanum dulcamara; kesernyész csucsor'. — **juhszalag 1816:** *Juszalag* (Baumgarten I: 169); 1903: *juszalag* (Hoffmann-Wagner 40); 1940–43: *juszalag* (MNY. 45: 219); 1948: *juhszalag* (Halmi 76). **J:** 'Solanum; csucsor'. | 'Solanum dulcamara; kesernyész csucsor'.

Az *iszalag* szláv átvétel, szerb-horvát vagy szlovén eredetű; vö. szb.-hv. *svlâk, slâk* 'szulák'; szln. *slâk*. A magyarba egy szb.-hv. vagy szln. *slak* 'szulák' kerülhetett át. A más-salhangzó-torlódásos szókezdetnek *i*-vel való feloldására vö. *iskola, ispotály, istáp, istráng, isztár*. Az *iszalag* alakváltozata a *juhszalag* ~ *juszalag* elsősorban a *juh* ~ N. *ju* és a *szalag* népetimológiai beleértésének következménye. Diószegi–(Fazekas) Orvosi könyvének „Igazító Laistrom”-ában a „Régi Nevek” között az *iszalag* szerepel, a „Megállított Nevek” között már a **keserédes csucsor**-t (→ **csucsor**) olvashatjuk.

TESz.; MNY. 10: 13; Nyr. 11: 221.

iszap 1783: *Ifzap* (NclB. 336). **J:** 'Convolvulus arvensis; apró szulák'. — ~fü **1807:** *Iszapfü* (Magy. Fűvészk. 162). **J:** 'ua.'

A szláv eredetű *iszap* név magyarázata valószínűleg az, hogy a növény gyakran fordul elő homokos, iszapos területeken; vö. R. ném. *Sandwinde* 'homokszulák'.

Marzell *Convolvulus arvensis* a.

isztrák l. **farkasmazlag-ivolya** l. **ibolya**

izsóp 1395 k.: ýfopus: ýfíp (BesztSzi.: RMGl. 364); 1405 k.: ysopus: ysop (SchlSzi.: RMGl. 364); 1435 k.: Isop^{us}: isop (SoprSzi.: RMGl. 364); 1577 k.: *Hiffop, hifopoth* (OrvK.

14, 46); 1578: *Ifop* (Melius 121), *Hyfop* (Melius 121a); 1583: *Isóp* (Clusius–Beythe 5: BotTört. 130); 1595: *Ifop* (Beythe 67a); 1775: *Isop* (Csapó 121); 1783: *I'sóp* (NclB. 385); 1798: *Isóp* (Veszelszki 250); — N. *izsóf* (OrmSz.); *izsó* (ÚMTsz.). **J:** 'Hyssopus officinalis; kerti izsóp'. — **egyházi ~ 1578:** *Egyházi Hyfopnac* gr. (Melius 121a). **J:** 'Hyssopus officinalis; kerti izsóp'. Melius leírásaiban a vadon termő és kolostori változatoknál mindenekelőtt a subsp. *aristatus* jöhet számításba. | **erdei ~ 1798:** *erdei izsóp* (Veszelszki 250). **J:** 'Hyssopus officinalis; kerti izsóp'. | **hegyi ~ 1578:** *hegyi Hyfopnac* gr. (Melius 121). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1578:** „Eggyic kerti” [*Ifop*] (Melius 121); 1841: *kerti izsóp* (Barra 309). **J:** 'Hyssopus officinalis; kerti izsóp'. Melius leírásaiban a kerti változat elsősorban a subsp. *officinalis*ra vonatkozhat. | **kertbeli ~ 1798:** *kertbeli izsóp* (Veszelszki 250). **J:** 'Hyssopus officinalis; kerti izsóp'. | **klastromi ~ 1578:** *Kalaftromi*, *Egyházi Hyfopnac* gr. (Melius 121a). **J:** 'Hyssopus officinalis; kerti izsóp'. Melius leírásaiban a vadon termő és kolostori változatoknál mindenekelőtt az subsp. *aristatus* jöhet számításba. | **mezei ~ 1578:** *mezei Hyfop* (Melius 121); 1798: *mezei izsóp* (Veszelszki 250). **J:** 'ua.'. | **réti ~ 1798:** *réti izsóp* (Veszelszki 250). **J:** 'Hyssopus officinalis; kerti izsóp'.

Az *izsóp* latin eredetű; vö. lat. szakny.-i *hyssopus* (< lat. *hyssōpus*, *hyssōpum*, *hysōpus* < gör. *hýssōpos* < héb. *ēzōb* 'izsóp'). A latin szó elsősorban a bibliafordításokon keresztül bekerült az európai nyelvekbe: ang. *hyssop*, *hyssope*; ném. *Ysop*, *Isop*, *Kirchen-* oder *Klostersyop*; fr. *hysope*; ol. *issopo*; hv. *sipan*.

Az *egyházi* és *klastromi* jelzők Melius alkotási, a ném. *Kloster Ifop* fordításával alkotta: „efzt Nemetül *Kloster Ifop*, az az, *Kalaftromi*, *Egyházi Hyfopnac* hiyác (Melius 121–121a). A növény görcsoldó, fertőtlenítő, köptető hatású, alkalmazása légcsőhurut esetén javallott. Ilyen értelemben szerepel a Herbáriumban is: „Igen jò hurutás, fjomiuflág, fuladás, Melly fayás ellen” (Melius 122a).

Szabó, Melius 418–9; TESz. *izsóp* a.; EWUng. *izsóp* a.; Genaust *Hyssopus* a.

izsóphoz hasonlatos fű 1533: *Origanum*^m: Wolgemut: *Isophoz hasonlatus fy* (Murm.: RMGI. 256). **J:** 'Origanum vulgare; közönséges szurokfű'.

Az *izsóphoz hasonlatos fű* körülírási forma, a közönséges szurokfűvet az izsóphoz 'Hyssopus officinalis' hasonlítják: az izsóp és a szurokfű illatos gyógy- és fűszernövény, az izsóp gyógyító ereje hasonlít a szurokfű hatásához. Mindkettő hasznos torok dagadása ellen. Csapó József így ír az izsópról: „Toroknak belső dagadását, jó ezen fünek fött vízzel gyakran öblögetni” (Csapó 121), a XVI. századi orvosi könyvben ezt olvashatjuk az szurokfüről: „Torok dagadasrol” (OrvK. 131/8) „ký fachýart leweth veogýed, es a3zal mo3jad a3 torkoth” (OrvK. 131/20). Mind az izsóp, mind a szurokfű hasznos fulladás ellen. Beythe András azt írja, hogy a szurokfű „fuladaft gogit...” (Beythe 69), Csapó szerint: „Fulladozó Ember meg-épül tsak fözzön-meg egy Lót *Ifopot* egy ittze vízben 's igya ezt a' vizet” (Csapó 121). Mindkét növény használható ütés vagy esés miatt megdagadt, megkéült testrészek borogatására stb. is.

ízű l. dinnye-fű

J

jábor, jáger, jágor, jáhor l. **juhar**

jajkóró N. *jajkóró* (MagyGyógyn. 330).

J: 'Cichorium intybus; mezei katáng'.

A *jajkóró* népi név, a *jaj* 'érzelmet kifejező felkiáltás' előtag önkéntelen hangkitörésből keletkezett indulatszó főnevesülése, a *kóró* 'a növény szára, kemény szára' magyarázó elem. A névadás magyarázata az, hogy a mezei katáng 1,2 m magasra is megnő, az útszéleken gyakran letiporják, letörik.

TESz. *jaj* a.; EWUng. *jaj* a.

jámbor, jávor l. **juhar**

jegenye 1. 1239: „Uadit ad arborem que uulgo dicitur *Jeguna*” (Oklsz.: *jegënye* a.); 1248: *jegune* (TESz.); 1255: *jegnye* (TESz.); 1453: *Penes arborem platani wlgo Jegenye vocati* (Oklsz. *jegënye* a.); 1500 k.: *De p^op^ulo et albaro: yegene* (StrassbGl.: RMGl. 367); 1865: *jegënyé-t* gr. (TESz.); — N. *egönye, gegënye, gyegënye, gyegönye, jeginye, regënye, regönyét* gr. (ÚMTSz.); *jegnye* (Nyatl.). **J:** 1239: ? 'Populus; nyár(fa) | Populus alba; fehér nyár(fa)'. | 1453: ? 'Platanus, platán'. — **~fa 1247:** „Ad vnum arborem *Jegeniefa* wlgariter nominatum” (Oklsz. *jegënye-fa* a.); 1470 k.: *Populus: yegynyefa* (CasGl. a); RMGl. 211); 1499: *Jegenyewffa* (UjMMúz.: TESz); 1533: *Jegöne fa* (Murm.: TESz.); 1540 k.: *Populvs: Jegine fa* (Herb. c): RMGl. 213); 1578: *Iegene fa* (Melius 11); 1583: *iegnye fa* (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 131); 1610: *Popvlvs: Populus alba: Jeghenie fa* (Herb. d): RMGl. 214); 1783: *Jegenye-fa* (NclB. 427); — N. *egönye-fa, gegënye-fa, legénye-fa* (MTsz.); *jegene-fa* (SzamSz.; Csáng-Sz.); *egenyefa, jegényefog* (Nyatl.); *gegenyefa, leginyefa, regényefa, regönyefa* (ÚMTSz.).

J: 'Populus; nyár(fa) | Populus alba; fehér nyár(fa)'. **■ 2.** — **~fa 1500** k.: *Abies* vulgo nominatur *Jeghenefa* (TemGl.: RMGl. 212); 1533: *Abies: Eyn tann: Jegönefa* (Murm.: RMGl. 212); 1550 k.: *abies: Jegheneffa* (KolGl.; RMGl. 213); 1577 k.: „Terpentinat de *jegënye fajeth*” (OrvK. 315/40), „*Igënye fan* termëth Enýwnek (OrvK. 464/32); 1590: *Abies: Iegenie*, uag, *luczfeniö fa* (SzikszF.: RMGl. 213); 1600 k.: *abies: Jegenye fa* (Brasszt.: RMGl. 214). **J:** 1500 k.: 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő | Picea abies; közönséges lucfenyő'. **■ 3.** — **fekete ~ 1583:** *fekete iégnye* (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 131); 1584: *fekete iégnye* „ki-böllezön az Populeum ir” (Clusius–Beythe 25); 1783: *Fekete Jegenye* (NclB. 427). **J:** 'Populus nigra; fekete nyár(fa)'. — **~fa 1590:** *Populus nigra: Iegenie fa* (SzikszF.: RMGl. 214); 1948: *Jegenyefa* (MagyGyógyn. 61). **J:** 'ua.'. — **fekete ~fa 1798:** *Fekete Jegenye-fa* (Veszelszki 31). **J:** 'ua.'. **■ 4.** — **bemagos ~ 1903:** *bemagos-jegenye* (Hoffmann–Wagner 186). **J:** 'Picea abies; közönséges lucfenyő'. | **magos ~ 1903:** *magos jegenye* (Hoffmann–Wagner 186). **J:** 'ua.'.

A *jegenye* szerb-horvát vagy szlovén eredetű; vö. szb.-hv. *jagnjéd, jagnjeda* 'rezgő nyárfa, fekete nyárfa', N. *jagned, jagnjet* 'fekete nyárfa'; szln. *jagned* 'ua.', N. *jagnjed* 'ua.'. Mindezek az öszl. **agnę* 'bárány' származékai. A névadás a nyárfák bolyhos, bársonyos virágzatával függ össze. A magyarba egy szb.-hv., szln. *jagnjed* 'nyárfa' kerülhetett át **jagnjéd* alakban. Ebből a magyar változatok hangrendi kiegyenlítődéssel és a kicsinyítő képzőnek felfogott szóvégi *d* elha-

gyásával alakultak ki. A N. *egönye-fa*, *gegönye-fa* változatokra vö. *jérce* ~ N. *érce* ~ N. *gérce*. Némelyik alakváltozat, így pl. N. *legénye-fa* népetimológia eredménye. Az 1453-ból adatolt 'platán' jelentésű *jegenyefa* alak kétes, de nyelvjárásokban is megtalálható a *jegenyefa* (SzamSz. *jegenyefa* a.) 'platán' jelentéssel. A 'platán' az eredeti 'Populus; fehér nyárfa' jelentésből hasonlóságon alapuló névátvitellel fejlődött. A *jegenyefa* 'fenyőféle' (2., 4.) összetett szó; az eredeti 'Populus; nyárfa' jelentésből hasonlóságon (valószínűleg a fák magassága) alapuló névátvitellel fejlődött. A *bemagos* ~ *magos* jelzők a fenyő hatalmas méretére utalnak, a *be-* nyomatékosító szó. A *fekete jegenye* (3.) jelzője megkülönböztető szerepű, a fa sötét színű kérgére utal, a lat. szakny.-i *Populus nigra* utótagjának fordításával jött létre, a fehér nyárfa 'Populus alba' korrelatív párja, ennek kérgé szürkésfehér.

SzófSz.; Kniezsa, SzJsz. 232; Marzell *Abies alba* a., *Picea abies* a., *Populus alba* a.; NyTan. 1/1: 48; TESz.; EWUng. — **Ö: balzsam--fenyő** (→ **balzsamfenyőfa**).

jegenyefenyő 1. 1783: *Jegenye fenyő* (NclB. 425); 1813: *Jegenye Fenyő* (Magy. Fűvészk. 2. 394). **J:** 'Picea abies; közönséges lucfenyő'. — **keresztes ~ 1903:** *keresztes jegenyefenyő* (Hoffmann–Wagner 186); 1948: *keresztes jegenye fenyő* (Halmai 64). **J:** 'ua.'. — **~fa 1807:** *Jegenye Fenyőfa* (Magy. Fűvészk. 521). **J:** 'ua.'. **2. 1911:** *jegenyefenyő* (Cserey, Növényiszótár 1); 1998: *jegenyefenyő* (Priszter 287). **J:** 1911, 1998: 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. | 1998: 'Abies; jegenyefenyő | Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges jegenyefenyő* (Priszter 287). **J:** 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'.

A *jegenyefenyő* összetett szó; az előtagra l. *jegenye*, az utótagra l. *fenyő*. A *fenyő* utótag magyarzó és megkülönböztető szerepű, a fűzfafélék (Salicaceae) családjába tartozó jegenyéktől (pl. *Populus alba*, *Populus nigra*) különbözteti meg ezeket a fenyőfajtákat (*Picea abies*, *Abies alba*). A fenyőféle (Pinaceae) jelentésű *jegenye* csak összetételben, tehát magyarzó utótaggal jelenik meg;

utótagja *-fa* vagy *-fenyő*. A *jegenyefenyő* 'közönséges lucfenyő' (1.) és 'közönséges jegenyefenyő' (2.) az eredeti 'Populus; fehér nyárfa' jelentésből hasonlóságon alapuló névátvitellel fejlődött, a névátvitel alapja valószínűleg a fák óriási mérete. A *keresztes* jelző a vízszintesen keresztszerűen elálló ágakra utal, tükörfordítás, a ném. *Kreuztanne* fordítása; vö. **keresztesfenyő** (→ **fenyő**). A fenyőfélék (Pinaceae) családjába tartozó tűlevelelű fákat, a közönséges lucfenyőt (1.) és a közönséges jegenyefenyőt (2.) a köznyelvben ma is gyakran összekeverik, hasonlóképpen korai neveik is keveredtek.

Kniezsa, SzJsz. 232; Marzell *Abies balsamea* a., *Abies alba* a., *Picea abies* a.; SzófSz.; TESz. *fenyő* a., *jegenye* a.; EWUng. *jegenye* a. — **Ö: balzsam--** (→ **balzsamfenyőfa**).

jegenyenyár 1425: „In medio duarum arborum *Jegenyenyar* vocatarum” (Oklsz. *jegenyenyár* a.); 1578: *Iegene Nyárnac* gr. (Melius 11a); — N. *jegenyenyár* (Szamsz.; SzegSz.); *igenyes nyár* sz. (Csapody–Priszter, MNövSz. 88). **J:** 1425: 'Populus sp.; nyár(fa)'. | 1578: 'Populus alba; fehér nyár(fa)'. — **~fa** N. *jegenyenyárfa* 'Populus nigra' (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 272); *nyegénye nyárfa* (ÚMTSz.). **J:** 'Populus alba; fehér nyár(fa)'.

A *jegenyenyár* összetétel a fehér nyárfa két különböző eredetű nevének összekapcsolásával keletkezett: előtagja a szláv eredetű *jegenye*, utótagja az ősi, uráli eredetű *nyár*. UEWb. 324.

jégerfa l. égerfa

jeneszter 1. 1783: *Jénifzter* (NclB. 401); 1807: *Jeneszter* (Magy. Fűvészk. 405); 1998: *jeneszter* (Priszter 510). **J:** 1783: 'Spartium junceum; jeneszter'. | 1807: 'Spartium; a nemzetségnév ma nem létezik'. — **szagos ~ 1807:** *szagos Jeneszter* (Magy. Fűvészk. 405). **J:** 'ua.'. **2. 1903:** *jeneszter* (Hoffmann–Wagner 145). **J:** 'Cytisus scoparius; seprúzánót'.

A *jeneszter* növénynevet Benkő alkotta, a ném. *Genfter*, *Ginfter* (NclB. 401) neveket vette át, amelyek végső fokon az ismeretlen eredetű lat. *genista*, *genesta* alakokra vezethe-

tők vissza. Benkő a ném. *Ginster* szóbeljeji mássalhangzó-torlódását feloldotta, a szó elején $g > j$ változás érvényesült. A seprűzanót (2.) *jeneszter* neve hasonlóság alapján jött létre, a növény felépítése hasonló a jeneszterhez (1.).

Marzell *Genista* a.; Mollay, Növénynevek 285, 331; Genaust *Genista* a. — **Ö:** seprű~.

jézusfüve N. *Jézus füve* (Csapody–Priszter, MNövSz. 88); *jézus füve* (ÚMTsz.). **J:** 'Hypericum perforatum; közönséges orbáncfű'.

A *jézusfüve* népi név, jelölt birtokos szerkezet. Az elnevezés alapja, hogy a levél felületén lévő fekete mirigypontsorban hipericin nevű vörös festékanyag van, és eldörzsölve pirosra festi az ember kezét, ez teremti meg aztán az asszociációt a keresztfáról lecsepegő vérrrel. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Kristus-blaume*, *Herrgottskraut*, *Kristuskraut*.

Marzell *Hypericum perforatum* a.

jézsuitadió l. dió

jóhenrikfüve 1903: *jó Henrikfüve* (Hoffmann–Wagner 49). **J:** 'Chenopodium bonus-henricus; parajlibatop'.

A *jóhenrikfüve* a ném. *Guter Heinrich* tükkörfordítása, a *fű* magyarázó utótag. A német név végső soron a lat. *bonus-henricus* elnevezésre vezethető vissza. Az elnevezés magyarázata a növény gyógyító ereje, pl. a svéd mondavilág szerint szent Henrik a növényből minden sebet meggyógyító gyógyírt készített.

Marzell *Chenopodium bonus-henricus* a.

jó l. drága-

johor l. juhar

jóteny l. jövötény

jövötény 1735: „Vinca: Folyófü, győ-tény” (MNy. 1: 362); 1841: *jövötiny* (Barra 297); 1903: *győtény* (Hoffmann–Wagner 37); — N. *győtiny*, *gyövőtény*, *gyövötény*, *gyövötín*, *gyövüötín* (MTsz.); *gyüöttény*, *győtiny*, *gyövötény*, *gyövötiny*, *jövötín*, *győjtény*, *győjtín*, *gyövötín*, *győtén*, *győtény*, *győtín*, *gyüttény*, *gyüjtény* (ÚMTsz.). **J:** 1735: ? 'Vinca minor; kis meténg | Convolvulus arvensis; apró szulák'. | 1841: 'Convolvulus arvensis; apró szulák'. — **kicsiny**, **kisebb** ~ **1798:** „*Kitsiny*; *Kifseb*; Fejér; piros Fulak, Fel futó; Súlák; Ilzap; Harang; Tsengetyű-virág,

Vas-Vármegy. *Növötény*; *Gyövötény* (Veszelszki 454). **J:** 'ua.'. | **kis** ~ **1841:** *kis gyövötény* (Barra 297). **J:** 'ua.'.

A *növötény* ~ *jövötény* ~ *gyövötény* nyelvújítási alkotások. A *növötény* a *nő* ige származéka, a *jövötény*, *gyövötény* 'kúszó terjedő gyomnövény' a *jön* ige származéka -*tény* képzőbokkal (a képzőbokról *t* eleme deverbális nomenképző, az *n > ny* kicsinyítő képző). A *győtény* változat a *növény* > *növény* mintájára alakult ki. A névadás alapja a növény gyors, burjánzó növekedése: „*Növötény*; *Gyövötény*: mert a' vetemények közt nőtön-nő (a' mint ők fzőllnak) alkalmatlankodik” (Veszelszki 454).

TESz. *növény* a., *jövötény* a.; EWUng. *növény* a., *jövötény* a.

jövötényszulák 1841: *jövötiny Szulák* (Barra 299). **J:** 'Convolvulus arvensis; apró szulák'.

A *jövötényszulák* Barra alkotása, összetett szó, az előtagra l. *jövötény*, az utótagra l. *szulák*. Az elő és utótag jelentése azonos: 'kúszó, terjedő, burjánzó gyomnövény'.

juhar 1233: *Arbor que uulgo dicitur yhor* (Oklsz. *juhar* a.); 1233/1345: *Arbor que uocatur Jhor* (Oklsz. *juhar* a.); 1257: *Ihar* (Oklsz. *juhar* a.); 1279: *jawar* (TESz.); 1330: *Johor* (Oklsz. *juhar* a.); 1397: *Iavor* (Oklsz. *jávor* a.); 1411: *Jawor* (Oklsz. *jávor* a.); 1484: *Ihar* (Oklsz. *juhar* a.); 1807: *Jávor* (Magy. Fűvészk. 250); 1998: *juhar* (Priszter 289); — N. *johòr* (CsángSz.); *jábor*, *jáhor*, *ihar*, *ihàr*, *johar* (ÚMTsz.). **J:** 1233: 'Acer; juhar(fa)'. — **hegyeslevelű** ~ **1903:** *hegyeslevelű juhar* (Hoffmann–Wagner 77). **J:** 'Acer platanoides; korai juhar(fa)'. | **jókori** ~ **1807:** *jókori Jávor* (Magy. Fűvészk. 251); 1903: *Jókori juhar* (Hoffmann–Wagner 77). **J:** 'ua.'. | **korai** ~ **1998:** *korai juhar* (Priszter 289). **J:** 'ua.'. | **plátánlevelű** ~ **1911:** *plátánlevelű jávor* (Cserey, Növénytár 4). **J:** 'ua.'. | **töklevelű** ~ **1911:** *töklevelű jávor* (Cserey, Növénytár 4); — N. *tökjuhàr*, *tökjuhòr*, *tökjuhòr* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 197). **J:** 'ua.'. — **-fa** 1232: „ad arborem *ihor-fa*, cruce signatam (NyK. 31: 245); 1236: *ihorfa* (Oklsz. *juhar-fa* a.); 1255: *jaurfa* (TESz.); 1325: *Jaurfa* (Oklsz. *jávor-fa*

a.); 1337: *jwharfa*, *joharfa* (Oklsz. *juhar-fa* a.); 1366: *Juharfa* (Oklsz. *juhar-fa* a.); 1405 k.: *jauor fa* (SchlSzej.: RMGl. 211); 1414: *Jaworfa* (Oklsz. *jávor-fa* a.); 1590: *Ihar fa*, *Iauor fa* (SzikszF.: RMGl. 213); 1791: *Iuhárfa* (Lumnitzer 457); 1813: *Juharfa* (Magy. Fűvészk. 2. 394); 1998: *juharfa* (Priszter 289); — N. *jámbor-fa* (MTsz.); *iharfa* (OrmSz.); *jágerfa*, *jámborfa* (SzegSz.); *iharfa* (SzlavSz.); *igarfa* (Csapody–Priszter, MNövSz. 89); *iharfa*, *ihārfa*, *ihārfa*, *jaharfa*, *juhorfa*, *jáborfa*, *jáborfa*, *jágérfának*, *jágorfa*, *jáhörfából*, *jámborfa*, *jágérfácska* (ÚMTsz.). **J:** 'Acer; juhar(fa)'. — **korai ~fa 1998:** *korai juharfa* (Priszter 289). **J:** 'Acer platanoides; korai juhar(fa)'. | **széleslevelű ~fa 1798:** *Széles levelű Jávor-, Ihar-, Juhar-fa* (Veszelszki 19). **J:** 'ua.'

A *juhar* szláv eredetű; vö.: blg. *javop* 'hegyi juhar'; szb.-hv. *javōr* 'ua.', N. *jaor*, *jahor* 'hegyi juhar'; szln. *jávor* 'juhar'; szlk. *javor* 'ua.'; or. *javop* 'hegyi juhar'. A magyarba feltehetőleg többszörös átvétellel került. A *jávor* a hosszú *á*-jával talán a szlovénből való; egy rövid *ä*-s szláv *javor*-ból *v* > *h* és *ju* > *i* változással fejlődött ki az *ihar*, valamint a *juhar* változat. Az alakváltozatok később összekeveredtek, néhol meg népetimológia (*jámborfa*, *jágerfa* ~ *igarfa*) játszhatott közre. A szó-

középi *g*-t tartalmazó alakok az *égerfa* név hatásával is magyarázhatók. Erre mutat a *juhar*-nak, illetőleg alakváltozatainak, népnyelvi változatainak szórványos 'égerfa' értelmezése is: 1395 k.: *hyhar fa* (BesztSzej.: RMGl. 211); *jágerfa* (ÚMTsz. *égerfa* a.). A *korai* és *jókori* jelző arra vonatkozik, hogy a fa tavasszal korán kezd hajtani, a *széleslevelű* és *hegyeslevelű* jelzők a fa hatalmas, széles, hegyes leveleire utanak; idegen nyelvi megfelelőkre vö. R. ném. *Breitlaub*, *Breitblatt* 'széleslevelű'; *großer spitzblättriger Ahorn* 'nagyobb hegyeslevelű juhar', *Spitzahorn*. A *töklevelű* és *platanlevelű* jelzők szintén a fa karéjos levélformáját jellemzik; hasonló szemléletű elnevezésre vö. R. ném. *Weinblatt* 'szőlőlevél'.

SzófSz. *jávor* 1. a.; Kniezsa, SzlJsz. 232; Marzell *Acer platanoides* a.; TESz.; EWUng. — **Ö: cukor-**.

juh fark N. *juh fark* (MagyGyógyn. 49). **J:** 'Veratrum album; fehér zászpa'.

A *juh fark* népi név, összetett szó, a *juh* állatnév és a *fark* 'az állati test hátul kinyúló része' összetétele. A névadás magyarázata, hogy a növény tömött virágbugája 30–60 cm hosszú, színe a fehérestől a zöldesig változó, juh farkhoz hasonlítható.

juhoktisztítóhunyor l. **hunyor**

juhszalag l. **iszalag**

K

kacs l. **havas-**

kacsanyak l. **kacsanyak**

kacsaszáj **1.** N. *kácsaszáj* (MNy. 39: 161; ÚMTsz. 3: 14). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. ■ **2.** — **vad-** N. *vatkácsaszáj* (MNy. 39: 161: 155). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

A N. *kacsaszáj* növénynevén a szlovák eredetű *kacsa* és az uráli eredetű *száj* 'ember, állat fejének elülső részén lévő nyílás' összetétele. A névadás alapja a növények virágja, amelynek formája szájhoz hasonló.

UEWb. 492.

kacsanyak **1.** **1807** e.: *Katskanyak* (Julow 263); 1807: *katskanyak* (Magy. Fűvészk. 341). **J:** 'Ajuga; ínfű'. || **kacsanyak** N. *kacsanyak* (Herman, Pászt. 678; ÚMTsz. 3: 13). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'. ■ **2.** — **os-torindás** ~ **1807:** *ostorindás Katskanyak* (Magy. Fűvészk. 341); 1841: *ostorindás Kacsanyak* (Barra 317). **J:** 'Ajuga reptans; indás ínfű'.

A *kacsanyak* 'ínfű' nemzetségnevet Diószegi-Fazekas véglegesítik a Magy. Fűvészk. ben, de már előtte az országban véleményezésre szétküldött elnevezések között megtalálható, a *kacsanyak* nem vált köznyelvi szóvá. A név alakleíró elnevezés, arra utal, hogy a növény olyan, mint egy görbe nyak. A *kacsanyak* népetimológiával keletkezett. Az *ostorindás* 'indás ínfű' (2.) jelző Diószegi-Fazekas alkotása, magyarázata, hogy a növény „gyökeréről ostorindákat botsát” (Magy. Fűvészk. 341).

Ö: **kalinca-**

kakalics l. **kakics**

kakarics l. **kököröcsin**

kakasalma N. *kokasalma* (SzamSz. 1: 442); *kakasalma* (ÚMTsz. 3: 27). **J:** 'Crataegus laevigata; cseregalagonya piros színű bogyója'.

A *kakasalma* népi név, a szláv eredetű *kakas* és az ótörök eredetű *alma* összetétele. A névadás alapja a piros színű termés.

kakasbandikó, kakasbenderó l. **kakasmandikó**

kakascímer **1.** **1578:** *Kakas címer* (Melius 144a). **J:** 'Sisymbrium officinale; szapora zsombor'. ■ **2.** **1783:** *Kakas-tzímer* (NclB. 322); 1798: *Kakas-tzímer* (Veszelszki 439). **J:** 'Verbena officinalis; vasfű'.

A *kakascímer* Melius alkotása, a lat. *Cripta gallinacea*” (Melius 144a) (< *crista* 'taréj', *gallina* 'tyúk') tükörfordítása; a névadás alapja a szétállóan elágazó növény. A *kakascímer* 'vasfű' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre (szintén elágazó növény), Csapó azt írta róla: „*Kakas-tzímernek* pedig helytelenül nevezetik” (Csapó 246).

kakasfarkfű **1783:** *Kakas-fark-fű* (NclB. 357); 1798: *Kakas-fark-fű* (Veszelszki 354). **J:** ? 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpeccsét | Polygonatum verticillatum; páva-farkú salamonpeccsét' (azonosította Priszter Szaniszló).

A *kakasfarkfű* a szláv eredetű *kakas* állatnév, a *fark* 'a madár hátul kiálló tollainak összessége' és a *fű* magyarázó utótag összetétele. A *kakasfarkfű* nevet a növény kiálló virágzata motiválta.

kakasharang N. *kokasharang* (Csapody-Priszter, MNövSz. 116). **J:** 'Pulsatilla grandis; leánykököröcsin'.

A *kakasharang* népi név, a szláv eredetű

kakas állatnév és a török eredetű *harang* öszszetétel, a leánykőköröcsin harangszerű virága motiválhatta az elnevezést. A lat. szakny.-i *Pulsatilla* (< lat. *pulsatus* 'csapás, ütés') elnevezés is ugyanezen a szemléleten alapul, harangütés jelentésű, mivel a növény virágja harangformájú, és a szélben ide-oda ing, harangmozgást végez.

Genauast *Pulsatilla* a.

kakasláb 1. 1578: *Kakas láb* (Melius 175); 1783: *Kakas-lab* (NclB. 383). **J:** 1578: 'Ranunculus sp.: elsősorban a Ranunculus repens; kúszó boglárka'. | 1783: 'Ranunculus repens; kúszó boglárka'. — **~fü 1577 k:** *Kakas Lab fwrél* gr. (OrvK. 614/ 5). **J:** 'Ranunculus repens; kúszó boglárka'. **2. 1578:** *Kakas lábna* gr. (Melius 180). **J:** 'Corydalis solida; ujjas keltike'. **3. 1775:** *Kakas-láb* (Csapó 34). **J:** 'Ranunculus flammula; békaboglárka'. — **fehér ~ 1578:** *Feyér Kakas láb* (Melius 175a). **J:** 'Ranunculus aconitifolius; sisakvirág-levelű boglárka'. **4. 1783:** *Kakas-láb* (NclB. 400). **J:** 'Corydalis cava; odvas keltike'.

A *kakasláb* ~ *kakaslábfü* a ném. *Hanen fűs* (Melius 175) tükörfordítása, egyszerre használták *Ranunculus* 'boglárka' és *Corydalis* 'keltike' fajok megnevezésére hasonlóság alapján, a növénynevet már Melius is három jelentésben (1., 2., 3.) használja. A *fehér kakasláb* 'sisakvirág-levelű boglárka' (3.) Melius tükörfordítása: „Németül neue *Weis Hanen fűs*, az az, *Feyér Kakas láb*” (Melius 175a). A *kakasláb* 'ujjas keltike' nevet Melius így magyarázza: „Élzt hiyac *Kakas lábna*, Mert hogy ki ió à földből olyan mint à Kakafnac à farka” (Melius 180). Vö. **hollóláb, tyúkláb**.

Szabó, Melius 438.

kakasmandikó 1. 1838–45: *kakasmandika* (Nyr. 126: 67); 1998: *kakasmandikó* (Priszter 371); — N. *kakas mándikó* (NövTanKözl. 2: 22; ÚMTsz. 3: 28). **J:** 'Erythronium dens-canis; európai kakasmandikó'. — **európai ~ 1998:** *európai kakasmandikó* (Priszter 371). **J:** 'ua.'. || **kakasbandikó** N. *kakas bandikó* (Nyr. 126: 67). **J:** 'ua.'. || **kakasbenderó** N. *kakasbenderó* (MNy. 4: 32; ÚMTsz. 3: 27). **J:** 'ua.'. **2. 1903:** *kakas*

bandikó (Hoffmann–Wagner 143). **J:** 'Corydalis solida; ujjas keltike'. **3. 1948:** *kakasmandikó* (MagyGyógyn. 50). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'. — **őszi~** N. *őszi kokasmandikó* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics, elsősorban az őszi virág'.

A *kakasmandikó*, *kakasbandikó*, *kakasbenderó* összetett szó, a *kakas* állatnév szláv eredetű, az utótagok a *benderészik* 'bögyörészni' igéből származnak. A MTsz. a Hármaszék megyei Uzonból megerősíti ezt az adatot: „a kakas megbenderészi a tyúkot: meghágja”; más képzéssel *bëndérezik* (Udvarhely m. Erdővidék), *bëndérezik* (Székelyföld). A *kakasbenderó* 'kakas pénisz' jelentésű. A névadás magyarázata, hogy az európai kakasmandikót (1.) nemi betegségek kezelésére használták. Az ujjas keltike (2.) és az őszi kikerics (3.) *kakasmandikó* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növényeket szintén nemi betegségek gyógyítására használták. Vö. **kankós**.

kakassarok 1. 1578: *kakas foroc* (Melius 180). **J:** 'Corydalis solida; ujjas keltike'. **2. 1783:** *Kakas forok* (NclB. 400). **J:** 'Corydalis cava; odvas keltike'.

A *kakassarok* a ném. *Hanenfporn* (Melius 180) tükörfordítása, Melius alkotása. A névadás magyarázatára a sarkantyúszerű virágzat.

kakastaréj 1. 1578: *Kakas tare* (Melius 144a). **J:** 'Sisymbrium officinale; szapora zombor'. **2. 1578:** *Kakas taré* (Melius 180). **J:** 'Corydalis solida; ujjas keltike'. **3. — ~fü 1775:** *Kakastaréj-fü* (Csapó 234). **J:** 'Salvia sclarea; muskotályzsálya'. **4. N. kakastaréj** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 202). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'.

A *kakastaréj* 'szapora zombor' (1.) Melius alkotása, a lat. *Crista gallinacea* (Melius 144a) (< *crista* 'taréj', *gallina* 'tyúk') tükörfordítása; szétállóan elágazó növény, a becőtermések a szárhoz simulnak, valószínűleg ennek alapján kapta nevét. A *kakastaréj* 'ujjas keltike' (2.) szintén Melius alkotása, a névadás alapja a fürtös, sarkantyúszerű, piros virágzat. A *kakastaréj* 'muskotályzsálya' (3.) és

'bókoló amaránt' (4.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a muskotályzsálya (3.) *kakastaréj* nevének alapja: „nevezték *kakastaréj fünek*, mivel a' virága a' fű füzáinak tejetén meg-hajlott kaláz formában állanak” (Csapó 234), a bókoló amaránt (4.) bordó színű virágzata a kakastaréj színéhez hasonló.

kakasvirág 1. 1783: *Kakas virág* (NclB. 381); 1791: *Kakas-virág* (Lumnitzer 227); 1798: *kokas virág* (Veszelszki 27). **J:** 'Adonis aestivalis; nyári hérics'. ■ **2. N. kakasvirág** (MagyGyógyn. 50). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'.

A *kakasvirág* növénynevén Benkő alkotása, a nevet valószínűleg a ném. *Hahnenblume* mintájára hozta létre. A névadás alapja, hogy a piros színű virágok kakastaréjhoz hasonlóak: „vir. ... setét veresek” (Magy. Fűvészk. 323). A *kakasvirág* 'őszi kikerics' (2.) népi elnevezés, a névadás magyarázata, hogy a levelek közül hosszú száron kikucskáló termést tyúkhöz, kakashoz hasonlítják, vö. ném. *Kock* 'kakas'. Vö. **kakukkvirág**.

Marzell *Adonis aestivalis* a., *Colchicum autumnale* a.

kakics 1. 1583: *kakich* (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); 1595: *Kakijch* (Beythe 38); 1783: *Kakits* (NclB. 409). **J:** 'Sonchus asper; szúrós csorbóka'. ■ **2. 1775:** *Kakits* (Csapó 122); 1813: *Kakits* (Magy. Fűvészk. 2. 374). **J:** 'Sonchus oleraceus; szelíd csorbóka'. ■ **kakalics 1775:** *Kakalitz* (Csapó 122); 1813: *Kakalits* (Magy. Fűvészk. 2. 374). **J:** 'ua.'

A *kakics* ismeretlen eredetű, 'szúrós csorbóka, salátanövény' jelentésű.

TESz. *kákics* a.; EWUng. *kákics* a.

kakukkdémütka 1807: *Kakuk Démütka* (Magy. Fűvészk. 353). **J:** 'Thymus serpyllum; vadkakukkfű'.

A *kakukkdémütka* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása. Az előtagot a növény R. **kakukkfű** elnevezéséből vonták el, a **démütka** utótag nemzetségnév.

kakukkfű 1. 1395 k.: sarpileum: *kakuc fiu* (BesztSzj.: RMGl. 255); 1405 k.: sarphileu^m: *kakuk fiw* (SchlSzj.: RMGl. 255); 1578: *Kakuc fű* (Melius 116a); 1775: *Kakuc-fü* (Csapó 123); 1998: *kakukkfű* (Priszter 522).

J: 1395 k.: 'Thymus sp.; kakukkfű'. | 1775, 1998: 'Thymus serpyllum; vadkakukkfű'. — **északi ~ 1998:** *északi kakukkfű* (Priszter 521). **J:** 'Thymus serpyllum; vadkakukkfű'. | **kerti ~ 1841:** *kertikukukfű* (Barra 314). **J:** 'ua.'. | **keskenylevelű ~ 1998:** *keskenylevelű kakukkfű* (Priszter 521). **J:** 'ua.'. | **mezei ~ 1775:** *Mezei kakuc-fü* (Csapó 123); 1783: *Mezei Kakuc-fü* (NclB. 389); 1998: *mezei kakukkfű* (Priszter 521). **J:** 'ua.'. | **olasz ~ 1841:** *olasz kukukfű* (Barra 314). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1948:** *vadkakukfű* (MagyGyógyn. 243); 1998: *vadkakukkfű* (Priszter 521). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1775:** *Kakuc-fü* (Csapó 123). **J:** 'Thymus vulgaris; kerti kakukkfű'. — **kerti ~ 1775:** *Kerti kakuc-fü* (Csapó 123); 1783: *Kerti Kakuc-fü* (NclB. 389); 1998: *kerti kakukkfű* (Priszter 522). **J:** 'ua.'. | **magas ~ 1578:** *magos Kakuc fűhöz* (Melius 118a). **J:** 'ua.'. | **olasz ~ 1578:** *Olafz Kakuc fűnec* gr. (Melius 118a); 1775: *Olafz kakuc-fü* (Csapó 123). **J:** 'ua.'. | **római ~ 1578:** *Romai Kakuc fű* (Melius 118a). **J:** 'ua.'

A *kakukkfű* valószínűleg a lat. *cuculi herba* (Clusius–Beythe 28) tükörfordítása, a növénynevén előtagja azonos a hangutánzó eredetű *kakukk* madárnévvel. A névadás alapja talán az, hogy a növény ott fordul elő, ott terem, ahol a kakukk jár, ill. a növény akkor virágzik, amikor a kakukk szól. Veszelszki így magyarázza a *kakukkfű* nevet (tévesen): „Színéről, füzágáról, ízéről az esméretes füvek közül való; azért a' ki fok kakuc fűt akar érni, az a' kakuc-fűvel így éljen: Ételben szinte olly jó mint a' petró'selyem: mert az eméltélt fegitti” (Veszelszki 409). A kerti kakukkfű (2.) jelzői megkülönböztető szerepűek: „Éfzt Romai, vagy Olafz Kakuc fűnec hiyác” (Melius 118), idegen nyelvi megfelelők alapján jött létre, vö. ném. *römischer* (*welscher*) *Quendel* 'római, olasz kakukkfű'.

TESz. *kakukkfű* a.; EWUng. *kakukkfű* a.

kakukkfű-vajvirág 1998: *kakukkfű-vajvirág* (Priszter 441). **J:** 'Orobancha alba; fehér vajvirág'.

A *kakukkfű-vajvirág* összetett szó, a **kakukkfű** előtag magyarázata, hogy a növény klorofillhiányos, más növények, gyakran a kakukkfű gyökerén élősködik. Az utótagra l.

vajvirág.

kakukkbolya N. *kakukkbolya* (Nyr. 97: 333). **J:** 'Hepatica nobilis; nemes májvirág'.

A *kakukkbolya* összetett szó, a hangutántzó eredetű *kakukk* madárnév és az *ibolya* összetétele. A névadás alapja a virág kék színe, amely az *ibolya* színéhez hasonló, ill. az, hogy a növény virágzásakor, tavasszal szól a *kakukk*.

kakukkpogácsa 1578: *Kakoc pogácsa* (Melius 80a); 1783: *Kakuk pogácsa* (NclB. 408). **J:** 'Tragopogon pratensis; réti bakszakáll'.

A *kakukkpogácsa* Melius alkotása, a ném. *Gauchbrot* (Melius 80a) tükörfordítása, Mélius a ném. *Brot* 'kenyér' utótagot a *pogácsa* 'kenyérféle' megfelelővel fordítja. A réti bakszakáll tápláléknövény volt.

kakukksaláta 1. 1775: *Kakuk-faláta* (Csapó 23); 1783: *Kakuk Saláta* (NclB. 408). **J:** 'Tragopogon pratensis; réti bakszakáll'. **2. N. kakuksaláta, kukuksaláta, kukuksajáta** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'.

A *kakukksaláta* 'réti bakszakáll' (1.) *kakukk* előtagja a ném. *Gauchbrot* 'kakukk-kenyér' (Melius 80a) átvétele, vö. **kakukkpogácsa**. A *saláta* utótag magyarázata, hogy a növényt táplálékként használták, már Melius is elsősorban mint tápláléknövényt ismerteti: „Igen ið főve is, nyerfen is enni etzettel Saláta módra” (Melius 81). A *kakukksaláta* 'nyugati salátaboglárka' (2.) *kakukk* előtagját a növény korai, tavaszi virágzása motiválja, a sárga virágok akkor nyílnak, amikor a *kakukk* szól, és a salátaboglárkát salátaként fogyasztották; a névadás magyarázata l. még **kakukkvirág**.

kakukkterjék 1578: *Kakuc terjéc* „veres virágu” (Melius 182); 1775: *Kakuk terjék* (Csapó 288); 1783: *Kakuk-terjék* (NclB. 336); 1798: *Kakuk-terjék* (Veszelszki 50); 1807: *Kakuk-terjék* (Magy. Fűvészk. 161); 1813: *kakuk T[erjék]* (Magy. Fűvészk. 2. 390); 1841: *kakukterjék* (Barra 261). **J:** 'Anagallis arvensis; mezei tixsem'.

A *kakukkterjék* Melius alkotása, a ném. *Gauchheil* (Melius 182), *Gauchheil* (< ném. *gauch* < kfn. *Gouch* 'kakukk', ném.

heil(mittel) 'gyógyszer') mintájára hozta létre. A *terjék* (első megjelenése: 1529, jelentése: 'gyógyszer') utótag vándorszó; vö. ang. *theriac*; ném. *Theriak*; fr. *thériaque*; ol. *triaca*.

Marzell *Anagallis arvensis* a.; TESz. *terjék* a.; EWUng *terjék* a.

kakukkvirág 1. 1775: *Kakuk virág* (Csapó 108); 1783: *Kakuk virág* (NclB. 357). **J:** 'Convallaria majalis; májusi gyöngyvirág'. **2. N. kakukvirág** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'. **3. N. kukukvirág, kakukvirág** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrózsa'. — **fehér ~ 1903:** *fehér kukukvirág* (Hoffmann–Wagner 115); — N. *fehér kukukvirág, fehér kukukvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** 'ua.'. **4. N. kakukkvirág** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 277–8). **J:** 'Ranunculus acris; réti boglárka'. **5. N. kakukkvirág** (ÚMTsz. 3: 33). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'.

A *kakukkvirág* 'májusi gyöngyvirág' (1.), 'tavaszi hérics' (2.) és 'berki szellőrózsa' (3.) a ném. *Kuckucksblume* tükörfordítása; a névadás alapja a növények kora tavaszi virágzása, akkor virágoznak, amikor a *kakukk* szól. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *cuckoo-flower* 'berki szellőrózsa'. A réti boglárka (4.) és nyugati salátaboglárka (5.) *kakukkvirág* elnevezése népi név, hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, ezek a növények szintén kora tavasszal virítanak.

Marzell *Anemone nemorosa* a.

kalács l. **bába-**, **bába-körfény**, **baka-**, **ökör-**

kalamus l. **kálmos**

kalánfű, kalánlevelűfű l. **kanálfű**

kalántorma l. **kanáltorma**

kalapfű 1775: *Kalap-fű* (Csapó 190); 1783: *Kalap-fű* (NclB. 416). **J:** 'Petasites hybridus; közönséges acsalapu'.

A *kalapfű* valószínűleg a lat. *Petasites* (< gör. *petasítēs* 'kalapformájú') hatására jött létre. A névadás szemléleti háttere az, hogy a levelek kalap formájúak: „levelei kalaphoz vagy lókörmöhöz hasonló alakot képeznek” (CzF. 3: 340).

Genaust *petasátus* a.

kalapja l. **isten-**

kaláris forma gyümölcsű fű l. **kalárisfű**

kalárisfű 1578: *Kalaris fű* (Melius 148); 1775: *Kaláris-fű* (Csapó 270); 1783: *Kaláris-fű* (NclB. 357); 1807: *Klárifű* (Magy. Fűvészk. 232). **J:** 'Asparagus officinalis; közönséges spárga'. || **kaláris 1798:** *Kaláris* (Veszelszki 77). **J:** 'ua.'. || **kaláris forma gyümölcsű fű XVI.** sz. v.: Asparagus: Njwl' arnik. Spárga fű. *Kaláris forma gyümölcsű fű*. Nyúl árnyék fű. Sparga (De Herbis: RMGI. 619). **J:** 'ua.'.

A *kalárisfű* Melius alkotása, a név a ném. *Koralkraut* fordítása. A névadás alapja a növény piros bogója, a *kalárisfű* nevet „a' piros gyümölcsű fű” (Csapó 270) kapta. A *kaláris forma gyümölcsű fű* körülírásos alak. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. holl. *koraalkruid*, sv. *corallört*.

Marzell *Asparagus officinalis* a.

kalendula 1783: *Kalendula* (NclB. 420).

J: 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'.

A *kalendula* a lat. szakny.-i *Calendula* átvétele, bizonytalan eredetű.

Genaust *Caléndula* a.

kalina 1903: *kalina, kalyinka* (Hoffmann–Wagner 40); 1948: *kalina, kaljinka* (Magy. Gyógyn. 263); *kalina, katyinka* (Halmai 76); — N. *Kalyinka, kalina* (Jávorka 978); *kalina, kalyinka, kalinka* (ÚMTsz.). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyész csucsor'.

A *kalina* a szláv *kalina, kalinka* átvétele. A növény népies elnevezései közül a *katyinka* valószínűleg a szláv növénynevek értelmessítésével, a személynévre való utalással keletkezett, népetimológias változat. Vö. **kalinca**.

Nyr. 64: 14.

kalinca 1590: Chamaepitys: *Kalincza* (SzikszF.: RMGI. 377); 1807: *Kalintza* (Magy. Fűvészk. 341). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'. — **~fű 1775:** *Kalintza-fű* (Csapó 125); 1783: *Kalintza-fű* (NclB. 384). **J:** 'ua.'.

A *kalinca* valószínűleg szláv eredetű szó; a **gálna** szláv eredetijének (< vö. szln. *kalína* 'kányabangita; fagyal'; szlk. *kalina* 'kányabangita'; or. *калина* 'kányabangita') kicsinyítő képzős származéka; vö. szb.-hv. N. *ka-*

linica 'fagyal'. A m. *kalinca* a szláv *kalinica* második nyílt szótagjának kiesésével keletkezett. Az RMGI. szerzői kétesnek vélik a 'gelber Günsel' (Ajuga chamaepitys; kalincaínfű) jelentést az 1590-es adat esetében; jelentésmegadásuk azonban pontos; érdekes, hogy a *kalinca* növénynevét egyéb korai szótárunkban, szójegyzékünkben, glosszánkban nem tűnik fel (az RMGI. 1290-től 1604-ig dolgozta fel nyelvelméleinket). Vö. **gálna, kalina**.

Szabó, Melius 437; TESz. *gálna* a., *kalinca* a.; EWUng. *gálna* a., *kalinca* a.

kalincaínfű 1903: *Kalincza infű* (Hoffmann–Wagner 119); 1998: *kalincaínfű* (Priszter 293). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'.

A *kalincaínfű* összetett szó, amely a növény két régi nevéből jött létre; az előtag magyarázata l. **kalinca**, az utótagra l. **ínfű**.

kalincakacsoknyak 1807: *Kalintza Katsoknyak* (Magy. Fűvészk. 341); 1813: *Kalintza Katsoknyak* (Magy. Fűvészk. 2. 367). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'.

A *kalincakacsoknyak* Diószegi–Fazekas alkotása, összetett szó; a **kacsoknyak** nemzeti név, ehhez megkülönböztető elemként illesztették a növény R. **kalinca** nevét.

kalinka l. **kalina**

kálmos 1577 k.: „Aloeft, galangath, *Calamus aromaticus* ... térd erőllén megh ezéketh” (OrvK. 197/28), *Calamus odoratus* (OrvK. 609/42); 1608: „Jó illatú *calamus*” (TESz.); 1745: *Kálmufz* (Torkos 9); 1775: *Kálmos* (Csapó 126); 1783: *Kálmos* (NclB. 359); 1787: *kálmos* (TESz.); 1807: *Kálmos* 'Acorus' (Magy. Fűvészk. 235), *Kálmus* 'Acorus calamus' (Magy. Fűvészk. 235); 1998: *kálmos* (Priszter 291). **J:** 1577 k.: 'Acorus calamus; orvosi kálmos'. | 1807: 'Acorus; kálmos | Acorus calamus; orvosi kálmos'. — **orvosi ~ 1807:** *orvos Kálmos* (Magy. Fűvészk. 235); 1903: *Orvosi kálmos* (Hoffmann–Wagner 73); 1998: *orvosi kálmos* (Priszter 291). **J:** 'ua.'. — **~gyökér 1708:** *Kalmuß Kálmuß gyökér* (TESz.); *kalmos-gyökér* gr. (TESz.); 1798: *Kálmus gyökér* (Veszelszki 24); — N. *kalmusgyökér, kalmus gyökér* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. || N. **kálmistagyökér** N. *kálmistagyökér* (Csapody–Priszter, MNövSz. 93). **J:** 'ua.'.

A *kalamus* (1577 k., 1608) latin eredetű; a lat. szakny.-i *Acorus calamus* utótagjának átvétele. A *kálmós* kettős átvétel, a magyar nyelvbe kerülhetett a latinból vagy a németből is; vö. h. lat. *calamus* 'nád, nádsíp, frónád, kálmós nád'; úfn. *Kalmuß*, ném. *Kalmus* 'kálmos (gyökér)'; k. lat. *calmus* 'bozót'. A *s*-sel hangzó magyar alakváltozatok a latinból, az *sz*-szel hangzók pedig a németből származnak. A *kálmóstagyökér* előtagja népetimológia eredménye; a *gyökér* utótag magyarázó szerepű. Különféle úton-módon bekerült számos európai nyelvbe; vö.: ang. (*sweet*) *calamus*; ol. *calamo* (*aromatico*); cseh *kalmus*.

NySz. *kalamus* a.; TESz.; EWUng.

kálmus, kálmusz l. **kálmós**

kálnabokor l. **gálna**

kálmóstagyökér l. **kálmós**

kálmóstatapló l. **kálvinistatapló**

kálvinistatapló 1903: *kálvinista tapló* (Hoffmann–Wagner 163); 1948: *kálvinista tapló* (MagyGyógyn. 312). **J:** 'Artemisia absinthium; abszintüröm'. || **kálmóstatapló 1903:** *kálmósta tapló* (Hoffmann–Wagner 163). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'.

A *kálvinistatapló* ~ *kálmóstatapló* népi elnevezés, a szárított növényt tűzgyújtóként használták, magyarázatára l. **taplóüröm**.

kalyinka l. **kalina**

kamilla 1. 1584: *fiue Camomilla* (Clusius–Beythe 11); 1813/1900: „Székfű. Patikaiszer 's kristilybe is veszik. Talán *Camill*” (TESz.); 1948: *kamilla* (MagyGyógyn. 302); 1998: *kamilla* (Priszter 425); — N. *kamilla* (ÚMTsz.). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'. — **kis** ~ **1841:** *kis kamilla* (Barra 207). **J:** 'ua.'. || **~virág 1948:** *kamillavirág* (MagyGyógyn. 302). **J:** 'ua.'. || **2. 1797:** [vég] római szegfűvet vagy *Kamomillát* két marokkal” (TESz.). **J:** 'Chamaemelum nobile; rómaiszékfű'. — **római~ 1948:** *Római kamilla* (MagyGyógyn. 299); 1998: *rómaikamilla* (Priszter 334). **J:** 'Chamaemelum nobile; rómaiszékfű'.

A *kamilla* német eredetű; vö. ném. *Kamille* (< lat. *chamomilla*, *camomilla* < lat. *chamaemelon* 'kamilla' < gör. *chamaímēlon* < gör. *chamáí* 'a földön, a földre', gör. *mēlon*

'alma'). Az elnevezés magyarázata a kamil-lavirágnak az almáéhoz hasonló illata. A görög szó a lat. *c(h)amomilla* közvetítésével jutott az európai nyelvekbe; vö. ang. *camomile*; fr. *camomille*; ol. *camomillo*. A m. *camomilla* és *kamomilla* a latinból való, a *kamilla* szó vége latinosítás eredménye. A rómaiszékfű (2.) *rómaikamilla* neve német mintára jött létre; vö. ném. *römische Kamille*.

Marzell *Matricaria chamomilla* a.; Genaust *Chamaeáloë* a., *chamomilla* a.

kamillapipitér N. *kamillapipitér* (Csapody–Priszter, MNövSz. 93). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'.

A *kamillapipitér* összetett szó, az előtagra l. **kamilla**, az utótagra l. **pipitér**.

kanál l. **béka~**

kanálfű 1664: *Kalán-fű* Cochlearia (Lippay II: 32); 1775: *Kalan-fű* (Csapó 124). **J:** 'Cochlearia officinalis; orvosi kanálfű'. — **orvosi** ~ **1998:** *orvosi kanálfű* (Priszter 340). **J:** 'ua.'. || **kanállevelűfű 1775:** *Kalán-levelűfű* (Csapó 124); 1783: *Kalán levelű fü* (NclB. 393); 1798: *Kanál-levelű-fű* (Veszelszki 167). **J:** 'Cochlearia officinalis; orvosi kanálfű'.

A *kanálfű* a lat. szakny.-i *Cochlearia* (< lat. *cochlear* 'kanál') fordítása, a *fű* magyarázó utótag. A névadásra hatással lehetett a ném. *Löffelkraut* 'kanálfű' (Veszelszki 167) is. A névadás alapja, hogy a növény „levelei öblöjsek mint a 'Kanál'” (Veszelszki 167).

Genaust *Cochleánthus* a.

kanálka N. *kanálka* (MagyGyógyn. 117). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'.

A *kanálka* népi név, az ismeretlen eredetű *kanál* 'étel, ital keverésére szolgáló nyeles eszköz' *-ka* kicsinyítő képzős alakja. A névadás alapja a termés, amely kanalakhoz hasonlít.

kanállevelűfű l. **kanálfű**

kanáltorma 1807: *kalán Torma* (Magy. Fűvészk. 374). **J:** 'Cochlearia officinalis; orvosi kanálfű'.

A *kanáltorma* összetett szó, a *kanál* előtag magyarázatára l. **kanálfű**, a *torma* utótag arra utal, hogy ahhoz hasonló módon használták, fogyasztották a növényt.

kankaj l. **konkoly**

kankalék l. **kankalin**

kankalin 1. 1775: *Kankalin, Kankalék* (Csapó 148); 1783: *Kankalin, Kankalék* (NclB. 335); — N. *kankalíkfű, kankalínkó, kankalin* (ÚMTsz.). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. — **tavaszi ~ 1813:** *tavaszi Kankalin* (Magy. Fűvészk. 2. 375); 1998: *tavaszi kankalin* (Priszter 466). **J:** 'ua.'. | **orvosi ~ 1948:** *Orvosi kankalin* (Magy-Gyógyn. 209). **J:** 'ua.'. | **2. 1798:** *Kankalin, Kankalék* (Veszelszki 72). **J:** 'Primula vulgaris; szártalan kankalin + Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges kankalin* (Priszter 467). **J:** 'Primula vulgaris; szártalan kankalin'. | **szártalan ~ 1998:** *szártalan kankalin* (Priszter 467). **J:** 'ua.'.

A *kankalin, kankalék* származékszavak; alapszavuk eredetileg 'görbe, hajlott; görbül, hajlik' jelentésű lehetett, és abba a nem egészen tisztázott, valószínűleg hangfestő eredetű szócsaládba tartozik, amelynek a *kacs, kuncsorog, kunkorodik* szavak is a tagjai. A *kankalin ~ kankalék* alaktanilag azonos felépítésűek, a *kankalék* végződése képző (vö. *főzelék, hajlék*), a *kankalin* végződése talán szintén kicsinyítő szerepű képzőelem, de létrejöttében a **kökör**csin analógiás szerepe is közrejátszhatott. Az elnevezés alapja az lehetett, hogy a kankalin virágja a száron mintegy kampószerűen meghajolva függ, ugyanezen a szemléleten alapul a növény **kaszavirág** elnevezése. A *szártalan* 'szártalan kankalin' jelző arra utal, hogy a növény szára nagyon rövid.

TESz.; EWUng.

kankoj l. **konkoly**

kankós 1. — **veres ~ 1783:** *Veres Kankós* (NclB. 356); 1807: *veres K[ankós]* (Magy. Fűvészk. 228). **J:** 'Erythronium dens-canis; európai kakasmandikó'. | **2. kankó** N. *kankó* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics, elsősorban az az őszi virág'. — **őszi ~ N. őszikankó** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'ua.'. | **3. kankuska** N. *kankuska* (MagyGyógyn. 45). **J:** 'Cynodon dactylon; közönséges csillagpázsit'.

A *kankós* 'európai kakasmandikó' (1.) a *kankó* (1808: 'fertőző nemi betegség') -s kép-

zős származéka, a *veres* jelző a virág színére utal. A *kankós* valószínűleg erdélyi népi név, Benkő ezt írja a növényről: „mellynek neve Közép-Ajtánn: *Veres Kankós*” (NclB. 356). A névadás alapja, hogy a növényt nemi betegségek kezelésére használták. A *kankó* 'őszi kikerics' (2.) erdélyi népi elnevezés, a növényt elsősorban bizonyos gyulladásozó bőrbetegségek gyógyítására használták, Erdélyben alkalmazhatták a *kankó* 'fertőző nemi betegség' kezelésére is. A *kankuska* 'közönséges csillagpázsit' (3.) népi név, a *kankó* -s és -ka kicsinyítő képzős alakja, mivel a növényvel szintén nemi betegségeket gyógyítottak.

TESz. *kankó* a.; EWUng. *kankó* a.

kannamosófű 1590: *Equisetum^m, Hippuris; Kanna moso fő* (SzikszF.: RMGI. 257); 1775: *Kánna mosó-fű* (Csapó 270). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'. | **kannamosó 1798:** *Kanna-mosó* (Veszelszki 205). **J:** 'ua.'.

A *kannamosófű* a ném. *Kan(n)tenkraut, Kannenkraut* tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a növényt edények tisztítására használták. Vö. **tálmosófű**.

Marzell *Equisetum arvense* a.

kányafű 1583: *kányá fiu* (Clusius–Beythe 2a: BotTört. 132); 1584: *Kanya fiu* (Clusius–Beythe 7); 1775: *Kánya-fű* (Csapó 126). **J:** 'Descurainia sophia; sebforrasztófű'.

A *kányafű* feltehetőleg a ném. *Habichtkraut* (< ném. *Habicht* 'ölyv') mintájára jött létre, a névadás magyarázatára l. **ölyvfű**.

Ö: fokhagyma~.

kányahumor l. **kányahunyor**

kányahunyor N. *kánya humor* (Ethn. 5: 37). **J:** 'Veratrum nigrum; fekete zászpa'. | **2. N. kányahunyor** (MagyGyógyn. 49); *kányahunyor* (ÚMTsz.). **J:** 'Veratrum album; fehér zászpa'.

A *kányahunyor* összetett szó, a *kánya* madárnév és a **hunyor** növénynév összetétele, a névadás magyarázata, hogy a virág színe fekete, és formája a hunyoréhoz hasonló. A *kányahunyor* népetimológiával keletkezett a *kányahunyor*ból.

kányaköröm N. *kányakörme* (MagyGyógyn. 152). **J:** 'Erodium cicutarium; bürrögémorr'.

A *kányakörme* népi elnevezés, jelölt birto-

kos szerkezet, a *kánya* madárnév és *köröm* 'szaruképződmény az ujjak végén' összetétele. A név a termések hosszú alakjára utal, a növény társnevei madárécsórhöz hasonlítva alakultak; vö. **gémorr**.

kányaszombor 1790 k.: „Sophia Chirurgorum, Sophienkraut, Kányafü ... *Kánya zombor*” (Nyr. 85: 211); 1948: *Kányaszombor* (MagyGyógyn. 335); 1998: *kányaszombor* (Priszter 294). **J:** 1790 k.: 'Descurainia sophia; sebforrasztófű'. | 1948, 1998: 'Alliaria petiolata; hagymaszagú kányaszombor'. — **fokhagymaszagú ~ 1948:** *foghagyma szagú kánya zombor* (Halmi 7). **J:** 'ua.'. | **hagymaszagú ~ 1903:** *Hagymaszagú kányaszombor* (Hoffmann–Wagner 138); 1998: *hagymaszagú kányaszombor* (Priszter 294). **J:** 'ua.'.

A *kányaszombor* összetett szó; a *kánya* előtag valószínűleg a R. *kányafü* 'Descurainia sophia; sebforrasztó zombor' névből keletkezett elvonással, a **zombor** utótagot azért kapta a növény, mert a *Sisymbrium* 'zombor' nemzetséghez sorolták régebben.

kaperli, kaperlin l. **kapri**

kapiknyak, kapitnyák l. **kapotnyak**

kapli l. **kapri**

kaponyák l. **kapotnyak**

kapor 1. 1405 k.: *coaltu^m: capor* (SchlSj.: RMGL. 380); 1430 k.: *anetum: capor* (SchlGl.: RMGL. 380); 1583: *kapor* Anethum (Clusius–Beythe 2a.: BotTört. 126); 1590: Anethum: *Kapor* (SzikszF.: RMGL. 380); 1783: *Kapor* (NclB. 351); 1998: *kapor* (Priszter 300); — N. *kapor* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203); *kapar, kapär, kopar, kopòr, kopór* (ÚMTsz.). **J:** 'Anethum graveolens (convar. hortorum); fűszerkapor'. — **fűszeres ~ 1903:** *Fűszeres kapor* (Hoffmann–Wagner 58). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1783:** *Kerti Kapor* (NclB. 351); 1798: *Kerti-kapor* (Veszelszki 55); 1998: *kerti kapor* (Priszter 300). **J:** 'ua.'. | **olasz ~ 1841:** *olasz kapor* (Barra 163). **J:** 'ua.'. — **~fü 1791:** *Kapor-fü* (Lumnitzer 121). **J:** 'ua.'. | **2. — kerek~ 1783:** *Kerek kapor* (NclB. 370); 1798: *Kerek-kapor* (Veszelszki 75); 1948: *kerek kapor* (MagyGyógyn. 79); — N. *kerek kapor* (Jávorka 266). **J:** 'Asarum europaeum; kereklevelű kapotnyak'. | **3. — mezei~ 1798:** *mezei kapor*

(Veszelszki 155). **J:** 'Anthemis cotula; büdös pipitér'. | **4. — bécsi~ 1948:** *Bécsikapor* (MagyGyógyn. 198). **J:** 'Foeniculum vulgare; édeskömény'. | **olasz~ 1775:** *Olafz kapor* (Csapó 128); 1783: *Olafz Kapor* (NclB. 351); 1798: *Olafz-kaportól* gr.(Veszelszki 55); 1813: *olasz K[apor]* (Magy. Fűvészk. 2. 375). **J:** 'ua.'. | **római~ 1948:** *római kapor* (MagyGyógyn. 198). **J:** 'ua.'.

A *kapor* szláv eredetű; vö. óe. szl. *koprъ*; blg. *кòпpъ*; szlk. *kôpor*. A magyarba egy déli szláv, esetleg szlovák R. **koprъ* kerülhetett át **kopr* alakban, ezt követően a szóvégi más-salhangzó-torlódás feloldódott. A *fűszeres* 'fűszerkapor' (1.) jelző arra utal, hogy konyhai fűszernövényként használják, az *olasz* 'édeskömény' (4.) jelző a növény idegen eredetét jelzi. A *kapor* 'kereklevelű kapotnyak' (2.) névadás alapja valószínűleg a növény kaporhoz hasonló, erős illata: „A' leveleknek és a' vékony hofzfű botkos gyökerének mint a' borsnak olly erős fzagok és izek vagon” (Csapó 130); a *kerek* jelző a növény kerek levélére utal. A *kapor* 'büdös pipitér' (3.) és 'édeskömény' (4.) a fűszerkaporhoz (1.) való hasonlósága (vékony szeldelt levelek, a növények erős illata) alapján kapta nevét.

Kniezsa, SzlJsz. 250; TESz.; EWUng. —

Ö: ánizs~, eb~, fűszer~, kutya~.

kaporánizs 1841: *kapor Ánizs* (Barra 174). **J:** 'Anethum graveolens (convar. hortorum); fűszerkapor'.

A *kaporánizs* összetett szó; az előtagra l. **kapor**, az utótagra l. **ánizs**. Barra a közönséges ánizshoz 'Pimpinella anisum' való hasonlósága alapján alkotta meg a növény nevét: mindkét növény fűszer, felépítésük is hasonló. Vö. **ánizskapor**.

kaporna 1516: *Kaporna* (OkISz.); 1543: *kapornath* (MNy. 56: 117); 1570 k.: *kapornyath* (MNy. 56: 117); 1578: *Kapornya* (Melius 22a); 1585: *Káporna* (Cal. 54); 1590: *Kaporna* (SzikszF. 13); 1577 k.: *kaporna* (OrvK 205/7); 1645: *Kaporna* (MA.); 1783: *Kaporna* (NclB. 377); 1807: *Kaporna* (Magy. Fűvészk. 312). **J:** 1516: 'Capparis spinosa subsp. spinosa; tövises kapri'. | 1807: 'Capparis; kapri'. — **tüskés ~ 1911:** *tüskés kaporna* (Cserey, Növényesztár 50). **J:**

'Capparis spinosa subsp. spinosa; tövises kapri'. — **cserje 1843:** *kapornacserje* (Ballagi 174). **J:** 'ua.'. | **~gyökér 1745:** *Kaporna Gyökér* (Torkos 2). **J:** 'ua.'. | **~bokor 1843:** *kapornabokor* (Ballagi 174). **J:** 'ua.'. | **~fa 1787–1793:** *Kapornya-fa* (Mátyus I., Ó és Új Diaet. II. 433); 1798: *Kapornya-fa* (Veszelszki 123). **J:** 'ua.'.

A *kaporna* német eredetű; vö. ném. *Kaper* 'kápri'. Mollay Károly szerint a *kaporna* szó újfelnémet eredetű; vö. úfn. *kappern*, *gappern*, *kappren*. A magyar nyelvbe a ném. *Kaper* szó *Kapern* többes számú alakja került, amely hangrendi kiegyenlítődéssel és a szóvégi mássalhangzó-torlódás feloldásával nyerte el a *kaporna* alakot. A *tüskés* jelző a növény apró ág tövisre utal. A *cserje*, *bokor*, *fa* utótagú nevek német mintára jöttek létre; vö. ném. *Kappernstrauch*, *Kappernstaude*. Vö. **kapri**.

Horváth, NémEl. 100; Mollay 342; TESz.; EWUng. — **Ö: kapri-**.

kapornya l. **kaporna**

kaporrózsa 1783: *Kapor-ró'sa* (NclB. 382); 1791: *Kapor rófa* (Lumnitzer 228); 1903: *Kaporrózsa* (Hoffmann–Wagner 112). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'.

A *kaporrózsa* összetett szó, a **kapor** és a **rózsa** növénynevek összetétele. A *kaporrózsa* Benkő alkotása, valószínűleg a növény német nevének felhasználásával hozta létre; vö. ném. *Fenchelblätterige schwarze Nieswurzel* 'kaporlevelű fekete hunyor' (NclB. 382). A névadás alapja, hogy a növény levelei hosszúak, keskenyek, szálasak, a kerti kapor 'Anethum graveolens', a fűszerkömény 'Carum carvi', illetve a kerti édeskömény 'Foeniculum vulgare' leveleihez hasonlóak. Melius így jellemzi a növényt: „à leuele mint egy Kóménec” (Melius 62a). A virág a rózsához hasonlítható, idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Adonisröschen* 'Adonis-rózsácska'.

Marzell *Adonis vernalis* a.

káposzta l. **disznó-**, **királyné asszony káposztája**, **nyúl-**

kapotnyak 1520 k.: Asarum: *kapothnak* (Növ.: RMGl. 380); 1525 k.: Asarum: *Kapothnak* (Ortus: RMGl. 380); 1540 k.:

Asarvm: *kapothnyak* (Herb. c): RMGl. 380); 1577 k.: *Kapothnakot* gr. (OrvK. 226/31, 399/17), *Kapothnakoth* gr. (OrvK. 217/22), *Kapothnaknak* gr. (OrvK. 336/34), *Kapothnakot* gr. (OrvK. 305/18, 343/9, 26, 344/41), *Kapothnakoth* gr. (OrvK. 3/16, 206/23); 1578: *Kapotnyac* (Melius 130a); 1583: *kapatnok* (Clusius–Beythe 3: BotTört. 127); 1590: Asarum: *Kapotnyak* (SzikszF.: RMGl. 380); Vulgago: *Kapotniak* (SzikszF.: RMGl. 380); 16. sz.: *Kaponyak* (StUnBB. 1958. 1: 163; TESz.); XVI. sz. vége: Asarum: *Kaponyak* (De Medicinali: RMGl. 380); 1676: *kopotnyikot* gr. (TESz.); 1775: *Kapotnyak* (Csapó 130); 1787: *kapotnyák* (Zavira 11: NSz.: TESz.); 1807: *Kapotnyak* (Magy. Fűvészk. 282); 1948: *Kapotnyak*, *Kapotnyik* (Magy. Gyógyn. 79); — N. *kapiknyak*, *kapitnyák*, *kapotnyak*, *kopotnyak*, *kopotnyikot* (ÜMTSz.); „Ki az urát nem szereti, *kapotnyakot* főzzön neki” (Népd.: CzF.). **J:** 1520 k.: 'Asarum europaeum; kereklevelű kapotnyak'. | 1807: 'Asarum; kapotnyak'. — **kerek ~ 1807:** *kerek Kapotnyak* (Magy. Fűvészk. 282); 1841: *kerek kapotnyak* (Barra 387). **J:** 'Asarum europaeum; kereklevelű kapotnyak'. | **kereklevelű ~ 1998:** *kereklevelű kapotnyak* (Prisster 307). **J:** 'ua.'. | **mogyoróalj ~ 1841:** *mogyoréaly Kapotnyak* (Barra 387). **J:** 'ua.'. — **~fű 1604:** *Kapotnyik fű* (MA. *Perpénfa* a.: TESz.); 1797: *kaputnyak-füvet* gr. (TESz.). **J:** 'ua.'. | **~gyökér 1733:** *Kaponyák gyökerei* (Magyary-Kossa, OrvEml. 2: 260: TESz.); 1760: *kapotnya gyűkér* (TESz.). **J:** 'ua.'.

A *kapotnyak* szláv eredetű; vö. blg. *копѣтник*, N. *копѣтняк*; szb.-hv. *kõpitnik*, *kõpitnjäk*; szln. *korpitnik*; szlk. *kopytnik*; ukr. *копитняк*, *копѣтник*; cseh *kopytnik*; or. *kopytnik*, *kopyten*. Etimológiailag összefügg a m. *kapta* szláv eredetijével, amelynek 'pata' az elsődleges jelentése. A névadást az magyarra, hogy a kapotnyak kerekded vese alakú levele a lópata lenyomatára emlékeztet. A *kapotnyak* a 'lópata' jelentésű szláv *kopyto* származéka. A m. *kapotnyak*-féle alakváltozatok egy déli szláv R. **копѣтнякъ*-ból, a *kapotnyik*-félék pedig egy déli szláv vagy szlovák R. **копѣтникъ*-ból származnak. Kniezsa szerint az *n*-es és *ny*-es változat két

külön átvétel: az *ny*-es változatok a *kopytnjak*-ból, az *n*-esek a *kopytnik*-ből valók. A *kapotnya* korábbi *kapotnyák*-ból keletkezett a többször elhagyott szóvégi *k* elhagyásával. A *kapiknyak* közbülső *k*-ja hasonulás eredménye. A *kapitnyák* újabb, külön átvétel a szerbhorvátból. A növény kerek levelére utaló jelzős elnevezés, a *kerek kapotnyak*, Diószegi és Fazekas botanikai névalkotó munkájának eredménye. A *mogyoróalj kapotnyak* növénynév Barra István alkotása, a nevet a növény R. **mogyoróalja** elnevezéséből hozta létre. Vö. **kapottnyak**.

EWUng. I: 689; Kniezsa, SzlJsz. 251; SzófSz.; TESz.

kapotnyik l. kapotnyak

kappanőr 1807 e.: *Kappanőr* (Julow 265); 1807: *Kappanőr* (Magy. Fűvészk. 479); 1948: *kappanőr* (MagyGyógyn. 318). **J:** 1807 e.: 'Arnica; árnika'. | 1948: 'Arnica montana; hegyi árnika'. — **hegyi ~ 1807:** *hegyi Kappanőr* (Magy. Fűvészk. 479); 1841: *hegyi kappanőr* (Barra 209). **J:** 'ua.'

A *kappanőr* a nyelvújítás korában keletkezett, Diószegi-Fazekas alkotása, a botanikai szaknyelvbe nem került be. A *kappanőr* összetett szó, a ném. eredetű *kappan* 'herélt kakas, herélt férfi' és az *őr* főnév 'megfigyelő' összetétele. A névadás motivációja az volt, hogy az árnika „Herélt hímszájai ritkán látszanak a sűgáronn” „Virágibann legtöbbször 5-hímfzál porhon nélkül” (Magy. Fűvészk. 479).

kapri 1548: *kapri* (OkISz.); 1793: *Kápri* (Grossinger 345); 1807: *Kápri* (Magy. Fűvészk. 312); 1843: *Kápri* (Bugát, Szóhalm. 227). **J:** 1548: 'Capparis spinosa subsp. spinosa; tövises kapri'. | 1807: 'Capparis; kapri'. — **tövises ~ 1998:** *tövises kapri* (Priszter 324). **J:** 'ua.'. | **tüskés ~ 1998:** *tövises kapri* (Priszter 324). **J:** 'ua.'. — **~cserje 1925:** *Kápri-cserje* (Jávorka 448). **J:** 'ua.'. | **kapelli 1603:** *kapelin* (Radv., Csal. III: 57); 1612: *Kappelit* gr. (uo. 60), *cappelit* gr. (uo. 61); 1617: *Kaperli* (uo. 65). **J:** 'Capparis spinosa subsp. spinosa; tövises kapri bogója, fűszer'. | **kapli 1799:** „Külső országi sago darát, *kaplit*, sampanelt, vaniliát, milanoi zuckerpakkerait, egyéb efféléket a' mellyek-

hez én külső országon hozzá szoktam, hol kapna azok között ottan az ember az originalis magyarok között” (Csokonai Vitéz Mihály, *Cultura* in: Csokonai Színművek 167). **J:** 'ua.'

A *kapri* vándorszó; vö. ang. *caper*; ném. *Kaper*; fr. *câpre*; ol. *cáppero*; or. *kánepcy* (többes sz.). Mindezek végső forrása az őserzsa *kábär* (> gör. *kapparis*), amely a lat. *capparis*, ill. a ragozhatatlan lat. *cappari* 'a káprinövény még ki nem nyílt bimbója, amelyet fűszernek gyűjtenek' révén terjedt el. A TESz. szerint a magyarba esetleg az ol. *capperi* vagy a lat. *cappari* közvetítésével kerülhetett, Mollay Károly szerint a *kapri* korai úfn. hazai bajor-osztrák eredetű; vö. 1483–1490: *kappry* (SoprOkI. II/6: 262). A *tüskés* jelző a növény apró ágöviseire utal. A *kápricserje* tükörfordítás; vö. ném. *Kappernstrauch*, *Kappernstauede*. Vö. **kaporna**. A *kapelli ~ kapli* alakváltozatok közvetlen ném. átvételre mutatnak, csak fűszer jelentésben kerültek a nyelvünkbe: 'a növény bogója'. A *kapli* kialakulhatott a *kapriból r ~ l* cserével, de létrejöhetett a *kapelliből* is, a középső szótag kiesésével. A folyamatot elősegíthette a ném. jövevény *-li* végű szók analógiája. Csokonai színműveiben is előfordul pl. a *stekli*, *strinfli*.

Horváth, NémEl. 100; Csokonai-szókincstár 255.

kaprikaporna 1807: *Kápri Kaporna* (Magy. Fűvészk. 2. 375); 1841: *kápri Kápor-na* (Barra 48). **J:** 'Capparis spinosa subsp. spinosa; tövises kapri'.

A *kaprikaporna* összetett szó; az előtag magyarázata l. **kapri**, az utótagra l. **kaporna**.

karácsonygyökér 1578: „neuezéc Németül, *Karácson gyökęr* neue” (Melius 187). **J:** 'Helleborus niger; fekete hunyor'.

A *karácsonygyökér* könyvszó, Melius alkotása a ném. *Weihnachtswurz* tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a fekete hunyor karácsony tájékán virágzik, valamint a növény gyökerét használták: „Az t mondják az ott Lakosok, hogy a' Pálfztor emberek mellze földről-is el-jönnek oda gyökeret ásni, kivált tavalfzal” (Veszelszki 201). Vö. **Krisztusvirág**.

Marzell *Helleborus niger* a.

karikarépa l. **Katika-répa**

kárórépa l. **répa**

kásafű **1775:** *Kája-fű* (Csapó 256); 1783: *Kája-fű* (NclB. 330). **J:** 'Galium verum; tejoltó galaj'.

A *kásafű* Csapó alkotása, a szláv eredetű *kása* 'pépszerű étel' előtag magyarázata, hogy a növényt tápláléknövényként használták, a növény pl. a tejet megaltatja.

kásaorbánc **1841:** *kása-orbáncz* (Barra 189). **J:** 'Galium verum; tejoltó galaj'.

A *kásaorbánc* összetett szó, a *kása* előtagra l. **kásafű**, az *orbánc* magyarázata, hogy „Szárz virága az orbánczos daganatot elosztatja” (Barra 190). Vö. **orbáncfű**.

kásavirág **1584:** *kása virág* (Clusius–Beythe 25); 1775: *Kája virág* (Csapó 148). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. — **tavaszi** ~ **1798:** *Tavafzi kása-virág* (Veszelszki 72). **J:** 'Primula vulgaris; szártalan kankalin + Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'.

A *kásavirág* 'kankalin' elnevezés alapja, hogy a virág színe olyan, mint a köleskásáé. Clusius–Beythe művében így magyarazzák a névadást: „*kása virág*, tavaszi első virág, hoc est milii contriti flos, quod milii contrici, kása, ab ungaris appellati, colorem referat” (Clusius–Beythe 25).

kaszavirág **1584:** *kafa verag* (Clusius–Beythe 25). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'.

A *kaszavirág* szláv eredetű *kasza* 'szálás termények levágására használatos hajlított élű kézi szerszám' előtagjának magyarázata, hogy a kankalin virágja a száron kaszaszerűen meghajolva függ. Hasonló szemléleten alapul a növény **kankalin** elnevezése.

kasszia l. **szenna**~

kata l. **bocér**~

katáng **1. 1395** k.: *kathang* (BesztSzj.: RMGL.); 1560 k.: *kattangh* (GyöngySzt.: RMGL.); 1590: Heliotropium, solsequium: Napra nező fű, auag *katang* (SzikszF.: RMGL. 257); 1783: *Katáng* (NclB. 411); 1841: *kattan* (Barra 215); 1998: *katáng* (Priszter 337). **J:** 'Cichorium intybus; mezei katáng'. — **mezei** ~ **1807:** *mezei Katáng* (Magy. Fűvészk. 455);

1998: *mezei katáng* (Priszter 337). **J:** 'ua.'. | **vad**~ **1783:** *Vad Katáng* (NclB. 411). **J:** 'ua.'. — **~kóró** **1578:** *Kotangkorónac* gr. (Melius 77a); 1585: heliotropium: *Katung koro*, naputám forgo fű (Cal. 475); 1664: Cichorium *Katankóró*, Cicoria (Lippay II: 90); 1775: *Kattang-koro* (Csapó 132); 1783: *Kotáng-kóró* (NclB. 411); 1948: *kattangóró*, *kattankóró* (MagyGyógyn. 330); 1998: *katángkóró* (Priszter 337); — N. *katakóró*, *kattang kóró*, *kottángkóró* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. | **~kórófű** **XVI. sz.:** *kathan koro fű* (MNy. 57: 357). **J:** 'ua.'. || **katlankóró** **1775:** *Katlan-koro* (Csapó 132); 1783: *Katlan-kóró* (NclB. 411). **J:** 'ua.'. | **2.** — **apró** ~ **1775:** *Apró katang* (Csapó 84); 1783: *Apró Katang* (NclB. 411). **J:** 'Cichorium endivia; salátakatáng'. | **kerti** ~ **1783:** *Kerti Katáng* (NclB. 411). **J:** 'ua.'. — **~kóró** **1595:** *katang koronak* gr. (Beythe 39). **J:** 'ua.'. | **3.** — **sárga**~ **1783:** *Fejér és Sárga Kotang* (NclB. 406). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'.

A *katáng* valószínűleg török eredetű; vö. kipcs. *qatayan* 'vadcikória, salátakatáng', amely egy *qata*- alapszó származéka *-yan* képzővel. A szóvégi *g* magyar fejlemény (vö. *bojtorján* > N. *bojtorjáng*, *csalán* > N. *csaláng*). A nyelvjárási alakváltozatokat népetimológia hozta létre. A salátakatáng (2.) és az orvosi somkóró (3.) *katáng* elnevezése hasonlóság alapján keletkezett, szintén a napra érzékeny növények, a virágok követik a nap járását. A *sárga* jelző a virág színére utal.

TESz.; EWUng. — **Ö:** **endívia**~, **kávé**~, **saláta**~.

katekhu akácia l. **akácia**

katibolha N. *katibòlha* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'.

A *katibolha* népi név, a *kati* személynév és a *bolha* 'apró vérszívó rovar' köznév öszszeforrta, és köznevesült. A névadás alapja a termés, amely beleakad a ruhába: „Gyaluban minden növényt *katibolhának* neveznek, amely beleakad a ruhába” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). Vö. a növény egyéb neveivel, amelyek ugyancsak a horgas tüskéjű termésükről kapták nevüket: **apróbojtorján** (→ **bojtorján**), **bojtorjánka**, **koldustetű**, **szörféreg**.

Katika-répa 1708: *Katika répa* (PP. 106, PPB. 163, PPE. 170); 1798: *Katika-répája* (Veszelszki 319); 1807: *Katika répa* (Magy. Fűvészk. 317); 1903: *Katika répája* (Hoffmann–Wagner 109). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'. || **karikarépa 1708:** Farkas répa. *Karika répa*. (PP. 12, PPB. 12, PPE. 13.). **J:** 'ua.'. || **Katika répája fű 1775:** *Katika-répája-fű* (Csapó 133); 1783: *Katika répája fű* (NclB. 379). **J:** 'ua.'. || **Katika-sisakvirág 1807:** *Katika Sisakvirág* (Magy. Fűvészk. 317); 1843: *katika Sisakvirág* (Bugát, Szóhalm. 379–380); 1998: *Katika-sisakvirág* (Priszter 291). **J:** 'ua.'. || **Katika 1813:** *Katika* (Magy. Fűvészk. 2. 375). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'.

A *Katika* előtagú növénynevek alapja feltehetőleg sajtóhiba; a *Katika* előtagú név elsőként Pápai–Páriz-szótárban jelenik meg: *Katika-répa* alakban. Borbás Vince szerint a *Katika* előtag a *patika* szó elírásával keletkezett: „a *Katika* jelző ebben az esetben minden bizonnyal sajtóhiba, tehát növényünk helyes neve *patika sisakvirág* lehet” (TermTudKözl. 58: 352). Rác János szerint Borbás Vincének „Annál is inkább igaza volt, mert ez a növény német *Apotheken-Eisenhut* nevének szó szerinti megfelelője” (Nyr. 125: 187–202). (Megjegyzem a *sisakvirág* szó csupán 1807-től adathozható, tehát szó szerinti megfelelője nem lehet!) Éder szerint a *Katika-répa* alakban valóban sajtóhiba van, ami azonban nem a *patika* elírása, hanem a *karika* szőé, mivel a Pápai–Páriz-szótár latin–magyar részében ez található: *karikarépa*. A *Katika-répa* és a *Katika répája fű* elnevezések utótagjai magyarázó szerepűek, mivel a növénynek kicsi fekete répaszerű gyökerei vannak, a *répa* utótag lat. mintára jött létre; vö. lat. *Aconitum napellus* < *nāpus* 'répa, gyökér'. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. R. ném. *Rapenblumen* 'répavirág'. A *Katika-sisakvirág* utótagjának magyarázatára l. *sisakvirág*.

Magy. Fűvészk. 317; Rapaics, A magyarság virágai 115; Marzell *Aconitum napellus* a.; Éder, Benkő 61; TermTudKözl. 58: 352; Nyr. 125: 187–202.

katlankóró l. katáng

katóka N. *katóka* (MagyGyógyn. 302). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'.

A *katóka* népi név, a *Katalin* személynév becéző *Kató* változatának *-ka* kicsinyítő képzős alakja. A névadás alapja talán az, hogy az orvosi székfűvet szüléseknél is használták, és ekkor szent Katalin segítségét kérték; vö. ném. *Kathreinenblume*.

Genau *Anthemis nobilis* a.

katonapetrezselyem 1. 1807: *katona – Petrezselyem* (Magy. Fűvészk. 346). **J:** 'Glechoma hederacea; kerek repkény'. || **2. 1948:** *katonapetrezselyem* (Halmai 6). **J:** 'Ajuga reptans; indás infű'.

A *katonapetrezselyem* összetett szó, a *katona* 'fegyveres' és a latin eredetű *petrezselyem* összetétele. A névadás magyarázata, hogy „Tavaszzal gyenge levelét salátának, és petrezselyem helyett levesbe szokták tenni a' francz, és angoly katonák, innen vette a' *katona petrezselyem* nevezetet” (Barra 312).

katyinka l. kalina

kávékatáng N. *kávé katáng* (MagyGyógyn. 330). **J:** 'Cichorium intybus; mezei katáng'.

A *kávékatáng* népi név, összetett szó, az oszmán-török eredetű *kávé* 'italféle' és a **katáng** összetétele. A névadás szemléleti háttere, hogy a növényből pótkávé készítenek.

kavkázfű XVI. sz. v.: *Cavcáz* [vagy *Caucáz*] *fű* (De Herbis: RMGL. 258). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'.

A névadás oka ismeretlen.

kazuárbokor 1895: *kazuárbokor* (PallasLex. 10: 302). **J:** 'Ephedra distachya; közönséges csikófark'. || **kazuárcserje 1903:** *kazuárcserje* (Hoffmann–Wagner 206); 1911: *kazuár cserje* (Cserey, Növényiszótár 94). **J:** 'ua.'.

A *kazuárbokor* ~ *kazuárcserje* magyarázata, hogy a közönséges csikófark gallya elágazó, a növény hasonlít a kazuármadár szétálló tollzatához.

PallasLex. 10: 302.

kecskedész 1807: *Ketskedész* (Magy. Fűvészk. 443). **J:** 'Tragopogon; bakszakáll'. — **réti ~ 1807:** *réti Ketskedész* (Magy. Fűvészk. 443). **J:** 'Tragopogon pratensis; réti bakszakáll'.

A *kecskedisz* Diószegi–Fazekas alkotása, nemzetségnév. A *kecske* előtag a lat. *Tragopogon* (< *trágos* 'kecske') részfordítása, a *disz* 'ékesség' utótagot Diószegi–Fazekas illesztette a névhez, a szörkoronás, fehér termésekre utal. A *réti* jelző a lat. *pratensis* fordítása.

Genauzt *tragophyllus* a.

kecskefű 1. 1903: *Kecske* - v. lúdlábfű (Hoffmann–Wagner 55); 1948: *kecskefű* (Halmai 6). **J:** 'Aegopodium podagraria; podagrafű'. ■ **2. N.** *kecskefű* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 222). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'.

A *kecskefű* a lat. szakny.-i *Aegopodium* (< *aigós* 'kecske', *pódion* < *poús* 'láb') részfordítása, a *fű* magyarázó utótag. A névadás alapja, hogy a levelek tojásdadok, néha két-hasábúak, a kecskekörömre emlékeztetnek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Geissfuss* 'kecskeláb'; ang. *goutweed* 'kecskegyom'. A mezei szarkaláb (2.) *kecskefű* elnevezése népi név, talán a kecskeszarv alakú magokról kapta a nevet; vö. ném. *Hornkümmel* 'szarvkömény'.

Marzell *Aegopodium podagraria* a., *Delphinium consolida* a.

kecskegálya 1909: *kecskegálya* (Graumann 88); 1966: *kecskegálya* (Csapody–Priszter, MNövSz. 97). **J:** 'Galega officinalis; orvosi kecskeruta'.

A *kecskegálya* összetett szó, az előtag magyarázatára l. **kecskehere**, az utótagra l. **gálya**. Graumann 88.

kecskehere 1813: *ketske Here* (Magy. Fűvészk. 2. 373). **J:** 'Galega officinalis; orvosi kecskeruta'.

A *kecskehere* a ném. *Geißklee*, ill. *Ziegenklee* tükörfordítása. Marzell kiemeli, hogy a növény *kecske* előtagú nevei (pl. ném. *Geißraute* 'kecskeruta', *Geißklee* 'kecskehere', *Geißkraut* 'kecskefű' — ezek a nevek a magyar nyelvben is megtalálhatók) elősorban nem arra utalnak, hogy a növény kecskék tápláléka (bár részben növeli a kecskék tejhozamát), hanem a valódi, kerti rutától (*Ruta graveolens*) különbözteti meg az orvosi kecskerutát. A *here* utótag magyarázatára l. **lóhere**.

Marzell *Galega officinalis* a.; UEWb. 168.

kecskerágófa 1395 k.: *Caprificus*: [...]*rago fa* (BesztSzj.: RMGl. 584); 1500 k.: *De fusano: kechkeragoffa* (StrassbGl.: RMGl. 212); 1525 k.: *Agnus castus: Kechkeragofa* (Ortus: RMGl. 212); 1550 k.: *taxus: kechkerago ffa* (KolGl.₁: RMGl. 213); 1578: *Ketske rago fa* (Melius 10); 1590: *Vitex: Keczkerago fa* (SzikszF.: RMGl. 214); 1783: *Ketske rágó-fa* (NclB. 392). **J:** 1395 k.: 'Euonymus sp.; kecskerágó'. | 'Vitex agnus-castus; barátcserje'. | 1550 k.: ? 'Taxus baccata; tiszafa'. || **kecskerágó 1578:** *Ketske rago* maguát (Melius 10); 1595: *Kechke ragho* (Beythe 16). **J:** 'Vitex agnus-castus; barátcserje'.

A *kecskerágó* a török eredetű *kecske* és a *rág* 'fogaival apró darabokra öröl' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származékának az összetétele. A növénynev jelentése: 'a kecske rágja a fát/bokrot'. Az 1395 k. adat a m. *kecskerágófa* lehet, bár az előtag hiányzik. A *kecskerágó* megnevezés a XIV. századtól már használatos volt, pontos jelentéstartalmát ma már nehéz megállapítani; a mai *Euonymus* fajokhoz hasonló vagy azzal azonos cserjék megjelölésére használták. Szabó Attila feltételezi, hogy Melius ismerte azt a fát, melyet magyarul kecskerágónak 'Euonymus sp.' neveznek, viszont nem ismerte a barátcserjét 'Vitex agnus-castus', a *kecskerágó* 'barátcserje' (1578) megnevezés mindenképpen hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett.

NclB. 392; Szabó, Melius 370; TESz.; EWUng.

kecskere gálga l. gálga

kecskeruta 1775: *Ketske-ruta* (Csapó 134); 1783: *Ketske Ruta* (NclB. 405); 1998: *kecskeruta* (Priszter 380). **J:** 'Galega officinalis; orvosi kecskeruta'. — **gyógyító ~ 1998:** *gyógyító kecskeruta* (Priszter 380). **J:** 'ua.'. | **orvosi ~ 1998:** *orvosi kecskeruta* (Priszter 380). **J:** 'ua.'.

A *kecskeruta* a ném. *Geißraute* tükörfordítása, a névadás magyarázatára l. **kecskehere**. A *ruta* utótag magyarázata, hogy a növény a kerti rutához 'Ruta graveolens' hasonlít. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *goat's rue*; ol. *ruta capraria*; szb.-hv. *ruta kozja*.

Marzell *Galega officinalis* a.

kecskeszakállfű 1578: *Ketske fzakálu fű* (Melius 81); 1775: *Ketske-szakállu-fű* (Csapó 134). **J:** 'Filipendula ulmaria; réti legyezőfű'.

A *kecskeszakállfű* Melius alkotása, a lat. *Barba caprina* (Melius 81) (< lat. *barba* szakáll, lat. *capra* 'kecske') fordítása; vö. a növény R. lat. nevei: *barba caprae*, *barbula caprina*. A névadás magyarázata a fehér hosszú álnyűkben elhelyezkedő virágzat, amely szakállhoz hasonlít. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *goat's beard*; ném. *Geißbart* (Melius 81). A *kecskeszakállu* elvonással keletkezett a *kecskeszakállfű* névből.

Marzell *Filipendula ulmaria* a.

kecskeszarvűfű 1590: *Foenum graecum: Kecze szaruu fű* (SzikszF.: RMGl. 256); 1775: *Ketske fzarvu-fű* (Csapó 108). **J:** 'Trigonella foenum-graecum; görögszéna'.

A *kecskeszarvűfű* magyar alkotás, a **bak-szarvűfű** mintájára jött létre.

kegyelemfű 1841: *kegyelemfű* (Barra 352). **J:** 'Gratiola officinalis; orvosi csikorgófű'.

A *kegyelemfű* a növény R. lat. *gratiola* (< lat. *grātia* 'kegy') elnevezésének alapján jött létre. A névadás magyarázata, hogy a régiék nagy gyógyhatásokat tulajdonítottak a növénynek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Gnadenkraut*.

Genaust *Gratiola* a.

kegyelme l. **isten~**

kék 1. 1395 k.: lactuca: *kek* (BesztSzj.: RMGl. 388). **J:** 'Lactuca sp.; saláta'. ■ **2.** — **erdei~ 1520 k.:** Endiua siluestris: *erdei keek* (Növ.: RMGl. 388). **J:** 'Cichorium endivia; salátakatáng'. l **vad~ 1470 k.:** Endivia: *vadkek* (CasGl. a): RMGl. 388); 1500 k.: De endiua: *vad kyk* (StrassbGl.: RMGl. 388); 1577 k.: *vad keekkel* gr. (OrvK. 201/14). **J:** 'ua.'. ■ **3.** — **vad~ 1578:** *Vad kec* (Melius 75). **J:** 'Sonchus arvensis; mezei csorbóka'. ■ **4.** — **vad~ 1595:** *Vad kek* (Beythe 79a); 1783: *Vad-kék* (NclB. 410). **J:** 'Hieracium murorum; erdei hölgymál'.

Az ótör. eredetű *kék* 'saláta' jelentése 1395 k.-tól adatható. A salátakatáng (2.) és az erdei hölgymál (3.) *kék* elnevezése hasonlóság alapján jött létre, a növényeket salátaként fogyasztották.

Ö: *disznó~, nyúl~, nyúl~csorbóka, pie~, széna~.*

kékbogyó N. *Kékbogyó* (MagyGyógyn. 123). **J:** 'Rubus caesius; hamvas szeder'.

A *kékbogyó* elnevezés *kék* jelzője a szederfajta termésének színére utal, a *bogyó* 'apró gyümölcs' jelentésű.

kekény l. **kökény**

kékicske N. *kékicske* (MagyGyógyn. 179). **J:** 'Viola odorata; ibolya'.

A *kékicske* népi név, a *kékicske* a *kék* szín-név -*cske* kicsinyítő képzős származéka. A névadás szemléleti háttere, hogy a virág színe *kék*.

kékilonka N. *kékilonka* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 240). **J:** 'Hepatica nobilis; nemes májvirág'.

A *kékilonka* népetimológiás alakulat az *ibolya*, ill. *viola* növénynevből, a névadás alapja a virág *kék* színe.

Marzell *Anemone hepatica* a.

kekín, kekiny l. **kökény**

kékvirág 1. 1583: *kek verág* Cyanus. flos frumentii (Clusius-Beythe: BotTört. 128); 1775: *Kék-virág* (Csapó 47); 1783: *Kék virág* (NclB. 420); 1798: *Kék-virág* (Veszelszki 185). **J:** 'Centaurea cyanus; kék búzavirág'. ll **kék színű virág 1577:** „Cyanus: *Kek szinyű virag*, auagy, buza virag” (KolGl.₂: RMGl. 775). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **útféli ~ 1841:** *útféli kékvirág* (Barra 215). **J:** 'Cichorium intybus; mezei katáng'.

Az ótörök eredetű *kék*, ill. *kék színű* jelző a virág égszínkék színére utal; a lat. *cyanus* (< gör. *kýanos* 'kék') fordítása; a virág „szirmaiból igen szép kék festéket készíthetni” (Barra 212). A virág jellemző *kék* színe a legtöbb idegen nyelvi megnevezésben megtalálható: ang. *bluebottle*, *bluecaps*; ném. *blaue Kornblume*; cseh *sinokvět*; szl. *plavica*, *plavcek*. Az *útféli kékvirág* 'mezei katáng' (2.) Barra alkotása, magyarázata, hogy a *kék* virágú növény útszéleken fordul elő. Vö. **kék búzavirág** (→ **búzavirág**), **kékkonkoly** (→ **konkoly**).

Marzell *Centaurea cyanus* a.; TESz. *búzavirág* a.; EWUng. *búzavirág* a.; Genaust *Cyanánthus* a.

kelefű 1540 k.: Capillvs Veneris: *kwtfw et kele fw* (Herb. c): RMGl. 256). **J:** 1540 k.:

'bizonyos fajta gyógynövény, bizonyos fajta páfrány | *Adiantum capillus-veneris*; vénuszhaj'.

A *kelefü* egyedi adat, a *kelefü* alapszava valószínűleg az ősi eredetű *kel* ige, *-e* végződése melléknévi igenévképző (hasonlóan alakult a *kege*, *szüle* stb.). A *kelőfü* név magyarázata talán az, hogy a páfrány a hajnövekedést elősegítette.

TESz. *kel* a.; EWUng *kel* a.

kelésfű 1578: *Kelés fű* (Melius 154); 1775: *Kelés-fű* (Csapó 292). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'.

A *kelésfű* Melius alkotása, a név mintájául nyilván a növény egyéb nevei szolgáltak: **varfű**, **rühfű**, **fekélyfű** stb. A név magyarázatára és eredetére l. **varfű**, a növényt kelések gyógyítására használják.

TESz. *senyved* a.; EWUng *senyved* a.

keltike 1. — **odvas ~ 1998:** *odvas keltike* (Priszter 344). **J:** 'Corydalis cava; odvas keltike'. **2.** — **ujjas ~ 1998:** *ujjas keltike* (Priszter 344). **J:** 'Corydalis solida; ujjas keltike'.

A *keltike* növénynév szóképzéssel keletkezett, a *kel* igéből *t* befejezett melléknévi igenévképzővel és kicsinyítő képzőbokkal. A névadás magyarázata, hogy a növény kora tavasszal „kel”. Az *odvas* 'odvas keltike' (1.) jelző arra utal, hogy a növény gumója belül odvas. Az *ujjas* 'ujjas keltike' (2.) jelző magyarázata: „murvái ujjasan hasadtak” (Hoffmann-Wagner 143).

kelyhbokál 1807 e.: *Kelyhbokáll* (Julow 267). **J:** 'Alchemilla; palástfű'.

A *kelyhbokál* összetétel; a *kelyh* ~ *kehely* előtag ném. eredetű, jelentése: 'talpas ivóedény' és „zöld boríték, melly a' bokréta' tövét körülvefzi” (Magy. Fűvészk. 16). A *bokál* utótag olasz eredetű, jelentése 'pohár'. Mind az elő-, mind az utótag a növény azon jellemzőjére utal, hogy levelei pohárszerűen felfogják a nedvességet. Diószegi-Fazekas a **bokál** 'palástfű' nemzetségnevet véglegesítette a Magyar fűvészkönyvben.

kéménytisztítófű 1578: *kemény tisztítófű* (Melius 56a). **J:** 'Ruscus aculeatus; szúrós csodabogyó'.

A *kéménytisztítófű* a szláv eredetű *kémény*

'kandallószerű tűzhely' és a szláv eredetű *tiszta* 'piszoktól mentes' -ít és -ó képzős származékának az összetétele. A névadás magyarázata, hogy a növényből seprűt készítenek, a névadás magyarázatára l. még **olaszok seprűje**.

kender 1. 1395 k.: Canapus: *kender* (TESz.). **J:** 'Cannabis sp.; kender'. **2.** — **veres ~fü 1783:** *Veres Kender-fű* (NclB. 387). **J:** 'Galeopsis ladanum; piros kenderkefű'. || **kenderkefű** — **piros ~ 1948:** *Piros kenderkefű* (MagyGyógy. 229); 1998: *piros kenderkefű* (Priszter 380). **J:** 'ua.'. || **kenderikefű 1783:** *Kenderike-fű* (NclB. 387); 1948: *kenderikefű* (MagyGyógy. 229). **J:** 'ua.'. **3.** — **réti- 1783:** *Réti kender* (NclB. 415); 1798: *Réti Kender* (Veszelszki 238). **J:** 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'.

A *kender* ótörök eredetű; AH., CC., kirg., nog., üz. mod., alt. *kändir*; oszm. *kendir*; tat., bask. *kinder*; tuv. *χendir* 'kender, len'. A magyarba egy török *kändir* 'kender, len' kerülhetett át. A *kenderfű* és *kenderikefű* (a *kender* -ike képzőbokkal létrejött származéka) 'piros kenderkefű' (2.) és a *rétikender* 'parlagi macskatalp' (3.) és a *rétikender* 'parlagi macskatalp' (3.) és a *rétikender* alapuló névátvitellel keletkezett; vö. ném. *Wilder Hanf* 'vad kender'. A *piros*, *veres* jelző a virágok színére utal.

Marzell *Galeopsis speciosa* a.

kenderikefű, kenderkefű l. kender

kenderkörücsin 1783: *Kender Kökörtsin* (NclB. 392). **J:** 'Orobancha alba; fehér vajvirág'.

A *kenderkörücsin* Benkő alkotása, összetett szó, a **kender** előtag arra utal, hogy a növény gyakran a kender gyökerén élőszködik, a **körücsin** utótag hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Hanfwürger* 'kenderfojtó' (NclB. 392).

kénkővesgyökér 1578: *Kénkőves gyökér* (Melius 49a); 1775: *Kénkőves gyökér* (Csapó 72); 1783: *Kénkőves gyökér* (NclB. 347). **J:** 'Peucedanum officinale; orvosi kocsord'.

A *kénkővesgyökér* Melius alkotása, a ném. *Schwebel Wurzl* (Melius 49a) tükörfordítása. A *kénkőves* jelző magyarázata, hogy a növény gyökere keserű, egykor gyomorerosító és skorbutellenes szer volt. A növény keserű

gyökerére utal lat. szakny.-i *Peucedanum* (Melius 49a) (< gör. *peukedanós* 'keserű') elnevezés is.

Genaust *Peucedanum* a.

kenőfű 1783: *Kenő-fű* (NclB. 344); 1813: *Kenőfű* (Magy. Fűvészk. 2. 375). **J:** 'Chenopodium bonus-henricus; parajlibatop'.

A *kenőfű* növénynevén a ném. *Schmerbel* (< ném. *Schmer* 'kenőcs') hatására keletkezett, a név a ragadós levelekre utal.

kenyér l. béle-, disznó-, földi-, madár~ (→ **kenyérmorzsa**)

kenyérbél-cickafark 1911: *kenyérbél cickafark* (Cserey, Növényiszótár 4); 1998: *kenyérbél-cickafark* (Priszter 290). **J:** 'Achillea ptarmica; kenyérbél-cickafark'. || **kenyérbél-cickóró 1807:** *Kenyérbél Tzitzkóró* (Magy. Fűvészk. 484). **J:** 'ua.'. || **kenyérbélvirág 1. 1664:** *Kenyér-bél-virág* gr. ['kenyér] (Lippay II: 23); 1807: *Kenyérbél virág* (Magy. Fűvészk. 484). **J:** 'Achillea ptarmica; kenyérbél-cickafark'. || **2. 1775:** *kenyérbél virág* (Csapó 291); 1783: *Kenyér-bél virág* (NclB. 420); 1998: *kenyérbélvirág* (Priszter 322). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'.

A *kenyérbél-cickafark* összetett növénynevén, a *kenyérbél* előtag feltehetőleg a növény apró kenyérbélhez, ill. kenyérmorzzához hasonló hófehér virágára utal (vö. ném. *Schneeball* 'hógolyó', *Käsblume* 'túróvirág'); a *cickafark* utótag nemzetségnév. A *kenyérbél-cickóró* összetett növénynevén, Diószegi és Fazekas alkotása; a *cickóró* 'Achillea' (1807) utótagot Diószegi és Fazekas nemzetségnévként használja, magyarázatára l. *cickafark*. A *kenyérbélvirág* 'orvosi körömvirág' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a névadás alapja a bimbós virág, amely szétmorzsálható; vö. ném. *Weckbröselchen*, *Brotkrümmelche* 'kenyérmorzsa'.

Marzell *Achillea ptarmica* a., *Calendula officinalis* a.

kenyérbél-cickóró, kenyérbélvirág l. kenyérbél-cickafark

kenyere l. isten~, Szent János ~

kenyérmorzsa N. *kenyérmorzsa*, *kényérmorzsa*, *kényérmorzsa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Achillea ptarmica; kenyérbél-cickafark'. || **madárkenyér** N. ma-

dárkenyir (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'ua.'. || **madármorzsa** N. *madármorzsa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'ua.'.

A *kenyérmorzsa* a *kenyér* 'gabonalisztból süített enivaló' és a *morzsa* 'apró törmelék; könnyen morzsálódó rész' összetétele; „apró szíromleveleiről nevezték el” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198) *kenyérmorzsa*-nak a növényt. A *madárkenyér* névadás alapja a növény kicsi, barna, cipó alakú termése; valamint az, hogy a szétmorzsált levél libák, fácánok, madarak tápláléka; vö. ném. *Fasankraut* 'fácánfű', *Gänsegras*, *Ganselkraut* 'libafű'; or. *gusinaja grečka*, *gusinnik* 'ua.'. A *madármorzsa* összetett szó; az 'apró törmelék', illetve 'könnyen morzsálódó rész' jelentésű utótagot a növény levele motiválja, amely szétmorzsálva libák, fácánok, madarak tápláléka; a *madár* előtag jelentése 'kicsi, az átlagosnál apróbb'.

Marzell *Achillea millefolium* 15a.; Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198.

kerék l. boszorkány~, sár~ (→ **sárkerék**)

kerék l. méz~, sár~

keresztesfű 1577 k: „*Kerezttes fwnek gyëkeret Nyerfet tery megh*” (OrvK. 533); 1578: *Kerefttes fű*, *Kerefttesfű* (Melius 157). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'. || **keresztformájúfű 1578:** *Kereftt formáyu fű* (Melius 157). **J:** 'ua.'. || **keresztesgyökér 1783:** *Kerefttes gyökér* (NclB. 346); 1798: *Kerefttes gyökér* (Veszelszki 235). **J:** 'ua.'.

A *keresztesfű* és *keresztformájúfű* elnevezések a lat. *Cruciata* (< lat. *crux*, gen. *crucis* 'kereszt') és a gör. *Staurotypos* (< gör. *staurós* 'kereszt') felhasználásával jöttek létre: „*Cruciata Staurotypos*: az az, *Kereftt formáyu fű*” (Melius 157). A névadás magyarázata részben a kereszt formát mutató levélállás: „Levelei kettőflék egymás ellenébe állnak” (Csapó 260), részben a növény gyökerének keresztmetszete, amely az edénynyalábok elrendeződéséből adódóan szintén keresztformát mutat A régiek képzeletét különösen ez utóbbi ragadta meg. A gyógyítás szempontjából legfontosabb növényi résznek, a gyökérnek ebből a különös, külső tulajdonságából a növény varázserejére következtettek. Talá-

lunk a *keresztesfű* névre analógiát más európai nyelvekben; vö. ol. *crusada*; szb.-hv. *križatica*; fr. *croisette*; ném. *Kreuzblum* stb. A *keresztesgyökér* a ném. *Creuzwurz* (NclB. 346) tükörfordítása.

Marzell *Gentiana cruciata* a.; Mollay, Növénynevek 36–40.

keresztesgyökér, keresztformájú l. keresztessű

keresztfű 1. 1775: *Kereftz-fű* (Csapó 229); 1783: *Kereftz-fű* (NclB. 416). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófű'. || **keresztgyökér 1775:** *Kereftz gyökér* (Csapó 229); 1783: *Kereftz gyökér* (NclB. 416). **J:** 'ua.'. || **2. 1775:** *Kereftz-fű* (Csapó 260); 1783: *Kereftz-fű* (NclB. 346). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'.

A *keresztfű, keresztgyökér* 'közönséges aggófű' (1.) a ném. *Creutzwurz* (Melius 82), *Kreuzwurz* (Veszelszki 407) fordítása. A névadás szemléleti háttere a kereszt formát mutató (keresztben átellenes) levélállás. A *keresztfű* 'kígyótárnics' (2.) valószínűleg a lat. *Cruciata* fordítása, de a ném. *Creuzwurz* (NclB. 346) is hatással lehetett a névalkotásra, magyarázatára l. **keresztesfű**.

Mollay, Növénynevek 37–38.

keresztgyökér l. keresztfű

kereszttövis — római ~ 1948: *római kereszttövis* (MagyGyógyn. 163). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútövis'.

A *kereszttövis* a ném. *Kreuzdorn* tükörfordítása; *tövis* utótagra l. **varjútövis**.

keringő l. ördög~

keselyűfű 1577 k.: „*Kefeljw fwnek, kých deakul Aquilegianak hýnak*” (OrvK. 564/ 28); 1578: *Kefelő fű* (Melius 63); 1775: *Kefelö-fű* (Csapó 57). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'.

A *keselyűfű* a lat. *aquilegia* (< lat. *aquila* 'sas') fordítása. A névadás magyarázatára l. **sasfű**.

Ö: sas~.

keserűfű 1. 1775: *Keferü-fű* (Csapó 246); 1783: *Keferü-fű* (NclB. 322); 1798: *Keserü-fű* (Veszelszki 439). **J:** 'Verbena officinalis; vasfű'. || **2. — háromlevelű~ 1798:** *Három levelű keserü-fű* (Veszelszki 454). **J:** 'Menyanthes trifoliata; vidrafű'. || **3. 1775:** *Ke-*

serü-fű (Csapó 26); 1783: *keferü-fű* (NclB. 363). **J:** 'Persicaria hydropiper; borsos keserűfű'. — **borsos ~ 1948:** *Borsos keserűfű* (MagyGyógyn. 335); 1998: *borsos keserűfű* (Priszter 450). **J:** 'ua.'. || **4. 1813:** *Keserűfű* (Magy. Fűvészk. 2. 375). **J:** 'Sisymbrium officinale; szapora zsombor'. || **5. 1841:** *keserűfű* (Barra 274). **J:** 'Centaurium erythraea; kis ezerjófű'. || **6. 1841:** *keserűfű* (Barra 313). **J:** 'Marrubium vulgare; orvosi pemetefű'. || **7. — kigyógyókerü ~ 1948:** *Kigyógyókerü keserűfű* (MagyGyógyn. 82); 1998: *kigyógyókerü keserűfű* (Priszter 450). **J:** 'Persicaria bistorta; kigyógyókerü keserűfű'.

A *keserűfű keser-* alapszava ugor kori, 'az epe ízéhez hasonló ízű' jelentésű, a *keserűfű* elnevezésű növények névadásának alapja, hogy a növények valamely része kesernyés ízű. A *keserűfű* 'vasfű' (1.) Csapó alkotása, a névadást azzal indokolja, hogy a növény „Levelei hozfázak, nagyon öblöllek, keferü kedvetlen izűek” (Csapó 246). A *keserü* 'vidrafű' (2.) jelzőt az indokolja, hogy a növény „levele igen keserü” (Barra 294), a *háromlevelű* jelzőre l. **háromlevelűfű**. A *borsos* 'borsos keserűfű' (3.) jelző magyarázata, hogy a növény csípős ízű; vö. **vízibors** (→ **bors**). A 'kis ezerjófű' (5.) *keserűfű* nevének alapja, hogy a virágos szár keserűanyagokat (pl. erythrocentaurin) és glikozidokat (pl. eritaurin) tartalmaz, a hatóanyagok kivonata étvágyjavító hatású: „Igenkeserü, de szagtalan növény” (Barra 274). A névadás magyarázatára l. még **földepe**. A *keserűfű* 'orvosi pemetefű' (6.) a növény levelének ízére utal: „levele keserü izű” (Barra 313). A *kigyógyókerü keserűfű* 'kigyógyókerü keserűfű' (7.) a növény mai hivatalos elnevezése, a *kigyógyókerü* jelző magyarázatára l. **kigyógyókerü**, a *keserűfű* utótag nemzetségnev 'Persicaria'.

UEWb. 861. — **Ö: madár~, porcsin~.**

keserűgyökér 1. 1525 k.: Genciana: *Kesserw Gyewker* (Ortus: RMGI. 280); 1578: *Keferü gyökér* (Melius 142); 1783: *keferü gyökér* (NclB. 345); — N. *keserü gyökér, keserűgyökér* (ÚMTsz.). **J:** 'Gentiana lutea; sárga tárnics'. || **keserűgyökérűfű 1775:** *Keferü gyökérü-fű* (Csapó 260). **J:** 'ua.'. || **2. 1578:** *Keferűgyökeret* gr. (Melius 57). **J:** 'Aloë sp.;

aloé’.

A *keserűgyökér* ’sárga tárnics’ (1.) a ném. *Bitterwurz* tükörfordítása. A névadás alapja, hogy a növény gyökere keserű ízű, és a népi gyógyászat elsősorban a növény gyökerét használja: „Chak az gyökerekenek vagyon haz-na” (Beythe 58a). A *keserűgyökér* ’aloé’ (2.) Melius alkotása, a név arra utal, hogy a növény hatóanyaga többek között az aloin nevű keserűanyag, ami megízelve igen keserű; vö. R. ném. *Hele Better* ’heilig Bitter’.

Marzell *Aloe a.*

keserűgyökérűfű l. keserűgyökér

keserűlapubojtorján 1807: *keserűlapu Bojtorján* (Magy. Fűvészk. 455). **J:** ’*Arctium lappa*; nagy bojtorján’.

A *keserűlapubojtorján* összetett szó; a név Diószegi–Fazekas alkotása, a **bojtorján** utótag nemzetségnév, az előtagra l. **lapu**.

keserűmagúfű 1533: *Glycyrrhiza uuglo liquiricia*; Sießholz: *kösserő mago fy* (Murm.: RMGI. 256). **J:** ’*Glycyrrhiza glabra*; igazi édesgyökér’.

A *keserűmagúfű* egyedi adat, a *keserű*, melynek *keser-* ’az epe ízéhez hasonló ízű’ alapszava ugor kori és a *mag* ’termés’ -*ú* melléknév képzős származékának az összetétele. A névadás alapja talán a növény hüvelytermésének jelentéktelen magja.

Marzell *Glycyrrhiza glabra a.*; UEWb. 861.

kesztyűvirág 1775: *Kefztyü-virág* (Csapó 148); 1783: *Kefztyü-virág* (NclB. 335); 1798: *Kefztyü-virág* (Veszelszki 72). **J:** 1775: ’*Primula veris* subsp. *veris*; tavaszi kankalin’. I 1798: ’*Primula vulgaris*; szártalan kankalin + *Primula veris* subsp. *veris*; tavaszi kankalin’. II **istenkesztyű** N. *istenkesztyüje* (ÚMTsz.). **J:** ’ua.’.

A *kesztyűvirág* elnevezést az indokolja, hogy a kankalin virágzata kesztyűhöz hasonló, Csapó így magyarázza: „Ez egy arafzni fünek kefztyü-forma virágai vagynak” (Csapó 148).

kéthímpázsit 1807 e.: *Kéthímpázsit* (Julow 266). **J:** ’*Anthoxanthum*; borjúpázsit’. — **szagos ~ 1807:** *szagos Kéthímpázsit* (Magy. Fűvészk. 96). **J:** ’*Anthoxanthum odoratum*; illatos borjúpázsit’.

A *kéthímpázsit* Diószegi–Fazekas alkotása, a *pázsit* utótag szláv eredetű, magyarázata, hogy a növény pázsitfűféle. A *kéthím* előtag magyarázata, hogy „Vir. 2-hímű” (Magy. Fűvészk. 96).

kétiksz repkény l. repkény

keze l. krisztus~ (→ krisztustenyere)

kígyófü 1500 k.: De *serpentaria: kegjo* [trank] *fyw* (StrassbGl.: RMGI. 255); 1520 k.: *Serpentaria: kegjo fyw* (Herb. b): RMGI. 255); 1578: *Kigyó fünc* gr. (Melius 89a); 1590: *Serpentina: Kegyo fü* (SzikszF.: RMGI. 257). **J:** ’*Dracunculus vulgaris*; közönséges sárkánykontyvirág’. ■ **2. 1775:** *Kigyó-fü* (Csapó 116). **J:** ’*Helleborus niger*; fekete hunyor’. ■ **3. 1783:** *Kigyó-fü* (NclB. 346). **J:** ’*Gentiana cruciata*; kígyótárnics’. ■ **4. 1903:** *Kígyófü* (Hoffmann–Wagner 111); 1948: *kígyófü* (Halmai 38); — N. *kígyófü, kígyófü* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** ’*Helleborus purpurascens*; pirosló hunyor’. — **~gyökér** N. *kígyófügyökér, kígyófügyükér* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** ’ua.’.

A *kígyófü* a lat. *serpentaria* (lat. *serpens* ’kígyó’, gen. *serpentis*) fordításával jött létre. A névadásra a lat. *dracunculus* (< lat. *dracō* ’sárkány, kígyó’ kicsinyítő képzős alakja) is hatással lehetett. A névadás alapja, hogy a növény gyökere tekergős, Mélius azzal magyarázza, hogy mikor kihajt a növény, hegyes: „*Kigyó fünc* is hiyác, Mikor ki iò à földből olyan mint à Kigyo nyelw, oly hegyes, az fžára czepegtetót fžinű” (Melius 89a). Veszelszki még azt is hozzáteszi, hogy véd a kígyócsípéstől: „Ha pedig valaki a’ kezét e’ gyökérrel meg-dörsöli, az nap nem félhet a’ kígyó-tsipéstől” (Veszelszki 194). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Naterwurz, Schlangwurz* ’kígyófü’. A *kígyófü* ’kígyótárnics’ (3.) elnevezés valószínűleg a növény régi lat. *basilisca* (< gör. *basilikos* ’kígyó’) alapján jött létre, a névadás magyarázatára l. **kígyónyelv**. A fekete hunyor (2.) és pirosló hunyor (4.) *kígyófü* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, Csapó azt írja: „A’ fekete hunyort *kigyó-fünek* helytelenül nevezik, mert más fü az” (Csapó 117).

kígyógyökér 1813: *kígyó*, tekert *Gy[ökér]*

(Magy. Fűvészk. 2. 372). **J:** 'Persicaria bistorta; kígyógyökerű keserűfű'. || **kígyógyökerűfű 1775:** *Kígyó-gyökerű-fű* (Csapó 274); 1783: *Kígyó-gyökerű-fű* (NclB. 363). **J:** 'ua.'. || **~fű 1948:** *Kígyógyökérfű* (Magy-Gyógyn. 82). **J:** 'ua.'.

A *kígyógyöker* ~ *kígyógyökerűfű* a ném. *Schlangenwurtz, Natterwurz* tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a növény gyökerei kígyószerűek, valamint a növényt kígyóharapás ellen alkalmazták. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *snake weed* 'kígyófű, kígyógyom', *snake root* 'kígyógyöker'.

kígyógyökerű keserűfű l. keserűfű

kígyóhagyma 1. 1595: *Kígyó hagyma* (Beythe 48a); 1775: *Kígyó-hagyma* (Csapó 115); 1783: *Kígyó-hagyma* (NclB. 355). **J:** 'Allium ursinum; medvehagyma'. || **2. 1783:** *Kígyó-hagyma* (NclB. 354); 1998: *kígyóhagyma* (Priszter 295). **J:** 'Allium scorodoprasum; kígyóhagyma'. || **kígyós hagyma 1813:** *kígyós Hagyma* (Magy. Fűvészk. 2. 372). **J:** 'ua.'. || **3. N. kígyóhagyma** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics, elsősorban a növény tavaszi levelei'.

A *kígyóhagyma* 'medvehagyma' (1.) és 'kígyóhagyma' (2.) vadon növényfajok. A *kígyóhagyma* a ném. *Schlangenknoblauch* 'kígyófokhagyma' részfordítása, Diószegi–Fazekas így magyarázza a nevet: „szára virágzás előtt kígyósonn öfzvetekeredik” (Magy. Fűvészk. 226). Veszelszki ezt írja: „A 'fokhagyma' mondérja van rajta; azért íze, szaga, ereje mind egy bordából valók” (Veszelszki 401). A *kígyóhagyma* 'őszi kikerics' (3.) névadás alapja részben a hosszú kígyószerű levél, részben a kígyóhagymához való hasonlóság.

kígyólevelűfű N. *kígyólevelűfű* (Magy-Gyógyn. 279). **J:** 'Plantago lanceolata; lándzsás útifű'.

A *kígyólevelűfű* népi név, a névadás magyarázata, hogy a levelek vékonyak, hosszúak, kígyóhoz hasonlíthatóak.

kígyómarást gyógyító fű l. mérges vad harapást gyógyító fű

kígyónyelv 1578: *Kígyo nyelw, Kígyo nyelue* (Melius 90); 1590: Ophioglosson: *Kígyo nyelű* (SzikszF.: RMGL. 528); 1783: *Ki-*

gyo nyelw (NclB. 429); 1998: *kígyónyelv* (Priszter 439). **J:** 'Ophioglossum vulgatum; közönséges kígyónyelv'. — **egylevelű ~ 1813:** *Eggylevelű Kígyónyelvű* (Magy. Fűvészk. 2. 388); 1998: *egylevelű kígyónyelv* (Priszter 439). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1998:** *közönséges kígyónyelv* (Priszter 439). **J:** 'ua.'. || **~fű 1. 1578:** *Kígyo nyelw fűuet* gr. (Melius 90a); 1775: *Kígyo-nyelvű-fű* (Csapó 139); 1783: *Kígyó nyelvű fű* (NclB. 429). **J:** 'ua.'. || **2. 1783:** *Kígyó nyelvű-fű* (NclB. 346). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'.

A *kígyónyelv(fű)* Melius alkotása a lat. *Ophioglossum* (< gör. *óphis*, gen. *óphios* 'kígyó'; *glóssa* 'nyelv'), ill. a lat. *Lingua Serpentis* 'kígyónyelv' mintájára jött létre: „Ophioglosson, id est Lingua Serpentis, *Kígyo nyelw*” (Melius 90). Melius még a név ném. megfelelőjét is megemlíti; vö. ném. *Natterzunglin* (Melius 90). A névadás magyarázata a lomblevel nyelvűből kiágazó termőfűzér, Melius és Veszelszki így magyarázza: „egy koroya vagy, egy leuele, Es az egy leuelelől mint egy *Kígyo nyelw* olyan ió ki” (Melius 90), „Ennek az egygyes kövér levele olyan mint az úti-fűvé, mellyből egy kígyó-nyelvhez hasonló fűrkös, két-felől ravatos szaratska magát ki-tolja” (Veszelszki 280). A *kígyónyelvűfű* 'kígyótárnics' (2.) elnevezés valószínűleg a növény régi lat. *basilisca* (< gör. *basiliskos* 'kígyó') hatására jöhetett létre. A névadás magyarázata részben a növény képzelt erejével kapcsolatos, részben pedig a kígyószerű gyökérre utalhat; vö. **kígyófű**.

Marzell *Gentiana cruciata* a.; Mollay, Növénynevek 46–47; Genaust *ophiocarpus* a.

kígyószisz 1807 e.: *Kígyószisz* (Julow 256); 1807: *Kígyószisz* (Magy. Fűvészk. 156); 1998: *kígyószisz* (Priszter 365). **J:** 1807 e., 1807: 'Echium; kígyószisz'. | 1998: 'Echium vulgare; közönséges kígyószisz'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges kígyószisz* (Priszter 365). **J:** 'ua.'.

A növényt kígyóharapás ellen használták (sikertelenül), erre utal a lat. neve is: *Echium* (< lat. *echidna* 'kígyó' < gör. *éhidna* 'kígyó' < gör. *échis* 'kígyó' < óind. *áhih* 'kígyó'). A *kígyószisz* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, a *kígyó* előtag a lat. *Echium* fordítá-

sa, az utótag a hangutánzó eredetű *szisz*. Diószegi–Fazekas névadását azzal indokolja, hogy „Hasonlít a kígyó’ sziszegő szájához” (Magy. Fűvészk. 156). A növény virágzata kék virágokból áll, amelyek nyílaskor pirosak, később megkékülnek, a virágokból emelkednek különböző hosszúságú, hajlott porzói, ezek a kígyószájából kinyúló kígyónyelvre emlékeztetnek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *Natterkopf* ’kígyófej’, *Natterkraut* ’kígyófü’; holl. *slangenkruid* ’kígyófü’; ang. *viper’s grass* ’viperafü’, *snake flower* ’kígyóvirág’, *viper’s herb* ’viperafü’. Vö. **mérges vad harapást gyógyító fű, terjőke** (→ **terjőkő**).

Marzell *Echium vulgare* a.; Genaust *echidne* a., *Échium* a. — **Ö: terjőke-**

kígyószisz l. terjőke-

kígyótárnics 1966: *kígyótárnics* Csapody–Priszter, MNövSz.); 1998: *kígyótárnics* (Priszter 383). **J:** ’*Gentiana cruciata*; kígyótárnics’.

A *kígyótárnics* összetett szó, az előtagra l. **kígyófü**, az utótagra l. **tárnics**.

kígyótrankfű 1500 k.: De serpentaria: *kegyo* [trank] fyw (StrassbGl.: RMGl. 255). **J:** ? ’*Persicaria bistorta*; kígyógyökerű keserűfű | ? *Dracunculus vulgaris*; közönséges sárkánykontyvirág’. || **kígyótrank 1. 1577** k.: *Kegyo Trangoth* gr. (OrvK. 112/18); 1590: *Dracunculus: kigyotrangh* (SzikszF.: RMGl. 716); 1783: *Kígyó-trank* (NclB. 363); 1813: *Kígyótráng* (Magy. Fűvészk. 2. 376); 1948: *kígyótráng* (MagyGyógyn. 82); — N. *kígyótráng* (Csapody–Priszter, MNövSz. 103). **J:** ’*Persicaria bistorta*; kígyógyökerű keserűfű’. ■ **2. 1578:** *Kigyo tranck* (Melius 89); 1948: *kígyótrank* (MagyGyógyn. 47). **J:** ’*Arum maculatum*; foltos kontyvirág’. ■ **3. 1583:** *kygyo trank* *Dracunculus* (Clusius–Beythe 7: BotTört. 127); 1595: *Kigyo trank* (Beythe 51a); 1775: *Kigyotrang* (Csapó 137); 1783: *Kígyó trang* (NclB. 422); 1798: *Kígyó-trank* (Veszelszki 193); 1807: *Kígyótráng* (Magy. Fűvészk. 520). **J:** 1583: ? ’*Dracunculus vulgaris*; közönséges sárkánykontyvirág’. | 1783: ’*Dracunculus vulgaris*; közönséges sárkánykontyvirág’. ■ **4. 1948:** *Kígyótrank* (MagyGyógyn. 310). **J:** ’*Artemisia dracunculus*; tárkonyüröm’.

A *kígyótrank* összetett szó, az előtag a lat. *Serpentaria* (< lat. *serpēns* ’kígyó’) (Melius 89) fordítása, a *tráng* utótag bizonytalan eredetű, előzménye talán a lat. *dracunculus* szó volt, amiből a latinul jól tudó orvosbotanikusok elvonhatták az *unculus* képzőt, illetőleg a tövet. Az elvont szóalak *n* járulékhang betoldásával (*barlang*, *szorong*) és zöngétlenülessel fejlődött tovább a magyarban. A *kígyótrank* ’tárkonyüröm’ (4.) valószínűleg a ném. *Schlangenkraut* ’kígyófü’ (< lat. *dracunculus* ’kis sárkány’) részfordítása. A névadás alapja, hogy a növény gyökerei kígyószertűek, valamint az, hogy a növényt kígyóharapás ellen alkalmazták. A *kígyótrank* ’foltos kontyvirág’ (2.) és ’közönséges sárkánykontyvirág’ (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a névadás alapja, hogy a ’közönséges sárkánykontyvirág’ (3.) gyökere tekergős.

TESz.; EWUng.; Genaust *dracónis* a.

kikarics l. kökörcsin

kikeletifű — fehér virágú ~ 1783: *Fejér virágu kikeleti-fű* (NclB. 381); 1903: *kikeleti fű* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** ’*Anemone nemorosa*; berki szellőrózsa’.

A *kikelet* ’tavasz’ a *kikel* igéből keletkezett *-et* képzővel, a névadás alapja a növény korai virágzása; vö. ném. *Märzenblume* ’márciusi virág’, *Osterblume* ’húsvéti virág’.

Marzell *Anemone nemorosa* a.

kikeri, kikerics, kikerincs, kikín, kikirics, kikerincs l. kökörcsin

kínafű 1903: *kina-fű* (Hoffmann–Wagner 6). **J:** ’*Lycopus europaeus*; vízi peszérce’.

A *kínafű* a ném. *Chinakraut* tükörfordítása, a név magyarázata, hogy a növényt elsősorban lázcsillapításra használták, mint a valódi kínafa (*Cinchona* sp.) kérgét.

Marzell *Lycopus europaeus* a.

kincs l. égi-

kininfa l. kökény

kirágott gyökerű fű l. kivágott gyökerű fű

király l. Gencius ~ füve, Szent László ~ füve (→ **Szent László füve**)

királydárda 1. 1807: *Királydárda* (Magy. Fűvészk. 231). **J:** ’*Asphodelus ramosus*; ágas aszfodélusz’. — **királydárdácskaja 1664:** „vad-foghagymának neveznek, avagy Haftula

Regia, Király dárdácskának” (Lippay I: 75); 1775: *Király dárdátskája* (Csapó 139); 1783: *Király dárdátskája* (NclB. 357). **J:** 'ua.'. || **királynyla** N. *király nyila* (Nyr. 40: 104). **J:** 'ua.'. || **2.** N. *Királydárda* (MagyGyógyn. 268). **J:** 'Verbascum phlomoides; szöszös ökörfark-kóró'.

A *királydárdácskája* ~ *királydárda* a latin *hastula regia* tükörfordítása. Az elnevezést a növény külső megjelenése motiválja: méternyire is megnövő egyenes szára, feltűnő, pompás virágzata, amely alulról felfelé elkeskenyedő, messziről dárdához hasonlító formát mutat, és azért a királyé, mert a nagy, pompázatos dolgok gyakran kapják még a *királyi* jelzőt. A *királynyla* a *királydárdácska* hatására keletkezett, a *hastula regia* szabad fordítása. A szöszös ökörfarkkóró (2.) *királydárda* neve a R. **királygyertya** alapján jöhetett létre, a növények dárdaként állnak a réteken.

Mollay, Növénynevek 65.

királydárdácskája l. **királydárda**

királydinnye 1807: *Királydinnye* (Magy. Fűvészk. 280); 1998: *királydinnye* (Priszter 525). **J:** 'Tribulus terrestris; földi királydinnye'. — **földi** ~ 1998: *földi királydinnye* (Priszter 525) **J:** 'ua.'. || **királyné asszony dinnyéje** 1525 k.: *Tribulosa: keralne azzon dnynyeje* (Ortus: RMGL. 159); 1560 k.: *Batis* genus herbe aculeate sponte nasientis: *keralne azzony dinnye*: vel: szamar tówys (Gyöngy-Szt.: RMGL. 159); 1590: *Tribulus syluestris: Kiralyne asszony dinnyeie* (SzikszF.: RMGL. 159). **J:** 'ua.'.

A *királydinnye* és *királyné asszony dinnyéje* valószínűleg magyar alkotások, a *királydinnye* a szláv eredetű *király* 'uralkodó' és a szláv eredetű *dinnye* összetétele, a névadás magyarázata, hogy a növény és gömbölyű termése jelentéktelen, ezért kapta a jelentéktelenséggel ellentétes *királydinnye* és *királyné asszony dinnyéje* nevet. A *földi* jelző magyarázata, hogy a növény homokos mezőkön fordul elő, 'házra földreterült' (Magy. Fűvészk. 84), a termése gömbölyű, tüskés.

Marzell *Tribulus terrestris* a.

királyfű 1578: *Király fűue* (Melius 95); 1775: *Király-fű* (Csapó 239); 1783: *Király-fü-*

ve (NclB. 406). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'.

A *királyfű* a R. lat. *Herba Regia* (Melius 95) tükörfordítása, Melius alkotása, a név nem maradt fenn. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *king's clover*.

királygyertya 1. 1578: *Király gyortya* (Melius 146); 1948: *királygyertya* (MagyGyógyn. 268); — N. *kiráj-gyertya* (Nyr. 7: 381); *királygyertya* (Szegsz.). **J:** 'Verbascum phlomoides; szöszös ökörfarkkóró'. || **2.** 1775: *Király-gyertya* (Csapó 203); 1783: *Király-gyertya (gyortya)* (NclB. 339); 1807: *Királygyertya* (Magy. Fűvészk. 172). **J:** 'Verbascum thapsus; molyhos ökörfarkkóró'. — **~tartó** 1841: *királygyertya tartó* (Barra 332). **J:** 'ua.'. || **3. királyné gyertyája** 1998: *királyné gyertyája* (Priszter 308). **J:** 'Asphodelus albus; fehér aszfodélusz'.

A *királygyertya* a lat. *Candela Regia* (Melius 146) tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy ezeknek a növényeknek a hosszú, virágos szára gyertyaszerűen kiemelkedik a réteken. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Königs kerzen* (Melius 146).

Mollay, Növénynevek 75–77.

király káposztája l. **királyné asszony káposztája**

királyné asszony dinnyéje l. **királydinnye**

királyné asszony káposztája 1. 1520 k.: *Eupatorium^m: keralne azzon kapozthaya* (Növ.: RMGL. 380); 1903: *királyné asszony káposztája* (Hoffmann–Wagner 97); — N. *királyné-asszony káposztája* (Varró 77); *királyné-asszony káposztájának* gr. (Egészség Isten patikájából 9). **J:** 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'. | **király káposztája** 1525 k.: *Eupatorium: Keral kapozthaya* (Ortus: RMGL. 380). **J:** 'ua.'. || **2.** 1578: *Királyné afzfzony kapoztayánac* gr. (Melius 95); 1775: *Királyné Afzfzony káposztája* (Csapó 239). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'. | **királyné káposztája** N. *királyné káposztája* (Jávorka 536; MagyGyógyn. 132). **J:** 'ua.'. || **3. királyné káposztája** N. *királyné káposztája* (MagyGyógyn. 182). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'. | **királyné tüskés káposztája** 1798: *Királyné tüskés káposztájának* gr. (Veszelszki 144). **J:** 'ua.'.

A királyné asszony káposztája, király káposztája, királyné káposztája valószínűleg magyar alkotások, de a névadásra hatással lehetett a lat. szakny.-i *eupatoria*, *eupatorium* (< talán VI. Eupator király nevéből) név, sőt esetleg a ném. *Königskraut* 'király füve, Eupator király füve' elnevezés is. A királyné káposztája 'orvosi somkóró' (2.) és 'mezei iringó' (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a *tüskés* jelző magyarázata, hogy a 'mezei iringó' (3.) szúrós.

Marzell *Agrimonia eupatoria* [6] a.; Ulrich 7; Szabó, Melius 410; Genaust *eupatória* a.

királyné káposztája l. **királyné asszony káposztája**

királynyla l. **királydárda**

királyszínűvirág 1775: *Király színű virág* (Csapó 279); 1783: *Király színű virág* (NclB. 361). **J:** 'Tropaeolum majus; nagy sarkantyúka'.

A királyszínűvirág szláv eredetű király 'uralkodó' elemének magyarázata, hogy a virágok színe sárga, narancssárga, pirosas, amelyek szépsége királyi, ill. a királyi színnek felel meg.

kisasszonypapucs 1. N. *kisasszonypapucs* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'.

■ **2.** N. *Kisasszony papucs* (MagyGyógyn. 96). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'.

A *kisasszonypapucs* 'farkasölő sisakvirág' (1.) népi elnevezés; a név a virág formájára utal. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Muttergottesschuhlen* 'Szűz Mária cipellője'; fr. *Pantoufes de Marie*. Hasonló típusú névadásra l. a növény társneveit: **angyalbocskor**, **sarkantyúvirág**. A mezei szarkaláb (2.) *kisasszonypapucs* nevének magyarázata, hogy a virágok formája szintén cipellőkre emlékeztet. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. *Herrgottschühli*, *Muttergottesschucherl*.

Marzell *Aconitum anthora* a., *Aconitum napellus* a., *Delphinium consolida* a.

kisebbítőfü l. lép~

kivágott gyökerű fü 1578: *ki vágott gyökere fü* (Melius 155); 1783: *Ki-vágott gyökerű-fü* (NclB. 329). **J:** 'Succisa pratensis; ördögharaptafü'. || **kirágott gyökerű fü 1775:**

Ki-rágott gyökerű-fü (Csapó 210). **J:** 'ua.'. || **elharapottfü 1578:** *El harapot fü* (Melius 155); 1775: *El-harapott-fü* (Csapó 210). **J:** 'Succisa pratensis; ördögharaptafü'. || **elharapott gyökerű fü 1783:** *El-harapott gyökerű fü* (NclB. 329); 1798: *El-harapott gyökerű-fü* (Veszelszki 314–5). **J:** 'ua.'.

A *kivágott gyökerű fü* és az *elharapottfü* nevek a lat. *succisa* (< lat. *succisus* 'alul elvágni' < *succidere*) mintájára jöttek létre, a névadás magyarázata, hogy a gyöktörzs vége olyan, mintha kiharapták volna vagy egy darabot kivágtak volna belőle. A *kirágott gyökerű fü* és *elharapott gyökerű fü* a korai XVI. sz.-i nevek (*kivágott gyökerű fü*, *elharapottfü*) mintájára keletkeztek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Abbiß*, *Teuffelßbiß* 'ördögharapása' (Melius 155); ang. *devil's bit* 'ördög harapása'. Vö. **ördögharaptafü**.

Genaust *Succisa* a.

kivircs l. **kököröcsin**

kócsagorr 1948: *kócsagorr* (MagyGyógyn. 152). **J:** 'Erodium cicutarium; bürrökgémorr'.

A *kócsagorr* valószínűleg a ném. *Reiherschnabel* tükörfordítása. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *stork's-bill* 'gólyaorr'; ném. *Storchen schnabel* 'gólyaorr'.

Marzell *Erodium cicutarium* a.

kocsord 1577 k.: *Kochjördot* eczettel es rofa olajjal teorj eoazwe" (OrvK. 35); 1807: *Kotsord* (Magy. Fűvészk. 200). **J:** 'Peucedanum; kocsord'. — **kéncöves ~ 1807:** *kéncöves Kotsord* (Magy. Fűvészk. 200). **J:** 'Peucedanum officinale; orvosi kocsord'. | **orvosi ~ 1998:** *orvosi kocsord* (Priszter 451). **J:** 'ua.'. | **sziki ~ 1998:** *sziki kocsord* (Priszter 451). **J:** 'ua.'.

A *kocsord* ismeretlen eredetű, a *kéncöves* jelzőre l. **kéncövesgyökér**.

TESz. *kocsord* a.; EWUng. *kocsord* a.

kokojsza 1. 1783: *Kukojza* (NclB. 362). **J:** 'Vaccinium myrtillus; áfonya'. — **vad-1813:** *vad Kukojza* (Magy. Fűvészk. 2. 377).

■ **2. 1807** e.: *Kukojza* (Julow 258); 1807: *Kukojza* (Magy. Fűvészk. 262). **J:** 'Arctostaphylos; medveszölő'. — **fanyal ~ 1807:** *fanyal Kukojza* (Magy. Fűvészk. 263). **J:** 'Arctostaphylos uva-ursi; orvosi medve-

szőlő'. I **fanyar** ~ **1841**: *fanyar kukojczának* gr. (Barra 254). **J**: 'ua.'. — ~**fa 1903**: *kukojczafa* (Hoffmann–Wagner 86). **J**: 'ua.'.

A *kokojsza* román eredetű; vö. rom. *coacăză*, N. *coacăță* 'alacsony ribizli, egres, áfonya'. A *kokojsza* 'orvosi medveszőlő' hasonlóság alapján kapta nevét: alacsony, örökzöld törpecserje bogyszerű, piros terméssel. A *fanyal* ~ *fanyar* jelzők magyarázata, hogy a növény „levele fanyar keserű ízű erősítő” (Barra 254).

TESz. *kokojsza* a.; EWUng. *kokojsza* a.

kolandran l. **koriander**

koldus l. **lator**~ (→ **lator koldus lába sebesítő fű**)

koldustetű 1. 1775: *Koldus tetü* (Csapó 268); 1783: *Köldus tetü* (NclB. 367); 1807: *Köldüstetü* (Magy. Fűvészk. 280). **J**: 'Tribulus terrestris; földi királydinnye'. ■ **2. 1903**: *kódistetü* (Hoffmann–Wagner 31). **J**: 'Cynoglossum officinale; közönséges ebnyelvűfű'. ■ **3. 1948**: *koldustetü* (MagyGyógyn. 324). **J**: 'Arctium lappa; nagy bojtorján'. ■ **4. N. Koldustetü** (Jávorka 536); *koldustetü* (MagyGyógyn. 132). **J**: 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'.

A földi királydinnye (1.) *koldustetü* elnevezésének alapja a tüskés, ruhához ragadó termés, a közönséges ebnyelvűfű (2.) *koldustetü* elnevezésének magyarázata szintén a növény tapadós termése, idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Pracherläuse*; ang. *beggar lice*. A *koldustetü* 'nagy bojtorján' (3.) név keletkezésének indítéka a bojtorján tüskés, szőrös virágfeje, a név valószínűleg a ném. *Bettelläus* tükörfordítása. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *beggar's buttons* 'koldus gombja'. A *koldustetü* 'közönséges párlófű' (4.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, számtalan bojtorjánhoz hasonló termésnek adták a *tetü* elnevezést. Idegen nyelvi megfelelőkre vö.: ném. N. *Bubeläuse* 'gazficótetü'; ang. *harvest lice*. Vö. a közönséges párlófű egyéb elnevezéseivel, amelyek ugyancsak a horgas tüskéjű termésről kapták nevüket: **bojtorjánka**, **katibolha**, **szőrféreg**.

Marzell *Arctium lappa* a., *Agrimonia eupatoria* a.

koma l. **csisis**~, **prücsök**~

kónizs 1807: *Kónizs* (Magy. Fűvészk. 470). **J**: 'Conyza; ilyen nemzetség ma nincs'. — **berzedt** ~ **1807**: *berzedt Kónizs* (Magy. Fűvészk. 470). **J**: 'Inula conyzae; erdei pere-mizs'.

A *kónizs* Diószegi–Fazekas alkotása, nemzetségnév, a lat. szakny.-i *conyza* (Magy. Fűvészk. 470) névből hozták létre. A *berzedt* jelző (*berzed* 1796: 'borzasan felmered') arra utal, hogy a növény fészekpikkelyei felálló: „fészke' pikkelyi berzedtek” (Magy. Fűvészk. 470). Diószegi–Fazekas így magyarázza a *berzedt* jelzőt: „*Berzedtt* (Squarrosus) mikor az egymást hátaló pikkelyek' végei kihajolnak, [zéllyelberzednek” (Magy. Fűvészk. 17).

TESz. *berzenkedik* a.; EWUng. *berzenkedik* a.

konka, **konkáj**, **konkoj** l. **konkoly**

konkoly 1. 1405 k.: *zizania: concol* (SchlSzj.: TESz.); 1578: *Konkoly* (Melius 63); 1583: *konkoly* (Clusius–Beythe 7: BotTört. 126); 1775: *Konkoly* (Csapó 141); 1807: *Konkoly* (Magy. Fűvészk. 276, 277); 1998: *konkoly* (Priszter 293); — N. *konka* (MTsz.); *konkó* (OrmSz.); *kankaj*, *kankoj*, *konko*, *kunkaj* (ÚMTsz.); *konkáj* (Nyatl 1: 15); *konkoj* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). **J**: 1405 k.: 'vetésekben gyakori gyomnövények (pl. vadóc) neve'. I 1578: 'Agrostemma githago; vetési konkoly I a gabonát megrontó gyommag' (Szabó, Melius 395). I 1807: 'Agrostemma; konkoly I Agrostemma githago; vetési konkoly'. — **búza között termő** ~ **1578**: *Buza között termő Konkoli* (Melius 63). **J**: 'Agrostemma githago; vetési konkoly'. I **vetési** ~ **1807**: *vetési Konkoly* (Magy. Fűvészk. 276); 1998: *vetési konkoly* (Priszter 293). **J**: 'ua.'. ■ **2.** — **kék**~ **1948**: *kék konkoly* (MagyGyógyn. 326). **J**: 'Centaurea cyanus; kék búzavirág'.

A *konkoly* a vetésekben gyakori különféle gyomnövényeknek a neve. A *konkoly* szláv eredetű; vö. blg. *κίκλυα* sz., N. *κίκυλ*; szb.-hv. *kúkolj*; szln. *kókolj*; szlk. *kúkol*; or. *κύκολη* 'konkoly'; megfelelő szó megtalálható a többi szláv nyelvben is. Az újjör. N. *κόγκολη* 'egy fajta gyomnövény a gabonában' a déli szláv nyelvekből való. A magyarba egy közelebről meg nem határozható szláv nyelv R. **kqkoljъ*

'gyomnövény, konkoly' szava került át még a 10. sz. vége előtt. A legrégebbi alakváltozat a *konkoly*, ebből egyfelől *konkol* > *konkó* > *konkuo* > *konku*, másfelől pedig *konkoj* stb. fejlődött. A *búza között termő* körülírás Melius alkotása, a növény előfordulási helyére utal, hasonlóan a *vetési* jelző. A *kékkonkoly* 'kék búzavirág' (2.) jelzője (*kék*) megkülönböztető szerepű, vö. a *búzavirág* egyéb *kék* jelzős neveivel: *kék búzavirág* (→ *búzavirág*), *kékvirág*, a búzavirág jellemző kék színű virágjára utal, a *konkoly* pedig arra vonatkozik, hogy a búzavirág vetésekben gyakori gyomnövény.

Kniezsa, SzJisz. 278; TESz.; EWUng.

kontyosfű 1807: *Kontyosfű* (Magy. Fűvészk. 520); 1948: *kontyosfű* (MagyGyógyn. 47). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'.

A *kontyosfű* magyarázatára l. **kontyvirág**.

kontyvirág 1807 e.: *Kontyvirág* (Julow. 265); 1807: *Kontyvirág* (Magy. Fűvészk. 520); 1998: *kontyvirág* (Priszter 307). **J:** 1807 e., 1807: 'Arum; kontyvirág'. | 1998: 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'. — **foltos ~ 1998:** *foltos kontyvirág* (Priszter 307). **J:** 'Arum maculatum'. | **mocskos ~ 1807:** *mocskos Kontyvirág* (Magy. Fűvészk. 520). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'.

A *kontyvirág* nemzetségnév, Diószegi-Fazekas alkotása. A *konty* előtag magyarázata a virág tölcseérszerű, fehéres buroklevele, amely kontyszerűen véd, és amelyben megtalálható a torzsavirágzat. A *foltos/mocskos* jelző a lat. *maculatum* 'foltos' fordítása, magyarázata, hogy a tölcseérszerű buroklevelet belül lilás foltok díszítik, ill. a növény levele néha fehér foltos: „Lev. tiszta zölddek, de van feje vagy fekete fólta jegyes levelű is” (Magy. Fűvészk. 520).

Ö: sárkány~.

konyhakömény 1841: *konyha köménynek* gr. (Barra 161); 1948: *Konyhakömény* (MagyGyógyn. 191). **J:** 'Carum carvi; fűszerkömény'.

A *konyhakömény* összetett szó, az előtag arra utal, hogy a növényt fűszerként használják, az utótagra l. **kömény**.

konyhazeller 1841: *konyha Zeller* (Barra 170). **J:** 'Apium graveolens var. graveolens;

erősszagú zeller'.

A *konyhazeller* összetett szó; a *konyha* előtag jelzi, hogy a növény fűszerként használatos, az utótagra l. **zeller**.

TESz. *zeller* a.; EWUng. *zeller* a.

kopar, kopor l. **kapor**

koporsóvirág N. *koporsóvirág* (MagyGyógyn. 91). **J:** 'Saponaria officinalis; szappanfű'.

A *koporsóvirág* az ótörök eredetű *koporsó* 'ládaféle, amelybe a halottat eltemetik' és a *virág* összetétele, a névadás alapja, hogy a virág fehér, és szívesen ültetik temetőkre.

kopotnyik l. **kapotnyak**

kopotnyak 1578: *Kopot nyaknac* gr. (Melius 89a); 1673: *kopotnyák* (Com, Jan. 25; TESz.); 1683: *Kopotnyak* (Nyr. 40: 111); 1798: *kopott-nyak* (Veszelszki 75); 1841: *kopotnyak* (Barra 387); 1872: *kopotnyákot* gr. (TESz.). **J:** 'Asarum europaeum; kereklevelű kapotnyak'. — **-fű 1708:** *Kapott-nyak fű* (PP. *Perpenia* a.: TESz.); 1775: *Kopotnyak-fű* (Csapó 130). **J:** 'ua.'

A *kopotnyak*-féle változatok népetimológias alakulatok, valószínűleg az idegen eredetű **kapotnyak** helyett az értelmésített *kopotnyak* jobban hangzott. Csapó József indokolja is a névadást azzal, hogy a levelek kopasz szárazon állanak: „Mogyoró-fák alatt és nedves Erdőkben terem: A' fetét zöld vefe forma és hofzlzú kopafz szárazon álló (az honnét a' *kopotnyak-fű* neve-is eredhetett) leveleknek tövében, hofzlzú gyenge szárazon állanak a' virágok” (Csapó 131). Veszelszki Antal is érezteti „fa- és fűszeres könyvében”, hogy a *kopott-nyak* elnevezés jobb, érthetőbb, így adja meg a növény nevét: „*Kapotnyak*, vagy inkább *kopott-nyak*” (75).

EWUng.; TESz.

koriander 1533: *Coriandrum*: *Coriander*: *koriander* (Murm.: RMGL. 419); 1577 k.: *Coriandrum* (OrvK. 85); 1578: *Colandran Coriandrum*, (Melius 58); 1595: *Coriander* (Beythe 79); XVI. sz. v.: *Coriandrum*: *Coriander* (De Herbis: RMGL. 419); 1664: *Coriander* (Lippay II: 18), *Coriander* (Lippay II: 20); 1783: *Kóriándrom* (NclB. 349), *Kolandran* (NclB. 349); 1798: *Koriánder* (Veszelszki 172); 1998: *koriander*, *koriánder* (Priszter

343); — N. *kolandrán* (Csapody–Priszter, MNövSz. 107); *koleándert* gr. (ÚMTsz.). **J:** 'Coriandrum sativum; kerti koriander'. — **kerti ~ 1775:** *Kerti koriandrom* (Csapó 141); 1798: *Kerti Koriándrom* (Veszelszki 172); 1998: *kerti koriander* (Priszter 343). **J:** 'ua.'. | **vetési ~ 1841:** *vetési koriándrom* (Barra 168). **J:** 'ua.'.

A *koriánder* vándorszó; vö. ang. *coriander*; ném. *Koriander*; fr. *coriandre*; ol. *coriandro*; or. *κοριάνδρ*. A lat. *coriandrum*, *coliadrum* (< gör. *κοριάννον*, *κοριανδρον*, *κολιανδρον* 'ua.') átvétele.

TESz.; EWUng.

kóró l. **ballangó~**, **bogáncs~**, **cicfark~** (→ **cic-kafark**), **cukor~**, **dut~**, **egérfark~** (→ **gordon~**), **jaj~**, **katáng~** (→ **kenyérbél-cic~** (→ **kenyérbél-cickafark**), **lencse~**, **ökörfark~** (→ **pézsma~**), **puncs~**, **seprű~** (→ **seprűfű**), **som~**, **som-lóhere**, **szamár~** (→ **szamártóvis**), **szenna~** (→ **vará-dics~**)

koronafa 1783: *Korona-fa* (NclB. 404); 1798: *Korona-fa* (Veszelszki 17). **J:** 'Robinia pseudacacia; fehér akác'.

A *koronafa* a latin eredetű *korona* 'a fa terebélyes része' előtagjának magyarázata a növény nagy, látványos koronája.

korpa 1807: *Korpa* (Magy. Fűvészk. 556). **J:** 'Lycopodium; korpa'. — **kapcsos ~ 1807:** *kapcsos Korpa* (Magy. Fűvészk. 556); 1998: *kapcsos korpa* (Priszter 421). **J:** 'Lycopodium clavatum; kapcsos korpa'.

A *korpa* szláv eredetű *korpa* (vö. 1577 k.: 'a bőrről lehámló apró fehér pikkely') előtagjának magyarázata a növény pikkelyekkel borított termése: „Termése hófűzűdad Fűzér, fedelékes pikkelyekből” (Magy. Fűvészk. 556). A *kapcsos* jelző az ívesen felálló oldalhajtásokra (vö. 1516: 'horgas végű eszköz') vonatkozik.

TESz. *korpa* a., *kapocs* a.; EWUng *korpa* a., *kapocs* a.

kosbor 1585: *crataegonon*: *Kosbor* (Cal. 267); 1807 e.: *Kosbor* (Julow 265); 1807: *Kosbor* (Magy. Fűvészk. 494); 1998: *kosbor* (Priszter 440). **J:** 'Orchis; kosbor'. — **~fü 1775:** *Kosbor-fü* (Csapó 297); 1783: *Kosbor-fü* (NclB. 421). **J:** 'Orchis morio; agárkosbor'. || **kosbór 1621:** *kosbór* (MA. *Nőbőfű* a.).

J: 'Orchis; kosbor'. — **~fü 1834:** *kos-bőr-fű* (Kassai 3: 202). **J:** 'ua.'.

A *kosbor* a TESz. szerint ismeretlen eredetű, és elhomályosult összetételként való magyarázata nem meggyőző, a TESz. és az EWUng. szerint az előtag esetleg kapcsolatba hozható a *kossal*, az utótag pedig a *borral* vagy a 'herezacskó' jelentésű *borék* (1835: Tzs. *Geschröt* a.) megrövidült változatával. Az 1621-től kezdve szótárból szótárba vándorló *kosbór* nyomdahiba eredménye. A *kosbornak* az ótörök eredetű *kos* állatnévvel való összefüggése nagyon valószínű, hiszen a szerelmi alkímiában nem csupán a nemi vágyat serkentő növényeknek, hanem az állati eredetű kivonatoknak is fontos szerepük volt; a szerelmi bájitalok és gyógyborok egyik fontos serkentő növénye volt a *kosbor*. Az utótag valószínűleg az ótörök eredetű *bor* 'szőlőből készült ital' szó. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Bockhode* 'bakhere', *Bocksbeutel* 'bakzacskó'. — Vö. **kosmonynősző**.

Értekezések a Nyelv- és Széptud. 26/8: 16; TESz.; EWUng. — **Ö:** **agár~**.

kosbór l. **kosbor**

kosmonynősző XVI. sz. második fele: *kosmonijnözö* 'Satyrion trifolium; Stendelwurtz' (NéNy. 1935: 184). **J:** 'Orchis morio; agárkosbor'.

A *kosmonynősző* elnevezésben a növény különböző elnevezései keverednek: a *kos* 'állatnév' (l. a **kosbor** névben) + *mony* 'here' (l. az **agármony** névben) + *nősző* 'növelő, szerelmi vágyat gerjesztő' (l. a **nőszőfű** névben).

UEWb. 869.

koszfű 1578: *koř fűnec* gr. (Melius 154); 1775: *Koř-fű* (Csapó 292). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'.

A *koszfű* a lat. *scabiosa* (< lat. *scabiōsus* 'durva, nyers' < *scabiēs* 'rüh, kosz, ótvar, var') fordítása, a név magyarázatára l. **varfű**.

koszorú l. **campania~**

kötővirág N. *kötővirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'.

A *kötő* 'költő tyúk' a *kotlik* 'költ, sokáig egy helyben ül' melléknévi igeneve, a névadásnak mágikus hiedelem az alapja, mely szerint a növénynek rontó hatása van a kötőóra, a

növényt nem szabad leszedni, mert nem lesz csirkéje vagy nem tojik. „A következő hiedelmek élnek: a kotlóvirágot nem szabad leszedni, mert nem lesz kotló.” „Ne vigyük be, me meglátta a tyúk, nem tojik”, „A tyúkok közé dobták, hogy tojjanak” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). Vö. **tyúkvirág**, **tyúkszem**.

Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198.

kotronc 1903: *Kotroncz* (Hoffmann–Wagner 145). **J:** 'Cytisus scoparius; seprűzanót'.

A *kotronc* a hangutánzó eredetű *kotor* származéka, jelentése 'söprű' (vö. *kotor* 1902: 'söprű'); a név magyarázata, hogy a növényből söprűt készítettek.

TESz. *kotor* a.; EWUng *kotor* a.

köcsögfű N. *köcsögfű*, *köcsögfüvet* gr., *köcsögfűnek* gr. (ÚMTsz.). **J:** 'Orobanche sp.; vajvirág'.

A *köcsögfű* 'öblös szájú edény' jelentésű *köcsög* előtagjának magyarázata, hogy a növény főzetével a tejes edényeket forrázták ki.

kőfal 1911: *kőfal* (Cserey, Növényiszótár 22). **J:** 'Asplenium ceterach; pikkelypáfrány'.

A *kőfal* a finnugor eredetű *kő* és a finnugor eredetű *fal* összetétele; az elnevezés szemléleti háttere az, hogy ez a páfrányfaj a sziklákon, kövek között nő: „Terem a' kő-lziklák' repedéseiben mint a' kő-fali ruta” (Veszelszki 80). A névalkotás idegen nyelvi megfelelők alapján jöhetett létre; vö. ang. *stone fern*; hv. *paprat od kamena*; ném. *Steinfarn* 'kőpáfrány'.

Marzell *Ceterach officinarum* a.; UEWb. 163, 347.

kőgyökér N. *kőgyökér* (MagyGyógyn. 36). **J:** 'Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány'.

A *kőgyökér* a ném. *Steinwurze* (NclB. 430) tükörfordítása, a növény sziklákon fordul elő. Vö. **kőméz**.

Marzell *Polypodium vulgare* a.

kőhere 1948: *kőhere* (MagyGyógyn. 145). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkőrő'.

A *kőhere* a ném. *Steinkle* tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény köves területeken fordul elő, valamint a növény

megszáritott szára kőkeményesgű, sőt a növény orvosi hasznára is utalhat a név: „Hollyagban lévő kö miatt melly ember kinlodik, annak ezen füböl és Virágaiból fördöt kell kő-fzitteni” (Csapó 240). Idegen nyelvi példára vö. holl. *steenklover*.

Marzell *Melilotus officinalis* a.

kökén l. **kökény**

kökény 1. 1255/1261: „Dumus qui uulgo *kuken* dicitur” (OkI Sz.); 1395 k.: cinum: *keken* (BesztSzj.: RMGl. 426); 1430 k.: *ciriu^m*: *kwten* (SchlSzj.: RMGl. 426); 1470 k.: *Acacia: kekyn* (CasGl. a): RMGl. 426); 1590: *Acacia: Kőkény* (SzikszF.: RMGl. 426); 1998: *kökény* (Priszter 470); — N. *kökönye* (Csapody–Priszter, MNövSz. 110); *kikín, kökinye, kökönye* (MTsz.); *kékény, kékín, kekiny, kökén, kökény, kükény, kükin* (ÚMTsz.); *kőkiny, kökönyye, kükiny* (Nyatl. 1: 112). **J:** 'Prunus spinosa; kökény'. — **~fa 1395 k.:** cinis: *keken fa* (BesztSzj.: RMGl. 211); 1405 k.: *cirius: keken fa* (SchlSzj.: RMGl. 211); cinus: *kekenffa* (KolGl.₁: RMGl. 213); 1590: *Prunus syluestris: Kőkény fa* (SzikszF.: RMGl. 213); 1578: *Kőkény fa* (Melius 26a); 1583: *Kökény fa* *Prunus sil.* (Clusius–Beythe 7: BotTört. 132); 1798: *Kökény-fa* (Veszelszki 361); — N. *kininfa* (Csapody–Priszter, MNövSz. 110); *kikín-fa* (MTsz.). **J:** 'ua.'. l **~tővis 1578:** *Kőkény tővis* (Melius 26); 1783: *Kökény-tővis* (NclB. 373). **J:** 'ua.'. **2.** — **festő~ 1783:** *Festő-kökény* (NclB. 342); 1798: *Festő-kökény* (Veszelszki 335). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútővis'. l **hastisztító~ 1783:** *Has' tisztító kökény* (NclB. 342); 1798: *Has-tisztító kökény* (Veszelszki 335). **J:** 'ua.'. — **festő~fa 1813:** *festő*, hashajtó *K[ökényfa]* (Magy. Fűvészk. 2. 376). **J:** 'ua.'. l **hashajtó~fa 1813:** *hashajtó K[ökényfa]* (Magy. Fűvészk. 2. 376). **J:** 'ua.'. **3.** — **festő~ 1948:** *festő kökény* (MagyGyógyn. 164). **J:** 'Frangula alnus; közönséges kutyabenge'.

A *kökény* ótörök eredetű, vö. kipcs. *kökän* 'szilva, őszibarack, meggy'; AH. *kökän* 'szilva'; csag. *kökäm* 'kökény'; oszm. *gögem* 'kökény'; kum. *gogan* 'kökény'. A török szó a *kök* 'ég, kék' szóból származhat, a névadás magyarázata a termés kék színe. A magyarba került török alak **kükän* lehetett. A *tővis* ma-

gyarázó utótag arra utal, hogy a növény tuskés. A varjútövis (2.) *kökény* nevének magyarázata az, hogy a fekete bogyótermés, amely hasonlít a kökény termésére, a varjútövis termése is októberben érkezik, ha megcsípte a dér: „bogyóit Octoberben a' fagyas derek érlelik meg” (Veszelszki 336). A *festő* jelzőt az indokolja, hogy a „kártya-feltők timsóval timporalva Izép kellemetes zöld feltéket készítenek belőle” (uo.), a *hashajtó* jelző a lat. *cathartica* (< gör. *kathartikós* 'tisztító, hashajtó') szóból származik: „purgáló írúpot tzuokorral, vagy mézzel kelzítnek belőle” (Veszelszki 336). Idegen nyelvű megfelelőre vö. ném. *Färbeerbeere* (Veszelszki 335) 'festő bogyó', *Purgierwegdorn*. A *festő kökény* 'közönséges kutyabenge' (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a fa fekete bogyói erősen fognak, és festésre alkalmasak.

TESz. *kökény* a.; EWUng. *kökény* a.

kökényszilva 1807: *Kökény Szilva* (Magy. Fűvészk. 295). **J:** 'Prunus spinosa; kökény'.

A *kökényszilva* Diószegi–Fazekas alkotása, összetett szó, a *szilva* utótag a Prunus 'szilva' nemzetség megnevezése, az éretten hamvas kékesfekete kökénytermések színe emlékeztet a szilvára, az előtagra l. **kökény**.

kökércse, kökiny, kökinye, kökönye l. **kökény**

kököröcsin 1. 1395 k.: „titipus: *kikerchen*” (BesztSzj.: RMGl. 426); 1578: *Kökerczin* „malíknac kéc és egyiknec *fzederies* virága vagon”, „kiczin, hamar kinő Tauafzfal” (Melius 62a); 1595: *kökörchin* (Beythe 54); 1807 e.: *Kökörtsin* (Julow 259). **J:** 1395 k.: 'Pulsatilla sp.; kököröcsin'. | 1578: 'Pulsatilla grandis; leánykököröcsin'. | 1807 e.: 'Pulsatilla; kököröcsin'. — **fekete ~ 1798:** *Fekete kökörtsin* (Veszelszki 365). **J:** 1798: 'Pulsatilla sp.; kököröcsin'. | **szederjes ~ 1783:** *Szederjes Kükörtsin* (NclB. 380); 1798: *fzederjes kökörtsin* (Veszelszki 365). **J:** 'Pulsatilla sp.; kököröcsin'. | **2. 1470** k.: ad comedendum debent eis dare radicem *kekerzin* vulgariter, scilicet latine primule veris (CasGl. a): RMGl. 426). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. | **3. 1578:** *Kökerczin* „veres virága vagon” (Me-

lius 62a). **J:** 'Adonis aestivalis; nyári hérics'. | **4. N. kököröcsin, kökércse** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'. — **nagy~ N. nagykököröcsin** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'ua.'. | **sárga~ 1583:** *sárga kökörchin* Helleborine Matthioli (Clusius–Beythe 5: BotTört. 126); 1783: *Sárga Kükörtsin* (NclB. 382); 1798: *Sárga-kökörtsént* gr. (Veszelszki 366); 1903: *sárga kököröcsin* (Hoffmann–Wagner 112). **J:** 'ua.'. | **szélin-dító~ 1578:** *fzél indito Kökerczin* (Melius 62a). **J:** 'ua.'. | **5. 1584:** *kökörchijn* Colchium (Clusius–Beythe 12); 1775: *kökörtsény* (Veszelszki 168); — N. *kökercsin, kökercsin* (ÚMTSz.). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'. — **őszi~ 1783:** *Öfzi Kükörtsin* (NclB. 360). **J:** 'ua.'. | **6. — berki~ 1807:** *berki Kükörtsin* (Magy. Fűvészk. 320); 1903: *Berki kököröcsin* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrözsza'. | **7. — sárga~ 1903:** *sárga kököröcsin* (Hoffmann–Wagner 38). **J:** 'Verbascum thapsus; molyhos ökörfarkkóró'. | **8. — piros ~ 1966:** *piros kököröcsin* (Csapody–Prisztler, MNövSz. 19). **J:** 'Orchis morio; agárkosbor'. || **kikerics 1. 1405** k.: titipus: *kwtwrchw* (SchLSzj.: RMGl. 426); 1590: Anemone, pulsatilla: *Küköröcz*, Pulsatilla: *Kökercz* (SzikszF.: RMGl. 426); — N. *kikirics, kükörics* (Csapody–Prisztler, MNövSz. 103). **J:** 1405 k.: 'Pulsatilla sp.; kököröcsin'. — **fekete kikerics 1775:** *Fekete küköröcs* (Csapó 146); 1783: *Fekete Küköröcs* (NclB. 380). **J:** 'Pulsatilla sp.; kököröcsin'. | **2. kikerics 1525** k.: Premula veris: *Kýwkerchw* (Ortus: RMGl. 426). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. — **sárgakikerics 1775:** *Sárga küköröcs* (Csapó 148); 1783: *Sárga Küköröcs* (NclB. 335). **J:** 1775: 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. | 1798: 'Primula vulgaris; szártalan kankalin + Primula veris; tavaszi kankalin'. | **kikerics 3. 1775:** *Kükürtz, Kükürtz* (Csapó 146); 1798: *kükürtz* (Veszelszki 168); 1948: *kivircs, kukerc* (MagyGyógyn. 50); 1998: *kikerics* (Prisztler 340); — N. *kukerc, kükerc, kikirics, kivircs* (Csapody–Prisztler, MNövSz. 103); *kikerics, kikirics* (Péntek–Szabó, Ember és

növényvilág 221); *kakarics*, *kikarics*, *kikeri*, *kikörincs*, *kikirics*, *kikirícs*, *kikirincs*, *kökörincs*, *kukurics*, *kukurícs* (ÚMTsz.). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'. — **kék kikerics 1775:** *Kék-küköríts* (Csapó 146). **J:** 'ua.'. | **őszi kikerics 1813:** *őszi K[üköríts]* (Magy. Fűvészk. 2. 376); 1998: *őszi kikerics* (Priszter 340); — N. *őszi kikerics*, *őszi kikerics*, *őszi kikirics* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'ua.'. | **őszi kék kikerics 1783:** *Öfzi kék Kükerits* (NclB. 360). **J:** 'ua.'. — **kikericsfű** N. *kököricsfű* (Csapody-Priszter, MNövSz. 103). **J:** 'ua.'. ■ **4.** — **sárga-kikerics 1775:** *Sárga kükerits* (Csapó 118); 1948: *sárga kükerics* (Halmi 90). **J:** 'Veratrum album; fehér zászpa'. ■ **5.** — **sárgakikerics 1784:** „*sárga kükörts*, *küköritsvirág*, *kükörtsin*, *kükörtsén*” (TESz. *hérics* a.). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'.

A *kököricsin* török eredetű, török jövevényszavaink ötörök vagy kun-besenyő rétegekből. A TESz. és az EWUng. szerint a *kököricsin* és a *kikerics* egymáshoz való alaki viszonya nem világos. A *kököricsin* török megfelelői csak 'galamb' jelentésben mutathatók ki, a török szó a *kök* 'kék' melléknév származéka. A *kék* színnév és a *galamb* madárnév kapcsolatára vö. or. *ζολυδοῦ* 'égszínkék, világoskék', *ζολυδῶ* 'galamb'. Növénynévi alkalmazásban a szó a törökségből nem mutatható ki, de ennek lehetősége a *kököricsin* lilás-kékes virága alapján mindenképpen megvolt. A *kököricsin* 'Pulsatilla sp.' (1.) növénynévnek a virágok hasonlósága alapján számtalan jelentése alakult ki: 2. 'tavaszi kankalin, szártalan kankalin', 3. 'nyári hérics', 4. 'tavaszi hérics', 5. 'őszi kikerics', 6. 'berki szellőrózsa', 7. 'molyhos ökörfarkkóró', 8. 'agárkosbor'. A jelentésfejlődés egyértelműen a virágok hasonlósága alapján ment végbe, igazolhatja ezt az, hogy a régi botanikusok, pl. Diószegi–Fazekas egy nemzetséghez sorolták a *kököricsin* (Pulsatilla sp.), a héricset 'Adonis sp.' és a szellőrózsat 'Anemone sp.'. A *szélindító* 'tavaszi hérics' (4.) jelző Melius alkotása; a lat. *Anemone* (< *ánemos* 'szél') fordítása; a névadás magyarázata, hogy a virágok a tavaszi szél kezdetekor (kora tavasszal) nyílnak. Az *őszi* 'őszi kikerics' (5.) jelző a növény virág-

zási idejét jelzi; lat. mintára jött létre (< lat. *autumnālis* 'őszi'). A *berki* 'berki szellőrózsa' (7.) jelzőre l. *szellőrózsa*. A *kikerics* ~ *kököricsin* viszony többféleképpen is magyarázható. A *kikerics* lehet egy feltett török **kükerč*, **kükürč* 'kékes' átvétele, a két szóalak (*kikerics* ~ *kököricsin*) elkülönülése a magyarban ment végbe valószínűleg az ómagyar -n ~ -ny képző alapján vagy *kököricsin* > *kökörics* elvonással, vagy esetleg *kökörics* > *kököricsin* képzéssel. A *kikerics* eredeti jelentése szintén 'Pulsatilla sp.; kököricsin' (1.), a későbbiekben elsődleges jelentése azonban az 'őszi kikerics' (3.) lett, amely abban különbözik a lila virágú, tavasszal virágzó *kököricsin*-től, hogy ősszel virágzik, virágzata halvány lilás, rózsaszínes. A *kököricsinre* 'Pulsatilla sp.' vonatkozó 1578-as adatot Szabó Attila azonosította, Melius körülírása jól mutatja a növény jellemzőit: „*Kökerczin* „mafiknac kéc és egyiknec *szederjes* virága vagyon”, „*kiczin*, hamar kinő *Taufzflzal*” (Melius 62a), a *szederjes* és *fekete* jelző a virág színét jelzi. A *kivirics* változat népetimológia eredménye a *kivirít* hatására.

Marzell *Adonis vernalis* a.; TESz. *kököricsin* a.; EWUng. *kököricsin* a.; Genaust *autumnālis* a., *Anemone* a.; Szabó, Melius 397. — **Ö:** *varjúkikerics*, *zászpakikerics*; *kenderkököricsin*, *leánykököricsin*, *lökököricsin*, *pipacsököricsin*.

kökörics l. **kököricsin**

köldöke l. **Vénusz** ~

köldökfű 1578: *Köldöc fű* (Melius 35); 1783: *Köldök-fű* (NclB. 368). **J:** 'Sedum telephinum subsp. maximum; bablevelű varjúháj'.

A *köldökfű* a ném. *Nabelkraut* (Melius 35) tükörfordítása, a név magyarázata, hogy a levelek közepén köldökszerű mélyedés található.

Genaust *Cotylédon* a.

köles l. **gyöngy**~

kömény 1. 1405 k.: *fenic^ullinu^m*: *kemen* (SchlSzl.: RMGL. 427); 1430: *feniculum*: *kwmen* (SchlGl.: RMGL. 427); 1533: *Feniculum*: *Fenichel*: *kómen* (Murm.: RMGL. 428); 1584: *Komeny* (Clusius–Beythe 14). **J:** 'Foeniculum vulgare; édeskömény'. — **bé-**

csi~ 1813: *Bétsi K[ömény]* (Magy. Fűvészk. 2. 377). **J:** 'ua.'. | **édes~ 1783:** *Édes Kömény* (NclB. 351); 1948: *Édeskömény* (Magy-Gyógyn. 198); 1998: *édeskömény* (Priszter 377). **J:** 'ua.'. | **kerti~ 1783:** *Kerti Kömény* (NclB. 351). **J:** 'ua.'. | **nagy~ 1948:** *nagykömény* (MagyGyógyn. 198). **J:** 'ua.'. | **német~ 1948:** *németkömény* (MagyGyógyn. 198). **J:** 'ua.'. | **olasz~ 1948:** *olaszkömény* (MagyGyógyn. 198). **J:** 'ua.'. | **2. 1435 k.:** *semlinu^m; kemin* (SoprSzej.: RMGL. 427); 1583: *kömeny* (Clusius–Beythe 4: BotTört. 128); 1783: *Kömény* (NclB. 351); 1807 e.: *Kömény* (Julow 257); 1998: *kömény* (Priszter 328); — N. *kemímmag, kemínymág, kemínymág, kimimmag* (ÚMTsz.). **J:** 1435 k.: 'Carum carvi; fűszerkömény'. | 1807 e.: 'Carum; kömény'. — **hasznos ~ 1948:** *hasznos kömény* (MagyGyógyn. 191). **J:** 'ua.'. | **konyhakerti ~ 1998:** *konyhakerti kömény* (Priszter 328). **J:** 'ua.'. | **mezei ~ 1798:** *Mezei, vagy réti-kömény* (Veszelszki 133). **J:** 'ua.'. | **réti ~ 1783:** *Réti Kömény* (NclB. 351). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1783:** *Vad Kömény* (NclB. 351). **J:** 'ua.'. | **3. — erdei~ 1813:** *erdei Kömény* (Magy. Fűvészk. 2. 377). **J:** 'Peucedanum officinale; orvosi kocsord'. | **erdei vad ~ 1578:** *Erdei vad kemény* (Melius 49a); 1775: *Erdei vad-kömény* (Csapó 72); 1783: *Erdei vad Kömény* (NclB. 347). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1578:** *vad keménec* gr. (Melius 49a); 1998: *vadkömény* (Priszter 451). **J:** 'ua.'. | **4. 1584:** *Kömeny* (Clusius–Beythe 13); 1664: *Kömény* (Lippay II: 98). **J:** 'Cuminum cyminum; borsoskömény'. — **borsos~ 1998:** *borsoskömény* (Priszter 349). **J:** 'Cuminum cyminum; borsoskömény'. | **egyiptomi~ 1998:** *egyiptomi-kömény* (Priszter 349). **J:** 'ua.'. | **olasz~ 1783:** *Olafz-kömény* (NclB. 349). **J:** 'ua.'. | **római~ 1998:** *rómaikömény* (Priszter 349). **J:** 'ua.'. | **5. — bécsi ~ 1595:** *Bechij Kömeny* (Beythe 78); 1775: *Bötsi-kömény* (Csapó 144); 1783: *Bétsi Kömény* (NclB. 351). **J:** 'Pimpinella anisum; közönséges ánizs'. | **kerti ~ 1775:** *Kerti-kömény* (Csapó 144); 1798: *kerti-kömény* (Veszelszki 58). **J:** 'ua.'. | **6. — édes~ 1841:** *Édes kömény* (Barra 163). **J:** 'Anethum graveolens (convar. hortorum); fűszerkapor'.

A kömény vándorszó, vö. gör. *kúmvov*; lat.

cuminum; ófn. *kumīn, kumil*, ir. ném. *Kümmel*; szln. *kúmina*; hv. *kumin*; or. *μμιν*. A szó a latin és a görög révén terjedt el az európai nyelvekben. A magyar nyelvbe feltehetőleg egy kfn. *kümin*, esetleg egy nyugati szláv R. **kъminъ* kerülhetett be. A *réti, mezei* jelzők létrejöhettek ném. *mintára*, vö. ném. *Wiefen* oder *Mattenkümmel* (Veszelszki 133), *Feldkümmel*. A kömény 'fűszerkömény' (2.), 'orvosi kocsord' (3.), 'borsoskömény' (4.), 'közönséges ánizs' (5.), 'fűszerkapor' (6.) jelentései hasonlóságon alapuló névátvitellel jöttek létre: a növények felépítése, ernyős virágzata, termése, felhasználása (fűszernövények) hasonló. A orvosi kocsord (3.) kömény neve a R. lat. *Fœniculū [Foeniculum]* porcinum, *Fœnū [Foenum]* porcinum (Melius 49a) (*foeniculum* < lat. *fēniculum* 'kömény' < lat. *fēnum* 'széna' kicsinyítő képzős alakja) fordítása. A növény termése a köményhez hasonlít. A *borsoskömény* 'borsoskömény' (4.), névadás alapja, hogy a növény íze a borshoz hasonló, valamint a borshoz hasonlóan használták a növényt. Az *egyiptomi, római* és *olasz* jelzők a növény külföldi eredetére utalnak. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. R. *Ägyptischer Kümmel* 'egyiptomi kömény', *Italienischer Kümmel* 'itáliai kömény', *Römischer Kümmel* 'római kömény'.

Marzell *Cuminum cyminum* a.; TESz.; EWUng. Genaust *foeniculáceus* a. — **Ö: disznó~, fűszer~, konyha~.**

köméz 1783: *Kö-méz* (NclB. 430); 1798: *Kő-méz* (Veszelszki 355); 1807: *Köméz* (Magy. Fűvészk. 558). **J:** 'Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány'. — **gyökér 1948:** *kömézyökér* (MagyGyógyn. 36). **J:** 'ua.'.

A kömész összetett szó, a *kő* előtag talán a ném. *Steinwurze* (Veszelszki 355) 'kögyökér' hatására jött létre, a *méz* utótag finnugor eredetű. A névadás magyarázata, hogy a növény sziklákon fordul elő, gyökere édes, mint a méz. Vö. *kőgyökér*.

Marzell *Polypodium vulgare* a.; UEWb. 273.

kömézpáfrány 1903: *kömész páprágy* (Hoffmann–Wagner 211); 1911: *kömiz páprágy* (Cserey, Növényészótár 245). **J:** 'ua.'.

A *kőmézjáfrány* összetett szó, az előtagra l. *kőméz*, az utótagra l. *páfrány*.

kőrfény l. *bábakalács*-

kőris I. — ~**bokor** 1193: „Inde ad *Keuref bocor*” (TESz.). **J:** 'Fraxinus sp.; kőris(fa)'. l. ~**fa** 1395 k.: fraxin^{us}: *kewres fa* (BesztSzj.: RMGL. 210); 1405 k.: fraxin^{us}: *keres fa* (SchlSzj.: RMGL. 211); 1500 k.: Fraxinvs: *Kerisfa* (Herb. a): RMGL. 212); 1578: *Kőrös fa* (Melius 25a); 1583: *kőris fa* (Clusius–Beythe 4a: BotTört. 129); 1783: *Kőris-fa*, *Kőrös-fa* (NclB. 429); 1807: *Kőrisfa* (Magy. Fűvészk. 63); — N. *kőrüs-fa* (MTsz.); *kérisfa* (NyK. 31: 380: TESz.); *gőris*, *kőüricsfárol* (UMTSz.). **J:** 1395 k.: 'Fraxinus sp.; kőris(fa)'. l. 1807: 'Fraxinus; kőris(fa)'. — **büdös** ~**fa** 1807: *büdös Kőrisfa* (Magy. Fűvészk. 63). **J:** 'ua.'. l. **hegyi** ~**fa** 1998: *hegyi kőrisfa* (Priszter 378). **J:** 'ua.'. l. **magas** ~**fa** 1998: *magas kőrisfa* (Priszter 378). **J:** 'ua.'. l. **magyarországi** ~**fa** 1841: *magyarországi Kőrisfa* (Barra 266). **J:** 'ua.'. l. **nagyobb** ~**fa** 1798: „A *nagyobb Kőrös-fa* héja” (Veszelszki 456). **J:** 'ua.'. l. **kőris** 1807 e.: *Kőris* (Julow 266). **J:** 1807 e.: 'Fraxinus; kőris(fa)'. — **büdös** ~ 1841: *büdös kőrös* (Barra 264). **J:** 'Fraxinus excelsior; magas kőris(fa)'. l. **hegyi** ~ 1998: *hegyi kőris* (Priszter 378). **J:** 'ua.'. l. **magas** ~ 1948: *Magas kőris* (MagyGyógyn. 336); 1998: *magas kőris* (Priszter 378). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **vad** ~ 1998: *vadkőris* (Priszter 378). **J:** 'Fraxinus ornus; mannakőris(fa)'. l. **virágos** ~ 1998: *virágos kőris* (Priszter 378). **J:** 'ua.'. — **vad** ~**fa** 1998: *vadkőrisfa* (Priszter 378). **J:** 'ua.'. l. **virágos** ~**fa** 1841: *virágos Kőrisfa* (Barra 266); 1998: *virágos kőrisfa* (Priszter 378). **J:** 'ua.'.

A *kőris* ótörök eredetű; vö. tat. *qoričagač* 'kőrisfa'; bask. *qoros aγas* 'ua.'; karacs. *küriüč* 'ua.'; csuv. *kavârâš*, *kavrâš* 'ua.', a magyarba a tör. *kevriš* vagy *küiriüč* kerülhetett. A *virágos kőris* idegen minták alapján jött létre, vö. ang. *flowering ash*; ném. *europäische Blütenesche*.

TESz.; EWUng. — **Ö:** *manna*~.

kőrisezerjő 1807: *kőris Ezerjő* (Magy. Fűvészk. 261). **J:** 'Dictamnus albus; nagy-ezerjőfű'.

A *kőrisezerjő* összetett szó, Diószegi-Fa-

zekas alkotása, az előtag magyarázatára l. *kőrisfalevelűfű*, az utótagra l. *ezerjőfű*.

kőrisfalevelűfű 1775: *Kőrös-fa levelü-fü* (Csapó 86); 1783: *Kőrös-fa levelü-fü* (NclB. 366). **J:** 'Dictamnus albus; nagy-ezerjőfű'. l. **kőrislevelűfű** 1807: *Kőrislevelü fü* (Magy. Fűvészk. 261). **J:** 'ua.'. l. **kőrislevelű-csemete** 1783: *Kőris levelü tsemete* (NclB. 366). **J:** 'ua.'.

A *kőrisfalevelűfű* lat. mintára jött létre, a lat. *fraxinella* (< lat. *fraxinus* 'kőris') fordítása. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Escherwurtz* 'kőrisgyökér'. A névadás magyarázata, hogy a növény levelei a kőris leveleihez hasonlítanak: „A' levelei a' Kőrös leveleihez igen közelítenek, a' honnét a' neve” (Veszelszki 190).

Marzell *Dictamnus albus* a.

kőrislevelűfű l. **kőrisfalevelűfű**

körmös l. *al*~, *al-szölő*

körmű l. *lő-lapu* (→ *lapu*), *lő-szattyú* (→ *szattyú*), *szamár-fű* (→ *szamárköröm*)

kőrontófű I. 1577 k.: *Kê rontho fweth* kýt parietarianak hýnak (OrvK. 75/37); 1590: parietaria: *Kô ronto fű* (SzikszF.: RMGL. 257); 1775: *Köronto-fü* (Csapó 89). **J:** 'Parietaria officinalis; közönséges falgyom'. ■ **2.** 1577 k.: „Maſſe kê ronto fwet kýt Saxifragianak hýnak deakul” (OrvK. 284/26); 1775: *Körontó-fü* (Csapó 144); 1783: *Körontó-fü* (NclB. 367). **J:** 1577 k.: 'Saxifraga sp.; kötörőfű'. l. 1775: 'Saxifraga granulata; bibircses kötörőfű'. l. **kőrontógyökérűfű** 1775: *Körontó gyökerü-fü* (Csapó 144); 1783: *körontó gyökerü-fü* (NclB. 367). **J:** 'Saxifraga granulata; bibircses kötörőfű'. ■ **3.** 1578: *Kô ronto fűnec* gr. (Melius 80a). **J:** 'Tragopogon pratensis; réti bakszakáll'. ■ **4.** 1775: *Körontó-fü* (Csapó 215); 1783: *Körontó-fü* (NclB. 340). **J:** 'Physalis alkekengi; zsidócsesernye'. — **mezei** ~ 1841: *mezei kőrontófű* (Barra 348). **J:** 'ua.'. ■ **5.** 1775: *Kö-rontó-fü* (Csapó 229); 1783: *Kö-rontó fü* (NclB. 416). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófű'. ■ **6.** — **veres** ~ 1798: *veres kőrontó-fü* (Veszelszki 220). **J:** 'Filipendula ulmaria; réti legyezőfű'.

A *kőrontófű* a lat. *Saxifraga* (< lat. *saxifragus* 'követ törő' < lat. *saxum* 'kő', *frangere* 'török') mintájára jött létre. A néva-

dás magyarázata, hogy ezeket a növényt vesekő szétosztására használták. Melius ezt írja a réti bakszakállról (3.): „az kővet ronttya” (Melius 81), a zsidócserezsnye (4.) orvosi haszna hasonló: „Fővént a’ vesékből és követskéket a’ Holyagból ki-hajthatni ez Gyümöltsel” (Csapó 215). A bibircses kötörőfű (2.) tölévelírózsájának leveleinek hónaljában kis kövecskeszzerű sarjagymák fejlődnek, és a növény kedveli a köves, sziklás helyeket, ezért azt tartják róla, hogy vesekő ellen hasznos: „Emberben termett kö ellen lenni mondatik” (Csapó 144), „A’ nevét igazán hordozza: mert a’ kő, és fővény ellen nagy Principalis, ha e’ fűvet borban főve ilfzák” (Veszelszki 399). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Steinbrech* (NclB. 367). A réti legyezőfű (6.) *veresköröntőfű* neve a ném. *Rother Steinbruch* [brech] (Veszelszki 220) tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy „a’ gyökere verhenyeges hollfű” (Veszelszki 220) és „A’ kiknek vizellek tsepeg, és a’ vese-kő miatt fanyalognak, borban igyák, fegít rajtok” (Miel 220). Vö. *kötör*, *rontófű*.

Genaust *saxicolus* a.

köröntőgyökerűfű l. **köröntőfű**

köröm l. **farkas-**, **gólya-**, **kánya-**, **ló-**, **macska-**, **medve-**, **szamár-**, **varjú-**

körömke N. *körömke* (MagyGyógyn. 322). **J:** ‘*Calendula officinalis*; orvosi körömvirág’.

A népnyelvi *körömke* a *köröm* ‘szaruképződmény az ujjak végén’ kicsinyítő képzős alakja, a névadás alapjára l. **körömvirág**.

Ö: **gólya-** (→ **gólyaköröm**).

körömvirág **1998:** *körömvirág* (Priszter 322). **J:** ‘*Calendula officinalis*; orvosi körömvirág’. — **kerti** ~ **1948:** *Kerti körömvirág* (MagyGyógyn. 322); **1998:** *kerti körömvirág* (Priszter 322). **J:** ‘ua.’. l. **orvosi** ~ **1998:** *orvosi körömvirág* (Priszter 322). **J:** ‘ua.’.

A *körömvirág* a *Calendula* szaknyelvi neve, a *köröm* ‘szaruképződmény az ujjak végén’ előtag a növény valamely részét jellemzi: a sas karmaihoz hasonló lehet pl. a növény sugárvirág része (sárga festék, illóolaj készül belőle), esetleg a növény görbe termése: „magvai tsónakos görbék” (Magy. Fűvészk. 491).

körte l. **disznó-**, **süvöltény-**

körtvély l. **süvöltény-** (→ **süvölténykörte**)

kőruta **1. 1903:** *kő ruta* (Hoffmann–Wagner 213); 1948: *kőruta* (Halmai 10). **J:** ‘*Asplenium ruta-muraria*; kövi fodorka’. l. **kőviruta** **1525** k.: *Capillus veneris*: *Kewy Ruta* vel *Isthenzakala* (Ortus: RMGI. 603); 1783: *Kövi rúta* (NclB. 430). **J:** ‘ua.’. l. **kőfaliruta** **1583:** *Keu fali ruta* *Adianthi* genus illud, *Ruta muraria* vulgo *nuncupatum* (Clusius–Beythe: BotTört. 128); 1595: *Kű fali Ruta* (Beythe 121a); 1745: *Kö fal Rutha* (Torkos 6); 1775: *Kőfali ruta* (Csapó 231); 1783: *Kőfali Rúta* (NclB. 430). **J:** ‘ua.’. l. **2. 1911:** *kőruta* (Cserey, Növényiszótár 22). **J:** ‘*Asplenium ceterach*; pikkelypáfrány’.

A *kőruta*, *kőviruta* valószínűleg a ném. *Steinraute* részfordítása, idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *stonerue*; holl. *steenruit*. A *kőfaliruta* a lat. szakny.-i *ruta-muraria* (< lat. *mūrus* ‘fal’) részfordítása, a **ruta** előtagot változatlanul átvették, a *kő* előtag valószínűleg a növény *R. köviruta* elnevezéséből került a növénynevébe. A növény kőfalakon, sziklarepedésekben terem: „Azert hijuiak *kű fali Rutának* mert kű falok mellet zokot termenij” (Beythe 121a). A *ruta* utótagot azért kapta a növény, mert levelei hasogatottak, a kerti *ruta* (*Ruta graveolens*) leveleihez hasonlóak. A *kőruta* ‘*Asplenium ceterach*’ elnevezés hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre; a névadás magyarázatára l. **kőfal**.

Marzell *Asplenium ruta-muraria* a.; Genaust *Rúta* a., *rúta-murária* a.

kőrutabordalap l. **bordalap**

kőszőlő **1841:** *kőszöllő* (Barra 252). **J:** ‘*Vaccinium vitis-idaea*; vörös áfonya’.

A *kőszőlő* a ném. *Steinbeere* ‘kőbogyó’ mintájára jött létre, a *szőlő* magyarázó utótagra l. **feketeszőlő** (→ **szőlő**).

köszvényburján **1841:** *köszvény burján* (Barra 352). **J:** ‘*Gratiola officinalis*; orvosi csikorgófü’.

A *köszvényburján* a ném. *Gichtkraut* fordítása, a növényt köszvény gyógyítására használták. Az utótagra l. **burján**.

Marzell *Gratiola officinalis* a.

köszvényfű **1. 1775:** *Köszvény-fű* (Csapó 125); 1783: *Köszvény-fű* (NclB. 384); 1798:

Közfvény-fű (Veszelszki 154); 1807: *Köszvényfű* (Magy. Fűvészk. 341). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'. ■ **2. 1813:** *Köszvényfű* (Magy. Fűvészk. 2. 377). **J:** 'Mentha pulegium; csombormenta'. ■ **3. 1998:** *köszvényfű* (Priszter 292). **J:** 'Aegopodium podagraria; podagrafű'. ■ **köszvényt gyógyító fű 1903:** *köszvényt gyógyító fű* (Hoffmann-Wagner 56); 1948: *köszvényt gyógyító fű* (Halmi 6). **J:** 'ua.'. ■ **4. 1948:** *köszvényfű* (MagyGyógy. 209). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. ■ **5. N. köszvényfű** (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'Orobanche alba; fehér vajvirág'.

A *köszvényfű* a ném. *Gichtkraut* tükörfordítása, a kalincaínfüvet (1.) köszvény gyógyítására használták: „Kösvény fájdalmi miatt finlödök, nagy hafzonnal ihatjak ezen fűről főtt vizet” (Csapó 125). A *köszvényfű* és *köszvényt gyógyító fű* 'podagrafű' (2.) a lat. szakny.-i *podagraria* (< lat. *podagra* 'láb-köszvény') fordításával jött létre. A névadás magyarázata, hogy a növényt szintén kösvény gyógyítására használták. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. R. ném. *Gichtkraut*; holl. *jichtkruid*; ang. *goutweed*, *goutwort*; fr. *herbe aux goutteux*. A csombormentával (2.) és a fehér vajvirággal (5.) is köszvényt gyógyítottak, a csombormenta magyarázatára l. **köszvénymenta**. A *köszvényfű* 'tavaszi kankalin' (4.) a ném. *Gichtkraut* tükörfordítása, a névadás oka, hogy a tavaszi kankalinnal is gyógyítottak köszvényt.

Marzell *Aegopodium podagraria* a.; Genaust *podagraria* a.

köszvénymenta 1583: *kőzüény ménta* Pulegium (Clusius-Beythe 7: BotTört. 130); 1775: *Közfvény-menta* (Csapó 69); 1783: *Közfvény Menta* (NclB. 386). **J:** 'Mentha pulegium; csombormenta'.

A *köszvénymenta* a lat. *podagrica mentha* (Clusius-Beythe 26) fordítása, a növényt kösvény gyógyítására használták.

köszvényt gyógyító fű l. köszvényfű

kötör 1807: *Kötör* (Magy. Fűvészk. 263). **J:** 'Saxifraga; kötöröfű'. — **bibirceses ~ 1807:** *bibircsés Kötör* (Magy. Fűvészk. 265). **J:** 'Saxifraga granulata; bibirceses kötöröfű'. ■ **bibirceses ~öfű 1998:** *bibirceses kötöröfű* (Prisz-

ter 493). **J:** 'ua.'.

A *kötör* nemzetségnév, Diószegi-Fazekas alkotása, a lat. *Saxifraga* (< lat. *saxifragus* 'követ törő' < lat. *saxum* 'kő', *frangere* 'török') tükörfordítása. A *bibirceses* 'daganat' jelző a lat. *granulata* (< lat. *grānum* 'mag, szem') mintájára jött létre, arra utal, hogy a növényen kis bibircsók, sarjagymák fejlődnek. Vö. **köröntőfű**.

TESz. *bibircsók* a.; EWUng. *bibircsók* a.

kötöröfű l. kötör

kövérfű 1775: *Kövérfű* (Csapó 19); 1783: *Kövérfű* (NclB. 368). **J:** 'Sedum telephinum subsp. maximum; bablevelű varjúháj'.

A *kövérfű* a növény R. lat. *Craffula* (< lat. *crassus* 'kövér') (Csapó 19) fordítása, a *fű* magyarázó utótag.

Genaust *crassus* a.

köves l. kén-gyökér

kövirozsa 1775: *Kövirofa* (Csapó 97); 1783: *Kövi rósa* (NclB. 371); 1998: *kövirozsa* (Priszter 501). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'. — **fali ~ 1998:** *fali kövirózsa* (Priszter 501). **J:** 'ua.'. ■ **házi ~ 1998:** *házi kövirózsa* (Priszter 501). **J:** 'ua.'.

A *kövirozsa* a ném. *Steinrose* tükörfordítása, a *rózsa* utótag magyarázata, hogy a növény felépítése rózsaszerű.

Marzell *Sempervivum tectorum* a.

köviritu l. kóruta

középcsilaghúr l. csillaghúr

középnadályfű l. nadály

közökönyelvű l. ökönyelv

kres 1664: *Kreft*, avagy *fáfa-füvet* gr. (Lippay II: 26). **J:** 'Rorippa nasturtium-aquaticum; vízitorma'.

A *kres* a ném. *Kres*, *Kresse* 'zsásza' átvétele; vö. *Brunkrefz* (Melius 107) 'forrás zsásza', *Brunnenkresse*.

kristóffű 1903: *kristóffű* (Hoffmann-Wagner 110); 1911: *Kristóffű* (Cserey, Növényosztár 5). **J:** 'Actaea spicata; fekete békabogyó'.

A *kristóffű* a ném. *Christophskraut*, R. ném. *Christoffelskraut*, *Kristofeleskraut* tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a növényt a pestis ellenszereként használták, és Szt. Kristóf a pestises betegek védőszentje

volt.

Marzell *Actaea spicata* a.

Krisztus-pálma 1841: *kristus pálma* (Barra 390); 1903: *Krisztus pálma* (Hoffmann–Wagner 197). **J:** 'Ricinus communis; ricinus'.

A *Krisztus-pálma* a lat. *Palma Chrifti* (Melius 82a) mintájára jött létre, a lat. *palma* 'tenyér, kéz' elemet a *pálma* növénynévvel helyettesítették. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *palma Christi* 'Krisztus pálma mag'; ném. *Christuspalme* 'Krisztuspálma'. Vö. **krisztustenyere**.

krisztustenyere 1578: *Chriftus tenyere* (Melius 82a); 1775: *Krifztus tenyere* (Csapó 237); 1783: *Krifztus tenyere* (NclB. 425). **J:** 'Ricinus communis; ricinus'. || **krisztuskeze 1578:** *Chrift' keze* (Melius 82a). **J:** 'ua.'. || **istentenyere 1813:** *I[sten] tenyere* (Magy. Fűvészk. 2. 374). **J:** 'ua.'.

A *krisztuskeze*, *krisztustenyere* és *istentenyere* a lat. *Palma Chrifti* (Melius 82a) tükörfordítása, Melius alkotásai (Melius 82a). A névadás alapja, hogy a leveleken 5 nagyobb, újra emlékeztető karéj látható. Vö. **Krisztus-pálma, ötujjűfű**.

Krisztus-virág 1903: *Krisztus-virág* (Hoffmann–Wagner 112); 1948: *Krisztus virág* (Halmi 38). **J:** 'Helleborus niger; fekete hunyor'.

A *Krisztus-virág* a ném. *Christblume* tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a növény Krisztus napján, karácsony táján már virágzik. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *Christmas-flower*. Vö. **karácsonygyökér**.

Marzell *Helleborus niger* a.

kucorgó l. **bokor alatt** ~

kukerc l. **kököröcsin**

kuklászfü l. **csuklyafű**

kukojsza l. **kokojsza**

kukucska **1.** N. *kukicska* (ÚMTsz. *kukicska* a.). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'. || **2.** N. *kukucska* (MagyGyógyn. 147; ÚMTsz.); *kukucska* (ÚMTsz.). **J:** 'Robinia pseudacacia; fehér akác'.

A népnyelvi *kukucska* 'őszi kikerics' (1.) talán a bizonytalan eredetű *kukucskál* családjába tartozik. A névadás magyarázata, hogy a növény gumóiból kora tavasszal csak levelek

kukucskálnak ki, késő ősszel pedig csak nagy rózsaszín virág fejlődik; vö. még **csicsiskoma**. A *kukucska* 'fehér akác' (2.) valószínűleg hasonló szemléleten alapul, a névadás magyarázata a korai, illatos virágfejlődés lehet.

Marzell *Colchicum autumnale* [8] a.; TESz. *kukucskál* a.; EWUng. *kukucskál* a.

kukukvirág l. **kakukkvirág**

kulcsa l. **isten-**, **Szent Péter** ~

kulcsvirág 1948: *kulcsvirág* (MagyGyógyn. 209); — N. *kulcsvirág* (ÚMTsz.). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'.

A *kulcsvirág* a ném. *Schlüsselblumen* tükörfordítása, a névadás magyarázatára l. **Szent Péter kulcsa**.

kunkoj l. **konkoly**

kunkorgó l. **bokor alatt** ~ (→ **bokor alatt kucorgó**)

kunok paréja 1578: *Kunoc paréya* (Melius 33a). **J:** 'Portulaca oleracea; kövér porcsin'.

A *kunok paréja* Melius elnevezése, a névadás magyarázata nyilván az, hogy a kunok salátaként fogyasztották a növényt, az utótagra l. **paraj**. Vö. **kunrépa**.

Szabó, Melius 381.

kunrépa 1798: *Kún-répának* gr. (Veszelszki 185); 1813: *kún R[épa]* (Magy. Fűvészk. 2. 385). **J:** 'Cyclamen purpurascens; erdei ciklámen'.

A *kunrépa* 'erdei ciklámen' valaha az Alföldön is elterjedt növény volt, a kunok süttették és fogyasztották gumóit. A *répa* utótagra l. **disznórépa**. A névadásra hatással lehetett a **kunok paréja** 'kövér porcsin' elnevezés is.

kút l. **héja-**, **héja-mácsonya**

kútfű 1540 k.: *Capillus Veneris: kwtfw* et *kele fw* (Herb. c); RMGI. 256). **J:** 1540 k.: 'bizonyos fajta gyógynövény, bizonyos fajta páfrány | *Adiantum capillus-veneris*; vénushaj'.

A *kútfű* egyedi adat, a *kút* 'forrás' előtag magyarázata talán az, hogy a növény nedves helyeken, pl. régi, mohos források oldalán fordul elő.

kutyabenge 1807: *kutya Benge* (Magy. Fűvészk. 178); — N. *kutyabenge* (SzegSz.). **J:** 'Frangula alnus; közönséges kutyabenge'. — **közönséges** ~ **1998:** *közönséges kutyaben-*

ge (Priszter 378). **J:** 'ua.'

A *kutyabenge* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, az előtagra l. **kutyafa**, az utótagra l. **benge**.

kutyabogyó 1798: *Kutya-bogyó* (Veszelszki 414); 1813: *Kutyabogyó* (Magy. Fűvészk. 2. 377); — N. *kutyabogyó*, *kutya bojó* (ÚMTsz.). **J:** 1798: 'Solanum nigrum; fekete csucsor | Solanum; csucsor'. | 1813: 'Solanum nigrum; fekete csucsor'.

A *kutyabogyó* a német *Hundsbeere* tükörfordítása; idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *hound's berry* 'kutyabogyó'. A névadás alapja a növény értéktelen, mérgező boggyótermése.

kutyaborostyán N. *kutyaborostyán* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 227); *kutyaborostyán* (ÚMTsz.). **J:** 'Daphne mezereum; farkashárs'.

A *kutyaborostyán* összetett szó; a *kutya* előtag a növény mérgező voltára utal (hasonlóan a növény *farkas* előtagú nevei is: **farkasboroszlán**, **farkasbors**, **farkashárs**), az utótag magyarázata l. **borostyán**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. R. ném. *Hundsbeere* 'kutyabogyó'.

Marzell *Daphne mezereum* a.

kutyacseresznye 1. 1807: *kutya* –v. vad –v. gerézdés - *Tseresznye* (Magy. Fűvészk. 296). **J:** 'Prunus padus; zelnicemeggy'. — **~fa 1783:** *Kutya Tseresznye-fa* (NclB. 373). **J:** 'ua.'. **2. 1813:** *kutya Ts[eresznye]* (Magy. Fűvészk. 2. 393). **J:** 'Sorbus aucuparia; madárberkenye'. — **piros ~ 1783:** *Piros Kutya tseresznye* (NclB. 374); 1798: *Piros kutya-tseresznye* (Veszelszki 416). **J:** 'ua.'

A *kutyacseresznye* a ném. *Hunds-Elfebeere* részfordítása, a nevek a termések 'zelnicemeggy' (1.), 'madárberkenye' (2.) jelentéktelenségére utal, a **cseresznye** utótag magyarázata a növények kerek, piros termése.

kutyadöglesztőfű N. *kutyadöglesztőfű* (MagyGyógyn. 50). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'.

A *kutyadöglesztőfű* a ném. *Hundsblume* 'kutyavirág' hatására alakult ki, a név a növény haszontalanságát jelzi; ill. azt, hogy mérgező.

Marzell *Colchicum autumnale* a.

kutyafa 1754: *kutja fa* (Nyr. 125: 428); 1758: *kutyafa* (SzT. 7: 679); 1807: *Kutyafa* (Magy. Fűvészk. 178); — N. *kutyafa* (SzegSz.; ÚMTsz.). **J:** 'Frangula alnus; közönséges kutyabenge'.

A *kutyafa* a ném. *Hundsbaum* tükörfordítása; idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *dogwood*; holl. *hondjeshout*. A névadás magyarázata, hogy a fa hitvány, törékeny; vö. a növény R. lat. neve *frangula* (< *frangere* 'törni').

Marzell *Frangula alnus* a.

kutyakapor 1. 1783: *Kutya Kapor* (NclB. 419); 1798: *kutya-kapor* (Veszelszki 155). **J:** 'Anthemis cotula; büdös pipitér'. **2.** N. *kutyakapor* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198; ÚMTsz.). **J:** 'Adonis aestivalis; nyári hérics'.

A *kutyakapor* 'büdös pipitér' (1.) magyarázata l. **ebkapor**. A *kutyakapor* 'nyári hérics' magyarázata, hogy a növény illata büdös, ha szétmorzsoljuk: „Azt hiszik, hogy jégeseő után büdös tőle a határ” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198).

Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198.

kutyalánc 1908: *kutyalánc* (Zelenyák 91); — N. *kutyalánc* (MagyGyógyn. 38), **J:** 'Lycopodium clavatum; kapcsos korpafű'.

A *kutyalánc* a ném. *Gürtelkraut* (Veszelszki 317) fordítása. Az elnevezés szemléleti alapja a növény alacsony, földön szétfutó jellege.

kutyanyelvűfű 1. 1903: *kutyanyelvű fű* (Hoffmann–Wagner 31). **J:** 'Cynoglossum officinale; közönséges ebnyelvűfű'. **2.** N. *kutyanyelvűfű* (MagyGyógyn. 281). **J:** 'Plantago major; nagy útifű'.

A *kutyanyelvűfű* 'közönséges ebnyelvűfű' (1.) az **ebnyelv** mintájára jött létre. A *kutyanyelvűfű* 'nagy útifű' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a levelek állatnyelvhez hasonlítanak.

kutyapázsit 1824: *kutyapázsit* (MNy. 79: 116–121); — N. *kutyapázsit* (MagyGyógyn. 45). **J:** 'Cynodon dactylon; közönséges csillagpázsit'.

A *kutyapázsit* feltehetőleg 'közönséges tarackbúza; Elymus repens' a lat. *Gramen caninum* (NclB. 328) (< lat. *gramen* 'fű, gyep,

pázsit'; lat. *caninus* 'kutya-' melléknév, lat. *canis* 'kutya') fordítása, a névadás alapja hasonlóság: a növények fűfélék. A *kutya* előtagra a növények egyéb *kutya* előtagú nevei (vö. **ebagyar**), ill. a lat. *Cynodon* (< gör. *kýōn*, gen. *kynós* 'kutya', *odoús*, gen. *odóntos* 'fog') is hatással lehetett.

kutyaperje 1783: *Kutya-perje* (NclB. 328); 1798: *Kutya-perje* (Veszelszki 240); 1948: *kutyaperje* (MagyGyógyn. 44). **J:** 'Elymus repens; közönséges tarackbúza'.

A *kutyaperje* valószínűleg a lat. *Gramen caninum* (NclB. 328) (< lat. *gramen* 'fű, gyep, pázsit'; lat. *caninus* 'kutya-' melléknév, lat. *canis* 'kutya') fordítása. Az utótagra l. **perje**, a névadás magyarázatára l. **ebgyógyítópázsit**.

kutyapetrezselyem 1783: *Kutya Petre'selyem* (NclB. 349); 1791: *Kutya Petre'elyem* (Lumnitzer 116); 1903: *kutya petrezselyem* (Hoffmann–Wagner 57). **J:** 'Aethusa cynapium; ádáz'.

A *kutyapetrezselyem* valószínűleg a ném. *Hundspeterlein* (NclB. 349), *Hunds-Petersilie* tükörfordítása, de nem zárható ki a lat. nyelv hatása sem; vö. lat. szakny.-i *cynapium* (< gör. *kýōn*, gen. *kynós* 'kutya', *apium* 'petrezselyem'). A levelek formája a névadás motívuma: „Főként a levele, veszedelmesen hasonlít a petrezselyemre” (Európa vadvirágai 176), „A' petrezselyemtől és turbojától alól fényes levele különbözteti” (Magy. Fűvészk. 198); a *kutya* előtag a növény mérgező voltára utal. Vö. **ebzeller**.

Marzell *Aethusa cynapium* a.; Genaust *cynápium* a.

kutyarózsa 1. 1998: *kutyarózsa* (Priszter 483). **J:** 'Rosa canina; gyepürózsa'. ll **ebrózsa 1578:** *Ebrofza* (Melius 23a); 1783: *Eb ró'sa* (NclB. 375). **J:** 'ua.'. ■ **2.** N. *kutyarózsa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'.

A *kutyarózsa* a késő lat. *rosa canina* (< lat. *rosa* 'rózsa', *canis* 'kutya') tükörfordítása. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *dog-rose*; ném. *Hundrose*. A tavaszi hérics (2.) *kutyarózsa* neve hasonlóság alapján jött létre, a virágok a gyepürózsa virágjára emlékeztetnek.

Genaust *caninus* a.; Nyr. 125: 424.

kutyaszőlő 1834: *kutyaszőlő* (Kassai 3:

220); 1841: *kutyaszőlő* (Barra 331); — N. *kutyaszőlő* (SzlavSz. 2: 126; SzamSz. 1: 571; SzegSz. 1: 860; Péntek–Szabó, Ember és növényvilág); *kutyaszöllő* (ÚMTsz.). **J:** 'Solanum nigrum; fekete csucsor'.

A *kutyaszőlő* a ném. *Hundswwein* tükörfordítása. A növénynek egyéb tájnyelvi elnevezése is kialakult a *kutya* állatnévvel, vö. **kutyabogyó**. A névadás alapja a növény haszontalan, mérgező bogyótermése: „mírges a bogyója” (Nyr. 86: 441). A *szőlő* utótag csuvasos jellegű ótör. jövevényszavunk, eredetileg valamilyen bogyótermést jelölhetett, és később tapadhatott hozzá a 'szőlő' jelentés. A főként nyelvjárási alakváltozatokban meglévő *l > ll* (*szöllő*) kettős mássalhangzó hangzóközi geminálódás eredménye.

Marzell *Solanum nigrum* a.; TESz. *szőlő* a.

kutyatej — ~fü **1761:** A' *Kutya Tej fűnek a' tövit*" (TESz.). **J:** 'Euphorbia sp.; kutyatej'. ll **kutyatej 1798:** *Kutya-tej* (Veszelszki 211); 1998: *kutyatej* (Priszter 372). **J:** 1798: 'Euphorbia sp.; kutyatej'. l 1998: 'Euphorbia; kutyatej l Euphorbia cyparissias; farkaskutyatej'. — **hasindító ~ 1998:** *hasindító kutyatej* (Priszter 373). **J:** 'Euphorbia lathyris; hasindító kutyatej'. l **keresztes ~ 1998:** *keresztes kutyatej* (Priszter 373). **J:** 'ua.'. l **kerti ~ 1841:** *kerti kutyatáj* (Barra 389). **J:** 'ua.'. l **keresztlevelű ~ 1841:** *keresztlevelű kutyatáj* (Barra 389). **J:** 'ua.'. ■ **2.** N. *kutyatej* (Csapody–Priszter, MNövSz. 114). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'. ■ **3.** N. *kutyatej* (MagyGyógyn. 104); *kutyaté, kutyatáj* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 218). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'. — **sárga-** N. *sárgakutyatej* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 218). **J:** 'ua.'.

A *kutyatej* a német *Hundsmilch* tükörfordítása; a *tej* utótag magyarázata, hogy a növény tejnedvet tartalmaz, a *kutya* előtag a növény értéktelenségét, hitványságát jelzi. A *kutyatej* 'pitypang' (2.) és 'vérehulló fecskéfű' (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, ezek a növények szintén fehér, keserű tejnedvet tartalmaznak, mindkét növény szárából nedv folyik, ha leszakítják. Vö. **tejesfű**.

TESz. — **Ó:** **eb-**, farkas--.

kutyatök N. *kutyatök* (Nyr. 23: 423). **J:** 'Bryonia alba; бүдös gönye'.

A *kutyatök* a ném. *Hundskürbis* tükörfordítása. Idegen nyelvi megfelelőre vö. lat. *cucurbita canina*.

Marzell *Bryonia* a.; Nyr. 31: 139; Nyr. 51: 15, 16.

kutyazelnice 1813: *kutya Zelnitze* (Magy. Fűvészk. 2. 394). **J:** 'Prunus padus; zelnice-meggy'.

A *kutyazelnice* összetett szó, valószínűleg a *kutyacseresznye* mintájára jött létre, az utótagra l. *zelnicefa*.

kutyócska 1903: *kutyócska* (Hoffmann–Wagner 127). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. || **kutyóka 1903:** *kutyóka* (Hoffmann–Wagner 128). **J:** 'Misopates orontium; vetési oroszlánszáj'.

A *kutyócska* ~ *kutyóka* a *kutya* főnév *-cska* ~ *-ka* kicsinyítő képzős alakja, a névadás magyarázata, hogy a növény magháza ebfejhez hasonló. Vö. **ebfejűfű**.

kutyóka l. **kutyócska**

kükény l. **kökény**

kükerc l. **kökörccsin**

kükin, kükiny l. **kökény**

L

láb l. **bárány~virág** (→ **bárányvirág**), **béka~**, **borjú-fű**, **csóka~**, **daru~**, **farkas~**, **galamb~**, **galamb~golyaorr**, **gólya~**, **harang~**, **holló~**, **kakas~**, **lator koldus ~a sebesítő fű**, **liba~**, **lúd~**, **oroszlán~**, **szarka~**, **tyúk~**, **varjú~**

lábmosófű 1577 k.: *lab mofo fweth* gr. (OrvK. 405/12–13); 1590: Hemerocalles: *Labmoso fű* (SzikszF.: RMGl. 257); 1775: *Láb-mosó-fű* (Csapó 245). **J:** 'Saponaria officinalis; szappanfű'. — **tajtétkzó ~ 1578:** *Taytékozo láb mofo fű* (Melius 54). **J:** 'ua.'

A *lábmosófű* magyar alkotás, a *láb* 'végtag' és a *mos -ó* folyamatos melléknévi igenevéképzős származékának az összetétele, a *fű* magyarzó utótag. A név valószínűleg a **tálmosófű** növénynévvel párhuzamosan alakult ki. A névadás magyarázata, hogy a növény gyökerét szappanként használták. A *tajtétkzó* jelzőre l. **tajtétkzófű**.

laboda 1. 1395 k.: bleta: *laboda* (Beszt-Szj.: TESz.); 1807 e.: *Laboda* (Julow 256); — N. *lobodo* (CsángSz.); *labogya*, *loboda* (ÚMTsz.). **J:** 1395 k.: 'különféle nagy levelű növények neve, elsősorban a libatop, spenót, bojtortján elnevezése'. | 1807 e., 1807: 'Chenopodium; libatop'. — **büdös ~ 1783:** *Büdös Laboda* (NclB. 345); 1798: *Büdös laboda* (Veszélszki 82); 1807: *büdös Laboda* (Magy. Fűvészk. 2. 377). **J:** 'Chenopodium vulvaria; бүдös libatop'. ■ **2.** — **vörös~ 1813:** *veres L[aboda]* (Magy. Fűvészk. 2. 377). **J:** 'Chenopodium rubrum; vörös libatop'. ■ **3.** N. *laboda* (MagyGyógyn. 324). **J:** 'Arctium lappa; nagy bojtortján'.

A *laboda* szláv jövevénytiszó; vö. blg. *loboda* 'libatop'; szb-hv. *loboda* 'Atriplex'; szlk. *loboda*; or. *λεβεδά*, N. *лободá* 'ua.'

(TESz. 2: 702). A *laboda* eredetileg 'különféle nagy levelű növény' jelentésű, majd 1807-től elsősorban a *Chenopodium*-félék elnevezése különféle megkülönböztető jelzőkkel: a *büdös* jelző a növény átható szagára, a *vörös* a növény vöröses szárára és levelére utal. A *laboda* 'bojtortján' (2.) népi név, hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növénynek is nagy levelei vannak.

TESz.; EWUng.

labogya l. **laboda**

lágýtító l. **has-fű**

lajtorjatúske N. *lajtorja túsök* (MagyGyógyn. 182). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

A *lajtorjatúske* népi név, a német eredetű *lajtorja* 'létraszerű szekéroidal' és a *túske* 'tűskés növény' összetétele; vö még **tűskefa**. A névadás magyarázata, hogy a növény őszzsel elszárad, gömb alakú föld feletti száraz kóróját a szél sodorja a mezőkön, réteken át; ugyanezen a szemléleten alapul a növény **ördögsekér** elnevezése.

lakatfű N. *lakatfű* (MagyGyógyn. 223; Csapody-Priszter, MNövSz. 115). **J:** 'Verbena officinalis; vasfű'.

A *lakatfű* népi név, az ófrancia eredetű *lakat* 'levehető függő zár' és a *fű* összetétele, a növény a népmesék minden lakatot nyitó füve.

TESz. *lakat* a.; EWUng. *lakat* a.

lámpa l. **éjjeli-**

lámpavirág N. *lámpavirág* (Csapody-Priszter, MNövSz. 115). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

A *lámpavirág* népi név, a *lámpa* 'világítótest' és a *fű* összetétele, a névadás magyará-

zata a lámpához hasonló bóbítás kaszattermésekből álló gömbszerű termés. Vö. **éjjeli-lámpa**.

lampionnövény 1966: *lampionnövény* (Csapody–Priszter, MNövSz. 115); 1998: *lampionnövény* (Priszter 454). **J:** 'Physalis alke-kengi; zsidócserezsnye'.

A *lampionnövény* a zsidócserezsnye hivatalos magyar elnevezése, idegen nyelvi példák mintájára jött létre; vö. ang. *lanternplant*; ném. *Laternenpflanze*. A névadás alapja, hogy a növényen a bogyókat felfúvódott, hólyagszerű, piros csészék veszik körül, amelyek lámpásokhoz hasonlítanak.

lánc l. gyermek-fű, kutya-

lángosfű — égető ~ 1578: *Égető langas fű* (Melius 175); 1775: *Égető langas-fű* (Csapó 34). **J:** 'Ranunculus flammula; békabog-lárka'. || **lángosfű 1813:** *Lángosfű* (Magy. Fűvészk. 2. 377). **J:** 'ua.'

Az *égető lángosfű* Melius alkotása, a lat. szakny.-i *flammula* 'égető' felhasználásával alkotta: „Flamula, az az, *Égető langas fű*” (Melius 175). A névadást Veszelszki azzal indokolja, hogy a növény csípős: „mindnyájan a' nedves helyeken fzeretnek tanyázni, és mindnyájan tsipősek, égetők, és fzarítók, a' mint a' Magyar neveik-is ezt bizonyítják: *Égető Bolgár-virág; Égető langas-fű*” (Veszelszki 374).

Szabó, Melius 438.

lány l. árva-haj

lap l. borda-

lapi l. bölénylapu (→ bölény), brusztujlapu, nádrallapu

lapu 1. 1395 k.: lappa: *lapow* (BesztSzj.: RMGl. 448); 1405 k.: lappa: *lapho* (SchlSzj.: RMGl. 448). **J:** 'Arctium sp.; bojtortján'. — **édes~ 1775:** *Édes lapu* (Csapó 151); 1783: *Édes Lapu* (NclB. 412); 1798: *édes lapú* (Veszelszki 87). **J:** 'Arctium lappa; nagy bojtortján'. | **igen széles levelű keserű~ 1578:** „igen *fzeles leuelű Keserű Lapu*, à ki az Lò farkaban ragad” (Melius 40a). **J:** 'ua.'. | **keserű~ 1577 k.:** *keferw lapu* (OrvK. 288/8); 1578: *Keferű Lapu* (Melius 40a); 1807: *keserű Lapu* (Magy. Fűvészk. 455). **J:** 'ua.'. | **keserű nagy~ 1798:** *keserű nagy lapú* (Veszelszki 87). **J:** 'ua.'. | **keserű széles~ 1813:** *keserű,*

széles L[apu] (Magy. Fűvészk. 2. 378). **J:** 'ua.'. | **nagy~ 1578:** *Nagy Lapu* (Melius 40a), *nagy Lapunac* gr. (Melius 11a); 1775: *Nagy lapu* (Csapó 151). **J:** 'ua.'. | **széles~ 1583:** *zélos lapu* (Clusius–Beythe 5a: BotTört. 127); 1590: *Lappa maior: Szeles lapu* (SzikszF.: RMGl. 448). **J:** 'ua.'. | **2. — fehér tövises~ 1577 k.:** *Feyér Têwiffes lapu* kých pýliske fwnek es Baba kalacchyanak is hýnak (OrvK. 609/21). **J:** 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'. | **mezei tövises~ 1578:** „*Mezei tóuiffes lapu*” (Melius 43a). **J:** 'ua.'. | **3. — tejes~ 1577 k.:** „Bodogh azzoný tenerenek, kých *Teýes lapunak* is hýnak (OrvK. 592/5). **J:** ? 'Tanacetum balsamita; Boldogasszony tenyere'. | **4. — fehér kerti~ 1578:** *Feiér kerti lapu* (Melius 46a). **J:** 'Silybum marianum; máriatövis'. | **fehér kerti tövises~ 1578:** *Feyér kerti tóuiffes lapu* (Melius 46a). **J:** 'ua.'. | **5. — mindenkor szomjúhozó tövises~ 1578:** *Mindenkor fjomiuhozo tóuiffes Lapu* (Melius 43). **J:** 'Dipsacus fullonum; takácsmácsonya + erdei mácsonya'. | **szomjúhozó~ 1775:** *Szomjúhozó Lapu* (Csapó 35). **J:** 'ua.'. | **tövises~ 1775:** *Töviffes Lapu* (Csapó 35). **J:** 'ua.'. | **6. — apró~ 1590:** *Lappa minor: Tóuisses vagy apro lapu* (SzikszF.: RMGl. 448). **J:** 'Arctium minus; kis bojtortján'. | **apró bojtortjános~ 1798:** *Apró bojtortjános lapú* (Veszelszki 88). **J:** 'ua.'. | **kisebb~ 1841:** *kissebb Lapu* (Barra 238). **J:** 'ua.'. | **tövises~ 1590:** *Lappa minor: Tóuisses vagy apro lapu* (SzikszF.: RMGl. 448). **J:** 'ua.'. | **7. — édes~ 1590:** *Tussilago*, vel, vngula caballina: *Edes lapu*, vag, mostoha lapu (SzikszF.: RMGl. 448); 1775: *Édes lapu* (Csapó 164). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'. | **kis édes~ 1783:** *Kis édes Lapu* (NclB. 416). **J:** 'ua.'. | **lókörmű~ 1775:** *Ló-körműlapu* (Csapó 164). **J:** 'ua.'. | **marti~ 1775:** *Marti-lapu* (Csapó 164); 1783: *Marti Lapu* (NclB. 416); 1998: *martilapu* (Priszter 529). **J:** 'ua.'. | **parti~ 1841:** *partilapu* (Barra 202). **J:** 'ua.'. | **sima~ 1585:** „tussilago: Zamar lapu *sima lapu* zamar kórom” (Cal. 1096). **J:** 'ua.'. | **8. — nagy édes~ 1783:** *Nagy édes Lapu* (NclB. 416). **J:** 'Petasites hybridus; közönséges acsalapu'. | **fehérhátú~ 1775:** *Fehérhátulapunak* gr. (Csapó 190). **J:** 'ua.'. | **keserű-**

XVI. sz.: *Keserw lapu* (SzegSz. I. 733); — N. *keserűlapu* (Szabó–Pétek, Ezerjófű 82). **J:** 'ua.'. ■ **9.** — **mezei tövises~ 1775:** *Mezei töviffes lapu* (Csapó 165); 1783: *Mezei tövifes lapu* (NclB. 346). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'. ■ **10.** — **fehérhátú~ 1813:** *fejérhátú, tövisses L[apu]* (Magy. Fűvészk. 2. 378). **J:** 'Onopordum acanthium; számárbogáncs'. | **tövises~ 1813:** *tövisses L[apu]* (Magy. Fűvészk. 2. 378). **J:** 'ua.'. | **töviskés~ 1583:** *tövisses lapu* *Acanthium* (Clusius–Beythe 2a: BotTört. 131). **J:** 'ua.'.

A *lapu* szláv eredetű; vö. szln. *lapúh* 'martilapu'; szlk. *lopúch* 'nagy bojtorján, útilapu'. A *γ*-val, ill. *h*-val hangzó régi adatok a szláv származás kétségtelen bizonyítékai. A *lapu* 1395 k. tűnt fel 'nagy bojtorján' (1.) jelentésben, a növény tölevelei nagyok, ernyős fűrtben álló akaszzkodó, szőrös termése van. A nagy bojtorján (1.) *igen széles levelű keserű, keserű, keserű nagy, keserű széles* jelzői a levél formájára, ill. ízére vonatkoznak, a *nagy* jelző lat. mintára jöhetett létre; vö. lat. *Lappa maior* (Melius 40a). A nagy bojtorján (1.) korrelatív párja a kis bojtorján (6.), *kis, apró* jelzője a lat. *Lappa minor* utótagjának fordítása. A további jelentések hasonlóság alapján fejlődtek ki, a növényeknek általában nagy méretű levelük, bogáncsszerű termésük van, a levelek sokszor tüskések. A szártalan bábakalács (2.) *mezei tövises, fehér tövises* jelzői a szúrós levelekre és az ezüstös, fehéres fészekpikkelyekkel övezett virágzatra utalnak. A Boldogasszony tenyere (3.) *tejes* jelzője arra vonatkozik, hogy a növény csipkés, friss tejes leveleit salátaként fogyasztják. A máriatövis (4.) *fehér kertilapu* és *fehér kerti tövisseslapu* elnevezése Melius alkotása, a ném. *Weis Garten distel* (Melius 46a) fordításával hozta létre. A növény levelei fehéren márványosak, tüskések, bojtorjanszerű termése van. A takácsmácsonya és az erdei mácsonya (5.) *mindenkor szomjúhozó* jelzője a lat. *dipsacus* (< gör. *dípsakos, dípsakós* 'cukorbetegség, amely állandó szomjúsággal jár' < gör. *dípsa* 'szomjúság') fordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény leveleiben megáll a víz. A martilapu (7.) *parti* jelzője a növény előfordulási helyére utal, a *lókörmű* jelző magyará-

zatára l. **számárköröm**. A *martilapu* 'vízparti lapu', magyarázata, hogy „Nedves partos helyeken fzeret tanyázni források mellett a' honnét-is leg-igazabb neve a' *Marti Lapu*, vagyis parti” (Veszelszki 216); a *mart* 1395 k.-tól adathozható 'vízpart' jelentésben. A közönséges acsalapu (8.) *fehérhátú* jelzőjének magyarázata, hogy a levelek hátulja molyhosan fehéres-szőrös, levelének átmérője a 90 cm-t is elérheti. A mezei iringó (9.) bogáncsra emlékeztető, tüskés, gömb alakú bokrot nevelő növény, a *mezei tövises* jelzők magyarázata, hogy a növénynek tüskés, bogáncsra emlékeztető termése van; vö. **átkozott-tövis** (→ **istenátkoztafa**). A számárbogáncs (10.) nagy, tüskés levelű növény, *töviskéslapu* neve a lat. *Spinofa lappa* (Clusius–Beythe 22) fordítása. A *fehérhátú, tövises, töviskés* magyarázatára l. **fehértövis**.

TESz. *lapu* a.; *mart* a.; EWUng. *lapu* a.; *mart* a.; Genaust *Dípsacus* a. — **Ö:** **acsa~**, **atracél(~)**, **bogáncs~**, **boldogasszony~**, **bövény(~)**, **brusztuj~**, **hagyma~**, **keserű-bojtorján**, **marti-szattyú**, **medve~**, **nádra~**, **selyem~**, **sulyom~**, **számár~**, **Szent Ilona ~**, **tészta~**, **úti~**, **vaj~**

lator koldus lába sebesítő fű 1578: *Lator Kuldús laba febefítő fű* (Melius 175); 1783: *Lator koldus lába febefítő-fű* (NclB. 382). **J:** 'Ranunculus sceleratus; torzsikaboglárka'. || **latorkoldus 1. 1798:** *Lator koldus* (Veszelszki 373). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1775:** *Lator-koldus* (Csapó 34). **J:** 'Ranunculus flammula; békaboglárka'.

A *latorkoldus, lator koldus lába sebesítő fű* körülírásos nevek, a *lator* jövevényszó, az átadó nyelv vitatott, a *lator* jelentése 'gonosz, elvetemült' (első megjelenése: 1575). A *lator koldus lába sebesítő fű* Melius alkotása; a névadást Melius így indokolja: „*Lator Kuldús laba febefítő fű*, mert à lator Kuldúfoc el'zt è fűuet kőtic à lábokra azzal tuofittyác lábokat (Melius 175–175a). A *lator koldus lába sebesítő fű* névből elvonással keletkezett a *lator-koldus*, Csapó alkotása. A névadás magyarázata: „A' világ tsaló koldulok e' fűvel hólyagot l'zívhatnak a' testeken, hogy a' kegyes embereket az alamisnázkodásra felindítsák” (Veszelszki 374). Vö. **sebesítőfű**.

TESz. *lator* a.; EWUng. *lator* a.

laurfa l. **laurus**

laurus 1. 1578: *Laurufnac* gr. (Melius 7a). **J:** 'Laurus nobilis; közönséges babérfa'. || **laurfa 1783:** *Laur-fa* (NclB. 364). **J:** 'ua.'. || **2. — földi ~fü 1578:** *Földi Laurus fü* (Melius 185a). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'. || **3. — alexandriai ~ 1578:** *Alexandriai Laurus* (Melius 184). **J:** 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'. || **4. — földi ~ 1578:** *Földi Laurus* (Melius 56a); 1595: *földi Laurus* (Beythe 124). **J:** 'Ruscus aculeatus; szúrós csodabogyó'.

A *laurus* a lat. *laurus* 'babérfa, babér' (< gör. *dáphnē* 'babér') átvétele, a *laurfa* előtagja elvonással keletkezett a *laurus*ból. Melius a lat. *laurus* növénynevet 4 jelentésben használja, a *laurus* eredeti jelentése 'közönséges babérfa' (1.), a további jelentések hasonlóságon alapuló névátvitellel fejlődtek ki: a növények általában örökzöldek (3., 4.), vagy a levél formája hasonlít a babér leveléhez (2.). A *földi laurusfü* 'orvosi salamonpecsét' (2.) a R. lat. *laurus* 'orvosi salamonpecsét' nevének átvétele, a *fü* utótag magyarázó, a *földi* jelző megkülönböztető szerepű. Az *alexandriai laurus* 'lónyelvű csodabogyó' (3.) Melius alkotása, a lat. *Laurus Alexandrina* (Melius 184) fordításával hozta létre. A szúrós csodabogyó (4.) *földi laurus* nevének magyarázata szintén az, hogy „hafonlo à Laurushoz” (Melius 56a).

Genau *lauréola* a. — **Ö:** ~borostyánfü (→ borostyán).

laurusborostyánfü l. **borostyán****laurusfalevelű-rózsa** l. **rózsa**

leánder 1857: „szeretem a *leander* csoportozatokat” (TESz.); 1867: *leánder* (TESz.); 1998: *leander*, *leánder* (Priszter 435); — N. *leánder* (SzegSz.). **J:** 'Nerium oleander; leánder'. || **oleánder 1664:** „Nerion, vagy *Oleander*, Olafz-Orfzágban termő cfe-mete” (Lippay I: 107). **J:** 'ua.'.

A *leánder* bécsi német eredetű, a ném. B. *leander* 'leander' átvétele; az *oleánder* a lat. *oleander* (< gör. *rhododendron*) átvétele. Az európai nyelvekből egyrészt a k. lat. *lorandrum* 'ua.' változat továbbéléseként, másrészt a lat. *oleander* átvételeként mutatható ki, de az olasz nyelvnek is lehetett közvetítő szerepe; vö. ném. *Oleander*; fr. *oléandre*; ol. *leandro*,

oleandro 'leánder'.

TESz. *leander* a.; EWUng. *leander* a.

leányeper N. *leányeper*, *leányeper*, *leányeper*, *leányeper*, *leányeper*, *leányeper*, *leányeper* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 235); *leányeper* (ÚMTsz.). **J:** 'Fragaria vesca; erdei szamóca'.

A *leányeper* népi név, a *leány* 'hajadon, fiatal nő' és az uráli eredetű *eper* összetétele, a névadás alapja valószínűleg a termés piros színe, amely fiatal lányok színe. Az utótagra l. még *eper*.

UEWb. 836.

leánykőköröcsin 1. 1584: *leyan Kőkörchyn* „Virginis” *Pulfatilla faturator ferotina* (Clusius–Beythe 26); 1590: *pulsatilla saturator*, *serotina*: *Leaⁿ kőkörch* (SzikszF.: RMGL. 426); 1775: *Leány-kökörtsin* (Csapó 146); 1998: *leánykőköröcsin* (Priszter 472). **J:** 'Pulsatilla grandis; leánykőköröcsin'. — **kisebb ~ 1783:** *Kiffebb Leány Kükörtsin* (NclB. 381). **J:** 'ua.'. || **2. — fekete ~ 1903:** *fekete leánykőköröcsin* (Hoffmann–Wagner 116). **J:** 'Pulsatilla pratensis subsp. nigricans; fekete kőköröcsin'. | **kisebb ~ 1791:** *Kiffebb Leány-Kükörtsin* (Lumnitzer 223). **J:** 'ua.'. || **3. — sárga ~ 1903:** *sárga leánykőköröcsin* (Hoffmann–Wagner 112); 1911: *sárga leánykőköröcsin* (Cserey, Növényosztár 5). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'.

A *leánykőköröcsin* 1584-ben tűnt fel, a név latin mintára jött létre. A lat. *Virginis* (Clusius–Beythe 26) (< lat. *virgo* 'szűz, hajadon') elemet lefordították, a lat. *Pulsatilla* növénynevet a török eredetű *kőköröcsin* (első megjelenése 1395 k.) növénynévvel helyettesítették. A fekete kőköröcsin (2.) szintén a *Pulsatilla* nemzetséghez tartozó kőköröcsinféle, a növények felépítése azonos. A *sárga leánykőköröcsin* 'tavaszi hérics' (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növény bókóló virágja hasonló a leánykőköröcsinhez, a *sárga* megkülönböztető jelző a virág színére utal.

leánysom 1783: *Leány-fom* (NclB. 359); 1798: *Leány-fom* (Veszelszki 92). **J:** 'Berberis vulgaris; sóskaborbolya'.

A *leánysom* a *leány* 'hajadon, fiatal nő' és az ótörök eredetű *som* összetétele, a *leány* előtag valószínűleg a piros termésre utal, a

bogyók a somhoz 'Cornus sp.' hasonlóak, az utótagra l. még **som**. A névadás magyarázata, hogy a a határban csatangoló gyermekek a piros bogyókat eszegetik. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Fraue(n)laub* 'lánylomb'. Vö. **leánysóskafa**.

Marzell *Berberis vulgaris* a.

leánysóskafa N. *leánysóskafa* (Magy-Gyógyn. 103). **J:** 'Berberis vulgaris; sóska-borbolya'.

A *leánysóskafa* népi név, többszörösen összetett szó, a *leány* előtag magyarázatára l. **leánysom**, a *sóskafa* a növény R. elnevezésének átvétele (a *fái sóska* első megjelenése 1525 k.), magyarázatára l. **sóska**.

leginye l. **jegenye**

legyező — **réti** ~ **1783:** *Réti Legyező* (NclB. 375); 1948: *réti legyező* (Magy-Gyógyn. 130). **J:** 'Filipendula ulmaria; réti legyezőfű'. — **~fű** **1813:** *Legyezőfű* (Magy. Fűvészk. 2. 378). **J:** 'ua.'. — **réti ~fű** **1948:** *Réti legyezőfű* (MagyGyógyn. 130); 1998: *réti legyezőfű* (Priszter 377). **J:** 'ua.'.

A *réti legyező* a ném. *Wiefenwedel* (NclB. 375) tükörfordítása, a névadás alapja a virágzat legyező formája. Diószegi–Fazekas *fű* magyarázó utótaggal látta el a növénynevet.

Marzell *Filipendula ulmaria* a. — **Ö:** **nap~**.

legyezőbajnóca l. **bajnóca**

légyfű **1578:** *Légyfű* (Melius 174a); 1775: *Légy-fű* (Csapó 26); 1783: *Légy fű* (NclB. 363). **J:** 'Persicaria hydropiper; borsos keserűfű'.

A borsos keserűfű *légyfű* nevét Melius hozta létre, a ném. *Mückenkraut* (Melius 174a) tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy „Ha az ember ezen nyersfüvel a' ló testét jól megdörgöli a' legyek és más bogarak nem szálnak rá, és nem háborgatják” (Barra 378–9). Vö. **bolhafű**.

len 1. — **vad~** **1578:** *Vad len* (Melius 164a); 1583: *vad len* Linaria (Clusius–Beythe 5a; BotTört. 130); 1584: *Vad len* (Clusius–Beythe 19); 1590: Linaria: *Len leuelő fű*, vagy, *vad len* (SzikszF.: RMG1. 257); 1595: *vad Lennek* gr. (Beythe 122a); 1783: *Vad Len* (NclB. 391). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'. ■ **2.** — **mezei vad~** **1578:**

Mezei vad Len (Melius 165a). **J:** ? 'Misopates orontium; vetési oroszlánszaj + ? Antirrhinum majus; kerti oroszlánszaj'.

A *len* szláv eredetű; vö. szb.-hv. *län*; szln. *län*; szlk. *län*. A *len* (Linum sp., Linum usitatissimum; házi len) első megjelenése: 1395 k.: línu[m]: *len* (BesztSzj.: TESz.). A *len* 'közönséges gyujtoványfű' (1.) és 'vetési oroszlánszaj + kerti oroszlánszaj' (2.) jelentései hasonlóságon alapuló névátvitellel jöttek létre, egyenes, hosszú szárú növények szálas levelekkel, amelyek a házi lenre emlékeztetnek. A közönséges gyujtoványfű (1.) *vad* jelzője arra utal, hogy a növény vadon nő, magyarázatára l. **lenlevelűfű**.

Szabó, Melius 435; TESz. *len* a. ; EWUng. *len* a. — **Ö:** **asszony~, béka~, gyujtovány~**.

lencse l. **béka~, ördög~**

lencsekóró — **vad~** **1578:** *Vad Lencze kóro* (Melius 21a); 1783: *Vad lentse kóro* (NclB. 401). **J:** 'Cytisus scoparius; seprűzanót'. ■ **1813:** *Lentsekóro* (Magy. Fűvészk. 2. 378). **J:** 'ua.'.

A *lencsekóro* összetett szó; a déli szláv eredetű *lencse* 'Lens sp., pillangós virágú hüvelyes növény' (első megjelenése: 1395 k.: „lens: *lenche*”) és a *kóro* 'a növény száraz, kemény szára' összetétele. A *lencsekóro* 'seprűzanót' hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a seprűzanót hüvelytermése emlékeztet a lencse termésére. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a **seprűjeneszter** nevet javasolja a R. *lencsekóro* helyett.

lenje l. **Mária ~**

lenlevelűfű 1. **1578:** *Len leuelő fű* (Melius 164a); 1590: Linaria: *Len leuelő fű*, vagy, *vad len* (SzikszF.: RMG1. 257); 1595: *Len leuelő fiju* (Beythe 122a); 1783: *Len levelű fű* (NclB. 391). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'. ■ **2.** **1578:** *Len leuelő fű* (Melius 164a). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'.

A *lenlevelűfű* 'közönséges gyujtoványfű' (1.) és 'mezei szarkaláb' (2.) jelentésben a lat. szakny.-i *Linaria* (< lat. *līnārius* 'len-, lenféle' < lat. *līnum* 'len') fordítása, Melius a *len* növénynevéhez *levelű* és *fű* magyarázó utótagot fűzött. A névadás magyarázata, hogy a

növények levelei hasonlóak a len leveléhez, valamint a növények gyakorta fordulnak elő lenvetésekben. Melius a két növényt a virág színe alapján különíti el: „fárga à virága” (Melius 164a) ’közönséges gyujtoványfű’ (1.), „kéc à virága” (Melius 164a) ’mezei szarkaláb’ (2.). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Leinkraut* (Melius 164a) ’közönséges gyujtoványfű’, *Gemeines gelbes Flachs-kraut* (NclB. 391) ’ua.’. Vö. **vadlen** (→ **len**).

Szabó, Melius 435; Genaust *Linánthus* a.

lenvirágűfű 1590: *Euphrasia: Len virago fű*, auag szem gyogito (SzikszF.: RMG1. 257). **J:** ’*Euphrasia officinalis*; orvosi szemvidítót(fű)’.

A *lenvirágűfű* többszörösen összetett szó, a szláv eredetű *len*, a *levelű* és a *fű* magyarázó elemek összetétele. A név a virágok hasonlósága alapján jött létre, már Melius (1578) leírja, hogy a növény hasonló a lenhez: „feyér à virága, Szent György hóban mint à Lennec vgyan gubás à viraga, feye, foc mag vgyon benne mint à Lenben” (Melius 91a).

lép l. madár~

lépfű 1. 1577 k.: „*Lepfwbélis* kyt Scolopendriának hýnak deakul” (OrvK. 314/25). **J:** ’*Asplenium scolopendrium*; szarvasnyelvpáfrány’. — **kis ~ 1745:** *Kis Lépfű* (Torkos 8). **J:** ’ua.’. | **nagy ~ 1745:** *Nagy Lépfű* (Torkos 8); 1775: *Nagy lép-fű* (Csapó 249); 1783: *Nagy Lépfű* (NclB. 430). **J:** 1745: ? ’*Asplenium ceterach*; pikkelypáfrány’. | 1775: ’*Asplenium scolopendrium*; szarvasnyelvpáfrány’. ■ **2. 1775:** *Lépfű* (Csapó 157); 1798: *Lépfű* (Veszelszki 80). **J:** ’*Asplenium ceterach*; pikkelypáfrány’. — **kis ~ 1783:** *Kis Lépfű* (NclB. 430). **J:** ’ua.’. ■ **3.** — **erdei nagyobb ~ 1798:** *Erdei nagyobb Lépfű* (Veszelszki 80). **J:** ’*Dryopteris filix-mas*; erdei pajzsika’.

A *lépfű* ’szarvasnyelvpáfrány’ (1.) nyilvánvalóan a tudós könyvekből ismert lat. szakny.-i *Asplenium* (< gör. *asplenios*, *ásplēnos* ’lép nélkül, lépet enyhít, csillapít’, *splen* ’lép’) és a ném. *Milzkraut* ’lépfű’ fordításával jött létre. A névadás alapja, hogy a növény „Lépnek dagadtságát ofzlatja” (Csapó 249). A *nagy lépfű* (1.) jelzője megkülönböztető szerepű, a *kis lépfű* ’pikkelypáfrány’

(2.) korrelatív párja. A pikkelypáfrányt (2.) szintén lépbetegségek gyógyítására használták: „A’ leveleit meg-törvén ha borral megvegyítik, úgy a’ dagadt lépre köti, azt el-ofzlatja” (Veszelszki 80). Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a **kacsaringós bordalap** (→ **bordalap**) nevet javasolja a R. *lépfű* helyett. A *lépfű* ’*Dryopteris filix-mas*’ (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, szintén páfrányfaj; az *erdei nagyobb* jelző megkülönböztető szerepű, mivel a növény levelei méteresre is megnőnek.

Mollay, Növénynevek 66; Genaust *Asplénium* a.

lépharaszt — **kacsaringós ~ 1903:** *Kacsaringós lépharasz*t (Hoffmann–Wagner 211). **J:** ’*Asplenium ceterach*; pikkelypáfrány’.

A *lépharasz*t elnevezés Wagner alkotása; a *harasz*t utótag arra utal, hogy a növény a harasztfélék családjába tartozik, magyarázata l. **harasz**t. A *lép* előtag a növény régi nevének átvétele (*lépfű*), arra vonatkozik, hogy a növényt lépbetegségek gyógyítására használták. A *kacsaringós* jelző magyarázata l. **kacsaringós bordalap** (→ **bordalap**). Vö. **gímharasz**t.

lepkeszeg 1807: *Lepkeszeg* (Magy. Fűvészk. 427). **J:** ’*Trigonella*; görögszéna’. — **bakszarvú ~ 1807:** *bakszarvú Lepkeszeg* (Magy. Fűvészk. 427). **J:** ’*Trigonella foenum-graecum*; görögszéna’. | **görög ~ 1948:** *Görög lepkeszeg* (MagyGyógyn. 144); 1998: *görög lepkeszeg* (Priszter 526). **J:** ’ua.’.

A *lepkeszeg* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása. A *lepke* előtag a növény pillangóhoz hasonló virágaira utal (a pillangósvirágúak családjába tartozik), a *szeg* utótagot a lat. szakny.-i *Trigonella* (< lat. *trigōnium* ’háromszög’) hatására alkothatták, a lat. *trigōnus* ’háromszögű’ magyarázata, hogy a virágzat háromszöget formál. A *bakszarvú* jelzőre l. **bakszarvűfű**, a *görög* jelző a lat. szakny.-i *foenum-graecum* utótagjának fordításával jött létre, vö. lat. *Graecus* ’görög’. A *görög* magyarázata l. még **foenum-graecum**. A névadás alapja, hogy a növényvel Görögországban az állatokat etették.

Genaust *foenum-graecum* a., *Trigonella* a.

lépkisebbítőfü 1. 1604: *Asplenium: Lép kissebitő fü* (MA.); 1708: *Asplenium: Lép küssebitő fü* (PP.). **J:** 'Asplenium scolopendrium; szarvasnyelvpáfrány'. ■ **2. 1783:** *Lép kifjebbitő-fü* (NclB. 357); 1807: *lépkissebbítő fü* (Magy. Fűvészk. 231). **J:** 'Asphodelus ramosus; ágas aszfodélusz'. || **lépkisebbítő 1813:** *Lépkissebbítő* (Magy. Fűvészk. 2. 378). **J:** 'ua.'

A *lépkisebbítőfü* 'szarvasnyelvpáfrány' (1.) a lat. szakny.-i *Asplenium* (< gör. *asplenios, ásplēnos* 'lép nélkül, lépet enyhít, csillapít', *splen* 'lép') mintájára jött létre, a *kissebbítő* 'kisebbit tesz, csillapít' az ótörök eredetű *kis* származéka, a *-bb* középfokjel, az *-ít* képző. A névadás alapja, hogy a növény a dagadt lépet kisebbiti, magyarázataira l. még *lép-fü*. Az ágas aszfodélusz (2.) *lépkisebbítőfü* neve hasonlóság alapján keletkezett, a növényt szintén a dagadt lép csillapítására használták.

Mollay, Növénynevek 66; TESz. *kis* a.; EWUng. *kis* a.; Genaust *Asplenium* a.

lécsán, lécsihán l. lestyán

lestyán — **~fü 1708:** *Ligulicium:...* *Levestikom, Léftyán-fü* (PP.); 1775: *Lestyán-fü* (Csapó 158); — N. *lēstyánfü* (ÚMTsz.). **J:** 'Levisticum officinale; lestyán'. || **lestyán 1760 u.:** *lestyán* (Nyr. 85: 213); 1783: *Léftyán* (NclB. 348); 1998: *lestyán* (Priszter 414); — N. *léscsihán, lestyihán* (MTsz.); *lóstyá* (NyIrK. 6: 283); *leostyán, lescsián, lécsánt* gr., *Levostyán, lostyán, Lóstyán* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. — **orvosi ~ 1841:** *orvosi lestyán* (Barra 163); 1948: *orvosi lestyán* (MagyGyógyn. 202). **J:** 'ua.'

A *lestyán* a *lestyánfü* összetételben jelent meg először, a *lestyán* valószínűleg román eredetű, vö. rom. *leușteán*, N. *läușteán*, *leașteán*, *lioścán*, *lioșteán*, *leoșteán*, *liușteán*, *leuštén*. Ez talán a m. *levestikon* R. *lesten* változatának az átvétele, így a *lestyán* voltaképpen visszakölcsönzés. A nagyszámú alakváltozat többszörös átvételre mutat: pl. *lestyán* < *leușteán*, *lostyán* < *leoșteán*. A *lestyán*, *lostyán* alakváltozatok a szomszédos magánhangzók egyikének kiesésével jöttek létre, hiástüstellő v beiktatásával keletkezett a *levostyán*. A *csalán* székely *csián*, *csihány* változatainak analógiájára jött létre a *lescsián*,

léscsihán és a *lestyihán*. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *lestyán* nevet javasolja a R. *levestikon* helyett. Vö. **lőböstök**.

TESz. *lestyán* a.; EWUng. *lestyán* a.

lestyihán l. lestyán

létrafü N. *létrafü* (MagyGyógyn. 126). **J:** 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A *létrafü* népi név, a névadás alapja valószínűleg az, hogy a növény indáit a gyerekek összefűzik. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Kettenkraut* 'láncfü'.

Marzell *Potentilla anserina* a.; TESz.; EWUng.

levél l. babka~ (→ **babér**), **bibi~**, **madár~** (→ **madárgyökér**)

levelű l. bab-fü, barack-fü, borostyán-fü, búza-fü, cser-fü, csillag-fü, édes-fü, ezer-fü, füge-fü, gyík-fü, három-fü, kanál-fü (→ **kanál-fü**), **kigyó-fü, kórisfa-fü, len-fü, lyukas-fü, négy-fü, öt-fü, pénz-fü, sisakvirág~ boglárka** (→ **boglárka**), **széles-fü, szilfa-fü, szilva-fü**

levendula 1. 1533: *Lauendula: Lauendel: Leuendula* (Murm.: RMGI. 459); 1584: *Lauendula* (Clusius–Beythe 19); 1590: *Lauendula: Leuendula* (SzikszF.: RMGI. 459); 1775: *Levendula* (Csapó 158); 1783: *Levendula* (NclB. 385); 1798: *Levendula* (Veszelszki 270); 1998: *levendula* (Priszter 411); — N. *levedulla* (MTsz.); *nevendula* (ÚMTsz.). **J:** 'Lavandula angustifolia; orvosi levendula'. — **angol ~ 1998:** *angol levendula* (Priszter 411). **J:** 'ua.'. | **keskenylevelű ~ 1998:** *keskenylevelű levendula* (Priszter 411). **J:** 'ua.'. | **kisebb igaz ~ 1578:** „*mafic kifjeb ... igaz Lauendula*” (Melius 128). **J:** 'ua.'. | **nőstény ~ 1595:** *Nőstien Lauendula* (Beythe 3); 1798: *nőstény levendula* (Veszelszki 270). **J:** 'ua.'. | **orvosi ~ 1998:** *orvosi levendula* (Priszter 411). **J:** 'ua.'. | **szagos ~ 1841:** *szagos levendulának* gr. (Barra 309). **J:** 'ua.'. | **valódi ~ 1998:** *valódi levendula* (Priszter 411). **J:** 'ua.'. ■ **2. — széleslevelű ~ 1998:** *széleslevelű levendula* (Priszter 411). **J:** 'Lavandula sp., L. spica p.p.; széleslevelű levendula'.

A *levendula* latin eredetű; vö. lat. szakny.-i *lavandula* (< ol. *lavanda* 'levendula' kicsinyítő képzős alakja < lat. *lavāre* 'mosni'), k. lat. *lavandula*, *lavendula*, *levindola*,

livendola, h. lat. *lewendula*. A névadás magyarázata, hogy a növényt mosdóvíz és fehérnemű illatosítására használták. A *N. nevendula* hasonlással keletkezett. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *lavander*, *common lavender*, *spike lavender*; ném. *Lavendel*, *schmalblättriger Lavendel*, *echter Lavendel*. A széleslevelű levendula (2.) másik levendula-faj, a *széleslevelű* jelző magyarázata a levél formája. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Breitblätterlicher Lavendel* (Veszelszki 270).

Szabó, Melius 422; TESz. *lewendula* a.; EWUng. *lewendula* a.; Genaust *Lavándula* a.

levescsík l. levestikon

levestikon 1405 k.: *leusticum*: *leusticum*^m (Herb. c): RMGL. 459); 1435 k.: *leusticum*^m: *leustek* u^l *lesten* (SoprSzj.: RMGL. 459); 1583: *leusticon* (Clusius–Beythe 5a: BotTört. 130); 1590: *Leusticum vulgare*: *Leusticum*; *Ligusticum*: *Leusticum* (SzikszF.: RMGL. 459); 1595: *Leustikon* (Beythe 77); XVI. sz. v.: *Legusticum*: *Leustoc*^{um} (De Herbis: RMGL. 459); 1610 k.: *Leusticvs*: *Ligusticum*. *Leusticum*. *Libysticum* (Herb. d): RMGL. 459); 1775: *Levestikon* (Csapó 158); 1783: *Levesticon* (NclB. 348); 1798: *Levestikon* (Veszelszki 273); 1813: *Levestikon* (Magy. Fűvészk. 2. 378); — *N. levestic* (MTsz.). **J**: 'Leusticum officinale; lestyán'. — **~fű 1540** k.: *Leusticvs*: *lewestikon fw* (Herb. c): RMGL. 256). **J**: 'ua.'

A *levestikon* latin eredetű; vö. lat. *ligusticum*, k. lat. *levisticum*, *livisticum*, *lubisticum* 'lestyán', amely a *Ligusticus* 'liguriai' melléknév főnevesült formája. Vö. **lestyán**, **lőböstök**.

TESz. *levestikon* a.; EWUng. *levestikon* a.

levostyán l. lestyán

lián l. olvasó~ (→ olvasófa)

liba l. paraj~top

libacsillaghúr 1807: *liba Tsillaghúr* (Magy. Fűvészk. 272). **J**: 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'.

A *libacsillaghúr* Diószegi–Fazekas alkotása, a *liba* előtag arra utal, hogy a növényt a libák szívesen fogyasztják, az utótag nemzetségnév, magyarázatára l. **csillaghúr**. Vö. **tyúkhúr**.

libadöglesztő 1. *N. libadöglesztő* (Csapody–Priszter, MNövSz. 191); *zsibadöglesztő* (Beke 5); *libadöglesztő* (Nyr. 30: 100). **J**: 'Ranunculus sceleratus; torzsikaboglárka'. **2**. *N. libadöglesztő* (Csapody–Priszter, MNövSz. 68). **J**: 'Caltha palustris; mocsári gólyahír'.

A *libadöglesztő* népi név, arra utal, hogy a 'torzsikaboglárka' (1.) és a 'mocsári gólyahír' (2.) mérgező növény, szárnyasok elpusztulhatnak tőle. Vas megyei adat szerint: „ahányat a gyerekek belőle letépnek, annyi liba döglök meg” (Beke 5). Somogy megyében, Marcaliban pedig azt mondják, ha a házba kerül, a baromfi megdöglök tőle, Csöglén a libák halálát okozza a néphit szerint (Nyr. 30: 100).

Nyr. 126: 171.

libaláb 1. *N. libaláb* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203); *libaláb* (ÚMTSz.). **J**: 'Angelica sylvestris; erdei angyalgökökér'.

2. *N. libaláb* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 240). **J**: 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'. — **~űfű** *N. libalábűfű* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 240). **J**: 'ua.'

A *libaláb* összetett szó, a *liba* 'lúd' és a *láb* 'talp' összetétele, népi név. A *libaláb* 'erdei angyalgökökér' (1.) a növény magas, erőteljes, hengeres szára alapján jött létre. A *libaláb* ~ *libalábűfű* 'közönséges medvetalp' (2.) erdélyi népi elnevezés; a névadás alapja a növény húsos, libalábhoz hasonló lapuszerű levele. Hasonló szemléleten alapulnak a növény *medve* előtagú nevei is, pl. **medvelapu**, **medvetalp**. Vö. **lúdláb**.

libapimpó 1807: *liba Pimpó* (Magy. Fűvészk. 305); 1998: *libapimpó* (Priszter 465). **J**: 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A *libapimpó* összetett szó, a *liba* előtag a lat. szakny.-i *Anserina* (< lat. *anser* 'liba') fordítása, magyarázata, hogy a libák, ludak szívesen fogyasztják a növényt: „a Ludak kedvelik ez füvet” (Csapó 165), ill. a levelek lúdlábhoz hasonlítanak; az utótagra l. *pimpó*. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Gänserich*, *Gänsefingerkraut*.

Nyr. 126: 171–2.

libaszáj *N. libaszáj* (NyIrK. 34: 28). **J**: 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'.

A *libaszáj* erdélyi népi elnevezés, a *liba* 'lúd' és az uráli eredetű *száj* 'az állat fején lévő nyílás' összetétele, a név a növény sajátos virágjára utal, amely nyitott szájra emlékeztet. Hasonló szemléleten alapul a növény **oroszlánszáj** elnevezése.

UEWb. 492.

libatalp 1895: *libatalp* (PallasLex. 11: 490). **J:** 'Chenopodium bonus-henricus; parajlibatop'.

A *libatalp* kialakulhatott a lat. *Chenopodium* (< gör. *chen* 'liba'; *pódion* 'lábacska') hatására, de idegen nyelvi példák (vö. ang. *goosefoot*; ném. *Gänsefuß*) is hatással lehetnek létrejöttére; vö. még a *Chenopodium* nemzetségnek a nyelvújítás idején létrejött hasonló szemléletű **libatop** nevével.

Nyr. 126: 178.

libatop 1. 1807: *libatopp* (Magy. Fűvészk. 186); — N. *libatopp* (Nyárády 33); *libatop* (Tsz.). **J:** 'Chenopodium; libatop'. — **büdös ~ 1807:** *büdös Libatopp* (Magy. Fűvészk. 187); 1998: *büdös libatop* (Priszter 335). **J:** 'Chenopodium vulvaria; büdös libatop'. ■ **2. — vörös ~ 1807:** *veres Libatopp* (Magy. Fűvészk. 186); 1998: *vörös libatop* (Priszter 335). **J:** 'Chenopodium rubrum; vörös libatop'. ■ **3. — mirigyes ~ 1998:** *mirigyes libatop* (Priszter 335). **J:** 'Chenopodium botrys; mirigyes libatop'. I **rubiánka~ 1807:** *Rubiánka Libatopp* (Magy. Fűvészk. 187). **J:** 'ua.'. II **libatopp** N. *libatopp* (Magy. Gyógyn. 126). **J:** 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A *libatop* nemzetségnév, nyelvújítási tükörszó latin mintára. Diószegi–Fazekas alkotása, a lat. *Chenopodium* (< gör. *chén* 'liba'; *pódion* 'lábacska') fordítása. A *top* utótag esetleg a *toppan* igéből elvonással keletkezett, vagy a *top* igenévszónak 'a lábfej alsó része, láb' jelentésű névszói elemével azonos; I. fent N. *libatopp*. A név a növény levelére utal, melynek alakja a liba talpához hasonlítható. Kiss Lajos (NytudÉrt. 71: 46) felhívja a figyelmet, hogy a *libatoppot*, amelyet hamarosan egy *p*-vel kezdtek írni (pl. 1838: *libatop* /Tsz./), a nyelvújítás ellenzői helytelenítették. Fialowsky (Nyr. 7: 264) szerint a *lúdlábfüvel* kellene fölcserélni a nevet, Borbás (Pallas-

Lex. 11: 490) pedig a *libatalp* elnevezést javasolta. Arany János a *libatalp* nevet védelmébe vette (Szalontai János álnéven, in Nyr. 7: 458). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *goosefoot*; ném. *Gänsefuß*; fr. N. *patte d'oie*; cseh N. *husia šlapka*; or. N. *γυσίνα λαγκα* 'ua.'. A jelzők (*büdös*, *vörös*, *mirigyes*) különféle libatopfajokat különítenek el. A büdös libatop (1.) *büdös* jelzője a növény átható szagára utal. A vörös libatop (2.) *vörös* jelzője a lat. *rubrum* fordítása, a növény vöröses szárára, levelére utal. A mirigyes libatop (3.) *mirigyes* jelzője azt jelzi, hogy az egész növény mirigyszőrös, a *rubiánkalibatop* előtagjának magyarázatára I. **rubiánka**. Vö. **lúdláb**.

CzF.; TESz.; EWUng.; NytudÉrt. 71:46; Nyr. 7: 264; PallasLex. 11: 490; Genaust *Chenopodium* a.; Nyr. 126: 174. — **Ö: paraj-**

libatoppparaj I. **parajlibatop**

libavirág 1. 1895: *libavirág*, *zsibavirág* 'boglárka' (PallasLex. 11: 490); — N. *libavirág* (ÚMTsz. 3: 858). **J:** 'Ranunculus sceleratus; torzsikaboglárka'. ■ **2.** N. *libavirág* (MagyGyógyn. 126). **J:** 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A *libavirág* elnevezés alapja a virágok sárga színe, amely a sárga, pelyhes kis libák színére emlékeztet, valamint az, hogy a szárnyasok szívesen fogyasztják ezeket a növényeket. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Gänseblumen* 'Potentilla anserina', 'Ranunculus acer'. Vö. **lúdvirág**, **pipevirág**.

Marzell *Potentilla anserina* a., *Ranunculus acer* a.; Nyr. 126: 174.

likanc 1909: *likanc* (Graumann). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'.

A *likanc* a növény lyukas gyökerére utal, a *lyuk ~ lik* 'nyílás' játszi névszóképzős származéka. A névadás magyarázatára I. **lyukasgyökerűfű**.

likasfű 1525 k.: Aristologia rotunda: Erýr vel *lykasfýw* (Ortus: RMGl. 734). **J:** 'Aristolochia rotunda; kerekded farkasalma'.

A *likasfű* 'lyukasfű' előtagjának magyarázatára I. **likasír**.

likasír 1. 1590: Aristolochia rotunda: *Likas iir* (SzikszF.: RMGl. 356). **J:** 'Aristolochia rotunda; kerekded farkasalma'.

■ **2. XVII. sz.:** „Cruciata: Madelgeer: Keresztes fő, *Likas ír*, Gentius király főve, Szent László király főve” (NéNy. 1935. 172). **J:** ‘*Gentiana cruciata*; kígyótárnics’. ■ **3. 1775:** *Likafír* (Csapó 86); 1798: *Lika'sír* (Veszelszki 68); 1813: *Likasír* (Magy. Fűvészk. 2. 378); 1903: *lyikas ír* (Hoffmann–Wagner 143). **J:** ‘*Corydalis cava*; odvas keltike’. — **igazi ~ 1798:** *igazi lika-'sír* (Veszelszki 69). **J:** ‘ua.’. ■ **4. 1783:** *Likafír* (NclB. 422); 1807: *Likasír* (Magy. Fűvészk. 500). **J:** ‘*Aristolochia clematidis*; közönséges farkasalma’.

A *likasír* jelzős szerkezet eredeti jelentése ‘lyukas gyökér’ lehetett; a névadás alapja, hogy ezeknek a növényeknek a gyökere odvas, vagy egy darabja (pl. a vége) hiányzik. Az *ír* utótag az *ér* főnév elkülönült változata, amely ősi örökség a finnugor korból; vö. vog. T. *iär* ‘gyökér’. Az odvas keltike (3.) és a kígyótárnics (2.) *likasír* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre: az odvas keltike gyökere odvas, a kígyótárnics gyökere úgy néz ki, mintha egy darabot kiharaptak volna belőle. Vö. *likasfű*, *üresgyökér*, *lyukasgyökér*, *rűfű*.

TESz. *ír a.*, *ér a.*; EWUng. *ír a.*, *ér a.*

likasírfüstike 1807: *Likasír Füstike* (Magy. Fűvészk. 403). **J:** ‘*Corydalis cava*; odvas keltike’.

A *likasírfüstike* Diószegi–Fazekas alkotása; az előtag a növény R. neve, magyarázatára l. *likasír*, az utótagra l. *füstike* (→ *földfüst*).

likvirica l. **higviric**

liliom 1. 1372 u./1448 k.: „az helyen efíneg kele egý zep *lilium* vřrag” (JókK. 78: TESz.). **J:** ‘*Lilium* sp.; liliom’. — **kék~ 1583:** *kék liliom* (Clusius–Beythe 5: BotTört. 130); 1595: *kek lilium* (Beythe 1); 1775: *Kék-liliom* (Csapó 159). **J:** ‘*Iris germanica*; kék nőszirm’. ■ **2. — vízi~ 1948:** *vízililiom* (Magy-Gyógyn. 46). **J:** ‘*Acorus calamus*; orvosi kálmos’.

A *liliom* latin eredetű, vö. lat. *lilium* ‘liliom’. A *kék* jelző a virág színére utal: „kékes viola-lzínű” (Veszelszki 258). A *liliom* ‘orvosi kálmos’ névadás alapja, hogy a növény hasonló a mocsári nőszirmhoz (*Iris pseudo-acorus*), ezzel gyakran össze is keverik; mindkettő vízinövény és leveleik nagyon hason-

lókak.

TESz. *liliom a.*; EWUng. *liliom a.*

linka 1807: *Linka* (Magy. Fűvészk. 430). **J:** ‘*Hypericum*; orbáncfű’. — **csengő ~ 1807:** *Tsengő Linka* (Magy. Fűvészk. 430). **J:** ‘*Hypericum perforatum*; közönséges orbáncfű’.

A *linka* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, az ismeretlen eredetű *linkó* (1889: ‘kis mélyedés’) átvétele; a névadás magyarázata a levél felületén található számtalan lyukacska. A *csengő* jelzőre l. **csengőfű**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *csengő linka* nevet javasolja a R. *lyukaslevelűfű*, **orbáncfű**, **csengőfű** helyett.

TESz. *linkó a.*; EWUng. *linkó a.*

liszt l. **boszorkány~**

ló l. **keserű~here** (→ **lóhere**), **somkóró~here**

lóbenge — **ebfaképű ~ 1841:** *ebfaképű lóbengének* gr. (Barra 385). **J:** ‘*Hippophaë rhamnoides* subsp. *carpatica*; kárpáti homoktövis’.

A *lóbenge* Barra alkotása, a növény tüskés, kis fa vagy cserje, a **varjútövisbengéhez** ‘*Rhamnus cathartica*’ hasonló, erre utal a lat. szakny.-i *rhamnoides* ‘bengéhez (*Rhamnus*) hasonló’ utótag, magyarázatára l. még **benge**. A *ló* előtag a lat. szakny.-i *Hippophaë* (< gör. *hippos* ‘ló’; *phaëinein*, *phaïnein* ‘csillog’ < gör. *phēōs* ‘tüskés növény’) fordítása, lovak gyógyítására használták a növényt. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Pferdsdorn*.

Marzell *Hippophaë rhamnoides a.*; Genaust *Hippophaë a.*; Nyr. 129: 339.

lófarkfű 1604: *lofarkfű* ‘*Equisetum*, *Hippuris*’ (MA.); 1775: *Ló-fark-fű* (Csapó 270); 1783: *Ló fark-fű* (NclB. 429); 1798: *Ló-fark-fű* (Veszelszki 205). **J:** ‘*Equisetum arvense*; mezei zsurló’. || **lófark 1. 1813:** *Ló-fark* (Magy. Fűvészk. 2. 379); — N. *lófarok*, *lófarok* (ÚMTsz.). **J:** ‘ua.’. ■ **2. 1807:** *Lófark* (Magy. Fűvészk. 232). **J:** ‘*Asparagus officinalis*; közönséges spárga’.

A *lófarkfű* ‘mezei zsurló’ (1.) a lat. *equisetum* (< lat. *equus* ‘ló’ és *saeta*, *seta* ‘ál-lati szőr, söрте’) elnevezésre vezethető vissza, mely a gör. *hippuris* ‘ua.’ (< gör. *hippos* ‘ló’ és *ourá* ‘farok’) átvétele, valamint a R. lat. *cauda equina* (< lat. *cauda* ‘fark’, lat. *equus*

'ló') tükörfordítása is lehet a név. A motiváció magyarázata a zsurló nyári zöld meddőhajtásának a külseje: a hajtást sok vékony elágazó száracskájával a ló farkához hasonlítják. A növény külsejét leíró, a ló farkához hasonlító elnevezések idegen nyelvekben is megtalálhatók: ném. *Pferdeschwanz*; rom. *coada calului*; fr. *queue de cheval*. A *lófark* 'mezei zsurló' (1.), 'közönséges spárga' (2.) nevet Diószegi–Fazekas elvonással hozta létre a *lófarkfü* növénynevből. A 'közönséges spárga' (2.) *lófark* nevét elvonhatták a R. *istenlova-farka*, ill. *Szent György lova farka* elnevezésekből is, valószínűleg azért, mert a szentek nevével kapcsolatos neveket a nyelvújítás idején elvetették: „ki gyomlálni valók Füeneink között az olyan Nevek, mellyek botránkoztatással az Istennek Nevéről neveztetnek” (Földi 7).

Marzell *Equisetum arvense* a.; Mollay, Növénynevek 100; Nyr. 129: 341–342.

lógesztenye 1783: *Ló-geŕztenye* (NclB. 361); 1807: *ló-Geszténye* (Magy. Fűvészk. 243); 1998: *lógesztenye* (Priszter 292). **J:** 'Aesculus hippocastanum; közönséges vadgesztenye(fa)'. — **~fa 1813:** *ló Gesztényefa* (Magy. Fűvészk. 2. 370). **J:** 'ua.'

A *lógesztenye* a lat. szakny.-i *hippocástanum* (< lat. *hippos* 'ló', lat. *castanum* 'gesztenye') tükörfordítása. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. (*common*) *horse-chestnut*; ném. *Pferdekastanie*; szlk. *paŕaŕstan kopský*; or. *каштан, обыкновенный или конский* 'ua.'. A *ló* előtag magyarázata, hogy a növény termése nem ehető, a szelíd, ehető gesztenyétől 'Castanea sativa' különbözteti meg.

Éder, Benkő 70; Mollay, Növénynevek 74; Genaust *hippocástanum* a.; Nyr. 129: 343–4.

lóhere 1. 1525 k.: Mellilotum: *lohere* (Ortus: RMGl. 320). **J:** ? 'Melilotus officinalis; réti somkóró'. — **nagy ~ 1578:** *Nagy lo here* (Melius 95); 1595: *Nagy Lò here* (Beythe 75a); 1775: *Nagy Lóhere* (Csapó 239). **J:** 'Melilotus officinalis; réti somkóró'. | **sárga ~ 1578:** *Sárga lò here* (Melius 95). **J:** 'ua.'. | **2. N. luhere** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** 'Anthyllis vulneraria

subsp. *vulneraria*; réti nyúlhere'. | **3. — keserű~** N. *keserűlóhere* (MagyGyógyn. 216). **J:** 'Menyanthes trifoliata; vidrafű'.

A *lóhere* az ugor eredetű *ló* és a *here* összetétele. A *here* uráli eredetű; vö. vog. T. *k̄ar* 'hím, rénbika', KL. *k̄er* 'ua.'; osztj. V. *kar* 'ua.'; zürj. I. *k̄ir* 'kankutya'; fi. *koira* 'kutya', *koiras* 'hím <állat>'; észt *koer* 'kutya'. Az uráli alapalak **koje-ra* vagy **koj-ra* 'férfi', az eredetileg veláris hangrendű szó az ősmagyarban palatálissá vált, majd a **j* kiesett. A N. *lóher* 'Trifolium sp.' (ÚMTsz. *lóher* a.) összetételben megőrződött *her* az eredetibb forma; a *here* szövégi *e*-je valószínűleg elhomályosult birtokos személyrag. A TESz. szerint első megjelenése: 1395 k.: ? cam[us]; *here* (BesztSzj.: TESz. *here* a.), az EWUng. szerint a *here* szó összetételben tűnt fel először: 1326: *luhere* 'Trifolium' (EWUng. 902); 1395 k.: cinra: *lehere* (BesztSzj.: RMGl. 320); 1590: *Trifolium pratense*: *Lo here* (SzikszF.: RMGl. 320). A növénynév jelentése ezekben a korai adatokban: 'Trifolium sp.; here, lóhere', amely takarmánynövény, gyógynövényként jelentéktelen. A *lóhere* metaforikus terminus, az elnevezést az motiválta, hogy hasonlóságot láttak a növény valamely része és a csődör ivarszerve között. A CzF. szerint *here* nevét „gombos bugájától kapta, mely némileg a ló heréjéhez (tökéhez) hasonlított”. A TESz. és az EWUng. szerint a levél alakja motiválta a névadást, azaz a hármasan összetett levelek emlékeztetnek állati herére. Rácز szerint a „gömbös virágzat lehetett eredetileg az, amelynek alakja a névadást befolyásolta. A levél alakjával magyarázott névadási motiváció erőltetettnek hat” (Nyr. 124: 475). Valószínűleg a helyes névadási motiváció a gömbös virágzat és az osztott levél együttesen, amely jellemzi a heréket. Figyelmet érdemel még a lat. *Trifolium*, amely 1326-tól megjelenik a magyar növénynév mellett: *luhere* 'Trifolium' (EWUng. 902) (< lat. *tri* 'három', lat. *folium* 'levél'), ez azt valószínűsíti, hogy a hármasan osztott levél erősen befolyásolta a névadást. A réti somkóró (1.), a réti nyúlhere (2.) és a vidrafű (3.) nem herefélék, gyógynövények, *here* ~ *lóhere* neveket hasonlóságon alapuló névátvitellel kap-

ták, valamiben hasonlítanak a herére, lóherére 'Trifolium sp.'. A réti somkórót (1.) régen tévesen a Trifolium sp. 'lóhere' nemzetséghez sorolták; vö. R. lat. neve: *Trifolium Vrfinum* (Melius 95). A hasonlóság alapja nem a gömb alakú virágzat, hanem a 3 tojásdad levélkéből álló levél, a *sárga* jelző a virág színére utal. A réti nyúlhere (2.) névadás alapja, hogy a növény hasonló a lóheréhez, gömbös virágzata és néhány tagból álló (nem három !) szárnnyasan összetett levele van. A vidrafünek (3.) lóhereszerű, 3 levélkéből álló levélzete van, íze pedig keserű; vö. a növény **háromlevelűfű** elnevezésével. A hasonlóságon alapuló névátvitellel létrejött növénynevek a hármasan osztott levélzet, ill. az osztott levélzet és a gömbös virágzat alapján kapták *lóhere* nevüket, a nevek létrejöttében a népmesei, hármasan osztott levélzet valószínűleg jelentősebb szerepet kapott, mint a gömbös virágzat.

TESz. *here* a.; EWUng. *here* a.; UEWb. 168; Genaust *trifasciatus* a.; Nyr. 124: 473–475, 129: 344–5. — **Ö: somkóró-**.

lőkörörcsin 1. 1583: *lo kewkwerchin* (Nyr. 130: 24); 1584: *lo Kőkörchyn* „equina” Pulfatilla (Clusius–Beythe 26); 1590: *pulsatilla dilutior*, vel, *praecox: Lo kőkerczin* (SzikszF.: RMGl. 426); 1775: *Ló-kükerts* (Csapó 146); 1783: *Ló Kükerts* (NclB. 381); 1998: *lőkörörcsin* (Priszter 472). **J:** 'Pulsatilla grandis; leánykörörcsin'. ■ **2. 1791:** *Lo-Kükörts* (Lumnitzer 223); 1903: *lőkörörcsin* (Hoffmann–Wagner 116); 1948: *lökükörts* (MagyGyógyn. 99). **J:** 'Pulsatilla pratensis subsp. nigricans; fekete körörcsin'.

A *lőkörörcsin* az uráli eredetű *ló* és a török eredetű *körörcsin* összetétele, az utótagra l. **körörcsin**. Valószínűleg a lat. „equina” *Pulfatilla* (Clusius–Beythe 26) részfordítása, ahol a lat. *equina* előtagot lefordították, a *Pulsatilla* utótagot a megfelelő *körörcsin* szóval helyettesítették. A *ló* előtag magyarázata az, hogy régen a lovak fekélyeit gyógyították a növényvel: „Lovaknak nehezen gyógyuló fekélyeit, ez füvel meg-lehet tisztítani 's gyógyítani” (Csapó 147). A jelentések (1., 2.) a *Pulsatilla* nemzetséghez tartozó, hasonló növényeket különítenek el, a fekete körörcsin (2.) virágja sötétebb színű.

UEWb. 863; Nyr. 130: 24.

lőkörmülapu l. lapu

lőkörmü szattyú l. szattyú

lőköröm 1584: földi tők, *lo Köröm* Tufsilago (Clusius–Beythe 30). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'. || **lőkörmüfű 1775:** *Ló-körmü-fű* (Csapó 163); 1783: *Ló köröm-fű* (NclB. 416); 1798: *Ló-körmü-fű* (Veszelszki 216); 1998: *lőköröm-fű* (Priszter 529). **J:** 'ua.'.

A *lőköröm* az uráli eredetű *ló* és az ismeretlen eredetű *köröm* 'szaruképződmény az ujjak végén' összetétele, a *fű* magyarázó utótagot később illesztették hozzá. A névadás magyarázatára l. **szamárköröm**.

UEWb. 863; Nyr. 130: 25.

lómenta 1500 k.: De calamento: *Lo mentha* (StrassbGl.: RMGl. 485); 1578: *Ló méntánac* gr. (Melius 107). **J:** 'Rorippa nasturtium-aquaticum; vízitorma'.

A *lómenta* az uráli eredetű *ló* és a latin eredetű *menta* összetétele, a növény kissé csípős ízű, ez magyarázza a *menta* utótagot. Melius a *ló* előtagot így magyarázza: „Ló méntánac hiyác, mert à Louac az vízben meg eľzic” (Melius 107).

UEWb. 863; Nyr. 130: 25–6.

lonc 1578: *Loncz* (Melius 183a); 1775: *Lontz* (Csapó 45); 1783: *Loncz* (NclB. 343). **J:** 'Vinca minor; kis meténg'. — **~fű 1798:** *Lontz-fű* (Veszelszki 165). **J:** 'ua.'.

A *lonc* növénynevet elsőként Melius használja 'kis meténg' jelentésben, valószínűleg a lat. *Lonicerából* [*<* Lonitzer (lat. *Lonicerus*) 1528–86, matematikus, orvos, botanikus] vonta el, a *loncot* a szóvég elhagyásával és összerántással hozta létre. A *lonc* elnevezést a későbbiekben Diószegi–Fazekas a *Lonicera* nemzetség nevére foglalja le, nyilván a lat. *Lonicerával* való összecsengése alapján: 1807: *Lontz* (Magy. Fűvészk. 168) 'Lonicera'.

TESz. *lonc* a.; Genaust *Lonicera* a.

lónyelvűfű 1578: *Lò nyelwő fű* (Melius 184a); 1775: *Lónyelvű-fű* (Csapó 20); 1783: *Ló-nyelvű-fű* (NclB. 428). **J:** 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'.

A *lónyelvűfű* a lat. *Hippoglottim* (Melius 184a) (< gör. *hippos* 'ló', gör. *glóssa* 'nyelv') tükörfordítása, a név a levelek formájára utal, amely nyelvhez hasonló.

Genaut *Himantoglóssum* a., *Hippeástrum* a.; Nyr. 130: 27.

lórom 1395 k.: lappat^{us}: *lorum* (BesztSzj.: RMGl. 462); 1500 k.: Lappacivm Acvtvm: *Lorom* (Herb. a): RMGl. 462); 1590: *Rhabarbarum monachoru^m* vel *rumex hortensis*: *Lorum*, vagy, *lo soska* (SzikszF.: RMGl. 617); 1807: *Lórom* (Magy. Fűvészk. 238); — N. *lorum* (ÚMTsz.). **J**: 1395 k., 1500 k., 1590: 'Rumex sp.; sóska'. | 1807: 'Rumex; sóska'. — **sós** ~ **1775**: *Sós-lórom* (Csapó 266); 1783: *Sós Lórom* (NclB. 360); 1798: *Sós-lórom* (Veszelszki 21). **J**: 'ua.'

A TESz. és az EWUng. szerint a *lórom* ismeretlen eredetű. A növénynév kialakulására mindenképpen hatással lehetett a rengeteg *ló* előtagú növénynév, ahol a *ló* előtag jelentése általában 'nagy, nagyobb', valamint különféle savanyú, keserű növényfajokat is jelöl a *ló* elem: **lósóska**, **lómenta** stb. A növény lat. neve *rumex* 'sóska' (gen. *rumicis*), a *lórom* -rom ~ -rum eleme származhat a latin névből: *ló rumex* 'lósóska', ebben az esetben a *lórom* és *lósóska* azonos felépítésű növénynevek.

TESz. *lórom* a.; EWUng. *lórom* a. — **Ö**: **sóska**~.

lósóska 1577 k.: *Lo fojkath* (OrvK. 635/34); 1590: *Rhabarbarum monachoru^m* vel *rumex hortensis*: *Lorum*, vagy, *lo soska* (SzikszF.: RMGl. 617); 1775: *Ló-sóska* (Csapó 266); 1783: *Ló Sóska* (NclB. 360); — N. *lósóska* 'Rumex' (ÚMTsz.). **J**: 1577 k., 1590: 'Rumex sp.; sóska'. | 1775, 1783: 'Rumex acetosa; mezei sóska'.

A *lósóska* összetett szó, az uráli eredetű *ló* és a **sóska** 'savanyú növény' összetétele. A *ló*-előtag nyilván a növény vad előfordulására utal, ill. arra, hogy a mezei sósának a kerti sóskaéhoz képest jóval nagyobb a mérete. A *lósóska* létrejöhett a **lórom** (első megjelenése: 1395 k.) mintájára, de a ném *Pferde-ampfer* 'lósóska' is hatással lehetett kialakulására.

Marzell *Rumex acetosa* a.; UEWb. 863; Nyr. 130: 29.

lóstya, **lostyán** l. **lestyán**

lova l. **isten-farka**, **Szent György ~ farka**

lőböstök 1604: *Lőbőftöc*: *Leviticum*

vulgare, *Equapium* (MA.); 1775: *Lőböstök* (Csapó 158); 1783: *Lőbőftök* (NclB. 348); 1798: *Lőbös-tök* (Veszelszki 273). **J**: 'Leviticum officinale; lestyán'. — **orvosi** ~ **1841**: *orvosi Lőböstök* (Barra 173). **J**: 'ua.'

A *lőböstök* német eredetű; vö. kfn. *lebestock*, *lobistek*, *lübestecke*, ném. T. *luwistekkn*, ir. ném. *Liebstockel* (kicsinyítő képzős alak). A német szó a lat. *ligusticum*, *leviticum* 'lestyán' átvétele, hangalakja népetimológiásan módosult. A m. *lőböstök* a kfn. alakok valamelyikét (elsősorban a kfn. *lübestecke*) folytató R. bajor-osztrák alakból származhat. Vö. **lestyán**, **levestikon**.

TESz. *lőböstök* a.; EWUng. *lőböstök* a.

luc 1595: *Luuch*, *Luch* (Ver.: RMGl. 463); 1998: *luc* (Priszter 455). **J**: 1595: 'Picea abies; közönséges lucfenyő'. | 1998: 'Picea; lucfenyő'. — **közönséges** ~ **1998**: *közönséges luc* (Priszter 455). **J**: 'Picea abies; közönséges lucfenyő'. | **puha** ~ **1948**: *puha luc* (Halmai 5). **J**: 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. | **síma** ~ **1948**: *síma luc* (Halmai 5). **J**: 'ua.'. | **szurkos** ~ **1948**: *szurkos luc* (Halmai 5). **J**: 'ua.'. — **~fa** 1604: *Lutzfa* (TESz.); 1833: *Lutsi-fa* (TESz.); — N. *Lúzfá* (Tsz.); *lucsfá*, *lucsfq*, *lucsifa* (ÚMTsz.); *lucsifa* (OrmSz.). **J**: 1604: **J**: 'Picea; lucfenyő | Picea abies; közönséges lucfenyő'.

A *luc* szláv, közelebből valószínűleg szerb-horvát eredetű; vö. szb.-hv. *lúć* 'világító szilánk, fáklya; erdeifenyő'. A magyarba a szláv (szb.-hv.) *lučb* 'erdeifenyő' került be. A szláv eredetű *luc* elé megkülönböztető jelzőket illesztettek. A *puha*, *síma* 'közönséges jegenyefenyő' jelzők a növény fájára, ill. kérgére vonatkoznak; a *szurkos* jelző a fa sötét kérgére, gyantás tobozára, ill. a fa gyantartalmára vonatkozik; vö. **szurokfenyő** (→ **fenyő**). A *lucfa* összetett szó; Diószegi Orvosi fűvészkönyve a *lucfa* növénynevet elavult névnek ítéli, helyette a **lucfenyő** nevet javasolja.

SzófSz.; Kniezsa, SzlJsz. 318; Marzell *Abies alba* a.; Szabó, Melius 374; TESz. *lucfenyő* a.; EWUng. *luc* a. — **Ö**: **szemerke**~.

lucfenyő 1255/1318: „Arborem *Luchfenew* uocatam” (Oklsz. *lúc-fenyő* a.); 1430 k.: abies: *luczfenew* (SchlGl.: RMGl. 233); 1500 k.: De pino: *Luchfene* (StrassbGl.: RMGl.

233); 1525 k.: Pinus: *lwchfenjw* (Ortus: RMGl. 233); 1550 k.: pinus: *lwgy fewne* (KolGl.1; RMGl. 233); 1783: *Lucz fenjő* (NclB. 425); 1792: *luz-fenyő* (TESz.); 1807: *Lútz Fenyő* (Magy Fűvészk. 521); 1998: *lucfenyő* (Priszter 455); — N. *Lucsifenyő* (TESz.); *lukszfenyő* 'Abies alba' (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 197); *lucifenyő* 'Picea abies', *lucsi-fenyő* 'fenyőfajta', *bucsfenyő* 'Picea abies' (ÚMTsz.); *bús-*, *bucsfenyő* (MagyGyógyn. 41) 'közönséges boróka'. **J:** 1255/1318: 'Picea abies; közönséges lucfenyő' | *Abies alba*; közönséges jegenyefenyő'. | 1783: 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. | 1998: 'Picea; lucfenyő'. — **közönséges ~ 1998: közönséges lucfenyő** (Priszter 455). **J:** 'Picea abies; közönséges lucfenyő'. | **szőke ~ 1578: fzőke lucz Főnyű** (Melius 18a). **J:** 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. — **~fa 1525 k.:** Abies: *lwch fenjw fa* (Ortus: RMGl. 212); 1533: Pinus: Eyn kynbom: *Lucz fenő fa* (Murm.: RMGl. 212); 1560 k.: Abies. *Lucz fenő fa* (GyöngySzt.: RMGl. 213); 1584: Abies, *Luch fenjő fa* (Clusius–Beythe 7); 1590: Abies: *legenie, uağ, luczfenő fa* (SzikszF.: RMGl. 367); 1611: *Lutzfenyőfa* (TESz.); 1807: *Lútz Fenyőfa* (Magy Fűvészk. 521). **J:** 1525 k.: 'Picea abies; közönséges lucfenyő'. | 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'. | 1807: 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'.

A *lucfenyő* összetett szó; az előtagra l. **luc**, az utótagra l. **fenyő**. A magyarba átkerült szláv (szb.-hv.) *lučb* 'erdeifenyő' magyarázó összetélt alkotott a *fenyő*vel. A *c*-vel hangzó *lucfenyő* helytelen olvasat eredménye: a 16–17. sz.-ban ugyanis a *cz* egyes íróknál a *c*, másoknál viszont a *cs* hang jelölésére szolgált. Az alakváltozatok: *lucsfenyő* és *lucfenyő*. A *búsfenyő*, *bucsfenyő* népetimológias alakulatok. A *szőke* jelző megkülönböztető szerepű; vö. **szőkefenyő** (→ **fenyő**), magyarázata, hogy fehéresszürke kérgű fa, lapos tűlevelei fonákján két világos csík van.

SzófSz. *luc* a.; Kniezsa, SzJsz. 318; Marzell *Abies alba* a.; Szabó, Melius 374; TESz.; EWUng. *luc* a.

luciánfű 1841: *luciánfű* (Barra 209); 1903: *Lucziánfű* (Hoffmann–Wagner 176). **J:**

'Arnica montana; hegyi árniká'.

A *luciánfű* a ném. *Lucianskraut* részfordítása. A névadás alapja talán Szent Lúcia vértanú. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. holl. *luciaankruid*; fr. *herbe de Saint-Lucien*.

Marzell *Arnica montana* a.

lucifenyő l. **lucfenyő**

lucsfa, lucsifa l. **luc**

lucsifenyő l. **lucfenyő**

lúdfiak étke 1578: „*Ludfiak etke*” (Melius 181a). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'.

A *lúdfiak étke* növénynevét Melius alkotása, a névadás alapja, hogy a kislibákat ezzel a növényvel etették: „*Ludfiak etke*, Pipe húr, mert à Lúdfiakat kiczin korokban ezzel tarttyác” (Melius 181a). Vö. **lúdhúr**.

Nyr. 126: 175.

lúdhúr 1578: *Ludhúr* (Melius 181a); 1775: *Ludhur* (Csapó 286); 1807: *lúdhúr* (Magy. Fűvészk. 213); 1948: *lúdhúr* (MagyGyógyn. 87); — N. *ludhur* (ÚMTsz.). **J:** 1578, 1775, 1948: 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'. || 1807: 'Alsine; ma ilyen nemzetségnév nincs'. — **gyenge ~ 1807: gyenge Lúdhúr** (Magy. Fűvészk. 213); 1807 u.: *gyenge ludhur* (Diószegi 272); 1903: *gyenge lúdhúr* (Hoffmann–Wagner 92). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'.

A *lúdhúr* összetett szó, a finnugor eredetű *lúd* arra a háziszárnyasra utal, amelynek kedvenc eledele a növény. Melius ezt írta: „à Ludoc eřzic” (Melius 181a), Csapó szerint: „köz haszna: A' ludak igen fzeretik ez füvet enni, kivált a' Libák ... meg-hiznak tőle” (Csapó 287). A *húr* utótag magyarázata a növény szárainak húrformája (*húr* 'bél'), a növények szárának hosszúsága, hajlékonysága, kerek, csőszerű keresztmetszete, baromfibiélhez való hasonlatossága motiválta a névadást. A *húr* utótagra és a névadás magyarázatára l. még **tyúkhúr**.

UEWb. 254; Nyr. 126: 175–6.

lúdláb 1. 1533: Anserinus pes: eyn genßfus: *Lud lab* (Murm.: RMGl. 443); 1578: *Ludláb* (Melius 87). **J:** 1533: 'Chenopodium sp.; libatop.' | 1578: 'Chenopodium rubrum; vörös libatop'. ■ **2. 1813:** *Lúdláb* (Magy. Fűvészk. 2. 379). **J:** 'Aegopodium podagraria;

podagrafű'. — ~fü **1783**: *Lúd lábu-fü* (NclB. 351); 1791: *Lúd Labú-fü* (Lumnitzer 124); 1807: *Lúdlábfü* (Magy. Fűvészk. 210). **J**: 'ua.'. ■ **3. 1841**: *ludláb* (Barra 369). **J**: 'Chenopodium bonus-henricus; parajlibatop'. ■ **4.** — **gilisztaüző ~ 1903**: *gilisztaüző lúdláb* (Hoffmann–Wagner 92). **J**: 'Chenopodium botrys; mirigyes libatop'. ■ **5.** N. *lúdláb* (MagyGyógyn. 126). **J**: 'Potentilla anserina; libapimpó'. ■ **6.** — ~fü N. *lúdlábfü* (Csapody–Priszter, MNövSz. 73). **J**: 'Leonurus cardiaca; szürös gyöngyajak'.

A *lúdláb* 'libatop' (1.) a lat. *Anserinus pes* (Murm.: RMGI. 443) fordításával keletkezhetett, a névadásra hatással volt a ném. *genßfus* (Murm.: RMGI. 443) (< ném. *Gans* 'liba, lúd') is. A *lúdláb* névadást Melius így magyarázza: „Pes anserinus, az az, *Ludláb*: mert à leuele olyan mint à Lud talpa” (Melius 87). A *lúdláb* 'podagrafű' (2.) valószínűleg ném. mintára jött létre; vö. R. ném. *Ganselfuß, Gänstritt*. A névadás magyarázata, hogy a növény kéthasáros levelei állatnyomra emlékeztetnek. A parajlibatop (3.), mirigyes libatop (4.) *lúdláb* neve a lat. *Chenopodium* (< gör. *chen* 'liba'; *pódion* 'lábacská') fordítása; hasonló szemléletű névadásra vö. **libatop**. A *gilisztaüző* magyarázata, hogy féregüzésre használták a növényt. A libapimpó (5.) *lúdláb* és a gyöngyajak (6.) *lúdlábfü* neve népi név, arra utal, hogy a növények levele lúdlábhöz hasonlít, ill. a ludak nagyon kedvelik ezeket a növényeket.

Marzell *Aegopodium podagraria* a.; Genaust *Aegopodium* a.; Nyr. 126: 176–7.

lúdmák 1896: *lúdmák* (Nyr. 24: 431); — N. *lúdmák* (MagyGyógyn. 111; MTsz.; ÚMTsz.). **J**: 'Papaver rhoeas; mezei pipacs'.

A *lúdmák* összetett szó, a finnugor eredetű *lúd* és a szláv eredetű *mák* összetétele. A lat. *papaver* 'mák' jelentésű, a *lúd* előtag valószínűleg a természetelt máktól 'Papaver somniferum' különbözteti meg a mezei pipacsot, a két növénynek hasonló a virágja és a lapos tetejű gubója is.

UEWb. 254; Nyr. 126: 177.

lúdnyelvűfü N. *lúdnyelvűfü* (MagyGyógyn. 279). **J**: 'Plantago lanceolata; lándzsás útifü'.

A *lúdnyelvűfü* névadás alapja az, hogy a levelek állatnyelvhez hasonlítanak. Hasonló szemléleten alapulnak a növény **gyíklevelűfü** és **kígyólevelűfü** elnevezései.

Nyr. 126: 177.

lúdpázsit 1583: *lud pasijt* Potentilla Fuchsi (Clusius–Beythe 7: BotTört. 131); 1775: *Lúdpásit* (Csapó 164); 1783: *Lúd-pá'sit* (NclB. 376). **J**: 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A *lúdpázsit* 'lúdfü' összetett szó; a *lúd* előtag magyarázata, hogy a ludak szívesen fogyasztják a növényt, ill. a levelek lúdlábhöz hasonlítanak; az előtag magyarázatára l. még **libapimpó**. A szláv eredetű *pázsit* utótag jelentése 'fü'.

TESz *pázsit* a.; EWUng *pázsit* a.; Nyr. 126: 177.

lúdpimpó 1865: *lúd-pimpó* (CzF. 3: 1570). **J**: 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A névadás magyarázatára l. **libapimpó**.

lúdvirág N. *lúdvirág* (ÚMTsz. 3: 916). **J**: 'Caltha palustris; mocsári gólyahír'.

A *lúdvirág* népi név, az elnevezés magyarázata, hogy a növény mocsaras területeken fordul elő, amely a libák kedvelt fürdő helye.

Nyr. 126: 178.

lúgfü 1841: *lugfü* (Barra 209); 1903: *lúgfü* (Hoffmann–Wagner 176). **J**: 'Arnica montana; hegyi árniká'.

A *lúgfü* a ném. *Laugenkraut* tükörfordítása, a névadás alapja, hogy a virágokból fejfájás elleni lúgot csinálnak.

Marzell *Arnica montana* a.

lukszfenyő l. **lucfenyő**

lürbörfa 1783: *Lübör-fa* (NomVeg. 416), *Lürbör-fa* (NclB. 364); — N. *lürbör* (MTsz.); *bürbérfa, lürbérfa* (Csapody–Priszter, MNövSz. 25, 121). **J**: 'Laurus nobilis; közönséges babérfa'.

A *lürbör* erdélyi szász eredetű; vö. szász E. *luirbør, lurbør, lürbør* 'babér'.

TESz. *lürbör* a.

LY

lyukacsosgyökér l. **lyukasgyökerűfű**

lyukasgyökerűfű 1578: *Liykas gyökerü fű* (Melius 157). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótár-
nics'. || **lyukacsosgyökerűfű 1783:** *Likatos
gyökerü-fű* (NclB. 346). **J:** 'ua.'. || **lyuka-
csosgyökér 1813:** *likatsos Gy[ökér]* (Magy.
Fűvészk. 2. 372). **J:** 'ua.'.

A *lyukasgyökerűfű* Melius alkotása, a *lyuk* 'üreg' -s melléknévképzős és a *gyökér* -ű melléknévképzős származékának az összetétele, a *fű* magyarázó utótag; a nevet a gyökér különös formájú keresztmetszete motiválja, Melius így magyarázza: „liykas à gyökere” (Melius 157). A növény érdekes gyökerére utal a ném. *St. Peterskraut* 'Szent Péter füve' neve is, a monda szerint ugyanis Szt. Peter szúrta keresztül rajta a botját, de nemcsak ezt tette, hanem le is harapta a gyökere végét. Szent Péter ugyanis egyszer Jézussal sétálván a gyomrát kezdte fájlalni. Szakíts ki egy növényt a földből — mondta neki Jézus — és harapd le a gyökerét! Péter így is tett, és erre rögtön jobban lett. A növényt azonban nem dobta el, hanem visszadugta a földbe, ezért tompa azóta a gyökere az egész világon. A li-

katos ~ *lyukacsos* -s eleme melléknévképző.
Vö. **likasír, likanc.**

Marzell *Gentiana cruciata* a.; Mollay, Növénynevek 36–40.

lyukaslevelűfű 1578: *Liykas leuelő fű* (Melius 134); 1595: *likas leuelő fivj* (Beythe 94a); 1775: *Likas levelü-fű* (Csapó 58); 1783: *Likas levelü fű* (NclB. 408). **J:** 'Hypericum perforatum; közönséges orbáncfű'.

A *lyukaslevelűfű* a lat. *perforatum* (< lat. *perforatus* 'keresztülfúrt, átlukasztott') fordítása, a *levelű* (a *levél* -ű melléknévképzős származéka) és a *fű* magyarázó utótag. A névadás magyarázata, hogy a növény fásodó szárán átellenesen álló levelek áttetszően pontozottak, mintha lyukak lennének rajta. Csapó így magyarázza: „Mind virágok mind levelek pedig mintha tüvel által szurták volna, olly apró lyukatskákkel tellyefek” (Csapó 58). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Löcherkraut, Tausendlöcherkraut, Siebenund-siebziglöcherkraut*. Vö. **hetvenhétlyukúfű.**

Marzell *Hypericum perforatum* a.; Genaust *pérforans* a.

lyukú l. **hetvenhét-fű**

M

macskacsipkepitty 1807: *matska Tsipkepitty* (Magy. Fűvészk. 343). **J:** 'Nepeta cataria; illatos macskamenta'.

A *macskacsipkepitty* Diószegi–Fazekas alkotása, az előtagra l. **macskafű**, az utótagra l. **csipkepitty**.

macskafark N. *macskafark* (Magy-Gyógyn. 37). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A *macskafark* a szláv eredetű *macska* és a *fark* összetétele, a névadás magyarázata, hogy a növény az állat farkához hasonlítható. A névalkotásra hatással lehetett a ném. *Katzen-schwanz* is.

Marzell *Equisetum arvense* a.

macskafű 1775: *Matska-fű* (Csapó 167); 1783: *Matska-fű* (NclB. 385). **J:** 'Nepeta cataria; illatos macskamenta'.

A *macskafű* a ném. *Katzenkraut* (Csapó 167) tükörfordítása, de a névadásra hatással lehetett a lat. szakny.-i *cataria* (< k. lat. *catta* 'macska') is. A névadás magyarázata, hogy a macskák kedvelik ezt a növényt: „A' macskáknak kedves fűvek, e' közt hengergőznek, ugrálnak, levelét ssagatják (!), eszik; az a' haszna van ezen fűnek, hogy ha közzel a' méhkasokhoz macska mentát csomóba kötözve függeszt az ember, a' macskák e' körül járkálván, az egerek a' méh tanyáktól elidegenednek” (Barra 309).

Genaust *catária* a.

macskagyökér 1578: *Maczka gyökér* (Melius 129); 1775: *Matska gyökér* (Csapó 166); 1998: *macskagyökér* (Priszter 532). **J:** 'Valeriana officinalis subsp. officinalis; macskagyökér'. — **mezei ~ 1948:** *Mezei macskagyökér* (MagyGyógyn. 289); 1998: *mezei*

macskagyökér (Priszter 532). **J:** 'ua.'. | **orvosi ~ 1998:** *orvosi macskagyökér* (Priszter 532). **J:** 'ua.'.

A *macskagyökér* a ném. *Katzenwurz* (Veszelszki 436) tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény szaga erősen vonzza a macskákat: a gyökér „kedves erős illatú, a' honnét a' matskák-is ezt fzeretik 's meg-efzik” (Csapó 166). Vö. **macskagyökönke** (→ **gyökönke**).

macskaköröm 1. 1759: „Egerfarkrúl, *Maczka-Körömrúl*, Disznó-köményrúl” (TESz. *maczka*- a.). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'. ■ **2. N. macskaköröm** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** 'Anthyllis vulneraria subsp. vulneraria; réti nyúlhere'.

A *macskaköröm* összetett szó, a szláv eredetű *macska* és az ismeretlen eredetű *köröm* 'szaruképződmény az ujjak végén' összetétele. A *macskaköröm* 'orvosi körömvirág' (1.) és 'réti nyúlhere' (2.) elnevezés a növény valamely részét jellemzi: az orvosi körömvirág (1.) sugárvirág része vagy görbe termése a macska karmaihoz hasonlítható, a réti nyúlhere (2.) szőrös, a virág kicsi szirmai körömről emlékeztetnek. Vö. **körömvirág**.

macskamenta 1783: *Matska-menta* (NclB. 385); 1798: *Matska minta* (Veszelszki 117). **J:** 'Nepeta cataria; illatos macskamenta'. — **erdei ~ 1775:** *Erdei matska-menta* (Csapó 167); 1783: *Erdei Matska-menta* (NclB. 389). **J:** 'ua.'. | **illatos ~ 1998:** *illatos macskamenta* (Priszter 434). **J:** 'ua.'.

A *macskamenta* összetett szó, a növény felépítése, levele a menta-fajokhoz hasonló, az előtagra l. **macskafű**, az utótagra l. **menta**.

Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *catmint*; ném. *Katzenminze*; hv. *mačjameta*.

macskaméz 1. 1470 k.: Melissa: *Maczkames*[...] (CasGl. a): RMGl. 493); — N. *macskaméz* (MagyGyógyn. 234). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'. ■ **2.** 1590: Galeopsis, Nepita: *Maczkamez* (SzikszF.: RMGl. 494); 1813: *M[atska] méz* (Magy. Fűvészk. 2. 379). **J:** 1590: ? 'Galeopsis sp.; kenderkefű | Nepeta sp.; macskamenta'. | 1813: 'Nepeta cataria; illatos macskamenta'. — ~fü **1775:** *Matska-méz-fű* (Csapó 167). **J:** 'Nepeta cataria; illatos macskamenta'.

A *macskaméz* a szláv eredetű *macska* és a finnugor eredetű *méz* 'nagyon édes' összetétele. A névadás szemléleti háttere, hogy ezeket a növényeket egyrészt a macskák kedvelik, magyarázatára l. még **macskafű**; másrészt ezek a növények illatosak, a méhek szívesen gyűjtenek mézet a virágokból, vö. **mézelke**.

UEWb. 273.

macskamézelke 1577 k.: *Machka mezelkenek* gr. (OrvK. 172/27); 1783: *Matska-mézelke* (NclB. 385). **J:** 'Nepeta cataria; illatos macskamenta'.

A *macskamézelke* a *macska* és a *mézelke* összetétele, a névadás magyarázatára l. **macskaméz**, az utótagra l. még **mézelke**.

macskanádra 1. — ~fü **XVI.** sz. v.: Marubium album. *Matska-nádra fű* (De Herbis: RMGl. 510). **J:** 'Marrubium vulgare; orvosi pemetefű'. ■ **2.** 1775: *Matska-nádra* (Csapó 167). **J:** 'Nepeta cataria; illatos macskamenta'. — ~fü **1783:** *Matska nádrafű* (NclB. 385); 1798: *Matska nádrafű* (Veszelszki 117). **J:** 'ua.'

A *macskanádra* a szláv eredetű *macska* és a szláv eredetű *nádra* 'anyaméh' összetétele. Az előtag magyarázatára l. **macskafű**, az utótagra l. **mátrafű**. Az orvosi pemetefű (1.) és az illatos macskamenta (2.) illatos növények, fürdők készítésére és női betegségek (pl. a méh panaszai) kezelésére használták őket. Csapó így ír az illatos macskamenta hasznáról: „Tapafztalják némelly Afzfzonyok ez fűnek fok hafznait, mert ugyan-is Ferdöt kélfitvén magoknak belöle, utánna, a' méhek-

nek fok féle pallioitól, az az: testekben 's vérekben okoztatott fok féle változáfoktól megfzabadúlnak” (Csapó 167).

macskaszem N. *macskaszem* (MagyGyógyn. 181). **J:** 'Viola tricolor subsp. tricolor; vadárvácska'.

A *macskaszem* népi név, a szláv eredetű *macska* és az uráli eredetű *szem* 'a látás szerve' összetétele. A névadás alapja az, hogy a virágok macskafejhez hasonlítanak. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *cat's face*.

UEWb. 479.

macskatalp — **kétlaki** ~ **1903:** *Kétlaki macskatalp* (Hoffmann–Wagner 165); 1998: *kétlaki macskatalp* (Priszter 301). **J:** 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'. | **parlagi** ~ **1948:** *Parlagi macskatalp* (MagyGyógyn. 295); 1998: *parlagi macskatalp* (Priszter 301). **J:** 'ua.'. — ~fü **1903:** *macskatalpfű* (Hoffmann–Wagner 165). **J:** 'ua.'

A *macskatalp* a ném. *Katzenpfötchen* 'macskatalpacska' fordítása. A *macskatalp* elnevezés alapja a növény fehéres, szőrös levele; idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *cat's foot*. A *kétlaki* jelző a lat. szakny.-i *dioica* (< *di* 'kettő', *oikos* 'ház') fordításával keletkezett, a növény kétlaki, Diószegi–Fazekas így magyarázza: „Kétlaki. Hímvirágfészkei fejérlök, az anyáké vereslök” (Magy. Fűvészk. 468).

Marzell *Antennaria dioica* a.; Genaust *dioicus* a.

macskatövis 1525 k.: Yringus: *Machka thýwýs* (Ortus: RMGl. 716); 1578: *Maczka tóuis*, *Maczka tóuisk* (Melius 48a); 1590: Eryngium: *Maczka tóuis* (SzikszF.: RMGl. 716); 1783: *Matska tövis* (NclB. 346); 1948: *macskatövis* (MagyGyógyn. 182). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'. ■ **2.** N. *macskatövis* (MagyGyógyn. 163). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútövis'. ■ **3.** **macskatüske** N. *macskatüsök* (MagyGyógyn. 142). **J:** 'Ononis spinosa; tövises iglice'.

A *macskatövis* a szláv eredetű *macska* és a *tövis* összetétele. A *macskatövis* 'mezei iringó' (1.) névadás magyarázata, hogy a növény tüskés, és az elszáradt, elhalt növényt ősszel a szél görgeti a mezőkön, Melius így magyarázza: „*Maczka tóuisk*, à kit à fzel hayttya me-

zön mint egy fatant, igen hegyes mint à Maczka kórme” (Melius 48a). A *macskatövis* 'varjútövis' (2.) és 'tövises iglice' (3.) népi név, hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, szintén tüskés növények. A *tövis* utótagra l. **varjútövis**, a *tücsök* magyarázata l. **boszorkánytüske**.

macskatücsök l. **macskatövis**

mácsonya 1784: „mátsonya: gaz fünek neme” (TESz.); 1807 e.: *Mátsonya* (Julow 255); 1807: *Mátsonya* (Magy. Fűvészk. 121). **J:** 1784: 'valamiféle tüskés gyomnövény'. l. 1807 e.: 'Dipsacus; mácsonya'. — **erdei ~ 1807: erdei Mátsonya** (Magy. Fűvészk. 122); 1998: *erdei mácsonya* (Priszter 360). **J:** 'Dipsacus sylvestris; erdei mácsonya'.

A *mácsonya* szláv eredetű; vö. szln. *máčina* 'festő zsoltna', etimológiailag összetartozik a m. *macska* szláv eredetijével; az összefüggést az magyarázza, hogy a növény tüskés. A *mácsonya* hangrendi kiegyenlítődéssel és palatalizációval jött létre.

TESz.; EWUng. — **Ö: héjakút-, takács-**.

madár l. **ölyv ~ füve** (→ **ölyvfű**)

madárberkenye 1948: *Madárberkenye* (MagyGyógyn. 120); 1998: *madárberkenye* (Priszter 508). **J:** 'Sorbus aucuparia; madárberkenye'.

A *madárberkenye* *madár* előtagjának jelentése 'a szokásosnál apróbb termés', az utótagra l. **berkenye**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Vogelbeerbaum* (Veszelszki 416) 'madárbogyófa'.

madárgyökér N. *madárgyökér* (MagyGyógyn. 218). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'. ll **madárlevél** N. *madárlevél* (MagyGyógyn. 218). **J:** 'ua.'

A *madárgyökér* ~ *madárlevél* népetimológiával jött létre a **nadály** szóból; a *gyökér*, *levél* utótag a növény azon részeire vonatkozik, amelyek gyógyító hatásúak. Vö. **pákásznadár**.

madárhúr 1. 1590: Ligustrum^m: *Madar hur* (SzikszF.: RMG1. 340); 1783: *Madár-húr* (NclB. 320). **J:** 'Ligustrum vulgare; közönséges fagyal'. ll **2. 1775:** *Madarhur* (Csapó 286); 1791: *Madar-húr* (Lumnitzer 128). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'.

A *madárhúr* valószínűleg a német *Vogel-*

darm 'madárbél' tükörfordítása. A *húr* utótagra és a névadás magyarázata l. még **tyúkhúr**.

Marzell *Stellaria media* a.

madárkenyér l. **kenyérmorzsa**

madárkeserűfű 1948: *Madár keserűfű* (MagyGyógyn. 83); 1998: *madárkeserűfű* (Priszter 462). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'.

A szaknyelvi *madárkeserűfű* elnevezés a ném. *Vogelknöterich* előtagjának fordításával keletkezett, az utótagot az indokolja, hogy a növény csersavat tartalmaz, ezért összehúzó szerként alkalmazták. Az utótag magyarázata l. még **keserűfű**.

madárlép 1998: *madárlép* (Priszter 538); — N. *madárlép* (MagyGyógyn. 78). **J:** 'Viscum album subsp. album; fagyöngy'. — **gyöngyös ~ 1948:** *gyöngyös madárlép* (MagyGyógyn. 78). **J:** 'ua.'

A *madárlép* növénynevén a *madár* és a szláv eredetű *lép* 'a fagyöngy bogyóiból főzött ragadós anyag' összetétele. A névadás magyarázata, hogy a fehér fagyöngybogyó *madár* és légyfogólép készítésére használható, ha a bogyókat hosszabb ideig főzzük, sűrű, pépszerű anyagot kapunk, mely tetszés szerint besűrítve a lépet adja. Vö. 1610 k.: Uiscus: *Gyönggh*, aki[ból] Madarfog[o] [le]-peth czi-nal[nak] (Herb. d): RMG1. 281).

madármorzsa l. **kenyérmorzsa**

madárpogácsa 1. N. *madárpogácsa* (MagyGyógyn. 174). **J:** 'Malva sylvestris; erdei mályva'. ll **2.** N. *madárpogácsa* (MagyGyógyn. 175). **J:** 'Malva neglecta; papsajtmályva'.

A *madárpogácsa* népi név, a *madár* előtag jelentése 'a szokásosnál apróbb termés', a déli szláv eredetű *pogácsa* 'kerek sütemény' utótag a korong alakú ehető termésre utal. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Vogelbrot* 'madárkenyér'.

Marzell *Malva silvestris* a.

madárporcsin 1998: *madárporcsin* (Priszter 462). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'.

A *madárporcsin* a ném. *Vogelknöterich* (< ném. *Knoten* 'csomó') mintájára jött létre, az előtag a ném. növénynevén fordítása, az utótag a m. **porcsin** 'sok ízre tagolódó szárú növény'

átvétele.

madárrózsa XVI. sz. v.: Tormentilla: *Madar rosa* (De Herbis: RMGL. 600). **J:** 'Potentilla erecta; vérontófü'.

A *madárrózsa* a *madár* és a latin eredetű **rózsa** összetétele, az előtag arra utal, hogy a növény a szokásosnál kisebb, az utótag a kis sárga virágok formáját jelzi.

madársaláta N. *madársaláta* (ÚMTsz. 3: 942). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'.

A *madársaláta* valószínűleg németből, tükkörfordítással átvett szó; vö. ném. *Vögleinsalat*. A névadás magyarázata, hogy a madarak csipegetik.

madársódi 1807: *madár Sódi* (Magy. Fűvészk. 276). **J:** 'Oxalis acetosella; erdei madársóska'.

A *madársódi* Diószegi–Fazekas alkotása, a nevet a növény két régi elnevezéséből hozták létre, az előtagra l. **madársóska**, az utótagra l. **sódi**.

madársóska 1. 1500 k.: Aleluya: *Madar Soska* (CasGl. b): RMGL. 617); 1775: *Madár sóska* (Csapó 267); 1998: *madársóska* (Priszter 442). **J:** 'Oxalis acetosella; erdei madársóska'. — **erdei ~ 1783:** *Erdei Madár-Sóska* (NclB. 369); 1998: *erdei madársóska* (Priszter 442). **J:** 'ua.'. **2.** N. *madársóska* (ÚMTsz. 3: 942). **J:** 'Berberis vulgaris; sós-kaborbolya'.

A *madársóska* 'erdei madársóska' (1.) összetett szó, a *madár* előtag jelentése 'apró', az utótagra l. **sóska**; a névadás magyarázata, hogy a növény apró levelű, a sós-kára emlékeztető, savanykás ízű. A *madársóska* 'sós-kaborbolya' (2.) népi elnevezés, a névadás alapja, hogy a növény élénkpiros termését a madarak fogyasztják. Vö. **aprósóska** (→ **sóska**), **madársódi**.

mádráfű l. **mátrafű**

mag l. **bövény-**, **csoda-**, **ebvész(-)**, **féreg-**, **hasindító(-)**, **kömény(-)**, **nádrapárta-**, **párta-**, **sár-**, **tetüölő-** (→ **tetüfű**), **török-**, **ugró-** (→ **ugrógyökér**)

magzating 1. 1807: *Magzating* (Magy. Fűvészk. 231). **J:** 'Asphodelus sp.; aszfodélusz'. — **fehér ~ 1807:** *Magzating* (Magy. Fűvészk. 231). **J:** 'Asphodelus albus; fehér

aszfodélusz'. **2.** — **ágas ~ 1807:** *ágas Magzating* (Magy. Fűvészk. 231). **J:** 'Asphodelus ramosus'.

A *magzating* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása: „Magzatját a' bokréta tövéből nőtt 6-pikkely vezfi körül, 's azokról nőttek a' hímek: Himsz. Görbék v. Izélyel állók. magvai szegletesek” (Magy. Fűvészk. 231). A *magzating* a *magzat* 'termés' és az *inog* 'mozog' összetétele, a növénynevet azt fejezi ki, hogy a *magzat* *ing*, mivel a virágos hosszú szár leng a szélben.

mahola l. **mázola**

máj l. **csillag-** (→ **májfű**)

máj együgyű virág l. **májfű**

májfű 1. 1775: *Máj-fü* (Csapó 171); 1998: *májfű* (Priszter 393). **J:** 'Hepatica nobilis; nemes májvirág'. — **háromkaréjú ~ 1998:** *háromkaréjú májfü* (Priszter 393). **J:** 'ua.'. | **nemes ~ 1745:** *Nemes Máj-fü* (Torkos 7); 1775: *Nemes máj-fü* (Csapó 171); 1998: *nemes máj-fü* (Priszter 393). **J:** 'ua.'. || **májvirág 1948:** *Májvirág* (MagyGyógyn. 101). **J:** 'ua.'. — **nemes ~ 1998:** *nemes májvirág* (Priszter 393). **J:** 'ua.'. || **máj együgyű virág 1664:** „*Máj együgyű fzederjes tellyes virág*” (Lippay I: 97). **J:** 'ua.'. **2.** — **csillagos ~ 1775:** *Tsillagos máj-fü* (Csapó 172); 1783: *Tsillagos máj-fü* (NclB. 329). **J:** 'Galium odoratum; szagos müge'. || **csillagmáj 1813:** *Tsillagmáj* (Magy. Fűvészk. 2. 393). **J:** 'Galium odoratum; szagos müge'.

A *májfű* a lat. szakny.-i *hepatica* (< lat. *hēpaticus* < gör. *hēpatikós* 'máj-') fordítása. A névadás alapja az, hogy a növény levele a máj lebenyeire emlékeztet; a régiek a levél külső alakja után, mely szerintük az emberi májra hasonlít, máj- és epebajok gyógyítására használták. A *májfű* 'nemes májvirág' (1.) legkorábbi adata 1664-ből való, körülírással alak: *máj együgyű virág*. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *liverwort*, *liverleaf*; ném. *Leberkraut*. A *háromkaréjú* 'nemes májvirág' (1.) jelző a növény háromfelé osztott levelére vonatkozik, lat. *mintára* keletkezett: a R. lat. *trifolium hepaticum* előtagjának, ill. a *Hepatica triloba* utótagjának fordítása. A *májvirág* valószínűleg szintén ném. *mintára* jött létre, vö. R. ném. *Leberblümchen*. A

csillagos májfü 'szagos müge' (2.) a ném. *Sternleberkraut* tükörfordítása. A *csillagmáj* a *csillagos májfü* névből elvonással keletkezett. A levelek csillagszerűen helyezkednek el a növényen, és mint gyógynövényt a máj megerősítésére használták. Vö. még ném. *Leberkraut* 'májfü', ném. *Sternkraut* 'csillagfü'.

Marzell *Anemone hepatica* a., *Asperula odorata* a.; Genaust *Hepatica* a.

majina l. **málna**

majoránna **1.**

1533: Amaracus: *Maioranna* (Murm.: TESz.); 1577 k.: *Majoran* (OrvK. 35); 1664: *Majoráng* (Lip-pay II: 19); 1775: *Majoránna* (Csapó 173); 1783: *Majoránna* (NclB. 389); 1798: *Majoránna* (Veszelszki 43), *Majoránna* (Veszelszki 44); 1813: *Majoránna* (Magy. Fűvészk. 2. 380); 1998: *majoránna* (Priszter 440); — N. *majérána*, *marajánna*, *marojánna* (MTsz.); *mágyaránt*, *majéránna*, *májronná*, *majuránna*, *murujánna* (ÚMTsz.). **J:** 'Origanum majorana; kerti majoránna'. — **kerti** ~ **1948:** *Kerti majoránna* (MagyGyógyn. 239); 1998: *kerti majoránna* (Priszter 440). **J:** 'ua.'. | **nemes** ~ **1578:** *Nemes Maiorána* (Melius 111). **J:** 'ua.'. | **2.** — **vad** ~ **1896:** *vad Majorána* (PallasLex. 12: 219), 1998: *vadmajoránna* (Priszter 244); — N. *Vadmajoránna* (Jávorka 887). **J:** 'Origanum vulgare; közönséges szurokfű'.

A *majoránna* latin eredetű, vö. k. lat. *majorana* 'egy fajta gyógynövény', h. lat. *maiorana* 'majoránna'. A *majoran* alak lehet a ném. *Majoran* átvétele is, a *majoráng*, *majoránt* véghangzója járulékhang. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *marjoram*; ném. *Majoran*; fr. *marjolaine*. A *vadmajoránna* 'közönséges szurokfű' (2.) a ném. *Wilder Majoran* tükörfordítása, csak a 19. században tűnt fel a magyar nyelvben, a név a növények hasonlósága alapján keletkezett.

Marzell *Origanum vulgare* a.; TESz. *majoránna* a.; EWÜng. *majoránna* a. — **Ö:** **varga-**.

majoránnamurvapikk **1807:** *Majorána Murvapikk* (Magy. Fűvészk. 352). **J:** 'Origanum majorana; kerti majoránna'.

A *majoránnamurvapikk* összetett szó, Diószegi-Fazekas alkotása, az előtagra l. **majo-**

ránna, az utótagra l. **murvapikk**.

májusfa **1. 1998:** *májusfa* (Priszter 469). **J:** 'Prunus padus; zelnicemeggy'. | **2.** N. *májusfa* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 209). **J:** 'Betula pendula; bibircses nyír'.

A *májusfa* 'zelnicemeggy' (1.) a ném. *Maibaum* tükörfordítása, a névadás alapja, hogy a fa tavasszal gyönyörűen virágzik. A *májusfa* 'bibircses nyír' (2.) népi elnevezés, a névadás alapja, hogy a növényből a tavasz őszi jelképeként feldíszített fát állítanak: „Május elsején *májusfát* állítanak a lányos ház kapujára” (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 209). Idegen nyelvi megfelelőre vö. *Pfingstbirke* 'pünkösdi nyír', *Maybaum* 'májusfa'.

Marzell *Betula verrucosa* a.

májusfü **1948:** *májusfü* (MagyGyógyn. 284). **J:** 'Galium odoratum; szagos müge'.

A *májusfü* a ném. *Maikraut* tükörfordítása, a név magyarázata, hogy a növény májusban virágzik.

Marzell *Asperula odorata* a.

májvirág l. **májfü**

mák **1. 1395** k.: „papauer: *mak*” (Beszt-Szj.: RMGL. 472); 1405 k.: papauer: *mak* (SchlSzj.: RMGL. 472); 1520 k.: Papaver: *maak* (Herb. B): RMGL. 472); 1578: *Mák* (Melius 61); 1783: *Mák* (NclB. 378); 1998: *mák* (Priszter 446); — N. *mákk* (SzamSz.). **J:** 'Papaver somniferum; természetett mák'. — **álomhozó** ~ **1948:** *Álomhozó mák* (MagyGyógyn. 106). **J:** 'ua.'. | **fehér** ~ **1578:** *fehér mák* (Melius 61). **J:** 'ua.'. | **fekete** ~ **1578:** *fekete Mák* (61a); 1595: *fekete makot* gr. (Beythe 107a). **J:** 'ua.'. | **francia** ~ **1948:** *franciamák* (MagyGyógyn. 106). **J:** 'ua.'. | **kerti** ~ **1578:** *Kerti mák* (Melius 61); 1775: *Kerti mák* (Csapó 175); 1998: *kerti mák* (Priszter 446). **J:** 'ua.'. | **orvos** ~ **1783:** *Orvos mák* (NclB. 378); 1798: *Orvos mak* (Veszelszki 336). **J:** 'ua.'. | **szelíd** ~ **1775:** *Szelid mák* (Csapó 175). **J:** 'ua.'. | **termesztett** ~ **1998:** *termesztett mák* (Priszter 446). **J:** 'ua.'. | **vetett magon termő** ~ **1578:** *vetett magon termő mák* (Melius 61). **J:** 'ua.'. | **2.** — **bujdosó** ~ **1578:** *Budofó mák* (Melius 60); 1775: *Bujdosó-mák* (Csapó 174). **J:** 'Papaver rhoeas; mezei pipacs'. | **büdös** ~ **1775:** *Büdös-mák* (Csapó 174). **J:** 'ua.'. | **mezei** ~ **1578:** *Mezői*

máknac gr. (Melius 60a); 1783: *Mezei mák* (NclB. 377). **J:** 'ua.'. | **mezei veres~ 1578:** *mezői veres máknac* gr. (Melius 60a); 1595: *mezeij vörös Máknac* gr. (Beythe 107). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1395** k.: „soliu^{ca}: *vagd mak*” (BesztSzj.: RMGL. 472); 1405 k.: *salunica: vad mak* (SchlSzj.: RMGL. 472); 1595: *Vad Mák* (Beythe 107); 1775: *Vad-mák* (Csapó 174). **J:** 1395 k., 1405 k.: ? 'Papaver rhoeas; mezei pipacs'. | 1595, 1775: 'Papaver rhoeas; mezei pipacs'. | **veres~ 1578:** *Veres mák* (Melius 60); 1775: *Veres-mák* (Csapó 174). **J:** 'Papaver rhoeas; mezei pipacs'. — **~fü 1595:** *Mák fijuél* gr. (Beythe 107). **J:** 'ua.'.

A *mák* szláv eredetű, vö. blg. *mak*; szb.-hv. *mäk*; szln. *mäk*; szlk. *mak*; or. *mak*. A magyar szó közvetlen forrása nem határozható meg. Az *álmhozó* jelző a lat. *somnifer* fordítása, a máktok tejnedvében több mint 25 alkaloida található, ezek együttesen alkotják az ópiumot, a növény bódító, narkotikus hatását az ókor óta ismerik. Melius *vetett magon termő mák* körülírással elnevezése mutatja, hogy a mákot már abban az időben természetkezelték. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Gartenmohn* 'kerti mák', *Schlafmohn* 'alvó mák'. A *mák* 'mezei pipacs' (2.) hasonlóság alapján fejlődött ki, a növények felépítése és a gubószerű termés is hasonló.

Szabó, Melius 396; TESz. *mák* a.; EWUng. *mák* a.; Genaust *sómnifer* a. — **Ö:** **lúd~**, **pipacs~**.

mál l. **egérfülhölgy~**, **hölgy~**

malina l. **málna**

málna 1. **1667:** *Málna* (Lippay III: 227); 1798: *Málna* (Veszelszki 385); 1813: *Málna* (Magy. Fűvészk. 2. 379); 1998: *málna* (Priszter 485); — N. *malina*, *marina* (MTsz.); *māglēnā*, *mājina*, *malina*, *mālinā*, *māna*, *mānā*, *mānā*, *manna*, *mānna*, *mānna*, *mānā*, *māno*, *mānya* (ÚMTsz.). **J:** 'Rubus idaeus subsp. idaeus; málna'. — **erdei ~ 1998:** *erdei málna* (Priszter 485). **J:** 'ua.'. | **európai ~ 1998:** *európai málna* (Priszter 485). **J:** 'ua.'. — **~fa 1775:** *Málnafa* (Csapó 37). **J:** 'ua.'. | **~fü 1775:** *Málnafa* vagy *fü* (Csapó 37). **J:** 'ua.'. | **2.** — **kövi~** N. *Kövimálna* (Magy-Gyógyn. 207). **J:** 'Vaccinium vitis-idaea; vörös áfonya'. | **3. 1838:** *málna* (Tsz.). **J:**

'Rubus sp.; szeder'.

A *málna* szláv eredetű; vö. blg. *malína*; szb.-hv. *mālina*; szln. *malína*; szlk. *malina*. A vörös áfonya (2.) és a szeder (3.) *málna* elnevezése hasonlóság alapján jött létre: a növények szúrósak, és a termések a málnához (1.) hasonlóak.

TESz.; EWUng.

málnarózsa N. *mánarózsa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 200). **J:** 'Alcea rosea; kerti mályvarózsa'.

A *málnarózsa* népetimológiával keletkezett a **mályvarózsa** növénynevből; a névadás alapja a növény málnához hasonló színű, pirosas virágja.

málnaszeder 1807: *Málna Szederj* (Magy. Fűvészk. 304). **J:** 'Rubus idaeus subsp. idaeus; málna'.

A *málnaszeder* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, a **szeder** utótag nemzetségnevén 'Rubus', a **málna** előtag megkülönböztető szerepű.

mályva 1. N. *máva* (ÚMTsz. *mályva* a.); *májva* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 202). **J:** 'Althaea officinalis; orvosi ziliz'. — **erős~ 1595:** *Erős Malua Rofa* (Beythe 94). **J:** 'ua.'. | **fehér~ 1395** k.: s^ubbiem^{us}: *mazala vag feie^r malua* (BesztSzj.: RMGL.); 1584: *feyer malua* (Clusius–Beythe 7); 1590: *Althea: Feier malua* (SzikszF.: RMGL. 473); 1595: *Feier malua* (Beythe 93); 1775: *Fehér málna* (Csapó 177); 1783: *Fejér Málva* (NclB. 399); 1998: *fehértmályva* (Priszter 297). **J:** 'ua.'. | **gyógyító fehér~ 1578:** *gyogyito Feyér malua* (Melius 169). **J:** 'ua.'. | **mezei fehér~ 1578:** *mezei Feyér málua* (Melius 169). **J:** 'ua.'. | **rózsaszín vad~** N. *rózsaszín vadmájva* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 202). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1783:** *Vad-málva* (NclB. 399). **J:** 'ua.'. | **2. 1578:** *Malua* (Melius 166a); — N. *májva* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 200). **J:** 'Alcea rosea; kerti mályvarózsa'. — **erdei~ 1911:** *erdei mályva* (Cserey, Növényosztár 11). **J:** 'ua.'. | **fehér~ 1577** k.: „*Fejér Malwath* forraly megh vjzben” (OrvK. 173/25); 1578: *feyér Malua* (Melius 169). **J:** 'ua.'. | **gyógyító fehér~ 1578:** *gyogyito Feyér malua* (Melius 169). **J:** 'ua.'. | **kerti~ 1775:** *Kerti málva* (Csapó 176); 1998: *kertimályva*

(Priszter 294). **J:** 'ua.'. | **mezei fehér~ 1578:** *mezei Feyér málua* (Melius 169). **J:** 'ua.'. | **piros~ 1775:** *Piros málua* (Csapó 176). **J:** 'ua.'. | **vörös~ 1948:** *vörös mályva* (Halmi 7). **J:** 'ua.'. — **~fü 1745:** *Malva-fü* (Torkos 7). **J:** 'ua.'. | **3.** — **apró ~ 1578:** *apro malua*, „vereskéc à virága” (Melius 166a); 1783: *Apró Mályva* (NclB. 399). **J:** 'Malva neglecta; papsajtmályva'. | **kerek ~ 1813:** *kerek Mályva* (Magy. Fűvészk. 2. 373). **J:** 'ua.'. | **kereklevelű ~ 1948:** *Kereklevelű mályva* (MagyGyógyn. 175). **J:** 'ua.'. | **sajtos ~ 1948:** *sajtos mályva* (MagyGyógyn. 175). **J:** 'ua.'. | **úti ~ 1783:** *Úti Mályva* (NclB. 399). **J:** 'ua.'. | **4.** — **erdei ~ 1998:** *erdei mályva* (Priszter 424). **J:** 'Malva sylvestris; erdei mályva'. | **köz~ 1583:** *köz malua* *Malua vulgaris* (Clusius–Beythe 5a: BotTört. 130). **J:** 'ua.'. | **vad erdei ~ 1578:** *Vad erdei Malua* (Melius 170). **J:** 'ua.'. | **5.** — **apró~ 1610 k.:** *Bvrsa Pastoris: Apro Malua: Pap Saitia* (Herb. d): RMGl. 473). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. | **6.** — **szagos ~ 1807:** *szagos Mályva* (Magy. Fűvészk. 390). **J:** 'Pelargonium odoratissimum; citromillatú muskátli'. | **7.** — **fekete~ 1948:** *Feketemályva* (MagyGyógyn. 172); 1998: *feketemályva* (Priszter 294). **J:** 'Alcea rosea cv. nigra; fekete mályvarózsa'. | **festő~ 1948:** *festőmályva* (MagyGyógyn. 172); 1998: *festőmályva* (Priszter 294). **J:** 'ua.'. | **kerti~ 1948:** *kerti mályva* (MagyGyógyn. 172). **J:** 'ua.'.

A mályva latin eredetű; a lat. *malva* 'mályva' átvétele. A *fehér, rózsaszín* 'orvosi ziliz' (1.) jelzők a virág színére utalnak. A *fehér, piros, vörös* 'kerti mályvarózsa' (2.) jelzők mutatják, hogy a virág színe változó, vannak fehér és piros virágú fajtái is. A *kereklevelű* és *kerek* 'papsajtmályva' (3.) jelzők a növény levelére utalnak, a növény R. lat. *Malva rotundifolia* (< lat. *rotundifolius* 'kereklevelű') nevének fordításával keletkeztek. A *sajtos* jelző a növény sajt alakú termésére vonatkozik, a névadás magyarázatára l. **papsajt.** Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Käsepappel* 'sajtmályva'. A erdei mályva (4.) *köz* előtagja a lat. *vulgaris*, az erdei a lat. *sylvestris* 'erdőben élő' fordításával keletkezett. A közönséges pásztortáska (5.) *apró-*

mályva elnevezése az apró termések hasonlósága alapján keletkezett. A citromillatú muskátli (6.) *mályva* neve a virágok hasonlósága alapján jött létre. A *fekete* 'fekete mályvarózsa' (7.) jelző a bíborvörös, majdnem fekete színű virágra vonatkozik, a *festő* pedig arra, hogy a virágokból festőanyagot nyertek.

Szabó, Melius 436; TESz.; EWUNg. — **Ö: mázola~, papsajt~.**

mályvarózsa 1. 1578: *Malua rofzánac* gr. (Melius 166a); 1590: *Malua hortensis: Malua rosa* (SzikszF.: RMGl. 600); 1775: *Málva rofa* (Csapó 176); 1998: *mályvarózsa* (Priszter 294); — N. *májvarózsa, májvarózsa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 200). **J:** 1578: 'Alcea rosea; kerti mályvarózsa'. | 1998: 'Alcea; mályvarózsa | Alcea rosea; kerti mályvarózsa'. — **erős ~1775:** *Erös málua rofa* (Csapó 176); 1783: *Erös Málva-Ró'sa* (NclB. 399). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1783:** *Kerti Málva-Ró'sa* (NclB. 399); 1998: *kerti mályvarózsa* (Priszter 294). **J:** 'ua.'. | **2.** — **erdei ~ 1578:** *Erdei Malua rófza* (Melius 169a). **J:** 'Malva sylvestris; erdei mályva'. | **vad~ 1578:** *vad Malua rofzát* gr. (Melius 170). **J:** 'ua.'. | **3.** — **fekete ~ 1948:** *Fekete mályvarózsa* (MagyGyógyn. 172); 1998: *fekete mályvarózsa* (Priszter 294). **J:** 'Alcea rosea cv. nigra; fekete mályvarózsa'. | **4. májvarózsa** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 202). **J:** 'Althaea officinalis; orvosi ziliz'.

A mályvarózsa összetett szó; a név a latin szaknyelvi nevekből jött létre. Az előtag a lat. *Malua* 'mályva' átvétele, a **rózsa** pedig a lat. szakny.-i *Althaea rosea* utótagjának fordításával keletkezett. A különféle jelentések a virágok hasonlósága alapján alakultak ki. Az *erős* 'kerti mályvarózsa' (1.) jelző a növény gyógyító hatását jelzi. A *fekete* 'fekete mályvarózsa' (3.) jelző a sötétbordó, majdnem fekete színű virágra utal. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *rose mallow*; ném. *Rosenmalve*.

mána l. málva

mandikó l. kakas-

mandragóra 1966: *mandragora, mandragóra* (Csapody–Priszter, MNövSz. 125); 1998: *mandragora, mandragóra* (Priszter 424). **J:** 'Mandragora officinarum; tavaszi mandragóra'. — **tavaszi ~ 1998:** *tavaszi*

mandragora (Priszter 424). **J:** 'ua.'

A *mandragóra* a lat. *mandragora* (< lat. *mandragorās* < gör. *mandragóras*, *mandragóra*) átvétele. Vö. **nadragulya**.

mandula 1. 1395 k.: „amígdulu[m]: *mondola* (BesztSzj.: TESz.); 1583: *mondola* (Clusius–Beythe 2a: BotTört. 131); 1998: *mandula* (Priszter 468). **J:** 1395 k.: 'Prunus dulcis; mandula'. | 1583, 1998: 'Prunus dulcis var. sativa; édes mandula'. — **édes ~ 1590:** *Amigdalum dulce*, suaue: *Edes mondola* (SzikszF. 473); 1595: *edős mondola* (Beythe 24a); 1998: *édes mandula* (Priszter 468). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1841:** *közönséges mandula* (Barra 116); 1998: *közönséges mandula* (Priszter 468). **J:** 'ua.'. — **~fa 1395 k.:** „amígdulus: *mondola fa*” (BesztSzj.: TESz.); 1578: *Mondola fa* (Melius 12a); 1595: *mondola fanak gr.*, *Mondolya fa* (Beythe 24); 1783: *Mondola-fa* (NclB. 372). **J:** 'Prunus dulcis var. sativa; édes mandula | Prunus dulcis; mandula'. **2.** — **keseű ~ 1578:** „Az *keseű Mondolác* az Mellyet tífztittyác...” (Melius 12a); 1590: *Amigdalum amaru^m*, *asperum: Keseű moⁿdola* (SzikszF. 473); 1798: *keseű mondolat gr.* (Veszelszki 48); 1998: *keseű mandula* (Priszter 468). **J:** 'Prunus dulcis var. amara; keseű mandula'.

A *mandula* olasz eredetű, vö. ol. *màndorla*, *màndola*. Az *édes* és *keseű* jelzők két mandulafajtát különítenek el: „Van két-féle: *keseű*, *édes* belül-is” (Veszelszki 48). A *keseű mandula* (2.) hivatalos gyógynövény. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *almond*, *almond-tree*; német. *Mandel*, *Mandelbaum*; hv. *mjendev*; or. *миндаль*.

Ö: csemege~.

manna l. **málna**

mannakőrís 1966: *mannakőrís* (Csapody–Priszter, MNövSz. 125); 1998: *mannakőrís* (Priszter 378). **J:** 'Fraxinus ornus; manna-kőrís(fa)'. — **~fa 1998:** *mannakőrísfa* (Priszter 378). **J:** 'ua.'

A *mannakőrís* összetett szó, a latin eredetű *manna* 'mennyei eledel' és a *kőrís* összetétele. Valószínűleg idegen nyelvi minták alapján jött létre, vö. ang. *manna ash*; német. *Mannaesche*. A névadás magyarázata, hogy a kéreg megcsapolásával édes, tápláló nedv fo-

lyik ki.

máno, mánya l. **málna**

marás l. **kígyó-t gyógyító fű**

margitvirág 1. 1903: *Margit virág* (Hoffmann–Wagner 174); 1998: *margitvirág* (Priszter 413). **J:** 'Leucanthemum vulgare; réti margitvirág'. — **réti ~ 1998:** *réti margitvirág* (Priszter 413). **J:** 'ua.'. **2.** — **őszi ~ 1998:** *őszi margitvirág* (Priszter 518). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág'.

A *margitvirág* talán a ném. *Marguerite* 'réti margitvirág' mintájára jött létre. Az *őszi* jelző a virágzás idejére utal.

Genau *Chrysanthemum a.*

máriabogáncs l. **máriatövis**

máriafű 1841: *máriafű* (Barra 209); 1948: *máriafű* (MagyGyógyn. 318). **J:** 'Arnica montana; hegyi árnik'.

A *máriafű* a ném. *Marienkraut* tükörfordítása, a név a növény gyógyító erejére utal.

Marzell *Arnica montana a.*

Mária lenje N. *Mária lenje* (MagyGyógyn. 271). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

A *Mária lenje* a ném. *Marienflochs* (NclB. 391) tükörfordítása, a névadás magyarázatára l. **lenlevelűfű**.

máriatövis 1966: *máriatövis* (Csapody–Priszter, MNövSz. 126); 1998: *máriatövis* (Priszter 505). **J:** 'Silybum marianum; máriatövis'. || **máriabogáncs 1966:** *máriabogáncs* (Csapody–Priszter, MNövSz. 126); 1998: *máriabogáncs* (Priszter 505). **J:** 'ua.'

A *máriatövis*, ill. *máriabogáncs* a ném. *Marien-distel*, *Frauen-distel* tükörfordítása, idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *St. Marys thistle*. A *tövis* utótag magyarázatára l. **Boldogasszony tövise**, a *máriabogáncs* utótagjára l. **bogáncs**.

marina l. **málna**

marta l. **ördög-fű** (→ **ördögharaptafú**)

martilapu l. **lapu**

martilapuszattyú 1841: *martilapu Szattyu* (Barra 220). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'.

A *martilapuszattyú* összetett szó, Barra alkotása, az előtagra l. **martilapu** (→ **lapu**), az utótagra l. **szattyú**.

maszlag 1. 1775: *Maszlag* (Csapó 180);

1783: *Mafzlag* (NclB. 339); 1948: *maszlang* (MagyGyógyn. 264); 1998: *maszlag* (Priszter 355); — N. *maszlag* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 227). **J:** 1775: 'Datura stramonium; csattanó maszlag'. | 1998: 'Datura; maszlag | Datura stramonium; csattanó maszlag'. — **csattanó ~ 1948:** *Csattanó maszlag* (MagyGyógyn. 264); 1998: *csattanó maszlag* (Priszter 355). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1664:** *Kerti mafzlag* (Lippay I: 96). **J:** 'ua.'. | **2.** — **egyiptomi ~ 1998:** *egyiptomi maszlag* (Priszter 355). **J:** 'Datura metel; mételmaszlag'.

A *maszlag* vándorszó; vö. baj.-osztr. R. *maßlach* 'maszlag'; rom. *măslăd* 'halmaszlag, halméregcserje'; szb.-hv. R., N. *maslak* 'maszlag, beléndek; düh; bosszúálló ember'; szln. N. *maslák* 'hunyor; düh'. A *maszlag* a magyarba kerülhetett izmaelita kereskedők révén (keletről), és mint botanikai-gyógyszerészeti szakszó (nyugatról) is. A *maszlag* 1544–6-tól adathozható: *mazlak* (TESz.), eredeti jelentése 'méreg'. Később a név jelentése bővült, különféle mérgező növényekre használták, Lippay (1664) használja elsőként növény jelentésben (l. fent). Diószegi–Fazekas **maszlagos redősirom** (→ **redősirom**) növénynevében a *maszlag* 'mérgező' jelzőként szerepel. A *csattanó* jelzőre l. **csattantó**.

TESz.; EWÜng. — **Ö:** csodafa~, farkas~, métel~.

mászó l. **fülbe~fü**

mátrafű 1. 1577 k.: *Madrafw* vřaganak (OrvK. 331/41); 1578: *Mátra fű* (Melius 161); 1783: *Mátra (Madra-) fű* (NclB. 418); *Nádrafű* (NclB. 418); 1841: *nádrafű* (Barra 207). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág'. — **bécsi ~ 1813:** *bécsi N[ádrafű]* (Magy. Fűvészk. 2. 381). **J:** 'ua.'. | **köz~ 1775:** *Köz-mádra-fű* (Csapó 170). **J:** 'ua.'. || — **bécsi mátra 1841:** *bécsi nádra* (Barra 207). **J:** 'ua.'. | **2.** — **fekete mátra XVI.** sz. v.: Marubium. Prasium. Ballote; Pezerczie. *Fekete Na[dra]* (De Herbis: RMGI. 510). **J:** 'Marrubium vulgare; orvosi pemetefű'. | **3. 1583:** *matra fiu* (Clusius–Beythe 3a; BotTört. 131); 1775: *Mátra-fű* (Csapó 167). **J:** 'Nepeta cataria; illatos macskamenta'. | **4.** — **kerek ~ 1783:** *Kerek Nádra-fű* (NclB. 386); 1798:

Kerek-nádra-fű (Veszelszki 243). **J:** 'Glechoma hederacea; kerek repkény'. || — **kerek mátra 1775:** *Kereknádra* (Csapó 43); 1798: *Kerek-nádra* (Veszelszki 151). **J:** 'ua.'. | **5. 1798:** *Mádra-fű, Nádra-fű* (Veszelszki 155). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'. | **6.** — **igaz ~ N. igaznádrafű** (MagyGyógyn. 234). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'. | **7. 1903:** *mátrafű* (Hoffmann–Wagner 163); 1948: *mátrafű* (MagyGyógyn. 314). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'.

A *mátra ~ nádra* szláv eredetű; a magyarba egy közelebbiről meg nem határozható szláv nyelv *nadro* vagy *nadra* (többes sz.) 'anyaméh' szava kerülhetett, jelentése a növénynevében: 'anyaméh', a szókezdő m. n ~ m változásra vö. **nadrágulya ~ N. matraguna**. A *mátrafű* növénynevének valószínűleg a R. lat. *Matricaria* (< lat. *mātrix*, gen. *mātricis* 'anyaméh' < *māter* 'anya'), lat. *mater herbarum* hatására jött létre. A névadás alapja, hogy a növény „Szülés után történő belső fájdalmakat meg-tsillapítja ez fű”, „A” méhet megtisztítja” (Csapó 170). A különféle jelentések hasonlóság alapján alakultak, ezeket a növényeket több-kevesebb sikerrel női problémák (anyaméh fájdalmak) esetén alkalmazták. Vö. **anyaméhfű, matricaria**.

Marzell *Artemisia vulgaris* a.; Genaust *Matricária* a. — **Ö:** macskanádra.

matraguna l. nadragulya

matricaria 1578: *Matricariat* gr. (Melius 161a). **J:** 'Tanacetum vulgare; gilisztazűző varádics'.

A *matricaria* a lat. *Matricaria* (< lat. *mātrix*, gen. *mātricis* 'anyaméh' *māter* 'anya') átvétele, a névadás alapja, hogy a növény a szülés utáni fájdalmakat csillapítja. A névadás magyarázatára l. még **mátrafű**. Vö. **anyaméhfű**.

Genaust *Matricária* a.

mázola 1395 k.: s^ubbiem^{us}: *mazala* vag feie^f malua (BesztSzj.: RMGI.); 1584: *mazola* (Clusius–Beythe 7); 1775: *Mazola* (Csapó 177); 1783: *Mazola* (NclB. 399); 1807: *Mahola* (Magy. Fűvészk. 394); 1948: *mázola, mahola* (MagyGyógyn. 169); — N. *mahola, mázola* (Csapody–Priszter, MNövSz. 208). **J:** 'Althaea officinalis; orvosi ziliz'.

A *mázola* az orvosi ziliz R. elnevezése; ismeretlen eredetű. Vö. **mázolamályva**.

mázolamályva 1500 k.: Altea: *Mazola m* [...] [A hiányos szó *mályva* (RMGl. 477)] (Herb. a): RMGl. 473); 1525 k.: Altea: *Mazola malwa* (Ortus: RMGl. 473). **J:** 'Althaea officinalis; orvosi ziliz'.

A *mázolamályva* összetett szó; a **mázola** előtag az 'orvosi ziliz' egyik elnevezése, a **mályva** utótag a növény másik elnevezése.

mázolaziliz 1790 k.: „Althea, Eibisch: *Máhola Ziliz* (Althea officinalis)” (Nyr. 85: 209; TESz.); 1807: *Mahola Ziliz* (Magy. Fűvészk. 394). **J:** 'Althaea officinalis; orvosi ziliz'.

A *mázolaziliz* összetett szó; Diószegi–Fazekas alkotása, a **ziliz** nemzetségnév, a **mázola** előtag megkülönböztető szerepű, a növény R. elnevezése.

medveáfonya 1998: *medveáfonya* (Priszter 304). **J:** 'Arctostaphylos uva-ursi; orvosi medveszőlő'.

A *medveáfonya* összetett szó, a szláv eredetű *medve* és a román eredetű **áfonya** összetétele. A névadás magyarázata, hogy a termés „Az Áfonyához hasonló” (Magy. Fűvészk. 263), a *medve* előtag nyilván a növény egyéb hasonló előtagú nevei alapján keletkezett; vö. **medvebogyó, medveszőlő**.

medvebogyó N. *medvebogyó* (Csapody–Priszter, MNövSz. 128). **J:** 'Arctostaphylos uva-ursi; orvosi medveszőlő'.

A *medvebogyó* a ném. *Bärenbeere* tükörfordítása, a *medve-* előtag az apró, piros bogyókra utal, amelyeket a mesebeli macskák szívesen fogyasztanak. Vö. **medveszőlő**.

Marzell *Arctostaphylos uva-ursi* a.; Genaust *Arcterícia* a.

medvefű 1578: *Medue fű* (Melius 95); 1775: *Medvefű* (Csapó 239). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'.

A *medvefű* Melius alkotása, a növény R. lat. *Trifolium Vrfinum* (Melius 95) (< lat. *ursus* 'medve') nevének részfordítása. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Bärenklee*.

Marzell *Melilotus officinalis* a.

medvehagyma 1783: *Medve-hagyma* (NclB. 355); 1791: *Medve Hagyma* (Lumnitzer 138); 1998: *medvehagyma* (Priszter 296).

J: 'Allium ursinum; medvehagyma'.

A *medvehagyma* a lat. szakny.-i *Allium ursinum* (< lat. *Allium* 'fokhagyma', lat. *ursus* 'medve') mintájára jött létre, a névadásra a ném. *Bärknoblauch* (NclB. 355) 'medvefokhagyma' is hatással lehetett.

Marzell *Heracleum sphondylium* a.; Szabó, Melius 387.

medveköröm 1. 1578: *Medue kőröm* (Melius 46); 1783: *Medve-köröm* (NclB. 392); 1998: *medveköröm* (Priszter 288). **J:** 1578: 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm | *Heracleum sphondylium*; közönséges medvetalp'. Melius nem ismerte, nem ismerhette az *Acanthust*, mely egy mediterrán növény, ismerhette viszont a közönséges medvetalpat (*Heracleum sphondylium*), és a nevek azonossága alapján a két nagyon eltérő növényt összevonta. | 1783: 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm'. | 1998: 'Acanthus'.

— **hosszúlevelű ~ 1998:** *hosszúlevelű medveköröm* (Priszter 288). **J:** 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm'. | **nyugati ~ 1998:** *nyugati medveköröm* (Priszter 288). **J:** 'ua.'. | **2. 1775:** *Medve-köröm* (Csapó 181); 1948: *medveköröm* (MagyGyógyn. 204). **J:** 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'.

A *medveköröm* Melius alkotása, a lat. *Branca Vrfina*, *Pes Vrfinus* tükörfordítása, de névalkotására a ném. *Berenklaue*, *Bern Tapp* is hatással lehetnek. A névadás alapja az, hogy a növénynek nagy, medvemancshoz hasonló tövises levelei vannak. A *medveköröm* elnevezés bekerült a mai botanikai szaknyelvbe, megkülönböztető jelzői: *hosszúlevelű* és *nyugati*. A *hosszúlevelű* jelző a levelek méretére vonatkozik, a *nyugati* jelző a növény előfordulási helyére utal. A 'nyugati medveköröm' (1.) idegen nyelvi megfelelőire vö. ném. R. *Welsch Bernklaw*, R. *italienische Bärenklau* 'olasz medveköröm', R. *Bärentatzen* 'medvemancs'. A 'közönséges medvetalp' (2.) idegen nyelvi megfelelőire vö. ang. *bear's bruch*; ném. *Bärenklau* 'medveköröm', R. *Barfüße* 'medvetalp', *Bärentatz* 'medvemancs, medveköröm', *Bi'erepratzen* 'medvemancs, medvepracli'. Vö. **medvetalp**.

Melius 46; Marzell *Acanthus mollis* a.,

Heracleum sphondylium a.; Szabó, Melius 387.

medvelapu 1903: *medvelapu* (Hoffmann–Wagner 58); 1948: *medvelapu* (MagyGyógyn. 204). **J:** 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'.

A *medvelapu* összetett szó; a *medve* előtagra l. **medveköröm**, az utótagra l. **lapu**. A névadás alapja a növény húsos, lapos, medvetalphez hasonló lapuszerű levele.

Marzell *Heracleum sphondylium* a.

medveszőlő 1783: *Medve fzőlő* (NclB. 367); 1807: *Medveszőlő* (Magy. Fűvészk. 263); 1998: *medveszőlő* (Priszter 304). **J:** 'Arctostaphylos uva-ursi; orvosi medveszőlő'. — **fanyar ~ 1841:** *fanyar Medveszőlő* (Barra 255). **J:** 'ua.'. | **orvosi ~ 1903:** *Orvosi medveszőlő* (Hoffmann–Wagner 86); 1998: *orvosi medveszőlő* (Priszter 304). **J:** 'ua.'. | **piros ~ 1998:** *piros medveszőlő* (Priszter 304). **J:** 'ua.'.

A *medveszőlő* a ném. *Bärentraube*, ill. a lat. *uva-ursi* (< lat. *ūva* 'szőlő', lat. *ursus* 'medve') tükörfordítása. A *fanyar* jelző magyarázata l. **kokojsza**, a *piros* jelző a bogyószerű csonthéjas termésre utal. Vö. **medvebogyó**.

Marzell *Arctostaphylos uva-ursi* a.; Genaust *ūva-crispa* a.

medvetalp 1. 1560 k.: *Acanthus*, siue *Acantha: Medwe Talp* (GyöngySzt.: RMGL. 675); 1578: *Medue talp* (Melius 46); 1664: „Tővillés lapú virag, *Medve talp*” (Lippay I: 107). **J:** 1560 k.: 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm'. | 1578: 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm | *Heracleum sphondylium*; közönséges medvetalp'. | 1664: 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm'. — **~fü 1783:** *Medve-talp fü* (NclB. 392). **J:** 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm'. | **2. 1578:** *Medue talp* (Melius 46); 1583: *medue talp* (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 130); 1664: *Medve talp* gr. (Lippay II: 219); 1998: *medvetalp* (Priszter 393). **J:** 1578: 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm | *Heracleum sphondylium*; közönséges medvetalp'. | 1583: 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'. | 1998: 'Heracleum; medvetalp | *Heracleum sphondylium*; közönséges medve-

talp'. — **fehervirágú ~ 1998:** *fehervirágú medvetalp* (Priszter 393). **J:** 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'. | **közönséges ~ 1998:** *közönséges medvetalp* (Priszter 393). **J:** 'ua.'. | **terjedelmes ~ 1911:** *terjedelmes medvetalp* (Cserey, Növényesztár 142); 1948: *terjedelmes medvetalp* (Halmai 39). **J:** 'ua.'. | **termetes ~ 1948:** *Termetes medvetalp* (MagyGyógyn. 204). **J:** 'ua.'. — **~fü 1525 k.:** *Branca vrsina: medwe talp fjw* (Ortus: RMGL. 256); 1577 k.: „*Medwe Talp fweth* feoz megh fa olajban” (OrvK. 46/1); 1783: *Medve talp-fü* (NclB. 348). **J:** 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'. | **3. N. medvetalp** (MagyGyógyn. 38). **J:** 'Lycopodium clavatum; kacsos korpafü'.

A *medvetalp* latin minták alapján jött létre; vö. lat. *Branca Vrfina, Pes Vrfinus*. A névadás alapja az, hogy a növénynek nagy, medvemancshoz hasonló tövíses levelei vannak: „kinek a' levele olyan mint a' tővilles lapúnak tífza zöld” (Lippay I: 107). A *medvetalp* 'nyugati medveköröm' (1.) idegen nyelvi megfelelőjére vö. ném. *Bärenappen*. A *fehervirágú* 'közönséges medvetalp' (2.) jelző megkülönböztető szerepű, a *terjedelmes ~ termetes* jelző arra utal, hogy a növény akár a 2 m-es nagyságot is elérheti. A közönséges medvetalp (2.) idegen nyelvi megfelelőire vö. ang. *bear's bruch*; R. ném. *Bärenklau* 'medveköröm', *Barfüße* 'medvetalp', *Bärenatz* 'medvemancs, medveköröm', *Bi'ereprätzen* 'medvemancs, medvepracli'. A *medvetalp* 'kacsos korpafü' (3.) valószínűleg német mintára jött létre (vö. ném. *Bärlapp*), de a növény egyéb *farkas + talp, nyom* összetételű nevei is hatással lehettek a névalkotásra, magyarázata l. még **farkastalp**. Vö. **medveköröm**.

Marzell *Acanthus mollis* a., *Heracleum sphondylium* a.; Szabó, Melius 387.

medvetapsír 1807: *medve Tapsír* (Magy. Fűvészk. 201); 1843: *medve Tapsir* (Bugát, Szóhalm. 423–424). **J:** 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'.

A *medvetapsír* Diószegi–Fazekas alkotása, a *medve* megkülönböztető előtagot a növény egyéb elnevezéseinek mintájára illesztették a **tapsír** nemzetségnév elé (vö. **med-**

vekörom, medvetalp); a névadás alapja a növény medvetalphoz hasonló húsos levele.

meggy 1. — ~fa **1395** k.: Merasius: *meg fa* (BesztSj.: RMGL. 211). **J:** 'Prunus sp.; meggy'. **2.** — **havasi~ 1783:** *Havafi Medgy* (NclB. 362); 1798: *Havasi Meggy* (Veszelszki 455). **J:** 'Vaccinium vitis-idaea; vörös áfonya'. **3.** — **havasi~ 1948:** *havasi meggy* (MagyGyógyn. 208). **J:** 'Vaccinium myrtillus; áfonya'.

A meggy ősi örökség a finnugor korból vö. osztj. Trj. *мәл: үир-мәл* 'vörös ribiszke'; zürj. V. *mol* 'gyöngy'; Lu. *нур-мол* 'tőzegáfonya'. A finnugor alapalak **molš* vagy **modž*, az eredeti jelentés 'valamilyen erdei bokor ehető bogyója' lehetett. A magyarban a szó végén *l* > *gy* változás történt. A vörös áfonya (2.) és az áfonya (3.) meggy elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növények termése hasonló a meggyhez, főleg erdőkben, magasabb területeken fordulnak elő, erre utal a *havasi* jelző. Vö. **havasicseresznye** (→ **cseresznye**).

TESz. *meggy* a.; EWUng. *meggy* a.; UEWb. 279. — **Ö:** *zelnice*~.

méh l. anya-fű

méhek árnyéka, méhek füve l. méhfű

méhek nevetése 1578: *Méhec neuetéfe* (Melius 175a); 1775: *Méhek nevetéfe* (Csapó 70); 1783: *Mehek nevetéfe* (NclB. 382); 1798: *Méhek nevetése* (Veszelszki 373). **J:** 'Ranunculus sceleratus; torzszakaboglárka'.

A *méhek nevetése* Melius alkotása: „*Apium Rifus, Méhec neuetéfe Sardonía herba*” (Melius 175a) (< lat. *apis* 'méh', *risus* 'nevetés, gúny'). A névadás magyarázata az, hogy a néphit szerint a golyvát eloszlatja a növény, de ez nem igaz, így a gyanus próbálkozásokon csak nevetni lehet. Vö. **farkasnevetőfű**.

méhekszeretőfű 1. 1578: *Méhec fzerető fű* (Melius 101a). **J:** 'Melittis melissophyllum; déli méhfű'. **2. 1595:** *mehek zerető fiju* (Beythe 84); 1783: *Méhek fzerető-fű* (NclB. 389). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'.

A *méhekszeretőfű* és a *méhektartófű* elnevezés Melius alkotása; a lat. szakny.-i *Melissa*

(< gör. *mélissa, mélitta* 'méh', *méli* 'méz') hatására jöttek létre, Melius így magyarázza: „Ha ki fzakafzod à viragát édes, efsz hiyác Meliphyllonnac, *Méhec fzerető fűnec*” (Melius 101a). Az orvosi citromfű (2.) *méhekszeretőfű* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növényt szintén kedvelik a méhek. Vö. **méhfű, mézfű**.

méhektartófű l. méhekszeretőfű

méhfű 1. 1520 k.: Thymus: *meeh fy* vt waradycz (Növ.: RMGL. 751). **J:** 'Thymus sp.; kakukkfű'. **2. 1525** k.: Apium: *Meehfjw* (Ortus: RMGL. 256); 1600 k.: *apiago: Meeh fű* (BrassSzt.: RMGL. 257); 1577 k.: *Mehfwet* gr. (OrvK. 345/31); 1590: *Apiastrum* vel *melissa: Meh fű* (SzikszF.: RMGL. 256); 1664: *Melilla Melifza, méreg nyomó fű, Méh fű* (Lippay II: 44). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'. — **kerti ~ 1775:** *Kerti méh-fű* (Csapó 183); 1783: *Kerti Méh-fű* (NclB. 389); 1998: *kertiméhfű* (Priszter 427). **J:** 'ua.'. **3. 1578:** *Méh fű* (Melius 101). **J:** 'Melittis melissophyllum; déli méhfű'. — **déli ~ 1998:** *déli méhfű* (Priszter 427). **J:** 'ua.'. **erdei ~ 1775:** *Erdei méh-fű* (Csapó 184); 1783: *Erdei Méh-fű* (NclB. 390). **J:** 'ua.'. **4.** — **kerti ~ 1911:** *kerti méhfű* (Cserey, Növényiszótár 272); 1948: *kerti méhfű* (MagyGyógyn. 237). **J:** 'Satureja hortensis; borsika'. **5. méhfűnek árnyéka 1578:** *Méhfűnec árnyéka* (Melius 120). **J:** 'ua.'. **6. méhek füve, árnyéka 1578:** *Méhec fűnec* (Melius 120). **J:** 'ua.'. **7. méhek füve 1578:** *Méhec fűnec* (Melius 120). **J:** 'ua.'.

A *méhfű* 'kerti kakukkfű' (1.), 'orvosi citromfű' (2.), 'déli méhfű' (3.) a R. lat. *apiacum, apiago, apiastrum* (< lat. *apis* 'méh') és a lat. szakny.-i *Melissa* 'méh' (< k. lat. *melissa* a lat. *melissophyllum, melissophyllum* 'mézlevél' rövidítése < gör. *melissophyllum* 'méhlevél' < gör. *mélissa, mélitta* 'méh', *méli* 'méz', *phýllon* 'levél') fordításával keletkezett. A névadás magyarázata, hogy a növények virágzaskor messziről odacsalogatják a méheket, Melius így magyarázza: „à Méhec igen fzeretic, dongyác, igen hordnac erről” (Melius 118). A *kerti méhfű* 'borsika' (4.) hasonlóságon alapuló névátvi-

tellel jött létre, a növényt a méhek kedvelik. A *méhfűnek árnyéka* és a *méhek árnyéka* 'borsika' (4.) Melius alkotásai, a lat. *thymi vmbra* (< lat. *umbra* 'árnyék') fordításával hozta létre: „Thymi vmbra à Méhfűnek árnyéka, mert igen hafonlo à Mehec fűüéhez” (Melius 120). A *méhek füve* Melius egyik névalkotó technikáját is bemutatja, Melius itt egy másik növény, a *méhfű* 'déli méhfű' (3.) nevét adta a borsikának (4.): „mert igen hafonlo à Mehec fűüéhez” (Melius 120). Vö. **mézfű**.

Marzell *Melissa officinalis* a.; EWUng. *méh* a.; Genaust *Melissa* a.

méhfűnek árnyéka l. **méhfű**

méhvirág 1. 1841: *méhvirág* (Barra 315).

J: 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'. ■ **2.** N. *méhevírág* (MagyGyógyn. 219; Halmai 15, Jávorka 845). **J:** 'Borago officinalis; kerti borágó'. ■ **3.** N. *méhevírág* (MagyGyógyn. 230). **J:** 'Lamium album; fehér árvacsalán'. ■ **4.** N. *méhvirág* (MagyGyógyn. 222; Jávorka 848). **J:** 'Pulmonaria officinalis; pettyegedett tüdőfű'.

A *méhvirág* 'orvosi citromfű' (1.) magyarázata l. **méhfű**. A kerti borágó (2.) *méhvirág* elnevezésének finnugor eredetű *méh* előtagja a növény szép kék virágjára utal, amelyet a méhek kedvelnek. A fehér árvacsalán (3.) *méhvirág* elnevezésének alapja, hogy a virágokról mézet gyűjtenek a méhek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Bienensaug*. A pettyegedett tüdőfűvet (4.) szintén kedvelik a méhek, a névadás magyarázata l. még **dongóvirág**, **darázsvirág**, **szopókavirág**.

Marzell *Pulmonaria officinalis* a.; EWUng. *méh* a.

melissza 1664: Meliffa *Melifza*, méreg nyomó fű, Méh fű (Lippay II: 44); 1807: *Melissza* (Magy. Fűvészk. 353). **J:** 'Melissa; citromfű'. — **citromszagú** ~ **1807:** *citromszagú Melissza* (Magy. Fűvészk. 354); 1998: *citromszagú melissza* (Priszter 427). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'. — **~fű 1533:** *Melissa*; Mellissen: *Melis fy* (Murm.: RMGl. 256). **J:** 'ua.'

A *melissza* a lat. szakny.-i *Melissa* (< k. lat. *melissa* a lat. *melissophyllon*, *melisphyllum* 'mézlevél' rövidítése < gör. *melissóphyllon* 'méhlevél' < gör. *mélissa*,

mélitta 'méh', *méli* 'méz', *phýllon* 'levél') átvétele, a növényt szeretik a méhek. A *citromszagú* jelzőre l. **citromfű**.

Genaust *Melissa* a.

mellfű 1775: *Mély-fű* (Csapó 79); 1783: *Mely-fű* (NclB. 340), 1798: *Mely-fű* (Veszelszki 45); 1903: *mellfű* (Hoffmann–Wagner 40). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyészucsor'.

A *mellfű* a finnugor eredetű *mell* 'az emberi törzs felső elülső része' és a *fű* összetétele, a kesernyészucsor gyógyászati felhasználására utal: levéltelen hajtását mellfájás kezelésére használták, Csapó így írt a növény hasznáról: „A[sz]zony ember melyjeinek keménységet 's dagadását az öszve zuzott és réa rakott levelek meg-gyógyítják” (Csapó 80).

EWUng. *mell* a.

menta 1. 1395 k.: „Menta: *manta*” (Beszt-Szj.: RMGl. 485); 1405 k.: *menta* (SchlSzj.: RMGl. 485); 1519: *meentaath* gr. (JordK.: TESz.); 1533: *Menta*; Myntz: *Menta* (Murm.: RMGl. 486); 1895: *mínta* (TESz.); — N. *mēnta* (SzegSz.); *mēntét* gr. (ÚMTsz.). **J:** 'Mentha sp.; menta'. — **vízi** ~ **1578:** *vízi Ménta* (Melius 103); 1775: *Vízi Ménta* (Csapó 186); 1998: *vízi menta* (Priszter 427). **J:** 'Mentha aquatica; vízi menta'. | **fekete** ~ **1775:** *Fekete Ménta* (Csapó 186); 1783: *Fekete Ménta* (NclB. 386). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **angol** ~ **1948:** *Angolmenta* (MagyGyógyn. 246); 1998: *angol menta* (Priszter 427). **J:** 'Mentha x piperita; borsmenta'. | **borsos** ~ **1841:** *borsos ménta* (Barra 310); 1998: *borsos menta* (Priszter 427); — N. *borsosmenta*, *borsosmenta* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. | **édes illatú kerti** ~ **1578:** *édes illatu kerti méntác* (Melius 113). **J:** 'ua.'. | **elme indító házi** ~ **1578:** *elme indito házi Ménta* (Melius 104a). **J:** 'ua.'. | **házi** ~ **1578:** *Házi Ménta* (Melius 104a). **J:** 'ua.'. ■ **3.** — **vízi fekete** ~ **1578:** *Vízi fekete ménta* (Melius 107). **J:** 'Rorippa nasturtium-aquaticum; vízitorma'. ■ **4.** — **erdei** ~ **1578:** *Erdei Méntánac* gr. (Melius 109a). **J:** 'Acinos arvensis; csomborpereszfény'. | **jó szagú kedves** ~ **1578:** *Ió fžagu kedues Méntánac* gr. (Melius 109a). **J:** 'ua.'. ■ **5.** — **erdei** ~ **1783:** *Erdei Ménta* (NclB. 389). **J:** 'Nepeta cataria; illatos macskamenta'. | **erdei hegyi** ~ **1578:**

erdei és hegyi Ménta (Melius 103). **J:** 'ua.'. | **erdei fehér ~ 1578:** *erdei feyér Méntát* gr. (Melius 103). **J:** 'ua.'. | **hegyi ~ 1578:** *hegyi Ménta* (Melius 103). **J:** 'ua.'. | **6.** — **lapos~ 1783:** *Lapus Menta* (NclB. 414); 1798: *Lapos ménta* (Veszelszki 308). **J:** 'Tanacetum balsamita; Boldogasszony tenyere'. | **széles~ 1798:** *széles ménta* (Veszelszki 309). **J:** 'ua.'. | **7.** — **széles~ 1841:** *széles* vagy *lapos ménta* (Barra 209). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág'. | **lapos~ 1841:** *lapos ménta* (Barra 209). **J:** 'ua.'.

A *menta* latin eredetű; vö. lat. *menta*, *mentha* 'menta'. Ez a gör. *μίνη* ~ *μίνα* 'ua.' átvétele. A latin szó kimutatható számos európai nyelvből; vö.: ném. *Minze*; fr. *menthe*; or. *мята*. A *vízi* 'vízi menta' (1.) jelző magyarázata, hogy a növény „nedves helyeken terem” (Veszelszki 117). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *water mint*; ném. *Wasserminze*. A *menta*-fajokat idegpanaszok kezelésére használták, innét Melius *elme indító házi menta* 'borsmenta' (2.) elnevezése. A vízitorma (3.) *menta* elnevezése hasonlóság alapján jött létre, íze, illata hasonló a mentáéhoz. Az *erdeimenta* és *jó szagú, kedvesmenta* 'csomborpereszleny' (4.) Melius alkotásai; az *erdei* jelző a növény előfordulási helyére, a *jó szagú kedves* jelzők a növény illatára utalnak. A régi herbáriumokban minden illatos növényt *jó szagú* jelzővel illették: vö. *idő szagú Iuniperus* (Melius 30a), *idő szagú fárga Iuolya* (Melius 71a), *Mezei idő szagú ménta* (Melius 104a) stb. A *hegyi* 'illatos macskamenta' (5.) jelző a lat. szakny.-i *Calamintha montana* (< lat. *montānus* 'hegy-'), utótagjának fordításával jött létre. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Bergmüntz* (Melius 103). A Boldogasszony tenyere (6.) *menta* illatú, a *lapos, széles* jelzők a levelek formájára vonatkoznak. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. R. ném. *balsam mintz*, *Münzbalsam*. Az őszi margitvirág (7.) *menta* elnevezését hasonlóság alapján kapta: „méntához hasonló balsam illatú” (Barra 209).

BotTört. 52; Fludorovits, LatJsz. 42; Kniezsa, SzlJsz. 887; Marzell *Calamintha acinos* a., *C. officinalis* a.; Szabó, Melius 416; TESz.; EWUng. — **Ö:** *bors-*, *csombor-*, *kösz-*

vény-, *ló-*, *macska-*, *polaj-*.

mentája l. **Boldoganya** ~ (→ **Boldogasszony mentája**)

menyétborza N. *menyétborza* (Magy-Gyógyn. 263); *menyét-borza* (Jávorka 978). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyész csucsor'.

A *menyétborza* népi elnevezés, a magyar nyelvben keletkezett összetétel; a *menyét* és a *borz* állatnevek összetétele, a név a növény mérgező hatására utal.

menyddörgőfű 1595: *menyddörgő fiju* (Beythe 112); XVI. sz. v.: *Barba Iovis*. *Semper uium: Menyddörgő fű* (De Herbis: RMGI. 258); 1775: *Mennydörgő-fű* (Csapó 98). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'.

A *menyddörgőfű* a ném. *Donnerbar* (NclB. 372), *Donnerkraut* tükörfordítása, a névadás alapja az a hiedelem, hogy a házak tetején található kövirózsa elhárítja a villámcsapást.

menygyökér 1578: *Meny gyökér* (Melius 176). **J:** 'Ranunculus bulbosus; gumós boglárka'.

A *menygyökér* Melius alkotása, a ném. *Grußwurtz* tükörfordítása. Melius ezt írja: „Németül Kleiner Hanenfus/ Grußwurtz, *Meny gyökér*” (Melius 176).

méreg l. **farkas-**, **tyúk-**

méregfű 1. 1578: *méreg fűnec* gr. (Melius 155a); 1783: *Méreg-fű* (NclB. 379). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'. | **2. 1903:** *méregfű* (Hoffmann–Wagner 109); 1948: *méregfű* (Halmai 5). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'.

A *méregfű* 'farkasölő sisakvirág' (1.) és 'Katika-sisakvirág' (2.) név a növények gyökerében található mérgező anyagra utal; valamennyi sisakvirágfaj 'Aconitum' mérges. A *méregfű* Melius Herbáriumában tűnik fel, a ném. *Giftkraut* (Veszelszki 23) tükörfordítása. Melius így ír a farkasölő sisakvirágról (1.): „Felette ronto, és halálos” (Melius 155a). Veszelszki a névadást azzal magyarázza, hogy „Ez a mérges fűvek között legmérgelesebb, embert, barmot, ha meg-elzi, egyeránt el-öl” (Veszelszki 319), „minden állatot meg-ölnek” (Veszelszki 23).

Marzell *Aconitum napellus* a.

méreggyilok 1966: *méreggyilok*

(Csapody–Priszter, MNövSz. 129); 1998: *méreggyilok* (Priszter 537). **J:** 'Vincetoxicum hirundinaria; közönséges méreggyilok'. — **selymesmagú ~ 1903:** *selymesmagú méreggyilok* (Hoffmann–Wagner 51). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1998:** *közönséges méreggyilok* (Priszter 537). **J:** 'ua.'.

A *gyilok* 'ölés' nyelvújítási alkotás, elvonás a *gyilkos* szóból, a *méreggyilok* növénynév jelentése 'mérget gyilkol, méregölő', a névadás magyarázata, hogy a növényt különféle mérgek ellenszereként alkalmazták. Vö. **méregölőfű**.

TESz. *gyilkos* a.; EWUng. *gyilkos* a.

méreggyökér l. **méregölőfű**

méreggyőzőfű 1577 k.: „Fechke fweth de az gyeokereth, kyth *merêgh gÿêzeo fwnek* is hÿnak, teord megh, teod az fakadekra” (OrvK. 175/26), „*Merêgh gÿêzê fweth* az kyth nemelyek Feczke fwnek is hÿnak” (OrvK. 615/33). **J:** ? 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű | méreg semlegesítésére használható növény, pl. *Ranunculus sceleratus*; torzskaboglárrka, Vincetoxicum hirundinaria; közönséges méreggyilok'.

A **méreggyőzőfű** valószínűleg magyar alkotás, a *méreg* 'élő szervezetre káros, halált okozó anyag', a *győz* 'diadalmaskodik' ige -ő folyamatos melléknévi igenévképzős származékának, valamint a *fű* magyarázó utótagnak az összetétele. A név olyan növényre utal, amelyet méreg semlegesítésére használtak. Vö. **méregölőfű**.

méregnyomófű 1590: *Melissa*: Mez fű, *vág, merég niomo fű* (SzikszF.: RMG1. 257); 1664: *Meliffa Melifza, méreg nyomó fű*, *Méh fű* (Lippay II: 44). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'.

A **méregnyomófű** valószínűleg magyar alkotás, a *méreg* 'élő szervezetre káros, halált okozó anyag', a *nyom* 'sajtol, szorít' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származékának, valamint a *fű* magyarázó utótagnak az összetétele. A névadás alapja az, hogy a növényt különféle mérgezések ellen használták: „igen io kigyonak es dihős Ebnek marafat vele mofnij” (Beythe 84a).

méregölőfű 1775: *Méregölő-fű* (Csapó 261); 1783: *Méreg-ölő-fű* (NclB. 344); 1798:

Méreg-ölő-fű (Veszelszki 76). **J:** 'Vincetoxicum hirundinaria; közönséges méreggyilok'. || **méreggyökér 1841:** *méreggyökér* (Barra 272). **J:** 'ua.'. || **méregölő 1.** — **vízi méregölő 1903:** *vízi méregölő* (Hoffmann–Wagner 76); 1911: *vízi méregölő* (Cserey, Növényiszótár 9). **J:** 'Alisma plantago-aquatica; vízi hídór'. || **2.** — **orvosi méregölő 1903:** *Orvosi méregölő* (Hoffmann–Wagner 51). **J:** 'Vincetoxicum hirundinaria; közönséges méreggyilok'. || **3.** **1948:** *méregölő* (Hoffmann–Wagner 110). **J:** 'Aconitum anthora; méregölő sisakvirág'.

A **méregölőfű** 'közönséges méreggyilok' a lat. *vincetoxicum* (< lat. *vinco* 'legyőz', lat. *toxicum* 'mérgező') tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a gyöktörzset mérgek (főleg kígyómarás) ellenszeréül használták. A **méregölő** elvonással jött létre a **méregölőfű** elnevezésből, ezeket a növényeket különféle mérgek semlegesítésére használták: a vízi hídór (1.) és a közönséges méreggyilok (2.) semlegesíti a csörgőkígyó mérget, ezért kígyómarást kezeltek vele, a méregölő sisakvirágról (3.) Veszelszki ezt írta: „ez a fű minden egyéb ártalmas fűveknek mérge, kivált a farkas répa ellen” (Veszelszki 62). A **vízi** 'vízi hídór' (1.) jelző magyarázatára l. **víz-fű**.

Genaust *vincetoxicum* a.

meresztőfű N. *meresztőfű* (MagyGyógyn. 59; Csapody–Priszter, MNövSz. 109). **J:** 'Orchis; kosbor'.

A **meresztőfű** a *mereszt* 'mereven kinyújt' -ő folyamatos melléknévi igenévképzős származékának és a *fű* magyarázó utótagnak az összetétele. A név magyarázata, hogy a növény szerelmi vágyat képes gerjeszteni, ill. növelni. Vö. **nőszőfű**.

mérgezőfű 1775: *Mérgező-fű* (Csapó 88). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'. — **elfordult ~ 1798:** *el-fordult mérgező-fű* (Veszelszki 23). **J:** 'ua.'.

A **mérgezőfű** Csapó alkotása, a nevet nyilván a **mérgezőfű** elnevezés alapján hozta létre. Az **elfordult** jelző magyarázatát l. **elfordultfű**.

mérgező vad harapást gyógyító fű 1578: *Mérgező vad harapása gyógyító fű* (Melius

151); 1775: *Mérges vad-harapást gyógyító-fű* (Csapó 205). **J:** 'Echium vulgare; közönséges kígyószisz'. || **kígyómarást gyógyító fű 1. 1798:** *Kígyó-marást gyógyító-fű* (Veszelszki 196). **J:** 'ua.'. || **2. 1775:** *Kígyómarást-gyógyító-fű* (Csapó 23); 1783: *Kígyó marást gyógyító-fű* (NclB. 408). **J:** 'Tragopogon pratensis; réti bakszakáll'.

A *mérges vad harapást gyógyító fű* Melius alkotása, körülírással név, a névadás alapja, hogy „Mérges állat harapást gyógyította à vize, fuccullá” (Melius 151a). Veszelszki *kígyómarást gyógyító fű* elnevezésének magyarázata, hogy a virágszirmok alakja, a virágból kiálló porzók és bibék kitért szájú, kinyújtott nyelvű kígyó képét idézik, ezért úgy vélték, hogy kígyómarás gyógyítható vele. A *kígyómarást-gyógyító-fű* 'réti bakszakáll' valószínűleg téves, a növényt nem használták kígyómarás gyógyítására. Vö. **kígyószisz**.

Szabó, Melius 430.

mester l. erdei-

mestergyökér 1903: *mestergyökér* (Hoffmann–Wagner 58); 1948: *mestergyökér* (MagyGyógyn. 204). **J:** 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'.

A *mestergyökér* feltehetőleg más hasonló növény nevének átvétele németből, vö. R. ném. *Meisterwurtz*, *Meisterwurz* 'Astrantia maior'. A név Wagner téves alkotása, amelyet aztán későbbi gyógynövény könyvek szerzői is tévesen átvettek. Vö. **császárgyökér**.

Marzell *Astrantia maior* a.

mételmaszlag 1948: *Metelmaszlag* (MagyGyógyn. 267); 1998: *mételmaszlag* (Priszter 355). **J:** 'Datura metel; mételmaszlag'.

A *mételmaszlag* összetett szó, a *métely* előtag déli szláv eredetű; vö. blg. *memúl* 'májmetely, mételykór'; mac. *memul* 'ua.'; szln. *metilj* 'a kergeféreg hólyagférgé, juh-métely', a *métely* szót 1803-tól (MNy. 54: 346) használták mérgező növények nevéként. Az utótagra l. **maszlag**, szintén mérgező növények összefoglaló neve.

TESz. *métely* a.; EWUng. *métely* a.

metélőhagyma l. hagyma

meténg 1. 1520 k.: „flos, Iouis: *netheng* Boncz fy” (Növ.: RMGL. 122); 1577 k.:

Metjngêth gr. (OrvK. 514); 1583: *meténg* Peruinca. *clematis daphnoides* (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 133); 1775: *Meteng* (Csapó 45); 1783: *Meténg* (NclB. 343). **J:** 1520 k.: 'valószínűleg valamiféle örökzöld növény, esetleg *Sempervivum tectorum*; kövirózsa'. | 1577 k.: 'Vinca minor; kis meténg'. — **kis ~ 1998:** *kis meténg* (Priszter 537). **J:** 'Vinca minor; kis meténg'. | **örökzöld ~ 1998:** *örökzöld meténg* (Priszter 537). **J:** 'ua.'. | **télizöld ~ 1998:** *télizöld meténg* (Priszter 537). **J:** 'ua.'. — **~fű 1798:** *Meteng-fű* (Veszelszki 165). **J:** 'ua.'. || **2. 1590:** *Vrtica periuuncta: Meteng* (SzikszF.: RMGL. 493). **J:** 'Lamium sp.; árvacsalán'.

A *meténg* ismeretlen eredetű, az *örökzöld*, *télizöld* jelzők arra utalnak, hogy a növény télen sem hullatja le a levelét. Vö. **télizöld**.

TESz.; EWUng. — **Ö: bervéng-**

metterfű 1. 17. sz.: *Metter fű* (MNy. 56: 406); 1798: *Metter-fű* (Veszelszki 155). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'. || **2. 1775:** *Mettér-fű* (Csapó 170); 1783: *Metter-fű* (NclB. 418). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág'.

A *metterfű* a ném. *Metterkraut* (Melius 161) 'Mutterkraut, anyafű' (< a lat. *matrona* (*herba matronae*), k. lat. *matricaria* < lat. *mātrix*, gen. *mātricis* 'anyaméh' < *māter* 'anya' szóra megy vissza) előtagjának átvételével, utótagjának fordításával jött létre. Vö. **mátrafű**.

méz l. kő-, kő-páfrány, macska-, ördög-e

mézelke 1. — édes ~ 1578: *édes Mézelkénec* gr. (Melius 101a). **J:** 'Melittis melisophyllum; déli méhfű'. | **jó és igaz ~ 1578:** *id és igaz Mézelke* (Melius 102). **J:** 'ua.'. || **2. 1775:** *Mézelke* (Csapó 183); 1783: *Mézelke* (NclB. 389). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'.

A *mézelke* 'nagyon édeske' nevet a finnugor eredetű *méz* szóból alkották -l képzővel (vö. 1528: *méézlő* sz. 'nagyon édes') és -ke kicsinyítő képzővel. A névadás magyarázata, hogy a növények virágai illatosak, a méhek kedvelik, és a virágokról mézet gyűjtenek. Vö. **mézagánc**.

TESz. *méz* a.; EWUng. *méz* a.; UEWb. 273. — **Ö: macska-**

mézelkemézőgáncs 1813: *Mézelke Méz-gáncs* (Magy. Fűvészk. 2. 380). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'.

A *mézelkemézőgáncs* összetett szó, a növény két régi elnevezésének összetétele. Az előtagra l. *mézelke*, az utótagra l. *mézőgáncs*.

mézőfü 1. 1590: *Melissa: Mez fű*, vag, me-reg niomo fű (SzikszF.: RMGl. 257); 1948: *mézőfü* (MagyGyógyn. 234). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'. — **citromszagú ~ 1998:** *citromszagú mézőfü* (Priszter 427). **J:** 'ua.'. l. **kerti ~ 1798:** *Kerti-Méz-fű* (Veszelszki 63). **J:** 'ua.'. ll. **mézővirág 1841:** *mézővirág* (Barra 315). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1775:** *Méz-fű* (Csapó 124); 1783: *Méz-fű* (NclB. 389). **J:** 'Thymus vulgaris; kerti kakukkfű'. ■ **3. 1841:** *mézőfü* (Barra 314). **J:** 'Thymus serpyllum; vadkakukkfű'.

A *mézőfü* 'orvosi citromfű' (1.) a lat. szakny.-i *Melissa* (< gör. *mélissa*, *mélitta* 'méh', *méli* 'méz') fordításával keletkezett. A kerti kakukkfű (2.) és a vadkakukkfű (3.) *mézőfü* nevét hasonlóság alapján kapta, szintén illatos növények, és a méhek mézet gyűjtenek az illatos virágokról. Vö. *méhfű*, *melissza*.

Marzell *Melissa officinalis* a.; Genaust *Melissa* a.

mézőga l. **arab~**

mézőgáncs 1. 1583: *mézőganchy* (Clusius–Beythe 5a; BotTört. 130); 1775: *Mézőgáncs* (Csapó 184); 1783: *Mézőgáncs* (NclB. 390). **J:** 'Melittis melissophyllum; déli méhfű'. ■ **2. 1584:** *mézőganchy* (Clusius–Beythe 20); 1783: *Mézőgáncs* (NclB. 389); 1798: *Mézőgáncs* (Veszelszki 63). **J:** 'Melissa officinalis; orvosi citromfű'.

A *mézőgáncs* a szláv eredetű *mézőga* 'nyúlós növényi váladék' szóból származik, a növények virágainak gazdag méztartalmára utal; a névadás magyarázatára l. még *mézelke*.

TESz. *mézőga* a.; EWUng *mézőga* a. — **Ö:** *mézelke~*.

mézőkerep 1948: *mézőkerep* (MagyGyógyn. 145). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'. — **patikai ~ 1841:** *patikai mézőkerep* (Barra 104), *patikai Mézőkerep* (Barra 107). **J:** 'ua.'.

A *mézőkerep* összetett szó, a növénynév létrejöhetett a *sárkerep* (első megjelenése:

1470 k.) növénynév analógiájára, a *méz* előtagra l. *mézőfü*, a *kerep* utótagra l. *sárkerep*. A névadás alapja a méztartalmú virág; idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Honigklee*, *Hummelklee*. A *mézőkerep* előtagja népetimológiával keletkezett.

Marzell *Melilotus officinalis* a.

miatyánkborzó 1998: *miatyánkborzó* (Priszter 288). **J:** 'Abrus precatorius; imádságbokor'.

A *miatyánkborzó* a ném. *Paternoster-Erbse* tükörfordítása. A névadás magyarázatára l. *imádságbokor*.

Marzell *Abrus precatorius* a.

mimóza — **nílusi~ 1805–13:** *Nilusi Mimosa* (Márton, Növ. LXXXIV, 7: 50). **J:** 'Acacia senegal; gumiakácia'. — **~fa 1805–13:** „A' *Mimosa fa* az, a' melly termi a' hies Arabiai fatsipát" (Márton, Növ. LXXXIV, 7: 50). **J:** 'ua.'.

A *mimóza* lat. eredetű; vö. botanikai lat. *mimosa* 'szemérmes érzőke, mimóza'. Ezt a lat. *mimus* 'színész' alapján képezték. Az elnevezés a növénynek arra a tulajdonságára utal, hogy a levelek mintegy szerepjátszásra, érintésre összecukódnak és lekonyulnak. Kimutatható számos európai nyelvből; vö. ném. *Mimose*; fr. *mimosa*; or. *μυμóζα*. A *nílusi-mimóza*, *mimóza* Márton alkotásai, a nevek nem kerültek be a köznyelvbe. A *nílusimimóza* a ném. *Nilmimose* tükörfordítása.

Márton, Növ. LXXXIV, 7: 50; TESz.; EWUng.

mindenkorélő 1578: *Mindenkor élő* (Melius 32); 1775: *Mindenkor élő* (Csapó 97); 1783: *Mindenkor-élő* (NclB. 371). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'.

A *mindenkorélő* Melius alkotása, a lat. *Semper vivum* (Melius 32) (< lat. *sempervivus* 'örökké élő'), ill. a lat. *Aizoon* (< gör. *aeizōon* 'mindenkor élő') tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a növény télen is zöld.

Szabó, Melius 381; Genaust *Aizoon* a., *semperflórens* a.

mindenkorzöld 1578: *Mindenkor zöld* (Melius 183a); 1775: *Mindenkor zöld* (Csapó 45). **J:** 'Vinca minor; kis meténg'. ll. **mindenkorzöldellő 1783:** *Mindenkor-zöldellő* (NclB. 371). **J:** 'Sempervivum tectorum; kövirózsa'.

A *mindenkorzöld* a lat. *pervinca* 'immergrün; mindig zöld, örökzöld' tükörfordítása, de a névadásra a német elnevezések is hatással lehetnek; vö. ném. *Singrün*, (Melius 183a), *Wintergrün* (Csapó 45), *Immergrün*. A névadás alapja, hogy a növény örökzöld. A *mindenkorzöldellő* valószínűleg hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növény szintén örökzöld.

Genauast *Vínca* a.

mindent gyógyító fű 1775: *Mindent gyógyító-fű* (Csapó 189). **J:** 'Angelica archangelica; orvosi angyalgyökér'.

A *mindent gyógyító fű* növénynevét Csapó alkotása, az elnevezés alapja, hogy a növényt sokféle betegség gyógyítására használták. Csapó a következő megbetegedések esetén javasolja használatát: „Méreg ellen”, „Peftis ellen”; „Melly-rekedésről”, „Szemek homályoságáról”, „Sebről” (Csapó 10). Vö. **angyélika**.

minden zárt feltörő fű N. *minden zárt feltörő* és vérrel harmatozó *fű* (MagyGyógyn. 104); *mindenzárt feltörő fű* (Nyr. 4: 123). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'.

A *minden zárt feltörő fű* népi név, a matyó néphit szerint a növény felnyitja a legerősebb zárat: „Olyan fű ez, hogyha a ló a réten véletlenül hozzáér, egyben kinyílik a béklyó a lábán, vagy ha bezárt kapu felett kétfelé szakítják, az is könnyen felpattan magától” (NéprÉrt. 1913: 244), „A székely vagy oláh-nép tenyerében vágva kinyit minden zárt, még ha 100 mérföldre lenne is” (TermTudKözl. 28: 202). Vö. **vasfű**.

mirhafű 1742: *mirhafű* (TESz. *mirha* a.); 1783: *Mirha-fű* (NclB. 344). **J:** 'Chenopodium botrys; mirigyes libatop'.

A *mirha* latin eredetű; vö. lat. *myrrha*, *murra*, *murrha* 'mirha'. A névadás alapja a levelek erős, fűszeres illata. A mirigyes libatop mediterrán gyógynövény volt, göröcsoldó-szer és fűszernövény, a XVII. századtól kezdve fokozatosan helyettesítette az amerikai kontinensről származó mirhalibatopot 'Chenopodium ambrosioides'.

mirigyfű 1775: *Mirigy-fű* (Csapó 190); 1783: *Mirigy-fű* (NclB. 416). **J:** 'Petasites hybridus; közönséges acsalapu'.

A *mirigyfű* névadás szemléleti magyarázata az, hogy a növényt pestis gyógyítására használták; vö. *mirigy* (1513: 'pestis, döghalál').

TESz. *mirigy* a.; EWUng. *mirigy* a.

mirtusz 1. — ~fa 1533: „Myrtus: *Myrtus fa*” (TESz. *mirtusz* a.). **J:** 'Myrtus sp.; mirtusz'. ■ **2.** — **erdei~ 1578:** *erdei Mirtus* (Melius 56a). **J:** 'Ruscus aculeatus; szúrós csodabogyó'.

A *mirtusz* latin eredetű; vö. lat. *myrtus* 'mirtusz(fa)'. Az *erdeimirtusz* Melius alkotása, a név hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növény „hasonló à Mirtus fához” (Melius 56a), mindkét növény örökzöld, a levelek is hasonlóak. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. (*knee*) *holly*; ném. *Dornmyrte*, *Myrtendorn*.

TESz. *mirtusz* a.; EWUng. *mirtusz* a.

misegyertya 1583: „... atque Vngris *Mise gyertya*, id est missalis candela sine cerens dicitur” (Clusius–Beythe 23); 1590: *Orobanche*: *Iste nila, mise gyertya* (SzikszF.: RMGI. 529) 1783: *Mise-gyertya* (NclB. 392). **J:** 'Orobanche alba; fehér vajvirág'. — ~fű 1767: „*Mise gyertya fű*: *Orobanche*” (PPB.); 1798: *Mise-gyertya-fű* (Veszelszki 332). **J:** 'ua'.

A *misegyertya* a lat. *missalis candela* tükörfordítása, a névadás alapja, hogy a növény gyertyához hasonlítható. Rapaics szerint a névadás motivációja az, hogy a kibontakozó virágzata gyertyalánghoz meglepően hasonlít. Fialowski szerint viasz színű, nem elágazó száráról kapta a „gyertya” nevét.

Nyr. 9: 63; Mollay, Növénynevek 85–88.

mocsárvirág 1. 1783: *Motsár virág* (NclB. 383); 1791: *Motfár virág* (Lumnitzer 234). **J:** 'Caltha palustris; mocsári gólyahír'. ■ **2.** N. *mocsárvirág* (MagyGyógyn. 315). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'.

A *mocsárvirág* szláv eredetű *mocsár* 'süpedékes vízinövényekkel benőtt terület' előtagjának magyarázata, hogy a mocsári gólyahír (1.) és a martilapu (2.) nedves helyeken fordul elő.

mogyoró l. varjú~

mogyoróalja 1. 1578: *Mogyoro allya* (Melius 130a); 1775: *Mogyoró allya* (Csapó

130); 1783: *Mogyoró alya* (NclB. 370); 1798: *Mogyoró-allja* (Veszelszki 75). **J:** 'Asarum europaeum; kereklevelű kapotnyak'. — **~fü 1841:** *mogyoróallyfü* (Barra 387). **J:** 'ua.'. **2. 1813:** *Mogyoróallja* (Magy. Fűvészk. 2. 380). **J:** 'Hepatica nobilis; nemes májvirág'. — **~fü 1783:** *Mogyoró-alya-fü* (NclB. 380); 1791: *Mogyoró-álya-fü* (Lumnitzer 222); 1903: *mogyoróalja fü* (Hoffmann–Wagner 116). **J:** 'ua.'. **3.** — **~fü N. mogyoróāja-fü** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'Ajuga reptans; indás ínfü'.

A *mogyoróalja* 'kereklevelű kapotnyak' (1.) magyarázata, hogy a növény árnyékos területeken, mogyorófák alatt fordul elő: „Erdőn terem az Mogyoro fák alatt is Czac à gyökere névén vagy on ereye” (Melius 130a). A *mogyoróalja* növénynévre valószínűleg a ném. *Haselwurz* 'mogyorógyökér' (Melius 130a) is hatással lehetett. A *mogyoróalja* 'nemes májvirág' (2.) és 'indás ínfü' (3.) elnevezés hasonlóság alapján alakult ki, a növények szintén erdőben, árnyékos helyeken, gyakran mogyoróbokrok alatt fordulnak elő. A nemes májvirág (2.) idegen nyelvi megfelelőjére vö. R. ném. *Hasselblaume* 'mogyoróvirág'. Vö. **mogyorógyökér.**

Marzell *Anemone hepatica* a.

mogyoróalj kapotnyak l. **kapotnyak**

mogyorógyökér 1841: *mogyoró gyökér* (Barra 387). **J:** 'Asarum europaeum; kereklevelű kapotnyak'.

A *mogyorógyökér* a ném. *Haselwurz* tükröfordítása, a *gyökér* magyarázó utótag arra utal, hogy elsősorban a kereklevelű kapotnyak gyökerének van gyógyító hatása: „Czac a gyökere névén vagy on ereye” (Melius 130). Vö. **mogyoróalja.**

Barra 387.

mogyoróhagyma 1395 k.: *ascola: moniora hagma* (BesztSzi.: RMGL. 289); 1405 k.: *ascola: monyaro hagma* (SchlSzi.: RMGL. 289); 1520 k.: *Ascalonia: monyaro hagma* (Növ.: RMGL. 289); 1595: *magyaro hagymanak* gr. (Beythe 47a), *Mogyaro hagyma* (Beythe 48); 1664: *Mogyoró-hagyma* (Lippay II: 146); 1998: *mogyoróhagyma* (Priszter 295). **J:** 'Allium ascalonicum; mogyoróhagyma'.

A *mogyoróhagyma* a *mogyoró* 'mogyorónyi bogyó, bogyószerű valami' és a **hagyma** összetétele. A névadás alapja, hogy sok kisebb hagyma található a növényen.

moh 1430 k.: *epicurus: moh* (TESz.). **J:** 'apró, zöld levelű és szárú, spórákkal szaporodó virágtalan növény'. — **földönfolyó~ 1783:** *Földön folyó moh* (NclB. 430); 1813: *földönfolyó M[oh]* (Magy. Fűvészk. 2. 381). **J:** 'Lycopodium clavatum; kapcsos korpafü'. l. **kapcsos~ 1775:** *Kapcsos moh* (Csapó 192); 1783: *Kapcsos moh* (NclB. 430). **J:** 'ua.'.

A *moh* szláv eredetű; vö. blg. *mox* 'moha, pihe'; szb.-hv. *mäh* 'penész, N. moha, pihe'; szln. *mäh* 'moha, pihe, mocsár'; szlk. *mach*, N. *moch* 'moha'; or. *mox* 'moha'. A magyarba egy régi *moch* 'moha' kerülhetett át, valószínűleg a déli szláv nyelvekből. A kapcsos korpafü *földönfolyómoh* elnevezésének magyarázata, hogy a növény „Moh formájú” (Magy. Fűvészk. 556), a *földönfolyó* jelzőt az indokolja, hogy a növény hajtása hosszan kúszik a földön, levelekkel sűrűn borított, felálló oldalhajtásokat nevel: „a' hofzú vékony füzös füzrai a' föld-hátan vagy a' közfizlákón mint a' füzös gelefza hét, nyóltz ölnyire tekervnyesen elterülnek” (Veszelszki 317). A *kapcsos* jelzőre l. **kapcsos korpafü** (→ **korpafü**). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *club moss*, *running nine*; ném. *Erdmoss*, *Schlangenmoss*, *Kolbenmoos*.

molyfü 1948: *molyfü* (MagyGyógyn. 145). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'.

A *molyfü* a ném. *Mottenkraut* tükröfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény szára szétdőrszölve és szárításkor erős kumarinillatot áraszt, ezért molyüzésre használták. Idegen nyelvi példákra vö. *Mottenklee*.

Marzell *Melilotus officinalis* a.; TESz.; EWUng.

montika 1. 1807: *Montika* (Magy. Fűvészk. 48.). **J:** 'Anthemis; ma ilyen önálló nemzetségnév nincs'. — **nemes ~ 1807:** *nemes Montika* (Magy. Fűvészk. 484); 1903: *nemes montika* (Hoffmann–Wagner 171). **J:** 'Chamaemelum nobile; rómaiszékfü'. **2.** — **büdös ~ 1807:** *büdös Montika* (Magy. Fűvészk. 484); 1813: *büdös Montika* (Magy. Fű-

vész. 2. 389). **J:** 'Anthemis cotula; бүдös pi-pitér'.

A *montika* 'Anthemis' nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, talán a lat. *montānus* 'hegyi-' szóból kicsinyítő képzővel hozták létre, utalva a növények előfordulási helyére. A *büdös* jelző a növény kellemetlen illatára utal: „Szaga kedvetlen” (Magy. Fűvész. 484).

mony l. **agár~**, **barát-űfű**, **eb-fű**, **kos-nőszó**, **pap-a** (→ **paponya**), **róka-**

morzsa l. **kenyér~**, **madár~** (→ **kenyérmorza**), **pászka-**

mosó l. **borbélyfő-csombor** (→ **borbély-csombor**), **kanna-fű**, **tál-fű**

mosófű 1775: *Mosó-fű* (Csapó 270); 1783: *Mosó-fű* (NclB. 429). **J:** 1775, 1783: 'Equisetum arvense; mezei zsurló'. || **cinmosófű** N. *cinmosófű* (Csapody–Priszter, MNövSz. 209). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A *mosófű* valószínűleg a ném. *Scheuerkraut*, *Putzkraut* tükörfordítása. A név magyarázata, hogy a növényt edények tisztítására használták. A *cinmosófű* a ném. *Zinnkraut*, *Zinngras* részfordításával keletkezett; vö. *cin-drót*. Vö. **tálmosófű**, **ónfű**, **simítófű**.

Marzell *Equisetum arvense* a.

mósuszimola 1998: *mósuszimola* (Priszter 298). **J:** 'Amberboa moschata; pézsmabúzavirág'.

A *mósuszimola* összetett szó, a *mósusz* előtag a lat. *moschata* (< lat. *moschātus* < újgör. *móschos* 'pézsmá') átvétele, az utótag magyarázatára l. még **imola**. Vö. **pézsmá**.

mózespecsenye N. *Mózes-pecsenye* (Csapody–Priszter, MNövSz. 133). **J:** 'Allium cepa; vöröshagyma'.

A *mózespecsenye* metaforikus népi elnevezés, a szláv eredetű *pecsenye* 'sült, sült hús' utótag magyarázata, hogy a vöröshagyma fontos tápláléknövény.

mozsárvirág 1807: *Mozsárvirág* (Magy. Fűvész. 355). **J:** 'Melittis; méhfű'. — **édes ~ 1807:** *édes Mozsárvirág* (Magy. Fűvész. 355).

A *mozsárvirág* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, a német eredetű *mozsár* előtag magyarázata, hogy a növény virágja „öb-

lős harangforma” (Magy. Fűvész. 355).

TESz. *mozsár* a.; EWUng. *mozsár* a.

muhar 1. 1590: *Arractylis vel cartamus*: Gordon: alii, *mohar*; *Cartamus sylvestris* [!], vel *attractilis*: Gordon, *mohar* (SzikszF.: RMG1. 500). **J:** ? 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'. || **2. muharc 1775:** *Muhartz* (Csapó 215); 1783: *Muhartz* (NclB. 340); 1798: *Muhartz* (Veszelszki 242); 1798: *Muhartz* (Veszelszki 35). **J:** 'Physalis alkekengi; zsidócseserznye'.

A *muhar* szláv eredetű; vö. szb.-hv. *mühār* 'muhar', N. *mohar*, *muar*, *muvar*, *mukar*; cseh *mohár*, *muhar*; szlk. *mohár*. A *muharc* *ѡca*, ill. *ѡсѡ* végű szláv alak átvételének látszik, ez azonban nem mutatható ki. Kérdéses, hogy az eredeti 'különféle fészkes, pázsitfűféle növény' jelentésből, amelynek első megjelenése: 1395 k.: folatru[m]: *mochar* (TESz.), hogyan alakult ki az 1775-től adatható 'zsidócseserznye' jelentés.

TESz. *muhar* a.; EWUng *muhar* a.

murvapikk 1807: *Murvapikk* (Magy. Fűvész. 352). **J:** 'Origanum; szurokfű'. — **szurokszagú ~ 1807:** *szurokszagú Murvapikk* (Magy. Fűvész. 352). **J:** 'Origanum vulgare; közönséges szurokfű'.

Diószegi és Fazekas nemzetségnévként a *murvapikk* 'Origanum' elnevezést javasolja, mivel „Virágít murva pikkelyek borítják” (Magy. Fűvész. 352). A *murvapikk* összetett szó, a *murva* és a *pikkely*ből elvont *pikk* összetétele, Diószegi–Fazekas így magyarázza: *Murva* „Levél forma növés a' kotsán' tövénél, vagy a' kotsántalan virág alatt” (Magy. Fűvész. 28), „*Pikkelyezett*... mikor fedelkesenn vagy hal pikkely' módjára egymást hátaló pikkelyekből vagy levelekből áll” (Magy. Fűvész. 17). Diószegi és Fazekas a *murvapikk* nemzetségnév elé a növény jellegzetes illatára utaló *szurokszagú* megkülönböztető jelzőt illesztette, magyarázatára l. **szurokfű**.

Ö: **majoránna~**.

muskáta l. **muskátli**

muskátli 1858/1898: „Szabad-e nekünk a kertből egy *muskátlit* kivenni és cserépbe ültetni?” (TESz.); — N. *muskándli* (MTsz.); *muskádli* (OrmSz.); *muskántli*, *muszkátli*

(NyÍrk. 11: 77); *muskándli* (ÚMTsz.). **J:** 'Pelargonium; muskátli'. || **muskáta 1. 1783:** *Muskáta* (NclB. 423); 1807: *Muskáta* (Magy. Fűvészk. 390). **J:** 'Pelargonium odoratissimum; citromillatú muskátli | Pelargonium; muskátli'. — **citromillatú muskátli 1998:** *citromillatú muskátli* (Priszter 449). **J:** 'Pelargonium odoratissimum; citromillatú muskátli'. ■ **2. N. muskáta** (MagyGyógyn. 151). **J:** 'Geranium robertianum; nehézszagú gólyaorr'.

A *muskátli* ném. eredetű; vö. ném. N. *muskatl* 'muskátli', szans E. *muskatl* 'ua.'. A névadás alapja a növény pézsmailata. A *muskátli* a baj.-osztr. *Muskat* alak átvétele. A m. R., N. *muskáta* a ném. *Muskat*, N. *muschkat* átvétele lehet, végződése latinositással magyarázható. A *muskáta* 'nehézszagú gólyaorr' népi elnevezés, hasonlóság alapján vette át a *muskátli* nevét.

TESz. *muskátli* a.; EWUng. *muskátli* a.

muskátzsálya l. muskotályzsálya

muskotályzsálya 1998: *muskátzsálya*, *muskotályzsálya* (Priszter 491). **J:** 'Salvia sclarea; muskotályzsálya'.

A *muskotályzsálya* ~ *muskátzsálya* a ném. *Muskatellersalbei* mintájára jött létre, a ném. *salbei* utótag 'zsálya' jelentésű. A *muskotály* előtag német eredetű; vö. kfn. *mûscâtel* 'édes olasz borfajta, muskotálybor', ném. R. *muscatell*, *moscateller* 'ua.', ir. ném. *Muskateller* 'muskotályszőlő, muskotálybor'. Ez az ol. *moscatello* 'ua.' átvétele, forrása a lat. *muscus* 'pézsmá, mósusz' (< gör. *mûschos* 'pézsmá' < perzsa *mušk* 'ua.'). A *muskát* előtagra l. még *muskátli*, az utótagra l. *zsálya*. A névadás magyarázata, hogy „Ez fű leveleiből ha kevefet vetnek a' muftba a' bornak muskotály ize léfzen töle” (Csapó 234).

mustár 1. 1416 u./1466: „Ha hûtõtoc lënd mikent *muftar* mag”; 1500 k.: De sinapi: *Musthar* (StrassbGl.: RMGl. 507); 1578: *Muftár* (Melius 176a); 1583: *mustar* (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); — N. *mustohár* (SzegSz.); *muskotérmag*, *mustovár-mag* (ÚMTsz.). **J:** 1416 u.: 'Sinapis sp. ételízestöként'. | 1578: 'Sinapis alba; fehér mustár'. — **angol ~ 1948:** *Angolmustár* (MagyGyógyn. 114). **J:** 'ua.'. | **fehér ~ 1775:** *Fejér*

muftár (Csapó 194); 1903: *Fehér mustár* (Hoffmann–Wagner 140). **J:** 'ua.'. | **fehér levelű, fehér magú ~ 1578:** *fejér leuelű, fejér magu Muftár* (Melius 177). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1578:** *kerti Muftár* (Melius 177); 1775: *Kerti-muftár* (Csapó 194). **J:** 'ua.'. | **nagy sárga ~ 1813:** *nagy sárga M[ustár]* (Magy. Fűvészk. 2. 381). **J:** 'ua.'. | **sárga fehér ~ 1783:** *Sárga (fejér) Muftár* (NclB. 397). **J:** 'ua.'. | **sárga ~ 1798:** (*Sárga) Muftár* (Veszelszki 411); 1807: *sárga* vagy *kerti Mustár* (Magy. Fűvészk. 384). **J:** 'ua.'. ■ **2. — erdei~ 1578:** *Erdei Muftár* (Melius 177); 1775: *Erdei muftár* (Csapó 194). **J:** 'Sinapis arvensis; vadrepce'. | **kis fehér~ 1783:** *Kis fejér Muftár* (NclB. 397); 1798: *kis fejér Muftár* (Veszelszki 412). **J:** 'ua.'. | **mezei~ 1578:** *mezei Muftár* (Melius 177); 1775: *Mezei muftár* (Csapó 194); 1998: *mezei mustár* (Priszter 505). **J:** 'ua.'. | **sárga~ 1813:** *sárga M[ustár]* (Magy. Fűvészk. 2. 381). **J:** 'ua.'. — **~fü 1783:** *Muftár-fü* (NclB. 397); 1798: *Muftár-fü* (Veszelszki 412). **J:** 'ua.'. ■ **3. 1813:** *Mustár* (Magy. Fűvészk. 2. 381). **J:** 'Brassica nigra; fekete mustár'. — **barna ~ 1948:** *Barna mustár* (MagyGyógyn. 116). **J:** 'ua.'. | **fekete ~ 1948:** *Fekete mustár* (MagyGyógyn. 116); 1998: *fekete mustár* (Priszter 317). **J:** 'ua.'. | **francia ~ 1948:** *Francia mustár* (MagyGyógyn. 116); 1998: *francia mustár* (Priszter 317). **J:** 'ua.'. | **mezei ~ 1578:** „mezei Muftár iób à ki à folyo viz mellet terem” (Melius 177). **J:** ? 'Brassica nigra; fekete mustár'. | **vörös ~ 1998:** *vörös mustár* (Priszter 317). **J:** 'Brassica nigra; fekete mustár'. ■ **4. — erdei~ 1578:** *Erdei muftár* (Melius 173). **J:** 'Armoracia rusticana; közönséges torma'. | **vad~ 1578:** *Vad Muftár* (Melius 173). **J:** 'ua.'. ■ **5. 1584:** *muftar* Sinapi (Clusius–Beythe 28); 1595: *Muftar* Sinapi, *Eruca* (Beythe 43); 1664: *Sinapi Muftár* (Lippay II: 115). **J:** 'Eruca vesicaria subsp. sativa; vetési borsmustár'. — **erdei ~ 1595:** *erdeij muftar* (Beythe 43); 1783: *Erdei Muftár* Brassica: *Eruca* (NclB. 397). **J:** 'Eruca vesicaria subsp. sativa'. | **fehér ~ 1664:** *Sinapi fejér Muftárnak* gr. (Lippay II: 115); 1798: *Fejér-Muftár* (Veszelszki 207). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1595:** *kerti Muftar* Sinapi, *Eruca* (Beythe 43); 1664: *Sinapi kerti muftár* (Lip-

pay II: 115). **J:** 'ua.'. | **kis fehér~ 1783:** *Kis fejeér Muftár* (NclB. 397); 1798: *kis fejeér Muftár* (Veszelszki 412). **J:** 'ua.'. | **mezei ~ 1595:** Eggijk kerti Muftar, az maľik *mezeij* [*Mustar*] Sinapi, Eruca (Beythe 43); 1664: Sinapi *mezei*, avagy vad *muftárnak* gr. (Lippay II: 115). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1664:** Sinapi mezei, avagy vad *muftárnak* gr. (Lippay II: 115). **J:** 'ua.'. ■ **6. — vad~ 1775:** *Vad-muftár* (Csapó 213); 1783: *Vad Muftár* (NclB. 393). **J:** 'Lepidium campestre; mezei zsázsa'. ■ **7. — vad~ 1775:** *Vad-muftár* (Csapó 214); 1783: *Vad Muftár* (NclB. 393). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. ■ **8. — vad~ 1775:** *Vad-muftár* (Csapó 42); 1783: *Vad Muftár* (NclB. 393). **J:** 'Thlaspi arvense; mezei tarsóka'. ■ **9. — ~fü 1775:** *Muftár-fű* (Csapó 242); 1783: *Muftár-fű* (NclB. 393). **J:** 'Lepidium latifolium; széleslevelű zsázsa'.

A *mustár* vándorszó; idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *mustar* 'növény és ételízesítő'; fr. *moutarde* 'növény és ételízesítő'; ol. *mostarda* 'ételízesítő'. A magyar *mustár* forrása lehet a középfelnémet és az ófrancia, esetleg az olasz. A *mustohár*, *mustovár* egy **mustoár* változatból keletkezhetett *h*, ill. *v* hiátustöltő betoldásával. A *fehér*, *sárga* 'fehér mustár' (1.) jelzők a termés színére (fehér), ill. sárga virágjára utalnak. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *white mustard* 'fehér mustár', ném. *gelber Senf* 'sárga mustár' 'weisser Senf' 'fehér mustár'. Az *erdei*, *mezei* 'vadrepce' (2.) jelzők a növény előfordulási helyére vonatkoznak, Melius a lat. Eruca *sylvestris* utótagját fordította le: „Mezei Muftárhoz à kit Deakúl Eruca fylueftris, az az, *Erdei Muftárnac* hinac” (Melius 178). A *feke-te*, *barna* 'fekete mustár' (3.) jelzők a termés színére utalnak, a *mezei* az előfordulási helyre. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *black*

mustard 'fekete mustár'; fr. *moutarde noire*, *seneve noir* 'fekete mustár'; ném. *schwarzer* (*brauner*, *roter*) *Senf* 'fekete, barna, vörös mustár'; or. *zopчуца*, *чёрная* 'fekete mustár'. Melius a közönséges torma (4.) *erdeimustár*, *vadmustár* nevét a *Sinapi fylueftris* (lat. *sināpis*, *sināpi*, *sināpe* 'mustár' < gör. *sínapi*, *sínapy* 'mustár'; lat. *sylvestris* < lat. *sylvāticus* 'erdei-') fordításával hozta létre. A vetési borsmustár (5.) *mustár* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett. A mezei zsázsa (6.) csípős, erős, salátákhoz használták; vö. ném. *Baurensenf* (Veszelszki 424). A *vad-mustár* 'közönséges pásztortáska' (7.) és 'mezei tarsóka' (8.) név létrejöhetett a lat. *thlaspi* (< gör. *thláspi*, *thláspis* 'olyan növény, amelynek magját összetörik és mustárhoz hasonlóan használják') hatására, de egyéb idegen nyelvi megfelelők is hatással lehetnek rá, vö. ném. *Bauersenf*. A *mustárfű* (9.) magyarázata, hogy a széleslevelű zsázsa gyökere „erős mint a' torma” (Csapó 242).

BotTört. 39. Genaust *Ráphanus* a., *sylvāticus* a.; TESz.; EWUng.; Genaust *Thláspi* a. — **Ö: bors~.**

mustárrepcény 1783: *Muftár-reptsén* (NclB. 397); 1798: *Mustár reptsén* (Veszelszki 412). **J:** 'Sinapis arvensis; vadrepce'.

A *mustárrepcény* összetett szó; az előtagra l. **mustár**, az utótagra l. **repcény**.

muszkáté l. banyó~

müge 1807: *Müge* (Magy. Fűvészk. 125); 1998: *müge* (Priszter 381). **J:** 1807: 'Asperula'. | 1998: 'Galium odoratum; szagos müge'. — **szagos ~ 1807:** *szagos Müge* (Magy. Fűvészk. 125); 1998: *szagos müge* (Priszter 381). **J:** 'Galium odoratum; szagos müge'.

A *müge* fr. eredetű; vö. fr. *muguet* 'gyöngyvirág, szagos müge'. A *müge* nemzet-ségnév Diószegi–Fazekas alkotása.

N

nadály 1. — **~fü 1395** k.: calame^ddria: *madal fiu* (BesztSzj.: RMGl. 255); 1405 k.: calma^ddr'a: *nadal fiw* (SchlSzj.: RMGl. 255); 1500 k.: De consolida maiore: *Nadalffyw* (StrassbGl.: RMGl. 255); 1525 k.: Consolida ca de simphito: *Nadalffyw* (Ortus: RMGl. 255). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'. — **fekete ~fü 1578:** *Fekete Nadályfü* (Melius 153); 1775: *Fekete nadály-fü* (Csapó 195). **J:** 'ua.'. | **nagy ~fü 1578:** *Nagy Nadályfü* (Melius 153); 1775: *Nagy nadály-fü* (Csapó 195). **J:** 'ua.'. || **fekete ~ 1578:** *Fekete Nadály* (Melius 153); 1583: *fekete nadal* Symphitum maius (Clusius–Beythe 7a: Bot-Tört. 133); XVI. sz. e.: *Consolida maior: Fekethenadal* (CasGl. c): RMGl. 510). **J:** 'ua.'. | **nagy ~ 1578:** *Nagy Nadály* (Melius 153); 1783: *Nagy Nadály* (NclB. 334). **J:** 'ua.'. — **~tő 1807:** *Nadálytő* (Magy. Fűvészk. 154). **J:** 'Symphytum; nadálytő'. | **fekete ~tő 1807:** *fekete Nadálytő* (Magy. Fűvészk. 154); 1998: *fekete nadálytő* (Priszter 515). **J:** 'ua.'. — **~gyökér** N. *nadálygyökér* (MagyGyógyn. 218). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'. ■ **2.** — **kisebbik~ 1578:** *Kifsebic Nadály* (Melius 136a). **J:** 'Bellis perennis; vadszázszorszép'. — **kicsiny~virág 1791:** *Kifsin Nadály virág* (Lumnitzer 382). **J:** 'ua.'. | **kis~fü 1807:** *kisnadályfü* (Magy. Fűvészk. 480). **J:** 'ua.'. ■ **3.** — **közép~fü 1775:** *Közép nadály-fü* (Csapó 197); 1783: *Közép Nadály-fü* (NclB. 384). **J:** 'Ajuga reptans; indás ínfű'.

A *nadályt* a TESz. és az EWUng. csak 'pióca' jelentésben említi, ismeretlen eredetű. A *nadály* növénynévként *fü* magyarázó utótaggal, majd *fekete* jelzővel jelenik meg a korai adatok között. A növény elősegíti a sebfor-

radást, talán ennek alapján alkalmazhatták a *pióca* állatnevet a növényre. Az *nadály* 'pióca' és a *nadályfü* növénynév egyszerre, a BesztSzj.-ben tűnik fel: 1395 k.: sang^ussuga: *nadal* (BesztSzj.: RMGl. 510) 'pióca'; calame^ddria: *madal fiu* (BesztSzj.: RMGl. 255) 'a növény'. A vadszázszorszép (2.) *kisebbik nadály*, *kicsiny nadályvirág*, *kis nadályfü* nevek a növény R. lat. *symphytum minus* 'kicsi nadály' mintájára jöttek létre, a lat. *symphytum* 'nadály' jelentésű. A *középnadályfü* 'indás ínfű' (3) a fekete nadálytő (1.) *nadályfü* nevének átvétele hasonlóság alapján: levelei kerek, virágai kékek, bíborszínűek. Csapó a *középnadályfüvet* 'indás ínfű'; Ajuga reptans' a valódi nadályfüvek 'Symphytum' között tárgyalja, de megjegyzi „Ez Füvet LINNÆUS Ajuga nemei alatt helyeztette” (Csapó 197), tehát Csapó névadása mindenképpen hasonlóságon alapuló névátvitel.

Marzell *Bellis perennis* a.; TESz. *nadály* a.; EWUng. *nadály* a.

nadár l. **pákász~nádra** l. **mátrafü**

nádralap 1. — **kerek** ~ N. *kerek nádralap* (MagyGyógyn. 174). **J:** 'Malva sylvestris; erdei mályva'. ■ **2.** — **kerek** ~ N. *ke-reknádralap* (MagyGyógyn. 175). **J:** 'Malva neglecta; papsajtmályva'.

A *nádralap* népi név, a szláv eredetű **lapu** utótag a növények leveleire vonatkozik, a *nádra* előtagra l. **mátrafü**. A névadás magyarázata, hogy a mályvából fürdőt készítettek az anyaméh fájdalmai esetén.

nadragulya 1. 1490 k.: Egress^{us} ... in agru^m repperit mandaroras. *natragula* vel epey epery (NagyvGl.: RMGl. 511); 1500 k.:

De mandragora: *Natragulya* (StrassbGl.: RMGl. 511); 1578: *Nagydragula* (Melius 51a); 1791: *Nadragula* (Lumnitzer 90); 1903: *matraguna* (Hoffmann–Wagner 40); 1998: *nadragulya* (Priszter 310); — N. *Nadragulya*, *natragulya*, *natrabulya*, *netrebula*, *matraguna* (MagyGyógyn. 253); *matraguna*, *nadraguja* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 207); *matraguna* (MTsz.); *matreguna*, *nadraguna*, *natraguja*, *natraguna* (ÚMTsz.). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'. — **maszlagos ~ 1807:** *maszlagos Nadragulya* (Magy. Fűvészk. 175); 1998: *maszlagos nadragulya* (Priszter 310). **J:** 'ua.'. — **~fű 1577 k.:** *Natragula fwrêl* gr. (OrvK. 618). **J:** 'ua.'. **■ 2. 1578:** *Nagydragula* (Melius 51a); 1583: *natragulya* (Clusius–Beythe 5a: BotTört. 130); 1595: *Natragulya* (Beythe 53); 1783: *Natragulya*, *Nadragulya*, *Nagydrágula* (NclB. 340); 1798: *Natragula*, *Nádraguba* (Veszelszki 305); 1807: *Nadragulya*, *Nagydrágula* (Magy. Fűvészk. 175). **J:** 'Mandragora officinarum; tavaszi mandragóra'. — **altató~ 1807:** *altató Nadragulya* (Magy. Fűvészk. 175); 1813: *altató Nadragulya* (Magy. Fűvészk. 2. 381); 1841: *altató Nadragulya* (Barra 350). **J:** 'ua.'. | **hím~ 1595:** *hijm Natragulyanak* gr. (Beythe 53). **J:** 'ua.'. | **nagy~ 1775:** *Nagy-dragulya* (Csapó 200); 1798: *Nagy-drágulya* (Veszelszki 305). **J:** 'ua.'. | **nőstény ~ 1595:** *nőstennek* gr. [*Natragulya*] (Beythe 53). **J:** 'ua.'. | **olasz~ 1948:** *olasz nadragulya* (Halmai 52). **J:** 'ua.'. **■ 3. 1583:** *Arum. natragulya quibusdam* (Clusius–Beythe 3: BotTört. 127); 1783: *Nadrágulya* (NclB. 422). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'.

A *nadragulya* 'maszlagos nadragulya' (1.) jövevényszó, de az átadó nyelv kétséges, kétségtelenül kapcsolatban van a lat. *mandragora*, ill. az ol. *mandragola* szóval. Az *l ~ ly ~ j* helyén *n*-et tartalmazó változat a románból való, vö. rom. *mătrăgună*. A magyar szó egyes formái népetimológiával magyarázhatók, pl. *nadrapuja*, *nagydragulya*; a nagy előtagra l. **nagyfű**. Szabó szerint feltételezhető, hogy Melius erdélyi útjai alkalmával ismerkedett meg a növényvel, legalábbis erre látszik utalni a román eredetű *dracula* szóval kap-

csolatba hozható 1578-as *nagydragula* népetimológiai növénynév. A *maszlagos* 'mérgező' jelző a növény erősen mérgező tulajdonságára utal, magyarázata l. **maszlag**. A *nadragulya* 'maszlagos nadragulya' mérgező, a 'tavaszi mandragóra' (2.) és 'foltos kontyvirág' (3.) jelentések hasonlóságon alapuló névátvitellel jöttek létre, szintén mérgező növények. A tavaszi mandragóra (2.) *hím* és *nőstény* előtagjainak magyarázata a kétágú, emberre emlékeztető gyökér, amelynek varázserőt tulajdonítottak. A *nadragulyáról* 'foltos kontyvirág' (3.) ezt írja Csapó: „A régi Magyarok pedig *Natragulyának*-is nevezték [foltos kontyvirág], de más fű az [maszlagos nadragulya]” (Csapó 41); a mérgező maszlagos nadragulya (1.) nevét vették át a foltos kontyvirág megnevezésére, mivel az is „mérges léven halált okoz” (Csapó 41). A *nádraguba* népetimológiai növénynév.

Szabó, Melius 391; TESz. *maszlag*, *nadragulya* a.; EWUng. *maszlag*, *nadragulya* a. — **Ö: szépnőne-**.

nadraguna l. **nadragulya**

nádrapártamag 1807: *Nádra Pártamag* (Magy. Fűvészk. 482). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág'.

A *nádrapártamag* Diószegi–Fazekas alkotása, az előtagra l. **mátrafű**, az utótagra l. **pártamag**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *Nádra Pártamag* (Magy. Fűvészk. 2. 389) nevet javasolja a R. **bécsi nádráfű** (→ **mátrafű**) és az **anyaméhű** helyett.

nagyfű 1. 1585: *nagyfű* (Cal. 635); 1783: *Nagy-fű* (NclB. 340); 1807: *Nagyfű* (Magy. Fűvészk. 175). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'. **■ 2. — bolondító ~ 1813:** *Bolondító nagyfű* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'Paris quadrifolia; négylevelű farkasszőlő'.

A *nagy* megkülönböztető jelző a többi mérgező, bogyós termésű burgonyafélétlől (pl. *Solanum dulcamara*, *Solanum nigrum*, *Physalis alkekengi*, *Datura metel*) különíti el a maszlagos nadragulyát (1.). Idegen nyelvi megfelelőre vö. *Großer Nachtschatten* 'nagyobb nadragulya'. A *nagy* jelzőt nyilván méretei alapján kapta: 50–200 cm magasra is megnő, és szerencséhezónak, általában nagy varázserejűnek tartották. A négylevelű farkas-

szőlő (2.) *nagyfű* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növény szintén erősen mérgező.

Marzell *Atropa belladonna* a.

nagyfűbingó 1948: *nagyfű bingó* (Magy-Gyógyn. 253). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'.

A *nagyfűbingó* 'nagyfűbogyó' összetett szó, az előtag magyarázata l. **nagyfű**, a *bingó* utótagra l. **bolondbingó**.

nagyfűszilva 1903: *nagyfű-szilva* (Hoffmann–Wagner 40). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'.

A *nagyfűszilva* összetett szó, az előtag magyarázata l. **nagyfű**, a szláv eredetű *szilva* utótag a fekete bogyótermésre utal.

nagyszagúfű 1578: *nagy fzagú fűnec* gr. (Melius 123). **J:** 'Salvia sp.; zsálya | ? Salvia nemorosa; ligeti zsálya'. || **mezei szagosfű 1578:** *mezei fzagos fű* (Melius 123a). **J:** 'ua.'

A *nagyszagúfű* és *mezei szagosfű* Melius alkotásai, illatos zsályafélékre utalnak a nevek.

Nándor-fű — kerek ~ N. Kerék Nándor-fű (MTsz.). **J:** 'Glechoma hederacea; kerek repkény'.

A *Nándor-fű* népetimológiával jött létre a *nádráfű*ből, magyarázata l. **mátrafű**, a *kerek* jelző a levelek formájára utal.

napfüve, napkövetőfű l. naputánforgófű

naplegyező N. naplegyező (Barra 215). **J:** 'Cichorium intybus; mezei katáng'.

Barra alkotása, a ném. *Sonnenwedel* tükörfordítása. A névadás alapja, hogy a növény a nap járását követi, magyarázata l. még **naputánforgófű**.

Marzell *Cichorium intybus* a.

napraforduló, naputánforduló-virág l. naputánforgófű

naputánforgófű 1. 1525 k.: *Elltropium: Napwthan forgo f̄yw* (Ortus: RMGl. 256); 1585: *heliotropium: Katung koro, napután forgo f̄w* (Cal. 475). **J:** 'Cichorium intybus; mezei katáng'. || **napranézőfű 1533:** *Heliotropium: Wegwart: Napra nezo fy* (Murm.: RMGl. 256); 1583: *napra nező f̄iu* *Intybus sil. caeruleo flore* (Clusius–Beythe 5: BotTört. 129); 1590: *Heliotropium, solsequium: Napra*

nező f̄ü, auag katang (SzikszF.: RMGl. 257); 1595: *Napra nező f̄ijv* (Beythe 39) „napután fordul” (Beythe 39). **J:** 'ua.'. || **naputánjáró-fű 1578:** *Nap vtán iáro f̄ü* (Melius 77a); XVI. sz. v.: *Cichorium latifolium sativum: Nap wtan jaro fw* (De Medicinali: RMGl. 258). **J:** 'ua.'. || **naputánjáró-kóró 1683:** *Nap utan jaro koro*: *Cichorium* (Nyr. 40: 112). **J:** 'ua.'. || **naprajárófű 1708:** *Solaris herba: Napra járó f̄ü, Napra forduló* (PP. *Sölāris* a.). **J:** 1708: 'napra érzékeny növények pl. *Cichorium, Helianthus*'. || **napraforduló 1708:** *Solaris herba: Napra járó f̄ü, Napra forduló* (PP. *Sölāris* a.); — N. *napra forduló* (MagyGyógyn. 330). **J:** 'napra érzékeny növények pl. *Cichorium, Helianthus*'. || **naputánnézőjáró-fű 1775:** *Napután-néző-jaró-f̄ü* (Csapó 132). **J:** 'Cichorium intybus; mezei katáng'. || **naputánnézőfű 1783:** *Nap utánn néző (járó) f̄ü* (NclB. 411). **J:** 'ua.'. || **napranéző 1813:** *Napranéző* (Magy. Fűvészk. 2. 381). **J:** 'ua.'. || **napfüve 1813:** *Napfüve* (Magy. Fűvészk. 2. 381). **J:** 'ua.'. || **napkövetőfű N. napkövetőfű** (MagyGyógyn. 330). **J:** 'ua.'. || **naprajáró N. naprajáró** (MagyGyógyn. 330). **J:** 'ua.'. || **2. napraforduló 1767:** „*Napra-forduló: Flos folis, Heliotropium, eine Sonnen-Blumm*” (PPB.). **J:** 'Helianthus annuus; közönséges napraforgó'. || **napraforgóvirág 1783:** *Napra forgó virág* (NclB. 419). **J:** 'ua.'. || **napraforgó 1787:** „E' *Napra-forgónak* ma-is természeti, ... Hogy mindig a' Napnak forgását követi” (TESz.); 1807: *Napraforgó* (Magy. Fűvészk. 487); — N. *napramförgo, napraförgölö* (Nyatl.). **J:** 'ua.'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges napraforgó* (Priszter 390). **J:** 'ua.'. | **termesztett ~ 1998:** *termesztett napraforgó* (Priszter 390). **J:** 'ua.'. — **napraforgó-napvirág 1807:** *Napraforgó Napvirág* (Magy. Fűvészk. 487). **J:** 'ua.'. || **napvirág 1807:** *Napvirág* (Magy. Fűvészk. 487); 1841: *napvirágnak* gr. (Barra 204). **J:** 1807: 'Helianthus; napraforgó'. | 1841: 'Helianthus annuus; közönséges napraforgó'. || **naputánforgó-virág 1808:** „*Nap után forgó v. forduló virág*” (TESz.). **J:** 'Helianthus annuus; közönséges napraforgó'. || **naputánforduló-virág 1808:** „*Nap után forgó v. forduló virág*” (TESz.). **J:** 'ua.'

A nap 'fényt sugárzó égitest' előtagú növénynevek különböző körülírási szerkezetek, a mezei katángnak (1.) és a közönséges napraforgónak (2.) azt a tulajdonságát írják le, hogy virágai érzékenyenek a fényre, és a napjárását követik. A nevek a következő szerkezetekben jelennek meg: *nap + fű, virág; nap + (-ra határozórag) + néző, járó, forduló, forgó; nap + (után névutó) + forgó, forduló, járó, néző*. A nap járását követő növénynevek igen gyakoriak: „Mozgása által a napot kísérik; reggel keletfelé, azután dél — végre észrevehetlenül napnyugat felé fordul. Felleges időben, vagy árnyékban mozdulatlan marad” (Barra 205). A *nap* 'fényt sugárzó égitest' előtagú növényneve első megjelenése: 1525 k. (*naputánforgófű*), majd 1533-ban (*napranézőfű*). A *napraforgó* 'közönséges napraforgó' (2.) növényneveünk is 1767-ben körülírási szerkezetben (*napraforduló*) tűnt fel, majd 1783-ban Benkő hozta létre a *napraforgóvirág* növénynevet, ebből 1787-ben önállósult a *napraforgó*. A *nap* előtagú növényneveink mind a lat. *Heliotropium* (< gör. *hēliotropion* 'egy fajta, a nap járását követő növény' < gör. *hēlios* 'nap' és *trépein* 'fordít') mintájára jöttek létre. A *napraforgó* 'közönséges napraforgó' (2.) másodlagos a magyar nyelvben, mivel a növény később honosodott meg. Diószegi Orvosi füvészkönyve a *Napraforgó Napvirág* (Magy. Füvészk. 2. 381) nevet javasolja a R. *napraforgó* helyett. A *heliotropium* tükörfordításaként, ill. hasonló szemléleti alapon hasonló szerkezetű nevek más nyelvekben is vannak: vö. ném. *Sonnenwende, Sonnenwirbel* 'mezei katáng' (1.); ang. *sunflower, sunrose*; ném. *Sonnenblume, Tournesol, Sonnenrose*; hv. *suncokret*; sp. *girasol*; fr. *tournesol*; ol. *girasole, tornasole* 'közönséges napraforgó' (2.).

TESz. *napraforgó* a.; EWUng. *napraforgó* a.; Genaust *Helioceurus* a.; ÚMTsz.; Priszter 390.

naputánforgó-virág, naputánjárófű, naputánjáró-körö, naputánnézőfű, naputánnézőjárófű, naprajáró(fű), napranéző(fű) l. naputánforgófű

naptámadatról hozott ebszóló l. ebszóló napvirág l. naputánforgófű

nárdus 1. — hamis ~ 1578: *hamis Nardus* (Melius 127). **J:** 'Lavandula sp., L. spica p.p.; széleslevelű levendula'. | **német ~ 1578:** *Német Nardufnac* gr. (Melius 127a). **J:** 'ua.'. | **olasz ~ 1578:** *Olafz Nardufnac* gr. (Melius 127). **J:** 'ua.'. | **2. — mezei ~ 1578:** *mezei Narduft* gr. (Melius 129); 1783: *Mezei Nárdus* (NclB. 323). **J:** 'Valeriana officinalis subsp. officinalis; macskagyökér'. | **római ~ 1948:** *római nárdus* (MagyGyógyn. 289). **J:** 'ua.'. — **mezei ~fű 1813:** *mezei N[árdusfű]* (Magy. Füvészk. 2. 381). **J:** 'ua.'.

A *hamisnárdus* 'széleslevelű levendula' (1.) a lat. *Pfeudonardus* (Melius 128) (< lat. *nardus, nardum* 'levendula' < gör. *nárdos* 'Nardostachys jatamansi; valódi nárdus' < óind. *nałáh* 'nádgyökér'; gör. *pseudo-* 'hamis') fordítása. A *német* jelző magyarázatára vö. ném. *Teufcher Spick [Spicka]* (Melius 128), *deutsche Narde*. A *mezei nárdus* 'macskagyökér' (2.) nevet Melius alkotta, a növény R. lat. *Nardus agrestis* nevének részfordításával, az előtagot (*nardus*) átvette, az utótagot pedig lefordította; vö. *agrestis* 'mezei, vad'.

Melius 127; Szabó, Melius 421.; MagyGyógyn. 289; Genaust *nardifórmis* a.; TESz.; EWUng.

náthafű 1. 1578: *Nátha fűnec* gr. (Melius 156); 1783: *Nátha-fű* (NclB. 379); 1798: *Nátha-fű* (Veszelszki 419). **J:** 'Delphinium staphisagria; magas szarkaláb'. || **turhásfű 1578:** *Turhás fűnec* gr. (Melius 156); 1783: *Turhás-fű* (NclB. 379). **J:** 'Delphinium staphisagria; magas szarkaláb'. || **takony- és náthakivonófű 1578:** *takony és Nátha ki vono fű* (Melius 156). **J:** 'ua.'. || **náthakivonófű 1595:** *natha ki vonyo fiju* (Beythe 126). **J:** 'ua.'. | **2. 1775:** *Nátha-fű* (Csapó 272); 1783: *Nátha-fű* (NclB. 419). **J:** 'Achillea ptarmica; kenyérbél-cickafark'.

A *takony- és náthakivonófű, turhásfű, náthafű* Melius alkotásai, a lat. *Latinia Pituitaria* (< *pituūta* 'nyálka') fordítása, mivel a növény „Nyalas leues kolzt is gyogyit” (Melius 156a.). A *turhásfű* előtagja *turha* -s melléknévképzős származéka, a *turha* 'takony' szóhasadással keletkezett a *torha* 'lágú, puha' szóból. A kenyérbél-cickafark (2.) *náthafű* elnevezése a növény felhasználására utal: „A'

tárkonyos étel a náthából tisztítja az embert” (Veszelszki 362). Vö. **prüsszentőfű**.

Marzell *Achillea ptarmica* a.; TESz. *turha* a.; EWUng. *turha* a.

náthakivonófű l. **náthafű**

náthavirág N. *náthavirág* (MagyGyógyn. 322). **J:** ‘*Calendula officinalis*; orvosi körömvirág’.

A *náthavirág* népi név, a szláv eredetű *nátha* és a *virág* összetétele, a növényt nátha gyógyítására használták.

natrabulya, natraguja, natragulya, natragu-na l. **nadragulya**

nefelejs l. **engem~**

négylevelű fordulófű l. **négylevelűfű**

négylevelűfű **1. 1775:** *Négy levelű-fű* (Csapó 65); 1783: *Négy-levelű-fű* (NclB. 364). **J:** ‘*Paris quadrifolia*; négylevelű farkasszőlő’. **2. 1775:** *Négy levelű-fű* (Csapó 88); 1783: *Négy levelű fű* (NclB. 379). **J:** ‘*Aconitum vulparia*; farkasölő sisakvirág’. **|| négylevelű fordulófű 1578:** *négy leuelű, Fordulo fű* (Melius 155a). **J:** ‘ua.’.

A *négylevelűfű* ‘négylevelű farkasszőlő’ (1.) a lat. szakny.-i *quadrifolia* (< lat. *quadri-* ‘négy-’, lat. *folius* ‘levelű’) fordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény kúszó gyökeréből tavasszal egyetlen szár emelkedik ki, általában négy levéllel a csúcán. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *vierblättrige Einbeere* ‘négylevelű egybogyó’. A *négylevelűfű* ‘farkasölő sisakvirág’ (2.) Melius alkotása; a név nyilván a növény szeldelt leveleire utal; a *fordulófű* magyarázatára l. **elfordultfű**.

Genaust *quadranguláris* a.

némettövvis 1578: *Német tövisk* (Melius 46). **J:** ‘*Acanthus mollis*; nyugati medveköröm | *Heracleum sphondylium*; közönséges medvetalp’.

A *némettövvisk* Melius alkotása, egyedi adat; a R. lat. *acanthus germanica* (< gör. *ákantha* ‘tüske’; lat. *Germanicus* ‘német’) tükkörfordítása; vö. ném. *Teufche Berenklau* ‘német medveköröm’ (Veszelszki 107). A *tövvisk* utótag ‘tüskés növény’ jelentésű, a finnugor eredetű *tövik* ige tövéből keletkezett *-s* deverbális nomenképzővel és denominális *-k* képzővel.

Marzell *Heracleum sphondylium* a.; Sza-

bó, Melius 387; TESz. *tövvis* a.; EWUng. *tövvis* a.; UEWb. 520; Genaust *Acánthus* a.; *germánicus* a.

netrebula l. **nadragulya**

nevetése l. **méhek ~**

nevető l. **farkas-fű**

nézsitfű 1. 1775: ‘Vagyon más igen alacson [zabasú üröm-is, melly *néfit fünek* neveztetik’ (Csapó 299); 1798: *Nesét-fű* (Veszelszki 16). **J:** ‘*Artemisia pontica*; bárányüröm’. **2. 1903:** *nesétfű* (Hoffmann–Wagner 163); 1948: *nesédűfű* (MagyGyógyn. 312). **J:** ‘*Artemisia absinthium*; abszintüröm’.

A *nézsit ~ nezset* ismeretlen eredetű, a nevet illatos ürömfajták kapták.

nigella — hamis fekete magú ~fű 1578: *Hamis fekete magu Nigella fű* (Melius 63). **J:** ‘*Agrostemma githago*; vetési konkoly’.

A *hamis fekete magú nigellafű* körülírásos elnevezés, Melius alkotása, a lat. *Pseudomelanthium* (Melius 63) (< lat. *pseudo* ‘hamis’, lat. *melanthium* ‘*Nigella sativa*; szőrös katicavirág, R. neve: feketekömény’) fordításával hozta létre. Melius a szőrös katicavirág lat. *nigella* nevét vette át hasonlóságon alapuló névátvitellel, mind a két növénynek (a vetési konkolynak és a szőrös katicavirágnak) is kicsiny fekete magva van, ennek alapján keletkezett a *fekete magú* jelző.

Genaust *githágo* a., *melanándrus* a.

nő l. **ár~**

nőnye l. **szép~nadragulya**

nöstény l. ~ **farkasalma** (→ **farkasalma**), ~ **levendula** (→ **levendula**), ~ **nadragulya** (→ **nadragulya**), ~ **páfrány** (→ **páfrány**), ~ **szaporafű** (→ **szaporafű**)

nőszírom 1807: *Nőszírom* (Magy. Fűvész. 79); 1998: *nőszírom* (Priszter 402). **J:** 1807, 1998: ‘*Iris*; nőszírom’. | 1998: ‘*Iris germanica*; kék nőszírom’. — **kék ~ 1948:** *Kék nőszírom* (MagyGyógyn. 58); 1998: *kék nőszírom* (Priszter 402). **J:** ‘*Iris germanica*; kék nőszírom’. | **kerti ~ 1998:** *kerti nőszírom* (Priszter 402). **J:** ‘ua.’. | **pompás ~ 1807:** *pompás Nőszírom* (Magy. Fűvész. 80). **J:** ‘ua.’.

A *nőszírom* ‘termő szírom’ nyelvújítási összetett szó, első megjelenése a *sásnőszírom* összetételben: 1790 k.: *Sás Nőszírom* (Nyr.

85: 212), jelentése 'Iris pseudoacorus; sárga nőszírom'. Az uráli eredetű *nő* előtag jelentése 'termő', a *szírom* szót botanikai műszóként újították fel a nyelvújítás korában. A névadás magyarázata, hogy a növény háromágú bibéje, amely a nő szerepét betölti, szíromszerűen kiszélesedik. Diószegi–Fazekas így magyarázza a névadást: „Bibéje 3 nagy, ízéles szíromformájú és ízű; 's azok alá lapultak a hímek” (Magy. Fűvészk. 79).

TESz. *nőszírom* a.; EWUng. *nőszírom* a.; UEWb. 305.

nőszó l. **kosmony-**

nőszófü 1590: Satyrion, Orchis: *Nőszó fü* (SzikszF.: RMG1. 257); 1664: Satyrion Orchis *Nőfző-fü* (Lippay I: 74); 1775: *Nőfző-fü* (Csapó 297); 1783: *Nőfző-fü* (NclB. 421). **J:** 'Orchis morio; agárkosbor'.

A *nőszó* a *nősz-ik* 'közösül' ige származéka, az *-ó* a folyamatos melléknévi igenév képző, a név magyarázata, hogy a növény szerelmi vágyat képes gerjeszteni, ill. növelni. Hasonló szemléletű névadásra l. **meresztófü**.

Vö. **kosmony**nőszó.

TESz. *nő*¹ a.

nővény l. **lampion-**

NY

nyak l. **kacsa**- (→ **kacs**kanyak), **kacsa**-, **kalincakacsa**-, **kapot**-, ~**csap** (→ **csapfű**)

nyakagyar **1807**: *Nyakagyar* (Magy. Fűvészk. 228). **J**: 'Erythronium; kakasmandikó'. — **veres** ~ **1807**: *veres Nyakagyar* (Magy. Fűvészk. 228). **J**: 'Erythronium dens-canis; európai kakasmandikó'.

A *nyakagyar* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása. A *nyakagyar* az ismeretlen eredetű *nyak* 'a fejet és a törzset összekötő rész' és a finnugor eredetű *agyar* összetétele. A névadás magyarázata, hogy „minden második lízrom tövénn belőlről két bibirtsó” (Magy. Fűvészk. 228) található.

TESz. *nyak* a., *agyar* a.; EWUng. *nyak* a., *agyar* a.; UEWb. 340.

nyakcsap(fű) l. **csapfű**

nyár **1**. **1237**: „Due arbores Tul et nar” (Oklsz. *nyár* a.); 1324: Ad arbores harazt et nar (Oklsz. *nyár* a.); — N. *nyámyú* (MTsz. külön címszó); *nyèrfa* (Nyatl.). **J**: 1237: 'Populus; nyár(fa) | Populus alba; fehér nyár(fa)'. — **ezüst** ~ **1911**: *ezüstös nyár* (Cserey, Növényosztár 246); 1998: *ezüst nyár* (Priszter 463). **J**: 'Populus alba; fehér nyár(fa)'. | **fehér** ~ **1578**: *fehér Nyár* (Melius 11); 1998: *fehér nyár* (Priszter 463). **J**: 'Populus; nyár(fa) | Populus alba; fehér nyár(fa)'. — ~**fa** **1237**: Magna arbor de populo que uulgo dicitur *Narpha* (Oklsz. *nyár-fa* a.); 1256: In arbore *Narfa* (Oklsz. *nyár-fa* a.); 1299: Ad quendam arborem populus, uulgariter *Náárfa* dictam (Oklsz. *nyár-fa* a.); 1525 k.: Populus arbor: *Nyarfa* (Ortus: RMGl. 212); 1540 k.: Popvlvs: *nyárfa* (Herb. c): RMGl. 213); 1590: Populus alba: *Nyar fa* (SzikszF.: RMGl. 214); 1595: Popul^{us} g.f. arbor: Alber-baum: *Nyar-fa* (Ver.:

RMGl. 214); XVI. sz. v.: Populus: *Nyar fa*, *Nyarfa* (De Medicinali: RMGl. 214). **J**: 'Populus; nyár(fa) | Populus alba; fehér nyár(fa)'. | **ezüst** ~**fa** **1948**: *ezüstös nyárfa* (Halmai 67); 1998: *ezüst nyárfa* (Priszter 463). **J**: 'Populus alba; fehér nyár(fa)'. | **fehér** ~**fa** **1570** k.: *Fejér Nyarfanak* gr. (OrvK. 79/26); 1783: *Fejér Nyár-fa* (NclB. 427); 1998: *fehér nyárfa* (Priszter 463); — N. *fehér nyárfa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 272). **J**: 'ua.'. | **nagy** ~**fa** **1578**: *Nagy Nyár fa* (Melius 11); 1783: *Nagy Nyár-fa* (NclB. 427). **J**: 'ua.'. | **2**. — **fekete** ~ **1578**: *fekete Nyár-nac* gr. (Melius 11); 1998: *fekete nyár* (Priszter 464). **J**: 'Populus nigra; fekete nyár(fa)'. — ~**fa** **1595**: *Nyar fa* (Beythe 10); 1610: Populus nigra: *Niarfa* (Herb. d): RMGl. 214). **J**: 'ua.'. — **fekete** ~**fa** **1783**: *Fekete Nyár-fa* (NclB. 427); 1798: *Fekete nyárfa* (Veszelszki 31); 1998: *fekete nyárfa* (Priszter 464). **J**: 'ua.'. | **3**. — **rezgő** ~ **1998**: *rezgő nyár* (Priszter 464). **J**: 'Populus tremula; rezgő nyár(fa)'. — ~**fa** **1583**: *nyar fa* (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 131); 1783: *Nyár-fa* (NclB. 427). **J**: 'ua.'. — **rezgő** ~**fa** **1998**: *rezgő nyárfa* (Priszter 464). **J**: 'ua.'. | **reszketeges** ~**fa** **1783**: *Refzketeges (levelü) nyár-fa* (NclB. 427). **J**: 'ua.'. | **reszkető** ~**fa** **1798**: *Refzkető (levelü) Nyárfa* (Veszelszki 31). **J**: 'ua.'. | **4**. — **balzsamos** ~ **1998**: *balzsamos nyár* (Priszter 463). **J**: 'Populus balsamifera; balzsamnyár(fa)'. — **balzsamos** ~**fa** **1998**: *balzsamos nyárfa* (Priszter 463). **J**: 'ua.'. | **5**. — **kanadai** ~ **1998**: *kanadai nyár* (Priszter 464). **J**: 'Populus x canadensis; kanadai nyár(fa)'. — **kanadai** ~**fa** **1998**: *kanadai nyárfa* (Priszter 464). **J**: 'ua.'.

A *nyár* ősi örökség az uráli korból; vö.: vog. T. *nēr* 'mocsár', Szo. *nār* 'ua.'; zürj. V. *nūr* 'ua.'; votj. Sz. *nūr* 'nyirkos, nedves fa; nedvesség; mocsár, posvány' stb. Az uráli alapalak **nōr3*, az eredeti jelentés 'mocsár, nedvesség' lehetett. A fehér *nyár*(fa) (1.) *fehér nyár* elnevezése Melius alkotása, a lat. szakny.-i *Populus alba* utótagjának fordításával hozta létre; idegen nyelvi megfelelőkre vö.: ang. *white poplar*; ném. *Weisspappel*. Ugyancsak Melius alkotása a *nagy nyárfa*, amelyet aztán az orvosbotanikus követők (Benkő, Veszelszki) átvettek, és a név egészen a 18. sz. végéig fennmaradt, majd kihalt. Az *ezüst ~ ezüstös nyár*(fa) elnevezés arra utal, hogy a levélfonák szürkészöld: „leveleiknek alsó részei szép fejekek” (Veszelszki 32); idegen nyelvi megfelelőkre vö.: ang. *silver poplar*; ném. *Silberpappel*. A N. *igenyes nyár* népetimológia eredménye. A fekete *nyár*(fa) (2.) *fekete nyár* elnevezésének *fekete* jelzője megkülönböztető szerepű, a fa kérgére utal, a lat. *Populus nigra* utótagjának fordításával jött létre, a fehér *nyárfa* (1.) korrelatív párja, ennek kérgé szürkésfehér. Idegen nyelvi megfelelőkre vö.: ang. *black poplar*; cseh *topol černý*; fr. *peuplier noir*; le. *topola czarna*; ném. *Schwarzpappel*; ol. *pioppo nero*; rom. *plop negru*. A *rezgő, reszketeges, reszkető* jelzők 'rezgő nyár(fa)' (3.) a levelek mozgására utalnak, a lat. szakny.-i *tremula* < lat. *tremulus* 'reszkető' hatására jöttek létre, de kialakulásukra a ném. *Zitterpappelbaum* (NclB. 427) 'rezgő nyárfa' is hatással lehetett. A *balsamos* jelző 'balsamnyár(fa)' (4.) a lat. szakny.-i *balsamifera*, a *kanadai* jelző 'kanadai nyár(fa)' (5.) a lat. szakny.-i *canadensis* fordításával keletkezett; idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Kanadische Pappel*.

Melius 11; SzófSz.; Marzell *Populus tremula* a.; MSzFE.; TESz.; EWUng.; UEWb. 324; Genaust *Tremella* a. — **Ö:** *balsam-, jegenye-*.

nyelv l. *bárány-, eb-, farkas-, gím-, kígyó-, kutya-űfű, ló-űfű, lúd-űfű, ökör-, sárkány-, szarvas-páfrány, szarvas-ű bordalap* (→ *bordalap*), *szarvas-űfű*

nyelvsfű 1775: *Nyelves-fű* (Csapó 20);

1783: *Nyelves-fű* (NclB. 428); 1813: *nyelvsfű* (Magy. Fűvészk. 2. 382). **J:** 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'.

A *nyelvsfű* a ném. *Zungenblatt* (Csapó 20) tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy levelei „keskenyek, hegyesflek, fénylő zöldek” (Csapó 20). Vö. *lónyelvűfű*.

nyila l. *isten-, király-* (→ *királydárda*)

nyír 1. — **~fa 1252:** „Uenit ad arborem que dicitur *Nyrfa*” (OkI Sz.); 1405 k.: *reola: nír fa* (SchlSzj.: RMGl. 530); 1533: *Betula: nijrfa: die bircken* (Murm.: RMGl. 212); 1578: *Nyirfa* (Melius 17a); 1583: *nijr fa Betula* (Clusius–Beythe 3: BotTört. 128); 1798: *Nyír-fa* (Veszelszki 95); — N. *nyírfa* 'Betula pendula' (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 209). **J:** 'Betula sp.: elsősorban Betula pendula; bibircses nyír(fa) + Betula pubescens; fehér nyír(fa)'. — **bibircses ~ 1948:** *Bibircses nyír* (MagyGyógyn. 67); 1998: *bibircses nyír* (Priszter 315). **J:** 'Betula pendula; bibircses nyír(fa)'. | **közönséges ~ 1948:** *Közönséges nyír* (MagyGyógyn. 67). **J:** 'ua.'. | **bibircses ~fa 1998:** *bibircses nyír* (Priszter 315). **J:** 'Betula pendula; bibircses nyír(fa)'. | **fehér ~fa 1807:** *fejér Nyírfa* (Magy. Fűvészk. 518); 1841: *fejér nyírfa* (Barra 402). **J:** 'Betula pendula; bibircses nyír(fa) + Betula pubescens; fehér nyír(fa)'. | **2.** — **fehér ~ 1998:** *fehér nyír* (Priszter 315). **J:** 'Betula pubescens; fehér nyír(fa)'. | **molyhos ~ 1998:** *molyhos nyír* (Priszter 315). **J:** 'ua.'. | **pehelyes ~ 1998:** *pehelyes nyír* (Priszter 315). **J:** 'ua.'. | **szőrös ~ 1998:** *szőrös nyír* (Priszter 315). **J:** 'ua.'. — **fehér ~fa 1998:** *fehér nyírfa* (Priszter 315). **J:** 'ua.'. | **molyhos ~fa 1998:** *molyhos nyírfa* (Priszter 315). **J:** 'ua.'. | **pehelyes ~fa 1998:** *pehelyes nyírfa* (Priszter 315). **J:** 'ua.'. | **szőrös ~fa 1998:** *szőrös nyírfa* (Priszter 315). **J:** 'ua.'.

A *nyír* ősi örökség az ugor, esetleg az uráli korból; vö. vog. T. *nēr*, Szo. *nír* 'nád, vessző, ág'; cser. *nörga* 'sarj, hajtás'. Az alapalak **nēr3*, ill. **nēr3* lehetett. A *fehér* jelző a fa fehér színű kérgére utal, a *bibircses* jelző 'bibircses nyír(fa)' (1.) magyarázata, hogy a fa hajtásain kicsi, szemölcsös gyantamirigyek találhatók. A *molyhos, pehelyes, szőrös* jelzők 'fehér nyír(fa)'

(2.) magyarázata, hogy a fa hajtásai eleinte molyhos-szöröse, valamint a levelek mindkét oldala többé-kevésbé szőrös. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Weichhaarige Birke* 'fehérhajú nyír'.

Marzell *Betula pubescens* a.; UEWb. 331.

nyíralja — **fehér ~ 1903:** *fehér nyíralja* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrózsa'.

A *nyíralja* a *nyír* 'fafajta' és az *alj(a)* 'valami alatt lévő' összetétele, a név arra utal, hogy a növény gyakran fordul elő nyírfák alatt. Hasonló szerkezetű növénynévre l. még **mogoróalja**.

nyom l. farkas~, méreg~ófi

nyújtófi l. ín~

nyúlárnyék 1578: *Nyul árnyéka* (Mélius 148); 1590: *Asparagus: Nyul arnyek*, alii, sparga, alii Isten loua farka (SzikszF.: RMGL. 220); XVI. sz. v.: *Asparagus: Njwl' arnik*. Spárga fű. Kaláris forma gyümölcsű fű. Nyúl árnyék fű. Sparga (De Herbis: RMGL. 619); *Asparagus: parga. Nyul arnyek*; *Asparagus: sparga (De Medicinali: RMGL. 619); 1775: Nyúlárnyéka* (Csapó 270); 1798: *nyúlárnyéka* (Veszelszki 77); 1807: *Nyúlárnyék* (Magy. Fűvészk. 232). **J:** 1578: 'Asparagus officinalis; közönséges spárga'. l 1807: 'Asparagus; spárga'. — **~fű XVI.** sz. v.: *Asparagus: Njwl' arnik*. Spárga fű. Kaláris forma gyümölcsű fű. *Nyúl árnyék fű*. Sparga (De Herbis: RMGL. 619); 1783: *Nyúlárnyék-fű* (NclB. 357); 1791: *Nyúlárnyég-fű* (Lummitzer 142). **J:** 'ua.'

A *nyúlárnyék* a *nyúl* és az *árnyék* 'lombsátor' összetétele, a *nyúl árnyéka* Mélius alkotása, jelölt birtokos szerkezet. A névadás magyarázata, hogy a nyulak is fogyasztották a növényt, és ezért szívesen tartózkodtak alatta.

TESz. *árnyék* a.; EWUng. *árnyék* a. — **Ö: spárga~.**

nyúlfű 1775: *Nyul-fű* (Csapó 122); 1783: *Nyúl-fű* (NclB. 409); 1798: *Nyúl-fű* (Veszelszki 415). **J:** 'Sonchus oleraceus; szelíd csorbóka'.

A *nyúlfű* az uráli eredetű *nyúl* és a *fű* összetétele, a névadás szemléleti háttere, hogy a növényt nyulak is fogyasztják. A név létrejöhethet idegen nyelvi minták nyomán is; vö.

ném. *Hafenköhl* 'nyúlkáposzta' (Csapó 122). Vö. **nyúlkáposzta, nyúlsaláta**.

UEWb. 322.

nyúlfüle 1966: *nyúlfüle* (Csapody–Priszter, MNövSz. 81). **J:** 'Hieracium pilosella; ezüstös hölgyalm'.

A *nyúlfüle* a ném. *Hasenohren* tükörfordítása, a névadás alapja a növény szőrös levele.

Marzell *Hieracium pilosella* a.

nyúlherefű 1783: *Nyúl Here-fű* (NclB. 402); 1807: *nyúlherefű* (Magy. Fűvészk. 408). **J:** 'Anthyllis vulneraria subsp. vulneraria; réti nyúlhere'. || **nyúlhere 1813:** *nyúl here* (Magy. Fűvészk. 2. 373); 1911: *nyúlhere* (Cserey, Növényiszótár 15); 1998: *nyúlhere* (Priszter 302). **J:** 'ua.'. — **réti nyúlhere 1998:** *réti nyúlhere* (Priszter 302). **J:** 'ua.'

A *nyúlherefű* a ném. *Hafen klee* (NclB. 402) fordítása, a ném. *Klee* 'here' jelentésű, a *here* 'ivarszerv' utótag arra utal, hogy a növény felépítése a herefélékhez (*Trifolium*) hasonló: gömbös virágzata van, és az osztott levele; a *here* magyarázatára l. még **lóhere**.

Marzell *Anthyllis vulneraria* a.

nyúlkáposzta 1775: *Nyul-káposzta* (Csapó 122); 1783: *Nyúl-káposzta* (NclB. 409); 1798: *Nyúl-káposzta* (Veszelszki 415). **J:** 'Sonchus oleraceus; szelíd csorbóka'.

A *nyúlkáposzta* a ném. *Hafenköhl* (Csapó 122) tükörfordítása; a névadás magyarázata, hogy a növényt a nyulak fogyasztják. Vö. **nyúlfű, nyúlsaláta**.

nyúlkék 1. 1578: *Nyúlkéc* (Mélius 76). **J:** 'Sonchus asper; szúrós csorbóka'. || **2. 1775:** *Nyúlkék* (Csapó 122); 1783: *Nyúl-kék* (NclB. 409). **J:** 'Sonchus oleraceus; szelíd csorbóka'.

A *nyúlkék* 'nyúlsaláta' összetett szó, az előtagra l. **nyúlsaláta**, az utótagra l. **kék**.

nyúlkécsorbóka 1798: *nyúl-kék Csorbóka* (Veszelszki 415). **J:** 'Sonchus oleraceus; szelíd csorbóka'.

A *nyúlkécsorbóka* Veszelszki alkotása; az előtagra l. **nyúlkék**, az utótagra l. **csorbóka**.

nyúlparéj 1775: *Nyulparé* (Csapó 122); 1783: *Nyúl-paréj* (NclB. 409); 1798: *Nyúl-paréj* (Veszelszki 415). **J:** 'Sonchus oleraceus; szelíd csorbóka'.

A *nyúlparéj* az uráli eredetű *nyúl* és az ófr. eredetű **paraj** 'ehető főzeléknövény' összeté-

tele, a növényt a nyulak szívesen fogyasztják. Vö. **nyúlsaláta**.

UEWb. 322.

nyúlrekettye 1578: *Nyul rekettyénec* gr. (Melius 98a); 1775: *Nyul-rekettye* (Csapó 228); 1998: *nyúlrekettye* (Priszter 383). **J:** 'Genista tinctoria; festőrekettye'.

A *nyúlrekettye* Melius alkotása, a névadás azon alapul, hogy a növény réteken fordul elő, és a nyulak fogyasztják. A *nyúlrekettye* valószínűleg a R. ném. *Hasenheide* 'Cytisus scoparius; seprúzanót' mintájára jött létre, a **rekettye** utótag déli szláv eredetű, első megjelenése 1500 k.: 'festőrekettye'. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *nyúl Rekettye* (Magy. Fűvészk. 2. 369) nevet javasolja a R. **sárgára festőfű** (→ **festőfű**) helyett.

Marzell *Genista tinctoria* a.; TESz.; EWUng.

nyúlrózsa 1. 1590: *Nigella, lolium*: Konkoly, auag, *niul rosa* (SzikszF.: RMGL. 600). **J:** 'Lolium sp.; vadóc'. ■ **2. XVI.** sz. v.: *Quinquefolium: Nyúl Rósa*; öt lewelő fű (De Herbis: RMGL. 258). **J:** 'Potentilla sp., első-sorban *Potentilla reptans*; indás pimpó'. ■ **3. 1610** k.: *Tormentilla: Nyolrosa* (Herb. d): RMGL. 600). **J:** 'Potentilla erecta; vérontófű'.

A *nyúlrózsa* összetett szó, az uráli eredetű *nyúl* és a latin eredetű **rózsa** összetétele, az előtag arra utal, hogy a növényeket elsősorban nyulak fogyasztották, az utótag a virágok formáját jelzi.

UEWb. 322.

nyúlsaláta 1. 1775: *Nyul-saláta* (Csapó 122); 1783: *Nyúl Saláta* (NclB. 409). **J:** 'Sonchus oleraceus; szelíd csorbóka'. ■ **2.** N. *nyúlsaláta, nyúlsajáta* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'.

A *nyúlsaláta* az uráli eredetű *nyúl* és a *saláta* összetétele. Az utótag a lat. szakny.-i *oleraceus* (< lat. *oleraceus, holeraceus* 'fűnemű' < lat. *helus* 'zöldség, káposzta') mintájára jött létre, arra utal, hogy a növény zöldségféle. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *hare's thistle* 'nyúlbogáncs'. A szelíd csorbókát (1.) és a nyugati salátaboglárkát (2.) salátaként is fogyasztották; a *nyúl* előtag azt is jelzi, hogy a korai, vadon termő salátát a vadak, így a nyu-

lak is szívesen eszik. Vö. **nyúlkáposzta, nyúlparéj, nyűlfű**.

UEWb. 322; Genaust *oleraceus* a.

nyúlsom N. *nyúlsom* (MagyGyógyn. 103). **J:** 'Berberis vulgaris; sós-kaborbolya'.

A *nyúlsom* népi név, összetett szó, a *nyúl* előtag magyarázata l. **nyúlsóskafa**, a *som* utótagra l. **leánysom**.

nyúlsóskafa N. *nyúlsóskafa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 208). **J:** 'Berberis vulgaris; sós-kaborbolya'.

A *nyúlsóskafa* népi név, összetett szó, a *sóskafa* utótag a növény R. elnevezése, magyarázata l. **sóska**. Az ősi uráli eredetű *nyúl* előtag arra utalhat, hogy a növény levelét, termését a nyulak is fogyasztják.

UEWb. 322.

nyúlszapuka 1807: *nyúl Szapúka* (Magy. Fűvészk. 408); 1998: *nyúlszapuka* (Priszter 302); — N. *nyúlszapuka* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203); *nyúlszapuka, nyúlszapuka, nyúlszapóka* (ÚMTSz.). **J:** 'Anthyllis vulneraria subsp. vulneraria; réti nyúlhere'. — **magyar ~ 1911:** *magyar nyúlszapuka* (Cserey, Növényiszótár 15). **J:** 'ua.'.

A *nyúlszapuka* összetett szó; az utótag nemzetségnév, magyarázata l. **szapuka**, az előtagot a növény régi **nyúlherefű** nevéből vették át. A *nyúlszapuka* és a *nyúlszapóka* népetimológiával jöttek létre.

Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203.

nyúlszem 1813: *Ny[úl] szem* (Magy. Fűvészk. 2. 382). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'.

A *nyúlszem* a R. lat. *oculus leporis* (< lat. *oculus* 'szem', lat. *lepus* 'nyúl', gen. *leporis*) tükörfordítása, a névadás alapja, hogy a virágok nyúlszemhez hasonlóak. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Hasenaug*; cseh *zaječí oko*.

nyúlszapuka, nyúlszapóka l. **nyúlszapuka**

nyűfű 1783: *Nyű-fű* (NclB. 393); 1798: *Nyű-fű* (Veszelszki 424). **J:** 'Thlaspi arvense; mezei tarsóka'.

A *nyűfű* a *nyű* 'kukac, féreg' és a *fű* összetétele, a névadás alapja, hogy a növényt férgek kiűzésére használták, mint általában az erős illatú növényeket.

nyűg l. **eke-** (→ **eketartófű**)

nyúölfű 1841: *nyúölfű* (Barra 378). **J:** tos melléknévi igenévképzős származékának az összetétele, a növény a rovarokat és egyéb 'Persicaria hydropiper; borsos keserűfű'.

A *nyúölfű* a *nyű* 'kukac, féreg', a finnugor (? uráli) eredetű *öl* 'elpusztít' -ő folyamatos kártevőket elűzi. Vö. **bolhafű, légyfű.**

UEWb. 444.

O, Ó

oláhecet N. *oláecet* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'Ailanthus altissima; mirigyes bálványfa'.

Az *oláhecet* erdélyi népi név, az *oláh* előtag jelentése 'román', az *ecet* utótag valószínűleg hasonlóságon alapul: a 'mirigyes bálványfa' levele az ecetfa 'Rhus typhina' leveléhez hasonlít.

Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199.

oláhsárga l. **oláhvírág**

oláhvírág || **oláhsárga 1783:** *Olah-sárga* (NclB. 420). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'. || **oláhvírág 1813:** *Oláhvírág* (Magy. Fűvészk. 2. 382). **J:** 'ua.'. — **sárga ~ 1948:** *sárga oláhvírág* (MagyGyógyn. 322). **J:** 'ua.'.

Az *oláhsárga* 'orvosi körömvirág' nevet az erdélyi Benkő József hozta létre, az *oláh* 'román' előtag nyilván arra utal, hogy a növényt honosnak tekintette hazájában. A *sárga* jelző a virág élénksárga színére vonatkozik, a névadás magyarázatára l. még **sárgavirág**.

olajfa 1. 1395 k.: Olcafter: *olaj fa*" (BesztSzj.: RMGl.: 538); 1405 k.: oleast^{er}: *olayfa* (SchlSzj.: RMGl.211); 1533: Olea: Eyn őlbom: *Olayfa* (Murm.: RMGl. 212). **J:** 'Olea sp.; olajfa'. ■ **2. földi~ 1578:** *földi Olayfa* (Melius 20a). **J:** 'Daphne mezereum; farkashárs'.

Az *olaj* szláv eredetű; vö. óe. szl. *olěb* 'olaj'; szln. *ólje*, N. *óljej* 'ua.'; szlk. *olej* 'ua.'; or. N. *olēū* 'ua.'. A szláv szavak vagy a latinból, vagy az ófelnémetből származnak; vö. lat. *oleum*; ófn. *olei*, *oli*, *ole* 'olaj', végső forrása egy ismeretlen földközi-tengeri nyelv, Európában a latin révén terjedt el. A magyar szó szlovák vagy szlovén eredetű lehet. A *földi*

diolajfa 'farkashárs' (2.) Melius alkotása, az olajfa (1.) nevét ruházta rá hasonlóság alapján; magyarázata az, hogy a növény bogyói és keskeny levelei emlékeztetnek az olajfára. Vö. **gyalogolajfa**.

TESz. *olaj* a.; EWUng. *olaj* a.

olajözön N. *olajözön* (MagyGyógyn. 327). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'.

Az *olajözön* népi név, a szláv eredetű *olaj* és a bizonytalan eredetű *özön* 'áradat' összetétele, a névadás oka, hogy a sáfrányszeklice olajtartalma magas, festő- és olajnövényként már az ókori egyiptomiak is ismerték. A magvából sajtolt olajat érelmeszesedés megelőzésére használták.

Szabó, Melius 385.

olaszok seprűje 1578: *Olafzok sóprőie* (Melius 56a). **J:** 'Ruscus aculeatus; szúrós csodabogyó'.

Az *olaszok seprűje* növénynév Melius alkotása, jelölt birtokos szerkezet: a délnyugati szláv eredetű *olasz* 'itáliai ember' és az E/3. birtokos személyragos *seprű* 'takarításra való eszköz' összetétele. A növényt söprűnek használják: „Igen lő löprőnc” (Melius 57), „Arnyékos helyen terem... tilztitnac vele az Tótoc...” (Melius 56a), érdekes, hogy a növény leírásában Melius nem az olasz, hanem a tót 'szláv' népcsoport jelöli meg felhasználóként. Vö. **kéménytisztítófű**.

TESz. *olasz* a., *seprő* a.; EWUng. *olasz* a., *seprő* a.

oldal l. **Boldogasszony ~a, ördög-**

oldalborda l. **ördög-** (→ **ördögborda**)

oleánder l. **leánder**

oleándertorokrojt 1807: *Oleánder To-*

rokrojt (Magy. Fűvészk. 183); 1841: *oleander torokrojt* (Barra 268). **J:** 'Nerium oleander; leánder'.

Az *oleándertorokrojt* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása; az előtagra l. **leánder**, az utótag nemzetségnév, magyarázata l. **torokrojt**.

ólomsimító l. **simítófű**

oltó l. **tej-fű** (→ **tejsugorítófű**), **tej- galaj** (→ **galaj**)

olvasófa 1966: *olvasófa* (Csapody–Priszter, MNövSz. 140). **J:** 'Abrus precatorius; imádságbokor'. || **olvasólián 1998:** *olvasólián* (Priszter 288). **J:** 'ua.'

Az *olvasófa* és az *olvasólián* szaknyelvi elnevezések, ném. minta alapján jöhetnek létre; vö. ném. *Paternosterabrus* 'páternoszter, miatyánk abrus'. A névadás magyarázata l. **imádságbokor**.

Marzell *Abrus precatorius* a.

ónfű 1909: *ónfű* (Graumann 28). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

Az *ónfű* a ném. *Zinnkraut* tükörfordítása. A zsurlót dörzsölőeszközként már az ókorban is tisztításra használták. Azóta sok évszázadon keresztül alkalmazták edények súrolására, ónedények fényesítésére, a névadás magyarázata l. még **mosófű**.

órafű N. *órafű* (MagyGyógyn. 152). **J:** 'Erodium cicutarium; bürökgémorr'.

Az *órafű* népi név, a névadás alapja, hogy a termés nedvszívó mozgást (ún. higroszkópos mozgás) végez. A termés a levegő nedvességtartalma szerint változtatja alakját: szárazság idején összpenderedik, nedves időben kiegyenesedik, és így a magvakat tartalmazó részterméskék könnyen befúródhatnak a földbe. A névadásra hatással lehetett a ném. *Uhr'nkraut* 'órafű' is.

Marzell *Erodium cicutarium* a.; Európa vadvirágai 175.

orbánc l. **kása-**

orbáncfű 1783: *Orbántz-fű* (NclB. 408); 1813: *Orbántzfű* (Magy. Fűvészk. 2. 382); 1998: *orbáncfű* (Priszter 398). **J:** 'Hypericum perforatum; közönséges orbáncfű'. — **közönséges ~ 1948:** *Közönséges orbáncfű* (MagyGyógyn. 177); 1998: *közönséges orbáncfű* (Priszter 398). **J:** 'ua.'. | **lyukaslevelű ~ 1998:**

lyukaslevelű orbáncfű (Priszter 398). **J:** 'ua.'. || **orbáncvirág** N. *orbáncvirág* (MagyGyógyn. 177). **J:** 'ua.'

Az *orbáncfű orbánc* előtagja vándorszó (vö. blg. R., N. *ýpbaléu, ýpbyleu, ýpbaney* 'orbánc, szájgyulladás'; szb.-hv. *vrbanac* 'orbánc'; szln. N. *urbânec* 'orbánc', *vrbânec* 'lovak és juhok orbánca'; rom. N. *orbált, orbánț* 'orbánc'); a növényt azonban orbánc 'a bőr és bőr alatti szövetek fertőző megbetegedése' gyógyítására nem használták. Grynaeus talányosnak tartja, hogy a sokféle betegség gyógyítására használt orbáncfüvet miért éppen csak orbánc gyógyítására nem használták. Az *orbáncfű* 'közönséges orbáncfű' elnevezés talán a tejoltó galajjal 'Galium verum' való keveredés alapján jött létre, a tejoltó galajt valóban orbánc gyógyítására használták, a két növény 'közönséges orbáncfű, tejoltó galaj' hasonló, sárga virágzatuk, és örvökben álló leveleik vannak. Az erdélyi Benkő talán csak hasonlóság alapján adta a *Hypericum perforatum*-nak az *orbáncfű* nevet, amit aztán a szaknyelv megőrzött, és ma a növény hivatalos neve. A *lyukaslevelű* jelzőre l. **lyukaslevelűfű**.

TESz. *orbánc* a.; EWUng. *orbánc* a.; Grynaeus 126–133.

orbáncvirág l. **orbáncfű**

oregánó 1995: „morzsolt *oregano*” (Pizák, piték, rizottók 39); 1998: *oregánó* (Priszter 244); 1999: *oregano* (Magyar szókincstár 813); 2000: „1 csapott mk. szárított *origano* (szurokfű)” (Lajos–Hemző 38). **J:** 'Origanum vulgare; közönséges szurokfű'.

Az *oregánó* nemzetközi szó; vö. ol. *Origano*; ném. *Oregano*; ang. *oregano*. A lat. *orīganum, orīganus, orīganon* a görög *orīganon, orīganos, oreīganos, oreīganon* szóból származik, eredete ismeretlen.

Marzell *Origanum vulgare* a.; Genaust *Origanum* a.

orja l. **disznó-**

ormánya l. **elefánt-**

oroszlánfark 1903: *oroszlánfark* (Hoffmann–Wagner 119). **J:** 'Leonurus cardiaca; szúrós gyöngyajak'.

Az *oroszlánfark* a ném. *Löwenschwanz* tükörfordítása, a névadás alapja, hogy a növény

szára egyenes, kissé szőrös, a virágok örvökben fejlődnek.

oroszlánfog 1578: *orofzlán fognac* gr. (Melius 75a); 1813: *Oroszlánfog* (Magy. Fűvészk. 2. 382). **J:** 'Taraxacum officinale; pity-pang'. — **~fű 1775:** *Oroszlán fog-fű* (Csapó 208), 1783: *Orofzlán-fog-fű* (NclB. 410). **J:** 'ua.'

Az *oroszlánfog* a ném. *Löwenzahn* tükörfordítása, a névadás alapja a fogakra szeldelt levél. Idegen nyelvi megfelelőre vö. fr. *Dent de Leon* (Veszelszki 127); ang. *lions tooth*.

oroszlánláb 1903: *oroszlánláb* (Hoffmann–Wagner); 1911: *oroszlánláb* (Cserey, Növényosztár 9). **J:** 'Alchemilla acutiloba; hegyeskaréjú palástfű'.

Az *oroszlánláb* a ném. *Löwenfus* (NclB. 332) tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény karéjos levele talpra emlékeztet. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *lion's foot*; fr. *ped de lion*. Vö. **oroszlántalp**.

oroszlánszáj 1. 1664: *Orofzlán szájnak* gr. (Lippay I: 74); 1807: *oroszlánszáj* (Magy. Fűvészk. 362); 1998: *oroszlánszáj* (Priszter 302); — N. *oroszlánszáj* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** 1664: 'Antirrhinum; oroszlánszáj'. | 1807: 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. — **kerti ~ 1998:** *kerti oroszlánszáj* (Priszter 302). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. — **~virág 1775:** *Orofzlánfűvirág virág* (Csapó 39); 1783: *Orofzlány száj virág* (NclB. 391); 1791: *Oroszlán Szaj-virag* (Lumnitzer 265). **J:** 1775: 'Antirrhinum; oroszlánszáj, Misopates orontium; vetési oroszlánszáj + A. majus; kerti oroszlánszáj'. ■ **2.** — **lenlevelű~ 1841:** *lenlevelű oroszlán száj* (Barra 353). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'. ■ **3.** — **vetési ~ 1998:** *vetési oroszlánszáj* (Priszter 429). **J:** 'Misopates orontium; vetési oroszlánszáj'. ■ **4. 1903:** *oroszlánszáj* (Hoffmann–Wagner 109); 1911: *oroszlánszáj* (Cserey, Növényosztár 5). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'.

Az *oroszlánszáj* a ném. *Löwenmaul* tükörfordítása. Lippay így magyarázza a névadást: „olyan a' virágja, mint az Orofzlánnak szája: ha meg-nyómttyák, meg-nyilik” (Lippay I: 74). A közönséges gyujtoványfű (2.), vetési

oroszlánszáj (3.) és Katika-sisakvirág (4.) *oroszlánszáj* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett: a hasonlóság alapja a növények virágja. A *lenlevelű* 'közönséges gyujtoványfű' (2.) jelző magyarázatára l. **lenlevelűfű**. Hasonló típusú jelentésfejlődésre vö. ném. *Löwenmaul* 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág és Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'.

Marzell *Aconitum vulparia* a.

oroszlántalp 1807: *Oroszlántalp* (Magy. Fűvészk. 134). **J:** 'Alchemilla acutiloba; hegyeskaréjú palástfű'. — **~fű 1745:** *Orofzlán talpu fű* (Torkos 6); 1775: *Oroszlán talp-fű* (Csapó 209); 1783: *Orofzlány-talp-fű* (NclB. 332). **J:** 'ua.'

Az *oroszlántalp* tükörfordítás, a ném. *Löwenfus*, *Löwentapp* (NclB. 332) fordításával keletkezett. A *oroszlántalp* elnevezés a növény karéjos talpszerű leveleire utal. Hasonló szemléletű névadásra l. **oroszlánláb**.

orr l. ár~, borjú-űfű, bürökár~, bürökgém~, csóka-űfű, daru~, egér-űfű (→ egérfű), embernek ~a tekerő, esztrag~, galamblábgolya~, gém~, golya-űfű, kócsag~, pulyka~

orrosfejűfű 1. 1578: *Orros feiű fű* (Melius 165a). **J:** 'Misopates orontium; vetési oroszlánszáj + ? Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. ■ **2. 1595:** *orros feiű fű* Antirrhinum, Bucranion, Cynocephaloea (Beythe 120a); 1775: *Orrosfejű-fű* (Csapó 39); 1783: *Orros fejű fű* (NclB. 391); 1807: *orros fejű fű* (Magy. Fűvészk. 362). **J:** 1595, 1775: 'Antirrhinum; oroszlánszáj, Misopates orontium; vetési oroszlánszáj + A. majus; kerti oroszlánszáj'. | 1783: 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. || **orrosfű 1798:** *orros nevű-fű* (Veszelszki 61); 1813: *Orrosfű* (Magy. Fűvészk. 2. 382). **J:** 1798: 'Antirrhinum; oroszlánszáj'. | 1813: 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'.

Az *orrosfejűfű* Melius alkotása, valószínűleg a lat. *Antirrhinum* (< *anti* 'azonos, hasonló' + *rhís*, gen. *rhínós* 'orr') és a **borjúorrúfű** felhasználásával hozta létre. Melius így magyarázza a névadást: „A magua à leuele közöt mint egy Boriunac az orra” (Melius 165a). Az *orrosfű* elvonással keletkezett az *orrosfejűfű* névből.

Ö, Ó

ökörfark 1. 1395 k.: Calcabiguas: *eker fark* (BesztSzj.: RMGl. 219); 1500 k.: De tapso barbato: *ekerfark* (StrassbGl.: RMGl. 219); 1525 k.: Tapsus barbatus: *ewkewrfark* (Ortus: RMGl. 219); 1540 k.: Taxvsbarbatvs: *eker fark* (Herb. c): RMGl. 220); 1584: *ökör fark* „cauda bouis” (Clusius–Beythe 30); 1590: Tapsus: *ökör fark* (SzikszF.: RMGl. 220), *Verbascum candidum*: *Ökör fark* (SzikszF.: RMGl. 220); XVI. sz. v.: Taxus Barbatus: *okor fark* (De Herbis: RMGl. 220), *Verbascum Eökkör fark* (De Medicinali: RMGl. 220). **J:** 'Verbascum sp.; ökörfarkkóró'. — **~kóró 1500** k.: Tissus verbascus: *Ewkerfark[oro...]* (CasGl. b): RMGl. 420). **J:** 'Verbascum sp.; ökörfarkkóró'. || **farkkóró 1807** e.: *Farkkóró* (Julow 256); 1807: *Farkkóró* (Magy. Fűvészk. 172); 1998: *farkkóró* (Priszter 533). **J:** 'Verbascum; ökörfarkkóró'. || **2. 1578:** *Ökör fark* (Melius 146); 1583: *okor fark* *Verbascum* (Clusius–Beythe 8: BotTört. 133); — N. *ökörfarok* 'Verbascum phlomoides' (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 301). **J:** 1578: ? 'Verbascum phlomoides; szöszös ökörfarkkóró'. | 1583: 'Verbascum phlomoides; szöszös ökörfarkkóró'. — **nagy ~ 1578:** „*nagy Ökör farknac à lárga leuelünec*” (Melius 146a). **J:** 'Verbascum phlomoides; szöszös ökörfarkkóró'. — **~kóró** N. *ökörfarkkóró* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 301). **J:** 'Verbascum phlomoides; szöszös ökörfarkkóró'. — **szöszös ~ 1903:** *Szöszös ökörfarkkóró* (Hoffmann–Wagner 38); 1948: *Szöszös ökörfarkkóró* (MagyGyógyn. 268). **J:** 'ua.'. || **farkkóró — szöszevő ~ 1807:** *szöszevő Farkkóró* (Magy. Fűvészk. 172). **J:** 'ua.'. || **3. —**

kékvirágú-- 1578: *kéc virágu Ökörfarknac* gr. (Melius 146a). **J:** 'Centaurea montana; hegyi imola'. || **4. 1585:** *Asphodelus: Ökör fark* (Cal.); 1604.: „*Asphodelus. Ökörfark*” (MA.); 1798: *Ökör-fark* (Veszelszki 79). **J:** 'Asphodelus albus; fehér aszfodélusz'. — **~fü 1604.:** „*Ökörfarkfü: Verbascum, Asphodelus, Album*” (MA.). **J:** 'Asphodelus albus; fehér aszfodélusz'. || **5. 1783:** *Ökör-fark* (NclB. 339); — N. *ökörfarok* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 301). **J:** 'Verbascum thapsus; molyhos ökörfarkkóró'. — **~fü 1775:** *Ökörfark-fü* (Csapó 203). **J:** 'ua.'. | **~kóró 1775:** *Ökörfark-kóró* (Csapó 203); 1807: *ökör Farkkóró, Ökörfark-kóró* (Magy. Fűvészk. 172); — N. *ökörfarkkóró* (SzamSz.; Szegsz.; OrmSz.). **J:** 'ua.'. — **molyhos ~ 1903:** *Molyhos ökörfark-kóró* (Hoffmann–Wagner 38). **J:** 'ua.'. || **6. — nagy~fü 1783:** *Nagy Ökör fark-fü* (NclB. 392); 1798: *Nagy ökör-fark fü* (Veszelszki 332). **J:** 'Orobancha alba; fehér vajvirág'. || **7. — ~fü 1783:** *Ökör fark-fü* (NclB. 357); 1807: *ökörfarkfü* (Magy. Fűvészk. 231). **J:** 'Asphodelus ramosus; ágas aszfodélusz'. || **8. — ~kóró** N. *ökörfarkkóiro* (Nyr. 37: 376); *ökörfarkkóró* (Nyr. 86: 439). **J:** 'Verbascum densiflorum; dúsvirágú ökörfarkkóró'. — **dúsvirágú ~ 1998:** *dúsvirágú ökörfarkkóró* (Priszter 533). **J:** 'ua.'. | **keskenylevelű farkkóró 1807:** *keskenylevelű Farkkóró* (Magy. Fűvészk. 172). **J:** 'ua.'.

Az *ökörfark* növénynev 1395 k. tűnt fel 'Verbascum sp.; ökörfarkkóró' (1.) jelentésben, a R. lat. *cauda bouis* (Clusius–Beythe 30) tükörfordítása, az elnevezés magyarázata, hogy a hosszú, sárga színű virágzatot az ökörfarkához hasonlóknak találták. A állat + fark

típusú növénynevek a legtöbb európai nyelvben előfordulnak, de általában nem az ökör farkához hasonlítják a növényt, hanem pl. az oroszlan farkához, ill. a spanyolban a farkas farkához: ném. *Löwenschwanz*; fr. *queue de léon*; ol. *coda di leona* 'oroszlánfark'; sp. *rabo de lobo* 'farkasfark'. A *kóró* utótag magyarázata: „Az alaktanilag körül nem irható kórón mindig magyas termetű, elszáradva télen át is fennmaradó, gyakran útszéli és tüskést növényt értünk” (Erdő-mező növ. 27). A *farkkóró* 'Verbascum' nemzetségnév, Diószegi-Fazekas alkotása, az *ökörfarkkóró* névből vonták el a *farkkóró* nemzetségnévet, és a nemzetség egyik faja, a molyhos ökörfarkkóró 'Verbascum thapsus' (5.) kapta az *ökörfarkkóró* nevet, mivel ezt tartották a legfontosabbnak és a legismertebbnek. A többi faj megkülönböztető jelzőket kapott: *dúsvirágú*, *keskenylevelű*, *szöszös* stb. A *szöszös* és a *szöszevő* jelző 'szöszös ökörfarkkóró' (2.) magyarázata, hogy „Az egész növény sárgás csillagszöröktől erősen szöszös” (Hoffmann-Wagner 38). A *molyhos* ökörfarkkóró (5.) *molyhos* jelzője arra vonatkozik, hogy az egész növény gyapjas. A *dúsvirágú* jelző 'dúsvirágú ökörfarkkóró' (8.) a növény virágzatát, a *keskenylevelű* pedig a levelét jellemzi. Diószegi-Fazekas fajnévi jelzőinek egy részét megtartotta a növényrendszertan (pl. *keskenylevelű*), befogadta a nyelvérték, ma is ezek a hivatalos nevek, azonban a *Farkkóró* nemzetségnév túl mesterséges volt, túlságosan ellentmondott a nyelvi hagyománynak, csakúgy mint az ökörfarkkóró szerepének korlátozása egyetlen faj 'Verbascum thapsus' (5.) megnevezésére. A Verbascum-fajok orvostanikai jelentősége lényegesen nagyobb, mint a hasonló elnevezésű növényeké. A hegyi imola (3.), a fehér aszfodélusz (4.), a fehér vajvirág (6.), az ágas aszfodélusz (7.) hasonlóságon alapuló névátvitellel kapták *ökörfarkkóró* nevüket. A *kékvirágú-ökörfark* 'hegyi imola' (3.) Melius alkotása. Melius az *ökörfark* nevet összefoglaló elnevezésnek szánta, jelzőkkel differenciálta a növényeket: „A nyóltzadikat *kéc virágu Ökörfarnac* hiyác” (Melius 146a). A fehér vajvirág (6.) *ökörfark* elnevezése világosan mutatja az el-

nevezés motivációját: a hosszú, gyapjas-bolyhos, világos színű, gyakran kunkorodó formájú virágzatot az ökör farkához hasonlónak vélték. Más motivációk alapján is megnevezik a növényt, nagyon gyakori a gyertyához való hasonlítás, l. *misegyertya*. Az ágas aszfodélusz (7.) *ökörfark* nevét szintén a virágzat motíválja.

Marzell *Orobanche alba* a. Mollay, Növénynevek 49–52, 64, 109–120; Szabó, Melius 429.

ökörgúzs 1578: *Ökör gus*, *Ökör gufza* (Melius 48); 1595: *ökör gus* (Beythe 64a); 1775: *Ökörgus* (Csapó 120). **J:** 'Ononis spinosa; tövises iglice'.

Az *ökörgúzs* Melius alkotása, többé-kevésbé saját alkotás, a lat. „*Restia bouis*” (< *restis* 'kötél', *bōs* 'ökor') (Melius 48) fordításával hozta létre, a szláv eredetű *gúzs* 'veszszöböl csavart kötél' jelentésű. A névadás magyarázata, hogy a növény tüskés. Vö. **ökörhús**.

Mollay, Növénynevek 28; TESz. *gúzs* a.; EWUng. *gúzs* a. — **Ö:** *gilice*~.

ökörhús N. *ökörhús* (MagyGyógyn. 142). **J:** 'Ononis spinosa; tövises iglice'.

Népetimológiával keletkezett az **ökörgúzs** névből.

ökörkalács N. *ökörkalács* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 215). **J:** 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'.

Az *ökörkalács* népi név, a csuvasos jellegű ótörök *ökör* és a szláv eredetű *kalács* 'tésztaféle' összetétele. Az elnevezés arra utal, hogy az ökrök fogyasztják a növényt. Vö. **bábakalács**.

ökörnyelv 1. 1500 k.: Bvglossa: *Eker ny[elw]* (Herb. a): RMGl. 528); 1533: Buglossa: Ochsenzung ader wundkraut: *ökör nyelue*; Buglossus idem (Murm.: RMGl. 528); 1560 k.: Arnoglossa lingua bouina herba est. *eökör nyelu* (GyöngySzt.: RMGl. 528); Buglossa herba est. i. *ökör nyelu* (GyöngySzt.: RMGl. 528); 1590: Buglossum, vel, Sa: *Ökör nyelü* (SziksZF.: RMGl. 528); XVI. sz. v.: Buglossum: *Okor Nyel'* (De Herbis: RMGl. 528); 1843: *Ökörnyelv* (Bugát 326). **J:** 'Borago officinalis; kerti borágó'. — **igaz** ~ **1578:** *Igaz ökör n[yelv]* (Melius 152). **J:**

'ua.'. | **kerti** ~ **1578**: *kerti Ökörnyelw* gr. (Melius 152); 1783: *Kerti Ökör-nyelv* (NclB. 334); 1807: *Kerti ökörnyelv* (Magy. Fűvészk. 155). **J**: 'ua.'. — **~fü** **1525** k.: Buglossa: *ewkewr nyelwew fjw* (Ortus: RMGl. 256); 1577: buglossa, ochsenzung: *ökör nyelw fű* (KolGl.₂: RMGl. 256); 1610 k.: *ökör nieluó fű* (Herb. d): RMGl. 258). **J**: 'ua.'. | **kerti ~fü** **1578**: *Kerti ökörnyelwő fű* (Melius 152). **J**: 'ua.'. | **2.** — **~fü** **1578**: *Ökör nyelw fűnec* gr. (Melius 151). **J**: 'Echium vulgare; közönséges kígyószisz'. — **kék virágú** ~ **1578**: *kéc virágu Ökör nyelwnec* gr. (Melius 151). **J**: 'ua.'. | **kis** ~ **1775**: *Kis ökör-nyelv* (Csapó 205); 1783: *Kis Ökör-nyelv* (NclB. 334). **J**: 'ua.'. | **köz** ~ **1583**: *köz ökör nyelw* (Clusius–Beythe 4: BotTört. 129); 1595: *köz ökör nyelwnec* gr. (Beythe 100). **J**: 'ua.'. | **mezei** ~ **1578**: *Mezei ökörnyelw* (Melius 151); 1595: *Mezei ökör nyelu* (Beythe 100). **J**: 'ua.'. | **mezei erdei** ~ **1578**: *Mezei, Erdei ökör nyelw* (Melius 151). **J**: 'ua.'. | **vad** ~ **1578**: *Vad ökörnyelw* (Melius 151). **J**: 'ua.'. | **kis ~fü** **1798**: *Kis-ökör nyelwű-fű* (Veszelszki 196). **J**: 'ua.'. | **3.** — **piros** ~ **1783**: *Piros Ökör-nyelv* (NclB. 333); 1807: *piros Ökörnyelv* (Magy. Fűvészk. 153). **J**: 'Alkanna tinctoria; báránypirosító'. | **vad** ~ **1775**: *Vad-ökör-nyelv* (Csapó 205); 1807: *vad Ökörnyelv* (Magy. Fűvészk. 153). **J**: 'ua.'. | **veres** ~ **1775**: *Veres ökörnyelv* (Csapó 205). **J**: 'ua.'. — **piros ~fü** **1798**: *piros ökör nyelw-fű* (Veszelszki 53). **J**: 'ua.'. | **vad~fü** **1798**: *Vad-, veres-, piros ökör nyelw-fű* (Veszelszki 53). **J**: 'ua.'. | **veres ~fü** **1798**: *veres-, piros ökör nyelw-fű* (Veszelszki 53). **J**: 'ua.'. | **4. 1791**: *Ökör nyelw* (Lumnitzer 72). **J**: 'Anchusa officinalis; orvosi atracél'. — **mezei** ~ **1775**: *Mezei ökör-nyelv* (Csapó 204). **J**: 'ua.'. — **~fü** **1783**: *Ökör nyelw-fű* (NclB. 333). **J**: 'ua.'. | **köz~fü** **1775**: *Köz-ökör-nyelw-fű* (Csapó 204). **J**: 'ua.'. | **patikai~fü** **1903**: *Patikai ökörnyelw-fű* (Hoffmann–Wagner 32). **J**: 'ua.'.

Az *ökörnnyelw* a lat. *buglossos* 'ökörnnyelw' (< gör. *boüs* 'ökör', gör. *glóssa* 'nyelw') tükörfordítása. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. R. lat. *Bugloffü verum, Lingua bouis [bovis]*; ném. *Gemein ochsenzung* (Melius 152). A kerti borágó (1.) megkülönböztető jelzője: a

kerti. A kígyószisz *ökörnnyelw* neve a R. lat. *Bugloffum, Sylueftré bugloffum* (Melius 151) tükörfordítása; idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Wildochsenzung* (Melius 151). A báránypirosító (3.) és az orvosi atracél (4.) *ökörnnyelw* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett. A *piros-* és *veres ökörnnyelw* 'báránypirosító' (3.) a ném. *Rothe Ochsenzunge* tükörfordítása. A báránypirosító (3.) keskeny szőrös levelei, lila virágja hasonló a kerti borágóéhoz. Az *ökörnnyelw* 'orvosi atracél' (4.), a növény R. lat. *lingua bovis* és *buglossa* nevének a tükörfordítása, a névadás alapja, hogy a levelei hosszúkásak, keskenyek, szőrösek, az ökör nyelvéhez hasonlóak: „Az egész plánta durva szőrökkel borzas” (Magy. Fűvészk. 153). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Ochsenzunge*.

Marzell *Anchusa officinalis* a.; Genauast *Buglóssum* a., *Glossopétalon* a.

ökör szem 1. 1577 k.: *Eokérzēmnek* gr. (OrvK. 401/10); 1578: *Ökör szem* (Melius 71), *Ökör szemnec* gr. (Melius 137). **J**: 'Leucanthemum vulgare; réti margitvirág'. — **erdei** ~ **1813**: *erdei Ökörszem* (Magy. Fűvészk. 2. 382). **J**: 'ua.'. — **~űfü** **1578**: *Ökör szemű fűnec* gr. (Melius 71a), *Ökör szemű fűuet* gr. (Melius 137). **J**: 'ua.'. — **fehér virágú ~űfü** **1578**: *fehér virágu Ökör szemű fűuet* gr. (Melius 137). **J**: 'ua.'. | **~virág** **1775**: *Ökörszem-virág* (Csapó 206); 1783: *Ökör szem-virág* (NclB. 417). **J**: 'ua.'. | **2. 1903**: *ökör szem* (Hoffmann–Wagner 116). **J**: 'Hepatica nobilis; nemes májvirág'. | **3. N. ökörszēm (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J**: 'Helleborus purpurascens; pirosló hunyor'.**

Az *ökör szem* 'réti margitvirág' (1.) a lat. *būphthalmus* tükörfordítása (< gör. *boúphthalmon* 'ökör szem' < gör. *boüs* 'ökör', *ophthalmós* 'szem'). A névadás alapja, hogy a növény virágjának csöves virágai aransárgák, nyelves virágai fehérek, ökörszemhez hasonlítanak, Melius így jellemzi: „el terült feiér virága mint az *Ökör szem*” (Melius 71). A növényt sokféle betegség gyógyítására használták: „hafát tisztít”, „dagadaft enhijt” „Feiet es faio zómót io vele mofnij” „Sebót forrazt” (Beythe 92). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Rindsauge* 'ökör szem'; ang.

ox-eye daisy 'ökörsemzszázszorszép'; hv. *volovo oko* 'ökörsemz'. A nemes májvirág (2.) *ökörsemz* nevének alapja a kék, csillagforma virág, vö. R. ném *Katzenaug'n* 'macskaszem'. A *ökörsemz* 'pirosló hunyor' (3.) népi név, hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a virág formája hasonló ökörsemzhez.

Genaust *Bupthálmum* a.

ökörsemzmaranyvirág 1807: *ökörsemz Aranvirág* (Magy. Fűvészk. 481). **J:** 'Leucanthemum vulgare; réti margitvirág'.

Az *ökörsemzmaranyvirág* Diószegi–Fazekas alkotása. Az előtagra l. *ökörsemz*, az utótag nemzetségnév, magyarázata l. *aranyvirág*.

ökörsemzűfű, ökörsemzvirág l. ökörsemz

ölő l. bolha-fű, farkas- sisakvirág (→ *sisakvirág*), **farkas-bab** (→ *bab*), **farkas-fű, farkas-gyökér, farkas-répa** (→ *répa*), **féreg- sarkvirág** (→ *sarkvirág*), **méreg-fű, méreg- sisakvirág** (→ *sisakvirág*), **nyú-fű, pestis-, róka- sisakvirág** (→ *sisakvirág*), **tetű-fű** (→ *tetűfű*), **tetű-mag** (→ *tetűfű*)

ölyvfű 1578: *Ölyw fű* (Melius 75); 1595: *ölyu fiju* (Beythe 79a); 1783: *Ölyv-fű* (NclB. 410); 1966: *ölyvfű* (Csapody–Priszter, MNöv-Sz. 81). **J:** 1578: 'Sonchus arvensis' mezei csorbóka | *Hieracium murorum*; erdei hölgymál'. | 1783: 'Hieracium murorum; erdei hölgymál'. | 1966: 'Hieracium sp.; hölgymál'. || **ölyv madár füve 1578:** *Ölyw madarnac füve* (Melius 75); 1775: *Öllyw-madár-füve* (Csapó 207), 1783: *Ölyv madár füve* (NclB. 410); 1798: *Ölv-madár füve* (Veszelszki 248). **J:** 'Hieracium murorum; erdei hölgymál'.

Az *ölyvfű* a lat. *Hieracium* (< gör. *hiérax* 'héja, sólyom') fordítása, a névadásra a ném. *Habich[t]skraut* (Melius 75) is hatással lehetett. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *hawkweed*. A névadás lehetséges magyarázata az, hogy a ma-darak a növény levét isszák, hogy élesebben lássanak. Melius ezt írja: „Az Ölywc mikor meg vakúlnac, ez fűnec leuét töltic à l'zemekben” (Melius 75–75a), hasonlóan Veszelszki, aki Pliniusra hivatkozik: „erről írja Plinius, hogy mikor vénségekben az Ölyw-madarak megvakúlnak, ezen zöld fűnek tejes levével fzeimeiknek előbbi látását

viífza-fzerzik” (Veszelszki 248). A növényt általában szem gyógyítására használták, a vize a „fzemnec homallyát meg gyogittya” (Melius 76).

Marzell *Hieracium pilosella* a.; Genaust *Hierácium* a.

ölyv madár füve l. ölyvfű

őr l. híd-, kappan-

ördögbockor 1909: *ördögbockor* (Graumann 129). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

Az *ördögbockor* összetett szó, az *ördög* és a *bockor* 'lábbeli' összetétele, a névadás alapja, hogy a növény kóróját sodorja a szél össze a mezőkön. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Hexendistel* 'ördögbogáncs'. A névadás magyarázata l. még *ördögsekér*.

Marzell *Eryngium campestre* a.

ördögbogyó 1841: *ördögbogyó* (Barra 344). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'.

Az *ördögbogyó* a ném. *Teufelsbeere* tükörfordításával keletkezett, a növény bogója mérgező.

Marzell *Atropa bella-donna* a.

ördögborda 1. ördögbordájafű 1708: *Ördög bordája fű* (PPBl.); 1775: *Ördög bordája-fű* (Csapó 216). **J:** 'Dryopteris filix-mas; erdei pajzsika'. || **ördögborda 1783:** *Ördög-borda* (NclB. 430); 1798: *Ördög-borda* (Veszelszki 218); — N. *ördögborda* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 229). **J:** 'ua.'. — **gyökér 1745:** *Ördög-barda Gyökér* (Torkos 9). **J:** 'ua.'. || **2. -fű 1708:** *Ördög borda fű* (PP.: TESz. *ördögsekér* a.). **J:** 'Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány'. || **ördögborda 1843:** *Ördögborda* (Bugát, Szóhalm. 327–28); — N. *ördögborda* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 272). **J:** 'ua.'. || **ördögoldalboroda 1903:** *ördög oldalboroda* (Hoffmann–Wagner 211). **J:** 'ua.'. || **oldalboroda** N. *oldalboroda* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 272). **J:** 'ua.'. || **3. ördögbordája 1775:** *Ördög-bordája* (Csapó 165); 1783: *Ördög bordája* (NclB. 346). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'. || **4. N. ördögborda** (MagyGyógyn. 279). **J:** 'Plantago lanceolata; lándzsás útifű'.

Az 'erdei pajzsika' (1.) és a 'közönséges

édesgyökerű-páfrány' (2.) *ördögborda* elnevezése ném. mintára jött létre, a ném. *Teufelsrippen* tükröfordítása, a *fű* és *gyökér* utótagok magyarázó szerepűek. A névadás alapja, hogy a páfrányfélék levelei szárnyaltan osztottak, és ez bordához hasonlítható. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve az **erdei páfrány** (→ **páfrány**) nevet javasolja az *ördögborda* helyett. Az *oldalborda* erdélyi népnyelvi szó. A mezői iringó (3.) *ördögbordája* elnevezésének alapja, hogy a növény elszáradt kóróját összfelgörgeti a szél a mezőkön, a névadás magyarázata l. még **ördögsekér**. A lándzsás útifű (4.) *ördögborda* neve népi név, a növény levelei jellegzetesen hosszanti erezetűek, bordaszerűek. Vö. **ördögoldal**.

ördögcsokor N. *ördögcsokor* (Magy-Gyógyn. 182). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

Az *ördögcsokor* népi név, a névadás szemléleti háttere, hogy a növény csokorszerű, elszáradt kóróját összfelgörgeti a szél a mezőkön, a névadás magyarázata l. még **ördögsekér**.

ördögfű 1. 1841: *ördögfű* (Barra 335). **J:** 'Hyoscyamus niger; bolondító beléndek'. ■ **2. N. ördögfű** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Helleborus purpurascens; pirosló hunyor'.

Az *ördögfű* 'bolondító beléndek' (1.) Barra István alkotása, egyedi adat, a névnek nincs folytatása a magyar nyelvben. A névadás alapja a növény bódító, mérges hatása, amelyet már a középkorban is ismertek. A pirosló hunyor (2.) *ördögfű* neve azon alapul, hogy a növény gyökerét régen varázsszerként használták, a Helleborus-fajok gyökeret nyakba akasztva amulettként viselték.

Marzell *Helleborus viridis* a.; Rápóti–Romváry 86.

ördögharagjafű l. ördögharaptafű

ördögharaptafű 1577 k.: Fêkelý fweth kýth *Eordêgh harapta fwnek* is hýnak (OrvK. 548/3); 1578: *Ördög harapta fű* (Melius 155); 1583: *ordog harapta fiu* Scabiosa succisa. morsus diaboli (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 133); 1590: *Ördög marta*, vagy, *harapta fű* (SzikszF.: RMGL. 257); 1998: *ördögharaptafű* (Priszter 515). **J:** 'Succisa pratensis; ördögha-

raptafű'. — **réti ~ 1998:** *réti ördögharaptafű* (Priszter 515). **J:** 'ua.'. || **ördögharapta 1813:** *Ö[r]dög harapta* (Magy. Fűvészk. 2. 382). || **ördögmartafű 1578:** *Ördög marta fű* (Melius 155); 1590: *Ördög marta*, vagy, *harapta fű* (SzikszF.: RMGL. 257); 1775: *Ördög marta-fű* (Csapó 210). **J:** 'ua.'. || **ördögmarta 1813:** *Ö[r]dög harapta, marta* (Magy. Fűvészk. 2. 382). **J:** 'ua.'. || **ördögharagjafű [? ördögharaptafű]** XVI. sz. v.: Morsus Diaboli, Iacea nigra: *Erdög hara[gja] fy* (De Herbis: RMGL. 258). **J:** 'ua.'.

Az *ördögharaptafű* és *ördögmartafű* a lat. *morsus diaboli* (< lat. *morsus* 'harapás', *diabolus* 'ördög') fordításával keletkezett. A névadás magyarázata, hogy a növény feketés színű gyöktörzse kiharapottnak látszik, Veszelszki így ír: '„a' gyök-ere' körül közepe elharapottnak látják, a' melly a' föld' népét babonáságba keverte, mintha a' gonofz lélek íregységéből harapta volna-e1, hogy hafznát ne vehetné az ember" (Veszelszki 314–5). Hasonló szemléletű névadásra l. még **kivágott gyökerű fű, elharapottfű** (→ **kivágott gyökerű fű**). Az *ördögharapta* és az *ördögmarta* növénynevek elvonással keletkeztek az *ördögharaptafű* és az *ördögmartafű* nevekből. Az adatok alapján *ördögharagjafű* adat valószínűleg elírás, feltehetőleg *ördögharaptafű* helyesen.

ördögkeringő 1775: *Ördögkeringő* (Csapó 165); 1783: *Ördög keringő* (NclB. 346); 1948: *ördögkeringő* (MagyGyógyn. 182). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

Az *ördögkeringő* az *ördög* és a finnugor eredetű *ker-* tő *keringő* 'táncfajta' származékának az összetétele. A névadás alapja, hogy a növény kórója kering a mezőn összfel, mivel a szél sodorja, a névadás magyarázata l. még **ördögsekér**.

TESz. *kerül* a.; EWUng. *kerül* a.; UEWb. 147.

ördöglencse N. *ördöglencse* (Magy-Gyógyn. 144). **J:** 'Trigonella foenum-graecum; görögszéna'.

Az *ördöglencse* népi név, az *ördög* és a déli szláv eredetű *lencse* összetétele. A névadás alapja a növény babhoz, lencséhez hasonló termése.

ördögméze 1578: *Ördög méze* (Melius 142); 1783: *Ördög méze* (NclB. 345). **J:** 'Gentiana lutea; sárga tárnics'.

Az *ördögméze* az *ördög* 'gonosz' és a finnugor eredetű *méz* összetétele. Az *ördögméze* elnevezés a keserű ízű gyökér humoros körülírása. A növénynévi összetételekben szereplő *ördög* előtag gyakori a növénynevekben, rosszat, kellemetlent jelent. Az *ördögméze* kifejezés a legédesebbnek ismert méznek az ellentétére kíván utalni, mivel a tárnicsgyökér „Ize kezdetben édes, később keserű” (MagyGyógy. 215), tehát valóban „ördögi” módon lesz az édesből keserű.

UEWb. 273.

ördögoldal 1. XVI. sz. v.: Filix: *ördög oldala* vel Paprad (De Herbis: RMGl. 562). **J:** 'Dryopteris filix-mas; erdei pajzsika'. ■ **2. 1841:** *ördög oldal* (Barra 158). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'. ■ **3. 1903:** *ördögoldal* (Hoffmann–Wagner 166). **J:** 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'. ■ **4. N. ördögoldal** (MagyGyógy. 148). **J:** 'Glycyrrhiza glabra; igazi édesgyökér'.

Az *ördögoldal* 'erdei pajzsika' (1.) egyedi adat, a ném. *Teufelsrippen* 'ördögborda' mintájára keletkezett. A névadás alapja, hogy a páfrányfélék levelei szárnyaltan osztottak, és ez bordához hasonlítható; a névadás magyarázatára l. még *ördögborda*. Az erdei pajzsikának a németben is számtalan *ördög* előtagú elnevezése van; vö. R. ném. *Teufelsleiter* 'ördöglétra', *Teufelsfedern*. Az igazi édesgyökér (4.) szintén páfrányféle, *ördögoldal* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett. A mezei iringó (2.) és a szártalan bábakalács (3.) *ördögoldal* neve azon alapul, hogy ezek a növények szúrósak.

Marzell *Aspidium filix-mas* a.

ördögoldalborda l. ördögborda

ördögrokolya 1. 1577: aconita: *ördögh rokolya* (KolGl.₂: RMGl. 597); 1578: *Ördög rakollya* (NclB. 428); 1783: *Ördög rakolja* (NclB. 428); 1903: *ördörakolya* (Hoffmann–Wagner 74); — N. *ördögrakója, ördögrakója* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 301). **J:** 1577: ? 'Aconitum sp.; sisakvirág'. l 1578: 'Veratrum album; fehér zászpa'. ■ **2. 1775:** *Ördög-rakollya* (Csapó 165); 1783: *Ördög*

rakolya (NclB. 346). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

Az *ördögrokolya* az *ördög* 'gonosz' és a német eredetű *rokolya* 'szoknya, köpeny' összetétele. Az *ördögrokolya* '? sisakvirág' jelentésben 1577-től adatható növénynévként, a névadás alapja a virágok formája, amik általában fejfedőre, lábbelire emlékeztetnek; vö. pl. **angyalbocskor, csuklyafű, sisakfű**. Az *ördögrokolya* növénynév a virágokat más ruhadarabokhoz, köpenyhez, ill. szoknyához hasonlítja. Az *ördögrokolya* 'fehér zászpa' (1.) név magyarázata valószínűleg a 30–60 cm hosszú, tömött bugavirágzat. A mezei iringó (2.) *ördögrokolya* nevének alapja, hogy a növény tüskés, a névadás magyarázatára l. még **ördögszekér**.

Szabó, Melius 443.

ördögszekér 1775: *Ördög-fzekér* (Csapó 165); 1783: *Ördög fzekér* (NclB. 346); 1998: *ördögszekér* (Priszter 370). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

Az *ördögszekér* az *ördög* és a *szekér* 'kordé' összetétele. Az *ördög* előtag igen gyakori a növénynevekben, rosszat, kellemetlent, mértéktelent jelez, az *ördög* a nép képzeletvilágában minden rossz forrása. A **boszorkánykerék, ördögbocskor, ördögborda, ördögcsokor, ördögkeringő, ördögoldal, ördögrokolya** elnevezések mind arra utalnak, hogy az élő növény összel elhal, „tetszhalála” azonban magjainak terjesztését szolgálja. Elszáradt, gömb alakú föld feletti részét, száraz kóróját sodorja és görgeti a szél összel a mezőkön, réteken, miközben mindenütt kiszóródnak magvai. Csapó így jellemzi: „Találtik, ez úton útfélen, fok tüskés fejei vagynak nékie, mellyek bokroffan állanak E' fű meg-fzáradván a' fzeltől hajtatik ide 's tova, és forog mint a' kerék” (Csapó 165).

Mollay, Növénynevek 32.

ördögszem 1. 1841: *ördögszem* (Barra 335); 1966: *ördögszem* (Csapó–Priszter, MNövSz. 29). **J:** 'Helleborus purpurascens; pirosló hunyor'. ■ **2. 1948:** *ördögszem* (MagyGyógy. 102). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'.

Az *ördögszem* 'pirosló hunyor' (1.) Barra alkotása, az *ördög* és az uráli eredetű *szem* 'a

látás szerve' összetétele, a névadás alapja a virág. A 'tavaszi hérics' *ördögszem* neve a ném. *Teufelsauge* 'ördögszem', *Frühlings-Teufelsauge* 'tavaszi ördögszem' tükörfordítása. A névadás magyarázata az, hogy a hérics virágának szemhez hasonló piros szíromlevelei sötéten pettyezettek, a középén felálló termőből tobozyszerű terméscsoport fejlődik ki. A bimbók zöldek, szintén szemre emlékeztetnek.

Marzell *Adonis vernalis* a.; UEWb. 479.

ördögszőlő 1903: *ördögszőlő* (Hoffmann–Wagner 40); 1948: *ördögszőlő* (Magy-Gyógyn. 253). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'.

Az *ördögszőlő* az *ördög* és a csuvasos típusú ótörök eredetű *szőlő* összetétele. A névadás alapja, hogy a növénynek fényes fekete bogyói vannak, amelyek mérgezőek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *Teufelskirsche* 'ördögcsersesnye', *Teufelsbeere* 'ördögbogyó'.

öröm l. szem- (→ *szemnek gyönyörúsége*), **torok-e**

örvényfű 1395 k.: emula: *vruen fiu* (BesztSzj.: RMGl. 255); 1405 k.: Enula: *wruen fiw* (SchlSzj.: RMGl. 255); 1525 k.: Enula campana: *ewrewen fiw* (Ortus: RMGl. 256); 1540 k.: Envla: *erwen f[w]* (Herb. c): RMGl. 256); 1583: *örüeny fiu* (Clusius–Beythe 5: BotTört. 130); 1590: Enula campana: *Örueny fű* (SzikszF.: RMGl. 257); 1798: *Örvény-fű* (Veszelszki 198). **J:** 'Inula helenium; örvénygyökér'. || **örvény 1430** k.: enula: *eruen* (SchlGl.: RMGl. 555); 1500 k.: De enula: *Erwen* (StrassbGl.: RMGl. 555); 1520 k.: Enula campana: *Ewrwen* (Növ.: RMGl. 555); 1578: *Öruin* (Melius 141). **J:** 'ua.'. || **örvénygyökér 1578:** *Öruin gyökér* (Melius 141); 1583: *örüeny gyökér* (Clusius–Beythe 5: BotTört. 130); 1595: *Eörvény gyökerek, örüeny gyökér* (Beythe 5a); 1775: *Örvény-gyökér* (Csapó 210); 1998: *örvénygyökér* (Priszter 401). **J:** 'ua.'. || **örménygyökér 1813:** *örmény, örd. Gy[ökér]* (Magy. Fűvészk. 2. 372); 1998: *örménygyökér* (Priszter 401). **J:** 'ua.'. — **nagy örménygyökér 1783:** *Nagy Örmény-gyökér* (NclB. 417). **J:** 'ua.'.

Az *örvényfű*, *örvénygyökér* alapszava az *ör-* igei tő, ótör. eredetű, képzője *-vény*, *-mény*

deverbális névszóképző. „Ez a növény patakok mellett tenyészik' (TESz. *örvény* a.), jelentése közvetlen kapcsolódik az alapszó 'forog', ill. 'öröl' (1282: ? 'vízforgás, forgó, mélyvíz'; 1391: 'ua.') jelentéséhez. Az *örvény* tapadással keletkezett az *örvényfű* alapján.

TESz. *örvény* a.; EWUng. *örvény* a.

örvénytartsék 1807: *Örvény Sertetsék* (Magy. Fűvészk. 478). **J:** 'Inula helenium; örvénygyökér'.

Az *örvénytartsék* összetett szó, az *örvény* (→ *örvényfű*) előtag a növény R. nevének átvétele, a *sertetsék* utótag nemzetségnév. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve az *Örvény Sertetsék* (Magy. Fűvészk. 2. 372) nevet javasolja a R. *örvénygyökér* (→ *örvényfű*), *örménygyökér* (→ *örvényfű*) helyett.

őszibánat l. **őszike**

ősziboglár l. **boglár**

őszike 1783: *Őzike* (NclB. 360); 1998: *őszike* (Priszter 340); — N. *őszike, őszike* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'. || **őszivirág** N. *őszivirág, őzszivirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics, elsősorban az őszi virág'. || **őszibánat** N. *őszibánat, őzszibánat* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics, elsősorban az őszi virág'.

Az *őszike* valószínűleg Benkő alkotása, az *őszi* jelzőhöz *-ke* kicsinyítő képzőt illesztett. Az *őszi* jelző lat. mintára jött létre; vö. lat. *autumnale* < lat. *autumnālis* 'őszi'. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *Herbstblume* 'őszi virág', *Herbstzeitlosen* 'őszi idővesztő' (mivel a megszokott virágzási időn túl virágzik).

Marzell *Colchicum autumnale* a.

összeforrasztófű 1578: *Öfzue forrafzto fű* (Melius 153); 1775: *Öfzve forrafzto-fű* (Csapó 195). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nádalytő'.

Az *összeforrasztófű* a lat. szakny.-i *Symphytum* (< gör. *symphyein* 'összenő') fordításával jött létre, a név a növény sebgyógyító hatására céloz: „Törött tsontokat öfzve forrafzta ez fű gyökere” (Csapó 196). A növényt légzési zavarok esetén használják, vala-

mint csontpedéseknél, töréseknél, csontzúzódásnál, ahol a bőr épen marad. A növény gyökere és a levele allantoint tartalmaz, amely gyorsítja a sérült izmok és csontok regenerációját. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *healing herb*; ném. *Wundschad, Wundenheil*. Vö. **forrasztófű, összeplántalófű.**

Genaust *Symphytum* a.

összeplántalófű 1578: *δ̄f̄zue plantalo f̄ű* (Melius 153); 1775: *Öfzve plántaló-fű* (Csapó 195). **J:** 'Symphytum officinale; fekete ná-dálytő'.

Az *összeplántalófű* elnevezés az *összeforrasztófű* szinonimájaként alakult ki, a *plántal* jelentése itt „erősít, forraszt”. A név létrejöttére és magyarázatára l. **összeforrasztófű.**

TESz. *palánta* a.; EWUng. *palánta* a.

öztör 1. — **fehér ~ 1578:** *fejér Öf̄tör̄nec* gr. (Melius 87). **J:** 'Chenopodium rubrum; vörös libatop'. ■ **2. 1583:** *öztör* Atriplex (Clusius–Beythe 5: BotTört. 128). **J:** ? 'Chenopodium vulvaria; bűdös libatop'.

Az *öztör* szláv eredetű; vö. szb.-hv. N. *östrva* 'földbe szűrt karó, amelyre puskákat akasztanak'; cseh *ostrev*, N. *ostrva* 'durván legallyozott fatörzs'; szlk. *ostrva, ostrv* 'ágas-bogas karó, szárító karó, petrencerúd'; le. *ostrzew* 'létrául használt faágas'; or. N. *ócmpos* 'karó, létrául vagy szárításra használt faágas'. Az *öztör* első megjelenése: 1233: *yztru* (TESz.), jelentése 'karókból épített gát'. Az *öztör* 'libatop' magyarázata, hogy a növény ágas-bogas karóra emlékeztet, a növény szárából számtalan rövidebb ág indul ki. Az *öztör* növénynév a későbbiekben **öztörparaj** összetételben tűnik fel.

TESz. *öztörű* a.; EWUng. *öztörű* a.

öztörparaj 1. 1783: *Öf̄tör̄ paréj* (NclB. 345); 1798: *Öf̄tör̄-paréj* (Veszelszki 82). **J:** 'Chenopodium vulvaria; bűdös libatop'. ■ **2. 1798:** *Öf̄tör̄-paréj* (Veszelszki 99). **J:** 'Chenopodium rubrum; vörös libatop'. || **eszterparaj 1798:** *Efter*, vagy *Öf̄tör̄-paréj* (Veszelszki 99). **J:** 'ua.'

Az *öztörparaj* összetett szó, az előtagra l. **öztör**, az utótagra l. **paraj**. Az *eszterparaj* népetimológiával keletkezett. A nevet a *Chenopodium* nemzetséghez tartozó növények kapták.

ötlevelűfű 1470 k.: Pentaphylon: *w̄tle-velef̄w̄* (CasGl. a): RMGl. 255); 1533: Pentaphylon: *Vynfbletter: Öt leuelőfy* (Murm.: RMGl. 256); 1590: Pentaphylon: *Öt leuelő fű* (SzikszF.: RMGl. 257). **J:** 'Potentilla reptans; indás pimpó'. — **foljó ~ 1783:** *Folyó öt leuelü fű* (NclB. 376); 1798: *Folyó öt levelű-fű* (Veszelszki 341). **J:** 'ua.'. | **kisebb ~ 1583:** *kiseb öt leuelo fű* Pentaphyllum minus (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 131). **J:** 'ua.'

Az *ötlevelűfű* a lat. *pentaphyllum* (< lat. *penta-* 'öt', lat. *phyllo-* 'levél') fordításával keletkezett, a *fű* utótag magyarázó szerepű. A névadás alapja az 5 levélkéből álló tenyeresen tagolt levél; idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Fünfflat* (Csapó 212). A *foljó* jelző a növény kúszó szárára utal, a lat. *reptans* (< lat. *reptans* 'kúszó, mászó') fordítása. A *kisebb* jelző megkülönböztető szerepű, a lat. *Pentaphyllum minus* (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 131) fordítása.

ötujjúfű 1. 1578: *öt wyu fű* (Melius 82a); 1775: *Ötujjú-fű* (Csapó 237). **J:** 'Ricinus communis; ricinus'. ■ **2. 1775:** *Öt ujjú-fű* (Csapó 212); 1783: *Öt újju fű* (NclB. 376). **J:** 'Potentilla reptans; indás pimpó'.

Az *ötujjúfű* a lat. *pentadactylos* (< gör. *pentadáktylos* < gör. *penta-* 'öt', *dáktylos* 'ujj') tükörfordítása, vö. „*Pendadactylon, Öt wyu fű*” (Melius 82a). A névadás magyarázata, hogy a levelek 5 nagyobb, ujjszerű karéjra oszlanak: „Levelei nagyok, mint egy ember ki-nyujtott tenyere olyak” (Csapó 237). Az *ötujjúfű* 'indás pimpó' (2.) a ném. *Fünffingerkraut* tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a levelek 5 levélkéből állnak, tenyeresen tagoltak.

Genaust *Pentactina* a.

öv l. **Szent János -e**

P

pacsat, pacsok l. **pipacs**

páfránc, páfráng l. **páfrány**

páfrány **1.** **1500** k.: „Filix: *paprag*: valet Swlý” (CasGl.: RMGl. 562); 1520 k.: Filex ut filix: *papreeth* (Növ.: RMGl. 562); 1577 k.: *papradnak gyëokereth* (OrvK. 305/15); 1583: *paprágy* Filix (Clusius–Beythe: BotTört. 131); 1588: *papratz* (TESz.); XVI. sz. v.: Filix: ördög oldala vel *Paprad* (De Herbis: RMGl. 562); 1775: *Paprágy* (Csapó 216), *Páfrány* (uo. 216); 1783: *Paprágy* (NclB. 430), *Páfrány* (uo. 430), 1798: *Pafrány* (Veszelszki 218); — N. *pápráng* (MTsz.); *páfránc, páfráng, pákránc, páprán, pápránc, pátránc, pátrác* (ÚMTsz.). **J:** 1500 k.: ’páfrányfélék l. *Dryopteris filix-mas*; erdei pajzsika’. l 1520 k.: ’*Dryopteris filix-mas*; erdei pajzsika’. — **erdei ~ 1590:** Filix vulgaris seu syluestris: *Erdey paprad* (SzikszF.: RMGl. 562); 1775: *Erdei paprád* (Csapó 216); 1807: *erdei Páfrán* (Magy. Fűvészk. 558); 1843: *erdei Páfrán* (Bugát, Szóhalm. 333). **J:** ’*Dryopteris filix-mas*; erdei pajzsika’. l **hím ~ 1577** k.: *Hým papradnak gyëkereth feozd megh Mezes vyzben*” (OrvK. 377/6); 1798: *Him* és *Nöjtény Paprágy* (Veszelszki 218), *Him-paprad* (Veszelszki 218). **J:** ’ua.’. l **nöstény ~ 1798:** *Nöjtény Paprágy* (Veszelszki 218). **J:** ’ua.’. **2.** **1583:** *papragy* Polypodium (Clusius–Beythe: BotTört. 131); 1807: *Páprág* (Magy. Fűvészk. 558); — N. *páfrány* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 272). **J:** ’Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány’. — **édesgyökerű~ 1807:** *édesgyökerű Páfrán* (Magy. Fűvészk. 558); 1903: *Édesgyökerű páfrány* (Hoffmann–Wagner 211); 1998: *édesgyökerű-páfrány* (Priszter 463). **J:** ’ua.’. l **erdei ~ 1745:** *Erdei papragy* (Torkos 6); 1903: *erdei páprágy* (Hoffmann–Wagner 211); 1948: *erdei páprágy* (Halmai 66). **J:** ’ua.’. l **közönséges édesgyökerű~ 1998:** *közönséges édesgyökerű-páfrány* (Priszter 463). **J:** ’ua.’. **3.** **1775:** *Paprád* (Csapó 12). **J:** ’*Asplenium trichomanes*; aranyos fodorka’. — **aranyos ~ 1583:** *aranyos papragy* *Trichomanes* (Clusius–Beythe: BotTört. 128); 1590: *Trichomanes: Aranyas paprad* (SzikszF.: RMGl. 562); 1745: *Aranyos paprad* (Torkos 6). **J:** ’ua.’.

A *páfrány* szláv eredetű; vö.: blg. *nánpam*; szb.-hv. *paprāt*; szln. *práprot*; szlk. *papradie, paprad*; or. *nánopomь* ’páfrány’; megfelelő szó megtalálható minden szláv nyelvben. A szó a szláv nyelvekben is különféle páfrányféléket jelöl, pl. az édesgyökerű-páfrányt, az erdei pajzsikát, az aranyos fodorkát stb. A magyar szóról nem dönthető el, hogy déli szláv vagy szlovák eredetű-e. A szóvég zöngésülése magyar fejlemény; nem valószínű, hogy összefügg a cseh, morva, szlovák hasonló jelenséggel, mert a magyarban évszázadokkal korábbi, mint ezekben a nyelvekben. Az alakváltozatok gazdagsága részint hangtani fejlődéssel magyarázható az átvett szláv nyelvi *paprat* alapján. A szóvég (*paprágy ~ paprád*) palatalizációs és depalatalizációs fejlődés eredménye. A köznyelvivé vált *páfrány* kialakulása valószínűleg tudatos alakítás, esetleg egy *paprágy*-féle alak és a ném. *Farn* ’páfrány, haraszt’ keveredéséből keletkezett a botanikai szaknyelvben. Az *erdei* ’erdei pajzsika’ (1.) jelző a növény előfordulási helyére vonatkozik; idegen nyelvi

megfelelőre vö. R. ném. *Waldfarn*. A *hím páfrány* és *nöstény páfrány* előtagjai lat. hatásra alakultak ki; az erdei pajzsika (1.) R. lat. nevei az *Asplenium filix-femina*, ahol a *filix* eredete bizonytalan, a *femina* jelentése 'nő' és az *Asplenium filix-más*, ahol a *más* jelentése 'hím, férfias'. Benkónél a növény lat. elnevezése: „*Felix mas (hím), et femina (nöstény)*” (NclB. 430). A *hím- és nösténypáfrány* elnevezések a lat. *filix-femina* és *filix-mas* mintájára keletkeztek, de nem zárható ki a ném. hatás sem; vö. R. ném. *Farrenkraut Männlein*; und *Weiblein* (NclB. 430) 'páfrányfű hím és nöstény'. Idegen nyelvi megfelelőre vö. or. *напоротник, мужской или щитовник*. Az *édesgyökérű* 'közönséges édesgyökérű-páfrány' (2.) jelző Diószegi-Fazekas alkotása, a növény R. *édesgyökér* elnevezéséből hozták létre az *édesgyökérű* jelzőt. Az *aranyos* 'aranyos fodorka' (3.) jelzője a növény lat. elnevezéseinek „*aurea filix*” (Clusius-Beythe 30), „*Adiantum aureum*” (Csapó 12) fordításával keletkezett; a névadás alapja, hogy „A' Izáratokái olyan szép sárgák, mint a' tífza arany” (Csapó 12). A *páfrány* utótag arra utal, hogy a növény páfrányfélék családjába tartozik: „mert hasonl az *papragyhoz*, kű fiziklas hegyekõn zokot termenij” (Beythe 122).

SzófSz.; Kniezsa, SzJsz. 385; Marzell *Aspidium filix-mas* a., *Polypodium vulgare* a.; TESz. *páfrány* a.; EWUng. *páfrány* a.; Genaust *filix-femina* a. — **Ö:** *gím-*, *kömész-*, *pikkely-*, *szarvasnyelv-*, *vénuszhaj-*.

páfránygyökér l. édesgyökér

pajzsika — **erdei ~ 1948:** *Erdei pajzsika* (MagyGyógyn. 33), *erdei pajzsika* (Halmai 10); 1998: *erdei pajzsika* (Priszter 362). **J:** 'Dryopteris filix-mas; erdei pajzsika'.

A *pajzsika* az olasz eredetű *pajzs -ika* kicsinyítő képzős alakja; a név lat. mintára (< lat. *Aspidium* < gör. *aspidon* 'pajzsocska', a sporangiumokat fedő fátyolka alakjára célozva) keletkezett szaknyelvi szó, kialakulására hatással lehetett a ném. *Schildfarn* 'Aspidium; pajzspáfrány' is. Az *erdei* jelző a növény előfordulási helyére vonatkozik.

Marzell *Aspidium* a.; TESz. *pajzs* a.; Genaust *Aspidium* a.

pákásznadár N. *pákásznadár* (MagyGyógyn. 218). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'.

A *pákásznadár* népi név, a *nadár* utótag népetimológiával (*nadály* > *nadár* > *madár*) keletkezett. A *pákász* előtag a szláv eredetű *páka* (1894: 'forrasztásnál használt szerzőszám') főnévből keletkezett a *halász, vadász, madarász* foglalkozásnevek analógiájára. A névadás magyarázata, hogy a növény gyökérét, levelét csontpedések, törések, csontzúródások forrasztására használták. Vö. **madárgyökér**.

pákránc l. páfrány

pakulárdohány N. *pakulárdohány* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 301). **J:** 'Verbascum phlomoides; szösös ökörfarkkóró'.

A *pakulárdohány* népi név, a növény hasonlít a dohányhoz, talán dohányt is készítettek belőle. Az előtag rom. eredetű (< rom. *păcurar* 'juhásztor'), a szó végi *r—r* > *l—r* elhasonulással keletkezett.

TESz. *pakulár* a.; EWUng. *pakulár* a.

palackafű 1. 1590: Thlaspi, Thlaspidion, Thlaspe: Agas gesztyene, vag. *palacka fu* (SzikszF.: RMG1. 267); 1775: *Palatzka-fü* (Csapó 42). **J:** 'Thlaspi arvense; mezei tarsóka'. **2. 1775:** *Palatzka-fü* (Csapó 213); 1798: *Palatzka fü* (Veszelszki 424). **J:** 'Lepidium campestre; mezei zsásza'. **|| palackfű 1775:** *Palatzka-fü* (Csapó 213); 1783: *Palatzka fü* (NclB. 393). **J:** 'Lepidium campestre; mezei zsásza'.

A *palackafű* ~ *palackfű* előtagja szláv eredetű, 'poloska' jelentésű; vö. óe. szl. *ploskъ*; szln. *plòsk*; cseh *ploský*; szlk. *ploský*; or. *плóскуї* 'lapos'. A névadás magyarázata, hogy ezeket a növényeket poloska, ill. férgek irtására használták, hasonló szemléletű elnevezésre l. még **nyűfű** 'mezei zsásza'. A névadásra valószínűleg hatással volt a szláv eredetű *palack* 'lapos palack' szó is (vö. blg. *плóска* 'lapos, pálinkatartó palack', ukr. N. *плóска* 'lapos palack'), mivel ezeknek a növényeknek lapos, kerek gömbökre emlékeztető termése van. Csapó (1775) a mezei tarsókát (1.) és a mezei zsászat (2.) is *palackafű* néven nevezi, majd ezt írja a pástortáskáról

'Capsella bursa-pastoris' (amelynek egyébként nem adja a *palackafű* nevet): „Ez-is Palatzk-fünek a' neme” (Csapó 214). Csapó műve alapján kétségtelen, hogy a növények hasonlóságát a lapos, gömbszerű termés képezi, valószínűtlen Csapó féregfűként csoportosította volna a három növényt.

TESz. *palack* a., *palacka* a.; Marzell *Lepidium campestre* a.; EWUng. *palack* a., *palacka* a.

palást l. **Boldogasszony** ~ja

palástfű **1.** **1807:** *Palástfű* (Magy. Fűvészk. 134); 1841: *Palástfű* (Barra 120). **J:** 'Alchemilla acutiloba; hegyeskaréjú palástfű'. — **hegyeskaréjú** ~ **1998:** *hegyeskaréjú palástfű* [! hegyeskaréjú palástfű] (Priszter 294). **J:** 'ua.'. | **közönséges** ~ **1948:** *közönséges palástfű* (Halmai 6). **J:** 'ua.'. | **2.** — **réti** ~ **1998:** *réti palástfű* (Priszter 294). **J:** 'Alchemilla xanthochlora; réti palástfű'.

A *palástfű* elnevezés feltehetőleg német mintára jött létre; vö. ném. *Mantelkraut* 'palástfű'. A *hegyeskaréjú* jelző a levelek alakjára utal.

Marzell *Alchemilla vulgaris* a.

pálma l. **Krisztus**~

pampuka l. **pimpó**

pamutfű N. *pamutfű* (MagyGyógyn. 268). **J:** 'Verbascum phlomoides; szöszös ökörfarkkóró'.

A *pamutfű* népi név, az oszmán-török eredetű *pamut* magyarzata, hogy a növény szőrös, bolyhos. Vö. **gyapjúfű**.

pap l. **görög-füve**

papacz l. **pipacs**

pápafű **1500** k.: De carduo: *papafyue* (StrassbGl.: RMGl. 562); 1520 k.: Carduus b^en^edⁱc^tus: *papa fyw* (Növ.: RMGl. 255); 1525 k.: Cardo benedictus: *papafywe* (Ortus: RMGl. 256); 1577 k.: „elegych eoꝝwe *papa fwnek* vyzewel” (OrvK. 38/12); 1578: *Pápa fű*, *Pápa fűe* (Melius 45); 1664: *Papa fű* (Lipay II: 18); 1775: *Pápa-fű* (Csapó 213); 1948: *pápafű* (MagyGyógyn. 328). **J:** 'Cnicus benedictus; áldott bárcs'.

A *pápafű* a lat. *Herba Papæ* tükörfordításával keletkezett. A névadás magyarzata a növény értékes, gyógyító hatása.

pápafűbárcs **1841:** *pápafű Bárcs* (Barra

235). **J:** 'Cnicus benedictus; áldott bárcs'.

A *pápafűbárcs* összetett szó; a **pápafű** előtag a növény régi elnevezése, a **bárcs** nemzetségnév magyarázó szerepű.

papanc, **papcsik**, **papécsk** l. **pipacs**

pápelfa N. *pápelfa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 272). **J:** 'Populus alba; fehér nyár(fa)'.

A *pápelfa* erdélyi nyelvjárási szó; a rom. *plop d' e apă* átvétele.

Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 272.

papics, **papicsk** l. **pipacs**

papírvirág **1903:** *papírvirág* (Hoffmann–Wagner 165); 1948: *papírvirág* (MagyGyógyn. 295). **J:** 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'.

A *papírvirág* a ném. *Papierblume* tükörfordítása, a név keletkezésének indítéka, hogy a növény virágjait jól lehet szárítani, és a virágok színe szárítás alatt nem változik. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Kriechende Papierblume*.

paponya **1.** **1500** k.: „Alkekengi: *papmonya*” (CasGl. 5); 1578: *Pap monya* (Melius 85a); 1583: *Pap monya* (Clusius–Beythe 7a; BotTört. 131); 1590: *Solanum vesicarium*^m: *Paponya* (SzikszF.: RMGl. 562); 1775: *Paponya* (Csapó 215); — N. *pap-mony* (MTsz.). **J:** 'Physalis alkekengi; zsidócseresznye'. — **piros** ~ **1790:** *Piros Páponya* (Nyr. 85: 213). **J:** 'ua.'. — **~fü** **1560** k.: G Algagenge: genus herbe: *papmonya fű* (GyöngySzt.: RMGl. 256); 1578: *Pap monya fű* (Melius 85a); 1590: Alchacenge, halicacabóⁿ: *Paponya fű* (SzikszF.: RMGl. 256). **J:** 'ua.'. | **2.** **1783:** *Paponya* (NclB. 383); 1911: *páponya* (Cse-rey, Növényiszótár 141). **J:** 'Helleborus viridis; zöld hunyor'. — **zöld** ~ **1813:** *zöld Páponya* (Magy. Fűvészk. 2. 383). **J:** 'ua.'. | **tavaszeleji** ~ **1783:** *Tavafz-elei Paponya* (NclB. 383). **J:** 'ua.'. | **3.** — **büdös** ~ **1783:** *Büdös Paponya* (NclB. 383). **J:** 'Helleborus foetidus; büdös hunyor'. | **4.** — **tavaszeleji** ~ **1798:** *Tavafz-elei Paponya* (Veszelszki 201). **J:** 'Helleborus niger; fekete hunyor'. | **5.** **1813:** *P[ap] monya* (Magy. Fűvészk. 2. 383). **J:** 'Arum maculatum; foltos kontyvirág'. | **6.** **1903:** *paponya* vagy *páponya* (Hoffmann–Wagner 111). **J:** 'Helleborus

purpurascens; pirosuló hunyor'. ■ **7.** N. *papmonya* (ÚMTsz.). **J:** 'Vitex agnus-castus; barátcsérje'. ■ **8.** N. *paponya* (MTsz.). **J:** 'Pulsatilla sp.; kököröcsin'.

A *paponya* összetett szó; a *pap* és a *mony* 'here, tojás' birtokos jelzős összetételeként keletkezett. A *papmonya* > *paponya* változásban eufemisztikus tényezők is szerepet játszhattak. Bogyó alakú termésük (esetleg gumójuk) alapján kaphatták a növények ezt a nevet, Barra így jellemzi a zsidócseresznyt (1.): „kerek gyümölcse, melly valamint az őtet körülözö és magába záró állandó kelyh tüzes piros színű, savanyó - édes kevésé kesernyős izű” (Barra 348). Hasonló szemléleten alapul a zsidócseresznye **paptök** elnevezése. A TESz. szerint a 'hunyor' jelentés talán csak szótárírói félreértés eredménye, a 'kököröcsin' jelentés kialakulásának szemléleti alapja pedig nem világos. A hunyor (2., 3., 4., 6.) és a kököröcsin (8.) névadás szemléleti háttere valószínűleg az, hogy a hunyor és a kököröcsin virágja is látványos, golyóformájú bimbókból fejlődik ki, sőt a kököröcsin termése gömbszerű pamacs. A *tavaszi eleji 'zöld hunyor'* (2.), 'fekete hunyor' (4.) jelző arra vonatkozik, hogy a növény nagyon korán, sokszor már karácsony tájékán virágzik, a *büdös* jelző 'büdös hunyor' (3.) magyarázata l. **büdös hunyor** (→ **hunyor**). A *paponya* 'foltos kontyvirág' (5.) névadás alapja a bogyókkal berakott szár, amely őszre narancsvörösre színeződik. Csapó így ír róla: „a' virágokból apró zöld gömbölyű gyümölcsek léfzenek, mellyek úgy láttanak, mint valami füzölő gerezd, de Öfzre meg-pirúlnak” (Csapó 40).

TESz.; EWUng.; UEWb. 285, 869.

paprágy l. **páfrány**

paprágygyökér l. **édes páfránygyökér** (→ **édesgyökér**)

paprán, papráng l. **páfrány**

paprika **1.** **1748:** „Pro *paprika* 4 xr.” (Oklsz.); 1775: *Paprika* (Csapó 283); 1998: *paprika* (Priszter 324). **J:** 'Capsicum annum; termesztett paprika'. — **termesztett** ~ **1998:** *termesztett paprika* (Priszter 324). **J:** 'ua.'. | **török** ~ **1813:** *török Paprika* (Magy. Fűvészk. 2. 366). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **vad~** **1841:** *vad paprika* (Barra 272); 1903: *vad paprika* (Hoff-

mann–Wagner 51); 1998: *vadpaprika* (Priszter 537); — N. *vadpaprika* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 303). **J:** 'Vincetoxicum hirundinaria; közönséges méreggyilok'. ■ **3.** — **vad~** N. *vadpaprika* (Magy. Gyógyn. 272). **J:** 'Gratiola officinalis; orvosi csikorgófü'.

A *paprika* szerb-horvát eredetű; vö. szb.-hv. *paprika*, N. *paprka*, ez a szb.-hv. *pàpar* 'bors' -*ika* kicsinyítő képzős származéka. A *török* jelző a növény idegen eredetére vonatkozik. A közönséges méreggyilok (2.) *paprika* nevének magyarázata, hogy a növénynek 5–7 cm hosszú tüzöszerű termése van, amely vékony paprikához hasonló. Az orvosi csikorgófü (3.) népi elnevezés, a névadás alapja a növény erős, kesernyős íze.

TESz.; EWUng.

papsajt **1.** **1590:** Malua pumilla vel vulgaris: *Pap saitya* (SzikszF.: RMGl. 605); 1783: *Pap fajtja* (NclB. 399). **J:** 1590: 'Malva sp.'. | 1783: 'Malva neglecta; papsajtmályva'. — **kerek** ~ **1948:** *kerekpapsajt* (Magy. Gyógyn. 175). **J:** 'Malva neglecta; papsajtmályva'. | **kis** ~ **1948:** *kispapsajt* (Magy. Gyógyn. 175). **J:** 'ua.'. ■ **2.** **1610** k.: Bvrsa Pastoris: Apro Malua: *Pap Saitia* (Herb. d): RMGl. 473); 1948: *papsajtja* (MagyGyógyn. 117). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. ■ **3.** — **erdei** ~ **1948:** *erdei papsajt* (MagyGyógyn. 174). **J:** 'Malva sylvestris; erdei mályva'. ■ **4.** — **nagy** ~ **1948:** *nagypapsajt* (MagyGyógyn. 174). **J:** 'Malva sylvestris; erdei mályva'.

A *papsajt* 'mályva' (1., 3., 4.) összetett szó; az eredetibb *pap sajtja* birtokos jelzős szerkezetből rövidült. A *pap* előtagú növényneveinkben (vö. **paponya**) az előtag inkább gúnyos szerepű, a *papsajt* esetében azonban az 1598 óta adatolható *nem mindig papsajt* 'nem lehet mindig jó dolga az embernek' közmondás alapján azt tételvezhetjük fel, hogy a *pap sajtja* > *papsajt* eredetileg valóban a papok sajtja volt: különlegesen finom sajt. A névadás alapja a növény termése, amely kerek sajtához hasonlítható. A 'közönséges pásztortáska' (2.) *papsajt* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a kis kerek termések emlékeztetnek a papsajtmályva (1.)

termésére.

TESz.; EWUng.

papsajtmályva 1841: *papsajt mályvának* gr. (Barra 65). **J:** 'Malva neglecta; papsajtmályva'.

A *papsajtmályva* összetett szó, az előtagra l. **papsajt**, az utótagra l. **mályva**.

papszakáll 1. N. *papszakáll* (Magy-Gyógyn. 181). **J:** 'Viola tricolor subsp. tricolor; vadárvacská'. **2.** N. *papszakáll* (Jávorka 1189). **J:** 'Tragopogon pratensis; réti bakszakáll'.

A *papszakáll* a **bakszakáll** népetimológiás változata.

paptarsoly 1578: *Pap taffoly* [! tarsoly] (Melius 145a); 1948: *paptarsoly* (Magy-Gyógyn. 117). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. **paperszénye 1783:** *Pap Erfzénnye* (NclB. 393). **J:** 'ua.'. — **paperszényefű 1775:** *Paper szénye-fű* (! papszénye) (Csapó 214). **J:** 'ua.'.

A *paptarsoly* Melius alkotása, a lat. *Pera pastoris* és *Burfa pastoris* (Melius 145a) tükröfordítása. A *pap erszénye* jelölt birtokos szerkezet, szintén latin mintára jöhetett létre. A névadásra nyilván hatással voltak a növény hasonló szerkezetű nevei: **pásztortarsoly**.

Marzell *Capsella bursa-pastoris* a.

paptök 1. 1841: *paptöke* (Barra 348). **J:** 'Physalis alkekengi; zsidócsereznye'. **2. 1911:** *paptök* (Cserey, Növényiszótár 5); 1948: *paptök* (MagyGyógyn. 102). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'. **3.** N. *paptök, paptöke* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Helleborus purpurascens; pirosló hunyor'. — **fagyökerű ~e** N. *fagyükerű paptöke* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'ua.'. **4.** N. *paptök, paptöke* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics, első-sorban a tavaszi levelek'.

A *paptöke* jelölt birtokos szerkezet, a *pap* és a *tök* 'here' összetétele. A zsidócsereznye (1.) bogyó alakú termése alapján kapta nevét, hasonló szemléletű névadásra l. **paponya**. A *paptök* 'tavaszi hérics' (2.) névadás alapja a növény gyökere, ill. a gömb alakú bimbó, a 'pirosló hunyor' (3.) *paptök* elnevezése népi név, a *fagyökerű paptöke* jelzős szerkezet a

növény csomós, darabos gyöktörzsére utal. A *paptök* ~ *paptöke* 'őszi kikerics' (4.) névadás alapja a növény gumója.

papucs l. **isten-a, kisasszony~, pipacs**
pár l. **~hagyma**

paraj 1. 1395 k.: „por^rum: *paraj*” (Beszt-Szj.: RMG1. 578). **J:** 'Allium porrum; póréhagyma'. **2.** — **keseű mérges- 1578:** *Keferű mérges paré* „veres virágu” (Melius 182). **J:** 'Anagallis arvensis; mezei tikszem'. **3.** — **ízetlen- 1798:** *ízetlen paréj* (Veszelszki 100). **J:** 'Chenopodium rubrum; vörös libatop'.

A *paraj* ófr. eredetű; vö. ófr. *porrey* 'póréhagyma', *poré* 'póréhagymaleves', ezek a lat. *porrum* 'póréhagyma' származékai. A növény a 13. sz.-ban a francia szerzetesek kertészkedésével terjedt el hazánkban. A *paraj* 'ehető főzeléknövény' jelentésben 1416 u./1450 k.-tól, 'különféle gyomnövény' jelentésben pedig 1577-től adatolható. A *keseű mérgesparaj* 'mezei tikszem' (2.) körülírásos elnevezés, Melius alkotása. A *keseű, mérges* jelzők a a növény ízére, ill. madaraknál mérgezést okozó hatására utalnak, a *paraj* utótag azt jelzi, hogy a növény gyomnövény. A vörös libatop (3.) *paraj* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a *Chenopodium*-fajokat, pl. a vörös libatopot spenótként fogyasztották. Vö. **párhagyma**.

TESz.; EWUng. — **Ö: eszter~** (→ **ösztorparaj**), **libatop~** (→ **parajlibatop**), **nyúl~** (→ **nyúlparéj**), **ösztor~**.

parajlibatop 1807: *paréj Libatopp* (Magy. Fűvészk. 186); 1998: *paréjlibatop* (Priszter 335). **J:** 'Chenopodium bonus-henricus; parajlibatop'. **libatopparaj 1916:** *libatopp paraj* (A Kert 22: 590); 1998: *parajlibatop* (Priszter 335). **J:** 'ua.'.

A *parajlibatop* összetett szó, Diószegi-Fazekas alkotása, az előtagra l. **paraj**, az utótagra l. **libatop**. A névadás magyarázata, hogy a növényt a valódi paraj és a spenót megjelenése előtt, az ókortól kezdve általánosan fogyasztották, kedvelt főzeléknövény volt.

parasztárium 1578: *Parafjt Apium* (Melius 175a). **J:** ? 'Ranunculus asiaticus; ázsiai boglárka'.

A *parasztárium* Melius alkotása, a lat.

Apium rusticum (Melius 175a) részfordítása; Melius így magyarázza: „A kertit hiyác, *Apium rusticumnac*, az az, *Parafjt Apium*, ha-fonlo à leuele az *Apiumhoz*” (Melius 175a).

Melius 175a.; Szabó, Melius 438.; TESz.; EWUng.

parasztfenyő l. **fenyő**

paraszsáfrány l. **pórsáfrány**

paréj l. **bársony-**, **disznó-**, **kunok -a**, **nyúl-**

párhagyma **1456** k.: „porros (vulgo *par-hagmat*)” (SermDom. 2:71; TESz.); 1500 k.: De porris: *paar hagyma* (StrassbGl.: RMGl. 564); 1525 k.: Porrum: *par* vel *Saas hagýma* (Ortus: RMGl. 564); 1583: *pár hagyma* (Clusius-Beythe 6a: BotTört. 126); 1595: *Par hagyma* (Beythe 46); 1664: Porrum *Paár-hagyma* (Lippay II: 144); 1783: *Párhagyma* (NclB. 354); 1998: *párhagyma* (Priszter 295). **J:** 'Allium porrum; póréhagyma'. || **pár** **1405** k.: porrul^{us}; *par* (SchlSzj.: RMGl. 564); 1813: *Pár* (Magy. Fűvészk. 2. 384); **J:** 'ua.'

A *párhagyma* összetett szó; az előtag a régisében önállóan, a **hagyma** magyarázó utótag nélkül is élt. A *párhagyma* utótagja tautológias jelleggel tapadt a hasonló jelentésű előtaghoz. A *pár* előtag ném. eredetű; vö. ófn. *phorro*, *forro*, ószász *porro*, R. ném. *pforr*, *pfarr* 'póréhagyma'. A szó a németbe latinból került; vö. lat. *porrum* 'póréhagyma'. Vö. **pa-raj**, **póréhagyma**.

TESz.; EWUng.

Páris-fű **1775:** *Paris-fű* (Csapó 65); 1783: *Pári's-fű* (NclB. 364); 1998: *Páris-fű* (Priszter 447). **J:** 1775, 1783: 'Paris quadrifolia; négylevelű farkasszőlő'. | 1998: 'Paris sp.; farkasszőlő'.

A *Páris-fű* előtagja a bizonytalan eredetű lat. szakny.-i *Paris* átvétele, a *fű* magyarázó utótag. A névadás azzal magyarázható, hogy a növény csúcsán látható négy levélben Paris, Héra, Athéné, és Aphrodité személyének jelképét látták, a négy levél közepén látható fekete boggyóban pedig az almát.

Genaust *Páris* a.

parlagifű **1775:** *Parlagi-fű* (Csapó 276); 1783: *Parlagi-fű* (NclB. 385). **J:** 'Stachys rec-ta; hasznos tisztessű'. || **parlagivirág** **1775:** *Parlagi-virág* (Csapó 276); 1783: *Parlagi-virág* (NclB. 385). **J:** 'ua.'

A *parlagifű* ~ *parlagivirág* növénynevek Csapó alkotásai, a szláv eredetű *parlag* előtag arra utal, hogy a növény szántóföldeken, tarlókon, ugarokon fordul elő: a „*Tíztes-fű* Ugarokon terem” (Csapó 276). Vö. **tarlóvirág**, **szárazfű**.

parlagivirág l. **parlagifű**

párlófű **1745:** *Párló fű* (Torkos 6); 1775: *Párló-fű* (Csapó 217); 1807: *Párlófű* (Magy. Fűvészk. 283); 1998: *párlófű* (Priszter 293). **J:** 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'. — **közönséges** ~ **1948:** *Közönséges párlófű* (MagyGyógyn. 132); 1998: *közönséges párlófű* (Priszter 293). **J:** 'ua.'. | **patikai** ~ **1816:** *Patikai párlófű* (Baumgarten II. 8); 1990: *Patikai párlófűnek* gr. (Egészség Isten patikájából 9). **J:** 'ua.'. || **párló** **1807** e.: *Párló* (Julow 259); 1807: *Párló* (Magy. Fűvészk. 283); 1941: *Párló* (Varró 77). **J:** 1807 e., 1807: 'Agrimonia; párlófű'. | 1941: 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'. — **bojtorjános párló** **1807:** *bojtorjános párló* (Magy. Fűvészk. 283); 1841: *bojtorjános párlónak* gr. (Barra 120); 1990: *bojtorjánospárlónak* gr. (Egészség Isten patikájából 9). **J:** 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'. | **kis bojtorjános párló** **1948:** *kis-bojtorjános párló* (Halmai 6). **J:** 'ua.'. | **patikai párló** **1948:** *patikai párló* (Halmai 6). **J:** 'ua.'

A *párlófű* előtagja a szláv eredetű *párol* -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származéka, a név növény orvosi hasznára utal: „Theája a' gőzölgést segíti, 's a' belső részeknek, tüdőnek, májnak, lépnek dugulásait nyitja” (Magy. Fűvészk. 2. 234), a *fű* utótag magyarázó szerepű. A *párlófű* manapság is kedvelt gyógynövény, elnevezése egyértelműen arra utal, hogy gőzölésre, fürdésre, borogatásra használták; a *patikai párlófű* jelzője (*patikai*) szintén a növény orvosi hasznát jelzi. A *párló* elvonással keletkezett a *párlófű* elnevezésből, megkülönböztető jelzői: *bojtorjános*, *kis bojtorjános*, *patikai*. A *bojtorjános párló* Cserey Adolf alkotása, a névnek nincs folytatása a magyar nyelvben; a *bojtorjános* előtag a növény termésére utal, amely ruhára, állat szőrére tapad; vö. **bojtorjánpárlófű**.

Magy. Fűvészk. 2. 234; CzF. V. 85. — **Ö:** **bojtorján-**.

parókafa 1998: *parókafa* (Priszter 345). **J:** 'Cotinus coggygia; sárga cserszömörce'.

A *parókafa* tükörfordítás; vö. ném. R. *Parukenbaum*; ang. *wig tree*. A névadás alapja, hogy a meddő virágok kocsánya piros szőröktől gyapjas.

Marzell *Cotinus coggygia* a.

pártamag 1807: *Pártamag* (Magy. Fűvészk. 482). **J:** 'Tanacetum; margitvirág'.

A *pártamag* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, a német eredetű *párta* és a *mag* utótag összetétele, a névadás alapja, hogy a növény „Magvai Pártások” (Magy. Fűvészk. 482).

Ö: nádra~.

páskamorzsa N. *páskamorzsa* (Magy. Gyógyn. 294). **J:** 'Bellis perennis; vadszázszorszép'.

A *páskamorzsa* népi név, a *pásk* 'tésztafélé' és a *morzsa* összetétele; a névadás alapja, hogy a fehér virág a pásk névű tésztafélé morzsájához hasonlít.

paszternák I. tehén-

pásztorerszény I. pásztortársoly

pásztorostor 1578: *Páfztor ostoránac* gr. (Melius 145a); 1948: *pásztor ostora* (Magy. Gyógyn. 117). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'.

A *pásztorostor* növénynév Melius alkotása, Melius a *pásztor* előtagot lat. mintára hozta létre, vö. lat. *Pera pastoris*, *Burfa pastoris* (Melius 145a). A névadás alapja, hogy „ennec à fžára hafonlo à Szapora fűhöz, mint egy ostor” (Melius 145a). Vö. **pásztortársoly.**

pásztortársóka I. pásztortársoly

pásztortársoly 1578: *Páfztor tarfoly* (Melius 145a); 1775: *Páfztor-tarfoly* (Csapó 214). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. — **~fü 1798:** *Páfztor'* erjzénnye-fű-, *Tarsolya-*, *Táskája*, *Vér-állató-fű* (Veszelszki 113). **J:** 'ua.'. || **pásztorerszény 1578:** *Páfztor erfzénye* (Melius 145a); 1583: *pastor erzenye* (Clusius–Beythe 3: BotTört. 128); XVI. sz. v.: *Bursa pastoris: paztor Erzjn* (De Herbis: RMGL. 200); 1775: *Páfztor erfzény* (Csapó 214). **J:** 'ua.'. — **pásztorerszényfü 1798:** *Páfztor'* erjzénnye-fű (Veszelszki 113). **J:** 'ua.'. || **pásztortáska 1775:** *Páfztor-táskája* (Csapó 214); 1783: *Páfztor*

Táskája (NclB. 393); 1948: *Pásztortáska* (MagyGyógyn. 117); 1998: *pásztortáska* (Priszter 324). **J:** 'ua.'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges pásztortáska* (Priszter 324). **J:** 'ua.'. || **pásztortársóka 1807:** *pásztor Tarsóka* (Magy. Fűvészk. 374). **J:** 'ua.'.

A *pásztortársoly* és a *pásztorerszénye* Melius alkotása, a *pásztortáskája* valószínűleg Csapó alkotása, mind a lat. *Pera pastoris* és *Burfa pastoris* (Melius 145a) tükörfordításával keletkeztek. A *pásztorerszény* és a *pásztortáska* kezdetben jelölt birtokos szerkezetben adatható: *pásztor erszénye*, *pásztor táskája*. A névadás alapja, hogy a pásztrok tarisznyájára emlékeztető jellegzetes, lapos, háromszög alakú becőkék a termések: „Hüvelyei olyak mint egy két ízegletű erjzény ” (Csapó 214). A kicsinyítő képzős *pásztortársóka* csak a Magy. Fűvészk.-ben bukkant fel, Diószegi–Fazekas a kicsinyítő képzős *Tarsóka* (Magy. Fűvészk. 373) nevet javasolja nemzetségnévként 'Thlaspi', a *pásztor Tarsóka* (Magy. Fűvészk. 374) nevet pedig fajnévként. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Hirtentäschlein* 'pásztortáska' (NclB. 393); ang. *shepherd's bag* 'pásztortársóka'. Vö. **paptársoly.**

Marzell *Capsella bursa-pastoris* a.

pásztortáska I. pásztortársoly

pásztortűje N. *pásztor tűje* (Magy. Gyógyn. 152). **J:** 'Erodium cicutarium; bürrögémorr'.

A *pásztortűje* népi elnevezés, a termést a tűhöz hasonlítják. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. lat. *acus pastoris*; ném. *Hirtennadel* 'pásztor tűje'.

Marzell *Erodium cicutarium* a.

pásztorvesszője 1775: *Páfztorvefzfeje* (Csapó 35); 1783: *Páfztor-vefzfeje* (NclB. 329). **J:** 'Dipsacus fullonum; takácsmácsonya + erdei mácsonya'.

A *pásztorvesszője* jelölt birtokos szerkezet, a lat. *virga pastoris* tükörfordítása. A névadás magyarázata a hosszú, tüskés szár, amelynek tetején tüskés termés található. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Hirtenstab*.

Marzell *Dipsacus silvester* a.

patac I. pipacs

páternoszterborsó 1948: *pater noster*

borsó (Halmai 5). **J:** 'Abrus precatorius; imádságbokor'.

A *páternoszerborsó* a ném. *Paternoster-Erbse* részfordítása, előtagjának átvételével, és utótagjának fordításával jött létre. A névadás magyarázatára l. **imádságbokor**.

Marzell *Abrus precatorius* a.

patics, paticska l. **pipacs**

pátrác, pátránc l. **páfrány**

pázsit l. **borjú-**, **csillag-**, **disznó-**, **ebgyógyító-**, **kéthím-**, **kutya-**, **lúd-**, **porcogó-**

pázsithagyma l. **hagyma**

pecér l. **pezérce**

pecsenye l. **mózes-**

pecsét l. **salamon-**

pecsétésfű 1577 k.: „Föld témjént *pěchjetěs fwet*, tērd eoꝝwe mýnd ezēket hogý porul legýenek, ebben ha ýnnýa acz reggel enheýra, Awagy ha az zakadafra kētēd is, choda haꝝnofok” (OrvK. 291/29); 1590: Sigillum Salomonis: *Peczetes fű* (SzikszF.: RMGl. 257). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'. l. **pecsétésgyökér 1783: Petsétes-gyökér** (NclB. 357); 1798: *Petsétes gyökér* (Veszelszki 353); 1845: *Pecsétes gyökér* (Kováts, Műszótár 383). **J:** 'ua.'. l. **pecsétgyökér 1998: pecsétgyökér** (Priszter 462). **J:** 'Polygonatum; salamonpecsét'.

A *pecsétésfű* csak a XVI. sz.-ból adatolható, valószínűleg tudatos magyar szóalkotás a lat. név hatására; vö. lat. *Sigillum Salomonis* 'Salamon pecsétje'. A *pecsétésfű* és *pecsétés-gyökér* összetétel előtagja a gyökéren található pecsétszerű csomókra utal, a *gyökér* utótag pontosan megnevezi a növény azon részét, amelyen a csomók találhatóak. A *pecsétgyökér* főnévi előtagja elvonással keletkezett a R. *pecsétés-gyökér* melléknévi előtagjából. Vö. **salamonpecsét**.

pecsétésgyökér, pecsétgyökér l. **pecsétésfű**

pemetefű 1. 1578: Pemet fű, (Melius 100a); 1841: *pemetefű, pemetfű* (Barra 313); 1998: *pemetefű* (Priszter 425). **J:** 1578: 'Marubium vulgare; orvosi pemetefű'. l. 1998: 'Marrubium; pemetefű'. — **fehér ~ 1578: feyér Pemet fű** (Melius 100a); 1745: *Fejér Pemet-fű* (Torkos 7); 1798: *Fejér Pemetefű* (Veszelszki 306); 1998: *fehér pemetefű* (Priszter 425). **J:** 'ua.'. l. **orvosi ~ 1948: Or-**

vosi pemetefű (MagyGyógyn. 226); 1998: *orvosi pemetefű* (Priszter 425). **J:** 'ua.'. l. **fehér pemetefű 1578: feyér Pemetnec** gr. (Melius 100a); 1948: *Fehér pemetefű* (MagyGyógyn. 226). **J:** 'ua.'. l. **orvosi pemetefű 1841: orvosi pemet** (Barra 313). **J:** 'ua.'. l. **2. — fekete-1775: Fekete pemet-fű** (Csapó 221); 1798: *Fekete-pemet-fű, fekete pemetefűből* gr. (Veszelszki 306). **J:** 'Ballota nigra; fekete peszterce'. l. **feketepemetefű 1807: fekete-Pemet** (Magy. Fűvészk. 350). **J:** 'ua.'. l. **3. — vízi pemetefű 1903: vízi pemetefű** (Hoffmann-Wagner 6). **J:** 'Lycopus europaeus; vízi peszterce'.

A *pemetefű* bolgár eredetű összetétel, az előtagra vö. blg. N. *nómem* 'kemencetisztító, kemenceseprű; törlőrongy', az utótag a szláv *meto ~ mesti* 'seper' főnévi származéka. A magyar hangrendszerbe hangrendi kiegyenlítődéssel illeszkedett be. A szóvégi *e* kicsinyítőképző, esetleg birtokos személyrag („kemence *pemetefű*”) lehet. A növényt kemencetisztításra használták. A *fehér* jelző a növény fehér virágaira utal; vö. R. lat. *Marubium album* (Melius 100a); R. ném. *Weißer Andorn, weiffer* Durant (Veszelszki 306). Az *orvosi* jelző a növény gyógyászati hasznára utal (hurutus betegségek esetén köptetőszerként használható, epehajtó tulajdonsága is van), a *fehér pemetefű, orvosi pemetefű* alakváltozatok a *fű* magyarázó utótag elvonásával keletkeztek.

TESz. *pemetefű* a.; Nyr. 11: 364; SzófSz.; Kniezsa, SzlJsz. 411; EWUng. *pemetefű* a.; Szabó, Melius 412.

pemetfű l. **pemetefű**

pénzlevelűfű 1. — édesgyökérű ~ 1595:

Edős gyökérű pénz levelő fiju (Beythe 60a). **J:** 'Glycyrrhiza glabra; igazi édesgyökér'. l. **pénzlevelű édesfű 1584: pénz levelő edős fiju** (Clusius-Beythe 17). **J:** 'ua.'. l. **2. N. pénzlevelűfű** (MagyGyógyn. 228). **J:** 'Glechoma hederacea; kerek repkény'.

A *pénzlevelű édesfű* 'igazi édesgyökér' (1.) a lat. „*nummularia dulcis herba*” (Clusius-Beythe 17) fordítása, az *édesgyökérű* jelzőre l. **édesgyökér**. A 'kerek repkény' (2.) *pénzlevelűfű* neve hasonlóság alapján jött létre, magyarázata, hogy a levelek pénzhez hasonló alakúak.

pép l. pipacs

péra 1. — ~fü **1578:** *Pera fű* (Melius 184a); 1775: *Pera-fű* (Csapó 20). **J:** 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'. | **nyel- ves ~ 1813:** *nyelves Péra* (Magy. Fűvészk. 2. 392). **J:** 'ua.'. | **2. 1807:** *Péra* (Magy. Fű- vész. 546). **J:** 'Ruscus; csodabogyó'. — **szú- rós ~ 1807:** *szúrós Péra* (Magy. Fűvészk. 546). **J:** 'Ruscus aculeatus; szúrós csoda- bogyó'. | **3. pere** — **apró pere** N. *apró pere* (MagyGyógyn. 294). **J:** 'Bellis perennis; vad- százsorszép'. | **földi pere** N. *földi pere* (MagyGyógyn. 294). **J:** 'ua.'. — **perevirág 1903:** *perevirág* (Hoffmann–Wagner 174). **J:** 'ua.'. | **4. perefűvirág** N. *perefűvirág* (MagyGyógyn. 302). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'.

A *péra* (< lat. *pera* 'battyu, tarisznya' < h. lat. *pera* 'boríték, tarsoly') latin eredetű. A lónyelvű csodabogyó (1.) és a szúrós csodabogyó (2.) *péra* nevének alapja, hogy a növény leveleinek középtáján a középér felett kis hárt- yás, zacskószerű levélke van. A *nyel- ves* jelzőre l. **nyelvesfű**. A *pere* 'vadszázsorszép' (3.) és 'orvosi székfű' (4.) név a termések formájának alapján fejlődött ki.

pere l. péra

pereclen l. pereszlén

peremér 1775: *Peremér* (Csapó 291); 1807: *Peremér* (Magy. Fűvészk. 491). **J:** 1775: 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'. | 1807: 'Calendula; körömvirág'. — **ker- ti ~ 1807:** *kerti Peremér* (Magy. Fűvészk. 491); 1948: *kerti peremér* (MagyGyógyn. 322). **J:** 'ua.'.

A *peremér* talán a ném. eredetű *perem* szóból jött létre szóképzéssel, a *perem* 'rojt' jelentése 1372 u./1448 k.-ról adatható, a név a rojtszerű szirmokra utalhat.

peremizs 1. 1925: *Peremizs* (Jávorka 1108). **J:** 'Inula; peremizs'. — **erdei~ 1998:** *erdeiperemizs* (Priszter 401). **J:** 'Inula con- nyzae; erdei peremizs'. | **közönséges~ 1998:** *közönséges peremizs* (Priszter 401). **J:** 'ua.'. | **2. — pompás ~ 1998:** *pompás peremizs* (Priszter 401). **J:** 'Inula helenium; örvénygyö- kér'.

A *peremizs* nemzetségnév, talán a ném. eredetű *perem* (1372 u./1448 k.: 'rojt') szóból

keletkezett, a név a rojtszerű szirmokra utal- hat; hasonló szemléleten alapul a növény **ser- tecsék** elnevezése. Vö. **peremér**.

pereszlén l. pereszlény

pereszlény 1. 1807: *Pereszlén* (Magy. Fű- vész. 352); 1841: *pereszlén* (Barra 314); — N. *pereclen, pöröszle* (MTsz.); *përészleny* (ÚMTsz.). **J:** 1807: 'Clinopodium; pereszlén l. Clinopodium vulgare; borsfű'. | 1841: 'Clino- podium vulgare; borsfű'. — **szőrös ~ 1841:** *szőrös pereszlén* (Barra 314). **J:** 'Clino- podium vulgare; borsfű'. | **szöszös ~ 1807:** *szö- szös Pereszlén* (Magy. Fűvészk. 352); 1841: *szöszös Pereszlén* (Barra 320). **J:** 'ua.'. — **~fü 1783:** *Perejzlen-fű* (NclB. 388). **J:** 'ua.'. | **2. — kerti ~ 1911:** *kerti pereszlény* (Cse- rey, Növényiszótár 272); 1948: *kerti peresz- lény* (Halmai 73). **J:** 'Satureja hortensis; bor- sika'. | **3. 1998:** *pereszlény* (Priszter 290). **J:** 'Acinos; pereszlény'. — **parlagi ~ 1998:** *par- lagi pereszlény* (Priszter 290). **J:** 'Acinos ar- vensis; csomborpereszlény'.

A *pereszlény* szláv eredetű; vö.: szb.-hv. *přešljěn* '(gerinc)csigolya; örv <növénye- ken>; R. orsókarika, az orsó perdítője', *prešljen* 'orsókarika, az orsó perdítője; cso- mó, göcs, bütyök <növényeken>; szln. N. *preslèn* 'rokka'; cseh *přeslen* 'az orsó perdítője; örv, levélörv'; szk. N. *preslen* 'az orsó perdítője'; f.-szorb *přasleň* 'ua.'. Megfe- lelő szó kimutatható az alsószorból, a régi lengyelből és az orosz nyelvjárásokból is. E szláv szavak a *prědo ~ prěsti* 'fon' származé- kai. A magyar szó közelebbi forrása bizonyo- talan; a szóbelseji *sz* mindenestre szlovén vagy szlovák átadóra vall, az első szótag de- nazalizálódása után került nyelvünkbe. A *pereszlén* eredeti jelentése: 'az orsó karikája, perdítője', 1585-től adatható: „verticulum: *Perezlen*” (Cal.: TESz.); a borsfű (1.), borsika (2.), csomborpereszlény (3.) jelentések magyar fejlemények, mivel ezekre a növé- nyekre jellemző az örv. A *szöszös* és *szőrös* jelzők a növény erősen szőrös virágaira utal- nak. A *pereszlény* a 'Satureja' nemzetség ré- gebbi elnevezése; az újabb botanikai szakiro- dalom inkább a **csombor** nevet ajánlja a nem- zetség megnevezésére. A *kerti* 'borsika' (2.) jelző megkülönböztető szerepű, a lat.

hortensis fordítása, *parlagi* 'csomborperesz-lény' (3.) jelző a növény előfordulási helyére utal.

Kniezsa, SzJIsz. 416; Marzell *Calamintha acinos* a., *C. officinalis* a.; Nyr. 11: 365; TESz. *pereszlen* a.; EWUng. *pereszlén* a. — **Ö: csombor-**.

perje 1. 1500 k.: De gramine: *pe[r]je*, De gramine: *perje* (StrassbGl.: RMGl. 571); 1525 k.: Gramen: *perje* (Ortus: RMGl. 571). **J:** 'fűféle'. **2. 1577 k.:** *Pěrjenek* gr. (OrvK. 101); 1708: *Perje* (PPBl.); 1775: *Perje* (Csapó 216); 1783: *Perje* (NclB. 430). **J:** 1577 k.: 'páfrányféle'. | 1708: 'Dryopteris filix-mas; erdei pajzsika'. — **erdei- 1813:** *erdei P[er]je* (Magy. Fűvészk. 2. 383). **J:** 'Dryopteris filix-mas; erdei pajzsika'. **3. 1585:** *perje* (Cal. 756). **J:** 'Parietaria officinalis; közönséges falgyom'. — **-fű 1783:** *Pörje-fű* (NclB. 428); 1798: *Perje-fű* (Veszelszki 338). **J:** 'ua.'. **4. 1753:** *perje* (TESz.); 1775: *Perje, Pörje* (Csapó 220); 1783: *Perje, Pörje* (NclB. 328); 1798: *Perje, Pörje* (Veszelszki 240); 1807: *Perje* (Magy. Fűvészk. 115); 1948: *perje, pörgye* (MagyGyógyn. 44); — N. *pørje, perje, perje, pørje* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'Elymus repens; közönséges tarackbúza'. — **lábás- 1807:** *lábás Perje* (Magy. Fűvészk. 115). **J:** 'ua.'. — **-fű 1783:** *Perje-fű* (NclB. 328); 1798: *Perje-fű* (Veszelszki 240); — N. *pørjefű* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'ua.'. **5. 1892:** *perje* (Ethn. 3: 59). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A *perje* szláv eredetű; vö. szb.-hv. *pír* 'tönköly, tarackbúza'; szln. *píra* 'tönköly'. A magyarba egy közelebből meg nem határozható szláv nyelvből a *-bje* gyűjtőnévképzős **pyrbe* került át. A szláv eredetű *perje* 'fű, fűféle, gyakori növény' hasonlóságon alapuló névátvitellel lett páfrányfélék 'erdei pajzsika' (2.) elnevezése. A közönséges falgyom (3.), a közönséges tarackbúza (4.) és a mezei zsurló (5.) *perje* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, ezek a növények gyakori fűfélék, a *lábás* 'közönséges tarackbúza' (4.) jelző arra utal, hogy a kalászkák hosszú szárazon fejlődnek.

TESz.; EWUng. — **Ö: kutya-**.

pernyike N. *pernyike* (MagyGyógyn. 59). **J:** 'Orchis sp.; kosbor'.

A *pernyike* népnyelvi szó, valószínűleg az északi szláv *pernye* szóból képezték, jelentése 'hamu'. A névadás magyarázata, hogy az Orchis-fajok gumóját megszáritották, porrá törték, és a pornak nemi izgató hatást tulajdonítottak.

TESz. *pernye* a.; EWUng. *pernye* a.

pestisölő 1911: *pestisölő* (Cserey, Növényészótár 120). **J:** 'Galega officinalis; orvosi kecskeruta'.

A *pestisölő* név magyarázata, hogy a növényt pestis gyógyítására használták. A név a ném. *Pestilenzkrout* hatására jött létre.

Marzell *Galega officinalis* a.

peszérce 1. 1395 k.: Maruor^{um}: *pezerche* (BesztSjz.: RMGl. 572); 1595: *Pőzercze* (Beythe 85); 1775: *Peszertze, Pőfzeritze* (Csapó 222); XVI. sz. v.: Marubium. Prassium. Ballote: *Pezercze*. Fekete Na[dra] (De Herbis: RMGl. 510); 1783: *Pőfzeritze* (NclB. 388); 1798: *Pőfzeritze* (Veszelszki 306); 1948: *peszérce, pőszérice* (MagyGyógyn. 226). **J:** 'Marrubium vulgare; orvosi pemete-fű'. — **fehér ~ 1500 k.:** Marubium album: *Feyer pezercze* (CasGl. b): RMGl. 572); 1578: *feyer Pefzertzet* gr. (Melius 101); 1590: Marrubium album: *Feier peszercze* (SzikszF.: RMGl. 572); 1595: *feier pőzercze* (Beythe 85). **J:** 'ua.'. | **szagos ~ 1841:** *szagos pesztercze* (Barra 313). **J:** 'ua.'. — **-fű 1745:** *Pefzercze-fű* (Torkos 7); — N. *pecér* (MTsz.); *pőczercze, pőszircze, pőszörce* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. **2. — kisebbik fekete ~ 1577 k.:** *Kýffebbyk fekete pőzerczeth* gr. (OrvK. 171/30), „*Fekethe peozerczenek az kýffebbyknek kýth Deakul Cardiacanak hýnak*” (OrvK. 171/23); 1578: „*Fekete pefzertzenec à kiffeb-bic*” (Melius 100a). **J:** ? 'Leonurus cardiaca; szúrós gyöngyajak'. **3. 1775:** *Pőfzertze; Püfzertze* (Csapó 221); 1783: *Pőfzertze, Püfzertze* (NclB. 388); 1998: *peszterce* (Priszter 312). **J:** 1775: 'Ballota nigra; fekete peszterce'. | 1998: 'Ballota; peszterce | Ballota nigra; fekete peszterce'. — **büdös ~ 1813:** *büdös Peszertze* (Magy. Fűvészk. 2. 384). **J:** 'Ballota nigra; fekete peszterce'. | **büdös fekete ~ 1783:** *Büdös fekete Pefzertze* (NclB. 388);

1807: *büdös fekete-Peszterze* (Magy. Fűvészk. 350). **J:** 'ua.'. | **fekete ~ 1578:** *Fekete pefzertze* (Melius 100a); 1584: *fekete pözercze* (Clusius–Beythe 20); 1998: *fekete peszterce* (Priszter 312). **J:** 'ua.'. — **fekete ~fü 1783:** *Fekete Pefzertze-fü* (NclB. 388); 1798: *Fekete pözértze-fü* (Veszelszki 306). **J:** 'ua.'. | **4. 1807 e.:** *Peszérta* (Julow 254). **J:** 'Lycopus; peszérce'. — **vízi ~ 1578:** „Az negyedik vízi Pefzertze” (Melius 100a); 1583: *vízi pözercze* (Clusius–Beythe 5a: BotTört. 130); 1775: *Vízi pefzertze* (Csapó 222); 1998: *vízi peszérce* (Priszter 421). **J:** 'Lycopus europaeus; vízi peszérce'.

A *peszérce* ismeretlen eredetű, a szó alakja szláv eredetre mutat, közelebbi forrása nem állapítható meg. Kétségtelen, hogy alakilag keveredett a *peszérce* és a *peszterce*, a *peszterce* változatban a *peszérce* és a 'gomba' jelentésű *peszterce* keveredett; a TESz. és az EWUng. szerint azonban nem valószínű, hogy eredetük azonos lenne. A *peszérce* eredeti jelentése 'orvosi pemetefű' (1.), 1395 k. tűnt fel, a további jelentések közel egy időben jelentek meg: a szűrős gyöngyajak (2.) 1577 k., a fekete peszterce (3.) és a vízi peszérce (4.) 1578-ban.

Kniezsa, SzlJsz. 714; TESz.; EWUng.

peszterce l. **peszérce**

petrezselyem 1. 1395 k.: Pet^{ro}solium: *ptrosol* (BesztSzj.: RMGL.572); 1405 k.: *petrosolium*^m: *pet^{ro}solu^m* (SchlSzj.: RMGL. 572); 1520 k.: *Petrosilinvm: petresilom* (Herb. b). **J:** 'Petroselinum sp.; petrezselyem'. | **2.** — **vad~ 1775:** *Vad-petrefelyem* (Csapó 158); 1783: *Vad petre'selyem* (NclB. 348). **J:** 'Levisticum officinale; lestyán'. | **3. ~virág** N. *petrezselyemvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'.

A *petrezselyem* latin eredetű; vö. k. lat. *petrosillum, petrisellum*, k., h. lat. *petrosilium* 'petrezselyem'. Ezek a lat. *petroselinon* 'ua.' (< gör. *πετροσέλινον* 'ua.') változatai. A lestyán (2.) *vadpetrezselyem* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a petrezselyem és a lestyán felhasználása hasonló: „A' fünek 's gyökerének erős fűlzerfzám lzaga és ize nagyon” (Csapó 158). A

tavaszi hérics (3.) *petrezselyemvirág* elnevezése népi név, a névadás alapja nyilvánvalóan az, hogy a növény levelei hasonlítanak a petrezselyem leveleihez.

Ö: cigány~, katona~, kutya~, zsidó~.

pévenyerrózsa l. **rózsa**

pézsmma 1. — **~fü 1590:** *Scabiosa maior* Matthioli: Var, vág, rüh ellen valo főróztó fű, alii *pesma*, alii gerint *fű*, vocant (SzikszF.: RMGL. 257); XVI. sz. v.: *Pésma fű* (De Herbis: RMGL. 258). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'. | **2.** — **~kóró 1775:** *Pésmakoró* (Csapó 83); 1783: *Pésma-kóró* (NclB. 428). **J:** 'Ruscus aculeatus; szűrős csodabogyó'. | **3.** — **vad~ 1775:** *vad-pésma* (Csapó 47); 1783: *Vad Pé'sma* (NclB. 420). **J:** 'Centaurea cyanus; kék búzavirág'. | **4.** — **~virág 1783:** *Pé'sma virág* (NclB. 419). **J:** 'Amberboa moschata; pézsmabúzavirág'. — **fehér ~virág 1813:** *fejér Pé'smavirág* (Magy. Fűvészk. 2. 384). **J:** 'ua.'. | **sárga ~ 1783:** *Sárga Pé'sma virág* (NclB. 420). **J:** 'ua.'. || **fehér ~ 1807:** *fejér Pézsmma* (Magy. Fűvészk. 488). **J:** 'ua.'. | **fehér kerti ~ 1783:** *fejér és kék Kerti Pé'sma* (NclB. 419). **J:** 'ua.'. | **kék kerti ~ 1783:** *kék Kerti Pé'sma* (NclB. 419). **J:** 'ua.'. | **sárga ~ 1841:** *sárga pézsmma* (Barra 212). **J:** 'ua.'. | **veres ~ 1807:** *veres Pézsmma* (Magy. Fűvészk. 488). **J:** 'ua.'.

A *pézsmma* előtagú növényneveink a lat. *moschatus* (< lat. *moschátus* < újgör. *móschos* 'pézsmma') fordításával keletkeztek, a névadás alapja a mezei varfű (1.), a szűrős csodabogyó (2.), a kék búzavirág (3.) és a pézsmabúzavirág (4.) illata, egerek és férgek kiűzésre használták ezeket a növényeket. A *pézsmavirág* 'pézsmabúzavirág' (1.) a ném. *Moschus-blume* részfordításával jött létre. A *fehér, kék, sárga* 'pézsmabúzavirág' (4.) jelzők a virág színére utalnak; vö. „Vir. veres vagy fejér” (Magy. Fűvészk. 488). Vö. **egértővis**.

Marzell *Centaurea moschata* a.; Genaust *moschátus* a.

pézsmabúzavirág 1998: *pézsmabúzavirág* (Priszter 298). **J:** 'Amberboa moschata; pézsmabúzavirág'.

A *pézsmabúzavirág* összetett szó, az előtagra l. **pézsmma**, az utótagra l. **búzavirág**.

pézsmacsükküllő 1807: *Pézsmma Tsükküllő*

(Magy. Fűvészk. 488); 1813: *Pézsma Tsüküllő* (Magy. Fűvészk. 2. 384); 1841: *pézsma Csükiüllő* (Barra 235). **J:** 'Amberboa moschata; pézsmabúzavirág'.

A *pézsma* jelző a lat. *moschata* fordításával keletkezett, magyarázata l. a növény R. **pézsma**virág (→ **pézsma**) nevét, az utótagra l. **csükiüllő**.

picsa l. **cigány-**

piekék 1. 1583: *Pie kek* Sonchus laevis (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); 1783: *Piekék* (NclB. 409). **J:** 'Sonchus oleraceus; szelíd csorbóka'. **2. 1595:** *pie kek* (Beythe 38a). **J:** 'Sonchus asper; szúrós csorbóka'.

A *piekék* összetett szó; a *pie* talán 'pipe, kicsisibe', a **kék** utótag 'saláta' jelentésű, a névadás magyarázata, hogy ezeket a növényeket salátaként fogyasztották. A növények hasonló szerkezetű elnevezései: **disznókék**, **nyúlkék** (állat + *kék* 'saláta') alapján arra következtethetünk, hogy a *pie* esetleg valamiféle 'állat, kicsisibe' jelentésű.

pihivirág N. *pihivirág* (MagyGyógyn. 321). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófű'.

A *pihivirág* népi név, a *pihi* előtag a hangutánzó eredetű *pih* ige származéka, a névadás magyarázata a növény fehér, szőrös, piheszerrű kaszattermése. Vö. **szöszösfű**.

pikk l. **bogyó-**, **majoránnamurva-**

pikkelybogyó l. **bogyópikk**

pikkelypáfrány 1998: *pikkelypáfrány* (Prisztler 308). **J:** 'Asplenium ceterach; pikkelypáfrány'.

A *pikkelypáfrány* tudományos szakny.-i elnevezés; a névadás alapja, hogy a levelek pikkelyekkel fedettek. A *pikkelypáfrány* idegen nyelvi mintára jött létre, vö. ném. *Schuppenfarn*; ang. *scale fern*.

Marzell *Ceterach officinarum* a.

piliskefű 1577 k.: Feýer Têwýflës lapu kyth *pýliske fwnek* es Baba kalacchýanak is hýnak (OrvK. 609/21). **J:** 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'.

A *piliske* szláv eredetű, vö. szb.-hv. Ča R. *pliš*, Kaj R. *pleš*; cseh R. *pleš* 'tonzúra'. A növénynevében a *piliske* a növény felső, kiálló részét, a virágját jelenti (úgy kiáll, mint a papi

tonzúra).

TESz. *pilis* a.; EWUng *pilis* a.

pimpalló, pimpam, pimpampa l. **pimpó**
pimpimbába, pimpimpál, pimpimpalé, pimpimpapa l. **pimpimparé**

pimpimparé 1809: *Pimpimparé:* Pimpinella (TESz.); — N. *píompápom* (MTsz.); *pimpimbába* (SzegSz.); *Pimpimpál, pimpimpalé, pimpimpápa, pinpinpává, Pimpiparé, pimpipává, pimpompápom, Pómpampápa, pompompápa* (ÚMTsz.). **J:** 'Pimpinella saxifraga; hasznos földitömjén'.

A *pimpimparé* magyar fejlemény, valószínűleg a **pimpinella** növénynevé játszi elferdítéséből keletkezett.

TESz. *pimpimparé* a.; EWUng. *pimpimparé* a.

pimpina l. **pimpónya**

pimpinella 1. 1583: *Pimpinella* Pimpinella Italica, sanguisorba (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 132); 1590: *pimpinella Italica*, sanguisorba: *pimpinella* (SzikszF.: RMG1. 573). **J:** 'Sanguisorba officinalis; vérfű'. **2. 1998:** *pimpinella* (Prisztler 456). **J:** 'Pimpinella saxifraga; hasznos földitömjén'. — **tömjénes ~ 1807:** *tömjénes Pimpinella* (Magy. Fűvészk. 209). **J:** 'ua.'. **|| bipinella 1783:** *Bipinella* (NclB. 351); 1841: *bipinella* (Barra 161). **J:** 'ua.'.

A *pimpinella* 'vérfű' (1.) és a hasznos földitömjén (2.) a lat. *Pimpinella* (< lat. *pipere* 'bors' kicsinyítő képzős alakja) átvétele. A *bipinella* a ném. *Bibernell* (NclB. 351) és a lat. *Pimpinella* keveredésével keletkezhetett. A *tömjénes pimpinella* Diószegi–Fazekas alkotása, a *tömjénes* (→ **tömjén**) jelző a növény illatára utal.

Genaust *Pimpinella* a. — **Ö: ánizs-**

pimpiparé, pimpipava l. **pimpimparé**

pimpó 1. 1590: *Lactuca erratica*, sonchites, Hieracio^m: *pimpo* (SzikszF.: RMG1. 573). **J:** 1590: 'különféle tejes növények elnevezése, elsősorban Hieracium pilosella; ezüstös hölgymál, ? Taraxacum officinale; pitypang'. **2. 1807:** *Pimpó* (Magy. Fűvészk. 305); 1998: *pimpó* (Prisztler 465). **J:** 'Potentilla; pimpó'. — **vérontó ~ 1998:** *vérontó pimpó* (Prisztler 465). **J:** 'Potentilla erecta; vérontófű'. **|| timpó 1807:** *Timpó* (Magy. Fű-

vész. 307); 1948: *timpó* (MagyGyógyn. 128). **J:** 1807: 'Tormentilla; ma ilyen nemzetségnév nincs'. | 1948: 'Potentilla erecta; vérontófű'. — **felálló ~ 1807:** *felálló Timpó* (Magy. Fűvészk. 307). **J:** 'Potentilla erecta; vérontófű'. ■ **3. 1841:** *pimpónak* gr. (Barra 120). **J:** 'Potentilla sp.; pimpó'. — **indás ~ 1998:** *indás pimpó* (Priszter 465). **J:** 'Potentilla reptans; indás pimpó'. | **terjedő ~ 1813:** *terjedő Pimpó* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'ua.'. || **timpó** — **terjedő ~ 1807:** *terjedő Timpó* (Magy. Fűvészk. 307). **J:** 'ua.'. ■ **4. N.** *pinpam* (Nyr. 68: 12); *pimpampa*, *pampuka*, *pimpalló* (ÚMTsz.). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'. ■ **5.** — ~fa N. *Pimpófa* (MagyGyógyn. 63). **J:** 'Salix alba; ezüstös fűz'.

A *pimpó* valószínűleg magyar fejlemény, a **pimpinella** növénynevén játszi alakítású változatainak: **pimpónya**, **pimpimparé** rövidült változata. A magyar növénynevek a különféle gyógynövényeket és gyomnövényeket jelölő lat. *pimpinella* (< lat. *piper* 'bors' kicsinyítő képzős alakja), ill. *pilosella* (< lat. *pilosus* 'szőrös' kicsinyítő képzős alakja) szóból származnak. A neveknek számos játszi alakítású változata fejlődött ki a magyarban, a *pimpó* valószínűleg ezekből rövidült. Megformálódásában közrejátszhattak hangutánzó mozzanatok is, ezek a sok nedvet tartalmazó növények leszakításukkor csattanó hangot adnak; vö. **pitypang**. A *pimpó* növénynevet Diószegi-Fazekas tette nemzetségnévvé: 'Potentilla'. A *timpó* nemzetségnevet Diószegi-Fazekas hozta létre, két fajt (Tormentilla erecta 'ma: Potentilla erecta' és Tormentilla reptans 'ma: Potentilla reptans') sorolnak ehhez a nemzetséghez, ezek a fajok ma a Potentilla 'pimpó' nemzetséghez tartoznak. Diószegi-Fazekas a *pimpó* nemzetségnév első betűjét *t*-re, a lat. *Tormentilla* kezdőbetűjére cserélte. A *vérontó* 'vérontófű' (2.) jelző magyarozatára l. **vérontófű**, a **felálló** 'vérontófű' (2.) jelző a lat. *erectus* (< lat. *erēcrus* < lat. *erigere* 'feláll') fordítása, a hosszú kocsányú, felálló, magányosan nyíló virágokra utal. Az *indás* és a *terjedő* 'indás pimpó' (3.) jelzők a lat. *reptans* (< lat. *rēptāns* 'kúszó, mászó') fordításával keletkeztek. Az ezüstös fűz (4.) *pimpófa* neve a fűzfa barkája alapján jött létre; vö. *pimpó*

'barka', *pimpózik* 'pelyhezik' (MTsz.).

TESz. *pimpó* a.; EWUng. *pimpó* a.; Genaust *erectus* a., *pilosella* a., *Pimpinella* a.; *rēptans* a. — **Ö:** *liba-*, *lúd-*.

pimpompápom l. **pimpimparé**

pimpónya **1. 16.** sz. e.: Herba que vocatur *pinponya* (Nyr. 8: 169); 1577 k.: *pimponiath* gr. (OrvK. 196/30), *Pimponyanak* gr. (OrvK. 429/26); 1939: *pinponya* (Nyr. 68: 12); — N. *pippónya* (SzegSz.); *pimpina* (ÚMTsz.). **J:** 16. sz. e., 1577 k.: 'különféle gyógynövények'. | 1939: 'Taraxacum officinale; pitypang'. ■ **2. N.** *pinponya* (MagyGyógyn. 126). **J:** 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A *pimpónya* valószínűleg magyar fejlemény, a **pimpinella** növénynevén játszi alakulású változata. A XVI. sz.-i OrvK. szemgyógyításra ajánlja: „Pymponya vjraganak véd vyzeth, azt bochýallad az faýo zębemben” (OrvK. 70/19). A N. *pippónya* kialakulása a **pitypang** szó *pippang* változatának hatásával magyarázható.

TESz. *pimpónya* a.; EWUng. *pimpónya* a.

pinavirág N. *pinavirág* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 273). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'.

A *pinavirág* erdélyi népnyelvi elnevezés, a *pina* 'női szeméremtest' magyarázata, hogy „a fiúk nevezik így” (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 273).

pinpinpava l. **pimpimparé**

pintyő **1. 1807:** *Pintyő* (Magy. Fűvészk. 361); 1948: *pintyő* (MagyGyógyn. 271). **J:** 1807: 'Antirrhinum; gyújtóványfű', Diószegi-Fazekas téves nemzetséghez sorolja a növényt'. | 1807, 1948: 'Linaria vulgaris; közönséges gyújtóványfű'. — **aranyevő ~ 1807:** *aranyevő Pintyő* (Magy. Fűvészk. 362). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. ■ **2.** — **gúnyás ~ 1807:** *gúnyás Pintyő* (Magy. Fűvészk. 362). **J:** 'Misopates orontium; vetési oroszlánszáj'.

A *pintyő* nemzetségnév Diószegi-Fazekas alkotása, az elnevezés nem maradt fenn, ennek oka talán az, hogy *aranyevő pintyő* név inkább egy jól hangzó madárnévnek, tehát állatneves összetételnek tűnik, mint növénynevének. Az *aranyevő pintyő* Diószegi-Fazekas alkotása, az *aranyevő* jelző valószínűleg a

virág szájförmájára utal, a *gúnyás* jelző talán arra vonatkozik, hogy a csészefogak a pártánál és a terméknél hosszabbak, mirigyesekek, mintha a növény fel lenne öltözve.

Ö: gyujtovány~.

pip, pipac l. **pipacs**

pipacs 1. 1525 k.: Ameos: *Pachko* vel *pj-panch* (Ortus: RMGl. 573); 1578: *Pippancz*, *Papacz* (Melius 60), *Pipancznac* gr. (Melius 60a); 1595: *Pippants* (Beythe 107); 1775: *Pipats*, *Pipantz*, *Papantz* (Csapó 174); 1783: *Papantz*, *Pipantz* (NclB. 377); 1798: *Pipats*, *Pipantz* (Veszelszki 337); 1813: *Pipats* (Magy. Fűvészk. 2. 384); 1998: *pipacs* (Priszter 446); — N. *pacsat*, *paticska* sz. (MTsz.); *pacskok*, *pacsik*, *papécsk*, *papucs*, *pép*, *pipika*, *pipóka* (MNy. 57: 164); *patics* (Nyatl. 16); *pacsat*, *Papicsk*, *paticska*, *pip*, *pép*, *pipók* (MagyGyógyn. 111). **J:** 'Papaver rhoeas; mezei pipacs'. — **mezei ~ 1998:** *mezei pipacs* (Priszter 446). **J:** 'ua.'. l. **piros ~ N. piros pipacs**, *piros pippancs* (Nyatl. 16). **J:** 'ua.'. l. **vetési ~ 1998:** *vetési pipacs* (Priszter 446). **J:** 'ua.'. l. **2. 1585:** *Papits*, *papitsk* (Cal.: TESz.); 1775: *Papits*, *Patatz*, *Pipatz* (Csapó 216); 1783: *Papits*, *Patác* (NclB. 381); 1798: *Patats*, *Papits* (Veszelszki 54); 1813: *Papits*, *Palatz* (Magy. Fűvészk. 2. 383); 1903: *patác* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrózsa'. — **fehér~ 1783:** *Fejér Pipats* (NclB. 381); 1791: *Fejér Pipats* (Lummitzer 224); 1903: *fehér* vagy *tavaszi pipacs* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'ua.'. l. **tavaszi~ 1783:** *Tavafzi Pipats* (NclB. 381); 1903: *tavaszi pipacs* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'ua.'. l. **3. 1807** e.: *Pipats* (Julow 259). **J:** 'Adonis; hérics'.

A *pipacs* hangutánzó eredetű; egyfelől beletartozik a *patint*, *pattog*, N. *patél*, másfelől a *pacskol* ~ *paskol* szavak rokonságába. A névadás alapja a gyerekeknek a növény egyes részeivel folytatott játékos tevékenysége, a száj elé vagy a tenyérre helyezett virágszirommal való csattogtatás, pattogtatás, esetleg a bimbónak a kézfejhez csattintása. A pipacsnak hangutánzó eredetű nevére más nyelvekből is van példánk, vö. ném. *Klapperrose*, *Klatschrose*, *Klatschmohn* stb.; valószínűleg a lat. *Papaver* is összefügg a hangutánzó-

hangfestő **pap-* 'fölfúj, fölpuffad' szóval. A *pipacs* alakváltozatai egymáshoz hasonló jellegű önálló hangutánzás termékei. Az *i-t* tartalmazó változatot a *piros* analógiás hatása is okozhatta, amely a *piros pipacs* gyakorisága révén érvényesülhetett. A berki szellőrózsa (2.) *pipacs* téves elnevezés, a virágok hasonlósága alapján kaphatta a nevet. A téves elnevezésre a legtöbb szerző utal: „Anemone, kit balgatagúl, és tudatlanúl Molnár az ő Dictionariumjában Magyarúl *Pipacfnak* nevez” (Lippay I: 65); „*Pipátsnak* nem lehet nevezni: mert fem állatjában, fem formájában, fem levelében, fem gyökerében az egy virágján kívül femmi portzikája meg-nem eggyez” (Veszelszki 54–5). A *fehér* és *tavaszi* 'berki szellőrózsa' (2.) jelzők a valódi piros, nyáron virágzó mezei pipacstól (1.) különböztetik meg a növényt. A *pipacs* kísérlet volt az Adonis nemzetség elnevezésére, Diószegi–Fazekas azonban nem fogadta el. Az Adonis nemzetség megnevezésére a *hérics* növénynevet fogadták el, ez a mai tud. szakny.-i név is.

Genaust *Papáver* a.

pipacskököröcsin 1783: *Pipats-Kükörtsin* (NclB. 381); 1903: *pipacskököröcsin* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrózsa'.

A *pipacskököröcsin* összetett szó; a *pipacs* megkülönböztető előtag, magyarozatát l. **pipacs**, az utótagra l. **kököröcsin**.

pipacsmák 1783: *Pipats mák* (NclB. 377); 1807: *Pipats Mák* (Magy. Fűvészk. 313). **J:** 'Papaver rhoeas; mezei pipacs'.

A *pipacsmák* összetett szó; az előtagra l. **pipacs**, az utótagra l. **mák**. A 'mák' és 'pipacs' jelentésű szavak a növényrendszertani rokonság és a növények hasonlósága alapján számos nyelvben összefüggnek, vö. ang. *poppy* 'mák', *red poppy* 'pipacs'; ném. *Mohn* 'mák', *Klatschmohn* 'pipacs'; or. *mak* 'mák', *mak-camocéuka* 'pipacs'.

pipahúr l. **pipehúr**

pipanc l. **pipacs**

pipavirág 1903: *pipavirág* (Hoffmann–Wagner 183); 1948: *Pipavirág* (MagyGyógyn. 81). **J:** 'Aristolochia clematitis; közönséges farkasalma'.

A *pipavirág* a ném. *Pieplume* tükörfor-

dítása, a névadás alapja a cső alakú virág, amely pipára emlékeztet.

Marzell *Aristolochia clematitis* a.

pipefű 1783: *Pípe-fű* (NclB. 376); 1798: *pipe-fű* (Veszelszki 60). **J:** 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A *pipefű* előtagjára l. **pipehúr**, a névadás magyarázata, hogy a növényt a házi szárnyasok szívesen fogyasztják.

pipehúr 1. 1578: *Pipe húr* (Melius 181a); 1775: *Pipehur* (Csapó 286); 1807: *Pipehúr* (Magy. Fűvészk. 213); — N. *pipehúr* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 292). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'. || **pipahúr 1920:** *pipahúr* (Cserey, Növényosztár 285); 1948: *pipahúr* (Halmai 77). **J:** 'ua.'. || **2. 1948:** *pipehúr* (MagyGyógyn. 126). **J:** 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A *pipehúr* hangutánzó eredetű *pipe* (1578: 'kisliba') előtagja a háziszárnyasok kicsinyeinek a hangját érzékelteti, a kislibák szeretik a növényt: „*Pipe húr*, mert à Lúdfiakat kiczin korokban ezzel tarttyác” (Melius 181a). A *húr* utótagra és a névadás magyarázatára l. még **tyúkhúr**.

TESz. *pipe* a.; EWUng *pipe* a.

pipevirág N. *pipevirág* (Jávorka 1193). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

A *pipevirág* előtagjára l. **pipehúr**, a névadás magyarázata, hogy a növényt a házi szárnyasok szívesen fogyasztják, valamint a pitypang sárga színe, amely a kislibák színére emlékeztet.

pipifű N. *pipifű* (Kovács 18). **J:** 'Bellis perennis; vadszázsorszép'.

A *pipifű* népnyelvi elnevezés, talán a **pipitér** névből való népetimológias alakulat. A névadás magyarázata, hogy „Akkor virágzik, amikor a csibék kelnek” (Kovács 18).

pipika l. **pipacs**

pipitér 1. 1796: „víz, és borban főtt *Pipitér* virágnak levéből kell nékik Klistért adni” (TESz.); 1798: *Pipitér* (Veszelszki 177). **J:** 'Anthemis cotula; bűdös pipitér'. — **nehézsagú ~ 1998:** *nehézsagú pipitér* (Priszter 301). **J:** 'ua.'. | **bűdös ~ 1998:** *bűdös pipitér* (Priszter 301). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1903:** *vad pipitér* (Hoffmann-Wagner 171). **J:** 'ua.'. || **2. 1798:** *Pipiternek* gr. (Veszelszki 155); — N.

pipőrefű (MagyGyógyn. 302); *pipityér, pipityér* (MTsz.); *pipike, pipire* (TESz.). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'. || **3. 1903:** *pipitér* (Hoffmann-Wagner 174). **J:** 'Leucanthemum vulgare; réti margitvirág'. || **4.** — **nemes ~ 1903:** *Nemes pipitér* (Hoffmann-Wagner 171); 1998: *nemes pipitér* (Priszter 334). **J:** 'Chamaemelum nobile; rómaiszékfű'.

A *pipitér* bizonytalan eredetű, talán a *púp* szóhasadással elkülönült *píp* változatából jött létre játszi képzéssel. A névadás magyarázata az lehet, hogy a bűdös pipitér (1.), az orvosi székfű (2.), a réti margitvirág (3.) és a rómaiszékfű (4.) virágjainak termő része félgömb-szerűen kiemelkedik, mintegy kipúposodik a szíromlevelek közül. A *bűdös és nehézszagú 'bűdös pipitér'* (1.) jelzők magyarázatára l. **ebkapor**; idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Stinkende Kamillen* 'bűzös kamilla'. A *pipike, pipire* népnyelvi nevek, a *pipi* 'csirke' hatására alakulhattak ki.

TESz. *pipitér* a.; EWUng. *pipitér* a. — **Ö:** **kamilla~.**

pipók, pipóka l. **pipacs**

píppompám l. **pimpimpáré**

pipőrefű l. **pipitér**

pippancs l. **pipacs**

pippónya l. **pimpónya**

pirétrum 1998: *pirétrum, pirétron* (Priszter 518). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszimargitvirág'.

A lat. szakny.-i *pyrethron, pyrethrum* (< gör. *pýrethron* (< gör. *pýr* 'tűz') átvétele.

Genaust *Pýrethrum* a.

pirihagyma l. **hagyma**

pirítófű 1. 1525 k.: *Rubea tinctorum; pýrýthofýw* (Ortus: RMGl. 256); XVI. sz. v.: *Rubia tinctorum. Lappa minor: Pyritho ffw.* Veress festő gyökér. Pirossító gyökér (De Herbis: RMGl. 258). **J:** 'Rubia tinctorum; buzér'. || **2. 1577** k.: *pirýto fwet* gr. (OrvK. 343); 1775: *Pirittó-fű* (Csapó 205). **J:** 'Alkananna tinctoria; báránypirosító'. || **pirítógyökér 1903:** *pirítógyökér* (Hoffmann-Wagner 32). **J:** 'ua.'.

A *pirítófű* 'buzér' (1.) magyar alkotás, a *pir-* nomenverbum tő (eredetileg a sülés következményeként jelentkező vöröses, barnás

elszíneződést jelölte) *-ít* és *-ó* képzős származéka. A névalkotás a lat. szakny.-i *Rubia tinctorum* (< lat. *rubia* 'piros', lat. *tingere* 'festeni') hatására jött létre. A névadás magyarázatára l. **pirosítógyökér**. A *pirítófü* 'báránypirosító' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, szintén festőnövény.

pirosító l. **bárány-**

pirosítógyökér **1. XVI.** sz. v.: *Rubia tinctorum*. Lappa minor; Pyriho ffw. Veress festő gyökér. *Pirossító gyökér* (De Herbis; RMGl. 258). **J:** 'Rubia tinctorum; buzér'. || **pirosító 1708:** „Festő fü, *Pirosító*, Buzér fü” (PP. *Rúbia* a.). **J:** 'ua.'. || **pirosítófü 1775:** *Pirosító-fü* (Csapó 47); 1783: *Pirosító-fü* (NclB. 330); 1998: *pirosítófü* (Priszter 485). **J:** 'ua.'. || **2. 1783:** *Pirosító-gyökér* (NclB. 334). **J:** 'Echium vulgare; közönséges kígyószisz'. || **3. 1998:** *pirosítógyökér* (Priszter 294). **J:** 'Alkana; pirosítógyökér | Alkana tinctoria; báránypirosító'. || **pirosító — homoki pirosító 1903:** *Homoki pirosító* (Hoffmann-Wagner 32). **J:** 'Alkana tinctoria; báránypirosító'. — **pirosítófü 1807:** *Pirosítófü* (Magy. Fűvészk. 153). **J:** 'ua.'. || **4. — magyar pirosító 1903:** *magyar pirosító* (Hoffmann-Wagner 162); 1948: *magyarpirosító* (MagyGyógyn. 327). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'.

A *pirosítófü* 'buzér' (1.) magyar alkotás, a *pir-* nomenverbum tö (eredetileg a sülés következményeként jelentkező vöröses, barnás elszíneződést jelölte) *-s*, *-ít* és *-ó* képzős származéka. A *pirosítófü* 'buzér' (1.) (és a *pirítófü*) nevek a lat. szakny.-i *Rubia tinctorum* (< lat. *rubia* 'piros', lat. *tingere* 'festeni') hatására létrejött magyar alkotások. A névadás magyarázata, hogy a növény vöröses-barna gyökeréből piros festéket nyernek: „mivel a' pofztó-tsinálók a' száraz gyökereknek, pirosra feftvén a' gyapjat; a' bőrt pedig veresre, fok hafznát vezzik” (Veszelszki 384). A *pirosítógyökér* magyarázó *gyökér* utótagja a növény festéket tartalmazó részére vonatkozik. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Färberröte*. A közönséges kígyószisz (2.) *pirosítógyökér* neve hasonlóság alapján jött létre, a hasonlóság alapja, hogy a közönséges kígyószisz „Gyökerében veres festék rejtőzik” (Barra

300). A *pirosítófü*, *pirosítógyökér* 'báránypirosító' (3.) magyarázata, hogy a növény gyökerének kérgében vörös festékanyag található (alkannavörös), Veszelszki így jellemzi: „A' gyökere hofz/zú piros, újnyi vajtagságú, ha aratásban meg-dörsöltetik verejset fejt” (Veszelszki 53). A növényvel anyagot festenek: „Ez fü gyökerével a' pofztót pirosra feftik, fát és vialzt-is lehet véle fefteni” (Csapó 205), valamint arcfestésre is használták: „Némelly Afzfzonyok ez gyökérrel ábratjokat pirosítják, hogy fiatalabbknak tefsenek, és kedveflekkek legyenek” (Csapó 205). A *homoki* jelző a növény előfordulási helyére vonatkozik. A névadásra esetleg hatással lehetett a ném. *roth Färberkraut* 'piros festőfü' (Veszelszki 53) elnevezés is. A *pirosító* 'sáfrányszeklice' (4.) elnevezés magyarázata, hogy a növény virágai vízben oldódó narancsvörös festékanyagot (carthamin) tartalmaznak. Vö. **veresfü, festőgyökér**.

Marzell *Alkana tinctoria* a.; Genaust *Rúbia* a., *tinctorius* a.

piszkáló l. **fog-fü**

pityerfü 1948: *pityerfü* (MagyGyógyn. 294). **J:** 'Bellis perennis; vadszászsorszép'.

A *pityerfü* népi név, a névadás alapja a növény kora tavaszi virágzása, akkor virágzik, amikor a *pityér* 'pacsirta' dalol. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Kuckucksblume* 'kakukkvirág'.

Marzell *Bellis perennis* a.; TESz. *pityer* a.; EWUng. *pityer* a.

pitypang 1798: *Pity-pang* (Veszelszki 127); 1807: *Pitypang* (Magy. Fűvészk. 446); 1998: *pitypang* (Priszter 518). **J:** 1798, 1998: 'Taraxacum officinale; pitypang'. | 1807, 1998: 'Taraxacum; pitypang'. — **pongyola ~ 1807:** *pongyola Pitypang* (Magy. Fűvészk. 446); 1998: *pongyola pitypang* (Priszter 518). **J:** 'ua.'.

A *pitypang* hangutánzó eredetű, a névadás magyarázata, hogy a növény virágának üreges szára leszakításkor csattanó hangot ad. A *pongyola* 'lazán szétálló növényi termés' jelző Diószegi-Fazekas alkotása; vö. *pongyola*: 1799–800/1922: 'szabálytalanul kunkorodó <növényiszár> lazán szétálló <növényi rész, virág, termés>' (TESz.). Vö. **pipacs, csattogó-**

gaz.

TESz. *pitypang* a., *pongyola* a.; EWUng. *pitypang* a., *pongyola* a.

pitty l. **csipke-**, **macskacsipke-**

pityusa 1578: *Pityufánac* gr. (Melius 84a). **J:** 'Euphorbia cyparissias; farkas-kutyatej'.

A *pityusa* a lat. *pityusa* (< lat. *pituita* 'nyálka, hurut') átvétele, Melius így magyarázza: „El'zt h'yiác *Pityufánac*, mert az *Pituitát*, à foc taknyot, enyues nyalat v'zi ki” (Melius 84).

plántáló l. **össze-fű**

pocafű 1838: *Poczafü* (Tsz.); 1903: *poczafü* (Hoffmann–Wagner 39); — N. *pocafű* (MagyGyógyn. 264). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'.

A *poca* hangutánzó eredetű állathívogató szó, illetve ennek főnevesülése. A névadás magyarázata, hogy a csattanó maszlag termése a tüskésdisznó alakjára emlékeztet. Hasonló szemléleten alapul a növény, ill. a termés **disznó** elnevezése.

podagrafű 1903: *podagra fü* (Hoffmann–Wagner 56); 1998: *podagrafü* (Priszter 292). **J:** 'Aegopodium podagraria; podagrafü'. — **csöves ~ 1903:** *csöves podagrafü* (Hoffmann–Wagner 55); 1948: *csöves podagrafü* (Halmi 6). **J:** 'ua.'

A *podagrafü* a lat. szakny.-i *Aegopodium podagraria* utótagjának átvétele, a *fű* magyarázó elem. A *podagra* lat. eredetű, 'a láb köszvényes fájdalma, lábköszvény' jelentésű, a növényt köszvény gyógyítására használták. A *csöves* jelző feltehetőleg a gallér nélküli ernyővirágzatot jelzi: „*Tsöves...* mikor az egész fzirom egy tsöböl áll. Így nevezik a' fézfkes virágokbann is az egész virágokat” (Magy. Fűvészk. 15).

Magy. Fűvészk. 15; TESz. *podagra* a.; EWUng. *podagra* a.

pogácsa l. **kakukk-**, **madár-**

pogányékesség 1578: *Pogán ékefég* (Melius 98); 1783: *Pogány ékefég* (NclB. 401). **J:** 'Genista tinctoria; festőrekettye'.

A *pogányékesség* Melius alkotása a ném. *Heydenshmuck* 'pogány ékesség' (Melius 98) tükörfordítása. Valószínűleg fordítási hibáról van szó, az előtag Melius szerint: *der Heide*

'pogány', az előtag értelmezése helyesen: *die Heide* 'mező, puszta'. A *Heydenshmuck* jelentése eredetileg 'a puszta éke', utalva a növény előfordulási helyére: száraz réteken, pusztákon terem, élénksárga virágú, messziről virító növényről van szó.

Mollay, Növénynevek 5–6.

pola l. **polaj**

polaj 1. 1577 k.: „Nyers ch'yombort az kyth *Polenak* is h'ynak teor'y megh” (OrvK. 550), 1578: *Póla*, *Polay* (Melius 107); 1611: *poley* (MA.); 1708: *Póléj* (PP.); 1745: *Polé* (Torkos 35); 1783: *Póláj* (NclB. 386); 1793: *Poling* (Földi 59); 1798: *Pólaj* (Veszelszki 363); 1813: *Polé*, *Polaj* (Magy. Fűvészk. 2. 384); 1835: *Póli* (Kassai 4: 141). **J:** 'Mentha pulegium; csombormenta'. — **~fü 1577** k.: *polaj fweth* gr. (OrvK. 379); 1690/1701: *pólé-fű* (Magyary-Kossa, OrvEml. 2: 270); 1787: *pola-fű* (Zavira 47); 1835: *Pólin-fű* (Kassai 4: 141); — N. *pólinc-fű* (MTsz.). **J:** 'ua.'. **2.** — **erdei ~ 1578:** *erdei Poleyomnac* (Melius 108a). **J:** ? 'Origanum dictamnus; kréti szurokfű'. **3.** — **vízi~ 1783:** *Vízi Pólé* (NclB. 321); 1790 k.: *Vízi pálé* (Nyr. 85: 210); 1798: *Vízi-Pólé* (Veszelszki 49). **J:** 'Veronica beccabunga; ártéri veronika'. **4. 1813:** *Polé*, *Polaj* (Magy. Fűvészk. 2. 384). **J:** 'Veronica anagallis-aquatica; vízi veronika'. — **vízi ~ 1807:** *vízi Pólé* (Magy. Fűvészk. 66). **J:** 'ua.'

A *polaj* vándorszó; vö. ang. R. *pulege*; ném. *Polei*, R. *polai*, *poleia*, *poleige*, N. *pola*, *polich*, *pule*; fr. R. *pulege*; ol. *puleggio*; cseh *polej*; or. *noleü*. Ezek végső forrása a bizonytalan etimológiájú lat. *puleim*, *pulegium*. A magyar szó átadója a német (esetleg német nyelvjárás) is lehetett, ebből származhatnak az *é*, valamint az *aj ~ áj ~ ej* végű változatok. A szóvég ilyen alakulására más növénynevek is hatással lehettek, vö. **paraj ~ paráj ~ paré**. A *póling*, *pólinc* változatok valószínűleg a *póling* madárnévvel való keveredés eredményei. A *polaj* 'kréti szurokfű' (2.), 'ártéri veronika' (3.), 'vízi veronika' (4.) jelentései hasonlóság alapján fejlődtek ki, illatos gyógynövények.

Genaust *pulegium* a., *Pulicária* a. — **Ö: borbély-**

polajmenta 1998: *pólémenta* (Priszter

427). **J:** 'Mentha pulegium; csombormenta'.

A *polajmenta* összetett szó, az előtagra l. **polaj**, az utótagra l. **menta**.

polajszigoráll 1807: *Pólé Szigoráll* (Magy. Fűvészk. 66). **J:** 'Veronica anagallis-aquatica; vízi veronika'.

A *polajszigoráll* összetett szó, az előtagra l. **polaj**, az utótagra l. **szigoráll**.

polajveronika 1998: *póléveronika* (Priszter 534). **J:** 'Veronica anagallis-aquatica; vízi veronika'.

A *polajveronika* összetett szó, az előtagra l. **polaj**, az utótagra l. **veronika**.

pole, polej, poli, polinc, poling l. polaj

polipodium 1578: Sz. Iános kenyérét vagy *Polipodiumot* (Melius 119a). **J:** 'Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány'.

A *polipodium* a növény lat. *Polypodium* (< gör. *polýpous* 'soklábú') nevének az átvétele.

Genaust *polymórphus* a.

pómpampápa, pompópápa l. pimpimpáré porc l. disznó~ (→ disznóporcsin)

porcfű l. porcsfű

porcika 1. 1807 e.: *Portzika* (Julow 256); 1807: *Portzika* (Magy. Fűvészk. 185). **J:** 'Herniaria; porcika'. — **kopasz ~ 1948:** *Kopasz porcika* (MagyGyógyn. 88); 1998: *kopasz porcika* (Priszter 393). **J:** 'Herniaria glabra; kopasz porcika'. | **sima ~ 1807:** *sima Portzika* (Magy. Fűvészk. 185); 1998: *sima porcika* (Priszter 393). **J:** 'ua.'. | **2. — borzas ~ 1807:** *borzas Portzika* (Magy. Fűvészk. 185); 1998: *borzas porcika* (Priszter 393). **J:** 'Herniaria hirsuta; borzas porcika'.

A *porcika* magyar fejlemény; a *porcogó*-ból kikövetkeztetett *porc* tőnek kicsinyítő képzős származéka, magyarázata l. **porcsin**. A *borzas* 'borzas porcika' (2.) jelző magyarázata, hogy a növénynek szürkészöld, szúrós szőrökkel borított, tüskés hegyű lepellevei vannak.

porcingfű N. *porcingfű* (MagyGyógyn. 83). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'. || **porcinkulafű** N. *porcinkulafű* (MagyGyógyn. 83). **J:** 'ua.'.

A *porcing* és a *porcinkula* magyar fejlemények, a *porcogó*-ból kikövetkeztetett *porc* tőnek a származékai; magyarázata l. **por-**

csin.

porcogófü 1. 1590: *pera pastoris: porcogófü* (SzikszF.: RMGl. 257); 1775: *Portzogófü* (Csapó 214). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. | **2. N. porcogófü** (MagyGyógyn. 83). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'.

A *porcog* a hangutánzó eredetű *percen* családjába tartozik, az *-ó* képző. A névadás alapja a növények ízekre tagolódo szára, esetleg a közönséges pásztortáska (1.) termése által keltett zaj; magyarázata l. **porcsin**.

porcogópázsit 1583: *porcogó pasit* Polygonum (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 131); 1775: *Portzogó páfit* (Csapó 226); 1783: *Portzogó pá'sit* (NclB. 363). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'.

A *porcogópázsit* összetett szó, a *porcogó* magyarázata l. **porcogófü**, a növény szára porcszerű részekből áll. A *pázsit* utótagra l. **disznópázsit**.

porcsfű 1. 1585: *portsfw* (Cal.); 1664: „Cyclamen, kit az Németek difznó kenyérnek neveznek, Magyarúl *Porcs-fű*, vagy virág” (Lippay I: 64). **J:** 'Cyclamen purpurascens; erdei ciklámen'. || **porcsvirág 1664:** „*Porcs-fű*, vagy virág” (Lippay I: 64). **J:** 'ua.'. | **2. 1590:** Centumnodia: *Porcz fű*, auagy vtiporczin (SzikszF.: RMGl. 257); 1783: *Ports-fű* (NclB. 363); 1798: *Ports-fű* (Veszelszki 354). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'. — **nagy ~ 1775:** *Nagy portz-fű* (Csapó 226). **J:** 'ua.'. | **úti ~ 1745:** *Úti portz-fű* (Torkos 7); 1775: *Úti portz-fű* (Csapó 226); 1783: *Úti ports-fű* (NclB. 363); 1798: *úti-ports-fű* (Veszelszki 354). **J:** 'ua.'. || **porc 1793:** *Porcz* (Földi 56). **J:** ? 'Polygonum aviculare; madárporcsin'. | **3. 1775:** *Ports-fű* (Csapó 225); **J:** 'Portulaca oleracea; kövér porcsin'. — **kerti ~ 1783:** *Kerti Ports-fű* (NclB. 370); 1798: *Kerti Ports-fű* (Veszelszki 356). **J:** 'ua.'. | **4. 1948:** *porcfű* (MagyGyógyn. 88). **J:** 'Herniaria glabra; kopasz porcika'. — **kis ~ 1775:** *Kis portz-fű* (Csapó 227); 1783: *Kis Ports-fű* (NclB. 344); 1798: *Kis portz-fű* (Veszelszki 248). **J:** 'ua.'.

A *porcsfű* *porcs* előtagja a **porcsin** rövidült alakja (vö. *gyümölcsény* : *gyümölcs*). A TESz. és az EWUng. szerint a *porcsin* olasz eredetű;

vö. ol. *porcino* 'disznófű', *pan porcino* 'ciklámén, disznókenyér', de a magyar *porcsfű* eredeti 'erdei ciklámén' (1.) jelentése egyértelműen igazolja a szó latin eredetét, vö. **porcsin**. A *porcsfű* 'madárporcsin' (2.), 'kövér porcsin' (3.) és 'kopasz porcika' (4.) jelentéseinek kialakulására már nyilván hatással volt a *porc* 'bütykös, sok ízre tagolódó' jelentés. Az *úti* 'madárporcsin' (2.) jelző magyarázata, hogy „az Ország-úton fzeret tanyázní” (Veszelszki 355).

TESz. *porcsin* a.; EWUng *porcsin* a.

porcsin 1. 1578: *Porczinnac* gr. (Melius 34); 1998: *porcsin* (Priszter 464). **J:** 'Portulaca oleracea; kövér porcsin'. — **kövér ~ 1578:** *kóuér porczin* (Melius 183); 1775: *Kövérvérsin* (Csapó 225); 1783: *Kövérsin* (NclB. 370); 1998: *kövérsin* (Priszter 464). **J:** 'ua.'. — **~fü 1578:** *Porczin fü* (Melius 33a). **J:** 'ua.'. — **szelid ~fü 1775:** *Szelid portsin-fü* (Csapó 225); 1783: *Szelid Portsinfü* (NclB. 370). **J:** 'ua.'. | **vad~fü 1775:** *Vadportsin-fü* (Csapó 225). **J:** 'ua.'. | **2. — kis~ 1813:** *kis Portsín* (Magy. Fűvészk. 2. 384). **J:** 'Herniaria glabra; kopasz porcika'. | **3. 1813:** *Portsín* (Magy. Fűvészk. 2. 384). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'. — **úti~ 1590:** *Centumnodia: Porcz fü, auagy vtíporczin* (SzikszF.: RMGL. 257). **J:** 'ua.'. | **vérálató~ 1578:** *Vér allato Porczin* (Melius 183); 1775: *Vér-allató portsin* (Csapó 226). **J:** 'ua.'. — **~fü 1578:** *Porczin fü* (Melius 183); 1595: *porcin fíjv* (Beythe 96). **J:** 'ua.'.

A *porcsin* a TESz. és az EWUng. szerint olasz eredetű (vö. ol. *porcino* 'disznófű', *pan porcino* 'ciklámén, disznókenyér'). A *porcsin* név inkább latin eredetű; vö. *panis porcinus*, *rapum porcinum* 'ciklámén' (< lat. *porca* 'disznó'). Az olasz nevek végső forrása is a latin. A *porcsin* eredeti 'ciklámén' jelentése csak a *porcsin*-ből elvonással kialakult *porcsfű* esetében mutatható ki. A *porcs* ~ *porc* előtagok keveredtek, az eredeti 'ciklámén' jelentés 1664 után már nem adatható. A *porc* előtagból különféle növénynevi származékok jöttek létre: a **porcogófü** (1590), a **porcogópázsit** (1583) stb., ezek az önálló növénynevek egyértelművé tették a *porc* előtag jelentését: 'bütykös, sok ízre tagolódó szárú' növény,

ilyen a kövér porcsin (1.), a kopasz porcika (2.) és a madárporcsin' (3.). A névadásra a ném. *Knöterich*, *Vogelknöterich* (< ném. *Knoten* 'csomó') is hatással lehetett. A *vér-állató* 'madárporcsin' (3.) jelző Melius alkotása a lat. *sanguinaria* (< lat. *sanguis*, gen. *sanguinis* 'vér') felhasználásával hozta létre: „*Sanguinaria, Vér allato Porczin*” (Melius 183).

Marzell *Cyclamen europaeum* a.; TESz.; EWUng.; Genaust *sanguinalis* a.; Nyr. 127: 48. — **Ö: disznó~, madár~.**

porcsincikkszár 1813: *Portsín Tzikkszár* (Magy. Fűvészk. 2. 384). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'.

A *porcsincikkszár* összetett szó, Diószegi-Fazekas alkotása, az előtagra l. **porcsin**, az utótagra l. **cikkszár**.

TESz. *cikk* a.; EWUng *cikk* a.

porcsinkeserűfü 1998: *porcsinkeserűfü* (Priszter 462). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'.

A *porcsinkeserűfü* összetett szó; az előtagra l. **porcsin**, az utótagra l. **keserűfü**.

póréhagyma 1783: *Póré-hagyma* (NclB. 354); 1798: *Póré-hagyma* (Veszelszki 357); 1998: *póréhagyma* (Priszter 295); — N. *pórihagyma* (MTsz.). **J:** 'Allium porrum; póréhagyma'. || **póré 1813:** *Póré* (Magy. Fűvészk. 2. 384); — N. *púri* (Nyr. 70: 157); *púré* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'.

A *póré* vitatott eredetű; lehet ném. jövevényező (vö. ném. *Porree*, R. *porre*), amelynek végső forrása a lat. *porrum* 'póréhagyma', és így etimológiailag azonos a **paraj** és a **pár** (→ **párhagyma**) szavunkkal. Lehet a **paraj** szótól szóhasadással elkülönült változat is.

TESz.; EWUng.

pórsáfrány N. *pórsáfrány* (MagyGyógyn. 327). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'. — **kerti ~ 1998:** *kerti pórsáfrány* (Priszter 328). **J:** 'ua.'. || **parasztsáfrány** N. *parasztsáfrány* (MagyGyógyn. 327). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'.

A *pórsáfrány* és a *parasztsáfrány* német eredetű *pór* és szláv eredetű *paraszt* előtagjai megkülönböztető szerepűek, a jóféle sáfránytól 'Crocus sativus' különítik el a növényt. A névadásra a ném. *Bauern-Safran* is hatással

lehetett.

Marzell *Carthamus tinctorius* a.

poszthagyma 1903: *poszthagyma* (Hoffmann–Wagner 70); 1911: *poszthagyma* (Cse-rey, Növényiszótár 10). **J:** 'Allium ursinum; medvehagyma'.

A *poszthagyma* elnevezés a XX. sz.-ban tűnt fel, az előtag valószínűleg az 1792-től adathozható 'nyomorék, ügyetlen <főként kifejletlen állat, gyermek>' jelentésű melléknév. A név nyilván arra utal, hogy erdei, fejletlen hagymáról van szó.

TESz. *poszáta* a.; EWUng. *poszáta* a.

pörgőfű N. *pörgőfű* (MagyGyógyn. 152). **J:** 'Erodium cicutarium; bürokgémorr'.

A *pörgőfű* népi elnevezés, a *pörög* ige ő folyamatos melléknévi igenévképzős igeneve, a névadás alapja, hogy a hosszú csőrű, hasadó terméskéből csavarszerűen megtekeredett részterméskék válnak ki.

Európa vadvirágai 175.

pörgye, pörje l. **perje**

pörösze l. **pereszlény**

pöszerce, pöszerce, pöszerice, pöszirce, pösörce l. **peszkerce**

prücsökkoma 1903: *prücsök-koma* (Hoffmann–Wagner 73). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'.

A *prücsök* 'kis gyermek' hangutánzó eredetű, hangalakja a tücsök jellegzetes cirpelését érzékelteti, a *koma* 'pajtás, cimborá' utótag szláv eredetű. A *prücsökkoma* elnevezést a talajban kifejlődő magtokok alapján kapta a növény, a növény hasonló szemléletű elnevezése a **csicsiskoma**.

prüszentőfű 1. 1775: *Ptrüfzfzentő-fü* (Csapó 272); 1783: *Ptrüfzfzentő-fü* (NclB. 419); 1798: *Ptrüfzfzentő-fü* (Veszelszki 362). **J:** 'Achillea ptarmica; kenyérbél-cickafark'. || **prüszentő 1813:** *Ptrüszszentő* (Magy. Fűvészk. 2. 384). **J:** 'ua.'. || **2. 1775:** *Prüfzfzentő-fü* (Csapó 118); 1783: *Ptrüfzfzentő-fü* (NclB. 428); 1948: *prüszentőfű* (MagyGyógyn. 49). **J:** 'Veratrum album; fehér zászpa'. || **prüszentő 1813:** *Ptrüszszentő* (Magy. Fűvészk. 2. 384). **J:** 'ua.'.

A *prüszentőfű* 'kenyérbél-cickafark' (1.) a lat. *ptarmica* (< k. lat. *ptarmicus* 'tüszentést okozó') fordításával keletkezett; a

névadásra a R. ném. *Niesenkraut, Niesekraut* 'tüszentőfű' is hatással lehetett. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *sneezewort* 'tüszentőfű'. A névadás alapja, hogy a növény porított alakját tubákként használták: „Ha a' fris virágját az ember az orra alá-tartja, vagy a' lzároz porát fel-lzívja, ptrüfzfzentőfű okoz” (Veszelszki 362). A *prüszentőfű* 'fehér zászpa' (2.) feltehetőleg hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre: a növény pora szintén tüszentést okoz, de a ném. *Weis Niefwurtz* (Melius 187a) 'fehér tüszentő gyökér' is hatással lehetett a névalkotásra. Vö. **náthafű**.

Marzell *Achillea ptarmica* a.; Genaustrum *Veratrum* a.

pukkantó 1813: *Pukkantó* (Magy. Fűvészk. 2. 384); — N. *pukkantó* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 227). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'. — **~fű 1909:** *pukkantófű* (Graumann 144). **J:** 'ua.'. || **putytyantó 1798:** *Puttyantó* (Veszelszki 419). **J:** 'ua.'. || **putyóka** N. *putyóka* (MagyGyógyn. 264). **J:** 'ua.'.

A *pukkantó* a hangutánzó eredetű *pukkan* szóból ered, a *-t-* és *-ó* képzőelemek. A *putytyantó* változat a *pottyán* 'leesik' ige hatására alakulhatott ki. A névadás magyarozatára l. **csattanó**.

Marzell *Datura stramonium* a.; TESz. *pukkan* a.; EWUng. *pukkan* a.

pulmonvirág N. *pulmonvirág* (Szabó–Péntek, Ezerjófű 93). **J:** 'Pulmonaria officinalis; pettyegedett tüdőfű'.

A *pulmonvirág* elnevezés erdélyi népi név, az előtag a lat. *Pulmonaria* (< lat. *pulmō*, gen. *pulmōnis* 'tüdő') hatására jött létre; a növényt valamikor tüdőbaj ellen használták, „erdélyi nevei ennek az alkalmazásmodnak emléket őrzik” (Szabó–Péntek, Ezerjófű 93).

Szabó–Péntek, Ezerjófű 93.

pulykafű 1805: *pulykafű* (Nyr. 126: 181); — N. *pulykafű* (Jávorka 266); *pulykafű* (MagyGyógyn. 300); *pulykafű* (Szabó–Péntek, Ezerjófű 138). **J:** 'Achillea millefolium subsp. millefolium; közönséges cickafark'.

A *pulykafű* népi elnevezés; a *pulyka* előtag magyarozata, hogy a növényt eleségként fiatal baromfinak, főleg pulykáknak adják, mert ettől erősödnek.

Jávorka 266; Nyr. 126: 437–458.

pulykaorr N. *pújkaór* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 202). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'.

A *pulykaorr* népi elnevezés, a *pulyka* állatnév és a finnugor, esetleg uráli eredetű *orr* 'szaglószer' összetétele. A névadás magyarázata a növény bordó színű virágzata, amely a pulykák fején lévő vörös színre emlékeztet.

UEWb. 571.

pumi eper l. **eper**

puncskóró 1911: *puncskóró* (Cserey, Növényosztár 11); 1998: *puncskóró* (Priszter 297). **J:** 'Aloysia triphylla; háromlevelű citromverbéna'.

A *puncskóró* a ném. *Punschkraut* részfordítása; a névadás alapja a fehéres-rózsaszínes virág, valamint a növény finom illata.

Marzell *Aloysia citriodora* a.

púré, púri l. **póréhagyma**

putnokfű 1590: Pulegium: Czo^mbor, vag

putnok fű (SzikszF.: RMG1. 583); 1775: *Putnok-fű* (Csapó 69). **J:** 'Mentha pulegium; csombormenta'. || **putnok 1763:** „*putnok*: Flóhkraut, Poley” (Adámi, Wb. 64); 1841: *putnok* (Barra 311); — N. *putnyik* (ÜMTsz.). **J:** 'ua.'

A *putnok* valószínűleg szláv eredetű; vö. szln. N. *pōtnjak*; szlk. N. *pútnik*; f.-szorb *putnik*; or. N. *путнік* 'útifű'. Ezek a *put* 'út' főnév származékai. A szó valószínűleg 'útifű' jelentésben került át a magyarba, ez azonban nem mutatható ki. A *putnyik* a szlovákból származik.

TESz. *putnokfű* a.; EWUng. *putnokfű* a.

puttyantó, putyóka l. **pukkantó**

pünkösdirózsa 1948: *pünkösdi rózsza* (MagyGyógyn. 92); 1998: *pünkösdirózsa* (Bremness 199). **J:** 'Paeonia officinalis subsp. officinalis; kerti bazsarózsa'.

A *pünkösdirózsa* a ném. *Pfingstrose* tükörfordítása, a növény virágzási idejére utal.

R

ragadály, ragadáncs l. **ragadvány**

ragadófü 1. 1595: *ragado fivnek* gr. (Beythe 82a); 1775: *Ragadó-fü* (Csapó 227). **J:** 'Galium aparine; ragadós galaj'. ■ **2. 1775:** *Ragadó-fü* (Csapó 172); 1783: *Ragadó-fü* (NclB. 329). **J:** 'Galium odoratum; szagos müge'.

A *ragadófü* a ném. *Klebkraut* fordításával keletkezett, arra utal, hogy a ragadós galaj (1.) lágy szára, valamint örvösen álló levelei horgas tüskéktől érdesek, ezért ruhára, állatra tapadnak. A szagos müge (2.) *ragadófü* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a ragadós galajhoz hasonlít, de a növény nem érdes felületű, és nem tapad.

ragadomány l. **ragadvány**

ragadvány 1583: *ragaduany* Aparine (Clusius–Beythe 2a: BotTört. 129); 1595: *Ragadouany, Rakadouany* gr. (Beythe 83); 1775: *Ragadvány* (Csapó 227). **J:** 'Galium aparine; ragadós galaj'. ■ **ragadomány 1775:** *Ragadomány* (Csapó 227). **J:** 'ua.'. ■ **ragadály 1781:** „Kerülnek fzemeink eleibe oly fái 's füi gyümölsök is, avagy magok, mellyek felra-gadó testüek lévén, okos és oktalan állatokra ragafzkodnak (mint a' *Ragadály*, Bojtorján 's több a'félék)” (TéliB. 22); 1783: *Ragadály* (NclB. 330). **J:** 'ua.'. ■ **ragadáncs 1948:** *ragadáncs* (MagyGyógyn. 324). **J:** 'Arctium lappa; nagy bojtorján'.

A *ragadvány, ragadomány, ragadály, ragadáncs* növénynevek 'ragadós galaj, nagy bojtorján' a *ragad* 'hozzátapad' igéből szóképzéssel keletkeztek, a névadás szemléleti háttere, hogy ezeknek a növényeknek a levele, ill. termése horgas tüskéktől érdes, ezért ruhára, állatra tapad. A névadás magyaráza-

tára l. még **ragadófü**.

rágó l. **kecske-fa**

rákfarkfü 1783: *Rak-fark-fü* (NclB. 351); 1813: *Rákfarkfü* (Magy. Fűvészk. 2. 385). **J:** 'Pimpinella saxifraga; hasznos földitömjén'.

A *rákfarkfü* összetett szó, a szláv eredetű *rák* és a *fark* 'az állati test hátulsó, többnyire elvékonyodó, kinyúló része' összetétele, a névadás alapja talán az, hogy a levelek rákfarkszerűen állnak.

ráktövis 1841: *ráktövis* (Barra 214). **J:** 'Onopordum acanthium; szamárbogáncs'.

A *ráktövis* a ném. *Krebsdistel* tükörfordítása, a név magyarázata, hogy „kifacsart levél megasztatott tépés a' rákos sebeket meggyógyítani tapasztaltatott” (Barra 214).

rántófü 1520 k.: *Celidonia: rantho fÿw* (Herb. b): RMGl. 255). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'.

A *rántófü* a *ránt* 'összekapcsol' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származéka, a *fű* magyarázó utótag, a növénynek sebösszehúzó hatása van.

ranunkulus — ~**virág 1783:** *Ránunkulus-virág* (NclB. 382). **J:** 'Ranunculus asiaticus; ázsiai boglárka'. ■ **ranunkulus 1813:** *Ránunkulus* (Magy. Fűvészk. 2. 385). **J:** 'Ranunculus; boglárka'.

A *ranunkulus* a lat. szakny.-i *Ranunculus* (< lat. *rānunculus* 'békácska' < *rāna* 'béka' kicsinyítő képzős alakja) átvétele, a *ranunkulusvirág* összetett szó, a *virág* utótag magyarázó szerepű.

raponc 1. 1520 k.: *Napunculus^{us}: Raponcz* (Növ.: RMGl. 587); 1578: *Ropontz* (Melius 75a); 1590: *Rapunculus^m vulgare: Roponcz* (SzikszF.: RMGl. 587); 1783: *Ropontz* (NclB.

410). **J:** 1520 k.: 'valamiféle salátanövény'. | 1578, 1783: 'Taraxacum officinale; pitypang'.

■ **2. 1673:** *Raponcz* (TESz.). **J:** 'Hieracium sp.; hölgymál'.

A *raponc* különféle gyökér- és levélsaláták nevéként szerepelt. A *raponc* vándorszó, vö. holl. *rapunzel*; ném. *Rapunzel*, *Rapunze*, Szil. *rabontz*, *rapunz*, *repunze*; fr. *raiponce*; ol. *raponzolo*, R. pistoiai *raponzo*, vel. *ramponzo*. A m. *raponc* közvetlen forrása elsősorban az olasz és a német lehet. A pitypangot és a hölgymált salátaként fogyasztották.

TESz. *raponc* a.; EWUng. *raponc* a.

razsmarin l. **rozmaring**

rebcsent l. **repcseny**

redőszírom 1807: *maszlagos Redőszírom* (Magy. Fűvészk. 173); 1998: *redőszírom* (Priszter 355). **J:** 'Datura; maszlag'. — **maszlagos ~ 1807:** *maszlagos Redőszírom* (Magy. Fűvészk. 173); 1998: *maszlagos redőszírom* (Priszter 355). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'. || **redővirág 1807** e.: *Redővirág* (Julow 267). **J:** 'Datura; maszlag'.

A *redőszírom* összetett szó, a *redő* 'ránc' (első megjelenése: 1792) és a nyelvújítási *szírom* összekapcsolásával keletkezett, a névadás magyarázata, hogy a virág „rántzba-lyedett 5 rántzokkal; rántzainál eggyegy kitsiny fog” (Magy. Fűvészk. 173). A debreceni fűvészkönyvben szereplő *redőszírom* kifejezés Diószegi–Fazekas által került a botanikai szaknyelvbe. A *maszlagos* jelzőre l. **maszlag**, a *redőszírom* (a *maszlag* társnév mellett) ma is használatos nemzetségnév. A *redőszírom* nemzetség megalkotása előtt Diószegi–Fazekas a *redővirág* nemzetségnevet javasolta, ezt aztán elvetették.

TESz. *redős* a.; *szírom* a.; EWUng. *redős* a.; *szírom* a.

regenye, **regönye** l. **jegenye**

rekettye 1. 1193: „lic meta intrat in filuam et uadit ufque ad *raquatiquerec*” (TESz.); 1269: *Rekety* (TESz.); 1395 k.: vimen: *rokettya* (BesztSzj.: RMGl. 590). **J:** 'egy fajta fűz, elsősorban kosárfonó fűz, hamvas fűz'. ■ **2.** — ~**fa 1500** k.: De genestra: *rekethýeffa*, De genestra: *Rekethýeffa* al^{ia}s ý zalagh galnaffa (StrassbGl.: RMGl. 212);

1533: Genista: Broem ader grymmen: *Rekögye fa* (Murm.: RMGl. 212); 1595: *Rekettye* (Beythe 16a); 1610 k.: Genesta: Genista: Vitex: *Rekettye* (Herb. d): RMGl. 590); 1798: *Rekettye* (Veszelszki 233); 1807 e.: *Rekettye* (Julow 264); 1832: *Rakitla* (TESz.); 1835: *Rakatla* (TESz.); 1838: *Rakotla* (Tsz.); 1998: *rekettye* (Priszter 382); — N. *rakodla*, *rakonyát* gr., *rakottát* gr. (ÚMTsz.). **J:** 1500 k.: 'Genista tinctoria; festőrekettye'. | 1807e., 1998: 'Genista; rekettye'. ■ **3.** — ~**fa** N. *rekettyefa* (MagyGyógyn. 120). **J:** 'Sorbus aucuparia; madárberkenye'.

A *rekettye* déli szláv eredetű; vö. szb.-hv. Kaj *rakitje* 'rekettyés, füzes hely'; szln. *rakítje* 'rekettye', ezek -*bje* gyűjtőnévképzős származékok. A szó megtalálható más szláv nyelvekben (szb.-hv. *rakita*; szln. *rakita*; szlk. *rakya*, *rokyta*), az összláv szókinccsbe tartozik. A magyarba a **rakytje* vagy a többes számú **rakytja* kerülhetett, ezekből jött létre a *rakottya* és *rekettye* kétirányú hangrendi kiegyenlítődéssel. Egyes alakváltozatok végéről hiányzik az *a*, *e*, ez azzal magyarázható, hogy a nyelvérzék birtokos személyragnak fogta fel. A *rakotla*-változatok újabb fejlemények lehetnek. A festőrekettye (2.) és a madárberkenye (3.) jelentés magyar fejlemény, hasonlóságon alapuló névátvitel eredménye, ezek a növények cserjék, kisebb fák, emlékeztethetnek a fűzre. A szláv nyelvekben is jelent az alapszó olyan növényt, amely nem a fűzfafélék közé tartozik; így pl. a szerbhorvátban csíkos kecskerágó 'Euonymus europaeus', az oroszban zanót 'Cytisus', homoktövis 'Hippophaë rhamnoides', ezek általában félcserjék, leveleik tagolatlanok emlékeztenek a fűzre.

TESz. *rekettye* a.; EWUng. *rekettye* a. —

Ö: **festő-**, **nyúl-**.

répa 1. 1395 k.: rappa: *reppa*, *repa* (BesztSzj.: TESz.). **J:** 'Beta sp.; répa'. — **káró- 1791:** *Káró-répa* (Lumnitzer 439). **J:** 'Bryonia alba; bűdös gönye'. | **kúszó- 1903:** *kúszó répa* (Hoffmann–Wagner 197); 1948: *kúszórépa* (MagyGyógyn. 291). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **farkasölő- 1807:** *farkasölő-répa* (Magy. Fűvészk. 317). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'.

A *répa* szláv eredetű; vö. szb.-hv. *repa*; szln. *répa*; cseh *řepa*; szlk. *repa*; or. *péna* 'répa'. Valószínűleg ősi vándorszó; vö. gör. *ράπος*; lat. *rapum, rapa*; ófn. *rouba, ruoppa*, ném. *Rübe*; litv. *rópė* 'répa'. A бүдös gönye (1.) és a farkasölő sisakvirág (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, mind a két növénynek répaszerű gyökere van. A бүдös gönye (1.) *kárórépa* nevének előtagja feltehetőleg a tör. *qara* 'fekete' átvétele, utalva arra, hogy a növény bogyói feketék, az utótag a gyökére utal: „gyökere répás” (Magy. Fűvészk. 525). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Schwarzwurzel* 'feketegyökér'. A farkasölő sisakvirág (2.) *farkasölőrépa* elnevezése Diószegi–Fazekas fűvészkönyvében tűnik fel, a névadás magyarázatára l. **farkasölőfű**; a *répa* utótag lat. mintára jött létre; vö. lat. *Aconitum napellus* (< lat. *napellus* < *nāpus* 'répa, gyökér'): a növény földalatti, mérgező részére vonatkozik, a növénynek kicsi fekete répaszerű gyökerei vannak.

Magy. Fűvészk. 317; Marzell *Bryonia* a.; TESz. *kárókatona* a.; EWUng *kárókatona* a. — **Ö**: *düznó*~, *farkas*~, *karika*~ (→ **Katika-répa**), **Katika-répa**, *kun*~.

répája l. **Katika** ~ **fű** (→ **Katika-répa**)

repce **1.** **1577** k.: „*Repczeth* fész meg” (OrvK. 140). **J**: 'Sinapis sp.; mustár'. — **fehér** ~ **1807**: *fejér Reptze* (Magy. Fűvészk. 384). **J**: 'Sinapis alba; fehér mustár'. l. **kerti** ~ **1775**: *Karti reptze* [! *kerti*] (Csapó 194); 1783: *Kerti Reptze* (NclB. 397); 1807: *kerti Reptze* (Magy. Fűvészk. 384). **J**: 'ua.'. **2.** **1578**: *Reptze* (Mélius 177); 1583: *Repcze* (Clusius–Beythe: BotTört. 128); 1807: *Reptze* (Magy. Fűvészk. 384); — N. *repce* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 289). **J**: 'Sinapis arvensis; vadrepce'. — **erdei** ~ **1903**: *Erdei* v. vetési *repcze* (Hoffmann–Wagner 139). **J**: 'ua.'. l. **közönséges** ~ **1775**: *Közönséges reptze* (Csapó 194). **J**: 'ua.'. l. **vad** ~ **1998**: *vadrepce* (Priszter 505). **J**: 'ua.'. l. **vetési** ~ **1807**: *vetési Reptze* (Magy. Fűvészk. 384); 1998: *vetési repce* (Priszter 505). **J**: 'ua.'. — **~virág** N. *repcevirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 289). **J**: 'ua.'. **3.** **1595**: *Reptze* Sinapi, *Eruca* (Beythe 43); 1798: *Reptze* (Veszelszki 412); — N. *repcse*

(ÚMTsz.). **J**: 'Eruca vesicaria subsp. sativa; vetési borsmustár'. **4.** — **fekete** ~ **1807**: *fekete Reptze* (Magy. Fűvészk. 384). **J**: 'Brassica nigra; fekete mustár'.

A *repce* szláv eredetű; vö. blg. *pánua* 'tarlórépa, repce'; cseh N. *řepice* 'tarlórépa; szlk. *repica* 'repce'. Ezek a m. *répa* szláv nyelvi megfelelőinek kicsinyítő képzős származékai. A *repce* alak a **repcseny** analógiás hatását tükrözi. A fehér mustár (1.), a vadrepce (2.), a vetési borsmustár (3.), a fekete mustár (4.) *repce* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növényeknek keskeny fogazott levelei vannak, sárga virágzattal és becőterméssel. A *fehér* 'fehér mustár' (1.) és a *fekete* jelző 'fekete mustár' (4.) a termés színére utal.

TESz.; EWUng.

repcevirág, **repce** l. **repce**

repcseny **1.** **1590**: *Eruca: Repczin* (SzikszF.: RMGl. 591); 1664: *Rucula, Eruca Repczennek* gr. (Lippay II: 115); — N. *rebcsent, repcseny, repcsont* (ÚMTsz.). **J**: 'Eruca vesicaria subsp. sativa; vetési borsmustár'. **2.** **1604**: *Reptsin* (MA. *Erica* a.); 1813: *Reptsén* (Magy. Fűvészk. 2. 385). **J**: 'Calluna vulgaris; csarab'. — **~fű** **1775**: *Reptsén-fű* (Csapó 274); 1783: *Reptsén-fű* (NclB. 362); 1798: *Reptsény-fű* (Veszelszki 206). **J**: 'ua.'. **3.** **1783**: *Reptsén* (NclB. 397); 1798: *Reptsin* (Veszelszki 412); 1807: *Reptsén* (Magy. Fűvészk. 384); 1813: *Reptsén* (Magy. Fűvészk. 2. 385). **J**: 'Brassica nigra; fekete mustár'. **4.** **1903**: *repcseny* (Hoffmann–Wagner 139); — N. *repcsen, repcseny, repcsen, repcsény, respény, repcsén* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 289). **J**: 'Sinapis arvensis; vadrepce'. — **~fű** **1775**: *Reptsin-fű* (Csapó 194). **J**: 'ua.'.

A *repcseny* feltehetőleg összefügg **repce** szavunkkal, valószínűleg a *repce* -n ~ -ny képzős származéka. Esetleg a *repce* szóvégre analogikusan hathatott a ném. *Rübsen*, N. *riebsen* 'repce' (< ném. *Rübe* 'répa'). A vetési borsmustár (1.), csarab (2.), fekete mustár (3.) és vadrepce (4.) elnevezések hasonlóság alapján jöttek létre, a növényeknek (1., 3., 4.) keskeny fogazott levelei vannak, sárga virágzattal és becőterméssel, a csarab (2.) apró,

örökzöld cserje tű alakú levelekkel, talán ezek nyomán kapta nevét. A *repcson*t népetimológias alakulat.

TESz.; EWUng. — **Ö:** hanga~, mustár~.

repcényhanga 1807: *Reptsén Hanga* (Magy. Fűvészk. 250). **J:** 'Calluna vulgaris; csarab'.

A *repcényhanga* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, az előtagra l. **repcény**, az utótag nemzetségnév, magyarázata l. **hanga**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *Reptsén Hanga* (Magy. Fűvészk. 2. 385) nevet javasolja a R. **télizöld, vadciprus** (→ **ciprus**) és **repcény** helyett.

repcson l. **repcény**

repkény 1. — **~fa 1784:** „A' mi illeti a Hedera Poeticát, ... *Repkény-fa* nálunk az ő neve” (Kazinczy, Lev. 1: 60: TESz.). **J:** 'Hedera helix; erdei borostyán | Laurus nobilis; babér(fa)'. || **repkény 1807:** *Repkény* (Magy. Fűvészk. 181). **J:** 'Hedera helix; erdei borostyán'. || **2. 1818:** *repkény* (Márton Chāmaecissos a.); 1841: *repkény* (Barra 311); 1998: *repkény* (Priszter 385). **J:** 'Glechoma hederacea; kerek repkény'. — **földi ~ 1998:** *földi repkény* (Priszter 385). **J:** 'ua.'. | **kerek ~ 1948:** *Kerek repkény* (MagyGyógyn. 228); 1998: *kerek repkény* (Priszter 385). **J:** 'ua.'. | **kétiksz ~ 1807:** *Kétiksz Repkény* (Magy. Fűvészk. 346). **J:** 'ua.'.

A *repkény* ismeretlen eredetű, erdélyi tájszó, Kazinczy Ferenc emelte erdélyi tájszóból irodalmi nyelvi szintre. Kazinczy a *repkény* szót az erdei borostyán (1.) helyett javasolta. A *repkény* jelentései a különféle kúszónövények — erdei borostyán (1.) és kerek repkény (2.) — egymáshoz való hasonlósága alapján alakultak ki. A *földi* jelző a növény előfordulási helyére utal, a földön indákkal terjed, a *kerek* jelző a „nagy, kövér fényes” (Magy. Fűvészk. 346) levelekre utal. A *kétiksz* 'két iksz' előtag Diószegi–Fazekas alkotása, névadásukat meg is magyarázzák: a növény „Porhonjai tökéletes X formára állanak öfzve, és két X betűt mutatnak” (Magy. Fűvészk. 346).

repkényborostyán 1807: *Repkény Borostyán* (Magy. Fűvészk. 181); 1998: *repkényborostyán* (Priszter 390). **J:** 'Hedera helix; erdei borostyán'.

A *repkényborostyán* Diószegi–Fazekas alkotása, összetett szó, a **borostyán** utótag nemzetségnév, a **repkény** előtag megkülönböztető szerepű. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *Repkény Borostyán* (Magy. Fűvészk. 2. 388) nevet javasolja a R. **erdei száracsafú** (→ **száracsafú**) és a **repkény** helyett.

respeny l. **repcén**

reszketeg 1903: *reszketeg* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrőzsa'.

A *reszketeg* 'remeg' származékszó, a *reze*, *rezen* stb. hangutánzó-hangfestő eredetű szócsaládba tartozik, a *rez-* alapszóból alakult ki. A névadásra a lat. szakny.-i elnevezés is hatással lehetett; vö. a növény lat. *anemone* elnevezése a gör. *ánemos* 'szél' szóból származik, mert már a legkisebb szél is megmozgatja a virágait. Vö. **szélrőzsa**.

TESz. *reszket* a.; EWUng. *reszket* a.

reszketeges nyárfa, reszkető nyárfa l. **nyár**

retek 1. 1395 k.: raphulan[us]: *retheg* (BesztSzj.: TESz.). **J:** 'Raphanus sp.; retek'. — **erdei~ 1578:** *erdei Retek* (Melius 174). **J:** 'Lepidium latifolium; széleslevelű zsázsa'. | **erdei vad~ 1775:** *Erdei-vad-retek* (Csapó 242); 1783: *Erdei vad Retek* (NclB. 393). **J:** 'ua.'. | **erdei mezei vad~ 1578:** *Erdei és mezei vad retek* (Melius 174). **J:** 'ua.'. || **2.** — **tengeri~ 1578:** *Tengeri Retek* (Melius 173). **J:** 'Armoracia rusticana; közönséges torna'.

A *retek* szláv eredetű; vö. szb.-hv. *rōtkva*, *rōkva*; szln. *rēdkev*; cseh *ředkev*; szlk. *redkev*; or. *πέδωκα*. A végső forrása a lat. *radix* 'gyökér, ehető gyökér, különösen retek'. A magyar *retek* forrása egy szláv nyelvi **redky* alak, az átvétel az -y végű nominativusi alak kiszorulása előtt, tehát a 11–12. században történt. A szláv y mint tövégi magánhangzó kopott le a magyarban. A széleslevelű zsázsa (1.) *erdeiretek* nevét Melius alkotta, a lat. *Raphanus fyluestris* (Melius 174) (lat. *Raphanus* < lat. *raphanus* 'retek' < lat. *rāpūm*, *rāpa* 'répa'; lat. *sylvestris* < lat. *sylvāticus* 'erdei-') mintájára. A közönséges torna (2.) *tengeriretek* neve szintén Melius alkotása, a ném. *Meerrettich* tükörfordítása, de a növény R lat. neveként a *Raphanus* 'retek' (< lat. *rāpūm*, *rāpa* 'répa') is megjelenik. Idegen

nyelvi megfelelőre vö. ang. *horse radish* 'ló-retek'.

BotTört. 39; Genaust *Ráphanus* a., *sylvaticus* a.

rézsuka 1807: *Rézsuka* (Magy. Fűvészk. 373). **J:** 'Lepidium sativum; kerti zsásza'.

A *rézsuka* név magyarázata, hogy a levelek rézsútosan hasogatottak: „lev. némelyek lúzárnyosonn hasgattak, a' többek rendetlenül sokhasábúk” (Magy. Fűvészk. 373).

TESz. *rézsút* a.; EWUng. *rézsút* a.

ribijankó l. **rubiánka**

ricinus 1578: „*Ricinus*, több neve Christus keze” (Magyary-Kossa, OrvEml. 2: 264; TESz.); 1998: *ricinus*, *ricinus* (Priszter 481). **J:** 'Ricinus communis; ricinus'.

A *ricinus* a lat. szakny.-i *Ricinus* átvétele. A lat. *Ricinus* jelentése 'kullancs, tetű', a névadás oka, hogy a növény magjai a vérrel tele-szívott élősködők alakjára, színére emlékeztetnek. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Rizinus*; fr. *ricin*. A *ricinus* növénynev 1577 k. megjelenik: „...athýris [*R*]icinus” (OrvK. 632/9), de ez az adat a növény latin nyelvi megjelölése, valószínűleg szintén a növény latin neve a TESz.-ben idézett 1578-as adat is, Melius Herbariumában így szerepel: „*Ricinus*, Græcis Cici, et Croton, Töb neue, Pendadactilon, öt wyu fű Chrift' keze, Chriftus tenyere, Palma Chrifti” (Melius 82a).

TESz.; EWUng.; Genaust *Ricinus* a.

rigótök 1838: *rigó-tök* (Tsz. 316); — N. *rigótök* (MTsz. 2: 291). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'.

A *rigótök* a *rigó* madárnév és a szláv eredetű **tök** összetétele, növény virágjának gömb alakja a névadás motivációja.

ritkaréj 1807: *Ritkaréj* (Magy. Fűvészk. 476). **J:** 'Solidago; aranyvessző'. — **aranyos ~ 1807:** *aranyos Ritkaréj* (Magy. Fűvészk. 476). **J:** 'Solidago virgaurea; aranyvessző'.

A *ritkaréj* nemzetségnév, Diószegi-Fázekas alkotása. A név talán a *ritka karéj* összevonásával keletkezett, utalva a karéjszerű virágzatra, amelyen a sárga virágok ülnek néhol ritkán, néhol tömöttebben. Diószegi Orvosi fűvészkönyve az *aranyos Ritkaréj* (Magy. Fűvészk. 2. 372) nevet javasolja a R. **aranyistáp** (→ **istáp**), **veres gyűrűfű** (→ **gyűrű-**

fű) helyett.

rizmaring l. **rozsmaring**

rojt l. **torok-**

rókafark 1783: *Róka-fark* (NclB. 415); 1798: *Róka-fark* (Veszelszki 238). **J:** 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'.

A *rókafark* összetett növénynev, a *róka* állatnév és a *far* főnévből *-k* névszóképzővel alakult *farok* összetétele, a névadás alapja a virágzat. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Katzenschwanz* 'macskafarok'.

rókamony 1. 1578: *Roka monnac* gr. (Melius 35). **J:** 'Sedum telephinum subsp. maximum; bablevelű varjúháj'. ■ **2. 1706:** *roka mony* (PPNomH.); 1966: *rókamony* (Csapody-Priszter, MNövSz. 19). **J:** 'Orchis morio; agárkosbor'.

A *rókamony* a *róka* állatnév és a *mony* 'here' összetétele. A bablevelű varjúháj (1.) *rókamony* nevének alapja, hogy a növény gyökerén apró here formájú gumócskák képződnek; Melius a *rókamony* nevet így magyarázza: „*Roka monnac* hiyác, mert az gyökere nécc monnyotskoi vannac” (Melius 35–35a). Az agárkosbor (2.) *rókamony* elnevezése hasonló névadási szemléleten alapul, mint a növény **agármony** neve, a *rókamony* névben a növény ikergyökérgumóit egy másik állat, a róka heréihez hasonlítják. A *rókamony* 'agárkosbor' (2.) a ném. *Fuchsbode* tükörfordítása; vö. még ném. *Fuchshödlein* 'rókahe-récske'. A *mony* magyarázatára l. még **agármony**. Vö. **ebmonyfű**.

Szabó, Melius 382.; UEWb. 285, 869.

rokka l. **bába-**, **béka-**

rokolya l. **ördög-**

rontást gyógyító fű 1841: *rontást gyógyítófű* (Barra 312). **J:** 'Stachys recta; szsznos tisztessű'.

A *rontást gyógyító fű* Barra alkotása, a név magyarázata, hogy a növényt rontás elűzésére használták. Ma népi gyógyszerként tartják számon egyes vidékeken, a bábák az újszülött csecsemőket mártják meg a tisztessű vízében, hogy rontás ellen megvédjék őket. Vö. **boszorkányfű**, **igézést hajtó fű**.

Szabó, Melius 397.

rontó l. **eb-fű**, **golyva-fű**, **kő-fű**, **tetű-fű**

rontófű 1. 1577 k.: „*Ronitho fweth*, kē

ronto fwet, parietaria deakul” (OrvK. 284/25). **J:** 'Parietaria officinalis; közönséges falgyom'. ■ **2. 1577 k.:** *Ronthofwet* gr. (OrvK. 414/5); 1578: *Ronto fű* (Melius 82); 1583: *ronto fju* (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); 1595: *Ronto fiju* (Beythe 113); 1775: *Rontó-fű* (Csapó 229). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófű'. — **köves ~ 1578:** *kőuős ronto fű* (Melius 82). **J:** 'ua.'

A *rontófű* a *ront* 'elpusztít' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származéka. A közönséges falgyom (1.) *rontófű* elnevezésének magyarázata, hogy a növényt vesekő ellen használták, a névadás magyarázatára l. még **kőrontófű**. A közönséges aggófű (2.) *rontófű* elnevezése valószínűleg hasonlóság alapján jött létre, főleg „gyomor fájjás ellen”, és dagadások kezelésére használták a növényt: „levelei minden-féle dagadásokat el-oljzlatnak” (Veszelszki 407). A *köves rontófű* Melius alkotása, a lat. *Petrella* (Melius 82) (< lat. *pétra*, *pétros* 'kő') hatására jött létre.

rozsmarin, rozsmaling, rozsmalint, rozsmaréng l. **rozmaring**

rozmaring 1. 1533: Rosmarinus: Rosmarin: *Rosmarinu^m* (Murm.: RMGL. 599); 1560: *rozmarynth* gr. (MNy. 6: 231); 1578: *Rofmarin* (Melius 124a); 1588: *rozmalin* (TESz.); 1590: Rosmarinus: *Rosmarin* (SzikszF.: RMGL. 599); XVI. sz. v.: Rosmarinus: *Rosmaring*, *Rosmarin*. *Rosmarint* (De Herbis: RMGL. 599); 1655: *rosmarint* (TESz.); 1749: *Rozsmaring* (TESz.); 1775: *Rosmarin* (Csapó 230); 1777: *Rošamarint* (TESz.); 1779: *Rosmarinomot* gr. (TESz.); 1783: *Ro'smarin* (NclB. 322); 1798: *Ro'smarin* (Veszelszki 382); 1802: *rozsmarin* (TESz.); 1805: *rozmarín* (TESz.); 1825: *rózsmarint* (TESz.); — N. *razsmarin*, *rizmaring*, *rozsmaling*, *rozsmalint*, *rozsmaréng*, *rozsmalin*, *rozsmaling*, *rozsmalint*, *ruzmaring*, *ruzmarint* (ÚMTsz.). **J:** 'Rosmarinus officinalis; rozmaring'. — **illatos ~ 1998:** *illatos rozmaring* (Priszter 484). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1998:** *kerti rozmaring* (Priszter 484). **J:** 'ua.'. | **koszorúnak való ~ 1578:** *kořzoronac valo Rofmarinac* gr. (Melius 125a). **J:** 'ua.'. | **krakkói ~ 1578:** *Craccai Rofmarinnac* gr. (Melius 125a). **J:** 'ua.'. | **szagos ~ 1841:** *szagos roz-*

maring (Barra 306); 1998: *szagos rozmaring* (Priszter 484). **J:** 'ua.'. ■ **2. — bécsi~ 1911:** *bécsi rozmaring* (Cserey, Növényiszótár 272); 1948: *bécsi rozmaring* (Halmi 73); *Bécsi rozmaring* (MagyGyógyn. 237). **J:** 'Satureja hortensis; borsika'.

A *rozmaring* latin és olasz eredetű, kettős átvételű jövevényszó; vö. lat. *rosmarinus*, *rosmarinum* 'rozmaring'; északol. N. *rořmarin*, *rořmarin*, *řmarin*, *rořmarin*. A növénynév a latinban keletkezett: *ros marinus*, *ros marinum* 'tengeri harmat' (lat. *ros* 'harmat, harmatcsepp'). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *rosemary*, R. *rosmarine*; ném. *Rosmarin*; fr. *romarin*, R. *rosmarin*; hv. *ružmarin*; szlk. *rozmarin*; rom. *rosmarin*. Az *um ~ om* végű formák a középkori latinból származnak, az *um ~ om* nélküli alakok népi úton való átvételek, a mediterrán kereskedelem révén az olaszból származnak. A *z ~ zs* váltakozás mind latin, mind olasz jövevényszavainkban gyakori; a magyar szó végződésében a *g, t* járulékhangok (vö. *puzpáng*). A növény illatos: „Füve, levele kellemetes balsam szagu” (Barra 306), a *krakkói rozmaring* Melius alkotása, a lat. *Craccai Rofmarin* (Melius 125a) fordítása. A *koszorúnak való rozmaring* szintén Melius alkotása, névadását azzal magyarázza, hogy olyan rozmaringról van szó, „à kiből kořzorót kötne” (Melius 125); idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Kranzenkraut*. A borsika (2.) *bécsi rozmaring* nevének alapja, hogy a növény fűszerként használható, és hasonlóan illatos, mint a rozmaring (1.); a *bécsi* jelző talán arra utal, hogy fűszerként Bécsből hozták.

rozs l. anya~

rózsa 1. 1395 k.: Rosa: *rasa* (BesztSzj.: RMGL. 453); 1405 k.: *rofa* (SchlSzj.: TESz.); 1578: *Rofa* (Melius 23a); 1688: *rúzsával* gr. (TESz.); 1830: *róza* (TESz.); — N. *rózsám* gr. (MTsz.); *ruzámot* gr., *rúzá* gr. (ÚMTsz.). **J:** 'Rosa sp.; rózsa'. ■ **2. laurusfalevelű~ 1577 k.:** *Laurus Fa leuelw Rofarol* (OrvK. 617/4). **J:** 'Nerium oleander; leánder'. ■ **3. — sárga mezei~ 1578:** *Sárga mezői rofa* (Melius 63); 1783: *Sárga mezei Ró'sa* (NclB. 382). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'. ■ **4. — parlagi~ 1775:** *Parlagi-rosa* (Csapó 217);

1783: *Parlagi ró'sa* (NclB. 381); 1807: *parlagi rózsa* (Magy. Fűvészk. 323). **J:** 'Adonis aestivalis; nyári hérics'. | **parlagi piros mezei~ 1798:** *Parlagi piros mezei ró'sa* (Veszelszki 27). **J:** 'ua.'. | **5.** — **parlagi ~ 1775:** *Paragi rófa* (Csapó 76). **J:** 'Rosa canina; gyepűrózsa'. | **vad~ 1775:** *Vad-rófa* (Csapó 76); 1783: *Vad Ró'sa* (NclB. 375); 1998: „*vadrózsza*” (Priszter 483). **J:** 'ua.'. | **6.** — **bécsi~ 1783:** *Bétsi Ró'sa* (NclB. 399). **J:** 'Alcea rosea; kerti mályvarózsza'. | **7.** — **murvai~ 1813:** *murvai*, szikrai *R[ó'sa]* (Magy. Fűvészk. 2. 385). **J:** 'Bellis perennis; vadszázszorszép'. | **szikrai~ 1813:** *szikrai R[ó'sa]* (Magy. Fűvészk. 2. 385). || **murvai rózsácska 1783:** *Murvai Ró'satska* (NclB. 417). **J:** 'ua.'. | **szikrai rózsácska 1783:** *Szikrai ró'satska* (NclB. 417). **J:** 'ua.'. | **szikrázó rózsácska 1903:** *szikrázó rózsácska* (Hoffmann–Wagner 174). **J:** 'ua.'. | **8.** — **sárga~ 1783:** *Sárga Ró'sa* (NclB. 420). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'. | **9.** — **tövís~ 1903:** *tövísrózsa* (Hoffmann–Wagner 166). **J:** 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'. | **10.** — **fűző~ N. fűzőrózsa** (MagyGyógyn. 172). **J:** 'Alcea rosea cv. nigra; fekete mályvarózsza'. | **11.** — **karácsonyi~ 1948:** *karácsonyi rózsza* (Halmi 38). **J:** 'Helleborus niger; fekete hunyor'. | **12. pévenyer~ N. pévenyer rózsza** (MagyGyógyn. 92). **J:** 'Paeonia officinalis subsp. officinalis; kerti bazsarózsza'. **J:** 'ua.'.

A *rózsa* lat. eredetű; vö. lat. *rosa* 'rózsa'. A latinból más nyelvekbe is átkerült; vö. ang. *rose*; ném. *Rose*; fr. *rose*. A különféle jelentések hasonlóság alapján keletkeztek, általában a virágok rózsára emlékeztetnek. A *laurusfa-levelű-rózsa* 'leánder' (2.) körülírtas elnevezés, arra utal, hogy a növény levele kemény, örökzöld, a *Laurus* 'babér' leveléhez hasonlít, a név magyarázatára l. még **babérrózsza**. A *sárga mezeirózsza* 'tavaszi hérics' (2.) Melius alkotása, a növény virágja rózsára emlékeztet, a jelzők megkülönböztető szerepűek, a *sárga* a virág színére utal; vö. R. ném. *Gelb Adonis* 'sárga adonisz'. A *parlagi és mezei* jelzők a nyári hérics (4.) előfordulási helyét jelzik: „Ez a' fű a' gabonák közt terem” (Veszelszki 27), a *piros* jelző a rózsaszerű virág színére vonatkozik: „veres virága nagyon”

(Melius 62a). A *vadrózsza* 'gyepűrózsa' (5.) magyarázata, hogy a rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó, vadon előforduló növény, a *vad* előtag a nemes rózsaféléktől különíti el. A *bécsirózsza* 'kerti mályvarózsza' (6.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a *bécsi* jelző a növény idegen eredetét jelzi. Hasonló szemléletű névadásra vö. R. ném. *Römische Rosen* 'kerti mályvarózsza', ahol a *Römisch* 'római' jelző szintén a növény idegen eredetét mutatja; vö. „Römisch” geht wohl auf die fremde Herkunft” (Marzell *Althaea rosea* [9] a.). A vadszázszorszép (7.) *rózsa* és a kicsinyítő képzős *rózsácska* elnevezésének alapja, hogy a virágok kis rózsához hasonlítanak; vö. ném. *Röschen, Röslein* 'rózsácska'. A szláv eredetű *murva* szóból -i melléknévképzővel létrehozott *murvai* jelző a „Levél forma növés”-t jelzi „a' kotsán' tövénél” (Magy. Fűvészk. 28), a *szikrai* jelző a virág 'kicsiny, jelentéktelen' voltát fejezi ki. A *sárgarózsza* 'orvosi körömvirág' (8.) névadás magyarázatára l. **sárgavirág**, a virág hasonlít a rózsához. A szártalan bábakalács (9.) tüskés, „a földön elterülve igen nagy levélrózsát” (Hoffmann–Wagner 166) képez. A *fűző* 'fekete mályvarózsza' (10.) jelző a *fűz* 'nyílason átdug' ige -ő melléknévi igenévképzős származéka (vö. ÚMTsz. *fűz*¹ a.), talán arra utal, hogy a növény hosszú szára csavarodik, kerítéseken átbújik. A fekete hunyor (11.) *karácsonyirózsza* neve a ném. *Weihnachtsrose* tükörfordítása. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *Christmas rose* 'ua.'. A *pévenyerrózsza* 'kerti bazsarózsza' (12.) előtagja ismeretlen eredetű, talán egy szerb-horvát **pivonja* átvétele.

Marzell *Adonis aestivalis* a.; Szabó, Melius 397; Kniezsa, SzlJsz. 714; TESz. *rózsa* a., *murva* a., *szikra* a.; EWUng. *rózsa* a., *murva* a., *szikra* a. — **Ö:** **babér~**, **bazsa(-)**, **bazsal~** (→ **bazsa**), **borostyán~**, **csipke~**, **eb~** (→ **kutyarózsza**), **fűző~** (→ **rózsa**), **gyepű~**, **kapor~**, **kövi~**, **kutya~**, **madár~**, **málna~**, **mályva~**, **nyúl~**, **pünkösdi~**, **~bazsal** (→ **bazsa**), **szél~** (→ **szellőrózsza**), **szellő~**, **üröm~**.

rózsabazsal l. **bazsa**

rózsácska l. **rózsa**

rózsája l. **Boldogasszony ~**, **Szent György ~**

rózsaziliz 1807: *rózsa Ziliz* (Magy. Fűvészk. 894). **J:** 'Alcea rosea; kerti mályvarózsa'.

A *rózsaziliz* Diószegi–Fazekas alkotása; az utótag *ziliz* nemzetségnév, a *rózsa* előtagot valószínűleg a lat. szakny.-i *Alcea rosea* alapján hozták létre, de a növény *R. mályvarózsa* neve is hatással lehetett névalkotásukra. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *rózsa Ziliz* (Magy. Fűvészk. 2. 385) nevet javasolja a *R. mályvarózsa* helyett.

rozsmalin, rozsmaling, rozsmalint, rozsmarint l. rozsmaring

rubiánka 1807: *Rubiánka* (Magy. Fűvészk. 187); 1841: *rubiánka* (Barra 370); 1998: *rubianka* (Priszter 335). **J:** 'Chenopodium botrys; mirigyos libatop'. || **rubijankó 1807:** *Ribijánkó* (Magy. Fűvészk. 187); 1841: *rubijánkó* (Barra 370). **J:** 'ua.'

A *rubiánka* forrása a k. lat. *rubinus, robinus* 'rubin'. A *rubiánka* a lat. *ruber, rubeus* 'vörös' melléknév alapján elvont *rubtő* származéka, a név a növény vöröses szárára, levelére utal; ez a jellegzetes tulajdonság azonban inkább a vörös libatopra 'Chenopodium rubrum' vonatkozik. A *ribijánkó* ~ *rubijánkó* népetimológiával keletkezett.

TESz. *rubin* a.; EWUng. *rubin* a.

rubiánkalibatop l. libatop

rubijánkó l. rubiánka

rúgta l. angyal-fű

rukerc 1807 e.: *Rukertz* (Julow 265); 1807: *Rukertz* (Magy. Fűvészk. 480). **J:** 1807 e.: 'Bellis; százszorszép'. | 1807: 'Bellis perennis; vadszázszorszép | Bellis; százszorszép'. |

A *rukerc* 'Bellis' nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása. A ném. *Rockerl, Ruckerl* (< ném. *Rückin* 'női ruhatípus') átvétele, a névadás alapja, hogy a fehér virágszirmok nyakfodorra emlékeztetnek.

Marzell *Bellis perennis* a. — **Ö:** **százszorszép-**.

ruta 1. 1395 k.: *Rutha: rutha* (BesztSzj.: RMGl. 603); 1405 k.: *ruta* (SchlSzj.: RMGl.

603); 1435 k.: *ruta: rutha* (SoprSzj.: RMGl. 603); 1578: *Ruta* (Melius 132); 1583: *rutha* (Clusius–Beythe 7: BotTört. 132). **J:** 'Ruta graveolens; kerti ruta'. — **keresztes ~ 1595:** *Kőrőztős Ruta* (Beythe 76); 1948: *keresztes-ruta* (MagyGyógyn. 155). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1578:** *kerti Ruta* (Melius 132); 1998: *kerti ruta* (Priszter 487). **J:** 'ua.'. | **nehézsagú ~ 1998:** *nehézsagú ruta* (Priszter 487). **J:** 'ua.'. | **szagos ~ 1813:** *szagos Ruta* (Magy. Fűvészk. 2. 395); 1998: *szagos ruta* (Priszter 487). **J:** 'ua.'. | **szeges ~ 1583:** *zege rutha* (Clusius–Beythe 7: BotTört. 132). **J:** 'ua.'. | **2.** — **vad~ 1775:** *Vad-ruta* (Csapó 125); 1783: *Vad rúta* (NclB. 384). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'.

A *ruta* vándorszó; vö. lat. *ruta*; ang. *rue*; fr. *rue officinale*; le. *ruta*; ném. *garten Raute, Raute*; ol. *ruta*; or. *pýma*. A *szagos, nehézsagú* jelzők a növény illatára utalnak, a *keresztes ruta* a ném. *Kreuzraute* részfordítása. Diószegi–Fazekas a *szagos ruta* nevet javasolja a *R. szagos virnán* (→ *virnán*) helyett. A *vadruta* 'kalincaínfű' (2.) nyilván hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett: mindkét növénynek erős szaga és sárga virágja van.

TESz. *ruta* a.; EWUng. *ruta* a.

ruta l. kecske-, kő-, (kő-)bordalap, seprű-

ruzmaring, ruzmarint l. rozsmaring

rüh ellen való fűrösző fű l. rühfű

rühfű 1775: *Rüh-fű* (Csapó 292); 1783: *Rüh-fű* (NclB. 329); 1998: *rühfű* (Priszter 408). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'. — **nagyobb ~ 1583:** *nagyob rih fű* *Scabiosa maior* Matth. (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 130). **J:** 'ua.'. || **rüh ellen való fűrösző fű 1590:** *Scabiosa maior* Matthioli: Var, vág, *rüh ellen való fűrösző fű*, alii pisma, alii gerint fű, vocant (SzikszF.: RMGl. 257). **J:** 'ua.'

A *rühfű* a lat. *scabiosa* (< lat. *scabiōsus* 'durva, nyers' < *scabiēs* 'rüh, kosz, ótvar, var') fordításával keletkezett, a névadás magyarázatára l. *varfű*. A *rüh ellen való fűrösző fű* körülírásos alak.

S

sáfrány 1. 1395 k.: *crocus: saphran* (BesztSzj.: RMGL. 604); 1405 k.: *crocus: safran* (SchlSzj.: RMGL. 604); 1435 k.: *croc^{us}: safo'ia'* (SoprSzj.: RMGL. 604); 1578: *Saffranynánac* gr., *Sáffrännac* gr. (Melius 42a); — N. *sáfrány, sofrán, sofránt* 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice' (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 215). **J:** 1395: 'fűszer-, gyógy- és festőnövények, elsősorban jőféle sáfrány (*Crocus sativus*), sáfrányszeklice (*Carthamus tinctorius*)'. | 1578: 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'. — **kerti~ 1783:** *Kerti Sáfrány* (NclB. 413). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'. | **kerti vad~ 1813:** *kerti, vad Sáfrán* (Magy. Fűvészk. 2. 386). **J:** 'ua.'. | **tót~ 1583:** *tót saffrany* (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 128); 1590: *Cartamus: Erdei zanot, alii, tot Saphrany* (SzikszF.: RMGL. 604); 1775: *Toth-sáfrány* (Csapó 233); 1783: *Tót Sáfrány* (NclB. 413). **J:** 'ua.'. | **vad~ 1525** k.: *Cartamus: wadh saffran* (Ortus: RMGL. 604); 1578: *Vad Saffran, Vad Saffrán* (Melius 42a); 1590: *Cartamu^m, vel, cneucus: Vad saphrany* (SzikszF.: RMGL. 604); 1610 k.: *Cartamvs: vel wad safran* (Herb. b): RMGL. 604). **J:** 'ua.'. | **2.** — **vad~ 1590:** *Asphodelus: Vad saphrany, auagvad fog hágma* (SzikszF.: RMGL. 604). **J:** ? 'Asphodelus ramosus; ágas aszfodélusz'. | **3.** **1595:** *Saffrany* (Beythe 5); 1783: *Sáfrány* (NclB. 324); 1807 e.: *Sáfrán* (Julow 254); 1998: *sáfrány* (Priszter 348); — N. *sáfrány, sáfrán* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 224). **J:** 1595: 'Crocus sativus; jőféle sáfrány'. | 1807 e.: 'Crocus; sáfrány'. — **bécsi ~ 1783:** *Bétsi Sáfrány* (NclB. 324). **J:** 'Crocus sativus; jőféle sáfrány'. | **jőféle ~ 1595:** *io fele*

Saffrany (Beythe 5); 1998: *jőféle sáfrány* (Priszter 348). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1798:** *Kerti Sáfrány* (Veszelszki 456). **J:** 'ua.'. | **szelíd ~ 1775:** *Szelid sáfrány* (Csapó 233); 1798: *fzelíd Saffrány* (Veszelszki 179). **J:** 'ua.'. | **valódi ~ 1998:** *valódi sáfrány* (Priszter 348). **J:** 'ua.'. | **4. 1604:** *sáfrány* (MA. *Alcármes* a.). **J:** 'Phytolacca americana; amerikai alkörmös'. | **5. 1664:** *sáfránt* gr. (Lippay II: 95), *sáfrány* (Lippay II: 97). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'. — **őszi~ 1664:** *őfzi Sáfrány* (Lippay II: 93). **J:** 'ua.'.

A *sáfrány* vándorszó; idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. R. *zaffrán, zafron*, kfn. *safrán, safferan, saffaran*; ol. N. *safrán, safran, safrána*, ir. ol. *zafferano*; sp. *azafran*, R. *zafran*; szb.-hv. *šáfran*; or. *uaqphán* 'sáfrány'. A magyar alakváltozatok elsősorban olaszból és németből származnak. A *vad, tót* 'sáfrányszeklice' (1.) megkülönböztető jelzők a valódi sáfránytól 'jőféle sáfrány' (3.) különböztetik meg a növényt, idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Wilder Saffran* (Melius 42a). A valódi, 'jőféle sáfrány' (3.) drogja a szárított bibeszál (*Croci stigma*), amely nagyon értékes, hamisítják a körömvirággal 'Calendula officinalis' és a sáfrányszeklicével (1.). A *sáfrány* 'ágas aszfodélusz' (2.) hasonlóság alapján keletkezhetett, a gyökér a hagymához hasonló, fűszerként használták, mint a sáfrányt. Az amerikai alkörmös (4.) *sáfrány* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a névadás alapja, hogy mindkét növény festékanyagot tartalmaz, festésre alkalmas. A *sáfrány, őszi-sáfrány* 'őszi kikerics' (5.) névadás alapja, hogy a növény felépítése és virágja nagyon hasonló a jőféle sáfrányhoz

(3.), a növény ősszel virágzik. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *meadow saffron* 'réti sáfrány'; ném. *Wiesensaffran* 'réti sáfrány', *Wilder Safran* 'vadsáfrány'.

TESz.; EWUng. — **Ó:** bogáncs-, fattyú-, fűszer-, paraszt- (→ pórsáfrány), pórsáfrány.

sáfrányszeklice 1807: *Sáfrány Szeklitze* (Magy. Fűvészk. 461); 1998: *sáfrányszeklice* (Priszter 328). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'.

A *sáfrányszeklice* összetett szó, Diószegi-Fazekas alkotása, a **szeklice** nemzetségnév, a **sáfrány** megkülönböztető szerepű előtag.

sajt l. pap~, pap-mályva

salamonpecsét 1578: *Salamon peczeti* (Melius 185); 1595: *Salamon pöcheti* (Beythe 96a); XVI. sz.: *Salamon petseti* (SzegSz. II: 384); 1690: *Salamon pecsétiből* gr. (PaxCorp. 250); 1775: *Salamon petséte* (Csapó 236); 1783: *Salomon petsétje* (NclB. 357); 1807: *Salamon' petsétje* (Magy. Fűvészk. 282). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'. — **orvosi ~ 1998:** *orvosi salamonpecsét* (Priszter 221). **J:** 'ua.'. | **soktérű ~ 1948:** *Soktérű salamonpecsét* (MagyGyógyn. 53); 1998: *soktérű salamonpecsét* (Priszter 221). **J:** 'ua.'. | **szagos ~ 1998:** *szagos salamonpecsét* (Priszter 221). **J:** 'ua.'.

A *salamonpecsét* összetételben köznevesült személynévi előtagú növénynév. Az előtag személynév, amely a hozzá kapcsolódó utótaggal együtt köznevesült. A *salamonpecsét* korábbi birtokos jelzős szerkezetből önállósult. A korai adatok (*Salamon peczeti*, *Solomon pöcheti*, *Salamon pöcheti*) -i eleme az E/3. birtokos személyrag egyik alakváltozata. A későbbi adatok (*Salamon petséte*, *Salomon petsétje*) -e, -je eleme az E/3. birtokos személyranggal azonos. A név minden bizonnyal Melius tükörfordítása a lat. *Sigillum Salomonis* szóból. A név magyarázata Melius szerint az, hogy „a feyér virágoc ala fűgnc rayta rendel mint egy egy Peczet, azert hiyác *Salamon peczetinec*” (Melius 185). Melius magyarázata nyilvánvalóan téves; a *salamonpecsét* elnevezés motivációja a talajban vízszintesen elhelyezkedő gyökértörzs felső részén látható sok pecsétlenyomatszerű bemélyedés. A növény tudományos neve (*Polygonatum*) is a

gyökéren található csomókra, illetve pecsét-szerű bemélyedésekre utal; vö. latin *polygonatos* 'sok csomós' (< gör. *polygónaton*). A személynévi előtag (*Salamon*) valószínűleg a növény varázslatos erejét jelzi: Salamonnak volt egy csodálatos gyűrűje, melynek segítségével megszelídítette a démonokat, és engedelmességre bírta őket. A növény más nyelvekben is a *salamonpecsét*, *Salamon pecsétje* elnevezést kapta; vö. ang. *Solomon's seal*; ném. *Salomonssiegel*; fr. *Seau de Salomon* (Veszelszki 354). A *soktérű* jelzőre l. **soktérű-gyökérfű**. Vö. **pecsétesfű**.

Marzell *Polygonatum odoratum* a.; Rápóti–Romváry 250; Genaust *Polygónatum* a.

saláta 1. 1500 k.: „De lactuca: Salatha” (StrassbGl.: RMGl. 605). **J:** 'Lactuca sp.; saláta'. | **2.** — **keserű~ 1577** k.: „Vadkekeoth, keferw Salatath, Boýtorýanth, térd ézwe ezéketh es keofd az hafra” (OrvK. 266). **J:** 'Cichorium endivia; salátakatáng'. | **keserű fodor~ 1578:** *keferű Fodor faláta* (Melius 77a). **J:** 'ua.'. | **keserű vad~ 1578:** *keferű vad Salatánac* gr. (Melius 77a). **J:** 'ua.'. | **téli~ 1807:** *téli Saláta* (Magy. Fűvészk. 455). **J:** 'ua.'. | **3.** — **keserű vad~ 1578:** *keferű vad Salatánac* gr. (Melius 77a). **J:** 'Cichorium intybus; mezei katáng'. | **4.** — **keserű~ 1578:** *Keferű faláta* (Melius 46). **J:** 'Acanthus mollis; nyugati medveköröm | Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'. | **5.** — **kerti~ 1948:** *kerti saláta* (MagyGyógyn. 184). **J:** 'Anthriscus cerefolium; zamatos turbolya'. | **olasz~ 1583:** *olasz salata Cherefolium vulgare* (Clusius–Beythe 3a; BotTört. 127); 1775: *Olafz faláta* (Csapó 285); 1807: *olasz Saláta* (Magy. Fűvészk. 206). **J:** 'ua.'. | **6.** — **vad~ 1775:** *Vad-Salyáta* (Csapó 225). **J:** 'Portulaca oleracea; kövér porcsin'. | **7.** — **erdei nagy~ 1775:** *Erdei nagy Saláta* (Csapó 207); 1783: *Erdei nagy Saláta* (NclB. 410). **J:** 'Hieracium murorum; erdei hölgymál'. | **8.** — **téli~ 1775:** *Téli falata* (Csapó 23). **J:** 'Tragopogon pratensis; réti bakszakáll'. | **9.** — **téli~ 1775:** *Téli faláta* (Csapó 186). **J:** 'Mentha aquatica; vízi menta'. | **10.** — **téli~ 1783:** *Téli Saláta* (NclB. 321). **J:** 'Veronica beccabunga; ártéri veronika'. | **vízi~ 1783:** *Vizi Saláta* (NclB. 321). **J:** 'ua.'. | **11.** —

vad~ 1783: *Vad Saláta* (NclB. 410). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'. ■ **12. N.** *saláta, sajáta* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglarika'. — **erdei~ N.** *erdejsaláta* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'ua.'. | **kerek~ 1813:** *kerek Sfaláta* (Magy. Fűvészk. 2. 386); — **N.** *kereksajáta* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'ua.'. | **mezei~ N.** *mezejsaláta* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'ua.'. | **szaronkelt~ N.** *szaronkótt saláta* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'ua.'. | **tavaszi~ 1783:** *Tavafzi Saláta* (NclB. 382). **J:** 'ua.'. | **vad~ N.** *vadsajáta* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'ua.'. — **~virág N.** *salátavirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 278). **J:** 'ua.'.

A *saláta* olasz eredetű; vö. ol. N. (északi) *salata, şalatâ, sayata* 'saláta mint növény (fejjes saláta) és mint növényi készítmény (savanyúság)'. Az olasz szó előzménye a főnevesült népi lat. **saláta* 'sózott ételféle' (< lat. *salire* 'megsóz' < lat. *sal* 'só'). A szó az európai nyelvekben is megtalálható vö. ném. *Salat*; fr. *salade*; or. *salám* 'saláta mint növény és mint étel'. A név az itáliai kertkultúra hatásaként honosodott meg hazánkban. A *saláta* a salátakészítésre alkalmas zöldnövényeknek különféle fajtáit jelöli hasonlóságon alapuló névátvitellel. A salátakatang (2.) *keserű* jelzője a levelek ízére utal, a *téli* arra, hogy rügyeit téli zöldségnek használták, a *mezei katáng* (3.) salátanövény. A *keserűsaláta* 'nyugati medveköröm, közönséges medvetalp' (4.) Melius alkotása; valószínű, hogy ez a név inkább a közönséges medvetalpra vonatkozik, amelyből valóban salátát készítettek; vö. R. ném. *Süßkraut* 'édes fű'. A zamatos turbolya (5.) finom, ánizsos íze miatt közkedvelt fűszer, saláták készítéséhez használják, hasonlóan a kövér porcsint (6.). Az erdei hölgymált (7.) is salátaként fogyasztották; idegen nyelvi megfelelőkre vö. *Waldspinat, Buchkohl (Bruckkohl), Buchlattich (Bruchlattich)*. A réti bakszakáll (8.), a vízi menta (9.), az ártéri veronika (10.) salátanövények, az ártéri veronika *vízisaláta* neve a

ném. *Wassersalat* tükörfordítása. A pitypangot (11.) szintén salátaként fogyasztották; idegen nyelvi mintákra vö. ném. *Wegelattich, Hundlattich* 'kutyasaláta', *Franzöfischer Salat* 'francia saláta' (NclB. 410). A nyugati salátaboglarikát (12.) Csapó így jellemzi: „Vérnek sós vóltát (Scorbutus) a' levelek jobbra változtatják, ki él vélek faláta gyanánt” (Csapó 92). A *szaronkótt* [szaronkelt] *saláta* magyarázata, hogy a növény trágyás helyeken nő.

Marzell *Heracleum sphondylium* a., *Hieracium murorum* a.; Szabó, Melius 387. — **Ö:** *béka~, endívia~, galamb~, kakukk~, maddár~, nyúl~*.

salátaboglarika — nyugati ~ 1998: *nyugati salátaboglarika* (Priszter 477). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglarika'.

A *salátaboglarika* nemzetségnév. Az utótagra l. **boglarika**, a *saláta* előtag arra utal, hogy a növényt salátaként fogyasztják.

salátája l. tótok és barátok ~

salátakatang 1998: *salátakatang* (Priszter 337). **J:** 'Cichorium endivia; salátakatang'.

A *salátakatang* összetett szó, a név magyarázata, hogy a növényt salátaként fogyasztották. Az előtagra l. **saláta**, az utótagra l. **katáng**.

salátaszironták 1807: *saláta Szironták* (Magy. Fűvészk. 324). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglarika'.

A *salátaszironták* Diószegi–Fazekas alkotása, összetett szó; az előtagra l. **saláta**, az utótagra l. **szironták**.

salátatorma 1783: *Saláta-Torma* (NclB. 393); 1798: *Saláta Torma* (Veszelszki 322). **J:** 'Lepidium sativum; kerti zsásza'.

A *salátatorma* Benkő alkotása, az olasz eredetű **saláta** 'salátakészítésre alkalmas zöldnövény' és az ótörök eredetű **torma** 'erős, csípős, fűszeres ízű levelű vagy gyökerű növény' összetétele, a kerti zsásza csípős, salátákhoz használták.

salátavirág l. saláta

salottahagyma 1996: *salottahagyma* (Csapody–Priszter, MNövSz. 164). **J:** 'Allium ascalonicum; mogyoróhagyma'.

A *salottahagyma* előtagja a ném. *Schalotte* (< lat. *cepa*) *ascalonia* 'Askalonból

való hagyma) átvétele, a **hagyma** utótag magyarázó szerepű.

Marzell *Allium ascalonicum* a.

sár ellen való fű 1590: Gratiola: *Saar ellen valo fű* (SzikszF.: RMGl. 257). **J:** 'Gratiola officinalis; orvosi csikorgófű'.

A *sár ellen való fű* körülírás elnevezés, a csuvasos jellegű ótör. *sár* 'széklet' jelentésű, a névadás alapja, hogy a növény erős hashajtószer: „nyalat, lárt, epét, alólról ki-hajt” (Veszelszki 241). Idegen nyelvi megfelelőre vö. R. lat. *purisago*; ném. *Purgierkraut*. Vö. **sárfű**.

Marzell *Gratiola officinalis* a.

sárfű 1. 1525 k.: Catapucia: Chodafa et *Saarfjw* (Ortus: RMGl. 256); 1578: *Sár fű* (Melius 82a); 1583: *Sar fiu* (Clusius–Beythe 7: BotTört. 132); 1590: penta dactylus: *Sar fű* (SzikszF.: RMGl. 257). **J:** 'Ricinus communis; ricinus'. — **nagy ~ 1775:** *Nagy sár-fű* (Csapó 237); 1783: *Nagy Sár-fű* (NclB. 425).

J: 'ua.'. | **öreg ~ XVI.** sz. v.: Ricinus: *oregh barfw* (De Medicinali: RMGl. 258). **J:** 'ua.'.

■ **2. — kerti ~ 1783:** *Kerti Sár-fű* (NclB. 371); 1998: *kerti sárfű* (Priszter 373). **J:** 'Euphorbia lathyris; hasindító kutyatej'. | **kis ~ 1775:** *Kis sár-fű* (Csapó 238). **J:** 'Euphorbia lathyris; hasindító kutyatej'. | **nagy ~ 1813:** *nagy S[árfű]* (Magy. Fűvészk. 2. 386); 1998: *nagy sárfű* (Priszter 373). **J:** 'ua.'. || **sár — nagy sár 1783:** *Nagy Sár* (NclB. 371). **J:** 'Euphorbia lathyris; hasindító kutyatej'.

A *sárfű* 'ricinus, hasindító kutyatej' a lat. *purgatoria* fordítása, a *fű* magyarázó utótag. A csuvasos jellegű ótör. *sár* 1577-ben tünt fel 'széklet' jelentésben a TESz. és az EWUng. szerint. A ricinusra (1.) vonatkozó adatok azt mutatják, hogy e jelentés már jóval korábban, 1525 k. megjelent, mivel a *sárfű* növénynev *sár* előtagja szintén 'széklet' jelentésű; a névadás alapja, hogy a magokból préselt nedvet, olajat hashajtóként alkalmazták: „... és meg ifzod borban, lárt, enyues nyalat, taknyot ki vífzen à gyomorból” (Melius 82a). Vö. **sármag, sárvirág**.

TESz. *sár* a.; EWUng. *sár* a.

sárfűz 1. 1583: *Saar fiz* Salix vulgaris lutea (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132). **J:** 'Salix alba; ezüstös fűz'. ■ **2. 1775:** *Sár-fűz*

(Csapó 237). **J:** 'Ricinus communis; ricinus'.

A *sárfűz* 'ezüstös fűz' (1.) összetett szó, *sár* előtagjának jelentése 'mocsáros, vizenyős terület, az utótagra l. **fűz**. A *sárfűz* 'ricinus' (2.) egyedi adat, magyarázatára l. **sárfű**, a növénynev Csapó alkotása, talán csak értelmessíteni akarta a *sárfű* (első megjelenése 1525 k.) nevet, és a fűzfajta nevét adta a ricinusnak, de a z elem lehet elírás is.

sárgavirág 1. sárgavirágűfű 1578: *farga viragu fű* (Melius 137). **J:** 'Leucanthemum vulgare; réti margitvirág'. ■ **2. 1590:** Calendula, chalta: *Sarga virág*, alii tűz virag (SzikszF.: RMGl. 775); 1775: *Sárga virág* (Csapó 291). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'. ■ **3. N. sárgavirág** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 277–8). **J:** 'Ranunculus acris; réti boglárka'. — **réti ~ 1783:** *Réti Sárga-virág* (NclB. 383). **J:** 'ua.'. ■ **4. 1798:** *Réti sárga virág* (Veszelszki 458). **J:** 'Ranunculus flammula; békaboglárka'.

A *sárgavirágűfű* 'réti margitvirág' (1.) Melius alkotása, a név a virág színét jellemzi. Melius talán az **aranyvirágűfű** mintájára hozta létre a növénynevet. A *sárgavirág* 'orvosi körömvirág' (2.) valószínűleg a lat. *caltha*, *caltha* 'sárgás, illatos virág' fordítása, a név alapja a virág élénksárga színe, idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *gold-bloom*; ném. *Goldblume*. A *sárgavirág* 'réti boglárka' (3.) jelzője a virág színére, a *réti* pedig a növény előfordulási helyére utal: „Nedves réteken terem” (Veszelszki 374). Veszelszki így jellemzi a réti boglárkát: „a' virági sárgák, és igen aprók” (Veszelszki 374). A békaboglárka (4.) *sárgavirág* elnevezése hasonlóság alapján jött létre, a virág színe szintén sárga. Vö. **sárvirág**.

Genaust *Cáltha* a. — **Ö: fülemüle~.**

sárgavirágűfű l. sárgavirág

sarkantyú 1. N. *sarkantyú* (FöldrKözl. 2: 73), *sarkantyu* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 222). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'. — **dali ~ N. dalisarkantyú** (Csapody–Priszter, MNövSz. 175). **J:** 'ua.'. | **kék ~ N. kéksarkantyú** (NyIrK. 34: 40); *kéksarkantyu*, *kíksarkantyu* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 222). **J:** 'ua.'. | **mezei ~ 1783:** *Mezei Sarkantyu* (NclB. 379). **J:** 'ua.'. | **vitézi ~ 1664:** *vitézi farkantyu* (Lippay II: 63). **J:**

'ua.'. ■ **2.** — **spanyol ~ 1807:** *spanyol-Sarkantyú* (Magy. Fűvészk. 247). **J:** 'Tropaeolum majus; nagy sarkantyúka'. ■ **3.** — **kék ~ 1903:** *kék sarkantyú* (Hoffmann–Wagner 109); 1948: *kék sarkantyú* (Halmai 5). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'. ■ **4.** — **sárga ~ 1948:** *Sárga sarkantyú* (MagyGyógyn. 271). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

A *sarkantyú* növénynevén a *vitézi sarkantyú* 'mezei szarkaláb' (1.) jelzős szerkezetben tünt fel, Lippay alkotása, valószínűleg a ném. *Rittersporn* tükörfordítása. A későbbiekben a növénynevet *virág* magyarázó utótaggal látták el; vö. *sarkantyúvirág*. A névadás alapja, hogy mezei szarkalábnak (1.), a nagy sarkantyúknak (2.), a Katika-sisakvirágnak (3.) és a közönséges gyujtoványfűnek (4.) a virágján sarkantúra emlékeztető kinövés látható.

Ö: Dani-.

sarkantyúfű 1. 1540 k.: Cicorea: *sarcantho fw* (Herb. c): 256). **J:** 'Cichorium endivia; salátakatkáng | Cichorium intybus; mezei katáng'. ■ **2.** N. *sarkantyúfű* (Csapody–Priszter, MNövSz. 175). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'.

A *sarkantyúfű* valószínűleg magyar alkotás, egy feltehető **sorkant* ~ **sarkant* ige főnevesült igeneve, amely a hangutánzó-hangfestő eredetű *serkent* mély hangú párja. A névalkotásra mindenképpen hatással volt a lat. *Consolida* (< lat. *cōsolidāre* 'erősít'). Vö. *sarkantyútaraj*.

Genaust *Consólida* a.

sarkantyúka 1807: *Sarkantyúka* (Magy. Fűvészk. 247); 1998: *sarkantyúka* (Priszter 528). **J:** 1807: 'Tropaeolum; sarkantyúka'. | 1998: 'Tropaeolum; sarkantyúka | Tropaeolum majus; nagy sarkantyúka'. — **kerti ~ 1998:** *kerti sarkantyúka* (Priszter 528). **J:** 'ua.'. | **nagy ~ 1807:** *nagy Sarkantyúka* (Magy. Fűvészk. 247); 1998: *nagy sarkantyúka* (Priszter 528). **J:** 'ua.'.

A *sarkantyúka* a *sarkantyú* -ka kicsinyítő képzős alakja; magyarázatára l. még *sarkantyúfű*. A névadás alapja, hogy a trombita alakú virágok sarkantúszak.

TESz. *sarkantyú* a.; EWUng. *sarkantyú* a.

sarkantyútaraj 1590: *Consolida regia*,

alii thalictron: Szarka lab, auag, *sarkaⁿtyutaray* (SzikszF.: RMGl. 443); — N. *sarkantyútaraj* (Csapody–Priszter, MNövSz. 175). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'.

A *sarkantyútaraj* összetett szó, a *sarkantyú* és a *taraj* 'tarajszerű tárgy, képződmény: a sarkantyú része', magyarázatára l. még *sarkantyúfű*. A névadás alapja, hogy a növény virágja sarkantúhoz hasonló. Jellegzetes sarkantúszak virága alapján a növény a lovagiasság és a becsület szimbóluma volt; vö. ném. *Rittersporn* 'lovagsarkantyú'; fr. *éperon de chevalier*. Vö. *sarkantyúvirág, szarkaláb*.

Marzell *Delphinium consolida* a.

sarkantyúvirág 1. 1775: *Sarkantyú virág* (Csapó 240); 1798: *farkantyú virág* (Veszelszki 118); — N. *sarkantyúvirág* (Nyr. 45: 104); *szorkonytyuvirág* (MNy. 29: 320), *sarkantyúvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 222). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'. — **kék ~ 1783:** *Kék Sarkantyú virág* (NclB. 379). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **spanyol ~ 1775:** *Spanyol farkantyú virág* (Csapó 279). **J:** 'Tropaeolum majus; nagy sarkantyúka'. | **vitéz ~ 1798:** *vitéz farkantyú virág* (Veszelszki 323). **J:** 'ua.'. ■ **3.** N. *sarkantyúvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'.

A *sarkantyúvirág* 'mezei szarkaláb' (1.), 'nagy sarkantyúka' (2.) összetétel Csapó alkotása, valószínűleg a ném. *Spornblume* (NclB. 379) tükörfordítása; vö. még ném. *Rittersporn* 'lovagsarkantyú'. Csapó névadására az egyéb *sarkantyú* előtagú növénynevek is hatással lehetnek: a *sarkantyúfű* 1540 k., a *vitézi sarkantyú* (→ *sarkantyú*) 1664-ben tünt fel. A *sarkantyúvirág* névadás magyarázata, hogy a növénynek hosszú sarkantúszak virágja van, amely a madarak lábának sarkantúszakhoz hasonlít: „Virági [zép kék színűek, és hátul hofzjzaffan ki-nyulok, melly úgy látzlik, mint ha farkantjú vólna” (Csapó 241). A *kék* jelző a virágok színére utal; vö. *sarkasfű, szarkaláb* nevek. A farkasölő sisakvirág (3.) *sarkantyúvirág* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, az elnevezés alapja az, hogy a virágnak lábbelihez (cipőhöz, papucsához) hasonló formája van. Hasonló szemléletű névadásra l. még a növény társneveit: *angyalbocskor, kis-*

asszonypapucs.

sárkányfű 1. 1775: *Sárkány-fű* (Csapó 137); 1783: *Sárkány-fű* (NclB. 422). **J:** 'Dracunculus vulgaris; közönséges sárkánykontyvirág'. ■ **2. 1948:** *sárkányfű* (Magy-Gyógyn. 82). **J:** 'Persicaria bistorta; kígyógyökerű keserűfű'.

A *sárkányfű* Csapó alkotása, a *sárkány* előtag magyarzatára l. **sárkánygyökér**.

sárkánygyökér 1. 1578: *Sárkány gyökér* (Melius 89); 1610 k.: *Serpentaria*; *Dracunculus*; *Sarkany Gökör* (Herb. d): RMGl. 280). **J:** 'Persicaria bistorta; kígyógyökerű keserűfű'. ■ **2. 1595:** *Sarkany gyökér* (Beythe 51a). **J:** 'Dracunculus vulgaris; közönséges sárkánykontyvirág'.

A *sárkánygyökér* elnevezést Melius a lat. *dracunculus* (< lat. *dracō* 'sárkány, kígyó' kicsinyítő képzős alakja) fordításával hozta létre, a *gyökér* utótag magyarzó szerepű; a névadás alapja, hogy a kígyógyökerű keserűfű (1.) és a közönséges sárkánykontyvirág (2.) gyökere csavarodik. Melius így jellemzi: „a gyökere tekerges” (Melius 89a). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Drachenwurz* 'sárkánygyökér' (Csapó 137). Vö. **kígyógyökér**.

Genaust *dracónis* a., *dráco* a., *sérpens* a.

sárkánykontyvirág 1807: *sárkány Kontyvirág* (Magy. Fűvészk. 520); 1998: *sárkánykontyvirág* (Priszter 362). **J:** 'Dracunculus vulgaris; közönséges sárkánykontyvirág'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges sárkánykontyvirág* (Priszter 362). **J:** 'ua.'

A *sárkánykontyvirág* összetett szó, az előtag a növény R. **sárkányfű**, **sárkánygyökér** nevéből keletkezett elvonással, az utótagra l. **kontyvirág**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *Sárkány Kontyvirág* (Magy. Fűvészk. 2. 363) nevet javasolja a R. **anyafű**, **kígyótrank** és **sárkányfű** helyett.

sárkánynyelv 1578: *Sárkány nyelv* (Melius 89). **J:** 'Dracunculus vulgaris; közönséges sárkánykontyvirág'.

A *sárkánynyelv* Melius alkotása, összetett szó, a *sárkány* előtag a lat. *dracunculus* (< lat. *dracō* 'sárkány, kígyó' kicsinyítő képzős alakja) fordítása, a *nyelv* utótag magyarzata, hogy amikor, a növény kibújik a földből nyelvhez hasonló: „Mikor ki idò à földből

ollyan mint à Kigyo nyelv, oly hegyes, az lžára czepegetetòt lžinű” (Melius 89a). Vö. **sárkánygyökér**.

sarkasfű 1. 1775: *Sarkas-fű* (Csapó 240); 1798: *Sarkas-fű* (Veszelszki 118). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'. ■ **sarkasvirág** N. *sarkasvirág* (Csapody–Priszter, MNövSz. 175). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'.

■ **2. 1775:** *Sarkas-fű* (Csapó 195); 1783: *Sarkas-fű* (NclB. 334). **J:** 'Symphytum officinale; fekete nadálytő'.

A *sarkasfű* Csapó alkotása, a *sarkas* előtagot valószínűleg a növény **sarkantyúfű** (1540 k.-tól adatolható) és **sarkantű** (1664-től adatolható) elnevezéseiből vonta el. A *sarkasfű* elnevezésre hatással lehetett a növény lat. *Calcatrippa* (< lat. *calx* 'sarok, pata', gen. *calcis*; k. lat. *trappa* 'kelepce, csapda') elnevezése is. A névadás alapja, hogy a növények virágján sarkantűszerű kinövés látható, a névadás magyarzatára l. még **sarkantűvirág**.

sarkvirág 1. 1807 e.: *Sarkvirág* (Julow 259); 1807: *Sarkvirág* (Magy. Fűvészk. 316). **J:** 'Delphinium; szarkaláb'. — **mezei ~ 1807:** *mezei Sarkvirág* (Magy. Fűvészk. 316). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'. ■ **2. — féregölő ~ 1807:** *féregölő Sarkvirág* (Magy. Fűvészk. 317). **J:** 'Delphinium staphisagria; magas szarkaláb'.

A *sarkvirág* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, a *sark* előtagot a növény **sarkasfű**, **sarkantű**, **sarkantűfű** és **sarkantűvirág** elnevezéseiből vonták el. A névadás magyarzatára l. **sarkantűvirág**. A *féregölő* jelzőt az indokolja, hogy a növényt férgek pusztítására használták: „a' házi állatok testét sanyargató és a' szükséges hizást akadályoztató férgek megöli” (Barra 7).

sarkasvirág l. sarkasfű

sárkerék l. sárkerep

sárkerep 1470 k.: *Mellilotum*; *Sarkerep* (CasGl.: RMGl. 396); 1577 k.: *Sarkerep vjragath* (OrvK. 211/19); 1578: *Sarkerep* (Melius 95); 1590: *Melilotus*; *Saarkerep* (SzikszF.: RMGl. 396); 1775: *Sárkerép* (Csapó 239); — N. *sár-kelep*, *sár-kerék*, *sár-kerék*, *sár-kerép* (MTsz.); *sárkelet* (SzamSz.); *sárkelép* (ÚMTsz.). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'. ■ **sárkerék 1948:** *sárkerék* (Magy-

Gyógyn. 145). **J:** 'ua.'

A *sárkerep* összetett szó, a *kerep* utótag ismeretlen eredetű, esetleg lehet a kun eredetű 'hajó' jelentésű *kerep* átvétele, utalva arra, hogy a növény virágja két evezős vitorlás csónakhoz hasonlítható. A *sár* előtag a növény virágjának sárga színére utal. A *sárkerék*, *sárkelep*, *sárkelet* összetételben az utótag népetimológiával keletkezett.

TESz. *kerep*¹ a., *kerep*² a., *sár* a., *sárga* a.; EWUng. *kerep*¹ a., *kerep*² a.

sarlófű 1. — **kis ~ 1578:** *kis Sarlo fű* (Melius 37). **J:** 'Teucrium chamaedrys; sarlós gamandor'. ■ **2. 1775:** *Sarló-fű* (Csapó 294); 1783: *Sarló-fű* (NclB. 321). **J:** 'Veronica officinalis; orvosi veronika'. ■ **sarlósű 1775:** *kis farlos-fű* (Csapó 60); 1798: *Kis farlos-fű* (Veszelszki 152). **J:** 'Teucrium chamaedrys; sarlós gamandor'.

A *sarlófű* Melius alkotása, a lat. *Serratula* (< lat. *serra* 'fűrész') fordítása, a név a szeldelt levelekre, ill. a sarlószerűen álló száakra utal. A *sarlós(fű)* -s melléknévképzővel jött létre.

Genaust *serra* a.

sarlósű 1. sarlófű

sármag 1578: *fár mag* „házi fönnyűhöz hasonló à leuele (Melius 83a). **J:** 'Euphorbia cyparissias; farkas-kutyatej'. — **apró ~ 1578:** *Apró fár mag* (Melius 83a); 1775: *Apró sármag* (Csapó 238). **J:** 'ua.'

A *sármag* összetett szó, az előtagra l. **sárfű**, a *mag* magyarázó utótag, a farkas-kutyatej termése hashajtó hatású.

Melius 83a.

sarok 1. kakas-

sárvirág N. *sárvirág* (Csapody–Priszter, MNövSz. 155). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

A *sárvirág* népi név, a *sár* előtag a virág sárga színére utal, esetleg jelezheti azt is, hogy a növény kedveli a vizenyős helyeket (a *sár* 1372 u./1448 k.-tól adatolható 'víztől híg-gá vált föld' jelentésben). Vö. **sárgavirág**.

sás — **bécsi- 1998:** *bécsisás* (Bremness 137). **J:** 'Acorus calamus; orvosi kálmos'. l. **büdös-** N. *büdössás* (Csapody–Priszter, MNövSz. 93). **J:** 'ua.'. — **~gyökér** — **bécsi- 1911:** *bécsi sásgyökér* (Cserey, Növényosztár

5). **J:** 'Acorus; kálmos'.

A *sás* 'mocsarakban tenyésző magas, hengeres szárú növény' ismeretlen eredetű, első megjelenése: 1342: „Locus lutosus in quo essent gramina vnkus wlgo *sas* nuncupata” (TESz.). A *sás* 'orvosi kálmos' hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növény mocsaras területeken fordul elő, és a sásfélékhez 'Carex' hasonló. A *büdös* jelzőt feltehetőleg onnan kapta, hogy csatornáknál, mocsaras területeken fordul elő. A növény egyébként illatos, a kálmos gyöktörzse vastos, rózsás árnyalatú, elágazó, aromás illatú: „fahéjillatú gyöktörzs” (Bremness 137). A *bécsisásgyökér* Cserey alkotása; a *bécsi* jelző megkülönböztető szerepű, valószínűleg arra utal, hogy a gyökeret kezdetben Bécsből hozták, mivel a kálmos hazánkban nem őshonos, a növény a XVI. sz. közepén érkezett Nyugat-Európába, és azóta meghonosodott hazánkban is.

Bremness 137; Gyógynövények enciklopédiája 23; TESz. *sás* a.; EWUng. *sás* a.

sásű 1578: *Sás fűnec* (Melius 63); 1775: *Sas-fű* (Csapó 57). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'.

A *sásű* a lat. *aquilegia* (< lat. *aquila* 'sas') tükörfordítása, a név Melius alkotása. A *sas* előtag a virág sarkantyújára utal, mely hasonlatos a sas karmaihoz. Melius így jellemzi: „mint egy Viola à virága, de horgos, mint egy Salfnac az orra alá fűg” (Melius 63). Vö. **keselyűfű**, **saskeselyűfű**.

sásgyökér 1. sás

sáshagyma 1. 1525 k.: Porrhum: par vel *Saas hagyma* (Ortus: RMGl. 564). **J:** 'Allium porrum; póréhagyma'. ■ **2. 1903:** *sáshagyma* (Hoffmann–Wagner 70). **J:** 'Allium scorodoprasum; kígyóhagyma'.

A *sáshagyma* 'póréhagyma, kígyóhagyma' valószínűleg ném. mintára jött létre; vö. ném. *Graßlauch* 'fűhagyma'. A névadás magyarázata a növény sásszerű levele.

Marzell *Allium scorodoprasum* a.

saskeselyűfű 1683: *sas keselyű fű* (Nyr. 40: 113); 1798: *Sas-kefello-fű* (Veszelszki 67). **J:** 'Aquilegia vulgaris; réti harangláb'.

A *saskeselyűfű* többszörösen összetett növénynév, a *sas* előtag a lat. *aquilegia* (< lat. *aquila* 'sas') tükörfordítása, a *keselyűfű* elem

a növény R. lat. **keselyűfű** (első megjelenése: 1577 k.) nevének átvétele. A névadás magyarázata l. **sasfű**.

sebesítő l. lator koldus lába ~ fű

sebesítőfű 1. 1775: *Sebefítő-fű* (Csapó 34). **J:** 'Ranunculus flammula; békaboglárka'.
2. 1813: *Sebesítőfű* (Magy. Fűvészk. 2. 387). **J:** 'Ranunculus sceleratus; torzsikaboglárka'.

A *sebesítőfű* a **lator koldus lába sebesítő fű** névből elvonással keletkezett, Csapó alkotása. A névadás magyarázata l. **latorkoldus** (→ **lator koldus lába sebesítő fű**).

sebfa 1783: *Seb fa* (NclB. 429); 1798: *Seb-fa* (Veszelszki 227). **J:** 'Fraxinus excelsior; magas köris(fa)'.

A *sebfa* a ném. *Wundbaum* (Veszelszki 227) tükörfordítása, a fa kérgét, levelét sebgyógyításra használták.

sebforrasztófű 1775: *Seb-forrasztó-fű* (Csapó 126); 1998: *sebforrasztófű* (Priszter 356). **J:** 'Descurainia sophia; sebforrasztófű'.
sebforrasztó 1813: *Sebforrasztó* (Magy. Fűvészk. 2. 387). **J:** 'ua.'

A *sebforrasztófű* többszörösen összetett szó, a *seb* 'a testszövet megsérülésével támadt nyílás', a *forr- -sz* műveltető képzős '<sebet> begyógyít, hegeszt' és *-ó* melléknévi igenévképzős származékának, valamint a magyarzó *fű* utótagnak az összetétele. A névalkotásra hatással lehetett a növény lat. *Sophia Chirurgorum* (< *chirurgia* 'sebészet, sebészeti beavatkozás') elnevezése. A névadás alapja, hogy a sebforrasztófűvet sebek gyógyítására használták: „Lábfázaron lévő febek vagy Lukas febeket ez fű pora bé-gyógyítja” (Csapó 127). A *sebforrasztó* elvonással keletkezett a *sebforrasztófű* névből.

sebforrasztó zombor l. zombor

sebfű 1. 1500 k.: *Betonica: Sebfw* (Herb. a): RMGl. 255); 1578: *Sebfűnec* gr. (Melius 37); 1775: *Seb-fű* (Csapó 22); 1841: *sebfű* (Barra 312). **J:** 'Betonica officinalis; orvosi bakfű'.
2. 1783: *Seb-fű* (NclB. 363). **J:** 'Persicaria bistorta; kígyógyökerű keserűfű'.

A *sebfű* 'orvosi bakfű' (1.) a *seb* 'a testszövet megsérülésével támadt nyílás' és a *fű* magyarzó utótag összetétele, a névadás alapja, hogy a növényt elsősorban sebgyógyításra

használják: „Tüdőnek febjait gyógyítja”, „Főnek febjait” gyógyítja (Csapó 22). A kígyógyökerű keserűfű (2.) *sebfű* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, szintén sebek gyógyítására használták: „Esés vagy ütés miatt meg-sértett tagokat párollyák olly borral, mellybe ezt a 'gyökeret meg-főzték”, „Sebes száját gyakran öblögeffek e' gyökér vízevel” (Csapó 274).

sebhère 1925: *Sebhère* (Jávorka 628); 1966: *sebhère* (Csapody-Priszter, MNövSz. 139). **J:** 'Anthyllis vulneraria subsp. vulneraria; réti nyúlhere'.

A *sebhère* a ném. *Wundklee* tükörfordítása. A név keletkezésének indítéka, hogy a növényből készült főzettel sérüléseket borogatnak, ill. sebre teszik hámosodás gyorsítására.

Marzell *Anthyllis vulneraria* a.

seggvakaró 1783: *Seggvakaró* (NclB. 375); 1813: *Seggvakaró* (Magy. Fűvészk. 2. 387). **J:** 'Rosa canina; gyepürózsa'.

A *seggvakaró* Benkő alkotása, valószínűleg erdélyi népi szó, a finnugor eredetű *segg* 'ülep, alfél' és a *vakar* 'valaminek a felületét kaparja' -ó melléknévi igenévképzős származékának az összetétele. A névadás alapja, hogy a növény tüskés.

TESz. *segg* a., *vakar* a.; UEWb. 472.

selyemperfa 1807: *selyem Eperjfa* (Magy. Fűvészk. 512); 1998: *selyemperfa* (Priszter 430). **J:** 'Morus alba; fehér eperfa'.

A *selyemperfa* Diószegi-Fazekas alkotása, a *selyem* előtag magyarázata, hogy a fa a selyemhernyó fontos tápláléknövénye, a levelek gumyszerű tejnedvének anyagai feltehetőleg erősítik a selyemszálakat: „Ennek leveleivel élnek a 'selyem-hernyók” (Magy. Fűvészk. 512). Az *eperfa* utótagra l. **eper**.

selyemlapu N. *selyemlapú* (Magy-Gyógyn. 268). **J:** 'Verbascum phlomoides; szöszös ökörfarkkóró'.

A *selyemlapu* népi név, a *selyem* 'finom, puha' és a szláv eredetű **lapu** összetétele, a névadás alapja a növény bolyhos, lapuszerű levélzete.

sennyedék ellen való fű l. sennyedékfű

sennyedékfű 1578: *fenyedec fűnec* gr. (Melius 154); 1783: *Sennyedék-fű* (NclB.

329). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'. || **sennyedék ellen való fű 1775:** *Sennyedék ellen való fű* (Csapó 292). **J:** 'ua.'

A *sennyedékfű* Melius alkotása, a *sennyedék* 'fekély' az ismeretlen eredetű *senyved* (valószínűleg a *szenyved* szóhasadással elkülönült változata) származékszava. A *sennyedékfű* a lat. *scabiosa* (< lat. *scabiōsus* 'durva, nyers' < *scabiēs* 'rüh, kosz, ótvár, var') fordítása; vö. a növény hasonló szemléletű elnevezéseivel: **varfű, rühfű, fekélyfű, kelésfű**. A névadás alapja, hogy fekély gyógyítására használták a növényt. A *sennyedék ellen való fű* körülírással alak.

seprű 1. — **apró~ 1813:** *apró Seprű* (Magy. Fűvészk. 2. 387). **J:** 'Descurainia sophia; sebforrasztófű'. || **2.** — **sárga~ 1813:** *sárga S[Seprű]* (Magy. Fűvészk. 2. 387). **J:** 'Cytisus scoparius; seprűzanót'. || **sárga -ke 1783:** *Sárga Seprőke* (NclB. 401); 1798: *Sárga seprőke* (Veszelszki 233). **J:** 'ua.'. || **3. 1903:** *seprő* (Hoffmann–Wagner 163); — N. *söprű* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J:** 'Artemisia campestris; mezei üröm'. || **4.** — **spanyol~ 1998:** *spanyolseprű* (Priszter 510). **J:** 'Spartium junceum; jeneszter'.

A sebforrasztófű (1.) seprűszerű növény, a *seprű* valószínűleg a ném. *Besemkraut* (NclB. 395) előtagjának fordításával keletkezett, a *sárga* jelző a virág színére utal. A *sárga seprű* 'seprűzanót' (2.) a **seprűfű** (a ném. *Besemkraut* tükörfordítása) növénynevből jött létre elvonással, a *seprűke* a *seprű -ke* kicsinyítő képzős származéka. A névadás magyarázata, hogy seprűt készítettek a növényből. A mezei üröm (3.) *seprű* neve szintén a *seprűfű* növénynevből jött létre elvonással, az ürömfajokból is seprűt készítenek. A *spanyolseprű* 'jeneszter' (4.) a növény hivatalos neve, idegen nyelvi minta alapján jött létre, vö. ang. *Spanish broom*; ném. *spanischer Ginster*.

Ö: bolha-, olaszok -je, üröm-.

seprűborsó 1998: *seprűborsó* (Priszter 510). **J:** 'Spartium junceum; jeneszter'.

A *seprűborsó* összetett szó, az előtagra l. **seprűfű**, az utótag magyarázata, hogy a növény hüvelytermése borsóhoz hasonló.

seprűfű 1. 1578: *Söprő fűből* gr. (Melius 112a); 1775: *Seprű-fű (mezei)* (Csapó 244). **J:**

'Artemisia campestris; mezei üröm'. — **mezei ~ 1775:** *Mezei seprű-fű* (Csapó 244). **J:** 'ua.'. || **2. 1584:** *sepreu fiu* (Clusius–Beythe 28); 1590: *Scabiosa vulgaris: Söprő fű* (SzikszF.: RMGl. 257); XVI. sz. v.: *Seprű fű* (De Herbis: RMGl. 258). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'. || **3. 1775:** *Seprő-fű* (Csapó 300); 1783: *Seprű-fű* (NclB. 415). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'. || **seprűburján** N. *seprűburján* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J:** 'ua.'. || **seprűkóró** N. *söprűkórói* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J:** 'ua.'. || **4.** — **kerti ~ 1775:** *Kerti seprű-fű* (Csapó 243). **J:** 'Cytisus scoparius; seprűzanót'. || **5.** — **szagoshím ~ 1775:** *Szagoshim seprű fűnek* gr. (Csapó 242). **J:** 'Artemisia abrotanum; ürömcserje'.

A *seprűfű* 'mezei üröm' (1.) a ném. *Besemkraut* tükörfordítása. Elsősorban a mezei ürömből készítenek seprűt, de a *seprűfű* nevet több ürömfaj, így a fekete üröm (3.) és az ürömcserje (6.) is átvette hasonlóság alapján: „Használják seprűkészítésre” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). A *szagoshím* (5.) jelző részben a növény illatára utal, a *hím* elem a lat. *Abrotanum mas* (Veszelszki 15) utótagjának fordítása. A mezei varfű (2.) *seprűfű* neve a mezei üröm (1.) nevének átvétele, a növények felépítése hasonló. A seprűzanót (4.) *seprűfű* neve a ném. *Besemkraut* (Veszelszki 233) tükörfordítása. A névadás szemléleti háttere, hogy hajlékony vesszőiből seprűt készítettek. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *Scotch broom* 'skót seprű', *greenbroom* 'zöld seprű'; ném. *Besemstrauch* 'seprűkóró'.

Marzell *Artemisia campestris* a.

seprűjeneszter 1. 1807: *seprő Jeneszter* (Magy. Fűvészk. 405). **J:** 'Cytisus scoparius; seprűzanót'. || **2. 1841:** *seprő jeneszter* (Barra 99); 1998: *seprűjeneszter* (Priszter 510). **J:** 'Spartium junceum; jeneszter'.

A *seprűjeneszter* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, az előtagra l. **seprűfű**, az utótagra l. **jeneszter**.

seprűke l. **seprű**

seprűburján, seprűkóró l. **seprűfű**

seprűruta 1584: *seprő ruta* Abrotanum (Clusius–Beythe 7); 1595: *Söprő Ruta* (Bey-

the 67); 1775: *Seprő ruta* (Csapó 242); 1783: *Seprű Rúta* (NclB. 414); 1798: *Seprű ruta* Abrotanum mas (Veszelszki 15). **J:** 'Artemisia abrotanum; ürömcserje'.

A *seprűruta* összetett szó, az előtagra l. **seprűfű**, az utótag lehet a kerti ruta **ruta** elnevezésének átvétele hasonlóság alapján, az ürömcserje és a kerti ruta is illatos növény, de létrejöhetett a lat. szakny.-i *abrotanum* (< k. lat. **abruta*) növénynévből is elvonással, magyarázata l. **abruta**.

ETsz.; Genaust *abrotanum* a.

seprűzanót 1966: *seprűzanót* (Csapody–Priszter, MNövSz. 169); 1998: *seprűzanót* (Priszter 353). **J:** 'Cytisus scoparius; seprűzanót'.

A *seprűzanót* a növény hivatalos neve, az előtagra l. **seprűfű**, az utótagra l. **zanót**.

seregélyszeder 1. 1841: *seregély szederrel* gr. (Barra 120). **J:** 'Rubus fruticosus; földi szeder'. ■ **2. 1948:** *seregélyszeder* (Magy-Gyógyn. 123); 1998: *seregélyszeder* (Priszter 485). **J:** 'Rubus caesius; hamvas szeder'.

A *seregélyszeder* összetett szó, a *seregély* 'madár' és a *szeder* összetétele. A névadás magyarázata, hogy a földi szeder (1.) és a hamvas szeder (2.) apró termését a madarak is szívesen fogyasztják.

sertecsék 1807 e.: *Sertetsék* (Julow 265); 1807: *Sertetsék* (Magy. Fűvészk. 477). **J:** 'Inula; peremizs'.

A *sertecsék* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, a *serte* 'erős, kemény szőr' -*cske* kicsinyítő képzős származéka. A névadás alapja, hogy a növénynek fészekvirágzata van, sárga hosszú, keskeny nyelves virágokkal, valamint csöves virágokkal, Diószegi–Fazekas így magyarázza: „Porhon. tsövének alsó részéből apró lőr vagy serte lőzálak nyúlnak le” (Magy. Fűvészk. 478).

Ö: örvény-.

sikár 1661: „*Sikárt* vöttem egy legénytül” (TESz.); — N. *sikár* (MagyGyógyn. 37); *sikár* (Csapody–Priszter, MNövSz. 209). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A *sikár* a R. *sikárol* 'sikál' alakból származik, ez talán az igenévszói *síkból* alakult -*r* és -*l* igeképzőkkel. A *sikár* elvonással jött létre a *sikárolból*. A névadás magyarázata, hogy

a mezei zsurlót edények tisztítására, sikálására használták. Vö. **sikló**.

TESz. *sikál* a.; EWUng. *sikál* a.

sikkantyúfű 1783: *Sikkantyu-fű* (NclB. 329); 1798: *Sikkantyu-fű* (Veszelszki 314–5). **J:** 'Succisa pratensis; ördögharaptafű'. ■ **sikkantyú 1. 1807:** *Sikkantyu* (Magy. Fűvészk. 123). **J:** 'Knautia; varfű'. — **mezei ~ 1807:** *mezei Sikkantyu* (Magy. Fűvészk. 123). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'. ■ **2. 1807:** *Sikkantyu* (Magy. Fűvészk. 123). **J:** 'Succisa pratensis; ördögharaptafű'. — **csonkagyöke-rű ~ 1807:** *tsonkagyökerű Sikkantyu* (Magy. Fűvészk. 123). **J:** 'Succisa pratensis; ördögharaptafű'. ■ **3. N. sikkantyú** (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 221). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics, elsősorban a tavaszi levelek'.

A *sikkantyú* eredete ismeretlen, esetleg kapcsolatban lehet a *sikkad* 'eltűnik, elvész' igével, mivel az ördögharaptafű gyökerének egy darabja hiányzik, a gyökér ezért csonka. A varfű (1.), az ördögharaptafű (2) és az őszi kikerics (3.) *sikkantyú* nevét a *sikkantyúfű* névből vonták el, Diószegi–Fazekas nemzetségnévvé is tette: 'Knautia' (1.). A varfű (1.) és az őszi kikerics (3.) *sikkantyú* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel jöhetett létre; a varfűvet (1.) var, rüh, fekély, kelés, sennye-dék megsemmisítésére használták, talán így kapcsolható a *sikkad* 'eltűnik, elvész' jelentéséhez, az 'őszi kikerics' (3.) szintén „hiányos” növény, mivel a növény levelei és virágai teljesen külön fejlődnek ki, tavasszal csak levelek nőnek, majd elszáradnak, ősszel pedig csak virágok bontanak szirmot, a növénynek ekkor már nincs levele.

TESz. *sikattyú* a., *sikkaszt* a.; EWUng. *sikattyú* a., *sikkaszt* a.

sikló 1792: *sikló* (SzD.). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'. — ~**fű** N. *siklófű* (Csapody–Priszter, MNövSz. 209). **J:** 'Equisetum; zsurló'.

A *sikló* 'állat, nem mérges kígyó' jelentése 1808-ban (TESz.) jelent meg, tehát itt valószínűleg nem az állatnévvel van dolgunk. A *sikló* a nomenverbum *síkból* alakult *l* igeképzővel és -*ó* igenévképzővel, ugyanebből a *sik* töből ered a *sikál*. A névadás magyarázata,

hogy a mezei zsurlót edények tisztítására, sikálására használták. Vö. **sikár**.

TESz. *siklik* a.; EWUng. *siklik* a.

siklófü l. **sikló**

silány, sillyán l. **csalán**

simítófü 1775: *Simittó-fü* (Csapó 270); 1813: *Símítófü* (Magy. Fűvészk. 2. 387). **J:** 1775: 'Equisetum arvense; mezei zsurló'. l 1813: 'Equisetum; zsurló'. ll **ólomsimító 1798:** *olom-fimittó* (Veszelszki 205). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A *simítófü* a *sima* melléknév -t és -ó képzős származéka, a névadás magyarázata, hogy a mezei zsurlót edények tisztítására használták. A névalkotásra hatással lehetnek idegen nyelvi megfelelők; vö. ném. *Scheuerkraut* 'súrolófü', *Putzkrout* 'tisztítófü'. Az *ólomsimító ólom* előtagja a ném. *Zinnkraut* fordítása; vö. **ónfü**. Vö. **tálmosófű**.

sípfü 1775: *Sip-fü* (Csapó 49); 1783: *Sip-fü* (NclB. 347). **J:** 'Conium maculatum; foltos bürök'.

A *sípfü* talán német mintára jött létre; vö. R. ném. *Scharpenpiepen* (< ném. *Pfeife* 'síp'), *Schernfleut* (< ném. *Flöte* 'furulya'). A névadás alapja a foltos bürök hosszú, sípszerű szára.

Marzell *Conium maculatum* a.

sipka l. **csipke**

sírfü 1903: *sírfü* (Hoffmann–Wagner 96). **J:** 'Sedum acre; borsos varjúháj'.

A *sírfü sír* előtagja 'temetkezésre szolgáló gödör, illetve a gödör fölé emelt halom' jelentésű, a névadás magyarázata, hogy a növényt sírokra ültetik.

sisakfü 1. 1775: *Sisak-fü* (Csapó 264); 1798: *Sisak-fü* (Veszelszki 62). **J:** 'Aconitum anthora; méregölő sisakvirág'. — **sárga ~ 1783:** *Sárga Sifak-fü* (NclB. 380); 1807: *sárga Sisakfü* (Magy. Fűvészk. 317). **J:** 'ua.'. l **szelíd ~ 1775:** *Szelid fíjak-fü* (Csapó 264); 1783: *Szelid Sifak-fü* (NclB. 380). **J:** 'ua.'. ll **2. 1775:** *Sifak-fü* (Csapó 133); 1903: *sisakfü* (Hoffmann–Wagner 109). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'. — **kék ~ 1783:** *Kék Sifak fü* (NclB. 379); 1798: *kék fíjak-fü* (Veszelszki 319). **J:** 'ua.'.

A *sisakfü* a lat. *Aconitum* (< lat. *aconitum* 'vaskalap') fordítása, a nemzetségre jellemző

sisakszerű virágformára utal. A *szelíd* jelző arra utal, hogy a sisakfü mérgező növények ellenszere: „ez a 'fü minden egyéb ártalmas füveknek mérge” (Veszelszki 62). A *sárga* 'méregölő sisakvirág' (1.) jelző a virág színére vonatkozik; a *kék* jelző a másik *Aconitum*-faj virágjának 'Katika-sisakvirág' (2.) színére utal. Vö. **sisakvirág**.

Marzell *Aconitum anthora* a.

sisakvirág 1841: *sisakvirágnak* gr. (Barra 7); 1998: *sisakvirág* (Priszter 290). **J:** 'Aconitum; sisakvirág'. **1.** — **méregölő ~ 1807:** *méregölő Sisakvirág* (Magy. Fűvészk. 317); 1998: *méregölő sisakvirág* (Priszter 291). **J:** 'Aconitum anthora; méregölő sisakvirág'. l **szelíd ~ 1903:** *Szelid sisakvirág* (Hoffmann–Wagner 110). **J:** 'ua.'. ll **2.** — **alpesi ~ 1998:** *alpesi sisakvirág* (Priszter 291). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katika-sisakvirág'. l **havasi ~ 1948:** *Havasi sisakvirág* (Magy. Gyógyn. 97). **J:** 'ua.'. ll **3.** — **farkasölő ~ 1807:** *farkasölő Sisakvirág* (Magy. Fűvészk. 317); 1998: *farkasölő sisakvirág* (Priszter 291). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'. l **bársonyos ~ 1998:** *bársonyos sisakvirág* (Priszter 291). **J:** 'ua.'. l **rókaölő ~ 1903:** *rókaölő sisakvirág* (Hoffmann–Wagner 110). **J:** 'ua.'.

A *sisakvirág* valószínűleg a ném. *Helmblum* tükkörfordítása, a *virág* magyarázó utótag, a név a nemzetségre jellemző sisakszerű virágformára utal: „a virág takaróleveleinek sisak formájú összessége” (CzF.). A virágokat fejfedőhöz (sisakhoz, kalaphoz, csuklyához stb.) hasonlító elnevezések szinte minden idegen nyelvben megtalálhatók: ném. *Eisenhut* 'vaskalap', *Kappenblumen* 'sapkavirág'; holl. *helmbloem* 'sisakvirág'; ang. *helmet flower* 'sisakvirág'. A *méregölő* és a *szelíd* jelző arra utal, hogy a méregölő sisakvirág (2.) mérgező növények ellenszere. Az *alpesi* és *havasi* jelzők a Katika-sisakvirág (2.) előfordulási helyét jelzik: elsősorban az alhavasi és havasi övben fordul elő. A *farkasölő* és *rókaölő* jelzők a farkasölő sisakvirág (3.) mérgező erejét jelzik, farkast, rókát, kutyát mérgeztek velük. A *bársonyos* jelző a sárga, bársonyos virágokra utal. Vö. **sisakfü**.

Marzell *Aconitum anthora* a., *Aconitum*

napellus a.; Genaust *Aconitum* a., *ánthóra* a. — **Ö: Katika-sisakvirág** (→ **Katika-répa**).

skarlátfű 1578: *Ifcarlát fű* (Melius 122a); 1775: *Skárlát-fű* (Csapó 234); 1783: *Skárlát (Iskárlát) fű* (NclB. 322). **J:** 'Salvia sclarea; muskotályzsálya'.

A *skarlátfű* a növény lat. *sclarea* nevének hatására jött létre, a névadásra a ném. *Scharlachkraut* (Csapó 234), *Scharlach*, *Scharley-kraut* (Veszelszki 253) is hatással lehettek. A névadás magyarázata, hogy a növény „Virágai ... verefellök” (Csapó 234).

Genaust *Sclaréa* a.

skarlátszálya 1783: *Skárlát-'Sálya* (NclB. 322); 1798: *Skárlát-'Sálya* (Veszelszki 253); 1841: *skárlát zsályának* gr. (Barra 308). **J:** 'Salvia sclarea; muskotályzsálya'.

A *skarlátszálya* a ném. *Scharlachsälbei* mintájára jött létre, az előtagra l. *skarlátfű*, az utótagra l. *zsálya*.

skorbutfű 1998: *skorbutfű* (Priszter 340). **J:** 'Cochlearia officinalis; orvosi kanálfű'.

A *skorbutfű* a ném. *Skorbutkraut* tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a C-vitamin felfedezése előtt ínybetegségek gyógyítására, szájöblítésre használták az orvosi kanálfüvet.

Marzell *Cochlearia officinalis* a.

snidling 1998: *snidling* (Bremness 142). **J:** 'Allium schoenoprasum; metélőhagyma'.

A *snidling* a ném. *Schnittlich*, *Schnidl*, *Schnittlig* 'ua.' átvétele.

Marzell *Allium schoenoprasum* a.

sobraborifű 1590: *Coriandrum: Sobrag bors fu* (SzikszF.: RMGL. 257); 1775: *Sobrák-bori-fű*, *Sobra-bori-fű* (Csapó 141); 1783: *Sobrákbori-fű*, *Sobrabori-fű* (NclB. 349). **J:** 'ua.'. || **sobrabori 1813:** *Sobrabori* (Magy. Fűvészk. 2. 387). **J:** 'Coriandrum sativum; kerti koriander'.

A *sobraborifű* többszörösen összetett szó. A *zsebrák* előtag 'szegény, szűkölködő ember, koldus' jelentésben 1456 k.-tól adatolható, a *zsebrák* szláv eredetű; vö. szb.-hv. N. *žebřák*; cseh *žebřák*; szlk. *žobřák*; f.-szorb *žebřak*; *žebřjak*; le. *žebřak* 'koldus'. A *bors* elem arra utal, hogy a termék gömbölyű alakja hasonló a borshoz 'Piper', de a kerti koriander termése gyenge minőségű, olcsó bors volt,

amelyet a szegény emberek használtak; a *fű* magyarázó szerepű. A kerti koriander gömbölyű termése tehát a 'szegény emberek bors' volt. Hasonló szemléletű névadásra l. még a növény *cigánypetrezselyem* elnevezését, ahol a név azt fejezi ki, hogy a növényen a szegény, egyszerű emberek a petrezselymet helyettesítették.

MNy. 87: 359: 361, MNy. 89: 91; TESz. *zsebrák* a.; EWUng *zsebrák* a.

sobrákbori l. **sobraborifű**

sokbütykű-gyöngyvirág l. **gyöngyvirág**

sokgyökerűfű, **soktérdűfű** l. **soktérdű-gyökere sfű**

soktérdű salamonpecsét l. **salamonpecsét**

soktérdű-gyökere sfű 1578: *Soc terdű gyökere fű* (Melius 185). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'. || **sokgyökerűfű XVI. sz.:** *Sok giekoerw fw* (SzegSz. I: 410). **J:** 'Polygonatum; salamonpecsét'. || **soktérdűfű 1. 1578:** *foc terdű fű* (Melius 183). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'. || **2. 1775:** *Soktérdű-fű* (Csapó 236); 1783: *Soktérdű fű* (NclB. 357). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'.

A *soktérdű-gyökere sfű*, *sokgyökerűfű* és a *soktérdűfű* a növények gyökerén található csomókra utaló elnevezések, amelyre a legtöbb szerző utal: „feier viragu fiju, fok bötke vaon mint az porczogo auagy dizno palitnak, chak hogy föl nõ” (Beythe 96a), „A' gyökere ... bútzkós” (Veszelszki 354), „A' gyökere ... butzkos” (Csapó 237). A *soktérdű-gyökere sfű* egyedi adat, részben Melius önálló alkotása, de felhasználta a lat. *Polygonatum* (Melius 185) (< lat. *poly* 'sok'; lat. *gony*, gen. *gónatos* 'csomó') nevet; névadását így indokolja: „Soc bötököye vaon” (uo. 185). A *sokgyökerűfű* is egyedi adat, szintén a lat. *Polygonatum* fordítása. A *soktérdűfű* 'madárporcsin' (1.) Melius alkotása, a lat. *Polygonum* fordítása, Melius így magyarázza: „*Polygonum* Görögül, az az, *foc terdű fű*” (Melius 183). A név arra utal, hogy a növény szárán csomók vannak. A *soktérdűfű* 'orvosi salamonpecsét' Csapó debreceni főorvos munkájából adatolható először, akinek fő célja az orvosilag használható növények magyar nyelven történő ismertetése volt, valószínűleg Melius *soktérdű-gyökere sfű* ne-

véből vonta el a *soktérdfű* növénynevet. Vö. **pecsétészű, sokbütykű-gyöngyvirág** (→ **gyöngyvirág**).

sólyomcsemege 1792: *sólyomcsemege* (Nedeliczi 186); — N. *sólyomcsemege* (Kert-Lap. 17: 244). **J:** 'Trapa natans; csemege-sulyom'. || **csemege-sulyom 1807:** *tsemege Sulyom* (Magy. Fűvészk. 132); 1998: *csemege-sulyom* (Priszter 525). **J:** 'ua.'

A *sólyom* népetimológiás alakulat a **sulyom** növénynévből. A *sólyomcsemege* utótagja arra utal, hogy a növény termését fogyasztották, finom őszi csemegeként számított a XVIII. sz.-ban, Veszelszki így ír róla: „legelső minden őzsi tsemegék között, és ritka a kofa, a ki *sulyomot* nem árúlna” (Veszelszki 427–428). Diószegi Orvosi fűvészkönyve a *tsemege Sulyom* (Magy. Fűvészk. 2. 367) nevet javasolja a R. **vízidió** (→ **dió**), **vízigesztenye** (→ **gesztenye**) helyett, a *csemege-sulyom* a növény hivatalos neve. A *csemege* magyarázatára l. még **csemege-mandula**.

som l. **leány-, nyúl-**

somkóró 1813: *Somkóró* (Magy. Fűvészk. 2. 387); 1998: *somkóró* (Priszter 427). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'. — **orvosi ~ 1948:** *Orvosi somkóró* (Magy-Gyógyn. 145); 1998: *orvosi somkóró* (Priszter 427). **J:** 'ua.'. — **~fü 1775:** *Somkoro-fü* (Csapó 239); 1783: *Somkóró-fü* (NclB. 406). **J:** 'ua.'. || **sonkolykóró** N. *sonkolykóré* (MagyGyógyn. 145). **J:** 'ua.'

A *somkóró* összetett szó, az ötör. eredetű *som* előtag talán hasonlóság alapján került a névbe, a virágok sárga színűek, mint a som 'Cornus' virágai; a *kóró* utótag magyarázó szerepű. A *sonkolykóró* népetimológiás alakulat, a *sonkoly* 'valaminek az alja, seprűje' jelentésű.

TESz. *sonkoly* a.

somkórólóhere 1807: *Somkóró Lóhere* (Magy. Fűvészk. 423). **J:** 'Melilotus officinalis; orvosi somkóró'.

A *somkórólóhere* összetett szó, Diószegi-Fazekas alkotása, az előtagra l. **somkóró**, az utótagra l. **lóhere**.

sonkolykóró l. **somkóró**

sódsi 1. 1783: *Sódsi* (NclB. 360); 1792: *sódsi, sózdsi* (SzD. *só* a.); 1798: *Sódsi* (Ve-

szelszki 21); — N. *sósnya* (Nyr. 63: 132); *sózszya* (Nyatl. 73). **J:** 'Rumex acetosa; mezei sóska'. || **2. 1807:** *Sódsi* (Magy. Fűvészk. 276). **J:** 'Oxalis; madársóska'.

A *sódsi* valószínűleg Benkő alkotása, 'mezei sóska' jelentésben használja, valamint **fecskesódsi** összetételben 'erdei madársóska' jelentéssel is feltűnik nála a növénynév. A *sódsi* a **sóska** -di kicsinyítő képzős alakja, a növénynevet Diószegi-Fazekas tette nemzetiségnévvé 'Oxalis'.

Ö: fecske-, madár-.

sóska 1. 1430 k.: acetosa: *sosca* (SchlGl.: RMGl. 617); 1500 k.: De acetosa: *Soska* (StrassbGl.: RMGl. 617), Acetosa: *Soska* (CasGl. b): RMGl. 617); 1520 k.: Acetosa: *soska* (Herb. b): RMGl. 617), Acetosa: *soska* (Növ.: RMGl. 617); 1578: *Sóska* (Melius 69a). **J:** 'Rumex acetosa; mezei sóska'. — **mezei ~ 1783:** *Mezei Sóska* (NclB. 360); 1798: *Mezei Sóska* (Veszelszki 21); 1998: *mezei sóska* (Priszter 486). **J:** 'ua.'. | **nagy ~ 1775:** *Nagy sóska* (Csapó 266). **J:** 'ua.'. | **réti ~ 1998:** *réti sóska* (Priszter 486). **J:** 'ua.'. || **2. 1584:** *Soska* (Clusius-Beythe 23). **J:** 'Oxalis acetosella; erdei madársóska'. — **apró ~ 1775:** *Apró sóska* (Csapó 267); 1783: *Apró Sóska* (NclB. 369). **J:** 'ua.'. | **háromlevelű- 1520 k.:** Alleluya, ut, luywla, panis cuculi: *harom lewelew soska* (Növ.: RMGl. 617); 1775: *Három levelű sóska* (Csapó 267). **J:** 'ua.'. || **3. — fái ~ 1525 k.:** Berberis: *faÿsotka* (Ortus: RMGl. 617); 1577 k.: *Faÿ fofkat* gr. (OrvK. 349/9); 1664: *Fái Sóskaarúl* gr. (Lippay III: 224); 1783: *Fái Sóska* (NclB. 359); — N. *fáji sózsnya* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 208). **J:** 'Berberis vulgaris; sóskaborbolya'. — **~fa XVI. sz. v.:** Berberis: *Soska ffa* (De Herbis: RMGl. 214); 1783: *Sóska-fa* (NclB. 359); 1998: *sóskafa* (Priszter 314); — N. *sóskafa, sózsnyafa* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 208). **J:** 'ua.'. | **tövis- N. tövis-sóska, tüvis-sóska** (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 208). **J:** 'ua.'. | **~tövis 1783:** *Sóska-tövis* (NclB. 359); 1798: *Sóska-tövis* (Veszelszki 92). **J:** 'ua.'

A *sóska* 'mezei sóska' (1.) származékszó, a *só* főnévből (eredeti jelentése 'savanyú ízű') jött létre -s melléknévképző és -ka kicsinyítő

képző kapcsolatával. Az erdei madársóska (2.) első megjelenése 1520 k.: *három lewelew soska*, hasonlóság alapján kapta *soska* nevét, a levelek íze savanyú, a *háromlevelű* jelző magyarázata, hogy a növény levelei három, lóherére emlékeztető levélkéből állnak. A sóskaorbolya (3.) fás szárú, bokros növény, első megjelenése: a *fái soska* (1525 k.), ill. *sóskafa* (XVI. sz. v.) összetétel, a *fái* jelző, ill. a *fa* utótag magyarázó szerepű, elkülöníti a bokroszerű növényt a földön található, nagy levelű sóskaaktól. A sóskaorbolya (2.) savanyú termés és levele hasonló a sóska levelének ízéhez, ezen hasonlóság alapján kapta a *sóskafa* nevet, l. még *sóskaorbolya*. Vö. *sósdí*.

TESz. *só a.*, *sóska a.*; EWUng. *só a.*, *sóska a.* — **Ö:** *fecske-*, *leány-*, *ló-*, *madár-*, *nyúl-fa*.

sóskaorbolya 1807: *sóska Borboja* (Magy. Fűvészk. 237); 1998: *sóskaorbolya* (Priszter 314). **J:** 'Berberis vulgaris; sóskaorbolya'.

A *sóskaorbolya* összetett szó, előtagjára l. *sóska*, a névadás alapja, hogy a levél és a bogycók savanyú ízűek; az utótagra l. *borbolya*. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *sóska Borboja* (Magy. Fűvészk. 2. 387) nevet javasolja a R. *leánysom*, *sóskafa* (→ *sóska*) és *ürömborbolya* helyett.

sóskalórom — **erdei ~ 1807:** *erdeisóska Lórom* (Magy. Fűvészk. 239). **J:** 'Rumex acetosa; mezei sóska'.

A *sóskalórom* összetett szó, az előtagra l. *sóska*, az utótagra l. *lórom*.

sóskatövis l. sóska

sömörfű 1590: Ranunculus: *Sömör fű*, hunior fű, vagy beka fű, vizi apium (SzikszF.: RMGl. 86); 1775: *Sömör-fű* (Csapó 34). **J:** 'Ranunculus flammula; békaboglárka'.

A *sömörfű* valószínűleg a lat. *Scrophularia minor* (lat. *Srophularia* < *scrōfulae* 'torokdagadás, torokduzzanat') mintájára keletkezett, a névadás alapja, hogy a növényt golyvák, súlyok, sömörök, szemölcsök gyógyítására használták. A névadás magyarázatára l. még *súlyfű*.

spárgafű 1525 k: Zparagus: *spargafű* (Ortus: RMGl. 619); 1578: *Spárga fű* (Melius 148); XVI. sz. v.: Asparagus: Njwl' arnik. *Spárga fű*. Kaláris forma gyümölcsű fű.

Nyúl árnyék fű. Sparga (De Herbis: RMGl. 619). **J:** 'Asparagus officinalis; közönséges spárga'. || **spárga 1577 k.:** *Sparga* (OrvK. 33/26); 1578: *Afparag* (Melius 148); 1583: *Sparga* Asparagus (Clusius–Beythe 3: BotTört. 127); 1590: Asparagus: Nyul arnyek, alii, *sparga*, alii Isten loua farka (SzikszF.: RMGl. 220); 1595: Asparagus: Spargen: *Sparga* (Ver.: RMGl. 619); XVI. sz. v.: Asparagus: Njwl' arnik. Spárga fű. Kaláris forma gyümölcsű fű. Nyúl árnyék fű. *Sparga* (De Herbis: RMGl. 619); 1998: *spárga* (Priszter 307); — N. *spárángel*, *spárga aszpirántus* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 206). **J:** 'ua.'. — **étkezési ~ 1998:** *étkezési spárga* (Priszter 307). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1998:** *közönséges spárga* (Priszter 307). **J:** 'ua.'. || **aszparágusz 1998:** *aszparágusz* (Priszter 307); — N. *spárga aszpirántus* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 206). **J:** 'ua.'.

A *spárga* olasz eredetű (vö. ol. R. *spargo*, velencei *sparego*, friuli *sparg* 'spárga'), ennek forrása a lat. *asparagus* (< gör. *ἀσπάραγος* 'fiatal hajtás, kerti spárga'). A *spárga* először *fű* magyarázó utótaggal jelent meg, majd ebből vonták el a *spárga* alakot. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. (*gemeiner*) *Spargel*; hv. *šparga*, *šparoga*; or. *acnapazyc*. A szakny.-i *aszparágusz* (1998) a lat. *Asparagus* átvétele, az *aszpirántus* népetimológiai alakulat.

TESz. *spárga*¹ a. EWUng. *spárga*¹ a.

spárganyúlárnyék 1807: *Spárga Nyúlárnyék* (Magy. Fűvészk. 232). **J:** 'Asparagus officinalis; közönséges spárga'.

A *nyúlárnyék* nemzetségnév 'Asparagus', Diószegi–Fazekas alkotása, a *spárga* megkülönböztető elem. Vö. **spárgafű**.

spenót 1500 k.: Spinacha: *Spencz* (TESz.). **J:** 'Spinacia sp.; spenót'. — **vad~ 1783:** *Vad Spinátz* (NclB. 344). **J:** 'Chenopodium bonus-henricus; parajlibatop'.

A *spenót* vándorszó; vö. ném. *Spinat*, N. *spenat*, *spenot*, *spinád*, *spinaz*, *spinazie*, szász E. *špinát*, *španát*; sp. *espinaca*; fr. *épinard*, R. *espinach*; ol. *spinace*; rom. *spanac*, *spinat*. A parajlibatop *spenót* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növény „le-

velét pedig mint spinótot megehetni” (Barra 369). A *vadspenót* a ném. *wilder Spinat* (NclB. 344) fordítása.

Marzell *Chenopodium bonus-henricus* a.

spikanárd 1554: „Továbbá az *spikanard*-olajat kegyelmednek meg szolgáljuk” (TESz.); 1578: *Spicanard* (Melius 127a); 1590: Nardus: *Spichinard*, va^g leundula (SzikszF.: RMGL. 459); 1783: *Spikanárd* (NclB. 385). **J:** 'Lavandula sp., L. spica p.p.; széleslevelű leundula'.

A *spikanárd* vándorszó; vö. ang. *spikenard*; ném. R. *spicanardi*, *spikenardi*, *spicanard*, *spikenarde*; sp. *espicanardo*; ol. *spicanardi*, *spicanardo*, *spiganardo*, *spigonardo*; rom. *spichinát* 'jó illatú növény, egy fajta leundula'. Mindezek végső forrása a lat. *spica nardi* 'ua.'.

Szabó, Melius 421; Genaust *spica* a.; TESz. *spikanárd* a.; EWUng. *spikanárd* a.

spikinárd l. **spikanárd**

sukollat 1783: 'Sukollat (NomVeg. 427); 1798: 'Sukollat (Veszelszki 185); 1948: *sukollat* (MagyGyógyn. 326). **J:** 'Centaurea cyanus; kék búzavirág'.

A *sukollat* valószínűleg erdélyi népi szó; a név nem került be a köztudatba. Ismeretlen eredetű, talán hasonló felépítésű növénynev, mint a *fuvallat* 'levegőmozgás'.

sulyom 1. 1395 k.: acateca: *zolmu* (BesztSzj.: RMGL. 620); 1405 k.: acatega: *fuliu^m* (SchlSzj.: RMGL. 620); 1554: „Ferrea instar nucum aquaticarum vulgo *sulyom*” (OkISz.); 1577 k.: *Sulyomnak* Belyth elegych eo^zwe Mezzel” (OrvK. 131/23); 1578: *Sullyom* (Melius 41a); 1590: *Tribulus aquaticus: Sulyom* (SzikszF.: RMGL. 620); 1783: *Súlyom* (NclB. 331); 1807 e.: *Sulyom* (Julow 256); 1998: *sulyom* (Priszter 525); — N. *sujom*, *sólyom* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 296). **J:** 1395 k.: 'Trapa natans; csemege-sulyom'. l 1807 e.: 'Trapa; sulyom'. — **vízi** ~ **1775:** *Vizi fulyom* (Csapó 268); 1798: *Vízi-súlyom* (Veszelszki 427). **J:** 'Trapa natans; csemege-sulyom'. ■ **2.** — **földi** ~ **1775:** *Földi fulyom* (Csapó 268); 1783: *Földi Súlyom* (NclB. 367). **J:** 'Tribulus terrestris; földi királydinnye'.

A *sulyom* alapja talán a *suly*, amely eset-

leg a *sün* állatnév R., N. *sül* változatának mély hangrendű megfelelője. A *sulyom* -m kicsinyítő képzős származék lehet. Jelentésánál az állat és növény közti összefüggést az magyarázza, hogy mindkettő tüskés. Ez a magyarázat azonban kétes, mivel a *sün* állatnévnek nincs mélyhangú változata. A *vízi* jelző a csemege-sulyom (1.) előfordulási helyére utal: „Álló-vizekben, holt erekben, halas-tóokban fzeretnek úfzkálni” (Veszelszki 427). A *földi* jelző megkülönböztető szerepű, a vízben élő csemege-sulyomtól (1.) különbözteti meg a szárazföldön előforduló földi királydinnyét (2.).

TESz.; EWUng. — **Ö:** *csemege*~ (→ *sólyomcsemege*).

sulyomlapu 1578: *Sullyom lapút* gr. (Melius 42). **J:** 'Trapa natans; csemege-sulyom'.

A *sulyomlapu* összetett szó, az előtagra l. **sulyom**, a **lapu** magyarázó utótag, a növény leveleire vonatkozik, mivel nedves helyen, vízekben fordul elő.

sulyomszurdancs 1807: *sulyom Szurdants* (Magy. Fűvészk. 280). **J:** 'Tribulus terrestris; földi királydinnye'.

A *sulyomszurdancs* Diószegi–Fazekas alkotása, az utótag nemzetségnév, magyarázatára l. **szurdancs**, a **sulyom** előtag megkülönböztető szerepű, a növény R. nevének átvétele.

summafestőfű l. **festőfű**

sülyfű 1. 1578: *Sül fű* (Melius 179); 1595: *Suly fiju* (Beythe 56); 1775: *Süly-fű* (Csapó 92). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'. l **kisebbik földi** ~ **1578:** *Kiffebbic földi Sülffünek* gr. (Melius 180). **J:** 'ua.'. l **mezei** ~ **1578:** *Mezei sül fű* (Melius 179a); 1775: *Mezei sül-fű* (Csapó 92). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1807:** *Sülyfű* (Magy. Fűvészk. 387). **J:** 'Polygonatum odoratum; orvosi salamonpecsét'. — **erdei** ~ **1578:** *Erdei Sülffű* (Melius 185a); 1775: *Erdei sülffű* (Csapó 236); 1783: *Erdei Sül-fű* (NclB. 357). **J:** 'ua.'. ■ **3. 1578:** *fzülfű* (Melius 32a). **J:** 'Sedum album; fehér varjúháj'. — **erdei** ~ **1578:** *Erdei Szülfű* (Melius 32a). **J:** 'ua.'. ■ **4. 1583:** *suly fiu* Crassula (Clusius–Beythe 7: BotTört. 132); 1798: *Süly-fünek* gr. (Veszelszki 178). **J:** 'Sedum telephinum subsp. maximum; bable-

velű varjúháj’. — **mezőn termő zöld ~ 1578:** *mezőn termő zöld Sül fűet* gr. (Melius 11a). **J:** ‘ua.’. ■ **5. 1590:** Arum: *Sül fű* (SzikszF.: RMGL. 256); 1775: *Süly-fű* (Csapó 40); 1948: *sülyfű* (MagyGyógy. 47). **J:** ‘Arum maculatum; foltos kontyvirág’. ■ **6. XVI. sz. v.:** Barba Iovis. Semper uium: *Sewl few* (De Herbis: RMGL. 258). **J:** ‘Sempervivum tectorum; kövirózsa’. ■ **7. 1813:** *Sülyfű* (Magy. Fűvészk. 2. 387). **J:** ‘Herniaria hirsuta; borzas porcika’. ■ **8. 1903:** *sülyfű* (Hoffmann–Wagner 127). **J:** ‘Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű’. ■ **9. 1903:** *sülyfű* (Hoffmann–Wagner 96). **J:** ‘Sedum acre; borsos varjúháj’.

A *sülyfű* ‘nyugati salátaboglárka’ (1.) Melius alkotása, a lat. *Scrophularia minor* (lat. *Srophularia* < *scrōfulae* ‘torokdagadás, torokduzzanat’) fordítása. A névadás magyarázata, hogy a növény gyökere göcsörtös, ezeket a gyökércsomókat a dagadt mirigyekhez, duzzanatokhoz stb. hasonlították, és ezért golyvák, sülyök, sömörök, szemölcsök, torokdagadás stb. ellen használták a növényt. Melius a névadást ezzel indokolja: „A gyökere, leuelle, fuccuffa, vize, pora, Marifcas, az az, Strumas, az nagy Gelyuákat, Sülőket el ronttya ha vele kötözöd, mofod gyakran... Ezért hiyác Scrophularia minornac, az az, *Kiffebbic földi Sülűfűnec*” (Melius 179a–180); „Kifatsart levélvel jó fekélyes tagokat mosni; a’ a’ kofzt, és a’ hámlott bőrt le-vifzi” (Veszelszki 375). Az orvosi salamonpecsét (2.) *sülyfű* elnevezése szintén Mélius alkotása; először jelzős alakban tűnt fel: *erdei sülyfű*. A növényt kelések, fakadások gyógyítására használták: „mindőn jómórt es varat el tiztit az ki fachyart leve” (Beythe 96), „Dagadáfokat lágyit és ojlzat”

(Csapó 237), „alutt vért, belső–fakadást tizztít” (Veszelszki 354); vö. a *süly* 1500 k.-tól adatható ‘különféle, keléssel, váladékos duzzanattal járó betegségek’ jelentéssel. A *sülyfű* nevet minden olyan növényre alkalmazták, amely keléseket, duzzanatokot gyógyította: fehér varjúháj (3.), bablevelű varjúháj (4.), foltos kontyvirág (5.), kövirózsa (6.), borzas porcika (7.), göcsös görvélyfű (8.), borsos varjúháj (9.). A húsos levelű növények mint a kövirózsa (6.) leveléből kiperéselt nedv különösen alkalmas volt dagadások, szemölcsök, kelések kezelésére: „Dagadáfokat (inflammationes) el-öfzlátják a’ reá rakott levelek”, „Szömölsöt a’ kezezen, a’ Lábokon pedig a’ tyuk-fzemeket” (Csapó 98) eloszlatja. Vö. **golyvarontófú, görvélyfű, csomorika**.

Melius 179a–180; Szabó, Melius 370, 381; TESz. *süly* a.; EWUng. *süly* a.; Genaust *Scrophularia* a.

süvölténykörte 1578: *Süuöltin kórtuely* (Melius 26); 1783: *Süvöltin körtvély* (NclB. 374); 1998: *süvölténykörte* (Priszter 508). **J:** ‘Sorbus domestica; fojtós berkenye’.

A *süvölténykörte* összetett szó, a *süvöltény* származékszó, a hangutánzó eredetű *si* ige *v-s* töváltozatából jött létre *-lt* képzőbokkal, az előtag jelentése talán ‘apró, vad’, és a valódi körtétől különbözteti meg a fojtós berkenyét; vö. a *süvölvény* a TESz. szerint 1894/1902-től adatható ‘fiatal, növendék <fa, állat>’ jelentésben. A *körte* utótag a termésre utal, a növénynek ‘apró vad körte forma sárgás, de pirosas pettegetésű gyümöltse van, de hogy meg-ehető legyen, ízalmán hevertetik, még meg-puhúl’ (Veszelszki 416).

TESz. *süvölt* a., *süvölvény* a.; EWUng. *süvölt* a., *süvölvény* a.

SZ

szádor 1807: *Szádor* (Magy. Fűvészk. 365). **J:** 'Orobanché; vajvirág'. — **nagy ~ 1807:** *nagy Szádor* (Magy. Fűvészk. 365). **J:** 'Orobanché alba; fehér vajvirág'. || **szádorgó 1966:** *szádorgó* (Csapody–Priszter, MNövSz. 173). **J:** 'ua.'

A *szádor* nemzetségnév Diószegi–Fazekas alkotása, az *Orobanché* nemzetség azért kapott új nevet, mert a növény addig használatos neveit, a *misegyertya* és *istennyila* neveket kigyomlálandónak tartották, mint az összes olyan növénynevet, amelyet „botránkozattással az Istennek szentséges Nevéről” neveztek el (Földi 7–9). A *szádor* nevet a *szád* szóból képezték. A *szád* a *száj* főnév *j* nélküli változatából jött létre *d* denominális névszóképzővel és *r* képzővel; vö. 1055: *zíget zadu* (TA.), jelentése: 'hegyszorosnak, völgynek bejárata, kezdete; üreges tárgynak szája, nyílása'. Diószegi–Fazekas a növényt a virág *szádáról* 'nyílás' nevezte el, a névadás alapja, hogy a szádor virága nyitott szájra emlékeztet, az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó növény. Az elnevezés tehát a növény rendszertani hovatartozását fejezi ki, hasonló szemléleten alapul a *tátika* és az *oroszlánszaj* elnevezés. A *szádorgó* *g* gyakorító képzővel, *ó* folyamatos melléknévi igenév képzővel jött létre a *szádorból*, hasonló felépítésű növénynév, mint a *csavargó* melléknév. A *szádorgó* növénynév talán a *csavargó* 'kószáló' melléknév hatására jött létre, a növény élősködik, terjed, a föld alatt fejlődik, ahol szárának aljával rátapad a gazdanövény gyökerére.

TESz. *száj* a.; *szád* a.; Mollay, Növénynevek 85–88; EWUng. *száj* a.; *szád* a.

szádorgó l. **szádor**

szafior 1948: *szafior* (MagyGyógyn. 327). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'.

A *szafior* idegen szó; a ném. *Saflor* átvétele. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *safflowers*; or. *сафлор*.

szagosfü l. **nagyszagúfü**

szagú l. **dinnye-fü** (→ **dinnyeízűfü**), **egér-fü**, **fokhagyma-fü**, **hagyma-fü**, **nagy-fü**, **szegfű-fü**, **szurok-fü** (→ **szurokfü**), **uborka-fü**

száj l. **kacsa-**, **liba-**, **oroszlán-**

szaka 1. — **~fü 1783:** *Szaka-fü* (NclB. 368). **J:** 'Sedum acre; borsos varjúháj'. || **szaka 1793:** *Szaka* (Földi 57); 1807: *Szaka* (Magy. Fűvészk. 275). **J:** 1793: ? 'Sedum sp.; varjúháj'. | 1807: 'Sedum; varjúháj'. — **borsos ~ 1807:** *borsos Szaka* (Magy. Fűvészk. 276). **J:** 'Sedum acre; borsos varjúháj'. || **2. 1808:** *szaka* (TESz.). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfü'. — **~fü 1903:** *szakafü* (Hoffmann–Wagner 127). **J:** 'ua.'. || **3.** — **bablevelü ~ 1813:** *Bablevelü Szaka* (Magy. Fűvészk. 2. 364). **J:** 'Sedum telephinum subsp. maximum; bablevelü varjúháj'.

A *szaka* bizonytalan eredetű, valószínűleg ótörök jövevényszó, és összefügg a török *saqa-* 'lóg, csüng' igével, a szóvégi *a* megszlárdult birtokos személyrag. A TESz. szerint növénynévként azért alkalmazták, mert a növényfajta levele gumós, mirigyszerű. A névadásra az is hatással lehetett, hogy ezeket a növényeket csomós, mirigyszerű betegségekben használták: súly, szemölcs, pokolvar, „vakaranyér tsútsorodásait” (Magy. Fűvészk. 2. 232) gyógyították velük. Sőt, a legtöbb húsos levelű növény levelét összetörték, majd a kipréselt nedvet, ill. az összezúzott levélhúst

használták fel. Ebben az esetben a ugor, illetőleg finnugor eredetű *szak* (1600 k.: 'kása, pép') szó is közrejátszhatott a névalkotásban. Földi a *szakafű* (1783) összetételből vonta el a *szakát*. A *borsos* jelző magyarázata, hogy a szárított levelek csípős, borsos ízűek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Mauerpfaffer* 'fali bors', *Steinpfaffer* 'kövi bors'. A *bablevelű* jelzőre l. **bablevelűfű**.

TESz. *szak*¹, *szak*² a.; EWUng. *szak*¹, *szak*² a.; UEWb. 457.

szakadást gyógyító fű 1775: *Szakadást gyógyító-fű* (Csapó 227); 1798: *Szakadást gyógyító-fű* (Veszelszki 248). **J:** 'Herniaria glabra; kopasz porcika'. || **szakadást gyógyító 1813:** *Szakadástgyógyító* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'ua.'

A *szakadást gyógyító fű* Csapó alkotása, a *szakadás* a *szakad* 'darabokra török' -ás főnévképzős származéka. A *szakadást gyógyító fű* körülírásos elnevezés magyarázata, hogy a növényt sérv gyógyítására használták; a névadás magyarázatára l. még **tökösséggyógyító**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Bruchkraut* (Veszelszki 248) 'törésfű, szakításfű'.

szakáll — erdei- 1578: *Erdei fűzakáll* (Melius 137a). **J:** 'Alisma plantago-aquatica; vízi hídör'.

Az *erdei szakáll* a lat. *Barba fyluana* (Melius 137a) tükörfordítása, Melius alkotása, a névadásra a ném. *Waldsbart* is hatással lehetett.

Melius 137a.; Szabó, Melius 425; Genaust *Alisma plantago* a. — **Ö:** **bak-**, **császár-**, **pap-**, **kecske-űfű**

szakáll l. **Áron -**, **isten-**

szálkacsék 1807 e.: *Szálkacsék* (Julow 263); 1807: *Szálkacsék* (Magy. Fűvészk. 358). **J:** 'Euphrasia; szemvidító(fű)'. — **szemvidító ~ 1807:** *szemvidító Szálkacsék* (Magy. Fűvészk. 358). **J:** 'Euphrasia officinalis; orvosi szemvidító(fű)'.

A *szálkacsék* nemzetségnév, Diószegi-Fazekas alkotása, névadásukat így magyarázzák: „Némelly porhonjainn fűálka v. töviss vann”, „két alsó porhonja tövönn fűálkás” (Magy. Fűvészk. 358). A *szálka* a *szál* főnév -ka kicsinyítő képzős alakja, a *csék* utótag 'virágporzó' jelentésű, vö: „Porhon vagy Porzó

vagy *Tsék* (Anthera). Ez egy kis zatskó, sokféle formájú, melly virágzaskor kireped, 's kiömlik belőle a'... Hímpor” (Magy. Fűvészk. 7). A névadás alapja, hogy a növény levelei és virágaihoz simuló murvalevelei szálkás fogúak. A *szemvidító* jelző magyarázatára l. **szemnek gyönyörűsége**.

szalonna l. **zsidó-**

szamárbogánccs 1966: *szamárbogánccs* (Csapody–Priszter, MNövSz. 175); 1998: *szamárbogánccs* (Priszter 439). **J:** 'Onopordum acanthium; zamárbogánccs'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges zamárbogánccs* (Priszter 439). **J:** 'ua.'

A *szamárbogánccs* a ném. *Eseldistel* tükörfordítása, a névadás alapja, hogy a növény tüskés, így elsősorban a szamarak fogyasztják.

szamárgyönyörűsége 1578: *Szamár gyönyörűfége* (Melius 48); 1775: *Szamár gyönyörűsége* (Csapó 120). **J:** 'Ononis spinosa; tövises iglice'.

A *szamárgyönyörűsége* növénynevét Melius alkotása: „Görögül Anonis, az az, *Szamár gyönyörűfége*” (Melius 48). A növénynevét részben Melius saját alkotás, részben a lat. *Ononis* (< gör. *ónos* 'szamár') hatására jött létre, mivel a növényt csak a samár legeli. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Ochfenbrech* (Melius 48) [*Ochsenbruch*].

szamárkóró l. **szamártövis**

szamárkörműfű l. **szamárköröm**

szamárköröm 1585: „tussilago: Zamar lapu sima lapu *zamar kőröm*” (Cal. 1096); 1813: *Szamárköröm* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'. — **szamárkörműfű 1775:** *Szamár-körmű-fű* (Csapó 163); 1798: *fzamár körmű-fű* (Veszelszki 216). **J:** 'ua.'

A *szamárköröm* az olasz eredetű *szamár* és a *köröm* 'szaruképződmény az ujjak végén' összetétele. A névadás szemléleti háttere az, hogy a levelek állatkörömré, patára emlékeztetnek: „levelei kalaphoz vagy lókörmöhöz hasonló alakot képeznek” (CzF. 3: 340), valamint az, hogy szamarak, lovak fogyasztották elsősorban a növényt. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *horse-foot* 'lóláb, lópata', *bull's foot* 'ökörláb, ökörpata'; ném. *Huflattich* 'pa-

tasaláta', *Pferdefuss* 'lóláb'; hv. *kopitnjak*, *konjsko-kopito* 'lópata'. Vö. **lőköröm**, **lőkörmű szattyú** (→ **szattyú**), **szamárlapu**.

TESz. *szamárköröm* a.; EWUng. *szamárköröm* a.

szamárlapu 1. 1585: „tussilago: *Zamar lapu* sima lapu zamar kőröm” (Cal. 1096); 1775: *Szamar-lapu* (Csapó 164). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'. **2. 1798:** *Szamar lapú* (Veszelszki 89). **J:** 'Arctium minus; kis bojtorján'.

A *szamárlapu* összetett szó, a *szamar* előtagú összetett szavak csoportjába tartozik, az előtag magyarázata l. **szamárköröm**, a **lapu** utótag a levelek formájára utal. A kis bojtorján (2.) *szamárlapu* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a névadás alapja valószínűleg az, hogy elsősorban szamarak fogyasztják a növényt.

TESz. *szamárköröm* a.; EWUng. *szamárköröm* a.

szamártövis 1. 1350 k.: *scumartiuis* (LeuVG1.: RMGl. 716); 1395 k.: *cartago: zamanthuzc* (BesztSzj: RMGl. 722); 1560 k.: *Acantha* leüce: *Zamar Thöwys* (GyöngySzt.: RMGl. 716); 1590: *Genista*, *genistella*: *Iglitze*, *auagy*, *szamar tóuis* (SzikszF.: RMGl. 349). **J:** 1350 k.: 'Onopordum acanthium; szamárbogáncs'. | 1590: 'Onopordum acanthium; szamárbogáncs | *Ononis spinosa*; tövises iglice'. **2. 1430 k.:** *cardws: zamartivesy* (SchlGl.: RMGl. 716); 1590: *Carduus*: *Bogacz koro*, *auagy*, *szamar tóuis* (SzikszF.: RMGl. 716). **J:** *Dipsacus sativus*; takácsmácsonya'. **3. 1560 k.:** *Batis* genus herbe aculeate sponte nasientis: *kystalne azzony dinnye*: vel: *szamar tówys* (GyöngySzt.: RMGl. 159); 1590: *Tribulus*: *Boytorian*, vagy, *szamar tóuis* (SzikszF.: RMGl. 716). **J:** 'Tribulus terrestris; földi királydinnye'. **4. 1590:** *Centum capita*, et *ononis: Szamar tóuis*, *Remora aratra: Szamar tóuis* (SzikszF.: RMGl. 716); 1775: *Szamar tövis* (Csapó 120); 1783: *Szamar-tövis* (NclB. 401). **J:** 'Ononis spinosa; tövises iglice'. **5. 1775:** *Szamar-tövis* (Csapó 165); 1783: *Szamar tövis* (NclB. 346). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'. || **szamárkóró 1775:** *fzamar-koró* (Csapó 165); 1798: *Szamar kóró* (Veszelszki 144). **J:**

'ua.'. **6. 1775:** *Szamar-tövis* (Csapó 268); 1783: *Szamar-tövis* (NclB. 331); 1948: *szamártövis* (Halmai 87). **J:** 'Trapa natans; csemegecsulyom'. **7. földszinten való ~ N. földszinten való szamártövis** (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 215). **J:** 'Carlina acaulis; szártalan bábakalács'. **8. N. szamártövis** (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 227). **J:** 'Datura stramonium; csattanó maszlag'.

A *szamártövis* 'szamárbogáncs' (1.), a 'tövises iglice' (4.) *szamar* előtagja olasz eredetű, a *tövis* utótagra l. **varjútövis**. A név a lat. *Ononis* (< gör. *ónos* 'szamar') hatására jött létre. A névadás magyarázata, hogy ezeket a tüskés növényeket elsősorban a szamarak fogyasztják „A' szamarak az egész növényt megeszik” (Barra 214). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Eselskraut* 'szamárfü'; *Ononis spinosa*'. A *szamártövis* 'takácsmácsonya' (2.), 'földi királydinnye' (3.) és 'mezei iringó' (5.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növények szintén szúrósak, a szamarak fogyasztják őket. A csemegecsulyom (6.) *R. szamártövis* nevét szintén hasonlóság alapján kapta, a vízben élő növény termése tüskés. A *szamártövis* 'szártalan bábakalács' (7.) szúrós, a *föld szintjén való* jelző arra utal, hogy ez a növény közvetlenül a földön fekszik. A csattanó maszlag (8.) *szamártövis* nevének magyarázata, hogy termése tüskés.

TESz. *szamar-* a.; EWUng. *szamar-* a.

szamóca 1604: „*Szimolcza*: *Eperyllatufú*, *Fragaria*” (MA.: TESz.); 1639: *Szamocza* (TESz.); 1708: *Szimóltza* (PP.); 1784: *fzamótza* (TESz.); 1798: *Szamótza* (Veszelszki 226); 1807: *Szamótza* (Magy. Fűvészk. 304); 1998: *szamóca* (Priszter 378); — N. *csomóca*, *cimóca*, *szemőce*, *szimóca* (MagyGyógyn. 125). **J:** 1604: 'Fragaria sp.; szamóca'. | 1798: 'Fragaria vesca; erdei szamóca'. | 1807: 'Fragaria; szamóca'. — **csattogó ~ 1807: tsattogó Szamótza** (Magy. Fűvészk. 305). **J:** 'ua.'. | **erdei ~ 1948: Erdei szamóca** (MagyGyógyn. 125); 1998: *erdei szamóca* (Priszter 378). **J:** 'ua.'. | **földi eper~ 1807: földieperj Szamótza** (Magy. Fűvészk. 305). **J:** 'ua.'.

A *szamóca* bizonytalan eredetű, talán szláv jövevényszó, vö. N. *samonica* 'vörös

áfonya'; szlk. *smoklica* 'eper'; N. *smolica* 'szeder'. Az első szótag eredetileg valószínűleg *i* magánhangzót tartalmazott, ezt igazolhatja a palatális hangrendi kiegyenlítődéssel keletkezett *szemőce* forma. Az első szótagban *o*-t, *a*-t tartalmazó alakok veláris hangrendi kiegyenlítődéssel eredményei. A hangutánzó eredetű *csattogó* jelző arra utal, hogy a gyümölcs száráról leszakítva csattanós hangot ad: „melynek gyümölte fejéres, nehezenn szakad le” (Magy. Fűvészk. 305). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Knakerbeere* (< ném. *knacken* 'pattogat, csettint') (Veszelszki 226).

TESz. *csattan* a., *szamóca* a.; EWUng. *csattan* a., *szamóca* a.

szaporafű 1. 1395 k.: verbená: *sapara fiu* (BesztSzj.: RMGl. 255); 1405 k.: verbená: *zapara fiw* (SchlSzj.: RMGl. 255); 1470 k.: Berbená: *Sapora fw* (CasGl. a): RMGl. 255); 1520 k.: Verbená : *zaporafy* (Növ.: RMGl. 256); 1525 k.: Uerbená: *Zapora fjw* (Ortus: RMGl. 256); 1578: *Szapora fű* (Melius 144a); 1583: *zapara fiu* Verbená (Clusius–Beythe 8: BotTört. 133); 1590: Hierobotane vel verbená: *Szapora fű* (SzikszF.: RMGl. 256); 1595: *Szapora fiju* (Beythe 106a); 1783: *Szapora-fü* (NclB. 322). **J:** 'Verbená officinalis; vasfű'. — **hím ~ 1775:** *Hím szapora-fü* (Csapó 246); 1783: *Hím Szapora-fü* (NclB. 322). **J:** 'ua.'. **2.** — **büdös ~ 1578:** *büdös Szapora fűnec* gr. (Melius 145a); 1948: *büdös szaporafű* (MagyGyógyn. 117). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. **3.** — **kese-rű ~ 1798:** *kese-rű szapora-fü* (Veszelszki 210). **J:** 'Sisymbrium officinale; szapora zombor'. | **nöstény ~ 1578:** *Nöstinnec* gr. [szaporafű] (Melius 144a); **1775:** *Nöjtén szapora-fü* (Csapó 247); 1783: *Nöjtén Szapora-fü* (NclB. 395). **J:** 'ua.'.

A *szaporafű* összetétel a magyarban keletkezett, a *szapora* (1372 u./1448 k.: 'bőséges, kiadós') előtag szláv eredetű. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. szb.-hv. *spòrřš*; szln. N. *sporřš*; szlk. N. *sporřček* 'vasfű'. A névadás alapja nyilván az, hogy a növényt a középkorban szent és csodálatos erejű fűnek, egyetemmes hatású varázsszernek tartották. A *szaporafű* 'közönséges pásztortáska' (2.), 'szapora

zombor' (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növények felépítése hasonló a vasfűéhez, és sokféle betegség gyógyítására használták őket.

TESz. *szapora* a.; EWUng. *szapora* a.

szaporagalamboc 1807: *szapora Galambotz* (Magy. Fűvészk. 338). **J:** 'Verbená officinalis; vasfű'.

A *szaporagalamboc* Diószegi–Fazekas alkotása, összetett szó, az előtagra l. **szaporafű**, az utótagra l. **galamboc** (→ **galambfű**).

szaporaszegecs 1807: *szapora Szegets* (Magy. Fűvészk. 379). **J:** 'Sisymbrium officinale; szapora zombor'.

A *szaporagalamboc* Diószegi–Fazekas alkotása, összetett szó, a növényt az *Erysimum* 'ma: repesény' nemzetséghez sorolták (ma nem ehhez a nemzetséghez tartozik). Az előtagra l. **szaporafű**, az utótagra l. **zegecs**.

szappanfű 1578: *Szapon fű* (Melius 54); 1775: *Szappan-fü* (Csapó 245); 1998: *szappanfű* (Priszter 492). **J:** 'Saponaria officinalis; szappanfű'. — **orvosi ~ 1998:** *orvosi szappanfű* (Priszter 492). **J:** 'ua.'. | **tajtétkzó ~ 1813:** *tajtétkzó Szappanfű* (Magy. Fűvészk. 2. 377). **J:** 'ua.'. || **szappanozófű 1583:** *Zappanozo fiu* Saponaria (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); 1590: Saponaria: *Szappanyozo fű* (SzikszF.: RMGl. 632); 1775: *Szappanozó-fü* (Csapó 245). **J:** 'ua.'. || **szappangyökér ~ 1948:** *vörös szappangyökér* (MagyGyógyn. 91). **J:** 'ua.'.

A *szappanfű* a lat. szakny.-i *Saponaria* (< *sapo* 'szappan') fordításával keletkezett, mert a növény szaponint tartalmaz, melyből a legtöbb a gyökerében van. Ha megdörzsölik a növény gyökerét, a szaponin a vízben habzik. A *szappanozófű* -z igeképzővel és -ó/ő melléknévi igenévképzővel jött létre. A *tajtétkzó* jelzőre l. **tajtétkzófű**, a *vörös* jelző a gyökér színére utal. A növényt mosásra használták: „Ruha és Gyapny mofni igen iò” (Melius 54a), „a' fű meg-felel a' nevének a' fzenyeknek kimosásában” (Veszelszki 452). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *soapwort*; ném. *Seifenkraut*; hv. *sapunjaća*; fr. *sapponière*, *savonnière*; ol. *saponaria*.

szappanozófű l. szappanfű

szapuka 1807 e.: *Szapúka* (Julow 264);

1807: *Szapúka* (Magy. Fűvészk. 408); 1998: *szapuka* (Priszter 302). **J:** 1807 e., 1807: 'Anthyllis; nyúlhere'. | 1998: 'Anthyllis vulneraria subsp. vulneraria; réti nyúlhere'.

A *szapuka* Diószei–Fazekas alkotása; az Anthyllis nemzetség megnevezése, a névadás alapját a bolyhosan szőrös csészék képezik, amelyek termésérés előtt felfújódnak, Diószei–Fazekas így magyarázza: „Tsész. Felpuffadt, hasas” (Magy. Fűvészk. 408). A *szapuka* a *szapu* 'valamilyen edény' (első megjelenése: 1395 k.) -ka kicsinyítő képzős alakja.

TESz. *szapu* a.; EWUng. *szapu* a. — **Ö:** **nyúl-**.

szár l. cikk-, porcsincikk-

szárazfű 1. 1578: *Száraz fű* (Melius 138a); 1595: *Szaraz fiju* (Beythe 88a); 1775: *Száraz-fű* (Csapó 248). **J:** 'Inula conyzae; erdei peremizs'. | **2. 1775:** *Száraz-fű* (Csapó 105); 1783: *Száraz-fű* (NclB. 388). **J:** 'Origanum vulgare; közönséges szurokfű'.

A *szárazfű* 'erdei peremizs' (1.) a ném. *Dürrwurz* részfordításával keletkezett, az előtagot lefordították, a ném. *wurz* 'gyökér' utótagot a *fű* magyarázó szerepű elemmel helyettesítették; vö. ném. *Gros dürrwurz* 'nagy szárazfű' (Melius 138a). A névadás alapja, hogy a növény száraz területeken nő. A *szárazfű* 'közönséges szurokfű' (2.) elnevezés szintén a növény előfordulási helyére utal: „Terem ... szikár, köves helyeken az egész országban” (Hoffmann–Wagner 121), megtalálható „Száraz talajon az alhavasi tájig” (Hazslinszky, MagyarhonEdényes. 242).

Marzell *Inula conyza* a.

szárcsafű — erdei ~ 1813: *erdei Szárcsafű* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'Hedera helix; erdei borostyán'.

Az erdei borostyán *szárcsafű* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növényt a külföldi, nálunk nem honos hasznos szárcsalián (*Smilax officinalis*) helyettesítőjeként — elsősorban bőrbetegségek kezelésére — alkalmazták. A névadás szemléleti alapja a növény bogoyétermése, amely fekete, mint e madár tollazata.

Marzell *Hedera helix* a.

szárfű 1775: *Szár-fű* (Csapó 212); 1783: *Szár-fű* (NclB. 376). **J:** 'Potentilla reptans; in-

dás pimpó'.

A *szárfű* valószínűleg Csapó alkotása, a névadás alapja, hogy a növény kúszó szára különböző irányokba 30–100 cm hosszúra is megnő.

szarkaláb 1. 1577 k.: *Szarka labnak* az vjzeben olwaz Nadmezeth el (OrvK. 172/24); 1590: *Consolida regia, alii thalictron: Szarka lab, auag, sarka* tyutaray (SzikszF.: RMGl. 443); XVI. sz. v.: *Consolida regalis: zarka lab* (De Herbis: RMGl. 443); 1798: *Szarka-láb* (Veszelszki 118); 1998: *szarkaláb* (Priszter 342); — N. *szarkaláb* (MNy. 39: 254; Kótyuk 82; Ethn. 3: 60; Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 222). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'. — **kék ~ 1807:** *kék Szarkaláb* (Magy. Fűvészk. 316). **J:** 'ua.'. | **mezei ~ 1998:** *mezei szarkaláb* (Priszter 342). **J:** 'ua.'. | **nagy ~ 1577 k.:** „Kértwel trangoth, zakadoth zanýkorth, *Nagy Szarka labat*, fëzd megh ezë-keth feýer borban” (OrvK. 193/32). **J:** 'ua.'. | **vetési ~ 1998:** *vetési szarkaláb* (Priszter 342). **J:** 'ua.'. — **~fü 1577 k.:** *Szarka lab fwnek* gyëkereth (OrvK. 260/23). **J:** 'ua.'. | **~virág 1775:** *Szarkaláb-virág* (Csapó 240); 1783: *Szarka-láb virág* (NclB. 379); — N. *szarkavirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 222). **J:** 'ua.'. | **2. — sárga-1664:** *Sárga szarka-láb* (Lippay I: 81); 1798: *Sárga szarka-láb* (Veszelszki 323). **J:** 'Tropaeolum majus; sarkantyúka'. | **3. — magas ~ 1998:** *magas szarkaláb* (Priszter 356). **J:** 'Delphinium staphisagria; magas szarkaláb'.

A *szarkaláb* 'mezei szarkaláb' (1.) a lat. *pes pice* (< lat. *pes* 'láb', lat. *pica* 'szarka') tükörfordítása. A névadás szemléleti háttere, hogy a növény sarkantyús virága a szarka lábára emlékeztet. Idegen nyelvekben is madár-név és -láb, -karom, -sarkantyú összetételével alakultak a növény nevei: lat. *pes gallina(e)* 'tyúkláb'; ném. *Lerchenklau* 'pacsirtakarom', *Kuckucksblume* 'kakukkvirág'; ang. *lark's-foot* 'pacsirtaláb'; fi. *kukonkannus* 'tyúksarkantyú', *kurjenkannus* 'darusarkantyú'. A sarkantyúka (2.) és a magas szarkaláb (3.) *szarkaláb* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, mind a két növény virágzata hasonlít a mezei szarkaláb (1.) virágjához. A *sárga* jelző a virág színére utal.

Vö. sarkantyúvirág.

Marzell *Delphinium consolida* a.; TESz.; EWUng.

szárnyasvirág N. *szárnyas virág* (Magy-Gyógyn. 96). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'.

A *szárnyasvirág* népi név, a *szárnyas* jelző a virágokon található kiálló képződményekre utal.

szarv l. bak~ (→ bakszarvűfű)

szarvasgyökérfű 1775: *Szarvas gyökér-fű* (Csapó 86); 1783: *Sza[r]vas gyökér-fű* (NclB. 366). **J:** 'Dictamnus albus; nagyzezerjófű'. || **szarvasgyökér 1807:** *szarvas Gyökér* (Magy. Fűvészk. 280). **J:** 'ua.'

A *szarvasgyökér(fű)* valószínűleg a ném. *Hirzwurz* tükörfordítása, a névadás alapja mondai, szarvasokat gyógyítottak a gyökérrel, a történet Theophrastosnal is megtalálható.

Marzell *Dictamnus albus* a.

szarvasnyelv l. szarvasnyelvűfű

szarvasnyelvpáfrány 1998: *szarvasnyelvpáfrány* (Priszter 308). **J:** 'Asplenium scolopendrium; szarvasnyelvpáfrány'.

A *szarvasnyelvpáfrány* a növény mai tudományos elnevezése; a *szarvasnyelv* a R. **szarvasnyelvűfű** előtagjának átvétele, a **páfrány** utótag magyarzó szerepű; a növény páfrányféle.

szarvasnyelvű bordalap l. bordalap

szarvasnyelvűfű 1590: Scolopendria: *Szarvas nyelű fű* (SzikszF.: RMGl. 257); XVI. sz. v.: *Szarvas-nyelű fű* (De Herbis: RMGl. 528); 1775: *Szarvas nyelvű-fű* (Csapó 249); 1783: *Szarvas nyelvű-fű* (NclB. 430); 1948: *szarvasnyelvű fű* (MagyGyógyn. 35). **J:** 'Asplenium scolopendrium; szarvasnyelvpáfrány'. || **szarvasnyelv 1745:** *Szarvas nyelv* (Torkos 8). **J:** 'ua.'

A *szarvasnyelv* tükörfordítás, a R. ném. *Hirfchung* (Csapó 249), *Hirschzunge* tükörfordítása, az -ű melléknévképző, a *fű* magyarzó szerepű utótag. A névadás alapja az, hogy a növény levele lándzsás, nyelv alakú. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *hart's tongue*; cseh *jelenovi jazyk*; fr. *langue de cerf*; ol. *lingua cervina* 'szarvasnyelv'. Vö. **gímnyelv**.

Marzell *Asplenium scolopendrium* a.;

Mollay, Növénynevek 66; Nyr. 12: 177.

szarvastövis 1798: *szarvas tövis* (Veszelszki 335). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútövis'. || **szarvastüsfa** N. *szarvastüsfa* (Magy-Gyógyn. 163). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútövis'.

A *szarvastövis* a növény R. lat. *cervispina cathartica*, *De spina ceruina* (StrassGl.: RMGl. 716) (< lat. *cervus* 'szarvas', lat. *spina* 'tövis') nevének tükörfordítása, a névalkotásra a ném. *Hirfchdorn* is hatással lehetett. A *tövis* utótagra l. **varjútövis**.

szarvú l. bak-fű, kecske-fű

szászfű 1772: „Bervéng vagy *szász füvet*” (TESz.); 1783: *Száfz-fű* (NclB. 343); 1813: *Szászfű* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'Vinca minor; kis meténg'.

A *szászfű* a *szász* 'a németek egyik csoportjához tartozó személy' népnév és a *fű* magyarzó utótag összetétele. A névadás magyarázata talán az, hogy a növényt elsősorban ez a népcsoport használta. Vö. **szászfű**.

szátorja 1807: *Szátorja* (Magy. Fűvészk. 342); 1911: *szádorja* (Cserey, Növényesztár 272). **J:** 'Satureja; pereszleny'. — **borsos ~ 1807:** *borsos Szátorja* (Magy. Fűvészk. 343); 1948: *borsos szátorja* (MagyGyógyn. 237). **J:** 'Satureja hortensis; borsika'.

A *szátorja* Diószegi-Fazekas alkotása, a *Satureja* nemzetség neve, a lat. *Satureja* magyarosításával hozták létre. A *borsos* jelző arra utal, hogy a növény fűszerként használható, ill. illatos, mint a valódi bors; vö. a növény borshoz hasonló illatára utaló egyéb elnevezésekkel: **borsfű**, **borsika**.

Ö: csombor~.

szattyú 1. 1807: *Szattyú* (Magy. Fűvészk. 471). **J:** 'Tussilago; ma nincs ilyen nemzetség'. — **lőkörmű ~ 1807:** *lőkörmű Szattyú* (Magy. Fűvészk. 471). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'. ■ **2.** — **kalapos ~ 1807:** *kalapos Szattyú* (Magy. Fűvészk. 471). **J:** 'Petasites hybridus; közönséges acsalapu'.

A *szattyú* nemzetségnév 'Tussilago' Diószegi-Fazekas alkotása. A névadás alapja, hogy a növény „Vatzka kopafz: Fészke hengeres; pikkelyi egyenlők, a virág tányérjáig érnek, hártya- v. fzattyán formák” (Magy. Fűvészk. 471). A *szattyán* 'bőr, puha bőr' szóból

létrehozott *szattyú* magyarázata, hogy a növény sárga fészkei pikkelyleveles száron ülnek. A *lókörmű* jelzőre l. *szamárköröm*. A közönséges acsalapu (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel kapta nevét, a növény felépítése hasonló a martilapuéhoz (1.), a virágok szintén vastag, burkolt száron ülnek. A *kalapos* jelző magyarázata l. **kalapfű**.

TESz. *szattyán* a.; EWUng. *szattyán* a. —

Ö: martilapu~.

százaranyosfű l. **százforintosfű**

százbötkőjűfű l. **százbütykűfű**

százbütykűfű **1578:** *fáz bötkőű fű* (Melius 183); **1775:** *Száz bötkőjű-fű* (Csapó 226); **1783:** *Száz bötkőjű-fű* (NclB. 363); **1813:** *Százbütykűfű* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'.

A *százbötkőjűfű* Melius alkotása, a lat. *Centum nodia* (< *centum* '100', *nōdus* 'csomó') tükörfordítása: „*Centum nodia, fáz bötkőű fű*” (Melius 183). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Taufendknotten* 'ezercsomójú' (Veszelszki 354); ang. *knotgrass* 'csomófű'.

Genaust *nodiflorus* a.

százfejűfű l. **százfű**

százfejűtövis **1783:** *Százfejű tövisk* (NclB. 346); **1813:** *százfejű, szamár Tövis* (Magy. Fűvészk. 2. 391). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

A *százfejű* jelzőre l. **százfű**. A *tövis* utótag 'tüskés növény' jelentésű, a finnugor eredetű *tövik* ige tövéből keletkezett -s deverbális nomenképzővel és denominális -k képzővel.

UEWb. 520.

százforint N. *százforint* (MagyGyógyn. 294). **J:** 'Bellis perennis; vadszázsorszép'.

A *százforint* népi elnevezés, valószínűleg népetimológiás alakulat a növény **százsorszép** elnevezéséből, de a névadásra hatással lehetett a kis ezerjófű hasonló elnevezése is; vö. **százforintosfű**.

százforintosfű **1783:** *fáz forintos fű* (NclB. 345); **1798:** *fáz forintos fű* (Veszelszki 143); **1948:** *százforintosfű* (MagyGyógyn. 212). **J:** 'Centaurium erythraea; kis ezerjófű'. || **százaranyosfű** N. *százaranyosfű* (MagyGyógyn. 212). **J:** 'ua.'.

A *százforintosfű* valószínűleg magyar alkotás, de a név a lat. *centaurea* hatására jött

létre. A népetimológia a lat. *centaurea* (< gör. *Kéntauros* 'kentaur') szót *centum aurei*-ként '100 arany' értelmezte, a névadás alapja a növény gyógyító hatása, amely száz aranyat ér. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Taufendguldenkraut* 'ezeraranyfű' (NclB. 345). Vö. **centaurea**.

Genaust *Centaurea* a.

százfű l. **százfű**

százfű **1. 1578:** *Száz fű* (Melius 48a); **1775:** *Százfű* (Csapó 165). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'. || **százfűfű** **1775:** *Százfű-fű* (Csapó 165); **1783:** *fáz-fű-fű* (NclB. 346). **J:** 'ua.'. || **százfejűfű** **1798:** *fáz fejű-fű* (Veszelszki 143–4); **1813:** *Százfejűfű* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'ua.'. || **2. 1775:** *Száz-fű* (Csapó 45); **1798:** *Száz-fű* (Veszelszki 165). **J:** 'Vinca minor; kis meténg'.

A *százfű, százfejűfű, százfűfű* a növény R. lat. *centum capita* (< lat. *centum* '100'; lat. *caput*, gen. *capitis* 'fej') nevének fordítása, Melius így magyarázza: „Deakül Iryngus, Centum capita, az az *Száz fű* neue (Melius 48a). A névadás magyarázata, hogy a növénynek sok apró gömb alakú virágfeje van. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Hundertkopf*; ang. *hundred-headed thistle* 'százfejű bogáncs'. A *százfű* 'kis meténg' (2.) népetimológiával keletkezhetett a **százfű** növénynevből, kialakulására hatással lehetett a mezei iringó *százfű* elnevezése is.

százsorszép **1. XVI.** sz. v.: *Premula ueris*. Solidago: *βάβαρ szép* (De Herbis: RMGI. 647); **1708:** „*Százfzor-fzép* nevű virág” (PP. *Bellis* a.); **1783:** *Százfzor fzép* (NclB. 417); **1948:** *Százszorszép* (MagyGyógyn. 294); **1998:** *százszorszép* (Priszter 313); — N. *szásszorszép, szásszorszép* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 208). **J:** 'Bellis perennis; vadszázsorszép'. — **vad~** **1903:** *Vad százszorszép* (Hoffmann–Wagner 174); **1998:** *vadszázsorszép* (Priszter 313). **J:** 'ua.'. — **~virág** **1673:** „Jóságúk és koszoruban valók a majoranna, bársonyvirág, *százszor-szép virág*” (TESz.); **1775:** *Százszor szép virág* (Csapó 249). **J:** 'ua.'. || **2. — nagyobb ~virág** **1775:** *Nagyobb fázfzor fzép virág* (Csapó 206); **1783:** *Nagyobb fázfzor fzép virág* (NclB. 417). **J:** 'Leucanthemum

vulgare; réti margitvirág’.

A százsorszép ’vadszázsorszép’ összetett szó, valószínűleg magyar alkotás, de a név keletkezésére a növény idegen elnevezései is hatással lehetnek; vö. lat. *bellis perennis* (< lat. *bellis* ’szép’, lat. *perennis* ’örök, állandó’); ném. *Tausendschön* (< ném. *tausend* ’ezer’, *schön* ’szép’); cseh, szlk. *stokrása* (cseh, szlk. *sto* ’száz-’, *krása* ’szépség, a szép’). A százsorszép jelző a magyar növénynevekben ’sokszor, sokszorosan, nagyon’ jelentésű. A réti margitvirág (2.) R. lat. neve szintén *Bellis maior* (Melius 137), nevét hasonlóság alapján kapta, a virág hasonlít a vadszázsorszéphez (1.), a nagyobb jelző a virág méretére utal.

Marzell *Bellis perennis* a.

százsorszép-ruker 1807: százsorszép *Rukertz* (Magy. Fűvészk. 480); 1841: százsorszép *rukercz* (Barra 202). **J:** ’*Bellis perennis*; vadszázsorszép’.

A százsorszép-ruker összetett szó, az előtagra l. százsorszép, az utótagra l. rukerc. A név Diószegi-Fazekas alkotása, a *rukerc* nemzetségnév elé a növény R. százsorszép nevét illesztették.

szeder 1. 1395 k.: morum: *zedeyr* (Beszt-Szj.: RMGl. 692); 1405 k.: mor^{us}: *zedery* (SchlSzj.: RMGl.); 1500 k.: De moro: *zedery* (StrassbGl.: RMGl. 635). **J:** ’*Morus* sp; eperfa’. — **török~ 1948:** *törökszeder* (Magy-Gyógyn. 73). **J:** ’*Morus nigra*; fekete eperfa’. — **~fa 1395 k.:** *zedeyri fa* (BesztSzj.: RMGl. 210); 1583: *zedery fa* (Clusius-Beythe 6: Bot-Tört. 131); 1807: *Szederjfa* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 1395 k.: ’*Morus* sp; eperfa’. l 1807: ’*Morus nigra*; fekete eperfa’. — **fái ~ 1525 k.:** Moracelsi: *Fay Zedery* (Ortus: RMGl. 635). **J:** ’*Morus* sp; eperfa’. l **fehér gyümölcsű ~fa 1783:** *Fejér gyümölsü Eperj- (Szederj-) fa* (NclB. 423); 1798: *Fejér gyümölsü Eper, (Szeder-) fa* (Veszelszki 315). **J:** ’*Morus alba*; fehér eperfa’. l **fehér ~ 1664:** *Fejér fzederjed* gr. (Lippay III: 75). **J:** ’ua.’. l **feketé ~fa 1948:** *fekete szederfa* (Magy-Gyógyn. 73). **J:** ’*Morus nigra*; fekete eperfa’. l **török ~fa 1998:** *török szederfa* (Priszter 430). **J:** ’ua.’. l **vörös ~fa 1664:** *vörös fzedery-fára* gr. (Lippay III: 96). **J:** ’ua.’. **2.**

1775: *Szederj* (Csapó 250). **J:** ’*Rubus fruticosus*; földi szeder’. — **erdei ~ 1775:** *Erdei fzeder* (Csapó 250). **J:** ’*Rubus fruticosus*; földi szeder’. l **feketé ~ 1998:** *fekete szeder* (Priszter 485). **J:** ’ua.’. l **vad~ 1998:** *vadszeder* (Priszter 485). **J:** ’ua.’. l **földi ~ 1998:** *földi szeder* (Priszter 485). **J:** ’ua.’. **3. 1783:** *Szederj* (NclB. 375). **J:** ’*Rubus idaeus* subsp. *idaeus*; málna’. — **erdei ~ 1775:** *Erdei fzeder* (Csapó 37); 1783: *Erdei Szeder* (NclB. 375). **J:** ’ua.’. **4. — hamvas ~ 1948:** *Hamvas szeder* (MagyGyógyn. 123); 1998: *hamvas szeder* (Priszter 485). **J:** ’*Rubus caesius*; hamvas szeder’. l **kék ~ 1948:** *kékszeder* (Magy-Gyógyn. 123); 1998: *kék szeder* (Priszter 485). **J:** ’ua.’.

A szeder ismeretlen eredetű szó, kialakulására az eper erős analógiás hatást gyakorolt, a végződés az eperével azonos irányban fejlődött. A szeder eredeti jelentése a TESz. és az EWUng. szerint földi szeder ’*Rubus* sp.’, amely helynévből adatolható: 1193: et uadit ad aquam *Zudurýg* hn. (TESz.), és ebből a gyümölcsök közti hasonlóság alapján fejlődött ki az eperfa ’*Morus* sp.’. A fenti adatok azt mutatják, hogy az eperfa (1.) jelentés tűnt fel elsőként, a fekete, fehér, vörös jelzők a termés színére utalnak. Hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre a szeder ’földi szeder’ (2.), ’málna’ (3.), valamint ’hamvas szeder’ (4.) jelentés, ezeknek a növényeknek a termése hasonlít az eperfa (1.) gyümölcséhez. A hamvas szeder (4.) hamvas és kék jelzője a termés színére vonatkozik, idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *dewberry* ’harmatbogyó’.

Ö: málna~, seregély~.

szedereperfa 1807: *Szederj Eperjfa* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** ’*Morus nigra*; fekete eperfa’.

A szedereperfa összetett szó, Diószegi-Fazekas alkotása, az eperfa (→ eper) utótag nemzetségnév ’*Morus*’, a szeder előtag megkülönböztető szerepű.

szederin 1. 1590: *Rubis ideus: Szederyin* (SzikszF.: RMGl. 636); — N. *sederény, szederina* (MTsz.); *szödérin, szederiny, szödérina, szödörina* (ÚMTsz.). **J:** ’*Rubus* sp.; szeder’. — **~bokor XVI. sz. v.:** *Rubus. Mora*

Baccae. Mora Rubi: cipche bokor. *Szederj-in-bokor* (De Herbis: RMGL. 120). **J:** 'ua.'. **2.** **1590:** Vinca: Folio fű uag *szederyin* (SzikszF.: RMGL. 636). **J:** 'Vinca minor; kis meténg'. **3.** **1667:** *szeder-in* (Lippay 3: 227); 1783: *Szederj-in* (NclB. 375). **J:** 'Rubus idaeus subsp. idaeus; málna'. **4.** **1798:** *Szederj-in* (Veszelszki 385). **J:** 'Rubus caesius; hamvas szeder'.

A *szederin* összetétel, az előtagra l. **szeder**, az utótag *in* 'inda, a növények szárának tövéből eredő hosszú hajtás, kacs' magyarázó elem, a szeder (1.), a málna (3.) és a hamvas szeder (4.) hosszú, tüskés indákat fejleszt. Veszelszki a hamvas szedret (4.) így jellemzi: „mellze nyúló tövifés száiról... esméretes” (Veszelszki 385). A kis meténg (2.) *szederin* neve szintén hasonlóságon alapuló névátvitellel kapta nevét, bár nem tüskés, de hosszú, indás szárrakkal terjedő növény.

TESz. *ín²*; EWUng. *ín²*.

szeg l. lepke~

szegecs 1790 k.: *Szegecs* (Nyr. 85: 211); 1807: *Szegets* (Magy. Fűvészk. 379). **J:** 'Erysimum; repcsény'. — **hagymaszagú ~ 1807:** *hagymaszagú Szegets* (Magy. Fűvészk. 379). **J:** 'Alliaria petiolata; hagymaszagú kányaszombor'.

A *szegecs* nemzetségnév, a *szeg* 'hegyes vaseszköz' (ősi örökség az ugor korból) -es kicsinyítő képzővel létrehozott alakja. A *hagymaszagú* megkülönböztető jelző, arra utal, hogy a növénynek erős hagymaillata van, ha leveleit megdörzsöljük. Diószegi-Fazekas tévesen a *szegecs* 'Erysimum' nemzetséghez sorolja a *hagymaszagú* kányaszombort.

TESz. *szeg a.*; EWUng. *szeg a.* — **Ö: szapora~.**

szegfű 1. 1395 k.: kamamila: *zek phew*; gariofolus idem (BesztSzj. 351, 352: RMGL. 255); 1405 k.: gariofilus: *zeg fiw* (SchlSzj.: RMGL. 637). **J:** 'Syzygium aromaticum szegfűszeg | Caryophyllus sp.; szegfű'. **2.** — **erdei~ 1775:** *Erdei fzeg-fű* (Csapó 257); 1783: *Erdei Szegfű* (NclB. 376). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'. | **vad~ 1583:** *vad zék fiu* Caryophyllata (Clusius-Beythe 3a: Bot-Tört. 130); 1775: *Vad-fzeg-fű* (Csapó 257). **J:**

'ua.'. | **erdei vad~ 1798:** *Erdei vad-fzeg-fű* (Veszelszki 138). **J:** 'ua.'. **3.** — **fehér~ N. Fehér szegfű** (MagyGyógyn. 91). **J:** 'Saponaria officinalis; szappanfű'.

A *szegfű* a *szeg* 'hegyes vaseszköz' (ősi örökség az ugor korból) és a *fű* összetapadásával jött létre a fűszerként használt szegfűszeg termésének megnevezésére, a fa szárított virágbimbójának a szöghöz való alak hasonlósága alapján. Hasonló szemléleten alapuló elnevezésekre vö. k. lat. *clavellus* 'szegfűszeg' (< lat. *clavus* 'szeg'); ném. *Nelke* 'szegfűszeg, szegfű' (< *Nagel* 'szög'); fr. *clou de girofle* 'szegfűszeg' (< fr. *clou* 'szög, girofle' 'szegfűszeg'). A *szegfű* 'szegfűszeg' > 'szegfűvirág' jelentésfejlődését a virágnak a szegfűszeghez hasonló alakja és fűszeres illata magyarázza. A *szegfű* 'erdei gyömbérgyökér' (2.) jelentésben a növény R. lat. *Caryophyllata* [*Dianthus caryophyllus* 'szegfű'] nevének alapján jött létre, de a ném. *Nägeleinkraut* (Csapó 257) is hatással lehetett. Magyarozatára l. még **szegfűszagúfű**. A szappanfű (3.) *szegfű* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növény virága a szegfűhöz hasonló, már Melius is így jellemzi a növényt: „Az virága mint az feiér Székfű” (Melius 54a). A *szegfű* ~ **székfű** növénynevek mindenképpen hatással voltak egymásra, népetimológias hatás is érvényesülhetett.

UEWb. 887. — **Ö: bagoly~.**

szegfűgyökér l. szegfűszagúfű

szegfűibolya — mezei ~ 1578: *Mezei Szekfű luollya* (Melius 171). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'.

A *szegfűibolya* összetett név, az előtagra l. **szegfű**, az utótagra l. **ibolya**. A *szegfűibolya* körülírással elnevezés, Melius alkotása, névadását azzal indokolja, hogy „A virága olyan mint a kerti luollyánac” (Melius 171). Vö. **mezei szőrösibolya** (→ **ibolya**).

szegfűszagúfű 1578: *Szekfű fzagú fű* (Melius 131a); 1948: *szegfűszagúfű* (MagyGyógyn. 129). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'. || **szegfűszagúgyökérű-fű 1775:** *Szeg-fű fzagú gyökérű-fű* (Csapó 257). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'. || **szegfűszagúgyökér 1783:** *Szegfű fzagú gyö-*

kér (NclB. 376); 1798: *Szeg-fű fzagú gyökér* (Veszelszki 138). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'. || **szegfűgyökér 1813:** *szeg-fű*, szerelem *Gyökér*] (Magy. Fűvészk. 2. 372). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'.

A *székfűszagúfű* Melius alkotása, a lat. *Caryophyllata* (< *Dianthus caryophyllus* 'szegfű') alapján alkotta a nevet. A névadás magyarázata, hogy a növény gyökere szegfűszagú: „Mert az gyökere fzin ten olyan fzagu mint az Székfű” (Melius 131a).

Genaust *Caryophyllus* a.

szegfűszagúgyökér l. szegfűszagúfű

szék l. árnyék-tetőfű, csillag-

székér l. ördög-

székfű 1. 1380 k.: Comparui erbas videlicet *zekfw* (Oklsz. Pótl.); 1395 k.: kamamilla: *zek phew* (BesztSzj.: RMGl. 255); 1405 k.: camamilla: *zek fiv* (SchlSzj.: RMGl. 255); 1435 k.: Camamilla: *sek fy* (SoprSzj.: RMGl. 255); 1500 k.: Camomilla: *Zegh fy[w]* (Herb. a): RMGl. 255), *zekefyw* (MNy. 21: 141); 1520 k.: Camamilla: *zeek fy* (Növ.: RMGl. 255); 1525 k.: Camomilla: *Zeek fyw* (Ortus: RMGl. 256); 1533: Chamamellum: Camyllen: *Stek fy* (Murm.: RMGl. 256); 1540 k.: Camomilla: *Zeek fű* (Herb. c): RMGl. 256); 1583: *zékfiu* Chamaemelum siue Camomilla (Clusius–Beythe 6: BotTört. 130); 1590: Chamomilla: *Szeek fű* (SzikszF.: RMGl. 256); 1841: *szikfű* (Barra 207); 1998: *székfű* (Priszter 425). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfű'. | **kerti ~ 1798:** *Kerti-fű-fő* (Veszelszki 155). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1775:** *közönséges fű-fű* (Csapó 253). **J:** 'ua.'. | **mezei ~ 1775:** *Mezei fű-fű* (Csapó 253). **J:** 'ua.'. | **nemes ~ 1578:** *Nemes fű-fű* (Melius 72). **J:** 'ua.'. | **orvosi ~ 1841:** *orvosi székfűnek* gr. (Barra 207), *orvosi székfű* (Barra 228); 1998: *orvosi székfű* (Priszter 425). **J:** 'ua.'. || **székvirág 1948:** *székvirág* (Magy-Gyógyn. 302); — N. *szikvirág* (Magy-Gyógyn. 302). **J:** 'ua.'. | **2. XVI. sz. v.:** Anthemis. Chamomilla: *zeek fw*. eb capor (De Herbis: RMGl. 258). **J:** 'Anthemis cotula; büdös pipitér'. — **büdös ~ 1775:** *Büdös fű-fű* (Csapó 254); 1783: *Büdös Szék-fű* (NclB. 419); 1903: *büdös székfű* (Hoffmann–Wagner

171). **J:** 'ua.'. | **mezei ~ 1798:** *Mezei fű-fű* (Veszelszki 155). **J:** 'ua.'. | **vad ~ 1775:** *Vad fű-fű* (Csapó 254); 1783: *Vad Szék-fű* (NclB. 419). **J:** 'ua.'. | **3. — egyiptomi ~ 1903:** *egyiptomi*, illatozó, olasz, v. római *székfű* (Hoffmann–Wagner 171). **J:** 'Chamaemelum nobile; rómaiszekfű'. | **illatozó ~ 1775:** *Illatozó fű-fű* (Csapó 253); 1783: *Illatozó Szék-fű* (NclB. 418); 1807: *illatozó* v. nemes- v. római-*Székfű* (Magy. Fűvészk. 484). **J:** 'ua.'. | **nemes ~ 1775:** *Nemes fű-fű* (Csapó 253); 1783: *Nemes Szék-fű* (NclB. 418); 1807: *nemes* v. római-*Székfű* (Magy. Fűvészk. 484). **J:** 'ua.'. | **olasz ~ 1783:** *Olaf Szék-fű* (NclB. 418); 1807: *olasz* v. illatozó v. nemes- v. római-*Székfű* (Magy. Fűvészk. 484). **J:** 'ua.'. | **római ~ 1775:** *Római fű-fű* (Csapó 253); 1783: *Római Szék-fű* (NclB. 418); 1797: [végy] *római szeg-fűvet* vagy Kamomillát két marokkal” (TESz.); 1807: *római-Székfű* (Magy. Fűvészk. 484); 1841: *romai székfű* (Barra 205); 1998: *rómaiszekfű* (Priszter 334). **J:** 'ua.'. — **ál ~ 1903:** *Álszékfű, álszékfű* (Hoffmann–Wagner 171). **J:** 'ua.'. | **4. — kerti ~ 1783:** *Kerti Szék-fű* (NclB. 418); 1813: *kerti Székfű*] (Magy. Fűvészk. 2. 389). **J:** 'Tanacetum parthenium; őszi margitvirág'.

A *székfű* 'orvosi székfű' (1.) összetett szó; előtagja vitatott. Az előtag valószínűleg azonos a *szik* 'szikes talajú föld' jelentésű főnévvel, magyarázata, hogy a növény szikes talajon fordul elő, Veszelszki így magyarázza: „a' *fű-fű* nevet tán csak a' *fű-fű* helyekről adták reá, mivel leg-inkább a' *fű-fű* kesken szokott tanyázni” (Veszelszki 155). Ezt a feltevést alátámasztja a növényekre vonatkozó számtalan *szikfű* adat, Diószegi–Fazekas a *Matricaria* nemzetség nevéként a *Székfű* (Magy. Fűvészk. 483) nevet jelöli meg, a nemzetség hivatalos neve ma *székfű* (Priszter 425). A *szék* előtag esetleg kialakulhatott a *szék* 'valaminek a belseje, tojás sárgája' (első megjelenése: 1533) főnévből is, a névadást a növény virágjának fehér szirmokkal körülvett, félgömbszerűen kidudorodó sárga közepe indokolhatja, amely a tojás sárgájához hasonlít. A *büdös pipitér* (2.), a rómaiszekfű (3.) és az őszi margitvirág (4.) az orvosi székfűhöz (1.) való hasonlóság alapján kapta nevét. A *büdös*

pipitér (2.) *büdös, mezei, vad* jelzői az orvosi székfűtől (1.) különítik el a növényt, a *büdös* jelző magyarzatára l. még **ebkapor**. A rómaiszékfű (3.) *nemes* jelzője a lat. *nobilis* 'nemes, előkelő' fordítása. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *noble camomile*; ném. *römische Kamille*. Az őszi margitvirág (4.) „Virági olyak mint a' fűk-fű virágok” (Csapó 170).

Marzell *Geum urbanum* a.; TESz. *szegfű* a., *székfű* a.; EWUng. *szegfű* a.; *székfű* a.; Genauust *nobilior* a.

szeklice 1798: *Szelitzke* (Veszelszki 136); 1807: *Szektitze* (Magy. Fűvészk. 461); 1903: *szeliczke* (Hoffmann–Wagner 162). **J:** 1798: 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'. | 1807: 'Carthamus; szeklice'.

A *szeklice* ismeretlen eredetű, a *szelicke* ~ *szeklice* váltakozásra hatással lehetett a *szék* 'vminek a belseje; tojás sárgája' főnév utalva a virágok sárga színére; vö. 1525 k.: Ratera vel Antera: *Rosa weragh seke* (Ortus: RMGl. 638).

TESz. *székfű* a.; EWUng. *székfű* a. — **Ö:** **sáfrány-**.

székvirág l. **székfű**

szelence 1775: *Szelentze* (Csapó 108); 1783: *Szelentze* (NclB. 357); — N. *szelémce* (Nyatl. 121); *celence, celēnce, szelēmsze, szelince* (ÚMTsz.). **J:** 'Convallaria majalis; májusi gyöngyvirág'.

A *szelence* valószínűleg szlovén eredetű, vö. szln. *solzica* 'gyöngyvirág' (< szln. *sólza* 'könny' kicsinyítő képzős származéka). A szó hangalakját a szláv eredetű *szelence* 'doboz' is befolyásolhatta. A névadás magyarzata, feltehetőleg a virágok gyöngyhöz vagy könnyecsepphez hasonlítható formája.

TESz. *szelence*¹ a, *szelence*² a.; EWUng. *szelence*¹ a, *szelence*² a.

széleslevelűfű — **nagyszagú** ~ **1578:** *nagy fzagu fzeles leuelű fű* (Melius 122a). **J:** 'Salvia sclarea; muskotályzsálya'.

A *széleslevelűfű* Melius alkotása, körülírásos név, amely a növény illatára, ill. levelének méretére utal.

szélfű 1775: *fzél-fű* (Csapó 125); 1783: *Szél-fű* (NclB. 384); 1903: *szélfű* (Hoffmann–Wagner 119). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalin-

caínfű'. — **vad- 1813:** *vad Szélfű* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'ua.'

A *szélfű* Csapó alkotása, a névadás oka az lehet, hogy a növény tavasszal virít, amikor a friss tavaszi szélben az ágak, levelek hajladoznak. A név talán egyéb *szél* előtagú növénynevek hatására jött létre. Vö. **szellőrózsa**.

szélhajtíkáró l. **szélhordtafű**

szélhordtafű N. *szélhordtafű* (Magy-Gyógyn. 182). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'. || **szélhajtíkáró** N. *szélhajtí kóré* (Magy-Gyógyn. 182). **J:** 'ua.'

A *szélhordtafű* és a *szélhajtíkáró* népi nevek, a *szél* 'levegőmozgás', a *hord* 'hosszabb ideig visz', ill. a *hajt* 'mozdít' és a *fű, kóró* magyarzó utótagok összetétele. A nevek alapja, hogy a száraz növényt a szél összelgörgeti a mezőn, a névadás magyarzatára l. még **ördögszekér**. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Wallendistel* 'hullámbogáncs, örvénybogáncs' (Melius 48a), *Laufdistel* 'futásbogáncs' (Veszelszki 210).

szellőrózsa 1903: *szellőrózsa* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'Anemone nemorosa; berki szellőrózsa'. — **berki** ~ **1998:** *berki szellőrózsa* (Priszter 300). **J:** 'ua.'. || **szélrózsza 1798:** *Szél-ró'sa* (Veszelszki 54); 1903: *szélrózsza* (Hoffmann–Wagner 115). **J:** 'ua.'. || **szélvirág 1813:** *Szélvirág* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'ua.'

A *szélrózsza, szellőrózsa* és *szélvirág* a ném. *Windröslein* (Veszelszki 54), *Windröschen, Windrose, Windblume* 'ua.' fordítása. A névadásra a lat. szakny.-i elnevezés hatással volt; vö. lat. *anemone* a gör. *ánemos* 'szél' szóból származik, mert már a legkisebb szél is megmozgatja a virágait. A *berki* jelző a növény előfordulási helyére utal: erdőben, bokros területeken terem; a jelző létrejöhett lat. hatásra; vö. lat. *nemorösus* 'erdős, sűrű lombú', de nem zárható ki a ném. hatás sem; vö. ném. *Waldröschen* 'erdei rózsza', *Buschblume* 'bokorvirág'. Vö. **berekvirág**.

Genauust *Anemone* a.; TESz. *szélrózsza* a.; EWUng. *szélrózsza* a.

szélrózsza, szélvirág l. **szellőrózsa**

szem l. **eb-**, **macska-**, **nyúl-**, **ökör-**, **ökör--**
aranyvirág, ördög-, tyúk-, varjú-
szemerek l. **szemerke**

szemerke 1. 1251/1281: *Zemeryk, Zimiriku* (OkI Sz.); 1269/1269: *zemereg* (TESz.); 1270: *Zemerek* (TESz.); 1578: „A Szőmörkénec vagy Fönnyűfánac dioi, és az fa heya hurut ellen jö” (Melius 18); — N. *szēmērke* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 269). **J:** 1251/1281: ‘egy fajta fenyő, elsősorban *Picea abies*; közönséges lucfenyő’. | 1578: ‘*Picea abies*; közönséges lucfenyő’. — **-fa 1231:** „due arbores *sumurkfa* vocate” (MNy. 22: 67); 1578: *Szőmörke fa* (Melius 17a); 1813: *Szemerkefa* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 1231: ‘egy fajta fenyő, elsősorban *Picea abies*; közönséges lucfenyő’. | 1578: ‘*Picea abies*; közönséges lucfenyő’. ■ **2. 1808:** *szemerke* (TESz.). **J:** ‘*Cotinus coggygria*; sárga cserszömörce’. || **szömörce 1282:** „Ibi est arbor *Zemerche uocata*” (OkI Sz.); 1735: „*Oplus: Szemertze*” (MNy. 1: 362); 1783: *szömörte* (TESz.); 1792: *Szemeritze* (SzD.). **J:** 1282: ? ‘mezei juhar | ? vörösfenyő | ? *Cotinus coggygria*; sárga cserszömörce’. | 1735: ‘mezei juhar’. | 1783: ‘*Cotinus coggygria*; sárga cserszömörce’. — **sárga ~ 1807:** *sárga Szömörtze* (Magy. Fűvészk. 211). **J:** ‘*Cotinus coggygria*; sárga cserszömörce’. — **-fa 1798:** *Szömörtze-fa* (Veszelszki 167). **J:** ‘ua.’. || **cserszömörce 1998:** *cserszömörce* (Priszter 345). **J:** ‘*Cotinus coggygria*; sárga cserszömörce’. — **sárga ~ 1998:** *sárga cserszömörce* (Priszter 345). **J:** ‘ua.’. ■ **3.** N. *szemerk* (Magy Gyógyn. 41). **J:** ‘*Juniperus communis*; közönséges boróka’.

A *szemerek* ‘egy fajta fenyő’ szlovák eredetű; vö. szlk. *smrek* ‘lucfenyő’; cseh *smrk* ‘ua.’, ezek a *szemerke* szláv nyelvi előzményének családjába tartoznak. A *szemerke* déli szláv eredetű; vö. blg. *српика* ‘borókafenyő’; szb.-hv. *smrka* ‘ua.’; szln. *smreka* ‘lucfenyő, vörösfenyő’. Megfelelő szó van több más szláv nyelvben is; a m. R. *szemerek* ‘egy fajta fenyő, *Picea abies*’ előzménye is e szócsaládba tartozik. A *szömörce* bizonytalan eredetű, valószínűleg összefügg a *szemerek* és *szemerke* szláv előzményeivel. A szláv nyelvekből azonban *c*-s változat nem mutatható ki, *č*-s megfelelőkre vö.: blg. *смръч* ‘lucfenyő, boróka, gyalogfenyő’; szb.-hv. *smřč, smřča* ‘ua.’; szlk. *smreč* ‘fenyves’. A magyar *c*-s for-

ma elhasonulással vagy a képzőnek érzett szóvég cseréjével keletkezhetett. A *cserszömörce* *cser-* előtagja déli szláv eredetű (vö. blg. *чеп*; mac. *чеп*; szb.-e. szl. *cerb*; szln. *cēr* ‘cserfa’), eredeti jelentése ‘csertölgy’ (1193), a *cserszömörce* *cser-* előtagjának ‘cserzésre használt’ jelentése van; vö. **cser, cserzőfa**. A *sárga* jelző magyarázata, hogy a növény ‘[sárga fejtéket ad]’ (Veszelszki 167), idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Gelbholz* ‘sárga fa’, *Färberbaum* ‘festő fa’ (Veszelszki 167). A különféle jelentések hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkeztek, a lucfenyő (1.), a vörösfenyő (2.) és a közönséges boróka (3.) fenyőszerű bokrok, ill. fák. A ‘sárga cserszömörce’ (2.) jelentés talán növénytévesztés eredménye, de lehetséges hasonlóságon alapuló névátvitel is, mivel a fenyőfélék kérgét sokoldalúan hasznosítják, akár csak a cserzésre használt sárga cserszömörce kérgét.

BotTört. 49; Kniezsa, SzlJsz. 497; Szabó Attila, Melius 374; TESz. *szemerek* a., *szemerke* a., *szömörce* a.; EWUng. *szemerek* a., *szemerke* a., *szömörce* a.

szemerkefenyő 1783: *Szemerke-fenyő* (NclB. 425); — N. *szēmērcefenyő, szēmērkefenyő* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 269). **J:** ‘*Picea abies*; közönséges lucfenyő’.

A *szemerkefenyő* összetett szó; az előtagra l. *szemerke*, az utótagra l. *fenyő*.

szemerkeluc 1948: *szemerke luc* (Halmai 5). **J:** ‘*Abies alba*; közönséges jegenyefenyő’.

A *szemerkeluc* összetett szó; az előtagra l. *szemerke*, az utótagra l. *luc*.

szemfű, szemgyógyító(fű) l. szemnek gyönyörűsége

szemnek gyönyörűsége 1578: *Szőmnec gyönyörűfege* (Melius 91a). **J:** ‘*Euphrasia officinalis*; orvosi szemvidító(fű)’. || **szemnek való fű 1578:** *szőmnec való fű* (Melius 91a). **J:** ‘ua.’. || **szemvizasztaló 1578:** *Szőm vigasztalo* (Melius 91); 1775: *Szem vigasztalo* (Csapó 255). **J:** ‘ua.’. — **szemvizasztalófű 1783:** *Szem’ vigasztalo-fű* (NclB. 390); 1798: *Szemvizasztalo-fű* (Veszelszki 212). **J:** ‘ua.’. || **szemgyógyító 1590:** *Euphrasia: Len virago fű, auag szem gyogito* (SzikszF.: RMG1. 257). **J:** ‘ua.’. — **szemgyógyítófű 1775:** *Szem gyógyító-fű* (Csapó 255); 1783: *Szem’ gyógyító-*

fű (NclB. 390). **J:** 'ua.'. || **szemfű 1775:** *Szem-fű* (Csapó 255); 1783: *Szem-fű* (NclB. 390). **J:** 'ua.'. || **szemtisztítófű 1775:** *Szem tisztító-fű* (Csapó 255); 1783: *Szem' tisztító-fű* (NclB. 390). **J:** 'ua.'. || **szemvidító — mirigyes szemvidító 1998:** *mirigyes szemvidító* (Priszter 373). **J:** 'ua.'. | **orvosi szemvidító 1948:** *Orvosi szemvidító* (MagyGyógyn. 278); 1998: *orvosi szemvidító* (Priszter 373). **J:** 'ua.'. — **szemvidítófű 1775:** *Szem vidító-fű* (Csapó 255); 1783: *Szem' vidító-fű* (NclB. 390); 1798: *Szem-vidító-fű* (Veszelszki 212). **J:** 'ua.'. — **mirigyes szemvidítófű 1998:** *mirigyes szemvidítófű* (Priszter 373). **J:** 'ua.'. | **orvosi szemvidítófű 1998:** *orvosi szemvidítófű* (Priszter 373). **J:** 'ua.'. || **szemöröm 1841:** *szemöröm* (Barra 352). **J:** 'ua.'. || **szemvigalomfű 1841:** *szemvigalomfű* (Barra 352). **J:** 'ua.'.

A szemnek gyönyörűsége, szemnek való fű, szemvigasztaló, szemgyógyító, szemfű, szemtisztítófű, szemvidító, szemöröm, szemvigalomfű elnevezések arra utalnak, hogy a növényt gyulladt szem gyógyítására használták: „régén nagy becsben tartott, nem volt oly szembaj, mellyben hasznosnak ne mondatott volna” (Barra 353), „a' homályos fzetet világosítja” (Veszelszki 213). A szemnek gyönyörűsége, szemnek való fű, szemvigasztaló Melius alkotásai: „*Euphrasia* Görögül Euphrolyne, az az, *Szömnec gyönyörűsége*”, „*Ophthalmica*, *Ocularia herba*, az az, *fzömnec való fű* (Melius 91a). A szemnek gyönyörűsége a lat. *Euphrasia* (< gör. *euphrasia* 'öröm' < gör. *euphraïnein* 'örül, örvendezik') fordítása, a növénynév jelentése: 'a szemre gyakorolt gyógyító hatásával jóérzést kelt'. A szemnek való fű a lat. *Ophthalmica* (< gör. *ophthalmós* 'szem') és *Ocularia* (lat. *oculus* 'szem') *herba* értelmezésével keletkezett, a szemvigasztaló pedig a ném. *Augentroft* (Melius 91) tükörfordítása. A szemgyógyító, szemfű, szemvidító, szemöröm, szemvigalomfű nevek a lat. *Euphrasia*, lat. *Ophthalmica*, *Ocularia herba*, valamint a ném. *Augentrost* értelmezésével keletkeztek. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *eye bright*; ném. *Augentrost*; or. *очанка*. Vö. *eufrasia*.

Marzell *Euphrasia officinalis* a.; Genaust

Euphrasia a., *Ophthalmophýllum* a.

szemnek való fű, szemöröm, szemtisztítófű, szemvidító(fű), szemvigalomfű, szemvigasztalófű l. szemnek gyönyörűsége

széna — horgas hüvelykű ~ 1595: *horgas hiuelkő zena* (Beythe 28a); 1775: *Horgas hüvelkü fzéna* (Csapó 108). **J:** 'Trigonella foenum-graecum; görögszéna'.

A széna a lat. *foenum-graecum* előtagjának fordításával jött létre, vö. lat. *fenum* 'széna'. A névadás alapja, hogy a növény széna illatú. A horgas hüvelykű magyarázata a hüvelytermés, amely csőrös, 15 cm hosszú, egyenes, felálló; vö. a növény „Harom leuelű, mint az lo here, de hozzu hegyes hiuelkeie vagyion, mint az Babnak olyan maguaij vannak” (Beythe 28a).

Genaust *fōenum-grāecum* a. — Ö: görög--.

szénakék 1578: *Széna kéc* (Melius 37); 1775: *Szénakék* (Csapó 60); 1798: *Széna-kék* (Veszelszki 152). **J:** 'Teucrium chamaedrys; sarlós gamandor'.

A szénakék összetett szó, a széna előtag magyarázata az, hogy a sarlós gamandor mezőkön terem, széna illatú, a növényt fogyasztották, a kék 'saláta' magyarázatára l. kék.

TESz. kék a.; EWUng kék a.

szenna 1577 k.: *sene* (OrvK. 24/7), *senit* gr. (OrvK. 242/26, 37, 319/24, 420/24, 581*/3), *senith* gr. (OrvK. 12/2, 420/23, 427/36, 428/25, 429/4); 1578: *Senát* gr. (Melius 22); 1708: *fenna* (TESz.); 1783: *Senna*, *Sennét* (NclB. 365); 1788: *Sénna* (TESz.); 1793: *Szena* (Földi 39); 1841: *sennának* gr. (Barra 161); 1835: *Szénna* (TESz.); 1998: *szenna* (Priszter 502); — N. *szenes-víz* „Ha a kisgyermek rángató görcsöket kap, olyan vizet itatnak vele, a melyben egy darab parazsat oltottak el. Valószínűnek tartom, hogy a *szenes víz* voltaképpen szennás víz — szennalevél-forrázat — akarna lenni, mint a mely szer, görcsök ellen mint hashajtó, már régtől fogva ismeretes és használatos” (MNY. 14: 100), *szenes-víz* 'szennás víz, szennalevélforrázat' (MTsz.); *szeneflevél* (SzegSz.: TESz.). **J:** 'Senna sp.; szenna'. — folyó ~ 1578: „Az *Folyo Senet* Székfű viragáual vesd à lugban” (Melius 22a); 1793: *Folya-séna* (Grossinger 301). **J:** 'ua.'. — ~bokor 1966: *szenna-bokor*

(Csapody–Priszter, MNövSz. 178). **J:** 'ua.'. | ~fa **1966:** *szenna-fa* (Csapody–Priszter, MNövSz. 178). **J:** 'ua.'. | ~kóró **1578:** *Szena koro* (Melius 22). 1793: *Szena-kóró* (Grossinger 301), *Szenyakóró* (Grossinger, tartalomjegyzék). **J:** 'ua.'.

A *szenna* vándorszó: ang. *senna*; ném. *Senna*; sp. *sen, sena*; fr. *Séné*; ol. *senna, sena* 'szennacserje, szennalevél'. Végső forrása az arab *sanā, senē, senā* 'szennacserje'. Az arab szó részben közvetlenül, részben a latinon (vö. közép-latin *senna, sena, sene*) keresztül terjedt el előbb a Földközi-tenger környéki nyelvekben, majd számos más európai nyelvben. A *szenna* szó élt a középkori latinban és a TESz. szerint a magyarba legvalószínűbben kettős átvételként kerülhetett: a gyógyászat révén az orvosbotanikai latinból, a kereskedelem révén az olaszból, esetleg a németből. Mollay Károly szerint „adataink egyelőre csak a latinból való származást igazolják” (Mollay 518), az olasz és német származtatást nem. A fenti adatok azt mutatják, hogy a későbbi változatok németből, illetve latinból kerültek a magyarba: így 1783-ban a *Senna, Szennét* (nominativus!) alakok a németből jöttek, a szerző maga említi a német nyelvi megfelelőket: *Senna, Senet, Senetfirauch, Sennesblätterfirauch* (NclB. 365). A *szenna-kóró* utótagja magyarázó szerepű, amelyet a magyarban is hozzáilleszthettek az előtaghoz, de a német alakulatok utótagjának fordításával is átvehettük (vö. ném. *Sennetstrauch, Senesstaude*). A TESz. szerint a „szenna régi nyelvi és nyelvjárási szó”, nyelvjárási szónak tartja az EWUNg. is. Valóban számtalan népetimológiai alak mutatható ki a szó történetéből, pl. *szenesvíz, szénafólia, szénalevél*, a *szenna* azonban ma is él, nemcsak a népnyelvben, a növény hivatalos neve *szenna*.

Marzell *Senna* a.; Szabó, Melius 376; Nyr. 44: 363; MNyj. 31: 53–6; Mollay 518; TESz.; EWUNg.; MNyj. 36: 77–83; Genau *senna* a.

szennakasszia 1808: „A' Szenna levelet, a' melly mint hashajtó orvosi Ízer mindenütt esmeretes és hafználtatik, a' *Szena kvafzfzia* [helyesen: *kafzfzia*] plántája termi, a' melly megnő 3–4 lábnyi magasságra...” (Márton, Növ. LXXX, 7: 32); 1845: *Senna Kázsia* (Ko-

váts, Műszótár 392), 1986: *szennakasszia* (Priszter, Növ. 156). **J:** 'Senna sp.; szenna'.

A *szennakasszia* Márton alkotása, a latin *Cassia senna* (Márton, Növ. LXXX, 7: 32) átvétele; az előtagra l. *szenna*. A *szennakázsia* utótagjában a latin intervokális *s ~ m. zs* változás mutatható ki (vö. *rózsa, múzsa, muzsika*).

Márton, Növ. LXXX, 7: 32.

Szent Antal fű l. Szent Antal tüze fű

Szent Antal tüze fű 1841: *Szent Antaltüze fű* (Barra 189). **J:** 'Galium verum; tejló galaj'. || **Szent Antal virága 1775:** *Szent Antal-virága* (Csapó 256); 1783: *Szent Antal virága* (NclB. 330). **J:** 'Galium verum; tejló galaj'. || **Szent Antal fű 1813:** *Szent Antal*, Sz. Ivánfű (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'ua.'.

A *Szent Antal tüze* 'orbánc' jelentésű, *Szent Antal* a gyulladási betegségekben szenvedők védőszentje, a tűz 1500 k.-tól adatható 'gyulladás' jelentésben. A növényt azonban alig használták orbánc gyógyítására.

Szent Antal virága l. Szent Antal tüze fű

Szent Barbara asszony füve l. Szent Barbara füve

Szent Barbara füve 1578: *Sz. Bar[bara] füve* (Melius 178). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'. | **Szent Barbara asszony füve 1578:** *Szent Barbára afzfzony füve* (Melius 178). **J:** 'ua.'.

A *Szent Barbara füve*, *Szent Barbara asszony füve* Melius alkotása, a lat. *Herba S.[Sanctae] Barbaræ* és a ném. *S.[Sankt] Barbarn kraut* (Melius 178) tükörfordítása. A névadás alapja, hogy „A Babác búuólnec véle” (Melius 178).

Szabó, Melius 439.

Szent Benedek füve l. benedekfű

szentfű 1578: *Szent fű* (Melius 144a); 1775: *Szent-fű* (Csapó 246); 1783: *Szent-fű* (NclB. 322); 1813: *Szentfű* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'Verbena officinalis; vasfű'.

A *szentfű* a lat. *Herba sacra* (Melius 144a) tükörfordítása. A növényt régóta ismerik, a vallási szertartásokon megtisztulásra használt gyógynövény, az ókorban a papok szertartási jelvénye, Ízisz istennő szent növénye: „A' pogányok mint Isisnek szentfüvét tiszteltben

tartottak” (Barra 322), a tárgyalások jelképe és a római katonák sebesülés ellen védő amulettje. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. R. *Segenkraut*, *Heiligkraut*; ang. *holy herb*; ol. *erba sacra*.

Szent Gellért füve 2005: *Sz. Gellért füve* (Gyógynövények enciklopédiája 26). **J:** 'Aegopodium podagraria; podagrafü'.

A *Szent Gellért füve* idegen nyelvi minták alapján jött létre; vö. ném. *St. Gerhardskraut*; holl. *gerardskruid*; ang. *herbe Gerard*; ol. *erba gerarda*. A névadás magyarázata, hogy Szent Gellért a közsvényben szenvedők védőszentje volt.

Marzell *Aegopodium podagraria* a.; Gyógynövények enciklopédiája 26.

szentgyörgy l. szentgyörgyvirág

Szent György füve 1. 1578: *Sz. György fűüene* gr. (Melius 138). **J:** 'Convallaria majalis; májusi gyöngyvirág'. **2. 1578:** *fz. György fűue* (Melius 90); 1775: *Szent György füve* (Csapó 139); 1783: *Szent György füve* (NclB. 429). **J:** 'Ophioglossum vulgatum; közönséges kígyónyelv'.

A *Szent György füve* (1.) elnevezés alapja, hogy a májusi gyöngyvirág Szent György nap táján nyílik, valószínűleg a lat. „*Sancti Georgij flos*” (Clusius–Beythe 19) tükörfordítása. A közönséges kígyónyelv (2.) *Szent György füve* elnevezésének alapja, hogy a növény szintén „Szent György, és Pinkelt hóban terem” (Melius 90). Vö. **szentgyörgyvirág**.

szentgyörgyike l. szentgyörgyvirág

Szent György lova farka 1775: *Sz. György lova farka* (Csapó 270); 1783: *Szent György lova farka* (NclB. 357). **J:** 'Asparagus officinalis; közönséges spárga'.

A *Szent György lova farka* nevet Csapó hozta létre, feltehetőleg az *istenlova farka* növénynev első elemét helyettesítette, mert megbotránkoztatónak tartotta Isten nevét a névben: „Egy Dictionáriumban mint egykor látám, ez fű *Isten-lova-farkának* nevezetik, melly nevezetet reprobálok, azért mivel kivált Kereltényekhez nem illik az Istennek Szent Nevét ilyen hijában valóságokra ruházni” (Csapó 270).

Szent György rózsája 1525 k.: Peonia; Bosýr vel *Zenth Georgh Rosajä* (Ortus:

RMGL. 105). **J:** 'Paeonia officinalis subsp. officinalis; kerti bazsarózsa'.

A *Szent György rózsája* elnevezés valószínűleg a kerti bazsarózsa virágzási idejére utal, a növény Szent György napkor virágzik.

szentgyörgyvirág 1. 1584: *zent György veraga* (Clusius–Beythe 19); 1775: *Szent György virága* (Csapó 108); 1798: *Sz. György-virág* (Veszelszki 277). **J:** 'Convallaria majalis; májusi gyöngyvirág'. — **erdei ~ XVI.** sz. v.: *Lilium conuallium*: May blumen: *erdej zent Geörg wiraga* (De Herbis: RMGL. 775). **J:** 'ua.'. **2. 1775:** *Szent György virága* (Csapó 148); 1813: *Sz. György virág* (Magy. Fűvészk. 2. 388); — N. *szentgyörgyvirág, szengyörgyvirág, szengyörgyvirág, szengyörgyvirág*. **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. || **szentgyörgyike 1948:** *szentgyörgyike* (MagyGyógyn. 209). **J:** 'ua.'. || **szentgyörgy** N. *szengyörgy, szengyörgy, szengyörgy, szengyörgyi*. **J:** 'ua.'. **3. 1903:** *Szent-György-virág* (Hoffmann–Wagner 143). **J:** 'Corydalis cava; odvas keltike'. **4.** N. *szentgyörgyvirág* (MagyGyógyn. 117). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'.

A *szentgyörgyvirág* elnevezés alapja, hogy a májusi gyöngyvirág (1.), a tavaszi kankalin (2.) és az odvas keltike (3.) tavasszal, Szent György napkor virágzik: „Csokorba szedik, úgy hozzák haza tavasszal Szentgyörgy-napkor” [tavaszi kankalin] (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 273). A *szentgyörgyvirág* 'közönséges pásztortáska' (4.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a kis fehér virágok hasonlóak a gyöngyvirágéhoz. Vö. **Szent György füve**.

Szentháromság violája 1583: *zent Haromság violaya* Trinitatis herba. Jacea tricolor (Clusius–Beythe 8: BofTört. 133); 1584: *Zent Haromság violaya* (Clusius–Beythe 30); 1590: Trinitatis herba: *Szent haromság violia*, vag, harmas színő viola (SzikszF.: RMGL. 775); 1595: *Zent háromfagh violaia* (Beythe 119); 1783: *Szent Háromság Violája* (NclB. 420); 1798: *Sz. Háromság violája* (Veszelszki 255); 1813: *Sz. Háromság Viola* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'Viola tricolor subsp. tricolor; vadárvacská'.

A *Szentháromság violája* birtokos szerkezet, a lat. szakny.-i *'Trinitatis herba*, ill. a lat. *flos Trinitatis* (Veszelszki 254) (< lat. *trinitas* 'szentháromság') fordítása, az elnevezés nyilvánvalóan a virág három színére utal: sárga, fehér és kék. A *viola* a lat. *Viola tricolor* előtagjának átvétele, magyarázata l. még *viola* és *ibolya*. Vö. *háromszínű viola* (→ *viola*).

Szent Ilona asszony füve 1578: *Sz. Ilona afzfony fűüenec* gr. (Melius 124). **J:** 'Salvia nemorosa; ligeti zsálya'. || **Szent Ilona füve 1. 1590:** Gentiana; Szent Lazlo fűue, vag, sz. *Ilona fűue* (SzikszF.: RMGI. 257); 1775: *Szent Ilona-fűve* (Csapó 260). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'. || **2. 1775:** *Sz. Ilona füve* (Csapó 234). **J:** 'Salvia sclarea; muskotályzsálya'. || **3. 1775:** *Szent Ilona füve* (Csapó 12); 1903: *Szent-Ilona füve* (Hoffmann-Wagner 213). **J:** 'Asplenium trichomanes; aranyos fodorka'. || **4. 1783:** *Szent Ilona füve* (NclB. 345). **J:** 'Gentiana lutea; sárga tárnics'.

A *Szent Ilona asszony füve* Melius alkotása, népi elnevezés, Melius így magyarázza: „az Bábac *Sz. Ilona afzfony fűüenec* hiyác (Melius 124). A muskotályzsálya (2.) szintén zsályaféle, hasonlóságon alapuló névátvitellel kapta nevét. A kígyótárnics (1.) és a sárga tárnics (4.) tárnicsfélék, talán egyéb *szent* előtagú neveik alapján kapták nevüket; vö. **Szent László király füve**. Az aranyos fodorka (3.) kaphatta nevét hasonlóság alapján, de lehetséges, hogy a növényt varázslatos erővel ruházták fel, hajnövelőnek tartották, ezért szentről nevezték el. Számtalan gyógynövényt neveztek el szentekről, a névadás alapja a gyógyító erő. Földi János (1793) a szentekről történő névadást nem helyesli: „A' babonás nevek közzé tartoznak azok, mellyek a' Szentekről neveztetnek, mint: *Szent Antal virága*. *Sz. Benedek füve*. *Sz. Borbála füve*. *Sz. György füve*. *Sz. György lova farka*. *Sz. György virága*... Ha így akarunk nevezni, a' világ fűvét nagy munka nélkül el nevezhetjük; de az illy Nevek a' Szenteknek sem nagy tisztelet, a' Növényeknek is illetlen és nem természeti Nevek. — Nem kell minékünk vissza élni a' Szenteknek Neveikkel...” (Földi 9–10).

Szent Ilona lapu 1948: *Szent Ilona lapu* (MagyGyógyn. 263); — N. *Szt. Ilona-lapu* (Jávorka 978); *szentilonalapi* (MNy. 4: 33). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyés csucsor'.

A *Szent Ilona lapu* népi név; a **lapu** magyarázó utótag, a növény leveleire utal. A névadás magyarázata, hogy a növény bódító hatású, így több elnevezését is szentekről kapta; vö. **Szent Ilona szőlője**, **Szent Jakab füve**, **Szent János füve**. A szentekről elnevezett növénynevek magyarázata l. még **Szent Ilona asszony füve**.

Szent Ilona szőlője 1841: *Sz. Ilona szőlője* (Barra 330). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyés csucsor'.

A *Szent Ilona szőlője* egyedi adat, Barra alkotása, a növény a szőlőhöz hasonlóan kaspaszkodik, fürtös termése is emlékeztet a szőlőre. A növény mérgező, a névadás magyarázata l. még **Szent Ilona lapu**. A szentekről elnevezett növénynevek magyarázata l. még **Szent Ilona asszony füve**.

Szent Iván fű l. Szent Iván virága

Szent Iván virága 1583: *zent Iuan verága* (Clusius-Beythe 4a: BotTört. 130); 1775: *Szent Iván virága* (Csapó 256). **J:** 'Galium verum; tejoltó galaj'. || **Szent Iván fű 1813:** *Sz. Ivánfű* (Magy. Fűvészk. 2. 388). **J:** 'ua.'

A *Szent Iván virága* elnevezés a növény virágzási idejére utal; a szentekről elnevezett növénynevek magyarázata l. még **Szent Ilona asszony füve**.

Szent Jakab füve N. *Szt. Jakab füve* (Jávorka 978). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyés csucsor'.

A *Szent Jakab füve* népi név; a névadás magyarázata, hogy a növény mérgező, erre utal az is, hogy a növény több elnevezését is szentekről kapta; vö. **Szent Ilona lapu**. A szentekről elnevezett növénynevek magyarázata l. még **Szent Ilona asszony füve**.

Szent János füve 1. 1560 k.: polypodium; sz. *Ianos fűue* vag gyökere (GyöngySzt.: RMGI. 280); 1783: *Sz. János füve*, gyökere, vagy kenyere (NclB. 430). **J:** 'Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány'. || **2. 1578:** *Sz. Ianos fűuenec* gr. (Melius 122a); 1583: *zent Janos füue* Orminum sil. Gallitrichum et Scarlea vulgo. (Clusius-Bey-

the 6: BotTört. 132); 1775: *Szent János füve* (Csapó 234). **J:** 'Salvia sclarea; muskotályzsálya'. ■ **3. 1578:** *Sz. Iános fűve* (Melius 137); 1775: *Szent János Virága* vagy *füve* (Csapó 206). **J:** 'Leucanthemum vulgare; réti margitvirág'. ■ **4. 1775:** *Szent János füve* (Csapó 300); 1783: *Szent János füve* (NclB. 415). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'. ■ **5. 1775:** *Szent János-füve* (Csapó 259); 1783: *Szent János füve* (NclB. 404). **J:** 'Glycyrrhiza glabra; igazi édesgyökér'. ■ **6. N. Szt. János füve** (Jávorka 978). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyés csucsor'.

A *Szent János füve* 'közönséges édesgyökérű-páfrány' (1.) a ném. *Johanniswurz* mintájára jött létre, a névadás magyarázatára l. **Szent János gyökere.** A muskotályzsálya (2.) *Szent János füve* elnevezése a lat. „*Sancti Iohannis herba*” (Clusius–Beythe 22) tükörfordítása. A *Szent János füve* 'réti margitvirág' (3.) a lat. *Flos S Ioannis* (Melius 71) alapján keletkezett, a névadás magyarázatára l. *Szent János virága.* A *Szent János füve* 'fekete üröm' (4.) a ném. *R. Johanniskraut, Sant Johanskraut* tükörfordítása, a névadás magyarázatára l. **Szent János öve.** Az igazi édesgyökér (5.) páfrányféle, nevét valószínűleg hasonlóságon alapuló névátvitellel kapta, a közönséges édesgyökérű-páfrány (1.) nevét vették át. A *Szent János füve* kesernyés csucsor (6.) népi név, névadás magyarázata, hogy a növény bódító hatású, így több elnevezését is szentekről kapta; vö. **Szent Ilona lapu.** A szentekről elnevezett növénynevek magyarázatára l. még **Szent Ilona asszony füve.**

Marzell *Artemisia vulgaris* a., *Polypodium vulgare* a.

Szent János gyökere 1560 k.: polypodium: *sz. Iános fűve* vagy *gyökere* (Gyöngy-Szt.: RMGl. 280); 1775: *Szent János-kenyere* vagy *gyökere* (Csapó 10); 1783: *Sz. János füve, gyökere,* vagy *kenyere* (NclB. 430); 1903: *Szent János-gyökér* v. *kenyér* (Hoffmann–Wagner 211); 1948: *Szt. János gyökér* (Halmai 66). **J:** 'Polypodium vulgare; közönséges édesgyökérű-páfrány'.

A *Szent János gyökere* tükörfordítás, a ném. *Johanniswurz* fordításával jött létre. A névadás alapja, hogy a növény fontos szerepet

játszott a babonás szentivánéjeken, valamint a gyökerét fogyasztották. Vö. **Szent János füve, Szent János kenyere.**

Marzell *Polypodium vulgare* a.

Szent János kenyere 1. 1578: *Sz. Iános kenyere*uel gr. (Melius 117a), *Sz. Iános kenyere* rét gr. (Melius 119a); 1775: *Szent János-kenyere* vagy *gyökere* (Csapó 10); 1903: *Szent János-gyökér* v. *kenyér* (Hoffmann–Wagner 211). **J:** 'Polypodium vulgare; közönséges édesgyökérű-páfrány'. ■ **2. 1775:** *Szent János kenyere* (Csapó 293). **J:** 'Filipendula ulmaria; réti legyezőfü'.

A *Szent János kenyere* 'közönséges édesgyökérű-páfrány' (1.) részben a ném. *Johanniswurz* hatására jött létre, részben a mediterrán területeken honos *szentjánoskenyér* (< ném. *S. Johannsbrot, Johansbrot, Johannisbrot*) '*Cerantia siliqua*' elnevezése is hatással lehetett a névalkotásra, a *szentjánoskenyér* '*Cerantia siliqua*' első megjeleneése: 1577 k: *zent Iános kenyere*th gr. (OrvK. 163/1). Az elnevezés magyarázata, hogy keresztelő Szent János a pusztában különféle növényekkel csillapította éhségét, a közönséges édesgyökérű-páfránynak a gyökerét, a mediterrán szentjánoskenyérnek a termését fogyaszthatta. A réti legyezőfü (2.) *Szent János kenyere* elnevezés *Szent János* eleme valószínűleg a ném. *S. Johanniswedel* mintájára jött létre, növény virágzási ideje június 24-e, János napja. A növény ehettől részére vonatkozó *kenyér* talán tévesen került a magyar elnevezésbe.

Marzell *Filipendula ulmaria* a., *Polypodium vulgare* a.; Vörös 156.

Szent János öve 1578: *Sz. Iános öve* (Melius 161); 1903: *Szent-János füve* v. *öve* (Hoffmann–Wagner 163). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'.

A *Szent János öve* a ném. *S. Johansgürtl* (Melius 161) tükörfordítása. A fekete ürömöt Szent János napi ünnepeken (napforduló ünnepe) használták, az emberek derekukra csavarták a növényt. Vö. **Szent János füve.**

Marzell *Artemisia vulgaris* a.

Szent János virága 1. 1578: *Sz. Iános virága* (Melius 71); 1775: *Szent János Virága* (Csapó 206). **J:** 'Leucanthemum vulgare; réti

margitvirág'. ■ **2. 1775:** *Szent János virága* (Csapó 256); 1783: *Szent János (Iván) Virága* (NclB. 330). **J:** 'Galium verum; tejoltó galaj'.

■ **3. 1841:** *szent János virága* (Barra 209); 1903: *Szent-János virága* (Hoffmann–Wagner 176). **J:** 'Arnica montana; hegyi árnika'.

A *Szent János virága* 'réti margitvirág' (1.) a lat. *Flos S Ioannis* (Melius 71) fordítása, idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *S. Johannis blume* (Melius 71). A tejoltó galaj (2.) és a hegyi árnika (3.) a ném. *Johannesblum Johannisblume* tükörfordításával jött létre. Az elnevezés a növény virágzási idejére utal.

Marzell *Arnica montana* a., *Galium verum* a.

Szent László füve l. **Szent László király füve**

Szent László király füve 1. 1584: *zent Lazlo kiraly fiue* (Clusius–Beythe 15); 1595: *Szēt Lazlo Kiraly fijue* (Beythe 58a); XVI. sz. v.: *Gentiana: Zent Lazlo kiraly fia* (De Herbis: RMGl. 258); 1775: *Szent László király füve* (Csapó 260). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'. ■ **Szent László füve 1590:** *Gentiana: Szent Lazlo fiue*, vag. sz. *Ilova fiue* (Sziksz-F.: RMGl. 257); 1798: *Szent-László fiue* (Veszelszki 234). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1783:** *Szent László Király füve* (NclB. 345). **J:** 'Gentiana lutea; sárga tárnics'.

A *Szent László király füve* valószínűleg magyar alkotás, a név a **Gencius király füve** növénynév mintájára jött létre. A magyar nép azonban nem ismerte a Gencius királyról szóló mondát, a magyar nép mesélő tudatában a Szent László királyról (1077–1095) szóló legenda terjedt el: uralkodása idején pestis dúlt az országban, a magyar király pestis ellen keresett orvosságot, égi jelet kapott, miszerint amelyik növényt átlövi a nyila, az lesz a pestis elleni orvosság, a nyíl a *Gentiana cruciata*-ra esett. Innen származik a növény *Szent László király füve* elnevezése. A monda a legtöbb 17–18. századi herbáriumban említésre kerül, Veszelszki ezt írja: „Az Illiriai Gencius nevű Királytól velzi a' nevét, az erejét pedig fzent László Királytól tanúltuk-meg, hogy a' Peltis ellen hathatós erővel bír” (Veszelszki 235). A sárga tárnics (2.) *Szent László király füve* nevét hasonlóságon alapuló névátvitellel

kapta, szintén tárnicsféle.

Marzell *Gentiana cruciata* a.; Mollay, Növénynevek 41–42.

Szent László-tárnics 1925: *Szentlászló tárnics* (Jávorka 824); 1998: *Szent László-tárnics* (Priszter 383). **J:** 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'.

A *Szent László-tárnics* a kígyótárnics tudományos elnevezése, a *Szent László* előtagra l. **Szent László király füve**, az utótagra l. **tárnics**.

Szent Lőrinc füve 1745: *Sz. Lörincz fü-Gyökér* (Torkos 10); 1775: *Szent Lörincz füve* (Csapó 261); 1903: *Szt-Lörinczfű* (Hoffmann–Wagner 51). **J:** 'Vincetoxicum hircundinaria; közönséges méreggyilok'.

A *Szent Lőrinc füve* a ném. *St. Lorenzkraut* tükörfordítása, a mérgező növény Szent Lőrinc vértanúról kapta nevét.

Szent Magdolna füve 1578: *Sz. Magdaléna fiúénece* gr. (Melius 129a); 1775: *Sz. Magdolna füve* (Csapó 166); 1948: *szentmagdolna füve* (Magygyógyn. 289). **J:** 'Valeriana officinalis subsp. officinalis; macskagyökér'.

A *Szent Magdolna füve* Melius alkotása, a nevet a ném. *M. Mag: blüm:* (Melius 128a) fordításával hozta létre.

Szent Péter kulcsa 1. 1664: *Sz. Péter Kúlcfa* (Lippay I: 77); 1775: *Szent Péter kulcsa* (Csapó 148). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. ■ **2. 1798:** *Szent Péter' kúlcfa* (Veszelszki 72). **J:** 'Primula vulgaris; szártalan kankalin + Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'.

A *Szent Péter kulcsa* a ném. *Sanct Petersfchlüßel*, *St. Peterfchlüßel* (Veszelszki 72) tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növényeknek kulcsosomó módjára lógó virágzata van.

Szent Róbert füve 1775: *Szent Robert füve* (Csapó 107); 1783: *Szent Róbert füve* (NclB. 398). **J:** 'Geranium robertianum; nehézszagú gólyaorr'.

A *Szent Róbert füve* valószínűleg német mintára (ném. *Roberts-kraut*) alakult ki, a ném. név forrása a lat. *robertianum*. A lat. *robertianum* elnevezést Szent Róbertről (Ruprecht) kapta a növény, aki a néprege szerint először használta orvosságnak. Idegen nyelvi

megfelelőkre vö. ang. *herb Robert*, *herb Robin*; fr. *geranium Robert*, *herbe à Robert*, ném. *Ruprechtskraut*; ol. *roberta*.

Genaust *robertianus* a.

Szent Simeon füve 1578: *Sz. Simeon füe* (Melius 169a). **J:** 'Malva sylvestris; erdei mályva'.

A *Szent Simeon füve* Melius alkotása, a lat. *Herba Simeonis* fordításával keletkezett.

Marzell *Malva silvestris* a.; Szabó, Melius 436.

szép l. bársony~, százszor~, százszor~rukerc szépasszonyszőlő 1706: *Szép asszony szőlője* Solanum (Nyr. 29: 365); 1948: *szép-asszonyszőlő* (MagyGyógy. 263); — N. *szépasszonyszőlő* (Jávorka 978). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyészőlő'.

A *szép asszony szőlője* birtokos szerkezet, a *szépasszonyszőlő* összetétel a korábbi birtokos szerkezetből önállósult. A növényt a boszorkányok, kuruzslók varázsláshoz, mérgezéshez használták, a XVI. sz.-ban a boszorkányok neve volt a szépasszony. Vö. **szépszőlő** (→ **szőlő**).

Marzell *Solanum dulcamara* a.; TESz. *szőlő* a.; EWUng. *szőlő* a.

szépitőfű 1578: *Szépitő fű* (Melius 174); 1775: *Szépitő-fű* (Csapó 241); 1783: *Szépitő-fű* (NclB. 393); 1813: *Szépitőfű* (Magy. Fűvészk. 2. 389). **J:** 'Lepidium latifolium; széleslevelű zsásza'.

A *szépitőfű* Melius alkotása a lat. *Lepidium* (< lat. *lepidus* 'csinos, finom') fordításával hozta létre: „Lepidium, az az, *Szépitő fű*” (Melius 174). A név valószínűleg a növény vékony leveleire utal.

Genaust *Lépachis* a.

szépnőnyenadragulya 1841: *szépnőnye Nadragulya* (Barra 350). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'.

A *szépnőnyenadragulya* összetett szó, az utótag magyarázatára l. **nadragulya**. Az előtag a lat. *bella-donna* fordításával keletkezett, Barra így magyarázza a névadást: „Az olasz nőnyék a nadragulya levél lepárolt vizét arcz mosónak használják, innen nevezetik belladonnának, melly olaszul szép asszonyt vagy szép nőnyét térszen” (Barra 345). Vö. **bella-donna**.

szerelemfű 1783: *Szerelem-fű* (NclB. 423). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'.

A *szerelemfű* Benkő alkotása, a lat. *Flos amoris*, ill. a fr. *Fleur d'Amour* (NclB. 423) fordítása. Vö. **szeretők füve**.

szerencsegyökér 1998: *szerencsegyökér* (Prisztler 424). **J:** 'Mandragora officinarum; tavaszi mandragóra'.

A *szerencsegyökér* elnevezés a növény szerencsét hozó erejére utal, a névadás magyarázatára l. **embergyökér**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Zauberwurz* 'varázsgyökér'.

szerető l. árnyék-fű, méhek-fű

szeretők füve 1578: *Szeretőc füve* (Melius 92). **J:** 'Amaranthus caudatus; bókoló amaránt'.

A *szeretők füve* Melius alkotása; a névalkotásra hatással lehetett a lat. *Flos amoris*, ill. a ném. *Floramor* (Melius 92). A névadás alapja a szépséges, bársonyos, bordó színű virág. Vö. **szerelemfű**.

Szabó Attila, Melius 409.

szigoráll 1807: *orvosi Szigoráll* (Magy. Fűvészk. 65). **J:** 'Veronica; veronika'. — **orvosi ~ 1807:** *orvosi Szigoráll* (Magy. Fűvészk. 65). **J:** 'Veronica officinalis; orvosi veronika'.

A *szigoráll* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása. A növény levelekkel sűrűn borított szára heverő, csupán virágzó csúcsai felemelkedők, ennek alapján alkothatta Diószegi–Fazekas a *szigoráll* 'szigorúan felálló' elnevezést. A *szigoráll* a *szigor* 'szigorúan' és az *áll* 'mered, magasodik' összetétele.

TESz. *szigorú* a., *áll* a.; EWUng. *szigorú* a., *áll* a. — **Ö:** **deréce~, polaj~.**

szíkfű l. székfű

szilfalevelűfű 1775: *Szilfa-levelű-fű* (Csapó 134); 1783: *Szilfa levelű fű* (NclB. 375). **J:** 'Filipendula ulmaria; réti legyezőfű'. || **szilfalevelű 1813:** *Szilfalevelű* (Magy. Fűvészk. 2. 389). **J:** 'ua.'

A *szilfalevelűfű* a lat. szakny.-i *ulmaria* (< lat. *ulmārius* 'szilfaszerű' < lat. *ulmus* 'szil') fordítása, a *levelű* elem magyarázó szerepű, mivel a növény levelei némileg a szilhez hasonlók.

Marzell *Filipendula ulmaria* a.; Genaust *ulmária* a.

szillán l. csalán

szilva l. kökény~, nagyfű~, zab~

szilvalevelűfű 1578: *Szilua leuelő fű* (Melius 88); 1775: *Szilva levelű-fű* (Csapó 281); 1783: *Szilva (levelű) fű* (NclB. 390); 1798: *Szilva-levelű-fű* (Veszelszki 358). **J:** 1578: 'Prunella sp. (P. vulgaris + P. laciniata); gyíkfű'. | 1775, 1783, 1798: 'Prunella vulgaris; közönséges gyíkfű'. || **szilvafű 1590:** *prunella: szilua fű*, vag, ék fű (SzikszF.: RMGl. 257); 1775: *Szilva-fű* (Csapó 281). **J:** 'Prunella vulgaris; közönséges gyíkfű'. || **szilvalevelű 1813:** *Szilvalevelű* (Magy. Fűvészk. 2. 389). **J:** 'ua.'

A *szilvalevelűfű* és *szilvafű* a lat. *Prunella* téves értelmezésével keletkezett, a lat. *prünus* 'szilva' szóból származtatták: „Prunella, az az, *Szilua leuelő fű*” (Melius 88). A lat. *Prunella* a lat. *prūna* 'izzó szén, parázs' szóból származik. A *szilvalevelű* elvonással keletkezett a *szilvalevelűfű* szóból.

Genaust *Prunella* a.

szizom l. nő~, redő~, türt~

szizonták 1807: *Szizonták* (Magy. Fűvészk. 323); 1841: *Szizonták* (Barra 11). **J:** 'Ranunculus; boglárka'. — **lángos ~ 1807:** *lángos Szizonták* (Magy. Fűvészk. 323); 1841: *lángos szizonták* (Barra 5). **J:** 'Ranunculus flammula; békaboglárka'. | **réti ~ 1807:** *réti Szizonták* (Magy. Fűvészk. 326). **J:** 'Ranunculus acris; réti boglárka'. | **tavaszi ~ 1807:** *tavaszi Szizonták* (Magy. Fűvészk. 325). **J:** 'Ranunculus aquatilis; nagy víziboglárka'.

A *szizonták* 'Ranunculus' nemzetségnév Diószegi–Fazekas alkotása, a *szizom* szóból alkották: „Minden szizom nyakánn v. tövénn belőlről egy kis pikkely, vagy tsutsorodás, vagy lyukatska; füzimai fényesek” (Magy. Fűvészk. 323). A *lángos* jelzőre l. *lángosfű*, a *réti* jelző a növény előfordulási helyét, a *tavaszi* jelző a növény virágzási idejét jelzi.

Ö: boglárka~, saláta~, torzsika.

szisz l. kígyó~

sziszegőfű 1841: *sziszegőfű* (Barra 300). **J:** 'Echium vulgare; közönséges kígyószisz'.

A *sziszegőfű* Barra alkotása, valószínűleg

Diószegi–Fazekas **kígyószisz** nemzetségneve alapján alkotta. A névadás alapja, hogy a virágból kiálló porzók és bibék kítátott szájú, kinyújtott nyelvű kígyó képét idézik.

szív l. csillag-fű

szíverősítőfű l. szívgyógyító

szívfű 1. 1813: *szívfű* (Magy. Fűvészk. 2. 393). **J:** 'Galium odoratum; szagos müge'. || **2. 1903:** *szívfű* (Hoffmann–Wagner 116); 1948: *szívfű* (MagyGyógyn. 101). **J:** 'Hepatica nobilis; nemes májvirág'. || **3. 1783:** *Szívfü* (NclB. 388). **J:** 'Leonurus cardiaca; szúrós gyöngyajak'.

A *szívfű* 'Galium odoratum' magyarázata l. **csillagszívfű**. A *szívfű* 'nemes májvirág' (2.) a ném. *Herzkraut* tükörfordítása, a névadás alapja, hogy „Levele szíves alapból három karéjú” (Hoffmann–Wagner 116). A *szívfű* 'szúrós gyöngyajak' (3.) szintén a ném. *Herzkraut* (NclB. 388) tükörfordítása, a növényt szívpanaszok kezelésére használták; vö. **szívgyógyító**.

Marzell *Anemone hepatica* a.

szívgyógyító 1578: „*Szű gyógyítónac* gr. (Melius 100a). **J:** ? 'Leonurus cardiaca; szúrós gyöngyajak'. || **szíverősítőfű 1. 1578:** *Szű erőfitő fű* (Melius 172). **J:** 'Armoracia rusticana; közönséges torna'. || **2. 1783:** *Sziverősítő-fű* (NclB. 388). **J:** 'Leonurus cardiaca; szúrós gyöngyajak'. || **szíverősítő 1813:** *Sziverősítő* (Magy. Fűvészk. 2. 389). **J:** 'ua.'. || **erősítőfű 1903:** *erősítő fű* (Hoffmann–Wagner 119). **J:** 'Leonurus cardiaca; szúrós gyöngyajak'.

A *szívgyógyító* és *szíverősítő* a lat. *Cardiaca* (< gör. *kardiakós* 'das Herz betreffend' < gör. *kardia* 'szív') mintájára alakult, a növényt szívpanaszok esetén használták, a növényeknek szíverősítő hatásuk van. A *szíverősítő* elvonással keletkezett a *szíverősítőfű* névből. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Herzgespeer*, *Herzkraut* (NclB. 388), *Herzgespann*. Vö. **szívfű**.

Szabó, Melius 412–3; Genaust *cardiaca* a.

szívkésfű 1578: *Szűkes fű* (Melius 145a); 1775: *Szűkes-fű* (Csapó 214); 1783: *Szűkes (fű) fű* (NclB. 393); 1948: *szívkésfű* (MagyGyógyn. 117). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. || **szívkés**

1807: *Szükés* (Magy. Fűvészk. 374). **J:** 'ua.'

A *szívkésfű* névadás alapja, hogy a termékek szív alakúak: „tásk. vízfűzés-fűvesek” (Magy. Fűvészk. 374). A *szívkes* összetett szó a *szív* és a *kés* összetétele, a korai adatokban az uráli eredetű *szív* szó R. alakja (*szű*) jelenik meg. Idegen nyelvi megfelelőre vö. *Herzkraut* 'szívű'; ang. *mother's heart* 'mama szíve'.

Marzell *Capsella bursa-pastoris* a.; UEWb. 477.

szkumpia 1783: *Szkumpia* (NclB. 352); 1798: *Szkumpia* (Veszelszki 457); 1807: *Szkupia*, *Iszkompia* (Magy. Fűvészk. 211). **J:** 'Cotinus coggygria; sárga cserszömörce'. — **-fa 1798:** *Szkumpia-fa* (Veszelszki 167). **J:** 'ua.'

A *szkumpia* a rom. *Szkumpie* (Veszelszki 167) átvétele, vö. or. *скупня* 'ua.'. Az *iszkompia* a szó eleji mássalhangzó-torlódás feloldásával jött létre.

szódok 1391: „Sub quendam arborem Tilie wlgariter *Zaldob* vocato” (Oklsz.); 1577: *tilia: szaldok* (KolGl.₂: RMGl. 628); 1600: *zadok* (Nyr. 27: 132); 1655: *száldok* (TESz.); 1813: *Szódok* (Magy. Fűvészk. 2. 394); 1816: *zádok* (TESz.); 1838: *Szódók* (Tzs.); — N. *szaldék* (MTsz.); *szádogból* gr., *szóduk* (ÚMTsz.). **J:** 'Tilia sp.; hárs(fa)'. — **-fa 1576:** *zaldok fát* gr. (MNy. 8: 371); 1787: *zádog-fának* gr. (TESz.); 1807: *Szódokfa* (Magy. Fűvészk. 314); 1813: *Száldokfa*, *Szódokfa* (Magy. Fűvészk. 2. 388), *Zódokfa* (Magy. Fűvészk. 2. 394); 1825: *záldokfa* (Nyr. 17: 469); 1838: *Szódokfa* (Tzs.); — N. *szádak-fa*, *zádor-fa*, *zódog-fa* (MTsz.); *szádukfa* (ÚMTsz.); *Száldokfa* (MagyGyógyn. 166). **J:** 1576: 'Tilia sp.; hárs(fa)'. | 1807: 'Tilia; hárs(fa)'.

A *szódok* ismeretlen eredetű. A szónak számtalan alakváltozata van, az *l*-es és a *b*-s változat az eredeti, a szókezdő *z* ~ *sz* váltakozás régi időkre megy vissza, az első szótagi magánhangzó eredetileg rövid volt, a viszonylag kései *k* hangtani változat lehet.

TESz. *száldob* a.; EWUng. *száldob* a. — **Ö:** hárs-fa.

szófia 1807: *Szófia* (Magy. Fűvészk. 379). **J:** 'Descurainia sophia; sebforrasztófű'. || **zsófia 1903:** *zsófia* (Hoffmann-Wagner 92). **J:**

'ua.'

A *szófia* a növény k. lat. *Sophia chirurgorum* 'kuruzslók bölcsessége' (< gör. *sophia* 'bölcsesség') elnevezéséből ered, a növényt sebek gyógyítására használták, a név Szent Zsófiára utal. A *zsófia* a lat. szakny.-i *sophia* fordítása. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Sofienkraut* (Csapó 126).

Genauzt *sóphia* a.

szófiaszombor 1807: *Szófia Zsombor* (Magy. Fűvészk. 379). **J:** 'Descurainia sophia; sebforrasztófű'.

A *szófiaszombor* Diószegi-Fazekas alkotása, az előtagra l. **szófia**, az utótagra l. **zsombor**.

szopika, szopóka l. **nyúlszapuka**

szopókavirág N. *szopókavirág* (MagyGyógyn. 222; Jávorka 848). **J:** 'Pulmonaria officinalis; pettyegedett tüdőfű'.

A *szopókavirág* népi név, a hangutánzó eredetű *szopik* ige *-ka* kicsinyítő képzős származéka. A *szopókavirág* elnevezés alapja, hogy gazdag méztartalma miatt a méhek gyakran keresik fel a növényt, méztartalma miatt a gyerekek is szívesen fogyasztják. A névadás magyarázatára l. még **dongóvirág**.

Marzell *Pulmonaria officinalis* a.

szőlő 1. — **elforduló~ 1775:** *El-forduló fzőlő* (Csapó 88); 1783: *El-forduló fzőlő* (NclB. 379); 1798: *el-forduló fzőlő* (Veszelszki 23). **J:** 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág'. | **visszaforduló~ 1775:** *Vifzfa forduló fzőlő* (Csapó 88); 1783: *Vifzfa forduló fzőlő* (NclB. 379); 1903: *visszaforduló szőlő* (Hoffmann-Wagner 110). **J:** 'ua.'. | **visszafordult~ 1578:** *vifzfa fordult fzőlő* (Melius 155a). **J:** 'ua.'. | **2.** — **erdei~ 1583:** *erdeij zolo* *Vitis sil.* Matth. *Amara dulcis vulgaris* (Clusius-Beythe: BotTört. 132); 1775: *Erdei fzőlő* (Csapó 79); 1783: *Erdei-fzőlő* (NclB. 340); 1845: *Erdei szőlő* (Kováts, Műszótár 181); — N. *Erdei szőlő* (Jávorka 978). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyés csucor'. | **édes~ 1798:** *édes-fzőlő* (Veszelszki 45). **J:** 'ua.'. | **felfutó~ 1903:** *felfutó-*, *erdei-*, *vad-*, *vi-zi-* vagy *veres ebszőlő* vagy *szőlő* (Hoffmann-Wagner 40). **J:** 'ua.'. | **keserűédes~ 1783:** *Keferü-édes fzőlő* (NclB. 340); 1798: *Keserü-, édes-fzőlő* (Veszelszki 45); 1948: *ke-*

ser-édes szőlő (MagyGyógyn. 263); — N. *keserű-édes szőlő* (Jávorka 978). **J:** 'ua.'. | **szép~ 1578:** *Szép fzőlő* (Melius 85); 1590: Solanum hortense: Ebszolo vag, *szep szőlő* (Szikszf.: RMGL. 664); 1610 k.: Solatrvn: Solanum: *Szep szeó[leo]* (Herb. d): RMGL. 665); 1706: *Szép szőlő*: Solanum (Pápai Páriz Ferenc, Nomenclatura Herbarum: Nyr. 29: 365); 1793: Solanum, vulgare Solatrum: *Szép-fzőlő* (Grossinger 326). **J:** 'Solanum dulcamara; kesernyés csucsor'. | **vad~ 1775:** *Vad-fzőlő* (Csapó 79); 1783: *Vad-fzőlő* (NclB. 340); 1816: *Vad Szőlő* (Baumgarten I: 169). **J:** 'ua.'. | **veres~ 1793:** *veres Szőlő* (Földi 11); 1903: *veres szőlő* (Hoffmann–Wagner 40). **J:** 1793: ? 'Solanum dulcamara; kesernyés csucsor'. | 1903: 'Solanum dulcamara; kesernyés csucsor'. | **vízi~ 1903:** *vízi-* vagy *veres ebszőlő* vagy *szőlő* (Hoffmann–Wagner 40); 1948: *vízi ebszőlő* (MagyGyógyn. 263). **J:** 'ua.'. | **3.** — **szép~ 1578:** *Szép fzőlő* (Melius 85); 1583: *zép zolo* Solanum hortense (Clusius–Beythe: BotTört. 132); 1775: *Szép fzőlő* (Csapó 78); 1807: *szép szőlő* (Magy. Fűvészk. 177). **J:** 'Solanum nigrum; fekete csucsor'. — **kertben termő szép~ 1578:** *kertben termő Szép fzőlő* (Melius 85a). **J:** 'ua.'. | **4.** — **szép~ 1578:** *Szép fzőlő* (Melius 85). **J:** 'Atropa bella-donna; maszlagos nadragulya'. | **elalutó szép~ 1578:** *el aluto fžép fzőlő* (Melius 85a). **J:** 'ua.'. | **5.** — **fekete~ 1583:** *fekete zolo* Vitis Idea quorundam (Clusius–Beythe 8: BotTört. 133). **J:** 'Vaccinium myrtillus; áfonya'. | **6.** — **festő~ 1783:** *Festő Szőlő* (NclB. 369); 1807: *festő-szőlő* (Magy. Fűvészk. 279). **J:** 'Phytolacca americana; amerikai alkörmös'. | **pirosító~ 1841:** *pirosító szőlő* (Barra 377). **J:** 'ua.'.

A *szőlő* 'összel érő fűrtös bogyótermés' csuvasos típusú ótörök jövevényszó, első megjelenése: 1372 u./1448 k.: „Mykeppen ewuek žewlewt beteguel” (TESz.). A farkasölő sisakvirág (1.), a kesernyés csucsor (2.), a fekete csucsor (3.), a maszlagos nadragulya (4.), az áfonya (5.) és az amerikai alkörmös (6.) hasonlóságon alapuló névátvitellel kapta *szőlő* nevét, a legtöbb növényen fűrtösen termő gyümölcs található. A farkasölő sisakvirág (1.) *visszafordultszőlő* elnevezése Melius

alkotása, a jelző a lat. *vua versa* fordítása: „Vua verfa, *vižfza fordult fzőlő, el fordult fű*” (Melius 155a), a *szőlő* utótag magyarázó szerepű, Melius azért hasonlítja szőlőhöz az Aconitumot, mert „Igen halonlo à leuele à Vad fzőlő leueléhoz” (Melius 155a). A későbbi alakváltozatokban a *-t* befejezett melléknévi igenévképző (*visszafordult*) helyett az *-ó* folyamatos melléknévi igenévképző (*visszaforduló*) található meg: *visszafordulószőlő*. A kesernyés csucsor (2.) *erdeiszőlő, vadszőlő, víziszőlő* nevei a növény előfordulási helyére utalnak, a magyarban keletkeztek, jelzőjük (*erdei, vad, vízi*) megkülönböztető szerepű; arra utal, hogy a növény vadon, erdőben nyirkos területeken él. Idegen nyelvi megfelelőre vö. R. ném. *Wilde Rebe* 'vadszőlő'. Marzell szerint a *szőlő* utótagú nevek a lat. *vitis sylvestris* 'szőlő' hatására alakultak ki, mivel a növényt a R. botanikusok a szőlőhöz hasonlították, és a *szőlő* lat. nevével illették (*vitis sylvestris*); vö. „Übersetzung von „vitis sylvestris”, wie unsere Pfl. manchmal bei den älteren Botanikern heißt” (Marzell IV. 353). A *felfutószőlő* elnevezés esetében a névadás alapja a növény életmódja: „felkapaszkodó szárú cserje” (RévaiLex. XVI: 8). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Steigender Nachfchatten* (Veszelszki 45). A *veresszőlő* elnevezés a termés vörös színére utal; idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *scarlett berry* 'vörös bogyó'. A növény kesernyés ízére utaló elnevezés a *keserűédesszőlő*. A növény számtalan elnevezést kapott termésének, szárának egyszerre édes és kesernyés íze alapján. Barra István 1841-ben ezt írja a termésről: „szőlője édes savanyós, undorító izü” (Barra 331), az Orvosi Fűvészkönyvben ezt olvashatjuk: „nevét onnan vette, hogy ha az ember a' szárát vagy gyökerét megrágja, 's nyálát lenyeli: először émelygős keserű ízt érez, azután pedig méz édesség lepi el a' száját, kivált ha egy korty vizet iszik rá” (Magy. Fűvészk. 2. 173). A kesernyés csucsor (2.) vörös termése olyan anyagot (Dulcarin, Dulcamarin) tartalmaz, amely egyszerre kesernyés és édeskés. A *keserűédes* jelző a tudományos név (*Solanum dulcamara*) *dulcamara* (< lat. *dulcis* 'édes', lat. *amārus* 'keserű' < gör. *glykypikron* 'keserűédes') utó-

tagjának a tükörfordítása. A magyar nyelvben található jelzőkre (*keserédes, keserűédes, kesernyés, édeskeserű*) minden bizonnyal hatással volt a növény ném. elnevezése: *Bittersüßs* 'keserűédes' is. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *bitter-sweet* 'keserűédes', *sweet bitter* 'édeskeserű'. A fekete csucsor' (3.) *szépszőlő* neve belső keletkezésű szó, szőősz-szetétel útján jött létre, az utótag a szőlőszerűen felfutó növényre, illetve szőlőhöz hasonló termésére utal. A *kertekben termő* jelző azt jelzi, hogy a növény a kertekben is előfordult. A maszlagos nadragulya (4.) *szépszőlő, elalutó szépszőlő* elnevezéseket Mélius különféle mérgező, bogyós termésű burgonyafélékre, így a maszlagos nadragulyára is használja. Az *elalutó szépszőlő* névre a gör. *Hypnoticon* (Melius 85a) is hatással lehetett. Az áfonya (5.) *szőlő* neve a lat. szakny.-i *vitis-idaea* (< lat. *vitis Idaea* 'Idahegyi szőlő') előtagjának fordításával jött létre. A növény kékesfekete termése a szőlő bogyóihoz hasonló: „fekete bogyója húsos gyümölcsű” (Barra 251). Az amerikai alkörömös (6.) *szőlő* nevének alapja, hogy a növény fűrtben nyíló fehér virágaiból bíborvörös, szőlőfűrtszerű termés fejlődik. A termést régebben a hibás színű borok festésére használták, ugyancsak alkalmazták élelmiszerek, fagyaltok stb. festésére is. Később azonban kiderült, hogy az alkörömös festette boroktól és élelmiszerektől sokan hasmenést, hányást, gyomorrontást kaptak. Ezért nálunk is, külföldön is teljesen betiltották az alkörömös festékének alkalmazását. Az iparban bőrök, szövetek és fonalak festésére igen alkalmas.

Ulrich 22.; Genaust Szabó, Melius 406–7. Genaust *dulcamára* a., *viticélla* a. — **Ö:** *alkörömös-, eb-, farkas-, kő-, kutya-, medve-, ördög-, Szent Ilona -je, szépasszony-*.

szőlőáfonya 1841: *szöllő áfonya* (Barra 252). **J:** 'Vaccinium vitis-idaea; vörös áfonya'.

A *szőlőáfonya* összetett szó, a *szőlő* előtagra l. *feketeszlő* (→ *szőlő*), az utótagra l. *áfonya*.

szőlőfű 1578: *Szőlő fű* (Melius 50a); 1783: *Szölő-fű* (NclB. 344). **J:** 'Chenopodium botrys; mirigyes libatop'.

A *szőlőfű* tükörfordítás; a gör. *botrys* (Melius 50a) fordítása, a névalkotásra a ném. *Traubenkraut* (Melius 50a) is hatással lehetett. A névadás magyarázata, hogy a virágzat szőlőfűrthöz hasonló.

szömörce l. szemerke

szőrféreg 1540 k.: Agrimonia: *Contra Zwrferegh* (Herb. c); RMGl. 234); — N. *szőrféreg* (Jávorka 536); *szőrféreg* (MagyGyógyn. 132). **J:** 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'.

A *szőrféreg* összetett szó, az ugor eredetű *szőr* 'növényi részen nőtt szálacska' és a *féreg* 'apró állat' összetétele, az elnevezés nyilván a növény termésére utal, amely „horgas sertéivel az állatok szőrébe, az ember ruhájába kapaszkodik... Az egész növény szőröktől érdes és borzas” (Hoffmann–Wagner 97). A R. *szőrféreg* ma népi elnevezés. Vö. a növény egyéb neveivel, amelyek ugyancsak a horgas tüskéjű terméstről kapták nevüket: **apróbojtorján** (→ **bojtorján**), **bojtorjánka**, **katibolha**, **koldustetű**.

UEWb. 886.

szőrösfű 1. 1578: *Szörös fű* (Melius 79a). **J:** 'Hieracium murorum; erdei hölgyfű'. **2. 1595:** *Szörös fiju* (Beythe 97a); 1775: *Szörös-fű* (Csapó 81). **J:** 'Hieracium pilosella; ezüstös hölgyfű'. **3. 1775:** *Szörös-fű* (Csapó 229); 1783: *Szörös-fű* (NclB. 416). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófű'. **4. 1783:** *Szörös-fű* (NclB. 415); 1798: *Szörös-fű* (Veszelszki 238). **J:** 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'. **5. 1841:** *szőrösfű* (Barra 314). **J:** 'Clinopodium vulgare; borsfű'.

A *szőrösfű* 'erdei hölgyfű' (1.) név alapja, hogy az egész növény lándzsás leveleit felül és a széleken hosszú szőrök sora borítja, a név a lat. *pilosella* (< lat. *pilosus* 'szőrös' kicsinyítő képzős alakja) hatására jött létre. Az ezüstös hölgyfű (2.), a közönséges aggófű (3.), a parlagi macskatalp (4.) és a borsfű (5.) *szőrösfű* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növények kissé szőrösek, a közönséges aggófűnek (3.) a virágzata is fehér, szőrös. Vö. **szöszösfű**, **szőröske**, **szőrösvirágfű**.

Genaust *pilosella* a.

szőröske 1. 1578: *szöröske* (Melius 79a);

1948: *szőröske* (MagyGyógyn. 295). **J:** 'Antennaria dioica; parlagi macskatalp'. ■ **2. 1578:** *Szőrőfűkénc* (Melius 154). **J:** '? Knautia arvensis; mezei varfű'. || **szöszkefű 1578:** *Ízűfűkénc* gr. (Melius 154). **J:** 'ua.'. ■ **3. N. szőröske** (MagyGyógyn. 101). **J:** 'Hepatica nobilis; nemes májvirág'.

A *szőröske* 'parlagi macskatalp' (1.) Mélius alkotása, a lat. *pilosella* (*pilosus* 'szőrös') mintájára hozta létre, a *szőröske* az ugor eredetű *szőr* -s és *-ke* képzős származéka. A névadás magyarázata, hogy a növény levelei szőrösök. A *szőröske* és *szöszkefű* 'mezei varfű' (2.) Melius alkotása, egyedi adatok, a névadás alapja az lehet, hogy az egész növény rövid, borzas szőrű; a *szöszke* a 'szál' jelentésű *szösz* kicsinyítő képzős származéka. A *szőröske* 'nemes májvirág' (3.) névadás alapja, hogy a bimbók és a levél hátoldala kissé szőrös. Vö. **szőrösfű**.

Szabó, Melius 431; TESz. *szöszke* a., *szőr* a.; EWUng. *szöszke* a., *szőr* a.; UEWb. 886.

szőrösvirágúfű — tövises ~ 1578: *Tövises fű* (Melius 82). **J:** '? Senecio vulgaris; közönséges aggófű'.

A *tövises szőrösvirágúfű* Melius alkotása, körülíráson név, az elnevezés a növény fehér, szőrös virágzatát jellemzi, ill. arra utal, hogy a növény levelei kissé szűrősek. Vö. **szőrösfű**.

szöszkefű 1. szőröske

szöszösfű 1. 1578: *Szőzfűs fű* (Melius 82); 1775: *Szőzfűs-fű* (Csapó 229). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófű'. ■ **2. 1775:** *Szőzfűs-fű* (Csapó 267); 1783: *Szőzfűs-fű* (NclB. 388). **J:** 'Clinopodium vulgare; borsfű'.

A *szöszösfű* 'közönséges aggófű' (1.) elnevezés szemléleti háttere, hogy a növénynek egyszerű fehér bóbítájú kaszattermései vannak, a *szöszösfű* a 'szál' jelentésű *szösz* -s kicsinyítő képzős származéka. A 'borsfű' (2.) *szöszösfű* elnevezése a növény erősen szőrös virágaira utal; vö. R. ném. *Werbeldost*, *Wirbelborste*, *Borste* (< ném. *Borste* 'sörte, tüske'). Vö. **szőrösfű**.

Marzell *Clinopodium vulgare* a.

sztokrásza N. *sztokrásza* (MagyGyógyn. 294). **J:** 'Bellis perennis; vadszázszorszép'.

A *sztokrásza* szláv eredetű; vö. cseh, szlk. *stokrása* (cseh, szlk. *sto* 'száz-', cseh, szlk.

krása 'szépség, a szép') 'százszorszép'.

Marzell *Bellis perennis* a.

sztrichninfá 1998: *sztrichninfá* (Priszter 514). **J:** 'Strychnos nux-vomica; sztrichninfá'. — **~cserje 1998:** *sztrichninfá-cserje* (Priszter 514). **J:** 'ua.'.

A *sztrichninfá* a ném. *Strychninbaum* (< lat. *strychnos* < gör. *strychnos* 'burgonyafélék családjába tartozó növények; pl. Atropa belladonna, Solanum dulcamara, Datura stramonium') előtagjának átvételével, utótagjának fordításával keletkezett.

Genaustr *Strychnos* a.

szűfű 1. 1690: *Szű-fűnek* (PaxCorp.: NySz. I: 1031); 1775: *Szű-fű* (Csapó 105); 1783: *Szű-fű* (NclB. 388). **J:** 'Origanum vulgare; közönséges szurokfű'. ■ **2. 1775:** *Szű-fű* (Csapó 248); 1783: *Szű-fű* (NclB. 415). **J:** 'Inula conyzae; erdei peremizs'.

A *szűfű* 'közönséges szurokfű' (1.) elnevezés alapja talán az, hogy az illatos oregánót apró bogarak, pl. szű ellen használták. Ehhez hasonlóan az egyéb illatos gyógy- és fűszernövényeket általában apró bogarak, rovarok távoltartására használták: pl. a borsos keserűfű 'Persicaria hydropiper' a „Balhakat el-üzi” (Csapó 27), a levendula „Moly nem közelít oda a' hova ez a' fű tétetik” (uo. 158) stb. A *szűfű* 'erdei peremizs' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növényt férgek kiűzésére használták.

szuka 1. görbe~

szulák 1583: *szulák* (Clusius–Beythe 4: BotTört. 129); 1783: *Szulák* (NclB. 336); 1807 e.: *Szulák* (Julow 256); 1807: *Szulák* (Magy. Fűvészk. 162); 1998: *szulák* (Priszter 342). **J:** 1583, 1783, 1998: 'Convolvulus arvensis; apró szulák'. | 1807 e., 1807: 'Convolvulus; szulák'. — **apró ~ 1998:** *apró szulák* (Priszter 342). **J:** 'ua.'. | **kis ~ 1807:** *kis Szulák* (Magy. Fűvészk. 162). **J:** 'ua.'. | **mezei ~ 1998:** *mezei szulák* (Priszter 342). **J:** 'ua.'. || **fulák 1583:** *fulák* (Clusius–Beythe 4: BotTört. 129); 1813: *Fulák* (Magy. Fűvészk. 2. 370). **J:** 'Convolvulus arvensis; apró szulák'. — **kis ~ 1783:** *Kis (Kiffebb) Fulák* (NclB. 336). **J:** 'ua.'.

A *szulák* szláv eredetű (vö. blg. N. *сѣвлек*, *сѣвлек*; szb.-hv. *slāk*; szln. *slāk*; cseh *svlačec*

'folyófü'. A magyar szulák egy déli szláv **svlakъ* átvétele lehet. Az *s* és *z* kezdetű változatok csak írássajátosságok: „*Salok sulak*, a régi roszsz írás szerint *zulák*” (Kassai, Bef. 306). Hasonló továbbörökített íráshiba a *fulák* 1583-ban tűnik fel, az *f* és *ful* hasonló nyomtatási képe eredményezte a hibát, a későbbi szerzők aztán átvették a *fulák* változatot is.

TESz. *szulák* a.; EWUng *szulák* a. — **Ö: jövötény~.**

szúnyogtövis 1775: *Szunnyog-tövisk* (Csapó 165); — N. *szunnyogtövis* (MagyGyógyn. 182). **J:** 'Eryngium campestre; mezei iringó'.

A *szúnyogtövis* a *szúnyog* 'vérszívó rovar' és a *tövis* összetétele, a név magyarázata az, hogy ősszel, a tüskés, bökös növényt a szél görgeti a mezőkön. A *tövis* utótag 'tüskés növény' jelentésű, a finnugor eredetű *tövik* ige tövéből keletkezett -s deverbális nomenképzővel és denominális -k képzővel. Vö. **ördög-szekér.**

UEWb. 520.

szurdancs 1807 e.: *Szurdants* (Julow 258); 1807: *Szurdants* (Magy. Fűvészk. 280). **J:** 'Tribulus; királydinnye'.

A *szurdancs* 'Tribulus' nemzetségnév már 1807 e. feltűnt a Fűvészkönyv előkészítő munkálataiban; Diószegi-Fazekas *szurdancs* nemzetségnévét a köznyelv nem fogadta be. A *szurdancs* a *szúr* ige -cs képzős származéka. A névadás alapja, hogy a növény tüskés, „Gyümöltsei tüskéllék” (Csapó 268–9).

Ö: sulyom~.

szurokfa 1395 k.: *pinus: zuruk fa* (Beszt-Szj.: RMGL 211). **J:** 'Pinus sp.; fenyő'. || **szurokfenyő 1841:** *szurok fenyő* (Barra 420); 1911: *szurok fenyő* (Cserey, Növénytár 1). **J:** 'Abies alba; közönséges jegenyefenyő'.

A *szurokfa* összetett szó; a *szurok* 'gyanta' származékszó, *szur-* alapszava ugor eredetű, az alapalak **šur3*, eredeti jelentése 'gyanta' lehetett. A *szurok* előtag magyarázata a fa sötét kérgére, erősen gyantás tobozára, ill. gyantatartalmára utal. Vö. **szurkosfenyő** (→ **fenyő**).

TESz. *szurok* a.; EWUng. *szurok* a.; UEWb. 886.

szurokfű 1. 1578: *Szuroc fű* (Melius 115); 1690: *Szurok fű* (PaxCorp.: NySz. I: 1031); 1775: *Szurok-fű* (Csapó 105); 1783: *Szurok-fű*

(NclB. 388); 1843: *Szurokfű* (Bugát, Szóhalm. 416); 1998: *szurokfű* (Priszter 440). **J:** 'Origanum vulgare; közönséges szurokfű'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges szurokfű* (Priszter 440). **J:** 'ua.'. || **szurokszagúfü 1948:** *szurokszagú fü* (MagyGyógyn. 242); — N. *szurokszagú fü* (Jávorka 887). **J:** 'ua.'. || **2. 1783:** *Szurok-fű* (NclB. 415). **J:** 'Inula conyzae; erdei peremizs'. || **3. — krétai ~ 1998:** *krétai szurokfű* (Priszter 440). **J:** 'Origanum dictamnus; krétai szurokfű'.

A *szurokfű* 'közönséges szurokfű' (1.), 'krétai szurokfű' (2.) összetett szó, a *szurok* 'gyanta' előtag a növény jellegzetes illatára utal: „hathatós fűszerszámos szaga, kesernyés erős, de e' mellett kedves fűszerszámos íze van” (Magy. Fűvészk. 2. 390), „a' Régieknél olyan közönséges éték-ízer vala, mint ma nálunk a' bors. Nem kedvetlen fü-ízerjzamos ízjagjával együtt éles-tsipós íze van” (Mátyus I., Ó és Új Diaet. 469). A *szurok* előtagra l. még **szurokfa**. Az erdei peremizs (2.) *szurokfű* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, ezeket az illatos növényeket férgek kiűzésére használták.

szurokszagúfü 1. szurokfű

szükés 1. szívőkésfű

szűz 1. bárány-fa (→ **szűzbárány**)

szűzbárány 1841: *szűzbárány* (Barra 322). **J:** 'Vitex agnus-castus; barátcserje'. || **bárányszűzfa 1841:** *bárány szűzfa* (Barra 322). **J:** 'ua.'. || **szűzbariska 1998:** *szűzbariska* (Priszter 538). **J:** 'ua.'.

A *szűzbárány* és a *bárányszűzfa* a lat. szakny.-i *agnus-castus* (< lat. *agnus* 'bárány', lat. *castus* 'szűz') fordításával jött létre. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *chaste-lamb tree*; ném. *Keuschlamm* 'szűzbárány'. A névadás magyarázatára l. **szűzfa**. A *szűzbariska* utótagjára l. **bariska**.

Genaust *agnus-castus* a.

szűzbariska 1. szűzbárány

szűzfa 1578: *Szűz fa* (Melius 10); 1783: *Szűz-fa* (NclB. 392); 1798: *Szűz-fa* (Veszelszki 29). **J:** 'Vitex agnus-castus; barátcserje'. — **szívós ~ 1813:** *szívós Szűzfa* (Magy. Fűvészk. 2. 363). **J:** 'ua.'.

A *szűzfa* a lat. szakny.-i *agnus-castus* utótagjának (< lat. *agnus* 'bárány', lat. *castus*

'szűz') fordítása, a név Melius alkotása. A névadás magyarázata az a hiedelem, hogy „a ki ezen magnak porát estve reggel késhegyenként szedi, szüzességét megtarthatja,

azért is ezt a Németség és Magyarok máig is barátborsnak hívják” (Barra 322). Vö. **szűzbárány.**

Genaust *ágnus-cástus* a.

T

tajtéközfű 1775: *Tajtékozó-fű* (Csapó 245); 1783: *Tajtékozó-fű* (NclB. 367). **J:** 'Saponaria officinalis; szappanfű'. || **tajtékgyökér 1948:** *tajtékgyökér* (MagyGyógyn. 91). **J:** 'ua.'

A *tajtéközfű* az ismeretlen eredetű *tajték* -z igeképzős és -ó melléknévi igenévképzős származéka. A névadás alapja, hogy az egész növény mérgező glikozidot, szaponint tartalmaz, amelyből a legtöbb a gyökerében van. A szaponin a vízben habzik, ezért a szappanfű gyökerét selyem, gyapjú mosására és fehéritésére használják.

takácsbogáncskóró 1813: *takáts Bogátskóró* (Magy. Fűvészk. 2. 365). **J:** 'Dipsacus fullonum; takácmácsonya + erdei mácsonya'.

A *takácsbogáncskóró* a lat. *carduus fullonum* (lat. *fullonum* < lat. *fullo*, gen. *fullōnis* 'posztókészítő'; lat. *carduus* 'bogáncs') tükkörfordítása, a *kóró* magyarázó utótag; a *takács* előtagra l. még **takácsvakaró**.

takácmácsonya 1807: *takáts Mátsonya* (Magy. Fűvészk. 122); 1998: *takácmácsonya* (Priszter 360). **J:** 'Dipsacus fullonum; takácmácsonya + erdei mácsonya'.

A *takácmácsonya* összetett szó, nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása. A *takács* előtag magyarázatára l. **takácsvakaró**, az utótagra l. **mácsonya**.

takácsvakaró 1775: *Takáts vakaró* (Csapó 35); 1783: *Takáts-vakaró* (NclB. 329). **J:** 'Dipsacus fullonum; takácmácsonya + erdei mácsonya'.

A *takácsvakaró* összetett szó, a szláv eredetű *takács* és a *vakar* 'valaminek a felületét kaparja' -ó folyamatos melléknévi igenév-

képzős származékának összetétele. A név magyarázata, hogy a növény tuskés, tojás alakú fejét a takácsok a posztó fésüléséhez használták: „bunkós fejét a' takácsok a' vászon — a' posztósok pedig a' posztó simításra használják” (Barra 194). A név létrejöttére hatással lehetett a lat. *carduus fullonum* (lat. *fullonum* < lat. *fullo*, gen. *fullōnis* 'posztókészítő'), ill. a ném. *Weberdistel* 'takácsbogáncs' is. **Vö. bogáncsvakaró.**

Genauast *fullonum* a.

tákajak 1807: *Tákajak* (Magy. Fűvészk. 363). **J:** 'Scrophularia; görvélyfű'.

A *tákajak* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, összetett szó, az ismeretlen eredetű *ták* 'toldás' és az *ajak* 'száj, nyílás' összetétele. A nemzetségnév a virágot jellemzi, a növény virágainak öblös pártái kétajkúak, az alsó ajak rövidebb, a virág szájnnyílásra emlékeztet, színe zöldesbarnából pirosba hajlik át.

TESz. *tákol* a. — **Ö:** **bodza~.**

takonykivonófű l. náthafű

takta 1807 e.: *Takta* (Julow 259); 1807: *Takta* (Magy. Fűvészk. 312). **J:** 'Actaea; békabogyó'. — **füzéres ~ 1903:** *füzéres takta* (Hoffmann–Wagner 110). **J:** 'Actaea spicata; fekete békabogyó. || **akta — füzéres ~ 1911:** *füzéres akta* (Cserey, Növényosztár 5). **J:** 'ua.'

A *takta* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása; a lat. *Actaea* értelmességével hozták létre, az *akta* a lat. *Actaea* „magyarosításával” keletkezett. A *füzéres* jelző arra utal, hogy „Apró virágai tömött szártetőző fűrtben állanak” (Hoffmann–Wagner 110).

Ö: **békabogyó~.**

tállóvirág l. tarlóvirág

tálmosófű 1577 k.: *Talmofo fweth* gr. (OrvK. 100/35); 1578: *tálmofo fű* (Melius 53); 1583: *tál moso fű* Equisetum (Clusius–Beythe 4: BotTört. 129); 1775: *Tálmosó-fű* (Csapó 270). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'.

A *tálmosófű* többszörösen összetett szó, a név magyarázata, hogy a zsurló kovasavtól érdes ízelt szárait régen ónedények tisztítására, súrolására használták: „Talakat, kannakat es mindön on mijueta, tiztaua tezőn, ha vele döngölik es moflak” (Beythe 104a). A névadásra hatással lehetettek idegen nyelvi minták; vö. ném. *Scheuerkraut* 'súrolófű', *Putz-kraut* 'tisztítófű'. Vö. **kannamosófű**, **mosófű**, **zsurlófű**.

talp l. **boszorkány~**, **farkas~**, **liba~**, **macska~**, **medve~**, **oroszlán~**

tapló 1903: *tapló* (Hoffmann–Wagner 163). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'.

A bizonytalan eredetű *tapló* magyarázatára l. **taplóüröm**.

Ö: kálvinista~.

taplóüröm 1841: *tapló üröm* (Barra 209); 1948: *taplóüröm* (MagyGyógyn. 314). **J:** 'Artemisia vulgaris; fekete üröm'.

A *taplóüröm* összetett szó, a bizonytalan eredetű **tapló** 'taplógombából készült tűzgyújtó' és az **üröm** összetétele. A név magyarázata, hogy a szárított növényt tűzgyújtóként használták: „Meggázartott levelét öszvedörgölve, a' köznép taplónak használja” (Barra 209).

tapsír 1807 e.: *Tapsír* (Julow 257); 1807: *Tapsír* (Magy. Fűvészk. 201); 1903: *tapsír* (Hoffmann–Wagner 58). **J:** 1807 e., 1807: 'Heracleum; medvetalp'. | 1903: 'Heracleum sphondylium; közönséges medvetalp'.

A *tapsír* Diószegi–Fazekas alkotása, nemzetségnév. A *tapsír* előtagja (*taps*) talán a *tapos*, *teper*, *tepség* rokonságába tartozik, az előtag jelentése 'szétnyomódott (és ezért nagy)'. Az összetétel utótagja a vitatott eredetű *ír*, jelentése 'gyógyító hatású növény'. A névadás alapja a növény húsos, lapos lapuszerű levele, amelyet gyógyításra használtak.

TESz. *ír* a., *tapsifüles* a.; EWUng. *ír* a., *tapsifüles* a. — **Ö: medve~.**

tara l. tyúktaraj

tarack 1767: „*Taratzk*: Colubrina, Schlangen-Wurz” (PPB.: TESz.); 1807: *Taratzk* (Magy. Fűvészk. 115); 1948: *tarack* (MagyGyógyn. 44); 1998: *tarack* (Priszter 366); — N. *torocka* (Nyatl.). **J:** 1767: '? 'a pázsitfűvek családjába tartozó gyom, elsősorban Elymus repens; közönséges tarackbúza'. | 1807: 'Elymus repens; közönséges tarackbúza'. — **~fű** 1948: *tarackfű* (MagyGyógyn. 44). **J:** 'Elymus repens; közönséges tarackbúza'.

A *tarack* déli szláv eredetű; vö.: blg. *mpóckom* 'csillagpázsit, tarack, perje'; szb.-hv. *tröska*, *trösköt* 'porcsin, tarack, perje'. A magyarba egy *trosk* változat kerülhetett be. A *torocka* alak újabb, külön átvétel. A névadás alapja, hogy a növény „gyökere taratzkos” (Magy. Fűvészk. 115), „Töve számos hosszú tarackot hajt” (Hoffmann–Wagner 11).

TESz.; EWUng.; Genaust *répens* a.

tarackbúza 1807: *Taratzk Búza* (Magy. Fűvészk. 115); 1998: *tarackbúza* (Priszter 366). **J:** 'Elymus repens; közönséges tarackbúza'. — **közönséges ~** 1998: *közönséges tarackbúza* (Priszter 366). **J:** 'ua.'

A *tarackbúza* összetett szó, az előtagra l. **tarack**, a *búza* utótag csuvasos jellegű ótör. jövevényt. A *tarackbúza* Diószegi–Fazekas alkotása, a *búza* nemzetségnév 'Triticum'. A névadás alapja, hogy a növénynek búzához hasonló kalászaik vannak és „Ez a' gabonák között terem” (Veszelszki 240). Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *Taratzk Búza* (Magy. Fűvészk. 2. 367) nevet javasolja a R. **búzalevelű** (→ **búzalevelűfű**), **ebgyógyítófű** (→ **ebgyógyítópázsit**), **tarack**, **kutyaperje** helyett.

taraj l. **sarkantyú~****taréj** l. **kakas~**, **tyúk~****taréjos bokál** l. **bokál**

tarkabogáncs 1966: *tarkabogáncs* (Csapó–Priszter, MNövSz. 186); 1998: *tarkabogáncs* (Priszter 505). **J:** 'Silybum marianum; máriatövis'.

A *tarkabogáncs* a máriatövis hivatalos neve, *tarka* jelzőjének magyarázata, hogy a növény levele fehér foltos, az utótagra l. **bogáncs**.

tárkony 1. 1395 k.: *piretru*^m: *ta'chon*

(BesztSzej.: RMGL.: 679); 1405 k.: *piretu*^m; *tarkon* (SchlSzej.: RMGL.: 679); 1435 k.: *piretru*^m; *ta'kon* (SoprSzej.: RMGL.: 679); 1584: *Tárkony* (Clusius–Beythe 29); 1783: *Tárkony* (NclB. 415); 1807: *Tárkony* (Magy. Fűvészk. 467); 1998: *tárkony* (Priszter 306); — N. *tárkony* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J**: 'Artemisia dracunculus; tárkonyüröm'. — **szelíd~ 1783**: *Szelid Tárkony* (NclB. 415). **J**: 'ua.'. **2.** — **vad~ 1590**: Ptarmice: *Vad tarkony* (SzikszF.: RMGL. 679); 1775: *Vad-tárkony* (Csapó 272). **J**: 'Achillea ptarmica; kenyérbél-cickafark'.

A *tárkony* vándorszó; vö. arab *tarhūn*; oszm. *tarhun*, *tarchun*, *targun*; k. lat. *tarcon*, *tarchon*, *tarchun*, *tharcun*; szlk. *tarkan*; ukr. *turhūn* 'tárkony'. A magyarba feltehetőleg a kolostori kertkultúra révén a latinból került. A kenyérbél-cickafark (2.) levelei hasonlítanak a tárkonyüröm (1.) leveleihez, ezért kapta a *tárkony* elnevezést, a *vad* megkülönböztető jelző.

Marzell *Achillea ptarmica* a.; TESz.; EWUng. — **Ö**: **dragon~**.

tárkonyüröm 1807: *Tárkony Üröm* (Magy. Fűvészk. 467); 1998: *tárkonyüröm* (Priszter 306). **J**: 'Artemisia dracunculus; tárkonyüröm'.

A *tárkonyüröm* összetett szó, az előtagra l. **tárkony**, az utótagra l. **üröm**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *Tárkony Üröm* (Magy. Fűvészk. 2. 390) nevet javasolja a *tárkony* helyett.

tarlófű l. tarlóvirág

tarlóvirág 1807: *Tarlóvirág* (Magy. Fűvészk. 349); 1948: *Tarlóvirág* (MagyGyógyn. 231). **J**: 'Stachys recta; hasznos tisztessű'. **|| tallóvirág 1841**: *tallóvirág* (Barra 312). **J**: 'ua.'. **|| tarlófű 1841**: *tarlófű* (Barra 312). **J**: 'Stachys recta; hasznos tisztessű'.

A *tarlóvirág*, *tarlófű* összetett szó, az ötör. eredetű *tarló* előtag a növény előfordulási helyére utal, a *fű*, *virág* utótag magyarázó szerepű; a *tallóvirág* népetimológiával keletkezett. A névadás magyarázatára l. még **parlagifű**.

tárnics 1. 1807: *Tarnits* (Magy. Fűvészk. 191). **J**: 'Gentiana; tárnics'. — **keresztes ~ 1807**: *keresztes Tarnits* (Magy. Fűvészk.

193). **J**: 'Gentiana cruciata; kígyótárnics'. **2.** — **orvosi ~ 1998**: *orvosi tárnics* (Priszter 383). **J**: 'Gentiana lutea; sárga tárnics'. **|| sárga ~ 1807**: *sárga Tarnits* (Magy. Fűvészk. 192); 1998: *sárga tárnics* (Priszter 383). **J**: 'ua.'.

A TESz. szerint a *tárnics* ismeretlen eredetű, Mollay szerint a név a *tár*, *táru*l 'nyílik' igével kapcsolható össze, azaz a növény virágának nyílása és záródása a névadás alapja. A *tárnics* talán Márton alkotása, az ő műveiben jelenik meg elsőként: 1803: *tarnitska* sz. 'az enciánfélék családja' (Márton *Speerenstich* a.); 1805–13: *ragyás Tarnits* 'Gentiana panonica; magyar tárnics' (Márton, Növ. CIV, 10: 47). A kígyótárnics (1.) és a sárga tárnics (2.) különféle tárnics-fajok, a sárga tárnics (2.) sárga virágú, a legtöbb tárnics virágja azonban kékes árnyalatú; *sárga* jelző tehát a növény virágjának színére vonatkozik, vö. lat. *lutea* 'sárga'.

TESz.; Mollay, Növénynevek 45. — **Ö**: **foldepe~, kígyó~, Szent László~**.

tarorja 1807: *Tarorja* (Magy. Fűvészk. 341). **J**: 'Teucrium; gamandor'. — **gamandor~ 1807**: *Gamandor Tarorja* (Magy. Fűvészk. 342). **J**: 'Teucrium chamaedrys; sarlós gamandor'.

A *tarorja* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, a nevet így magyarázzák: „Bokr. felső ajaka nints; a' tarkója pedig meghasadt” (Magy. Fűvészk. 341). A *tarorja* nemzetségnév tehát a virágokat jellemzi, valószínűleg a *tar* 'kopasz' (mivel a virágnak felső ajka nincs) és az *orja* 'gerinc' (a virág fő része, a gerince a több cimpából álló, hasadt, alsó ajak) összetétele. Az *orja* utótagra l. még **disznóorja**. A *gamandortarorja* előtagjának magyarázatára l. **gamandor**.

tarsóka 1. 1807: *Tarsóka* (Magy. Fűvészk. 373). **J**: 'Thlaspi; tarsóka'. — **mezei ~ 1998**: *mezei tarsóka* (Priszter 521). **J**: 'Thlaspi arvense; mezei tarsóka'. **|| vetési ~ 1807**: *vetési Tarsóka* (Magy. Fűvészk. 373); 1998: *vetési tarsóka* (Priszter 521). **J**: 'ua.'. **2.** — **mezei ~ 1807**: *mezei Tarsóka* (Magy. Fűvészk. 373). **J**: 'Lepidium campestre; mezei zsázsa'.

A *tarsóka* a baj.-osztr. eredetű *tarsoly -ka*

kicsinyítő képzős formája, Diószegi–Fazekas a Thlaspi nemzetség megnevezésére hozta létre, a nemzetségnek ma is ez a hivatalos neve. A névadás szemléleti háttere, hogy a lapos, háromszög alakú termések táskára, tarsolyra emlékeztetnek, a névadás magyarázatára l. még **pásztortarsóka** (→ **pásztortarsoly**). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Tafchenkraut* (Veszelszki 424). A mezei zsászt (2.) régen szintén a Thlaspi nemzetséghez sorolták, innen kapta *tarsóka* nevét.

TESz. *tarsoly* a.; EWUng. *tarsoly* a. — **Ö:** **pásztortarsóka** (→ **pásztortarsoly**).

tarsoly l. **béka-**, **pap-**, **pásztor-**
tarsolyfű **1798:** *Tarsaly-fű* (Veszelszki 424). **J:** 'Thlaspi arvense; mezei tarsóka'. — **fokhagymaszagú ~ 1783:** *Foghagyma fzagu Tarfaly-fű* (NclB. 393). **J:** 'ua.'

A *tarsolyfű* a **pásztortarsoly** növénynevből jött létre elvonással, a *foghagymaszagú* jelző a növény illatára utal.

tartó l. **gólyahúgy-fű**, **királygyertya(-)**, **méhék-fű** (→ **méhekszertőfű**)

táska l. **isten-ja**, **kisjézus-ja** (→ **istentáskája**), **pásztor-** (→ **pásztortarsoly**)

táticska l. **tátika**

tátika **1892:** *Tátika* (Ethn. 3: 60); 1998: *tátika* (Priszter 302). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. — **gerezdes- 1903:** *gerezdes tátika* (Hoffmann–Wagner 127). **J:** 'ua.'. l. **piros gerezdes- 1911:** *piros gerezdes tátika* (Cserey, Növényiszótár 16); 1948: *piros gerezdes tátika* (Halmi 8). **J:** 'ua.'. l. **táticska** N. *táticska* (Csapody–Priszter, MNövSz. 141). **J:** 'ua.'. l. **tátincis 1903:** *tatincis* (Hoffmann–Wagner 128); 1911: *tátincis* (Cserey, Növényiszótár 180). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'. l. **tátíngó** N. *tátíngó*, *tátíngóu* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. l. **tátintó** N. *tátintó* (Csapody–Priszter, MNövSz. 141); *tátintó*, *tátintóu* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** 'ua.'. l. **tátogató 1. 1911:** *tátogató* (Cserey, Növényiszótár 180); 1948: *tátogató* (Magy-Gyógyn. 271). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'. l. **2. 1998:** *tátogató* (Priszter 302). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. l. **tátogó** N. *tátogó*, *tátogóu*

(Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'. l. **tátogató 1903:** *tátogató* (Hoffmann–Wagner 128). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'. l. **tátos 1. — vad- 1903:** *vad tátos* (Hoffmann–Wagner 128). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'. l. **2. N. tátos** (Csapody–Priszter, MNövSz. 141). **J:** 'Antirrhinum majus; kerti oroszlánszáj'.

A *tátika*, *táticska*, *tátincis*, *tátíngó*, *tátintó*, *tátogató*, *tátogó*, *tátogató*, *tátos* a *tát* igéből származik, amely valószínűleg hangutánzó-hangulatfestő eredetű, a névadás alapja a kerti oroszlánszáj nyitott szájra emlékeztető virágja. A *tátika -ika*, a *táticska -cska* kicsinyítő képzőbokkal, a *tátogató -gat/-get* gyakorító igeképzőbokkal és *-ó/-ő* képzővel keletkezett, a növény többi elnevezése is különféle képzőbokokkal jött létre. A *piros*, *gerezdes* megkülönböztető jelzők, a virágra utalnak, a *gerezdes* jelző magyarázatára l. még **gerezdes**. A közönséges gyujtoványfű *tátincis*, *tátogató*, *tátos* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növénynek az oroszlánszájéhoz hasonló, kisebb, nyitott szájra emlékeztető virágja van.

TESz. *tát* a.; EWUng. *tát* a.

tátincis, **tátíngó**, **tátintó** l. **tátika**

tátkanaf 1807: *Tátkanaf* (Magy. Fűvészk. 346). **J:** 'Lamium; árvacsalán'. — **fehér ~ 1807:** *fejér Tátkanaf* (Magy. Fűvészk. 347). **J:** 'ua.'

A *tátkanaf* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása, a hangutánzó-hangulatfestő eredetű *tát* és a *kanaf* 'fityegő', amely vándorszó, összetétele. A névadás alapja: „tátott, fájának torkolatja fzelinn két felől egy kis kanaf (fibra) van” (Magy. Fűvészk. 346).

TESz. *tát* a., *kanaf* a.; EWUng. *tát* a.

tátogató, **tátogó**, **tátogató**, **tátos** l. **tátika**

tavaszeleji 1903: *tavaszeleji* (Hoffmann–Wagner 111); 1911: *tavaszeleji* (Cserey, Növényiszótár 141). **J:** 'Helleborus purpurascens; piros hóhunyor'.

A *tavaszeleji* 'tavasz elején lévő' növénynevé magyarázata a növény nagyon korai virágzási ideje. A névadás magyarázatára l. még **tavaszeleji paponya** (→ **paponya**).

tavaszeleji paponya l. **paponya**

tavaszhirdetőfü l. tavaszhozófü

tavaszhozófü 1. 1578: *Táuaľz hozó fü* (Melius 136a). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. || **tavaszhirdetőfü 1578:** *Táuaľz hirdető füuel* gr. (137a). **J:** 'ua.'. || **2. 1775:** *Tavaľz hozó-fü* (Csapó 249); 1783: *Tavaľz hozó-fü* (NclB. 417). **J:** 'Bellis perennis; vadszázsorszép'.

A *tavaszhozófü* és *tavaszhirdetőfü* 'tavaszi kankalin' (1.) Melius alkotása, a nevek arra utalnak, hogy a növény kora tavasszal virágzik. Melius így magyarázza a névadást: „*Táuaľz hirdető füuel*, à ki Tauaľzfzal ottan ki űti magát” (137a). A névadásra nyilván hatással volt a növény lat. *cōsolidāre* 'ünnepelni' elnevezése, valamint a lat. szakny.-i *Primula veris* (< lat. *prīmulus* a lat. *prīmus* 'első' kicsinyítő képzős alakja; lat. *vēr* 'tavasz', gen. *vēris*) is a korai virágzásra utal, a *prīmula vēris* [*herba*] jelentése 'a tavasz első virágja'. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. *Aprilblume* 'áprilisi virág', *Osterblume* 'húsvéti virág'. A *tavaszhozófü* 'vadszázsorszép' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a névadás magyarázata, hogy a növény kora tavasszal kezd virágozni, R. lat. elnevezése szintén *primula veris*. Vö. **tavaszifü**.

Marzell *Bellis perennis* a.; MagyGyógyn. 210; Genaust *Consólida* a., *vēris* a., *Prīmula* a.

tavaszi első virág l. tavaszifü

tavaszifü 1. 1578: *Tauaľz fü* (Melius 136a); 1775: *Tavaľzi-fü* (Csapó 148). **J:** 'Primula veris subsp. veris'. || **tavaszi első virág 1584:** *tauazi elfő verag* (Clusius–Beythe 25). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. || **tavaszivirág 1775:** *Tavaľzi-virág* (Csapó 148); 1783: *Tavaľzi Virág* (NclB. 335). **J:** 'ua.'. || **2. 1775:** *Tavaľzi-fü* (Csapó 249); 1783: *Tavaľzi-fü* (NclB. 417). **J:** 'Bellis perennis; vadszázsorszép'.

A *tavaszifü*, *tavaszi első virág*, *tavaszivirág* elnevezések arra utalnak, hogy a növény kora tavasszal virágzik. Az elnevezések a lat. szakny.-i *Primula veris* hatására jöttek létre, a *tavaszi első virág* a lat. *Primula veris* tükörfordítása; vö. lat. *prīmulus* a lat. *prīmus* 'első' kicsinyítő képzős alakja; lat. *vēr* 'tavasz', gen. *vēris*, *prīmula vēris* [*herba*] jelentése 'a ta-

vasz első virágja'. A vadszázsorszép (2.) *tavaszifü* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növény R. lat. elnevezése szintén *primula veris*, kora tavasszal virágzik. Vö. **tavaszhozófü**.

Genaust *vēris* a., *Prīmula* a.

tavaszika — piros ~ 1783: *Piros Tavaľzika* (NclB. 356). **J:** 'Erythronium dens-canis; európai kakasmandikó'.

A *piros tavaszika* Benkő alkotása, a *tavasz* 'a nyár és a tél közötti évszak' *-ka* kicsinyítő képzős alakja, arra utal, hogy a növény tavasszal virágzik, a *piros* jelző a virág színét jelzi.

teafü N. teafü (MagyGyógyn. 302). **J:** 'Matricaria chamomilla; orvosi székfü'.

A *teafü* népi név, a növényből teát készítenek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Tee-kamille*, *Teeblume*.

Marzell *Matricaria chamomilla* a.

teavirág N. tējavirág (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 301). **J:** 'Verbascum phlomoides; szöszös ökörfarkkóró'.

A *teavirág* népi név, a névadás alapja az, hogy bizonyos *Verbascum*-fajok virágját teának főzik. „Virágját köhögés ellen theának gyűjtik” (Hoffmann–Wagner 38).

tehéncsecs 1. N. tehéncsics (Nyr. 128: 181). **J:** 'Primula veris subsp. veris; tavaszi kankalin'. || **2. N. tehéncsecse** (MagyGyógyn. 59). **J:** 'Orchis sp.; kosbor'.

A *tehéncsecs* az iráni eredetű *tehén* és a *csecs* 'emlő' összetétele. A tavaszi kankalin (1.) *tehéncsecs* neve erdélyi metaforikus terminus, a névadás motivációja, hogy a kankalin sárga lecsüngő virágai a tehén tőgyére emlékeztetnek. A kosbor (2.) *tehéncsecse* elnevezése jelölt birtokos szerkezet, a névadás alapja az, hogy a növény iker gumói az emlőhöz hasonlíthatók.

TESz. *csecs* a.; EWUng. *csecs* a.

tehénfü 1798: *tehén-fünek* gr. (Veszelszki 332). **J:** 'Orobanché alba; fehér vajvirág'.

A *tehénfü* a lat. *herba vaccae* (< lat. *vacca* 'tehén') tükörfordítása, a névadás magyarázata l. **bikafü**.

tehénpaszternák 1903: *tehén paszternák* (Hoffmann–Wagner 58); 1948: *tehénpaszternák* (MagyGyógyn. 204). **J:** 'Heracleum

sphondylium; közönséges medvetalp’.

A *tehénpaszternák* a ném. R. *Kuhpastinak*, *Kuh Pastinat* tükörfordítása; idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. R. *cow parsnip*. A névadás alapja az, hogy a gyökér illata a paszternákéhoz ’*Pastinaca sativa*’ hasonló, és a növény marhák, tehenek tápláléka.

Marzell *Heracleum sphondylium* a.

tehénvirág N. *tehénvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 203). **J:** ’*Anemone nemorosa*; berki szellőrózsa’.

A *tehénvirág* erdélyi népi név, a névadás alapja valószínűleg a tehén színére emlékeztető fehér virág, ill. az, hogy a sok fehér virág a réten úgy néz ki, mint a tehéncorda. Hasonló szemléletű névadásra vö. R. ném. *Schafblume* ’juhvirág, birkavirág’.

Marzell *Anemone nemorosa* a.

tej l. **eb-**, **ebkutya-**, **farkas-**, **farkas-kutya-**, **kutya-**

tejtaltató l. **tejsugorítófű**

tejesfű **1.** **1590:** Tithymalus: *Teies fű* (SzikszF.: RMG1. 257); 1775: *Tejes-fű* (Csapó 80); — N. *tejesfű* (Csapody–Priszter, MNöv-Sz. 114). **J:** 1590: ’*Euphorbia* sp.; kutyatej’. l 1775: ’*Euphorbia cyparissias*; farkas-kutyatej’. ■ **2.** N. *tejesfű* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 294). **J:** ’*Taraxacum officinale*; pitypang’.

A *tejesfű* a lat. *herba lactaria* (< lat. *lac*, gen. *lactis* ’tej’) tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a farkas-kutyatej (1.) és a pitypang (2.) tejszerű, keserű nedvet tartalmaz, ha a növények bármely részét leszakítják, a nedv kifolyik: „a’ belőlök ki-fzivárgó téjről mindenkéül esméretesek” (Veszelszki 211). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Hunds-milch* ’kutyatej’ (1.), *Milchbusch* ’tejbokor’ (2.). Vö. **kutyatej**.

tejtoltó l. **tejsugorítófű**

tejtolt galaj l. **galaj**

tejsugorítófű **1583:** *tey sugoryto fiu* (Clusius–Beythe 4a: BotTört. 130); 1783: *Téj-sugorító-fű* (NclB. 330). **J:** ’ua.’. || **tejtaltató** **1841:** *tejtaltató* (Barra 189). **J:** ’*Galium verum*; tejtolt galaj’. || **tejtoltó** **1998:** *tejtoltó* (Priszter 381). **J:** ’*Galium verum*; tejtolt galaj’.

A *tejsugorítófű* többszörösen összetett

szó, az iráni eredetű *tej* és az ugor eredetű **zsug-*, **zsugor-* -ít (1600 k: ’< ételnemű > összemegy’) és -ó képzős származékának az összetétele, a *fű* magyarázó utótag. A névadás alapja az, hogy a növény „valamely saját sával bir, melly a’ tejet hamar megaltatja” (Barra 189), sőt „ha a’ tehén az ilyen füvet megessi, teje csakhamar a’ kifejés után tüstént megszik” (Barra 189). A növény későbbi *tejtaltató* és *tejtoltó* elnevezései szintén a felhasználás alapján jöttek létre, az *altat* és az *olt* jelentése ’folyadékot kocsonyásan összeállósítva tesz, megalvaszt’. Idegen nyelvű megfelelőre vö. ném. *echtes Labkraut*, *gelbes Labkraut* ’oltófű’.

TESz. *tej* a., *olt* a., *zsugorodik* a.; UEWb. 839.

tekerő l. **embernek orra -**, **orr-** **torma** (→ **torma**)

tekert cikkszár l. **cikkszár**

tekertgyökerűfű **1775:** *Tekert-gyökerü-fu* (Csapó 274); 1783: *Tekert-gyökerü-fü* (NclB. 363). **J:** ’*Persicaria bistorta*; kigyógyökerű keserűfű’. || **tekertgyökér** **1813:** *tekert Gy[ökér]* (Magy. Fűvészk. 2. 372). **J:** ’ua.’.

A *tekertgyökerűfű* és a *tekertgyökér* körülírással elnevezések, a névadás alapja a növény összecsavarodó gyökere: „gyökere fás, tekertfatsart” (Magy. Fűvészk. 254). A *tekert* előtagú növénynevek valószínűleg a lat. *Bistorta* (< lat. *bis* ’kétszer’, *tortus* ’megcsavarodott’) hatására jöttek létre.

télizöld **1.** **1584:** *téli zöd* „hyemale viride” (Clusius–Beythe 13); 1595: *Thelij zöld* (Beythe 12a); 1775: *Téli-zöld* (Csapó 274). **J:** ’*Calluna vulgaris*; csarab’. ■ **2.** **1590:** *Semper viua: Teli zöld*, *fül fű* (SzikszF.: RMG1. 257); 1775: *Téli zöld* (Csapó 97). **J:** ’*Sempervivum tectorum*; kövirózsa’. || **házizöld** **1578:** *Házi zöld* (Melius 32); 1775: *Házi zöld* (Csapó 97). **J:** ’ua.’. || **házon termő zöld fű** **1578:** *házon termő zöld füvet* gr. (Melius 11a). **J:** ’ua.’. ■ **3.** **1775:** *Télizöld* (Csapó 45); 1783: *Téli-zöld* (NclB. 343). **J:** ’*Vinca minor*; kis meténg’. — **kis** ~ **1998:** *kis télizöld* (Priszter 537). **J:** ’ua.’.

A csarab (1.) *télizöld* elnevezése a lat. *hyemale viride* (Clusius–Beythe 13) tükörfordítása; vö. lat. *hiemālis* ’téli’, lat. *viridis* ’zöld’. Beythe így jellemzi a növényt: „erdős

helyőken beuón teróm, apro, bokrofos, egez eztendő altal zöldön al mint az Sabina” (Beythe 12a). A kövirózsa (2.) *télizöld* neve valószínűleg hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre: „mert mindég zöld” (Veszelszki 405), a névadásra a ném. *Immergrün* (Veszelszki 404) ’örökzöld’ is hatással lehetett. A *házizöld* és *házon termő zöld fű* Melius körülírások elnevezései, a névalkotás nyilván a ném. *Haußwurtz* (Melius 32) ’házi gyökér’ mintájára történt. A *télizöld* ’kis meténg’ (3.) a ném. *Wintergrün* (Csapó 45) tükörfordítása. Csapó így magyarázza a névadást: „Télben zölden megmarad, ezért *Télizöldnek*-is helyellen nevezte” (Csapó 45).

Szabó, Melius 370.

temondádfű 1. 1577 k.: *The mondad fweth, Themondad fweth* gr. (OrvK. 401); 1583: *the mondad fű* Iberis (Clusius–Beythe 5: BotTört. 133). **J:** 1577 k.: ? ’valamiféle gyógynövény, elsősorban a keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó növények, pl. *Thlaspi*’. | 1583: *Thlaspi arvense*; mezei tarsóka’. | **2. 1590:** Dulce amarum: *The mondad fű* (Sziksz-F: RMGL. 257); 1948: *temondádfű* (Magy-Gyógyn. 263); — N. *temondádfű* (Jávorka 978). **J:** ’*Solanum dulcamara*; kesernyés csucor’. | **temondád 1813:** *Temondád* (Magy. Fűvészk. 2. 390). **J:** ’ua.’. | **3. 1775:** *Te-mondad-fű* (Csapó 213); 1783: *Te mondad-fű* (NclB. 393). **J:** ’*Lepidium campestre*; mezei zsázsa’. | **temondád 1813:** *Temondád* (Magy. Fűvészk. 2. 390). **J:** ’ua.’.

A *temondádfű* magyar alkotás, a *temondád* a bibliából is ismert (pl. Máté 26: 64) elbeszélő múlt idejű *te mondad* ’te mondtad’ alakból főnevesült. A *temondádfű* növénynév jelentése: ’tőled megnevezett (növény)’. A kesernyés csucor (2.) *temondádfű* elnevezése talán azon alapul, hogy a növény erősen mérgező, a növény *temondádfű* nevét Földi János a „Gyermeki, tsúf, alatonyságot mutató betstelen Nevek” (Földi 18) közé sorolja, és elutasítja, a névadás alapja lehet valamely más növény nevének átvétele. A *temondád* elvonással keletkezett a *temondádfű* növénynévből. A mezei zsázsa (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel kapta nevét, szintén a keresztesvirá-

gúak (Brassicaceae) családjába tartozik, mint a mezei tarsóka (1.), régen mind a két növényt a *Thlaspi* nemzetséghez sorolták (vö. a mezei zsázsa R. lat. neve *Thlaspi majus*).

TESz. *temondád* a.; EWUng. *temondád* a.

tengerharmat 1841: *tengerharmat* (Barra 306). **J:** ’*Rosmarinus officinalis*; rozmaring’.

A *tengerharmat* a növény R. latin *ros marinus, ros marinum* ’tengeri harmat’ (< lat. *ros* ’harmat, harmatcsepp’; *mare* ’tenger’) nevének fordításával jött létre.

tenyere l. **Boldogasszony** ~, **isten**~ (→ **krisztustenyere**), **krisztus-**

teppetett tüdőfű l. **tüdőfű**

térd l. **sok-ű-gyökeresfű**

térdkötőfű 1578: *Térd kötő fű* (Melius 183); 1775: *Térdkötő-fű* (Csapó 226); 1783: *Térdkötő-fű* (NclB. 363). **J:** ’*Polygonum aviculare*; madárporcsin’.

A *térdkötőfű* Melius alkotása: „*Corrigiola, Térd kötő fű*” (Melius 183). Melius valószínűleg a lat. *corrigiola* (< lat. *corrigia* ’bocskor’ kicsinyítő képzős származéka) fordításaként hozta létre a *térdkötőfű* nevet. A névadás alapja, hogy a növény szárai mint lógó cipőfüzők hevernek a földön.

Genaust *Corrigiola* a.

terjékfű 1775: *Therjék-fű* (Csapó 166); 1783: *Therjék-fű* (NclB. 323). **J:** ’*Valeriana officinalis* subsp. *officinalis*; macskagyökér’. | **terjék 1813:** *Terjék* (Magy. Fűvészk. 2. 390). **J:** ’ua.’. | **terjőke 1807:** *Terjőke* (Magy. Fűvészk. 157). **J:** ’*Echium vulgare*; közönséges kígyószisz’.

A *terjékfű* a ném. *Theriakskraut* (Veszelszki 436) részfordításával keletkezett, az előtagot átvették, az utótagot lefordították. A *terjőke* a *terjék* (1529: ’állati méreg ellen használt szer’) vándorszóból keletkezett *-ka* kicsinyítő képzővel. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *theriac*; ném. *Theriak*; fr. *thériaque, tiriaque*; ol. *triacca, R. teriaca*; or. *терпьяк*: ’orvosság, kígyómarás ellenmérge’. Végső forrása a gör. *θηριακός* ’állatokra vonatkozó’ (< *θηρ* ’vadállat’), ez a latinon keresztül terjedt el; vö. lat. *theriacus* ’harapást gyógyító’, *theriaca* ’harapás elleni gyógyszer’. A macskagyökeret mérges állatok harapása és kígyómarás ellen alkalmazták. A *ter-*

jék elvonással keletkezett a *terjékfű* névből. Vö. **mérges vad harapást gyógyító fű.**

TESz. *terjék* a.; EWUng. *terjék* a. — **Ö:** kakukkterjék.

terjőke l. *terjékfű*

terjőkekígyószisz 1807: *Terjőke Kígyószisz* (Magy. Fűvészk. 157). **J:** 'Echium vulgare; közönséges kígyószisz'.

A *terjőkekígyószisz* Diószegi–Fazekas alkotása, az előtagra l. *terjékfű*, az utótagra l. **kígyószisz**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *terjőkekígyószisz* nevet javasolja a R. Alcibiusz-fű, **pirosítógyökér**, **kisőkörnyelv** (→ **ökörnyelv**), **tövísesatracél** (→ **atracél**) és a **vadatracél** (→ **atracél**) helyett.

ternyőfa 1595: Taxus: Ein-Eyben: *Ternyeü-fa* (Ver.: RMGl. 214); 1783: *Ternyö-fa* (NclB. 428). **J:** 'Taxus baccata; tiszafa'.

A *ternyő* ismeretlen eredetű, a mérgező *tiszafa* elnevezése.

ternyőtiszafa 1807: *Ternyő Tiszafa* (Magy. Fűvészk. 546). **J:** 'Taxus baccata; tiszafa'.

A *ternyőtiszafa* Diószegi–Fazekas alkotása, a növény két R. nevének összekapcsolásával hozták létre a *ternyőtiszafa* növénynevet; az előtagra l. **ternyőfa**, az utótagra l. **tiszafa**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *ternyőtiszafa* nevet javasolja a R. **ternyőfa** helyett.

teste l. **asszonyember-fű**

tésztaalapu N. *tésztaalapu* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'Ajuga reptans; indás ínfű'.

A *tésztaalapu* népi név, összetett szó, a szláv eredetű *tészta* és a szláv eredetű **lapu** összetétele, a névadás alapja, hogy a növény levelei tojás alakúak, lapuhoz hasonlóak.

tetemtoldófű 1775: *Teremtodó-fű* (Csapó 226), 1783: *Tetem-tódó-fű* (NclB. 363). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'. || **tetemtoldó 1948:** *tetemtoldó* (MagyGyógyn. 83). **J:** 'ua.'.

A *tetemtoldófű* többszörösen összetett szó, a *tetem* (1405 k.-tól adatolható 'csont' jelentésben), a *told* 'hozzáad' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származékának és a *fű* magyarzó utótagnak az összetétele. Az elnevezés alapja, hogy a növényt csontok össze-

forrasztásához használták, valamint hogy a növény csersavat tartalmaz, ezért összehúzó szerként alkalmazták, vérzés elállításához.

TESz. *tetem* a., *told* a.; EWUng *tetem* a., *told* a.

tető l. **árnyékszék-fű**

tetű l. **koldus~**

tetűfa 1578: *Töñ fa* (Melius 20a); 1783: *Tetü-fa* (NclB. 362). **J:** 1578: ? 'Daphne mezereum; farkashárs'. | 1783: 'Daphne mezereum; farkashárs'.

A *tetűfa* 'farkashárs' Melius alkotása, Melius valószínűleg hasonlatosnak ítélte valamely más növényhez, és így annak nevét ruházta rá. Melius Herbáriumának ebben a szakaszában az előforduló növénynevek azonosítása bizonytalan, nem állapítható meg világosan, hogy Melius milyen általa ismert növényvel vélte azonosnak a jelzett fajokat. A növény *tetű-* előtagú elnevezése idegen nyelvekben is megtalálható, vö. ném. *Lauskraut* 'tetűfű'. Marzell azzal magyarázza a névadást, hogy növény kérgét háziállatok nyaka köré akasztották, hogy a tetűt elűzze.

Marzell *Daphne mezereum* a.; Szabó, Melius 375.

tetűfű 1. 1577 k.: *Tetwfw magwath* (OrvK. 129/32); 1578: *Tetű fű* (Melius 156); 1590: *Pedicularia*, vel, *staphisagria*: *Tetű fű* (SzikszF.: RMGl. 257); 1783: *Tetü-fű* (NclB. 379). **J:** 'Delphinium staphisagria; magas szarkaláb'. || **tetűölőfű 1578:** *tetű ölö fű* (Melius 156); 1783: *Tetü ölö-fű* (NclB. 379). **J:** 'ua.'. || **tetűölőmag 1783:** *Tetü ölö mag* (NclB. 379); 1798: *Tetü-ölő-mag* (Veszelszki 419). **J:** 'ua.'. || **tetvesfű 1578:** *Tetues fű* (Melius 155a). **J:** 1578: ? 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág | *Delphinium staphisagria*; magas szarkaláb'. || **tetűrontófű 1578:** *Tetű ronto fű* (Melius 155a). **J:** 1578: ? 'Aconitum vulparia; farkasölő sisakvirág | *Delphinium staphisagria*; magas szarkaláb'. || **tetűrontó 1903:** *tetűrontó* (Hoffmann–Wagner 109); 1948: *tetűrontó* (Halmai 5). **J:** 'Aconitum napellus subsp. napellus; Katikásisakvirág'. ■ **2. 1775:** *Tetü-fű* (Csapó 272); 1783: *Tetü-fű* (NclB. 419). **J:** 'Achillea ptarmica; kenyérbél-cickafark'. ■ **3. 1807:** *tetűfű* (Magy. Fűvészk. 317). **J:** 'Aconitum napellus

subsp. napellus; Katika-sisakvirág'. — **kék** ~ **1783**: *Kék tetű-fű* (NclB. 379); 1798: *kék tetű-fű* (Veszelszki 319). **J**: 'ua.'

A *tetűfű* 'magas szarkaláb' (1.) a lat. *Pedicularis herba* (< kicsinyítő képzős lat. *pēdiculus* 'tetű' < lat. *pēdis* 'tetű') tükörfordítása. A *tetűölőfű* a gör. *Phthyriocotonon* (< gör. *φθειροκτόνον*) fordítása, a névadás magyarázata, hogy a növényt tetű irtására használták: „kofzt gyogyit, varat tífztit, tetűt meg ől, Olayal törd őfzue, à tetues ruhát kend meg vele, à tetűt meg őli valahoua kened is” (Melius 156). A *tetvesfű* és *tetűrontófű* elnevezések szintén Melius alkotásai, német, ill. latin mintára keletkeztek; vö. ném. *Leufzkraut*, R. lat. *Pedicularis* (Melius 156). Szabó Attila felhívja a figyelmet, hogy „A szakaszban a Leuszkraut, azaz tetűrontó fű, tetvesfű bizonyára a szerkesztés vagy a szedés során került véletlenül ide [a farkasölő sisakvirághoz] a következő szakaszból (De Staphide agria — Delphinium staphisagria tetűfű). Az eset a Herbáriumban előforduló ilyen jellegű hibák és elírások egyik példája” (Szabó, Melius 431). Melius téves elnevezései azonban fennmaradtak, a *tetűfű* és a *tetűrontó* nevet más sisakvirágfaj is megkapta, vö. Katika-sisakvirág (3.), és az elnevezéseket még a XX. sz.-ban is használták. A *tetűrontó* elvonással keletkezett a *tetűrontófű* névből. A kenyérbél-cickafark (2.) *tetűfű* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növényt szintén tetű irtására használták, ill. a kicsi, szúrós (bogáncsszerű) termékkel rendelkező növényeknek gyakran adták a *tetűfű* nevet; vö. ném. *Bubeläuse* 'Agrimonia eupatoria'; ang. *harvest lice*; or. *červečnik* 'ua.'. Vö. **tetűvirág**.

Marzell *Agrimonia eupatoria* a., *Delphinium staphisagria* a.; Szabó, Melius 431; Ge-naust *Pedicularis* a.

tetűölőfű, tetűölőmag, tetűrontófű l. tetűfű

tetűvirág 1903: *tetűvirág* (Hoffmann–Wagner 31); — N. *tetűvirág* (Jávorka 845; MagyGyógyn. 219). **J**: 'Borago officinalis; kertü borágó'.

A *tetűvirág* elnevezés alapja, hogy az illatos borágót tetű irtására is használták, a névadás magyarázatára l. még **tetűfű**.

tetvesfű l. tetűfű

tikdöglesztő l. tyúkdöglesztő

tikhúr l. tyúkhúr

timpó l. pimpó

tintabogyó 1998: *tintabogyó* (Priszter 455). **J**: 'Phytolacca americana; amerikai alkörmös'.

A *tintabogyó* az amerikai alkörmös hivatalos neve, valószínűleg idegen nyelvi minták alapján jött létre; vö. ang. *red ink plant* 'vörös tintanövény'. A névadás alapja, hogy a növény terméséből piros festőanyagot készítettek. Vö. **alkörmös**.

tintabogyóbokor 1841: *téntabogyóbokor* (Barra 263). **J**: 'Ligustrum vulgare; közönséges fagyal'.

A *tintabogyóbokor* a ném. *Tintenbeerstrauch, Tinte(n)beerstude(n)* tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy „Bogyóiból a' szegénynép kevés gáliczkövel fekete-kék festéket főz” (Barra 263), „A' szegény gyermekek téntát is készítenek belőlle” (Barra 264).

Marzell *Ligustrum vulgare* a.

tiszafa 1395 k.: Taxus: *tjza fa* (BesztSzj.: RMGl. 211); 1405 k.: taxus: *tiza fa* (SchlSzj.: RMGl. 211); 1500 k.: De iuo: *thjzaffa* Nomiⁿe (StrassbGl.: RMGl. 212); 1577: taxus: *teza fa* (KolGl.₂: RMGl. 213); 1583: *tiza fa* Taxus (Clusius–Beythe 8: BotTört. 133); 1590: Taxus: *Tisza fa* (SzikszF.: RMGl. 214); 1807: *Tiszafa* (Magy. Fűvészk. 545); 1998: *tiszafa* (Priszter 518). **J**: 1395 k., 1998: 'Taxus baccata; tiszafa'. l 1807, 1998: 'Taxus; tiszafa'. — **közönséges** ~ **1998**: *közönséges tiszafa* (Priszter 518). **J**: 'ua.'

A *tiszafa* előtagja szláv eredetű; vö. blg. *muc*; szb.-hv. *tšs*, Kaj *tisa*; szln. *tisa*; szlk. *tis*; or. *muc* 'tiszafa'. A magyarba egy közelebb-ről meg nem határozható szláv *tisa* alak került. A *tiszafa* nevet Diószegi–Fazekas nemzetségnévként használja.

Ö: ternyő~.

tiszafenyő 1783: *Tifza-fenyő* (NclB. 428); 1798: *Tifza-fenyő* (Veszelszki 422); 1998: *tiszafenyő* (Priszter 518). **J**: 'Taxus baccata; tiszafa'.

A *tiszafenyő* összetett szó; az előtagra l. **tiszafa**, a **fenyő** utótag arra utal, hogy a növény tülevelű.

tisztesfű 1. 1500 k.: De mercuriali: *Thjz-*

tes fyw (StrassbGl.: RMGl. 255); 1578: *Tifztes fű* (Melius 63a); 1583: *tiztos fiu* (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); 1590: Syderitis, Heraclaea: *Tiztes fű* (SzikszF.: RMGl. 257); 1595: *Tiztős fiju* (Beythe 101); 1775: *Tiztesfű* (Csapó 276). **J:** 'Stachys recta; hasznos tiztesfű'. — **hasznos ~ 1948:** *Hasznos tiztesfű* (MagyGyógyn. 231); 1998: *hasznos tiztesfű* (Priszter 512). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **orvosi-1948:** *Orvosi tiztesfű* (MagyGyógyn. 337); 1998: *orvosi tiztesfű* (Priszter 512). **J:** 'Betonica officinalis; orvosi bakfű'.

A *tiztesfű* előtagja szláv eredetű; vö. szb.-hv. *čistac* 'tiszesfű'; szln. *čistec* 'tiszesfű, mezei zsálya'; cseh *čistec* 'tiszesfű'; szlk. *čistec* 'ua.'; or. *čučmēju* 'tiszesfű'. Mindezek a m. *tizta* szláv nyelvi megfelelőinek (vö. óe. szl. *čistb* 'nem piszkos'; szb.-hv. *čist* 'nem piszkos'; szln. *čist* 'nem piszkos') származékai; a névadás alapja, hogy régen babonából a csecsemőket fürdették a hasznos tiztesfűből (1.) készült főzetben, hogy megvédjék őket a szemverés stb. ellen. A névadásra hatással lehetett a ném. *Berufkraut* 'tiszfű' is (Csapó 276). A *tiztesfű* 'orvosi bakfű' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, Csapó így ír róla: „Ezen fű olyan forma mint a Tifztes-fű [hasznos tiztesfű], ez okból némelly Tudosok annak nemeihez fzámlálják: A' külömbség ez: hogy a' Levelei fétét kékek, 's fzélei jobban bé-vagba vagynak” (Csapó 22).

MagyGyógyn. 232.; TESz. *tizta* a., *tiztesfű* a.; EWUng. *tizta* a., *tiztesfű* a.

tisztító l. has-kökény (→ **kökény**), **juhok-hunyor** (→ **hunyor**), **kémény-fű**, **szem-fű** (→ **szemnek gyönyörűsége**), **torok-**

toldó l. tetem-fű

top l. bak-, farkas-, liba-, parajliba-

topolya 1113: „in villa Besan in saltu Topol ibi terminus terrę est” (TESz.); 1289: Ad arborem *topul* uocatam (Oklsz. *topoly* a.); 1317: *Topolya* (MNY. 10: 427); 1355: Ad unam arborem populeam vulgariter *topolya* nominatam (Oklsz. *topoly* a.); 1494: Arborem platani wigo *Thopol* appellatam (Oklsz. *topoly* a.); 1998: *topolya* (Priszter 464); — N. *topol*, *topolya* 'fehér nyárfa [helytelen értelmezéssel]', *topoly* 'jegenyenyárfa' (MTsz.);

topoja (Nyr. 97: 339); *topófa* (Nyatl. *nyárfa* a.); *toplya*, *topoj* (ÚMTsz.). **J:** 1113: 'Populus; nyár(fa), főleg Populus alba; fehér nyár(fa)'. | 1494: ? 'Platanus, platán'. | 1998: 'Populus nigra; fekete nyár(fa)'. — **~fa 1500 k.:** De oplo: *thapalfa* (StrassbGl.: RMGl. 707); 1790: *topoly-fák* (TESz.); 1948: *topolyafa* (MagyGyógyn. 61); 1998: *topolyafa* (Priszter 464). **J:** 'Populus nigra; fekete nyár(fa)'.

A *topolya* szláv eredetű; vö.: blg. *monóla*; szb.-hv. *topòla*; szln. *topóla*, N. *tópol*; szlk. *topol*, N. *topóla*; or. *μόπολη* 'nyárfa'. A magyarban az *a-s* és az *a* nélküli végződésrel rendelkező elemek külön-külön átvételek, esetleg más és más szláv nyelvből. A korai adatok egy részéről nem dönthető el minden kétséget kizáróan, hogy magyar, horvát vagy szlovák nyelvi szórványok-e. Az azonban bizonyos, hogy korai átvétel a **bodza**, **jegenye**, **juhar** fanevekkel együtt. A szó azonban elavult, a XVIII. század végén újra használatba jött, napjainkra azonban újra eltűnt.

Oklsz.; Kniezsa, SziJsz. 528–529; TESz.; EWUng.

toppan l. liba- (→ **libatop**)

torma 1. 1395 k.: astrucium: *torma* (BesztSzj.: RMGl. 708); 1405 k.: *nastruciu^m*: *torma* (SchlSzj.: RMGl. 708); 1500 k.: De nasturcio: *thorma* (StrassbGl.: RMGl. 708); 1578: *Torma* (Melius 172); 1583: *Torma* Armoracia, siue Raphanus sil, quorundam Gallorum Cran. (Clusius–Beythe 3: BotTört. 127); 1998: *torma* (Priszter 306); — N. *torma* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205); *tarma* (Nyatl. 63). **J:** 'Armoracia rusticana; közönséges torma'. — **csípős ~ 1998:** *csípős torma* (Priszter 306). **J:** 'ua.'. | **ház helyén termett ~ 1578:** *ház heyán termet Torma* (Melius 173). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1520 k.:** *Nastrvcivm Ortvlanvm: kerti torma* (Herb. b.): RMGl. 708); 1578: *kerti Torma* (Melius 172). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1783:** *közönséges Torma* (NclB. 394); 1998: *közönséges torma* (Priszter 306). **J:** 'ua.'. | **orrtekerő ~ 1807:** *orrtekerő Torma* (Magy. Fűvészk. 374). **J:** 'ua.'. ■ **2.** — **forrás ~ 1578:** *Forrás torma* (Melius 107); 1783: *Forráfi Torma* (NclB. 395). **J:** 'Rorippa nasturtium-aquaticum; vízitorma'. | **vízi ~ 1533:** *Nasturtium*

aquaticum: Bruukresse: Vyzy *torma* (Murm.: RMGl. 708); 1540 k.: Nastrvcivm Aqvaticvm: wýžý *thorma[a]* (Herb. c): RMGl. 708); 1578: *vízi Torma* (Melius 172); 1998: *vízitorma* (Priszter 482). **J:** 'ua.'. — **vízi-fű 1783:** *Vízi Torma-fű* (NclB. 395); 1798: *Vízi Torma-fű* (Veszelszki 322). **J:** 'ua.'. ■ **3.** — **erdei-1578:** *Erdei torma* (Melius 174). **J:** 'Lepidium latifolium; széleslevelű zsásza'. | **mezei-1578:** *Mezei Torma* (Melius 174). **J:** 'ua.'. ■ **4.** — **vad- 1775:** *Vad-torma* (Csapó 42); 1783: *Vad Torma* (NclB. 393). **J:** 'Thlaspi arvense; mezei tarsóka'. ■ **5.** — **vízi- 1775:** *Vízi torma* (Csapó 186); 1783: *Vízi torma* (NclB. 386). **J:** 'Mentha aquatica; vízi menta'. ■ **6.** — **indiai- 1775:** *Indiai Torma* (Csapó 279); 1783: *Indiai torma* (NclB. 361). **J:** 'Tropaeolum majus; nagy sarkantyúka'. ■ **7.** — **kerti -fű 1783:** *Kerti Torma-fű* (NclB. 393); 1798: *Kerti Torma-fű* (Veszelszki 322). **J:** 'Lepidium sativum; kerti zsásza'. ■ **8.** — **vad- 1798:** *Vad-torma* (Veszelszki 424). **J:** 'Lepidium campestre; mezei zsásza'.

A *torma* ótörök eredetű (vö. Kāṣy. *turma*; oszm. N. *turma*; balk. *turma* 'répa'; ujj. *turma*; tat., bask. *torma*; kar. *turma* 'reték'). A magyarba *turma* alak kerülhetett, a szó eredeti jelentése 'répa, reték' lehetett, a TESz. szerint a 'torma' jelentést az egyes fűszernövényfajták gyökerének alakjához hasonlósága alapján vehette fel. Adataink azt mutatják, hogy a vízitorma (2.), széleslevelű zsásza (3.), mezei tarsóka (4.), vízi menta (5.), nagy sarkantyúka (6.), kerti zsásza (7.), mezei zsásza (8.) *torma* elnevezése hasonlóság alapján jött létre, mindegyik növény levelének vagy gyökerének erős, csípős, fűszeres íze van. A ház helyén termelt *torma* jelző Melius alkotása, a növény előfordulási helyére utal, az *orrtekerő* a lat. *Nasturtium* fordítása, magyarázata l. **embernek orra tekerő**. A vízitorma (2.) *forrástorma* elnevezésének *forrás* 'földből előtörő víz' előtagja a lat. *nasturtium-aquaticum* utótagjának fordításával keletkezett; vö. *aquaticum* (< lat. *aquaticus* 'vízi-, vízben élő' < lat. *aqua* 'víz'), a név a növény előfordulási helyére utal. A névadásra minden bizonnyal hatással volt a ném. *Brunkrefz* (Melius 107) (ném. *brunnen* 'forrás, kresse' 'zsásza'),

Brunnenkresse is. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *watercress*. A névadás alapja, hogy a növény „íze jó keserő tsipós” (Veszelszki 323). A mezei tarsóka (4.) *torma* nevének alapja, hogy „Ez fünek íze, levele, olyan mint a' Nafturtiumnak vagy kertitormának” (Csapó 42). A nagy sarkantyúka (6.) *indiai torma* elnevezése a lat. *Nafturtium Indicum* (Lippay I: 81) tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a növény ízletes virágát és levelét salátákhoz adják, virágbogyóit a kapribogyóhoz hasonlóan ecetbe teszik, és fogyasztják. Csapó ezt írja a növényről: „Levelei gömbölyegek, és torma ízűek” (Csapó 280). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Indianische Kresse* (Veszelszki 323). A kerti zsásza (7.) „tsipós mint a' torma”, „falátában igen jó” (Veszelszki 322).

BotTört. 39.; TESz. *torma* a.; EWUng. *torma* a.; Genaust *aquaticus* a., *Nasturtium* a. — **Ö:** *kanál-, saláta-*.

tormentilla 1577 k.: *Tormentilla* gr (OrvK. 292/ 3); 1583: *tormentilla* (Clusius-Beythe 8; BotTört. 131); 1775: *Tormentilla* (Csapó 280). **J:** 'Potentilla erecta; vérontófű'.

A *tormentilla* a lat. *Tormentilla* átvétele, amely a növény lat. *Potentilla* (< lat. *potentia* 'erő' *illa* kicsinyítő képzős származéka; *Potentilla* 'kicsi növény nagy erővel') elnevezésének és a lat. *tormentum* 'kín, fájdalom' szónak a keveredésével jött létre. A névadás a vérhasra céloz, amely nagy kínokkal jár, és a vérontófűvet ősidők óta annak gyógyítására használták. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *tormentil*; fr. *tormentille*; ném. *Tormentill*; ol. *tormentillo*.

Genaust *Potentilla* a., *tormentilla* a.

torokfű 1. 1578: *Toroc fű* (Melius 184); 1595: *Thorok fiju* (Beythe 124a); 1775: *Torok-fű* (Csapó 20). **J:** 'Ruscus hypoglossum; lónyelvű csodabogyó'. ■ **2. 1775:** *Torok-fű* (Csapó 281); 1783: *Torok-fű* (NclB. 390). **J:** 'Prunella vulgaris; közönséges gyíkfű'.

A *torokfű* (1.) Melius alkotása, valószínűleg a lat. *Uvularia* (< k. lat. *uvula* 'nyakcsap') felhasználásával hozta létre a növénynevet. A lónyelvű csodabogyót a torok gyógyítására használták, magyarázata l. még **csapfű**. A *torokfű* 'közönséges gyíkfű' (2.) Csapó alko-

tása, a növényt szintén torok betegségeinek kezelésére használták, l. még **toroköröme**.

torokgyíkfű 1. 1583: *torok gijk fiu* (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 132); 1783: *Torokgyék-fű* (NclB. 392). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'. || **torokgyík 1798:** *Torokgyék* (Veszelszki 402). **J:** 'ua.'. || **2. 1903:** *torokgyíkfű* (Hoffmann–Wagner 119). **J:** 'Leonurus cardiaca; szúrós gyöngyajak'.

A *torokgyík* (1489: 'Diphterie') összetett szó, utótagja azonos a *gyík* állatnévvel, a *torokgyíkfű* növénynevén magyarázata, hogy a növényt ennek betegségnek a gyógyítására használták, magyarázatára l. még **görvélyfű**. A szúrós gyöngyajak (2.) *torokgyíkfű* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növényt szintén a torok betegségeit (pl. torokgyík) kezelték. Vö. **gyíkfű**.

toroköröme 1578: *Toroknac öröme* (Melius 88); 1775: *Torok öröme* (Csapó 281); 1783: *Torok öröme* (NclB. 390). **J:** 1578: 'Prunella sp. (P. vulgaris + P. laciniata); gyíkfű'. | 1775, 1783: 'Prunella vulgaris; közönséges gyíkfű'.

A *toroknac öröme* Melius alkotása, jelölt birtokos szerkezet, a névadás magyarázata, hogy a növényt a torok betegségeinek csillapítására használták: „Torok dagadásban, e' zöld fünek ki-nyomott levével a' torkot mosni kell” (Csapó 282). Vö. **tűzfű, gyíkfű**.

Szabó, Melius 408.

torokrojt 1807: *Torokrojt* (Magy. Fűvészk. 183). **J:** 'Nerium; leánder, nemzetségnév, ma nem létezik'.

A *torokrojt* Diószegi–Fazekas alkotása, nemzetségnév, a *torok* 'a virág elszűkülő része' (az ugor eredetű *tor-* -k kicsinyítő képzős alakja) és a bizonytalan eredetű *rojt* 'szabadon lógó szálak' összetételével keletkezett. A névadás magyarázata, hogy a növény virágjának „a' torkolatján rongyos pilis”, „Porhonzai... hajfál végük” (Magy. Fűvészk. 183).

TESz. *torok* a.; EWUng. *torok* a.; UEWb. 895. — **Ö:** **oleánder-**.

toroktisztítófű 1783: *Torok-tisztító-fű* (NclB. 395); 1798: *torok-tisztító-fű* (Veszelszki 210). **J:** 'Sisymbrium officinale; szaporá zsombor'. || **toroktisztító 1813:** *Torok-*

tisztító (Magy. Fűvészk. 2. 391). **J:** 'ua.'.

A *toroktisztítófű* Benkő alkotása, a *torok* 'a szájuégnek és a nyelőcsőnek, illetőleg a garatnak érintkező része' és a szláv eredetű *tiszta -ít* és *-ó* képzős származékának az összetétele, a *fű* magyarázó utótag. A növényt torokbetegségek gyógyítására használták: „a' rekedt torkot megnyitja, ha forrázatjával öblögetődik, vagy ha facsart levét cukorral megédesítve iszsa az ember” (Barra 32).

torokvillahím l. villahím

torzsika 1783: *Torsika* (NclB. 382); 1798: *Torzsika* (Veszelszki 373). **J:** 'Ranunculus sceleratus; torzsikaboglárka'.

A *torzsika* Benkő alkotása az olasz eredetű *torzsa -ka* kicsinyítő képzős alakja, a név a növény a virágzatára utal. Diószegi–Fazekas fűvészkönyve (1807) 'megvastagodott tengelyű füzérvirágzat' (Magy. Fűvészk. 55) jelentsben használja a *torzsa* szót.

torzsikaboglárka 1998: *torzsikaboglárka* (Priszter 477). **J:** 'Ranunculus sceleratus; torzsikaboglárka'.

A *torzsikaboglárka* összetett szó, az előtagra l. **torzsika**, az utótagra l. **boglárka**.

torzsikasziromták 1813: *Tor'sika Sziron-ták* (Magy. Fűvészk. 2. 372). **J:** 'Ranunculus sceleratus; torzsikaboglárka'.

A *torzsikasziromták* összetett szó; az előtagra l. **torzsika**, az utótagra l. **szironták**.

tótok és barátok salátája 1578: *Tótoc, és Barátoc faláta* (Melius 183). **J:** 'Portulaca oleracea; kövér porcsin | ? Polygonum aviculare; madárporcsin'. || **tótok salátája 1578:** *Tótoc Salátája* (Melius 33a). **J:** 'Portulaca oleracea; kövér porcsin'.

A *tótok és barátok salátája* és a *tótok salátája* növényneveket Melius hozta létre, a névadás alapja, hogy a növény friss leveleit tavasszal salátaként fogyasztották az egyszerű emberek (a tótok 'szlávok' és a barátok 'szerzetesek'), Melius így magyarázza: „mert igen efzic à Tótoc” (Melius 183).

Szabó, Melius 381, 441.

tó l. nadály(-)

tök 1. — földi- 1525 k.: Brionia: *feoldy thewk* (Ortus: RMGI. 710); 1540 k.: Brionia: *feldi thek* (Herb. c): RMGI. 710); 1578: *Földi tőkő* gr. (Melius 11a); 1590: Bryonia vel vitis

alba: *Földi tök* (SzikszF.: RMGL. 710); 1775: *Földi-tök* (Csapó 283); — N. *földitök* (Péntek-Szabó, Ember és növényvilág 211). **J:** 'Bryonia alba; бүдös гөnye'. — **fekete földi-1798:** *Fekete földi tök* (Veszelszki 111); 1998: *fekete földitök* (Priszter 319). **J:** 'ua.'. | **vad- 1520 k.:** Brionia: *wadh thewk* (Növ.: RMGL. 709–710). **J:** 'ua.'. | **2.** — **földi-1584:** *földi tök*, lo Köröm Tufsilago (Clusius-Beythe 30); 1775: *Földi-tök* (Csapó 164); 1783: *Földi tök* (NclB. 416). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'.

A *tök* első megjelenése 1405 k.: „cucurbita: *thwk*” (SchlSj.: TESz.), jelentése 'Cucurbita sp.'. A *tök* szláv eredetű, közelebből valószínűleg déli szláv eredetű, vö. blg. *múkea* 'tök mint növény; tökfilkó'; szb.-hv. *tikva* 'ua.'; szln. *tikva* 'tök mint növény'. A magyar szó korai átvétel, mert az eredeti **tyky* nominativusból magyarázható, az eredeti mélyhangú *y* a magyarban *ü* > *ö*-vé vált. A бүдös гөnye (1.) *földitök* elnevezése hasonlóság alapján jött létre, kúszónövény, a termés kicsi, fekete, gömb alakú bogyo, erre utal a *fekete* jelző. A martilapu (2.) *földitök* elnevezése a бүдös гөnye (1.) nevének átvétele tévesen, a nevet még a XVIII. században is használták. Csapó helyteleníti a *földitök* nevet: „Ezt a füvet [Tussilago farfara; martilapu] némelyek nevezik így: Édes lapu, Szamár-lapu, Ló-körmü-lapu, Marti-lapu, *Földi-tök*, de ezek nem helyes nevezetek, mert valamint a Tök neméhez, úgy a lapukhoz-is semmit sem hasonlít. *Földi töknek* ugyan a Régiek nevezték, de ez név jobban illik a Bryoniária” (Csapó 164).

TESz. *tök* a.; EWUng. *tök* a. — **Ö:** *bika-*, *kutya-*, *pap-*, *rigó-*.

tökösség ellen való fű l. tökösséggyógyító

tökösséggyógyító 1813: *Tökösséggyógyító* (Magy. Fűvészk. 2. 391). **J:** 'Herniaria glabra; kopasz porcika'. || **tökösség ellen való fű 1775:** *Tökösség ellen való-fű* (Csapó 227); 1798: *Tökösség ellen-való-fű* (Veszelszki 248). **J:** 'ua.'.

A *tökösséggyógyító* és a *tökösség ellen való fű* körülírásos növénynevek, a *tökösség* 'heresér' (< a szláv eredetű *tök* szóból, első megjelenése: 1577) magyarázata, hogy ennek a betegségnek a gyógyítására használták a nö-

vényt, Csapó így jellemzi: „Sérvétes Személyeknek kiváltképen hafznál ez fű” (Csapó 227).

Szabó, Melius 493.; TESz. *tök* a.; EWUng. *tök* a.

tökű l. bika-fű (→ bikatök)

tölcséres — nagy sárga ~ 1783: *Nagy Sárga Tölcséres* (NclB. 361); 1807: *nagy-sárga-Tölcséres* (Magy. Fűvészk. 247). **J:** 'Tropaeolum majus; nagy sarkantyúka'.

A *tölcsér* a *tölt* igéből -*ér* deverbális névszóképzővel jött létre, jelentése 'folyadék töltésére használt eszköz', a *tölcséres* -s melléknévképzővel jött létre. A névadás magyarázata, hogy a virág sárga vagy narancsszínű tölcser hátrahajló sarkantyúval.

tölcsérvirág N. *tölcsérvirág* (Magy-Gyógyn. 96). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'.

A *tölcsérvirág* népi név, a névadás alapja a növény kék tölcser formájú virágja. Vö. **tölcséres**.

tömjénfű 1. 1610 k.: Asarvm: *Tömien ffjw* (Herb d): RMGL. 258); 1948: *tömjénfű* (MagyGyógyn. 79); — N. *tömjénfű* (Jávorka 266). **J:** 'Asarum europaeum; kereklevelű kapotnyak'. | **2.** — **földi- 1775:** *Földitemjén-fű* (Csapó 125); 1783: *Földi Temjén-fű* (NclB. 384); 1798: *Földi-temjén-fű* (Veszelszki 261). **J:** 'Ajuga chamaepitys; kalincaínfű'. || **földi-tömjén 1798:** *Földi-temjén* (Veszelszki 154). **J:** 'ua.'. | **3. 1775:** *Timus-fű* (Csapó 123); *Timián-fű* (Csapó 124); 1783: *Timian-fű* (NclB. 389); *Timus-fű* (NclB. 389); 1798: *Timian-fű*, *Timus-fű*, *Temjén-fű* (Veszelszki 424); 1813: *Temjénfű* (Magy. Fűvészk. 2. 390). **J:** 'Thymus vulgaris; kerti kakukkfű'. — **kerti ~ 1775:** *Kerti temjén-fű* (Csapó 123). **J:** 'ua.'. || **tömjén 1813:** *Timián* (Magy. Fűvészk. 2. 390). **J:** 'ua.'. | **4.** — **földitömjén 1998:** *földitömjén* (Priszter 456) **J:** 'Pimpinella saxifraga; hasznos földitömjén'. | **hasznos földitömjén 1948:** *Hasznos földitömjén* (MagyGyógyn. 195); 1998: *hasznos földitömjén* (Priszter 456). **J:** 'ua.'.

A *tömjénfű* ~ *tömjén* növénynevé a déli szláv eredetű *tömjén* (vö. óe. szl. *tmijanъ* 'füstölőszer, égő áldozat'; blg. *темян*, *тамян* 'füstölőszer; egy fajta boróka'; szb.-

hv. *támjan* 'füstölőszer, tömjénfa'; szlk. *temian*, *tymian* 'füstölőszer'; or. *темьян* 'füstölőszer, kerti kakukkfű') átvétele. A *tömjén* 'illatos növény' jelentésben 1525 k.-tól adathozható (MNy. 11: 39, 80). A *timusfű* előtagja a lat. *Thymus* (< lat. *thymum* < gör. *thýmon*, *thýmos* < gör. *thýein* 'illatozik') átvétele, a névadás alapja a növény erős illata. A kereklevelű kapotnyak (1.) *tömjénfű* elnevezése a növény erős illatára utal, a kalincáfnű (2.) *tömjén* 'elnevezésének alapja, hogy a növény illatos: „vékony leveletskéji a' rozmaringéhoz igen hasonlítanak, a' fzaga mint a' fenyő-fájjé” (Veszelszki 261), a kerti kakukkfű (3.), valamint a hasznos földitömjén (4.) szintén illatos növények.

Szabó, Melius 418; TESz. *tömjén* a.; EWUng *tömjén* a.; Genaust *Thýmus* a.

tör l. kő-

törökmag 1775: *Törökmag* (Csapó 237); 1783: *Török mag* (NclB. 425). **J:** 'Ricinus communis; ricinus'.

A *törökmag* valószínűleg népi elnevezés, mint Csapó magyarázza: „*Törökmag* (mint nevezik a' Parafztok)” (Csapó 237), a *török* jelző talán a származási helyre utal.

TESz.; EWUng.

tövis l. áldott-~ (→ áldottfű), átkozott-~ (→ istenátkoztafa), disznó-, eb-, egér-, egérűző- (→ egértövis), fehér-, homok-, iglice(-), istenátkozta-~ (→ istenátkoztafa), kereszt-, kicsinytövis (→ áldottfű), kökény(-), macska-, mária-, rák-, sóska- (→ sóska), szamár-, szarvas-, szűnyog-, ~alma (→ alma), ~disznó (→ disznó), ~rózsa (→ rózsa), ~sóska (→ sóska), varjú-, varjú-benge

tövisalma l. alma

tövisdisznó, tövisdisznóburján l. disznó

tövis l. Boldogasszony ~

tövisfa N. *tövisfa* (Csapody–Priszter, MNövSz. 110). **J:** 'Prunus spinosa; kökény'.

A *tövisfa* népi név, a *tövis* előtag 'tüskés növény' jelentésű, a finnugor eredetű *tövik* ige tövéből keletkezett -s deverbális nomenképzővel, a név magyarázata, hogy a kökény ágai tövisesek. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *blackthorn* 'fekete tüske'; ném. *Schwarzdorn* 'fekete tüske'.

UEWb. 520.

tövisk l. eb- (→ ebtövis), német-, szűnyog- (→ szűnyogtövis)

tövisrózsa l. rózsa

tövissóska l. sóska

trank l. kígyó-fű

tribulus — vízi ~ **1578:** *vizi Tribulus* (Melius 41a). **J:** 'Trapa natans; csemegesulyom'.

A *vizi tribulus* Melius alkotása; a növény R. lat. nevének részfordítása. Melius a lat. *Tribulus aquaticus* (Melius 41a) utótagját (< lat. *aquaticus* 'vízi' < lat. *aqua* 'víz') lefordította: *vizi*, mivel a növény a „Tóban terem” (Melius 41a), a *tribulus* (< lat. *tribulus* 'háromsarkú, háromlú') előtagot pedig átvette.

Genaust *aquaticus* a., *Tribulus* a.

turbolya 1520 k.: *Cerefolium*^m: *Twrbolya* (Növ.: RMGL. 720); 1590: *Chaerefolium: Turbolya* (SzikszF.: RMGL. 720); 1775: *Turbolya* (Csapó 285); — N. *burbolya* (ÚMTsz.). **J:** 'Anthriscus cerefolium; zamatos turbolya'. — **illatos ~ 1998:** *illatos turbolya* (Priszter 301). **J:** 'ua.'. | **kerti ~ 1903:** *kerti turbolya* (Hoffmann–Wagner 61). **J:** 'ua.'. | **közönséges ~ 1807:** *közönséges Turbolya* (Magy. Fűvészk. 206). **J:** 'ua.'. | **zamatos ~ 1948:** *Zamatos turbolya* (MagyGyógyn. 184); 1998: *zamatos turbolya* (Priszter 301). **J:** 'ua.'.

A *turbolya* szláv eredetű; vö. szb.-hv. *trbulja* 'bürök'; szln. *trebeljè* 'aggófű'; cseh *trébule*; le. *trzebula* 'turbolya, baraboly'. Az *illatos*, *zamatos* jelzők magyarázata, hogy a zamatos turbolya illatos fűszernövény.

Kniezsa, SzlJsz. 536; TESz.; EWUng.

turbolyabaraboly 1807: *Turbolya Baraboly* (Magy. Fűvészk. 206). **J:** 'Anthriscus cerefolium; zamatos turbolya'.

A *turbolyabaraboly* összetett szó, az előtag magyarázatára l. *turbolya*, a *baraboly* nemzetségnév, Diószegi–Fazekas alkotása. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *turboja Baraboj* (Magy. Fűvészk. 2. 386) nevet javasolja a R. *turbolya*, *olaszsaláta* (→ *saláta*) helyett.

TESz.; EWUng.

túrófű N. *túrófű* (Varró 281). **J:** 'Pulmonaria officinalis; pettyegedett tüdőfű'.

A *túrófű* népi név, előtagja az ötörök eredetű *túró*, a névadás alapja talán az, hogy a

növény levelein lévő fehér foltok túróra emlékeztetnek. Vö. **túróvirág**.

túróvirág N. *túróvirág* (MagyGyógyn. 59). **J:** 'Orchis sp.; kosbor'.

A *túróvirág* népi név, az elnevezés magyarázata, hogy bizonyos kosborfajták fehér virágjain pöttyök láthatók, ill. némely fajták levelei fehér foltosak. Vö. **túrófű**.

tú l. **pásztor-je**

tüdőfű 1. 1584: *tido fiu* (Clusius–Beythe 26); 1590: *tűdő fu* (SzikszF.: RMGL. 257); 1595: *Tijdő fiju* (Beythe 105); 1745: *Tüdőfü* (Torkos 8); 1807: *Tüdőfü* (Magy. Fűvészk. 154); — N. *tüdőfü* (SzegSz.); *tüdőfü* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág). **J:** 'Pulmonaria officinalis; pettyegetett tüdőfű'. — **orvosi ~ 1998:** *orvosi tüdőfű* (Priszter 472). **J:** 'ua.'. | **pettyegetett ~ 1948:** *Pettyegetett tüdőfű* (MagyGyógyn. 222); 1998: *pettyegetett tüdőfű* (Priszter 472). **J:** 'ua.'. | **teppegetett ~ 1775:** *Teppetett Tüdő-fü* (Csapó 289); 1783: *teppetett Tüdő-fü* (NclB. 334). **J:** 'ua.'. | **2.** N. *tüdőfü* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 199). **J:** 'Agrimonia eupatoria; közönséges párlófű'.

A *tüdőfű* 'pettyegetett tüdőfű' (1.) a lat. *Pulmonaria* (< lat. *pulmō*, gen. *pulmōnis* 'tüdő') tüdőfordítása, a *fű* magyarázó utótag. Az elnevezés motivációja az, hogy a pettyegetett tüdőfűvet a XVI. századtól a tüdőbaj gyógyszerének tartották Közép-Európában, és a növényt elsősorban tüdőbetegségekben használták: „tüdő rothadásban, vér-pökésben, és egyéb belső nyavalyákban [ok hajznait] tapasztalni (Veszelszki 364), „embernek mindenféle Tüdőbéli nyavalyában kiváltképen hafználatos” (Csapó 289). A névadást az is befolyásolhatta, hogy a tüdőfű virágai tavasszal vörös színűről kékre változnak, és a virág színei a tüdő színéhez hasonlóak: „levelei [zél]esebbek és feje foltosok. Mindjárt Tavajjal két arafznyi [zárba] indul, a' mellynek tetején ... veresellő virágok láttatnak; de végre megkékülnek, tsak néha-néha feje virágúakba-is lehet botlani” (Veszelszki 364). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Echtes Lungenkraut*, *Lungenkraut* 'tüdőfű' (Veszelszki 364); ang. *common lungwort*. A *teppetett* jelzőt Csapó József alkotta, a *tüdőfű* elé a *teppetett*

'pettyes, foltos' megkülönböztető jelzőt illesztette, a ném. *Flechenlungenkraut* 'pettyes, foltos tüdőfű' (Csapó 289) tüdőfordításával; vö. még R. ném. *fleckigt Lungenkraut* 'pettyes, foltos tüdőfű' (Veszelszki 364). A névadás szemléleti háttere az, hogy a növény levelén szürkés-fehér foltok láthatók: „Levelei [zörö]flek, fehér [zeplö]kkel tetzetöflek” (Csapó 289). A *tüdőfű* 'közönséges párlófű' (2.) névadás alapja, hogy a növényt szintén tüdőbetegség gyógyítására használták.

TESz. *pettyeget* a.; Weeds 191; Genaust 309.

tündérfürt N. *tündérfürt* (MagyGyógyn. 130). **J:** 'Filipendula ulmaria; réti legyezőfű'.

A *tündérfürt* összetett szó, a *tündér* 'varázslatosan szép' és a *fürt* 'fürt alakú virágzat' összetétele, a névadás magyarázata a fehér, fürtszerű virágzat.

türtszírom 1807 e.: *Türtszírom* (Julow 256). **J:** 'Cyclamen; ciklámen'. — **ligeti ~ 1807:** *ligeti Türtszírom* (Magy. Fűvészk. 160). **J:** 'Cyclamen purpurascens; erdei ciklámen'.

A *türtszírom* Diószegi–Fazekas alkotása, a *tűr* 'összehajtogat, összegöngyöl' -t befejezett melléknévi igenévképzős származékának és a *szírom* az összetétele, a név a virág alakjára, illetve a szirmok különös összenövésére utal.

TESz. *tűr*².

tüsfa l. **disznó~**, **szarvas~** (→ **szarvastövis**)

tüske l. **borona~** (→ **boronafa**), **borostyán~**, **boszorkány~**, **iglice(~)**, **lajtorja~**, **macska-**

tüskefa 1. N. *tüskefa* (MagyGyógyn. 135). **J:** 'Rosa canina; gyepürózsa'. | **2.** N. *tüskefa* (MagyGyógyn. 121). **J:** 'Crataegus laevigata; cseregalagonya'.

A *tüske* utótag 'tüskés növény' jelentésű, a finnugor eredetű *tövik* ige tövéből létrejött *tövis* R. *tüs* változatából alakult ki -ke kicsinyítő képzővel. A névadás alapja, hogy a gyepürózsa (1.) és a cseregalagonya (2.) szúrós növények.

TESz. *tövik* a.; *tövis* a., *tüske* a.; EWUng. *tövik* a., *tövis* a., *tüske* a.; UEWb. 520.

tüskés l. **királyné ~ káposztája** (→ **királyné asszony káposztája**)

tüsök l. **boszorkány~** (→ **boszorkánytüske**),

macska~ (→ macskatövis)

tüze I. Szent Antal ~ fű

tüzes ember virágja N. *tüzes ember virágja* (MagyGyógyn. 212). **J:** 'Centaurium erythraea; kis ezerjófű'.

A *tüzes ember virágja* népi név, az *ember* jelzője a *tűz* 'égő lázt okozó testi fájdalom' -s melléknévképzős származéka, a név a növény lázcsillapító hatására utal.

tűzfű 1584: *teuz fű* (Clusius–Beythe 25); 1775: *Tüz-fű* (Csapó 281); 1783: *Tüz-fű* (NclB. 390). **J:** 1584: 'Prunella sp.; gyíkfű'. I 1775: 'Prunella vulgaris; közönséges gyíkfű'.

A *tűzfű* a lat. *Prunella* (< lat. *prūna* 'izzó szén, parázs') fordítása. A *tűz* 'égő lázt okozó

testi fájdalom' magyarázata, hogy a növény levelei és kelyhe barna színű, ezért torokgyík gyógyítására használták: „a' régiek a' járvány toroklobban használták” (Barra 315–6). Vö. **toroköröme, gyíkfű.**

Szabó, Melius 408; Genaust *Prunella* a.

tűzvirág 1583: *teuz verág* *Caltha*, siue *Calendula* (Clusius–Beythe 3a: BotTört. 128); 1590: *Calendula*, *chalta*: *Sarga virág*, alii *tűz virág* (SzikszF.: RMGl. 775); 1775: *Tűz-virág* (Csapó 291). **J:** 'Calendula officinalis; orvosi körömvirág'.

A *tűzvirág* a lat. *flos ignis* (< lat. *flos* 'virág', lat. *ignis* 'tűz') tükörfordítása, a névadás alapja a növény aranysárga színe.

TY

tyükbegy l. **tyúkbegy**

tyükszem l. **tyúkszem**

tyúkbegy **1. 1577:** ruma: *tiuk bewgh* (KolGl.₂: RMGl. 106); 1578: *Tyikbégy* (Melius 181a); 1775: *Tyukbegy* (Csapó 286); 1807: *Túkbegy* (Magy. Fűvészk. 213); 1903: *tyúkbegy* (Hoffmann–Wagner 92); 1948: *tyúkbegy* (MagyGyógyn. 87). **J:** 1577, 1578: ? 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'. | 1775: 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'. **■ 2. 1578:** *Tyik bégy nec* gr. (Melius 80). **J:** 'Hieracium pilosella; ezüstös hölgymál'. **■ 3. 1578:** *Tyikbégy* „veres virágu” (Melius 182); 1775: *Tyukbegy* (Csapó 288); 1783: *Tyúkbegy* (NclB. 335); 1807: *Tyúkbegy* (Magy. Fűvészk. 161). **J:** 'Anagallis arvensis; mezei tikszem'.

A *tyúkbegy* az ótörök eredetű *tyúk* és az ismeretlen eredetű *begy* 'a madár nyelvcsövének kiöblösödő része' összetétele; magyarázatára l. még **galambbegy**. A névadási motíváció az, hogy a közönséges tyúkhúrt (1.), az ezüstös hölgymált (2.) és a mezei tikszemet (3.) a szárnyasok, elsősorban a tyúkok és galambok szívesen csipegetik. A korai adatok (1577 és 1578) azt mutatják, hogy a különféle jelentések egy időben jelentek meg. Vö. **tyúkszem, tyúkhúr**.

Marzell *Anagallis arvensis* a.; Szabó, Melius 440–441.

tyúkbolondító **1. 1901:** *tyúkbolondító* (Nyr. 30: 323). **J:** 'Veratrum nigrum; fekete zászpa'. **■ 2. 1903:** *tyúkbolondító* (Hoffmann–Wagner 74); — N. *tyúkbolondító* (MagyGyógyn. 49). **J:** 'Veratrum album; fehér zászpa'.

A *tyúkbolondító* összetett szó, az ótörök

eredetű *tyúk* és a szláv eredetű *bolond -ít* és *-ó* képzős származéka. A fekete zászpa (1.) és a fehér zászpa (2.) mérgező növények, veszélyesek a baromfira. A *tyúkbolondító* 'fehér zászpa' (2.) súlyosan mérgező jellege népi megfigyelésen alapszik: a juh megdöglik tőle, mérgezik vele a szomszéd tyúkját, csirkéjét. „Azt mondják: „a csirke seggét fordít tulle a világnak” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 301).

Szabó, Melius 443; Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 301; Nyr. 126: 185.

tyúkdöglesztő **1. 1903:** *tik döglesztő* (Hoffmann–Wagner 116); 1948: *tikdöglesztő* (MagyGyógyn. 99). **J:** 'Pulsatilla pratensis subsp. nigricans; fekete kökörccsin'. **■ 2. N. tikdöglesztő** (Csapody–Priszter, MNövSz. 110). **J:** 'Pulsatilla grandis; leánykökörccsin'.

A *tyúkdöglesztő* összetett szó, az ótörök eredetű *tyúk* és a *döglesztő* (az ismeretlen eredetű *dög* 'állati hulla' származéka) összetétele, a névadás alapja, hogy a fekete kökörccsin (1.) és a leánykökörccsin (2.) is mérgező, elpusztítja a tyúkokat.

Nyr. 126: 185.

tyúkharapás **1903:** *tikharapás* (Hoffmann–Wagner 36). **J:** 'Anagallis arvensis; mezei tikszem'.

A *tyúkharapás* az ótörök eredetű *tyúk* és a *harap* 'fogait belemélyesztí' -ás képzős származékának összetétele. A *tyúkharapás* növénynev valószínűleg a közönséges tyúkhúr 'Stellaria media' **tyúkharaptáfu** nevének hatására, ill. abból elvonással keletkezett a növények hasonlósága alapján; a közönséges tyúkhúrt és a mezei tikszemet is fogyasztja a baromfi. Vö. **tyúkszem**.

Marzell *Anagallis arvensis* a.

tyúkharaptafú 1578: *Tyic harapta fű* (Melius 181a); 1775: *Tyukharapta-fű* (Csapó 286); 1948: *tyúkharaptafú* (MagyGyógyn. 87). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'.

A *tyúkharaptafú* Melius alkotása, a R. lat. *Morfus Gallinae* [*morsus gallinae*] (Melius 181a) (< lat. *morsa* 'harapás', *gallina* 'tyúk') fordítása. A névadás magyarázata, hogy a növényt tyúkok, csirkék fogyasztják.

tyúkhúr 1578: *Tyikhúr, Tyik húr* (Melius 181a); 1583: *tik hur* Alsine (Clusius–Beythe 2a; BotTört. 133); 1590: *Morsus gallinae; Tikhur* (SzikszF.: RMGl. 340); 1595: *Tijk hur* (Beythe 111a); 1775: *Tyukhur* (Csapó 286); 1998: *tyúkhúr* (Priszter 512). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'. — **közönséges ~ 1998:** *közönséges tyúkhúr* (Priszter 512). **J:** 'ua.'

A *tyúkhúr* növénynevét Melius alkotása, a ném. *Hünerdarm* (Melius 181a) (< ném. *Huhn* 'tyúk', *Hühner* 'tyúkok', *darm* 'bél') mintájára hozta létre. A *tyúkhúr* összetett szó, az ótör. eredetű *tyúk* előtag magyarázata, hogy a növény gyenge hajtását, levelét a madarak szeretik. A *húr* utótag (1405 k.: 'bél, belsőség') növénynevekben való szereplését a növény szárának hosszúsága, hajlékonysága, baromfibélhez hasonló volta magyarázza. A növény hasonló szemléleten alapuló elnevezései: **pipehúr, csillaghúr, csibehúr, lúdhúr, madárhúr**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *chick weed, chickwort*; ném. *Hühnerschwarm*.

Marzell *Stellaria media* a.; TESz. *húr* a.; EWUng. *húr* a.

tyúkláb 1. 1664: „*Tyúk-láb, avagy sárga cillag virág*” (Lippay I: 78); 1783: *Tyúk-láb* (NclB. 383). **J:** 'Ranunculus repens; kúszó boglárka'. ■ **2. 1813:** *Tyúkláb* (Magy. Fűvészk. 2. 393). **J:** 'Ranunculus acris; réti boglárka'. — **-fű 1775:** *Tyúkláb-fű* (Csapó 34). **J:** 'Ranunculus flammula; békaboglárka'. | **~virág** N. *tyúklábvirág* (Kovács 29). **J:** 'Ranunculus repens; kúszó boglárka'.

A *tyúkláb* növénynevet Lippay a ném. *Hahnenfuss* tükörfordításával hozta létre; a kúszó indákat hasonlítja a madár lábához. A ném. *Hahnenfuss* növénynevet Melius **kakas-**

láb, Lippay pedig *tyúkláb* megfelelővel fordítja. Vö. **hollóláb, ranunculus.**

Szabó, Melius 438; Nyr. 126: 188.

tyúkméreg 1832: *tyúkméreg* (Kreszn. 2: 280). **J:** 'Hyoscyamus; beléndek'.

Kresznerics a ném. *Hühnergift* tükörfordításával hozta létre a *tyúkméreg* nevet. A névadás magyarázata, hogy a növény mérgező a baromfiak számára.

Marzell *Hyoscyamus niger* a.; Nyr. 126: 188.

tyúkszem 1. 1577 k.: „*Tyikzémnek az Sarga vjragath térd porra*” (OrvK. 276/25); 1578: *Tyikfzem* „*veres virágu*” (Melius 182); 1590: *Anagallis: Tik szem* (SzikszF.: RMGl. 642); 1595: *Tijk zóm* (Beythe 54); 1775: *Tyuk-szem* (Csapó 288); 1783: *Tik-fzem, Tyúk-fzem* (NclB. 335); 1798: *Tyúk-fzem* (Veszelszki 50); 1807: *Tikszem, Tyúkszem* (Magy. Fűvészk. 161). **J:** 1577 k.: ? 'valamiféle sárga virágú gyógynövény'. | 1578: 'Anagallis arvensis; mezei tixszem'. | 1807: 'Anagallis; tixszem | Anagallis arvensis; mezei tixszem'. — **mezei ~ 1948:** *Mezei tixszem* (MagyGyógyn. 336); 1998: *mezei tixszem* (Priszter 299). **J:** 'ua.'. | **piros ~ 1807:** *piros Tixszem* (Magy. Fűvészk. 161). **J:** 'ua.'. — **-fű 1577** k.: *Tyikzém fewnek* gr. (OrvK. 51/34); 1903: *tyúkszemfű* (Hoffmann–Wagner 36). **J:** 'Anagallis arvensis; mezei tixszem'. ■ **2. 1578:** *Tyikfzem* (Melius 181a). **J:** 'Stellaria media; közönséges tyúkhúr'. ■ **3.** — **~virág 1903:** *tyúkszemvirág* (Hoffmann–Wagner 112). **J:** 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'.

A *tyúkszem* a ném. *Hühnerauge* tükörfordítása, idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *bird's eye*; szln. *kurje oko*. A névadás alapja a TESz. szerint a „*tixszem*-nek nevezett kankalinféle [Anagallis arvensis] növény termésének a tyúk szeméhez való alaki hasonlósága volt” (TESz. *tyúkszem*¹). Marzell szerint az apró piros virágok emlékeztetnek tyúkszemre. A *tyúkszem* 'mezei tixszem' (1.) jelentéssel szinte egy időben tűnik fel a növénynevét 'közönséges tyúkhúr' (2.) jelentése, a két növény hasonló, a mezei tixszemnek apró piros virágja van, erre utal a *piros* jelző, a közönséges tyúkhúrnak pedig fehér a virágja. Diószegi–Fazekas fűvészkönyve a *tixszem* nevet fogad-

ja el nemzetségnévként, 1807 e. még a **tiktara** (→ **tyúktarék**) nemzetségnevet javasolják. A tavaszi hérics (3.) *tyúkszemvirág* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a névadás alapja itt is virág, ill. a gömb alakú bimbók, valamint a „nép azt tartja, hogy ha e növény nedve a kezét érinti, tyúkszem támad rajta” (Nyr. 7: 381). A XVI. századi Orvosi könyv *tikszem* adata nem azonosítható: „*Týkzěmnek* az Sarga vřragath těrd porra” (OrvK. 276/25), a korai adatokban szereplő mezei tikszem (1.) virága piros, a közönséges tyúkhúr (2.) pedig fehér, az idézetben valamiféle sárga virágú növényről esik szó. Vö. **tyúkbegy**, **tyúkharapás**, **tyúkvakító**.

Marzell *Adonis vernalis* a., *Anagallis arvensis* a.; TESz. *tyúkszem*¹; EWUng. *tyúkszem*¹; Nyr. 126: 189.

tyúktara l. **tyúktarék**

tyúktarék **1783**: *Tyúk-tarék* (NclB. 335).

J: 'Anagallis arvensis; mezei tikszem'. || **tyúktara** **1583**: *tik tará* (Clusius–Beythe 2a.: BotTört. 126); 1783: *Tik-tara* (NclB. 336), *Tyúk-tara* (NclB. 335); 1798: *Tik-tara* (Veszelszki 50); 1807 e.: *Tiktara* (Julow 256); 1807: *Tiktara* (Magy. Fűvészk. 161). **J**: 1583: 'Anagallis arvensis; mezei tikszem'. | 1807 e., 1807: 'Anagallis; tikszem'.

A *tyúktarék* összetett szó; az előtag az ötör. eredetű *tyúk*, az utótag a *taraj* változata, ismeretlen eredetű, *taraj* ~ *tarék* ~ *taré* ~ *tara* alakváltozatokban fordul elő. A névadás oka a növény piros, tyúktarék színéhez hasonló virágja lehet. Vö. **kakastarék**, **tyúkszem**.

TESz. *taraj* a.; EWUng *taraj* a.

tyúkvakító **1. 1911**: *tyúkvakító* (Cserey, Növényiszótár 5). **J**: 'Adonis aestivalis; nyári

hérics'. || **2. 1948**: *tyúkvakító* (Halmai 7); — N. *tyúk-vakító* (MTsz. II. 843). **J**: 'Anagallis arvensis; mezei tikszem'. || **3.** N. *tyúkvakító* (MTsz. 2: 843). **J**: 'Pulmonaria officinalis; pettyegetett tüdőfű'.

A *tyúkvakító* az ötörök eredetű *tyúk* és az ismeretlen eredetű *vak -ít* és *-ó* képzős származékának az összetétele. A *tyúkvakító* 'nyári hérics' (1.) magyarázata az a hiedelem, hogy a növény rontó hatású a tyúkokra. A mezei tikszem (2.) hasonló a közönséges tyúkhúrhoz 'Stellaria media', a madarak ezt is fogyasztják, mint a közönséges tyúkhúrt, de a növény minden része mérgező, mérgezését okozhat szárnyasoknál, a madarak megvakulhatnak, a pettyegetett tüdőfű (3.) szintén megvakíthatja a csirkéket.

Marzell *Anagallis arvensis* a.; Nyr. 126: 190.

tyúkvirág **1.** N. *tyúkvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 299). **J**: 'Tussilago farfara; martilapu'. || **2.** N. *tyúkvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 198). **J**: 'Adonis vernalis; tavaszi hérics'. || **3.** N. *tyúkvirág* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 294). **J**: 'Taraxacum officinale; pity-pang'.

A *tyúkvirág* erdélyi népi név, a hiedelem azt tartja, hogy ezek a növények vést hoznak a tyúkokra, pl. nem lesz csirkéje vagy nem tojik. A martilapuról (1.) azt tartották: „Nem volt szabad bevinni a házba, mert azt tartották, akkor nem lesz csirke..., megdöglik a tőle a tyúk..., illetőleg nem tojik tovább” (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 299). Vö. **kotlóvirág**.

Nyr. 126: 190.

U, Ú

uborkafű 1903: *Uborkafű* (Hoffmann–Wagner 58); 1948: *uborkafű* (Halmi 8). **J:** 'Anethum graveolens (convar. hortorum); fűszerkapor'.

Az *uborkafű* a ném. *Gurkenkraut* tükörfordítása. A névadás alapja, hogy a növényt a konyhában használják, pl. uborka eltevéséhez.

Marzell *Anethum graveolens* a.

uborkaszagúfü 1775: *Ugorka-fzagu-fü* (Csapó 27); 1783: *Ugorka-fzagu-fü* (NclB. 334); 1807: *Ugorkaszagú fü* (Magy. Fűvészk. 155). **J:** 'Borago officinalis; kerti borágó'. || **uborkaszagú 1813:** *Ugorkaszagú* (Magy. Fűvészk. 2. 394). **J:** 'ua.'

Az *uborkaszagúfü* valószínűleg a ném. *Gurkenkraut* 'uborkafű' mintájára jött létre, a névadás alapja a növény uborkához hasonló illata. Csapó József így írt róla: „Levelei gömbölyűek, kemények és szöröfjek, melyeket valaki tenyerei között dörsöli, valóságos Ugorkát illatoznak” (Csapó 27). Az *uborkaszagúfü* ma már nem használatos, elavultságát már Diószegi–(Fazekas) az Orvosi fűvészkönyvben (1813) rögzítette, a R. *uborkaszagú* helyett a **kerti borágó** (→ **borágó**) nevet javasolták.

ugrógyökér 1775: *Ugró gyökér* (Csapó 238); 1798: *úgró-gyökér* (Veszelszki 141). **J:** 'Euphorbia lathyris; hasindító kutyatej'. || **ugrómag 1813:** *Ugrómag* (Magy. Fűvészk. 2. 394). **J:** 'ua.'

Az *ugrógyökér* a ném. *Springwurzel*, az *ugrómag* a ném. *Springkörner* tükörfordítása. A névadás magyarázata, hogy a meglehetősen nagy virágból borsó nagyságú termés fejlődik, amelyből a magok megérve kihullanak, ill. kiugranak.

Melius 83a; Marzell *Euphorbia lathyris* a.

ujj l. öt-úfű, Vénusz -a

ujjas N. *újas* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 200). **J:** 'Alcea rosea; kerti mályvarózsa'.

Az *ujjas* népi név, az uráli eredetű *ujj* 'végtagon lévő mozgatható részek' -s melléknévképzős származéka. A névadás alapja a növény ujszerűen szedett levele.

UEWb. 449.

ujjas keltike l. keltike

ujjasfü 1578: *wyos fü*, „à farga és verhegygős virági” (Melius 51); 1775: *Ujjos-fü* 'Digitalis alba' (Csapó 110); 1798: *Újjos-fü* (Veszelszki 191). **J:** 1578: 'Digitalis purpurea; piros gyűszűvirág'. | 1775, 1798: 'Digitalis sp.; gyűszűvirág'. || **ujjfű 1584:** *vy fü* (Clusius–Beythe 13); 1590: *Digitalis: Vü fü*, vel gyűző fü (SzikszF.: RMGl. 257); 1775: *Uj-fü* (Csapó 110). **J:** 'ua.'. || **ujjnyifű 1775:** *Ujni-fü* (Csapó 110). **J:** 'ua.'

Az *ujjasfü* ~ *ujjfű* ~ *ujjnyifű* a lat. *digitális* (vulg. lat. *digitāle* 'gyűszű' < lat. *digitālis* 'ujj-' < *digitus* 'ujj') fordításával keletkezett, az *ujjas* ~ *ujjnyi* az *ujj* -s és -nyi képzős származéka. A névadás alapja hogy a száron a virágok mint ujjak helyezkednek el, Melius így magyarázza a névadást: „*Digitalis*, Dactylitis Görögül, az az *wyos fü*, mert mint egy afag wy olyan à fzara” (Melius 51). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Fingerkraut* 'ujjfű' (Veszelszki 191); ang. *fairy's fingers* 'tündérujjak'. Vö. **gyűszűfű**.

Genaust *Digitalis* a.

ujjfű, ujjnyifű l. ujjasfü

úr l. vas~

útifű 1. 1395 k.: *plantago: vtjfw* (Beszt-

Szj.: RMGL. 255); 1435 k.: *plaⁿtago*: *vti fiw* (SoprSzj.: RMGL. 255); 1500 k.: De plantagine: *vti fw* (StrassbGl.: RMGL. 255); 1525 k.: *Plantago maior*: *wthjfwj* (Ortus: RMGL. 256); 1590: *Plaⁿtago*: *Vti fű* (SzikszF.: RMGL. 256). **J**: 1395 k., 1435 k.: 'Plantago sp.; útifű'. | 1525 k.: 'Plantago major; nagy útifű'. — **földi** ~ **1578**: „*Vti fű, Földi*” (Melius 149). **J**: 1578: 'Plantago major; nagy útifű | *Plantago media*; réti útifű'. | **nagy** ~ **1948**: *Nagy útifű* (MagyGyógyn. 281); 1998: *nagy útifű* (Priszter 459). **J**: 'ua.'. | **közönséges** ~ **1775**: *közönséges úti-fű* (Csapó 302); 1783: *közönséges Úti-fű* (NclB. 330). **J**: 'ua.'. | **széles** ~ **1798**: *Széles* [széles] *úti-fű* (Veszelszki 351); 1841: *széles útifűnek* gr. (Barra 364). **J**: 'ua.'. | **széles levelű** ~ **1775**: *Széles levelű úti-fű* (Csapó 302); 1783: *széles levelű Úti-fű* (NclB. 330). **J**: 'ua.'. ■ **2. 1578**: „*Vti fű, ...hegyes à leuele*” (Melius 149). **J**: 'Plantago lanceolata; lándzsás útifű | *Plantago media*; réti útifű'. | **hegyes** ~ **1783**: *Hegyes Úti-fű* (NclB. 330). **J**: 'Plantago lanceolata; lándzsás útifű'. | **hosszú** ~ **1583**: *hozzu vti fiu* *Plantago angustifolia*, lanceola (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 131); 1775: *Hofzfű úti-fű* (Csapó 302). **J**: 'ua.'. | **keskeny levelű** ~ **1775**: *Keskeny levelű úti-fű* (Csapó 302). **J**: 'ua.'. | **lándzsás** ~ **1948**: *Lándzsás útifű* (MagyGyógyn. 279); 1998: *lándzsás útifű* (Priszter 459). **J**: 'ua.'. ■ **3.** — **olasz**~ **1578**: *Olafz vtifű* (Melius 137a); 1807: *olasz Útifű* (Magy. Fűvészk. 479). **J**: 'Arnica montana; hegyi árnik'. ■ **4. 1578**: *Vtifűet* gr. (Melius 138); 1595: *Vtij fiju* (Beythe 38). **J**: 'Alisma plantago-aquatica; vízi hídör'. — **vízi**~ **1578**: *vizi Vtifű* (Melius 138); 1583: *vizi vti fiu* (Clusius–Beythe 6a: BotTört. 126); 1590: *plantago aquatica*: *Vizi vti fű* (SzikszF.: RMGL. 257); 1775: *Vizi úti-fű* (Csapó 303). **J**: 'ua.'.

Az *útifű* nevet az uráli eredetű *út* 'a köz-

lekedés számára létesített sáv' főnévből képezték *-i* melléknévképzővel, a lat. *Plantago* (lat. *planta* 'láb talpa; növény, amelyet lábbal taposnak') mintájára. A név magyarázata, hogy ezeknek a növényeknek — nagy útifű (1.), lándzsás útifű (2.) — a levele lábnyomokra emlékeztet, és lábbal tiporják, mivel elsősorban utak mentén, útszéleken fordul elő. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *plantain*, *ribwort-plantain*; ném. *Spitzwegerich*. A hegyi árnik (3.) és a vízi hídör (4.) *útifű* elnevezése a levelek hasonlósága alapján jött létre. Az *olasz útifű* (3.) a ném. *Welfch Wegerich* (Melius 137a) fordításával keletkezett, Melius alkotása. A *víziútifű* (4.) a lat. *Plantago aquatica* (Melius 137a) (< lat. *aqua* 'víz') fordítása, szintén Melius alkotása. Idegen nyelvi megfelelőre vö. R. ném. *Waffer wegerich* (Melius 137a). A névadás alapja, hogy a növény vizes helyeken fordul elő: „A' Pelti Majorok közt lévő vizes árkokban-is eleget lehet látni szép apró fejeir virágival” (Veszelszki 353).

Szabó, Melius 425–30; TESz. *út* a.; EWUng. *út* a.; UEWb. 546; Genaust *plantagineus* a.

útilapu 1. N. *Útilapú* (MagyGyógyn. 279). **J**: 'Plantago lanceolata; lándzsás útifű'.

■ **2.** N. *Útilapu* (MagyGyógyn. 281). **J**: 'Plantago major; nagy útifű'. ■ **3.** N. *útilapu* (MagyGyógyn. 79; Jávorka 266). **J**: 'Asarum europaeum; kereklevelű kapotnyak'.

Az *útilapu* népi név, összetett szó, az *úti* melléknév (l. még *útifű*) és a szláv eredetű *lapu* összetétele. A névadás magyarázata, hogy a lándzsás útifű (1.) és a nagy útifű (2.) az utak mentén nő, keskeny, lándzsás vagy széles, tojásdad levelekkel, ez a tulajdonságuk a lapukra emlékeztet (Arctium sp.). A kereklevelű kapotnyak (3.) örökzöld, kerek levelei hasonlítanak a lapukhoz.

Ü, Ú

ülő l. **guzsaly**~ (→ **guzsalyülővirág**), **guzsaly**~**virág**

üresgyökér **1783**: *Üres-gyökér* (NclB. 400); 1813: *üres Gy[ökér]* (Magy. Fűvészk. 2. 372). **J**: 'Corydalis cava; odvas keltike'.

Az *üresgyökér* Benkő alkotása, a ném. *Hollwurz* (NclB. 400) [*Hohlwurz*] tükörfordítása, a névadás magyarázata, hogy a növény gyökere odvas. Vö. **likasír**.

ürmös bornak való üröm l. **üröm**

üröm **1**. **1395** k.: *elebrum: erir* (BesztSzj.: RMGl. 734); 1405 k.: *absentiu^m: vrem* (SchlSzj.: RMGl. 734); 1584: *irõm* *Abfinthium vulgare* (Clusius–Beythe 7); 1595: *Irõm* (Beythe 65a); 1807 e.: *Üröm* (Julow 265); 1807: *Üröm* (Magy. Fűvészk. 465); — N. *irëm, irem* (MTsz.); *irën, ürëm, ürüm* (ÚMTsz.). **J**: 1395 k.: 'Artemisia absinthium; abszintüröm'. l 1807 e., 1807: 'Artemisia; üröm'. — **fehér** ~ **1395** k.: *ritimeniu^m: fer ýeem* (BesztSzj.: RMGl. 734); 1405 k.: *ritimeniu^m: feier irem* (SchlSzj.: RMGl. 734); 1430 k.: *absinteum: feýer ýrem* (SchlGl.: RMGl. 734); 1578: *Feyér Irõm* (Melius 158a); 1807: *fejér Üröm* (Magy. Fűvészk. 467); 1998: *fehér üröm* (Priszter 306); — N. *fejír üröm* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J**: 'Artemisia absinthium; abszintüröm'. l **hegyi** ~ **1903**: *hegyi, patikai* v. *pusztai üröm* (Hoffmann–Wagner 163); 1948: *hegyi üröm* (Magy-Gyógyn. 312). **J**: 'ua.'. l **közönséges fehér** ~ **1798**: *Közönséges Fejér üröm* (Veszelszki 16). **J**: 'ua.'. l **patikai** ~ **1903**: *patikai* v. *pusztai üröm* (Hoffmann–Wagner 163). **J**: 'ua.'. l **pusztai** ~ **1903**: *pusztai üröm* (Hoffmann–Wagner 163). **J**: 'ua.'. l **2**. — **fehér** ~ **1841**: *fejér ürömnek* gr. (Barra 208), *fejér üröm*

(Barra 208). **J**: 'Artemisia abrotanum; üröm-cserje'. — **~cserje** **1998**: *ürömcserje* (Priszter 306). **J**: 'ua.'. l **ürmös bornak való** ~ **1841**:

ürmös bornak való üröm (Barra 208). **J**: 'ua.'. l **3**. — **fekete** ~ **1405** k.: *artimesia: fekete irem* (SchlSzj.: RMGl. 734); 1578: *Fekete Irõm* (Melius 161); 1595: *Fekete irõm* (Beythe 87); 1807: *fekete Üröm* (Magy. Fűvészk. 467); 1998: *fekete üröm* (Priszter 306). **J**:

'Artemisia vulgaris; fekete üröm'. l **közönséges** ~ **1998**: *közönséges üröm* (Priszter 306). **J**: 'ua.'. l **4**. **1525** k.: *Aristologia rotunda: Erýr* vel *lýkasfýw* (Ortus: RMGl. 734). **J**:

'Aristolochia rotunda; kerekded farkasalma'. l **5**. **1525** k.: *er ýr* vel *fekethe hwnýor* (Ortus: RMGl. 734). **J**: 'Helleborus niger; fekete hunyor'. l **6**. — **hegyi** ~ **1798**: *Hegyi, Bárány,*

vagy *pujztai üröm* (Veszelszki 16). **J**: 'Artemisia pontica; bárányüröm'. l **pusztai** ~ **1798**:

pujztai üröm (Veszelszki 16). **J**: 'ua.'. l **7**. — **mezei** ~ **1807**: *mezei Üröm* (Magy. Fűvészk. 466); 1998: *mezei üröm* (Priszter 306). **J**:

'Artemisia campestris; mezei üröm'.

Az *üröm* bizonytalan eredetű, talán tör. jövevényszó, de megfelelői csak a Volga-vidéki török nyelvekből mutathatók ki; vö. csuv. *arõm, erõm*; tat. *ärem*, bask. *ärem* 'üröm'. E szavak csak akkor tekinthetők a magyar szó előzményének, ha a török alak, amely nyelvünkbe került **irem*-féle volt, de a török megfelelők inkább *ärem* előzményre mutatnak. A *fehér* 'abszintüröm' (1.) jelző magyarázata, hogy az egész növény fehéres színű. Az *ürmös bornak való üröm* névadás alapja, hogy „Ha az ember szőlő, vagy más gyümölcs levét ezen fűvön megforni hágy, ebből lesz az ürömös bor” (Barra 208). A feke-

te üröm (3.) aromás leveleinek felszíne zöld, szemben az ezüstös szőrözésű fehér ürömmel (1.), erre utal a *fekete* jelző. A bárányüröm (6.) és mezei üröm (7.) szintén ürömfélék, nevük hasonlóság alapján jött létre. A kerekded farkasalma (4.) és a fekete hunyor (5.) *üröm* elnevezése egy-egy korai adattal szemléltethető, valószínűleg téves nevek.

TESz.; EWUng. — **Ó:** *abrut-*, *abszint-*, *bárány-*, *csaba-*, *tapló-*, *tárkony-*.

ürömborbolya 1583: „Berberis — *Irôm borbala*, h. e. vinum barbarum, faj soska”, *Irôm barbara* (EtSz.); 1783: *Üröm-barbolya* (NclB. 359). **J:** 'Berberis vulgaris; sóskaborbolya'.

Az *ürömborbolya* összetett szó; az előtagra l. *üröm*, az utótagra l. *borbolya*. A név magyarázata a növény sárga, illatos virágja, amely az ürömhöz hasonlítható.

ürömrózsa 1903: *üröm-rózsa* (Hoffmann–Wagner 174). **J:** 'Leucanthemum vulgare; réti margitvirág'.

Az *ürömrózsa* az *üröm* és a latin eredetű *rózsa* összetétele. A névadás alapja, hogy a növény levelei az ürömhöz hasonlóak, a virágot pedig rózsához hasonlítják a leírások: „olyan mint à fárga búdós rofza” (Melius 137).

ürömseprű N. ürömsöprű (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J:** 'Artemisia absinthium; abszintüröm'.

Az *ürömseprű* népi név, összetett szó, az előtagra l. *üröm*, az utótag magyarázatára l.

seprűfü.

ürüfa 1966: *ürüfa* (Csapody–Priszter, MNövSz. 198); 1998: *ürüfa* (Priszter 538). **J:** 'Vitex agnus-castus; barátcserje'.

Az *ürüfa ürü* előtagja ótörök eredetű, jelentése 'herélt kos, kecske', a lat. szakny.-i *agnus-castus* előtagjának (vö. lat. *agnus* 'bárány') hatására jött létre. Az *ürü(fa)* és a lat. szakny.-i *agnus-castus* (< lat. *agnus* 'bárány', lat. *castus* 'szűz') névadás szemlélteti háttere, hogy régen azt hitték, hogy aki ennek a növénynek a magját fogyasztja, szűz marad. Vö. **szűzbárány, szűzfa.**

üszögőr 1807: *Üszögőr* (Magy. Fűvészk. 472). **J:** 'Senecio; aggófü'. — **aggó ~ 1807:** *Aggó Üszögőr* (Magy. Fűvészk. 472). **J:** 'Senecio vulgaris; közönséges aggófü'.

Az *üszögőr* Diószegi–Fazekas alkotása, nemzetségnév; az ismeretlen eredetű *üszög* 'parázs' szóból képezték. A névadás alapja, hogy a növény fészke fehéres, mintha elégett volna, Diószegi–Fazekas így magyarázza: „Fészke hengeres, egyenlő *üfzögös* hegyű pikelyekből” (Magy. Fűvészk. 472).

üvegfü 1813: *Üvegfü* (Magy. Fűvészk. 2. 394). **J:** 'Parietaria officinalis; közönséges falgyom'.

Az *üvegfü* a ném. *Glafskraut* tükörfordítása, üvegtisztításra használták: „Az *üveg-fü* nevét méltán viseli: mert az üvegek igen fainon megtisztulnak tőle” (Veszelszki 339).

üző l. bolha-fű (→ **bolhaölőfű**), **egér-fű** (→ **egértövis**), **egér-tövis** (→ **egértövis**), **giliszta-**

V

vadóc 1783: *Vadótz* (NclB. 369); 1791: *Vadótz* (Lumnitzer 184); 1903: *vadócz* (Hoffmann–Wagner 95). **J:** 'Agrostemma githago; vetési konkoly'.

A *vadóc* az *-sz* denominalis névszóképző *c* változatával alakult (vö. *gombóc*, *gömböc*) a *vad* szóból. A *vad* 'vadon élő' finnugor eredetű szó. A névadás magyarázata, hogy a növény gabonátáblákban előforduló gyomnövény, magjainak előfordulása a kenyérgabonában gyakran okozott mérgezést.

TESz. *vad* a; EWUNg. *vad* a.; UEWb. 556.

vajlapu N. *vajlapu* (MagyGyógyn. 315). **J:** 'Tussilago farfara; martilapu'.

A *vajlapu* népi név, összetett szó, a finnugor eredetű *vaj* és a szláv eredetű *lapu* összetétele, a lapufélék levelét sokféleképpen hasznosították: pl. vaját csomagoltak bele, ill. a friss leveleket fogyasztották is.

UEWb. 578.

vajvirág 1966: *vajvirág* (Csapody–Priszter, MNövSz. 200). **J:** 'Orobancha sp.; vajvirág'. — **fehér ~ 1998:** *fehér vajvirág* (Priszter 441). **J:** 'Orobancha alba; fehér vajvirág'.

A *vajvirág* névadás magyarázata, hogy a növény „főzetével kiforrázzák a tejesköcsögöket, hogy sok vaj és tejföl legyen bennük” (ÚMTsz.). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. *Kuhbutter* 'tehénavaj', *Milchkraut* 'tejfű'. Vö. **köcsögfü**.

Nyr. 9: 63; Mollay, Növénynevek 85–88. — **Ö:** **kakukkfű**-.

vakaró l. **bogáncs**~, **takács**~, **segg**~

vakító l. **csirke**~, **tyúk**~

vakondfa l. **vakondokfű**

vakondokfű 1841: *vakondokfű* (Barra

390). **J:** 'Ricinus communis; ricinus'. ll **vakondokfa 1903:** *vakondakfa* (Hoffmann–Wagner 197). **J:** 'ua.'

A *vakondokfa* ~ *vakondokfű* névadás magyarázata, hogy a ricinust vakondüzésre használták: „Valahol ez az fiju vagon, az vakondok ott nem lakik” (Beythe 127). A *vakondok* származékszó, a *vak* alapszóból jött létre *-n* + *-d* + *-k* kicsinyítő képzőbokkal, az elnevezés alapja, hogy a néphit szerint a vakondok vak.

TESz. *vakondok* a.

vakulócsirke N. *vakuló csirke* (Jávorka 1193). **J:** 'Taraxacum officinale; pitypang'.

A *vakulócsirke* népi név, a névadás magyarázata az a hiedelem, hogy a növény megvakítja a csirkéket.

valag l. **cigány**~

var l. **béka**-fű

var ellen való fürösző fű l. **varfű**

varádics 1. 1395 k.: dantena: *varadich* (BesztSzj.: RMGl. 420); 1405 k.: dancena: *varadich* (SchlSzej.: RMGl. 420); 1435 k.: danteⁿa: *varadic* (SoprSzj.: RMGl. 420); 1578: *Varadicz* (Melius 161); 1583: *Varadich* Tanacetum (Clusius–Beythe 7a: BotTört. 128); 1783: *Varadits*, *Vradits* (NclB. 414); 1798: *Vradits* (Veszelszki 422); 1807 e.: *Varádits* (Julow 265); 1807: *Varádits* (Magy. Fűvészk. 465); — N. *varadics*, *viradics* (ÚMTsz.). **J:** 1578, 1583, 1783, 1798: 'Tanacetum vulgare; gilisztaűző varádics' | 1807 e., 1807: 'Tanacetum; margitvirág'. — **gilisztaűző ~ 1998:** *gilisztaűző varádics* (Priszter 518). **J:** 'Tanacetum vulgare; gilisztaűző varádics'. | **nagy ~ 1578:** *nagy Varadiczot* gr. (Melius 161a). **J:** 'ua.'. | **~kóró 1590:** *Daucema*, amos: *Varadicz koro* (SzikszF.:

RMGl. 420); 1798: *Varadits-koró* (Veszelszki 422); 1998: *varádicskóró* (Priszter 518); — N. *radicskóró*, *vrádicskóró* (ÚMTsz.). **J:** 'ua.'. ■ **2. 1520 k.:** Thymus: meeh fy vt *waradycz* (Növ.: RMGl. 751). **J:** 'Thymus sp.; kakukkfű'. ■ **3. — vad~ 1775:** *Vad-varadits* (Csapó 164). **J:** 'Potentilla anserina; libapimpó'.

A *varádics* szláv eredetű; szb.-hv. *vratič*; szln. *vratič*; cseh *vratič*; szlk. *vratič*. A szláv szavak a **vort-* > **vrat-* 'fordít, visszaad' ige-től származnak. A névadás magyarázata az a hiedelem, hogy a növény visszaadja a szűzességet. A magyar szó déli szláv és szlovák eredetű is lehet. A magyar alakváltozatokban a szókezdő mássalhangzó-torlódás feloldása látható, illetve a szláv *t* helyén *d* jelenik meg. A *giliszaűző* jelzőre l. **gilisztavirág**. A kakukkfű (2.) és a libapimpó (3.) *varádics* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre. A *varádics* 'kakukkfű' (2.) egyetlen adattal szemléltethető, a hasonlóság alapja valószínűleg a növények felhasználása, levelüket fűszerként használták, húst is csomagoltak a levelekbe. A libapimpó (3.) felépítése hasonló a giliszaűző varádicshoz (1.), szárnyalt levelei vannak és sárga virágja.

TESz. *varádics* a.; EWUng. *varádics* a. — **Ö: gilisza~.**

varfű 1500 k.: De *scabiosa*: *warfyw* v^l gereⁿth fyw (StrassbGl.: RMGl. 255); 1578: *Var fű* (Melius 154); XVI. sz. v.: *Varfű* (De Herbis: RMGl. 258); 1775: *Var-fű* (Csapó 292); 1998: *varfű* (Priszter 408). **J:** 'Knautia arvensis; mezei varfű'. — **mezei ~ 1998:** *mezei varfű* (Priszter 408). **J:** 'ua.'. || **vargógyítófű 1578:** *Var gyógyito fű* (Melius 154). **J:** 'ua.'. || **var ellen való fűrösztő fű 1590:** *Scabiosa maior* Matthioli: *Var*, vağ, rüh *ellen valo fűrösztő fű*, alii *pesma*, alii *gerint fű*, vocant (SzikszF.: RMGl. 257). **J:** 'ua.'.

A *varfű* a lat. *scabiosa* (< lat. *scabiōsus* 'durva, nyers' < *scabiēs* 'rüh, kosz, ótvar, var') fordításával keletkezett, a névadás magyarázata, hogy a növényt var, rüh, fekély kezelésére használták: „kilsőképpen pedig rühet kofzt, varat gyógyít, és a' vízi korság ellen hafznál” (Veszelszki 399), „a' rühet, koszt kívlről használván meggyógyítja” (Barra 194).

A *var ellen való fűrösztő fű* körülíráson alak. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Grindkraut* 'varfű', *Grindblume* 'varvirág'; holl. *schurftkruid*; sv. *skabbegräs*. A mezei varfű egyéb elnevezései is a növény varat, koszt, kelést, rühöt gyógyító tulajdonsága alapján jöttek létre: **rühfű, kelésfű, koszfű, sennyedékfű, fekélyfű.**

Marzell *Knautia arvensis* a.; Genaust *scáber* a.

vargák festő füve l. vargák füve

vargák füve 1578: *Vargác füve* (Melius 115); 1775: *Vargák füve* (Csapó 105). **J:** 'Origanum vulgare; közönséges szurokfű'. l. **vargák festő füve 1783:** *Vargák festő-füve* (NclB. 388); 1798: *Vargák' festő-füve* (Veszelszki 330). **J:** 'ua.'.

A *vargák füve* és *vargák festő füve* elnevezések a növény festő tulajdonságára utalnak, a nevek német mintára alakultak; vö. ném. *Schusterkraut* (Ulrich 158) (< ném. *Schuster* 'varga'). Vö. **vargamajoránna.**

vargamajoránna 1578: *Varga Maiorána* (Melius 115); 1783: *Varga Majoránna* (NclB. 388); 1807: *varga – Majoránna* (Magy. Fűvészk. 352). **J:** 'Origanum vulgare; közönséges szurokfű'.

A *vargamajoránna* elnevezés *majoránna* utótagja a *kerti majoránna*val (*Origanum majorana*) való közeli rokonságára utal, magyarázatára l. **majoránna**. Az elnevezés előtagja a növény festő tulajdonságára utal, német mintára jött létre; vö. ném. *Schusterkraut* (Ulrich 158) (< ném. *Schuster* 'varga'). A növényt festésre is használták: „Ennek Lugjával a' gyapjat 's fonalat feketés [zinre változtattni lehet” (Csapó 106), „A' gyapjat feketére fektik vele” (Veszelszki 330). Vö. **vargák füve.**

vargógyítófű l. varfű

varjúbab 1775: *Varjubab* (Csapó 19); 1783: *Varju bab* (NclB. 368). **J:** 'Sedum telephinum subsp. maximum; bablevelű varjűháj'.

A *varjúbab* a *varjú* madárnév és a szláv eredetű **bab** összetétele. A *bab* utótag magyarázata, hogy a növény a lóbabhoz 'Vicia faba' hasonlít, levelei laposak, húsosak, Csapó így jellemzi: „Ez fű olyan forma, mint az Öregbab vagy Dižnóbab-füve, a' Levelei kerekde-

dek, vajtagok, puhák, terem önként a 'szőlők között és a 'kertekben' (Csapó 19). A *bab* utótag latin mintára jött létre; vö a növény R. lat. *Fabaria* (Csapó 19) (< lat. *fabā* 'bab') elnevezésével. Hasonló szemléleten alapul a növény **bablevelűfű** elnevezése is. A *varjú* előtag *var-* alapszava ősi hangutánzó szó az uráli korból, *-jú* végződése az osztják megfelelőkben (osztj. V., Vj. *urjū*, DN. *uārhāi*) is mutatkozó fgr. *-η denominális névszóképző folytatása. A *varjú* előtag a *varjúbab* növénynevében talán azt fejezi ki, hogy jelentéktelen, apró, nem igazi babról van szó.

UEWb. 559; Genaust *fába* a.

varjúbingó 1783: *Varju-bingó* (NclB. 342); 1798: *Varjú bingó* (Veszelszki 335). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútövis'.

A *varjúbingó* a *varjú* előtagjára l. **varjútövis**. A *bingó* 'bogyó' szóhasadás eredménye, a *bimbó* elkülönült alakváltozata, a növény apró, fekete termésére utal.

TESz. *bincsó* a.; EWUng. *bincsó* a.

varjúbogyó 1841: *varju bogyó* (Barra 252). **J:** 'Vaccinium vitis-idaea; vörös áfonya'.

A *varjúbogyó* Barra alkotása, összetett szó, *varjú* előtagja azt fejezi ki, hogy a növénynek apró, kékes-fekete termése van; a *varjú* eredetére l. **varjúbab**. A *bogyó* utótag a gyümölcs apró méretét jelzi.

varjúhágó N. *varjúhágó* (MagyGyógyn. 164). **J:** 'Frangula alnus; közönséges kutyabenge'.

A *varjúhágó* összetett szó, a *varjú* madárnév és a *hág* 'valahová lép' -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származékának az összetétele. A *varjúhágó* népi név, olyan fát jelöl, amely csupán arra alkalmas, hogy a varjak rászálljanak, az elnevezés a fa hitványságát, használhatatlanságát, törekenységét jelzi.

varjúháj 1. — **borsos ~ 1903:** *Borsos varjuháj* (Hoffmann–Wagner 96); 1998: *borsos varjuháj* (Priszter 498). **J:** 'Sedum acre; borsos varjuháj'. **2.** — **bablevelű ~ 1998:** *bablevelű varjuháj* (Priszter 500). **J:** 'Sedum telephinum subsp. maximum; bablevelű varjuháj'. **3.** — **fehér ~ 1998:** *fehér varjuháj* (Priszter 498). **J:** 'Sedum album; fehér varjuháj'.

A *varjúháj* a *Sedum* nemzetségnév neve, a *varjú* madárnév és a finnugor eredetű *háj* 'zsírszövet' összetétele. A nemzetség fajainak levele húsos, ez magyarázza a *háj* utótagot, a *varjú* előtag magyarázatára l. **varjúbab**. A *borsos* jelzőre l. **borsos szaka** (→ *szaka*), a *bablevelű* jelzőre l. **bablevelűfű**.

UEWb. 195.

varjúkikerics 1. 1815: *varnyú-kikirts* (Kassai, Bef. 108); 1948: *varnyú kikirts* (MagyGyógyn. 50); — N. *varnyú-kikirts* (SzegSz. 2: 645; Herman, Pászt. 687). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'. **2. N. varjúkikerics** (Csapody–Priszter, MNövSz. 116). **J:** 'Pulsatilla grandis; leánykőkörcsin'.

A *varjúkikerics* összetett szó; a *varjú* előtag arra utal, hogy a őszi kikerics (1.) ősszel virágozik, amikor a varjak gyakoriak, az utótag magyarázatára l. **kikerics** (→ **kőkőrcsin**). A leánykőkőrcsin (2.) *varjúkikerics* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a virágok harangformája és lilás színe emlékeztet az őszi kikericsre (1.).

varjúköröm N. *varjúköröm* (MagyGyógyn. 28). **J:** 'Claviceps purpurea; anyarozs'.

A *varjúköröm* népi név, a *varjú* madárnév és a *köröm* 'szaruképződmény az ujjak végén' összetétele. A névadás motivációja az, hogy az érfélben lévő rozskalászon fekete színű képletek alakjában jelenik meg egy tömlős gomba. Ez kb. 1–2,5 cm hosszú, esetleg hosszabb, tompán háromszögletes, majdnem hengeres, egyenes vagy kissé megörbült test. Ezek a hosszúkás, fekete képződmények mádárköröm alakúak. Vö. **bábfog**.

varjúláb 1. 1595: *variu lab* (Beythe 88); 1775: *Varjúláb* (Csapó 107). **J:** 1595: 'Geranium; gólyaorr'. | 1775: 'Geranium columbinum; galamblábgólyaorr'. — **~fű 1577 k.:** „Varjúláb fwet teorý porra” (OrvK. 342/22). **J:** 1577 k.: ? Geranium sp. varjúláb'. **2. 1783:** *Varju-láb* (NclB. 399); 1813: *Varjúláb* (Magy. Fűvészk. 2. 395). **J:** 'Geranium sanguineum; piros gólyaorr'.

A *varjúláb* a lat. *coronopus* (< gör. *korónē* 'varjú', gör. *poús* 'láb') tükörfordítása. A névadásra feltehetőleg a növény egyéb madárnév + *láb* (**galambláb**) típusú nevei is hatással vol-

tak. A névadás magyarázata a *Geranium*-fajok hosszú szára, ill. a kapcsolódó szárnyas levelek, amelyek madárlábra emlékeztetnek, a termések hosszú, lábhoz hasonló formája is hatással lehetett a névadásra.

Genaust *Corónopus* a.

varjúmogyoró 1. 1775: *Varju-mogyoró* (Csapó 56); 1783: *Varju mogyoró* (NclB. 392). **J:** 'Scrophularia nodosa; göcsös görvélyfű'. ■ **2. 1775:** *Varjumogyoro* (Csapó 92); 1783: *Varju mogyoró* (NclB. 382); 1798: *Varjú mogyoró* (Veszelszki 158); 1813: *varjú M[ogyoró]* (Magy. Fűvészk. 2. 380). **J:** 'Ranunculus ficaria subsp. ficaria; nyugati salátaboglárka'. ■ **3. 1775:** *Varju-mogyoró* (Csapó 293); 1798: *Varjú mogyoró* (Veszelszki 220). **J:** 'Filipendula ulmaria; réti legyezőfű'.

A *varjúmogyoró* összetett szó, a *varjú* madárnév és a *mogyoró* 'mogyorónyi bogó, bogóyszerű valami' összetétele. A *varjúmogyoró* Csapó alkotása, a növénynevet Csapó használja először göcsös görvélyfű (1.), nyugati salátaboglárka (2.), réti legyezőfű (3.) jelentésben, a növények gyökérzetén mogyorónyi golyók találhatóak. A göcsös görvélyfű (1.) „gyökere fejtér; gömbölyű mogyoró forma csomók tsüggnek rajta, a' honnét a' *Varjú-mogyoró*' nevéet vette' (Veszelszki 402), Csapó így magyarázza: „Gyökere apró gúgátskákkal mint a' borsó fzemek rakva” (Csapó 56). A nyugati salátaboglárka (2.) gyökérzetén szintén csomók vannak. A réti legyezőfű (3.) gyökerén nincsenek csomók, valószínűleg a hasonló felépítésű, „rokon” koloncos legyezőfű 'Filipendula ulmaria' alapján kapta nevét, ennek gyökerén gumók vannak.

varjúszem 1966: *varjúszem* (Csapody-Priszter, MNövSz. 57); 1998: *varjúszem* (Priszter 447). **J:** 'Paris quadrifolia; négyleve-lű farkasszőlő'.

A *varjúszem* összetett szó, a *varjú* madárnév és az uráli eredetű *szem* 'a látás szerve' összetétele. A névadás alapja, hogy a növényen egyetlen sötétkéék bogó fejlődik, amely madárszemhez hasonlítható.

UEWb. 479, 559.

varjútövis 1500 k.: De spina ceruina: *warjw thÿws* (StrassbGl.: RMGl. 716); 1783: *Várju-tövis* (NclB. 342); 1998: *varjútövis*

(Priszter 478). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútövis'.

A *varjútövis* összetett szó, a *varjú* madárnév és a *tövis* összetétele. A *tövis* arra utal, hogy a növény tüskés. A *tövis* utótag származékszó, a finnugor eredetű *tövik* 'szúr, fúr' ige tövéből keletkezett -s deverbális nomenképzővel. A *varjú* előtag a *varjútövis* növénynevében talán azt fejezi ki, hogy jelentéktelen, apró, fekete termésű növény, esetleg a varjak fogyasztják az apró termést.

TESz. *tövik* a.; *tövis* a., *tüske* a.; EWUng. *tövik* a., *tövis* a., *tüske* a.; UEWb. 520; Genaust *Rhamnella* a.

varjútövisbenge 1807: *Varjútövis Benge* (Magy. Fűvészk. 178). **J:** 'Rhamnus cathartica; varjútövis'.

A *varjútövisbenge* Diószegi–Fazekas alkotása, magyarázatára l. **varjútövis**, az utótagra l. **benge**. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *varjútövisbenge* nevet javasolja a R. **varjútövis**, **szarvastövis**, **ebtövis** helyett.

vasbogyó 1. 1805–13: „A' Farkasmajzlag, vagy *Vasbogyó* egy napkeleti Indiai fának magva” (Márton, Növ. XVI, 2: 36). **J:** 'Strychnos nux-vomica; sztrichninfá'. ■ **2. — -fa 1841:** *vasbogyófa* (Barra 263). **J:** 'Ligustrum vulgare; közönséges fagyal'.

A *vasbogyó* Márton alkotása, téves elnevezés, a név a ginzengetre 'Panax ginseng' vonatkozik. Mártonnál a sztrichninfá (1.) leírása mellett kép- és növénycsere történt (nyilván még az eredeti kiadásban). A közönséges fagyal (2.) *vasbogyófa* neve a ném. *Eisenbeerholz*, *Eisenbeerbaum* tükörfordítása, a név a növény kemény fájára utal.

Márton, Növ. XVI, 2: 36/1, 2.

vasfű 1. 1841: *vasfű* (Barra 322); 1998: *vasfű* (Priszter 534). **J:** 'Verbena officinalis; vasfű'. — **közönséges ~ 1948:** *Közönséges vasfű* (MagyGyógyn. 223); 1998: *közönséges vasfű* (Priszter 534). **J:** 'ua.'. l **orvosi ~ 1998:** *orvosi vasfű* (Priszter 534). **J:** 'ua.'. ■ **2. N. vasfű** (Ethn. 48: 158) **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'.

A *vasfű* a ném. *Eifenkraut* (Melius 144a) tükörfordítása, érdekes, hogy a *vasfű* név csak a XIX. században tűnik fel, Melius — bár említi a növény ném. *Eifenkraut* nevét — nem

fordítja le. A ném. *Eisenkraut* a növény R. lat. *ferraria* (< lat. *ferrum* 'vas') nevének fordítása, a névadás alapja talán a növény kemény, szilárd szára vagy egyszerűen csak sokféle, erős gyógyító hatása. A *vasfű* növénynevből született a népmesék minden lakatot nyitó füve vagy az a monda, hogy a növény a vasat is megkeményíti; hasonló szemléletű névadásra vö. **minden zárt feltörő fű**. Veszelszki a ném. *Eisenkraut* nevet így magyarázza: „A' német nevet onnét vezfi, hogy a' vasat meg-keményíti” (Veszelszki 439), de ő sem fordítja le a német elnevezést. A *vasfű* 'vérehulló fecské-fű' (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, az elnevezés magyarázata az a néphit, hogy a növény a legerősebb zárat is felnyitja: „hogyha szent Péter napján nap feljütte előtt kiássa, vele hordozza, lakatot, békót lehullat, sőt rabot szabadít, ha érteti véle és az lánczot megoldja; próbáld, ha nem hiszed” (Med-Borb. 129).

TESz.; EWUng.

vasúr 1578: *Vas úr* (Melius 63a). **J:** 'Stachys recta; hasznos tisztosfű'.

A *vasúr* egyedi adat, Melius alkotása, a lat. *Sideritis* (< gör. *sidēritis* 'vasfű' < *sidēros* 'vas') (Melius 63a) részfordításával hozta létre, az *úr* 'a hatalom birtokosa' elem valószínűleg a növény nagyon erős gyógyító erejére utal; vö. „őfzue forrafzto ereie vagyon: czontot, febet igen őfzue forrafzjt” (Melius 63a). A névadás magyarázata, hogy a növényt sebek gyógyítására használták. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Eifenzur* (Veszelszki 410).

Genaust *Siderasis* a.

vénaasszonycitrus N. *vinaasszony-cifrus* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 205). **J:** 'Artemisia abrotanum; ürömcsereje'.

A *vénaasszonycitrus* többszörösen összetett szó, a *vénaasszony* magyarázata, hogy a növény fehéres színű, ill. az, hogy az illatos növényt az idős asszonyok a kapuban ülve vagy templomba menet szívesen tartották a kezükben, és szagolgatták; a névadás magyarázatára l. még **Boldogasszony oldala**. Az utótag a lat. szakny.-i *citrus* 'citromfa' átvétele. A *cifrus* a *citrus* népetimológiás változata, a névadás alapja, hogy a növény illatos, mint a citrom. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Zitronen-*

kraut 'citromfű'; holl. *citroenkruid*, *limoenkruid*.

Marzell *Artemisia abrotanum* a., *Artemisia pontica* a.; Genaust *Citrus* a.

Vénusz asszony fürdője 1578: *Venus afz[szony] feredője* (Melius 42a); 1783: *Vénusz afz[szony] feredője* (NclB. 329). **J:** 'Dipsacus fullonum; takácmácsonya + erdei mácsonya'.

A *Vénusz asszony fürdője* a lat. *labrum Veneris* tükörfordítása, magyarázata, hogy az ellentétes állású levelek széleinek összenövésében kis medence keletkezik, melyben az esővíz összegyűlik: „A' két egymás ellenébe álló levelei olly szoroffjan a' száraihoz köröskörül nőttek, hogy az efső-viz és Harmat benne meg-áll, ezért a' levelek között találkozó vizért nevezik *Venus Afz[szony] ferdőjének*” (Csapó 36). Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ang. *Venus' bath*, *Venus' basin*; ném. *Fraw Ve[nus] bad* (Melius 42a).

Marzell *Dipsacus silvester* a.; TESz.; EWUng.

Vénusz asszony füve l. Vénusz asszony haja

Vénusz asszony haja 1577 k.: *venuf-a3zonj hajath* gr. (OrvK. 12/3), *venuf-a3zonj hajath* (OrvK. 297/23), *venuf a3zon hajath* (OrvK. 152/15), „*Venus a3zonj hajath* teord megh, az leweth fachyard ky es azzal kennyed az gyomroth” (179/35–6). **J:** 1577 k.: 'bizo-nyos fajta gyögnövény, bizonyos fajta páfrány (TESz. *árvalányhaj* a.) | ? *Adiantum capillus-veneris*; vénuzhaj'. || **Vénusz asszony füve** N. *Vénusz-asszony füve* (Varró 289). **J:** 'Adiantum capillus-veneris; vénuzhaj'.

A *Vénusz asszony haja* magyar fejlemény. Az elnevezés a 'délvidéki páfrányfaj' jelentésű lat. *capillus Veneris* 'Vénusz haja' fordításával alakult ki, az *asszony* magyarázó elem. Egyedi adatok a XVI. századi OrvK.-ben, a név magyarázatára l. még **vénuzhaj**. A *Vénusz asszony füve* népi név, a *fű* utótag magyarázó szerepű.

Genaust *capillaris* a.

vénuzfodorka 1807: *Vénus Fodorka* (Magy. Fűvészk. 559); 1998: *vénuzfodorka* (Priszter 291). **J:** 'Adiantum capillus-veneris; vénuzhaj'.

A *vénuzfodorka* összetett szó; Diószegi–Fazekas alkotása. A *fodorka* utótag az *Adiantum* nemzetség neve, Földi munkájában jelent meg 1793-ban, Diószegi–Fazekas Földtől vette át, magyarázatára l. *fodorka*. A *Vénusz* előtag létrejöhett a növény R. elnevezései alapján: **Vénusz asszony haja, vénuzhaj**, vagy közvetlenül a lat. szakny.-i név (*capillus-veneris*) egy részének fordításával. Diószegi–Fazekas *vénuzfodorka* elnevezése a növény hivatalos neve.

vénuzhaj 1577 k.: *venuf hajath* (OrvK. 66*/2); 1783: *Venus haja* (NclB. 430); 1798: *Vénus' haja* (Veszelszki 26); 1998: *vénuzhaj* (Priszter 291). **J:** 'Adiantum capillus-veneris; vénuzhaj'.

A korai adatokban a *vénuzhaj* jelölt birtokos szerkezet, amelyből a *vénuzhaj* alakult. A *vénuzhaj* a lat. szakny.-i *capillus Veneris* tükörfordítása. A jelöletlen birtokos szerkezet kialakulására a ném. *Venushaar* 'vénuzhaj' is hatással lehetett. Diószegi–Fazekas Orvosi füvészkönyve a *Vénus haja* (Magy. Fűvészk. 2. 395) nevet javasolja a R. *vénuzhaj* helyett. Vö. árvalányhaj, vénuzfodorka, vénuzhajpáfrány, **Vénusz asszony haja**.

Marzell *Adiantum capillus veneris* a.

vénuzhajpáfrány 1998: *vénuzhajpáfrány* (Priszter 291). **J:** 'Adiantum capillus-veneris; vénuzhaj'.

A *vénuzhajpáfrány* a növény tudományos elnevezése, többszörösen összetett szó, az előtag a növény R. nevének átvétele, magyarázatára l. *vénuzhaj*. A *páfrány* utótag magyarázó szerepű, a növény a harasztok osztályába tartozik. A névadás idegen nyelvi minták alapján jöhetett létre; vö. ang. *maidenhair fern* 'lányhajpáfrány'.

Vénusz köldöke 1775: *Venus-köldöke* (Csapó 215); 1783: *Vénus-köldöke* (NclB. 340); 1813: *Vénus köldöke* (Magy. Fűvészk. 2. 395). **J:** 'Physalis alkekengi; zsidócsersznye'.

A *Vénusz köldöke* a lat. *Umbilicus veneris* (< lat. *umbilicus* 'köldök') tükörfordítása. A névadás oka a termések formája.

Genaust *Umbilicus* a.

Vénusz ujjá 1903: *Venus ujjá* (Hoffmann–Wagner 31). **J:** 'Cynoglossum officinale; közönséges ebnyelvűfű'.

nale; közönséges ebnyelvűfű'.

A *Vénusz ujjá* a ném. *Venusfinger* tükörfordítása, a német név forrása a R. lat. *digitus Veneris*. A névadás oka a levelek hosszúság, ujjra emlékeztető formája. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *venusfinger*.

Marzell *Cynoglossum officinale* a.; TESz.; EWUNg.

vérállatófű 1. 1533: Centaurea: Dausentgulden: *Ver allato fy* (Murm.: RMGl. 256); 1540 k.: Centavrea: *wer alatho fw* (Herb. c): RMGl. 256). **J:** 'Centaureum erythraea; kis ezerjófű'. ■ **2. 1775:** *Vér-állató-fű* (Csapó 107); 1783: *Vér' állató-fű* (NclB. 399). **J:** 'Geranium sanguineum; piros gólyaorr'. ■ **3. 1775:** *Vér-állató-fű* (Csapó 214); 1807: *vérállató fű* (Magy. Fűvészk. 374). **J:** 'Capsella bursa-pastoris; közönséges pásztortáska'. ■ **4. 1783:** *Vér állító-fű* (NclB. 424). **J:** 'Sanguisorba minor; csabaire'. ■ **5. 1798:** *Vér-állató-fű* (Veszelszki 354). **J:** 'Polygonum aviculare; madárporcsin'. ■ **6. 1813:** *Vérállatófű* (Magy. Fűvészk. 2. 395). **J:** 'Geranium columbinum; galamblábgólyaorr'.

A *vérállatófű* a R. lat. *sanguinaria sanguineus* (< lat. *sanguis*, gen. *sanguinis* 'vér') és a lat. *Sanguisorba* (< *sanguis* 'vér', *sorbere* 'megköt') fordításával keletkezett. Az elnevezés ezeknek a növényeknek a sebgyógyító, belső vérzést csillapító hatására utal. A *vérállatófű* 'piros gólyaorr' (2.), 'galamblábgólyaorr' (6.) elnevezés utalhat a virág élénkpiros színére, arra, hogy a hajtások ősszel vörösré színeződnek, valamint jelezheti azt, hogy a gyökér belseje vörös színű. A *Geranium*-fajokat (2., 6.) vérzés csillapítására használták: „Seböt őzue forraztanij es ver allatnij igön haznos” (Beythe 88). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Blutkraut* 'vérfű', *Blutwurtz* 'vérgyökér'. A 'közönséges pásztortáska' (3.) szintén vérzéscsillapító hatású, Csapó így ír róla: „Vérfolyáit külső kötözések által véle tsillapittani lehet” (Csapó 215). Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Blutkraut* 'vérfű'; *Blutwurtz* 'vérgyökér' (Melius 145a).

Marzell *Capsella bursa-pastoris* a.; Genaust *sanguinalis* a.

vérállítófű l. vérállatófű

vérállató porcsin l. porcsin

verbéna l. citrom-

vére l. góda~ (→ gódire)

vérefolyófű l. vérejárófű

vérehullatófű, vérehulló fecskéfű l. vérehullófű

vérehullófű 1. 1775: *Vérehullo-fü* (Csapó 91); 1783: *Vére-hüllő-fü* (NclB. 377); — N. *virgehüllő-fü* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 218). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'. **2.** N. *vérehulló fü* (Jávorka 848). **J:** 'Pulmonaria officinalis; pettyegedett tüdőfű'. **|| vérehullatófű** N. *vérehullatófű* (Csapody–Priszter, MNövSz. 58). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'. **|| vérehulló** N. *vérehulló* (Csapody–Priszter, MNövSz. 58); *vérehulló* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 218). **J:** 'ua.'. **|| vérrel harmatozó fű** N. *vérrel harmatozó fü* (MagyGyógyn. 104). **J:** 'ua.'. **|| N. vérenhullófecske** N. *vérenhullófecske* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 218). **J:** 'ua.'.

A *vérehullófű* (1.) Csapó alkotása, talán a növény **vérejárófű** elnevezése alapján hozta létre. A finnugor eredetű *vér* E/3. személyű birtokos személyragos alakjának és a *hull* (1300 k.: '< folyadék > sűrű cseppekben alá-esik, folyik') -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származékának az összetétele, a *fű* magyarzó utótag. A névadás magyarázata, hogy ha a növény valamely részét megtörik, narancssárga tejnedvet ereszt. A pettyegedett tüdőfű (2.) *vérehullófű* neve hasonlóság alapján jött létre, amikor a növényt leszakítják, szintén nedvet ereszt. A *vérehullatófű*, *vérehulló*, *vérrel harmatozó fű*, *vérenhullófecske* népi nevek, az elnevezések a növény azon tulajdonságán alapulnak, hogy leszakításkor nedvet eresztenek, a *vérenhullófecske* utótagja (*fecske*) a növény R. **fecskéfű** nevének átvétele.

TESz. *hull* a.; EWUng. *hull* a.; UEWb. 576.

vérejárófű 1560 k.: Celidonia: hirundinina herba: cuius succus oculis mederi dicitur: est herba satís nota. *Vere iaro fű* (GyöngySzt.: RMGl. 256). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'. **|| vérefolyófű XVI.** sz. v.: Chelidonium: *vire folu fiu* (De Herbis: RMGl. 258). **J:** 'ua.'.

A *vérejárófű* és *vérefolyófű* a finnugor eredetű *vér* E/3. személyű birtokos személyragos alakjának és a *jár* (1531: 'kifolyik'), ill. a *folyik* (1372/1448 k.: '<folyadék> kiárad, lecsurog) -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származékának az összetétele, a *fű* magyarzó utótag. A névadás szemléleti háttere, hogy bárhol megsértve a növényt, narancssárga színű tejnedvet ereszt. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. R. ném. *Blutkraut* 'vérfű'; finn. *veriheinä*, *veriruoho* 'vérfű'. Vö. **vérehullófű**.

Marzell *Chelidonium maius* a.; TESz. *jár* a.; EWUng. *jár* a.; UEWb. 576.

vérenhullófecske l. **vérehullófű**

veresellőfű 1775: *Verefellő-fü* (Csapó 91); 1783: *Verefellő-fü* (NclB. 377). **J:** 'Chelidonium majus; vérehulló fecskéfű'. **|| vereslőfű** N. *vereslőfű* (MagyGyógyn. 104). **J:** 'ua.'.

A *veresellőfű* a finnugor eredetű *vér* -ll igeképzős és -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származéka, a névadásra talán a ném. *Blutkraut* 'vérfű' is hatással lehetett. A névadás magyarázata, hogy a növény valamely részét megtörve narancssárga tejnedvet ereszt. Vö. **vérejárófű**.

UEWb. 576.

veresfű 1775: *Veres-fü* (Csapó 47); 1783: *Veres-fü* (NclB. 330); 1798: *veres-fü* (Veszelszki 384). **J:** 'Rubia tinctorum; buzér'.

A *veresfű* névadás alapja, hogy a növény gyökere „vékony, kívül belül piros” (Csapó 47), valamint a posztócsinálók hasznosítják „pirosra feltvén véle a' gyapját” (Csapó 47). A névadásra esetleg hatással lehetett a ném. elnevezés: *roth Färberkraut* 'piros festőfű' (Veszelszki 53). Vö. **pirosítógyökér**.

vereslőfű l. **veresellőfű**

vérfű l. **csabaire** l. **csabaire**

vérfű 1. 1775: *Vér-fü* (Csapó 280); 1783: *Vér-fü* (NclB. 376). **J:** 'Potentilla erecta; vérontófű'. **2. 1783:** *Vér-fü* (NclB. 331); 1807: *Vérfő* (Magy. Fűvészk. 131); 1998: *vérfű* (Priszter 491). **J:** 1783, 1807, 1998: 'Sanguisorba officinalis; vérfű'. | 1807: 'Sanguisorba; vérfű'. — **orvosi ~ 1807:** *orvosi Vérfő* (Magy. Fűvészk. 131). **J:** 'Sanguisorba officinalis; vérfű'. | **őszi ~ 1948:**

Őszi vérfű (MagyGyógyn. 336); 1998: ősz vérfű (Priszter 491). **J:** 'ua.'. ■ **3. 1813:** Vérfű (Magy. Fűvészk. 2. 395). **J:** 'Sanguisorba minor; csabaire'. ■ **4. 1903:** vérfű (Hoffmann-Wagner 155). **J:** 'Hypericum perforatum; közönséges orbáncfű'.

A vérfű 'vérontófű' (1.) a ném. *Blutwurz* (Csapó 280) 'vérgyökér' részfordítása, Csapó az előtagot lefordította, a ném. *wurz* utótagot *fű* magyarzó elemmel helyettesítette, a gyökér vörös színű, vérhas, vérköpés, vérfolyás gyógyítására használták a növényt, a névadás magyarázatára l. még vérgyökér. A vérfű (2.) a ném. *Blutkraut* tükörfordítása, a név magyarázata a gömb alakú, pirosló virágzat, az ősz jelző a növény virágzási idejére vonatkozik. A vérfű 'csabaire' (3.) hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, szintén pirosló virágzata van. A vérfű 'közönséges orbáncfű' (4.) a ném. *Blutkraut* tükörfordítása, a levél felületén lévő fekete mirigypontsorban vörös festékanyag van, ha megdörzsölik, a levelek pirosra festik az ember kezét. Idegen nyelvi megfeleelőre vö. ném. *Herrgottsblut*, *Muttergottesblut*.

Marzell *Hypericum perforatum* a. — **Ö:** csabaire~.

vérfürt 1807: Vérfürt (Magy. Fűvészk. 279). **J:** 'Phytolacca; alkörmös'.

A vérfürt nemzetségnév, Diószegi-Fazekas alkotása, összetett szó, a finnugor eredetű *vér* és a *fürt* (1416 u./1540 k.: 'fürt alakú termés') összetétele, a névadás alapja a bíborvörös fürtszerű termés.

UEWb. 576. — **Ö:** börsöny~.

vérgyökér 1775: Vér-gyökér (Csapó 280); 1783: Vér-gyökér (NclB. 376); 1798: Vérgyökér (Veszelszki 426). **J:** 'Potentilla erecta; vérontófű'.

A vérgyökér a ném. *Blutwurz* (Csapó 280) 'vérgyökér' tükörfordítása. A névadás magyarázata a vörös, „verhenyeges színű” (Csapó 280) gyökér, valamint az, hogy a növényt vérhas, vérköpés, vérfolyás gyógyítására használták: „Vérköpélt ezen gyökér pora, és az evvel való élés meg-fzünteti”, „Vérhaft vagy egyéb nagy hasfolyáft, meg-lehet állítani a' gyökerével” (Csapó 280), „vérfolyását az Afzfzonyoknak meg-állítja” (Csapó 281).

vérhasgyökér 1948: vérhasgyökér (MagyGyógyn. 128); 1998: vérhasgyökér (Priszter 465). **J:** 'Potentilla erecta; vérontófű'.

A vérhasgyökér a ném. *Ruhrwurz* tükörfordítása. A növényt ősidők óta vérhas gyógyítására használják: „Vérhaft vagy egyéb nagy hasfolyáft, meg-lehet állítani a' gyökerével mellyet borban kell főzni, és melegen inni” (Csapó 280).

vérhozófű — serkentő ~ 1578: „Serkentő, vér hozó fű” (Melius 118). **J:** 'Thymus vulgaris; kerti kakukkfű'.

A serkentő vérhozófű Melius alkotása, egyedi adat. A *De Thymo* (Melius 118) című szakasz jó példa Melius etimologizáló törekvésére: „Thymus Görögül, az az, Serkentő, vér hozó fű, mert ha ki orrába tolyla vért hoz ki” (Melius 118). Melius információt nyújt a név eredetéről, az elnevezés okairól, valószínűleg a gör. *thymós* 'erő' szóból származtatja a növénynevet tévesen. A lat. *Thymus*, *thymum* a gör. *thýmon*, *thýmos* szóból ered, végső forrása a gör. *thýein* 'illatozik', a névadás alapja a növény erős illata.

Szabó, Melius 418; Genaust *Thýmus* a.

veronafű l. veronika

veronika 1. 1578: Veronikát gr. (Melius 39a); 1775: Veronika (Csapó 294). **J:** 'Veronica officinalis; orvosi veronika'. — **orvosi ~ 1948:** Orvosi veronika (MagyGyógyn. 273); 1998: orvosi veronika (Priszter 534). **J:** 'ua.'. — **-fű 1578:** Veronica *fűet* gr. (Melius 39a). **J:** 'ua.'. || **veronafű** N. *veronafű* (MagyGyógyn. 273). **J:** 'ua.'. ■ **2. — ártéri ~ 1998:** ártéri veronika (Priszter 534). **J:** 'Veronica beccabunga; ártéri veronika'. ■ **3. — vízi ~ 1998:** vízi veronika (Priszter 534). **J:** 'Veronica anagallis-aquatica; vízi veronika'.

A veronika a lat. *veronica* átvétele, nevét Szent Veronika (1445–97) adta. A *veronafű* előtagja népetimológiával keletkezett.

Genaust *Verónica* a. — **Ö:** deréce~, polaj~.

vérontó pimpó l. pimpó

vérontófű 1948: Vérontófű (MagyGyógyn. 128); 1998: vérontófű (Priszter 465). **J:** 'Potentilla erecta; vérontófű'.

A vérontófű a finnugor eredetű *vér*, az *ont* 'árad, ömlik' -ó folyamatos melléknévi

igenévképzős származékának és a *fű* magyarázó utótagnak az összetétele. A névadás magyarázata, hogy a növény gyökere vörös színű, ill. a növényt vérhas, vérköpés, vérfolyás gyógyítására használták.

UEWb. 576.

vérrel harmatozó fű l. **vérehullófű**

verselő l. **arany~** (→ **arannyal versengő fű**)

versengő l. **arannyal ~ fű**

vessző l. **arany~, Áron~** (→ **Áron szakálla**), **pásztor~je**

vész l. **eb~(mag)**

vetett magon termő mák l. **mák**

vetővirág **1903:** *vetővirág* (Hoffmann–Wagner 73). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'.

A *vetővirág* a *vet* 'növényi magvakat a földbe szór' ige -ó folyamatos melléknévi igenévképzős származéka, a névadás magyarázata, hogy a növény késő ősszel virágzik, és a virágzással egy időben kezdődnek az őszi vetések.

vidító l. **szem~fű** (→ **szemnek gyönyörűsége**)

vidraelecke **1807:** *vidra Eletzke* (Magy. Fűvészk. 160). **J:** 'Menyanthes trifoliata; vidrafű'.

A *vidraelecke* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása; az előtagra l. **vidrafű**, az utótagra l. **elecke**. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *vidraelecke* nevet javasolja a **R. vidrafű** és a **háromlevelű-keserűfű** (→ **keserűfű**) helyett.

vidrafű **1775:** *Vidra-fű* (Csapó 295); 1783: *Vidra-fű* (NclB. 335); 1998: *vidrafű* (Priszter 427). **J:** 'Menyanthes trifoliata; vidrafű'. — **keserű ~ 1948:** *keserű vidrafű* (MagyGyógyn. 216); 1998: *keserű vidrafű* (Priszter 427). **J:** 'ua.'

A *vidrafű* elnevezés a növény R. lat. neve *Trifolium fibrinum* alapján jött létre, a lat. *fibrinum* (< *fiber* 'hód, vidra') fordítása, amelyet *fű* magyarázó utótaggal láttak el. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Biberklee* 'hódhere, vidrahere'. A névadás magyarázata, hogy a növény sekély vízben, mocsarakban fordul elő: „Nedves víz-álló, motsáros helyeken fzeret tanyázni. Apro fejr tsillagos virágiról, hármos leveleiről, a' ki esmértségére vágy, a' Peltthi Kő-bányai szőlők alatt lévő

motsárokban eleget fzedhet Májusban” (Veszelszki 454–5). A *keserű* jelzőre l. **keserűfű**.

vigalom l. **szem~fű** (→ **szemnek gyönyörűsége**)

vigasztalófű l. **szem~** (→ **szemnek gyönyörűsége**)

világgyógyító **1798:** *világ-gyógyító* (Veszelszki 138). **J:** 'Geum urbanum; erdei gyömbérgyökér'.

A *világgyógyító* a ném. *Heyl aller Welt* tükörfordítása, esetleg a R. lat. *sanamunda* 'ua.' (< *sana mundum* < *sānō* 'gyógyít', *mundus* 'világ') is hatással lehetett a névadásra. A névadás alapja, hogy a növényt sokféle betegség gyógyítására használták.

Marzell *Geum urbanum* a.

villahím **1807:** *Villahím* (Magy. Fűvészk. 356). **J:** 'Prunella; gyíkfű'. — **torok~ 1807:** *Torok Villahím* (Magy. Fűvészk. 356). **J:** 'Prunella vulgaris; közönséges gyíkfű'.

A *villahím* Diószegi–Fazekas alkotása, nemzetségnév, a névadást azzal magyarázzák, hogy a hímszálak hegyesek, villaszerűek: „Himsz[álai] Kéthegyük, az egyik hegyénn függ a' Porhon” (Magy. Fűvészk. 356). A *torokvillahím* előtagja a régi **toroköröme** és **torokfű** elnevezések előtagjának átvétele, utalva arra, hogy a növényt torokbetegségek gyógyítására használták.

viola **1.** **1395** k.: *viola*: *viola* (BesztSzj.: RMGl. 775); 1583: *viola* *Viola vulgaris* siue *Martia* (Clusius–Beythe 8: BotTört. 133). **J:** 1395 k.: 'Viola sp.'. | 1583: 'Viola odorata; ibolya'. — **kék ~ 1595:** *Kék viola* (Beythe 117a); 1775: *Kék viola* (Csapó 296); 1783: *Kék Viola* (NclB. 420); 1798: *Kék-viola* (Veszelszki 443). **J:** 'Viola odorata; ibolya'. | **márciusi ~ 1783:** *Mártziufi Viola* (NclB. 420); 1798: *Mártziufi viola* (Veszelszki 443). **J:** 'ua.'. | **szederjes ~ 1783:** *Szederjes Viola* (NclB. 420); 1798: *Szederjes viola* (Veszelszki 443). **J:** 'ua.'. | **tavaszi ~ 1807:** *tavaszi Viola* (Magy. Fűvészk. 170). **J:** 'ua.'. | **2.** — **árva ~ 1787:** *árva viola* (TESz.); 1948: *Árva viola* (MagyGyógyn. 181). **J:** 'Viola tricolor subsp. tricolor; vadárvácska'. | **háromszínű ~ 1595:** *három színű violanak* gr. (Beythe 119); 1775: *Három színű Viola* (Csapó 296); 1783: *Három színű Viola* (NclB. 420);

1798: *három-fzínű-viola* (Veszelszki 254); 1807: *háromszínű Viola* (Magy. Fűvészk. 171). **J:** 'ua.'. | **hármasszínű ~ 1583:** *harmas zineu viola* 'Trinitatis herba. Jacea tricolor (Clusius–Beythe 8: BotTört. 133); 1590: Trinitatis herba: Szent haromszag violia, vag, *harmas színő viola* (SzikszF.: RMGl. 775). **J:** 'ua.'. | **3.** — **erdei-** N. *erdejivijola* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 240). **J:** 'Hepatica nobilis; nemes májvirág'. | **szőrös-** N. *szőrösvijola* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 240). **J:** 'ua.'. | **4.** — **sárga-** **1775:** *Sárga viola* (Csapó 297); 1798: *sárga-viola* (Veszelszki 119). **J:** 'Caltha palustris; mocsári gólyahír'. | **réti sárga-** **1798:** *Réti Sárga-Viola* (Veszelszki 459). **J:** 'ua.'. | **vízi sárga-** **1783:** *Vízi sárga Viola* (NclB. 383); 1791: *Vízi Sárga Viola* (Lumnitzer 234). **J:** 'ua.'. | **vízi-** **1775:** *Vízi-viola* (Csapó 297); 1798: *Vízi-viola* (Veszelszki 119). **J:** 'ua.'.

A *viola* latin eredetű; vö. lat. *viola* 'ibolya, violafajta'. A *márciusi* jelző (1.) a ném. *Märtzen-Viole* (Veszelszki 443) fordítása, a *kék* jelző a virág színére vonatkozik, vö. ném. *blaue Violen* (Csapó 296). Idegen nyelvi megfelelőre vö. *ang. common violet, blue violet, sweet scented violet*; ném. *Virole*; ol. *viola*; hv. *ljubica, ljubičica*. A vadárvacsk (2.) *háromszínű, hármasszínű* jelzőjének magyarázata, hogy „Virága sárga fejjér és kék színnel elegyes” (Magy. Fűvészk. 171), „de a' virági-is három fzinűek a' honnét a' nevét kapta” (Veszelszki 255). A *három színű ~ hármasszínű* jelző a lat. szakny.-i *Jacea tricolor* utótagjának fordítása. Idegen nyelvi példákra vö. ném. *Dreyfärbige Virole, Dreyfaltigkeit Blume* (NclB. 420). A májvirág (3.) *ibolya* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a virág kék színe és korai virágzása alapján. A mocsári gólyahír (4.) *ibolya* neve szintén hasonlóság alapján jött létre. A növény kora tavasszal virágzik, nedves helyeken fordul elő, erre utal a *vízi* jelző, a virág színe sárga, erre vonatkozik a *sárga* megkülönböztető jelző. Vö. *ibolya*.

Marzell *Anemone hepatica* a.; TESz.; EWUng. — **Ö: Szentháromság ~ja.**

virág l. *alamuszi-*, *áprilisi-*, *arany-*, *bába-*, *bárány-*, *bárka-*, *bársony-fű*, *béka-*, *berek-*,

bika-, *bocsor-* (→ *bozsor*), *boglárkabéka-*, *boglár-*, *bojt-*, *bolyhos-*, *borongó-* (→ *borongófű*), *bor-*, *borsó-*, *boszorkány-*, *bövény(-)*, *brindus-* (a-), *buglyos-*, *búza-*, *búza-csükküllő*, *cigány-*, *cikória(-)*, *csajka-*, *császár-*, *csengő-* (→ *csengőfű*), *csibe-*, *csillag-*, *csóka-*, *csont-*, *darázs-*, *daruorrú-* (→ *daruorrúfű*), *dohány-*, *dongó-*, *eb-*, *egérfark(-)*, *égi-*, *farkas-*, *farkasalmagége-*, *farkasgége-*, *festő-* (→ *festőfű*), *fülemüle-*, *fülemülesárga-*, *gabona-*, *galamb-*, *gamó(-)*, *gége-*, *giliszta-*, *golya-*, *gömböstű-*, *guzsaly-* (→ *guzsalyülővirág*), *gyenge-*, *gyopár(-)*, *gyöngy-*, *gyűrű-*, *gyűszű-*, *halál-*, *harangláb(-)*, *harang-*, *hó-*, *kakas-*, *kakukk-*, *kakukkfű-vaj-*, *kamilla-* (→ *kamilla*), *kása-*, *kasza-*, *Katika-sisak-* (→ *Katika-répa*), *kék-*, *kenyérbél-* (→ *kenyérbél-cickafark*), *kesztyű-*, *kicsinynadály-* (→ *nadály*), *királyszerű-*, *konty-*, *koporsó-*, *kotló-*, *kökörcsin(-)*, *köröm-*, *Krisztus-*, *kulcs-*, *lámpa-*, *liba-*, *lúd-*, *máj együgyű* ~ (→ *májfű*), *máj-* (→ *májfű*), *margit-*, *méh-*, *méz-* (→ *mézfű*), *mocsár-*, *mozsár-*, *nadály(-)*, *napraforgónap-* (→ *naputánforgófű*), *napraforgó-* (→ *naputánforgófű*), *naputánforduló-* (→ *naputánforgófű*), *naputánforgó-* (→ *naputánforgófű*), *nátha-*, *ökör-szemarany-*, *ökörsem(-)*, *oláh-*, *orbánc-* (→ *orbáncfű*), *oroszlánszáj(-)*, *ősz-* (→ *őszike*), *papír-*, *parlagi-* (→ *parlagifű*), *perefű-* (→ *péra*), *petrezselyem(-)*, *pézsma-búza-*, *pézsma(-)*, *pihi-*, *pina-*, *pipa-*, *pipe-*, *porcs-* (→ *porcsfű*), *pulmon-*, *ranunkulus(-)*, *redő-* (→ *redő-szirom*), *repce(-)*, *saláta(-)*, *sár-*, *sárga-*, *sarkantyú-*, *sárkánykonty-*, *sarkas-* (→ *sarkasfű*), *sark-*, *sisak-*, *szarkaláb(-)*, *szárnyas-*, *száz-szorszép(-)*, *szék-* (→ *székfű*), *szél-* (→ *szellő-rózsa*), *szentgyörgy-*, *szopóka-*, *talló-* (→ *tarlóvirág*), *tarló-*, *tavaszi első* ~ (→ *tavaszi-fű*), *tavaszi-* (→ *tavaszi-fű*), *tea-*, *tehen-*, *tetű-*, *tölcsér-*, *túró-*, *túz-*, *tyúk-*, *tyúkláb(-)*, *tyúkszem(-)*, *vaj-*, *vénasszony-*, *vető-*, *vitéz-*

virága l. *Szent Antal* ~ (→ *Szent Antal tüze-fű*), *Szent Iván* ~, *Szent János* ~, *tüzes ember* ~

virágú l. *arany-fű*, *len-fű*, *sárga-fű* (→ *sárgavirág*), *szőrös-fű*

virnác **1783:** *Virnantz* (NclB. 366); 1798: *Virnántz* (Veszelszki 388). **J:** 'Ruta graveolens; kerti ruta'. — **szagos** ~ **1813:** *szagos Virnántz* (Magy. Fűvészk. 2. 395). **J:**

'ua.'

A *virnác* ismeretlen eredetű.

visszafordulószló, visszafordultszló l. szőlő

vitézfű 1500 k.: De satyrion: wýtezfyw (StrassbGl.: RMGl. 255); 1590: Orchis: Vitez fű, uağ, agar mony (SzikszF.: RMGl. 257); 1775: Vitéz-fű (Csapó 297). **J:** 'Orchis morio; agárkosbor'. — **erdei ~ 1783:** Erdei Vitéz-fű (NclB. 421); 1798: Erdei vitéz-fű (Veszelszki 329). **J:** 'ua.'

A *vitézfű* elnevezés alapja a virág sisakformája, a sisakhoz hasonló virág a három felső virágszirom összehajlásából képződik. A *vitézfű* valószínűleg lat. mintára jött létre, a növény R. lat. nevében is megtalálható a virágformára utaló elem; vö. Orchis *militaris* (< *militaris* 'katonai').

vitézvirág N. *vitézvirág* (MagyGyógyn. 96). **J:** 'Consolida regalis; mezei szarkaláb'.

A *vitézvirág* népi elnevezés, a névadás magyarázata a virág formája, a növény virágján hosszú sarkantyú van; vö. ném. *Rittersporn* 'lovagsarkantyú'.

vízben termő zsászfű l. zsásza

vizeletindítófű 1578: Vizelet indito fű (Melius 164a). **J:** 'Linaria vulgaris; közönséges gyujtoványfű'.

A *vizeletindítófű* Melius alkotása, a lat. „Herba vrinalis” (Melius 164a) (< lat. *urina* 'vizelet, húgy') részfordítása. A névadás szemléleti háttere, hogy a növényvel vizeleti problémákat kezeltek, a névadás magyarázatára l. még **húgyosfű**.

vízfű 1405 k.: plantago: viz fiw (SchlSzj.:

RMGl. 255). **J:** 'Alisma plantago-aquatica; vízi hídór'.

A *vízfű* valószínűleg a lat. *plantago aquatica* utótagjának fordítása, a *fű* magyarzó utótag; vö. lat. *aquaticus* 'vízi' (< *aqua* 'víz'). A névadás magyarázata, hogy a növény vízben él, „Tökéje a sárban, vagy a víz alatt az iszapban gyökerezik” (Hoffmann–Wagner 76). Vö. **víziútifű** (→ **útifű**).

víziméreg 1578: Vizi męreg (Melius 175a); 1775: Vizi męreg (Csapó 70). **J:** 'Ranunculus sceleratus; torzsikaboglárka'. — **~fű 1813:** vízi Méregfű (Magy. Fűvészk. 2. 380). **J:** 'ua.'

A *víziméreg* Melius alkotása, a névalkotásra a lat. szakny.-i *sceleratus* < lat. *sceleris* 'vétek, gaztett' is hatással lehetett. A *vízi* jelző a növény előfordulási helyére vonatkozik: „vizec, forrálfoc, Tóc mellet terem” (Melius 175a), a *méreg* utótagot Melius így magyarázza: „Vizi męreg ..., à kit à Barom.luh, Ketske ha meg éfzic, hamar meg hal” (Melius 175a). Vö. **likasír**.

Genaust *scelerátus* a.

vörösgyökér N. *vörösgyökér* (MagyGyógyn. 220). **J:** 'Alkanna tinctoria; báránypirosító'.

A *vörösgyökér* népi elnevezés, a névadás magyarázata, hogy a növény vöröses-barna gyökeréből piros festéket nyernek. Idegen nyelvi megfelelőkre vö. ném. *Blutwurzel* 'vörösgyökér, vérgyökér'; or. *красный корень*. Vö. **pirosítógyökér**.

Marzell *Alkanna tinctoria* a.

Z

zabszilva N. *zabszilva* (Csapody–Priszter, MNövSz. 110). **J:** 'Prunus spinosa; kökény'.

A déli szláv eredetű *zab* előtag magyarázata, hogy nem igazi szilváról van szó, az éretten hamvas kékes színű kökénytermések színe emlékeztet a szilvára, az utótagra l. még **kökényszilva**. Idegen nyelvi megfelelőre vö. ang. *wild plum* 'vadszilva'.

zalva, zalyva l. **zsálya**

zanót 1. 1395 k.: citirsus: *zanolt* (Beszt-Szj.: RMGl. 786); 1405 k.: citisus: *zanuth* (SchlSzj.: RMGl. 786); 1520 k.: Cithisus: *zanoi* (Növ.: RMGl. 786); 1578: *Szanot* (Melius 21a); 1590: Cythisus: *Zanoi* (SzikszF.: RMGl. 786); 1595: *Zanot* (Beythe 117); 1783: *Szanót* (NclB. 401). **J:** 'Cytisus scoparius; seprűzanót'. **2.** — **erdei~ 1590:** Carthamus: *Erdei zanot*, alii, tot Saphrany (SzikszF.: RMGl. 604). **J:** 'Carthamus tinctorius; sáfrányszeklice'.

A *zanót* szláv eredetű, vö. szb.-hv. *žánovijet*, *žánovět*, *žánovīt* 'pillangós virágú cserje, zanót'; szln. *žánovet* 'ua.'; le. *zanowid* 'pillangós virágú cserje, zanót'. A *t* végű változatok szerb-horvátból vagy szlovénből valók. A magánhangzóval kapcsolódó toldalékok előtt a harmadik nyílt szótag magánhangzója kieshetett, így alakulhatott ki a szó kétszótagos formája. A sáfrányszeklice (2.) hasonlóságon alapuló névátvitellel kapta nevét, valószínűleg a növény sárga virágzata emlékeztet a seprűzanót (1.) sárga virágjára.

TESz.; EWUng. — **Ö: seprű~.**

zászpa 1. 1585: „veratrum: *Szaszpa*”, *Szászpa, Zászpás* sz. (Cal.: TESz.); XVI. sz. v.: Veratrum album: feyer hunyor: Földi borostyan és *Zaszpa* (De Medicinali: RMGl. 340);

1664: „Fekete hunyór, *záfzpa*, fejer virágja vagyón” (Lippay I: 76); 1775: *Záfzpa* (Csapó 116); 1807 e.: *Zászpa* (Julow 266); 1807: *Zászpa* (Magy. Fűvészk. 240); — N. *ászpa* (MTsz.); *zázspa* (MNy 10: 23); *ászpa, zászpa* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 301). **J:** 1585: 'Veratrum sp.; zászpa'. l XVI. sz. v.: 'Veratrum album; fehér zászpa'. l 1664: 'Veratrum album; fehér zászpa l ? Helleborus niger; fekete hunyor'. l 1807 e., 1807: 'Veratrum; zászpa'. — **fehér ~ 1783:** *Fejer Záfzpa* (NclB. 428), 1798: *Fejer Zászpa* (Veszelszki 199); 1813: *Fejer Zászpa* (Magy. Fűvészk. 2. 373); 1998: *fehér zászpa* (Priszter 533). **J:** 'Veratrum album; fehér zászpa'. l **nagy ~ 1783:** *Nagy Záfzpa* (NclB. 428). **J:** 'ua.'. **2.** — **fejes~ 1783:** *Fejes Záfzpa* (NclB. 360); 1813: *fejes*, törpe *Zászpa* (Magy. Fűvészk. 2. 394). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'. l **törpe~ 1783:** *Törpe Záfzpa* (NclB. 360); 1813: *törpe Zászpa* (Magy. Fűvészk. 2. 394). **J:** 'ua.'. **3. 1903:** *zászpa* (Hoffmann–Wagner 111). **J:** 'Helleborus purpurascens; pirosló hunyor'. **4.** — **fekete ~ 1998:** *fekete zászpa* (Priszter 533). **J:** 'Veratrum nigrum; fekete zászpa'.

A *zászpa* bizonytalan eredetű. Végso soron talán a szláv *zasъpati* 'elalszik' igével kapcsolható össze, mivel a *zászpa* szó használata a korai adatokban a **hunyor** növénynevével váltakozik, ami arra utal, hogy e növények mérgezőek, esetleg altatóul szolgáltak. Az őszi kikerics (2.), a pirosló hunyor (3.) és a fekete zászpa (4.) *zászpa* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, szintén erősen mérgező növények. A *fekete* jelző a lat. szakny.-i *nigrum* fordítása. Diószegi–Fazekas

a *zászpa* szót a *Veratrum* nemzetség megnevezésére foglalta le, a *zászpa* ma is ennek a nemzetségnek a hivatalos megnevezése. A *törpezászpa* és *fejészászpa* Diószegi–Fazekas szerint a mérgező őszi kikerics levelére és a termésére vonatkozik: „Levele és gyümöltse: *törpe Zászpa, fejés Zászpa*” (Magy. Fűvészk. 240). Az *ászpa* alakra vö. N. *áp* 'záp', *ápor* 'zapor'.

Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 301; TESz., EWUng.

zászpakikerics 1807: *Zászpa Kikerits* (Magy. Fűvészk. 240); 1948: *zászpakikerics* (Halmi 21). **J:** 'Colchicum autumnale; őszi kikerics'.

A *zászpakikerics* összetett szó, Diószegi–Fazekas alkotása, a **kikerics** (→ **kökörcsin**) utótag nemzetségnév 'Colchicum', az előtagra l. **zászpa**.

zeller 1664: *Zeller* (Lippay II: 70); 1708: *Selléri* (TESz.); 1745: *Selleri* (TESz.); 1775: *Zeller* (Csapó 305); 1783: *Czeller* (NclB. 351); 1798: *Zeller* (Veszelszki 65); 1807 e.: *Zeller* (Julow 257); 1841: *zeller, zeller* (Barra 159); — N. *cöllër, cöllör, zëlër, zellër, zëllër, zöller* (Nyatl. 66); *cëlër, cëllër, cëllër, zellër, zöllër* (ÚMTsz.) **J:** 1664: 'Apium graveolens var. graveolens; erősszagú zeller'. | 1807 e.: 'Apium; zeller'. — **erősszagú ~ 1998:** *erősszagú zeller* (Priszter 302). **J:** 'ua.'. | **éti ~ 1998:** *éti zeller* (Priszter 302). **J:** 'ua.'. | **nagyszagú ~ 1807:** *nagyszagú Zeller* (Magy. Fűvészk. 210); 1841: *nagyszagu zeller* (Barra 159). **J:** 'ua.'. | **nehézsagú ~ 1911:** *nehézsagú zeller* (Cserey, Növényosztár 16). **J:** 'ua.'.

A *zeller* német eredetű; vö. baj.-osztr. *zëllërø*, ném. B. *zeller*, ir. ném. *Sellerie* 'ua.'. Kiindulópontja az ol. ÉNy. (lombardiai) *sèleri*, (piemontói) *sèler* 'ua.', amely az olasz *sèdano* változataként a lat. *selinon* 'zeller' (< gör. *σέλινον* 'repkény, borostyán') folytatója. Más nyelvekbe is átkerült, vö. ang. *celery*; fr. *cèleri* 'ua.'. A magyar alakváltozatok közül a *sèleri* az irodalmi német írásmódot tükrözi, a *zeller* z-je az irodalmi német ejtésmódon alapul, a *celler* a bajor-osztrák, bécsi német ejtésmódot követi. Az *erősszagú, nagyszagú, nehézsagú* jelzők a növény illatára utalnak.

TESz; EWUng. — **Ö:** *eb-*, *konyha-*.

zelnicefa 1584: *Zelnicze fa: cerasus avium, sive racemosa*” (Beythe: TESz.); 1783: *Zelnicze-fa* (NclB. 373). **J:** 'Prunus padus; zelnicemeggy'. || **zelnice 1803:** *zelnitza* (TESz.); 1998: *zselnice* (Priszter 469). **J:** 'ua.'.

A *zelnice* bizonytalan eredetű, esetleg szlovén jövevényszó, vö. szln. *zelenica* 'puszpáng', ez a szln. *zelèn* 'zöld' származéka.

TESz. *zelnice* a.; EWUng. *zelnice* a. — **Ö:** *kutyazelnice*.

zelnicemeggy 1807: *Zelnitze Medgy* (Magy. Fűvészk. 296); 1998: *zelnicemeggy* (Priszter 469). **J:** 'Prunus padus; zelnicemeggy'. — **európai ~ 1998:** *európai zelnicemeggy* (Priszter 469). **J:** 'ua.'.

A *zelnicemeggy* összetett szó, az előtag magyarázatára l. **zelnicefa**. Az ősi, finnugor eredetű *meggy* utótag magyarázó szerepű, mivel a termés kicsi, apró meggyhez, cseresznyéhez hasonló. Diószegi–Fazekas Orvosi fűvészkönyve a *zelnicemeggy* nevet javasolja a R. *kutyazelnice, kutyacsersznye, gerezdes cseresznye* (→ *cseresznye*) helyett.

UEWb. 279.

ziliz 1807: *Ziliz* (Magy. Fűvészk. 394); 1998: *ziliz* (Priszter 297). **J:** 1807: 'Althaea; ziliz | Alcea; mályvarózsa'. | 1998: 'Althaea; ziliz'. — **orvosi ~ 1948:** *Orvosi ziliz* (Magy. Gyógyn. 169); 1998: *orvosi ziliz* (Priszter 297). **J:** 'Althaea officinalis; orvosi ziliz'.

A *ziliz* szláv eredetű; vö. blg. *sléz*; szb.-hv. *sljz, sljjez, šljz*; cseh *slez*; szlk. *slez*; szln. *slez* 'a mályvafélékhez tartozó növények'. A *ziliz* elsőként a *máholaziliz* (1790 k.) összetételben adatható, l. még *mázolaziliz*. Diószegi–Fazekas a *ziliz* növénynevet nemzetségnévként használja.

Nyr. 11: 567; Kniezsa, SzJsz. 572; TESz. — **Ö:** *mázola-*, *rózsa-*.

zöld, zöldellő l. **mindenkorzöld**

zöldfű N. *zöldfű* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 229). **J:** 'Dryopteris filix-mas; erdei pajzsika'.

A *zöldfű* erdélyi népnyelvi szó; a névadás alapja az, hogy a növényt a temetőben dísznövényként használják, valamint, hogy a levelek enyhébb teleken zöldek maradnak.

ZS

zsájha, zsálla l. zsálya

zsálya 1. salvia 1395 k.: saluia: *saluia* (BesztSzj.: RMGl. 605); 1435 k.: saluia: *saluia* (SoprSzj.: RMGl. 605). **J:** 'Salvia sp.; zsálya'. || **zsálya 1510:** *falyat* gr. (TESz.); 1520 k.: Salvia: *Sallya* (Herb. b): RMGl. 790); 1525 k.: Saluia: *Salja* (Ortus: RMGl. 790); 1533: Saluia: *Salbey: Sallia* (Murm.: RMGl. 790); 1584: *Salya* (Clusius–Beythe 27); 1595: *Sallya* (Beythe 70); 1708: 'Zállya (TESz.); 1763: *Zalva, Zalyva* (TESz.); 1786: 'zállát gr. (TESz.); 1998: *zsálya* (Priszter 490); — N. *zsájha, zsájja, Zsálla* (ÚMTsz.). **J:** 'Salvia sp.; zsálya'. — **erdei vad ~ 1578:** *Erdei Vad fzallyát* gr. (Melius 124). **J:** 'Salvia sp.; zsálya l ? Salvia nemorosa; ligeti zsálya'. | **ligeti ~ 1998:** *ligeti zsálya* (Priszter 491). **J:** 'Salvia nemorosa; ligeti zsálya'. | **mezei ~ 1578:** *mezei* vagy *Erdei Vad fzallyát* gr. (Melius 124). **J:** 'Salvia sp.; zsálya l ? Salvia nemorosa; ligeti zsálya'. | **2. — erdei~ 1578:** *Erdei fállya* (Melius 38a); 1775: *Erdei sállya* (Csapó 294). **J:** 'Veronica officinalis; orvosi veronika'. | **3. — sebes ~ 1578:** *Sebes fállya* (Melius 122a); 1783: *Sebes 'Sálya* (NclB. 322); 1798: *Sebes-'Sálya* (Veszelszki 253); 1841: *sebes zsálya* (Barra 308). **J:** 'Salvia sclarea; muskotályzsálya'. | **4. 1783:** 'Sálya (NclB. 322); 1798: 'Sállya (Veszelszki 393); 1998: *zsálya* (Priszter 491). **J:** 'Salvia officinalis; zsálya'. — **kerti ~ 1775:** *Kerti sállya* (Csapó 235); 1998: *kerti zsálya* (Priszter 491). **J:** 'ua.'. | **orvosi ~ 1948:** *Orvosi zsálya* (MagyGyógyn. 232); 1998: *orvosi zsálya* (Priszter 491). **J:** 'ua.'. | **5. — szőrös~ 1841:** *szőrös zsálya* (Barra 314). **J:** 'Clinopodium vulgare; borsfű'.

A korai adatok (1395 k., 1435 k.) a lat. *salvia* 'zsálya' (< lat. *salvus* 'egészség') átvételei, a növény gyógyító ereje a névadás alapja. A m. *zsálya* szintén latin eredetű, idegen nyelvi megfelelőkre vö. sp. *salvia*; ol. *salvia*. A magyar szó legtöbb alakváltozata s-ező latin ejtésen alapul. A továbbiakban a szó eleji zöngésülésnek és a v kiesésének volt a legfontosabb szerepe. A R. *zalyva* alakváltozatra a **mályva** is hatással lehetett. A ligeti zsálya (1.), muskotályzsálya (3.), zsálya (4.) zsályafélék, az orvosi veronika (2.) és a borsfű (5.) *zsálya* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel keletkezett, a növények felépítése és kékeslila virágzata, illata emlékeztet a zsályára. A *szőrös* jelző a borsfű (5.) erősen szőrös virágaira utal.

TESz.; EWUng. — **Ö:** muskát-, muskotály-, skarlát-.

zsázsa 1. 1544: „Vöttem spinaczo, sasat” (Oklsz.: TESz.). **J:** 'Lepidium sp.; zsázsa'. — **~fű 1578:** *Sáfa fű* (Melius 174); 1590: *Lepidium, seu piperitis: Saasa fű* (SzikszF.: RMGl. 608); 1775: *Sása-fű* (Csapó 241). **J:** 'Lepidium latifolium; széleslevelű zsázsa'. | **kerti ~fű 1578:** *kerti Sáfa fű* (Melius 174); 1775: *Kerti-sásáfű* (Csapó 241); 1783: *Kerti Sáfa-fű* (NclB. 393). **J:** 'ua.'. | **nagy ~fű 1783:** *Nagy Sáfa-fű* (NclB. 393). **J:** 'ua.'. | **nagy ~ 1807:** *nagy 'Sá'sa* (Magy. Fűvészk. 373). **J:** 'ua.'. | **széleslevelű ~ 1998:** *széleslevelű zsázsa* (Priszter 412). **J:** 'ua.'. | **2. — ~fű 1664:** *Kreft, avagy fáfa-fűvet* gr. (Lippay II: 26). **J:** ? 'Rorippa nasturtium-aquaticum; vízitorma'. — **vízi-fű 1590:** *Gnaphalion: Vizi saasa fű* (SzikszF.: RMGl. 608); 1783: *Vízi Sáfa fű* (NclB. 395). **J:** 'Rorippa nasturtium-aquati-

cum; vízitorma'. || **vízben termő ~fü 1664:** *vízbe termő fáfa fü* (Lippay II: 63). **J:** 'ua.'. || **3. 1807:** *Zsázsa* (Magy. Fűvészk. 372). **J:** 'Lepidium; zsázsa'. — **kerti ~ 1807:** *kerti Zsázsa* (Magy. Fűvészk. 373); 1998: *kerti zsázsa* (Priszter 412). **J:** 'Lepidium sativum; kerti zsázsa'. — **kis ~fü 1783:** *Kis Sása-fü* (NclB. 393); 1798: *Kis Sása-fü* (Veszelszki 322). **J:** 'ua.'. || **4.** — **mezei ~ 1998:** *mezei zsázsa* (Priszter 412). **J:** 'Lepidium campestre; mezei zsázsa'.

A *zsázsa* ismeretlen eredetű. A kerti *zsázsa* (3.), *mezei zsázsa* (4.) *zsázsafélék*, a *vízitorma* (2.) *zsázsa* neve hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, csípős aromájú, fényes, élénkzöld levelű, fehér virágú, vízben élő növény, amely emlékeztet a fehér virágú, kerek levelű *zsázsa*-ra, mind a két növény levele vitamindús, salátaként fogyasztható. A *zsázsa* (1., 2., 3., 4.) olyan növényeket jelöl, amelyek salátanövények enyhén csípős ízzel, közölköznek az egyik (2.) vízben él.

TESz. *zsázsa* a.; EWUng *zsázsa* a.

zsázsaszombor 1807: *Zsázsa Zsombor* (Magy. Fűvészk. 378). **J:** 'Rorippa nasturtium-aquaticum; vízitorma'.

A *zsázsaszombor* Diószegi–Fazekas alkotása. Az előtagra l. *zsázsa*, az utótag nemzetségnév, magyarázata l. *zsombor*. Diószegi–(Fazekas) Orvosi fűvészkönyve a *zsázsaszombor* nevet javasolja a R. *vízi zsázsa* (→ *zsázsa*) helyett.

zsidócsesznye 1775: *Sidó-tseresznye*

(Csapó 215); 1783: *Sidó tseresznye* (NclB. 340); 1998: *zsidócsesznye* (Priszter 454). **J:** 'Physalis alkekengi; zsidócsesznye'.

A *zsidócsesznye* a ném. *Judenkirsche* tükörfordítása, a növénynek cseresznyeszerű termése van. A névadás magyarázata l. még **hólyagcsesznye**.

zsidópetrezselyem 1948: *zsidópetrezselyem* (MagyGyógyn. 187). **J:** 'Conium maculatum; foltos bürök'.

A mérgező foltos bürök *zsidópetrezselyem* nevét a petrezselyemhez való hasonlósága alapján kapta, a szláv eredetű *zsidó* előtag azt jelzi, hogy nem igazi petrezselyem. Hasonló szerkezetű nevek szinte minden idegen nyelv-

ben megtalálhatók: ang. *spotted parsley* 'foltos petrezselyem'; ném. *Hundspetersilie* 'kutyapetrezselyem', *Giftpetersilie* 'mérgepetrezselyem'.

Marzell *Conium maculatum* a.

zsidószalonna N. *zsidószalonna* (Csapody–Priszter, MNövSz. 207). **J:** 'Allium cepa; vöröshagyma'.

A *zsidószalonna* metaforikus népnyelvi elnevezés, a szláv eredetű *zsidó* és a szláv eredetű *szalonna* 'állat zsírszövege; élelem' arra utal, hogy a vöröshagyma fontos táplálék-növény.

zsófia l. **szófia**

zsombor 1. 1807 e.: *Sombor* (Julow 263); 1807: *Zsombor* (Magy. Fűvészk. 378). **J:** 'Sisymbrium; zsombor'. — **orvosi ~ 1998:** *orvosi zsombor* (Priszter 505). **J:** 'Sisymbrium officinale; szapora zsombor'. | **szapora ~ 1998:** *szapora zsombor* (Priszter 505). **J:** 'ua.'. || **2.** — **sebforrasztó ~ 1998:** *sebforrasztó zsombor* (Priszter 356). **J:** 'Descurainia sophia; sebforrasztófű'.

A *zsombor* a népnyelvből kerülhetett a növénytani szaknyelvbe, Diószegi–Fazekas tette nemzetségnévvé, ma a *Sisymbrium* nemzetség hivatalos elnevezése. A *zsombor* a TESz. és az EWUng. szerint ismeretlen eredetű, a név kapcsolatban lehet a bajor-osztrák eredetű *zompör* 'egyfajta kosár' szavunkkal, mivel Diószegi–Fazekas azzal magyarázza a nevet, hogy a növény termése táskaszerű: „Betzője némely Fajokbann tsak táskas forma” (Magy. Fűvészk. 378). A növény vízben él, idegen nyelvi megfelelőre vö. ném. *Brunnkresse* 'forrás zsázsa', *Wasserkresse* 'vízi zsázsa' (Veszelszki 322). A *szapora* jelzőre l. **szaporafű**. A *sebforrasztófű* (2.) *zsombor* elnevezése hasonlóságon alapuló névátvitellel jött létre, a növények felépítése azonos, a *sebforrasztó* jelzőre l. **sebforrasztófű**.

TESz. *zsombor* a., *zompör* a.; EWUng *zsombor* a., *zompör* a. — **Ö:** *kánya-*, *zófia-*, *zsázsa-*.

zsugorító l. **tej-fű**

zsurlófű 1. 1798: *Súrló-fű* (Veszelszki 205); 1803: „Pferdeschwanz... lófarkfü, tálmósó súrló, sikárlófű”, „Zinnkraut ... *surlófű*” (TESZ.); — N. *sullófű* (SzegSz.). **J:**

'Equisetum; zsurló'. || **zsurló 1807:** *Zsurló* (Magy. Fűvészk. 555). **J:** 'ua.'. — **mezei ~ 1807:** *mezei 'Surló* (Magy. Fűvészk. 555); 1998: *mezei zsurló* (Priszter 368). **J:** 'Equisetum arvense; mezei zsurló'. ■ **2. zsurló — mezei~** N. *mezeizsurló* (Péntek–Szabó, Ember és növényvilág 272). **J:** 'Polypodium vulgare; közönséges édesgyökerű-páfrány'.

A *zsurlófű* előtagja a *súrol* ige folyamatos melléknévi igeneve, *s* > *zs* zöngésülés ment végbe. A névadás indítéka, hogy a növény kemény, érdes száraival edényeket súroltak, tisztítottak. Vö. **tálmósófű, kannamosófű**. A *zsurló* magyar alkotás, a *zsurlófű* előtagjából önállósult jelentéstapadással. A közönséges édesgyökerű-páfrány (2.) *mezeizsurló* elneve-

zése erdélyi népi szó; a névadás alapja nyilván az, hogy a növény a zsurlóhoz (1.) hasonlóan nyirkos, nedves területeken fordul elő.

TESz. *zsurló* a.; EWUng *zsurló* a.

zsuzsánka 1807: *Zsuzsánka* (Magy. Fűvészk. 342); 1841: *zsuzsánka* (Barra 308). **J:** 'Teucrium chamaedrys; sarlós gamador'.

A *zsuzsánka* valószínűleg népetimológias alakulat. Talán kapcsolatban van a szlovák eredetű *susinka* (1818-tól 'aszalt gyümölcs' adatható) szóval; vö. szlk. *sušienka, sušienky* 'aszalt gyümölcs; egy fajta száraz sütemény'. Ez a *suchý* 'száraz' családjába tartozó származékszó. A név talán arra utalhat, hogy a növény száraz helyeken fordul elő, ill. szárítva is fölhasználták virágzó hajtását.

TESz. *susinka* a.; EWUng. *susinka* a.

LATIN NÉV SZERINTI MUTATÓ

A mutatóban a kövér betűs latin szaknyelvi nevek mellett a szótárban feldolgozott növények összes elnevezése megtalálható. Minden növényfajt felvettem, a nemzetségneveket azonban nem közlöm külön.

Az adattárban az egyes növényekre vonatkozó adatok a nemzetközileg érvényes latin elnevezések betűrendjében következnek, ezt esetenként a gyakoribb latin társnevek (szinonimák) követik zárójelben. Felvettem ezen kívül utaló szócikkeket is, hogy a latin társnevek okozta félreértést kiküszöböljem.

A fajnév után a rendszertani hovatartozást (a növénycsaládot) tüntetem fel, majd a növény rövid jellemzése következik, néhány esetben (amennyiben hazánkban nem honos) megadom a növény előfordulási helyét, valamint röviden ismertetem a növény gyógyászati hasznát. A mutatóba felvett gyógynövények — orvosi hasznukat illetően — egymástól eltérő jelentőségűek. Mivel feldolgoztam azokat a növényeket is, amelyek ma már egyáltalán nem sorolhatók a gyógynövények közé, ezért utalok a növény népi, ill. hivatalos használatára. A növény orvosi hasznát többször régi herbáriumokból idézem, ezek a felhasználások ma már teljesen elavultak: pl. a dajkák tejét szaporítja, a szemet megvilágosítja stb. A növények orvosi felhasználása csak tájékoztató jellegű, a gyógynövények részletes felhasználására vonatkozó szakirodalmat l. az Irodalom című részben.

Közvetlenül a növény jellemzése és orvosi haszna után — jellel elválasztva a növény társneveit tüntetem fel, a hivatalos magyar nevet kövér, dőlt betűvel szedtem, ezt Priszter Szaniszló, Növényneveink. A magyar és a tudományos növénynevek szótára (Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1998.) című munkája alapján adom meg.

Az egy-egy szócikken belül tárgyalt jelzős szerkezeteket és összetételeket zárójelben tüntetem fel ábécérendben a szótárban címszóul írt név után. Helykímélés végett — ha a címszó alakja változatlan —, a zárójelben feltüntetett növénynevekben kis hullámvonal, úgynevezett tilde helyettesíti a címszót, ha a címszó alakja nem marad változatlan, akkor a teljes növénynevet kiírom, pl. *ábelű (illatos ~)*; *balzsamfenyőfa (balzsamfenyő)*. A kövér betűvel szedett hivatalos magyar nevet nem rövidítem.

Ha szükséges, akkor a növénynév után → -al jelölöm azt a szócikket, ahol a név található. Erre elsősorban akkor volt szükség, ha egy növény nevét vagy neveit etimológiai összetartozás miatt másik szócikkben tárgyalom. Pl. *méhanyafű* (→ *anyaméhű*), a *méhanyafű* név az *anyaméhű* szócikkben található. Bizonyos esetekben a növénynév valamely részét zárójelbe tettem, pl. *jegenyefa*, utalva arra, hogy a *jegenyefa* összetétel a *jegenye* címszó alatt fordul elő.

A szótárban a gyógynövények jelentésének (**J**: jelzéssel bevezetve) meghatározása a latin tudományos névvel, ill. az itt kövér, dőlt betűtípussal kiemelt hivatalos magyar névvel történik.

Abelmoschus moschatus (Hibiscus moschatus). A mályvafélék (Malvaceae) családjába tartozó növény nagy levelekkel, sárga virágokkal és pézsmaitatú magokkal, a trópusi Ázsiában honos. A népi gyógyászatban használják: reumás panaszok, görcsök, ideges fáradtság, köhögés, láz esetén ajánlják. — *ábelfü (illatos ábelfü), ambretta*

Abies alba (A. pectinata). A fenyőfélék (Pinaceae) családjába tartozó, tűlevelű fa, kérge fehéresszürke, tobozai felállóak. A népi gyógyászatban használják: köptető, antibakteriális és bõrizgató, illetve helyi vérbőséget okozó hatása van. — *bükkfenyő, csetenyefa, fenyő (ezüst-, ezüstlevelű-, fehércsíkú-, fésűs-, gyantás-, közönségesfenyő, szőke-, szurkos-, szurkos-fa, veres-), jegenye(fa), jegenyefenyő (közönséges ~), luc (~fa, puha ~, sima ~, szurkos ~), lucfenyő (~fa, szőke ~), szemerkeluc, szurokfa (szurokfenyő)*

Abies balsamea. A fenyőfélék (Pinaceae) családjába tartozó, örökzöld fa, tűlevelei és bíborszínű tobozai aromás illatúak, Észak-Amerikában honos. A népi gyógyászatban használják: gyantája hurutos betegségek kezelésére alkalmas, toroköblítő szerek alkotórésze, meleg borogatásban enyhíti az ízületi fájdalmakat. — *balzsamfenyőfa (balzsamfenyő, balzsam-jegenyefenyő, kanadai balzsamfa)*

Abies excelsa l. Picea abies

Abies pectinata l. Abies alba

Abrus precatorius. A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó növény korallpiros magokkal. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, csillapítja a köhögést, keringési és reumatikus panaszokat kezelnek vele. — *imádságbokor, miatyánkboró, olvasófa (olvasólián), páternoszerboró*

Acacia catechu. A mimózafélék (Mimosaceae) családjába tartozó cserje apró, illatos fejecskébe tömörülő virágokkal, Ausztráliában honos. A népi gyógyászatban használják: összehúzó, vérzéscsillapító, fertőtlenítő. — *akácia (katekhu akácia)*

Acacia senegal. A mimózafélék (Mimosaceae) családjába tartozó növény szórt állású levelekkel. Hivatalos gyógynövény: a fa sebzett törzséből szivárgó gumyszerű nyálka vérzéscsillapító. — *akácia (szenegáli ~), arabmézga(fa), facsipa (arábiai ~), gumiakácia, gumiarábikum* 'az Acacia senegal sebzett törzséből szivárgó nedv', *mimóza (~fa, nílusi~)*

Acanthus mollis. A medvekörömfélék (Acanthaceae) családjába tartozó, erőteljes növekedésű, évelő növény. A népi gyógyászatban használják: rándulások és égési sérülések, valamint hasmenés, vérköpés kezelésére. — *akantusz (díszes akánt), bárca (olaszországi~), medveköröm (hosszúlevelű ~, nyugati medveköröm), medvetalp(fű), némettövis, saláta (keserű~)*

Acer platanoides. A juhar(fa)félék (Aceraceae) családjába tartozó, oszlopos termető, lombhullató fa. A népi gyógyászatban használják: a fogfájást csillapítja, és a dagadt szemeket kenik vele. — *juhar (hegyeslevelű ~, jókori ~, ~fa, korai ~, korai juharfa, platanlevelű ~, széleslevelű ~fa, töklelevelű ~)*

Acer saccharum. A juhar(fa)félék (Aceraceae) családjába tartozó, lombhullató fa szárnyas terméssel, Észak-Amerika keleti részén honos. A népi gyógyászatban használják: a fatörzs csapolásával nyert, magas cukortartalmú nedv frissen fogyasztható, gyógyhatású. — *cukorjuhar(fa)*

Acetosa pratensis l. Rumex acetosa

Achillea collina. A fészekvirágzatúak (Compositae) családjába tartozó növény szálas, lándzsás levelekkel. Hivatalos gyógynövény: enyhíti a gyomorpanaszokat. — *cickafark* (**mezei cickafark**)

Achillea millefolium subsp. millefolium. A fészekvirágzatúak (Compositae) családjába tartozó aromás illatú növény szálas, lándzsás levelekkel. Hivatalos gyógynövény: görcsoldó és gyulladáscsökkentő, alkalmazzák étvágytalanság, valamint görcsökkel járó panaszok kezelésére, és sebgyógyulás elősegítésére. — *borbolya, cickafark* (*cicfark, cicfarkfű, cicfarkkórófi, ~fű, cickóró, egerfarkú cickóró, ezerlevelű cicfarkkóró, közönséges cickafark*), *csontvirág, egerfark* (*~fű, ~kóró, ~virág, egerfű* (*egerorrúfi*)), *ezerlevelűfi* (*cicufark-~, patikai ezerlevelű, pulykafi*)

Achillea pannonica. A fészekvirágzatúak (Compositae) családjába tartozó, aromás illatú növény széles, lándzsás levelekkel. Hivatalos gyógynövény: enyhíti a gyomorpanaszokat. — *cickafark* (*cicfarkfű, magyar cickafark*)

Achillea ptarmica. A fészekvirágzatúak (Compositae) családjába tartozó növény apró, fehér virágokkal. A népi gyógyászatban használják: húgyúti fertőzéseket, reumatikus fájdalmakat, fogfájást kezelnek vele. — *boglár* (*fehér-~*), *engemnefelejs, kenyérbél-cickafark* (*kenyérbél-cickóró, kenyérbélvirág*), *kenyérmorzsa* (*madárkenyér, madármorzsa*), *náthafi, prüszszen-tőfi* (*prüszszen-tő*), *tárkony* (*vad-~*), *tetőfi*

Acinos arvensis (Calamintha a., Satureja a.). Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, fűszer illatú növény lándzsás, tojásdad levelekkel. A népi gyógyászatban használják: emésztés- és étvágyserkentő hatású, felfúvódással és görcsökkel kísért emésztési zavarok kezelésére alkalmas. — *bazsalikomfi, csomborpereszlény, menta* (*erdei-~, jó szagú kedves-~*), *pereszlény* (*parlagi ~*)

Aconitum anthora. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény gumószerűen megvastagodott gyökérrel. A népi gyógyászatban használják: „ez a fű minden egyéb ártalmas fűveknek mérge” (Veszelszki 62). — *csuklyafi* (*kuklásfi*), *méregölőfi* (*méregölő*), *ördögoldal, sisakfi* (*sárga ~, szelid ~*), *sisakvirág* (**méregölő sisakvirág, szelid ~**)

Aconitum lasianthum, A. lycoctonum l. A. vulparia

Aconitum napellus subsp. napellus. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény gumószerűen megvastagodott gyökérrel és mélykék, kövér fürtöt alkotó virággal. A népi gyógyászatban használják: fájdalmas, ízületi betegségek, izom- és idegfájdalmak esetén fájdalomcsillapító. — *angyalbocskor(fű), csuklyafi, ebrontőfi, farkasbab, farkasfi, farkas-méreg(fű), farkasölőfi, farkasrépa, Katika-répa* (*karikarépa, Katika, Katika répája fi, Katika-sisakvirág*), *méregfi, oroszlánszaj, ördögoldal, sarkantyú* (*kék ~*), *sisakfi* (*kék ~*), *sisakvirág* (*alpesi ~, havasi ~*), *tetőfi* (*kék ~, tetűrontó*)

Aconitum vulparia (A. lasianthum, A. lycoctonum). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény halványsárga virággal. A népi gyógyászatban használják: nyirokcsomó-gyulladás kezelésére, valamint fájdalomcsillapító. — *bab* (*farkasölő-~*), *babfi, bárkavirág, ebrontőfi, elfordultfi* (*elfordult gyökerű fi, gyökere elfordult fi*), *farkasbab, farkasfi, farkasgyökér, farkasméreg(fű), farkasölőfi, farkasölőgyökér, farkasrépa, farkasszölő, kisasszony-papucs, méregfi, mérgefi* (*elfordult mérge fi*), *négylevelűfi* (*négylevelű fordulófi*), *ördög-*

oldal, répa (farkasölő~), sarkantyúvirág, sisakvirág (bársonyos ~, farkasölő sisakvirág, rókaölő ~), szőlő (elforduló~, visszaforduló~, visszafordult~), tetűfű (tetűrontófű, tetvesfű)

Acorus calamus. A kontyvirágfélék (Araceae) családjába tartozó, illatos gyöktörzsű növény buzogány formájú torzsavirágzattal. Hivatalos gyógynövény: étvágytalanság és emésztési zavarok esetén használják, nyugtató hatású. — *kálmos (~gyökér, kálomistagyökér, orvosi kálmos), liliom (vízi~), sás (bécsi~, bécsi~gyökér, бүдös~)*

Actaea nigra l. **Actaea spicata**

Actaea spicata (A. nigra). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény tojásdad, fűrészes élű levelekkel. A népi gyógyászatban használják: a kéz és az ujjak ízületeinek reumás fájdalmai esetén alkalmazzák. — *békabogyó (fekete békabogyó), békabogyóakta, farkasbab, farkasszőlő, kristóffű, takta (fűzéses akta, fűzéses ~)*

Adiantum capillus-veneris (A. cuneatum). A vénuszfodorkafélék (Adiantaceae) családjába tartozó növény finom, csipkés levelekkel. A népi gyógyászatban használják: légúti megbetegedések esetén. — *árvalányhaj (igaz ~), fodorka(fű), kelefű, kútfű, Vénusz asszony haja (Vénusz asszony füve), vénuszfodorka, vénuszhaj, vénuszhajpáfrány*

Adiantum cuneatum l. **Adiantum capillus-veneris**

Adonis aestivalis. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó, a nyári hónapokban virágzó növény szeldelt levelekkel és piros virágokkal. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, valamint szívbántalmak orvoslására alkalmazzák. — *borsó (vad~), csókavirág, hérics (nyári hérics), kakasvirág, kökörccsin, kutyakapor, rózsa (parlagi piros mezei~, parlagi~), tyúkvakító*

Adonis vernalis. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó, tavasszal virító növény élénksárga, magános virágokkal, szárnyasan hasadt levelekkel. A népi gyógyászatban használják: szívbántalmak orvoslására, és vizelethajtó. — *banka (bүдös ~), cigánypicsa, hérics (tavaszi hérics), hunyor (sárga~), kakukkvirág, kaporrózsa, kotlóvirág, kökörccsin (kikerics, nagykökörccsin, sárgakikerics, szélindítókökörccsin), kutyarózsa, leánykökörccsin (sárga~), ördög szem, paptök, petrezselyemvirág, pipacs, rózsa (sárga mezei~), tyúkszem (~virág), tyúkvirág*

Aegopodium podagraria. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, föld alatti kúszó szárat fejlesztő, évelő növény ernyővirágzattal. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó és gyulladáscsökkentő hatású, reumás panaszokat és köszvényt kezelnek vele. — *baktop (bigecsi ~), kecskefű, köszvényfű (köszvényt gyógyító fű), lúdláb(fű), podagrafű (csöves ~), Szent Gellért füve*

Aesculus hippocastanum. A vadgesztenyefélék (Hippocastanaceae) családjába tartozó fa tuskés tokterméssel, nagy magjai barnák. A népi gyógyászatban használják: magjának hatóanyagai erősítik az érfalakat, lassítják a véralvadást, hatékonyak az aranyeres csomók kezelésében. — *bokrétafa (fehér ~), gesztenye (fehér vad~, fehér vad~fa, közönséges vad~, közönséges vadgesztenyefa, vad~fa), gesztenyebokrétafa, lógesztenye(fa), dió (magyar~ 'a termés')*

Aethusa cynapium. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, kellemetlen, egérszagú növény hengeres, kopasz szárral és petrezselyemhez hasonló levelekkel. A népi gyógyászatban

használják: hányás és hasmenés kezelésére alkalmazzák. — *ádáz* (hajas ~, kerti ~, mérges ~), *bürök* (ádázó~, kicsiny~), *ebzeller*, *kutyapetrezselyem*

Agave americana. Az agavéfélék (Agavaceae) családjába tartozó, szürkészöld, pozsgás, húsos levelű növény, Mexikóban honos. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó és gyenge hashajtó tulajdonságú, égett sebeket kezelnek vele. — *agavé* (amerikai ~, **közönséges agavé**)

Agrimonia eupatoria. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó növény sárga füzérvirágzattal. Hivatalos gyógynövény: hasmenés, gyomorrontás, epebántalmak, valamint a száj- és a garatnyálkahártya gyulladásai esetén alkalmazzák. — *agármony(fű)*, *bojtorján* (apróbasilikumbojtor, apró~, kis~), *bojtorjánka*, *bojtorjána*, *bojtorjána*, *bojtorjána*, *katibolha*, *királyné asszony káposztája* (király káposztája), *koldustetű*, *párlófű* (bojtorjános párló, kis bojtorjános párló, **közönséges párlófű**, párló, patikai ~), *szórféreg*, *tiudőfű*

Agropyron repens l. **Elymus repens**

Agrostemma githago. A szegfűfélék (Caryophyllaceae) családjába tartozó növény keskeny, lándzsás levelekkel és lilásvörös virágokkal. A népi gyógyászatban használják: bőrbetegségek kezelésére. — *csormolya*, *konkoly* (búza között termő ~, **vetési konkoly**), *nigella* (hamis fekete magú ~fű), *vadóc*

Ailanthus altissima (A. **glandulosa**, A. **peregrina**). A bálványfafélék (Simaroubaceae) családjába tartozó fa páratlanul szárnyalt, sötétzöld levelekkel. A népi gyógyászatban használják: hashajtószer, súlyos fertőző betegségeket kezelnek vele. — *bálványfa* (**mirigyes bálványfa**), *oláhecet*

Ailanthus glandulosa, **Ailanthus peregrina** l. **Ailanthus altissima**

Ajuga chamaepitys. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, gyapjas növény citromsárga virágokkal. A népi gyógyászatban használják: köszvény, reumás panaszok, gyenge menstruációs vérzés esetén. — *ciprus* (mezei~, mezei vad~, vad~), *csormolya*, *dinnyefű*, *fenyő* (~fű, földi~, földi ~fű), *ibolya* (mezei szőrös~, mézesszagú~, szerecsendiószagú~, vad mezei~), *írfű*, *kacsanyak* (kacsanyak), *kalinca(fű)*, **kalincaírfű**, *kalincakacsanyak*, *köszvényfű*, *ruta* (vad~), *szegfűibolya* (mezei ~), *szélfű* (vad~), *tömjénfű* (földitömjén, földi~)

Ajuga reptans. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, rövid, leveles sarjakat nevelő tölevélrózsás növény kékes virágokkal. A népi gyógyászatban használják: fájdalomcsillapító, enyhe hashajtó, máj- és epebántalmakat, torokgyulladást kezelnek vele, külsőleg sebeket gyógyítanak vele. — *atracél(lapu)*, *bazsalikom* (vad~), *bibilel*, *bisziokfű* (vadbiszioék), *fiasfű*, *írfű* (**indás írfű**, mászó ~), *kacsanyak* (ostorindás ~), *katonapetrezselyem*, *mogyoróalja(fű)*, *nadály* (közép~fű), *tésztaapu*

Alcea rosea (**Althaea r.**). A mályvafélék (Malvaceae) családjába tartozó, szőrös növény pirosas virágokkal. A népi gyógyászatban használják: a garat gyulladásos megbetegedései, valamint száraz köhögés esetén alkalmazzák. — *haslágýtófű*, *málnarózsa*, *mályva* (erdei~, fehér~, gyógyító fehér~, kerti~, ~fű, mezei fehér~, piros~, vörös~), *mályvarózsa* (erős ~, **kerti mályvarózsa**), *rózsa* (bécsi~), *rózsaziliz*, *ujjas*, *ziliz*

Alcea rosea (**Althaea r.**) **cv. nigra** (var. **atropurpurea**). A mályvafélék (Malvaceae) családjába tartozó, szőrös növény bíborszínű, szinte fekete virágokkal. Hivatalos gyógynövény: a

garat gyulladásoz megbetegedéseit, valamint száraz köhögés esetén alkalmazzzák. — *mályva* (*fekete~*, *festő~*, *kerti~*), *mályvarózsa* (*fekete mályvarózsa*), *rózsa* (*fűző~*)

Alchemilla acutangula l. **Alchemilla acutiloba**

Alchemilla acutiloba (**A. acutangula**, **A. sylvestris**, **A. vulgaris**). A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó növény mélyen karéjos levelekkel és sárgászöld virágokkal. A népi gyógyászatban használják: enyhe görcsoldó, összehúzó hatású, menstruációs panaszok esetén is alkalmazzzák. — *bokál* (*karéjos ~*, *taréjos ~*), *Boldogasszony palástja*, *Boldogasszony tenyere*, *far-kastalp*, *kelyhbokál*, *oroszlánláb*, *oroszlántalp*(fű), *palástfű* (*hegyeskaréjú palástfű*, *közönséges ~*)

Alchemilla pratensis l. **Alchemilla xanthochlora**

Alchemilla sylvestris, **Alchemilla vulgaris** l. **Alchemilla acutiloba**

Alchemilla xanthochlora (**A. pratensis**). A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó növény, virágai sárgászöldek. Hivatalos gyógynövény: enyhe görcsoldó, összehúzó hatású, menstruációs panaszok esetén is alkalmazzzák. — *palástfű* (*régi palástfű*)

Alisma plantago-aquatica. A hídőrfélék (Alismataceae) családjába tartozó növény, töve a sárban vagy a víz alatt az iszapban gyökerezik. A népi gyógyászatban használják: epilepszia, vérhas kezelésére, vízajtó hatású. — *békafü*, *békakanál*, *hídőr* (*vízi hídőr*), *méregölőfü* (*méregölő*, *vízi méregölő*), *erdeiszakáll*, *útifű* (*vízi~*), *vízfü*

Alkanna tinctoria (**A. tuberculata**). Az érdeslevelűek (Boraginaceae) családjába tartozó, serteszőrös növény fénylő kék, tölcsér alakú virágokkal. A népi gyógyászatban használják: gar-garizálásra, bőrbetegségek és hasmenés kezelésére. — *alkörmös*, *atracél* (*festő~*), *báránypirósító*, *ökörnyelv* (*piros ~*, *piros ökörnyelvfü*, *vad~*, *vadökörnyelvfü*, *veres ~*), *pirítófü* (*pirító-gyökér*), *pirosítógyökér* (*homoki pirosító*, *pirosító*, *pirosítófü*), *vörösgyökér*

Alkanna tuberculata l. **Alkanna tinctoria**

Alliaria alliacea, **Alliaria officinalis** l. **Alliaria petiolata**

Alliaria petiolata (**A. alliacea**, **A. officinalis**). A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó, fokhagyma illatú növény vese alakú levelekkel és fehér virággal. A népi gyógyászatban használják: vértisztító, fertőtlenítő, élénkítő, féregűző, sebgyógyító hatású. — *fokhagyma* (*~fü*, *vad~*, *vad mezei~*), *fokhagymakányafű*, *fokhagymaszagúfü* (*mezei ~*), *hagymalapu*, *hagymásfü*, *hagymaszagúfü*, *hagymásfü*, *kányaszombor* (*foghagymaszagú ~*, *hagymaszagú kányaszombor*), *szegecs* (*hagymaszagú ~*)

Allium ascalonicum. A hagymafélék (Alliaceae) családjába tartozó növény egy nagy és több mellékhagymával. A népi gyógyászatban használják: hajhullás ellen ajánlották: „kinek a’ haja vedlik, kenje-meg véle a’ kopasz helyet, meg-nő a’ fzőre” (Veszelszki 146). — *burgonyahagyma*, *mogyoróhagyma*, *salottahagyma*

Allium cepa. A hagymafélék (Alliaceae) családjába tartozó növény gömbös álnyővirággal, hengeres levelei üresek. A népi gyógyászatban használják: vérzsír- és vérnyomáscsökkentő hatású, javítja a vérátáramlást, bélférges és epebajok esetén is alkalmazzzák. — *hagyma* (*piri~*, *sárga~*, *vöröshagyma*), *mózespecsenye*, *zsidószalonna*

Allium porrum. A hagymafélék (Alliaceae) családjába tartozó növény széles levelekkel és hosszú, vaskos szárral. A népi gyógyászatban használják: „A’ Leányok’ méhét tenyélzövé te-

lzi, A' pár-hagyma, ha ki gyakran efzi. Orrod' vére ha foly, azt-is tartóztatja Ennek leve belől, ha azt áztatgatja" (Veszelszki 147), javítja a vérátáramlást. — *paraj, párhagyma (pár), pórhagyma (póré), sáshagyma*

Allium sativum. A hagymafélék (Alliaceae) családjába tartozó növény, hagymája burok-levelekkel takart fiókhagymákból (gerezdek) épül fel. Hivatalos gyógynövény: bélfertőtlenítő, féreghajtó, vérnyomáscsökkentő, emésztést serkentő hatású fűszer. — *fokhagyma (török ~)*

Allium schoenoprasum. A hagymafélék (Alliaceae) családjába tartozó növény félgömb alakú, tömött, rózsaszín virággal, szára ezüstös, hengeres. A népi gyógyászatban használják: emésztést serkentő, enyhén hashajtó, féregűző. — *hagyma (keserű ~, metélőhagyma, pázsit~), snidling*

Allium scorodoprasum. A hagymafélék (Alliaceae) családjába tartozó, vadon termő, fokhagymához hasonló növény. A népi gyógyászatban használják: bélfertőtlenítő, féreghajtó. — *fokhagyma (török~, vad~), gólyahagyma, hagyma (magvas ~, török~), kígyóhagyma (kígyós hagyma), sáshagyma*

Allium ursinum. A hagymafélék (Alliaceae) családjába tartozó növény, terem erdőkben, illata jellegzetes, fokhagymára emlékeztet. A népi gyógyászatban használják: méregtelenítő, emésztési zavarok, valamint magas vérnyomás kezelésére. — *fokhagyma (vad~), kígyóhagyma, medvehagyma, poszthagyma*

Alnus glutinosa (Betula a.). A nyírfafélék (Betulaceae) családjába tartozó fa vagy cserje, a termős virágok éréskor elfásodó tobozkat alkotnak. A népi gyógyászatban használják: száj- és torokgyulladás, illetve belső vérzések esetén alkalmazzák. — *berekfa (fekete ~), cser(fa), égerfa (enyves ~fa, mézgás égerfa, ragados ~fa), haraszt(fa)*

Aloë barbadensis l. Aloë vera

Aloë ferox. Az amarilliszfélék (Amaryllidaceae) családjába tartozó, örökzöld, pozsgás növény, Afrikában honos. Hivatalos gyógynövény: gyorsítja a sebgyógyulást, ekcémát kezelnek vele, kisebb adagban étvágyerjesztő, nagyobb adagban erős hashajtó. — *allelujafű, aloé (szűrés aloé, tövises ~), keserűgyökér*

Aloë vera (A. barbadensis). Az amarilliszfélék (Amaryllidaceae) családjába tartozó, örökzöld, pozsgás növény, mediterrán területeken, Afrikában honos. A népi gyógyászatban használják: gyorsítja a sebgyógyulást, ekcémát kezelnek vele, kisebb adagban étvágyerjesztő, nagyobb adagban erős hashajtó. — *allelujafű, aloé (~fa, nyugat-indiai ~, orvosi aloé, valódi ~), keserűgyökér, medveepe*

Aloysia triphylla (Lippia t., Lippia citriodora, Verbena t.). A verbénafélék (Verbenaceae) családjába tartozó, lombhullató cserje citrom illatú levelekkel, Argentínában, Chilében honos. A népi gyógyászatban használják: segíti az emésztést, csillapítja az émelygést, bőrpuhító, idegesség és álmatlanság ellen is hatásos. — *citromcserje (háromlevelű ~), citromfű, citromverbéna (háromlevelű citromverbéna), puncskóró*

Alpinia galanga. A gyömbérfélék (Zingiberaceae) családjába tartozó, aromás gyöktörzsű évelő, Délkelet-Ázsiában honos. Hivatalos gyógynövény: hörghurutot, kanyarót, gyomorrontást, kolerát kezelnek vele. — *galanga (~gyökér, ~-havasika, jávai ~gyökér), gyömbér (szíami gyömbér)*

Althaea officinalis. A mályvafélék (Malvaceae) családjába tartozó, szőrös növény fehéres, rózsaszín virágokkal. Hivatalos gyógynövény: a garat gyulladással megbetegedései, száraz köhögés, gyomorfekély, hasmenés, álmatlanság esetén használják. — *ájbis, mályva (erős-, fehér-, gyógyító fehér-, mezei fehér-, rózsaszín vad-, vad-), mályvarózsa, mázola, mázola-mályva, mázolaház, ziliz (orvosi ziliz)*

Althaea rosea l. **Alcea rosea**

Amaranthus caudatus. A disznóparéjfélék (Amaranthaceae) családjába tartozó növény bíborszínű virágokkal álló bugavirágzattal. A népi gyógyászatban használják: „teyet hoz az Daykánac”, „Az afzfonyállat matrayat, bēlit meg tīztittya” (Melius 93). — *amaránt (bókoló amaránt, csákós ~, csüngő ~), báránnyarok, bársonyka, bársonyparéj, bársonyszép, bársonyvirágfű (bársonyvirág), bojtvirág, disznóparéj, elefántormánya, kakastaréj, pulykaorr, szerelemfű, szeretők füve*

Amberboa moschata (C. moschata). A fészekvirágzatúak (Compositae) családjába tartozó növény illatos virágokkal. A népi gyógyászatban használják: étvágytalanság és emésztési zavarok esetén. — *búzavirág (illatos ~), imola (illatos ~), mósuszimola, pézma (fehér ~, fehér kerti ~, fehér ~virág, kék kerti ~, ~virág, sárga ~, sárga ~virág, veres ~), pézsmabúzavirág, pézsmacsükküllő*

Ammi visnaga. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó növény ernyővirágzattal, a Földközi-tenger vidékén honos. Hivatalos gyógynövény: a drog a légcső és a hörgők, valamint az epeutak és a húgyutak sima izomzatára hat görcsoldóként. — *fogpiszkálófű*

Anagallis arvensis (A. phoenicea). A kankalinfélék (Primulaceae) családjába tartozó növény téglavörös virágokkal. A népi gyógyászatban használják: köhögéscsillapító és vizelethajtó szer. — *kakukterjék, paraj (keserű mérges-), tyúkbegy, tyúkharapás, tyúkszeme (mezei tikszeme, mezei ~, piros ~, ~fű), tyúktaréj (tyúktara), tyúkvakító*

Anagallis phoenicea l. **Anagallis arvensis**

Anchusa officinalis. Az érdeslevelűek (Boraginaceae) családjába tartozó, érdesen szőrös növény. A népi gyógyászatban használják: köhögés, hasmenés, valamint sérülések és reumatikus fájdalmak esetén. — *atlaszér, atracél (mezei ~, orvosi atracél), ökörnelyv (köz-fű, mezei ~, ~fű, patikai ~)*

Anemone hepatica l. **Hepatica nobilis**

Anemone nemorosa. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó, kúszó gyöktörzset nevelő növény. A népi gyógyászatban használják: ízületi bántalmak és mellhártyagyulladás esetén. — *áprilisvirág, berekvirág (fehér ~), boglárvirág (fehér-), fehérhúsvét, gólyaláb, hóvirág, kakukkvirág (fehér ~), kikeletifű (fehér virágú ~), kökörccsin (berki-), nyíralja (fehér ~), pipacs (fehér-, tavaszi-), pipacskökörccsin, reszketeg, szellőrózsa (berki szellőrózsa, szélrózsa, szélvirág), tehénvirág*

Anemone pulsatilla l. **Pulsatilla grandis (vulgaris subsp. g.)**

Anethum graveolens (convar. hortorum). Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, aromás illatú növény. Hivatalos gyógynövény: emésztést serkentő, szélhajtó és görcsoldó tulajdonságú. — *fűszerkapor, kapor (fűszeres ~, ~fű, kerti ~, olasz ~), kaporánisz, kömény (édes-), uborkafű*

Angelica archangelica (**Archangelica officinalis**). Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, illatos, évelő növény, a hajtáscsúcsán ernyős virágzatot nevel. Hivatalos gyógynövény: serkenti az emésztést, görcsoldó, továbbá bélfertőtlenítő hatású. — *angyalfü* (*nagyobb angyalfü*), *angyalgyökér* (**orvosi angyalgyökér**), *angyélika* (~fü, kerti ~, orvosi ~), *angyalka* (*orvosi fő~*), *mindent gyógyító fü*

Angelica sylvestris. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó növény ernyős virággal. A népi gyógyászatban használják: köptető tulajdonsága miatt köhögés ellen alkalmazzák. — *angyalfü* (*erdei ~, kisebb ~, patikai ~*), *angyalgyökér* (**erdei angyalgyökér**, *vízparti ~*), *angyalka* (*erdei ~*), *angyélika* (~gyökér, *erdei ~, vízparti ~*), *libaláb*

Antennaria dioica (**A. tomentosa**, **Gnaphalium tomentosa**). A fészekvirágzatúak (Compositae) családjába tartozó, kétlaki növény kb. 20 cm-es virágszárakkal. Hivatalos gyógynövény: epebántalmak és hasmenéses megbetegedések, valamint légúti fertőzések gyógyítására használják. — *békavirág*, *drágolub*, *egérfül* (~*ecske*, *kis ~, kis ~fü*), *gyapjasfü*, *gyopár* (~*virág*, *havasi~*, *hegyi~*, *kétlaki~*, *parlagi~*), *hölgymál*, *kender* (*réti~*), *macskatalp* (*kétlaki ~, ~fü*, **parlagi macskatalp**), *papírvirág*, *rökafark*, *szőrösfü*, *szőröske*

Antennaria tomentosa l. **Antennaria dioica**

Anthemis cotula. A fészekvirágzatúak (Compositae) családjába tartozó, kellemetlen szagú növény. A népi gyógyászatban használják: köszvényt, golyvát kezeltek vele. — *büdöske*, *ebkapor*, *kapor* (*mezei~*), *kutyakapor*, *montika* (*büdös ~*), *pipitér* (**büdös pipitér**, *nehézszagú ~, vad~*), *székfü* (*büdös~*, *mezei~*, *vad~*)

Anthemis nobilis l. **Chamaemelum nobilis**

Anthoxanthum odoratum. A pászitfűfélék (Poaceae) családjába tartozó növény kalácsszerű bugával. A népi gyógyászatban használják: fájdalomcsillapító, görcsoldó. — *borjúpázsit* (**ilatos borjúpázsit**, *szagos ~*), *kéthímpázsit* (*szagos ~*)

Anthriscus cerefolium (**Chaerophyllum sativum**). Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, ánizs illatú növény. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó és emésztést serkentő tulajdonságú. — *articsóka*, *csemegebürök*, *saláta* (*kerti~*, *olasz~*), *turbolya* (*illatos ~, kerti ~, köznövényes ~, zamatos turbolya*), *turbolyabaraboly*

Anthyllus communis l. **Anthyllus vulneraria subsp. vulneraria**

Anthyllus vulneraria subsp. vulneraria (**A. communis**). A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó, selymesen szőrözött növény, a virágok színe sárga vagy fehéres. A népi gyógyászatban használják: bőrbetegségek, nyílt sebek, fagyási sérülések és fekélyek kezelésére. — *csodahere*, *lóhere*, *macskaköröm*, *nyúlherefü* (*nyúlhere*, **réti nyúlhere**), *nyúlszapuka* (*magyar ~*), *sebhere*, *szapuka*

Antirrhinum majus. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó növény keskeny, lándzsás levelekkel és fürtös virággal. A népi gyógyászatban használják: „Mérget kiüz Emberből” (Csapó 39). — *borjúorrüfü* (*borjúorr*, *borjúorrú*), *ebfejüfü*, *gerentfü*, *gerezdes* (*piros ~*), *istenpapucs*, *kacsaszáj*, *kutyócska* (*kutyóka*), *len* (*mezei vad~*), *libaszáj*, *oroszlánszáj* (**kerti oroszlánszáj**, ~*virág*), *orrosfejüfü* (*orrosfü*), *pintyő* (*aranyevő ~*), *tátika* (*gerezdes~*, *piros gerezdes~*, *táticska*, *tátíngó*, *tátintó*, *tátogató*, *tátogó*, *tátos*)

Antirrhinum orontium l. **Misopates orontium**

Apium graveolens var. graveolens (A. palustre). Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, jellegzetes fűszeres illatú növény gumó alakú megvastagodott gyökérrel. Hivatalos gyógynövény: hólyag- és vesepanaszok, valamint emésztési zavarok és étvágytalanság gyógyítására használják. — *ápium, konyhazeller, zeller (erősszagú zeller, éti ~, nagyszagú ~, nehézszagú ~)*

Apium palustre l. Apium graveolens var. graveolens

Aquilegia vulgaris. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény kék vagy bíborszínű sarkantyús virágokkal. A népi gyógyászatban használják: máj- és epepanaszok, bőrküütések, szájfekélyek, valamint legyengült állapot kezelésére. — *cámolyfű (cámoly, közönséges cámoly), galambvirág, gamó(virág), gilisztafű, harangcámoly, harangláb (közönséges ~, réti harangláb, ~virág), harangvirág, istenkalapja, istenpapucs, keselyűfű, sasfű, saskeselyűfű*

Arbutus uva-ursi l. Arctostaphylos uva-ursi

Archangelica officinalis l. Angelica archangelica

Arctium lappa (L. major). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény, a fészekpikkelyek általában zöldek, ritkábban piroslóak. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, „vértisztító” hatású, serkenti az epeelválasztást, reuma és bőrbetegségek kezelésére is használják. — *bogáncs, bogáncslapu, bojtorján (közönséges ~, nagy bojtorján), brusztujlapu, keserűlapubojtorján, koldustetű, laboda, lapu (édes~, igen széles levelű keserű~, keserű~, keserű nagy~, keserű széles~, nagy~, széles~), ragadvány (ragadáncs)*

Arctium minus. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény, a fészekpikkelyek gyengén pókhálósak. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, „vértisztító” hatású, serkenti az epeelválasztást, reuma és bőrbetegségek kezelésére is használják. — *bojtorján (kis bojtorján), lapu (apró~, apró bojtorjános~, kisebb~, tövises~), számlapu*

Arctostaphylos uva-ursi (Arbutus uva-ursi). Az erikafélék (Ericaceae) családjába tartozó, örökzöld cserje piros bogyókkal. Hivatalos gyógynövény: vérhas esetén használják, fertőtlenítő hatású. — *kokojsza (fanyal~, fanyar~, ~fa), medveáfonya, medvebogyó, medveszőlő (fanyar ~, piros ~, orvosi medveszőlő)*

Aristolochia clematitis. A farkasalmafélék (Aristolochiaceae) családjába tartozó, sárgászöld, kerekded levelű növény. A népi gyógyászatban használják: sebgyógyító és bőrgyulladás elleni szer. — *farkasalma (hím ~, közönséges farkasalma, nőstény ~, ~fa), farkasalmagégevirág, farkascsinge, farkasgégevirág, farkashárs(fa), farkashézaggyökér, gégevirág, hézaggyökér, likasír, pipavirág*

Aristolochia rotunda. A farkasalmafélék (Aristolochiaceae) családjába tartozó, sárgászöld, kerekded levelű növény. A népi gyógyászatban használják: sebgyógyító és bőrgyulladás elleni szer. — *farkasalma (gömbölyű gyökerű ~, kerek almájú ~, kerek almájú nőstény ~, kerekded ~, kerek farkasalma, nőstény ~), gégevirág (kerek ~), likasfű, likasír, üröm*

Armoracia lapathifolia l. Armoracia rusticana

Armoracia rusticana (A. lapathifolia, A. sativa, Cochlearia a.). A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó, vastag, húsos gyökerű évelő. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, emésztést serkentő és vérkeringésjavító hatású. — *embernek orra tekerő, mustár (er-*

dei~), retek (tengeri~), szíverősítőfű (→ szívgyógyító), torna (csípős ~, ház helyén termett ~, kerti ~, **közönséges torna**, orrtekerő ~)

Armoracia sativa l. **Armoracia rusticana**

Arnica montana. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény sárga virágokkal. Hivatalos gyógynövény: gyulladáscsökkentő és fájdalomcsillapító. — *alisma*, *angyalitalgyökér* (*angyalitalfű*), *anyaggyökér*, *árnika* (**hegyi árnika**), *árnyékfű*, *ernikefű*, *kappanőr* (*hegyi ~*), *lucianfű*, *lúgfű*, *máriafű*, *Szent János virága*, *útifű* (*olasz~*)

Artemisia abrotanum. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, a citromhoz hasonló illatú cserje. A népi gyógyászatban használják: gyomorsav- és epetermelődés szabályozására. — *abruta*, *abrutürom*, *istenfa*, *seprűfű* (*szagoshím ~*), *seprűruta*, *üröm* (*fehér ~*, **ürömcserje**, *ürmös bornak való ~*), *vénasszonyocitrus*

Artemisia absinthium. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, erősen illatos cserje. Hivatalos gyógynövény: enyhe görcsoldó, menstruációs fájdalmakat enyhítő és féregűző hatású. — **abszintüröm**, *anyafű*, *bárányüröm*, *kálvínistapló*, *nézstífű*, *üröm* (*hegyi ~*, **közönséges fehér ~**, *patikai ~*, *pusztai ~*), *ürömseprű*

Artemisia campestris. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, erősen illatos cserje. A népi gyógyászatban használják: görcsoldó, étvágyjavító. — *ciprus* (*homoki~*, *mezei~*), *istenfa* (*mezei ~*), *seprű*, *seprűfű* (*mezei ~*), *üröm* (**mezei üröm**)

Artemisia dracunculus. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, csupasz, illatos évelő. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, görcsoldó és étvágyjavító, fűszer- és zöldségnövény. — *dragontárkony*, *kígyótrank*, *tárkony* (*szelíd~*), **tárkonyüröm**

Artemisia pontica. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, illatos növény. A népi gyógyászatban használják: „Tsömör ellen”, „Hideglelősök főzék ez füvet borban” (Csapó 299). — **bárányüröm**, *nézstífű*, *üröm* (*hegyi ~*, *pusztai ~*)

Artemisia vulgaris. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, enyhén illatos növény. Hivatalos gyógynövény: étvágyjavító és emésztést javító szer. — *anyafű*, *bolhaseprű*, *féregmag*, *füvek anyja* (→ *anyafű*), *kálvínistapló* (*kálmistapló*), *mátrafű*, *seprűfű* (*seprűburján*, *seprűkóró*), *Szent János füve*, *Szent János öve*, *tapló*, *taplóüröm*, *üröm* (**fekete üröm**, *közönséges ~*)

Arum maculatum. A kontyvirágfélék (Araceae) családjába tartozó növény, levele nyíl formájú, virágzata buzogány alakú. A népi gyógyászatban használják: felső légúti gyulladások és orrpolip esetén. — *ábrahámgyökér* (→ *ábrahámfa*), *Áron szakáll* (*Áron-gyökér*, *Áron-vessző*), *baraboly* (*borsos~*), *barátmonyúfű*, *békarokka*, *borjúlábűfű*, *gyömbér* (*német~*), *istennyila*, *istenszakáll*, *kígyótrank*, *kontyosfű*, *kontyvirág* (**foltos kontyvirág**, *mocskos ~*), *nadragulya*, *pa-ponya*, *sülyfű*

Asarum europaeum. A farkasalmafélék (Aristolochiaceae) családjába tartozó, főleg árnyas erdőkben élő, örökzöld növény. Hivatalos gyógynövény: hánytatószer, hörgőgörcsoldó. — *gyömbér* (*vad~*), *kapor* (*kerek~*), *kapotnyak* (*kerek ~*, **kereklevelű kapotnyak**, *mogyoróalj ~*, *~fű*, *~gyökér*), *kopotnyak(fű)*, *mogyoróalja(fű)*, *mogyorógyökér*, *tömjén(fű)*, *útilapu*

Asparagus officinalis. A spárgafélék (Asparagaceae) családjába tartozó, kétlaki növény, tavasszal ujjnyi vastag hajtásokat fejleszt, zöldségnövény. A népi gyógyászatban használják:

vizelethajtó hatású, reuma, köszvény kezelésére is megfelelő. — *díszfű, istenlovafarka, kalárisfű (kaláris, kaláris forma gyümölcsű fű), lófarkfű, nyúlárnyék(fű), spárgafű (aszparágusz, étkezési spárga, közönséges spárga, spárga), spárganyúlárnyék, Szent György lova farka*

Asperula odorata l. **Galium odoratum**

Asphodelus albus. Az aszfodéluszfélék (Asphodelaceae) családjába tartozó növény gyapjas, bolyhos, világos színű virággal. A népi gyógyászatban használják: sárgaság és köszvény ellenszere. — *aszfodélusz (fehér aszfodélusz), genyöte, gólyahúgyfű (→ gólyahúgytartófű), királygyertya (királyné gyertyája), magzating (fehér ~), ökörfark(fű)*

Asphodelus cerasiferus l. **Asphodelus ramosus**

Asphodelus ramosus (A. cerasiferus). Az aszfodéluszfélék (Asphodelaceae) családjába tartozó növény dúsan elágazó virággal és répaszerű gyökérrojtokkal. A népi gyógyászatban használják: sárgaság és köszvény ellenszere. — *aszfodélusz (ágas aszfodélusz), fokhagyma (vad~), hagyma (vad~), királydárda (királydárdácskája, királynyla), lépkisebbítőfű (lépkisebítő), magzating (ágas ~), ökörfark(fű), sáfrány (vad~)*

Aspidium filix-mas l. **Dryopteris filix-mas**

Asplenium adiantum-nigrum. A fodorkafélék (Aspleniaceae) családjába tartozó növény, a levél középső szárnyacskaí hosszúkásak, a szárnyacska fogai gyakran kihegyezettek. A népi gyógyászatban használják: régen hajnövesztő szer volt. — *árvalányhaj (fekete ~, feketéllő ~), bodorka (fekete ~), bordalap (feketéllő ~), fodorka (fekete fodorka)*

Asplenium ceterach (C. officinarum). A fodorkafélék (Aspleniaceae) családjába tartozó, børszerű, áttelelő levelű növény. A népi gyógyászatban használják: lép- és májpanaszok kezelésére. — *bodorka (kövi ~), bordalap (kacsaringós ~), csikharaszt, kőfal, kőruta, lépfű (kis ~), lépharaszt (kacsaringós ~), pikkelypáfrány*

Asplenium ruta-muraria. A fodorkafélék (Aspleniaceae) családjába tartozó páfrányféle, amely köveken, sziklahasadékokban fordul elő. A népi gyógyászatban használják: köhögés, hasfájás ellen ajánlják, régen hajnövesztő szer volt. — *bodorka (kövi ~), bordalap (kőruta ~), fodorka (kövi fodorka), istenszakáll, kőruta (kőfaliruta, köviruta)*

Asplenium scolopendrium (Phyllitis s., S. vulgare, S. officinale). A fodorkafélék (Aspleniaceae) családjába tartozó, børszerű, áttelelő levelű növény. A népi gyógyászatban használják: krónikus bélhurut, lép- és májpanaszok kezelésére. — *bordalap (~fű, szarvasnyelvű ~), gímharaszt (éplevelű ~), gímnyelv (címnyelvűfű, ~űfű), gímpáfrány (éplevelű ~), lépfű (kis ~, nagy ~), lépkisebbítőfű, szarvasnyelvűfű (szarvasnyelv), szarvasnyelvpáfrány*

Asplenium trichomanes. A fodorkafélék (Aspleniaceae) családjába tartozó, børszerű, áttelelő levelű növény. A népi gyógyászatban használják: vérállító, hajnövesztő hatású. — *árvalányhaj, bodorka (csipkés ~), bojtosfű (egy~), bordalap (csipkés ~, zilálthajú ~), fodorka (aranyos ~, csipkés fodorka), páfrány (aranyos ~), Szent Ilona asszony füve (Szent Ilona füve)*

Atropa belladonna. A burgonyafélék (Solanaceae) családjába tartozó növény harang alakú, barnáslila virágokkal. Hivatalos gyógynövény: bélgörcsök, valamint tüdőasztma gyógyítására használják. — *álomfű, álomhozófű, beléndek (erdei~), belladonna, bolondbingó, bolondfű, bolondítófű, bölénymag, cseresznye (fekete~, mérges~, mérges fekete~), ebszőlő (alutó- és bolondító~), elalutófű, eper, farkasbogyó, farkascseresznye (fekete ~, kendőző ~), nadragulya*

(*maszlagos nadragulya*, ~fű), *nagyfű*, *nagyfűbingó*, *nagyfűszilva*, *ördögbogyó*, *ördögszőlő*, *szépnőnyenadragulya*, *szőlő* (*elalutó szép~*, *szép~*)

Ballota nigra. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, kellemetlen szagú növény. A népi gyógyászatban használják: émelygés és görcsös köhögés, számarköhögés esetén alkalmazták. — *árvacsalán* (*bújdosó~*) *csalán* (*bújdosó~*), *pemetefű* (*feketepemete*, *fekete~*), *peszerce* (*büdös fekete ~*, *büdös ~*, *fekete ~*, *fekete ~fű*, ***fekete peszerce***)

Balsamita major l. **Tanacetum balsamita**

Bellis perennis. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény lapát alakú levelekkel és fehér, gyakran rózsás árnyalatú virágokkal. A népi gyógyászatban használják: vértisztító. — *boglár* (*ősz~*), *boglárka*, *bojtocska* (*bojtika*), *csibevirág*, *gömböstűvirág*, *gyopár*, *nadály* (*kicsiny~virág*, *kisebbik~*, *kis~fű*), *páskamorzsa*, *péra* (*apró pere*, *földi pere*, *pere*, *perevirág*), *pipifű*, *pityerfű*, *rózsa* (*murvai~*, *murvai rózsácska*, *szikrai~*, *szikrai rózsácska*, *szikrázó rózsácska*), *rukerc*, *százforint*, *százsorszép* (***vadszázsorszép***, ~virág), *százsorszép-rukerc*, *sztokrásza*, *tavaszhozófű*, *tavaszfű*

Berberis vulgaris. A borbolyafélék (Berberidaceae) családjába tartozó, lombhullató cserje lecsüngő, sárga fürtös virágokkal és piros bogyóterméssel. A népi gyógyászatban használják: epebántalmak és bőrpanaszok enyhítésére, hashajtó hatású. — *borbolya* (*közönséges ~*, ~bokor), *egres* (*veres~*), *gálna*, *leánysom*, *leánysókafa*, *madársóska*, *nyúlsom*, *nyúlsókafa*, *sóska* (*fái ~*, ~fa, ~tövis, tövis~), ***sóskaborbolya***, *ürömborbolya*

Betonica officinalis (Stachys o.). Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó növény füzérszerű virágokkal. Hivatalos gyógynövény: hasmenés, légúti hurutok, asztma, valamint sebek kezelésére használják. — *bakfű* (***orvosi bakfű***), *betonika* (*orvosi ~*), *sebfű*, *tisztesfű* (*orvosi~*)

Betula alnus l. **Alnus glutinosa**

Betula pendula. A nyírfafélék (Betulaceae) családjába tartozó fehér, foszló kérgű fa fűrészszes szélű levelekkel. Hivatalos gyógynövény: vízajtó hatású, enyhébb húgyúti fertőzések, reumás panaszok és bőrkiütések kezelésére használják. — *májusfa*, *nyír* (***bibircses nyír***, *bibircses ~fa*, *fehér ~*, *fehér ~fa*, *közönséges ~*, ~fa)

Betula pubescens. A nyírfafélék (Betulaceae) családjába tartozó, lombhullató fa, levelének mindkét oldala többé-kevésbé szőrös. A népi gyógyászatban használják: vízajtó hatású, enyhébb húgyúti fertőzések, reumás panaszok és bőrkiütések kezelésére használják. — *nyír* (***fehér nyír***, *fehér ~fa*, *közönséges ~*, *molyhos ~*, *molyhos ~fa*, ~fa, *pehelyes ~*, *pehelyes ~fa*, *szőrös ~fa*)

Bistorta major l. **Persicaria bistorta**

Borago officinalis. Az érdeslevelűek (Boraginaceae) családjába tartozó, serteszőrös növény égszínkék, bókoló virágokkal. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, izzasztó, gyulladáscsökkentő és reumatikus fájdalmak kezelésére is használják. — *atracél* (~fű, *kerti~*), *báránynyelv(fű)*, *borágó* (~fű, ***kerti borágó***, *orvosi ~*), *burecs*, *dinnyelízűfű* (*dinnyeszagúfű*), *méhfű*, *méhvirág*, *ökörnyelv* (*igaz ~*, *kerti ~*, *kerti ~fű*, ~fű), *tetűvirág*, *uborkaszagúfű* (*uborkaszagú*)

Brassica nigra (Sinapis n.). A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó növény élénksárga virágokkal. Hivatalos gyógynövény: reuma, idegfájdalmak és légúti megbetegedések kezelésére használják. — *mustár* (*barna ~*, ***fekete mustár***, *francia ~*, *mezei ~*, *vörös ~*), *repce* (*fekete ~*), *repcsény*

Bryonia alba. A tökfélék (Cucurbitaceae) családjába tartozó, egylaki kúszónövény apró, fekete terméssel. A népi gyógyászatban használják: csúzos, köszvényes bántalmak és daganaatok esetén. — *burján* (fehér ~), *ebcseresznye*, *gönye* (**büdös gönye**, fekete ~, ~bogyó), *kutyatök*, *répa* (káró~, kúszó~), *tök* (fekete földi~, földi~, vad~)

Calamintha arvensis l. **Acinos arvensis**

Calamintha clinopodium l. **Clinopodium vulgare**

Calendula officinalis. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, molyhos leve-lű növény aransárga virágokkal. Hivatalos gyógynövény: fertőtlenítő, gombaölő, máj-károsodás esetén használják. — *borongófü* (*borongóvirág*), *cigányvirág*, *fülemülefű* (*fülemülevirág*), *fülemülesárgavirág*, *gyűrűvirág*, *halálvirág*, *ibolya* (jó szagú sárga~, sárga~), *kalendula*, *kenyérbélvirág* (→ *kenyérbél-cickafark*), *körömke*, *körömvirág* (*kerti* ~, **orvosi körömvirág**), *macskaköröm*, *náthavirág*, *oláhvirág* (*oláhsárga*, sárga ~), *peremér* (*kerti* ~), *rózsa* (sárga~), *sárgavirág*, *tűzvirág*

Calluna vulgaris (**Erica v.**, **Ericoides v.**). A hangafélék (Ericaceae) családjába tartozó, örökzöld törpecserje. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, nyugtató, reumás fájdalmakat, vese- és húgyúti fertőzéseket kezelnek vele. — *avarfü*, *avarhanga*, *ciprus* (*nyíri*~, vad~), **csarab**(fü), *erika*, *fagyalfa* (*parlagifagyal*), *hanga*(fa), *repcény*(fü), *repcényhanga*, *télizöld*

Caltha palustris. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény sárga virágokkal. A népi gyógyászatban használják: bőrkiütések kezelésére. — *aranyvirág* (*réti* ~, *aranyszínűvirág*), *aranyvirágúfű*, *gólyafű*, *gólyahír* (*gólyahíradó*, **mocsári gólyahír**), *gólyavirág*, *libadöglesztő*, *lúdivirág*, *mocsárvirág*, *viola* (*réti sárga*~, sárga~, *vízi sárga*~, *vízi*~)

Capparis spinosa subsp. spinosa. A kaprifélék (Capparaceae) családjába tartozó, csüngő ágrendszerű cserje, a Földközi-tenger vidékén honos. Hivatalos gyógynövény: étvágygerjesztő, emésztésjavító, valamint vizelethajtó. — *kaporna* (~cserje, ~bokor, ~fa, ~gyökér, tüskés ~), *kapri* (*kapelli*, *kapli*, ~cserje, **tövises kapri**, tüskés ~), *kaprikaporna*

Capsella bursa-pastoris. A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó növény jellegzetes, szív alakú becőtermésekkel. Hivatalos gyógynövény: fertőtlenítő, vizelethajtó, vérzescsillapító hatású. — *békalencse* (*nagy*~), *békatarsoly*, *élekhalkok*, *erszényesfű*, *gezemice*, *istentáskája* (*kisjézustáskája*), *kanálka*, *mályva* (*apró*~), *mustár* (*vad*~), *papsajt*, *paptarsoly* (*paperszénye*, *paperszényefű*), *pásztorostor*, *pásztortarsoly* (**közönséges pásztortáska**, *pásztorer-szény*, *pásztorer-szényfű*, *pásztortarsóka*, ~fű, *pásztortáska*), *porcogófü*, *szaporafű* (*büdös* ~), *szentgyörgyvirág*, *szívkesfű* (*szívkes*), *vérállatófű*

Capsicum annuum. A burgonyafélék (Solanaceae) családjába tartozó növény húsos terméssel. Hivatalos gyógynövény: emésztésjavító, reumás bántalmak és idegfájdalmak enyhítésére használják. — *bors* (*kerti*~, *magyar*~, *spanyol*~, *török*~), *paprika* (**termesztett paprika**, *török* ~)

Carduus benedictus l. **Cnicus benedictus**

Carduus marianum l. **Sylibum marianum**

Carlina acaulis. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény, szúrós levelei tölevélrózsát alkotnak. A népi gyógyászatban használják: gyomorerősítő, vizelethajtó, gyenge hashajtó, sebtisztító és féregűző. — *articsóka* (*vad*~), *bábakalács* (~fű, **szártalan bába-**

kalács), *bábakalácskörfény*, *bakakalács*, *disznótövis*, *lapu* (fehér tövises~, mezei tövises~), *ökörkalács*, *ördögoldal*, *piliskefű*, *rózsa* (tövis~), *számártövis* (földszinten való ~)

Carthamus tinctorius. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény sárga, narancssárga virággal. Hivatalos gyógynövény: a magas vérzsír-szint csökkentésére alkalmas. — *bogáncssáfrány*, *fattyúsáfrány*, *festőfű* (sárgára ~), *gordon(kóró)*, *muhar*, *olajözön*, *pirosítógyökér* (magyar pirosító), *pórsáfrány* (kerti ~, parasztsáfrány), *sáfrány* (kerti~, kerti vad~, tót~, vad~), *sáfrányszeklice*, *szafior*, *szeklice*, *zanót* (erdei~)

Carum carvi. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó növény, virágernyői fehérek vagy rózsaszínűek, termései hosszúkásak, kissé görbültek. Hivatalos gyógynövény: serkenti az emésztőmirigyek működését, szélhajtó és görcsoldó hatású. — *fűszerkömény*, *kömény* (hasznos ~, konyhakerti ~, mezei ~, réti ~, vad~), *konyhakömény*

Castanea sativa (C. vesca, C. vulgaris). A bükkfafélék (Fagaceae) családjába tartozó fa, levelei szélesek, termését elfásodó, tövises kupacs veszi körül. Hivatalos gyógynövény: köhögéscsillapító és köptető hatású. — *gesztenye* (édes ~, édes ~fa, ~fa, jóféle ~, *szelíd gesztenyefa*)

Castanea vesca, Castanea vulgaris l. Castanea sativa

Centaurea benedicta l. Cnicus benedictus

Centaurea cyanus. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény kék virággal. A népi gyógyászatban használják: étvágytalanság és emésztési zavarok esetén alkalmazzák. — *búzavirág* (*búzakék*, **kék búzavirág**, vetési ~), *búzavirágcsükiüllő*, *csükiüllő* (égivetési ~, vetési ~), *dődike*, *égivirág*, *gabonavirág*, *imola*, *kékvirág* (kék színű virág), *konkoly* (kék~), *pézsma* (vad~), *sukollat*

Centaurea montana. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény kék virágokkal. A népi gyógyászatban használják: „igen ið hurut és fõ fayas ellen” (Melius 147). — *búzavirág* (erdei ~), *imola* (**hegyi imola**), *ökörfark* (kékvirágú~)

Centaurea moschata l. Amberboa moschata

Centaurium erythraea (C. minus, C. umbellatum, Erythraea c.). A tárnicsfélék (Gentianaceae) családjába tartozó növény, virágzata rózsaszínű bogernyő. Hivatalos gyógynövény: lázcsillapításra, féregűzésre használják. — *centaurea* (kis ~), *encián*, *erősfű*, *ezerjófű* (kisebbik ~, **kis ezerjófű**), *földepe* (*epefű*, ~fű, kis ~), *földepetárnics*, *hideglelés ellen való fű* (*hideglelésfű*, *hideglelést gyógyító fű*), *keserűfű*, *százforintosfű* (*százaranyosfű*), *tüzes ember virágja*, *vérállatófű*

Centaurium minus, Centaurium umbellatum l. Centaurium erythraea

Ceterach officinarum l. Asplenium ceterach

Chaerophyllum sativum l. Anthriscus cerefolium

Chaerophyllum sylvestre l. Anthriscus sylvestre

Chamaemelum nobilis (Anthemis n.). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, illatos növény. Hivatalos gyógynövény: gyulladáscsökkentő, fájdalomcsillapító, fertőtlenítő, sebgyógyulást elősegítő és görcsoldó hatású. — *kamilla* (római~), *montika* (*nemes* ~), *pipitér* (*nemes* ~), *székfű* (*ál*~, *egyiptomi*~, *illatozó*~, *nemes*~, *olasz*~, **rómaiszékfű**)

Chamaeplium officinale l. Sisymbrium officinale

Chelidonium majus. A mákfélék (Papaveraceae) családjába tartozó, narancssárga tejnedvű növény. Hivatalos gyógynövény: enyhe fájdalomcsillapító és görcsoldó, a tejnedvet szemölcs irtására használják. — *aranyfű, arannyal versengő fű, burján (tejes ~), cinadónia(fű), cinadóniagódirc, fecskefű (nagy ~, nagyobbik ~, vérehulló fecskefű), gerentfű, gódirc (gódavére), kutyatej (sárga~), méreggyőzőfű, minden zárt feltörő fű, rántófű, vasfű, vérehullófű (vérehullatófű, vérehulló, vérenhullófecske, vérrel harmatozó fű), vérejárófű (vérefolyófű), veresellőfű (vereslőfű)*

Chenopodium bonus-henricus. A libatopfélék (Chenopodiaceae) családjába tartozó, lisztes levelű növény. A népi gyógyászatban használják: borogatás formájában gyulladáscsökkentő és fekélyek kezelésére. — *burján, jóhenrikfüve, kenőfű, libatalp, libatop, lúdláb, parajlibatop (libatopparaj), spenót (vad~)*

Chenopodium botrys. A libatopfélék (Chenopodiaceae) családjába tartozó növény hosszúkás, öblös levelekkel. A népi gyógyászatban használják: görcsoldó, féregűző hatású. — *bájfű, burján, fodorka (fodorkás), fürtösfű, istenkenyere, libatop (mirigyos libatop, rubiánka~), lúdláb (gilisztaűző ~), mirhafű, rubiánka (rubijankó), szőlőfű*

Chenopodium rubrum. A libatopfélék (Chenopodiaceae) családjába tartozó növény vöröses szárral és levelekkel. A népi gyógyászatban használják: féregűző hatású. — *burján, laboda (vörös~), libatop (vörös libatop), lúdláb, ösztör (fehér ~), ösztörparaj (eszterparaj), paraj (tzelten~)*

Chenopodium vulvaria. A libatopfélék (Chenopodiaceae) családjába tartozó, undorító szagú növény. A népi gyógyászatban használják: féregűző hatású. — *burján, laboda (büdös ~), libatop (büdös libatop), ösztör, ösztörparaj*

Chrysanthemum balsamita l. **Tanacetum balsamita**

Chrysanthemum leucanthemum l. **Leucanthemum vulgare**

Chrysanthemum recutita l. **Matricaria chamomilla**

Chrysanthemum vulgare l. **Tanacetum vulgare**

Cichorium endivia. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény kesernyés ízű levelekkel. A népi gyógyászatban használják: serkenti az epeműködést. — *cikória (kerti~), disznókék, endívia, endíviakatáng, endíviasaláta, intubus (másik féle ~), katáng (apró ~, ~kóró, kerti ~), kék (erdei~, vad~), saláta (keserű~, keserű fodor~, keserű vad~, téli~), salátakatáng, sarkantyúfű*

Cichorium intybus. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény világoskék virágokkal. Hivatalos gyógynövény: emésztést javító és vizelethajtó szer. — *bogáncskóró, cikória (mezei~, vad~), endívia (mezei~), intubus (erdei ~), jajkóró, katáng (~kóró, ~kórófű, katlankóró, mezei katáng), kávékatáng, kékvirág (útféli ~), naplegyező, naputánforgófű (napfüve, napkövetőfű, napraforduló, naprajáró, naprajárófű, napranéző, napranézőfű, naputánjárófű, naputánjáró-kóró, naputánnézőfű, naputánnézőjáró-fű), saláta (keserű vad~), sarkantyúfű*

Claviceps purpurea. Az anyarozsfélék (Clavicipitaceae) családjába tartozó, kalászos növényeken élősködő gomba. A népi gyógyászatban használják: a méhvérvést csillapítja, érszűkítő. — *anyarozs (rozsanya), bábafog, varjúkőröm*

Clinopodium vulgare (Calamintha c., Satureja v.). Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, fűszer illatú törpecserje. A népi gyógyászatban használják: görcsökkel kísért emésztési zavarok kezelésére alkalmas. — *borsfű*, *borsfűpereszlény*, *csombor (vad-)*, *pereszlény (~fű, szőrös ~)*, *szőrösfű*, *szőszősfű*, *zsálya (szőrös~)*

Cnicus benedictus (Carduus b., Centaurea benedicta). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, bogáncshoz hasonló növény. Hivatalos gyógynövény: emésztési zavarok és étvágytalanság esetén alkalmazzák, valamint sebgyógyításra is használják. — *áldottfű (áldott-tövis, kicsinytövis)*, *báracs (áldott báracs, ~kóró)*, *benedekfű (benedikta, benediktagyökér)*, *bogáncs (keserű-)*, *csükküllő (áldott ~)*, *haloványka (áldott ~)*, *pápa-fű, pápa-fűbáracs*

Cochlearia armoracia l. Armoracia rusticana

Cochlearia officinalis. A keresztesvirágúak (Brassicaceae, Cruciferae) családjába tartozó, örökzöld növény, Északnyugat-Európa tengerpartjain, valamint sós területeken honos. A népi gyógyászatban használják: emésztésjavító, vizelethajtó. — *kanálfű (kanállevelűfű, orvosi kanálfű)*, *kanáltorma*, *skorbutfű*

Colchicum autumnale. A kikericsfélék (Colchicaceae) családjába tartozó, hagymagumós növény lilás színű virággal. Hivatalos gyógynövény: bizonyos gyulladásoz bõrbetegségek, köszvény, bélrendszer gyulladása esetén alkalmazzák. — *báránka*, *bikatök(űfű)*, *brindus(virág)*, *csicsiskoma*, *csókahagyma*, *ebvirág*, *golyavirág*, *guzsalyülvirág (guzsalyvirág, guzsalyülvő)*, *kakasmandikó (őszi-)*, *kakasvirág*, *kankós (kankó, őszi kankó)*, *kígyóhagyma*, *kökörcsin (kék kikerics, kikerics, kikericsfű, őszi kék kikerics, őszi kikerics, őszi-)*, *kukucska*, *kutyadöglesztőfű*, *őszike (őszibánat, őszivirág)*, *paptök*, *prücsökkoma*, *sáfrány (őszi-)*, *sikkantyúfű (sikkantyú)*, *varjúkikerics*, *vetővirág*, *zászpa (fejes-, törpe-)*, *zászpakikerics*

Conium maculatum. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, kellemetlen, egérszagú növény. A népi gyógyászatban használják: görcsoldószert, valamint fájdalomcsillapító hatású. — *bervéng*, *bösvény(fű)*, *bürök (apró ~, büdös ~, foltos bürök, közönséges ~, mocskos ~, nagy ~, patikai ~)*, *sípfű*, *zsidópetrezselyem*

Consolida regalis (C. segetum, Delphinium c.). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény, virága sötétkék színű. Hivatalos gyógynövény: enyhe vizelethajtó. — *Dani-sarkantyú*, *farkasfű*, *kecskefű*, *kisasszonypapucs*, *lenlevelűfű*, *sarkantyú (dali ~, kék ~, mezei ~, vitézi ~)*, *sarkantyúfű*, *sarkantyútaraj*, *sarkantyúvirág (kék ~)*, *sarkasfű (sarkasvirág)*, *sarkvirág (mezei ~)*, *szarkaláb (kék ~, mezei szarkaláb, nagy ~, ~fű, ~virág, vetési ~)*, *szárnyasvirág*, *tölcserővirág*, *vitézvirág*

Consolida segetum l. Consolida regalis

Convallaria majalis. A gyöngyvirágfélék (Convallariaceae) családjába tartozó növény illatos, harang alakú virágokkal. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, szívgyengesség és szívritmuszavar esetén használható. — *gyöngyvirág (fehér ~, májusi gyöngyvirág)*, *kakukkvirág*, *szelence*, *Szent György füve*, *szentgyörgyvirág (erdei ~)*

Convolvulus arvensis. A szulákfélék (Convolvulaceae) családjába tartozó, csavarodva kapaszkodó növény. A népi gyógyászatban használják: hashajtó. — *folyó-fű (folyóka)*, *folyondár*, *haragfű*, *iszap(fű)*, *jövötény (kicsiny, kis ~, kisebb ~)*, *jövötényszulák*, *szulák (apró szulák, fulák, kis ~, mezei ~)*

Conyza squarrosa l. **Inula conyzae**

Coriandrum sativum. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, poloskaszagú növény. Hivatalos gyógynövény: termései szélhajtó és görcsoldó hatásúak, fűszer. — *belénd(fű), bolhafű, bors (kerti-), cigánypetrezselyem, csimázillatúfű, koriander (kerti koriander, vetési ~), sob-raborifű (sobrabori)*

Corydalis bulbosa l. **Corydalis cava**

Corydalis cava (C. bulbosa). A füstikefélék (Fumariaceae) családjába tartozó növény gömb alakú gumóval, kékesszürke levelekkel, fehér vagy bíborszínű virágokkal. A népi gyógyászatban használják: féregűzésre, menstruációs zavarok megszüntetésére. — *farkasalma (kerekalmájú-), farkashézaggyökér, földfüst (földfüsti, hüvelykes földfüsti), gerezdes (tavaszi ~, tavaszi ~ke), hézaggyökér, kakasláb(fű), kakassarok, keltike (odvas keltike), likasír (igazi ~), likasírfüstike, szentgyörgyvirág, üresgyökér*

Corydalis solida. A füstikefélék (Fumariaceae) családjába tartozó növény fürtös, pirosas virágzattal. A népi gyógyászatban használják: fájdalomcsillapító és epilepszia kezelésére alkalmazzák. — *bárányvirág, borsóvirág, farkasalma (kerekalmájú-), földfüst (földfüsti, hüvelykes földfüsti), kakasláb(fű), kakasmandikó, kakassarok, kakastarj, keltike (ujjas keltike)*

Cotinus coggygria (Rhus c.). A szömörcefélék (Anacardiaceae) családjába tartozó növény körte alakú terméssel és tojás alakú levelekkel. Hivatalos gyógynövény: vérnyomáscsökkentő. — *cserzőfa, parókafa, szemerke (cserszömörce, sárga cserszömörce, sárga szömörce, szömörcefa), szkumpia(fa)*

Crataegus laevigata (C. oxyacantha). A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó cserje vagy kis fa élénkpiros terméssel. Hivatalos gyógynövény: javítja a szívizom vérellátását. — *disznókörté, galagonya (cseregalagonya, ~fa, kétbibés ~, közönséges ~), galagonyacsipke, istenyümlölcse, kakasalma 'a termés', tüskefa*

Crataegus monogyna. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó cserje vagy kis fa élénkpiros terméssel. Hivatalos gyógynövény: javítja a szívizom vérellátását. — *galagonya (egybi-bés galagonya, egymagvú ~, ~fa)*

Crataegus oxyacantha l. **Crataegus laevigata**

Crocus sativus. A nőszirmfélék (Iridaceae) családjába tartozó, ősszel virágzó növény, virágja ibolyaszínű, a bibeszál három, téglapiros ágra oszlik, amelyek kiemelkednek a virágból. Hivatalos gyógynövény: nyugtató hatású, emésztést javító szer. — *fűszersáfrány, sáfrány (bécsi ~, jóféle sáfrány, kerti ~, szelíd ~, valódi ~)*

Cuminum cyminum. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, fűszeres illatú növény. A népi gyógyászatban használják: élénkítő, emésztést serkentő. — *kömény (borsoskömény, egyiptomi~, olasz~, római~)*

Cyclamen purpurascens (C. europeum). A kankalinfélék (Primulaceae) családjába tartozó növény örökzöld levelekkel és rózsaszín, lilás virágokkal. A népi gyógyászatban használják: hashajtó hatású. — *ciklámen (erdei ciklámen), disznókenyér, disznórépa, földikenyér, kunrépa, porcsfű (porcsvirág), türtszirm (ligeti ~)*

Cyclamen europeum l. **Cyclamen purpurascens****Cynanchum vincetoxicum** l. **Asclepias syriaca**

Cynodon dactylon. A pászitfűfélék (Poaceae) családjába tartozó, tarackokkal terjedő növény. Hivatalos gyógynövény: nemi betegségek gyógyítására használják. — *Bermuda-fű, csillagpázsit (közönséges csillagpázsit), daruláb, ebagyar, kankós (kankuska), kutyapázsit*

Cynoglossum officinale. Az érdeslevelűek (Boraginaceae) családjába tartozó növény bíborszínű virágokkal. A népi gyógyászatban használják: hasmenés, sebek, rándulások és reumatikus fájdalmak esetén alkalmazzák. — *árnő (orvosi ~), atlaszér (atlaszfű), atracél (kerti-, mezei-), ebnyelv (~űfű, közönséges ebnyelvűfű, orvosi ~űfű), egérszagúfű, koldustetű, kutyanyelvűfű, Vénusz ujjá*

Cytisus scoparius (Sarothamnus s., Sarothamnus vulgaris, Spartium s.). A pillangós-virágúak (Fabaceae) családjába tartozó növény hüvelyterméssel. A népi gyógyászatban használják: vérnyomás és visszér kezelésére alkalmazzák. — *jeneszter, kotronc, lencsekóró (vad-), seprű (sárga ~ke), seprűfű (kerti ~), seprűjeneszter, seprűzanót, zanót*

Daphne mezereum. A boroszlánfélék (Thymelaeaceae) családjába tartozó, illatos növény lándzsás levelekkel és orgonához hasonló virágokkal. A népi gyógyászatban használják: hólyaghúzó, szemölcspusztító hatású, krónikus bőrpanaszok esetén alkalmazzák. — *borostyán (erdei-, mezei-, piros-, vad-), boroszlán (vad-), ebfa (büdös ~), farkasborostyán, farkasboroszlán, farkasbors, farkashárs(fa), gyalogolajfa, kutyaborostyán, olajfa (földi-), tetűfa*

Datura fastuosa l. Datura metel

Datura metel (D. fastuosa). A burgonyafélék (Solanaceae) családjába tartozó, mérgező növény. Hivatalos gyógynövény: élénkítő szer és fájdalmak enyhítésére használják. — *ebszőlő (halálos bolondító-, naptámadatról hozott ~), istárj, maszlag (egyiptomi ~), mételmaszlag*

Datura stramonium. A burgonyafélék (Solanaceae) családjába tartozó növény tüskés tokterméssel. Hivatalos gyógynövény: lázzal kísért fertőzések, görcsös állapotok gyógyítására használják. — *alma (tövis-), bariska, beléndek (fehér-, tölcséres-), bikásfű, bolondító, csattanó(fű), csodafa, csodafamaszlag, csodafű (csoda), disznó (~cska, szűrés ~, tövis-, tövis-burján, tövises ~, töviskés ~), dögfű, fúvóka, maszlag (csattanó maszlag, kerti ~), pocafű, pukkantó (~fű, putyóka, putyantó), redőszírom (maszlagos ~, redővirág), számártövis*

Delphinium consolida l. Consolida regalis

Delphinium staphisagria. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény fürtös, sötétkék virágzattal. A népi gyógyászatban használják: fogfájás kezelésére és féregűzésre. — *náthafű (takony- és náthakivonófű, náthakivonófű, turhásfű), sarkvirág (féregölő ~), szarkaláb (magas szarkaláb), tetűfű (tetűölőfű, tetűölőmag, tetűrontófű, tetvesfű)*

Descurainia sophia (Sisymbrium s.). A keresztesvirágúak (Brassicaceae, Cruciferae) családjába tartozó növény szárnyasan szeldelt levelekkel. A népi gyógyászatban használják: sebek gyógyítására. — *kányafű, kányaszombor, sebforrasztófű (sebforrasztó), seprű (apró-), szófia (zsófia), szófiazsombor, zsombor (sebforrasztó ~)*

Dictamnus albus (D. fraxinella). A rutafélék (Rutaceae) családjába tartozó, erős illatú növény fehér, rózsás, ötszirmú virágokkal. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, seb és reuma kezelésére alkalmazzák. — *diktamus (erdei ~, fehér ~, hamis ~), erősfű, ezerjófű (ezerjő, kőrislevelű-~, nagyezerjófű), hímbarosarózsza (→ bazsa), kőrisezerjő, kőrislevelűfű (kőrislevelű-csemete, kőrislevelűfű), szarvasgyökérfű (szarvasgyökér)*

Dictamnus fraxinella l. **Dictamnus albus**

Digitalis lanata. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó növény fürtös virággal. Hivatalos gyógynövény: a legyengült szív teljesítményének javítására rendelik. — *gyűszűvirág (gyapjas gyűszűvirág)*

Digitalis purpurea. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó növény fürtös, pirosas virággal. Hivatalos gyógynövény: szívelégtelenség kezelésére használják. — *gyűszűfű, gyűszűvirág (kerti ~, pettyeggett ~, piros gyűszű, piros gyűszűvirág), ujjasfű (ujjfű, ujjnyifű)*

Dipsacus fullonum (D. sativus + D. sylvestris). A mácsonyafélék (Dipsacaceae) családjába tartozó magas, tüskés növény. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó és repedezett bőr kezelésére alkalmazzák. — *bogánckóró (tövises~), bogáncsvakaró, gólyahúgy (→ gólyahúgytartófü), lapu (mindenkor szomjúhozó tövises~, szomjúhozó~, tövises~), pásztorvesszője, takácsbogánckóró, takácsmácsonya, takácsvakaró, Vénusz asszony fürdője*

Dipsacus laciniatus. A mácsonyafélék (Dipsacaceae) családjába tartozó, tüskés növény. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó és repedezett bőr kezelésére alkalmazzák. — *gólyafű, gólyahúgy (→ gólyahúgytartófü), héjakút, héjakútmácsonya*

Dipsacus sativus l. **Dipsacus fullonum**

Dipsacus sylvestris. A mácsonyafélék (Dipsacaceae) családjába tartozó, tüskés növény. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó és repedezett bőr kezelésére alkalmazzák. — *gólyahúgy (→ gólyahúgytartófü), gólyakút, mácsonya (erdei mácsonya)*

Dracunculus vulgaris (Arum d.). A kontyvirágfélék (Araceae) családjába tartozó növény, levele nyíl formájú, virágzata buzogány alakú. A népi gyógyászatban használják: reuma, fekélyek, harapott sebek, bőrelősködők (tetvek, rüh) kezelésére. — *anyafű, borjúlábűfű, kígyófü, kígyótrankfű, kontyvirág, sárkányfű, sárkánygyökér, sárkánykontyvirág (közönséges sárkánykontyvirág), sárkánynyelv*

Drosera rotundifolia. A harmatfűfélék (Droseraceae) családjába tartozó növény rovarfogásra módosult levelekkel, tözegmohán, átmeneti lápokon fordul elő. Hivatalos gyógynövény: göresoldó és köhögéscsillapító hatása. — *harmatfű (kereklevelű harmatfű)*

Dryopteris filix-mas (Nephrodium filix-mas, Aspidium filix-mas). A pajzsikafélék (Dryopteridaceae) családjába tartozó, évelő páfrány. A népi gyógyászatban használják: a bélférgesség ellenszere. — *cserge, farkascserge, gilisztaűző, hímharaszt, hölgyharaszt (erdei ~), lépfű (erdei nagyobb ~), ördögborda (ördögbordájafű, ~gyökér), ördögoldal, páfrány (erdei ~, hím ~, nőstény ~), pajzsika (erdei pajzsika), perje (erdei ~), zöldfű*

Echium vulgare. Az érdeslevelűek (Boraginaceae) családjába tartozó, szőrös hajtású növény, virágzata kék. Hivatalos gyógynövény: javítja a szívműködést, élénkítő, vizelethajtó, lázcsillapító hatása. — *Alcibiuss-fű, atracél (tövises~, töviskés~, vad~), borágó (mezei~), echium, kígyószisz (közönséges kígyószisz), mérges vad harapást gyógyító fű (kígyómarást gyógyító fű), ökörnyelv (kékvirágú~, kis~, kis-űfű, köz~, mezei erdei~, mezei~, vad~), pirostűgyökér, sziszegőfű, terjékfű (terjőke), terjőkekígyószisz*

Elymus repens (Agropyron r., Triticum r.). A pászitfűfélék (Poaceae) családjába tartozó, tarackos növény. Hivatalos gyógynövény: enyhe vizelethajtó és hashajtó hatása van, bőrküüté-

sek és reumatikus panaszok esetén is alkalmazzák. — *búzalevelűfű* (*búzalevelű*), *ebgyógyító-pázsit* (*ebgyógyító*, *ebgyógyítófű*, *ebgyógyítógyökér*), *kutyaperje*, *perje* (*lábás*~, *~fű*), *tarackbúza* (*közönséges tarackbúza*), *tarack(fű)*

Ephedra distachya (E. vulgaris). A csikófarkfélék (Ephedraceae) családjába tartozó, alacsony, kétlaki, vesszős cserje piros, húsos tobozbogyókkal. A népi gyógyászatban használják: érösszehúzó, vérnyomásmnövelő, hörgőtágító. — *bogyópikk* (*európai* ~, *pikkelybogyó*), *cindrót*, *csészebogyó*, *csikófark* (*európai* ~, *közönséges csikófark*, *törpe* ~), *kazuárbokor* (*kazuárcserje*)

Ephedra vulgaris l. Ephedra distachya

Equisetum arvense. A zsurlófélék (Equisetaceae) családjába tartozó, élő haraszt. Hivatalos gyógynövény: vérzéscsillapító, összehúzó, vizelethajtó, fekélyeket és ekcémákat is kezelnek vele. — *bábafonal* (*bábafan*), *bábaguzsaly*, *bábarokka*, *békaláb*, *békarokka*, *cindrót* (*cingrát*), *csikófark*, *fenőfű*, *istennyila*, *kannamosófű* (*kannamosó*), *lófarkfű*, *macskafark*, *mosófű* (*cinmosófű*), *ónfű*, *perje*, *sikár*, *sikló(fű)*, *simítófű* (*ólomsimító*), *tálmosófű*, *zsurlófű* (*zsurló*, *mezei zsurló*)

Erica vulgaris, Ericoides vulgaris l. Calluna vulgaris

Erodium cicutarium. A gólyaorr-félék (Geraniaceae) családjába tartozó növény rózsaszínű virágokkal, amelyek hosszú, csőrszerű terméssé fejlődnek. Hivatalos gyógynövény: vérzéscsillapító hatású és sebek kezelésére használják. — *árorr*, *bürökárorr*, **bürökgémorr**, *csókaorrúfű*, *esztragorr(úfű)*, *galambláb*, *gémorr* (*büröklevelű* ~, *~úfű*), *kányaköröm*, *kócsagorr*, *órafű*, *pásztortűje*, *pörgőfű*

Eruca sativa l. Eruca vesicaria subsp. sativa

Eruca vesicaria subsp. sativa (E. sativa). A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó növény csípős magvakkal. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, és gyomorrontás esetén is alkalmazzák. — *borsmustár* (**vetési borsmustár**), *mustár* (*erdei*~, *fehér*~, *kerti*~, *kis fehér*~, *mezei*~, *vad*~), *repce*, *repcseny*

Eryngium campestre. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, bogáncsra emlékeztető, tüskés növény. A népi gyógyászatban használják: köhögés, számarköhögés, húgyúti gyulladások esetén alkalmazzák. — *átkozott-tövis* (→ *istenátkoztafa*), *bábafonal*, *ballangókóró* (*ballangó*, *tüskés ballangó*), *bocérkata*, *boszorkánykerék*, *böfögtető*, *fehértövis* (*mezei* ~), *iringó* (**mezei iringó**), *istenátkoztafa* (→ *istenátkoztafa*), *királyné asszony káposztája* (*királyné káposztája*, *királyné tüskés káposztája*), *lajtorjatiúske*, *lapu* (*mezei tövises*~), *macskatövis*, *ördögbockor*, *ördögborda*, *ördögcsokor*, *ördögkeringő*, *ördögoldal*, *ördögrokolya*, *ördögsekér*, *szamártövis* (*szamárkóró*), *százfű* (*százfűfű*, *százfűfű*), *szélhordtafű* (*szélhajtikóró*), *szűnyog-tövis*

Erythraea centaureum l. Centaurium erythraea

Erythronium dens-canis. A kikericsfélék (Liliaceae) családjába tartozó növény pirosló, ritkán fehér virágokkal. A népi gyógyászatban használják: nemi betegségek kezelésére. — *ebfoga*, *kakasmandikó* (**európai kakasmandikó**, *kakasbandikó*, *kakasbenderó*), *kankós* (*veres* ~), *nyakagyar* (*veres* ~), *tavaszi* (*piros* ~)

Euphorbia cyparissias. A kutyatejfélék (Euphorbiaceae) családjába tartozó, tejnedvet tartalmazó növény. A népi gyógyászatban használják: szemölcsök eltávolítására alkalmazható,

valamint hánytató és hashajtó. — *ebkutyatej, ebtej, euforbium, farkas-kutyatej, farkastej, kutyatej, pityusa, sármag, tejesfű*

Euphorbia lathyris. A kutyatejfélék (Euphorbiaceae) családjába tartozó, tejnedvet tartalmazó növény. A népi gyógyászatban használják: bőrgyulladások és görcsös köhögés ellen alkalmazzák. — *ebkutyatej, ebtej (nagy ~, nagyobb ~), euforbium, farkastej, hasindító (~fű, ~mag), kutyatej (hasindító kutyatej, keresztes ~, keresztlevelű ~, kerti ~), sárfű (kerti ~, kis ~, nagy sár, nagy ~), sármag (apró ~), tejesfű, ugrógyökér (ugrómag)*

Euphrasia officinalis (E. stricta + E. rostkoviana). A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó, mirigyszőrös növény. Hivatalos gyógynövény: hurutos kötőhártyagyulladás, szemhéjgyulladás, valamint a túleröltetésből származó szemfáradtság enyhítésére használják. — *eufrasia, lenvirágúfű, szálkacsék (szemvidtő ~), szemnek gyönyörúsége (mirigyes szemvidtőfű, orvosi szemvidtőfű, szemfű, szemgyógyító, szemgyógyítófű, szemnek való fű, szemöröm, szemtisztítófű, szemvidtőfű, szemvigalomfű, szemvigasztalófű)*

Euphrasia rostkoviana, Euphrasia stricta l. Euphrasia officinalis

Ficaria verna l. Ranunculus ficaria subsp. ficaria

Filipendula ulmaria (Spiraea u.). A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó, élő növény. Hivatalos gyógynövény: izzasztó és vizelethajtó tulajdonságú, reumás megbetegedések kezelésére is használják. — *bajnóca (legyező~), borvirág, kecskeszakállúfű, kőrontófű (veres~), legyező (~fű, réti ~, réti legyezőfű), Szent János kenyere, szilfalevelűfű (szilfalevelű), tündérfürt, varjúmogyoró*

Foeniculum sativum l. Foeniculum vulgare

Foeniculum vulgare (F. sativum). Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, kopasz, kékeszöld színű növény ernyővirágzattal. Hivatalos gyógynövény: nyálkaoldó, köptető, szélhajtó és szoptató anyák tejképzését elősegítő szer. — *ánizs (magyar~), ánizskapor, kapor (bécsi~, olasz~, római~), kömény (bécsi~, édeskömény, kerti~, nagy~, német~, olasz~)*

Foenum-graecum officinale l. Trigonella foenum-graecum

Fragaria vesca. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó, indás, élő növény. Hivatalos gyógynövény: enyhe hasmenéses megbetegedések kezelésére, és a száj nyálkahártyájának gyulladása esetén használják. — *bagolyeper, csattogó, eper (csattogó ~, csúcsos ~, ~fű, erdei ~, földi ~, földi ~fű, kerek ~, pumi ~), eperillatúfű, leányeper, szamóca (csattogó ~, erdei szamóca, földi eper~)*

Frangula alnus (Rhamnus f.). A varjútövisfélék (Rhamnaceae) családjába tartozó, magas bokor vagy kis fa, húsos termése először piros, éretten feketés-lilás. Hivatalos gyógynövény: vértisztításra használják. — *büdösfá, cseresznye (büdös~, vad~), ebsefa, égerfa (fekete~), haraszt(fa), kökény (festő~), kutyabenge (közönséges kutyabenge), kutyafa, varjúhágó*

Fraxinus excelsior. Az olajfafélék (Oleaceae) családjába tartozó fa, levélrügyei feketék. A népi gyógyászatban használják: enyhe vizelethajtó. — *kőris (büdös ~, бүдös ~fa, hegyi ~, hegyi ~fa, ~bokor, ~fa, magas kőris, magas ~fa, magyarországi ~fa, nagyobb ~fa), sebfa*

Fraxinus ornus. Az olajfafélék (Oleaceae) családjába tartozó, lombhullató fa. Hivatalos gyógynövény: enyhe hashajtó, amelyet például aranyér, végbélrepedés gyógyítására használnak. — *kőris (~fa, vad~, virágos ~, virágos ~fa), mannakőris(fa)*

Fumaria officinalis. A füstikefélék (Fumariaceae) családjába tartozó növény kékesszürke levelekkel és sötétpiros, sarkantyús virágokkal. Hivatalos gyógynövény: görcsoldó hatású, székrekedés és krónikus börgyulladás kezelésére használják. — *földepe, földfüst (földfüsti, földfüstike, füstike, orvosi füstike)*

Galega officinalis. A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó növény fehér vagy világoskék fürtökben nyíló virágokkal. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, lázcsillapító, féregűző, vércukorszint csökkentő hatású. — *csókabuk, gálga (kecskere ~), gálya, kecskegálya, kecskehere, kecskeruta (gyógyító ~, orvosi kecskeruta), pestisölő*

Galeopsis ladanum. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, lándzsás levelű növény piros virágokkal. Hivatalos gyógynövény: főleg tüdővész és asztma gyógyítására használják. — *foganótt (~fü, veres ~), kender (~fü, kenderikefü, kenderkefü, piros kenderkefü, veres ~fü), macskaméz*

Galium aparine. A buzérfélék (Rubiaceae) családjába tartozó, lágyszárú növény. A népi gyógyászatban használják: vértisztító, vizelethajtó, bőrpanaszok esetén alkalmazzák. — *galaj (ragadós galaj), ragadófü, ragadvány (ragadály, ragadomány)*

Galium odoratum (Asperula odorata). A buzérfélék (Rubiaceae) családjába tartozó növény csillagszerűen elhelyezkedő levelekkel. Hivatalos gyógynövény: keringésjavító, vizelethajtó, gyulladáscsökkentő, görcsoldó és nyugtató hatása is van. — *csillagszívű, erdeimester, érdeske, galaj (illatos ~), májfü (csillagmáj, csillagos ~), májusfü, müge (szagos müge), ragadófü, szívfü*

Galium verum. A buzérfélék (Rubiaceae) családjába tartozó növény örvökben álló levelekkel. Hivatalos gyógynövény: vérzéscsillapító, vizelethajtó szer, bőrpanaszok és sebek kezelésére is használják. — *báronyburján, báronyvirág, galaj (tejoltó galaj), kásafű, kásaorbánc, Szent Antal tüze fü (Szent Antal virága, Szent Antal fü), Szent Iván virága (Szent Iván fü), Szent János virága, tejsugorítófü (tejaltató, tejoltófü)*

Genista tinctoria. A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó félcserje, sárga fürtvirágzata van. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, reuma és köszvény esetén alkalmazható. — *festőfü (festővirág, sárga ~, sárga festővirág), festőrekettye, gálna (~fa, ~fabokor), iglice (tövistelen ~), nyúlrekettye, pogányékesség, rekettye(fa)*

Gentiana cruciata. A tárnicsfélék (Gentianaceae) családjába tartozó növény kék színű virággal. A népi gyógyászatban használják: veszettség kezelésére. — *dancia(gyökér), disznógyógyítófü, encián(fü) gencián(gyökér), Gencius király füve, gorika, keresztesfü (keresztesgyökér, keresztformájúfü), keresztfü, kígyófü, kígyónyelv(fü), kígyótárnics, likanc, likasír, lyukacsgyökerűfü (lyukacsosgyökér, lyukacsosgyökerűfü), Szent Ilona asszony füve (Szent Ilona füve), Szent László király füve (Szent László füve), Szent László-tárnics, tárnics (keresztes tárnics)*

Gentiana lutea. A tárnicsfélék (Gentianaceae) családjába tartozó, erőteljes gyöktörzsű, évelő növény, Közép- és Dél-Európa hegyvidékein fordul elő. Hivatalos gyógynövény: emésztési panaszok esetén, lázcsillapításra és féreghajtásra használják. — *dancia(gyökér), encián(fü), földpe, gencián(gyökér), Gencius király füve, keserűgyökér (keserűgyökerűfü), ördögmeze, Szent Ilona asszony füve (Szent Ilona füve), Szent László király füve, tárnics (orvosi ~, sárga tárnics)*

Geranium columbinum. A gólyaorrfélék (Geraniaceae) családjába tartozó növény, termése gólyacsórhöz hasonló. A népi gyógyászatban használják: hasmenés, belső vérzések esetén alkalmazzák. — *daruorrúfű* (*daruorrúvirág*), *galambfű*, *galambgerely*, *galambláb*, **galambláb-gólyaorr**, *gerely*, *gólyacsőr*, *gólyaköröm*, *gólyaorrfű*, *varjúláb(fű)*, *vérállatófű*

Geranium macrorrhizum. A gólyaorrfélék (Geraniaceae) családjába tartozó növény, termése gólyacsórhöz hasonló. Hivatalos gyógynövény: hasmenés, belső vérzések esetén alkalmazzák. — *banyómuszkáté*, *esztragorr* (*havasi illatozó ~*), *gólyacsőr*, *gólyaorr* (**illatos gólyaorr**)

Geranium robertianum. A gólyaorrfélék (Geraniaceae) családjába tartozó, kellemetlen szagú növény. A népi gyógyászatban használják: hasmenés, belső vérzések esetén alkalmazzák. — *forrasztófű*, *gerely* (*bakbúzű ~*), *gólyacsőr*, *gólyafű* (*jószagú ~*), *gólyaorr* (**nehézszagú gólyaorr**), *gólyaorrfű* (*szagos ~*), *muskáti* (*muskáta*), *Szent Róbert füve*

Geranium sanguineum. A gólyaorrfélék (Geraniaceae) családjába tartozó növény piros virágokkal. A népi gyógyászatban használják: hasmenés és vérzések, valamint nehezen gyógyuló sebek kezelésére alkalmazzák. — *csókaláb*, *gerely* (*rózsás ~*), *gólyacsőr*, *gólyaorr* (**piros gólyaorr**), *varjúláb*, *vérállatófű*

Geum urbanum. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó növény sárga virágbugákkal. Hivatalos gyógynövény: hasmenés, emésztési bántalmak esetén használják, valamint toroköblítő szer. — *benedekfű* (*Szent Benedek füve*), *ciklász* (*szegfűszagú ~*), *gyömbéresgyökér* (**erdei gyömbérgyökér**, *gyömbérgyökér*, *közönséges gyömbérgyökér*), *hályogfű*, *nyúlszem*, *szegfű* (*erdei-*, *erdei vad-*, *vad-*), *szegfűszagúfű* (*szegfűgyökér*, *szegfűszagúgyökér*, *szegfűszagúgyökerűfű*), *világgyógyító*

Glechoma hederacea (Glechoma h.). Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, kúszó növény kékesibolya színű, virágos hajtásokkal. Hivatalos gyógynövény: vértisztító, vizelethajtó, köptető hatású, gyomor- és bélhurut, illetve enyhe légúti betegségek ellen alkalmazzák. — *borostyán* (*apró földi-*, *földi-*, *földön futó-*), *folyófű*, *katonapetrezselyem*, *mátrafű* (*kerek mátra*, *kerek mátrafű*), *Nándor-fű* (*kerek ~*), *pénzlevelűfű*, *repkény* (*földi ~*, **kerek repkény**, *kétiksz ~*), *szulák*

Glechoma hederacea l. Glechoma hederacea

Glycyrrhiza glabra. A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó, édes rizómájú növény. Hivatalos gyógynövény: gyakran alkalmazzák köhögéscsillapító készítményekben, gyulladáscsökkentő hatása van. — *cukorkóro*, *csajkavirág*, *édesfa*, *édesgyökér* (**igazi édesgyökér**, *édesgyökerűfa*, *édesgyökerűfű*), *édeslevelűfű*, *higviric* (*édes ~*, *édes likviricia*, *gliceriza*, *likviricia*), *kesorümagúfű*, *ördögoldal*, *pénzlevelűfű* (*édesgyökerű ~*, *pénzlevelű édesfű*), *Szent János füve*, *Szent János gyökere*

Gnaphalium tomentosum l. Antennaria dioica

Gratiola officinalis. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó növény fűrészkes, mirigyesen pontozott levélkéekkel. A népi gyógyászatban használják: erős hashajtó szer. — *csikorgófű* (*csikorka*, **orvosi csikorgófű**, *orvosi csikorka*, *réti csikorka*), *epefű*, *földepe*, *ínnújtófű*, *istenharagja*, *istenkegyelme(fű)*, *kegyelemfű*, *köszvényburján*, *paprika* (*vad-*), *sár ellen való fű*

Hedera helix. Az aráliafélék (Araliaceae) családjába tartozó, örökzöld, légygökereivel kapaszkodó növény. Hivatalos gyógynövény: köptető és görcsoldó hatású, paraziták okozta bőrbetegségeket és reumatikus panaszokat gyógyítanak vele. — *bervéng, borostyán* (~fa, **erdei borostyán**, *fái* ~, *fárafutó* ~, *folyó* ~, *földi* ~, *földi folyó* ~fű, *közönséges* ~), *folyófű, repkény*(fa), *repkényborostyán, szárcsafű* (erdei ~)

Helianthus annuus. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény sárga fészekvirággal. A népi gyógyászatban használják: sebek, ill. vénagyulladás kezelésére alkalmazzák. — *naputánforgófű* (*közönséges napraforgó, napraforduló, napraforgónap-virág, napraforgóvirág, naputánforduló-virág, naputánforgó-virág, napvirág, természetett napraforgó*)

Helleborus dumetorum subsp. dumetorum. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény, virágai többnyire magányosak. A népi gyógyászatban használják: hashajtó, féregűző, menstruációs panaszok esetén is alkalmazzák. — *hunyor* (*berki* ~, **kisvirágú hunyor**)

Helleborus foetidus. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó, áttelelő növény. A népi gyógyászatban használják: hashajtó, féregűző, menstruációs panaszok esetén is alkalmazzák. — *gálna*(fű), *hunyor* (**büdös hunyor, télizöld** ~), *paponya* (*büdös* ~)

Helleborus niger. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó, áttelelő növény lila virágokkal. A népi gyógyászatban használják: szívgyógyszer. — *hunyor* (*fehér* ~, **fekete hunyor**, *hegyi fekete* ~), *karácsonygyökér, kígyófű, Krisztus-virág, paponya* (*tavaszeleji* ~), *rózsa* (*karácsonyi*~), *üröm, zászpa*

Helleborus purpurascens. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó, pirosuló virágú növény. A népi gyógyászatban használják: szívgyógyszer. — *forrasztófű, hunyor* (*piros* ~, **pirosuló hunyor**), *kígyófű* (*kígyógyökér*), *ökörsem, ördögfű, paponya, paptök* (*fagyöke* ~e), *tavaszeleji, zászpa*

Helleborus viridis. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó, zöld virágú növény láb alakú levelekkel. A népi gyógyászatban használják: puffadás ellen, és szoptató anyák számára a tejtermelés fokozására. — *hunyor* (*nyugati* ~, **zöld hunyor**), *paponya* (*zöld* ~, *tavaszeleji* ~)

Hepatica nobilis (H. triloba, Anemone h.). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó, kék virágú növény. Hivatalos gyógynövény: máj- és epebetegségek kezelésére használják. — *bokor alatt kucorgó, ibolya* (erdei~, *kék*~), *kakukkbolya, kékilonka, májfű* (*háromkaréjú* ~, *máj együgyű virág, májvirág, nemes* ~, **nemes májvirág**), *mogyoróalja*(fű), *ökörsem, szívűfű, szőröske, viola* (erdei~, *szőrös*~)

Hepatica triloba l. Hepatica nobilis

Heracleum sphondylium. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, kellemetlen szagú növény. A népi gyógyászatban használják: köhögés, megfázás, emésztési panaszok, fekélyek esetén alkalmazzák. — *bárcs, császárgyökér, farkastalp, libaláb*(úfű), *medveköröm, medvelapu, medvetalp* (*fehértvirágú* ~, *közönséges medvetalp*, ~fű, *terjedelmes* ~, *termetes* ~), *medvetapsír, mestergyökér, némettövis, saláta* (*keserű*~), *tapsír, tehénpaszternák*

Herniaria glabra. A szegfűfélék (Caryophyllaceae) családjába tartozó, világoszöld, a földön elterülő, gyéren szőrözött növény. Hivatalos gyógynövény: görcsoldó és vizelethajtó. —

porcika (*kopasz porcika*, *sima* ~), *porcsfű* (*kis* ~), *porcsin* (*kis*~), *szakadást gyógyító fű* (*szakadást gyógyító*), *tökösséggyógyító* (*tökösség ellen való fű*)

Herniaria hirsuta. A szegfűfélék (Caryophyllaceae) családjába tartozó, szürkészöld, szúrós szőrökkel borított növény. Hivatalos gyógynövény: görcsoldó és vizelethajtó. — *porcika* (*borzas porcika*), *sülyfű*

Hibiscus moschatus l. **Abelmoscus moschatus**

Hieracium murorum (**H. silvaticum**). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, sűrűn mirigyes növény. A népi gyógyászatban használják: bélhurut és légúti betegségek kezelésére. — *békavirág*, *borjúfű*, *cikória*, *egérfül*, *hølgymál* (*erdei hølgymál*, *kőfali* ~), *ølyvfű* (*ølyv madár füve*), *raponc*, *saláta* (*erdei nagy*~), *szørøsfű*, *kék* (*vad*~)

Hieracium pilosella. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, hosszú, leveles indájú növény, a tölevélrózsa lándzsás leveleit szørøk borítják. A népi gyógyászatban használják: bélhurut és légúti betegségek kezelésére. — *békavirág*, *egérfül* (~fű, *kisebb* ~fű, *kis* ~), *egérfülhølgymál*, *héjafű*, *hølgymál* (*ezüstøs hølgymál*), *nyúlfüle*, *ølyvfű*, *pimpó*, *raponc*, *szørøsfű*, *tyúkbegy*

Hieracium silvaticum l. **Hieracium murorum**

Hippophaë rhamnoides subsp. carpatica. Az ezüsthéfélek (Elaeagnaceae) családjába tartozó, tövises, kétlaki bokor vagy kis fa ezüstszørke levelekkel, és sárga vagy narancsvørös terméssel. A népi gyógyászatban használják: meghűléses megbetegedések, lázzal járó fertözések esetén. — *homoktøvis* (*kárpáti homoktøvis*), *løbenge* (*ebfaképű* ~)

Hyoscyamus niger. A burgonyafélék (Solanaceae) családjába tartozó növény piszkossárga virággal, amely közepen lilás színű. Hivatalos gyógynövény: görcsoldó, nyugtató- és fájdalomcsillapító. — *álmofű*, *belénd* (~fű, *bolondító* ~fű, *erdei* ~, *fekete* ~fű), *beléndek* (*bolondító beléndek*, *csalmás* ~), *bølény* (~lapu, ~virág), *bølényfű*, *bølénymag*, *bølømbika*, *bolondító*, *bolondítófű*, *boszorkányfű*, *csábítófű*, *csalmatok* (*bolondító* ~), *csodamag* (*csodabab*), *dizsnøbab*, *fogbilinty*, *halyag* (*vereshølyag*), *ørdøgfű*, *tyúkmegeg*

Hypericum perforatum. Az orbáncfűfélék (Hypericaceae) családjába tartozó növény citrom illatú, sárga virágokkal. Hivatalos gyógynövény: depresszió és ideges nyugtalanság kezelésére alkalmas. — *csengøfű* (*csengøvirág*, *kis* ~), *hetvenhétlyukúfű*, *jézusfüve*, *linka* (*csengø* ~), *lyukaslevelűfű*, *orbáncfű* (*lyukaslevelű* ~, *közønséges orbáncfű*, *orbáncvirág*), *vérfű*

Hyssopus aristatus l. **Hyssopus officinalis**

Hyssopus officinalis (**H. aristatus**). Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, jellegzetes illatú, keskeny, lándzsás levelű félcserje. Hivatalos gyógynövény: rekedtség, garat- és fogínygyulladás esetén torokøbløgetésre használják. — *izsóp* (*egyházi* ~, *erdei* ~, *hegyi* ~, *kertbeli* ~, *kerti izsóp*, *klastromi* ~, *mezei* ~, *réti* ~)

Inula conyza l. **Inula conyzae**

Inula conyzae (**I. conyza**, **C. squarrosa**). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény lándzsás vagy hosszúkás levelekkel. A népi gyógyászatban használják: „Thorok gijk ellen io”, „Sargafagot el űz” (Beythe 89). — *bolhafű* (*bolhahalál*), *bolhaøløfű* (*bolhaűzøfű*), *csimázfű*, *ebsem*, *kønizs* (*berzedt* ~), *peremizs* (*erdeiperemizs*, *közønséges* ~), *sertecsek*, *szárazfű*, *szűfű*, *szurokfű*

Inula helenium. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, magas termetű, évelő növény, Dél- és Délkelet-Európától Közép-Ázsiáig honos. Hivatalos gyógynövény: serkenti az emésztést, köptető, epe- és féreghajtó szer. — *alantgyökér, enula, imola, örvényfű (nagy örménygyökér, örménygyökér, örvény, örvénygyökér), örvénysertecsek, peremizs (pompás ~), sertecsek*

Iris germanica. A nőszirmfélék (Iridaceae) családjába tartozó, vastag, rövid rizómás növény. Hivatalos gyógynövény: köptető és köhögéscsillapító szer. — *liliom (kék~), nőszirm (kék nőszirm, kerti ~, pompás ~)*

Juniperus communis. A ciprusfélék (Cupressaceae) családjába tartozó, oszlop alakú cserje kékesfekete bogyóterméssel. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, méregtelenítésre és ízületi betegségek kezelésére használják. — *boróka (közönséges boróka), borostyántüske, borovicska (→ borovnyica), borsfenyő, búsfenyő (→ lucfenyő), fenyő (apró~, töviskés~), fenyőciprus (mezőn termő magas ~), gyalogfenyőboróka, gyalogfenyő(fa), szemerke*

Knautia arvensis (Scabiosa a.). A mácsonyafélék (Dipsacaceae) családjába tartozó, szőrös növény, virágai ibolyakékek. A népi gyógyászatban használják: krónikus bőrbetegségek, köhögés és torokgyulladás kezelésére alkalmazzák. — *fekélyfű, gerentfű, kavkázfű, kelésfű, koszfű, pézsmafű, rühfű (nagyobb ~, rüh ellen való fűrösztő fű), sennyedékfű (sennyedék ellen való fű), seprűfű, sikkantyú (mezei ~), szőröske (szöszkefű), varfű (mezei varfű, var ellen való fűrösztő fű, vargyógyítófű)*

Lamium album. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, csalánra emlékeztető növény. Hivatalos gyógynövény: vérzéscsillapító, légúti, húgyúti hurutok kezelésére, felszínes bőrgyulladások enyhítésére használják. — *árvacsalán (fehér árvacsalán), csalán (holt~, szelíd~), méhfű, méhvirág, meténg, tátkanaf (fehér ~)*

Lappa major l. Arctium lappa

Laurus nobilis. A babérfélék (Lauraceae) családjába tartozó, örökzöld cserje vagy fa fűszeres illatú levelekkel, a Földközi-tenger vidékén honos. Hivatalos gyógynövény: étvágy- és emésztésserkentő szer, fűszer. — *babér (~fa, babka, babkalevél 'a levél', közönséges ~fa, közönséges babér, nemes ~fa), bájfű(fa), borostyán, boroszlán, laurus (laurfa), lürbörfa, repkény(fa)*

Lavandula angustifolia (L. officinalis, spica p.p.). Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, alacsony, erős illatú cserje. Hivatalos gyógynövény: nyugtalanság, idegkimerültség, alvászavarok és migrén esetén használják. — *levendula (angol ~, keskenylevelű ~, kisebb igaz ~, nőstény ~, orvosi levendula, szagos ~, valódi ~)*

Lavandula spica (L. angustifolia + latifolia). Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, erős illatú cserje. A népi gyógyászatban használják: alvászavarok és migrén esetén. — *levendula (széleslevelű levendula), nárdus (hamis ~, német ~, olasz ~), spikanárd*

Leonurus cardiaca. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, magas, szőrös évelő növény, fűzészertű, rózsaszín virágokkal. Hivatalos gyógynövény: enyhe vérnyomáscsökkentő, görcsoldó és méhösszehúzó hatású. — *gyöngyajak (szúrós gyöngyajak), gyöngyhím (szúrós ~), lúdláb(fű), oroszlánfark, peszérce (kisebbik fekete ~), szívű, szívgyógyító (erősítőfű, szívverősítő), torokgyíkfű*

Lepidium campestre. A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó növény lándzsás levelekkel. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó hatású. — *borsocska* (nagy ~fü), *mustár* (vad~), *palackafű* (*palackfű*), *tarsóka* (mezei ~), *temondádfű* (*temondád*), *torma* (vad~), *zsázsa* (*mezei zsázsa*)

Lepidium latifolium. A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó növény lándzsás, vékony levelekkel. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó hatású. — *borostyán-levelűfű*, *borserejűfű* (*borsosfű*), *mustár* (fü), *reték* (erdei~, erdei mezei vad~, erdei vad~), *szé-
pítőfű*, *torma* (erdei~, mezei~), *zsázsa* (kerti ~fü, nagy ~, nagy ~fü, **széleslevelű zsázsa**, ~fü)

Lepidium sativum. A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó, karéjos levelű növény. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó hatású, főként fűszernövény. — *részuska*, *salátatorma*, *torma* (kerti ~fü), *zsázsa* (**kerti zsázsa**, *kis ~fü*)

Leucanthemum vulgare (Chrysanthemum l.). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény, a virágzatokban a szélső nyelves virágok fehérek, a középső, csöves virágok aranyárgák. A népi gyógyászatban használják: légúti megbetegedések, idegesség, külsőleg pedig sebek kezelésére. — *aranyvirágúfű*, *margitvirág* (**réti margitvirág**), *ökörsem* (erdei ~, *fehér virágú ~űfű*, ~űfű, ~virág), *ökörsemaranyvirág*, *pipitér*, *sárgavirág*(űfű), *szászorszép* (*nagyobb ~virág*, ~virág), *Szent János füve*, *Szent János virága*, *ürömrózsa*

Levisticum officinale. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, aromás illatú növény. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó hatású, valamint emésztési bántalmak enyhítésére használják, fűszer. — *lestyán* (~fü, *orvosi ~*), *levestikon*(fü), *löböstök* (*orvosi ~*), *petrezselyem* (vad~)

Ligustrum vulgare. Az olajfafélék (Oleaceae) családjába tartozó cserje. A népi gyógyászatban használják: bőrkezelésre. — *csonf*a, *fagyalfa* (*fagyal*, **közönséges fagyal**, *vesszős fagyal*), *madárhúr*, *tintabogyóbokor*, *varádics* (vad~), *vasbogyófa*

Linaria vulgaris. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó, kékesszürke, keskeny, lándzsás levelű növény. A népi gyógyászatban használják: máj- és epebántalmak kezelésére, hashajtó és vizelethajtó szer. — *angyalrúgtafű*, *asszonylen*, *békaláb*, *békalen*, *fagyökerűfű*, *gyujtoványfű* (*gyujtovány*, **közönséges gyujtoványfű**), *gyujtoványlen*, *gyujtoványpintyő*, *húgyosfű*, *kacsaszáj* (vad~), *len* (vad~), *lenlevelűfű*, *Mária lenje*, *oroszlánszáj* (*lenlevelű~*), *pintyő*, *sarkantyú* (*sárga ~*), *tátika* (*tátincs*, *tátogató*, *tátogató*, *vadtátos*), *vizeletindítófű*

Lippia citriodora, Lippia triphylla l. Aloysia triphylla

Lycopodium clavatum. A korpafüfélék (Lycopodiaceae) családjába tartozó, kúszó szárú, örökzöld növény íves oldalhajtásokkal. Hivatalos gyógynövény: görcsoldó, nyugtató, vérzscsillapító, sebgyógyító. — *bakszakáll*, *boszorkányliszt*, *farkasköröm*, *farkasnyom*, *farkastalp*, *farkastop*, *fenyő* (*földönfolyó~*), *korpafű* (**kapcsos korpafű**), *kutyalánc*, *medvetalp*, *moh* (*földönfolyó~*, *kapcsos~*)

Lycopus europaeus. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, széles, lándzsás levelű növény. A népi gyógyászatban használják: pajzsmirigy-túlműködés enyhébb eseteinek kezelésére. — *cigányfű* (*cigányburján*), *farkasláb*(fü), *farkastalp*(fü), *kínafű*, *pemete* (*vízi ~*), *peszerce* (*vízi peszerce*)

Majorana hortensis, Majorana vulgaris l. Origanum majorana

Malva neglecta (M. rotundifolia). A mályvafélék (Malvaceae) családjába tartozó növény lilás virágokkal. Hivatalos gyógynövény: összehúzó tulajdonságú. — *bábakalács (bábabéles), bélekenyér, haslágýtőfű, istenkecipőja, madárpogácsa, mályva (apró ~, kerek ~, kereklevelű ~, sajtos ~, úti ~), nádralap (kerek ~), papsajt (kerek ~, kis ~), papsajtmályva*

Malva rotundifolia l. Malva neglecta

Malva silvestris l. Malva sylvestris

Malva sylvestris (M. silvestris, M. glabra). A mályvafélék (Malvaceae) családjába tartozó növény vastag gyökérrel és rózsaszín virágokkal. Hivatalos gyógynövény: gyulladáscsökkentő, bőrpuhító, felső légutak, illetve a garat irritációjának kezelésére használják. — *haslágýtőfű, madárpogácsa, mályva (erdei mályva, köz~, vad erdei ~), mályvarózsa (erdei ~, vad~), nádralap (kerek ~), papsajt (erdei ~, nagy ~), Szent Simeon füve*

Mandragora officinarum (M. vernalis). A burgonyafélék (Solanaceae) családjába tartozó, halványlila virágú növény. A népi gyógyászatban használják: depresszió, szorongás, álmatlanság esetén alkalmazzák, fájdalomcsillapító. — *álomfű, álmhozófű, alraun, bolondfű, boszorkánygyökér, elalutófű, embergyökér, mandragóra (tavaszi mandragóra), nadragulya (altató~, hím~, nagy~, nőstény~, olasz~), szerencsegyökér*

Mandragora vernalis l. Mandragora officinarum

Marrubium vulgare. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, molyhos hajtásrendszerű növény. Hivatalos gyógynövény: étvágytalanság, emésztési panaszok, légúti gyulladások, ekcéma kezelésére használják, hashajtó és lázcsillapító. — *keserűfű, macskanádrafű, mátrafű (fekete mátra), pemetefű (fehér pemete, fehér ~, orvosi pemete, orvosi pemetefű), peszérce (fehér ~, ~fű, szagos ~)*

Matricaria chamomilla (Chrysanthemum recutita, M. recutita). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, illatos növény. Hivatalos gyógynövény: gyulladáscsökkentő, fájdalomcsillapító, fertőtlenítő, sebgyógyulást elősegítő és görcsoldó hatású. — *anyafű, bába-virág, kamilla (kis ~, ~virág), kamillapitétér, katóka, mátrafű, méhanyafű (→ anyaméhfű), metterfű, péra (perefűvirág), pipitér, székfű (kerti ~, közönséges ~, mezei ~, nemes ~, orvosi székfű, székvirág), teafű*

Matricaria recutita l. Matricaria chamomilla

Melilotus officinalis. A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó, csüngő virágú növény. Hivatalos gyógynövény: a láb elnehezülésével járó vénabetegségek, lábszárizomgörcs, viszketési inger, duzzanatok, illetve aranyér esetén használják. — *campaniakoszorú, dohányvirág, dutkóró (búskóró), katáng (sárga~), királyfű, királyné asszony káposztája (királyné káposztája), kőhere, lóhere (nagy ~, sárga ~), medvefű, mézkerep (patikai ~), molyfű, sárkerep (sárkerék), somkóró (orvosi somkóró, ~fű, sonkolykóró), somkórólóhere*

Melissa officinalis. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, apró levelű, citrom illatú növény. Hivatalos gyógynövény: nyugtató, görcsoldó, szélhajtó, gyomor- és bél-, valamint szívpanaszok kezelésére használják, fűszer. — *anyaméhfű, citromfű (orvosi citromfű), macskaméz, mátrafű (igaz ~), méhekszeretőfű, méhfű (kerti ~), méhvirág, melissza (citromszagú ~, ~fű), méregnyomófű, mézelke, mézelkemézgáncs, mézfű (citromszagú ~, kerti ~, mézvirág), mézjáncs*

Melittis melissophyllum. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, aromás illatú növény. A népi gyógyászatban használják: nyugtató, görcsoldó, szélhajtó. — *citromfű (vadcitrom, vad~), csalán (erdei~, jószagú~), dobronika, méhekszeretőfű (méhektartófű), méhfű (déli méhfű, erdei ~), mézelke (édes ~, jó és igaz ~), mézgáncs, mozsárvirág (édes ~)*

Mentha aquatica. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, aromás illatú növény. A népi gyógyászatban használják: gyomor-, bél- és epepanaszok, illetve menstruációs fájdalmak kezelésére. — *angyélika, menta (vízi menta, fekete ~), saláta (téli~), torna (vízi~)*

Mentha x piperita. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, erősen aromás illatú növény. Hivatalos gyógynövény: a gyomor és a belek, valamint az epehólyag és az epeutak görcsökkel járó panaszai esetén használják. — *angyélika, borsmenta, menta (angol ~, borsos ~, édes illatú kerti ~, elmeindító házi ~, házi ~)*

Mentha pulegium. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, aromás illatú növény. Hivatalos gyógynövény: felfúvódással és görcsökkel járó emésztési zavarok, máj- és epepanaszok esetén használják. — *angyélika, bolhaölőfű, borbélycsombor (borbélyfőmosócsombor), borbélypolaj, csombor (vad~), csombormenta, köszvényfű, köszvénymenta, polaj(fű), polajmenta, putnokfű (putnok)*

Menyanthes trifoliata. A vidrafüfélek (Menyanthaceae) családjába tartozó, kúszó gyökertörzsű vízinövény. Hivatalos gyógynövény: használják a gyomornedvek termelődésének serkentésére, étvágytalanság, teltségérzet és puffadás esetén is alkalmazzák, korábban gyakori lázcsillapító volt. — *bolyhosvirág, elecke (vízi ~), háromlevelűfű (keserű ~), hideglelésfű, keserűfű (háromlevelű~), lóhere (keserű~), vidraelecke, vidrafű (keserű ~)*

Misopates orontium (Antirrhinum o.). A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó növény, szára érdes, levelei keskenyek, a virágok nyitott szájhoz hasonlóak. A népi gyógyászatban használják: daganatokra, sebekre teszik. — *borjúfejűfű, borjúorrűfű, ebfejűfű, halálfejecske, kutyócska (kutyóka), len (mezei vad~), oroszlánszáj (~virág, vetési oroszlánszáj), orrosfejűfű, pinyó (gúnyás ~)*

Morus alba. Az eperfafélék (Moraceae) családjába tartozó fa fehéres, rózsaszínes termésel. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, köptető, vérnyomáscsökkentő. — *eper (~fa, fái ~, fehér eperfa, fehér gyümölcsű ~fa), selyemeperfa, szeder (fái ~, fehér gyümölcsű ~fa, ~fa)*

Morus nigra. Az eperfafélék (Moraceae) családjába tartozó fa fekete, zamatos gyümölcs-csel. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, köptető. — *borszeder, eper (fekete eperfa, savanyú ~fa), szeder (fái ~, fekete ~fa, ~fa, török ~, török ~fa, vörös ~fa), szedereperfa*

Nasturtium officinale l. Rorippa nasturtium-aquaticum

Nepeta cataria. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, citrom illatú növény. A népi gyógyászatban használják: meghűléses betegségek és emésztési zavarok csillapítására. — *csipkepityty, csombor (erdei ~), macskacsipkepityty, macskafű, macskamenta (erdei ~, illatos macskamenta), macskamézelke, macskaméz(fű), macskanádra(fű), mátrafű, menta (erdei fehér ~, erdei hegyi ~, erdei ~, hegyi ~)*

Nephrodiium filix-mas l. Dryopteris filix-mas

Nerium oleander. A meténgfélék (Apocynaceae) családjába tartozó, tejnedvet tartalmazó cserje, a Földközi-tenger vidékén honos. A népi gyógyászatban használják: szívgyógyszer. —

babérrózsa, borostyánrózsa, leánder (oleánder), oleándertorokrojt, rózsa (laurusfalevelű-~), torokrojt

Ocimum basilicum. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, fűszer illatú növény. Hivatalos gyógynövény: gyomor- és bélpanaszok, valamint a húgyutak megbetegedéseinek kezelésére használják, fűszer. — *bazsalikomfű (bazsalikom, kerti bazsalikom, szelíd bazsalikom), bisziókfű (bisziók)*

Ononis spinosa. A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó, tövises növény, a virágok színe rózsaszíntől a fehérig változhat. Hivatalos gyógynövény: vízajtó, köszvény, reumatikus fájdalmak és krónikus bőrgyulladások kezelésére használják. — *ekeakadály, eketaratófű (ekenyűg), giliceökörögűs, iglice (~tövis, ~tüske, tövises iglice), macskatövis (macskatücsök), ökörgűs, ökörhús, szamárgyönyörűség, szamártövis*

Onopordum acanthium. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény tüskésen fogazott levelekkel, és bíborrózsaszín virágokkal. A népi gyógyászatban használják: emésztésvajító szer, epebántalmak és köhögés ellen alkalmazzák. — *bogáncskóró (fehér ~, szöszös ~), bordon (fehérhátú ~), fehértövis (fehérhátútövis), iglice, lapu (fehérhátú-, tövises-, töviskés~), ráktövis, szamárbogáncs (közönséges ~), szamártövis*

Ophioglossum vulgatum. A kígyónyelvfélék (Ophioglossaceae) családjába tartozó növény keskeny, hosszú levéllel. A népi gyógyászatban használják: sebgyógyító. — *kígyónyelv (egylevelű ~, ~fű, közönséges kígyónyelv), Szent György füve*

Orchis morio. A kosborfélék (Orchidaceae) családjába tartozó növény két, föld alatti, hosszúkas gyökértörzssel. Hivatalos gyógynövény: hasmenés elleni szer, gyomorégéssel járó emésztőszervi problémák esetén használják. — *agárfű (emberevő ~), agárkosbor, agármonyfű, bergőburján, boszorkányvirág, bozsor (~virág, borzsalék), ebmonyfű, embererő(fű), kökercsin (piros~), kosbor (~fű, kosbőr, kosbőrfű), kosmonynősző, meresztőfű, nőszőfű, pernyike, rókamony, tehéncsecs, túróvirág, vitézfű (erdei ~)*

Origanum dictamnus. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, aromás illatú cserje, Krétán honos. A népi gyógyászatban használják: gyomor- és bélműködési zavarok, menstruációs panaszok, szájból fellépő gyulladások kezelésére, fűszer. — *diktamus (krétai ~), ezerjófű, polaj (erdei ~), szurokfű (krétai szurokfű)*

Origanum majorana (M. hortensis, M. vulgaris). Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, fűszeres illatú, szürkén molyhos növény. Hivatalos gyógynövény: étvágytalanság, emésztési panaszok, görcsös köhögés csillapítására is használják, fűszer. — *majoránna (kerti majoránna, nemes ~), majoránnamurvapikk*

Origanum vulgare. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, aromás illatú növény. Hivatalos gyógynövény: étvágyjavító, szélhajtó, epehajtó és görcsoldó hatású, fűszer. — *gyopár (fekete~, fekete~fű), izsóphoz hasonlatos fű, majoránna (vad~), murvapikk (szurokszagú ~), oregánó, szárazfű, szűfű, szurokfű (közönséges szurokfű, szurokszagúfű), vargák füve (vargák festő füve), vargamajoránna*

Orobanche alba (O. epithimum). A vajvirágfélék (Orobanchaceae) családjába tartozó, klorofillhiányos növény. A népi gyógyászatban használják: összehúzó, nyugtató hatású, enyhe hashajtó. — *babgyilkolófű, bikafű, borsófojtófű, istenkulcsa, istennyila(fű), kakukkfű-vajvirág,*

kenderkökörccsin, köcsögfű, köszvényfű, misegyertya(fű), ökörfark (nagy~fű), szádor (nagy ~), szádorgó, tehénfű, vajvirág (**fehér vajvirág**)

Oxalis acetosella. A sóskafélék (Oxalidaceae) családjába tartozó növény lóherére emlékeztető levelekkel. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, skorbut és bőrbetegségek esetén alkalmazzák. — *allelujafű, fecskesódsi, fecskesóska, madársódsi, madársóska (erdei madársóska), sódsi, sóska (apró~, háromlevelű~)*

Paeonia foeminea l. **Paeonia officinalis subsp. officinalis**

Paeonia officinalis subsp. officinalis (P. foeminea). A bazsarózsfélék (Paeoniaceae) családjába tartozó növény fehér, rózsaszín, bíborvörös virágokkal. Hivatalos gyógynövény: élénkítő, görcsoldó, légúti megbetegedések, köszvény, fejfájás, epilepszia gyógyítására használják. — *bazsa (bazsalrózsa, ~rózsa, kerti bazsarózsa, piros ~rózsa, rózsabazsal), pünkösdirózsa, rózsa (pévenyer~), Szent György rózsája*

Papaver rhoeas. A mákfélék (Papaveraceae) családjába tartozó, serteszörös növény. Hivatalos gyógynövény: fájdalomcsillapító, altató, köhögés elleni szer. — *búzavirág (piros~), cucik, lúdmák, mák (bujdosó~, büdös~, ~fű, mezei~, mezei veres~, vad~, veres~), pipacs (mezei pipacs, piros ~, vetési ~), pipacsmák*

Papaver somniferum. A mákfélék (Papaveraceae) családjába tartozó, kékesszürkén hamvas növény. Hivatalos gyógynövény: fájdalomcsillapító. — *mák (álmához ~, fehér ~, fekete ~, francia ~, kerti ~, orvos ~, szelíd ~, természet mák, vetett magon termő ~)*

Parietaria officinalis (P. erecta). A csalánfélék (Urticaceae) családjába tartozó növény tojásdad vagy lándzsás alakú levelekkel. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó. — *falfű (falgyom, közönséges falgyom, orvosi ~), fogolyfű, kőrontófű, perje(fű), rontófű, üvegfű*

Paris quadrifolia. A hármassziromfélék (Trilliaceae) családjába tartozó növény, termése sötétkék bogyó. A népi gyógyászatban használják: köszvényt, reumát, izomgörcsöt kezelnek vele. — *csillagfű, csillár (~fű, négylevelű ~), farkasszőlő (négylevelű farkasszőlő), nagyfű (bolondító ~), négylevelűfű, Páris-fű, varjúszem*

Pelargonium odoratissimum. A gólyaorr-félék (Geraniaceae) családjába tartozó, karéjos levelű, illatos növény. Hivatalos gyógynövény: ekcémát kezelnek vele. — *daruorr (illatozó ~, jószagú ~), gólyafű (jószagú ~), gólyaorr-fű (szagos ~), esztragorr (szagos ~), mályva (szagos ~), muskátli (citromillatú muskátli, muskátla)*

Persicaria bistorta (B. major). A keserűfűfélék (Polygonaceae) családjába tartozó növény rózsaszín, álfüzér virággal. Hivatalos gyógynövény: hasmenés, valamint száj- és garatgyulladás esetén használják. — *cikkszár (tekert ~), keserűfű (kígyógyökerű keserűfű), kígyógyökér (~fű, kígyógyökerűfű), kígyótrankfű, sárkányfű, sárkánygyökér, sebfű, tekertgyökerűfű (tekertgyökér)*

Persicaria hydropiper (Polygonum h.). A keserűfűfélék (Polygonaceae) családjába tartozó, csípős, bors ízű növény. Hivatalos gyógynövény: aranyér vérzése, illetve reumatikus fájdalmak kezelésére ajánlják. — *baracklevelűfű, bolhafű, bors (vízi~), cikkszár (borsos ~), ebgyömbér, hunyor (vízi~), keserűfű (borsos keserűfű), légyfű, nyűölőfű*

Petasites hybridus (P. officinalis). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, hatalmas, szörös levelű növény. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, köptető, görcs-

oldó és fájdalomcsillapító hatását. — *acsalapu* (**közönséges acsalapu**, vörös ~), *brusztujlapu*, *kalapfű*, *lapu* (*nagy édes-*, *fehértű-*, *keserű-*), *mirigyfű*, *szattyú* (*kalapos* ~)

Petasites officinalis l. **Petasites hybridus**

Peucedanum officinale. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó növény ernyős virággal. A népi gyógyászatban használják: gyomorerősítő, és skorbut kezelésére alkalmazzák. — *disznókömény*, *kénkövesgyökér*, *kocsord* (*kénköves* ~, **orvosi kocsord**, *sziki* ~), *kömény* (*erdei-*, *erdei vad-*, *vad-*)

Phyllitis scolopendrium l. **Asplenium scolopendrium**

Physalis alkekengi. A burgonyafélék (Solanaceae) családjába tartozó növény lampionszerűen felfúvódott, narancspiros termésekkel. A népi gyógyászatban használják: hólyag- és vesekő kezelésére, valamint vizelethajtó szer. — *alkekengi*, *halyag* (*vereshólyag*), *hólyag-cseresznye*, *kőrontófű* (*mezei-*), *lampionnövény*, *muharc*, *paponya* (~fű, *piros* ~), *paptök*, *Vé-nusz köldöke*, *zsidócsereznye*

Phytolacca americana (**P. decandra**). Az alkörmösfélék (Phytolaccaceae) családjába tartozó, fásodó szárú, évelő növény. A népi gyógyászatban használják: gyulladásgátló, magas lázzal kísért fertőzések, a nyálkahártya gyulladása esetén alkalmazzák. — *alkörmös* (**amerikai alkörmös**, *körmös*, *tízporzós* ~), *alkörmösszőlő*, *borfestő*, *börzsöny*, *börzsönyvérfürt*, *galambbogyó*, *sáfrány*, *szőlő* (*festő-*, *pirosító-*), *tintabogyó*, *vérfürt*

Phytolacca decandra l. **Phytolacca americana**

Picea abies (**P. excelsa**, **P. vulgaris**, **A. excelsa**, **Pinus a.**). A fenyőfélék (Pinaceae) családjába tartozó, tűlevelelű fa. A népi gyógyászatban használják: légúti és reumatikus panaszok esetén. — *csetenyefa*, *fenyő* (~fa, *fürtös-*, *havasi-*, *keresztes-*, *kontyos-*, *paraszt-*), *jegenye* (*bemagos* ~, ~fa, *magos* ~), *jegenyefenyő* (~fa, *keresztes* ~), *luc* (*közönséges luc*, ~fa), *lucfenyő* (*közönséges* ~, ~fa), *szemerke*(fa), *szemerkefenyő*

Picea excelsa, **Picea vulgaris** l. **Picea abies**

Pimpinella anisum. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó, finoman szőrözött, jellegzetes illatú növény, a Földközi-tenger keleti partvidékén honos. Hivatalos gyógynövény: a szoptató anyák számára az ánizst a tejelválasztás fokozása céljából ajánlják, sütemények kedvelt fűszere. — *ánizs* (*illatos* ~, **közönséges ánizs**), *ánizspimpinella*, *fűszeránizs*, *kömény* (*bécsi-*, *kerti-*)

Pimpinella saxifraga. Az ernyősök (Apiaceae) családjába tartozó növény fehér, ernyős virággal. Hivatalos gyógynövény: köptető- és nyálkaoldó hatású, valamint gyulladáscsökkentő tulajdonságú. — *bábaíre*(fű), *csabaíre* (*vad-*), *dinnyeszagúfű* (→ *dinnyeízűfű*), *istenszakálla*, *pimpinpáré*, *pimpinella* (*bipinella*, *tömjénes* ~), *rákfarkfű*, *tömjénfű* (*földi-*, **hasznos földi-tömjén**)

Piper nigrum. A borsfélék (Piperaceae) családjába tartozó, vaskos szárú, évelő lián fekete terméssel. Hivatalos gyógynövény: emésztésjavító, csíraölő, bélgörcsöt, reumás panaszokat, fejfájást, hasmenést kezelnek vele. — *bors* (~*cserje*, ~fa, **fekete bors**, *közönséges fekete* ~), *fűszerbors*

Plantago lanceolata. Az útifűfélék (Plantaginaceae) családjába tartozó, kihegyesedő levelű növény. Hivatalos gyógynövény: nyálkaoldó és köhögéscsillapító szer, sebek gyógyítására és

bőrn nyugtatásra is használják. — *báránynyelv*, *gyíklevelűfű*, *hálófű*, *kígyólevelűfű*, *lúdneyelvűfű*, *ördögborda*, *útifű* (*hegyes ~*, *hosszú ~*, *keskeny levelű ~*, **lánczás útifű**), *útilapu*

Plantago major. Az útifűfélék (Plantaginaceae) családjába tartozó, tojásdad levelű növény. A népi gyógyászatban használják: köhögés ellen. — *báránynyelv*, *farkasnyelv*, *kutyanyelvűfű*, *útifű* (*földi ~*, *közönséges ~*, **nagy útifű**, *széles levelű ~*, *széles ~*), *útilapu*

Platanus l. Populus alba

Polygonatum odoratum (P. officinale). A gyöngyvirágfélék (Convallariaceae) családjába tartozó, fehér, húsos gyöktörzset fejlesztő növény. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, vérömleny, valamint zúzóadások kezelésére alkalmazzák. — *borostyán* (*földi-fű*, *kis földi-*, *laurus-fű*), *fehérgyökér* (*fehérgyökerűfű*), *gyengegyökér*, *gyöngyvirág* (*sokbüttykű-*, *vad-*), *hunyor* (*fehér-*), *kakasfarkfű*, *laurus* (*földi ~fű*), *pecsétesfű* (*pecsétesgyökér*, *pecsétgyökér*), *salamonpecsét* (**orvosi salamonpecsét**, *soktérdű ~*, *szagos ~*), *soktérdű-gyökeresfű* (*sokgyökerűfű*, *soktérdűfű*), *sülyfű* (*erdei ~*)

Polygonatum officinale l. Polygonatum odoratum

Polygonum aviculare. A keserűfűfélék (Polygonaceae) családjába tartozó, heverő vagy feltörő, elágazó szárú növény. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, belső vérzések csillapítására használják. — *centinodia*, *disznópázsit*, *disznóporcsin*, *madárkeserűfű*, **madárporcsin**, *porcingfű* (*porcinkulafű*), *porcogófű*, *porcogópázsit*, *porcsfű* (*porc*, *nagy ~*, *úti ~*), *porcsin* (*~fű*, *úti-*, *vérállató-*), *porcsincikkszár*, *porcsinkeserűfű*, *soktérdűfű* (→ *soktérdű-gyökeresfű*), *százbüttykűfű*, *térdkötőfű*, *tetemtoldófű* (*tetemtoldó*), *tótok és barátok salátája*, *vérállatófű*

Polypodium vulgare. Az édesgyökérpáfrány-félék (Polypodiaceae) családjába tartozó, áttelelő levelű növény. A népi gyógyászatban használják: nyálkaoldó és köptető hatású. — *angyalédesgyökér* (*angyalédes*), *édesgyökér* (*édes páfránygyökér*, *erdei ~*, *erdei vad ~*, *vad ~*), *farkascserge*, *hunyor*, *kőgyökér*, *kömész(gyökér)*, *kömézpáfrány*, *ördögborda* (*oldalborda*, *ördögoldalborda*), *páfrány* (*édesgyökerű-*, *erdei ~*, **közönséges édesgyökerű-páfrány**), *polipodium*, *Szent János füve*, *Szent János kenyere*, *zsurlófű* (*mezeizsurló*)

Populus alba. A fűzfafélék (Salicaceae) családjába tartozó, fehéresszürke vagy szürkészöld kérgű fa. A népi gyógyászatban használják: „ha a' kórságos ember etzetben meg-ízfza, nyavalyájától meg-fzabadúl, ha pedig mézben főtt bimbóival a' homályos fzemek meg-kenetnek, azokat világosítja” (Veszelszki 32). — *jegenye(fa)*, *jegenyenyár(fa)*, *nyár* (*ezüst ~*, *ezüst ~fa*, **fehér nyár**, *fehér ~fa*, *nagy ~fa*, *~fa*), *pápfelfa*

Populus balsamifera (P. tacamahaca). A fűzfafélék (Salicaceae) családjába tartozó, szürke kérgű fa. A népi gyógyászatban használják: köptető, élénkítő, lázcsillapító, köhögéscsillapító, enyhíti a reumatikus panaszokat. — **balzsamnyár(fa)**, *nyár* (*balzsamos ~*, *balzsamos nyárfa*)

Populus euramericana l. Populus x canadensis

Populus nigra. A fűzfafélék (Salicaceae) családjába tartozó, magas, lombhullató fa. A népi gyógyászatban használják: a rügyek főzetet reumás fájdalom, hörghurut, aranyér esetén használják. — *jegenye* (*fekete ~*, *fekete ~fa*, *~fa*), *nyár* (**fekete nyár**, *fekete ~fa*, *~fa*), *topolya(fa)*

Populus tacamahaca l. Populus balsamifera

Populus tremula. A fűzfafélék (Salicaceae) családjába tartozó, kétlaki fa. A népi gyógyászatban használják: fájdalom és reumás panaszok esetén alkalmazzák. — *nyár* (~fa, *reszketeges* ~fa, *reszkető* ~fa, **rezgő nyár**, *rezgő* ~fa)

Populus x canadensis (P. euramericana). A fűzfafélék (Salicaceae) családjába tartozó fa háromszög alakú levelekkel. A népi gyógyászatban használják: sebgyógyító, fájdalomcsillapító és antibakteriális hatású. — *nyár* (**kanadai nyár**, *kanadai* ~fa)

Portulaca oleracea. A porcsinfélék (Portulacaceae) családjába tartozó, heverő szárú, kissé húsos hajtásrendszerű növény. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, valamint skorbut és gyomorsav-túltengés esetén alkalmazzák. — *disznóorja*, *disznóporcsin* (*disznóporc*), *kunok paréja*, *porcsfű* (*kerti* ~), *porcsin* (**kővér porcsin**, ~fű, *szelíd* ~fű, *vad* ~fű), *saláta* (*vad*-), *tótok és barátok salátája* (*tótok salátája*)

Potentilla anserina. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó növény sárga virágokkal. Hivatalos gyógynövény: a szájüreg és a garat gyulladásai során alkalmazzák. — *egérfű*, *élekhalkok*, *ezüstshátúfű*, *fehérhátúfű*, *istenabroszkája*, *létrafű*, **libapimpó**, *libatop* (*libatoppan*), *libavirág*, *lúdláb*, *lúdpázsit*, *lúdpimpó*, *pimpónya*, *pipefű*, *pipehúr*

Potentilla erecta (Tormentilla e., P. tormentilla). A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó növény, erőteljes gyöktörzséből a friss törésfelületen vérpíros nedv folyik ki. Hivatalos gyógynövény: vérzéscsillapító. — *madárrózsa*, *nyúlrózsa*, *pimpinella*, *pimpó* (*felálló timpó*, *timpó*, *vérontó* ~), *tormentilla*, *vérfű*, *vérgyökér*, *vérhasgyökér*, **vérontófű**

Potentilla reptans. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó növény sárga virágokkal. Hivatalos gyógynövény: a szájüreg és a garat gyulladásai során alkalmazzák. — *bikatók*, *nyúlrózsa*, *ötlevelűfű* (*folyó* ~, *kisebb* ~), *ötujjúfű*, *pimpó* (**indás pimpó**, *terjedő* ~, *terjedő timpó*, *timpó*), *szárfű*

Potentilla tormentilla l. **Potentilla erecta**

Primula acaulis l. **Primula vulgaris**

Primula veris subsp. veris. A kankalinfélék (Primulaceae) családjába tartozó, évelő növény harang alakú, sárga virágokkal. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, nyálkaoldó és köptető hatású, reumatikus panaszok enyhítésére, valamint a légutak betegségei esetén is használatos. — *bárányvirág* (*báránylábvirág*), *csókaláb*, *égikincs*, *kankalin* (*orvosi* ~, **tavaszi kankalin**), *kásavirág*, *kaszavirág*, *kesztyűvirág* (*istenkesztyű*), *kökörcsin* (*kikerics*, *sárga kikerics*), *köszvényfű*, *kulcsvirág*, *pinavirág*, *szentgyörgyvirág* (*szentgyörgy*, *szentgyörgyike*), *Szent Péter kulcsa*, *tavaszhozófű* (*tavaszhirdetőfű*), *tavaszfű* (*tavaszi első virág*, *tavaszipvirág*), *tehéncsecs*

Primula vulgaris (P. acaulis). A kankalinfélék (Primulaceae) családjába tartozó, évelő növény világossárga virágokkal. A népi gyógyászatban használják: köhögéscsillapító, hurutoldó, vértisztító. — *kankalin* (*közönséges* ~, **szártalan kankalin**), *kásavirág* (*tavaszi* ~), *kesztyűvirág*, *kökörcsin* (*kikerics*, *sárga kikerics*), *Szent Péter kulcsa*

Prunella vulgaris. Az ajakosok (Labiatae) családjába tartozó, a talaj felszínén kúszó növény. A népi gyógyászatban használják: gyomor- és bélhurut, valamint száj- és garatöblögetésre alkalmazzák. — *békavarfű*, *gyíkfű* (**közönséges gyíkfű**), *szilvalevelűfű* (*szilvafű*, *szilvalevelű*), *torokfű*, *toroköröme*, *tűzfű*, *villahím* (*torok*-)

Prunus dulcis var. amara (Amygdalus amara). A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó fa csonthéjas terméssel. Hivatalos gyógynövény: köhögéscsillapító és bőr ápolására használják. — *mandula (keserű mandula)*

Prunus dulcis var. sativa (Amygdalus communis). A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó fa csonthéjas terméssel. A népi gyógyászatban használják: köhögéscsillapító, bőr ápolására használják. — *csemege mandula, mandula (édes mandula, közönséges ~, ~fa)*

Prunus padus (P. avium). A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó fa vagy nagyobb bokor apró, piros, cseresznyeszerű terméssel. A népi gyógyászatban használják: köhögéscsillapító és hasmenés elleni szer. — *cseresznye (gerezdes ~, vad ~, vad ~fa), kutyacseresznye(fa), kutyazelnice, májusfa, zelnicefa (zelnice), zelnicemeggy (európai ~)*

Prunus spinosa. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó cserje csonthéjas terméssel. Hivatalos gyógynövény: reuma elleni szer, emésztési panaszok kezelésére alkalmazzák. — *boronafa (boronatiúske), ekeakadály, ekegűzs, kökény (~fa, ~tövis), kökényszilva, tövisfa, zabszilva*

Pulmonaria officinalis. Az érdeslevelűek (Boraginaceae) családjába tartozó növény fehér, foltos levelekkel. Hivatalos gyógynövény: légúti megbetegedések kezelésére használják. — *cigányvirág, csirkevakító, darázsvirág, dongóvirág (dongófü), emberképűfü, gálna (orvosi ~, pettyegetett ~), méhvirág, pulmonvirág, szopókavirág, tüdőfü (orvosi ~, pettyegetett tüdőfü, teppegetett ~), túrófü, tyúkvakító, vérehullófü*

Pulsatilla grandis (vulgaris subsp. g.), (P. grandis, P. vulgaris, Anemone p.). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény sötét, ibolyaszínű virágokkal. A népi gyógyászatban használják: gyomor-bél betegségeket, reumatikus panaszokat kezelnek vele. — *alamuszivirág, kakasharang, kökörccsin (fekete kikerics, fekete ~, kikerics, szederjes ~), leánykőkörccsin (kisebb ~), lókökörccsin, paponya, tyúkdöglesztő, varjúkikerics*

Pulsatilla nigricans l. Pulsatilla pratensis subsp. nigricans

Pulsatilla pratensis subsp. nigricans (P. nigricans). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény feketésibolya színű, harang alakú virágokkal. A népi gyógyászatban használják: légúti és húgyúti megbetegedés, meghűlés, gyenge emésztés, reumatikus fájdalmak esetén alkalmazzák. — *cigánypicsa, kökörccsin (fekete kikerics, fekete kökörccsin, kikerics, szederjes ~), leánykőkörccsin (fekete ~, kisebb ~), lókökörccsin, tyúkdöglesztő*

Pulsatilla vulgaris l. Pulsatilla grandis (vulgaris subsp. g.)

Pyrethrum balsamita l. Tanacetum balsamita

Ranunculus acer l. Ranunculus acris

Ranunculus aconitifolius. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény sárga virágokkal. A népi gyógyászatban használják: bőrkiütés és reuma kezelésére. — *boglárka (sisakvirág-levelű boglárka), kakasláb (fehér ~)*

Ranunculus acris (R. acer). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény aransárga virágokkal és hasadt levelekkel. A népi gyógyászatban használják: bőrkiütések és reuma kezelésére. — *aranyverselő (→ arannyal versengő fü), békavirág, boglárka (réti boglárka), csibedöglesztő (csirkedöglesztő), kakukkvirág, sárgavirág (réti ~), szironták (réti ~), tyúkláb*

Ranunculus aquatilis. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény sárga virágokkal. A népi gyógyászatban használják: hólyagos kiütések, fekélyek kezelésére alkalmazzák. — *békaboglarika* (*békaboglar*), *békavirág* (*vízi ~*), *boglarika* (*nagy víziboglarika*), *sziromták* (*tavaszi ~*)

Ranunculus asiaticus (R. hortensis). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény sárga virágokkal. A népi gyógyászatban használják: bőrpanaszok kezelésére. — *boglarika* (*ázsiai boglarika*), *parasztárium*, *ranunkulus*(virág)

Ranunculus bulbosus. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény arany-sárga virágokkal. A népi gyógyászatban használják: a bőr vírusos eredetű megbetegedéseinek (övsömör) kezelésére alkalmazzák. — *boglarika* (*gumós boglarika*), *mennygyökér*

Ranunculus ficaria subsp. ficaria (F. verna). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó, heverő szárú, húsos levelű növény sárga virágokkal. A népi gyógyászatban használják: skorbut és bőrpanaszok kezelésére. — *arannyal versengő fű* (*harangversengő*), *csibedöglesztő*, *fecskéfű* (*kisebb ~*, *kis ~*), *fügelevelűfű*, *galambbegy*, *galamsaláta*, *golyvarontófű* (*golyvarontó*), *kakukksaláta*, *kakukkvirág*, *madársaláta*, *nyúlsaláta*, *rigótök*, *saláta* (*erdei~*, *kerek~*, *mezei~*, *~virág*, *szaronkelt~*, *tavaszi~*, *vad~*), *salátaboglarika* (*nyugati salátaboglarika*), *salátaszironták*, *sülyfű* (*kisebbik földi ~*, *mezei ~*), *Szent Barbara füve* (*Szent Barbara asszony füve*), *varjúmogyoró*

Ranunculus flammula. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény arany-sárga virágokkal és szálás, lándzsás levelekkel. A népi gyógyászatban használják: bőrpanaszok esetén. — *békaboglarika*, *békafű* (*kis ~*), *békavirág*, *boglarvirág* (*égető ~*), *csillagvirág* (*sárga ~*), *hunyorfű*, *kakasláb(fű)*, *lángosfű* (*égető ~*), *latorkoldus* (→ *lator koldus lába sebesítő fű*), *sárgavirág* (*régi ~*), *sebesítőfű*, *sömörfű*, *sziromták* (*lángos ~*), *tyúkláb(fű)*, *ápium* (*vízi~*)

Ranunculus hortensis l. Ranunculus asiaticus

Ranunculus repens. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény föld feletti kúszó indákkal, és arany-sárga virágokkal. A népi gyógyászatban használják: hólyagos kiütések kezelésére alkalmazzák. — *békavirág* (*régi ~*), *boglarika* (*kúszó boglarika*, *sárga ~*), *boglarikabékavirág*, *boglarikasziromták*, *boglarvirág* (*sárga ~*), *hollóláb(űfű)*, *kakasláb(fű)*, *tyúkláb(virág)*

Ranunculus sceleratus. A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó növény arany-sárga virágokkal és ék alakú levelekkel. A népi gyógyászatban használják: hólyagos kiütések, májbántalmak és reuma kezelésére alkalmazzák. — *csomorika*, *farkasnevetőfű* (*farkasnevető*), *istárj*, *lator koldus lába sebesítő fű* (*latorkoldus*), *libadöglesztő*, *libavirág*, *méhek nevetése*, *méreggyőzőfű*, *sebesítőfű*, *torzsika*, *torzsikaboglarika*, *torzsikasziromták*, *víziméreg(fű)*

Rhamnus cathartica. A varjútövisfélék (Rhamnaceae) családjába tartozó bokor húsos, fekete terméssel. A népi gyógyászatban használják: székrekedés esetén. — *benge*, *disznótüsfa*, *ebfa*, *ebtövis*, *fehértövis*, *keresztövis* (*római ~*), *kökény* (*festő~*, *festő~fa*, *hashajtó~fa*, *hastiszító~*, *~fa*), *macskatövis*, *szarvastövis* (*szarvastüsfa*), *varjúbingó*, *varjútövis*, *varjútövisbenge*

Rhamnus frangula l. Frangula alnus

Rhus cotinus l. Cotinus coggygria

Ricinus communis. A kutyatejfélek (Euphorbiaceae) családjába tartozó növény, termése piros, száraz tüskékkel borított tok. Hivatalos gyógynövény: hashajtó hatású. — *börzsöny* (*kerti ~*), *csodafa*, *csodafű*, *hímboj* (*repedő ~*), *Krisztus-pálma*, *krisztustenyere* (*istentenyere*, *krisztuskeze*), *ötujjúfű*, **ricinus**, *sárfű* (*nagy ~*, *öreg ~*), *sárfűz*, *törökmag*, *vakondokfű* (*vakondokfa*)

Robinia pseudacacia (R. pseudo-acacia). A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó fa illatos, lecsüngő fürtökben nyíló virágokkal. Hivatalos gyógynövény: hasmenés, migrén és arcidegszába kezelésére használják. — *akácia* (*akác*, *akácfa*, **fehér akác**, *közönséges akác*), *bagrena(fa)*, *gólyakörömke* (→ *gólyaköröm*), *koronafa*, *kukucska*

Robinia pseudo-acacia l. Robinia pseudacacia

Rorippa nasturtium-aquaticum (N. officinale). A keresztesvirágúak (Brassicaceae, Cruciferae) családjába tartozó, heverő szárú növény. A népi gyógyászatban használják: elősegíti az emésztést, reumás panaszok, bőrbetegségek kezelésére is alkalmazzák. — *kres*, *lómента*, *menta* (*vízi fekete~*), *torma* (*forrás~*, *~fű*, **vízitorma**), *zsázsa* (*vízben termő ~fű*, *vízi~fű*, *~fű*), *zsázszomsbor*

Rosa canina. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó, illatos virágú bokor. Hivatalos gyógynövény: gyenge vizelethajtó és enyhe hashajtó. — *boszorkánytüske*, *csipke*, *csipkebokor*, *csipkefa*, *csipkerózsa*, *ebcsipke*, *galagonyafű*, **gyepűrózsa**, *istenátkoztafa*, *kutyarózsa* (*ebrózsa*), *rózsa* (*parlagi ~*, *vad~*), *seggvakaró*, *tüskefa*

Rosmarinus officinalis. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, örökzöld, erős illatú cserje. Hivatalos gyógynövény: fájdalomcsillapító, idegfájdalmak és vérkeringési zavarok kezelésére használják. — *borsfű* (*hím~*), *koszorúnak való rozmaring*, **rozmaring** (*illatos ~*, *kerti ~*, *krakkói ~*, *szagos ~*), *tengerharmat*

Rubia tinctorum. A buzérfélék (Rubiaceae) családjába tartozó növény feketés, hasadó bogyókkal. A népi gyógyászatban használják: görcsoldó, vesekőbántalmakat kezelnek vele. — *buzérfű* (**buzér**, *festő buzér*, *pirosító buzér*, *puzsér*, *puzsérfű*), *farbálófű*, *festőfű* (*veres ~*, *veresre ~*), *festőgyökér* (*veres ~*), *pirítófű*, *pirosítógyökér* (*pirosító*, *pirosítófű*), *erdeimester* (*erdei vadmester*), *veresfű*

Rubus caesius. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó, tüskés szárú kúszócserje, termése kék, levelei összetettek, virágai fehérek vagy rózsaszínűek. A népi gyógyászatban használják: enyhébb hasmenéses megbetegedések kezelésére. — *kékbogyó*, *seregélyszeder*, *szeder* (**hamvas szeder**, *kék ~*), *szederin*

Rubus fruticosus. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó, tüskés szárú kúszócserje. Hivatalos gyógynövény: enyhébb hasmenéses megbetegedések kezelésére használják, bőrfrissítő, keringésjavító. — *csipkebokor*, *málna*, *seregélyszeder*, *szeder* (*erdei ~*, *fekete ~*, **földi szeder**, *vad~*), *szederin(bokor)*

Rubus idaeus subsp. idaeus. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó, tüskés szárú cserje. Hivatalos gyógynövény: lázcsillapító, valamint hasmenéses megbetegedések kezelésére használják. — *Boldogasszony csipkéje*, *csipkefa*, *himpér*, *málna* (*erdei ~*, *európai málna*, *~fa*, *~fű*), *málnaszeder*, *szeder* (*erdei ~*), *szederin*

Rumex acetosa (A. pratensis). A keserűfűfélék (Polygonaceae) családjába tartozó növény lándzsa alakú, kissé húsos, savanyú ízű levelekkel. A népi gyógyászatban használják: vizelet-

hajtó, nyálkaoldó, vértisztító. — *acetosa*, *lórom* (sós ~), *lósóska*, *sósdí*, *sóska* (*mezei sóska*, *nagy ~*, *réti ~*), *sóskalórom* (*erdei ~*)

Ruscus aculeatus. A csodabogyófélék (Ruscaceae) családjába tartozó, örökzöld, tüskés cserje, termése fényes, piros bogyó. A népi gyógyászatban használják: hajszálerősítő, gyulladáscsökkentő, vizelethajtó. — *boszorkánytüske* (*boszorkánytüsök*), *csodabogyó* (*szúrós csodabogyó*), *egértövis* (*egérízőfű*, *egérízőtövis*), *kéménytisztítófű*, *laurus* (*földi ~*), *mirtusz* (*erdei~*), *olaszok seprűje*, *péra* (*szúrós ~*), *pézsmá(kóró)*

Ruscus hypoglossum. A csodabogyófélék (Ruscaceae) családjába tartozó növény levél-szerű ágakkal. A népi gyógyászatban használják: simaizmok (hólyag, méhfal) fájdalmai esetén ajánlják. — *asszonyembertestefű*, *bájjfű*, *borostyán* (~fű, földi~, földi ~fű), *csapfű* (*nyakcsap*, *nyak~*), *csodabogyó* (*lónyelvű csodabogyó*), *diadalmasfű*, *laurus* (*alexandriai ~*), *lónyelvűfű*, *nyelvesfű*, *péra* (*nyelves ~*, ~fű), *torokfű*

Ruta divaricata l. **Ruta graveolens**

Ruta graveolens (**R. divaricata**, **R. hortensis**). A rutafélék (Rutaceae) családjába tartozó, illatos növény, virágernyői sárgák. Hivatalos gyógynövény: görcsoldó, emésztésserkentő, sebfertőtlenítő. — *ruta* (*keresztes ~*, *kerti ruta*, *nehézsagú ~*, *szagos ~*, *szeges ~*), *virnác* (*szagos ~*)

Ruta hortensis l. **Ruta graveolens**

Salix alba. A fűzfafélék (Salicaceae) családjába tartozó, kétlaki fa vagy cserje. Hivatalos gyógynövény: lázcsillapító, gyulladáscsökkentő és fájdalomcsillapító. — *fűz* (*ezüstös fűz*, *ezüstös ~fa*, *fehér ~*, *fehér ~fa*, ~fa), *pimpófa*, *sárfűz*

Salvia moschata l. **Salvia sclarea**

Salvia nemorosa. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, illatos növény. A népi gyógyászatban használják: enyhe görcsoldó, gyulladás- és izzadáscsökkentő hatású.— *nagyszagúfű* (*mezei szagosfű*), *Szent Ilona asszony füve*, *zsálya* (*erdei vad ~*, *ligeti zsálya*, *mezei ~*, *salvia*)

Salvia officinalis. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, illatos, évelő cserje. Hivatalos gyógynövény: enyhe görcsoldó, gyulladás- és izzadáscsökkentő hatású. — *zsálya* (*kerti ~*, *orvosi ~*, *salvia*)

Salvia sclarea (**S. moschata**). Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, fűszeres illatú, szürke szőrrel borított növény. Hivatalos gyógynövény: emésztőrendszeri és menstruációs zavarok, asztma kezelésére használják. — *kakastaréj(fű)*, *muskotályzsálya*, *széleslevelűfű* (*nagyszagú ~*), *skarlátfű*, *skarlátzsálya*, *Szent Ilona asszony füve* (*Szent Ilona füve*), *Szent János füve*, *zsálya* (*salvia*, *sebes ~*)

Sambucus ebulus. A loncfélék (Caprifoliaceae) családja tartozó, kellemetlen szagú növény, bogyótermése fekete. A népi gyógyászatban használják: hashajtó, vizelethajtó és izzasztó hatású. — *bodza* (*földi~*), *csete*, *gyalogbodza*

Sambucus nigra. A loncfélék (Caprifoliaceae) családja tartozó, magas cserje, bogyótermése fényes, fekete. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, enyhe hashajtó, reumás és idegfájdalmak enyhítésére is használják. — *bodza* (~fa, *bodzfa*, *fái ~*, *fekete ~*, *festő ~*), *csete*, *gyepűbodza*

Sanguisorba minor (Poterium s.). A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó növény gömb alakú, zöldes, majd pirosuló virággal. A népi gyógyászatban használják: étvágygerjesztő, emésztésjavító, sebek, vérzések és hasmenéses megbetegedések esetén is alkalmazzák. — *csabaíre* (vérfejű ~), *csabaíre-vérfű*, *csabaüröm*, *dinnyeszagúfű* (→ *dinnyeízűfű*), *vérállatófű*, *vérfű*

Sanguisorba officinalis. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó növény hosszúkás, barnáspiros virágokkal. A népi gyógyászatban használják: hasmenés elleni szer, vérzescsillapító. — *csabaíre*, *pimpinella*, *vérfű* (orvosi ~, ősz ~)

Saponaria officinalis. A szegfűfélék (Caryophyllaceae) családjába tartozó növény, virágai rózsaszínűek. Hivatalos gyógynövény: köptető hatású, légutak hurutos megbetegedései esetén is alkalmazzák. — *bazsalikom* (erdei~, vad~), *császárszakáll*, *festőfű* (*summa*~), *habzófű*, *koporsóvirág*, *lábmosófű* (tajtétkzó ~), *szappanfű* (orvosi ~, szappanozófű, tajtétkzó ~, vörös szappangyökér), *szegfű* (fehér~), *tajtétkzófű* (tajtétkgyökér)

Sarothamnus scoparius, S. vulgaris l. Cytisus scoparius

Satureja arvensis l. Acinos arvensis

Satureja hortensis. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, fűszer illatú növény. Hivatalos gyógynövény: felfúvódással és görcsökkel kísért emésztési zavarok kezelésére alkalmas. — *angolnafű*, *borscsombor*, *borsfű* (kerti ~), *borsika*, *csombor* (kerti ~), *csomborsátorja*, *méhfű* (kerti ~, méhek árnyéka, méhek füve, ~nek árnyéka), *pereszlény* (kerti ~), *rozmaryng* (bécsi~), *szátorja* (borsos ~)

Satureja vulgare l. Clinopodium vulgare

Saxifraga granulata. A kötőréfűfélék (Saxifragaceae) családjába tartozó, élő növény. A népi gyógyászatban használják: vesekő, illetve vesehomok esetén alkalmazzák. — *kőrontófű* (*kőrontógyökérűfű*), *kőtör* (*bibircses kőtörőfű*)

Scolopendrium officinale, S. vulgare l. Asplenium scolopendrium

Scopolia carniolica. A burgonyafélék (Solanaceae) családjába tartozó növény harang alakú, barnáslila virágokkal. A népi gyógyászatban használják: a bélrendszer betegségei esetén alkalmazzák. — *csiingőbelénd*, *farkasbogyó* (krajnai ~)

Scrophularia nodosa. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó, rizómás növény. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, enyhe hashajtó. — *árvacsalán* (fekete~), *barnagyökér* (barnagyök), *bodza* (fekete~), *bodzacseresznye*, *bodzatákajak*, *csalán* (fekete~), *cseresznye* (fekete~), *göcsgyök*, *görvélyfű* (csomós ~, **göcsös görvélyfű**), *sülyfű*, *szaka*(fű), *tákajak*, *torokgyík*(fű) (torokgyík), *varjúmogoró*

Sedum acre. A varjúhájfélék (Crassulaceae) családjába tartozó növény húsos levelekkel. Hivatalos gyógynövény: köhögés, aranyér, valamint sebek, égési sérülések kezelésére használják. — *báránycsecsfű* (báránycsecs), *egércsecsfű* (egércsecs), *gyopár* (sárga~), *sírfű*, *sülyfű*, *szaka* (borsos ~, ~fű), *varjúháj* (**borsos varjúháj**)

Sedum album. A varjúhájfélék (Crassulaceae) családjába tartozó növény húsos levelekkel. A népi gyógyászatban használják: aranyér, valamint sebek, égési sérülések kezelésére. — *fülfű* (kicsiny ~), *sülyfű* (erdei ~), *varjúháj* (**fehér varjúháj**)

Sedum maximum l. Sedum telephinum subsp. maximum

Sedum telephinum subsp. maximum (S. maximum). A varjúhájfélék (Crassulaceae) családjába tartozó növény húsos levelekkel. A népi gyógyászatban használják: köhögés, aranyér, valamint sebek, égési sérülések kezelésére használják. — *bab (vad~), bablevelűfű, fülbeeresztőfű, köldökfű, kövérfű, rókamony, sülyfű (mezőn termő zöld ~), szaka (bablevelű ~), varjúbab, varjúháj (bablevelű varjúháj)*

Sempervivum tectorum. A varjúhájfélék (Crassulaceae) családjába tartozó, húsos levelű növény. Hivatalos gyógynövény: fájdalomcsillapító és összehúzó hatású. — *Boldogasszony rózsája, bölényfű, fülbecseppentő, fülbeeresztőfű (fülbeeresztőrózsa), fülbefacsaró, fülbemászófű (fülbemászó), fülfájó(fű), fülfű (házi ~, rózsás ~), kövirózsa (fali ~, házi ~), mennydörgőfű, meténg, mindenkorélő, mindenkorzöldellő (→ mindenkorzöld), sülyfű, télizöld (háziöld, házon termő zöld fű)*

Senecio vulgaris. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, szőrös növény. A népi gyógyászatban használják: vérzéscsillapításra és sebkezelésre. — *aggófű (közönséges aggófű), boszorkányléptefű, boszorkánytalp, gelyvafű, hajasfű, keresztű (keresztgyökér), kőrontófű, pihivirág, rontófű (köves ~), szőrösű, szőrösvirágűfű (tövises ~), szöszösfű, üszögőr (aggó ~)*

Senna sp. (Cassai sp.). A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó, szubtrópusi, trópusi kultúrnövények, pl. *Cassia acutifolia*, *Cassia senna*. A népi gyógyászatban használják: leveleik (*Folia Sennae*) hashajtó hatásúak. — *szenna (folyó ~, ~bokor, ~fa, ~kőró), szenna-kasszia*

Sinapis alba. A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó növény sárga virágokkal és csípős magvakkal. Hivatalos gyógynövény: serkenti az emésztést. — *mustár (angol ~, fehér levelű ~, fehér magú ~, fehér mustár, kerti ~, nagy sárga ~, sárga fehér ~, sárga ~), repce (fehér ~, kerti ~)*

Sinapis arvensis. A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó növény sárga virágokkal. A népi gyógyászatban használják: „Hedeglelős ember egye ez magoknak porát. Lépdagadásról föld-meg ez magokat borban és igyad” (Csapó 194). — *hanga(fű), hangarepcsény, mustár (erdei ~, kis fehér ~, mezei ~, ~fű, sárga ~), mustárrepcsény, repce (erdei ~, közönséges ~, ~virág, vadrepce, vetési ~), repcsény(fű)*

Sinapis nigra l. Brassica nigra

Sisymbrium officinale (Chamaepodium o.). A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó, elágazó növény. A népi gyógyászatban használják: garat és gégehurut, valamint rekedtség kezelésére. — *angyélika, kakascímer, kakastarék, keserűfű, szaporafű (keserű ~, nőstény ~), szaporaszegecs, szegecs, toroktisztítófű (toroktisztító), zsombor (orvosi ~, szapora zsombor)*

Sisymbrium sophia l. Descurainia sophia

Solanum dulcamara. A burgonyafélék (Solanaceae) családjába tartozó, kúszó, fásodó szárú cserje, termése piros, tojás alakú bogyó. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, hashajtó, izzasztó és köptető hatású. — *bolondító, csucsor (cserjés ~, édeskeserű ~, keserű ~, keserű ~, keserű ~, piros ~), csucsorka (keserűédes ~), ebszőlő (erdei ~, felfutó ~, piros ~, vad ~, veres ~, vízi ~), ebszőlőcsucsor, élekkhalok, farkasvirág, gálna, havaskacs, iszalag*

(juhszalag), kalina, mellfű, menyétborza, Szent Ilona lapu, Szent Ilona szőlője, Szent Jakab füve, Szent János füve, szépasszonyiszőlő, szőlő (erdei~, édes~, felfutó~, keserűédes~, szép~, vad~, veres~, vízi~), temondádfű (temondád)

Solanum nigrum. A burgonyafélék (Solanaceae) családjába tartozó, fehér virágú növény, bogyói feketék. A népi gyógyászatban használják: fejfájás, szédülés és görcsök enyhítésére. — *bolondító, csucsor (fekete csucsor), ebszőlő (fekete ~, kertekben termő ~, kerti ~), farkascseresznye, kutyabogyó, kutyaszőlő, szőlő (kertben termő szép~, szép~)*

Solidago virga-aurea l. **Solidago virgaurea** subsp. **virgaurea**

Solidago virgaurea subsp. **virgaurea** (**S. virga-aurea**). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény sárga virággal. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó, enyhe görcsoldó, fájdalomcsillapító, gyulladáscsökkentő. — *aranyvessző (erdei ~, közönséges ~, mezei aranyosvessző), forrasztófű, gyűrnűfű (mezei veres ~, veres ~), istáp (arany~, aranyos ~, aranyos ~fű), ritkaréj (aranyos ~)*

Sonchus asper. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény, levelei karéjosak. A népi gyógyászatban használják: vitamindús salátanövényként alkalmazták. — *csorbóka (szűrés csorbóka), disznókáposzta, disznókék (kemény erdei ~), kakics (kakalics), nyúlkék, piekék*

Sonchus oleraceus (**S. laevis**). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény, levelei háromszög alakúak. A népi gyógyászatban használják: vitamindús salátanövényként alkalmazták. — *csorbóka (szelíd csorbóka), disznókáposzta, disznókék (sima ~), dudvacsbóka, kakics (kakalics), nyúlűfű, nyúlkáposzta, nyúlkék, nyúlkékcsoorbóka, nyúlparéj, nyúlsaláta, piekék*

Sorbus aucuparia. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó fa narancsvörös terméssel. Hivatalos gyógynövény: enyhe hashajtó és vizelethajtó, skorbut, szájpenész és meghűléses betegségek ellenszere. — *barkóca(fa), bélekenyér, berkenye (~fa, vörös ~), büdösfű, gálna (~borkor, ~fa), kutyacseresznye (piros ~), madárberkenye, rekettyefa*

Sorbus domestica. A rózsafélék (Rosaceae) családjába tartozó fa. A népi gyógyászatban használják: enyhe hashajtó és vizelethajtó, skorbut és meghűléses betegségek ellenszere. — *barkóca(fa), bélekenyér, berkenye (~fa, fojtós berkenye, házi ~, kerti ~, kőrislevelű ~), fojtóska, süvölténykörte*

Spartium junceum. A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó, hengeres vesszőjű cserje, virágzata sárga. A népi gyógyászatban használják: vizelet- és hashajtó hatású. — *borsó (sárga~), borsóka (kerti sárga ~fa), jeneszter (szagos ~), seprű (spanyol~), seprűborsó, seprűjeneszter*

Spartium scoparium l. **Cytisus scoparius**

Spiraea ulmaria l. **Filipendula ulmaria**

Stachys officinalis l. **Betonica officinalis**

Stachys recta. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó növény, virágai bíborszínűek. A népi gyógyászatban használják: vese- és hólyagbántalmak, valamint asztma kezelésére. — *boszorkányfű, hunnyász (tisztos ~), parlagifű (parlagivirág), rontást gyógyító fű, tarlóvirág (tallóvirág, tarlófű), tisztosfű (hasznos tisztosfű), vasúr*

Stellaria media. A szegfűfélék (Caryophyllaceae) családjába tartozó növény apró, fehér virágokkal és kicsiny, tojásdad levelekkel. A népi gyógyászatban használják: nyugtató, összehúzó hatású, bőrgyulladást és pikkelysömört kezelnek vele. — *árnyékszékettőfű, árnyékszeretőfű, csibehúr, csillaghúr (közép~, közönséges ~), csillaglevelűfű (csillagosfű), csillagszék, egerfű, libacsillaghúr, lúdfiak étke, lúdhúr (gyenge ~), madárhúr, pipehúr (pipahúr), tyúkbegy, tyúkharaptafű, tyúkhúr (közönséges tyúkhúr), tyúkszem*

Strychnos nux-vomica. A keserűlevelűfélék (Loganiaceae) családjába tartozó cserje vagy kisebb fa, Indiában, Burmában honos. Hivatalos gyógynövény: élénkítő hatású, javítja az emésztést. — *ebvész(mag), farkasmaszlag, hánytatócserje (hánytatófa), sztrichninja (sztrichninja-cserje), vasbogyó*

Succisa pratensis. A mácsonyafélék (Dipsacaceae) családjába tartozó növény, feketés színű gyöktörzse kiharapottnak látszik, kékeslila virágai gömb alakúak. A népi gyógyászatban használják: köptető, vérzéscsillapító. — *fekélyfű, kivágott gyökerű fű (elharapottfű, elharapott gyökerű fű, kirágott gyökerű fű), ördögharaptafű (ördögharagajfű, ördögharapta, ördögmarta, ördögmartafű, réti ~), sikkantyúfű (csonkagyökerű sikkantyú)*

Sylibum marianum (Carduus m.). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény, levelei tövisesek. Hivatalos gyógynövény: görcsoldószer, köhögés, depresszió, emésztési zavarok, májbántalmak esetén használják. — *Boldogasszony tövise, fehértövis, lapu (fehér kerti~, fehér kerti tövise~), máriatövis (máriabogáncs), tarkabogáncs*

Symphytum officinale. Az érdeslevelűek (Boraginaceae) családjába tartozó, szőrös növény. Hivatalos gyógynövény: csonttörés, vérömlény, zúzódás kezelésére alkalmas. — *atracél, cigánypicsa, cigányvalag, cigányvirág, dongóvirág (borzas dongófű), feketegyökér, forrasztófű, gyopár (fekete~), gyöngyköles, harangláb(fű), madárgyökér (madárlevel), nadály (fekete ~, fekete ~fű, fekete nadálytő, ~fű, ~gyökér, ~tő, nagy ~, nagy ~fű), összeforrasztófű, összeplántálófű, pákásznadár, sarkasfű*

Tanacetum balsamita (B. major, Chrysanthemum b., Pyrethrum b.). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, menta illatú, ezüstösen szőrös növény, levelei pontozottak. A népi gyógyászatban használják: máj- és epepanaszokat, valamint menstruációs zavarokat kezelnek vele. — *aranyvirág (balzsamos ~), boldogasszonyfű, Boldogasszony mentája (Boldoganya mentája), Boldogasszony oldala, Boldogasszony tenyere, lapu (tejes~), menta (lapos~, széles~)*

Tanacetum parthenium. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, kellemetlen illatú növény. Hivatalos gyógynövény: menstruációs zavarok, emésztési panaszok kezelésére, zúzódások, duzzanatok borogatására használják. — *anyafű (fünek anyja), anyaméhfű, aranyvirág (őszi ~), boldogasszonylapu, margitvirág (őszi margitvirág), mátrafű (bécsi mátra, bécsi ~, köz ~, mátra), menta (lapos~, széles~), metterfű, nádrapártamag, pártamag, pirétrum, székfű (kerti~)*

Tanacetum vulgare (Chrysanthemum v.). A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, aromás növény. Hivatalos gyógynövény: emésztőrendszeri fájdalmak és menstruációs panaszok kezelésére alkalmas. — *gilisztavarádics, gilisztavirág, matricaria, varádics (giliszta-űző varádics, nagy ~, ~kóró)*

Taraxacum officinale. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, tejnedvet termelő növény, virágai sárgák. Hivatalos gyógynövény: serkenti az emésztőmirigyek működését, vizelethajtó hatású. — *bárányfejűfű, barátfő (barátfejűfű, barátfű), békasaláta, békavirág, bim-bófi, buglyosvirág, cikória (~virág, törpe sárga~), csattogógaz, disznókék, éjjelilámpa, gyermekláncfű (gyermeklánc, láncfű), kutyatej, lámpavirág, oroszlánfog(fű), pimpó, pimpónya, pipévirág, pitypang (pongyola ~), raponc, saláta (vad~), sárvirág, tejesfű, tyúkvirág, vakulócserke*

Taxus baccata. A tiszafák (Taxaceae) családjába tartozó, tűlevelű növény, magját húsos, piros magköpeny borítja. A népi gyógyászatban használják: férgesség kezelésére alkalmazzák, szívgyógyszer. — *ébenfa, halálfa, ternyőfa, ternyőtiszafa, tiszafa (közönséges ~), tiszafenyő*

Teucrium chamaedrys. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, aromás illatú félcserje. A népi gyógyászatban használják: étvágytalanság, epepanaszok és köszvény kezelésére is alkalmazzák. — *cserlevelűfű (cserfalevelűfű, kis cserlevelű, kis ~), fodorka, füstfű, gamandor (~fű, nemes ~, sarlós gamandor), sarlófű (kis sarlósfű), szénakék, tarorja (gamandor~), zszánka*

Thlaspi arvense. A keresztesvirágúak (Brassicaceae) családjába tartozó növény, virágai hófehérek, termése kerek. A népi gyógyászatban használják: köszvény esetén. — *békalencse (kis~), borsocska (nagy ~, nagy ~fű), gesztenye (ágas~), mustár (vad~), nyűfű, palackafű, tarsóka (mezei tarsóka, vetési ~), tarsolyfű (foghagymaszagú ~), temondádfű, torma (vad~)*

Thymus serpyllum. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, aromás illatú növény, földön kúszó vagy felálló hajtásai vannak. Hivatalos gyógynövény: köhögés és étvágytalanság kezelésére használják. — *balzsamfű, csombor (vad~), démutka, kakukkdémutka, kakukkfű (északi ~, kerti ~, keskenylevelű ~, mezei ~, olasz ~, vadvakukkfű), méhfű, mézfű, varádc*

Thymus vulgaris. Az ajakosok (Lamiaceae) családjába tartozó, aromás illatú félcserje. Hivatalos gyógynövény: nyálkaoldó, köptető, görcsoldó hatású, fűszer. — *balzsamfű, démutka (kerti ~), kakukkfű (kerti kakukkfű, magas ~, olasz ~, római ~), méhfű (méhek füve), mézfű, vérhozófű (serkentő ~), tömjénfű (kerti ~)*

Tilia officinarum l. **Tilia platyphyllos**

Tilia platyphyllos (T. officinarum). A hársfélék (Tiliaceae) családjába tartozó, lombhullató, magas termetű fa. Hivatalos gyógynövény: megfázás és köhögés elleni szer, vizelethajtó, görcsoldó. — *hárs (~fa, nagylevelű hárs, nagylevelű ~fa, széleslevelű ~, széleslevelű ~fa), hárszódokfa (hárszódok), szódok(fa)*

Tormentilla erecta l. **Potentilla erecta**

Tragopogon pratensis. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó, sárga virágú növény. A népi gyógyászatban használják: gyomorpanaszok esetén. — *bakfű, bakszakáll (réti bakszakáll, sárga ~), kakukkpogácsa, kakukksaláta, kecskedisz (réti ~), kígyómarást gyógyító fű (→ mérges vad harapást gyógyító fű), kőrontófű, papszakáll, saláta (téli~)*

Trapa natans. A sulyomfélék (Trapaceae) családjába tartozó vízinövény. A népi gyógyászatban használják: Ha „dagadásra köttetnek, azt el-olztatja, vér-vizelletet el-állítja” (Veszelszki 428). — *dió (jezsuita~, vízi~), gesztenye (vízi~), istennyila, sólyomcsemege (csemege-sulyom), sulyom (vízi ~), sulyomlapu, számártövös, tribulus (vízi ~)*

Tribulus terrestris. A királydinnyefélék (Zygophyllaceae) családjába tartozó növény tuskés terméssel. A népi gyógyászatban használják: „fzájnak dagadása, és rothadása ellen igen hafznos” (Veszelszki 428). — *bábafog, bojtorján, királydinnye (földi királydinnye, királyné asszony dinnyéje), koldustetű, sulyom (földi ~), sulyomszurdancs, számártövis, szurdancs*

Trigonella foenum-graecum (Foenum-graecum officinale). A pillangósvirágúak (Fabaceae) családjába tartozó növény ibolyaszínű virággal. Hivatalos gyógynövény: erősítőszer, illetve légúti hurutok kezelésére használják, fűszernövény. — *bab (görög~), bakszarvűfű (bakszarv), farkasköröm, fenőgrék, foenum-graecum, görögpapfűve, görögszéna, kecskeszarvűfű, lepkeszeg (bakszarvű ~, görög ~), ördögencse, széna (horgas hüvelykű ~)*

Triticum repens l. Elymus repens

Tropaeolum majus. A sarkantyúkafélék (Tropaeolaceae) családja tartozó növény piros, sárga vagy narancsszínű virágokkal. A népi gyógyászatban használják: felsőlégúti hurutok, valamint izomfájdalmak kezelésére. — *felfutó (fárafolyófü, királysztín ~, sárga ~), királysztínűvirág, sarkantyú (spanyol ~), sarkantyúka (kerti ~, nagy sarkantyúka), sarkantyúvirág (spanyol ~, vitéz ~), szarkaláb (sárga~), tölcseres (nagy sárga ~), torma (indiai~)*

Tussilago farfara. A fészekvirágzatúak (Asteraceae) családjába tartozó növény szív alakú, kerekded levélalappal. Hivatalos gyógynövény: irritáció- és gyulladáscsökkentő szer, köhögés és rekedtség ellen alkalmazzák. — *békavirág, benedekfü, bikavirág, élőhalófű, farkastalp(fű), lapu (édes~, kis édes~, lókörmű~, martilapu, parti~, sima~), lókörm (lókörműfü), martilapuszattyú, mocsárvirág, számárkörm (számárkörműfü), számárlapu, szattyú (lókörmű ~), tök (földi~), tyúkvirág, vajlapu*

Urtica dioica. A csalánfélék (Urticaceae) családjába tartozó növény, levelein csalán- és serteszőrök vannak. Hivatalos gyógynövény: a húgyutak gyulladással megbetegedéseinek, valamint reumatikus panaszoknak a kezelésére használják. — *csalán (égető ~, kétlaki csalán, közönséges nagy ~, nagy ~, nagyobb égető ~), disznócsalán*

Urtica urens. A csalánfélék (Urticaceae) családjába tartozó növény, levelein csalánszőrök vannak. A népi gyógyászatban használják: a húgyutak gyulladással megbetegedéseinek, valamint reumatikus panaszoknak a kezelésére. — *árvacsalán, csalán (apró csalán, csípős ~, égető ~, kis ~, kisebb égető ~)*

Vaccinium myrtillus. Az erikafélék (Ericaceae) családjába tartozó, lombhullató növény, kékesfekete bogyói vannak. Hivatalos gyógynövény: belső vérzések, húgyúti fertőzések, hasmenés, hányás, torokgyulladás esetén hatásos. — *áfonya (fekete ~), borovnyica, cseresznye (havasi~), fenyvesbogyó, ibolya, kokojsza (vad~), meggy (havasi~), szőlő (fekete~)*

Vaccinium vitis-idaea. Az erikafélék (Ericaceae) családjába tartozó, örökzöld törpecserje, piros bogyói vannak. A népi gyógyászatban használják: keringésjavító, fokozza a szervezet ellenállóképességét. — *áfonya (vörös áfonya), kőszőlő, málna (kövi~), meggy (havasi~), szőlőáfonya, varjúbogyó*

Valeriana officinalis subsp. officinalis. A macskagyökérfélék (Valerianaceae) családjába tartozó növény, lándzsa alakú levelei vannak. Hivatalos gyógynövény: enyhe nyugtatószer. — *báldrián(fű), fordulófű, gyökönke (orvosi ~, macska~), macskagyökér (mezei ~, orvosi ~), nárdu (mezei ~, mezei ~fü, római ~), Szent Magdolna füve, terjékfü (terjék)*

Veratrum album. A zászpa-félék (Melanthiaceae) családjába tartozó, magas növény, fehéres, zöldes virágzata van. Hivatalos gyógynövény: vérnyomáscsökkentő, fájdalomcsillapító. — *hunyor (fehér~), juh fark, kányahunyor (kányahumor), kökör csin (sárgakikerics), ördögrokolya, prüsszentőfü (prüsszentő), tyúkbolondító, zászpa (fehér zászpa, nagy ~)*

Veratrum nigrum. A zászpa-félék (Melanthiaceae) családjába tartozó növény, bíborfekete virágzata van. A népi gyógyászatban használják: fájdalomcsillapító. — *hunyor (fekete~, hamis fekete~, hegyi fekete~, juhoktisztító~), kányahunyor (kányahumor), tyúkbolondító, zászpa (fekete zászpa)*

Verbascum densiflorum (V. thapsiforme). A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó, gyapjasan szőrös növény. Hivatalos gyógynövény: gyulladáscsökkentő, vizelethajtó, köhögés és megfázás elleni szer. — *bagolyszegfű, báránnyarok, ökörfark (~kóró, dúsvirágú ökörfarckóró, keskenylevelű farckóró)*

Verbascum phlomoides. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó növény, tömött, sárga virágfüzérei vannak. Hivatalos gyógynövény: gyulladáscsökkentő, vizelethajtó, köhögés és megfázás elleni szer. — *gyapjúfü, királydárda, királygyertya, ökörfark (farkkóró, nagy ~, ~kóró, szöszevő farckóró, szöszös ökörfark), pakulárdohány, pamutfű, selyemlapu, te-avirág*

Verbascum thapsiforme l. Verbascum densiflorum

Verbascum thapsus. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó, mirigyszőrös, molyhos növény. A népi gyógyászatban használják: hurutoldó, nyugtató, görcsoldó. — *báránnyfü, borjúfark(fű), gyapjúfü, királygyertya(tartó), kökör csin (sárga~), ökörfark (molyhos ökörfark, ~fü, ~kóró)*

Verbena officinalis. A verbénafélék (Verbenaceae) családjába tartozó növény halványlila virágokkal. Hivatalos gyógynövény: vizelethajtó és tejelválasztást elősegítő szer. — *bájfű, ecetfű, galambfű (galamboc, galambocfű, galambosfű), kakascímer, keserűfű, lakatfű, szaporafű (hím~), szaporagalamboc, szentfű, vasfű (közönséges ~, orvosi ~)*

Verbena triphylla l. Aloysia triphylla

Veronica anagallis-aquatica. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó, mocsaras területeken előforduló növény. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, enyhe hashajtó és vértisztító. — *polaj (vízi polaj), polajszigoráll, polajveronika, veronika (vízi veronika)*

Veronica beccabunga. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó növény, virágai kékek. A népi gyógyászatban használják: vizelethajtó, enyhe hashajtó és vértisztító. — *deréce, deréceszigoráll, deréceveronika, polaj (vízi~), saláta (téli~, vízi~), veronika (ártéri veronika)*

Veronica officinalis. A tátogatófélék (Scrophulariaceae) családjába tartozó növény halványkék, sötétén csíkozott virágokkal. Hivatalos gyógynövény: légúti megbetegedések, reumatikus panaszok és bőrgyulladás kezelésére használják. — *dicsőségesfű (dicsőfű), drágajó, sarlófű, szigoráll (orvosi ~), veronika (orvosi veronika, veronafű, ~fü), zsálya (erdei~)*

Vinca minor. A meténgfélék (Apocynaceae) családjába tartozó növény, kékeslila virágai vannak. Hivatalos gyógynövény: vérnyomáscsökkentő. — *bervéng(fű), bervéngmeténg, boros-*

tyán (földi~, földi mászó~), folyófü, jövötény, lonc(fü), meténg (kis meténg, ~fü, örökzöld ~, télizöld ~), mindenkorzöld, szászfű, százfű, szederin, szulák, télizöld (kis ~)

Vincetoxicum hirundinaria (V. officinale, Cynanchum v.). A selyemkórófélek (Asclepiadaceae) családjába tartozó növény, tüszőszerű termése van. A népi gyógyászatban használják: a gyöktörzs vizelethajtó és izzasztószer, valamint kígyómarás ellenszere. — cinka (méregölő ~), ebfáj (méregölő ~), ebfojtófü, Eszkulápiusz füve, étetés ellen való fü, fecskefü (fecskégyökér), méreggyilok (**közönséges méreggyilok**, selymesmagú ~), méregölőfü (méreggyökér, orvosi méregölő), paprika (vad~), Szent Lőrinc füve

Vincetoxicum officinale l. *Asclepias syriaca*

Viola odorata. Az ibolyafélék (Violaceae) családjába tartozó növény illatos, sötétlila virágokkal. Hivatalos gyógynövény: nyálkaoldó és köptető hatású, légúti megbetegedések esetén is használják. — görbeszuka, gyengevirág, **ibolya** (illatos ~, kék ~, márciusi ~), kékicske, viola (kék ~, márciusi ~, szederjes ~, tavaszi ~)

Viola tricolor. Az ibolyafélék (Violaceae) családjába tartozó növény, háromszínű (sárga, krémszínű, ibolyaszínű) virága van. Hivatalos gyógynövény: bőrbetegségek, légúti hurutok, lázas, megfázásos betegségek esetén használják. — árvácska (egyéves vad~, háromszínű ~, háromszínű vad~, **vadárvcaska**), bakszakáll, császárszakáll, császárvirág, ibolya (háromszínű ~), istenszakáll, macskaszem, papszakáll, Szentháromság violája, viola (árva ~, hármasszínű ~, háromszínű ~)

Viscum album. A fagyöngyfélék (Loranthaceae) családjába tartozó, tülevelű fákon élősködő, örökzöld bokor, termése fehéres, nyálkás bogyo. Hivatalos gyógynövény: magas vérnyomás, érelmeszesedés kezelésére használják. — enyvesbogyo, **fagyöngy** (élődi ~, fái gyöngy, fehér ~, gyöngy), gyimbor (gyombolyú), gyöngybuckó, madárlép (gyöngyös ~)

Vitex agnus-castus. A verbénafélék (Verbenaceae) családjába tartozó, lombhullató cserje. A népi gyógyászatban használják: menstruáció előtti tünetegyüttes enyhítésére alkalmazzák. — ábrahámfa, barátbors, **barátcserje** (illatos ~), kecskerágófa, paponya, szűzbárány (~fa, szűzbariska), szűzfa (szívós ~), ürüfa

IRODALOM

- ÁbelSzj. = Ábel-szójegyzék (1490 k.). Kiadása: Simonyi Zsigmond, Az Ábel-féle szójegyzék: NyK. 31 (1901): 225–7.
- Adámi, Wb. = Adámi, Michaël, Ausführliche und neuerläuterte ungarische Sprachkunst. Wien, 1763. — [A mű végén magyar–német szótár:] Wörterbuch der Stammwörter der ungarischen Sprach (1–93).
- A gyógynövénygyűjtés zsebkönyve = Retscher Sándor–Rápóti Jenő–Polner István, A gyógynövénygyűjtés zsebkönyve. Bp., 1957.
- AH. = Abû Hayyân, Kitâb al-Idrâk lilisân al-Atrâk. [Kiadja:] Ahmet Caferoğlu. Istanbul, 1931.
- AkH. = A magyar helyesírás szabályai. XI. kiadás. Tizenegyedik (példaanyagában átdolgozott) lenyomat. Bp., 1994.
- AkNyÉrt. = Értekezések a Magyar Tudom. Akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztálya köréből. [Később egy ideig] Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből. Sorozat. Pest, [később] Budapest. I (1870)–XXVI (1949).
- Ars Vitae = Ars Vitae (1500 k.). Kiadása: Borsa Gedeon, Egy 1500 körüli latin–magyar szójegyzék: MNy. 50 (1954): 201–2.
- Arzneimittelwirkungen = Mutschler, E., Arzneimittelwirkungen. Stuttgart, Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft, 1991.
- Baaczerowski Janusz, A szaknyelvek szerepe a civilizációs fejlődésben: Nyr. 127 (2003): 277–82.
- Bakos, IdSz. = Bakos Ferenc, Idegen szavak és kifejezések szótára. Bp., 1973. (Újabb kiadások — részben megváltozott címmel — 1994, 2002.)
- Bakos, RomEl. = Bakos Ferenc, A magyar szókészlet román elemeinek története. Akadémiai Kiadó, Bp., 1982.
- Balassa = Balassa József, A magyar nyelv szótára. I–II. Bp., 1940.
- Balassa, Földművelés = Balassa Iván, Földművelés a Hegyközben. Bp., 1964.
- Balassi, Lovak orvossága = Balassi Zsigmond, Lovak orvossága. [Kiadta: Eckhardt Sándor.]: MNyTK. 94.
- Balatonfelvidéki népnyelv = Édes Jenő, A Balatonfelvidéki népnyelv. Bp., 1907.
- Bálint = Bálint Sándor, A szögedi nemzet I–II. Szeged, 1976–77.
- Bálint Sándor, Alsóvárosi Glosszák. Egy szögedi nyelvemlék: MNy. 57 (1961): 355–7.
- Ball. = Ballagi Mór, A magyar nyelv teljes szótára. I–II. Pest, 1868–73. — Ugyanez I–II. Pozsony, 1884.
- Ballagi = Ballagi Mór, Új kimerítő magyar–német és német magyar zsebszótár. 2 köt. Pest, 1843–44.; 1847–48².
- Bárczi, Szók.² = Bárczi Géza, A magyar szókincs eredete. 2., bővített kiadás. Bp., 1958.
- Bárdos = Bárdos Remig, A magyar nyelvtisztító törekvések története. Esztergom, 1896.

- Barlay Szabolcs, A Clusius-nál található magyar növénynevek kérdése: MNy. 44 (1948): 69–72, 151–3; 45 (1949): 91–3.
- Barra = Barra István, Növenytan, mely a' magyarországi és erdélyi növény rendeknek... leírását, elterjedését... hasznának előterjesztését... foglalja magában. Pest, 1841.
- Bartal = Bartal Antal, Glossarium mediae et infimae latinitatis regni Hungariae. Lipsiae–Budapestini, 1901.
- Bartha–Mátyás = Bartha Dénes–Mátyás Csaba, Erdei fa- és cserjefajok előfordulása Magyarországon. Sopron, 1995.
- Bauhin = Bauhin C., Theatri botanici, index in Theophrasti, Dioscoridis, Plinii et Basiliae. 1671.
- Baumgarten = Baumgarten, J. Ch. G., Enumeratio stirpium Magno Transsilvaniae Principatui. 1–3. Vindobonae, 1816.
- BécsiK. = Bécsi kódex. 1416 u./1450 k. Kiadva: Új Nyelvméltár I. Közzéteszi: Mészöly Gedeon. Budapest, 1916. [Kiadva még: Nytár. I.]
- Becskereki = Becskereki Váradi Szabó György, Medicusi és borbélyi mesterség. 1698–1703. In. Hoffmann Gizella (szerk.), Medicusi és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből. (Adattár a XVI–XVIII. század szellemi mozgalmainak történetéhez 9.) Bp., 1989.
- Bejan = Bejan, D., Nume romănes, ti de plante. Cluj-Napoca, 1991.
- Beke = Beke Ödön, Népies növényneveink történetéhez. Szombathely, 1935.
- Beke Ödön, Népetimológia a magyar növénynevekben: MNy. 56 (1960): 264–7, 399–403, 477–481.
- Benkő Loránd, Apáczai Csere János és a magyar nyelv: MNy. 71 (1975): 385–97.
- Berde Károly, A magyar nép dermatológiája. A bőr betegségei népünk nyelvében, hiedelmében és szokásaiban. Bp., 1940.
- BesztSzj. = Besztercei Szójegyzék (1395 k.). Kiadása: Finály Henrik, A Besztercei Szószedet. Latin-magyar nyelvmélték a XV. századból. (AkNyÉrt. XVI. 1.) Bp., 1882.
- Beythe = Beythe András, Fiveskönyv. Németújvár, 1595.
- Beythe, StirpAdv. = Beythe András följegyzései a Stirpium adversaria nova (London, 1570) c. könyvből. Koruk: 1601–16: Nyr. 29 (1900): 362.
- Biblia 1975 = Biblia. Magyar nyelvre fordította a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsának Ószövetségi és Újszövetségi Bibliafordító Szakbizottsága. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya. Budapest, 1975.
- Boerner = Boerner, F., Taschenwörterbuch der botanischen Pflanzennamen. Berlin, 1966.
- Bogyósok = Grau–Jung–Münker, Bogyósok, vadon termő zöldségnövények, gyógynövények. Természetkalauz. Magyar Könyvklub, Bp., 1996.
- Borbás, Balaton = Borbás Vince, A Balaton tavának és partmellékének növényföldrajza. Bp., 1900.
- Borbás Vince, Növénynevek megfejtése: Nyr. 30 (1901): 529.
- Boros–Priszter = Boros András–Priszter Szaniszló, Az ökörfarkkóró... Akadémiai Kiadó. Bp., 1974.
- Borsa Gedeon, Egy 1500 körüli latin–magyar szójegyzék: MNy. 50 (1954): 201–2.

- Borza = Borza, Al, Dicționar etnobotanic cuprinzînd denumirile populare românești și în alte limbi ale plantelor din România. Acad. R. S. Rom., București, 1968.
- Botanicon = Dorstenius, Th., Botanicon. Frankfurt, 1540. A füveskönyvbe bejegyzett magyar növénynevek 1703-ból.
- Bothár Dániel, Magyar orvosi kézirat 1683-ból. (Régi magyar gyógynövények.): Nyr. 40 (1911): 104–114.
- Bot.Közl. = Botanikai Közlemények. A Kir. Magyar Természettudományi Társulat Növénytani Szakosztályának Folyóirata. Bp. 1909–.
- BotTört. = Gombocz Endre, A magyar botanika története. A magyar flóra kutatói. Bp., 1936.
- BrassSzt. = Brassói Szótártöredék (1600 k.). Kiadása: Melich János, A brassói latin–magyar szótár-töredék. (AkNyÉrt. XIX. 4.) Bp., 1905.
- Bremness = Lesley Bremness, Fűszer- és gyógynövények. Bp., 1995, 1998².
- Brencsán, OrvSz. = Brencsán János, Orvosi szótár. Idegen orvosi kifejezések magyarázata. Bp., 1963.
- Brickell = Christopher Brickell, Dísznövény enciklopédia. Az Angol Királyi Kertészeti Társaság Kézikönyve. Pannon Könyvkiadó, Bp., 1993.
- Brüggemann = Brüggemann, W., Kneipp Vademecum pro Medico. S. Kneipp Publ., Würzburg, 1982.
- Bugát–Schedel, OrvSz. = Magyar–deák és deák–magyar orvosi szókönyv az Orvosi Tár' első két évéhez. Kiadták Bugát Pál és Schedel Ferenc. Pesten, 1833.
- Bugát, Szóhalm. = Bugát Pál, Természettudományi szóhalmaz. Budán, 1843.
- Cal. = Ambrosii Calepini Dictionarium decem lingvarum. Lvgdvini, 1585. Kiadva: Calepinus latin–magyar szótára 1585-ből. Sajtó alá rendezte Melich János. Bp., 1912. [Az eredeti lapszámával.]
- Candolle = Alphonse De Candolle, Termesztett növényeink eredete. Fordította Pavlicsek Sándor. Az eredetivel összehasonlított Mágócsy-Dietz Sándor. Bp., 1894.
- CasGl. a) = Casanate-glosszák (1470 k.). Kiadása: Schönherr Gyula, A római Casanate-könyvtár Korvin-kódexe: MKsz. 1904. 435–69.
- CasGl. b) = Casanate-glosszák (1500 k.). Kiadása: Schönherr Gyula, A római Casanate-könyvtár Korvin-kódexe: MKsz. 1904. 435–69.
- CasGl. c) = Casanate-glosszák (XVI. sz. e.). Kiadása: Schönherr Gyula, A római Casanate-könyvtár Korvin-kódexe: MKsz. 1904. 435–69.
- Castleman = Castleman, Michael, Gyógynövényenciklopédia. Esély Kiadó Kft., Bp., 1994.
- CC. = Codex Cumanicus. 14. sz. Kiadva: Grønbech, K., Komanisches Wörterbuch. Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus. Kopenhagen, 1942.
- Clusius = C. Carolus, Rariorum aliquot stirpium per Pannoniam... observatorum historia. Antverpiae, 1583.
- Clusius–Beythe = Clusius, Carolus–Beythe István, Stirpium nomenclator Pannonicus. Németújvár, 1583; Antverpiae, 1584. (Az évszám jelzi, hogy melyik kiadásról van szó.)
- Clusius, FungPann. = C. Clusius, Fungorum in Pannoniis observatorum brevis historia. Antverpiae, 1601.
- Com, Jan. = Joh. Amos Comenii Janua linguae latinae referata aurea... Varadini, 1643.

- CzF. = Czuczor Gergely–Fogarasi János, A magyar nyelv szótára. I–VI. Pest, [később] Budapest, 1862–74.
- Czifray–Vasváry, Szak. = Czifray István'... Magyar nemzeti szakácskönyve, magyar gazda aszszonyok szükségéhez alkalmaztatva. Újra kiadta Vasváry Gyula... Hetedik meg bővített kiadás. Pest, 1845.
- CsángSz. = Yrjö Wichmanns Wörterbuch des ungarischen Moldauer Nordcsángó- und des Hétfaluer Csángódialektes nebst grammatikaliscen Aufzeichnungen und Texten aus dem Nordcsángódialekt. Hrsg. Von Bálint Csúry und Artturi Kannisto. Helsinki, 1936.
- Csapó = Csapó József, Új füves és virágos magyar kert... Pozsony, 1775.
- Csapody–Priszter, MNövSz. = Csapody Vera–Priszter Szaniszló, Magyar növénynevek szótára. Bp., 1966.
- Csapody, Védett = Csapody István, Védett növényeink. Gondolat Kiadó, Bp., 1982.
- Csapó, Orv. = Csapó József, Orvosló könyvetske. Pozsony, 1791.
- Cseh, OrvK. = Lovak orvossagos Megprobalt új Kőnyvetskéje... Tseh Marton által. Melly Németből Magyarra fordittatott. Lőtsen, 1656.
- Cserey, Növényhatározó = Cserey Adolf, Növényhatározó, vagyis vezér a virágzó növények neveinek könnyű és biztos kikereséséhez. Kezdők számára. Selmebánya, 1887.
- Cserey, Növényosztár = Cserey Adolf, Növényosztár, vagyis a gyakran előforduló népies és tudományos növénynevek betűrendes jegyzéke. Bp., 1911.
- Cserjék = Bolliger–Erben–Grau–Heubl, Cserjék. Magyar Könyvklub, Bp., 1998.
- Csokonai = Csokonai Vitéz Mihály, Színművek II. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Pukánszky Kádár Jolán. Bp., 1978.
- Csokonai-kézirat = Csokonai-kéziratok a MTA könyvtárából. MTA K 669.
- Csokonai-szókincstár = Jakab László–Bölcskei András, Csokonai-szókincstár I. Csokonai színművei szókincsének szövegszótára és adattára. Debrecen, 1993.
- Csűrös = Csűrös István, Az Erdélyi-medence növényvilágáról. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1974.
- Csúry Bálint, Növénynevek Bogdánfalváról. MNy. 29 (1933): 249–251, 316–321.
- Danczi Villebald, Népi növénynevek Kürtről: MNy. 39 (1943): 158–161.
- Dankovszky = Dankovszky, G., Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum. Pozsony, 1833.
- D. Bartha, Szóképz. = D. Bartha Katalin, Magyar történeti szóalaktan. II. A magyar szóképzés története. Bp., 1958.
- Deáky = Deáky Zita, A hivatalos és a hagyományos gyógyítás a magyar történeti forrásokban. Osiris Kiadó, Bp., 2002.
- De Herbis = De Herbis (XVI. sz. v.). Kiadása: Szabó T. Attila, Magyar növény- és gyógyszervek a XVI. századból: MNy. 39 (1943): 331–3, 391–7.
- De Medicinali = De Medicinali (XVI. sz. v.). Kiadása: Szabó T. Attila, Magyar növény- és gyógyszervek a XVI–XVIII. századból: Studia Universitatum Victor Babeş et Bolyai. Tomus III. Nr. 6. Series IV. Fasc. 1. 161–77. Cluj, 1958.
- Deme László, Apáczai Csere János nyelvhasználatáról: MNy. 56 (1960): 21–31.
- DeutschTürkWb. = Karl Steuerwald, Deutsch–türkisches Wörterbuch. Wiesbaden, 1974.

- Ditrich = Ditrich Lajos, *Dissertatio inauguralis medica exhibens: plantas officinales indigenas, linguis in Hungarica vernaculis deductus*. Budaë, 1835.
- Drogenkunde = Hoppe, H. A., *Taschenbuch der Drogenkunde*. Walter de Gruyter, Berlin–New York, 1981.
- DudenEtym. = Duden Etymologie. Herkunftswörterbuch der deutschen Sprache. Bearbeitet von der Dudenredaktion unter Leitung von Paul Grebe. In Fortführung der "Etymologie der neuhochdeutschen Sprache" von Konrad Duden. Mannheim, 1963.
- DudenFremdw. = Duden Fremdwörterbuch. Bearbeitet von der Duden-redaktion unter Leitung von Paul Grebe. Mannheim, 1960.
- Earle, EngPlantNames = J. Earle, *English Plant Names*. Oxford, 1880.
- Éder, Benkő = Éder Zoltán, Benkő József nyelvészeti munkássága és az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társaság. Akadémiai Kiadó, Bp., 1978.
- Édes = Édes Jenő, *A Balatonfelvidéki népnyelv*. Bp., 1907.
- Édességek = Édességek. Gyümölcsös sütemények, gyümölcstorták, tepsis sütemények, formában sült tészták, ünnepi torták és kedvelt aprósütemények. Bp., 1992.
- Egészség Isten patikájából = Maria Treben, *Egészség Isten patikájából*. H. n. 1990.
- ÉKsz.² = Magyar értelmező kéziszótár. Második, átdolgozott kiadás. Főszerkesztő Pusztai Ferenc. Akadémiai Kiadó, Bp., 2003.
- Erdei fák és cserjék = Csapody István–Csapody Vera–Rott Ferenc, *Erdei fák és cserjék*. Mezőgazdasági Kiadó, Bp., 1966.
- Erdő-mező növ. = Csapody István–Csapody Vera–Jávorka Sándor, *Erdő-mező növényei*. Natura Kiadó, Bp., 1980.
- Erneyi József, Benkő József természettudományi hagyatéka: *Bot.Közl.* 29: 1–4.
- ÉrtSz. = A magyar nyelv értelmező szótára. I–VII. Bp., 1959–1962.
- EsztGl. = Esztergomi Glosszák (1463 u.). Kiadása: Jakubovich Emil, *Két magyar glosszás bécsi kódex: MNy.* 23 (1927): 33–6.
- Ethn. = Ethnographia. [Később egy ideig alcím.] Népélet. Folyóirat. Bp. I (1890)–.
- EtSz. = Gombocz Zoltán–Melich János, *Magyar etymologiai szótár*. I–II. Bp., 1914–1944.
- Európa vadvirágai = Zdenka Podhajská, *Európa vadvirágai*. Madách Könyv és Lapkiadó, Pozsony–Bratislava, 1991.
- Európa virágai = Godet, Jean-Denis, *Európa virágai*. Officina Nova Kiadó, Bp., 1992.
- EWUng. = Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen. I–II. Főszerk. Benkő Loránd. Bp., 1993–1995. + Register, 1997.
- Fábián–Szathmári–Terestyéni = Fábián Pál–Szathmári István–Terestyéni Ferenc, *A magyar stílsztika vázlata*. Bp., 1958.
- Fábián, TermHist. = Fábián Jo'sef, *Természetihistoria a' gyermekeknek*. Wespzprémben, 1799.
- Fák = Coombes, Allen J., *Fák. Határozó kézikönyvek sorozat*. Panem és Grafo Kft., Bp., 1993.
- Fák, bokrok = Debreczy Zsolt–Huller Ágoston, *Fák, bokrok*. Búvár Zsebkönyvek. Bp., 1973.
- Fäller = Fäller János, *Növényeink a népies gyógyászatban, kuruzslásban és babonában*. Móra Könyvkiadó, Debrecen, 1943.
- Farkas, Görög = Farkas Vilmos, *Görög eredetű latin elemek a magyar szókincsben*. Bp., 1982.
- Fenyők és örökzöldek = Czáka Sarolta–Rácz István, *Fenyők és örökzöldek*. Ciceró, Bp., 1996.

- FerGl. = Ferences Glosszák (1525 k.). Kiadása: Szily Kálmán, Szélfjegyzetek: MNy. 3 (1907): 323.
- Fialowski Lajos, A népbotanika poézise: Nyr. 8 (1879): 413, 436, 492, 533; 9 (1880): 60, 194, 10 (1881): 248, 408.
- Finály = Finály Henrik, A latin nyelv szótára. Bp., 1884.
- Finály–Régeny = Latin magyar iskolai szótár. Dolgozta néhány kolozsvári tanár, szerkesztették Finály Henrik és Régeny István. Kolozsvárott, 1858.
- Flatt Károly, Pécsi Lukács és botanikai műve: TermTudKözl. 30: 456.
- Flatt Károly, Régi magyar növénynevek. (XVI–XVII. századi bejegyzések Plinius Historia naturalis-ának 1507-i kiadásában.): TermTudKözl. 23: 441.
- Fludorovits, LatJsz. = Fludorovits Jolán, A magyar nyelv latin jövevényszavai. Bp., 1937.
- Földi = Földi János, Rövid kritika és rajzolat a' magyar fűvésztudományról. Béts, 1793.
- FrankHasznK. = Frankovith Gergely, Hasznos és fölötte szikseges könyv. Monyorókerék, 1588.
- Frisk = Frisk, Hjalmar, Griechisches etymologisches Wörterbuch. I–III. Heidelberg, 1973–1979.
- FrSzakSz. = Sajó Endre, Francia–magyar mezőgazdasági szakszótár. Bp., 1987.
- FTsz. = Imre Samu, Felsőöri tájszótár. Bp., 1973.
- Gáldi, Szótír. = Gáldi László, A magyar szótáriródalom a felvilágosodás korában és a reformkorban. Bp., 1957.
- Gáspár = Gáspár János tájszógyűjteményei. 1838–45. Bp., 1964.
- Gáti = Gáti István, Természeti históriája, melyet a gyenge elmék kedvéért készített. Máramarossziget, 1792.
- GelOrv. = Halászné Zelnik Katalin (szerk.), Gelencei orvosló könyvecske. (Kézirat a 18. századból.) Lakitelek, Antológia. 1992.
- Genaust = Helmut Genaust, Etymologisches Wörterbuch der botanischen Pflanzennamen. 3. Aufl. Birkhäuser, Basel–Boston–Berlin, 1996.
- Giovannini–Szathmáry, Gyógynövényeink = Giovannini Rudolf–Szathmáry Géza, Gyógynövényeink. Bp., 1958.
- Gombocz I. = Gombocz Endre, A magyar növénytani irodalom bibliográfiája (1578–1900). Bp., 1939.
- Gombocz II. = Gombocz Endre, A magyar növénytani irodalom bibliográfiája (1901–1925). Bp., 1939.
- Gombocz Endre, Kitaibel gyűjtötte népies magyar növénynevek: Bot.Közl. 35: 278–83.
- Gönczi = Gönczi Pál, Vezérkönyv a növénytan tanítására és tanulására. Pest, 1852.–1859².
- Gönczi, PestmegyeVir. = Gönczi Pál, Pestmegye és tájéka viránya. Pest, 1864.
- GörGl. = Görlitzi Glosszák (1585 k.). Kiadása: Plavetz Tibor, A Görlitzi Glosszák: MNy. 67 (1971): 353–62.
- Graumann = Graumann Sándor, A magyar növénynevek szótára. Langensalza, 1909.
- Grossinger = Universa historia physica Regni Hungariae... Auctore Joanne Bapt. Grossinger. I–IV. Posonii et Comaromii, 1793–1797.
- Grynaeus = Grynaeus Tamás, Szent Antal tüze. Akadémiai Kiadó, Bp., 2002.

- Grynaeus Tamás–Papp József, Régi magyar (gyógy)növények, 15–17. század: *Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. Suppl.* 1977. 9–10, 31–49.
- GuilGl. = Guilerin-glosszák (1510 k.). Kiadása: Radó Polikárp, A Guilerin-kódex: *Irtört.* 36 (1947): 1–8.
- Gunda Béla, A vad és természetett növényeink elnevezésének néhány problémája: *MNy.* 86 (1990): 172–180.
- Gyarmathi, Voc. = Gyarmathi Sámuel, *Vocabularium in quo plurima Hungaricis vocibus consona variarum lingvarum vocabula collegit...* Gyarmathi Sámuel. Bétsben, 1816.
- Gyógynövények = Verzárné Petri Gizella–Nyiredyné Mikita Klára–Nyiredy Szabolcs, *Gyógynövények a gyógyászatban.* Bp., 1984.
- Gyógynövények enciklopédiája = Nico Vermeulen, *Gyógynövények enciklopédiája.* Több száz különböző faj pompás fotói és részletes leírása. *Ventus Libro Kiadó, Bp., 2005.*
- Gyógynövényesek kézikönyve = *Gyógynövényesek kézikönyve.* Gyógynövény Szövetség és Terméktanács, Bp., 2004.
- Gyógynövényismeret = Rácz Gábor–Rácz Kotilla Erzsébet–Szabó László Gy., *Gyógynövényismeret, a fitoterápia alapjai.* Bp., 1992.
- Gyomnövények = Hunyadi Károly–Bíró Krisztina, *Gyomnövények. Búvár Zsebkönyvek.* Móra Könyvkiadó, Bp., 1987.
- GyöngyGl. = Gyöngyösi Glosszák (1520). Kiadása: Melich János, A gyöngyösi glosszák: *NyK.* 28 (1898): 304–324. Helyesbítések: *Zolnai, Nyr.* 28 (1899): 364–6.
- GyöngySzt. = Gyöngyösi Szótártöredék (1560 k.). Kiadása. Melich János, A gyöngyösi latin–magyar szótár-töredék. Bp., 1898.
- Gyórfy István, Magyar növénynevek: *TermTudKözl.* 34: 695.
- Gyórfy István, Növények elnevezései és a hozzáfűződő szólások Alföldünk népe száján: *NéNy.* 3: 95–6, 120, 138–40, 158–60, 187–8.
- Hadrovics, Történeti jelentéstan = Hadrovics László, *Magyar történeti jelentéstan.* Akadémiai Kiadó, Bp., 1992.
- Hajdú Mihály–Keszler Borbála (szerk.), *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára.* ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke. Bp., 1998.
- Hajdú Mihály–Kiss Jenő (szerk.), *Emlékkönyv Benkő Loránd hetvenedik születésnapjára.* ELTE BTK, Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszék. Bp., 1991.
- Halászné Zelnik Katalin, Adatok a moldvai magyarok gyógynövényhasználatához. *Gyógyszerészet* 25 (1981): 316–367.
- Halászné Zelnik Katalin, *Moldvai csángó növénynevek.* *CsopNyelvDolg.* 36. Bp., 1987.
- Halmi = Halmi János, *Kossuth-csillag Vénusz sarucska. Gyógynövények, növények, drogok magyar, népies és latin nevei.* Bp., 1948.
- Halmi János, Adatok a „Herbárium” orvosbotanikai értékeléséhez: *Comm. Bibl. Hist. Med. Hung.* 23 (1962): 281–334.
- Halmi János, Pápai Páriz Ferenc gyógynövényei: Különnyomat a *Gyógyszerészet* c. folyóiratból. 1961. július. (V. évf. 7. szám).
- HarffA. = Harff Arnold magyar szavai (1496–9). Kiadásai: Thallóczy Lajos, A magyar szó egy német ember ajkán: *Nyr.* 16 (1887): 170–2; Szarvas Gábor hozzáfűzött magyarázatai uo.

- 172–5. Tolnai Vilmos, Magyar szavak Ritter Arnold von Harff útikönyvében: MNy. 10 (1914): 28–30.
- Hargita = Csedő Károly (szerk.), Hargita megye gyógy- és fűszernövényei. Tîrgu-Mureş, 1980.
- Hazai gyógynövények = Darvas Ferenc–Magyary-Kossa Gyula, Hazai gyógynövények. Termelésük, értékesítésük, hatásuk és orvosi használatuk. Bp., 1925.
- Hazslinszky, MagyarhonEdényes. = Hazslinszky Frigyes, Magyarhon edényes növényeinek fűvészeti kézikönyve. Pest, 1872.
- Hazslinszky, MagyarhonVir. = Hazslinszky Frigyes, Éjszaki Magyarhon viránya. Fűvészeti kézikönyv. Kassa, 1864.
- Heilpflanzen = Braun, H.–Frohne, D., Heilpflanzen Lexikon für Ärzte und Apotheker. Gustav Fischer Verlag, Stuttgart–New York, 1987.
- Helt, Bibl. = A Bibliának első része, az az, Mosesnek őt könyve: Mely Magyar Nyelvre fordítottat, à Régi es Igaz Szent Könyvekből. [Kolofon:] Colosvarba nyomtatot, Helthai Gaspar, es György Hoffgreff által. 1551.
- Herba = Herba. Az ipari, gyógy- és kertgazdasági növények termelésével, gyűjtésével, feldolgozásával és értékesítésével foglalkozók közlönye. Szerk. dr. Darvas Ferenc. Bp., 1918–1925.
- Herb. a) = Herbarium Vincentiae (1500 k.). Kiadása: Ernyey József–Jakubovich Emil, Két természetrajzi szójegyzék. II. „Herbarium Vincentiae 1491.”: MNy. 11 (1915): 37–8, 131–5.
- Herb. b) = Herbarium Vincentiae (1520 k.). Kiadása: Ernyey József–Jakubovich Emil, Két természetrajzi szójegyzék. II. „Herbarium Vincentiae 1491.”: MNy. 11 (1915): 37–8, 131–5.
- Herb. c) = Herbarium Vincentiae (1540 k.). Kiadása: Ernyey József–Jakubovich Emil, Két természetrajzi szójegyzék. II. „Herbarium Vincentiae 1491.”: MNy. 11 (1915): 37–8, 131–5.
- Herb. d) = Herbarium Vincentiae (1610 k.). Kiadása: Ernyey József–Jakubovich Emil, Két természetrajzi szójegyzék. II. „Herbarium Vincentiae 1491.”: MNy. 11 (1915): 37–8, 131–5.
- Herman, Pászt. = Herman Ottó, A magyar pásztorok nyelvkincse. Bp., 1914. [A magyarok nagy ösfoglalkozás c. mű 2. köteteként.]
- Hoffmann = Hoffmann István, Helynevek nyelvi elemzése. Debrecen, 1993.
- Hoffmann–Wagner = Hoffmann, Karl–Wagner János, Magyarország virágos növényei. Athenaeum. Bp., 1903.
- Horváth Mária, Egy növényjegyzék háttéréből. Adalékok a németújvári (güssingi) könyvtár alapításának körülményeihez: MNy. 78 (1982): 191.
- Horváth, NémEl. = Horváth Mária, Német elemek a 17. század magyar nyelvében. Bp., 1978.
- Höhn Mária–Priszter Szaniszló, A marosvásárhelyi Teleki-herbáriumok (XVII–XVIII. század) és növényeik: Nyr. 125 (2001): 68.
- Isépy–Gyurkó, Gyógynöv. = Isépy István–F. Gyurkó Gizella, Gyógynövények. Búvár Zsebkönyvek. Bp., 1978.
- Iványi Béla, Régi magyar növénynevek: NéNy. 7 (1935): 172–186.

- Jambressich = *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica...* ab Andrea Jambressich. Zagrabiae, 1742.
- JászGl. = Jászói Glosszák (1460 k.): Kiadása: Király Péter, Ismeretlen magyar glosszák: *NytudÉrt.* 21.sz. 5–6. Bp., 1959.
- Jávorka = Jávorka Sándor, *Magyar Flóra (Flora Hungarica)*. Magyarország virágos és edényes virágtalan növényeinek meghatározó kézikönyve. Bp., 1924–1925.
- Jávorka, A magyar flóra kis határozója = Jávorka Sándor, A magyar flóra kis határozója. A rajzokat készítette dr. Csapody Vera. Bp., 1926.–1937².
- Jávorka–Csapody, A magyar flóra képekben = Jávorka Sándor—Csapody Vera, A magyar flóra képekben. (*Iconographia Florae Hungaricae*). Bp., 1929–1934.
- Jávorka–Csapody, Közép-európa = Jávorka Sándor–Csapody Vera, Közép-európa délkeleti részének flórája képekben. Bp., 1975.
- Julow = Julow Viktor, *Bepillantás a Magyar Fűvészkönyv műhelyébe*. Debrecen, 1965.
- Kádár–Priszter = Kádár Zoltán–Priszter Szaniszló, *Az élővilág megismerésének kezdetei hazánkban*. Akadémiai kiadó, Bp., 1992.
- Kájoni = Kájoni János, *Hasznos orvosi könyv (kézirat)*. 1656.
- KamHerb. = *Kamerarias: Herbarium*. 1596: MNy. 58 (1962): 495–8.
- Kanitz Ágost, *A Stirpium nomenclator Pannonicus egy ismeretlen Magyarhonban eszközölt kiadásáról: NövTanLap.* 7 (1883): 97–103.
- Karlovszky = Karlovszky G., *A gyógyszerek magyar tudományos, népies és tájelnevezései*. Bp., 1890.
- Károly, *A szóösszetételek = Károly Sándor, A szóösszetételek és velük kapcsolatos lexikológiai egységek. A főnévi összetételek. Általános Nyelvészeti Tanulmányok. VI.* 271–328.
- Károly, *Jelentéstan = Károly Sándor, Általános és magyar jelentéstan*. Bp., 1970.
- Kassai 1–5, Bef. = Kassai József, *Származtató 's gyökerésző magyar-diák szó-könyv*. 1–5. tsmó. Pesten, 1833–1836. Kassai József Magyar-diák szó-könyvének ... befejező része a Tol-dalékokkal. Kiadja Gáldi László. Bp., 1962.
- Kāšy. = Brockelmann, C., *Mitteltürkischer Wortschatz nach Maḥmūd al-Kāšyarīs Dīvān luḡāt at-turk*. Budapest–Laipzig, 1928.
- Kazinczy, Lev. = Kazinczy Ferenc levelezése. Közzéteszi Váczy János. I–XXI. Bp., 1890–1911. – XXII. (I. pótkötet.) Közzéteszi Harsányi István. Bp., 1927. – XXIII. (II. pótkötet.) Közzéteszi: Berlász Jenő, Busa Margit, Cs. Gárdonyi Klára, Fülöp Géza, Bp., 1960.
- Kicsi Sándor András, *Nádiveréb, kásavirág, burján*: Nyr. 113 (1989): 349.
- Kiss Jenő, *A pingvintől a kolibriig. Egzotikus madarak magyar nevei*. *NytudÉrt.* 120. sz.
- Kiss Jenő–Szűts László (szerk.), *A magyar nyelv rétegződése. A magyar nyelvészek IV. Nemzetközi kongresszusának előadásai. I–II*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1998.
- Kiss Jenő–Szűts László (szerk.), *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1991.
- Kiss, *Madárnevek = Kiss Jenő, Magyar madárnevek (Az európai madarak elnevezései)*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1984.
- Kiss–Pusztai, MNytört. = Kiss Jenő–Pusztai Ferenc (szerk.), *Magyar nyelvtörténet*. Osiris Kiadó, Bp., 2003.

- Klein, EtDictEngl. = Klein, Ernest, A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language. I–II. Amsterdam–London–New York, 1966.
- Kluge, EtWb.²⁰ = Kluge, Friedrich, Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 20. Aufl. Bearb. von Walther Mitzka. Berlin, 1967.
- Kniezsa, SzJlsz. = Kniezsa István, A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I/1–2. Bp., 1955.
- Kobilarov-Götze, DtLw. = Kobilarov-Götze, Gudrun, Die deutschen Lehnwörter der ungarischen Gemeinsprache. Wiesbaden, 1972.
- KolGl.₁ = Kolozsvári Glosszák (1550 k.). Kiadása: Pálfi Márton, Kolozsvári Glosszák: Nyr. 36 (1907): 12–22, 65–71, 128–33, 172–9, 226–9, 260–4, 316–20, 364–8, 415–24.
- KolGl.₂ = Kolozsvári Glosszák (1577). Kiadása: Pálfi Márton, Kolozsvári Glosszák: Nyr. 36 (1907): 12–22, 65–71, 128–33, 172–9, 226–9, 260–4, 316–20, 364–8, 415–24.
- KolozsváriSzak. = Kolozsvári szakácskönyv. Hasznos utmutató a középosztály számára a háztartás minden ágában. Irta és férjhezmenő hugának ajánlja egy székelly asszony. Kolozsvár, 1906.
- Kopp = Kopp Elemér, Gyűjtsünk gyógynövényeket. 2. füzet. Kolozsvár, 1942.
- Kossa Gyula, Régi magyar gyógyszervek: MNyTK. 10.
- Kótyuk = Kótyuk István, Népi növényismeret és növénytani szókincs Ráton. Ungvár–Bp., 1993.
- Kovács = Kovács Antal, „Járok-kelek gyöngyharmaton”. Mosonmagyaróvár, 1987.
- Kovács, LatEl. = Kovács Gyula, Latin elemek a magyar nyelvben. Bp., 1892.
- Kovácsna = Kovácsna megye gyógynövényei. A kötetet szerkesztették: Rácz Gábor és Füzi József, közreműködtek: Féder Zoltán mérnök, Csedő Károly, Kis-györgy Zoltán. Sepsiszentgyörgy, 1973.
- Kováts, Magyar patika = Kováts Mihály, Magyar patika azaz Magyar- és Erdély-országban termő patikai állatok, növények és ásványok, orvosi hasznaikkal egyetemben. Pesten, 1835.
- Kováts, Műszótár = Kováts Mihály, Háromnyelvű fejtő természethon titoktan orvostudomány műszótára, az az onomatologia physiographica chemica jatrix triglotta philologica. Budán, 1845.
- Kreszn. = Kresznerics Ferenc, Magyar szótár gyökérrenddel és deákozattal. I–II. Budán, 1831–1832.
- Kriza, ErdTsz. = Kriza János, Erdélyi tájiszótár. Kiadták az Erdélyi Helikon Barátai. Bp., é. n.
- Kubinyi = Kubinyi Ágoston, Magyarországi mérges növények. Buda, 1842.
- Lajos–Hemző = Lajos Mari–Hemző Károly, 66 Saláta. Bp., 2000.
- Lencsés = Lencsés J. Antal, A természet’ és mívészet remekei. Pesten, 1832.
- LeuvGl. = Leuveni Glosszák (1350 k.). Kiadásai: Gragger Róbert, Ómagyar Máriasisiralom: MNy. 19 (1923): 1–13; ÓmOlv. 123–131. Helyesbítés a glosszákhoz: Sági: MNy. 33: 249.
- Lippay = Lippay János, Posoni kert... I–III. Nagyszombat, [később] Bécs, 1664–1667. Faksimile kiadás: Budapest, (1966).
- List–Hörhammer = List, P. H.–Hörhammer, L. (Ed.): Hagers Handbuch der Pharmazeutischen Praxis. Vol. II–VI. Springer Verlag, Berlin–Heidelberg–New York, 1969–79.
- Lokotsch = Lokotsch, Karl, Etymologisches Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen) Wörter orientalischen Ursprungs. Heidelberg, 1927.

- Lóorvosságok = Máriássy János, Egy néhány rendbéli lóorvosságok. 1614–1635 k. In. Hoffmann Gizella (szerk.), Medicusi és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből. (Adattár a XVI–XVIII. század szellemi mozgalmainak történetéhez 9.) Bp., 1989.
- Lumnitzer = Lumnitzer István, Flora Posoniensis. 1791.
- LWb. = Landwirtschaftliches Wörterbuch in acht Sprachen. I–II. Prága, 1970.
- MA. = Szenczi Molnár Albert, Dictionarium Latinovngaricum. [2. rész:] Dictionarium Vngarico–Latinum. Nürnberg, 1604. — Hanau 1611². [A címek ebben] Lexicon Latino Graeco Hungaricum; Dictiones Ungaricae, summo studio collectae et Latinè conversae. — Heidelber, 1621³. [Az első rész címe ebben] Lexicon Latino–Graeco–Ungaricum. [Hasonmása: Bibliotheca Hungarica Antiqua, XXV. Bp., 1990, MTA Irodalomtudományi Intézete.]
- Magyarázat = Szádlér József, Magyarázat a magyar plánták' szárított gyűjteményéhez. Pest, 1824.
- Magyar Gyógyszerkönyv VII. = Magyar Gyógyszerkönyv VII. kiadás. I–IV. kötet. Bp., 1986.
- Magyarország növényvilága = Magyarország növényvilága (szerk. Járainé Komlódi Magda). Pannon enciklopédia. Dunakanyar 2000, Bp., 1995.
- Magyarország védett növényei = Magyarország védett növényei (szerk. Farkas Sándor). Mezőgazda Kiadó, Bp., 1998.
- Magyary–Kossa, OrvEml. = Dr. Magyary-Kossa Gyula, Magyar orvosi emlékek I–II. Bp., I–V. Bp., 1929–95.
- Magy. Fűvészk. = Magyar fűvészkönyv. Melly a' két magyar hazábann találtatható növényeknek megesmerésére vezet, a' Linné alkotmánya szerént. Debreczenbenn, 1807.
- Magy. Fűvészk. 2. = Orvosi fűvészkönyv mint a' magyar fűvészkönyv' praktika része. Debreczenbenn, 1813.
- MagyGyógyn. = Augustin Béla–Jávorka Sándor–Giovanni Rudolf–Rom Pál, Magyar gyógnövények. Bp., 1948.
- Malovetzky = Malovetzky János, Német–magyar és magyar–német szókönyv. I–II. Pest, 1827.
- Mansfeld 1986 = Rudolf Mansfelds Verzeichnis landwirtschaftlicher und gärtnerischer Kulturpflanzen (ohne Zierpflanzen). Zweite, neubearbeitete und wesentlich erweiterte Auflage herausgegeben von Jürgen Schultze-Motel. I–IV. Berlin, 1986.
- Márton = Márton József szótárai. Az évszám jelzi, melyik munkáról van szó.
1. Új német–magyar és magyar–német lexicon, vagyis szókönyv. I. Német–magyar rész. Bécs, 1799. — II. Magyar–német rész. Pozsony, 1800.
 2. Német–magyar és magyar–német lexikon, vagyis szókönyv. I. Magyar–német rész. Bécs, 1807. — II. Német–magyar rész. Bécs, 1803. — 1810–112.
 3. Három nyelvből készült iskolai lexicon; vagyis szókönyv. I. Német–magyar–deák. II. Magyar–német–deák rész. Bécs, 1816.
 4. Lexicon trilingve Latino–Hungarico–Germanicum. 2. köt. Bécs, 1818. Címlapkiadás: Pest, é. n.
 5. Német–magyar–deák lexicon. Deutsch–ungarisch–lateinisches Lexicon. 2 köt. Bécs, 1823. Új kiad: Pest, é. n.

- Mártonffy, NémJsz. = Mártonffy Mária, Német jövevényszavak a magyar konyhaművészetben. Bp., 1944.
- Márton József, Növénynevek a nép nyelvében: Ethn. 3: 55, 5: 37.
- Márton, Növ. = Természethistóriai Képeskönyv az ifjúság hasznára és gyönyörködtetésére... Készítette... Bertuch F. J. Új kiadás, deák és magyar leírással megbővítve... I–XII. Ford. Márton József. Bétsben, 1805–13. [A növénynevek kiadása: Vörös Éva–Priszter Szaniszló, Márton József Természethistóriai képeskönyvének növénynevei. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai. 69. szám. Debrecen, 1997.]
- Marzell = Wörterbuch der Deutschen Pflanzennamen... Bearb. von Heinrich Marzell unter Mitwirkung von Wilhelm Wissmann. I–V. Leipzig, 1943–1958.
- Matolcsy = Matolcsy Miklós, Könyv- és irodalmi gyűjtemény magyarországi gyógyszerészeti munkákról. 1578–1909. Bp., 1910.
- Mátyus I., Ó és Új Diaet. = K. Mátyus István, Ó és új diaetetica. ... I–VI. Posonyban, 1787–1793.
- MedBorb. = Hoffmann Gizella (szerk.), Medicusi és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből. (Adattár a XVI–XVIII. század szellemi mozgalmainak történetéhez 9.) Bp., 1989.
- MedBot. = Lewis, W. H.–Elvin-Lewis, M.P.F., Medical Botany. John Wiley and Sons, New York–London–Sidney–Toronto, 1977.
- Medicinal Herbs = Duke, J. A., Handbook of Medicinal Herbs. CRC Press, Inc., Boca Raton, Florida, 1987.
- MedVar. = Medicinae Variarum (Melius Herbariumához kötött recipék). 1603 k. In. Hoffmann Gizella (szerk.), Medicusi és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből. (Adattár a XVI–XVIII. század szellemi mozgalmainak történetéhez 9.) Bp., 1989.
- Melich, SzIJSz. = Melich János, Szláv jövevényszavaink. I/1–2. Bp., 1903–5.
- Melich, Szótárirrod. = Melich János, A magyar szótárirrodalom. A legrégebbi szójegyzékektől P. Páriz szótáráig. NyF. 46. Bp., 1907.
- Melius = Herbarium, az fáknek füveknek nevekről, természetekről, és hasznairól, Magyar nyelvű, és ez rendre hozta az Doctoroc Könyveiből az Horhi Melius Peter. Kolozsvár, 1578; Melius Juhász Péter: Herbarium az fáknek, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól. Hasonmás kiadás. Sajtó alá rend. Kőszeghy Péter. A mellékletben lévő tanulmányt írta Szabó T. Attila. Bp., [2002], Balassi Kiadó — MTA Irodalomtudományi Intézet — OSzK.
- MezLex. = Mezőgazdasági Lexikon. Szerk. Bezerédj Adorján és Szilassy Zoltán. I–II. Bp., 1906.
- Diószegi (MFűvK. kézírásos betoldásai) = A MFűvK. Diószegi saját jegyzetelt példányának kézírásos be-toldásai, valamint egy későbbi tulajdonos, Csécsi Nagy Imre debreceni főiskolai tanár „névlistroma betürendben”. OSZK Kézirattár és Régi Nyomatványok Tára 1290 oct. Hung. 1–2.
- Miklóssy V. Vilmos, Kájoni János Herbárium: A Hét, 1977. 37. sz. 10–11.

- Mi virít itt? = D. Aichele–M. Golte-Bechtle, *Mi virít itt? Virágkalauz*. Ciceró Könyvstúdió Kft., Bp., 1991.
- MNy. = Magyar Nyelv. Folyóirat. Bp., I (1905)–.
- MNyj. = Magyar Nyelvjárások. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének évkönyve.) Debrecen, [később egyes kötetek] Bp. I (1951)–.
- MNyTK. = A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai. Sorozat. Bp., 1. sz. (1905)–.
- MNytört. = Bárczi Géza–Benkő Loránd–Berrár Jolán, *A magyar nyelv története*. Bp., 1989.
- Moesz Gusztáv, Székely és csángó növénynevek: MNy. 4 (1908): 29–34.
- Mollay = Mollay Károly, *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig*. Bp., 1982.
- Mollay, Növénynevek = Mollay Erzsébet, *Növénynevek Melius Herbáriumában: Magyar Név-tani Dolgozatok* 44. sz. 1983.
- Molnár, Áll. = Molnár Nándor, *A magyar emlős háziállatok neveinek történetéből. Agrártörténeti Tanulmányok* 3. Gödöllő–Bp., 1960.
- Molnár, Növ. = Molnár Nándor, *A magyar gazdasági növénynevek történetéből*. Gödöllő–Bp., 1961.
- Móra Ferenc, *Népies növénynevek a Kis-Kúnság flórájában*: Nyr. 29 (1900): 16–20.
- MSZFE. = *A magyar szókészlet finnugor elemei*. I–III. Bp., 1967–1978. Mutató 1981.
- MTsz. = Szinnyei József, *Magyar tájiszótár*. I–II. Bp., 1893–1901.
- MTud. = Magyar Tudomány. A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője. Folyóirat. Bp., I (1956)–. Előzménye: Akadémiai Értesítő.
- Murm. = *Lexicon Ioannis Mvrmellii, in quo Latina rerum uocabula in suas singula digesta classes, cum Germanica et Hungarica interpretatio*. Krakkó, 1533. Kiadása: Szamota István, *A Murmelius-féle latin–magyar szójegyzék 1533-ból*. AkNyÉrt. XVI. 7. Bp., 1896.
- Nadányi = Nadányi János, *Kerti dolgoknak leírása*. Kolozsvár, 1669. *Kerti dolgoknak leírása*. Deákul Mizáld Antal... által, magyarra ... fordítottak... Nadányi János által. Kolozsvár, 1669.
- NádK. = *Nádor-kódex*. 1508. Kiadva: Nytár. XV.
- Nagy = Nagy Rózsa, *Adatok a Baranya megyei Nagyváty... Kolozsvár*, 1943.
- Nagylaki = Nagylaki Károly, *Növénytani szótár*. Bp., 1942.
- NagyszC. = *Nagyszombati Kódex*. 1512–1513. Kiadva: Nytár. III.
- NagyvGl. = *Nagyvátyi Glosszák* (1490 k.). Kiadása: Király Péter, *Ismeretlen magyar glosszák: NytudÉrt.* 21. sz. 18–31. Bp., 1959.
- Natter = Natter-Nád Miksa, *Virágos könyv*. Bp., 1939.
- Natter-Nád Miksa, *A Herbárium növényei*: *Comm. Bibl. Hist. Med. Hung.* 23 (1962): 335–9.
- Natter-Nád Miksa, *Égő szerelem: Magyar Nemzet*, 1981. jún. 23.
- Natter-Nád, *Újabb virág*. = Natter-Nád Miksa, *Újabb virágoskönyv*. Mezőgazdasági Kiadó, Bp., 1964.
- Natter-Nád, *Új virág*. = Natter-Nád Miksa, *Új virágos könyv*. Pallas, Bp., 1942.
- Natter-Nád, *Virág*. = Natter-Nád Miksa, *Virágos könyv*. *Kerti és szobai növényeink származása, története és ápolása*. Pallas, Bp., 1939.
- NclB. = Benkő József, *Nomenclatura botanica*: Molnár József, *Magyar Könyvház* I. Pozsony, 1783.

- Ne bánts a virágot! = Németh Ferenc–Seregélyes Tibor, Ne bánts a virágot. (Néhány ritkaság a hazai növényvilágból.) Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal, MTI, Bp., 1982.
- Nedeliczi = Nedeliczi Váli Mihály, Házi orvos szótárosa. Győrött, 1792.
- Németh Zoltán, Zsubrik, zsobrákbors, kolduskása: MNy. 89 (1993): 91.
- NéNy. = Népünk és Nyelvünk. Folyóirat. Szeged, I (1929)–XI (1939).
- NomVeg. = Benkő József, Nomina Vegetabilium: Molnár József, Magyar Könyvház. Pozsony, 1783.
- Növ. = Növénynevek (1520 k.). Kiadása: Viski Károly, Nyelvmélek a kolozsvári ref. Kollégium könyvtárában: Nyr. 34 (1905): 200–3.
- Növényhat. = Növényhatározó. (Szerk. Hortobágyi Tibor.) Bp., 1952.
- Növényi csodák = Járainé Komlódi Magda, Növényi csodák. Bp., 1990.
- Növényismeret = Simon Tibor–Seregélyes Tibor, Növényismeret. Tankönyvkiadó, Bp., 1998.
- Növénytan 2. = Dr. Hortobágyi Tibor–Dr. Kiss István–Dr. Pál Miklós–Dr. Pócs Tamás–Dr. Simon Tibor, Növénytan 2. Növényrendszertan és növényföldrajz. Bp., 1970.
- NövHat. = Soó Rezső–Kárpáti Zoltán, Magyar Flóra. (Harasztok–Virágos növények) II. Tankönyvkiadó, Bp., 1968.
- NövTanKözl. = Növénytani Közlemények. Bp., 1902–1908. A Kir. Magyar Természettudományi Társulat Növénytani Szakosztályának folyóirata.
- NövTanLap. = Magyar Növénytani Lapok. Szerk. Kanitz Ágost. Kolozsvár, 1877–1884, 1887–1888.
- Nsz. = Az MTA Nyelvtudományi Intézetében készülő akadémiai nagyszótár kéziratosa anyagából.
- Nyárádi = Nyárádi E. Gyula, Marosvásárhely és környékén élő tavaszi és nyáreli növények. Marosvásárhely, 1914.
- Nyatl. = A magyar nyelvjárások atlasza. Szerk. Deme László–Imre Samu. I–VI. Akadémiai Kiadó–Zrínyi Kiadó, Bp., 1970–1977.
- NyIrK. = Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények. Kolozsvár, 1957–.
- NyK. = Nyelvtudományi Közlemények. Folyóirat. Pest, [később] Budapest I (1862)–.
- NyKk. = Nyelvművelő kézikönyv. Főszerkesztő Grétsy László és Kovalovszky Miklós. I–II. Bp., I. 1983, II. 1985.
- Nyr. = Magyar Nyelvőr. Folyóirat. Pest, 1872–.
- NySz. = Szarvas Gábor–Simonyi Zsigmond, Magyar nyelvtörténeti szótár a legrégebbi nyelvmélektől a nyelvújításig. I–III. Bp., 1890–1893.
- NytudÉrt. = Nyelvtudományi Értekezések. Sorozat. Bp., 1. sz. 1953–.
- NyÚSz. = Szily Kálmán, A magyar nyelvújítás szótára a kedveltebb képzők és képzésmódok jegyzékével. [I.] Bp., 1902. – II. Bp., 1908.
- OklSz. = Szamota István–Zolnai Gyula, Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz. Bp., 1902–1906.
- ÓmOlv. = Jakubovich Emil–Pais Dezső, Ó-magyar olvasókönyv. Pécs, 1929.
- Ormándy = Ormándy Miklós, Növénynevek etymológiája. Bp., 1906.
- OrmSz. = Kiss Géza–Keresztes Kálmán, Ormánysági szótár. Bp., 1952.

- Ortus = Ortus Sanitatis (1525 k.). Kiadása: Ernyey József–Jakubovich Emil, Két természetrajzi szójegyzék. I. „Ortus sanitatis”: MNy. 11 (1915): 37–9, 80–3.
- OrvK. = XVI. századi magyar orvosi könyv. Bevezetéssel ellátva közzéteszi Varjas Béla. Kolozsvár, 1943. [Első kéz: 1577 k., második kéz: 18. sz. e.]
- OrvKM. = Jakab László–Bölcskei András, A XVI. századi orvosi könyv szóalak-mutatója. Számítógépes nyelvtörténeti adattár 4. Debrecen, 1988.
- Orvkönyvecske = Orvosságos könyvecske. 1665 k. In. Hoffmann Gizella (szerk.), Medicusi és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből. (Adattár a XVI–XVIII. század szellemi mozgalmainak történetéhez 9.) Bp., 1989.
- Őshonos és betelepített fák = Kremer, Bruno P., Fák Őshonos és betelepített fajok Európában. Természetkalauz sorozat. Magyar Könyvklub, Bp., 1995.
- Pál András, Csángó növénynevek: Nyr. 37 (1908): 376.
- PallasLex. = A Pallas nagy lexikona. Az összes ismeretek enciklopédiája. I–XVI., XVII–XVIII (I–II. pótkötet). Budapesten, 1893–1900.
- Pannon Enciklopédia = Pannon Enciklopédia. Magyarország növényvilága. Bp., 1995.
- Parászka Gábor, Növénynevek. Népnyelv: Nyr. 39 (1910): 333.
- Pávó = Pávó Elemér, Magyar kertészeti szótár. Gazdasági és kereskedelmi növényeink latin–magyar és magyar–latin szótára. Bp., 1940.
- PaxCorp. = Pápai Páriz Ferenc 1690. Pax Corporis. Kolozsvár, 1747. Sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Szablyár Ferenc. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1984.
- Paxton's BotDict. = Samuel Hereman, Paxton's Botanical Dictionary comprising the names, history, and culture of all plants known in Britain, With a full Explanation of Technical Terms. London, 1868.
- Pécsi = Pécsi Lukács, A Keresztyen Szvzeknek Tisztesses koszoroia. Nagyszombat, 1591.
- Peller = Peller József, Magyarországi orvosi növények. (Orvostudori értekezés.) (Ungarische Arzneipflanzen.) Pest, 1893.
- Penavin Olga, Növénynevek Kórógyról és Várdarócról: Nyr. 86 (1962): 439.
- Péntek János–Szabó T. Attila, Egy háromszéki falu népi növényismerete: Ethn. 87 (1976): 203–225.
- Péntek–Szabó, Ember és növényvilág = Péntek János–Szabó Attila, Ember és növényvilág. Bukarest, 1985.
- Pénzes = Pénzes Antal, Budapest élővilága. Királyi Magyar Természettudományi Társulat, Bp., 1942.
- Peregriny =
Peregriny Elek, Természettörténet. Az ifjuság tanítására és házi használatára. Pest, 1847.
- Peregriny I. = Természettörténet műtudományi jegyzékekkel, a tanuló ifjuság használatára... Buda, 1842.
- PestiN. = Pesti Gábor, Nomenclatura sex lingvarvm, Latinae, Italicae, Gallicae, Bohemicae, Hungaricae et Germanicae. Bécs, 1538. Új kiadása: Eötvös Loránd Tudományegyetem. Fontes ad historiam linguarum populorumque uraliensium. 2. Bp., 1975.
- Pethe = Pethe Ferenc, Pallérozott mezei gazdaság. I–II. Sopron, 1805–13.
- PflanzenWb. = Johann Kachler, Encyclopädisches Pflanzen–Wörterbuch. Wien, 1829.

- Phytologicon = Molnár János, *Phytologicon*. Buda, 1780.
- Plants of the Bible = Michael Zohary, *Plants of the Bible*. Cambridge, 1982.
- Podruzsik = Podruzsik Béla, *Legújabb szakácskönyv. A polgári konyha, házi cukrászat és a diétás főzés ismereteivel*. Bp., 1938.
- Polunin = Polunin, Oleg, *Európa fái és bokrai*. Gondolat Kiadó, Bp., 1981.
- PP. = Pápai Páriz Ferenc, *Dictionarium manuale Latino–Ungaricum et Ungarico–Latinum*. [I. rész.] *Dictionarium Latino–Hungaricum*. [II. rész.] *Dictionarium Hungarico–Latinum*. Lócse, 1708.–Tyrnaviae, 1762.
- PPB. = *Dictionarium Latino–Hungaricum... collectum, et in hoc corpus coactum à Francisco Páriz Pápai... Nunc vero... locupletatum intentione ac labore Petri Bod*. [I.] *Dictiones et locutiones Latinae cum Ungarica earum interpretatione*. [II.] *Dictionarium Hungarico–Latinum... Novae huic Editioni nunc Primùm uolertiâ Typographi addita eut Lingva Germanica*. Cibinii, 1767.
- PPE. = A PPB. szótár 1801-i kiadásának magyar–latin része. (Eder József Károly munkája.)
- PPNomH. = Török István, *Régi növénynevek, Pápai Páriz Ferenc följegyzései. Nomenclatura Herbarum. Anno 1706.*: *Nyr.* 29 (1900): 363–6.
- Priszter = Priszter Szaniszló, *Növényneveink. A magyar és a tudományos növénynevek szótára*. Mezőgazda Kiadó, Bp., 1998.
- Priszter, *Arbores = Priszter Szaniszló, Arbores fruticesque Europae*. Bp., 1981.
- Priszter, *Magyar flóra = Priszter Szaniszló, A magyar flóra és vegetáció rendszertani–növényföldrajzi kézikönyve VII. Akadémiai kiadó, Bp., 1985.*
- Priszter, *Növ. = Priszter Szaniszló, Növényneveink. Magyar–latin szógyűjtemény*. Bp., 1986.
- Priszter, *NyolcnyelvűSzót. = Priszter Szaniszló, Európa fái és cserjéi. Nyolcnyelvű szótár. Akadémiai Kiadó, Bp., 1983.*
- Priszter Szaniszló, *A tudatos magyar növénynévadás kezdete és kifejlődése*: *Nyr.* 117 (1993): 560–3.
- Priszter Szaniszló, *Magyar növénynevek* *Kitaibel Pál útinaplóiban*: *OrvTörtKözl.* 1984: 3/4.
- Priszter Szaniszló, *Magyar növénynevek Szádlér József „Magyarázat...”-aiban (1823–1827)*: *MNy.* 79 (1983): 116–121.
- Priszter Szaniszló, *Négyszáz éves az első magyar növénytani könyv*: *Bot.Közl.* 66 (1979): 65–6.
- Priszter Szaniszló, *„Sobrabori” és társai*: *MNy.* 87 (1991): 359–361.
- Pritzel–Jessen = G. Pritzel et C. Jessen, *Die deutschen Volksnamen der Pflanzen*. Hannover 1882.
- PróbálósOrv. = Révay István, *Próbálós bizonyos orvosságok*. 1662. In. Hoffmann Gizella (szerk.), *Medicusi és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvánszky Béla gyűjtéséből. (Adattár a XVI–XVIII. század szellemi mozgalmainak történetéhez 9.)* Bp., 1989.
- Rác János, *A bak és kecske állatnév növényneveinkben*: *Nyr.* 130 (2006): 302–316.
- Rác János, *A boglárka nemzetség*: *Nyr.* 127 (2003): 177–182.
- Rác János, *A farkas állatnév összetett növényneveinkben*. *Nyr.* 125 (2001): 187–202.
- Rác János, *A marosvásárhelyi Teleki-herbáriumok növényneveihez*. *Nyr.* 125 (2001): 253–5.

- Rác János, A soknevű sulyom, zsurló és csormolya: Nyr. 128 (2004): 54–60.
- Rác János, Agármony és bakszakáll: Nyr. 124 (2000): 118–125.
- Rác János, Állatnevek a botanikában: Nyr. 124 (2000): 329–339.
- Rác János, Csengővirág és bolondítófü: Nyr. 127 (2003): 329–333.
- Rác János, Egy soknevű szőlőfajta: Nyr. 128 (2004): 347–350.
- Rác János, Egy virág nem a tavasz: Nyr. 128 (2004): 180–186.
- Rác János, Here és orr a botanikában: Nyr. 124 (2000): 469–485.
- Rác János, Húr szavunk a növénynevekben: Nyr. 124 (2000): 239–247.
- Rác János, Keserű növények – keserű nevek: Nyr. 127 (2003): 46–55.
- Rác János, Kutya van a kertben: Nyr. 121 (2005): 419–436.
- Rác János, Lapi, lapi, cserelapi: Nyr. 129 (2005): 117–120.
- Rác János, Madárneves összetételek a növényvilág terminológiájában I.: Nyr. 126 (2002): 48–71.
- Rác János, Madárneves összetételek a növényvilág terminológiájában II.: Nyr. 126 (2002): 170–191.
- Rác János, Madárneves összetételek a növényvilág terminológiájában III.: Nyr. 126 (2002): 298–320.
- Rác János, Madárneves összetételek a növényvilág terminológiájában IV.: Nyr. 126 (2002): 437–458.
- Rác János, Népi növényneveink: Nyr. 125 (2001): 287–297.
- Rác János, Növénynevekben béka?: Nyr. 129 (2005): 186–201.
- Rác János, Összetett növényneveink ló- előtaggal 1.: Nyr. 129 (2005): 338–347.
- Rác János, Összetett növényneveink ló- előtaggal 2.: Nyr. 130 (2006): 23–32.
- Rác Sámuel = Rác [Rátcz] Sámuel, Orvosi oktatás, mellyben a' leg gyakrabban és leg közönségesebb nyavalyáknak jelei és orvosságai röviden le-iratnak. Buda, 1776.
- Radv., Csal. = Radvánszky Béla báró, Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. Bp., I. 1896. II–III. (Adatgyűjtemény I–II.) 1879.
- Rapaics, MagyVir. = Rapaics Raymund, A magyarság virágai. A virágkultusz története. Bp., 1932.
- Rapaics Raymund, A genyöte: Természet 1937: 67.
- Rapaics Raymund, Kassai rózsza: MNy. 27 (1931): 165–9.
- Rapaics Raymund, Kassai rózsza: Természet 1938: 68.
- Rapaics Raymund, Kontyvirág: Természet 1937: 68.
- Rapaics Raymund, Ökörfarkkóró: Természet 1940: 130.
- Rapaics Raymund, Régi magyar növénynevek egy latin füveskönyvben: Bot.Közl. 31: 1–13.
- Rapaics Raymund, Réti virágok: Természet 1940: 62.
- Rapaics Raymund, Szádor: Természet 1940: 118.
- Rapaics Raymund, Tárnics: Természet 1937: 147.
- Rapaics Raymund, Vadgesztenye: Természet 1935: 111.
- Rápóti–Romváry = Rápóti Jenő–Romváry Vilmos, Gyógyító növények. Bp., 1980.
- Reuter Camillo, Gyürü(fa) és sörgye(fa): MNy. 15 (1969): 99–111.
- RévaiLex. = Révai nagy lexikona. Az ismeretek enciklopédiája. I–XXI. Bp., 1911–1935.

- R. Lovas Gizella, Szelídgesztenye: Nyr. 102 (1978): 116–117.
- RMGl. = Régi magyar glosszáríum. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára. Szerk. Berrár Jolán–Károly Sándor. Akadémiai Kiadó, Bp., 1984.
- Sági = Sági István, A magyar szótárak és nyelvtanok könyvészete. Bp., 1922.
- SágiGl. = Sági-glosszák (1510 k.). Kiadása: Sági István, Magyar bejegyzések a M. N. Múzeum Széchényi-könyvtárának egy ősnymtatvány-kolligátumában: MKsz. 1906: 345–52.
- Sándor I., Sokféle = Sándor István, Sokféle. I–XII. Győrött, [később] Bétsben, 1791–1808.
- SchlGl. = Schlägli Glosszák (1430 k.). Kiadása: Szamota István, A Schlägli Magyar Szójegyzék a XV. század első negyedéből. 91–96. Bp., 1894.
- SchlSzj. = Schlägli Szójegyzék (1405 k.). Kiadása: Szamota István, A Schlägli Magyar Szójegyzék a XV. század első negyedéből. Bp., 1894.
- Schönfelder = Ingrid és Peter Schönfelder, Gyógynövényhatározó. Holló és Társa Könyvkiadó, é. n.
- Schubert–Wagner = Schubert–Wagner, Pflanzennamen und botanische Fachwörter. Leipzig, 1988.
- Schuster = Schuster, János Konstantin, Terminologia botanica. Buda, 1808.
- SchwäbWb. = Fischer, H., Schwäbisches Wörterbuch. Tübingen, 1911.
- SermDom. BpGl. = Budapesti Glosszák Sermones Dominicales (1456 k.): Szilády Áron, Sermones Dominicales. Két XV. századból való magyar glosszás latin kódex. I–II. Bp., 1910.
- SermDom. NémGl. = Németújvári Glosszák Sermones Dominicales (1470): Szilády Áron, Sermones Dominicales. Két XV. századból való magyar glosszás latin kódex. I–II. Bp., 1910.
- Simai Kr., Vszót. = Simai Kristóf, Vég tagokra szedetett Szó-Tár, melly a' magyar nyelvben elő-forduló szavakat deákül ki-fejezve, az A. B. C.-nek szokott rendi szerént elő-adja. Első Rész. Budán, 1809.
- Simai Ödön, Állatnevek a magyar népbotanikában: Nyr. 31 (1902): 137–143.
- Simai Ödön, Nyelvújítók a XVII. század közepén: MNy. 4 (1908): 12–9, 108–14.
- Simon, Harasztok–virágos növények = Simon Tibor, A magyarországi edényes flóra határozója. Harasztok–virágos növények. Tankönyvkiadó, Bp., 1992.
- Simon–Huller, Mohák = Simon Tibor–Huller Ágoston, Mohák, zuzmók, harasztok. Búvár Zsebkönyvek. Móra Könyvkiadó, Bp., 1975.
- Simonkai = Simonkai Lajos, Növényhatározó a Magyarországon honos virágos növények osztályainak ... meghatározására. Bp., 1882.
- Simonyi = Simonyi Zsigmond, Középkolai műszótár. Bp., 1906.
- Simonyi, A magyar nyelv = Simonyi Zsigmond, A magyar nyelv. Athenaeum, Bp., 1905.
- Skok = Skok, Peter: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb, 1971.
- Soó, A magyar flóra = Soó Rezső, A magyar flóra és vegetáció rendszertani-növényföldrajzi kézikönyve. I–VII. Akadémiai Kiadó, Bp., 1964–1985.
- Soó–Jávorka = A magyar növényvilág kézikönyve. Magyarország vadontermő és termesztett növényeinek meghatározója, ökológiai és gazdasági útmutatója Jávorka Sándor flóraművei alapján írta a magyar botanikusok munkaközösségével Soó Rezső. I–II. Bp., 1951.

- Soó–Kárpáti = Soó Rezső–Kárpáti Zoltán, Növényhatározó II. Magyar Flóra: Harasztok – virágos növények. Tankönyvkiadó, Bp., 1968.
- Soó, Növényföldrajz = Soó Rezső, Növényföldrajz. Egyetemi tankönyv. Tankönyvkiadó, Bp., 1963.
- SoprSzj. = Soproni Szójegyzék (1435 k.). Kiadása: Házi Jenő, A soproni magyar-latin szójegyzék: MNy. 20 (1924): 149–68.
- Spielmann József, A népi orvoslás és az orvostudomány viszonyáról: Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. Suppl. 1979. 11–12.
- Stirling = Stirling János, Magyar reneszánsz kertművészet a XVI–XVII. században. Enciklopédia Kiadó, Bp., 1996.
- Stirling, Lexicon = Stirling, Lexicon nominum herbarum, arborum fruticumque lingvae latinae. I–IV. Bp., MCMXCV.
- StrassbGl. = Strassburgi Glosszák (1500 k.). Kiadása: Csűry Bálint, Régi magyar glosszák, bejegyzések: MNy. 21 (1925): 139–41.
- Strömberg = R. Strömberg, Griechische Pflanzennamen. Göteborg, 1940.
- Sulán Béla, Gyógynövények népi nevei a Komárom megyei Martos község nyelvéből: MNy. 45 (1949): 217–220.
- Surányi = Surányi Dezső, Kerti növények regénye. Bp., 1985.
- Szabó, Csalhatatlan kert = Az önn' maga tapasztalásából tanító okos, gondos és értelmes kertész. A vagy egy csalhatatlan kertész-könyv... A' legjelesebb kertész-könyvek' használása után kiadta. I. B. M. Magyarra fordította Sz[abó] J[ózsef]. Kassán, 1824.
- Szabó L. Gy., FitMut. = Szabó László Gy., Fitoterápiai útmutató. Melius Kiadv., Pécs, 1991.
- Szabó, Melius = Melius Juhász Péter, Herbárium Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól. Bev., magyarázó jegyz. és sajtó alá rend. Szabó Attila. Bukarest, 1979. Melius Juhász Péter, Herbárium Az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól. 1578.
- Szabó–Péntek, Ezerjófű = Szabó Attila–Péntek János, Ezerjófű. Etnobotanikai útmutató. Bukarest, 1976.
- Szabó T. Attila, Magyar növény- és gyógyszervevek a XVI. századból. (XVI. századi latin nyelvű természetrajzi mű, amelyben különböző korokból származó magyar széljegyzetek vannak.): MNy. 39 (1943): 331–3, 391–7.
- Szak. = Szakács mesterségnek könyvecskéje. A csáktornyai Zrinyi-udvar XVII. századi kéziratot szakácskönyve és a Tóthfalusi Kis Miklós, által kiadott kolozsvári szakácskönyv (1695). Magvető Könyvkiadó, Bp., 1981.
- SzalkGl. = Szalkai-glosszák (1490). Kiadása: Szamota István, Szalkai László magyar glosszái 1490-ből: NyK. 25 (1895): 452–9.
- SzamSz. = Csűry Bálint, Szamosháti szótár I–II. Bp., 1935–1936.
- Szathmári = Szathmári István, Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1968.
- SzD. = Baróti Szabó Dávid, Kisdéd Szó-tár. Kassa, 1784, 1792².
- SzegFüz. = Szegedi Füzetek. Szeged, 1934–6.
- SzegSz. = Bálint Sándor, Szegedi szótár. I–II. Bp., 1957.

- SzéSszj. = Penavin Olga–Matijevics L., Székely szójegyzék. Újvidék, 1980.
- SzikszF. = Szikszai Fabricius Balázs, Nomenclatura seu Dictionarium Latino-Vngaricum. Debrecen, 1590. Új kiadása: Melich János, Szikszai Fabricius Balázs latin–magyar szójegyzéke 1590-ből. AkNyÉrt. XIX. 9. Bp., 1906.
- Szlatky Mária, Pettyéni Borbély Márton kéziratos orvosló könyve: Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. 82 (1977). 27–50.
- SzlavSz. = Penavin Olga, Szlavóniai (kórógyi) szótár. Forum Kiadó, Újvidék, A–J 1968, K–P 1975, R–ZS 1978.
- SzófSz. = Bárczi Géza, Magyar szófejtő szótár. Bp., 1941.
- SzT. = Erdélyi magyar szótörténeti tár. Főszerk. Szabó T. Attila (VIII. kötettől Vámszer Márta). Bukarest, 1975.
- Tavaszi vadvirágok = Németh Ferenc–Seregélyes Tibor, 88 színes oldal a tavaszi vadvirágokról. Mezőgazdasági Kiadó, Bp., 1984.
- TéliB. = Benkő József, Téli bokréta. Nagy-Szeben, 1781.
- TemGl. = Temesvári-glosszák (1500 k.). Kiadása: Szilády Áron, Temesvári Pelbárt élete és munkái. 1880. 64–73.
- TermTudKözl. = Természettudományi Közlöny. Bp., 1869–1944.
- TermtudKözl. Pótf. = Természettudományi Közlöny, Pótfüzetek.
- TestiOrvK. = Szentgyörgyi János, Testi orvosságok könyve. 1619 e. In. Hoffmann Gizella (szerk.), Medicusi és borbélyi mesterség. Régi magyar ember- és állatorvosló könyvek Radvanszky Béla gyűjtéséből. (Adattár a XVI–XVIII. század szellemi mozgalmainak történetéhez 9.) Bp., 1989.
- TESz. = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. 1–4. Főszerkesztő: Benkő Loránd. Bp., 1984.
- ThurzóLev. = Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez czobor-szent-mihályi Czobor Erzsébethez. I. 1590–1600. II. 1601–1616. Budapest, 1876.
- Tikos Béla, Növénynevek a Hortobágyról: Nyr. 74 (1950): 368.
- Tissier = A. Tissier, A nemi vágyat serkentő növények. Bp., 1999.
- TNYt. = A magyar nyelv történeti nyelvtana. Főszerk. Benkő Loránd. Bp., I. 1991, II/1. 1992, II/2. 1995.
- Tolnai, A nyelvújítás = Tolnai Vilmos, A nyelvújítás. MTA, Bp., 1929.
- Tolnai Vilmos, Magyar szavak Ritter Arnold v. Harff útikönyvében: MNy. 10 (1914): 28–30.
- Tolnai Vilmos, Régi magyar növénynevek, Beythe András följegyzései: Nyr. 29 (1900): 361.
- Torkos = Justus Joannis Torkos, Taxa Pharmaceutica Posoniensis. Posonii, 1745.
- Tóthfalusi = Tóthfalusi Miklós, A magyar gazda mint kertész. [1.] Gyümölcsbarát. [2.] Konyhakertész. [3.] Virágkedvelő. Pest, 1847.
- Tóth Mike, Régi magyar növénynevek: Nyr. 8 (1879): 315.
- Tsz. = Magyar tájszótár. Buda, 1838.
- Tzs. = Magyar és német zsebszótár. Közre bocsátá a' Magyar Tudós Társaság. I. Magyar–német rész. Budán, 1838. II. Német–magyar rész. Budán, 1835.
- UEWb. = Uralisches Etymologisches Wörterbuch. (Hrsg. Rédei Károly.) Bp., I. 1986–1987, II. 1988.

- Ulrich = Dr. Wilhelm Ulrich, Internationales Wörterbuch der Pflanzennamen in Lateinischer, Deutscher, Englischer und Französischer Sprache. Leipzig, 1872.
- ÚMTsz. = Új Magyar Tájszótár. (Főszerk. B. Lőrinczy Éva.) Akadémiai Kiadó, Bp., I. A–D 1979, II. E–J 1988, III. K–M 1992, IV. N–S 2002.
- Unk = Unk János, A bab. Bp., 1984.
- Urania. = Uránia növényvilág. Magasabbrendű növények. I–II. Gondolat Kiadó, Bp., 1974–1976.
- Útmutatás = Augustin Béla–Darvas Ferenc, Útmutatás a vadontermő gyógynövények gyűjtéséhez. I–V. füzet. Bp., 1919.
- Vadnay = Vadnay József, Természeti história. 2. rész. 1811.
- Vadvirágok = Csapody István–Horánszky András, Vadvirágok. Búvár Zsebkönyvek. Bp., 1972.
- Vadvirágok 2. = D. Nagy Éva–Csapody Vera, Vadvirágok 2. Búvár Zsebkönyvek. Bp., 1976.
- Vajda = Vajda Péter, Növénytudomány. Magyar-latin fűvésznyelv és rendszerisem. Orvosok, gyógyszerészek és kertészek számára. Pest, 1836.
- Vajda, MagyNöv. = Vajda Ernő, A magyar növényvilág képeskönyve. Művelt Nép Könyvkiadó, Bp., 1956.
- Vajkai = Vajkai Aurél, Népi orvoslás a Borsavölgyben. Kolozsvár, 1943.
- Vajkai Aurél, Egy kézirat orvosló könyv: Comm. Bibl. Hist. Med. Hung. Suppl. 1975. 7–8. 245–257.
- Varró = Varró Aladár Béla, Gyógynövények gyógyhatásai. Bp., 1941.
- Varró, Gyógynöv. gyak. = Varró A. Béla, Gyógynövények gyakorlati alkalmazása. Bp., 1937.
- Varró, Gyógynöv. háziszer. = Varró Aladár Béla, Gyógynövények mint háziszerek. Bp., 1931.
- Ver. = Verancsics Faustus, Dictionarivm qvinque nobilissimarvm Evropae lingvarvm, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Vngaricae. Velence 1595. Kiadása: Ponori Thewrewk József, Dictionarivm pentaglottum. Pozsony, 1834. Betűrendes magyar szótató: B. Simond Renée, Verancsics Faustus Dictionarivmának magyar szókészlete betűrendben, a latin értelmezésekkel. Bp., 1959.
- Veszelszki = Veszelszki Antal, A ' növény-plánták' országából való erdei, és mezei gyűjtemény. Pest, 1798.
- Veszelszki, Házi orv. = Veszelszki Antal, Házi orvosságok, melyek az emberi testnek különbözőféle nyavalyáinak meg-orvoslására... egybe szerkesztve találtatnak. Vázt, 1795.
- Viski Károly, Nyelvmélek a kolozsvári ref. kollégium könyvtárában: Nyr. 34 (1905): 200–3.
- Vozáry Gyula, Tompa Mihály költeményeinek nyelvi sajátosságai. Növényekre vonatkozó kifejezések: Nyr. 9 (1880): 198.
- Vörös = Vörös Éva, Egzotikus gyümölcsök magyar neveinek történeti-etimológiai szótára. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1996.
- Vörös Éva, A *beléndek* (*Hyoscyamus niger*) elnevezései a magyar nyelvben: Köszöntő könyv Jakab László 70. születésnapjára. MNyj. 38 (2000): 465–474.
- Vörös Éva, A *borágó* (*Borago officinalis*) elnevezései a magyar nyelvben: MNyj. 39 (2001): 127–133.
- Vörös Éva, A gránátalma elnevezései a magyarban: MNyj. 31 (1993): 99–106.

- Vörös Éva, A *kereklevelű kapotnyak* (*Asarum europaeum*) elnevezései a magyar nyelvben: MNyj. 43 (2005): 103–109.
- Vörös Éva, A kesudió elnevezései a magyar nyelvben: MNyj. 33 (1996): 105–112.
- Vörös Éva, A *közönséges cickafark* (*Achillea millefolium*) elnevezései a magyar nyelvben: MNyj. 40 (2002): 87–92.
- Vörös Éva, A *pettyezetett tüdőfű* (*Pulmonaria officinalis*) elnevezései a magyar nyelvben: MNyj. 42 (2004): 93–97.
- Vörös Éva, A *salamonpecsét* (*Polygonatum odoratum*) elnevezései a magyar nyelvben: MNyj. 41 (2003): 663–667.
- Vörös Éva, A *szarvasnyelvpáfrány* (*Asplenium scolopendrium*) elnevezései a magyar nyelvben: MNyj. 44 (2006): 217–131.
- Vörös Éva, A szenna: MNyj. 36 (1999): 77–81.
- Vörös Éva, Az *apróbojtorján* (*Agrimonia eupatoria*) elnevezései a magyar nyelvben: Mező-
emlékkönyv. Névtani Értesítő 21 (1999): 341–346.
- Vörös Éva, Az *ebzölő* (*Solanum dulcamara*) elnevezései a magyar nyelvben: Köszöntő könyv
Sebestyén Árpád 70. születésnapjára. MNyj. 37 (1999): 487–496.
- Vörös Éva, Az *Origanum vulgare* elnevezései a magyarban: MNy. 98 (2002): 211–215.
- Vörös Éva, Koka, kokain, kóla: MNyj. 35 (1998): 167–170.
- Vörös Éva–Priszter Szaniszló, Márton József Természethistóriai képekönnyvének
növénynevei. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi
Intézetének kiadványai. 69. szám. Debrecen, 1997.
- Vörös Éva, *Szágó* és *kapli* Csokonai műveiben: MNyj. 32 (1995): 49–54.
- Vörös Könyv = Vörös Könyv. A Magyarországon kipusztult és veszélyeztetett növény- és állatfajok. (Szerk. Rakonczay Zoltán.) Akadémiai Kiadó, Bp., 1989.
- Wagner = Wagner János, Magyarország gyomnövényei. Bp., 1908.
- Wágner Dániel = Wágner Dániel, Pharmaceutisch-medicinische Botanik oder Beschreibung und Abbildung aller in der k. k. österreichischen Pharmacopoe vom Jahre 1820 vorkommenden Arzneipflanzen, in botanischer, pharmaceutischer medicinischer, historischer und chemischer Beziehung mit besonderer Rücksicht auf die botanischen Arzneistoffe, mit getreuen, genau nach der Natur gezeichneten und ausgemalten Abbildungen. 2 Bde. Wien, F. Ullrich. 1828–29.
- Wagner, Növényország = Wágner Dániel, A növényország gyógyszerisméje. Orvosok, gyógyszerészek és kereskedők részére. Pest, 1865.
- Wahrig = Wahrig, Gerhard, Das große deutsche Wörterbuch. Hrsg. in Zusammenarbeit mit zahlreichen Wissenschaftlern und anderen Fachleuten. Mit einem „Lexikon der deutschen Sprachlehre“. Gütersloh, 1967.
- Walde–Hofman, LatEtWb. = Walde, A.–Hofmann, J. B., Lateinisches Etymologisches Wörterbuch 3., neubearb. Aufl. I–II. Band. Registerband. Heidelberg, 1938–1956.
- Weeds = Gareth Williams and Károly Hunyadi, Dictionary of Weeds of Eastern Europe. Bp., 1987.
- WinklK. = Winkler-kódex. 1506. Kiadva: Nytár. II.
- Wittstein = G. C. Wittstein, Etymologisch-botanisches Handwörterbuch. Erlangen, 1856.

- Zander, Wb. = Zander, Robert, Handwörterbuch der Pflanzennamen / Zander. Dr. h. c. Fritz Encke–Dr. Günther Buchheim–Prof. Dr. Siegmund Seybold–15. Aufl., korr. Nachdr. der 14. Aufl.–Stuttgart: Ulmer, 1994.
- Zavira = Zavira K., Onomatologia botanica tetraglottis. 1787.
- Zelenyák = Zelenyák János, A gyógynövények hatása és használata Bp., 1908.

A LEGGYAKRABBAN ELŐFORDULÓ KÖZSZÓI RÖVIDÍTÉSEK ÉS A HASZNÁLT JELEK

al. = alemann	isz. = indulatszó
alt. = altaji	k. (évszám után) = körül
ang. = angol	kar. = karaim
a.-szorb = alsószorb	karacs. = karacsáj
ausztriai ném. = ausztriai német	kfn. = középfelnémet
baj.-osztr. = bajor-osztrák	k. lat. = középkori latin
balk. = balkár	kipc. = mameluk kipcsak
bask. = baskír	kirg. = kirgiz
blg. = bolgár	kum. = kumük
cv. (tudományos latin nevekben) = cultivar (fajta)	l. = lásd!
convar. (tudományos latin nevek- ben) = convarietas (fajtakör, rassz, kultúrafaj)	lat. = latin
csag. = csagatáj	le. = lengyel
csuv. = csuvas	mac. = macedón
e. = egyházi	magy. = magyar
e. (évszám után) = előtt	md. = mordvin
é. n. = év nélkül	md. E. = érza-mordvin
fi. = finn	md. M. = moksa-mordvin
fr. = francia	N. (adat előtt) = népnyelvi, nyelvjá- rási
f.-szorb = felsőszorb	ném. = német
gen. = genitivus	ném. B. = bécsi német
gör. = görög	ném. E. = elzászi német
gr. (adat után) = toldalékolt, tehát raggal vagy jellel ellátott alak	ném. Szil. = sziléziai német
héb. = héber	ném. T. = tiroli német
hind. = hindusztáni	nog. = nogaj
h. lat. = az adatok forrása Bartal	ófn. = ófelnémet
h. n. = hely nélkül	ói. = óind
holl. = holland	ol. = olasz
hv. = horvát	or. = orosz
hv.-e. szl. = horvát szerkesztésű egyházi szláv	oszm. = oszmán–török
i. m. = idézett mű	osztj. DN. = felső-demjankai oszt- ják
ir. = irodalmi	osztj. J. = jugáni osztják
	osztj. Trj. = tremjugáni osztják
	osztj. V. = vachi osztják
	osztj. Vj. = vaszjugáni osztják

- Ö:** = összetétel(ei)
 port. = portugál
 prov = provençal
 R. = régi
 rom. = román
 sp. (tudományos latin nevek után) =
 species (közelebbről meg
 nem határozott faj)
 sp. = spanyol
 subsp. (tudományos latin nevekben)
 = subspecies (alfaj)
 sv. = svéd
 syn. (tudományos latin nevekben) =
 szinonim
 sz. = származék
 szakny. = szaknyelvi
 szász E. = erdélyi szász
 szb.-e. szl. = szerb szerkesztésű
 egyházi szláv
 szb.-hv. = szerb–horvát
 szb.-hv. Ča = szerb–horvát nyelv ča
 nyelvjárása
 szb.-hv. Kaj = szerb–horvát nyelv
 kaj nyelvjárása
 sz. e. = század eleje
 sz. e. f. = század első fele
 szl. = szláv
 szlk. = szlovák
 szln. = szlovén
 sz. m. f. = század második fele
 tat. = tatár
 tör. = török
 tuv. = tuvai
 u. (évszám után) = után
- 'ua.' = ugyanaz a jelentés, mint a
 közvetlenül megelőző
 ujb. = ujbúr
 ujb. mod. = modern ujbúr
 ukr. = ukrán
 uo. = ugyanott (a közvetlenül elő-
 zőleg megadott lelőhelyen)
 üzb. = üzbég
 var. (tudományos latin nevekben) =
 varietas (változat)
 vel. = velencei
 vog. AL. = alsó-lozvai vogul
 vog. P. = pelimi vogul
 vog. KL. = közép-lozvai vogul
 vog. T. = tavdai vogul
 vog. Szo. = szoszvai vogul
 votj. Sz. = szarápuli votják
 vö. = vesd össze!
 zürj. I. = izsmai zürjén
 zürj. Lu. = luzai zürjén
 zürj. P. = permják zürjén
 zürj. Sz. = sziszolai zürjén
 zürj. V. = vicsegdai zürjén
 zürj. Vm. = vimi zürjén
 ~ = helyettesítőjel (mindig a
 vastagbetűs címszóra utal)
 x (lat. szaknyelvi növényneveknél)
 = hibrid (faj- vagy nemzet-
 séghibrid) (botanikai jel)
 [.....] = hiányzó értelemszerű kie-
 gészítés, pl. besztercei [szil-
 va]
 ? (latin név előtt) = nem biztos
 azonosítású növénynév

TARTALOM

Bevezetés.....	3
Az anyag körülhatárolása, a források és az anyaggyűjtés.....	5
1. A gyógynövény fogalma.....	5
2. A növénynevek azonosítása.....	6
3. A szótár tartalma.....	7
A magyar növénynévadás vázlatos története.....	10
1. A XVI. sz.-i magyar füveskönyvek; receptek, javallatok a XVI. sz.-i füveskönyvekben.....	10
2. Növénynévadás a XVII. sz. elejétől.....	13
A növénynevek szerkezeti elemzése.....	18
1. Funkcionális-szemantikai elemzés.....	18
2. Lexikális-morfológiai elemzés.....	22
3. Keletkezéstörténeti vizsgálat.....	24
A) Belső névalkotás.....	25
1. Szintagmatikus szerkesztéssel alkotott nevek.....	25
2. Morfematikai szerkesztéssel alkotott nevek.....	28
3. Jelentésbeli névalkotással keletkezett nevek.....	29
4. Szerkezeti változással alakult nevek.....	32
B) Külső névalkotás.....	34
5. Névátvétel.....	34
A növénynevek szóképzetének eredet szerinti csoportjai.....	37
A szótár szerkezete.....	41
A magyar növénynevek helyesírása.....	47
A magyar gyógynövények neveinek szótára.....	50
Latin név szerinti mutató.....	429
Irodalom.....	476
A leggyakrabban előforduló közszoói rövidítések és a használt jelek.....	499